KSIĘGA PAMIĄTKOWA

Wokół życia i dzieła
Księdza Cypriana Rogowskiego
Biografia z pedagogiką religii w tle
(1979-2025)

KSIĘGA PAMIĄTKOWA

Wokół życia i dzieła
Księdza Cypriana Rogowskiego
Biografia z pedagogiką religii w tle
(1979-2025)

Redaktorzy:

Janusz Mariański (Uniwersytet KUL)
Egon Spiegel (Uniwersytet Vechta/Niemcy)
Annette M. Stroß (Uniwersytet Karlsruhe/Niemcy)
Andrea Lehner-Hartmann (Uniwersytet Wiedeń/Austria)

Lublin 2025

Recenzenci:
Prof. dr hab. Krystyna Leśniak-Moczuk
Ks. prof. dr hab. Paweł Prüfer

© Copyright by Akademia Nauk Społecznych i Medycznych w Lublinie

Wydawca:
Akademia Nauk Społecznych i Medycznych w Lublinie
ul. Zamojska 47, 20-102 Lublin, tel. +48 81 531 85 56
www.ansim.pl

Lublin 2025

ISBN 978-83-964197-1-2
Druk i oprawa
Zet.Ka Lublin

Ks. prof. zw. dr hab. Cyprian Rogowski
Doktor filozofii, Doktor teologii.

SPIS TREŚCI

List gratulacyjny Arcybiskupa Metropolity Warmińskiego Dr. Józefa Górzyńskiego (wersja polska, niemiecka i angielska) 13

List gratulacyjny Rektora Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie Prof. dr. hab. Jerzego Przyborowskiego (wersja polska, niemiecka i angielska) 21

Przedmowa (Egon Spiegel/Janusz Mariański/Annette M. Stroß/Andrea Lehner-Hartmann) - wersja polska, niemiecka i angielska 27

Rozdział I. Życie i działalność naukowo-badawcza, dydaktyczna i organizacyjna ks. profesora Cypriana Rogowskiego (Janusz Mariański, Egon Spiegel) 43

1. Życie i działalność naukowo-badawcza 47
2. Działalność dydaktyczna 75
3. Działalność organizacyjna 94
4. Działalność międzynarodowa 108
5. Nagrody i wyróżnienia 156
6. Międzynarodowe uhonorowanie za długoletnie badania naukowe i działalność na Uniwersytecie w Vechcie 161

Rozdział II. Teorie i koncepcje pedagogicznoreligijne ks. profesora Cypriana Rogowskiego (Janusz Mariański, Egon Spiegel) 167

1. Charakterystyka dyscypliny „pedagogika religii" opracowana przez ks. profesora Cypriana Rogowskiego dla Komitetu Nauk Pedagogicznych PAN w Warszawie 167
2. Metodologia badań pedagogiki religii w refleksji ks. profesora Cypriana Rogowskiego 210

Rozdział III. Aspekty eklezjologiczne w twórczości ks. profesora Cypriana Rogowskiego z perspektywy pedagogicznoreligijnej (Janusz Mariański, Egon Spiegel) 231

1. Badania porównawcze pedagogiki religii w kontekście Kościoła 231
2. Kościół z perspektywy pedagogicznoreligijnej 240

Rozdział IV. Ukierunkowanie i profil badań w twórczości naukowej ks. profesora Cypriana Rogowskiego (Janusz Mariański, Egon Spiegel) 265

1. Lekcja religii w szkole i katecheza parafialna 265
2. Religia i religijność z perspektywy socjologicznoreligijnej i psychologicznoreligijnej 271
3. Zagadnienie pluralizmu kulturowego z perspektywy pedagogicznoreligijnej 285
4. Kwestie komunikacji i kompetencji interkulturowych 293
5. Wychowanie ekumeniczne 296
6. Korelatywna dydaktyka symbolu 300
7. Sakroturyzm i sakroturystyka w dobie globalizacji 305

Rozdział V. Opinie, recenzje wydawnicze, wywiady, listy gratulacyjne i wspomnienia (Stanisław A. Wargacki) 315

1. Opinie przedstawicieli międzynarodowych środowisk naukowych na temat twórczości ks. profesora Cypriana Rogowskiego 315
2. Recenzje wydawnicze 336
3. Wywiady i artykuły w prasie krajowej i zagranicznej 470
4. Listy gratulacyjne i wspomnienia 518
5. Działalność duszpasterska w diasporze katolickiej w Niemczech 620
6. Homilie okolicznościowe 651

Rozdział VI. Dorobek naukowo-badawczy ks. profesora Cypriana Rogowskiego
(Tomasz Adamczyk, Agnieszka Zduniak) 673
1. Bibliografia prac naukowych i popularnonaukowych 673
2. Wykaz prac publikowanych i niepublikowanych o ks. profesorze Cyprianie Rogowskim 699
3. Wykaz artykułów, recenzji książek i sprawozdań na łamach czasopisma „KERYKS" 707
4. Wykaz prac licencjackich, magisterskich i doktorskich napisanych pod kierunkiem ks. profesora Cypriana Rogowskiego 768
5. Recenzje prac doktorskich, habilitacyjnych i do tytułu profesorskiego w Polsce i w Niemczech 772
6. Realizowane projekty badawcze o zasięgu krajowym i międzynarodowym w ramach grantów i badań statutowych 775
7. Recenzje wydawnicze książek, artykułów i projektów badawczych (grantów KBN) 798

Rozdział VII. Motywy i nowe perspektywy pluralistycznej pedagogiki religii
(Agnieszka Zduniak) 801
1. Bilans 801
2. Spojrzenie w przyszłość 820

Posłowie (Paweł Prüfer) - wersja polska, niemiecka i angielska 823

Fragmenty z recenzji wydawniczych 853

Über das Leben und Werk von Cyprian Rogowski Biografie mit Schwerpunkt Religionspädagogik (1979–2025)

INHALTSVERZEICHNIS

Glückwunschschreiben des Erzbischofs von Ermland Dr. Józef Górzyński 13

Glückwunschschreiben des Rektors der Universität Ermland-Masuren in Olsztyn, Prof. Dr. Jerzy Przyborowski 21

Vorwort (Egon Spiegel/Janusz Mariański/Annette M. Stroß/Andrea Lehner-Hartmann) 27

Kapitel I. Leben und wissenschaftliche, didaktische und organisatorische Tätigkeit von Prof. Cyprian Rogowski (Janusz Mariański, Egon Spiegel) 43

1. Leben und wissenschaftliche Tätigkeit 47
2. Didaktische Tätigkeit 75
3. Organisatorische Tätigkeit 94
4. Internationale Tätigkeit 108
5. Auszeichnungen und Ehrungen 156
6. Internationale Auszeichnung für langjährige wissenschaftliche Forschung und Tätigkeit an der Universität Vechta 161

Kapitel II. Theorien und Konzepte der Religionspädagogik von Prof. Cyprian Rogowski (Janusz Mariański, Egon Spiegel) 167

1. Charakteristik der Disziplin „Religionspädagogik", erarbeitet von Prof. Cyprian Rogowski für den Ausschuss für Pädagogik der Polnischen Akademie der Wissenschaften in Warschau 167
2. Methodik der religionspädagogischen Forschung in den Überlegungen von Prof. Cyprian Rogowski 210

Kapitel III. Ekklesiologische Aspekte im Werk von Prof. Cyprian Rogowski aus religionspädagogischer Perspektive (Janusz Mariański, Egon Spiegel) 231

1. Vergleichende Untersuchungen zur Religionspädagogik im Kontext der Kirche 231
2. Die Kirche aus religionspädagogischer Perspektive 240

Kapitel IV. Ausrichtung und Profil der Forschung im wissenschaftlichen Werk von Professor Cyprian Rogowski (Janusz Mariański, Egon Spiegel) 265

1. Religionsunterricht in der Schule und Katechese in der Pfarrei 265
2. Religion und Religiosität aus religionssoziologischer und religionspsychologischer Perspektive 271
3. Die Frage des kulturellen Pluralismus aus religionspädagogischer Perspektive 285
4. Fragen der Kommunikation und interkultureller Kompetenz..... 293
5. Ökumenische Erziehung 296
6. Korrelative Symboldidaktik 300
7. Sakrotourismus und Sakrotouristik im Zeitalter der Globalisierung 305

Kapitel V. Meinungen, Buchrezensionen, Interviews, Glückwunschschreiben und Erinnerungen (Stanisław A. Wargacki) 315
1. Meinungen von Vertretern internationaler wissenschaftlicher Kreise zum Werk on Prof. Cyprian Rogowski 315
2. Buchrezensionen 336
3. Interviews und Artikel in der nationalen und internationalen Presse 470
4. Glückwunschschreiben und Erinnerungen 518
5. Seelsorgerische Tätigkeit in der katholischen Diaspora in Deutschland 620
6. Gelegenheitspredigten 651

Kapitel VI. Wissenschaftliche und Forschungsleistungen von Professor Cyprian Rogowski (Tomasz Adamczyk, Agnieszka Zduniak) 673
1. Bibliografie wissenschaftlicher und populärwissenschaftlicher Arbeiten 673
2. Verzeichnis veröffentlichter und unveröffentlichter Arbeiten über Professor Cyprian Rogowski 699
3. Liste der Artikel, Buchrezensionen und Berichte in der Zeitschrift „KERYKS" 707
4. Liste der Bachelor-, Master- und Doktorarbeiten, die unter der Leitung von Prof. Cyprian Rogowski verfasst wurden 768
5. Rezensionen von Doktor-, Habilitations- und Professorenarbeiten in Polen und Deutschland 772
6. Durchgeführte nationale und internationale Forschungsprojekte im Rahmen von Stipendien und satzungsmäßigen Forschungen 775
7. Rezensionen von Büchern, Artikeln und Forschungsprojekten (Stipendien des KBN) 798

Kapitel VII. Motive und neue Perspektiven einer pluralistischen Religionspädagogik (Agnieszka Zduniak) 801
1. Bilanz 801
2. Blick in die Zukunft 820

Nachwort (Paweł Prüfer) 823

Auszüge aus Rezensionen 853

About the life and work of Cyprian Rogowski A biography with a focus on religious education (1979–2025)

CONTENT

Letter of congratulations from the Archbishop of Ermland Dr Józef Górzyński 13

Congratulatory letter from the Rector of the University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Prof. Jerzy Przyborowski, PhD 21

Foreword (Egon Spiegel/Janusz Mariański/Annette M. Stroß/Andrea Lehner-Hartmann) 27

Chapter I. Life and scientific, didactic and organisational activities of Prof. Cyprian Rogowski (Janusz Mariański, Egon Spiegel) 43
1. Life and scientific activities 47
2. Didactic activities 75
3. Organisational activities 94
4. International activities 108
5. Awards and honours 156
6. International award for long-standing scientific research and work at the University of Vechta 161

Chapter II. Theories and concepts of religious education by Prof. Cyprian Rogowski (Janusz Mariański, Egon Spiegel) 167
1. Characteristics of the discipline of 'religious education', developed by Prof. Cyprian Rogowski for the Committee for Education of the Polish Academy of Sciences in Warsaw 167
2. Methodology of religious education research in the reflections of Prof. Cyprian Rogowski 210

Chapter III. Ecclesiological aspects in the work of Prof. Cyprian Rogowski from a religious education perspective (Janusz Mariański, Egon Spiegel) 231
1. Comparative studies on religious education in the context of the Church 231
2. The Church from a religious education perspective 240

Chapter IV. Orientation and profile of research in the scientific work of Professor Cyprian Rogowski (Janusz Mariański, Egon Spiegel) 265
1. Religious education in schools and catechesis in parishes 265
2. Religion and religiosity from a sociological-religious and psychological-religious perspective 271
3. The question of cultural pluralism from an educational-religious perspective 285
4. Questions of communication and intercultural competence 293
5. Ecumenical education 296
6. Correlative symbol didactics 300
7. Sacro-tourism (scientific discipline) and religious tourism (the practical Dimension) in the age of globalisation 305

Chapter V. Opinions, book reviews, interviews, congratulatory letters and memories
(Stanisław A. Wargacki) 315
1. Opinions of representatives of international scientific circles on the work of Prof. Cyprian Rogowski 315
2. Book reviews 336
3. Interviews and articles in the national and international press 470
4. Congratulatory letters and memories 518
5. Pastoral work in the Catholic diaspora in Germany 620
6. Occasional sermons 651

Chapter VI. Scientific and research achievements of Professor Cyprian Rogowski
(Tomasz Adamczyk, Agnieszka Zduniak) 673
1. Bibliography of scientific and popular science works 673
2. List of published and unpublished works about Professor Cyprian Rogowski 699
3. List of articles, book reviews and reports in the journal 'KERYKS' 707
4. List of bachelor's, master's and doctoral theses written under the supervision of Prof. Cyprian Rogowski 768
5. Reviews of doctoral, habilitation and professorial theses in Poland and Germany 772
6. National and international research projects carried out as part of scholarships and statutory research 775
7. Reviews of books, articles and research projects (KBN scholarships) 798

Chapter VII. Motives and new perspectives for a pluralistic religious education
(Agnieszka Zduniak) 801
1. Summary 801
2. Looking to the future 820

Afterword (Paweł Prüfer) 823

Excerpts from publishing reviews 853

List gratulacyjny Arcybiskupa Metropolity Warmińskiego
Dr. Józefa Górzyńskiego

ARCYBISKUP
METROPOLITA WARMIŃSKI

Olsztyn, 21 maja 2025 roku

Ksiądz Prałat
Prof. dr hab. CYPRIAN ROGOWSKI

Czcigodny Księże Profesorze,

Z radością pragnę przyłączyć się do życzeń w związku z publikacją Księgi Pamiątkowej poświęconej osobie Księdza Profesora. Jako Arcybiskup Metropolita Warmiński i Wielki Kanclerz Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie składam nie tylko moje osobiste serdeczne gratulacje, ale również w imieniu duchowieństwa Archidiecezji Warmińskiej i społeczności akademickiej Wydziału Teologii UWM, którego przez wiele lat Ksiądz Profesor był nie tylko pracownikiem naukowym, kierując Katedrą Katechetyki i Pedagogiki Religii, ale także przez dwie kadencje, pełniąc funkcję Dziekana tegoż Wydziału.

Praktycznie były to od 1999 roku niełatwe początki powstawania naszego Wydziału w ogólnych strukturach Uniwersytetu. Ksiądz Profesor, po ukończeniu Warmińskiego Seminarium Duchownego Hosianum w Olsztynie i na KUL w Lublinie, studiował dalej za granicą, najpierw w Rzymie na Uniwersytecie św. Tomasza „Angelicum" i na Uniwersytecie w Niemczech (Kassel) na Wydziale Nauk Humanistycznych, uzyskując stopień naukowy doktora filozofii w zakresie pedagogiki religii, a następnie doktora teologii na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II. Po habilitacji i uzyskaniu tytułu profesora, międzynarodowe doświadczenie naukowe, badania naukowe i praca dydaktyczna na Uniwersytecie w Vechcie w Niemczech pozwoliły Księdzu Profesorowi w ramach pełnionej funkcji Dziekana doprowadzić nasz Wydział poprzez starania do pełnej autonomii w związku z uzyskaniem uprawnień do nadawania stopni naukowych. Znaczące zasługi Księdza Profesora na tym polu zapiszą się niewątpliwie w historii Wydziału i Uniwersytetu.

Życie kapłańskie Księdza Profesora nie ograniczało się tylko do działalności naukowo-badawczej i dydaktycznej na naszym Wydziale Teologii i Wydziale Nauk o Środowisku UWM. Z łatwością można zauważyć, że na wielowymiarowość i wielowarstwowość międzynarodowego dorobku naukowego wpłynęła bogata biografia Księdza Profesora.

Wieloletnia praca duszpasterska w diecezji Fulda stanowi centralną część realizacji powołania kapłańskiego. Zajmuje ona również ważne miejsce we wszechstronnym rozumieniu teologii praktycznej (w tym posługi pastoralnej i edukacji religijnej).

Na wspólny wniosek Arcybiskupa Metropolity Warmińskiego dr. Edmunda Piszcza i Arcybiskupa Fuldy dr. Johannesa Dyby, Papież Jan Paweł II uhonorował zasługi Księdza, nadając honorowy tytuł „Monsignore", przyjmując do grona papieskich kapelanów.

W uzasadnieniu napisano, że Ksiądz nie tylko potrafił łączyć pracę duszpasterską z pracą naukową, ale także dzielił i nadal dzieli swoje kapłańskie powołanie między ludzi w Polsce i wiernych w Niemczech, „niosąc wszędzie Chrystusa, Jego Ewangelię, Jego prawdę i miłość, daje przykład życia kapłańskiego, w którym jaśnieje wiarygodne świadectwo ucznia Chrystusa pełnego żywej wiary, życzliwości i dobroci, przychodzi z pomocą tym, którzy jej potrzebują".

Życząc na dalsze lata kapłańskiego posługiwania wszelkich łask od Boga i Jego nieustannego błogosławieństwa w trudach ciągle licznie podejmowanych zadań, przesyłam Księdzu Profesorowi słowa uznania, wdzięczności i serdecznych pozdrowień.

+ Józef Górzyński

Abp Józef Górzyński
Metropolita Warmiński

Herrn Pfarrer Msgr. **Olsztyn, 21. 05. 2025**
Prof. Dr. Cyprian Rogowski

Sehr geehrter Herr Professor,

mit großer Freude schließe ich mich den Glückwünschen anlässlich der Veröffentlichung des Gedenkbuches über Sie an. Als Erzbischof von Ermland und Großkanzler der Theologischen Fakultät der Universität Ermland-Masuren in Olsztyn übermittle ich Ihnen nicht nur meine persönlichen herzlichen Glückwünsche, sondern auch im Namen des Klerus der Erzdiözese Warmia und der akademischen Gemeinschaft der Theologischen Fakultät der Universität Warmia und Mazury, an der Sie viele Jahre lang nicht nur als Wissenschaftler tätig waren und den Lehrstuhl für Katechese und Religionspädagogik leiteten, sondern auch zwei Amtszeiten lang als Dekan dieser Fakultät fungierten.

Praktisch gesehen waren es seit 1999 keine leichten Anfänge für unsere Fakultät innerhalb der allgemeinen Strukturen der Universität. Nachdem Abschlus des Studiums im Priesterseminar Hosianum in Olsztyn und an der KUL in Lublin studierten Sie weiter im Ausland, zunächst in Rom an der Universität „Angelicum" und an der Universität in Deutschland (Kassel) an der Fakultät für Geisteswissenschaften, wo Sie den akademischen Grad eines Doktors der Philosophie im Bereich Religionspädagogik erlangten. Nach der Habilitation und der Erlangung des Professorentitels konnten Sie durch internationale wissenschaftliche Erfahrung, Forschungsarbeit und Lehrtätigkeit an der Universität Vechta in Deutschland, im Rahmen einer Funktion als Dekan unsere Theologische Fakultät durch Bemühungen zur vollständigen Autonomie in Bezug auf die Erlangung der Befugnis zur Verleihung von akademischen Graden zu führen. Die bedeutenden Verdienste von Ihnen als Professor in diesem Bereich werden zweifellos in die Geschichte der Fakultät und der Universität eingehen.

Ihr priesterliches Leben war nicht nur auf die wissenschaftliche Forschung und Lehre an unserer Theologischen Fakultät und der Fakultät für Umweltwissenschaften der Universität Ermland-Masuren beschränkt. Es ist leicht zu erkennen, dass die Vielschichtigkeit und Vielfältigkeit des internationalen wissenschaftlichen Schaffens durch ihre reichhaltige Biografie beeinflusst wurde.

Die langjährige pastorale Arbeit in der Diözese Fulda ist ein zentraler Bestandteil der Verwirklichung der priesterlichen Berufung. Sie nimmt auch einen wichtigen Platz im umfassenden Verständnis der praktischen Theologie (einschließlich Seelsorge und religiose Erziehung) ein.

Auf gemeinsamen Antrag des Erzbischofs von Ermland, Dr. Edmund Piszcz, und des Erzbischofs von Fulda, Dr. Johannes Dyba, würdigte Papst Johannes Paul II. ihre Verdienste mit dem Ehrentitel „Monsignore" und nahm in den Kreis der päpstlichen Kapläne auf.

In der Begründung heißt es, dass Sie als Priester nicht nur in der Lage waren, die pastorale Arbeit mit der wissenschaftlichen Arbeit zu verbinden, sondern auch die priesterliche Berufung zwischen den Menschen in Polen und den Gläubigen in Deutschland teilten und weiterhin teilen, „indem Sie überall Christus, sein Evangelium, seine Wahrheit und Liebe verkünden und ein Beispiel für ein priesterliches Leben geben in dem das glaubwürdige Zeugnis eines Jüngers Christi voller lebendigem Glauben, Freundlichkeit und Güte leuchtet und denjenigen zu Hilfe kommt, die Hilfe brauchen".

Ich wünsche Ihnen für die weiteren Jahre Ihres Dienstes Gottes Gnade und seinen ständigen Segen bei den zahlreichen Aufgaben, die Sie weiterhin übernehmen, und sende Ihnen, Herr Professor, Worte der Anerkennung, Dankbarkeit und herzliche Grüße.

Erzbischof Józef Górzyński
Metropolit von Ermland

Reverend Monsignor **Olsztyn, 21 May 2025**

Prof. Dr. Cyprian Rogowski

Dear Professor,

It is with great pleasure that I join in congratulating you on the publication of the commemorative book about you. As Archbishop of Ermland and Grand Chancellor of the Faculty of Theology at the University of Ermland-Masuria in Olsztyn, I extend to you not only my personal warm congratulations, but also on behalf of the clergy of the Archdiocese of Warmia and the academic community of the Faculty of Theology at the University of Warmia and Mazury, where you not only worked as a scholar for many years and headed the Chair of Catechesis and Religious Education, but also served as dean of this faculty for two terms.

In practical terms, since 1999, it has not been an easy start for our faculty within the general structures of the university. After graduating from the Hosianum Seminary in Olsztyn and the KUL in Lublin, you continued your studies abroad, first in Rome at the Angelicum University and then at the University of Kassel in Germany, where you obtained a doctorate in philosophy in the field of religious education. After completing your habilitation and obtaining the title of professor, your international scientific experience, research work and teaching activities at the University of Vechta in Germany, as well as your role as dean, enabled you to lead our Faculty of Theology to complete autonomy in terms of obtaining the authority to award academic degrees. Your significant achievements as a professor in this field will undoubtedly go down in the history of the faculty and the university.

Your priestly life was not limited to scientific research and teaching at our Faculty of Theology and the Faculty of Environmental Sciences at the University of Warmia and Mazury. It is easy to see that the complexity and diversity of international scientific work was influenced by your rich biography.

Your many years of pastoral work in the Diocese of Fulda are a central part of the realisation of your priestly vocation. They also occupy an important place in the comprehensive understanding of practical theology (including pastoral care and religious education).

At the joint request of the Archbishop of Ermland, Dr Edmund Piszcz, and the Archbishop of Fulda, Dr Johannes Dyba, Pope John Paul II honoured her services with the honorary title of „Monsignor" and accepted her into the circle of papal chaplains.

The justification states that as priests, they were not only able to combine pastoral work with scientific work, but also shared and continue to share their priestly vocation among the people of Poland and the faithful in Germany „by proclaiming Christ, his Gospel, his truth and love everywhere and setting an example of priestly life in which the credible witness of a disciple of Christ shines with living faith, kindness and goodness and comes to the aid of those who need help".

I wish you God's grace and His constant blessing for the coming years of your ministry in the numerous tasks you will continue to undertake, and I send you, Professor, words of appreciation, gratitude and warm greetings.

Archbishop Józef Górzyński
Metropolitan of Warmia

List gratulacyjny Rektora Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie

Prof. dr. hab. Jerzego Przyborowskiego

UNIWERSYTET
WARMIŃSKO-MAZURSKI
W OLSZTYNIE

Czcigodny Księże Profesorze,

w imieniu społeczności Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie składam gratulacje z okazji wydania Księgi Pamiątkowej poświęconej Księdzu Profesorowi. To dobra chwila, by podziękować za lata pracy naukowej, dydaktycznej i organizacyjnej na rzecz naszego Uniwersytetu.

Formację akademicką łączył Ksiądz Profesor z posługą kapłańską. Po studiach w Rzymie na *Angelicum* oraz w Kassel, po uzyskaniu doktoratu w dyscyplinie filozofia w zakresie pedagogiki religii oraz doktoratu w dyscyplinie teologia na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, zdobył Ksiądz Profesor habilitację, a następnie tytuł profesora w naukach teologicznych. Na UWM kierował Katedrą Katechetyki i Pedagogiki Religii, a jako Dziekan przez dwie kadencje prowadził Wydział Teologii w okresie ważnych zmian instytucjonalnych.

Podejmując w 2015 roku pracę w Katedrze Turystyki, Rekreacji i Ekologii na Wydziale Nauk o Środowisku, poszerzył Ksiądz Profesor spektrum współpracy naszego Uniwersytetu, pokazując, że teologia, pedagogika i nauki o środowisku mogą owocnie spotykać się w badaniach nad wychowaniem i kulturą.

Stałym punktem aktywności Księdza jest dydaktyka i opieka naukowa. Od 2002 roku prowadzi Ksiądz Profesor wykłady i seminaria na Uniwersytecie w Vechcie, pracując ze studentami na poziomie licencjackim, magisterskim i doktorskim. Na UWM i za granicą wypromował i recenzował Ksiądz Profesor wiele prac, a doświadczenie to wniosło realną pomoc młodszym badaczom.

Ważnym obszarem pozostaje współpraca międzynarodowa, od partnerstwa z Vechte po projekty realizowane w ramach programu Erasmus+. To dzięki takim relacjom powstaje gęsta sieć kontaktów, z której korzystają nasze zespoły badawcze i studenci.

Imponujący dorobek publikacyjny Księdza Profesora, na który składa się około sześciuset artykułów i opracowań, pokazuje pracę długiego dystansu. W środowisku niemieckojęzycznym jest Ksiądz Profesor znany jako specjalista metodologii porównawczej pedagogiki religii. Jednocześnie, w życiu Kościoła, uhonorowanie tytułem „Monsignore" potwierdziło znaczenie łączenia badań z duszpasterstwem, szczególnie w diecezji Fulda.

Dziękuję za rzetelność badawczą i gotowość do współpracy ponad granicami dyscyplin i krajów. Proszę przyjąć życzenia zdrowia, dalszej satysfakcji z pracy oraz wdzięczności ze strony uczniów i współpracowników. Niech kolejne lata przyniosą równie czytelne, konkretne owoce w nauce, kształceniu i służbie ludziom.

Z wyrazami szacunku

REKTOR

Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie

Sehr geehrter Herr Professor,

im Namen der Gemeinschaft der Universität Ermland-Masuren in Olsztyn gratuliere ich Ihnen zur Veröffentlichung des Ihnen gewidmeten Gedenkbuches. Dies ist ein guter Moment, um Ihnen für Ihre langjährige wissenschaftliche, didaktische und organisatorische Arbeit für unsere Universität zu danken.

Herr Professor Rogowski hat Ihre akademische Ausbildung mit dem Priesteramt verbunden. Nach dem Studium in Rom am Angelicum und in Kassel, nach der Promotion in Philosophie im Bereich Religionspädagogik und der Promotion in Theologie an der Katholischen Universität Lublin erlangten Sie Herr Professor die Habilitation und anschließend den Titel eines Professors für Theologie. An der UWM leiteten Sie den Lehrstuhl für Katechetik und Religionspädagogik und waren Sie als Dekan zwei Amtsperioden lang Leiter der Theologischen Fakultät in einer Zeit wichtiger institutioneller Veränderungen.

Mit der Tätigkeit im Jahr 2015 am Lehrstuhl für Tourismus, Erholung und Ökologie an der Fakultät für Umweltwissenschaften erweiterten Sie Herr Professor das Spektrum der Zusammenarbeit unserer Universität und zeigten, dass Theologie, Pädagogik und Umweltwissenschaften in der Erziehungs- und Kulturforschung fruchtbar zusammenkommen können.

Ein fester Bestandteil der Tätigkeit von Professor Rogowski ist die Lehre und wissenschaftliche Betreuung. Seit 2002 hält er Vorlesungen und Seminare an der Universität in Vechta und arbeitet mit Studenten auf Bachelor-, Master- und Doktorandenebene zusammen. An der UWM und im Ausland hat Professor Rogowski viele Arbeiten gefördert und rezensiert, und diese Erfahrung hat jüngeren Forschern echte Hilfe gebracht.

Ein wichtiger Bereich bleibt die internationale Zusammenarbeit, von der Partnerschaft mit Vechta bis hin zu Projekten im Rahmen des Erasmus+-Programms. Dank dieser Beziehungen entsteht ein dichtes Netzwerk von Kontakten, von dem unsere Forschungsteams und Studenten profitieren.

Die beeindruckende Publikationsliste von Professor Rogowski, die etwa sechshundert Artikel und Studien umfasst, zeugt von seiner langjährigen Arbeit. Im deutschsprachigen Raum ist er als Spezialist für vergleichende Methodologie der Religionspädagogik bekannt. Gleichzeitig bestätigte die Verleihung des Titels „Monsignore" im kirchlichen Leben die Bedeutung der Verbindung von Forschung und Seelsorge, insbesondere in der Diözese Fulda.

Ich danke Ihnen für Ihre wissenschaftliche Zuverlässigkeit und Ihre Bereitschaft zur Zusammenarbeit über Disziplinen und Ländergrenzen hinweg. Ich wünsche Ihnen Gesundheit, weiterhin viel Freude an Ihrer Arbeit und die Dankbarkeit Ihrer Schüler und Mitarbeiter. Mögen die kommenden Jahre ebenso deutliche, konkrete Früchte in Wissenschaft, Lehre und Dienst am Menschen bringen.

Mit freundlichen Grüßen
REKTOR
Universität Ermland-Masuren in Olsztyn

Dear Professor,

On behalf of the community of the University of Warmia and Mazury in Olsztyn, I would like to congratulate you on the publication of the commemorative book dedicated to you. This is a good moment to thank you for your many years of scientific, didactic, and organizational work for our university.

Professor Rogowski, you combined your academic education with the priesthood. After studying in Rome at the *Angelicum* and in Kassel, after obtaining a doctorate in philosophy in the field of religious education and a doctorate in theology at the Catholic University of Lublin, you obtained your habilitation and then the title of professor of theology. At the UWM, you headed the Chair of Catechetics and Religious Education and, as dean, you were head of the Faculty of Theology for two terms during a period of important institutional changes.

With your work in 2015 at the Chair of Tourism, Recreation, and Ecology at the Faculty of Environmental Sciences, you expanded the spectrum of cooperation at our university and demonstrated that theology, education, and environmental sciences can come together fruitfully in educational and cultural research.

Teaching and academic supervision are an integral part of Professor Rogowski's work. Since 2002, he has been giving lectures and seminars at the University of Vechta and working with bachelor's, master's, and doctoral students. At UWM and abroad, Professor Rogowski has supervised and reviewed many theses, and this experience has been a real help to younger researchers.

International cooperation remains an important area, from the partnership with Vechta to projects within the Erasmus+ program. These relationships have created a dense network of contacts that benefits our research teams and students.

Professor Rogowski's impressive list of publications, comprising some six hundred articles and studies, is testament to his many years of work. In German-speaking countries, he is known as a specialist in comparative methodology in religious education. At the same time, the award of the title „Monsignor" in church life confirmed the importance of the connection between research and pastoral care, especially in the Diocese of Fulda.

Thank you for your scientific reliability and your willingness to collaborate across disciplines and national borders. I wish you good health, continued enjoyment in your work, and the gratitude of your students and colleagues. May the coming years bring equally significant and concrete fruits in science, teaching, and service to humanity.

With kind regards
RECTOR
University of Warmia and Mazury in Olsztyn

Przedmowa

(Egon Spiegel/Janusz Mariański/ Annette M. Stroß/Andrea Lehner-Hartmann)

Kol Tov dla jubilata!

Skupienie się na moim koledze i przyjacielu Cyprianie Rogowskim, co pozwalam sobie uczynić tym pozdrowieniem, sprawia mi niezwykłą przyjemność. Kiedy w życiu zdarza się usiąść i spojrzeć na życiową drogę kogoś, kto stał się nam bardzo bliski, skupić na nim swój niepodzielny wzrok i pozwolić mu spocząć w spokoju? Pozwolono mi to zrobić w kontekście tworzenia tej pamiątkowej publikacji.

To dla mnie nie tylko przyjemność, ale i zaszczyt. Podjąłem się tego zadania, ponieważ Janusz Mariański, niemniej kolega i przyjaciel jubilata, poprosił mnie o otwarcie tomu wstępem poświęconym naszemu „wspólnemu przyjacielowi". Zadanie to jest dla mnie zaszczytem nie tylko dlatego, że nie potrafię wystarczająco głęboko pokłonić się przed dziełem i życiem mojego kolegi i przyjaciela i mogę wykorzystać przyznane mi tutaj miejsce, aby przynajmniej wyrazić taką intencję i podkreślić kilka okazji, aby to uczynić.

W ciągu ponad siedmiu dekad swojego dotychczasowego życia Cyprian Rogowski – jeśli mogę tak powiedzieć z perspektywy obserwatora – zrealizował w pełni swój niezwykły potencjał osobisty i w pełni wykorzystał dane mu możliwości. Więcej w ciągu siedemdziesięciu pełnych lat życia nie jest możliwe. Co nie znaczy, że taka czy inna alternatywa nie byłaby możliwa. Tak więc pod koniec życia kapłańskiego, które trwało dziesięciolecia, nie może być punktu zwrotnego – decyzja została podjęta znacznie wcześniej w jego życiu – założyć rodzinę z opcjami bycia mężem i ojcem dzieci. Cyprian Rogowski został księdzem ze wszystkimi tego konsekwencjami, ale – i to porównanie powraca do mnie przez wiele lat naszej przyjaźni – byłby równie konsekwentnym i godnym naśladowania człowiekiem rodziny i niezastąpionym, zaangażowanym świeckim w swoim Kościele. Jako ten drugi, kościół musi sobie radzić bez niego – na rzecz tego pierwszego.

Dlaczego to porównanie przychodzi mi na myśl na początku mojej refleksji i dlaczego czuję potrzebę, by je kontynuować? Ponieważ możliwa alternatywa – nie dana każdemu księdzu, jak sądzę, w taki sam sposób jak naszemu jubilatowi – w szczególny sposób podkreśla egzystencjalne znaczenie jego decyzji, jego decyzji o byciu księdzem. Tylko wtedy, gdy dana jest możliwość i impuls do alternatywy, można mówić o wyrzeczeniu i przyjąć powagę szczególnej decyzji. Cyprian Rogowski wyrzekł się.

Spojrzenie na Cypriana Rogowskiego w horyzoncie alternatywy jest szczególnie uderzające, ponieważ ksiądz Rogowski – jak wielokrotnie słyszę od osób, które spotykają go po raz pierwszy, a nawet wielokrotnie – nie ma w sobie nic klerykalnego (tu w wariantach negatywnych), a cały jego habitus mógłby być również taki: przykładny mąż i człowiek rodziny (w wariantach pozytywnych). Dopuszczalne jest również spojrzenie porównawcze, ponieważ test przykładu – alternatywnie życie poza wymogiem celiba-

tu – jest nie tylko całkowicie zgodny z duchem Magisterium, ale z punktu widzenia decydenta biskupiego – przynajmniej do tej pory – nawet warunkiem wstępnym wyświęcania młodych mężczyzn. Magisterium wyraźnie uznaje wskazaną alternatywę za teoretycznie i praktycznie możliwą i właśnie w kontekście tej możliwości ceni ofiarę, którą kapłan jest gotów ponieść, jako ofiarę, którą należy uhonorować w szczególny sposób.

Kwestia tego, jak dobrze uzasadniony lub znaczący może być taki związek w ogóle, może co najwyżej nadal zajmować teoretycznie naszego jubilata. Uświadomił sobie związek między jednym a drugim i musi żyć z jego konsekwencjami – podobnie jak wielu jego współbraci. Inni, dzięki łasce późnego urodzenia, pewnego dnia skorzystają z dobrodziejstw rozwiązania viri probati i z błogosławieństwem prawa kanonicznego będą mogli połączyć oba modele życia. Kiedy Cyprian Rogowski musiał podjąć decyzję, nie było jeszcze czasu na łączenie życia kapłańskiego i rodzinnego. Cyprian Rogowski zbyt wcześnie znalazł się na przeznaczonej drodze.

To samo dotyczy nauki, której nasz jubilat poświęcił nie mniej życia – przynajmniej, jeśli chodzi o jego akademicką egzystencję w kraju urodzenia. Wciąż istnieje tu powszechny i znaczny opór przed rozumieniem i ogólnym przedstawianiem dyscypliny naukowej, którą Rogowski reprezentuje jako profesor, w kategoriach jej wewnętrznej teologicznej relewancji, koncepcji i definicji. Katechetyczne zawężenie socjalizacji i edukacji religijnej, całkowite zawłaszczenie wszelkich możliwych religijnych pól działania przez polski Kościół i próby utożsamiania jego podmiotów wyłącznie z Kościołem w dużej mierze uniemożliwiły do dziś dostrzeżenie i wykorzystanie szczególnej szansy przedmiotu jako subdyscypliny teologii praktycznej. Pedagogika religii w rozumieniu naszego jubilata opisuje szerokie pole intelektualne otwartych pytań i nieskończonego bogactwa odpowiedzi, od prowizorycznych po tradycyjne. Uprzedzając: katecheza i katechetyka są oczywiście jej częścią, ale nie więcej. W żadnym wypadku nie można ich używać do określenia, czym powinna być pedagogika religii. Pedagogika religii w Niemczech może odwoływać się nie tylko do antropologicznego punktu zwrotnego związanego z nazwiskiem Karla Rahnera, ale przede wszystkim do Synodu w Würzburgu i tam, nie tylko, do uchwały o lekcji religii w szkole, zwłaszcza że ważne rozróżnienie między katechezą a lekcją religii zostało tutaj dokonane jasno i zrozumiale. Cyprian Rogowski, który doktoryzował się i habilitował w Niemczech, dobrze to wszystko zna. Tak jak teologia praktyczna jest subdyscypliną teologii, tak pedagogika religii w odniesieniu do teologii praktycznej, a w ramach pedagogiki religii katecheza czy katechetyka. Rogowskiemu nigdy nie było łatwo opowiedzieć się za tym rozróżnieniem w Polsce, które uważał za oczywiste. Wydany przez niego Leksykon pedagogiki religii, podręcznik akademicki pedagogiki religii, a także założone przez niego dwujęzyczne, międzynarodowe czasopismo pedagogiczno-religijne KERYKS są wymownym świadectwem podejmowanych przez niego prób. Od czasu ich publikacji, jak żadna inna publikacja, utorowały one drogę do pedagogiki religii w Polsce zgodnej z międzynarodowymi standardami.

Cyprian Rogowski nie jest zwykłym naukowcem, intelektualnym przeżuwaczem. Rogowski jest dynamicznym wykonawcą, twórcą, mózgiem i projektantem. Rogowski chce iść naprzód, pchać sprawy do przodu – z głębokiej, ugruntowanej duchowości, z wiarą w sprawę i ufnością w przyszłość, z żelazną wolą byłego żołnierza i nieposkromioną siłą skopiowaną z zimnokrwistych koni jego ojca. Ostatecznie czerpie z tego również

korzyści: przykład opieki matki i doświadczenie braterskiej solidarności. W horyzoncie tych uwarunkowań i ich kombinacji nie trzeba dodawać, że wszystko w nim przynagla go do otwierania nowych horyzontów, do ich poszerzania i przekraczania. Dla Cypriana Rogowskiego istnieje tylko droga naprzód. Talent, innowacyjna siła, dyscyplina, kreatywność, substancja emocjonalna i społeczna – Rogowski wzrasta wraz z otrzymanymi darami. Zarówno dla siebie, jak i dla nas, beneficjentów jego niestrudzonych i energicznych poszukiwań nowych brzegów w kształtowaniu życia i świata, jego intelektualnych zrywów i priorytetów. Ostatnio, dzięki swojej przełomowej pracy na temat sakroturyzmu wciągnął nas w swoje myślenie i działania, które charakteryzują się międzynarodowością i transkulturowością oraz generowaniem odpowiednich sieci. Cyprian Rogowski jest z natury awangardzistą i otwartym na świat, a jego ponadnarodowa, ponadreligijna i transdyscyplinarna współpraca – na tle biografii, która jest zasadniczo zdeterminowana przez jego przenikliwe wyjazdy do Włoch i Niemiec – jest eliksirem jego życia. Jednak obserwatorzy jego eksperymentów czerpią z tego nie mniejsze korzyści, bez konieczności akceptowania ryzyka daremności, a nawet porażki, lub bycia celem zazdrosnych ludzi i snajperów, jeśli nie nawet prób akademickiego ojcobójstwa. Każdy, kto ma odwagę pozycjonować się akademicko, tak jak Rogowski, i wie, jak połączyć to z wysokim poziomem produktywności, musi spodziewać się oporu na polu akademickim, w tym w sferze osobistej, i być w stanie poradzić sobie z krytyką i rozczarowaniem. Na platformie KERYKS Rogowski przekształcił spotkania akademickie w system. Tutaj różne nurty w zachodnim i wschodnim środowisku naukowym pedagogiki religii nie tylko wymieniają się pomysłami, ale także rozwijają się wzajemnie w dialogu w ramach niezwykłej materii naukowej. Ponadto Cyprian Rogowski dąży do dialogu interdyscyplinarnego, zwłaszcza z naukami pedagogicznymi, a tym samym po raz kolejny otwiera głębię i rozległość nauki, którą tak namiętnie uprawia. Pragnie, aby reprezentowana przez niego subdyscyplina teologiczna była zdolna do dialogu interdyscyplinarnego, a nawet transdyscyplinarnego.

A wszystko to w warunkach przeciągania liny między dwoma krajami, które - jak mogłoby się wydawać – powinny być splecione w przeszłości przez wpływowy katolicyzm po jednej (niemieckiej) stronie i absolutny katolicyzm po drugiej (polskiej) stronie, obecnie przez znaczące procesy sekularyzacji po obu stronach, jak prawie żadne inne, ale mimo to są wielokrotnie kwestionowane przez rzeczywiste lub domniemane kontrowersje. Jakże słaby jest katolicyzm, który nie potrafiłby powstrzymać jednej strony, jeśli nie z czystego człowieczeństwa, to przynajmniej jako katolicy, przed atakiem i inwazją na drugą, okupacją ich kraju oraz mordowaniem i plądrowaniem! Nie ma pobytu, nie ma wizyty w Warszawie bez pamiętania, że to miasto zostało oprócz stłumienia jego powstań w osiemdziesięciu procentach zniszczone przez niemieckich okupantów. Nawet jako pokolenie powojenne, które nie może tego zapominać, jesteśmy trwale straumatyzowani w naszym podejściu do historii, w naszym spojrzeniu na ludzi i ich zdolność i gotowość do traktowania bliźnich z najwyższym okrucieństwem, ale także w naszym poszukiwaniu alternatywnych rozwiązań konfliktów na podstawie naszego równie istniejącego potencjału do coraz większego rozwijania „ludzkiej sieci" (McNiell / McNiell) poprzez naszą naturalną orientację na „wzajemną pomoc" (Kropotkin) i inwestowanie w nią ze wszystkimi konsekwencjami w kształtowaniu życia i świata bez użycia przemocy.

Polskie społeczeństwo i polityka, które w swojej bardzo złożonej i burzliwej historii między silnymi blokami, agresywnymi sąsiadami i frontami wojskowymi musiało raz po raz przeciwstawiać się na nowo i do dziś musi się na nowo definiować, nie tylko osiągnęło wielkie rzeczy dla siebie i swojego społeczeństwa. Bez niesamowitej determinacji i solidarności gdańszczan i całej Polski pół wieku temu nie mielibyśmy Europy, w której dziś żyjemy. O wiele za późno, ale przynajmniej dzięki temu i biskupom przełomowemu aktowi pojednania towarzyszył pokłon ówczesnego kanclerza federalnego Willy'ego Brandta (1975) jako przedstawiciela Niemiec. O naszym jubilacie możemy powiedzieć, że jego dzieło życia wynika bezpośrednio z tych wydarzeń.

W kontekście ponadnarodowego polsko-niemieckiego i europejskiego networkingu Cyprian Rogowski jest nie tylko budowniczym mostów między obozami narodowymi (z podwójnym obywatelstwem) i nurtami kościelnymi (jako ksiądz socjalizowany i praktykujący w Polsce i inkardynowany w niemieckiej diecezji Fulda), ale także ich osobistym zjednoczeniem. W piersi Rogowskiego nie biją dwa serca, lecz jedno. Jest on uosobioną klamrą, którą polscy i niemieccy biskupi soborowi umieścili już po wyjątkowej, przytłaczającej ofercie pojednania złożonej przez biskupów polskich swoim współbraciom w ramach Soboru Watykańskiego II. W ten sposób Rogowski po raz kolejny nawiązuje do swoich włoskich „korzeni" i urzeczywistnia Kościół powszechny na miejscu. Zarówno politycznie, jak i kościelnie, Rogowski jest darem dla nas wszystkich. I odwrotnie, prawdopodobnie on sam również został obficie pobłogosławiony przez to, czym został obdarzony biograficznie. Co prawda, nie bez ceny wielkiego osobistego zaangażowania: stawiał czoła wyzwaniom, uczył się języków i poznawał specyfikę krajów, w których przyszło mu żyć poza Polską. Wymaga to dużej elastyczności i gotowości do przyjmowania nowych rzeczy, porzucania regionalnych preferencji i otwierania się na innych.

Musiało to być i nadal jest dla niego bolesne, gdy spogląda wstecz na wstrząsy i wydarzenia w swojej polskiej ojczyźnie i widzi potwierdzenie tego, co od dawna przewidywał – nie tylko ze względu na swoje doświadczenia w Niemczech – i dawał do zrozumienia przy różnych okazjach. Regres wydziału teologicznego i względny brak młodych księży w Olsztynie nie były dla niego zaskoczeniem. Podejrzenia, nawet niezobowiązująco artykułowane przeze mnie podczas wykładów, były często kwitowane z wyższościowym uśmiechem przez sytych, wygodnie odchylonych do tyłu kandydatów do kapłaństwa w ostatniej serii wykładów. Z drugiej strony, studenci teologii w pierwszych rzędach, ci, którzy chcieli pewnego dnia wejść do zawodu nauczyciela, uważnie i z niepokojem reagowali na ostrzeżenia, w tym moje i nasze komentarze na temat przesuniętych w czasie wydarzeń w Niemczech i Polsce pod pojęciem „kulturowej przestrzeni czasu" (Liu/Spiegel, Ceylan). Wiele można było przewidzieć, nie tylko brak kandydatów do kapłaństwa, ale także spadek zaufania do Kościoła. To, że Kościół w Polsce nie uniknie skandali związanych z nadużyciami, jest już jasne z faktu, że sam jest częścią systemu, w ramach którego Kościół w innych krajach został już zdemaskowany.

Teologia praktyczna, a zwłaszcza pedagogika religii jako jedna z dziedzin jej działalności, w swojej młodej historii zawsze szczyciła się aktualnością, czyli wyczuciem tego, co porusza wierzących i poszukiwaniem odpowiedzi. Cyprian Rogowski działał w tym duchu, rozumiał i uprawiał naukę. Badał i publikował, a jednocześnie angażował się w organizację nauki na uczelni i w jej administrację. Przez dwie dekady, w tym także przez

dwie kadencje decydował o losach wydziału jako dziekan, ale też znalazł odpowiedni moment, by przenieść się na inny wydział w ramach swojej uczelni i udostępnić jej swój potencjał.

Jednocześnie przez ponad dwie dekady zajmował stanowiska na Uniwersytecie w Vechcie. Oprócz prowadzenia badań naukowych, prowadził wykłady i seminaria na miejscu, pracował z doktorantami, oceniał prace licencjackie i magisterskie, kilkakrotnie uczestniczył jako drugi recenzent w procedurach doktorskich i habilitacyjnych, jak również w międzynarodowych projektach badawczych. Zawsze wyróżniał się nie tylko wiedzą merytoryczną, profesjonalizmem w badaniach i nauczaniu, ale przede wszystkim przystępnością i życzliwością, obecnością i serdecznością w kontaktach z kolegami, pracownikami, a zwłaszcza studentami. Wielu wyraźnie mu za to dziękowało. Cyprian Rogowski był i jest niezwykłą wartością nie tylko dla swojej uczelni w Olsztynie, ale także dla Uniwersytetu w Vechcie. Nie oszczędzał się osobiście. Przez dziesięciolecia jego dzień pracy zapewne nie był 8-godzinny, ale często – Carpe diem et noctem! – często kończył się dopiero w nocy. Jednak czy to przeszkadza współczesnemu, który łatwo i szybko entuzjazmuje się wartościową sprawą?

Zawsze podziwiałem Cypriana Rogowskiego za jego zdolność do zapamiętywania imion i twarzy studentów nawet po wielu latach lub niejasnych opisach. Jestem pod szczególnym wrażeniem tej umiejętności, ponieważ odzwierciedla ona pozytywne, doceniające nastawienie Cypriana Rogowskiego do ludzi, których spotyka. Cyprian Rogowski pamięta ich, bo się z nimi związał. Od tego momentu nie są już tylko nazwiskami i twarzami skazanymi na zapomnienie. Szczęśliwi są ci, którzy mogą nazwać swoim przyjacielem osobę, która – jak Cyprian Rogowski – szuka bezpośredniego kontaktu i poważnie ceni sobie spotkania i relacje.

Choć może się wydawać, że w tym wprowadzeniu pisałem o Cyprianie Rogowskim, mogłem i chciałem pisać tylko o nim. Nie do mnie należy otwieranie przed chętną publicznością z rzekomej meta-pozycji życiorysu i życia wielkiego, zasłużonego współczesnego nam człowieka, a tym bardziej ocenianie go. W najlepszym razie mogę rzucić na nie trochę światła, dokonać jednego lub dwóch powiązań i wyciągnąć z nich wnioski. Wszyscy mamy osobisty dostęp do osoby obchodzącej swoje urodziny, dzieliliśmy z nią ścieżki, przecięliśmy jej drogi, mogliśmy towarzyszyć jej w życiu lub nawet spędziliśmy z nią chwile. Właściwy przegląd, biblijnie rzecz ujmując: właściwy, najważniejszy „sąd", ma dopiero nadejść u kresu dni. Cyprian Rogowski nie powinien się niczego obawiać.

Oby tak pozostało do samego końca – który może jeszcze długo nadejść – życzę Ci tego i mogę założyć, że z aprobatą wszystkich tych, którzy śledzili te linie do tego momentu. Kol tov! Shalom, Salam, Pokój, Mir, HePing, Pace i Peace, drogi przyjacielu i kolego!

Kol Tov dem Jubilar!

Die Fokussierung auf den Kollegen und Freund Cyprian Rogowski, die ich mir mit diesem Grußwort erlauben darf, bereitet mir eine außerordentliche Freude. Wann lehnt man sich in seinem Leben schon einmal zurück und lässt das Leben eines Menschen, der einem zu einem Allernächsten geworden ist, Revue passieren und konzentriert seinen Blick ungeteilt auf diesen und lässt ihn dort ungestört ruhen? Mir ist es im Zusammenhang der Erstellung vorliegender Festschrift erlaubt.

Dabei ist mir dieses nicht nur eine Freude, sondern zugleich auch eine Ehre. Ich komme zu dieser Aufgabe, weil mich Janusz Mariański, nicht minder ein Kollege und Freund des Jubilars, unter uns gebeten hat, den Band mit einer Einlassung auf unseren „mutual friend" zu eröffnen. Die Aufgabe ist mir nicht zuletzt deshalb eine Ehre, weil ich mich nicht tief genug vor dem Lebenswerk und Leben des Kollegen und Freundes verbeugen kann und den mir hier zugestandenen Raum nutzen darf, um wenigstens meinen Willen zu dieser Verneigung zum Ausdruck zu bringen und einige Anlässe dafür hervorzuheben.

Cyprian Rogowski hat in den ihm bislang gegebenen für mehr als sieben Lebensdekaden sein außergewöhnliches persönliches Potential – so ich mir das aus meiner Beobachterperspektive zu sagen erlauben darf – in seiner ganzen, großen Fülle ausgeschöpft und die ihm gegebenen Möglichkeiten ausgereizt. Mehr geht in siebzig ausgefüllten Lebensjahren nicht. Was nicht heißt, dass nicht die eine oder andere Alternative denkbar gewesen wäre. So kann es – die Entscheidung fiel früh in seinem Leben – am Ende eines jahrzehntelangen Priesterlebens keine Wende mehr geben zu einer Familiengründung mit den Optionen, Ehemann und Vater von Kindern zu sein. Cyprian Rogowski ist mit allen Konsequenzen Priester geworden, wäre aber – mir drängt sich der Vergleich über die vielen Jahre unserer Freundschaft immer wieder auf – ebenso konsequent und vorbildlich Familienvater geworden und ein unverzichtbarer, engagierter Laie in seiner Kirche. Als letzterer muss diese auf ihn verzichten – zugunsten des Ersteren.

Warum drängen sich mir am Anfang meiner Betrachtung dieser Vergleich auf und das Bedürfnis, dem nachzugehen? Weil die denkbare Alternative – nicht jedem Priester, wie ich meine, so gegeben wie unserem Jubilar – in besonderer Weise die existentielle Bedeutung seiner Entscheidung, seiner Entscheidung zum priesterlichen Dasein, hervorhebt. Erst wenn das Vermögen und der Impuls zur Alternative gegeben sind, darf man von Verzicht sprechen und von der Ernsthaftigkeit einer speziellen Entscheidung ausgehen. Cyprian Rogowski hat verzichtet.

Der Blick auf Cyprian Rogowski im Horizont der Alternative drängt sich besonders deshalb auf, weil dem Priester Rogowski – wie ich immer wieder von Menschen höre, die ihm zum ersten oder auch wiederholten Mal begegnen – so gar nichts Klerikales (hier in seinen negativen Varianten) anhaftet und er seinem ganzen Habitus nach eben auch dieses sein könnte: ein vorbildlicher Ehemann und Familienvater (in ihren positiven Varianten). Der vergleichende Blick darf auch sein, weil die Probe aufs Exempel – alternativ ein Leben jenseits der zölibatären Vorgabe zu leben – nicht nur ganz im Sinne des Lehramtes ist, sondern aus der Sicht des bischöflichen Entscheidungsträges

– jedenfalls bislang – sogar eine Voraussetzung dafür, junge Männer zu ordinieren. Das Lehramt sieht ausdrücklich die angedeutete Alternative als theoretisch und praktisch gegeben vor und wertet gerade im Horizont dieser Möglichkeit das Opfer, das der Priester zu bringen bereit ist, als ein in besonderer Weise zu würdigendes.

Die Frage, wie begründet bzw. sinnvoll ein solcher Zusammenhang generell sein mag, mag unseren Jubilar höchstens noch theoretisch beschäftigen. Er hat die Verbindung des einen mit dem anderen realisiert und muss mit seinen Konsequenzen leben – so wie viele seiner Mitbrüder. Andere werden einmal, dank der Gnade ihrer späten Geburt, die Vorzüge einer Viri-Probati-Lösung nutzen und die beiden Lebensmodelle, mit dem Segen des Kirchenrechts, vereinen dürfen. Noch war, als sich Cyprian Rogowski zu entscheiden hatte, die Zeit nicht reif für die Zusammenführung von priesterlichem und familialem Dasein. Cyprian Rogowski war schicksalhaft zu früh unterwegs.

Ähnliches gilt für die Wissenschaft, der unser Jubilar nicht weniger sein Leben gewidmet hat – jedenfalls, was sein akademisches Dasein in seinem Geburtsland betrifft. Nach wie vor sind hier die Widerstände weit verbreitet und erheblich, die Disziplin, die Rogowski als Professor vertritt, ihrer innertheologischen Relevanz, Konzeption und Definition nach zu verstehen und gemeinhin zu vertreten. Katechetische Engführung religiöser Sozialisation und Erziehung, die restlose Vereinnahmung aller nur denkbaren religiösen Handlungsfelder durch die polnische Staatskirche und Versuche, ihre Akteurinnen und Akteure rein kirchlich auszurichten, verhindern weitgehend bis heute, die spezielle Chance des Faches als Teilgebiet der Praktischen Theologie zu sehen und zu nutzen. Die Religionspädagogik im Verständnis unseres Jubilars beschreibt ein weites intellektuelles Feld von offenen Fragen und einer unendlichen Fülle von Antworten, von vorläufig bis traditionell. Um es vorwegzunehmen: Die Katechese und Katechetik gehören selbstverständlich hinein und dazu, aber nicht mehr. Auf keinen Fall kann sich von dieser her bestimmen lassen, was Religionspädagogik zu sein hat. Die Religionspädagogik in Deutschland kann sich dabei nicht nur auf die mit dem Namen Karl Rahner verbundene anthropologische Wende berufen, sondern auf vor allem die Würzburger Synode und dort, nicht zuletzt, auf den Beschluss zum Religionsunterricht, zumal hier beispielsweise klar und nachvollziehbar die wichtige Unterscheidung zwischen Katechese und Religionsunterricht getroffen wurde. All dieses ist Cyprian Rogowski, der in Deutschland promoviert wurde und sich habilitierte, vertraut. So wie die Praktische Theologie eine Teildisziplin der Theologie ist, so ist dies die Religionspädagogik bezogen auf die Praktische Theologie und innerhalb der Religionspädagogik die Katechese bzw. Katechetik. Es ist für Rogowski nie leicht gewesen, dieser für ihn selbstverständlichen Differenzierung in Polen das Wort zu reden. Das von ihm herausgegebene Lexikon der Religionspädagogik sowie sein religionspädagogisches Lehrbuch, nicht zuletzt die von ihm gegründete bilinguale, internationale religionspädagogische Fachzeitschrift KERYKS sind beredte Zeugnisse seiner Versuche. Sie ebnen – wie keine andere Lektüre – seit ihrem Erscheinen einer international anschlussfähigen Religionspädagogik in Polen die Pfade.

Cyprian Rogowski ist kein wissenschaftlicher Nachbeter, kein intellektueller Wiederkäuer. Rogowski ist ein dynamischer Macher, ein Schaffer, Vordenker und Gestalter. Rogowski will etwas voranbringen, vorantreiben – aus einer tiefen, geerdeten Spiritualität heraus, im Glauben an die Sache und Vertrauen in die Zukunft, mit dem eisernen

Willen des ehemaligen Militärdienstleistenden und einer unbändigen, den Kaltblütern seines Vaters abgeschauten Kraft. Letztlich kommt ihm auch dieses zugute: das Beispiel der Fürsorge durch seine Mutter und die Erfahrung geschwisterlicher Verbundenheit. Im Horizont dieser Konditionen und ihrer Kombinationen versteht sich von selbst, dass alles in ihm danach drängt, sich neue Horizonte zu erschließen, seinen Horizont zu erweitern und Horizonte zu überschreiten. Für Cyprian Rogowski gibt es nur vorwärts. Talent, Innovationskraft, Disziplin, Kreativität, emotionale und soziale Substanz – Rogowski wuchert mit den ihm gegebenen Pfunden. Für sich selbst und uns, die Nutznießer seiner unermüdlichen und umtriebigen Suche nach neuen Ufern der Lebens- und Weltgestaltung, seiner intellektuellen Ausgriffe und Würfe. Zuletzt hat er uns mit seinem bahnbrechenden sakrotouristischen Werk in sein durch Internationalität und Transkulturalität bestimmtes Denken und Handeln und Generieren entsprechender Netzwerke mit hineingenommen. Cyprian Rogowski ist seiner Natur nach Avantgardist und Kosmopolit. Seine transnationalen, transreligiösen und transdisziplinären Kooperationen – vor dem Hintergrund einer Biografie, die wesentlich durch seine einschneidenden Aufbrüche nach Italien und Deutschland bestimmt ist – sind ihm selbst Lebenselixier. Die Zaungäste seiner Experimente profitieren indes nicht weniger davon, ohne dabei sowohl die Risiken von Sinnlosigkeit oder sogar Scheitern Aufzugnehmen zu müssen oder ins Visier von Neidern und Heckenschützen zu geraten, wenn nicht sogar Versuchen des akademischen Vatermordes ausgeliefert zu sein. Wer sich wie Rogowski wissenschaftlich zu positionieren wagt und das zu verbinden weiß mit einem hohen Level an Produktivität, der muss mit Widerständen im akademischen Handlungsfeld bis in den persönlichen Bereich hinein rechnen und mit Kritik umgehen und Enttäuschungen verkraften können. Auf der Plattform der KERYKS hat Rogowski die wissenschaftliche Begegnung zum System gemacht. Hier halten sich die unterschiedlichen Strömungen in der westlichen und östlichen religionspädagogischen Scientific Community nicht nur gegenseitig aus, sondern bringen sich im Rahmen eines außergewöhnlichen wissenschaftlichen Organs dialogisch voran. Zusätzlich sucht Cyprian Rogowski den interdisziplinären Dialog, speziell mit der Erziehungswissenschaft, und eröffnet so einmal mehr der so leidenschaftlich von ihm betriebene Wissenschaft Breite Tiefe und Weite. Es will die von ihm vertretene theologische Subdisziplin auch interdisziplinär und sogar transdisziplinär anschlussfähig sehen.

Und das alles unter den Bedingungen einer Zerreißprobe zwischen zwei Ländern, die – wie man meinen sollte – in der Vergangenheit durch einen einflussreichen Katholizismus auf der einen (deutschen) Seite und einen absoluten Katholizismus auf der anderen (polnischen) Seite, aktuell durch signifikante Säkularisierungsprozesse auf beiden Seiten, wie kaum zwei andere miteinander verflochten sein sollten, aber doch immer wieder durch tatsächliche bzw. vermeintliche Kontoversen gefordert sind. Wie schwach ist ein Katholizismus, der nicht verhindern konnte, dass die einen, wenn nicht schon allein aus reiner Humanität, so zumindest als Katholiken, die anderen angreifen, überfallen, ihr Land besetzen und darin morden und brandschatzen konnten! Kein Aufenthalt, kein Besuch in Warschau, ohne dass ich mir in Erinnerung rufen muss, dass diese Stadt neben der Niederschlagung ihrer Aufstände zu achtzig Prozent von den deutschen Okkupatoren zerstört wurde. Auch als Nachkriegsgeneration, die über dieses nicht

hinwegsehen kann und darf, sind wir nachhaltig traumatisiert und stark in unserem Umgang mit Geschichte, im Blick auf den Menschen und seine Fähigkeit und Bereitschaft, dem Mitmenschen aufs Grausamste zu begegnen, zugleich aber auch in unserer Suche nach alternativen Konfliktlösungen auf der Grundlage unseres ebenso vorhandenen Potentials dazu bestimmt uns durch unsere natürliche Ausrichtung auf „mutual aid" (Kropotkin) zunehmend ein „human web" (McNiell/McNiell) zu erarbeiten und uns innerhalb dessen mit allen Konsequenzen in eine gewaltfreie Lebens- und Weltgestaltung zu investieren.

Die polnische Gesellschaft und Politik, die in ihrer hochkomplexen und wechselvollen Geschichte zwischen starken Blöcken, aggressiver Nachbarschaft und militärischen Fronten sich immer wieder neu erfinden musste und bis in diese Tage neu definieren muss, leistet nicht nur für sich und ihre Menschen Großes. Ohne das unbeschreiblich entschlossene und solidarische Handeln der Bevölkerung in Danzig und ganz Polens vor nunmehr einem halben Jahrhundert gäbe es nicht das Europa, in dem wir heute leben dürfen. Viel zu spät, aber immerhin passt sich in dieses und das bahnbrechende Versöhnungshandeln der Bischöfe der Kniefall des damaligen Bundeskanzlers Willy Brandt (1975) als Repräsentant Deutschlands ein. Von unserem Jubilar dürfen wir sagen, dass sein Lebenswerk direkt an diese Vorgänge anschließt.

Cyprian Rogowski ist im Rahmen der transnationalen, deutsch-polnischen wie europäischen Netzwerkbildung nicht nur Brückenbauer zwischen den nationalen Lagern (mit seiner doppelten Staatsbürgerschaft als polnischer wie deutscher Bürger) und den kirchlichen Strömungen (als in Polen sozialisierter und praktizierender sowie in der deutschen Diözese Fulda inkarnierter Priester), sondern ihre Unifizierung in Person. In Rogowskis Brust schlagen nicht zwei Herzen, sondern ein einziges. Er ist die personifizierte Klammer, die bereits die polnischen und deutschen Konzilsbischöfe nach dem einzigartigen, überwältigenden Versöhnungsangebot der polnischen Bischöfe an ihre Mitbrüder im Rahmen des Zweiten Vatikanischen Konzils gesetzt haben. Rogowski schließt damit einmal mehr an seine italienischen „Wurzeln" an und realisiert Weltkirche vor Ort. Rogowski ist sowohl politisch als auch kirchlich betrachtet für uns alle ein Geschenk. Umgekehrt dürfte er sich durch das, was ihm biografisch zuteilwurde, auch selbst reichlich beschenkt haben. Freilich nicht ohne den Preis, dass er persönlich dafür einen hohen Einsatz leisten musste: Er hat sich den Herausforderungen gestellt und Sprachen gelernt und sich auf die Besonderheiten der Länder eingelassen, in denen er außerhalb Polens zu leben bereit war. Das setzt ein hohes Maß an Flexibilität voraus und die Bereitschaft, sich auf Neues einzulassen, regionale Vorlieben aufzugeben und sich anderen gegenüber aufzuschließen.

Schmerzlich muss es für ihn gewesen sein und immer noch sein, im Rückblick auf Umbrüche und Entwicklungen in seinem polnischen Heimatland bestätigt zu bekommen, was er – nicht zuletzt vor seinem „deutschen" Hintergrund – lange vorausgesehen und verschiedentlich deutlich gemacht hat. Der Niedergang der Theologischen Fakultät mit dem relativen Ausbleiben des Priesternachwuchses in Olsztyn kam für ihn nicht überraschend. Ahnungen, auch meinerseits im Rahmen von Vorlesungen beiläufig artikuliert, wurden oft mit einem überlegenen Lächeln von satten, sich bequem zurücklehnenden Priesteramtskandidaten in den letzten Vorlesungsreihen quittiert. Aufmerk-

sam und besorgt reagierten hingegen die Theologiestudierenden in den ersten Reihen, diejenigen, die einmal ein Lehramt begleiten wollten, auf die Warnungen, so auch meine und unsere Ausführungen zu zeitlich versetzten Entwicklungen in Deutschland und Polen unter dem Begriff „cultural time leg" (Liu/Spiegel, Ceylan). Vieles konnte man kommen sehen, nicht nur das Ausbleiben von Priesteramtskandidaten, sondern auch den Erdrutsch an Vertrauen in die Kirche. Dass auch die polnische Kirche nicht von Missbrauchsskandalen verschont bleiben würde, ergibt sich bereits daraus, dass sie selbst Teil des Systems ist, innerhalb dessen bereits die Kirche in anderen Ländern vorgeführt wurde.

Die Praktische Theologie, speziell die Religionspädagogik als eines ihrer Handlungsfelder, ist in ihrer jungen Geschichte immer stolz darauf gewesen, aktuell zu sein, das heißt ein Gespür zu haben für das, was die Gläubigen bewegt, und nach Antworten zu suchen. Cyprian Rogowski hat in diesem Sinne agiert und Wissenschaft verstanden und betrieben. Er hat geforscht und publiziert und hat sich gleichzeitig für die Organisation von Wissenschaft im Universitätsbetrieb und dessen Administration eingesetzt. Zwei Dekaden lang hat er als Dekan die Geschicke der Fakultät bestimmt, allerdings auch den richtigen Zeitpunkt gefunden, innerhalb seiner Universität in eine andere Fakultät zu wechseln und dieser sein Potential zur Verfügung zu stellen.

Parallel dazu hat er über zwei Jahrzehnte Aufgaben an der Universität Vechta wahrgenommen. Er hat neben seinen Forschungen vor Ort Vorlesungen gehalten und Seminare durchgeführt, mit Doktorandinnen und Doktoranden gearbeitet, Bachelor- und Masterarbeiten sowie Dissertationen begutachtet, sich mehrfach als Zweitrezensent an Promotionsverfahren beteiligt und in internationale Projekte eingebracht. Aufgefallen sind dabei immer wieder nicht nur seine fachbezogene Kompetenz, seine Professionalität in Forschung und Lehre, sondern auch und besonders seine Nahbarkeit und Zugewandtheit, seine Präsenz und Warmherzigkeit im Umgang mit den Kolleginnen und Kollegen, den Mitarbeiterinnen und Mitarbeitern und, ganz besonders und nicht zuletzt, den Studierenden. Viele haben ihm dafür ausdrücklich gedankt. So war und ist bis heute der Wissenschaftler und Hochschullehrer in Cyprian Rogowski nicht nur für seine Universität in Olsztyn, sondern auch für die Universität in Vechta ein außerordentlicher Gewinn. Geschont hat er sich dabei persönlich nicht. Sein Arbeitstag dürfte über die Jahrzehnte kein 8-Stunden-Tag gewesen, sondern häufig – Carpe diem et noctem! – nur durch Hinzunahme der Nacht abgeschlossen worden sein. Stört das aber den leicht und schnell für eine lohnende Sache zu begeisternden Zeitgenossen?

Ich habe Cyprian Rogowski immer bewundert wegen seines Vermögens, sich an der Namen und Gesichter von Studierenden auch nach vielen Jahren oder vagen Beschreibungen zu erinnern. Mich beeindruckt diese Fähigkeit deshalb besonders, weil sie die positive, wertschätzende Einstellung widerspiegelt, die Cyprian Rogowski den Menschen, die ihm begegnen, entgegenbringt. Cyprian Rogowski erinnert sich ihrer, weil er sich auf sie eingelassen hat bzw. einlässt. Diese sind von da an nicht nur Namen und dem Vergessen anheimgestellte Gesichter. Glücklich, wer einen Menschen seinen Freund nennen darf, der – wie Cyprian Rogowski – den unmittelbaren Umgang sucht und Begegnung und Beziehung ernsthaft so zu schätzen weiß.

Auch wenn es scheinen mag, dass ich in diesem Grußwort über Cyprian Rogowski geschrieben habe, so konnte und wollte ich doch nur von ihm schreiben. Es steht mir nicht an, aus einer vermeintlichen Metaposition das Lebenswerk und das Leben eines großen, verdienten Zeitgenossen unter uns einem geneigten Publikum zu erschließen, geschweige darüber zu befinden. Ich kann diese bestenfalls beleuchten und den einen oder anderen Zusammenhang erschließen und daraus folgern. Wir allen haben unseren ganz persönlichen Zugang zum Jubilar, haben mit ihm Wege geteilt, haben seine Wege gekreuzt, haben ihn länger durch sein Leben hindurch begleiten dürfen oder auch nur Momente mit ihm zusammen verbracht. Die eigentliche Zusammenschau, biblisch gesprochen: das eigentliche, alles entscheidende „Gericht", steht am Ende der Tage aus. Cyprian Rogowski dürfte dabei nichts zu befürchten haben.

Dass das bis zum Toresschluss – dieser möge sich noch lange hinziehen – so bleiben möge, das wünsche ich dir, und ich darf annehmen, mit der Zustimmung all jener, die diesen Zeilen bis hierhin gefolgt sind. Kol tov! Schalom, Salam, Pokój, Mir, HePing, Pace und Peace, lieber Freund und Kollege!

Kol Tov to the birthday boy!

It gives me great pleasure to focus on my colleague and friend Cyprian Rogowski in this greeting. When in life do you ever sit back and reflect on the life of someone who has become very close to you, focusing your attention solely on them and letting them rest there undisturbed? I am permitted to do so in connection with the creation of this commemorative publication.

This is not only a pleasure for me, but also an honour. I have been given this task because Janusz Mariański, who is no less a colleague and friend of the jubilation, asked me to open the volume with a statement about our „mutual friend". The task is an honour for me not least because I cannot bow low enough to the life's work and life of my colleague and friend, and because I am allowed to use the space granted to me here to at least express my desire to bow and highlight a few reasons for doing so.

In the more than seven decades of his life so far, Cyprian Rogowski has, in my opinion as an observer, exploited his extraordinary personal potential to the full and made the most of the opportunities he has been given. You can't do more than that in seventy full years of life. This does not mean that one or two alternatives would not have been conceivable. However, the decision was made early in his life, and at the end of decades of priesthood, there can be no turning back to starting a family with the options of being a husband and father. Cyprian Rogowski became a priest with all the consequences that entailed, but – as the comparison over the many years of our friendship keeps coming to mind – he would have been just as consistent and exemplary as a family man and an indispensable, committed layman in his church. As the latter, the church must do without him – in favour of the former.

Why does this comparison come to mind at the beginning of my reflection and why do I feel the need to pursue it? Because the conceivable alternative – not given to every priest, as I believe, as it is to our jubilation – highlights in a special way the existential significance of his decision, his decision to become a priest. Only when the ability and the impulse for an alternative are given can one speak of renunciation and assume the seriousness of a special decision. Cyprian Rogowski has renounced.

The view of Cyprian Rogowski in the context of the alternative is particularly compelling because, as I hear again and again from people who meet him for the first time or repeatedly, there is nothing clerical (in its negative sense) about Father Rogowski, and his whole demeanour suggests that he could also be an exemplary husband and father (in the positive sense). The comparative view is also justified because putting the idea to the test – alternatively living a life beyond the requirement of celibacy – is not only entirely in line with the teachings of the Church, but from the perspective of the episcopal decision-makers – at least so far – is even a prerequisite for ordaining young men. The Magisterium expressly considers the suggested alternative to be theoretically and practically feasible and, precisely in view of this possibility, regards the sacrifice that the priest is prepared to make as particularly worthy of praise.

The question of how justified or sensible such a connection may be in general may only concern our jubilarian in theory. He has realized the connection between the

one and the other and must live with its consequences – like many of his fellow brothers. Others, thanks to the grace of their late birth, will one day be able to enjoy the advantages of a viri probati solution and combine the two models of life with the blessing of canon law. When Cyprian Rogowski had to make his decision, the time was not yet ripe for the merging of priestly and family life. Cyprian Rogowski was fatefully ahead of his time.

The same applies to science, to which our honourer has devoted no less of his life – at least as far as his academic career in his native country is concerned. Resistance remains widespread and considerable here to understanding and generally promoting the discipline that Rogowski represents as a professor in terms of its intra-theological relevance, conception and definition. The catechetical narrowing of religious socialisation and education, the complete appropriation of all conceivable religious fields of activity by the Polish state church, and attempts to align its actors purely with the church have largely prevented the special opportunity of the subject as a subfield of practical theology from being recognised and utilised to this day. Religious education, as understood by our jubilation, describes a broad intellectual field of open questions and an infinite wealth of answers, from provisional to traditional. To anticipate the conclusion: catechesis and catechetics are naturally part of this, but nothing more. Under no circumstances can they be used to determine what religious education should be. Religious education in Germany can refer not only to the anthropological turn associated with the name Karl Rahner, but above all to the Würzburg Synod and, not least, to the decision on religious education, especially since here, for example, the important distinction between catechesis and religious education was made clear and comprehensible. Cyprian Rogowski, who received his doctorate and habilitation in Germany, is familiar with all of this. Just as practical theology is a subdiscipline of theology, religious education is related to practical theology and, within religious education, to catechesis or catechetics. It has never been easy for Rogowski to advocate this differentiation, which he considers self-evident, in Poland. The encyclopaedia of religious education he edited, his textbook on religious education, and not least the bilingual, international journal of religious education KERYKS, which he founded, are eloquent testimony to his efforts. Since their publication, they have paved the way for an internationally compatible religious education in Poland like no other reading material.

Cyprian Rogowski is not a scientific follower, nor an intellectual ruminator. Rogowski is a dynamic doer, a creator, a visionary and a designer. Rogowski wants to advance and drive things forward – from a deep, grounded spirituality, with faith in the cause and confidence in the future, with the iron will of a former military serviceman and an irrepressible strength learned from his father‘s cold-bloodedness. Ultimately, he also benefits from his mother‘s example of care and the experience of sibling bonding. Given these conditions and their combinations, it goes without saying that everything in him urges him to open up new horizons, to broaden his horizons and to transcend horizons. For Cyprian Rogowski, there is only forward. Talent, innovative strength, discipline, creativity, emotional and social substance – Rogowski makes the most of what he has been given. For himself and for us, the beneficiaries of his tireless and energetic search for new shores of life and world design, his intellectual forays and leaps. Most recently, he has taken us into his thinking and acting, which is defined by internationality and

transculturality, and into the generation of corresponding networks with his groundbreaking sacro-touristic work. Cyprian Rogowski is an avant-gardist and cosmopolitan by nature. His transnational, transreligious and transdisciplinary collaborations – against the backdrop of a biography that is largely defined by his decisive departures to Italy and Germany – are his lifeblood. The onlookers of his experiments benefit no less from them, without having to take on the risks of futility or even failure, or becoming the target of envy and snipers, if not attempts at academic patricide. Anyone who, like Rogowski, dares to position themselves scientifically and knows how to combine this with a high level of productivity must expect resistance in the academic field of action, even in their personal life, and be able to deal with criticism and cope with disappointment. On the KERYKS platform, Rogowski has turned scientific encounters into a system. Here, the different currents in the Western and Eastern religious education scientific community not only tolerate each other, but also advance through dialogue within the framework of an extraordinary scientific body. In addition, Cyprian Rogowski seeks interdisciplinary dialogue, especially with educational science, thus once again opening up the breadth, depth and scope of the science he so passionately pursues. He wants to see the theological subdiscipline he represents as interdisciplinary and even transdisciplinary.

And all this under the conditions of a trial of strength between two countries which – as one might think – in the past were linked by influential Catholicism on the one (German) side and absolute Catholicism on the other (Polish) side, and currently by significant secularisation processes on both sides, as hardly any two other countries should be, but which are nevertheless repeatedly challenged by actual or supposed controversies. How weak is a Catholicism that could not prevent one side, if not out of pure humanity, then at least as Catholics, from attacking the other, invading their country, occupying it, and murdering and pillaging there! No stay, no visit to Warsaw, without me having to remind myself that this city, in addition to the suppression of its uprisings, was eighty percent destroyed by the German occupiers. Even as the post-war generation, which cannot and must not overlook this, we are deeply traumatised and strongly influenced in our approach to history, in our view of human beings and their ability and willingness to treat their fellow human beings in the most cruel manner, but at the same time, in our search for alternative conflict resolutions based on our equally existing potential, we are destined to increasingly develop a „human web" (McNiell/McNiell) through our natural orientation towards „mutual aid" (Kropotkin) to increasingly develop a „human web" (McNiell/McNiell) and to invest ourselves within it, with all its consequences, in a non-violent way of life and world.

Polish society and politics, which in its highly complex and eventful history between powerful blocs, aggressive neighbours and military fronts has had to constantly reinvent itself and continues to redefine itself to this day, is not only doing great things for itself and its people. Without the indescribably determined and united action of the people of Gdańsk and the whole of Poland half a century ago, the Europe in which we are privileged to live today would not exist. Far too late, but at least fitting in with this and the groundbreaking reconciliation efforts of the bishops, was the kneeling of the then German Chancellor Willy Brandt (1975) as representative of Germany. We can say of our jubilarian that his life's work is directly linked to these events.

Within the framework of transnational, German-Polish and European networking, Cyprian Rogowski is not only a bridge builder between the national camps (with his dual citizenship as a Polish and German citizen) and the ecclesiastical currents (as a priest socialised and practising in Poland and incarnated in the German diocese of Fulda), but also their unification in person. Rogowski does not have two hearts beating in his chest, but one. He is the personification of the bond that already united the Polish and German bishops of the Council after the unique and overwhelming offer of reconciliation made by the Polish bishops to their confreres during the Second Vatican Council. Rogowski thus once again connects with his Italian 'roots' and realises the universal Church locally. Rogowski is a gift to us all, both politically and ecclesiastically. Conversely, he himself must also have been richly blessed by what he has been given in his life. Of course, this came at a price, as he had to make a great personal commitment: he rose to the challenges, learned languages and embraced the peculiarities of the countries in which he was prepared to live outside Poland. This requires a high degree of flexibility and a willingness to embrace new things, give up regional preferences and open up to others.

It must have been and still is painful for him to look back on the upheavals and developments in his native Poland and see confirmed what he – not least because of his „German" background – had long foreseen and made clear on various occasions. The decline of the theological faculty and the relative lack of young priests in Olsztyn came as no surprise to him. Premonitions, also casually articulated by me in lectures, were often met with a superior smile from well-fed, comfortably reclining priesthood candidates in the back rows of the lecture hall. On the other hand, the theology students in the front rows, those who once wanted to accompany a teaching career, reacted attentively and with concern to the warnings, including my and our remarks on time-lagged developments in Germany and Poland under the term „cultural time leg" (Liu/Spiegel, Ceylan).

Much of this was foreseeable, not only the lack of candidates for the priesthood, but also the landslide loss of trust in the Church. The fact that the Polish Church would not be spared abuse scandals is evident from the fact that it is itself part of the system within which the Church in other countries has already been exposed.

Practical theology, especially religious education as one of its fields of activity, has always been proud in its young history of being up to date, that is, of having a feel for what moves believers and of seeking answers. Cyprian Rogowski acted in this spirit and understood and practised science. He researched and published, while at the same time promoting the organisation of science in university operations and its administration. For two decades, he shaped the fortunes of the faculty as dean, but also found the right moment to move to another faculty within his university and make his potential available to it.

At the same time, he performed duties at the University of Vechta for over two decades. In addition to his research, he gave lectures and seminars on site, worked with doctoral students, reviewed bachelor's and master's theses as well as dissertations, participated in doctoral procedures as a second reviewer on several occasions, and contributed to international projects. What stood out time and again was not only his subject-specific expertise and his professionalism in research and teaching, but also and especially his ap-

proachability and attentiveness, his presence and warmth in his dealings with colleagues, staff and, last but not least, students. Many have expressly thanked him for this. Thus, Cyprian Rogowski has been and continues to be an extraordinary asset not only to his university in Olsztyn, but also to the University of Vechta. He did not spare himself in the process. Over the decades, his working day was probably not an 8-hour day, but often – Carpe diem et noctem! – only ended with the addition of the night. But does that bother a contemporary who is easily and quickly enthusiastic about a worthwhile cause?

I have always admired Cyprian Rogowski for his ability to remember the names and faces of students even after many years or vague descriptions. I am particularly impressed by this ability because it reflects the positive, appreciative attitude that Cyprian Rogowski shows to the people he meets. Cyprian Rogowski remembers them because he has engaged with them and continues to do so. From then on, they are no longer just names and faces consigned to oblivion. Happy are those who can call someone their friend who, like Cyprian Rogowski, seeks direct contact and sincerely values encounters and relationships.

Even though it may seem that I have written about Cyprian Rogowski in this greeting, I could and wanted to write only about him. It is not my place to reveal the life's work and life of a great, distinguished contemporary among us to an interested audience from a supposed meta-position, let alone to pass judgement on it. At best, I can shed light on it, reveal one or two connections and draw conclusions from them. We all have our own personal connection to the jubilarian, have shared paths with him, have crossed paths with him, have been able to accompany him through his life for a long time, or have simply spent moments with him. The actual review, biblically speaking: the actual, all-decisive „judgement" is pending at the end of days. Cyprian Rogowski has nothing to fear in this regard.

I wish you that this may remain so until the end – may it be a long time coming – and I assume with the approval of all those who have followed these lines thus far. Kol tov! Shalom, Salam, Pokój, Mir, HePing, Pace and Peace, dear friend and colleague!

Rozdział I

Życie i działalność naukowo-badawcza, dydaktyczna i organizacyjna ks. profesora Cypriana Rogowskiego

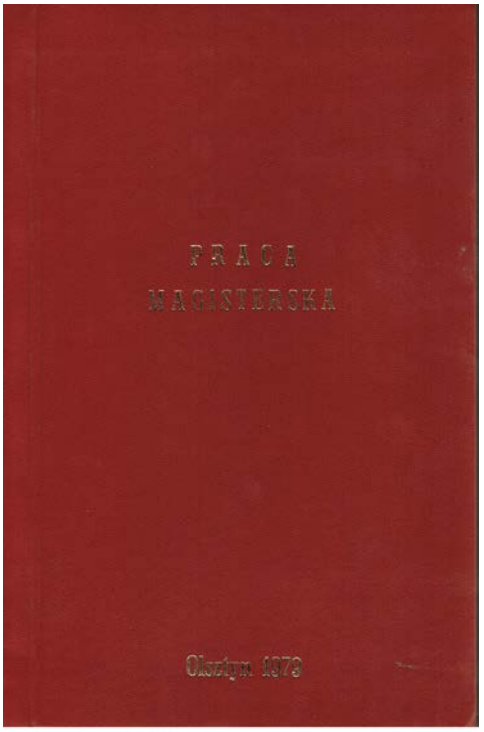
Niniejszy rozdział zawiera treści związane z życiem (biogram) i działalnością naukowo-badawczą ks. prof. Cypriana Rogowskiego. Szeroko przedstawiona jest jego działalność dydaktyczna i organizacyjna zarówno w Polsce, jak i Republice Federalnej Niemiec. W szczególny sposób przybliżono jego wieloletnią działalność międzynarodową w różnych środowiskach naukowych, która wynika przede wszystkim z jego biografii. Życie ks. Rogowskiego, jego pasja naukowa jest wyjątkowa w swoim rodzaju, zwłaszcza ze względu na światową sieć kontaktów poprzez walor wspólnych międzynarodowych projektów badawczych, aż do amerykańskiej lub chińskiej społeczności naukowej. Wyjątkowy charakter badań Rogowskiego zawiera się między innymi w czasopiśmie specjalistycznym (KERYKS), które założył na początku tego tysiąclecia, o profilu międzykulturowym, międzynarodowym, interdyscyplinarnym i transdyscyplinarnym w języku angielskim, niemieckim i polskim. Czasopismo to jest przykładem innowacyjnego przedsięwzięcia, jak również niezwykle twórczego badacza.

Rozdział ten kończy wykaz nagród i wyróżnień, jakie otrzymał ks. prof. Rogowski za wyjątkowość twórczości naukowej.

*

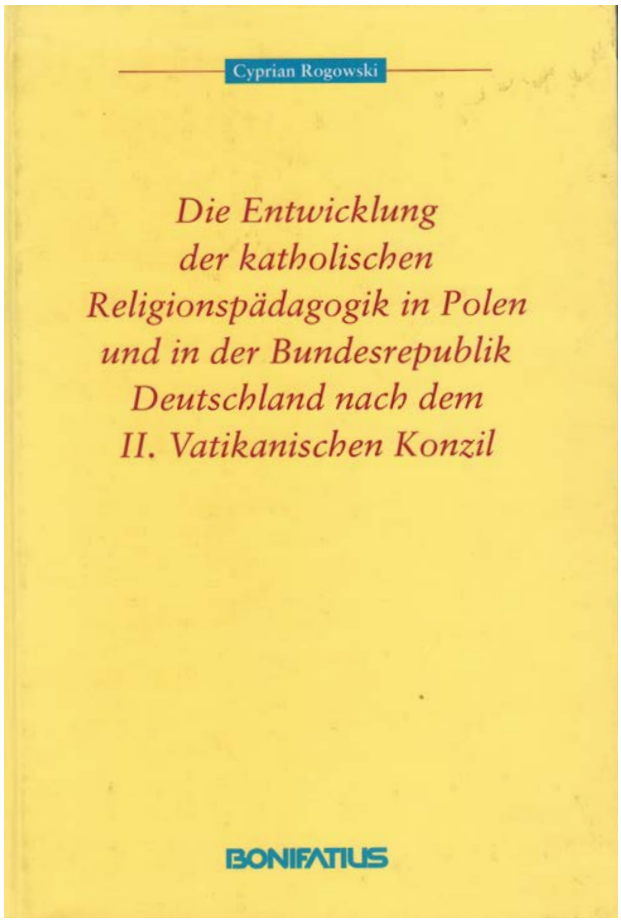
Cyprian Rogowski, ur. 24 lipca 1953 roku w Bieżuniu, gmina Bieżuń, powiat Żuromin, województwo mazowieckie, syn Tadeusza i Sabiny z domu Twarożyńskiej. Do szkoły podstawowej uczęszczał w Bieżuniu, którą ukończył w 1968 roku. Wychowawcy podkreślali, że był bardzo dobrym, zdolnym i pilnym uczniem, jak również sumiennie podchodził do swoich obowiązków. Naukę kontynuował w latach 1968-1972 w Liceum im. Św. Stanisława Kostki w Płocku (Niższe Seminarium Duchowne). Po maturze, w 1972 roku podjął studia filozoficzno-teologiczne w Wyższym Seminarium Duchownym (Hosianum) w Olsztynie z dwuletnią przerwą, ponieważ zmuszony został do odbycia zasadniczej służby wojskowej w ówczesnej jednostce kleryckiej w Bartoszycach. Po tej trudnej szkole życia kontynuował przerwane studia, które ukończył w 1979 roku napisaniem pracy magisterskiej z zakresu teologii dogmatycznej na temat: Średniowieczna angelologia homiletyczna kazań na uroczystość św. Michała ze zbiorów Warmińskich. W indeksie widnieją same oceny bardzo dobre z przedmiotów końcowych (*Rigorosum*): Pisma św. Starego i Nowego Testamentu, Teologii Moralnej, Prawa Kanonicznego i z Teologii Dogmatycznej oraz ocena bardzo dobra wystawiona przez promotora pracy dyplomowej Ks. Biskupa prof. dra hab. Juliana Wojtkowskiego. Pracę magisterską obronił przed komisją wydziałową na Wydziale Teologicznym KUL w Lublinie, której to komisji przewodniczył ks. prof. dr hab. Czesław Bartnik. Dyplom Magistra teologii uzyskał dnia 22 maja 1979 roku. Święcenia kapłańskie przyjął w tym samym roku z rąk ówczesnego Biskupa Ordynariusza, a później Prymasa Polski ks. Kardynała Józefa Glempa. Po rocznej pracy duszpasterskiej w parafii św. Jerzego w Elblągu został skierowany na

dalsze studia we Włoszech na Papieski Uniwersytet św. Tomasza z Akwinu (*Angelicum*). Po studium w Papieskim Instytucie w Rzymie, po powrocie do diecezji, najpierw był kapelanem ks. Biskupa Ordynariusza Józefa Glempa, a po powołaniu go na stolicę prymasowską do Warszawy, ks. Cyprian Rogowski pracował jeszcze jako wikariusz w powstającej parafii Matki Kościoła w Olsztynie, po czym w 1986 roku oddelegowany został przez Metropolitę Warmińskiego Księdza Arcybiskupa Edmunda Piszcza na kontynuowanie studiów doktoranckich w Republice Federalnej Niemiec w diecezji Fulda. Po uprzednim przygotowaniu językowym w *Goethe Institut* przy Uniwersytecie w Göttingen i Kassel, dnia 6 lipca 1988 roku został immatrykulowany i rozpoczął studia specjalistyczne z pedagogiki religii na Wydziale Nauk Humanistycznych Uniwersytetu w Kassel (*Fachbereich Erziehungswissenschat /Humanwissenschaften Universität Kassel*), gdzie po ich ukończeniu obronił doktorat z filozofii (1994), a następnie nostryfikował go na KUL Jana Pawła II w Lublinie (1995).[1]

Tytuł pracy magisterskiej: Średniowieczna angelologia homiletyczna ***kazań na uroczystość św. Michała ze zbiorów Warmińskich,*** Olsztyn 1979.

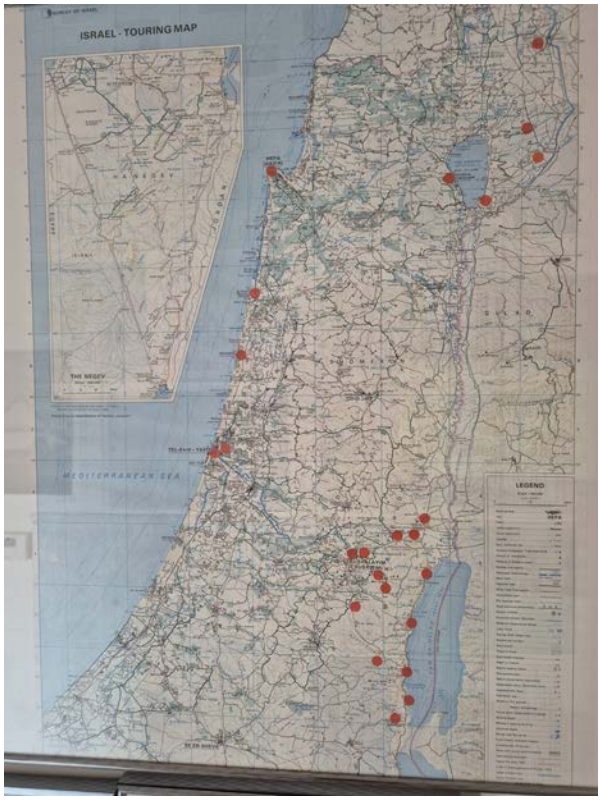
1 Mariański Janusz, Biogram Cypriana Rogowskiego, w: Cyprian Rogowski (red.), Leksykon pedagogiki religii. Podstawy – koncepcje – perspektywy, Verbinum Wydawnictwo Księży Werbistów, Warszawa 2007, s. 685-686; Mariański Janusz, Biogram Cypriana Rogowskiego, w: Maria Libiszowska-Żółtkowska, Janusz Mariański (red.), Leksykon socjologii religii. Zjawiska – badania – teorie, Verbinum Wydawnictwo Księży Werbistów, Warszawa 2004, s. 350-351; Biogram Cypriana Rogowskiego, w: Słownik biograficzny profesorów Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Wydawnictwo UWM Olsztyn 2004, s. 115; Czekalski Ryszard, Biogram Cypriana Rogowskiego, w: Ryszard Czekalski (red.), Słownik katechetyków polskich XX wieku, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2003, s. 209-213; Janusz Mariański, Biogram Cypriana Rogowskiego, w: Tadeusz Gadacz, Bogusław Milerski (red.), Religia. Encyklopedia PWN, t. 8, Warszawa 2003, s. 465; Nota biograficzna: Pedagogika religii: Osoby – ks. prof. dr hab. Cyprian Rogowski (www.chat.edu.pl/pedrel/osoby/rogowskic.htm) – 24.09.2002; Cyprian Rogowski, Biogram w języku polskim, w: Maria Kalczyńska (red.), Polsko-Niemiecki Leksykon Biograficzny. Ludzie polskiej książki i prasy w Niemczech (koniec XX w.), (PIN-Instytut Śląski w Opolu), Opole 2001, s. 241-243.

Tytuł pracy doktorskiej: ***Die Entwicklung der katholischen Religionspädagogik in Polen und in der Bundesrepublik Deutschland nach dem II. Vatikanischen Konzil. Eine vergleichende Untersuchung. (Rozwój katolickiej pedagogiki religii w Polsce i w Niemczech po Soborze Watykańskim II).*** Praca opublikowana w renomowanym wydawnictwie Bonifatius Verlag, Paderborn 1995 (Niemcy).

Po obronie pracy doktorskiej ks. Rogowski uczestniczył w studyjnym i pielgrzymkowm projekcie do Ziemi Świętej jako szczególnego miejsca dla chrześcijaństwa. Projekt ten zrealizowany został przez Wydział Nauk Humanistycznych Uniwersytetu w Kassel w 1994 roku, na którym Rogowski odbył studia specjalistyczne w zakresie pedagogiki religii.

Zdjęcie własne z pobytu w Ziemi Świętej. Czerwone punkty oznaczają miejsca zwiedzane podczas studyjnej i pielgrzymkowej podróży organizowanej przez Uniwersytet w Kassel w 1994 roku.

1. Życie i działalność naukowo-badawcza

Wspomniana wyżej praca magisterska ks. Cypriana Rogowskiego poświęcona jest angelologii homiletycznej w ogóle, opiera się na kazaniach o św. Michale Archaniele. Tło ogólne czerpie z artykułu profesora Jerzego Kłoczowskiego opublikowanego w „Zeszytach Naukowych KUL" pt. „Kult św. Michała Archanioła w Polsce średniowiecznej" (Lublin 1971, nr 4, s. 19-29), poświęconego przejawom tego kultu na obszarze Polski etnograficznej w sensie wczesnośredniowiecznym, bez dawnej Rusi Kijowskiej, włączonej dopiero w XIV wieku do państwa polskiego. Naczelną sprawą, która wzbudziła większe zainteresowanie w nauce, jest problem początków kultu św. Michała w Polsce. W kulturze monastycznej, benedyktyńskiej, kult aniołów zajmował szczególne miejsce. Dał temu dobitny wyraz blisko z Polską związany w ostatnich latach życia eremita – męczennik św. Bruno-Bonifacy, gdy w zakończeniu swego żywota św. Wojciecha wzywał św. Michała Anioła tuż po Chrystusie i Matce Bożej, a przed św. Piotrem. Wezwania najstarszych kościołów, zwłaszcza w Gnieźnie, Poznaniu Wrocławiu, Płocku i Krakowie są śladem wczesnego kultu św. Michała w Polsce. Natomiast w polskiej ikonografii średniowiecznej św. Michał zajmuje miejsce raczej skromne.

W malarstwie sztalugowym, rozwijającym się na obszarze Polski w ciągu XIV i XV wieku, Archanioł z mieczem w ręku pojawia się dopiero u schyłku XV wieku. Należy dodać, że w środowiskach miejskich kult Michała Archanioła łączył się nie tylko z mieczem, ale także z innym atrybutem, mianowicie wagą. Stąd też był on specjalnym patronem aptekarzy i tych wszystkich, którzy z wagą mieli do czynienia. Ks. Biskup Julian Wojtkowski jako promotor stwierdził, że wykorzystane w pracy dokumenty źródłowe w postaci inkunabułów ze zbiorów warmińskich z Biblioteki Warmińskiego Seminarium Duchownego stanowiły ze względu na język łaciński i paleografię średniowieczną niemałą trudność dla autora pracy. Jednakże ks. Cyprian Rogowski szybko pokonał tę barierę, radząc sobie znakomicie z językiem i skrótami paleograficznymi. Źródła te wymagały również zastosowania adekwatnej metody historycznej, zgodnie z badanym okresem mediewistycznej, bardziej historyczno-dogmatycznej, niż historyczno-teologicznej.

W latach 1988-1994 ukończył studia specjalistyczne na Wydziale Nauk Humanistycznych Uniwersytetu w Kassel (specjalizacja: pedagogika religii), uzyskując stopień naukowy doktora filozofii na podstawie rozprawy pt. *Die Entwicklung der katholischen Religionspädagogik in Polen und in der Bundesrepublik Deutschland nach dem II. Vatikanischen Konzil. Eine vergleichende Untersuchung*, której promotorem był prof. dr hab. Herbert A. Zwergel. Publiczna obrona rozprawy doktorskiej odbyła się 20 października 1994 roku. Zgodnie z wymogami prawnymi praca została opublikowana w renomowanym wydawnictwie Bonifatius-Verlag w Paderborn w 1995 roku. Promotor i zarazem recenzent prof. H. A. Zwergel stwierdził w sporządzonej recenzji (23 września 1994 roku), że w rozprawie Cyprian Rogowski przebadał rozwój katolickiej pedagogiki religii w Polsce i Niemieckiej Republice Federalnej po Soborze Watykańskim II. Stan tychże badań na terenie Niemiec jest w dużej mierze czytelnikowi niemieckiemu znany, to w żadnym wypadku nie można tego powiedzieć o sytuacji polskiej. Również nie ma żadnych szerszych badań porównawczych w tym zakresie dotyczących Polski i Niemiec. Można zatem powiedzieć, że praca ta ma charakter pionierski, jak to pokreślili też inni autorzy,

recenzując ją po ukazaniu się drukiem (prof. Ehrenfried Schulz / München); prof. Ralf Sauer (Osnabrück/Vechta); prof. Georg Baudler / Akwizgran). Rozprawa ukazuje w imponujący sposób znajomość niemieckojęzycznej pedagogiki religii, którymi to badaniami Rogowski zamyka dotychczasową istniejącą lukę w wymiarze międzynarodowym (prof. Stephan Leimgruber / München).

Podobnie drugi recenzent prof. dr hab. Helmuth Rolfes podkreślił w sporządzonej recenzji, że rozwoju pastoralnej praktyki na przestrzeni ostatnich dziesięcioleci nie można zrozumieć w Kościele katolickim bez inspirującej refleksji teologicznej Soboru Watykańskiego II. Dotyczy to wszystkich Kościołów partykularnych w równy sposób. Dlatego też wypowiedzi soborowe sformułowane w dokumentach, stopniowo wprowadzano w poszczególnych Kościołach lokalnych w życie, uwzględniając naturalnie ich zróżnicowane konteksty historyczne, społeczne, polityczne, kulturowe i religijnej tradycji. Rogowski, dokonując w przeprowadzonych badaniach analizy porównawczej, zwrócił przede wszystkim uwagę na aspekt polityczny i społeczno-kulturowy funkcjonowania Kościoła w Polsce i Niemieckiej Republice Federalnej. Ze względu na panujący w tamtym czasie system totalitarny w Polsce, nauczanie katechetyczne odbywało się tylko przy parafii. W odróżnieniu od Kościoła w Niemczech, nauczanie religii w polskiej szkole było zabronione. Prof. Rolfes odniósł się w swojej recenzji, pomimo niektórych krytycznych uwag, z uznaniem do badań Rogowskiego. Stwierdził, że zgromadzony materiał źródłowy w postaci literatury jest tak obszerny (41 stron), iż mógłby wystarczyć na dwa doktoraty. W zaleceniach do druku niniejszej rozprawy prof. Rolfes zwrócił uwagę na niektóre mniej „szczęśliwe" sformułowania, które należałoby poprawić. W każdym razie, jak napisał dalej w recenzji, *nie znaczy to, że chcę tym umniejszyć dokonania Rogowskiego. Dla autora posługującego się niemieckim jako językiem obcym należy uznać, iż przedłożona rozprawa doktorska napisana została na zadziwiająco wysokim poziomie językowym*.

W recenzji nostryfikacyjnej (15.01.1996) ks. prof. dr hab. Mieczysław Majewski napisał, że ks. Rogowski „włączył się w nurt rozwijających się relacji katechetyczno-pedagogicznych obu środowisk swoją rozprawą doktorską na temat rozwoju katolickiej pedagogiki religii w Polsce i w Niemczech po Soborze Watykańskim II. Obszerna, bo licząca 425 stron druku, praca doktorska została oparta na dokumentach Kościoła powszechnego i Kościołów lokalnych (polskiego i niemieckiego) oraz reprezentatywnych publikacjach autorów jednego i drugiego środowiska. Znaczącą rolę w niej odegrało również doświadczenie duszpasterskie i osobisty kontakt z wieloma naukowcami Europy. Szerokie oczytanie w literaturze i podejmowane próby wspólnych interpretacji, zaowocowały w postaci czytelnego układu struktury rozprawy, wnikliwego naświetlenia problematyki i dojrzałych postulatów, które zrealizowane mogą przyczynić się do jeszcze owocniejszej współpracy polsko-niemieckiej. Autor aktualnej, poważnej i znaczącej rozprawy jest osobą nieprzeciętnie uzdolnioną, otwartą, krytyczną, twórczą i rozmiłowaną w katechezie, a przy tym człowiekiem ogromnie pracowitym. Urodzony, wychowany i wykształcony w Polsce (magisterium uzyskał w KUL), przez pewien okres przebywał w Rzymie, a ostatnio od dłuższego już czasu pracuje jako duszpasterz w parafii niemieckiej, kończąc w międzyczasie studia specjalistyczne z pedagogiki religii. Dzięki temu mógł podjąć atrakcyjny, ale zarazem niezwykle trudny temat, wielostronnie go naświetlić i wyprowadzić uzasadnione wnioski. W sumie, ponieważ rozprawa doktorska ks. mgr. Cypriana Rogowskiego

jest naukowo merytorycznie i metodologicznie dopracowana oraz ma wysokie wartości pastoralne, a zarazem spełnia polskie wymogi dotyczące prac doktorskich, stawiam wniosek do Rady Wydziału Teologii KUL o jej nostryfikację".

Dalszy przebieg drogi akademickiej ks. Cypriana Rogowskiego, po uzyskaniu doktoratu, dotyczy prowadzenia badań naukowych w Niemczech w kierunku przewodu habilitacyjnego, który przeprowadził na KUL w Lublinie. Przygotowaną rozprawę habilitacyjną na temat: *Hermeneutyczno-dydaktyczny wymiar symbolu i implikacje pedagogicznoreligijne. Studium pedagogicznoreligijne w wymiarze interdyscyplinarnym*, opublikował w 1999 roku w Towarzystwie Naukowym Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. W procesie kontynuowanych badań w Niemczech, aż do momentu wydania niniejszej rozprawy, Rogowski doświadczył wsparcia duchowego wielu osób, które stanowiło niewątpliwie dodatkową motywację w realizacji podjętego zadania. We wstępie swojej rozprawy habilitacyjnej napisał, że merytorycznie do zrealizowania zamierzonego celu przyczynił się między innymi śp. Ksiądz Mieczysław Majewski, kierownik Katedry Katechetyki Integralnej w Instytucie Teologii Pastoralnej na Wydziale Teologii KUL, który od początku prowadzonych badań służył swoją niezwykłą kompetencją i fachowymi uwagami, zwłaszcza podczas obecności ks. Rogowskiego z wykładami gościnnymi w Lublinie na jego zaproszenie. Recenzentami rozprawy habilitacyjnej i dorobku naukowego byli: ks. prof. dr hab. Stanisław Kulpaczyński (KUL w Lublinie), ks. prof. dr hab. Roman Murawski (UKSW w Warszawie) i ks. prof. dr hab. Jerzy Bagrowicz (UMK w Toruniu).

Ks. prof. Kulpaczyński napisał, że twórczość naukowa ks. dra C. Rogowskiego jest poważna a ze względu na publikacje obcojęzyczne, można ją nazwać europejską. Należy już na wstępie podkreślić, że jego monografia habilitacyjna jest oryginalna i wielowątkowa, dotyczy bardzo ważnego, ale skomplikowanego problemu symbolu i jego znaczenia w pedagogice religii. Bibliografia jest bardzo bogata i zasadniczo zaczerpnięta z obszaru języka niemieckiego. Są także pozycje francuskie, angielskie, łacińskie i oczywiście polskie. Przypisy dość często są rozwinięte i zawierają cenne uzupełnienia głównych myśli. Ogarniając całość rozprawy habilitacyjnej, można ją uznać za bardzo poważną, interdyscyplinarną próbę zgłębiania hermeneutyczno-dydaktycznego wymiaru symbolu. Będzie ona służyła, przede wszystkim teoretykom, do lepszego zrozumienia, stale aktualnej tematyki symbolu i jego implikacji w pedagogice religii i katechetyce. Działalność dydaktyczno-wychowawcza ks. dra C. Rogowskiego obejmuje wiele ośrodków uniwersyteckich, co potwierdzają oficjalne opinie (*Gutachten*) takich profesorów, jak: prof. Herbert A. Zwergel, kierownik Katedry Pedagogiki Religii na Uniwersytecie w Kassel, następnie z uniwersytetów w Fuldzie, w Monachium, Münster, a także z KUL-u. W Kassel studiował i tam obronił swoją rozprawę doktorską, uznaną przez recenzentów za pionierską, wypełniającą lukę w ukazywaniu międzynarodowej sytuacji katechetycznej. Habilitant jest ceniony i zapraszany z referatami jako znawca sytuacji katechizacji w Polsce i pedagogiki religii w Niemczech i dlatego jest uznawany za dobrego partnera dialogu międzynarodowego. Prof. Stephan Leimgruber z Monachium napisał, że jego artykuły i wystąpienia są bardzo cenione przez redaktorów czasopism pedagogicznoreligijnych i organizatorów kongresów międzynarodowych. Jego poszukiwania naukowe wnoszą nowe, ważne impulsy, w dziedzinie problematyki podejmowanej do rozwiązywania. Wieloletni pobyt za granicą i studia w kilku ośrodkach uniwersyteckich w Polsce

(KUL), we Włoszech (Rzym) i w Niemczech (Göttingen i Kassel) stworzyły Habilitantowi odpowiednie podstawy do uprawiania katechetyki, a zwłaszcza pedagogiki religii o wymiarze międzynarodowym. Faktycznie publikuje on cenione rozprawy i artykuły w języku niemieckim i polskim. Zauważalne wyraźnie zamiłowanie do systematycznego zgłębiania trudnych i ważnych problemów naukowych już przynosi doceniane efekty. Zaprezentowana twórczość charakteryzuje się aktualnością tematyki, postępującym rozwojem refleksji i interdyscyplinarnym podejściem do rozwiązywanych problemów. Na szczególne podkreślenie zasługuje, nowatorska, osobiście dodam, że nie łatwa w lekturze, w środowisku polskim rozprawa habilitacyjna (*Ks. prof. dr hab. Stanisław Kulpaczyński (KUL), Recenzja rozprawy habilitacyjnej i dorobku naukowego ks. dra Cypriana Rogowskiego, Lublin, dnia 21 stycznia 2000 roku*).

Ks. prof. Roman Murawski w swojej recenzji stwierdził, że pośród licznych publikacji katechetycznych ks. dra Cypriana Rogowskiego na plan pierwszy wysuwa się jego rozprawa habilitacyjna. Autor zaprezentował w niej wysoki i dojrzały stopień refleksji naukowo-badawczej, wykazując nie tylko kompetencję naukową, w sensie bardzo dobrego opanowania warsztatu naukowego, lecz także pasję badacza. Rozprawa habilitacyjna pt. *Hermeneutyczno-dydaktyczny wymiar symbolu i implikacje pedagogicznoreligijne*, opublikowana w 1999 roku przez Towarzystwo Naukowe KUL, jest bardzo poważnym i unikalnym dziełem w literaturze katechetycznej i pedagogicznej naszego kraju. Ks. dr Rogowski, przebywając w Niemczech, będąc zarazem bystrym obserwatorem dokonującej się tam ewolucji pedagogiki religii, doszedł do wniosku, że jej rozwój zmierza od dydaktyki korelacji ku dydaktyce symbolu. Jednocześnie stwierdził (zob. Wstęp, s. 10), że literatura niemiecka, traktująca o symbolu jest bardzo bogata i daje o wiele szersze i głębsze naświetlenie niż literatura polska w tej materii. I doszedł do przekonania, że skorzystanie z myśli zachodnioeuropejskiej w tej materii, zwłaszcza niemieckiej, i przeniesienie jej na grunt polski może okazać się twórcze. Prezentowana rozprawa stanowi udany owoc tego wysiłku. Szerokie spojrzenie na problem symbolu jest przedsięwzięciem bardzo złożonym i trudnym oraz wymaga wieloaspektowego i interdyscyplinarnego podejścia. Trzeba z respektem przyznać, że Autor posuwa się po różnych dyscyplinach (między innymi: filozofii, psychologii, psychologii rozwojowej i psychologii głębi, pedagogiki, dydaktyki, teologii), z rzadko spotykaną kompetencją. Lektura rozprawy nie należy do łatwych. W miarę jednak czytania i wgłębiania się w poruszane przez Autora zagadnienia zainteresowanie nią wzrasta, a czytelnik nie spostrzega się, jak został wciągnięty w jej lekturę. Żeby jednak gruntownie zrozumieć wywody i analizy, należałoby rozprawę przeczytać przynajmniej dwukrotnie. Pierwsze czytanie daje bowiem ogólną orientację w omawianych problemach, dopiero drugie pozwala wniknąć w głębię myśli Autora. Załączona bibliografia i w pełni wykorzystana w pracy, licząca około 50 stron, jest wprost imponująca. Uderza niezwykłe oczytanie Autora. Rozprawa habilitacyjna ks. dra Cyprian Rogowskiego należy jeszcze raz dobitnie powiedzieć, że jest ona wybitnym dziełem naukowym, nieznajdującym odpowiednika w polskiej literaturze katechetycznej (pedagogicznoreligijnej). Największe bodaj osiągnięcie badawcze ma Autor do odnotowania w dziedzinie porównawczej pedagogiki religii. Zapoczątkowała ten cykl badań jego praca doktorska, która jest jedną z nielicznych z tej dziedziny (w moim przekonaniu jedyną), uzyskała cały szereg pochlebnych recenzji od wybitnych fachowców pedagogiki

religii w Niemczech i w Polsce, i została odnotowana w katalogu światowym „Deutsche Nationalbibliographie" i w „Jahrbuch der Religionspädagogik".

Ks. dr Cyprian Rogowski publikuje w dwóch językach: niemieckim i polskim. Jest to fakt zasługujący na szczególne podkreślenie. Z całą pewnością należy do tych polskich katechetyków, którzy w ostatnich latach najczęściej biorą udział w katechetycznych sympozjach i kongresach obszaru języka niemieckiego i godnie reprezentuje na nich myśl katechetyczną. Załączony w dokumentacji wykaz tego uczestnictwa jest dość imponujący. Recenzent zwrócił uwagę tylko na niektóre wybrane momenty. W Niemczech funkcjonują od dawna dwie znakomite organizacje katechetyczne, posiadające rozgłos światowy. Przynależność do nich, zwłaszcza obcokrajowca, jest wielkim wyróżnieniem. Są to: Niemiecki Związek Katechetów (*Deutscher Katechetenverein DKV*) i Stowarzyszenie Katolickich Wykładowców Katechetyki (*Arbeitsgemeinschaft Katholischer Katechetikdozent/innen AKRK*). Ks. dr Cyprian Rogowski jest członkiem obu tych stowarzyszeń i od kilku lat bierze aktywny udział w organizowanych przez nie kongresach. Na kongresie AKRK w 1996 roku w Augsburgu wygłosił referat pt. *Kritische Würdigung der Katechese in der polnischen Schule* („Krytyczna ocena katechezy w polskiej szkole"), a w 1998 roku w Freising koło Monachium przedstawił *Statement des Autors aus polnischer Sicht zum Thema*: *Universität als Lernort – Erfahrungen aus der spezifischen Studiensituation*. Opublikował sprawozdania z odbytych kongresów w polskich naukowych czasopismach, a wygłoszone na nich referaty ukazały się drukiem w naukowym czasopiśmie niemieckim „Religionspädagogische Beiträge". Długa jest lista kongresów, sympozjów czy konferencji organizowanych przez Niemiecki Związek Katechetów, w których uczestniczył ks. dr Rogowski, i to zarówno międzynarodowych (Würzburg 1997), ogólnoniemieckich, jak i regionalnych (diecezjalnych). We wrześniu 1999 roku wziął również udział w międzynarodowym sympozjum pedagogicznoreligijnym w Quarten, w Szwajcarii.

Posiada on też żywy, naukowy kontakt z Katolickim Uniwersytetem Lubelskim. Kilkakrotnie był zapraszany do udziału z referatem w seminariach naukowych, połączonych obu katedr katechetyki, w których uczestniczyli tak profesorowie, jak i studenci. Uczestniczy też aktywnie w Diecezjalnym Referacie Katechetycznym diecezji Fulda, w której pracuje oraz archidiecezji warmińskiej, z której pochodzi. Na uwagę zasługuje jego udział w radach naukowych, zespołach dydaktyczno-naukowych i kolegiach redakcyjnych naukowych czasopism. Jest członkiem rady naukowej czasopisma „Paedagogia Christiana", wydawanego przez Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Współpracuje z Katedrą Psychologii Rozwojowej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w programie badawczym „Rozwój uczuć religijnych u dzieci" i z Instytutem Śląskim w Opolu w programie badawczym „Słownika Biograficznego ludzi polskiego słowa w Niemczech" (*Ks. prof. dr hab. Roman Murawski (UKSW), Ocena rozprawy habilitacyjnej i dorobku naukowego ks. dra Cypriana Rogowskiego, Warszawa, dnia 23 lutego 2000 roku*).

Jak już wspomniano, w związku z przewodem habilitacyjnym ks. Rogowskiego, o jego dorobku naukowym wypowiedzieli się też czołowi pedagodzy religii obszaru języka niemieckiego. Prof. H. A. Zwergel z Uniwersytetu w Kassel, w swojej opinii zaznaczył, że jako promotorowi pracy doktorskiej Rogowskiego byłoby niezręcznie wypowiadać się *pro domo sua*, dlatego wskazał na innych renomowanych pedagogów religii.

Rogowski opublikował w języku niemieckim następujące książki: rozprawę doktorską „Die Entwicklung der katholischen Religionspädagogik in Polen und in der Bundesrepublik Deutschland nach dem II. Vatikanischen Konzil. Eine vergleichende Untersuchung" (Paderborn 1995), jak również jej część dotyczącą sytuacji katechezy w Polsce „Die katechetische Unterweisung in Polen nach dem II. Vatikanischen Konzil" (Paderborn 1997). Jego praca jest ceniona przez niemieckich czytelników. Treści przedstawione przez autora w zróżnicowany sposób mają bazowy charakter o sytuacji katechetycznej w Polsce. W zestawieniu z niemiecką pedagogiką religii praca pokazuje zdumiewającą i daleko idącą znajomość Rogowskiego, a także zamyka lukę w jej międzynarodowym wymiarze. Rogowski w swojej rozprawie doktorskiej dokonał też analizy sytuacji po ponownym wprowadzeniu lekcji religii do polskiej szkoły. Dał również temu dowód w kolejnych publikacjach naukowych w języku niemieckim, które starannie analizują i zarazem tę problematykę aktualizują. Poza rozprawę doktorską wyraźnie wychodzą następujące artykuły niemieckojęzyczne: *Zur Erwachsenenkatechese in Polen*; *Die Interpretation existentieller Probleme im Religionsunterricht*; *Psychologische Dimensionen der religiösen Gefühle und religionspädagogische Implikationen*, jak również artykuł *Die Religiosität vom Vorschulalter bis zur Adoleszenz – Herausforderungen für die religionspädagogische Praxis*. O jego zdolności wychodzących poza szkolną lekcję religii i katechezę świadczą również inne pole praktyki pedagogicznoreligijnej, uwzględniając, chociażby problematykę katechezy dorosłych. Jednocześnie wskazuje on na płaszczyznę konkretnych możliwości praktycznych, kierując uwagę w swojej refleksji na koncept dydaktyczny, który zmierza do egzystencjalno-interpretacyjnego wymiaru integracji wiary i życia. Takie podejście zakłada zarówno teologiczne, jak i pedagogiczno-psychologiczne kompetencje, co wiąże się konsekwentnie z tym, iż Rogowski dokonuje daleko idących analiz w kontekście psychologicznych aspektów tegoż interpretacyjnego i integracyjnego spojrzenia. Jego zdolności kooperacyjne otwierają mu ku temu dodatkowe możliwości.

Jeśli chodzi o udział Rogowskiego w kongresach, to polega on na intensywnej wymianie naukowej z pedagogami religii zarówno w teorii i praktyce. Z osobistego rozpoznania prof. Zwergela i sygnałów od kolegów wynika, że Rogowski jest uważnym słuchaczem i sympatycznym partnerem w dyskusji, zaangażowanym i umiejącym dokładnie i konkretnie interpretować palące problemy zawarte w publikacjach. Przy tej okazji należy zaznaczyć, że jego szerokie kontakty, intensywność zaangażowania oraz konstruktywny przekaz wyników w kongresach i spotkaniach przejawiają imponujący charakter. Trzeba też przyznać, że Rogowski obok swojej aktywności naukowej i pastoralnej otwarty jest także na świat mediów (np. radio i prasę), co świadczy o jego szerokich zdolnościach komunikatywnych, jak również pedagogicznoreligijnej koncepcji przekazu, odpowiadającej *znakom czasu* nie tylko w sensie teoretycznym, ale i praktycznym. Uwzględniając zwłaszcza różnice kulturowe, które się zarysowały między tymi krajami, mimo wspólnego zakorzenienia Polski i Niemiec w chrześcijańskiej tradycji zachodniej, kiedy to Polsce przyszło funkcjonować w czasie panowania komunizmu i Niemieckiej Republice Federalnej w systemie demokratycznym, badania naukowe Rogowskiego w tym zakresie należy uznać za niezwykłe osiągnięcie. Jeden i drugi rozwój starannie zrekonstruował i ocenił w sytuacji (i tu trzeba przyznać) bardzo trudnej pod względem pastoralnym jako duszpasterz w katolickiej diasporze i kapelan chorych w klinice. W tych też warunkach

rozwinął on religijno-dydaktyczny koncept, który zaowocował intensywnym wewnętrznym dialogiem z polskimi i niemieckojęzycznymi katechetykami i pedagogami religii. Dr Rogowski udowadnia tym swoje teologiczne, w szczególności pedagogicznoreligijne i komunikatywno-kooperatywne kompetencje, a przede wszystkim również dar wytrwałości w trudnych problemach. To umożliwia mu także podejmowanie nowych wyzwań i rozwiązywać je z zyskiem dla praktyki pedagogicznoreligijnej. Jego językowe zdolności pozwalają mu też często publikować i przekazywać czytelnikom innowacyjne aktualne aspekty bardzo ważnych kwestii w obszarze pedagogiki religii. Doktorowi Rogowskiemu życzę bardzo, aby w dalszym ciągu cieszył się należnym uznaniem i tym samym ubogacał polsko-niemiecki dialog pedagogicznoreligijny (*Opinia: Prof. Herbert A. Zwergel, Gutachterliche* Äußerung *zu Herrn Dr. Cyprian Rogowski, Kassel, 20.08.1999*).

Z kolei prof. Rudolf Englert (Uniwersytet Essen) w swojej opinii napisał, że doktor Rogowski jest mu znany z różnych kongresów „Arbeitsgemeinschaft Katholischer Katechetikdozent/innen". Tam docenił go jako kompetentnego rozmówcę, dobrze znającego sytuację pedagogicznoreligijną w Niemczech i w Polsce. Od kilku lat, obserwując jego drogę naukową oraz działalność wydawniczą, był pod wrażeniem niezwykłych kompetencji zawodowych i ogromnej pracowitości. Zna on również dobrze mniej transparentną rzeczywistość kościelnego i pedagogicznoreligijnego krajobrazu Niemiec i potrafi ją adekwatnie zinterpretować. Swoją rozprawą dr Rogowski bardzo przysłużył się niemieckiej pedagogice religii, która powinna znacznie intensywniej pielęgnować międzynarodowy dialog. W ten sposób większość niemieckich pedagogów religii prawdopodobnie po raz pierwszy otrzymała bardzo zróżnicowane informacje na temat historii rozwoju polskiej katechetyki. Świadczy o tym seria wdzięcznych i – jeśli chodzi o część dotyczącą niemieckiej pedagogiki religii – pochlebnych recenzji autorstwa wybitnych kolegów, jak prof. Baudler, prof. Sauer i prof. Leimgruber. W ten sposób rozprawa doktorska Rogowskiego spotkała się w obszarze języka niemieckiego (Austria, Niemcy, Szwajcaria) z dużym zainteresowaniem. Ponadto informuje on dalej czytelnika niemieckiego w wielu artykułach również o nowszym rozwoju pedagogicznoreligijnym w Polsce. Szczególnie należy tu wskazać na dwa opublikowane artykuły w renomowanym i relewantnym periodyku *Religionspädagogische Beiträge* (37 i 38), który ma ważny wpływ na kształtowanie opinii pedagogicznoreligijnej. Na uwagę zasługuje także artykuł na temat psychologicznego wymiaru uczuć religijnych (*Psychologische Dimension der religiösen Gefühle*, („Lupe" 1999, nr 1), który to problem w niemieckiej katolickiej pedagogice religii jest dość zaniedbany.

W powyższym kontekście trzeba niewątpliwie podkreślić, że Rogowski też często informuje niemieckiego czytelnika o pedagogicznoreligijnych opracowaniach lub najnowszych relewantnych publikacjach fachowej literatury w Polsce. Ten transfer wiedzy z Polski do Niemiec i odwrotnie został już odzwierciedlony w jego rozprawie doktorskiej. Rogowski znajduje bardzo często okazję, aby w Polsce w formie wykadów i publikacji informować o rozwoju niemieckiej pedagogiki religii. Nie trzeba *extra* podkreślać, jak ważne jest tu niezawodne i autentyczne transferowanie wiedzy, mając na uwadze tak zróżnicowane uwarunkowania kościelno-polityczne i społeczne w obydwu krajach. W sposób szczególny recenzent wskazuje na trzy perspektywy, które według Rogowskiego dla polskiej pedagogiki religii stanowią bardzo ważne wyzwanie: (1) Zapoznanie z podejściem antropologicznym i korelacyjną pedagogiką religii; (2) z pedagogiką religii odpo-

wiadającą specyficznym szkolnym uwarunkowaniom lekcji religii, aby móc w wymiarze chrześcijańskim po partnersku i pozytywnie wpływać na rozwój szkoły; (3) z pedagogiką religii, która poważnie traktuje antropogeniczne i socjo-kulturowe wymogi swoich działań dotyczących życia i rozwoju wiary uczniów. Z powyższego można wyciągnąć wniosek, że dr Rogowski ma niezwykłe zasługi na polu przekazu wiedzy między polską i niemiecką pedagogiką religii. Z mojej strony wypada mu bardzo życzyć, aby jego droga naukowa służyła dalej dobru niemieckiej i polskiej pedagogice religii we właściwym wymiarze (*Opinia: Prof. Rudolf Englert, Gutachten zur religionspädagogisch-wissenschaftlichen Arbeit von Herrn Dr. Cyprian Rogowski, Essen, 14. August 1999*).

Podobnie do dorobku ks. Rogowskiego odniósł się bardzo pochlebnie w swojej recenzji ks. prof. Stephan Leimgruber (Uniwersytet Monachium), pochodzący ze Szwajcarii. Zaznaczył, że od Soboru Watykańskiego II (1962-1965) i po upadku muru berlińskiego (1989), gdzie Polska odegrała szczególną rolę, zmieniły się dramatycznie również uwarunkowania w katechezie i szkolnej lekcji religii zarówno w Polsce i Republice Federalnej Niemiec. Podczas gdy na Zachodzie pod pewnymi względami manifestowano kryzys wiary i jej przekaz, dla Polski otworzyły się nowe drogi jej przepowiadania. Problematyka tych zmian w społeczeństwie, Kościele i przepowiadaniu jest Cyprianowi Rogowskiemu dobrze znana. Jest on pierwszym, który przebadał pod kątem porównawczym pedagogikę religii między Niemcami i Polską, co ma duże znaczenie od strony pedagogicznoreligijnej, kościelnej, a także politycznej. Rogowski zna dobrze obydwa kraje (i ich język) poprzez długoletnie doświadczenie i studia pedagogicznoreligijne. Rozprawa doktorska i szereg artykułów naukowych dokumentują jego pedagogicznoreligijną i dydaktyczną kompetencję. Rogowski przez swoją aktywność naukową pełni funkcję pomostu między Niemiecką Republiką Federalną i Polską. Jego współpraca w czasopismach pedagogicznoreligijnych, kongresach i organizacjach naukowych jest bardzo doceniana. Jego przewód habilitacyjny w Lublinie, który podobnie przebiega jak w Niemczech, stanowi egzamin dojrzałości naukowej do pełnienia funkcji nauczyciela akademickiego. (*Opinia: Prof. Stephan Leimgruber, Gutachten* für *Herrn Dr. phil. Cyprian Rogowski, München, 17.08.1999 – Anlage: Rezension der Dissertation von C. Rogowski in der Zeitschrift „Theologie und Glaube" der Theologischen Fakultät Paderborn (1998) und in der Schweizer Kirchenzeitung (1998)*.

Do Wydziału Teologii KUL w Lublinie bardzo pozytywą opinię napisał także Priv.-Doz. Dr habil Franz-Peter Tebartz-van Elst (Uniwersytet Münster). Zaznaczył on w swojej rekomendacji, że od Kongresu „Arbeitsgemeinschaft Katholischer Katechetikdozent/innen" 1996 roku w Augsburgu, doktor Cyprian Rogowski jest mu dobrze znany. Wychodząc od jego rozprawy doktorskiej „Die Entwicklung der katholischen Religionspädagogik in Polen und in der Bundesrepublik Deutschland nach dem II. Vatikanischen Konzil. Eine vergleichende Untersuchung" (Paderborn 1995), opiniodawca stwierdził, że Rogowski swoimi publikacjami ubogacił bardzo dyskurs naukowy. Dał w nich wyraz swoich zdolności eksploratywnych, teologiczno-pastoralnych w ramach badań porównawczych, co sprawiło, że Tebartz podjął z nim bardziej intensywną współpracę naukową. Poszukiwanie przez niego impulsów dla rozwoju katechezy w Polsce i skonfrontowanie z pedagogicznoreligijnym rozwojem w Republice Federalnej Niemiec spowodowało, że jeszcze raz krytycznie ją naświetlił. Tym samym przedstawione przez Rogowskiego

tezy odzwieciedlają bardziej dojrzałą praktykę w obydwu kierunkach. Te impulsy stały się również dla niego inspirujące i wspólnie z nim realizował projekty dotyczące wymiany między katechezą w Polsce i Republice Federalnej Niemiec, w ramach Forum Pedagogicznoreligijnego. (*Opinia: Priv.-Doz. Dr habil Franz-Peter Tebartz-van Elst, Münster Wissenschaftliches Engagement von Herrn Dr. Cyprian Rogowski, Münster, 10.08.1999*).

Pismo z rekomendacją do Wydziału Teologii KUL w Lublinie skierował także prof. Dieter Wagner (Fulda). Napisał w nim, że od doktoratu Rogowski opublikował w czasopiśmie *Lupe* różnego rodzaju artykuły, przede wszystkim o tematyce pedagogicznoreligijnej. Chodziło mu o to, aby poinformować niemieckich pedagogów religii o rozwoju myśli pedagogicznoreligijnej w Polsce. Ponadto przyczynił się do tego, że swoimi pracami porównawczymi dał interesujące impulsy, aby móc adekwatnie ocenić pedagogikę religii w Polsce i Republice Federalnej Niemiec. Drugi punkt ciężkości jego publikacji w naszym czasopiśmie dotyczy zagadnień religijnego rozwoju dzieci i młodzieży. Publikacje tej treści w Niemczech mają szczególne znaczenie, ponieważ okres dzieciństwa i adolescencji zmienił się w ostatnich latach nie tylko w przestrzeni społecznej, ale również w obszarze kościelnym. Dr Rogowski jako duszpasterz działa także na polu wychowawczym w pracy z młodzieżą. Jego aktywność pedagogiczna jest bardzo ceniona (*Opinia: Prof. Dieter Wagner, Oberschulrat in der Abt. Schule-Hochschule-Medien des Bischöflichen Generalvikariats Fulda, Zur religionspädagogischen Mitarbeit von Dr. Cyprian Rogowski, Fulda, 17.08.1999*).

Komisja Po zapoznaniu się z recenzjami rozprawy habilitacyjnej i ocenami dorobku naukowego ks. dra Cypriana Rogowskiego komisja stwierdziła, że recenzje są pozytywne i odpowiadają warunkom stawianym przez odnośne przepisy prawne (art. 14 Ustawy z dnia 12 września 1990 roku. O tytule naukowym i stopniach naukowych, Dz. U. nr 65, poz. 386). W związku z powyższym Komisja postanowiła wystąpić do Rady Wydziału Teologii z wnioskiem o dopuszczenie ks. dra Cypriana Rogowskiego do kolokwium habilitacyjnego. Rada Wydziału w tajnym głosowaniu jednogłośnie (30 głosów na *tak*) przyjęła wniosek Komisji.

Ks. Dziekan prof. dr hab. Gabriel Witaszek powołał komisję skrutacyjną w składzie:

1. Ks. prof. dr hab. Jerzy Pałucki
2. Ks. dr hab. Stanisław Nabywaniec
3. Ks. dr Stefan Szymik

Następnie ks. Dziekan zaprosił Habilitanta do udziału w kolokwium i poprosił recenzentów rozprawy habilitacyjnej, by je rozpoczęli w następującej kolejności: ks. prof. dr hab. Roman Murawski, ks. prof. dr hab. Jerzy Bagrowicz oraz ks. prof. dr hab. Stanisław Kulpaczyński. Jako pierwszy swoje pytania skierował do habilitanta ks. prof. dr hab. Roman Murawski. Poprosił o przedstawienie katechetycznych impulsów w dokumentach Synodu Niemieckiego w Würzburgu (1971-1975) oraz otwarcia współczesnej pedagogiki religii na ekumenizm.

Odpowiadając na pierwsze pytanie, Ks. Habilitant zaznaczył, że nowe impulsy w refleksji na temat katechezy, wynikające z nauki Soboru Watykańskiego II, w różny sposób zostały zastosowane w Kościołach lokalnych poszczególnych krajów. Podczas Synodu Niemieckiego, przed którego otwarciem znany był tylko jeden dokument kateche-

tyczny Kościoła powszechnego, tzw. Dyrektorium Katechetyczne, uwzględniające wcześniejszą niemiecką dyskusję, rozpatrywano również tematykę nauczania religii. Chodziło zwłaszcza o zajęcie stanowiska co do szkolnego nauczania religii, jego miejsca w szkole oraz celów, zadań i treści, a także związków z Kościołem. Mieszana Komisja Synodalna zaproponowała dwa dokumenty na temat nauczania katechetycznego. Jeden, *Nauka religii w szkole* (*Der Religionsunterricht in der Schule*), przyjęto w formie uchwały końcowej 22 listopada 1974 roku; dokument drugi odnoszący się do katechezy parafialnej został opublikowany jako dokument roboczy 6 kwietnia 1974 roku i nosi tytuł *Katechetyczna działalność Kościoła* (*Das katechetische Wirken der Kirche*).

Ks. Habilitant wskazał jeszcze na inne istotne dokumenty synodalne: *Dokument pastoralny o sprawowaniu sakramentów świętych* (*Schwerpunkte heutiger Sakramentenpastoral*); *O kościelnej odpowiedzialności w dziedzinie kształcenia* (*Schwerpunkte kirchlicher Verantwortung im Bildungsbereich*); *O celach i zadaniach kościelnej pracy z młodzieżą* (*Ziele und Aufgaben kirchlicher Jugendarbeit*).

Z kolei oddzielnie nawiązał do katechetycznych impulsów w dokumencie synodalnym *Nasza Nadzieja* (*Unsere Hoffnung – Ein Bekenntnis zum Glauben in dieser Zeit*). Wskazał on w nim na akcenty teologiczne odgrywające znaczną rolę w dalszym rozwoju pedagogiki religii. Ma to związek ze wszystkimi staraniami, jakie charakteryzują i umacniają Kościół od początku Soboru Watykańskiego II. Ks. Habilitant podkreślił dalej, że głęboko teologiczne myśli Synodu w tym dokumencie mają podstawy w Piśmie Świętym. Synod wskazując na odnowę Kościoła, zwraca równocześnie uwagę na swoją tożsamość i cel swej drogi, odpowiadając tym samym na zalecenie przede wszystkim Konstytucji Pastoralnej *Gaudium et spes* Soboru Watykańskiego II. Drogi kościelnej odnowy wynikają ze skierowania na Jezusa Chrystusa, Kościół widzi swoje powołanie w Jego naśladowaniu. Refleksje synodalne rozpatrywane w kontekście zadań pastoralnych Kościoła uświadamiają, że posłannictwo nadziei i doświadczenia naszego życia, traktowane razem, powinny zostać skorelacjonowane.

Wyraźna staje się tu antropologiczno-społeczna ważność chrześcijańskiego posłannictwa nadziei. Dokument pokazuje dalej, jak podkreślił Ks. Habilitant, że Synod zajmował się intensywnie problematyką wiary w kontekście współczesności, doświadczenia wiary zostały tu ujęte w języku wyznania wiary, przy czym wyrażenie „wyznanie wiary" znalazło w podtytule bardzo konkretne znaczenie, a chodzi w nim o wymiar pastoralny i praktyczny. Synod zalecił szerokie rozpowszechnienie tego dokumentu, który powinien służyć jako podstawa kazań, kształcenia dorosłych i nauczania religii. Nauczyciel religii znajdzie w tekście różne punkty odniesienia, aby zwłaszcza w grupach zaawansowanych w sposób przekonywający pokazać alternatywę wiary w obliczu zuchwałej i beztroskiej krytyki religii. Ks. Habilitant zaznaczył również, że dokument *Nasza Nadzieja*, odnosząc się do wymienionych zagadnień, jest czymś w rodzaju pomostu między KDK a Dokumentem Niemieckiego Synodu *Nauka religii w szkole*.

Odpowiadając na drugie pytanie, Ks. Habilitant wskazał na najnowsze linie badawcze i pedagogicznoreligijne perspektywy: nauczanie religii a język, dydaktyka symboli, feministyczna pedagogika religii, otwarcie współczesnej pedagogiki religii na ekumenizm. Odnośnie do kwestii wymiaru ekumenicznego w pedagogice religii zaznaczył,

że Kościoły chrześcijańskie uświadamiają sobie coraz wyraźniej, jaką funkcje wypełniają religie w życiu poszczególnych narodów. Na Kongresie *Arbeitsgemenschaft Katholischer Katechetikdozenten* w Augsburgu-Leitershofen (1990) dyskutowano na temat sprawiedliwości, pokoju i ochrony środowiska. Ten wymiar pedagogiki religii został wprowadzony nie tylko z uwagi na niesprawiedliwe stosunki w Trzecim Świecie, lecz także politykę stosunków gospodarczych i społecznych w samych Niemczech. Tematy: pokój, sprawiedliwość i ochrona środowiska stały się wyzwaniem i zadaniem pedagogiki religii w duchu odnowy soborowej. Chodzi tu także o działanie ekumeniczne w „odnowie soborowej" na płaszczyźnie teologicznej, socjalnej, pastoralnej i kościelnej. Odnowa soborowa może być zatem rozumiana jako proces uczenia się wspólnot chrześcijańskich, aż wspólnoty w swym ekumenicznym braterstwie zbliżą się do siebie i nawzajem przenikną, co w odniesieniu do pokoju, sprawiedliwości i ochrony środowiska oznacza w praktyce współpracę. Ekumenizm w tym kontekście znacznie przekracza pojęcie dialogów międzykościelnych i interkonfesyjnych.

W dalszej refleksji Ks. Habilitant wskazał na bardzo istotny aspekt dotyczący wychowania w duchu ekumenicznym. Stwierdził on, że wychowanie ekumeniczne jest w swej istocie zagadnieniem złożonym i łączy się z dużym napięciem emocjonalnym. Dlatego też spojrzenie na ten problem, zwłaszcza w kontekście pastoralnym, wymaga wnikliwej refleksji. Nabiera on tym większego natężenia w sensie pastoralnym, jeśli uwzględni się tu wymiar pluralizmu wyznaniowego i związaną z nim pedagogię działalności duszpasterskiej Kościoła. To, że brakuje konstruktywnych rozważań i przemyśleń na ten temat, wypływa niewątpliwie i z niepewności Kościołów wobec owego wyzwania. Najwyraźniej problem ten zaznacza się w pytaniu: czy i w jakim w ogóle sensie wychowanie ekumeniczne jest potrzebne, a nawet konieczne?

Odpowiedź na tak postawione pytanie nie jest łatwa, zwłaszcza gdy zważymy, że nowe podręczniki i encyklopedie nie uwzględniają *sensu stricto* hasła o wychowaniu ekumenicznym, lecz problem ten rozważany jest oddzielnie z punktu widzenia teologii protestanckiej i teologii katolickiej. Wychowanie ekumeniczne interpretowane jest tu jako konieczna forma i perspektywiczny rozwój wychowania wyznaniowego w sensie wiążącym, ale otwartym ekumenicznie. Od strony metodycznej chodzi tu o międzywyznaniową współpracę wszystkich praktycznych dziedzin wychowania, w których tematycznie głównym środkiem jest sprawowanie nabożeństw liturgicznych i akcentowanie politycznospołecznej odpowiedzialności chrześcijan i Kościołów, odpowiedzialności rozumianej w aspekcie ewolutywnym.

Rozważana tu myśl z punktu widzenia teologii praktycznej uwypukla jeden zasadniczy wątek: zagadnienie konfesyjności i ekumenizmu interpretowane jest tylko w wymiarze dogmatyczno-teologicznym. W jednym i drugim przypadku rozumienie tych płaszczyzn zależy przede wszystkim od sposobu interpretacji samego pojęcia „Kościół". W tym kontekście Habilitant wskazał na wychowanie ekumeniczne w świetle nauki Kościoła rzymskokatolickiego i wymienił tu *Deklarację o wychowaniu chrześcijańskim Gravissimum educationis* i *Dekret o ekumenizmie Unitatis redintegratio*. Dokumenty te nie mówią bezpośrednio o wychowaniu ekumenicznym, ale kładą szczególny nacisk na ekumeniczną orientację w kształceniu teologów i duchownych.

Tak zorientowane kształcenie kadr jest, według Ojców Soboru, najpilniejszym zadaniem w wewnętrznej odnowie Kościoła rzymskokatolickiego w świetle wyzwań ekumenicznych. Dla szkolnictwa wyższego w tej dziedzinie służy w sensie wiążącym przede wszystkim *Dyrektorium Ekumeniczne* (nr 68).

W tym kontekście należy zaznaczyć, że zarysowujący się dotychczasowy stosunek między konfesyjnym i ekumenicznym wymiarem został jasno określony przez Synod Niemiecki (1971-1975). Słowo „ekumeniczny" oznacza tu nie jedną z wielu dziedzin działalności Kościoła, ale konieczny wymiar wszystkich form jego życia. Synod Niemiecki nie podaje jakiejś gotowej koncepcji wychowania ekumenicznego, ale są tu zawarte wyraźne postulaty reformy kościelnej na płaszczyźnie pastoralnej i kształceniowej. Postulaty te korelują istotnie z później wydaną adhortacją apostolską Jana Pawła II *Catechesi tradendae*. Ojciec Święty stwierdza: ,,Katecheza jest ekumeniczna, jeśli stara się przygotować dzieci i młodzież oraz dorosłych katolików do życia w kontakcie z niekatolikami z zachowaniem przy tym swojej tożsamości katolickiej, a równocześnie z szacunkiem okazywanym wierze innych".

Podsumowując, Habilitant stwierdził, że wychowanie ekumeniczne w sensie odnowy wychowania konfesyjnego winno być rozumiane jako wierność własnemu Kościołowi i Tradycji w kooperacji z wierzącymi innych wyznań, a także jako aktywna działalność na rzecz ruchu ekumenicznego. Habilitant zreferował również krótko problem wychowania ekumenicznego z punktu widzenia Ekumenicznej Rady Kościołów.

Następnie ks. prof. dr hab. Jerzy Bagrowicz zwrócił się do Habilitanta o prezentację i charakterystykę czołowych czasopism katechetycznych w Niemczech oraz o scharakteryzowanie podstawowych przed- i okołosynodalnych nurtów dyskusji na temat relacji między szkolną lekcją religii a katechezą związanych z Synodem w Würzburgu (1971-1975).

Ks. Habilitant, odpowiadając na pierwsze pytanie Ks. prof. J. Bagrowicza, w pierwszej kolejności wymienił i scharakteryzował pokrótce czasopisma ściśle katechetyczne: *Katechetische Blätter* – periodyk ukazujący się w Monachium od 1875 roku i wydawany jest przez DKV; kwartalnik *Unterwegs* wydawany od 1964 roku przez Związek Katechetów Niemieckich (DKV) z siedzibą w Monachium; *Lebendige Katechese*. *Beihefte zu «Lebendige Seelsorge* w połączeniu z *Pastoralblatt* diecezji Aachen, Berlin, Essen, Hamburg, Hildesheim, Köln, Osnabrück.

Dalej Ks. Habilitant wymienił i omówił czasopisma ściśle pedagogicznoreligijne: ukazujący się od 1978 roku półrocznik *Arbeitsgemeinschaft Katholischer Katechetik--Dozenten (AKK)*; *Religionspädagogische Beiträge*; *Das Jahrbuch der Religionspädagogik* - ukazujący się od 1984 roku w Neukirchen pod redakcją katolickich i ewangelickich pedagogów religii; *Religionsunterricht an höheren Schulen* (*rhs*) – periodyk ten wydawany jest przez Patmos-Verlag w Düsseldorfie jako dwumiesięcznik i przeznacony jest dla nauczycieli religii w klasach gimnazjalnych; *Lupe* – kwartalnik wydawany przez Referat Schule – Hochschule – Medien w Fuldzie. Wśród czasopism ewangelickich Ks. Habilitant wskazał przede wszystkim na: *Der Evangelische Erzieher. Zeitschrift für Pädagogik und Theologie* oraz *Deutsches Pfarrerblatt*. Ks. Habilitant wskazał też na ściśle ekumeniczny

periodyk: *RU* – Ökumenische *Zeitschrift für den Religionsunterricht*. Ukazuje się on w Monachium w Kösel-Verlag i traktuje o zagadnieniach nauczania religii w szkole.

Z pozostałych państw obszaru języka niemieckiego Ks. Habilitant wymienił następujące czasopisma: *Christlich Pädagogische Blätter* – kwartalnik wydawany w Grazu; *Zeitschrift für Religionslehrerinnen* (Wiedeń) oraz *Schweizerische Kirchenzeitung* – tygodnik wydawany w Luzernie. Ks. Habilitant wymienił również leksykony: trzytomowy *Handbuch der Religionspädagogik* (1973-1975) – pod redakcją E. Feifela i innych oraz dwutomowy *Handbuch religionspädagogische Grundbegriffe* (1986) – pod redakcją G. Bittera i G. Miller. Na koniec odpowiedzi na pierwsze pytanie Ks. prof. Bagrowicza, Ks. Habilitant podkreślił, że w lipcu tego roku ukaże się nowy leksykon pedagogicznoreligijny.

Następnie Ks. Habilitant przeszedł do odpowiedzi na drugie pytanie. Wskazał on na to, że aby prawidłowo ocenić koncepcyjne wypowiedzi dokumentu synodalnego, trzeba uwzględnić opinie zawarte w dyskusjach przed- i okołosynodalnych odnośnie do nauczania religii i katechezy parafialnej. Zaznaczył on, że wiele miejsca poświęcono w nich wzajemnym odniesieniom nauki religii i katechezy parafialnej, przy czym wśród pedagogów religii i katechetyków zarysowały się trzy różne opcje, które omówił Ks. Habilitant.

Według pierwszej nauka religii i katecheza parafialna to dwie osobne dziedziny z jasno określonymi granicami. Zajmują się różnymi treściami, a łączy je tylko pewien rodzaj współpracy. Wedle opcji drugiej nie istnieje wyraźna granica między nauką religii w szkole a katechezą parafialną, nie ma też większych różnic w treściach i obydwa rodzaje pokrywają się w wielu punktach. Właściwą różnicę stanowi tylko miejsce nauczania: dla nauki religii jest nim szkoła, a dla katechezy – parafia. Opcja trzecia ma charakter pośredni i można by umieścić ją pomiędzy pierwszymi dwiema. Według niej szkolna nauka religii to jakby budzenie i stawianie pytań, a katecheza parafialna to jakby zapowiedź, obietnica odpowiedzi na pytania o sens życia. Po przedstawieniu powyższych opcji Ks. Habilitant chciał omówić szerzej poglądy poszczególnych przedstawicieli ww. opcji (np. Hubertus Halbfasa, Adolfa Exelera, Georga Baudlera i innych). Ks. Dziekan poprosił jednak o przejście do odpowiedzi na pytania kolejnego recenzenta Ks. prof. S. Kulpaczyńskiego.

Ks. prof. dr hab. S. Kulpaczyński poprosił o uzasadnienie lekcji religii w Niemczech w dokumencie „Der Religionsunterricht in der Schule" z 1975 roku oraz o porównanie lekcji religii w Niemczech z katechezą w szkole w Polsce. Odpowiadając na pierwsze pytanie, Ks. Habilitant zaznaczył, że te nowe impulsy w refleksji na temat katechezy, wynikające z nauki Soboru Watykańskiego II oraz dokumentów katechetycznych Kościoła powszechnego, w różny sposób zostały zastosowane w Kościołach lokalnych poszczególnych krajów. W Niemczech odbył się Ogólny Synod Biskupów (Würzburg, 3 I 1971 – 22 XI 1975), którego celem była realizacja postanowień soborowych.

Podczas Synodu, przed którego otwarciem znany był tylko jeden katechetyczny dokument Kościoła powszechnego, tzw. *Dyrektorium Katechetyczne*, uwzględniające wcześniejszą niemiecką dyskusję, rozpatrywano również tematykę nauczania religii. Chodziło przede wszystkim o zajęcie stanowiska co do szkolnego nauczania religii, jego miejsca w szkole oraz celów, zadań i treści, a także związków z Kościołem. Mieszana komisja synodalna zaproponowała dwa dokumenty na temat nauczania. Pierwszy dokument *Na-*

uka religii w szkole, przyjęto w formie uchwały końcowej 22 XI 1974 roku; dokument drugi, odnoszący się do katechezy parafialnej, nosi tytuł *Katechetyczna działalność Kościoła* i został opublikowany jako dokument roboczy 6 IV 1974 roku.

Według dokumentu synodalnego *Nauka religii w szkole* istnieją trzy dziedziny, w których przekazie nauczanie religii ma do odegrania specyficzną i uzasadnioną rolę, aby zadania wychowawcze szkoły mogły być zrealizowane w całej pełni. Ks. Habilitant w swojej wypowiedzi wskazał na sferę historycznokulturową: ponieważ szkoła ma zapoznać młodego człowieka ze spuścizną kulturową, która odcisnęła się na sytuacji kulturowej, a chrześcijaństwo w swoich postaciach wyznaniowych niewątpliwie do tej spuścizny należy, bo krąg kulturowy, w którym żyjemy, został ukształtowany przez prawie dwutysiącletnią jego historię, toteż szkolna lekcja religii jest naturalnym środowiskiem wprowadzania w te zagadnienia. Omówił także sferę formacji antropologicznej: szkoła powinna pomóc młodym ludziom w procesie osiągania człowieczeństwa i określania własnej tożsamości, nie może ignorować „antropologicznej" funkcji nauczania religii. Dalej przeszedł do sfery socjalizacyjnej: szkoła wprowadza uczniów w życie społeczne, przy czym nie chodzi tu tylko o proste dopasowanie do uznanych struktur współczesnego społeczeństwa, lecz także o nabycie zdolności do krytycznego wobec nich dystansu; społecznokrytycznej funkcji nauczania religii nie można w tym miejscu pomijać.

Dokument synodalny żąda także takiej nauki religii, która równocześnie jest zgodna z teologią. Nawiązując do trzech wyżej wymienionych, dających się uzasadnić pedagogicznie argumentów, dokument omawia szkolne nauczanie religii w aspekcie teologicznym. Wprowadzenie w tradycję chrześcijańską naszej kultury polega na „zapoznaniu z tym, co specyficznie chrześcijańskie". Z teologicznego punktu widzenia staje się ono fundamentem zrozumienia wiary, wspólnoty w wierze oraz chrześcijańskich postaw i zachowań. Z wyjaśnień dotyczących doświadczenia religijnego, pytań i problemów człowieka oraz świata nauka religii powinna „szukać w otwartości na świadectwo Pisma św. i wiary Kościoła". Tylko w ten sposób można uczniowi otworzyć drogę do tego, by w świetle wiary odnalazł własną tożsamość. Pomimo wszystkich trudności nauka religii może ciągle jeszcze przyczynić się do „kościelnej socjalizacji" uczniów. Musi ona też uczyć zdolności krytycznych i świadomych dążeń reformatorskich napotkanych, konkretnych instytucji Kościoła.

Na tle omówionego uzasadnienia nauczania religii w szkole przez Synod Niemiecki ks. prof. dr hab. S. Kulpaczyński prosił Ks. Habilitanta o udzielenie w tym kontekście odpowiedzi na drugie pytanie. W próbie porównania lekcji religii w Niemczech z katechezą w Polsce Ks. Habilitant wskazał na zróżnicowanie wyznaniowe, wielonarodowość i wielokulturowość (w Niemczech żyje kilka milionów cudzoziemców) w szkole, wymiar ekumeniczny, poziom życia religijnego w rodzinach. Ze względu na wielonarodowość i wielokulturowość w ostatnim czasie preferuje się w Niemczech tzw. nauczanie interreligijne (*interreligiöses Lernen*). Nauczanie to rozumiane jest jako spotkanie i dialog z innymi religiami ze wskazaniem na istotę tego zagadnienia w sensie dydaktycznym i hermeneutycznym (*Religionen-Didaktik*), natomiast międzykulturowe (*interkulturelles Lernen*) nauczanie powinno mieć na celu rozwój właściwej świadomości w tej materii i uwrażliwienie uczniów na różne tożsamości religijne.

W pedagogicznoreligijnej praktyce widzianej perspektywicznie powinno się zabiegać o nauczanie kooperatywno-całościowe. Ze względu na pluralizm religijny w Niemczech, zagadnieniom ekumenicznym poświęca się w programach nauczania więcej miejsca aniżeli w Polsce, gdzie mamy do czynienia raczej z monolitem religijnym. Jeśli chodzi zaś o poziom życia religijnego w rodzinach, to rodzina polska ma głębsze podstawy i związana jest bardziej z życiem wspólnotowym parafii. W tym kontekście Ks. Habilitant podkreślił wyraźnie, że w Polsce mówi się o katechezie w szkole i związaniu katechizowanych z parafią (ukierunkowanie na liturgię), natomiast w Niemczech zarysowuje się różnica między nauczaniem religii w szkole i katechezą parafialną ukierunkowaną na sakramenty. W rozumieniu niemieckim lekcja religii w szkole jest właściwie przedpolem dla katechezy (*als Vorfeld für die Katechese*).

Następnie Ksiądz Dziekan rozszerzył krąg zadających pytania na wszystkich członków Rady Wydziału. Ks. prof. dr hab. Henryk Zimoń poprosił o wyjaśnienie pojęcia magia, mit i religia w ujęciu E. Cassirera.

Ks. Habilitant, odpowiadając na pytanie, wskazał na podstawowe założenia filozofii form symbolicznych Ernsta Casirera, jego trzytomowe dzieło *Philosophie der symbolischen Formen*, w którym zmierza on do naukowego ukazania i zgłębienia podstawowej funkcji duchowej mitu, religii, sztuki, techniki, a także kultury w ogóle, które określa mianem „formy symboliczne". Problem odnoszący się do wszystkiego, co z symbolem związane, należy rozważać szeroko i żadna z dziedzin nie może być wyłączona, lecz stanowić powinna systematyczne centrum, w którym wszystkie podstawowe dyscypliny filozofii – logika, estetyka, filozofia języka, filozofia religii – współuczestniczą w jednakowy sposób. W związku z tym nie można już więcej mówić o symbolach w micie, w języku, w religii itd., lecz bardziej o micie, o języku, o nauce, o sztuce, o religii itd. jako formach sybolicznych, bądź formach kształtowania ludzkiego ducha. W tym kontekście Ks. Habilitant wskazał na trojako zróżnicowaną funkcję symbolu występującą u Cassirera: wyrażanie (*Ausdruck*), przedstawianie (*Darstellung*) i czyste znaczenie (*reine Bedeutung*), która powinna przejawiać się w sposób konstytutywny pośród wszystkich form symbolicznych.

Odnosząc się do różnicy zachodzącej między mitem i religią, Cassirer zaznacza, że w linii rozwoju kultury nie można podać żadnego punktu, w którym kończyłby się mit, a zaczynała religia. Mimo takiego stwierdzenia precyzuje on jednak pewne kryterium, które jest wyraźną linią rozdzielającą te dwie rzeczywistosci. Kryterium to kryje się w stopniu świadomości religijnej w ogóle, w przebiegu rozwoju świadomości religijnej – religia oddala się od obrazu właściwego mitom. Między mitem i religią, jak zaznacza Cassirer, zachodzi raczej permanentny stosunek dialektycznego napięcia. Z badań wynika, że rozwój świadomości religijnej przebiega według Cassirera od stanu magicznego do coraz bardziej czystego uduchowienia. Pokonanie drogi od płaszczyzny magicznej i mitycznej do kształtowania tego, co nazywamy „religijnym", ocenia Cassirer bardzo wysoko. Tak jak wszystkie inne formy symboliczne widzi on religię jako służebnicę wolności i dojrzałości ludzkiej.

W tym kontekście Ks. Habilitant wskazał też na krytykę szerokiej interpretacji pojęcia symbolu u Cassirera. Przytoczył między innymi opinie H. Halbfasa, G. Baudlera i zasadną krytykę A. Buchera, którzy racjonalne kryterium Cassirera różnicujące mit i re-

ligię oceniają, zwłaszcza pod kątem pedagogicznoreligijnym jako wątpliwe. Z psychologii rozwoju dziecka wiemy, że nie jest ono jeszcze w stanie dokonać zróżnicowania między symbolem i tym, co on oznacza.

Ks. prof. dr hab. W. Hryniewicz poprosił o ustosunkowanie się do stwierdzenia Uty R. Heinemann, że częstym motywem niewiary jest zbyt wiele krwi w nauce chrześciańskiej, zbyt wiele doloryzmu, zwłaszcza w rozumieniu odkupienia. W nawiązaniu Ks. Habilitant zaznaczył najpierw, że U. R. Heinemann doktoyzowała się w 1958 roku w zakresie teologii katolickiej (wcześniej była wyznania ewngelickiego), a w 1968 roku habilitowała się jako pierwsza kobieta. Ustosunkowując się do postawionego problemu, Ks. Habilitant podkreślił dalej, że U. R. Heinemann jest osobą znaną środowisku niemieckiemu, zwłaszcza z dość częstych wystąpień w mediach, gdzie prezentuje swoje kontrowersyjne poglądy. Ks. Habilitant zaznaczył też, że jej wystąpienia w mediach, aczkolwiek są wyrazem negatywnego stosunku do nauczania Kościoła, to nie zawsze spotykają się z powszechną aprobatą społeczeństwa. Ks. Habilitant podkreślił w kontekście wypowiedzi U. R. Heinemann, że każda religia wymaga ofiary również i chrześcijaństwo, aczkolwiek łączy się z ofiarą krzyża, to jest religią radości i w swoim przepowiadaniu nawiązuje do misterium paschalnego, męki, śmierci i zmartwychwstania Pana Jezusa.

Ks. prof. dr hab. A. Weiss poprosił o charakterystykę współczesnego Kościoła katolickiego w Niemczech. Odnosząc się do charakterystyki współczesnego Kościoła w Niemczech, Ks. Habilitant wskazał na jego mocną i słabą stronę. Mocna strona to niewątpliwie naukowy wymiar teoretycznych rozważań. Teologia niemiecka prezentuje swój wysoki poziom, niemal wszystkie Uniwersytety dysponują Wydziałami Teologicznymi, zarówno teologii katolickiej, jak i protestanckiej. Ks. Habilitant wskazał również w tym kontekście na dość duże zainteresowanie studiami teologicznymi młodych ludzi. Kadrę naukową tworzą zarówno osoby duchowne, jak i świeccy teologowie. Słaba strona współczesnego Kościoła w Niemczech to socjalizacja religijna w rodzinach. Tak, jak we wszystkich społeczeństwach zachodnich zaznaczają się coraz bardziej procesy sekularyzacyjne. Tu Ks. Habilitant nawiązał do przemówienia kard. J. Ratzingera wygłoszonego we Francji na temat kryzysu wiary. *Kryzys katechezy i jego przezwyciężanie* (1983), w którym odniósł się on bardzo krytycznie do tendencji rozwojowych w dydaktyce religii, przede wszystkim w Niemczech. Wskazał z dezaprobatą na powszechny – w jego ocenie – „przerost metody nad treściami", zaznaczając, że metoda musi być „wehikułem" treści, a nie ich miarą. Krytyka katechezy, jak też troska o nauczanie i przekaz wiary przyszłym pokoleniom stała się dla wielu teologów i dydaktyków okazją do analizowania, wyjaśniania, a często też i oceny nowo powstających myśli i tez.

Ks. dr hab. J. Wróbel zapytał o elementy moralne w katechezie moralnej, ze szczególnym zwróceniem uwagi na uzasadnienie postaw moralnych. Odpowiadając na powyższe zagadnienie, Ks. Habilitant odwołał się do programów nauczania lekcji religii, w których jest również miejsce na problemy dotyczące kształtowania postaw moralnych. Kształtowanie postaw, w tym również postaw moralnych, jak podkreślił Ks. Habilitant, wiąże się z trzema aspektami psychiki czy aktywności człowieka, a więc z poznaniem, ustosunkowaniem i działaniem. Te właśnie aspekty mają swoje odzwierciedlenie w katechezie moralnej. Z tym łączy się też problematyka wychowania moralnego w rodzinie chrześcijańskiej, na co zwraca szczególną uwagę Sobór Watykański II w swoim naucza-

niu. W tej płaszczyźnie zaznaczył Ks. Habilitant, że rozwój moralny dziecka umożliwia branie przez nie odpowiedzialności za kierowanie własnym postępowaniem i życiem. Na powyższe wartości zwrócił uwagę również Synod Niemiecki w dokumencie katechetycznym (*Das katechetische Wirken der Kirche*), co znalazło swoje odzwierciedlenie w ramowych programach nauczania lekcji religii.

Ks. prof. dr hab. R. Rubinkiewicz zadał pytanie o sytuację teologii feministycznej w Niemczech? Ks. Habilitant, odpowiadając na to pytanie, stwierdził, że teologia feministyczna w Niemczech nabiera coraz bardziej na znaczeniu. Sobór Watykański II poprzez swoje pastoralne nastawienie i otwarcie na problemy współczesnego świata zainspirował zmiany w wielu dziedzinach życia Kościoła. Wypracowanie chrześcijańskiego obrazu kobiety, wywiedzione z antropologii teologicznej, to też skutek Soboru Watykańskiego II. Ks. Habilitant zaznaczył, że teologia feministyczna znalazła swoje miejsce w pedagogice religii i tam przede wszystkim w ostatnim czasie zyskała na znaczeniu. Do rozwoju feminizmu i teologii feministycznej przyczyniły się nowe tendencje w naukach społecznych, a zwłaszcza najnowsze osiągnięcia psychologii rozwojowej, psychologii społecznej i psychologii pedagogicznej. Problematyka feminizmu i teologii feministycznej, jak stwierdził dalej Ks. Habilitant, rozważana jest w słownikach teologicznych i podręcznikach pedagogicznoreligijnych zarówno z perspektywy teologii katolickiej, jak i protestanckiej. Przytoczył on tu dwa z nich: G. Bitter/G. Miller, *Handbuch religionspädagogischer Grundbegriffe*, t. 1-2, München 1986 i P. Eicher, *Neues Handbuch theologischer Grundbegriffe*, t. 1-2, München 1984/1985.

Ks. dr hab. S. Nabywaniec poprosił o przedstawienie obecności przekazu w zakresie historii Kościoła w nauczaniu religii w Niemczech. Odpowiadając na powyższe pytanie, Ks. Habilitant nawiązał przede wszystkim do opracowanych nowych programów nauczania religii (*Zielfelderplan*, czyli „plan pól docelowych", dla katolickiej nauki religii w klasach V-X na stopniu średnim I). Dziedzina doświadczeń, która dotyczy Kościoła, jego ważnych aspektów historycznych i kulturowych zawiera najwięcej treści. Pole tematów „Chrześcijańska Wspólnota i Zaangażowanie" ma uzmysłowić uczniom niezbędność Kościoła dla życia jednostek i dla życia wspólnoty. Zaangażowanie w Kościele ułatwia poznanie jego nauki, ale przy jej przekazie musi być wykazana niezmienna istota Kościoła, pomimo zmieniających się form jego życia i działania na przestrzeni czasu.

O. prof. dr hab. C. Napiórkowski zapytał, w jakiej mierze duszpasterstwo małżeństw mieszanych w Niemczech respektuje ogólnokościelne ustalenia prawne (tzw. *cantelae*)? Ks. Habilitant, ustosunkowując się do zadanego pytania, nawiązał do swojej pracy duszpasterskiej w diasporze. Z tym problemem spotyka się na co dzień, zwłaszcza w rozmowach przedmałżeńskich z nupturientami. Wiemy, że w protokole dla zamierzających zawrzeć związek małżeński, w przypadku małżeństwa mieszanego, ogólnokościelne ustalenia prawne wymagają od strony katolickiej wyrażenia zgody na chrzest dziecka i wychowania go w wierze katolickiej. Mając na uwadze powyższe ustalenia prawne Kościoła, Ks. Habilitant podkreślił, że jest to niełatwy problem pastoralny dla duszpasterza i wymaga troskliwego potraktowania każdej zgłaszającej się do niego pary narzeczonych.

Ks. prof. dr hab. J. Ścibor zapytał o próbę rozwiązania problemu duszpasterskо-katechetycznego zbiorowej praktyki komunii św. bez sakramentu pojednania. Ks. Ha-

bilitant, odpowiadając na powyższe pytanie, stwierdził, że nie należałoby generalizować problemu zbiorowej praktyki komunii św. bez sakramentu pojednania. Odwołał się przy tym do pracy duszpasterskiej w jego wspólnocie, gdzie wierni korzystają z sakramentu pojednania w konfesjonale. Wskazał również na praktykę nabożeństw pokutnych odbywających się zwłaszcza w czasie Adwentu i Wielkiego Postu. Rozważania, opracowane najczęściej przez Niemiecki Instytut Liturgiczny w Trier, prowadzone podczas nabożeństw, mają na celu przygotowanie wiernych do indywidualnej spowiedzi świętej.

Pytaniem ks. prof. dr. hab. J. Ścibora zakończono stawianie pytań. Ks. Dziekan poprosił następnie Habilitanta o opuszczenie sali, a recenzentów o ocenę kolokwium. Ks. prof. dr hab. R. Murawski zwrócił uwagę, że kolokwium habilitacyjne miało jakby dwie fazy. Pierwsza była ściśle naukowa, druga została dopełniona o charakter duszpasterski. Recenzent stwierdził także, że na swoje pytania otrzymał odpowiedź satysfakcjonującą. Ks. prof. dr hab. Jerzy Bagrowicz podkreślił w kontekście zadanego przez siebie pytania duże rozeznanie w materii czasopism oraz modeli katechezy. Stwierdził, że ks. dr Rogowski przybliża niektórych autorów i kierunki występujące w Niemczech na grunt polski. Z uwag krytycznych zwrócił uwagę na pewien brak umiejętności selekcji dużego zasobu wiedzy Habilitanta. Ks. prof. dr hab. S. Kulpaczyński zauważył, że w swoich wypowiedziach Habilitant dostosował się do stylu praktycznego występującego w Niemczech. Sam Recenzent na pytania, które miały charakter teoretyczno-praktyczny, otrzymał odpowiedź wystarczającą.

W mającej następnie miejsce krótkiej dyskusji zabrał głos o. prof. dr hab. C. Napiórkowski, który zauważył, że miejscami Ks. Habilitant miał trudności w uchwyceniu sedna postawionego problemu. Natomiast ks. prof. dr hab. R. Rubinkiewicz podkreślił oddanie dla prowadzonych badań, mimo pracy w parafii. Wobec powyższych opinii ks. Dziekan zarządził tajne głosowanie, w którym Rada Wydziału Teologii KUL przyjęła kolokwium habilitacyjne ks. dra Cyprian Rogowskiego (30 obecnych; 30 głosów - *tak*).

W dalszej części posiedzenia Rady Wydziału Teologii ks. Dziekan przedstawił trzy propozycje tematów wykładu Habilitanta:

1. Posoborowe tendencje i koncepcje katechetyczne w Polsce i w Niemczech;
2. Zasada korelacji w nauczaniu katechetycznym;
3. Kairologia pedagogicznoreligijna w kontekście przekazu wiary.

Członkowie Rady Wydziału wybrali w głosowaniu temat pierwszy: Posoborowe tendencje i koncepcje katechetyczne w Polsce i w Niemczech. Ks. Rogowski rozpoczął wykład habilitacyjny od krótkiego wstępu oraz od przedstawienia planu wykładu. Wykład został podzielony na dwie części. Pierwsza dotyczyła prezentacji posoborowych tendencji katechetycznych w Polsce, druga zaś koncepcji pedagogicznoreligijnych w Niemczech. Omawiając problematykę posoborowych tendencji katechetycznych w Polsce, Ks. Habilitant przedstawił treści wykładu według następującego planu:

1. Wpływ Soboru Watykańskiego II na powstawanie tendencji katechetycznych
2. Główne nurty w katechezie polskiej
3. Powrót katechezy do szkoły w kontekście uwarunkowań społeczno-politycznych.

W prezentacji koncepcji pedagogicznoreligijnych w Niemczech ks. Habilitant wskazał na następujące zagadnienia:

1. Koncepcja hermeneutyczna
2. Ujęcie religioznawczo-informacyjne
3. Koncepcja problemowa
4. Teoria „Curriculum"
5. Szkolna lekcja religii i katecheza parafialna
6. Zasada korelacji
7. Najnowsze dyskusje w pedagogice religii.

Przechodząc do pierwszego punktu prezentacji posoborowych tendencji katechetycznych w Polsce, Ks. Habilitant zaznaczył, że na powstawanie różnych tendencji katechetycznych wpłynął zdecydowanie Sobór Watykański II, przede wszystkim Konstytucja *Gaudium et spes*, w której można dostrzec wyraźnie katechetyczną refleksję, jej wymiar antropologiczny i konkretne impulsy dla przyszłej katechezy. Nowy, wielopłaszczyznowy sposób spojrzenia, uwzględniający złożoność rzeczywistości, w której katecheza ma uczestniczyć i na swój sposób ją kreować, konieczny jest zwłaszcza w zachodzących przemianach społecznych i kulturowych. Posoborową odnowę katechetyczną w Polsce można nazwać jako odnowę „katechezy wiernej Bogu i człowiekowi". W odnowie tej brały udział różne struktury, ośrodki i osoby. Istotne są tu wskazania Konferencji Episkopatu Polski, działalność Komisji Episkopatu Polski do Spraw Katechizacji, zaangażowanie Katedry Katechetyki w KUL i Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, rozpowszechnianie nowych idei przez poznański dwumiesięcznik ,,Katecheta" i doświadczenia bardziej utalentowanych praktyków.

W drugim punkcie Ks. Habilitant zwrócił uwagę na nurt katechezy biblijnoliturgicznej. Nurt ten charakterystyczny jest dla katechezy polskiej lat 60. i 70., z czym łączy się powstawanie i wprowadzanie nowego programu katechetycznego w 1971 roku. Katecheza powinna wyrastać z Biblii, nawiązywać wewnętrzne relacje z Kościołem, ukierunkowywać na liturgię i angażować się w rozwój i przemianę świata. Następnie Ks. Habilitant przeszedł do omówienia nurtu antropologiczno-egzystencjalnego, wskazując na cenny dorobek takich katechetyków, jak: M. Finke, który podkreśla, że katechetyka ma charakter teologiczny i pedagogiczno-dydaktyczny oraz ukierunkowuje na wartości antropologiczne. J. Charytański swoją twórczość naukową rozpoczynał w okresie intensywnego rozwoju kerygmatyki, jego katechetyka była początkowo wyłącznie kerygmatyczna, stopniowo jednak otworzyła się także na wartości antropologiczne. R. Murawski zaś stoi na stanowisku, że do wszechstronnej odnowy i pełnego rozumienia katechezy konieczne jest spojrzenie zarówno kerygmatyczne, jak i antropologiczne. Kierunek integralny w katechezie, jak zaznaczył dalej Ks. Habilitant, zaproponował i rozwinął M. Majewski. Zakłada on w swej strukturze pluralizm katechetyczny i łączy ze sobą dwa zasadnicze czynniki: doświadczenie religijne wierzących i Objawienie Boże, które wpływają istotnie na rozwój osoby ludzkiej i postawy religijnej.

W dalszej części swojego wykładu Ks. Habilitant omówił rozwój dydaktyczno-pedagogicznych tendencji i wskazał na szczególne zasługi M. Finkego. Złożona tema-

tyka dydaktyczno-pedagogiczna, problem celów, treści nauczania, teoria procesu nauczania, jak również metody i formy organizacyjne nauczania znalazły swoje miejsce w jego rozważaniach. Refleksje tych tendencji wpisane są w stan dydaktyki ogólnej, której problematykę podejmował w swoich badaniach naukowych W. Kubik, z propozycją ich realizacji w seriach podręczników, czy w dorobku ważnych przedstawicieli polskiej katechetyki. Na rozwój myśli katechetycznej w duchu odnowy, uwzględniający kierunek antropologiczny, przyczynili się także J. Tarnowski i bp. P. Bednarczyk.

W trzecim punkcie Ks. Habilitant zreferował zagadnienie dotyczące powrotu katechezy do szkoły w kontekście uwarunkowań społeczno-politycznych. Zaznaczył, że 1 września 1990 roku to odrębny rozdział najnowszego rozwoju polskiej katechezy. W konstruktywnych dyskusjach podejmujących ocenę dotychczasowej drogi akcentuje się też intensywnie problematykę szukania nowych dróg i rozwiązań w zmienionej sytuacji, gdy nauczanie religii w szkole stało się faktem, dostosowania tego nauczania do wyzwań współczesnego, coraz bardziej pluralistycznego świata.

W części drugiej wykładu Ks. Habilitant zaznaczył, że o ile sytuacja katechizacji w Polsce jest znana i dostępne są prace polskich czołowych katechetyków, to trudno jest o w miarę obiektywny pogląd na sytuację nauczania religijnego w Niemczech. Następnie przeszedł kolejno do omawiania wyżej wymienionych zagadnień. W koncepcji hermeneutycznej podkreślił, że wyrosła ona na gruncie zdobyczy nauk biblijnych i stanowi próbę odnowy szkolnej nauki religii. Model ten powstał w obliczu bardzo wyraźnych wówczas trudności, na jakie napotkał w szkole kierunek kerygmatyczny. Analizując tę koncepcję, można zauważyć, że omawiane problemy szkolnej nauki religii w jednakowym stopniu dotyczyły pedagogów religii strony katolickiej i ewangelickiej. W koncepcji hermeneutycznej szkolna nauka religii stała się miejscem analizy, wyjaśniania i interpretacji tradycji, głównie biblijnej. Zdobycze tego kierunku, które weszły do katechezy biblijnej, stanowią dziś punkt wyjścia wszystkich dydaktycznych rozważań na temat przekazu biblijnego.

W ujęciu religioznawczo-informacyjnym wyjaśnił, że religia i religijność w tym modelu traktowane są jako tylko fragmenty rzeczywistego świata. Szkoła powinna uczniom prezentować świat z całym jego bogactwem, tak więc i z elementami religijnymi. Lekcje religioznawczo-informacyjne miały na celu nie tyle odpowiadanie na specyficzne pytania wiary chrześcijańskiej, ile wyjaśnienie całej rzeczywistości wraz z jej religijnym wymiarem.

W koncepcji problemowej Ks. Habilitant podkreślił, że trwałą wartością jest skupienie uwagi na uczniach i ich problemach, przez które nauka religii chce otworzyć katechizowanym drogę do pytań wobec samych siebie. Istotne jest tu też głębsze zrozumienie religii i podjęcie działań integrujących. Jednostronna tendencja nauczania hermeneutycznego, skierowana ku tradycji, musiała zostać rozszerzona przez włączenie problemów teraźniejszości. Wszędzie tam, gdzie problemy są tylko krótko i powierzchownie omawiane, zatracamy nie tylko jądro hermeneutyczne, ale zagrożona jest również praca podmiotowa.

Teoria „Curriculum", jak zaznaczył w dalszym wykładzie Ks. Habilitant, zmieniła diametralnie charakter dotychczasowej szkolnej nauki religii, opartej na naukach

teoretycznych. Teoria ta oparła bowiem szkolną naukę religii na naukach empirycznych i połączyła w jedno elementy poznawcze i emocjonalne, stając się równocześnie bardziej dostępna i skuteczniejsza. *Curriculum* umożliwiło świadome odejście od nauczania skierowanego li tylko na treść, koncentrując się w zamian na osobie i jej wszechstronnych relacjach. Samo czyste przekazywanie treści nie odpowie na pytanie dotyczące rozwoju wiary. Tak więc zadaniem szkolnej lekcji religii jest to, by nie zaniedbując treści oraz problemów –wykształcić w katechizowanych zdolności do krytycznej oceny życia i umożliwić wolny wybór wartości ewangelicznych i życie według nich.

W dalszej części Ks. Habilitant podkreślił, że w Niemczech rozwinęła się związana ze szkołą, podporządkowana jej zadaniom dydaktycznym i dysponująca jej narzędziami „nauka religii", jak i związana ściśle z parafią „katecheza". Wiele więc uwagi poświęca się nauczaniu religii według dokumentu synodalnego *Nauka religii w szkole* (Religionsunterricht in der Schule) i o *katechezie parafialnej* według dokumentu (Das katechetische Wirken der Kirche).

Z kolei, omawiając zasadę korelacji, Ks. Habilitant stwierdził, że zauważa się w niej zasadniczy zwrot pod względem nauczania religii. *Zielfelderplan* dla stopnia średniego/1973 i szkoły podstawowej/1977 oraz *Grundlagenplan* jako zmodyfikowany *Zielfelderplan*/1984 opierają się na teorii *curriculum* i uznawane są za najbardziej znane. Jego autorom udało się połączyć dwie koncepcje: teologiczną i antropologiczną oraz zastosowano zasadę korelacji dydaktycznej, w której łączą się dziedziny teologiczne i antropologiczne. Jak zauważono, jednostronne otwarcie tylko na człowieka lub tylko na Boga, pogłębiona analiza problemów bez uwzględnienia całości chrześcijańskiego życia – nie może dać w efekcie dojrzałej postawy wiary. W korelacyjnym modelu nauczania religii zwrócono za to szczególną uwagę na fakt wzajemnej korelacji, zwrotnej zależności ludzkiej egzystencji i chrześcijańskiej Tradycji.

W końcowej części wykładu Ks. Habilitant zwrócił uwagę na najnowsze dyskusje w pedagogice religii, które traktują o przekazie wiary jako zadaniu przyszłej katechezy. Sięgają po nowe teologiczne (np. teologia feministyczna – „proces odnowy soborowej") i dydaktyczne (jak otwarte sytuacje w nauczaniu) impulsy, aby wiarę w czasach współczesnych przekazywać w sposób do nich dostosowany. Można zatem powiedzieć, że naukowe zadania są próbą połączenia starań teoretycznych z pedagogicznoreligijną praktyką, aby móc w ten sposób rozwiązywać problemy, przed którymi stoi nauczanie religii. Wyniki badań dotyczące nauczania religijnego w Niemczech, jak podkreślił Ks. Habilitant, można znaleźć także w jego publikacji (*Koncepcje katechetyczne po Soborze Watykańskim II*, Lublin 1997) oraz pracy doktorskiej dla czytelnika obszaru języka niemieckiego (*Die Entwicklung der katholischen Religionpädagogik in Polen und in der Bundesrepublik Deutschland nach dem II. Vatikanischen Konzil. Eine vergleichende Untersuchung*, Paderborn 1995). Pozycje te ubogacają refleksję pedagogicznoreligijną i katechetyczną zarówno w Polsce, jak i w Niemczech i przez dokonane porównanie mogą służyć szukaniu coraz to nowszych rozwiązań w dostosowaniu nauczania religii do wyzwań współczesnego, coraz bardziej pluralistycznego świata. Takie spojrzenie na przekaz wiary odpowiada kairologii, której zwornikiem jest zrozumienie historycznego momentu jako wyzwania, a także działania odpowiadającego *znakom czasu*.

Po zakończeniu wykładu członkowie Rady Wydziału obecni na kolokwium habilitacyjnym podziękowali ks. dr. Cyprianowi Rogowskiemu za jego wykład i wyrazili swą ocenę. Ks. prof. dr hab. R. Murawski stwierdził, że wykład zasługuje na ocenę pozytywną. Podkreślił także dużo polotu ze strony Habilitanta. Ks. prof. dr hab. J. Bagrowicz zauważył całościową wizję problemu u ks. dra Rogowskiego – umiejętne ukazywanie szczegółów na tle całości. Także na ks. prof. dr. hab. S. Kulpaczyńskim referat wywarł pozytywne wrażenie. Podkreślił duże uporządkowanie, choć w szczegółach mógłby podjąć dyskusję z niektórymi kwestiami. Ks. prof. dr hab. W. Hryniewicz dodał, że widać, iż Ks. Habilitant to człowiek myślący i poszukujący.

Ks. Dziekan zarządził dwa tajne głosowania:

1. Głosowanie nad wykładem: 30 obecnych; 30 głosów – tak;
2. Głosowanie nad całością kolokwium habilitacyjnego: 30 obecnych; 30 głosów – tak.

Na zakończenie posiedzenia ks. Dziekan poprosił o wprowadzenie Habilitanta i ogłosił decyzję Rady Wydziału Teologii. Biorąc pod uwagę pozytywną ocenę rozprawy habilitacyjnej i całego dorobku naukowego oraz pozytywny wynik kolokwium habilitacyjnego i wykładu, Rada Wydziału Teologii KUL w tajnym głosowaniu (30 obecnych; 30 głosów – tak), nadała ks. dr. Cyprianowi Rogowskiemu stopień doktora habilitowanego nauk teologicznych w zakresie teologii pastoralnej.

Kolejny etap drogi akademickiej ks. Rogowskiego dotyczy wniosku o tytuł naukowy profesora do Rady Wydziału Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, który złożył w 2002 roku. Wniosek dotyczący jego ubiegania się o tytuł naukowy profesora poparł specjalnym pismem Arcybiskup Metropolita Warmiński dr Edmund Piszcz.

ARCYBISKUP METROPOLITA WARMIŃSKI

PL 10-006 OLSZTYN, ul. Pieniężnego 22 a, tel. 0.048.89. 527 22 91

Miłujmy czynem i prawdą

Przewielebny Ksiądz Dziekan **Olsztyn, 9.12.2001.**
Prof. dr hab. Gabriel Witaszek CSsR
Katolicki Uniwersytet Lubelski
Aleje Racławickie 14

Dotyczy: ubiegania się o tytuł naukowy profesora

Pracownik etatowy naszego Wydziału Teologii ks. dr hab. Cyprian R o g o w s ki, prof. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego zabiega o tytuł naukowy profesora za pośrednictwem Wydziału Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

Niniejszym pragnę poinformować Księdza Dziekana, iż osobiście wyrażam w tej sprawie nie tylko zgodę, ale wniosek ten najserdeczniej popieram. Z wyrazami szacunku

ARCYBISKUP METROPOLITA WARMIŃSKI

Po pozytywnym rozpatrzeniu wniosku ks. Rogowskiego, na recenzentów powołani zostali: Ks. prof. dr hab. Jerzy Bagrowicz (UMK Toruń), ks. prof. dr hab. Tadeusz Zasępa (KUL Lublin) i ks. prof. dr hab. Roman Murawski (UKSW Warszawa). Wszyscy trzej ocenili dorobek naukowy, „monografię profesorską", działalność dydaktyczną, redakcyjną, organizacyjną i społeczną bardzo pozytywnie. Ks. prof. Jerzy Bagrowicz w swojej recenzji podkreślił, że studia specjalistyczne na Uniwersytecie w Kassel, zwłaszcza wysoki poziom studiów z zakresu pedagogiki religii i stosownie wysokie wymagania co do dysertacji doktorskiej, były dla ks.dra hab. Cypriana Rogowskiego znakomitą szkołą przygotowującą do samodzielnej pracy naukowej. Po uzyskaniu doktoratu postanowił kontynuować pracę naukową w Niemczech, łącząc ją z posługą duszpasterską w diecezji Fulda. Terenem jego zainteresowań pozostała w znacznej mierze porównawcza pedagogika religii i katechetyka. Opublikował w tym czasie dwie książki w języku niemieckim i jedną w języku polskim oraz 19 artukułów naukowych w języku niemieckim i polskim. Z tego czasu pochodzą także liczne artykuły popularn-naukowe, sprawozdania i recenzje zamieszczane w periodykach niemieckojęzycznych na terenie Niemiec, Austrii i Szwajcarii oraz w periodykach na terenie Polski. Po uzyskaniu więc stopnia doktora nauk humanistycznych, ks. C. Rogowski wykazywał niezwykłą aktywność naukową, która zaowocował habilitacją na Wydziale Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w dniu 11kwietnia 2000 roku. Po habilitacji podjął pracę na Wydziale Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, nie zrywając kontaktu z duszpasterskim środowiskiem w Niemczech. W dalszym ciągu wykazał się niesłabnącą aktywnością naukową, dydaktyczną i organizacyjną. Na UWM prowadzi seminaria naukowe: magisterskie, licencjackie i doktorskie. Pod jego kierunkiem została napisana jedna praca doktorska i kilka prac magisterskich oraz licencjackich. Służy także jako recenzent prac doktorskich i magisterskich. Dzięki znajomości naukowych środowisk w Niemczech umożliwia pracownikom naukowym i studentom UWM kontakty z tymi środowiskami. I tak w dniach 20-26 sierpnia 2001 roku studenci Wydziału Teologii UWM wzięli udział w zajęciach *Ferienakademie* w Katolickiej Akademii w Berlinie. Za jego pośrednictwem Wydział Teologii UWM podpisał umowę o kooperacji z Wydziałem Teologii, Filozofii i Nauk Społecznych – *Fachbereich 1* Uniwersytetu w Essen. W ostatnim czasie ks. dr

hab. Cyprian Rogowski podjął niezwykle cenną i znaczącą naukowo inicjatywę powołania międzynarodowego periodyku pedagogiczno-katechetycznego o nazwie KERYKS. Współwydawcami tego periodyku są: Towarzystwo Naukowe KUL, Instytut Pastoralny Wydziału Teologii KUL, Instytut Pedagogiki Religii i Katechetyki Fakultetu Teologicznego Uniwersytetu Wiedeńskiego. Redakcji periodyku podjął się ks. dr hab. Cyprian Rogowski. Jest to pierwszy tego typu międzynarodowy polsko-niemiecki periodyk z dziedziny pedagogiki religii i katechetyki.

Dość jasno widoczny w publicystyce naukowej ks. dra hab. C. Rogowskiego kierunek naukowych badań własnych owocował wystąpieniami upowszechniającymi te badania. Od początku swej naukowej drogi brał on aktywny udział w spotkaniach i konferencjach poświęconych pedagogice religii i katechetyce, zarówno w Polsce, jak i na Zachodzie. Wygłaszał podczas tych spotkań wykłady. Na Zachodzie szczególnie w Niemczech i Austrii. We Francji przybliżał dorobek polskiej nauki z tego zakresu, omawiał wyniki swich badań porównawczych. Na szczególne podkreślenie zasługuje jego trzykrotny wyjazd do Paryża, gdzie podczas konferencji naukowej, zorganizowanej w ramach międzynarodowego programu badawczego *Kirche – Gesellschaft – Staat in Europa. Eine interdisziplinäre und vergleichende Studie* (2001; 2002 i 2003).

Każdorazowo w swoich wystąpieniach ukazywał uwarunkowania edukacji religijnej w Polsce i w Niemczech. W Polsce, podczas sympozjów i naukowych konferencji przedstawiał nurt badawcze obecne w pedagogice religii i katechetyce na Zachodzie. I tak spośród licznych jego wystąpień warto odnotować wykład w czasie IV Zjazdu Polskich Pedagogów w Olsztynie (wrzesień 2001 rok), w którym w ramach prac Sekcji XI *Wychowanie religijne w społeczeństwach pluralistycznych*, ukazał uwarunkowania edukacji religijnej współczesnej młodzieży w Niemczech.

Brał też udział w konferencjach organizowanych przez Zakład Edukacji Chrześcijańskiej Instytutu Pedagogiki UMK w Toruniu, ułatwiając także temuż Zakładowi kontakt z wybitnym pedagogiem religii, prof. Herbertem A. Zwergelem z Uniwersytetu w Kassel, który był promotorem doktoratu ks. dra hab. C. Rogowskiego. Sam zorganizował międzynarodową konferencję naukową na Wydziale Teologii UWM na temat katechezy dorosłych (kwiecień 2001). Cały czas naukowej aktywności łączył z pracą duszpasterską w parafii w diecezji Fulda. Środowisko diaspory katolickiej daje możliwość ekumenicznej współpracy, a umiejętność duszpasterskiej obecności w takim środowisku wpływa niewątpliwie na otwartość i dialogiczne nastawienie naukowych poszukiwań ks. C. Rogowskiego. Jednym z ważnych przejawów jego naukowej aktywności jest udział w radach naukowych, zespołach dydaktyczno-naukowych i kolegiach redakcyjnych różnych środowisk. Jest m.in. członkiem rady naukowej periodyku „Paedagogia Christiana" wydawanego w UMK, współpracownikiem Encykłopedii PWN „Religia", współredaktorem rubryki międzynarodowej w periodyku pedagogicznoreligijnym „Lupe" wydawanym w Fuldzie. Jest także członkiem Towarzystwa Naukowego KUL. Ta bogata działalność naukowa i liczne wątki współpracy z wieloma ośrodkami w Polsce i za granicą wskazują na zaangażowanie ks. dra hab. C. Rogowskiego w rozwój nauki i ofiarną służbę w jej upowszechnianiu.

Problematyka w publikacjach naukowo-badawczych, którą podejmuje w swoich pracach, wskazuje na jego aktywną obecność w znaczących nurtach dyskusji w dziedzinie pedagogiki religii i katechetyki. Są to szczególnie następujące nurty: badania porównawcze nad niemiecką i polską pedagogiką religii; rozwój pedagogiki religii i katechetyki po Soborze Watykańskim II; przekaz wiary religijnej we współczesnym świecie; miejsce i rola lekcji religii w szkole; zasada korelacji w pedagogice religii; dydaktyka symbolu. Oryginalnym dorobkiem ks. Rogowskiego są badania, które przybliżają różnice i podobieństwa dwu tradycji konfesyjnych: ewangelickiej i katolickiej. Podobnych badań porównawczych w zakresie pedagogiki religii nie prowadzono dotąd na polskim i niemieckim gruncie. Jego najnowsza praca, monografia profesorska: *Edukacja religijna. Założenia – uwarunkowania – perspektywy rozwoju* (Lublin 2002) dotyczy różnego podejścia do konfesyjności nauczania religii. Analiza kontekstu cywilizacyjnego i kulturowego współczesności pozwala Autorowi wyjaśnić, dlaczego jest dziś uzasadniona wielość form nauczania katechetycznego i ukazać ten pluralizm w sytuacji katechetycznej w Polsce i w Niemczech. Można sądzić, że porównanie sytuacji nauczania katechetycznego w tych dwu krajach jest najwartościowszym dokonaniem tej pracy. Mamy tu do czynienia, w dalszej części z poważnymi analizami, zwłaszcza w kontekście konfesyjnym i ekumenicznym. Bardzo potrzebnym i nowatorskim ujęciem w tej pracy jest wskazanie na konfesyjne formy wychowania ekumenicznego. Katecheza i nauczanie religijne, jak wskazuje C. Rogowski, może być płaszczyzną takiego ekumenicznego uczenia się. Powinna ona jednak dbać o tożsamość wyznaniową tych, którzy spotykają się w dialogu doktrynalnym, dialogu modlitwy i działania.

Analiza dorobku naukowego, dydaktycznego i organizacyjnego ks. C. Rogowskiego wskazuje na bardzo poważny jego wkład w rozwój i ubogacenie pedagogiki religii i katechetyki w Polsce, a także i na gruncie niemieckim. Od chwili uzyskania habilitacji nie słabnie jego naukowa aktywność, raczej narasta jej ciężar gatunkowy, co przejawia się w licznych publikacjach. Zupełnie wyjątkową jego zasługą jest powołanie międzynarodowego i wielojęzycznego periodyku naukowego KERYKS. Niezwykła pracowitość i aktywność organizacyjna C. Rogowskiego pozwala mu na uczestnictwo w międzynarodowych gremiach i programach badawczych, na organizowanie sympozjów i wymianę doświadczeń międzyuczelnianych, także w środowiskach studenckich. Również jego osiągnięcia dydaktyczne świadczą o aktywności także i w tej dziedzinie. Biorąc pod uwagę te wszystkie osiągnięcia z całym przekonaniem, popierał wniosek Rady Wydziału Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego o nadanie ks. dr. hab. Cyprianowi Rogowskiemu tytułu naukowego profesora (Ks. prof. dr hab. Jerzy Bagrowicz (UMK), *Ocena dorobku naukowego, dydaktycznego i organizacyjnego ks. dra hab. Cypriana Rogowskiego, profesora nadzwyczajnego Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, w związku z wnioskiem o nadanie tytułu profesora w postępowaniu Rady Wydziału Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Toruń, dnia 18.02.2002 roku*).

Ks. prof. dr hab. Tadeusz Zasępa w recenzji dorobku naukowego ks. dr. hab. Cypriana Rogowskiego do tytułu naukowego profesora wskazał na jego bogatą i cenną twórczość zarówno w języku polskim, jak i niemieckim od uzyskania stopnia doktora filozofii i doktora habilitowanego w zakresie teologii pastoralnej, nadany przez Radę Wydziału Teologii KUL i zatwierdzony przez Centralną Komisję ds. Tytułu Naukowego

i Stopni Naukowych w Warszawie w dniu 27 listopada 2000 roku (pismo nr BCK – I – H – 1134/00). Dorobek ten pokazuje niezwykle dynamiczną postać naukowca, który podjął się niełatwej roli łączenia kultur i zbliżania narodów. Taki niewątpliwie wymiar ma cała dotychczasowa jego działalność naukowo-badawcza oraz dydaktyczno-wychowawcza i organizacyjna. Przed uzyskaniem stopnia naukowego doktora habilitowanego ks. Rogowski opublikował dwie pozycje książkowe w języku niemieckim poświęcone problematyce pedagogicznoreligijnej i katechetycznej (Bonifatius Verlag w Paderborn w latach 1995 (425 ss.) oraz 1997 (229 ss.). W języku polskim ukazały się też dwie książki, jedna poświęcona koncepcjom katechetycznym po Soborze Watykańskim II (Lublin 1997, 209 ss.), a druga hermeneutyczno-dydaktycznemu wymiarowi symbolu i implikacjom pedagogicznoreligijnym. Jest to studium pedagogicznoreligijne w wymiarze interdyscyplinarnym (Lublin 1999, 380 ss.).

Bogaty dorobek naukowy ks. C. Rogowskiego uwypukla różnorakie związki, jakie zachodzą pomiędzy edukacją a religią, kulturą a wychowaniem, pomiędzy teologią a katechezą. Proces edukacyjny to całość różnorodnych wpływów i systematycznego formowania człowieka, w którym religia odgrywa wielką rolę. Wychowanie religijne, w ujęciu ks. Rogowskiego, nie może być przeto ani wyeliminowane, ani zredukowane do jakichś symbolicznych rozmiarów, przede wszystkim dlatego, że zarówno kultura, jak i religijno – edukacyjna „kreacja" człowieka potrzebują potwierdzenia sensu ludzkiej egzystencji i rozwoju, także etycznego i profesjonalnego. Oryginalnym spostrzeżeniem ks. Rogowskiego, wynikającym z obcowania z różnymi kulturami: polską, niemiecką, austriacką i szwajcarską, jest rewolucyjny przyrost środków technicznych, stojących do dyspozycji współczesnych ludzi, a w związku z tym nagląca potrzeba poprawy i podnoszenia jakości katechezy. W jej obszarze dokonuje się bezpośrednia, nie zaś animowana konfrontacja wszelkich idei i wartości oraz urzeczywistnia się w naturalny sposób relacja: Bóg – człowiek, człowiek inny człowiek. Dlatego racjonalne i perspektywiczne postrzeganie współczesnej katechezy wymaga, zdaniem ks. Rogowskiego, uwzględnienia nowoczesnych uwarunkowań rozwoju kultury i obecności w niej różnego rodzaju „własnych" form inkulturacji, które groźnymi mogą stać się wtedy, gdy – z różnych przyczyn – nie będą z pożytkiem wykorzystywane w służbie pełnego rozwoju człowieka, polegającym na uwzględnieniu jego sfery intelektualnej, moralnej, estetycznej i religijnej. Tak uformowany człowiek zawsze stanie po stronie wartości takich, jak: prawo do życia i wolności, podmiotowość i tożsamość człowieka, swobody obywatelskie, życie wolne od zagrożeń wojną, demokracja, pluralizm, tolerancja – ale też umiłowanie prawdy, godziwy poziom życia duchowego i materialnego, możliwość samorealizacji, rodzina, praca, edukacja – także religijna, zdrowie i jego ochrona.

Nadrzędną wartością dla ks. Rogowskiego jest człowiek, jego życie, rozwój, samorealizacja, wolność, tożsamość, podmiotowość. Myśl swoją kontynuuje on także w pracach opublikowanych po uzyskaniu stopnia naukowego doktora habilitowanego. Platformą wymiany myśli jest założony przez niego międzynarodowy periodyk KERYKS, wydawany przez Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Instytut Pastoralny Wydziału Teologii KUL i Institut für Religionspädagogik und Katechtik der Katholischen – Theologischen Fakultet – Universität Wien. Jest to poważne osiągnięcie, które pozwoli na wymianę myśli teologicznej między teologami polskimi i teologami

krajów języka niemieckiego na skalę dotąd nieistniejącą. Jego dorobek naukowy przeznaczony jest nie tylko dla studentów specjalizacji katechetycznych i pedagogicznych, kierunków nauczycielskich, nauczycieli czynnych i pracowników nauki w dziedzinie katechetyki i pedagogiki. Może stanowić również lekturę wszystkich tych osób, których w określonym stopniu interesują problemy podmiotowości i obrony godności współczesnego człowieka, edukacyjne uczestnictwo w modelowaniu jego relacji ze światem ludzkim i z przyrodą.

Prace ks. Rogowskiego mogą służyć także ludziom sztuki, polityki i techniki ze względu na epistemologiczne odniesienia do wielu edukacyjnych aspektów ich dziedzin i z powodu tzw. globalnych i uniwersalnych problemów obecnego i najbliższego czasu. Koncentruje się on nie tylko na pracy ściśle naukowej i badawczej – o czym świadczy bogaty dorobek piśmienniczy. Jest także czynnym współpracownikiem różnych gremiów naukowych i pastoralnych oraz członkiem rad naukowych w redakcjach czasopism krajowych i zagranicznych. Uważa on, że niezbędny jest wysiłek indywidualny i zbiorowy, w tym także dla rozwiązywania wielu problemów globalnych współczesnego świata. Historia postawiła przed edukacją religijną nowe i trudne zadania i obowiązki. Trzeba je podejmować i realizować w warunkach niepewności, nawet zaburzeń, ale także w nadziei osiągnięcia nieznanych dotąd horyzontów moralnego wzbogacenia człowieka jako jednostki i całych społeczeństw. (Ks. prof. dr hab. Tadeusz Zasępa*, Ocena dorobku naukowego ks. dra hab. Cypriana Rogowskiego do tytułu naukowego profesora, Lublin, 16.02.2002*).

Ks. prof. dr hab. Roman Murawski podkreślił w recenzji, że ks. dr hab. Cyprian Rogowski wpisuje się znacząco w ostatnim dziesięcioleciu swoją twórczością w nurt przenoszenia na teren polskiej katechezy idei katechetycznych wypracowanych w Niemczech. Jest w sposób szczególny predysponowany i przygotowany do tego rodzaju działalności. Odbył studia w Niemczech, tam też wypromował się na doktora w zakresie pedagogiki religii, mieszka tam na stałe, a od dwóch lat prowadzi wykłady z katechetyki na Wydziale Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Mieszkając w Niemczech, a wykładając w Polsce, stanowi niejako żywe ogniwo łączące myśl i praktykę katechetyczną obu krajów. Wykazuje w tym zakresie niezwykłą aktywność. Nawiązał szerokie kontakty z profesorami katechetyki i ze znaczącymi środowiskami naukowymi w Niemczech. Jest doskonale zorientowany w problemach katechetycznych, tak niemieckich, jak i polskich. Dostrzega zarówno ich pozytywne, jak i negatywne strony. O swojej najnowszej publikacji książkowej, przedstawionej jako monografię „profesorską", w której w sposób szczególny doszły do głosu tendencje myśli katechetycznej Autora, tak pisze: *Powstała ona z potrzeby dalszych poszukiwań i badań w zakresie metodologii porównawczej pedagogiki religii i katechetyki, odniesienia ich do aktualnej sytuacji katechetyczno-pedagogicznoreligijnej na gruncie polskim i niemieckim oraz perspektyw w tej materii, zwłaszcza w kontekście postępującej sekularyzacji i pluralizmu jednoczącej się Europy* (s. 6). Te zamierzenia Autora, wyrażone w powyższym zdaniu, odnoszą się do całej jego twórczości naukowej, zarówno tej przed habilitacją, jak i po habilitacji, i nadają jej specyficzne, charakterystyczne znamię.

Od uzyskania habilitacji w kwietniu 2000 roku na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim znacznie powiększył swój dorobek naukowy oraz poszerzył zakres swych poszukiwań badawczych, a także zwiększył swoją aktywność na tym polu. W ciągu niespełna dwóch lat opublikował 37 pozycji, w tym znaczną część w języku niemieckim (18 po-

zycji). Poszerzający się w dość dużym tempie dorobek naukowy ks. dra hab. Cypriana Rogowskiego wskazuje postęp nie tylko ilościowy, ale także jakościowy. Krąg zainteresowań naukowo-badawczych Autora jest bardzo szeroki i obejmuje wiele różnych obszarów refleksji katechetycznej. Są to też dziedziny bardzo ważne dla funkcjonowania katechezy w dzisiejszym świecie. Zainteresowanie się nimi świadczy o jego otwartości i wrażliwości na współczesność, a wyłaniające się z niej nowe problemy dla katechezy stanowią dla niego swego rodzaju wyzwanie, aby je podjąć, poddać gruntownej analizie i poszukać stosownych rozwiązań.

Edukacja religijna w Polsce i w Niemczech to płaszczyzna badań i refleksji, która wysuwa się w twórczości ks. C. Rogowskiego zdecydowanie na plan pierwszy i stanowi szczególny teren jego zainteresowań naukowych. Dał temu wyraz już w swych publikacjach przed habilitacją, podjął te zagadnienia z nowym i wielkim zaangażowaniem po habilitacji. Tematyce tej poświęcona jest przede wszystkim najnowsza pozycja książkowa pt. *Edukacja religijna. Założenia – uwarunkowania – perspektywy rozwoju* (Lublin 2002), którą Autor przedstawia jako monografię „profesorską". Książka stanowi wartościową pozycję w dziedzinie katechetyki porównawczej i wypełnia poważną lukę w polskiej literaturze katechetycznej w tym zakresie. Szkoda tylko, jak zaznaczył ks. prof. Roman Murawski, że ks. C. Rogowski nie odniósł się do dwóch ostatnich ważnych dokumentów katechetycznych: *Dyrektorium Katechetycznego Kościoła Katolickiego w Polsce i Podstawy Programowej Kościoła Katolickiego*, które *ukazały się dopiero we wrześniu ubiegłego roku i domyślam się, że już po złożeniu przez niego manuskryptu książki do druku. A zatem nie mogły one stanowić punktu odniesienia dla refleksji Autora nad katechezą polską. Być może, że zarysowany przez niego w książce obraz współczesnej katechezy i katechetyki polskiej na tle niemieckiej pedagogiki religii byłby nieco inny*. Dobrze, że zaprezentowana książka pobudza do dyskusji i polemik.

Autor swoją publikacją otworzył i zapoczątkował dialog między niemiecką pedagogiką religii i polską katechetyką. Nie wszystkie problemy musiały i mogły zostać w książce uwzględnione. Dotychczas takiej publicznej wymiany myśli nie było, przynajmniej na łamach publikacji. Należy więc ks. dr. hab. C. Rogowskiemu wyrazić uznanie, że taki dialog podjął i zapoczątkował, a także skłonił do dyskusji nad kształtem optymalnego modelu katechezy. Swoimi publikacjami, a zwłaszcza omawianą tu książką, zainicjował międzynarodową wymianę myśli w dziedzinie katechetyki i pedagogiki religii. W tym kontekście należy też spojrzeć na założony przez niego dwujęzyczny (redagowany w języku niemieckim i polskim), międzynarodowy periodyk katechetyczno-pedagogiczny o nazwie KERYKS, którego jest też naczelnym redaktorem. Czasopismo stawia sobie za główny cel wymianę myśli i doświadczeń w zakresie katechetyki i pedagogiki religii między obu językowymi obszarami i stanowić ma płaszczyznę, na której ma dochodzić do spotkania tak nieraz różnych, gdy chodzi o tradycje kulturowe i religijne, a zarazem bliskich, bo sąsiadujących z sobą, poglądów i opinii.

Ks. dr hab. C. Rogowski jest członkiem wielu zespołów redakcyjnych lub rad naukowych periodyków krajowych i zagranicznych. Jego aktywność naukowo-badawcza najpełniej uwidacznia się poprzez przynależność do różnych krajowych i międzynarodowych organizacji naukowych. Uczestniczył między innymi w międzynarodowym, trzyletnim projekcie badawczym pod przewodnictwem prof. K. G. Ballestrema z Katoli-

ckiego Uniwersytetu w Eichstaett na temat *Kościół – społeczeństwo – państwo w Europie* (*Kirche – Gesellschaft – Staat in Europa*). Z upoważnienia i w imieniu Wydziału Teologii UWM w Olsztynie nawiązał oficjalną współpracę z Wydziałem Teologii, Filozofii i Nauk Społecznych Uniwersytetu w Essen (umowa podpisana 31października 2001 roku). Jest jednocześnie koordynatorem w realizacji podejmowanych przez oba Wydziały projektów badawczych. Biorąc pod uwagę całokształt dotychczasowych osiągnięć naukowo-badawczych ks. dra hab. Cypriana Rogowskiego, zarówno jego dorobek naukowy, jak i działalność dydaktyczną, zwłaszcza szeroko rozwijaną działalność redakcyjną i społeczno-organizacyjną, uwzględniając następnie jego „pionierstwo" w budowaniu współpracy naukowej i badawczej między Polską i Niemcami na polu katechetyki i pedagogiki religii, a także jego walory, jakie prezentuje jako naukowiec i nauczyciel akademicki, recenzent stwierdził, że posiada on potrzebne kwalifikacje do ubiegania się o tytuł naukowy profesora. (Ks. prof. dr hab. Roman Murawski*, Ocena dorobku naukowego ks. dra hab. Cypriana Rogowskiego na tytuł profesora, Warszawa, 15 lutego 2002 roku*).

Ks. Cyprianowi Rogowskiemu, po wszystkich etapach uregulowanych prawem, Senat Akademicki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, na podstawie art. 38 ust. 1 ustawy z dnia 12 września 1990 roku o tytule naukowym i stopniach naukowych (Dz.U. Nr 65, poz. 386) oraz par. 55 ust. 2 statutu Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, na posiedzeniu w dniu 27 czerwca 2002 roku nadał *tytuł naukowy profesora nauk teologicznych* (RKR-530-6/2002, Lublin, dnia 21 października 2002 roku). Minister Edukacji Narodowej i Sportu mianował księdza prof. dra hab. Cypriana Rogowskiego, na podstawie art. 80 ust 1 w związku z art. 86 ust. 1 i art. 87 ust.1 ustawy z dnia 12 września 1990 roku o szkolnictwie wyższym (Dz. U. Nr 65, poz. 385, wraz z późniejszymi zmianami) z dniem 1 września 2003 roku na *stanowisko profesora zwyczajnego* w Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie (DSW-2-431-KP/221/2003, Warszawa, 2003-08-29).

2. Działalność dydaktyczna

Działalność dydaktyczno-wychowawcza ks. prof. C. Rogowskiego obejmuje wiele ośrodków uniwersyteckich. Potwierdzają to oficjalne opinie (*Gutachten*), jakie posiada od prof. dr. Herberta A. Zwergela, Kierownika Katedry Pedagogiki Religii na Uniwersytecie w Kassel, następnie z Uniwersytetów w Monachium, Essen, Fuldzie, Münster, Vechcie, a także z KUL. Ksiądz prof. Cyprian Rogowski łączy umiejętnie pracę duszpasterską w parafii z pracą naukowo-badawczą. Fakt, że od 8 lipca1986 roku pracuje też jako duszpasterz w Niemczech (diezezja Fulda), w diasporze katolickiej, pozwala mu na uwzględnienie wymiaru ekumenicznego w prowadzonych badaniach. Brak możliwości w tamtym czasie prowadzenia systematycznej pracy dydaktycznej rekompensuje czynnym uczestnictwem w licznych naukowych sympozjach, konferencjach i kongresach, nie tylko w Polsce, ale i w obszarze języka niemieckiego (Austria, Szwajcaria, Niemcy). W recenzji dorobku naukowego ks. C. Rogowskiego do tytułu naukowego profesora ks. prof. Roman Murawski wspomniał, że swego czasu w Polsce porównawczą katechetykę uprawiał na Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie ks. prof. Jan *Charytański. Jednakże po jego odejściu na emeryturę w 1992 roku przedmiot ten praktycznie przestał istnieć. Dobrze, że w osobie ks. Cypriana Rogowskiego znalazł się człowiek, który to zadanie podjął.*

W ramach działalności dydaktycznej, od 1 października 2000 roku zatrudniony został ks. Cyprian Rogowski w wymiarze pełnego *pensum* godzin i na pierwszym etacie jako pracownik dydaktyczno-naukowy Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, na stanowisku profesora nadzwyczajnego. Pełnił funkcję kierownika najpierw Zakładu Katechetyki i Pedagogiki Religii, która to jednostka po uzyskaniu przez ks. Rogowskiego w 2002 roku tytułu naukowego profesora została przekształcona w Katedrę o tej samej nazwie. Prowadził wykłady z katechetyki, pedagogiki ogólnej i pedagogiki religii. Wykładał następujące przedmioty: dla studentów podejmujących specjalizację teologiczno-pastoralną oraz studia doktoranckie – wykład monograficzny *Z aktualnych zagadnień katechetyki i porównawczej pedagogiki religii*, jako wykład kursoryczny – *katechetykę materialną* (dotyczy zagadnień treści katechezy: *Biblia w katechezie, wychowanie liturgiczne i moralne w katechezie, eklezjalny wymiar katechezy*) i *pedagogikę*; dla studentów podejmujących podyplomowe studia dydaktyki katechezy – *Edukację religijną w państwach Europy i język w katechezie*. Jak nietrudno zauważyć, treść wykładów częściowo pokrywała się z jego zainteresowaniami badawczymi, z czego można wnioskować, że wyniki swoich badań, analiz i refleksji, wprowadzał w treść swoich wykładów, co z kolei sprawia, iż jego wykłady nie były li tylko odtwarzaniem materiału już opracowanego przez innych (dostępnego w podręcznikach), lecz twórczym kształtowaniem nowych treści.

W ramach wykładu monograficznego *Z aktualnych zagadnień katechetyki i porównawczej pedagogiki religii*, na studiach doktoranckich opracował w tym zakresie potrzebne materiały dla studentów. W literaturze przedmiotu operowano dotychczas na ogół tradycyjnymi pojęciami, między innymi *katecheza, katechizacja i katechetyka* jako dyscyplina wchodząca w zakres nauk teologicznych, a konkretnie teologii pastoralnej. Ks. Rogowskiemu w opracowaniach tych chodzi o przybliżenie i naświetlenie studentom dyskusji dotyczących sporu wokół katechetyki i pedagogiki religii, uwzględniając również porównawczą pedagogikę religii. Chodzi mu też o ukazanie w tych dyskusjach odnośnie do przekazu wiary zmieniającej się niemal gwałtownie świadomości społecznej, również w sprawach religijno-moralnych. Dlatego też nawiązuje w swojej refleksji w tej materii do kontekstów badań socjologicznoreligijnych. Pytanie dotyczące sporu o katechetykę i pedagogikę religii, o ich adekwatne uprawianie pojawia się ciągle w dyskusjach pedagogicznoreligijnych. Stąd też, jak zaznacza Ks. Rogowski, odnosząc aktualną sytuację katechetyczną w Polsce, zwłaszcza od momentu ponownego powrotu do szkoły lekcji religii jako przedmiotu szkolnego (1990), rozróżnienie między katechetyką a pedagogiką religii jest sensowne, a nawet konieczne, jeśli przyjmie się, że oba pojęcia adresowane są do różnych „grup docelowych".

Zróżnicowane spojrzenie na pedagogikę religii i katechetykę jest dość istotne także w odniesieniu do Kościoła i teologii. Pierwsza zajmuje się człowiekiem i jego związkiem z rzeczywistością transcendentną, bada religię i religijność jako proces dochodzenia do wiary, katechetykę natomiast interesuje bardziej problem personalnej decyzji wiary. Począwszy od lat sześćdziesiątych XX wieku, zwłaszcza w badaniach naukowych na Zachodzie, dokonując recepcji myśli Soboru Watykańskiego II, połączono ją z elementami antropologicznymi, przede wszystkim w dziedzinie dydaktyki religii. Na rzecz religijnego kształcenia i wychowania odwołano się do zdobyczy nauk humanistycznych i tym samym poszerzono tradycyjną dyscyplinę katechetyki w kierunku pedagogiki religii, która osiąg-

nęła swój profil jako część teologii praktycznej. Wobec zmiany uwarunkowań na płaszczyźnie społeczno-kościelnej w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku podjęto nową problematykę w sensie krytycznych wyzwań, reflektując jednocześnie podstawowe założenia pracy pedagogicznoreligijnej zarówno w wymiarze teoretycznym, jak i praktycznym. Nakreślono też istotne miejsca przekazu wiary wśród zmieniających się uwarunkowań, mając na uwadze przede wszystkim rodzinę jako środowisko elementarnego wychowania religijnego, szkołę jako przykład humanistycznego i chrześcijańskiego wykształcenia oraz parafię jako miejsce tożsamości religijnej, komunikacji i nauczania międzypokoleniowego. Przemiany religijności dzieci i młodzieży, które zachodzą w Polsce, świadczą o tym, że zjawiska te upodobniają się do tych, jakie zauważa się w społeczeństwach Zachodu.

W ramach wykładu kursorycznego z *katechetyki materialnej* ks. Rogowski opracował materiały dla studentów związane z zagadnieniami treści katechezy (*Biblia w katechezie, wychowanie liturgiczne i moralne w katechezie, eklezjalny wymiar katechezy*). Katechezy egzegetycznej nie można utożsamiać z hermeneutyczną metodą nauki religii, która kładzie nacisk na biblijne nauczanie, opierające się na kryteriach egzegezy wyjaśniającej sens tekstu Pisma Świętego. Biblia stanowi źródło wszelkiego przepowiadania religijnego, czy to w formie nauczania katechetycznego (katechezy), czy działalności kaznodziejskiej i homiletycznej, pastoralnej (duszpasterskiej) i ogólnego nauczania Kościoła w różnej postaci. Katecheza biblijna jest niewątpliwie podstawą przepowiadania chrześcijańskiego. W rozwoju katechetyki podkreśla się trzy nurty*: psychologiczny* (postuluje on wykorzystanie zainteresowań, aktywności i potrzeb dziecka na poszczególnych etapach rozwoju i procesu wychowania oraz kształcenia religijnego); *pedagogiczny* (kieruje uwagę na stronę wewnętrzną wychowania, kształtowanie sumienia, od czego zależy właściwa postawa chrześcijańska); *teologiczny (łączy wychowanie religijno-moralne z życiem wewnętrznym Kościoła*). Chodzi tu przede wszystkim o ukierunkowanie na liturgię, działalność duszpasterską i dawanie świadectwa chrześcijańskiego. W dążeniu do bardziej integralnej wizji katechetyki należy pamiętać, że katecheza nie może ograniczyć się jedynie do wymiaru pedagogiczno-dydaktycznego. Aczkolwiek aspekt ten jest bardzo ważny, to jednak trzeba mieć na uwadze wymiar eklezjalny katechezy, treść zawartą w Objawieniu Bożym i nauce Kościoła. W przekazie wiary rozumianym jako zadanie katechezy chodzi zwłaszcza o ukształtowanie sumienia, wdrożenie w wypełnianie praktyk religijnych i wprowadzenie w liturgiczne i sakramentalne życie Kościoła.

W ramach podyplomowych studiów dydaktyki katechezy ks. Rogowski opracował materiały dla studentów: *Edukacja religijna w państwach Europy i język w katechezie*. Zwrócił w nich uwagę na fakt, iż wobec narastających w nowoczesnym społeczeństwie tendencji pluralistycznych, multikulturowych i postmodernistycznych oraz postępującej sekularyzacji trudno o jednolitą i wspólną koncepcję edukacji religijnej. Taka interpretacja ma relewantne znaczenie, jeśli odniesie się ją zwłaszcza do społeczeństw wielokulturowych. Ze względu na pluralizm religijny istnieje zatem wiele możliwych definicji edukacji religijnej. W tradycji chrześcijańskiej edukacja religijna otwiera horyzonty i wspomaga człowieka w rozwoju dążącym ku dojrzałości religijnej. W związku z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej pojawił się nowy kontekst społeczno-polityczny, w którym podmioty odpowiedzialne za katolickie wychowanie religijne muszą na nowo

przemyśleć zaistniałą rzeczywistość i postawić pytania o możliwości i koncepcje takiej formy edukacji w jednoczącej się Europie. Przed Kościołem katolickim w Polsce i innymi wyznaniami otworzyły się z jednej strony nowe perspektywy, ale z drugiej pozostały dawne obawy i wątpliwości. Z niepokojem można odbierać, chociażby ścierające się dyskusje i spory o odniesienie do Boga (*invocatio Dei*) w europejskim traktacie konstytucyjnym. Okazuje się, że już samo odwoływanie się do chrześcijańskiej tradycji napotyka na wiele kontrowersji, a cóż dopiero obecność edukacji religijnej w publicznych placówkach oświatowych. Ks. Rogowski w opracowaniu tych materiałów dla studentów uwzględnił problematykę edukacji religijnej we współczesnej Europie, zwłaszcza krajach przynależących do Unii Europejskiej (i niektórych kandydujących), z zaznaczeniem przypuszczalnych w przyszłości rozwiązań.

Jak podkreśla dalej Autor, porównanie sytuacji nauczania religii w różnych krajach Europy daje możliwość szerszej orientacji i jednocześnie umożliwia krytyczne spojrzenie na tę problematykę, z dystansem do rodzimych rozwiązań oraz ich adekwatną ocenę. Takiego szerszego spojrzenia na edukację religijną w krajach Unii Europejskiej potrzebują studenci, chociażby ze względu na poszerzenie ich wiedzy w tej materii i na pojawiające się wątpliwości wokół tych zagadnień. Wystarczy tylko zapytać: w jakim stopniu Kościoły i związki wyznaniowe zachowają możliwość religijnej edukacji religijnej w publicznych placówkach oświatowych? Czy za jakiś czas przesłanie ewangeliczne będzie jeszcze możliwe w szkołach Unii Europejskiej? W powyższym kontekście można sformułować niektóre postulaty dotyczące lekcji religii w szkołach publicznych Europy. Jak podkreślają pedagodzy religii, pluralizm modeli szkolnego nauczania religii powinien pozostać także w jednoczącej się Europie. Ujednolicanie ukształtowanych w poszczególnych krajach modeli nauczania religijnego nie jest dobrym rozwiązaniem.

Skoro obok siebie mogą funkcjonować różne systemy oświatowe, to możliwy jest też pluralizm edukacji religijnej w szkołach. Takie rozwiązanie zapewnia artykuł 126 i 127 Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską. Również *Dyrektorium Ogólne o Katechizacji* z 1997 roku otwiera dla nauczania religii w Europie nowe perspektywy. W punkcie 74 czytamy: „Nie jest możliwe sprowadzenie do jednej formy wszystkich modeli nauczania w szkole, jakie rozwinęły się w ramach porozumień między państwami i Konferencjami Episkopatu. Jest jednak konieczne zaangażowanie, by zgodnie z odpowiednimi założeniami nauczanie religii w szkole odpowiadało swoim celom i swoim charakterystycznym cechom". Treści zawarte w *Dyrektorium* wskazują na zasadę pluralizmu, co oznacza, że nie sprowadzają edukacji religijnej w szkole publicznej do jednej tylko formy, która byłaby obligatoryjna w całym Kościele. Ze stanowiska Autorów *Dyrektorium* wynika wniosek wręcz przeciwny. Zaleca się tworzenie modeli nauczania w szkole, które uwzględniają konkretne uwarunkowania, aby móc skutecznie i owocnie realizować cele wychowawcze.

W powyższych materiałach ks. prof. Rogowski kieruje także uwagę na niezwykle istotny aspekt, jakim jest rola i znaczenie języka w przekazie katechetycznym. Przekazując treści teologiczne, należy zwrócić szczególną uwagę na uwarunkowania społeczne, w jakim kontekście historycznym teksty te powstały i jak trzeba je czytać i interpretować w teraźniejszej rzeczywistości. Chodzi tu o wzajemny stosunek podawanego tekstu

biblijnego i uwarunkowań jego recepcji. Ma to niewątpliwie istotne znaczenie dla dydaktyki katechetycznej wtedy, gdy kwestie te ogniskują się wokół trzech zasadniczych potrzeb, którymi są: refleksyjne podejście do językowej postaci wiary, usunięcie wszelkich przeszkód dotyczących sfery komunikatywności i rozszerzenie kompetencji religijnego porozumiewania się. W nauczaniu katechetycznym znaczenie języka dla każdego ucznia jest elementem decydującym – zwłaszcza w procesie uczenia się. Także charakter i trwałość religijnej socjalizacji zależą w dużej mierze od opanowania języka. Zauważalne są tu związki, jakie zachodzą między religijnymi formami języka a odkrywaniem i przekazem wiary w nauczaniu katechetycznym. Może być też inny problem, który związany jest z przekazem religijnym, a mianowicie pojawiające się też dość często trudności językowe ze strony katechety, którego przekaz staje się dla adresatów niezrozumiały i stanowi barierę w komunikacji interpersonalnej. Przyczynami tego stanu rzeczy mogą być: niewystarczające opanowanie języka religijnego przez nauczyciela religii czy katechetę; niewystarczające opanowanie języka przez uczniów; brak odpowiednich zdolności do zrozumiałego przekazu. W przekazie religijnym istotne opanowanie języka zarówno w jego wymiarze antropologicznym, jak i teologicznym.

W ramach wykładu monograficznego na temat: *Komunikacja interpersonalna*, ks. Rogowski opracował dla studentów materiał pod kątem szkolnego nauczania religii. W procesie tym trzeba mieć na uwadze przede wszystkim fakt, iż poszczególni nauczyciele, a zwłaszcza nauczyciele religii ze względu na swoją misję, powinni wykazywać troskę o tworzenie właściwych relacji międzyosobowych w życiu szkolnym. Wszelkie grupy mają swój sens wówczas, gdy motywują dzieci do spotykania się po to, aby na siebie wzajemnie oddziaływać, a także dopełniać zarówno w zakresie kompetencji, jak i doświadczenia. W zmieniających się uwarunkowaniach społeczno-kulturowych nauczyciel religii konfrontowany jest niejednokrotnie z trudnościami, które swoje podłoże mają dość często w transformacji współczesnej rodziny. Procesy transformacyjne w rodzinie powiązane są z modernizacją współczesnych społeczeństw w ogóle. Stąd też wszelkie doświadczenia negatywne, jakie przeżywa osobiście, chociażby z powodu dysfunkcji rodziny, mają przełożenie na relacje *nauczyciel – uczeń*. Istotne jest przy tym, aby nauczyciel religii w konfrontacji z negatywnymi doświadczeniami uczniów na temat religii, Kościoła i chrześcijaństwa nie poczuł się osobiście przez nich atakowany lub na nich obrażany. Jeśli dochodzi czasem do zakłócenia religijnego nauczania, spowodowanego negatywnymi doświadczeniami, to warto jednak powoli zapoczątkować nowy proces przywracania pozytywnych relacji interpersonalnych, między nauczycielem religii i grupą uczniów. W praktyce nie daje to zawsze pełnej gwarancji sukcesu, ale podejmowanie takich prób jest niewątpliwie wskazane, a nawet konieczne. Często jest tak, że w pracy z dziećmi dochodzimy do nowych doświadczeń i odkrywamy nowe drogi, prowadzące nas do wiary. Szczególnie praca w skupieniu ma ostatecznie wymiar duchowy, którego człowiek nie może wykluczyć ze swego życia. Kto osiągnie spokój wewnętrzny, ten odnajdzie również Boga.

Po 15 latach pracy na Wydziale Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, w ramach dalszej działalności dydaktycznej, ks. prof. C. Rogowski podjął zajęcia w tej samej uczelni na Wydziale Nauk o Środowisku w *Katedrze Turystyki, Rekreacji i Ekologii,* na stanowisku profesora zwyczajnego. Wcześniej prof. Mirosław Krzemieniewski – dziekan tegoż Wydziału wystąpił z prośbą do prof. Ryszarda Góreckiego,

Rektora UWM w Olsztynie i Księdza Arcybiskupa dra Wojciecha Ziemby, Wielkiego Kanclerza Wydziału Teologii, o zatrudnienie ks. prof. C. Rogowskiego na Wydziale Nauk o Środowisku. Uzasadnił swoją prośbę tym, iż w osobie ks. Rogowskiego, odnosząc się z uznaniem do jego kompetencji i dużych osiągnięć w wymiarze współpracy na płaszczyźnie międzynarodowej, potrzebuje go w celu rozwijania kierunku *Turystyki i Rekreacji*. Po wyrażeniu zgody władz Uczelni i Wielkiego Kanclerza Wydziału Teologii UWM i zaakceptowaniu propozycji przez ks. prof. Rogowskiego, od połowy semestru w roku akademickim 2014/2015 rozpoczął on nowy etap działalności dydaktycznej, naukowej i organizacyjnej. Warto nadmienić, że na nowym wydziale został przyjęty z ogromną życzliwością. Zapewne o tak pozytywnym przyjęciu świadczy też jego otwartość w kontaktach międzyosobowych.

W ramach zajęć dydaktycznych przygotował materiały dla studentów pierwszego i drugiego stopnia w systemie *Power Point* z takich przedmiotów jak: (*enoturystyka*, *wiejska turystyka kulturowa*, *dziedzictwo kulturowe*, *historia architektury i sztuki*, *historia kultury i religie świata* i *główne problemy współczesnego świata*). Jeśli chodzi o *enoturystykę*, to w ostatnich latach staje się jedną z najbardziej rozwijających się gałęzi turystyki w ogóle. Enoturystyka łączy się z pasją podróżowania do rozmaitych winnic na świecie. Pozwala ona na poszerzanie wiedzy na temat win w miejscach, w których one powstają. Według danych statystycznych można powiedzieć, że do enoturystów zaliczają się osoby do 45 roku życia i są to częściej mężczyźni niż kobiety. Ta gałąź turystyki nie należy do najtańszej formy spędzania wakacji, czy wyjazdów urlopowych. Podróże w ramach enoturystyki organizowane są do tych miejsc w Europie i na świecie, gdzie produkowane jest wykwintne wino. W Europie główne regiony enoturystyczne znajdują się w Portugalii, Italii, Francji, Hiszpanii, Austrii, Niemczech, Grecji. Winnice otwierające swoje podwoje dla podróżnych to miejsca tworzone z pasją przez rodziny „winiarskie", z bogatymi, często wielopokoleniowymi tradycjami. Wydawałoby się, że w Polsce taka forma turystyki nie ma szans, aby zaistnieć. Nic bardziej mylnego. Nasza rodzima enoturystyka rozwija się obecnie w szybkim tempie. Na Podkarpaciu, aż kilkanaście spośród 150 winnic oprócz uprawy winorośli przyjmuje również turystów, ponieważ w tej działalności upatrują dodatkowe źródło dochodu.

Co do przedmiotu dotyczącego *Wiejskiej turystyki kulturowej*, to trzeba wyraźnie zaznaczyć, jak podkreśla ks. Rogowski, iż negatywne zjawiska społeczne jako pozostałość po ustroju komunistycznym, zwłaszcza korupcja paraliżująca normalne funkcjonowanie administracji publicznej, nie sprzyjają wyzwaniom w zakresie rewitalizacji i promowania polskich obszarów wiejskich w ramach turyzmu kulturowego. Zmiana uwarunkowań społeczno-gospodarczych i wymagań z tym związanych sprowadza się do uwzględnienia w realizacji projektów zróżnicowanego charakteru przestrzennego obszarów wiejskich oraz stanu infrastruktury społecznej i technicznej. Warto też zaznaczyć, że obszary wiejskie różnych regionów Polski mają zróżnicowaną historię pod względem wielonarodowości, różnorodności kultur i różnic wyznaniowych. Wszystko to sprawiło, że tereny te charakteryzuje z jednej strony niepowtarzalny walor kulturowy, z drugiej zaś walory przyrodnicze stanowią fantastyczne zaplecze dla ruchu turystycznego, który może przyczynić się do rozwoju społecznego tych obszarów z zachowaniem tożsamości krajobrazu.

W ramach przedmiotu związanego z *Dziedzictwem kulturowym* ks. Rogowski kieruje przede wszystkim uwagę na relacje, jakie zachodzą pomiędzy kulturą i społeczeństwem. W nich właśnie zauważa się wyraźnie element wzajemnego na siebie oddziaływania. Pojęcie kultury rozumiane jest nie jako statycznie osiągnięty stan, lecz jako proces w sensie permanentnego rozwoju. Kulturę można interpretować w szerokim znaczeniu (o orientacji antropologicznej i socjologicznej, nazywanej również humanistyczną) i wąskim (to ujęcie odróżnia kulturę duchową od materialnej), a z tym łączy się też rozróżnienie kultury i cywilizacji. W literaturze przedmiotu wskazuje się także na kulturę tradycyjną – literacką i nowoczesną – naukową, techniczną oraz audiowizualną. Obecnie na podstawie dostępnych możliwości technicznych próbuje się urzeczywistniać wizję jednego globalnego świata i wzajemnego współistnienia – pomimo zróżnicowania kulturowego. Dążenie za jednym globalnym etosem (etosem światowym, jak zaznacza Hans Küng), jego realizowanie nie zależy li tylko od globalnej sieci komunikacyjnej, lecz również od coraz ściślej występujących powiązań ekonomicznych w świecie, a także wyzwań ekologicznych.

Z kolei w ramach przedmiotu *Historia architektury i sztuki*, w opracowanych materiałach, ks. Rogowski przybliża studentom treści związane ze sztuką, mając przede wszystkim na myśli sztuki plastyczne, wśród których pierwsze miejsce zajmuje malarstwo. Jednak podobne założenia można zastosować również do rzeźby, a częściowo też do architektury. Dzisiejsza kultura jest szczególnie wrażliwa na obraz, któremu w zdecydowanej mierze powierza przekaz swoich najważniejszych przesłań ideowych, moralnych i społecznych. Nierzadko określa się ją mianem „kultury obrazu". W tej sytuacji także sztuka sakralna nabiera nowego znaczenia. Z nową siłą fascynuje zarówno wierzących, jak i niewierzących dziedzictwo malarstwa, rzeźby i architektury wypracowane na przestrzeni wieków przez chrześcijaństwo. Zainteresowanie sztuką łączy się dzisiaj z dynamicznie rozwijającym się ruchem turystycznym do różnych muzeów, galerii i budowli sakralnych. Również tradycyjny pielgrzym jest turystą, nastawiony na pogłębienie swojej wiedzy i na spotkanie z dziełami kultury z przeszłości. Nie tylko znane centra chrześcijańskie, jak Rzym, ale i wiele innych na świecie miejsc przykuwa uwagę milionów pielgrzymów i turystów, którzy chcą spotkać się z pięknem artystycznym (mogą to być np. miasta i wioski, zamki i klasztory, usytuowane pośród majestatycznych gór i nie tylko) jako dziełem pozostawionym przez Stwórcę w naturze. Również turysta staje się pielgrzymem, niekiedy w sposób nieświadomy. Jeśli jest wrażliwy na dzieła wyrosłe z doświadczenia ludzkiego, nie pozostaje również obojętny na to, co mówią do niego napotkane dzieła sztuki religijnej, które przekazują coś, co zrodziło się z ogólnoludzkiego poszukiwania i należy do powszechnego dziedzictwa kulturowego ludzkości.

Również materiały dla studentów – w ramach przedmiotu *Historia kultury i religie świata*, które opracował ks. Rogowski, mają im przybliżyć treści związane z kulturotwórczą działalnością człowieka, jak również ukazać specyfikę wielkich religii świata. Kulturotwórcza działalność człowieka w świecie wykracza poza wysiłki o materialną egzystencję i wyraża się w jego dążeniach duchowych, dostrzegalnych w dziełach ludzkich, zwłaszcza w działalności ewangelizacyjnej Kościoła. Spojrzenie do historii antropologii kultury przybliża uczonym fakt, iż rozumienie obcych kultur wiąże się z wieloma trudnościami. Dość skąpe są też wyniki prowadzonych na tym polu badań. Problem hermeneutyczny dla Kościoła we wszystkich kulturach wiąże się ściśle z globalnymi przemianami. Euro-

pejska ekspansja na wszystkie kontynenty spowodowała, że stare kultury Azji, Australii, Afryki i Ameryki podlegają procesom akulturacji. Kultury te znajdują się w momencie przełomu, w przechodzeniu od tego, co stare, do tego, co nowe, w ustawicznym ścieraniu się z cywilizacją zachodnią, w permanentnym przeobrażaniu kulturowym, który to proces przebiega na podstawie skomplikowanych praw psychologiczno-społecznych. Te przemiany kulturowe, które w różnych społeczeństwach rozmaicie przebiegają, Kościół powinien zdecydowanie uwzględnić w procesie ewangelizacji.

Jeśli działalność Kościoła ma na celu nawracanie, przyjmowanie Ewangelii i chrystianizowanie narodów, to trafia ona na religijną egzystencję tych, których korzenie tkwią w innych religiach. Tu też dotykamy fundamentalnego problemu, związku, jaki zachodzi między *religią i kulturą*. W krajach Trzeciego Świata religie nadal są reprezentantami określonych kultur i społeczeństw. Przykładowo *hinduizm*, *buddyzm* lub *islam*, to nie tylko religie, ale i kultury. Ich systemy wartości zakorzenione są w religii i tym samym stanowią organiczną jedność, różnią się jednak od chrześcijańskich kultur. Rozprzestrzenianie się *chrześcijaństwa* w kulturach niechrześcijańskich niesie ze sobą daleko idące następstwa również i dla samego chrześcijaństwa. Np. Kościół katolicki jest gotów przyjmować bogactwo kulturowe narodów, można powiedzieć, że asymiluje i transformuje także kultury niechrześcijańskie. Pozostaje jednak ciągle zasadniczy problem dla samego chrześcijaństwa: młode Kościoły Afryki i Azji występują dzisiaj w obronie swoich praw, żądają zachowania kulturowej tożsamości i autentyczności. Za akceptacją i z uznaniem do obcych kultur odniósł się niemiecki teolog Johann Baptist Metz. Nawiązując do nauki Soboru Watykańskiego II, zwłaszcza w kontekście teologii politycznej i postulatu interdyscyplinarnego myślenia w teologii, podkreśla on, że religie świata nie mogą być traktowane przedmiotowo, ponieważ każdy człowiek ze względu na akt stworzenia zasługuje na szczególną godność. Autorowi chodzi o duchowe podstawy tego zagadnienia, wzajemny szacunek i sympatię między ludźmi, krótko mówiąc – o akceptację obcej kultury. Takie przesłanie zawarte jest też w nauczaniu Jana Pawła II.

W ramach przedmiotu *Główne problemy współczesnego świata* ks. prof. Rogowski w materiałch dla studentów skierował uwagę przede wszystkim na zagadnienia związane z *globalizacją* i jej obszarami, jak: *polityka* (w niej chodzi o aspekt integracyjny państw), *gospodarka* (element kohezyjny polegający na łączeniu gospodarek) i *kultura* (kontekst wielości kultur, kwestie otwartości na inne kultury, komunikacji i kompetencji interkulturowych). Podkreśla on, że pojęcie globalizacja jest dzisiaj powszechnie stosowane, ale nie wszyscy mają to samo na myśli, jeśli chodzi o rozumienie i interpretację tego określenia. Trudno jest o jednoznaczną definicję tego terminu. Inaczej zdefiniuje globalizację polityk, dziennikarz biznesowy, politolog, ekonomista lub przeciętny konsument funkcjonujący w różnych obszarach życia społecznego. Jeżeli zaś chodzi o samo jądro istniejących definicji, to są one do siebie podobne. Główne obszary globalizacji dotyczą: wymiany dóbr, usług i kapitału, zanieczyszczenia środowiska, komunikacji, wymiany kulturowej i turyzmu. Według prognoz uczonych cztery najbardziej palące problemy ekologiczne na nadchodzące lata, to oprócz zmian klimatu, utraty różnorodności biologicznej i niedoboru wody, przede wszystkim zagrożenia dla zdrowia ludzkiego, których przyczyną będzie niestety zanieczyszczenie środowiska i substancje toksyczne.

Ze względu na to, że rozwój intelektualny i gospodarczy coraz częściej promowany jest przez Internet, część świata, która nie uczestniczy w rozwoju cyfrowym, jest w coraz większym stopniu oddzielona od rozwoju makroekonomicznego. Jeszcze do niedawna mówiło się o globalizacji pozytywnie, że jest to proces umacniania się wzajemnych relacji gospodarczych. Okazuje się jednak, że świat dotykają nowe problemy, bardzo trudne do rozwiązania. Następuje załamanie więzi społecznych spowodowane rewolucją cywilizacyjną w świecie, która polega na walce dobra ze złem, co w konsekwencji prowadzi do łamania praw człowieka i naruszania godności osoby ludzkiej. Wobec tych zagrożeń warto odwołać się do nauczania Ojca Świętego Jana Pawła II, który od pierwszych chwil swojego pontyfikatu niósł światu nadzieję na wyrwanie się z labiryntu postprawdy i pseudowartości. Chodzi o to, aby na nowo odczytać świat wartości, zwłaszcza wartości uniwersalnych, którymi Jan Paweł II żył na co dzień.

Częściowo treści jego wykładów, które opracował dla studentów pierwszego i drugiego stopnia kierunku *Turystyka i Rekreacja* na *Wydziale Nauk o Środowisku*, ks. prof. Rogowski opublikował w monografii *Sakroturyzm w dobie globalizacji. Studium transdyscyplinarne* (Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2018), a także w formie artykułów w języku polskim i niemieckim. Na szczególną uwagę zasługuje opracowanie przez ks. prof. Rogowskiego modułu sakroturyzmu/sakroturystyki dla kierunku *Turystyka i Rekreacja*. W roku akademickim 2017/2018 kierunek ten przeszedł pozytywną akredytację i komisja doceniła między innymi jego wkład, zaznaczając, że ten sektor branży turystycznej rozwija się bardzo dynamicznie i wymaga intensywnych badań wielowymiarowych. Ks. Rogowski, zabierając głos w dyskusji z przedstawicielami Państwowej Komisji Akredytacyjnej, podkreślił, że przedmiot badań zjawiska sakroturyzmu w coraz bardziej zglobalizowanym świecie sprowadza się nie tylko do kwestii związanych z turystyką religijną i pielgrzymkową. Sakroturyzm należy rozumieć bardzo szeroko, zwłaszcza w kontekście dialogu interkulturowego, a nawet transkulturowego i interreligijnego.

W ramach seminarium w Katedrze Turystyki, Rekreacji i Ekologii powstało pod jego kierunkiem kilkanaście prac licencjackich i magisterskich. Niektóre z nich to: *Wpływ dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego gminy Dobre Miasto na rozwój ruchu turystycznego w regionie*; *Sanktuarium w Gietrzwałdzie jako ważny ośrodek dla rozwoju sakroturystyki*; *Walory sakroturystyczne miasta Sierpc w percepcji mieszkańców*; *Mała architektura sakralna w obrębie osiedli: Wojska Polskiego, Zatorze, Podleśna, Śródmieście, Kościuszki, Podgrodzie, Pojezierze; Projekt sakroturystycznego szlaku rowerowego w gminie Olsztyn*; *Mała architektura sakralna w obrębie osiedli: Dajtki, Gutkowo, Likusy, Kętrzyńskiego, Mazurskie, Nad Jeziorem Długim, Redykajny, Zielona Górka. Projekt sakroturystycznego szlaku rowerowego w gminie Olsztyn*; *Mała architektura sakralna w obrębie osiedli: Grunwaldzkie, Kormoran, Kortowo, Brzeziny, Jaroty, Pieczewo, Nagórki, Generałów i części osiedla Mazurskiego; Projekt sakroturystycznego szlaku rowerowego w gminie Olsztyn*; *Świadomość proekologiczna uczniów szkół średnich w mieście Szczytno*; *Zespół Pieśni i Tańca „Kortowo" – fenomen i relewancja*.

W sumie wypromował około 120 licenjatów i magistrów, w tym około 70 (*Bachelorarbeit* i *Masterarbeit*) na Uniwersytecie w Vechcie w Niemczech. Jest też promotorem 11 prac doktorskich, w tym 5 na Uniwersytecie w Vechcie oraz kilku otwartych przewodów. Warto podkreślić, że na seminarium doktoranckie z katechetyki i pedagogiki religii uczęszczało 11 osób, które prowadzili wspólnie ks. prof. Cyprian Rogowski

i prof. Egon Spiegel z Uniwersytetu w Vechcie. Zatrudnienie prof. Spiegela na Wydziale Teologii UWM w Olsztynie, w Katedrze Katechetyki i Pedagogiki Religii, której kierownikiem przez niemal 15 lat był ks. prof. C. Rogowski, stało się możliwe, ponieważ czynił on zabiegi, aby Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie podpisał umowę o wzajemnej bilateralnej współpracy tychże uczelni. Wyjątkowy fenomen tej kooperacji polega na tym, że ks. prof. C. Rogowski od 20 lat prowadzi wykłady i seminaria naukowe licencjackie (*Bachelorarbeit*), magisterskie (*Masterarbeit*) i doktoranckie (*Doktorandenseminare*) również w Katedrze Pedagogiki Religii prof. Spiegela (*Fakultät III – Geistes- und Kulturwissenschaften. Institut für Katholische Theologie*) na Uniwersytecie w Vechcie w Niemczech.

Niektóre przykłady prac licencjackich (*Bachelorarbeit*) i magisterskich (*Masterarbeit*) to: *Konfessionell kooperativer Religionsunterricht am praktischen Beispiel einer Grundschule in Vechta*; *Märchen. Ihre religionspädagogische Relevanz*; *Inklusion. Der Beitrag des Religionsunterrichts*; *Das Integrationspotential eines Jugendchores*; *Das Gottesbild von Kindern im Grundschulalter*; *Interkulturelle Kompetenz in der Kindertagesstätte*; *Erbarmen mit Mensch und Tier. Ein Blick auf vegetarische und vegane Lebensgestaltung aus christlicher Perspektive*; *Familienkatechese – Relevanz und Praxis*; *Integration. Lebens- und Weltgestaltung im Horizont eines permanenten Wertewandels unter besonderer Berücksichtigung der Flüchtlingsproblematik*.

W ramach seminarium doktoranckiego z katechetyki i pedagogiki religii prowadzono badania wokół następujących tematów: *Podstawy pedagogiki Janusza Korczaka i ich znaczenie wychowawcze dla formacji współczesnej młodzieży* (*Grundlagen der von Janusz Korczak Paedagogik und ihre erzieherische Bedeutung für die Entfaltung der gegenwärtigen Jugend*); *Implikacje katechetyczno-pedagogicznoreligijne w kontekście przemian społeczno-kulturowych po 1989 r. w Polsce* (*Katechetisch-religionspädagogische Implikationen im Kontext der soziokulturellen Wandlung seit 1989 in Polen*); *Obraz człowieka w polskich podręcznikach nauczania religii na tle aktualnych badań socjologicznych i katolickiej nauki społecznej po roku 1989* (*Menschen Bild in den aktuellen polnischen Religionsbüchern im Licht der religionssoziologischen Forschung und der katholischen Soziallehre seit 1989*); *Działalność edukacyjno-religijna Kościoła katolickiego w Ghanie w latach 1957-2005* (*Religionspädagogische Tätigkeit der Katholischen Kirche in Ghana seit 1957 – 2005*); *Komputer i internet jako medium w procesie ewangelizacji dzieci i młodzieży* (*Computer und Internet als Medium im Evangelisationsprozess der zeitgönesischen Generation*); *Chrześcijański obraz młodzieży w dobie przemian społeczno-kulturowych w Polsce* (*Christliches Bild der polnischen Jugend im Kontext der soziokulturelln Wandlung seit 1989*); *Obraz rodziny w podręcznikach nauczania religii na tle aktualnych badań socjologicznych i katolickiej nauki społecznej* (*Familien Bild in den aktuellen polnischen Religionsbüchern im Licht der religionssoziologischen Forschung und der katholischen Soziallehre seit 1989*); *Założenia teologiczno-pastoralne w katolickiej pedagogice religii po Soborze Watykańskim II* (*Pastoral-theologische Grundlagen der katholischen Religionspädagogik nach dem II. Vatikanum*); *Edukacja religijna dzieci w wieku przedszkolnym w świetle programu nauczania religii i podręczników metodycznych w Polsce* (*Religiöse Erziehung der Vorschulkinder im Lichte des Rahmenprogramms und der methodischen Religionsbücher in Polen*); *Edukacja religijna dzieci niepełnosprawnych w Polsce po roku 1989 (Religiöse Erziehung der behinderten Kinder in Polen seit 1989*); Małe *formy teatralne jako*

medium w procesie egzystencjalnoreligijnego rozwoju człowieka (*Theatralische Kleinformen als Medium im Prozess der existentiell-religiösen Entwicklung des Menschen*).

Warto wymienić tu między innymi dwie prace doktorskie pod kierunkiem ks. prof. Rogowskiego, które obronione zostały z wyróżnieniem na Wydziale Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w Lublinie. Ks. mgr Henryk Maciej Chibowski, kapłan archidiecezji warszawskiej, napisał rozprawę na temat: *Radio w służbie Nowej Ewangelizacji w świetle dokumentów Magisterium Kościoła* (Lublin 2001) i ks. mgr Leon Polednik z Niemiec, kapłan archidiecezji Paderborn, napisał pracę doktorską na temat: *Duszpasterstwo głuchoniemych w Kościele katolickim i protestanckim w Niemczech. Studium porównawcze* (Lublin 2003). Inne prace pod kierunkiem ks. prof. Rogowskiego, to bardzo interesująca rozprawa doktorska, którą napisał ks. mgr Kazimierz Gergont na temat: *Działalność edukacyjno-religijna Kościoła katolickiego w Ghanie w latach 1957-2005. Studium pedagogicznoreligijne.* Obronił ją z wyróżnieniem na Wydziale Teologii UWM w Olsztynie w 2006 roku. Autor pracy, jak zaznaczył promotor ks. prof. Rogowski, wpisał się wyraźnie swoim dwudziestoczteroletnim doświadczeniem misyjnym w Ghanie w Afryce w działalność pedagogiczną Kościoła, przede wszystkim Kościoła misyjnego, tak napisał we wprowadzeniu opublikowanej dysertacji (s. 5) w Wydawnictwie Verbinum w Warszawie (2008). Dalej zaznaczył promotor, że recenzenci wskazali na jej wielki walor i pionierski charakter badań, zwłaszcza na gruncie polskim, na wnikliwą analizę merytorycznych dokumentów źródłowych, w szczególności angielskojęzycznych, oraz na wykorzystanie własnych doświadczeń i obserwacji Autora zdobytych podczas wieloletniej pracy misyjnej.

Również ciekawą pracę na seminarium doktoranckim z katechetyki i pedagogiki religii napisała Beata Chlewicka. Od dłuższego czasu interesowała się postacią Janusza Korczaka i dlatego podjęła w swoich badaniach temat: *Teoria i praktyka pedagogicznoreligijna Janusza Korczaka w kontekście współczesnych wyzwań*. Swoją rozprawę doktorską obroniła w 2009 roku. Recenzenci ocenili jej pracę bardzo pozytywnie, zwłaszcza ks. prof. Janusz Tarnowski jako wybitny znawca problematyki związanej z osobą Korczaka. Zwrócił on w szczególności uwagę na walor pedagogicznoreligijny rozprawy. Stwierdził, że jest wiele publikacji poświęconych Korczakowi, ale nie uwzględnia się w nich wymiaru religijnego jego pedagogiki.

Ks. prof. Rogowski jest też promotorem rozpraw doktorskich w języku niemieckim, napisanych na seminarium doktoranckim prowadzonym wspólnie z prof. Spiegelem w Instytucie Teologii Katolickiej na Uniwersytecie w Vechcie. Klaus Depta jest autorem pracy doktorskiej na temat: *Rock- und Popmusik als Chance. Impulse für die praktische Theologie* (Uniwersytet Vechta, 2013). Mając na uwadze postępującą sekularyzację na Zachodzie, jak również coraz trudniejsze oddziaływanie Kościoła na współczesną młodzież, Depta przeprowadził o charakterze wielopłaszczyznowym imponujące badania, udzielając odpowiedzi na pytanie, w jakim stopniu chrześcijański *rock i pop* może być medium ewangelizacyjnym. Niezwykle bogata literatura źródłowa świadczy o solidnie przeprowadzonych analizach, a na szczególną uwagę zasługuje fakt, iż obrany temat ma ścisły związek z biografią autora, z jego osobistymi doświadczeniami, zwłaszcza z zaangażowaniem się w pracę z młodzieżą. Patrząc pod kątem ściśle religijnym, to przynajmniej na płaszczyźnie ilościowej organizowanych spotkań, jest ogromna szansa na przekaz elementów chrześcijańskiej wiary za pomocą środka, jakim jest muzyka *rocka i popu* o treś-

ciach chrześcijańskich. W latach 1990 i na początku trzeciego tysiąclecia chrześcijańskie firmy importowały do Niemiec duże ilości płyt o zróżnicowanej tematyce, które mają swoje zastosowanie w szkolnym nauczaniu religii, czy w pracy katechetycznej z młodzieżą we wspólnotach parafialnych. Postulaty Depty, aby Kościół otworzył się i zbliżył jeszcze bardziej niż dotychczas do fenomenu, jakim jest muzyka *rocka* i *popu*, pozostaje w perspektywie działalności pedagogicznoreligijnej ciągle wyzwaniem. Jego rozprawa doktorska została opublikowana (taki jest wymóg prawny w Niemczech) w renomowanym wydawnictwie Springer VS (Wiesbaden 2016, 991 stron).

Na seminarium doktoranckim w Vechcie powstała też bardzo ciekawa praca doktorska: *Cultural Time Lag. Moscheekatechese und islamischer Religionsunterricht im Kontext von Säkularisierung* (Uniwersytet Vechta, 2014), autorstwa Raufa Ceylana, prof. socjologii religii i pedagogiki religii na Uniwersytecie w Osnabrücku. Jest to drugi doktorat Autora związany z jego tożsamością muzułmańską. Będąc wyznawcą tej religii i jako socjolog, obserwując zmieniające się ustawicznie uwarunkowania społeczno-kulturowe i interreligijne w pluralistycznym społeczeństwie Niemiec, podjął temat katechezy muzułmańskiej, jak również lekcji religii muzułmańskiej w szkole w kontekście sekularyzacji. Po imponującej obronie swoją dyssertację opublikował także w tym samym wydawnictwie Springer VS (Wiesbaden 2014, 467 stron).

Do rzadkości należy przykład pisania rozprawy doktorskiej na seminarium z pedagogiki religii przez profesora medycyny. W Instytucie Teologii Katolickiej na Uniwersytecie w Vechcie przewód doktorski przeprowadził właśnie lekarz prof. dr med. Dietrich Doll. Jego rozprawa napisana pod kierunkiem prof. Spiegela i ks. prof. Rogowskiego nosi tytuł: *Persönlichkeitsveränderungen durch Kriegstraumata. Konsequenzen für die Praktische Theologie* (Uniwersytet Vechta, 2018). Jest to drugi doktorat Dietricha Dolla i związany jest z jego wieloletnią pracą jako lekarza – chirurga (proktologa) na misjach wojennych w Iraku i Afganistanie. Jak napisał ks. prof. Rogowski: „Znamy liczbę żołnierzy, którzy zginęli w Iraku i Afganistanie, a także z dużą dokładnością możemy określić, ile ran zostało im zadanych podczas misji. Jednak nikt nie wie, ilu uczestników cierpiało psychicznie podczas operacji wojennych. Nie da się za nie zapłacić właśnie dlatego, że są to <rany, które krwawią do wewnątrz>, często pojawiają się po pewnym czasie i często są starannie z różnych powodów przez rannych ukrywane. Dlatego specjaliści, w tym psychiatrzy i psychologowie, uważają, że sprawa jest znacznie poważniejsza niż widać to gołym okiem. W skrajnych opiniach mówi się nawet o tykającej bombie, która z czasem może eksplodować. Przytoczone przez niego myśli odpowiadają tym, które Dietrich Doll chce przybliżyć czytelnikowi w swojej pracy doktorskiej. Zawarte w nich analizy odnoszą się do zagadnień niezwykle aktualnych. Wartość jego pracy doktorskiej jest tym większa, ponieważ wyniki badań prowadzonych w tym zakresie są wciąż zbyt skąpe. Dotychczas dostępne publikacje na ten temat mają na ogół charakter opracowań prowadzonych w ograniczonym zakresie. Dietrich Doll natomiast poszerzył swoje poszukiwania, a także kompleksowo i wielowarstwowo przeanalizował zasygnalizowany w tytule temat. Przede wszystkim na uwagę zasługują wyniki jego badań w części empirycznej". Po niezwykle kompetentnej i konstruktywnej obronie rozprawy doktorskiej jako doświadczonego już profesora medycyny, wykładowcy i praktyka, swoją pracę opublikował w Internecie,

w systemie *Online-Ressource* pod następującym tytułem: *Kriegstraumata. Eine anthropologische Herausforderung* (Vechta 2018, 420 stron).

Światowa sieć kontaktów ks. prof. Rogowskiego poprzez wspólne projekty badawcze, aż do amerykańskiej lub chińskiej społeczności akademickiej dopełnia jego twórczy dorobek naukowo-dydaktyczny. Opublikował kilkanaście książek i ponad 600 artykułów naukowych i popularnonaukowych, recenzji i wywiadów w języku polskim, niemieckim i angielskim. W ramach badań z metodologii porównawczej pedagogiki religii opublikował rozprawę doktorską w języku niemieckim *Die Entwicklung der katholischen Religionspädagogik in Polen und in der Bundesrepublik Deutschland nach dem II. Vatikanischen Konzil. Eine vergleichende Untersuchung,* Bonifatius-Verlag/Paderborn 1995 i *Die katechetische Unterweisung in Polen nach dem II. Vatikanischen Konzil*, Bonifatius-Verlag/Paderborn 1997, które to pozycje zostały bardzo pozytywnie zrecenzowane przez wybitnych pedagogów religii obszaru języka niemieckiego i przyjęte z uznaniem w różnych środowiskach akademickich zarówno krajowych, jak i zagranicznych. W 1997 roku opublikował w Towarzystwie Naukowym Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego także książkę w języku polskim pt. *Koncepcje katechetyczne po Soborze Watykańskim II*. Prezentowana polskiemu czytelnikowi publikacja jest krytycznym przeglądem teoretycznych i praktycznych prób, głównie niemieckich, dostosowania nauczania religii do wyzwań współczesnego, coraz bardziej pluralistycznego świata. Takie spojrzenie na przekaz wiary odpowiada kairologii, której zwornikiem jest zrozumienie historycznego momentu jako wyzwania, a także działania odpowiadającego znakom czasu. W sytuacji, gdy nauczanie religii w polskiej szkole stało się faktem, pozycja ta może być pomocna w rozwijaniu odpowiedniej koncepcji i doskonaleniu praktyki katechetycznej.

Wyniki swoich badań ks. Rogowski pragnie przekazać zwłaszcza katechetom, studentom katechetyki i pedagogiki, a także tym, którzy prowadzą teoretyczne badania w tej dziedzinie. Z okazji tej publikacji, 30 marca 1995 roku słowo do Autora skierował ks. Arcybiskup dr Edmund Piszcz, Metropolita Warmiński. Napisał on między innymi: *Księdzu doktorowi Cyprianowi Rogowskiemu, wychowankowi warmińskiego „Hosianum" w Olsztynie, pragnę wyrazić uznanie i wdzięczność za napisanie i opublikowanie niniejszej pracy. Uznanie i swoisty podziw dotyczy faktu, że Autor, pracujący od szeregu lat w duszpasterstwie w diecezji fuldeńskiej, znalazł czas na to, by jednocześnie pogłębić wiedzę katechetyczno-teologiczną. Mając za sobą doświadczenie katechezy w Polsce, w diecezji warmińskiej, mógł je skonfrontować z praktyką w diecezjach niemieckich. Wprawdzie w każdej katechezie chodzi o przekazanie młodemu człowiekowi Prawdy i Miłości, z którymi Chrystus się utożsamił, ale drogi do osiągnięcia tego celu mogą być i są różne.*

W działalności naukowej ks. Rogowskiego nie może zabraknąć wzmianki o podjętych projektach badawczych w ramach prowadzonej przez niego *Katedry Katechetyki i Pedagogiki Religii*. Z załączonej dokumentacji wynika, że pod jego kierunkiem prowadzone były badania dotyczące następujących tematów: *znaczenie kompetentnego przekazu wiary w multikulturowej Europie*; *wymiana produktywnych doświadczeń dotyczących edukacji religijnej w środowisku szkoły i parafii*; *wymiana doświadczeń w dziedzinie porównawczej pedagogiki religii*; *formy kontekstualnej pedagogiki religii w Polsce i w Niemczech*. Dla usprawnienia procesu kształceniowo-dydaktycznego studentów Wydziału Teologii UWM wydał również w 2001 roku pod swoją redakcją książkę pt. *Katecheza dorosłych*

w teorii i w praktyce. Impulsy – wyzwania – perspektywy (Lublin – Olsztyn 2001). Jest to owoc międzynarodowego sympozjum zorganizowanego przez ks. Rogowskiego i jego współpracowników *Zakładu Katechetyki i Pedagogiki Religii*. Była to próba odpowiedzi na aktualne problemy działalności katechetycznej Kościoła w Polsce. O zagadnienia dotyczące katechezy dorosłych zapytują przede wszystkim katecheci z tzw. terenu, którzy podchodzą z wielką wrażliwością do tej problematyki, zwłaszcza w kontekście katechezy dzieci i młodzieży.

O tym, jak ważny jest to temat w obliczu nowych wyzwań, świadczy również zainteresowanie ze strony samych studentów teologii, przygotowujących się do pełnienia misji katechetycznej. Ponad dwustuosobowa grupa uczestników sympozjum: nauczycieli religii, katechetów i studentów, także spoza regionu Warmii i Mazur, była obrazem bardzo pozytywnego rezonansu i zapewne będzie inspiracją do dalszych refleksji w tej materii. Publikacja ta, zgłębiając treści dotyczące tak relewantnego problemu, jakim jest katecheza dorosłych, wpisuje się twórczo w realizację badań naukowych Wydziału Teologii UWM. Wykład ks. prof. Cypriana Rogowskiego, zatytułowany *Uczyć się stawać chrześcijaninem w czasach postmodernizmu – wyzwanie dla Kościoła współczesnego* jest odpowiedzią na ciągle postępujący kryzys wiary. Młodzież i Kościół alienują się od siebie nawzajem, co objawia się w coraz głębszej przepaści międzypokoleniowej. Kryzys ten odbija się też oczywiście w sposób bardzo widoczny na szkolnej lekcji religii i katechezie parafialnej, która obejmuje swym zasięgiem nieustannie niestety kurczącą się liczbę dzieci i młodzieży. Ponieważ wobec istniejącego kryzysu w szkole trudno jest o przekaz wiary i znalezienie właściwej motywacji dla ludzi młodych w tej materii, dlatego słuszna wydaje się od strony dydaktycznej, jak twierdzi ks. prof. C. Rogowski, koncepcja zmierzająca do religijnego kształcenia dorosłych jako *nauki stawania się chrześcijaninem*.

Od 2000 roku wszystkie katedry Wydziału Teologii UWM organizują w kolejności Dni Interdyscyplinarne. Katedra Katechetyki i Pedagogiki Religii ks. prof. Cypriana Rogowskiego w ramach działalności dydaktycznej zorganizowała w dniach 22-23 października 2004 roku V Dni Interdyscyplinarne i po raz pierwszy nadał im rangę międzynarodową. Ks. Rogowski zaprosił znakomitych prelegentów z obszaru języka niemieckiego, a byli nimi: prof. Lothar Kuld (*Pädagogische Hochschule Karlsruhe*), Egon Spiegel wraz z grupą studentów z Uniwersytetu w Vechcie w Niemczech i doc. Christoph Dohmen-Funke (Aachen). V Dni Interdyscyplinarne poświęcone zostały problematyce wielowymiarowości edukacji osób z niepełnosprawnością w Polsce i zostały przeprowadzone przy współpracy Zakładu Pedagogiki Specjalnej i Psychologii Wydziału Nauk Społecznych i Sztuki UWM w Olsztynie. Uznano, że dotychczas obszar ten nie zawsze był dostrzegany w wymiarze życia społecznego, a nawet zaniedbywany. Wobec nowych wyzwań, jakie niosą ze sobą spektakularne przeobrażenia w polskim społeczeństwie, w kontekście Polski jako członka Unii Europejskiej i procesu jednoczenia się Europy, problematyka edukacji osób z niepełnosprawnością powinna być traktowana jako bardzo ważny element życia społecznego. Inną motywacją poświęcenia powyższemu zagadnieniu V Dni Interdyscyplinarnych był również fakt, że 3 grudnia 2001 roku. Rada Unii Europejskiej ustanowiła rok 2003 Europejskim Rokiem Osób Niepełnosprawnych (ERON). Organizatorzy postawili sobie za cel, poprzez głębszą i twórczą refleksję, zarówno teoretyczną, jak i praktyczną, zawartą w referatach prelegentów, przybliżyć licznie zgromadzonym uczestnikom

konferencji podjętą problematykę i spojrzeć na nią bardziej konstruktywnie. Dostrzeżono kontekst zmian ustrojowych i wyzwań cywilizacyjnych XXI w. i przede wszystkim zwrócono uwagę na właściwe kształtowanie świadomości społecznej w tej materii.

Ks. prof. Rogowski w swoim wykładzie na temat: *Wymiar społeczno-eklezjalny edukacji osób z niepełnosprawnością*, reasumując, odniósł go „do kontekstu negocjacji Polski z Unią Europejską, które trwały ponad cztery lata. Powstaje pytanie, czy dla ponad pięć milionów niepełnosprawnych Polaków sytuacja poprawi się po 1 maja 2004 roku. Polskie organizacje oraz instytucje mogą korzystać z pomocy finansowej, która pochodzi z funduszy strukturalnych. Wymaga to jednak zapoznania się, podobnie jak i w innych obszarach życia publicznego, z odpowiednimi procedurami, zasadami i wymogami ubiegania się o dotacje. Niestety, w sytuacji społecznej i zawodowej Polaków, wejście Polski do Unii Europejskiej jeszcze niczego z dnia na dzień nie zmieni. Zmiany te mogą nadejść za kilka lub kilkanaście lat. Problemem pozostaje nadal to, że w krajach Unii nie ma wspólnej polityki dotyczącej osób niepełnosprawnych. Każdy kraj wypracowuje własną strategię różnych form pomocy, a na szczeblu unijnym zabiega się o wyrównywanie różnic i ujednolicanie stosowanych standardów. W kontekście omawianej problematyki, z perspektywy polskiej dołączenie do Wspólnoty Europejskiej oznacza najpierw wdrożenie tych właśnie standardów i jednocześnie ustawiczną pracę różnych instytucji wychowawczych nad zmianą świadomości całego społeczeństwa oraz usuwanie wszelkich barier w kontaktach międzyludzkich" (Rogowski Cyprian, *Wymiar społeczno-eklezjalny edukacji osób z niepełnosprawnością, w:* Czesław Kossakowski, Cyprian Rogowski *(*red.), *Wielowymiarowość edukacji osób z niepełnosprawnością,* Wydawnictwo UWM, Olsztyn 2005, s. 15-22).

Owocem V Dni Interdyscyplinarnych jest cenna publikacja pod redakcją prof. Czesława Kossakowskiego z Wydziału Nauk Społecznych i Sztuki UWM w Olsztynie i ks. prof. Cypriana Rogowskiego. Podjęcie tego niełatwego problemu – katechezy osób z niepełnosprawnością – jest o tyle relewantne, ponieważ opracowań z tego zakresu jest ciągle na gruncie polskim niewiele. Istotne problemy w ramach katechezy, zwłaszcza osób z wielozakresową niepełnosprawnością wymagają konkretnych opracowań i odrębnych badań. Dlatego dobrze się stało, że referenci te zagadnienia podjęli. Teksty zamieszczone w niniejszej publikacji przybliżają nie tylko formy edukacji osób z niepełnosprawnościami, ale mają one na celu budzenie wrażliwości społecznej. Nie tylko ważne są tu metody pracy z tą grupą ludzi, ale również, a może przede wszystkim sens ich obecności pośród nas ludzi wierzących. Publikacja ta spełni zapewne swoją funkcję, zwłaszcza w wymiarze dydaktycznym jako pomoc dla studentów tych specjalizacji i kadry nauczycielskiej w tym obszarze. W ramach pedagogiki religii rozumianej szeroko wzrasta znaczenie działu *integracyjnej pedagogiki religii*. W okresie systemu totalitarnego obszar ten pod względem edukacyjnym i infrastruktury był szczególnie zaniedbany. Dlatego też pytania dotyczące tej grupy osób i wyzwania z tym związane są niezwykle ważne, zwłaszcza w kontekście ekologicznym i technik medycznych.

Istotna kwestia w tej materii to także integracja pedagogiczna jako pytanie dotyczące rozumienia człowieka i sposobu jego definiowania. *Pedagogice integracyjnej* zagraża ciągle to, iż może ona stać się nową formą *pedagogiki specjalnej*. Relewantne są tu pytania zwłaszcza dla etyki, która powinna podjąć te wyzwania i szukać rozwiązań. *Tolerancja i integracja* powinny społeczeństwa humanizować. Procesy integracyjne w wymiarze an-

tropologicznym ulegają często zniekształceniom, szczególnie wtedy, gdy obraz człowieka poddawany zostaje od strony naukowo-technicznej i ustawicznego rozwoju medycyny interesom dynamiki ekonomicznej. W tym kontekście pojawia się również problem od strony teologicznej, stanowiący nowe wyzwanie dla Kościoła. Nie bez znaczenia są tu też nowe zadania dla integracyjnej pedagogiki religii, jak również komunikatywnej dydaktyki religii, w tym też ortodydaktyki i jej zasad w nauczaniu religii. O owocności i skuteczności integracyjnej pedagogiki religii decyduje przede wszystkim przestrzeganie najważniejszych zasad ortodydaktyki, która zajmuje się ustalaniem celów, prawideł i przebiegu nauczania osób z niepełnosprawnością.

W ramach działalności naukowej i zarazem rozwoju dyscypliny pedagogiki religii ks. Rogowski zainicjował dzieło powstania specjalistycznego międzynarodowego perioduku pedagogicznoreligijnego. Od momentu powrotu lekcji religii do szkoły (1990) zauważył, że zaistniała potrzeba nie tylko uporządkowania stosowanej terminologii, lecz także uzupełnienia dotychczasowej refleksji o aspekt szkolny i pedagogikę religii. Kwestie te reflektuje, wspomniany już wyżej, założony przez niego w 2002 roku periodyk o nazwie KERYKS. Interdyscyplinarny, interkulturowy i interreligijny profil tego czasopisma wydawany w języku polskim, niemieckim i angielskim wzbogaca zarówno polską, jak i zachodnioeuropejską literaturę, również w zakresie metodologii porównawczej pedagogiki religii. Mając na uwadze rozwój dyscypliny pedagogiki religii i zapoznanie, zwłaszcza czytelnika polskiego z myślą pedagogicznoreligijną, poświęcono nawet w całości jeden z numerów tego periodyku (III/2004/2) właśnie dyscyplinie naukowej, jaką jest pedagogika religii. Konstruktywne analizy podjęte w artykułach zarówno autorów obszaru języka niemieckiego, jak i polskich, naświetlają i przybliżają tę jeszcze dość mało reflektowaną dyscyplinę naukową, zwłaszcza na gruncie polskim. Relewantne są tu refleksje dotyczące dyskusji wokół przekazu wiary z perspektywy katechetycznej, jak i pedagogicznoreligijnej.

Z jednej strony chodzi o rozróżnienie dyscyplin naukowych katechetyki i pedagogiki religii, z drugiej zaś o skorelacjonowanie tychże obszarów oraz wzajemne ich uzupełnianie się. Refleksje autorów dotyczą: etapów przechodzenia od katechetyki do pedagogiki religii i rozwoju tegoż przedmiotu w obszarze języka niemieckiego, powiązania rozważań teologicznych i pedagogicznych w tej materii. Uprawianie każdej dyscypliny naukowej nie może ograniczać się w swojej refleksji tylko do rozważań teoretycznych. Powinno uwzględniać również wymiar praktyczny konkretnego obszaru, którym się zajmuje. Lektura treści zawartych w artykułach zarówno autorów obszaru języka niemieckiego, jak i polskich, wymaga bowiem kompleksowego spojrzenia. Artykuł ks. Rogowskiego podsumowuje dywagacje wokół pytania: Jak uprawiać pedagogikę religii? Ma on duże znaczenie z zakresu dydaktyki korelacji i jej rozumienia, która powinna wzbudzić szczególne zainteresowanie u czytelnika polskiego, ponieważ istotny jest tu walor praktyczny.

Celowi temu ma także służyć przygotowany po raz pierwszy na gruncie polskim *Leksykon Pedagogiki Religii* (Warszawa 2007, ss. 915) pod jego redakcją, z zakresu tejże dyscypliny, rozumianej szeroko. Ks. Rogowski podjął się tego gigantycznego przedsięwzięcia (tak można je określić), ponieważ tego rodzaju wyzwania najczęściej realizują duże zespoły badawcze. Nie miał też wsparcia ze strony współpracowników swojej *Katedry Katechetyki i Pedagogiki Religii*, przede wszystkim ze względu na to, iż obszar badań w ramach dyscypliny pedagogiki religii jest im nieznany. Leksykon ten wypełnia istniejącą

lukę w Polsce i systematyzuje jednocześnie dotychczasową refleksję pedagogicznoreligijną oraz wzmacnia status pedagogiki religii jako nauki autonomicznej, zarówno od strony teoretycznej, jak i metodologicznej. Ks. Rogowski zaprosił do współpracy specjalistów niemal ze wszystkich środowisk akademickich w Polsce, a także specjalistów zagranicznych, zwłaszcza wybitnych pedagogów religii z obszaru języka niemieckiego: Austrii, Niemiec, Szwajcarii, którzy w tej dziedzinie należą do światowej czołówki. Autorami haseł są nadto wybitni znawcy socjologii, socjologii religii, pedagogiki i psychologii religii, religiologii, filozofii i teologii. Interdyscyplinarne podejście w opracowaniu haseł przez autorów ma charakter wielowymiarowy od strony treściowej i metodologicznej.

Warto też nadmienić, że *Leksykon* ten koresponduje z *Leksykonem socjologii religii* (2004) pod redakcją Marii Libiszowskiej-Żółtkowskiej i Janusza Mariańskiego. Odwoływanie się do wyników badań empirycznych z zakresu socjologii religii wydaje się w perspektywie niezwykle cenne dla pedagogiki religii. Ks. prof. Janusz Mariański napisał, że *Leksykon Pedagogiki Religii* pod redakcją ks. prof. Cypriana Rogowskiego, kierownika Katedry Katechetyki i Pedagogiki Religii i dziekana Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, to „dzieło na polskim rynku wydawniczym nowatorskie i bardzo potrzebne, niemające zbyt wielu odpowiedników w literaturze światowej". Z kolei ks. prof. Jerzy Bagrowicz stwierdził, że *Leksykon Pedagogiki Religii* może być „liczącą się pomocą nie tylko dla pracowników naukowych czy studentów pedagogiki ogólnej, pedagogiki religii, teologii pastoralnej i katechetyki, ale i dla praktyków, którzy na co dzień mają do czynienia z zagadnieniami pedagogicznymi i wychowaniem religijnym czy nauczaniem religii w szkole i parafii". Nie ulega wątpliwości, że *Leksykon* ten ma również ogromną wartość w wymiarze dydaktycznym.

Na szczególną uwagę zasługuje także numer specjalny w ramach wspomnianego periodyku KERYKS XII (2011) pod redakcją ks. Cypriana Rogowskiego, Egona Spiegela, Annette M. Stroß i Bogusława Śliwerskiego. Zawarte są w nim opracowania uczestników Pierwszego Polsko-Niemieckiego Kongresu Pedagogiki Religii, który zorganizowany został w Olsztynie w dniach 18 – 19 czerwca 2010 roku przez Katedrę Katechetyki i Pedagogiki Religii Wydziału Teologii UWM w Olsztynie oraz Katedrę Teologii Praktycznej: Pedagogiki Religii prof. Egona Spiegela Instytutu Teologii Katolickiej Uniwersytetu w Vechcie. W Kongresie wzięły udział 62 osoby, w tym 20 przedstawicieli z ośrodków akademickich Austrii, Szwajcarii, Niemmiec, trzyosobowa grupa z Chin i 39 osób z polskich uczelni. Gościem Honorowym Kongresu był również w imieniu Ambasadora Republiki Federalnej Niemiec w Warszawie Konsul Generalny Joachim Bleicker. Materiały kongresowe dotyczą aktualnych problemów badawczych polskiej i niemieckiej pedagogiki religii opublikowane w języku polskim i niemieckim.

Ks. prof. Rogowski zaznaczył, nawiązując do Kongresu Pedagogów Religii obszaru języka niemieckiego (AKRK), organizowanego co dwa lata, iż po zburzeniu muru berlińskiego (1989) udział polskich przedstawicieli nie przybrał na sile, jak można by przypuszczać, lecz wręcz odwrotnie. Polscy pedagodzy religii w zasadzie w nim nie uczestniczą. Z kolei przedstawiciele obszaru języka niemieckiego nie mieli dotychczas żadnych możliwości, aby móc uczestniczyć w centralnych spotkaniach pedagogów religii w Polsce, ponieważ nie było tu tradycji organizowania podobnych kongresów, jak to ma miejsce w Niemczech. Głównym celem pierwszego Kongresu, jak zaznaczył ks. Rogowski dalej,

było pozyskanie w szczególności młodszej grupy naukowców zarówno po polskiej stronie, jak i z obszaru języka niemieckiego. Osobiście podjął on w swoich rozważaniach dyskurs naukowy pedagogiki religii jako dyscypliny naukowej, podkreślając, że jej rozwój wymagał na przestrzeni czasu i nadal wymaga wielu rekonstrukcji i nowych przemyśleń. Odnosi się to zwłaszcza do sytuacji w Polsce, ponieważ dyskusje prowadzone w tej materii od 1989 roku, po powrocie lekcji religii do szkoły, nie mają charakteru otwartego, lecz inicjowane są na ogół przez tych reprezentantów, których już nie satysfakcjonuje tylko ściśle katechetyczna opcja edukacji religijnej. Nie ulega wątpliwości, że do rekonstrukcji pedagogiki religii przyczyniać się może ustawicznie podejmowany dyskurs naukowy przez znawców problematyki, w celu poszukiwania adekwatnych rozwiązań koncepcyjnych, zgodnych z duchem czasu i oczekiwaniami adresatów.

Jak wynika z zadań i zakresu badań naukowych tej dyscypliny, podejmuje ona zagadnienia dotyczące teorii i praktyki pedagogicznoreligijnej. Towarzyszą one procesowi edukacji religijnej w rodzinie, wspólnocie parafialnej, szkole i grupach biorących pod uwagę ogólnokulturowy kontekst Kościoła, religii i społeczeństwa. Pedagogika religii zajmuje się zatem zasadami teorii i praktyki podmiotów edukacyjno-religijnych i jako taka wymaga ona podstaw teologicznych, pedagogicznych oraz innych nauk społecznych czy humanistycznych.

W kontekście wspomnianych zagadnień pedagogika religii powinna analizować stawiane pytania i zadania od strony *fenomenologicznej*, *historyczno-krytycznej*, *hermeneutycznej*, *antropologiczno-kulturowej*, *socjologiczno-religijnej*, *psychologiczno-religijnej*, *empirycznej*, *teologiczno-normatywnej* i *pragmatycznej*. Tym to właśnie orientacjom w wymiarze interdyscyplinarnym ks. Rogowski poświęca uwagę, wychodząc z założenia, że obszary te wymagają ciągle nowych przemyśleń, nie pomijając przy tym refleksji metodologicznej.

Podsumowując abstrakty kongresowe, Prof. N. Mette z Uniwersytetu w Dortmundzie, podkreślił między innymi, że w obszarze języka niemieckiego na znaczeniu nabiera coraz bardziej pojęcie *pedagogika religii*, natomiast w Polsce w dalszym ciągu stosowane jest pojęcie *katechetyka*, które to zagadnienie od strony metodologicznej przybliżył w swoim abstrakcie ks. C. Rogowski.

Po wielu latach prowadzenia badań naukowych i zdobytych doświadczeń w tym zakresie ks. prof. C. Rogowski podjął ogromne wyzwanie i wydał pierwszy na gruncie polskim *Podręcznik akademicki* poświęcony *Pedagogice religii* (Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011, 531 stron). Niniejszy podręcznik ma za zadanie przybliżyć czytelnikowi zagadnienia związane z tą dyscypliną w sposób wieloaspektowy i wielowymiarowy, przy jednoczesnym uwzględnieniu nowoczesnych metod pod kątem interdyscyplinarnym. Prof. E. Spiegel napisał w *Słowie* wprowadzającym do tego dzieła, że „podręczniki, podobnie jak leksykony, stanowią kamienie milowe, zbierają w całość i dokumentują stan rozwoju dyscypliny naukowej. Są wyrazem i produktem pewnej cezury, chwili refleksji, wyrazem ciągłej gotowości do pochylania się nad jej przedmiotem badań, zasadniczymi problemami badawczymi i istotnymi zagadnieniami. Podręczniki i leksykony dokonują podsumowań i bilansów. Ponieważ dostarczają przeglądu standardów, podstaw i perspektyw danej dziedziny nauki, są niezbędne i szczególnie cenione w czasach przełomowych jako instrumenty, które z czułością sejsmografu rejestrują dokonujące się tam zmiany.

Spojrzenie w głąb dyscypliny, które umożliwiają, jest nie tylko spojrzeniem zwróconym wstecz, lecz również wybiegającym w przyszłość. Utrwalają bowiem procesy rozwojowe i zasoby wiedzy, niejako je konserwując, aby na ich bazie móc otwierać coraz to nowe etapy badań i dydaktyki. Temu, kto tak jak prof. Rogowski jest za pan brat zarówno z zachodnioeuropejską, jak i wschodnioeuropejską pedagogiką religii wraz z ich częściowo odmiennymi tradycjami i problematyką badawczą, kto w dziedzinie pedagogiki religii nie obawiał się wstąpić na długą i z pewnością nie zawsze łatwą drogę prowadzącą przez Włochy i Niemcy (z czym łączył się, chociażby trud opanowania języków obcych), kto w trakcie swojej kariery naukowej nieustannie zbierał owoce swego niezwykłego zaangażowania (m.in. w ramach swojego przewodu doktorskiego u prof. Herberta A. Zwergela z Uniwersytetu w Kassel), w zasadzie nie pozostaje do wyboru nic innego jak tylko pomnożenie tych owoców poprzez publikację, która sprawi, że staną się one dostępne dla wszystkich. Jest to kolejny już wkład prof. Rogowskiego w pracę jego *scientific community*, stanowiący kontynuację jego długoletniej działalności naukowej i organizacyjnej na Wydziale Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, gdzie przez dwie kadencje pełnił funkcję dziekana. Niniejszy podręcznik ma charakter naukowy: napisany został przez wybitnego znawcę pedagogiki religii na bazie aktualnego dyskursu naukowego i skierowany do naukowców zajmujących się pedagogiką religii, do przedstawicieli społeczności akademickiej zainteresowanych tą tematyką, do kolegów i koleżanek wykładających pedagogikę religii w ramach swojej uniwersyteckiej działalności dydaktycznej, do studentów teologii praktycznej, nauczycieli, pastorów i katechetów oraz do wszystkich, których ciekawość skłoni do uchylenia drzwi *gmachu pedagogiki religii*".

Prowadząc badania naukowe w *Katedrze Turystyki, Rekreacji i Ekologii* na Wydziale Nauk o Środowisku, ks. prof. Rogowski opublikował, wspomnianą już wyżej, niezwykle interesującą książkę pt. *Sakroturyzm w dobie globalizacji. Studium transdyscyplinarne* (2018). Przyczynił się nią do uzyskania akredytacji państwowej na studiach drugiego stopnia (magisterskich) na kierunku *Turystyka i Rekreacja*. W recenzji wydawniczej ks. prof. Janusz Mariański napisał m.in., że „książka Cypriana Rogowskiego <Sakroturyzm w dobie globalizacji> ma charakter nowatorski, nie ma zbyt wielu odpowiedników w literaturze światowej. Ma przede wszystkim walory teoretyczne (wyjaśnienie podstawowych pojęć, opracowanie podstaw i założeń sakroturyzmu, wyodrębnienie problematyki, ustalenie relacji do innych subdyscyplin naukowych). W tym kontekście relewantne jest tu podejście metodologiczne (metody i techniki badawcze oraz przykłady ich zastosowań w praktyce, oraz własne doświadczenia badawcze z wykładów i seminariów naukowych w uniwersytecie w Olsztynie i w Vechcie w Niemczech, oraz ze spotkań z Hansem Höffmannem właścicielem największej w Europie firmy turystycznej) oraz praktyczne (rekomendacje dla działalności Kościołów i religii, instytucji z branży turystycznej, dla osób studiujących kierunek „turystyka i rekreacja" oraz zatrudnionych w przemyśle turystycznym). Jest to pionierskie opracowanie naukowe, będące zaproszeniem skierowanym do wszystkich zainteresowanych rozwojem teorii i praktyki sakroturyzmu, będące nie tylko inter- ale i transdyscyplinarną perspektywą badawczą, uwzględniającą osiągnięcia wielu dyscyplin naukowych, jak historia turyzmyu, psychologia, socjologia, ekonomia, ekologia, ale i teologia oraz filozofia turyzmu".

Prof. Marek Degórski z kolei zaznaczył, że „oceniane dzieło prof. Cypriana Rogowskiego jest bezsprzecznie pierwszym na polskim rynku wydawniczym tak szerokim i wielowątkowym opracowaniem z zakresu sakroturyzmu. Dotychczas autorzy zajmujący się turystyką religijną koncentrowali się na ruchu pielgrzymkowym i charakterystyce miejsc pielgrzymek (np. prof. Uniwersytetu Jagiellońskiegio, Antonii Jackowski). Książka stanowi oryginalne i nowatorskie opracowanie nawet w skali światowej. Mało jest prac podejmujących poruszaną problematykę, szczególnie w kontekście zachodzących wielokierunkowych procesów globalizacji. Autor w sposób bardzo trafny określił sakroturystykę jako nie tylko formę działalności człowieka, ale również jako bardzo istotny element kulturotwórczy naszego życia, którego funkcje poza czynnikiem samego poznania rzeczywistości obejmują również bardzo szeroki wachlarz doznań duchowych, estetycznych, kulturowych, czy też religijnych. Znajdzie ona szerokie grono odbiorców wśród osób, dla których turystyka to nie tylko forma rekreacji, ale również poszukiwania nowych doznań, poszerzających horyzonty intelektualne i wiedzę o świecie. Dla osób czerpiących z turystyki doznania religijne, stanowi zaś niewątpliwie źródło informacji o miejscach kultu religijnego największych religii świata".

Ks. prof. Rogowski został również zaproszony do współpracy w ramach projektu międzynarodowego: *Pädagogische Visionen im 21. Jahrhundert* (*Pedagogiczne wizje w 21 wieku*). Owocem tego projektu jest obszerna niemieckojęzyczna praca zbiorowa (Peter Lang Verlag – International Academic Publishers – Frankfurt am Main), pod redakcją Prof. Dr. Annette Stroß (Pädagogische Hochschule Karlsruhe) i Prof. Dr. Dr. mult. h.c. Bodo von Carlsburg (Universität Heidelberg). Liczne artykuły o randze międzynarodowej i dzięki interdyscyplinarnemu, a nawet transdyscyplinarnemu podejściu ze strony pedagogiki, socjologii, filozofii, teologii, a także studiów historycznych i polityki na takie tematy, jak: nowe zarządzanie, formy twórczej ekologii, modele nowego sakroturyzmu i sakroturystyki, perspektywy edukacji zdrowotnej, nowej etyki w relacjach międzyludzkich, możliwości (na świecie) pokoju i wiele innych zagadnień, ożywiają na nowo debatę pedagogiczną oraz ukazują w sposób interesujący jej wizjonerskie perspektywy. Obszerny artykuł ks. prof. Rogowskiego nosi tytuł: *Sakrotourismus – eine neue Form des Tourismus*. Porządkuje on w nim niektóre kwestie, a szczególnie te, które dotyczą stosowanej terminologii odnośnie do reflektowanej problematyki. Definiuje także samo pojęcie *sakroturyzm* i *sakroturystyka*.

3. Działalność organizacyjna

Działalność organizacyjna ks. prof. dra hab. Cypriana Rogowskiego przejawia się zarówno na płaszczyźnie krajowej, jak i międzynarodowej. Należy lub należał do redakcji czasopism oraz rad naukowych w następujących periodykach krajowych i zagranicznych:

- „Paedagogia Christiana" (Uniwersytet Mikołaja Kopernika. Instytut Pedagogiki. Zakład Edukacji Chrześcijańskiej) od 1997 roku.
- „Ateneum Kapłańskie" (od 1909 roku) od początku swego istnienia i swej działalności jest ściśle związane z włocławskim Seminarium Duchownym. Pismo to dociera dziś do wszystkich niemal polskich uczelni teologicznych, a przede

wszystkim do licznych seminariów duchownych w kraju i za granicą, do wielu osób duchownych i świeckich).

- „Forum Teologiczne" (Wydział Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie) od 2000 roku.
- „Studia Warmińskie" (Olsztyn „Hosianum") od 2000 roku.
- „Pielęgniarstwo XXI wieku" – (Warszawa) od 2001roku.
- „Studia Theologica Varsaviensia" (Warszawa).
- „Collectanea Theologica"(Warszawa).
- Kwartalnik Pedagogiki Religii „Horyzonty Wiary" (Kraków).
- „Roczniki Teologiczne" (Towarzystwo Naukowe KUL – Lublin);
- Zeitschrift der Arbeitsgemeinschaft Katholischer Katechtik-Dozenten (AKRK) „Religionspädagogische Beiträge" (Kassel).
- „Lebendige Katechese. Beihefte zu »Lebendige Seelsorge«" (Au/Freiburg).
- „Pastoralblatt" (Aachen, Berlin, Essen, Hamburg, Hildesheim, Köln, Osnabrück).
- „Lupe" (Schule – Hochschule – Medien – Fulda), współredaktor rubryki międzynarodowej od 1999 roku.
- „Geist und Leben" (Monachium).
- „Christlich – Pädagogische Blätter" (Graz – Austria).
- „Schweizerische Kirchenzeitung" (Lucerna – Szwajcaria).
- „Zeszyty Naukowe" Wyższej Szkoły Nauk Społecznych z siedzibą w Lublinie.
- „Wrocławski Przegląd Teologiczny" (zaproszony do stałej współpracy, jak również do grona recenzentów artykułów składanych do opublikowania).
- ÖRF – „Österreichisches Religionspädagogisches Forum" (zaproszony do stałej współpracy, a także członek międzynarodowego grona recenzentów artykułów składanych do opublikowania).

Lista kongresów, sympozjów czy konferencji naukowych, w których ks. Rogowski brał czynny udział, wygłaszając referaty lub zabierając głos w dyskusji panelowej, jest długa:

- Na zaproszenie ks. prof. Mieczysława Majewskiego uczestniczył w nadzwyczajnym seminarium katechetycznym dnia 18 listopada 1994 roku na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim w Lublinie. Uczestnikami seminarium byli pracownicy i studenci Katedr Katechetyki (Katedry Katechetyki Integralnej i Katedry Katechetyki Psychologiczno-Pedagogicznej), magistranci, licencjaci i doktoranci. Wygłosił referat na temat: *Tendencje i koncepcje katechetyczne w Polsce i w Niemczech po Soborze Watykańskim II*.
- W dniach 27-29 listopada 1995 roku uczestniczył w sympozjum katechetycznym zorganizowanym przez DKV w Hofheim koło Frankfurtu. Tematem były zagadnienia związane z kształceniem referentów pastoralnych (*Gemeindekatechese in der Ausbildung hauptamtlicher Pastoraler Dienste*). Brał udział w dyskusji na forum ogólnym i grupowym.

- Na kolejne zaproszenie ks. prof. Majewskiego na Katolicki Uniwersytet Lubelski dnia 19 kwietnia 1996 roku, uczestniczył w seminarium katechetycznym z referatem, który wygłosił dla pracowników i studentów na temat: *Korelatywna interpretacja wiary w katechezie szkolnej*.
- W dniach 26-27 kwietnia 1996 roku odbyło się sympozjum w Fuldzie na temat nauki religii w szkołach zawodowych (*Berufsschulsymposion 1996 – Der kath. Grundlagenplan 5 und der evangelische Orientierunngsrahmen fur RU an BS*).
- Również w Fuldzie 13 czerwca 1996 roku zorganizowano (*DKV Diözesanverband i Abteilung Schule-Hochschule-Medien*) dzień katechetyczny poświęcony zagadnieniu duszpasterstwa w zmieniającej swoje oblicze szkole (*Öffnung der Schule Schulseelsorge in einer sich ändernden Schule*). Główny referat wygłosił prof. Gottfried Bitter z Uniwersytetu w Bonn. Podczas obu spotkań ks. Rogowski wziął udział w dyskusji grupy roboczej i w popołudniowym spotkaniu członków DKV.
- W dniach 11-14 września 1996 roku w Augsburgu – Leitershofen miał miejsce Kongres Katolickich Katechetyków-Docentów (AKRK) obszaru języka niemieckiego. Główny temat rozważań dotyczył następującej problematyki: *Bilanz und Perspektiven der Religionspädagogik* („Bilans i perspektywy pedagogicznoreligijne"). Ks. Rogowski zaproszony został z referatem: *Kritische Würdigung der Katechese in der polnischen Schule* („Krytyczna ocena katechezy w polskiej szkole"), który opublikował w: Religionspädagogische Beiträge 38 (1996), s.139-144. Sprawozdanie z tego kongresu zamieszczone zostało w czasopiśmie: Ateneum Kapłańskie 528 (1997), s. 282-286.
- Dnia 30 sierpnia 1996 roku, na zaproszenie ks. Arcybiskupa dra Edmunda Piszcza uczestniczył w Konferencji katechetycznej dla Księży Archidiecezji Warmińskiej i Kuratorium w auli Wyższego Seminarium Duchownego w Olszytnie. Podczas tej konferencji ks. Rogowski wygłosił referat na temat: *Tendencje i koncepcje katechetyczne w Polsce i w Niemczech po Soborze Watykańskim II*.
- 9 stycznia 1997 roku uczestniczył w regionalnej konferencji katechetycznej o wymiarze ekumenicznym w Kassel (*Religionsunterricht – konfessionell und katholisch?*), zabierając głos w żywej dyskusji, która dotyczyła konfesyjnego nauczania religii w szkole.
- W dniach 19- 22 maja 1997 roku brał czynny udział w obradach Kongresu pedagogiczno-katechetycznego w Würzburgu na zaproszenie przewodniczącego DKV K. H. Schmitta. Myśl przewodnia kongresu dotyczyła wyzwań pedagogicznoreligijnych (*Stimmen der Sehnsucht*). Sprawozdanie z tych obrad zostało opublikowane na łamach czasopisma Paedagogia Christiana 1(1997), s. 289-291.
- Dzień katechetyczny w Fuldzie dnia 12 czerwca 1997 roku na temat: „Rabbi – wo wohnst du? – Jesus suchen und finden im Johannesevangelium und heute" (Głos w dyskusji).
- Regionalna konferencja katechetyczna w Hofgeismar dla Księży dnia 4 marca
- 1998 roku. Udział z referatem na temat: „Christsein – lernen in postmoderner Zeit" (*Uczyć się stawać chrześcijaninem w czasie postmodernizmu*).

- Regionalna konferencja katechetyczna w Hofgeismar dla Księży dnia 1 kwietnia 1998 roku. Udział z referatem na temat: „Die Interpretation der existentiellen Probleme im Religionsunterricht" (*Interpretacja problemów egzystencjalnych w nauczaniu religii*).
- Dzień katechetyczny w Fuldzie dnia 4 czerwca 1998 roku poświęcony tematyce dotyczącej różnych modeli duchowości: „Und du erneuerst das Angesicht der Erde – Modelle der Spiritualität als gläubiger Umgang mit der Wirklichkeit" (Udział w dyskusji).
- Kongres Katolickich Katechetyków-Docentów (AKRK) obszaru jezyka niemieckiego w dniach 21-24 września 1998 roku we Freisingu koło Monachium. Temat kongresu: „Religionspädagogische Kompetenz in Ausbildung und Beruf" (*Pedagogicznoreligijna kompetencja w ksztatceniu i zawodzie*). Czynny udział z referatem: „Statement des Autors aus polnischer Sicht zum Thema: Universität als Lernort – Erfahrungen aus der spezifischen Studiensituation". (Referat opublikowany w: Religionspädagogische Beiträge 42 (1999), a sprawozdanie z kongresu w: Paedagogia Christiana 3 (1999), s. 211-213).
- Religionspädagogische Jahrestagung (27-30 września 1998 roku) w Bad Honnef. Temat: „Wandel des Glaubensbewußtseins". Zastanawiano się nad zmianą uwarunkowań w nauczaniu lekcji religii (RU) i w katechezie. (Udział w dyskusji – w grupach roboczych).
- 25 Jahre Deutscher Katecheten-Verein im Bistum Fulda. 25 Jahre gemeinsam unterwegs - 25 Jahre Engagement für eine zeitgemäße Weitergabe des Glaubens in Schule und Gemeinde (22 października 1998 roku w Fuldzie). Jubileusz 25. lecia istnienia Stowarzyszenia DKV w Fuldzie. (Głos w dyskusji).
- Jahrestagung der Katholischen Erwachsenenbildung in der Diözese Hildesheim (14 listopada 1998 roku). Temat: *Zur Lebensrelevanz katholischer Erwachsenenbildung*. Referat wygłosił dr Werner Eichinger. Po referacie utworzone zostaty cztery grupy robocze obejmujące tematykę duszpasterstwa rodzinnego (*Familien*), przesiedlonych (*Aussiedler*), ludzi starszych (*Senioren*) i uzależnionych (*Suchtkranke*). Udział jako referent w grupie podejmujacej tematykę przesiedlonych – *Aussiedler*).
- Międzynarodowe Sympozjum pedagogicznoreligijne w Quarten/Szwajcaria (26-29 września 1999 roku). Temat: „Den Glauben ins Spiel bringen – am rechten Ort zur rechten Zeit" (Głos w dyskusji).
- Międzynarodowy Kongres pedagogicznoreligijny – Uniwersytet w Eichstät (13-16 października 1999 roku). Temat: „Weltkirche erleben – voneinander lernen – Erde bewohnbar machen" (Udział w dyskusji).
- 21 października 1999 roku Inaugurationsvorlesung von PD Dr. habil. F. P. Tebarzt-van Elst, Katholisch - Theologische Fakultät – Seminar für Pastoraltheologie und Religionspädagogik – Universität w Münster. Temat: *Was wird aus unseren Gemeinden? Pastoraltheologische Erkundungen im kirchlichen Übergang*. (Zaproszony na wykład inauguracyjny na Uniwersytet w Münster).

- Besinnungswochenende im Haus St. Michael/Kassel (22 -24 listopada1999 roku). Referat Prof. G. Lange na temat: „Du sollst dir kein Bildnis machen – Gottesbilder" (Zaproszony).
- Sympozjum pedagogicznoreligijne na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu (Instytut Pedagogiki. Zakład Edukacji Chrześcijańskiej (7 listopada 2000 roku) na zaproszenie ks. prof. Jerzego Bagrowicza. Referat wygłosił prof. Herbert A. Zwergel z Uniwersytetu GhK w Kassel na temat: Identität und Sinnstiftung in der (post)modernen Lebenswelt – Herausforderung an den Religionsunterricht (Potrzeba tożsamości i sensu w (post) modernistycznym świecie – wyzwanie dla szkolnej lekcji religii). Ks. prof. Rogowski wystąpił w roli tłumacza na język polski wykładu prof. Zwergela z języka niemieckiego. Warto tu podkreślić, że zrealizował swoje marzenie, pośrednicząc w zaproszeniu prof. Zwergela (jako swojego promotora w przewodzie doktorskim), który po raz pierwszy gościł w Polsce. Wykład ukazał się drukiem w: Paedagogia Christiana 8 (2001), s. 9-20.
- Referat dla grupy studentów z Niemiec i Polski (w tym 8. osobowej grupy studentów z Wydziału Teologii UWM w Olsztynie), w Katolickiej Akademii w Berlinie (*Katholische Akademie*), w dniach 20-26 sierpnia 2001roku (Deutsch-polnische Ferienakademie) nt. *„Die Zukunft des Religionsunterrichts mit Blick auf die Situation in Polen".*
- Uczestnictwo w międzynarodowym projekcie badawczym (trzyletnim) dotyczącym problematyki: *Kirche – Gesellschaft – Staat in Europa. Eine interdisziplinäre und vergleichende Studie.* Kierownik projektu: Prof. Karl G. Ballestrem z Katolickiego Uniwersytetu w Eichstätt. Trzy kolejne konferencje odbyły się w Paryżu (2001-2002). Referaty na temat edukacji religijnej w Polsce. W projekcie brały udział 3-osobowe delegacje ekspertów z zakresu prawa, pedagogiki i polityki z 12 państw europejskich: Anglia, Austria, Czechy, Chorwacja, Francja, Hiszpania, Holandia, Irlandia, Niemcy, Polska, Szkocja, Włochy. Chodziło o wskazanie na przyczyny pogłębiającej się sekularyzacji w Europie.
- Kongres AKRK, 1996 r., Augsburg – referat pt. *Kritische Würdigung der Katechese in der polnischen Schule* („Krytyczna ocena katechezy w polskiej szkole").
- Kongres AKRK, 1998 r., Freising/Monachium – referat pt. *Statement aus polnischer Sicht zum Thema: Universität als Lernort – Erfahrungen aus der spezifischen Studiensituation*.
- Kongres AKRK, 24-27 września 2000 r., Berlin – referat pt. *Szkoła Wyższa jako miejsce przeżywania wiary z perspektywy sytuacji polskiej*.
- Referat w Niemieckim Instytucie Historycznym, 26.11.2005, Warszawa.
- Konferencja naukowa, 29-31.08.2009, Berlin.
- Polsko-niemiecki Kongres Pedagogiki Religii. Aktualne problemy badawcze polskiej i niemieckiej pedagogiki religii (*Aktuelle Forschungsschwerpunkte der deutsch-polnischen Religionspädagogik*) Olsztyn, 18-19 czerwca 2010. Organizatorzy: Ks. prof. Cyprian Rogowski, Katedra Katechetyki i Pedagogiki Religii Wydziału Teologii UWM w Olsztynie i prof. Egon Spiegel, Katedra Teologii Praktycznej:

Pedagogika Religii i Teologia Pastoralna, Instytut Teologii Katolickiej, Uniwersytet Vechta.

- Wykład Inauguracyjny prof. Egona Spiegela na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie (Wydział Nauk o Środowisku) na temat: *Transkulturalität und Regionalismus im Kontext der Globalisierung* („Transkulturowość i regionalizm w kontekście globalizacji"), 01.10.2015. Ks. prof. Cyprian Rogowski tłumaczył cały wykład na język polski.
- W Monachium w dniach 6-8.12.2015 roku odbył się Międzynarodowy Kongres z okazji 50 lecia Soboru Watykańskiego II, recepcji jego nauczania. Udział wzięli reprezentanci (ca. 200) wszystkich dyscyplin teologicznych ze wszystkich kontynentów. Polskę reprezentował ks. prof. Cyprian Rogowski. Na zaproszenie organizatorów Kongresu wygłosił referat w języku niemieckim na temat: *Glaube und Bildung in einer sekularen Welt* („Religia i kształcenie w zsekularyzowanym świecie"). W referatach poruszano problemy współczesnego świata, zwłaszcza w kontekście zmieniających się ciągle uwarunkowań społecznych. Określenie nowych relacji w obszarze funkcjonowania religii i kształcenia stanowi nowe wyzwanie dla badaczy reprezentujących różne dyscypliny naukowe.
- Aktywna działalność (*Glaubensseminare* – wygłaszanie referatów na temat kształcenia dorosłych) wynikająca z przynależności do Koła kształcenia dorosłych w diecezji Hildesheim (*Katholische Erwachsenenbildung (KEB) in der Diözese Hildesheim*).

W latach 1999-2001 roku ks. prof. Rogowski współpracował z Państwowym Instytutem Naukowym (Instytut Śląski w Opolu), w zakresie badań polonijnych. Uczestniczył w pracach nad *Słownikiem Biograficznym ludzi polskiego słowa w Niemczech* w ramach grantu naukowego dr Marii Kalczyńskiej. Dzieło to ma charakter opracowania tematycznego, ograniczonego terytorialnie do obszaru Niemiec, silnie akcentującego mało do tej pory poruszany problem osób związanych z kulturą polską w Niemczech. Jednym z celów tego projektu było uzupełnienie wiedzy na temat Polonii zachodnioeuropejskiej, szczególnie zaś ukazanie współczesnej inteligencji polskiej w Niemczech (*Polsko-niemiecki leksykon biograficzny. Ludzie polskiej książki i prasy w Niemczech (koniec XX w.),* opr. Maria Kalczyńska, Państwowy Instytut Naukowy. Instytut Śląski w Opolu, Stowarzyszenie Instytut Śląski, Opole 2001, ss. 384). Na stronach 241-243 zamieszczony jest biogram ks. prof. Cypriana Rogowskiego. Współpracował również w opracowywaniu haseł encyklopedycznych i jako konsultor w dziale redakcyjnym pedagogiki religii (od 2000 roku) – *Religia/Encyklopedia PWN* – t. 1-10 pod red. Tadeusza Gadacza i Bogusława Milerskiego.

Ks. prof. Rogowski jest też czynnym członkiem wielu towarzystw naukowych krajowych i zagranicznych:

- Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (oficjalnie od 2000 roku, a wcześniej na zasadzie wieloletniej współpracy).
- Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego (od 2001roku).
- Sekcji Teologicznej przy Polskiej Akademii Nauk w Warszawie.

- Arbeitsgemeinschaft Katholische Religionspädagogik und Katechetik – AKRK obszaru języka niemieckiego (od 1994 roku).
- Arbeitsgemeinschaft Katholische Religionspädagogik und Katechetik – AKRK obszaru języka niemieckiego – Sektion Didaktik.
- Deutscher Katecheten –Verein – DKV w Monachium.
- Diözesanverband des Deutschen Katecheten – Vereins – Fulda (od 1994 roku).
- KEB – Katholische Erwachsenenbildung – Hildesheim (od 1997 roku).
- Görres Gesellschaft (Köln), w sekcji pedagogicznej (od 2001 roku).

Ks. prof. Rogowski podczas swojej działalności naukowo-badawczej, dydaktycznej i organizacyjnej pełnił wiele ważnych funkcji. Zasłużył się dla Wydziału Teologii UWM w Olsztynie, przede wszystkim pełniąc funkcję dziekana przez pełne dwie kadencje w latach 2002-2008. Podczas głosowania na to stanowisko, zarówno na pierwszą, jak i drugą kadencję został wybrany zdecydowaną większością głosów elektorskich. Poniżej dokumenty Stolicy Apostolskiej zatwierdzające wybór ks. prof. Cypriana Rogowskiego na Dziekana Wydziału Teologii UWM pierwszej i drugiej kadencji.

ARCYBISKUP METROPOLITA
WARMIŃSKI

Olsztyn, 27 lutego 2003 roku.

Przewielebny Ksiądz Profesor
Dr hab. Cyprian Rogowski
Dziekan Wydziału Teologii
Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego
ul. Żniwna 51
10-811 OLSZTYN

Wielce Czcigodny Księże Dziekanie!

Prefekt Kongregacji Seminariów i Uniwersytetów, Zenon Kardynał Grocholewski, reskryptem z dnia 21 stycznia 2003 roku. N. 601/2000, zatwierdził na trzy lata wybór na Dziekana Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko Mazurskiego.

Z serca gratuluję i zgodnie z kanonem 833 <*Kodeksu Prawa Kanonicznego*> oraz art. 14 <*Regulaminu Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie*> proszę o złożenie w mojej obecności wyznania wiary.

Łączę wyrazy czci i oddania w Chrystusie Panu.

ARCYBISKUP METROPOLITA
WARMIŃSKI

601/2000

C O N G R E G A T I O
DE INSTITUTIONE CATHOLTCA
(DE SEMINARIIS ATQUE STUDIORUM INSTITUTIS)

CONGREGATIO DE INSTITUTIONE CATHOLICA (DE SEMINARIIS ATQUE STUDIORUM INSTITUTIS) attentis commendatitiis litteris Exc.mi ac Rev.mi Archiepiscopi Varmiensis, Magni Cancellarii, legitime præsenlantis, perpensis titulis dotibusque quibus candidatus qui probe præsit aptus demonstratur; ad norman tum art. 1 8 Constitutionis Apostolicæ «Sapientia Christiana», tum peculiarium Statutorum

Rev.dum D.num Cyprianum ROGOWSKI
Archidiæceseos Varmiensis presbyterum, Doctorem habilitatum atque Professorem Ordinarium

DECANUM

FACULTATIS THEOLOGIÆ
UNIVERSITATIS VARMIENSIS ET MASURIENSIS

pro munere hoc Decreto ad triennium approbat atque confirmat, omnibus eidem agnitis iuribus et officiis huiusmodi muneri de more inhærentibus; ceteris servatis de iure servandis; contrariis quibuslibet minime obstantibus.

Datum Romæ, ex ædibus eiusdem Congregationis, die XXI mensis lanuarii, a. D. MMIII.

PRÆFECTUS

A SECRETIS

601/2000

C O N G R E G A T I O
DE INSTITUTIONE CATHOLTCA
(DE SEMINARIIS ATQUE STUDIORUM INSTITLTIS)

CONGREGATIO DE INSTITUTIONE CATHOLICA (DE SEMINARIIS ATQUE STUDIORUM INSTITUTIS) attentis commendatitiis litteris Exc.mi ac Rev.mi Archiepiscopi Varmiensis, Magni Cancellarii, legitime præsentantis, perpensis titulis dotibusque quibus candidatus qui probe præsit aptus demonstratur; ad norman tum art. 18 Constitutionis Apostolicæ «Sapientia Christiana», tum peculiarium Statutorurn

Rev.dum D.num Cyprianum ROGOWSKI
Archidiæceseos Varmiensis presbyterum, Doctorem habilitatum atque Professorem Ordinarium

DECANUM

FACULTATIS THEOLOGIÆ
UNIVERSITATIS VARMIENSIS ET MASURIENSIS
pro munere hoc Decreto ad alterum triennium approbat atque confirmat, omnibus eidem agnitis iuribus et officiis huiusmodi muneri de more inhærentibus; ceteris servatis de iure servandis; contrariis quibuslibet minime obstantibus.
Datum Romæ, ex ædibus eiusdem Congregationis, die XXIV mensis Maii, a. D. MMV.

† J. Michael Miller CSB
SECRETARIUS

A. Vincentius Zani
SUBSECRETARIUS

Był to okres niezwykle intensywnej pracy i zabiegów, jakie ks. prof. Rogowski podjął, zwłaszcza w uzyskiwaniu kolejnych uprawnień akademickich. W 2005 roku Wydział otrzymał pozytywną ocenę Państwowej Komisji Akredytacyjnej dla kierunku: teologia, a w 2006 roku uzyskał I kategorię w parametrycznej ocenie Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego. W 2007 roku na Wydziale utworzony został także kolejny kierunek studiów: nauki o rodzinie. Największe osiągnięcie ks. prof. Rogowskiego w obszarze działalności organizacyjnej dotyczy zdobycia uprawnień do nadawania stopnia doktora habilitowanego nauk teologicznych, które wyniosły Wydział Teologii na poziom w pełni autonomicznej jednostki akademickiej w Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie. Warto podkreślić, że w tamtym czasie Wydział Teologii UWM był siódmą na 17 jednostek w uczelni, która takie uprawnienia uzyskała i jest to ogromna nobilitacja, jeśli zważymy, że wtedy był on pierwszym z nowo powstałych w Polsce, które takie uprawnienia otrzymały. Po otrzymaniu uprawnień habilitacyjnych, w 2007 roku utworzono też stacjonarne studia doktoranckie.

To wszystko wymagało ogromnej pracy twórczej i ciągłego motywowania pracowników, co wiązało się też z niemałymi trudnościami, a nawet przeszkodami. Ks. prof. Rogowski w 2003 roku powołał najpierw w tym celu Komisję ds. ubiegania się o przyznanie uprawnień do nadawania stopnia naukowego doktora habilitowanego, na której czele stanął jako przewodniczący, a od 2003 roku był też członkiem w składzie Komisji ds. wszczęcia przewodów doktorskich. W rocznicę 10-lecia Wydziału Teologii miała miejsce 2 października 2009 roku wizyta z Watykanu Prefekta Kongregacji Edukacji Katolickiej kard. Zenona Grocholewskiego. Rok później, po pięciu latach od poprzedniej akredytacji, wydział otrzymał po raz kolejny pozytywną ocenę Państwowej Komisji Akredytacyjnej dla kierunku: teologia.

Z ramienia Wydziału Teologii, ks. prof. Rogowski pełnił jeszcze inne funkcje organizacyjne:

2002	Koordynator porozumienia o współpracy pomiędzy Wydziałem Teologii Uniwersytetu w Essen (Niemcy) i Wydziałem Teologii UWM w Olsztynie
2002	Przedstawiciel Wydziału w Senacie Akademickim UWM
2002	Przedstawiciel Wydziału w Senackiej Komisji Rozwoju Uczelni i Budżetu
2003	Przedstawiciel Wydziału w Senackiej Komisji ds. Kadrowych
2003	Członek Komisji Współpracy z Zagranicą
2003	Przewodniczący Wydziałowej Komisji Oceniającej
2003 -	Przewodniczący Komisji Konkursowej ds. zatrudnienia i awansu zawodowego
2003 -	Przewodniczący Komisji ds. ubiegania się o przyznanie uprawnień do nadawania stopnia naukowego doktora habilitowanego
2003 -	Członek Komisji ds. wszczęcia przewodów doktorskich
2005 -2010	Koordynator umowy międzynarodowej, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn, Wydział Teologii i Uniwersytet Vechta, Instytut Teologii Katolickiej

2005 -2011	Koordynator umowy międzynarodowej, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn, Wydział Teologii i Uniwersytet Vechta, Instytut Teologii Katolickiej, w ramach programu Erasmus
2010 -2015	Koordynator umowy międzynarodowej, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn, Wydział Teologii i Uniwersytet Vechta, Instytut Teologii Katolickiej.

Reprezentując Wydział Teologii UWM w Olsztynie, ks. prof. Cyprian Rogowski powołany został 22 maja 2003 roku do składu osobowego Komitetu Nauk Teologicznych PAN.

Przewodniczący
Wydziału I Nauk Społecznych
Polskiej Akademii Nauk

Warszawa, dnia 5 czerwca 2003 r.

Ksiądz
Prof. dr hab. Cyprian Rogowski
Olsztyn

Szanowny Księże Profesorze,

proszę o przyjęcie serdecznych gratulacji z okazji wyboru Księdza Profesora na zebraniu plenarnym Komitetu w dniu 22 maja br. do składu osobowego

Komitetu Nauk Teologicznych PAN

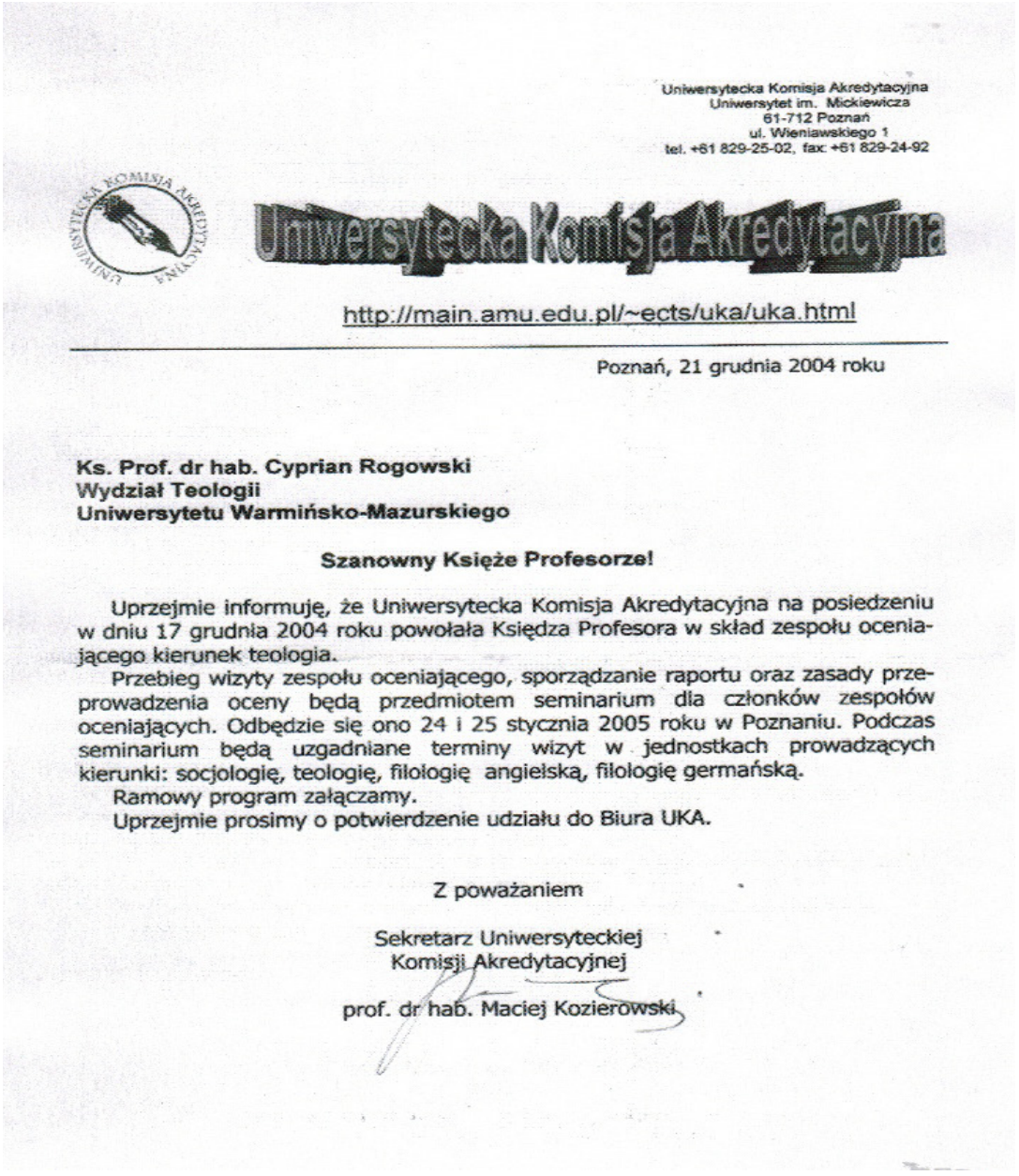
na czas trwania bieżącej kadencji władz Polskiej Akademii Nauk, tj. na lata 2003-2006.

Jestem głęboko przekonany, iż uczestnictwo Księdza Profesora w pracach Akademii przyczyni się do dalszego rozwoju nauk reprezentowanych przez Komitet.

Łączę wyrazy szacunku,

Prof. dr hab. Henryk Samsonowicz

Dnia 17 grudnia 2004 roku grudnia 2004 roku, ks. prof. Cyprian Rogowski powołany został do grupy ekspertów w ramach Uniwersyteckiej Komisji Akredytacyjnej oceniającej kierunek teologia.

Uniwersytecka Komisja Akredytacyjna
Uniwersytet im. Mickiewicza
61-712 Poznań
ul. Wieniawskiego 1
tel. +61 829-25-02, fax: +61 829-24-92

Uniwersytecka Komisja Akredytacyjna

http://main.amu.edu.pl/~ects/uka/uka.html

Poznań, 21 grudnia 2004 roku

Ks. Prof. dr hab. Cyprian Rogowski
Wydział Teologii
Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego

Szanowny Księże Profesorze!

Uprzejmie informuję, że Uniwersytecka Komisja Akredytacyjna na posiedzeniu w dniu 17 grudnia 2004 roku powołała Księdza Profesora w skład zespołu oceniającego kierunek teologia.

Przebieg wizyty zespołu oceniającego, sporządzanie raportu oraz zasady przeprowadzenia oceny będą przedmiotem seminarium dla członków zespołów oceniających. Odbędzie się ono 24 i 25 stycznia 2005 roku w Poznaniu. Podczas seminarium będą uzgadniane terminy wizyt w jednostkach prowadzących kierunki: socjologię, teologię, filologię angielską, filologię germańską.

Ramowy program załączamy.

Uprzejmie prosimy o potwierdzenie udziału do Biura UKA.

Z poważaniem

Sekretarz Uniwersyteckiej
Komisji Akredytacyjnej

prof. dr hab. Maciej Kozierowski

Po wyborze na Dziekana Wydziału Teologii UWM w Olsztynie ks. prof. Cyprian Rogowski powołany został do Rady Naukowej Konferencji Episkopatu Polski, której Przewodniczącym był prof. dr hab. Stanisław Wielgus, Biskup Płocki. Spotkania Rady Naukowej KEP odbywały się cyklicznie, podczas których omawiano kwestie funkcjonowania wydziałów teologicznych katolickich uczelni wyższych i wydziałów teologicznych funkcjonujących w uniwersytetach państwowych. Na szczególne podkreślenie zasługuje między innymi zorganizowanie pod patronatem Przewodniczącego Rady Naukowej KEP

Biskupa Stanisława Wielgusa kolejnego Kongresu Teologów Polskich w dniach 12-15 września 2004 roku w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. W imieniu organizatorów i Przewodniczącego Rady Naukowej KEP zaproszenie do wzięcia udziału w Kongresie otrzymał ks. prof. C. Rogowski (pismo z dnia 19 grudnia 2003 roku).

Prof. dr hab. STANISŁAW WIELGUS
BISKUP PŁOCKI
PRZEWODNICZĄCY RADY NAUKOWEJ KONFERENCJI EPISKOPATU POLSKI

Kuria Diecezjalna Płocka
ul. Tumska 3
09-402 Płock

Rezydencja:
Plac Narutowicza 10
09-402 Płock

Nr dz 1462/03 Płock, 19 grudnia 2003 r.

Czcigodny Księże Dziekanie,

Zgodnie z intencją Ojca Świętego Jana Pawła II i Konferencji Episkopatu Polski ośrodkom teologicznym w Polsce została przekazana w styczniu 2003 roku idea zorganizowania kolejnego Kongresu Teologów Polskich.

Głównym inicjatorem i organizatorem Kongresu jest Rada Naukowa Konferencji Episkopatu Polski, która powierzyła zadanie przeprowadzenia Kongresu Wydziałowi Teologii KUL, za ogólną akceptacją polskich ośrodków teologicznych i w łączności z nimi. Prace te zostały niezwłocznie podjęte już wiosną 2003 roku, a obecnie – po niezbędnych konsultacjach - nadszedł czas ich realizacji.

VII Kongres Teologów Polskich pod hasłem *Kościół w życiu publicznym. Teologia polska i europejska wobec nowych wyzwań* odbędzie się w dniach 12-15 września 2004 roku w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim.

Podczas redagowania programu Kongresu zrodziła się inicjatywa, aby – dla podkreślenia związków teologii polskiej z teologią zachodnią - przyznać zaszczytne wyróżnienia doktoratów *honoris causa* Wydziału Teologii KUL reprezentantom katolickiej teologii zachodniej, jako dowód żywej współpracy i jedności na rzecz Prawdy Objawionej, głoszonej zarówno przez teologów zachodnich jak i polskich.

Największym wyróżnieniem uniwersyteckim pragniemy uhonorować: bp. prof. G.L. Müllera, Biskupa Regensburga (teologia niemiecka), ks. prof. J. Galot SJ (teologia obszaru francuskojęzycznego), ks. prof. B. Forte z Neapolu (teologia włoska) i ks. prof. S. Pie y Ninot z Barcelony (teologia hiszpańska).

Każdy dzień Kongresu będzie posiadał hasło przewodnie, które zostanie przedstawione w trzech głównych wykładach, a następnie rozwinięte w dyskusjach panelowych i popołudniowych spotkaniach w sekcjach problemowych. Obecność Dziekanów Wydziałów Teologicznych z Europy pozwoli rozwinąć dyskusję na temat europejskiej i polskiej myśli teologicznej oraz miejsca Kościoła we współczesnym życiu publicznym.

W imieniu organizatorów i własnym uprzejmie zapraszam Księdza Dziekana do wzięcia udziału w Kongresie. Proszę także o wspieranie idei organizowanego Kongresu modlitwą i osobistą zachętą do udziału w nim własnego środowiska naukowego, zwłaszcza Księży Profesorów i młodszych pracowników naukowo-dydaktycznych, także doktorantów i magistrantów.

Z wyrazami głębokiego szacunku i serdecznym pozdrowieniem.

+ Stanisław Wielgus
Biskup Płocki
Przewodniczący Rady Naukowej KEP

Kontynuując pracę naukową od semestru letniego w roku akademickim 2015/2016 na Wydziale Nauk o Środowisku UWM na stanowisku profesora zwyczajnego w Katedrze Turystyki, Rekreacji i Ekologii, doprowadził C. Rogowski jako koordynator do podpisania umów międzynarodowych między uczelniami: Uniwersytetem Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie i Uniwersytetem w Vechcie oraz w ramach programu Erasmus.

Od 1986 roku, przez niemal 20 lat, ks. Rogowski, kontynuując studia specjalistyczne i badania naukowe, pracował równocześnie w duszpasterstwie jako administrator parafii St. Maria Goretti w Wahlsburgu (diecezja Fulda). Będąc administratorem tej parafii, sprawował także opiekę duszpasterską jako kapelan nad chorymi Kliniki Rehabilitacyjnej (*Klinik und Rehabilitationszentrum Lippoldsberg e. V.*). Warto nadmienić, że praca duszpasterska w diasporze ułatwiła mu odnosić badania naukowe z zakresu pedagogiki religii/katechetyki do wymiaru praktycznego. Po habilitacji i uzyskaniu tytułu profesora (na prośbę Arcybiskupa diecezji Warmińskiej), Arcybiskup diecezji Fuldy oddelegował go do pracy naukowej na nowo powstałym Wydziale Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Podczas działalności organizacyjnej w ramach pracy naukowej na uczelni, brał udział również w katolickich programach radiowych (w Radio Olsztyńskim i Radio Maryja w Toruniu):

- 19.03.1995 roku wystąpił w programie na antenie Radia Olsztyńskiego: Duszpasterstwo Polskiej Misji Katolickiej w Niemczech.
- 9.04.1995 roku na temat: *Tradycja świętowania Zmartwychwstania Pańskiego w Kościele katolickim i protestanckim w Niemczech*.
- 22.05.1995 roku na temat: *Encyklika „Evangelium vitae" w Kościele katolickim w Niemczech.*
- Wielokrotnie brał też udział na antenie rozgłośni toruńskiej Radia Maryja, zwłaszcza w dyskusjach dotyczących wychowania religijnego.

Ks. prof. Rogowski uprawia także publicystykę popularną w katolickich tygodnikach i miesięcznikach w Polsce i obszaru języka niemieckiego.

4. Działalność międzynarodowa

W ramach działalności międzynarodowej ks. prof. Rogowskiego należy odnotować przede wszystkim jego zasługi związane z założeniem w 2002 roku polsko-niemieckiego periodyku pedagogicznoreligijnego *KERYKS: Religious-Pedagogical Forum (Transnational – Transcultural – Transdisciplinary) – Religionspädagogisches Forum (Transnational – Transkulturell – Transdisziplinär) – Forum Pedagogicznoreligijne* („Transnarodowe – Transkulturowe – Transdyscyplinarne"). Periodyk był najpierw wydawany w Polsce przez Towarzystwo Naukowe KUL, UWM Olsztyn, Adam Marszałek Toruń, a obecnie w Niemczech w renomowanym międzynarodowym wydawnictwie LIT Verlag (Berlin – Münster – Wien – Zürich – London – New York). Redaktorem naczelnym jest ks. prof. Cyprian Rogowski (UWM Olsztyn) i współredaktorami są prof. Egon Spiegel (Uniwersytet Vechta), prof. Annette M. Stroß (Uniwersytet Karlsruhe), Andrea Lehner-Hart-

mann (Uniwersytet Wien) i ks. prof. Janusz Mariański (KUL Lublin). KERYKS stanowi platformę szerokiego spektrum badań, w tym o charakterze empirycznym, powiązanych bezpośrednio z praktyką pedagogicznoreligijną. Jako dwujęzyczne, a nawet trójjęzyczne pedagogicznoreligijne forum dyskusyjne stanowi odpowiedź na współczesne wyzwania socjokulturowe epoki globalizacji i pluralizacji.

Cyprian Rogowski

(Redaktor Naczelny / Hauptschriftleiter / Editor in Chief). Profesor pedagogiki religii, Wydział Nauk o Środowisku, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Olsztyn (Polska).
Professor für Religionspädagogik, Fakultät für Umweltwissenschaften, Ermlandisch-Masurische Universität, Olsztyn, Polen

(Email: cyprian.rogowski@uwm.edu.pl; cyprian.rogowski@uni.vechta.de; cyprianrogowski@wp.pl ;)

Egon Spiegel

Profesor teologii praktycznej: Pedagogika Religii i Teologia Pastoralna, Instytut Teologii, Katolickiej, Uniwersytet Vechta, Vechta (Niemcy).
Professor für Praktische Theologie: Religionspädagogik und Pastoraltheologie, Institut für Katholische Theologie, Universität Vechta, Vechta, Deutschland .

(Email: egon.spiegel@uni-vechta.de)

Annette M. Stroß

Profesor nauk o wychowaniu i pedagogiki prozdrowotnej, Instytut Nauk o Wychowaniu, Wyższa, Szkoła Pedagogiczna Karlsruhe, Karlsruhe (Niemcy).
Professorin für Allgemeine Erziehungswissenschaft und Gesundheitsbildung, Institut für Erziehungswissenschaft mit Schwerpunkt in außerschulischen Feldern, Pädagogische Hochschule Karlsruhe, Karlsruhe, Deutschland.

(Email: annette.stross@ph-karlsruhe.de)

Andrea Lehner-Hartmann

Profesor pedagogiki religii, Instytut Teologii Praktycznej, Wydział Teologii Katolickiej, Uniwersytet Wiedeński, Wiedeń (Austria).
Professorin für Religionspädagogik und Katechetik am Institut für Praktische Theologie, Universität Wien, Wien, Österreich.

(Email: andrea.lehner-hartmann@univie.ac.at)

Janusz Mariański

Profesor socjologii moralności, Wydział Nauk Społecznych, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Lublin (Polska).
Professor für Soziologie der Moral, Fakultät für Sozialwissenschaften, Katholische Universität Lublin Johannes Paul II., Lublin, Polen.

(Email: januszm@kul.lublin.pl)

Myśl o potrzebie, a nawet konieczności powstania takiego periodyku łączy się z obserwacją gwałtownie zachodzących przemian społeczno-kulturowych i cywilizacyjnych. W globalizującym się świecie przemiany te są coraz bardziej zauważalne w Polsce, zwłaszcza po zburzeniu muru berlińskiego (1989 rok). Od tego momentu społeczeństwo polskie wkroczyło w fazę narastającego pluralizmu społecznego i kulturowego, a w odniesieniu do indywidualnych postaw i stylu życia ciągłym przemianom tym podlega również współczesna szkoła. Wobec narastających tendencji pluralistycznych i postmodernistycznych oraz pogłębiającego się sekularyzmu, na co wskazują badania socjologiczne, ks. prof. Rogowski podkreśla, że konieczne jest podejmowanie wielorakich inicjatyw, które przeciwdziałałyby tym negatywnym zjawiskom. Wychodząc z inicjatywą powołania do życia wspomnianego periodyku pedagogicznoreligijnego KERYKS, skierował on uwagę na cele założeń programowych z zakresu zagadnień pedagogicznoreligijnych w wymiarze kairologicznym. Odczytując znaki czasu, periodyk uwzględnia obszary reflektujące nauczanie religii w szkole (edukacja religijna dzieci i młodzieży) oraz katechezę parafialną, akcentując w sposób szczególny rolę katechezy dorosłych wedle przyjętej zasady: *Poprzez edukację dorosłych do edukacji religijnej dzieci i młodzieży*.

W myśl dokumentów katechetycznych: „Ogólnej Instrukcji Katechetycznej" nr 20 („Dyrektorium Katechetyczne" 1971: 91-192) i adhortacji *Catechesi tradendae* nr 43

(Jan Paweł II, 1979), autorzy z różnych środowisk akademickich w Polsce i zagranicznych nawiązują do zagadnień permanentnego kształcenia nauczycieli religii czy katechetów, którzy w procesie edukacji religijnej mają do spełnienia niezwykle istotną funkcję. Periodyk ma charakter nie tylko interdyscyplinarny, ale nawet transdyscyplinarny i skierowany jest do wszystkich podmiotów uczestniczących w działalności edukacyjno-religijnej oraz do tych, którzy prowadzą teoretyczne i praktyczne badania w tym obszarze. Problematyka prezentowana w periodyku, reflektowana przez autorów zachodnioeuropejskich i polskich, wkracza w pole aktualnych zagadnień pedagogicznoreligijnych, w szczególności z zakresu porównawczej pedagogiki religii, dyscypliny nadal dość rzadko uprawianej. W literaturze przedmiotu odnotowuje się jak dotąd, niewiele publikacji z metodologii porównawczej pedagogiki religii. Po dotychczasowych doświadczeniach wymiany myśli w wymiarze międzynarodowym, zwłaszcza z obszarem języka niemieckiego, słyszy się głosy, jak zaznacza ks. prof. Rogowski, że problematyka poruszana na łamach niniejszego czasopisma stanowi cenny przyczynek dla rozwoju tej dyscypliny.

W Polsce, w odróżnieniu od obszaru języka niemieckiego, mówi się na ogół o katechezie szkolnej i w literaturze, stosuje się przeważnie terminy odpowiadające tej dyscyplinie wiedzy, jaką jest katechetyka. Powstaje pytanie o zasadność takiej interpretacji, po wprowadzeniu nauczania religii w roku 1990 do szkoły. Czy takie określenie nie zawęża spojrzenia na szeroki kontekst rozumienia edukacji religijnej, czy wychowania religijnego? Od momentu wprowadzenia lekcji religii do szkoły odczuwa się wyraźnie, że należy uzupełnić dotychczasowe rozważania o aspekt szkolny oraz obszar badań z zakresu pedagogiki religii, która ma o wiele szersze spektrum, niż katechetyka. Dostrzegając problem, autor zainicjował powstanie wspomnianego wyżej czasopisma, jak również opublikowanie *Leksykonu Pedagogiki Religii*, który ściśle koresponduje ze wspomnianym już *Leksykonem socjologii religii*. Leksykon pedagogiki religii inspiruje do rekonstrukcji tej dyscypliny, która ma na uwadze nowoczesne modele komunikacji wiary i uwzględnia osiągnięcia nauk pokrewnych. Jest jeszcze inny argument, który ks. Rogowski uważa za bardzo istotny, mianowicie, ukazanie się *Leksykonu pedagogiki religii* zbiegło się z naukową dyskusją dotyczącą miejsca religii w społeczeństwach postmodernistycznych, podlegających postępującej sekularyacji. Obok socjologii i psychologii współcześnie pedagogika religii pomaga właściwie zrozumieć i interpretować religię, która zmienia swoje formy i miejsce w społeczeństwie. Refleksja nad doświadczeniami pedagogicznoreligijnymi w obszarze języka niemieckiego i w środowisku polskim wzajemnie zbliża te obszary i jednocześnie inspiruje do szukania twórczych rozwiązań. Obydwa *Środowiska* niewątpliwie mają sobie nawzajem wiele do zaoferowania z rozumianego wielowymiarowo bogactwa kulturowego.

Do współpracy na łamach czasopisma KERYKS zaproszono przedstawicieli międzynarodowych środowisk naukowych, reprezentujących także pokrewne dyscypliny wiedzy, dlatego treści periodyku wzbogacają w znacznej mierze zarówno polską, jak i zachodnioeuropejską literaturę pedagogicznoreligijną w wymiarze interdyscyplinarnym. W periodyku rozważane są także zagadnienia ekumeniczne, bardzo ważne zwłaszcza dla obszaru języka niemieckiego, ale warto podkreślić, że potrzebę podejmowania problematyki ekumenicznej na płaszczyźnie pedagogicznoreligijnej odczuwa się również coraz częściej na gruncie polskim. Pojawiają się także tematy dotyczące pokoju, sprawiedliwo-

ści i ochrony środowiska – problemów, które są ciągle aktualnym wyzwaniem i zadaniem pedagogiki religii rozumianym w duchu soborowym. W swojej strukturze periodyk zawiera dział artykułów, rubrykę „Nowe inspiracje w naukach o wychowaniu", materiały o orientacji praktycznej oraz działy recenzji i sprawozdań, jak również opis zawartości treści każdego artykułu w języku angielskim i (*Editorial*).

W ramach rubryki „Gość Numeru" zapraszani są wybitni przedstawiciele, m.in. Kościoła, polityki i kultury. Dotychczas ukazało się 17 tomów, co daje podstawy do zaprezentowania na jego łamach niektórych linii badawczych. Z perspektywy polskiej relewantne są zagadnienia pedagogicznoreligijne, które charakteryzują tzw. społeczeństwa otwarte Zachodu. Ich bowiem pluralizm społeczny i religijny miał i ma ogromny wpływ na kształtowanie i rozwój dyscypliny naukowej, jaką jest pedagogika religii. Po 1989 roku Kościół w Polsce stanął wobec nowych wyzwań. Wraz z charakterystycznymi dla współczesności przemianami społecznymi, gospodarczymi, kulturalnymi i politycznymi, które w znacznej mierze są pochodną postępu cywilizacyjnego, a zwłaszcza technologicznego, pojawiło się wiele zjawisk, które często w sposób radykalny zmieniają życie i funkcjonowanie człowieka. Są to zwykle zmiany pozytywne, poprawiające warunki bytowe jednostki i pozwalające lepiej zaspokajać jej potrzeby. Z drugiej jednak strony nie można nie dostrzec, iż gwałtowne tempo otaczającej rzeczywistości rodzi również nowe zagrożenia i kryzysy. W tym kontekście warto podkreślić, jak zaznacza ks. prof. Rogowski, że przedmiotem zainteresowania m.in. socjologów, psychologów, pedagogów i teologów coraz częściej staje się perspektywa dorastającej młodzieży żyjącej w świecie podlegającym wspomnianym zmianom.

Wydaje się, że w obecnej dobie szczególnego znaczenia nabierają wieloaspektowe badania i dyskusje z dziedziny antropologii kultury, a w tym obszarze warto zwrócić uwagę na ogromną rolę mass mediów, głównie zaś lansowanych przez nie systemów wartości oraz wzorców osobowych i moralnych. Jest to także łączący się z wielkimi wyzwaniami „problem hermeneutyczny" dla Kościoła i teologii. Chodzi tu o nowe spojrzenie, o otwarcie się na to, co nowe, z równoczesnym dochowaniem wierności tradycji. Znawcy problematyki z zakresu edukacji religijnej współczesnej młodzieży, jak również i socjologowie twierdzą, że badania naukowe nabierają znaczenia w dobie propagowanego przez masowe media sekularyzmu i indyferentyzmu religijnego oraz narastających tendencji pluralistycznych i multikulturowych w postmodernistycznym społeczeństwie. Te właśnie wyzwania podejmowane są na łamach periodyku KERYKS przez wielu wybitnych przedstawicieli nauk teologicznych, humanistycznych i społecznych. Niektóre numery poświęcone są w całości konkretnej tematyce. Z podejmowanych tematów wymienić można tu:

- Problematykę przemocy w kontekście kształcenia i wychowania (11/2003/2). Środki masowego przekazu donoszą niemal codziennie, iż zjawisko przemocy nabiera w świecie niebagatelnych rozmiarów. Numer ten adresowany jest przede wszystkim do tych osób, które związane są bezpośrednio lub pośrednio ze środowiskami edukacyjnymi. Autorzy ustosunkowują się do tej problematyki, reflektując ją w wymiarze interdyscyplinarnym. W okresie transformacji ustrojowej Kościół w Polsce konfrontowany jest z różnymi zagrożeniami i staje ustawicznie wobec wyzwań, jakie niosą radykalne zmiany społeczno-kulturowe. Po wywalczonej wolności społeczeństwo polskie nie jest do końca w stanie zagospodarować tę przestrzeń

w sposób odpowiedzialny, odpowiadający duchowi Ewangelii. Kohabitacja w tej materii takich instytucji, jak: szkoła, uniwersytet, państwo jest wprost konieczna.

- Aktualny stan pedagogiki religii (III/2004/2). Konstruktywne analizy podjęte w artykułach zarówno autorów obszaru języka niemieckiego, jak i polskich, naświetlają i przybliżają tę – jeszcze dość mało reflektowaną – dyscyplinę naukową, zwłaszcza na gruncie polskim. Z jednej strony chodzi o rozróżnienie dyscyplin naukowych, katechetyki i pedagogiki religii, z drugiej zaś o ich skorelacjonowanie.
- Estetyka z perspektywy teologicznej i pedagogicznoreligijnej (IV/2005/2). Nawiązywanie do tak ujmowanego doświadczenia estetycznego jest ważne, ponieważ ma ono na celu działanie kreatywne, ćwiczenie się w krytycznym i wolnym odbiorze, rozpoznanie estetyki jako *locus theologicus*. W tym kontekście chodzi też o ukazanie istotnych wymiarów dla estetycznego osądu i kompetencję interpretacji. W kwestii odnoszącej się do estetyki i pedagogiki religii szczególne znaczenie ma aspekt uwrażliwiania na przyjmowanie Objawienia Bożego.
- Wartości w postmodenizmie (VII/2008). Ostatnio wielu naukowców prowadzących badania w ramach nauk społecznych zajmuje się zjawiskiem pluralizmu. Dotyczy ono społeczeństw zdeterminowanych przez różne siły walczące pomiędzy sobą o wpływy i znaczenie. W dzisiejszym świecie nie pozostało już wiele obszarów, sfer czy domen, w których nadal obowiązywałyby ustalone reguły postępowania. Niemalże we wszystkich sferach życia możliwe są alternatywy. Pluralizm jako zjawisko społeczne dotyka również fenomenu religii, która stała się rzeczywistością bardziej złożoną, można nawet określić, że ma ona charakter pluralistyczny. Takie ujęcie nie pomija również funkcjonowania i działalności Kościoła w ustawicznie zmieniających się uwarunkowaniach socjokulturowych. W aktualnie przeżywanej rzeczywistości pluralistycznej każda jednostka musi dokonywać wyborów – również tych, które dotyczą wartości. Coraz bardziej zauważa się, że wszelkie orientacje światopoglądowe i procesy rozwoju myśli nie dają się już ująć tylko w jeden hierarchiczny system wartościowania. Ten proces ulega ustawicznemu przyspieszeniu i czasy współczesne nazywane są chętnie postmodernizmem. Okazuje się, że dzisiaj pojęcie „wartość", czy też „wartości" jest jednym z najbardziej wieloznacznych określeń. Istnieje też wiele jego definicji i klasyfikacji. Badania socjologiczno-religijne dowodzą, że i pedagogika religii nie może pomijać tychże palących problemów. Dlatego też w ostatnim czasie nabierają na znaczeniu powyższe tematy we wspomnianej wyżej tzw. empirycznej pedagogice religii. W obszarze języka niemieckiego tego typu badania naukowe prowadzone są już od dłuższego czasu. Recepcja tamtej myśli na łamach czasopisma KERYKS jest znacząca dla czytelnika polskiego.

W perspektywie jednoczącej się Europy i zachodzących procesów globalizacji, zarówno teoretycy, jak i praktycy przekazu wiary motywowani są do ciągle nowych przemyśleń. Zmieniające się coraz gwałtowniej oblicze otaczającej nas rzeczywistości przynagla autorów do twórczych i produktywnych działań, a także stawiania pytań o adekwatne uprawianie pedagogiki religii. Wychodząc naprzeciw tym zapotrzebowaniom, na łamach

tego periodyku, w ramach rubryki redakcyjnej zatytułowanej „Nowe inspiracje w naukach o wychowaniu", przedstawiciele różnych środowisk akademickich w Polsce i poza jej granicami podejmują dyskurs naukowy w wymiarze interdyscyplinarnym. Do współredagowania tej rubryki włączyła się prof. Annette M. Stroß z Uniwersytetu w Vechcie, obecnie Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Karlsruhe i prof. Bogusław Śliwerski z Uniwersytetu Łódzkiego.

- W obecnej rzeczywistości, w kontekście Unii Europejskiej, prof. Stroß reflektuje niezwykle aktualny temat, dotyczący standardów kształcenia i wysuwa ważne postulaty, zwłaszcza z pedagogicznego punktu widzenia (IV/2005/l). Przybliża tę problematykę w ramach niemieckiej dyskusji na temat standardów kształcenia i stwierdza, że zarówno zwolennicy, jak i krytycy ze świata polityki, nauki, Kościołów i stowarzyszeń religijnych w równej mierze upierają się co do słuszności swojego własnego stanowiska dotyczącego kwestii kształcenia. W powyższym kontekście *Federalne Ministerstwo d.s. Edukacji i Nauki* zainicjowało ostatnio działania służące poprawie jakości na trzech płaszczyznach, które odnoszą się do nowego kształtowania systemu szkolnego, zmian w kształceniu i dokształcaniu nauczycieli zatrudnionych w szkołach oraz podniesienia średniego poziomu wyników uczniów poprzez wprowadzenie adekwatnych standardów edukacyjnych.
- Przedstawiciel polskiego środowiska akademickiego – wspomniany wyżej prof. Śliwerski – z całą rozciągłością zaznacza, że choć jeszcze nie wszyscy są przekonani o odcięciu się polskiej humanistyki od monistycznej, zdegenerowanej ideologicznie pedagogiki socjalistycznej, to określa on ten stan jako trwałe osiągnięcie czasów transformacji społeczno-politycznej (VI/2007).

Warto zaznaczyć, iż dla kreatywności periodyku KERYKS wprowadzono także, wspomnianą już wyżej, rubrykę zatytułowaną „Gość Numeru":

- Dotychczas dzielił się tam swoją refleksją między innymi reżyser – prof. Krzysztof Zanussi. W bardzo interesujucym wykładzie zatytułowanym „Czy Pan Bóg jest fotogeniczny?" przybliża wartości duchowe filmu, literatury, muzyki, widowiska, czy – ogólnie mówiąc – sztuki (III/2004/2).
- Prof. Gesine Schwan – rektor Europejskiego Uniwersytetu Viadrina we Frankfurcie nad Odrą, w wykładzie „Czy Niemcy i Polacy zaczynają się rozumieć?" podkreśla znaczenie dialogu i mówi, że unikać należy kroków wstecz – jak miało to miejsce w przypadku nierozsądnej i nietaktownej kampanii Eriki Steinbach dla jej *Centrum Przeciw Wypędzeniom*. Przypominała ona reakcyjne stanowiska z lat 50. Gesine Schwan zaznacza, że na wzajemne prawdziwe zrozumienie składa się wiedza, sympatia, a także odwaga, aby podejmować również zagadnienia trudne – celem powinno być jednak dążenie do prawdziwej i szczerej wspólnoty (IV/2005/2).
- Prezydent Lech Wałęsa dzieli się z czytelnikami swoimi spostrzeżeniami odnośnie do obecnej rzeczywistości Kościoła, jego roli edukacyjno-religijnej w społeczeństwie pluralistycznym z perspektywy minionych lat panowania systemu totalitarnego (V/2006).

- Franz Alt jako znany i wybitny niemiecki reporter, od 2003 roku pisze komentarze i felietony do ponad 40 czasopism i magazynów, a także prowadzi wykłady na całym świecie. Jest laureatem wielu wyróżnień i nagród za działalność na rzecz ochrony środowiska. Zapytuje on: Czy w obliczu końca epoki ropy naftowej i rosnących cen ropy i benzyny jesteśmy skazani na bezsilność? Uważa, że każdy kryzys niesie ze sobą jakąś szansę i wystarczy ja tylko rozpoznać i konsekwentnie wykorzystać (VI/ 2007).
- Ks. prof. Janusz Tarnowski dzieli się na łamach periodyku, szczególnie z czytelnikami krajów Unii Europejskiej, wieloletnimi doświadczeniami pedagogicznymi. W wykładzie zatytułowanym „Dylemat – współmyśleniem pedagogicznym" stawia pytanie: *Czym jest właściwie wychowanie?* Twierdzi, że *kluczem* do wychowania jest dialog (VII/2008).

Ks. prof. Rogowski konstatuje, co też wynika z analizy dotychczasowych publikacji na łamach czasopisma KERYKS, iż myśl pedagogicznoreligijna reflektowana przez różnych autorów międzynarodowych ośrodków akademickich, ma charakter ewolutywny i widziana pod kątem recepcyjnym przyczynia się do wzajemnego ubogacania każdego ze środowisk. Publikacje autorów obszaru języka niemieckiego, co zaznaczono wyżej, są bardzo ważne zwłaszcza dla środowiska polskiego, które z przesunięciem czasowym doświadcza podobnych problemów.

Na zaproszenie prof. Egona Spiegela, w semestrze letnim 2002 roku ks. Rogowski przeprowadził wykłady w Instytucie Teologii Katolickiej na Uniwersytecie w Vechcie i Osnabrücku, zapoznając studentów niemieckich tamtejszych środowisk akademickich z sytuacją studiów na fakultetach teologicznych w Polsce po roku 1989, jak również z uwarunkowaniami nauczania lekcji religii po wprowadzeniu jej w 1990 roku do szkół publicznych. Słuchaczami jego wykładów byli nie tylko studenci, ale i pracownicy naukowi katedr teologii praktycznej: pedagogiki religii.

Po podpisaniu porozumienia o współpracy pomiędzy Wydziałem Teologii Uniwersytetu w Essen (Niemcy) i Wydziałem Teologii UWM w Olsztynie 18 marca 2002 roku, ks. prof. Rogowski jako koordynator odbył wizytę na Uniwersytecie w Essen i omówił na najbliższy czas plan współpracy.

- W dniach 1-8 października 2003 roku odbyło się seminarium naukowe na Wydziale Teologii w Olsztynie z udziałem prof. Rudolfa Englerta jako koordynatora podpisanego porozumienia ze strony niemieckiej. Przybył on z kilkunastoosobową grupą studentów, do której dołączyła także grupa studentów uczęszczających na seminarium naukowe ks. prof. Rogowskiego. Podczas spotkań reflektowano zagadnienia dotyczące *porównawczej pedagogiki religii w Polsce i w Niemczech*.
- W dniach 7-15 listopada 2004 roku, ks. Rogowski wziął udział z siedmioosobową grupą studentów Wydziału Teologii UWM w seminarium naukowym zorganizowanym na Uniwersytecie w Vechcie w Instytucie Teologii Katolickiej. Do grupy tej dołączyli studenci prof. E. Spiegela jako koordynatora porozumienia o współpracy. Studenci polscy mieli okazję poznać z bliska środowisko akademickie w Vechcie i jak przedstawia się kształcenie nauczycieli w Niemczech. Z pewnym zaskoczeniem przyjęli informację, że w Niemczech lekcja religii jest

obligatoryjna i ocena niedostateczna z tego przedmiotu nie promuje ucznia do następnej klasy. W dyskusjach bardzo często stawiane są pytania o miejsce i znaczenie lekcji religii w kanonie przedmiotów szkolnych. Chodzi o relacje, jakie zachodzą między przedmiotem lekcji religii i innymi przedmiotami, zarówno z obszaru nauk humanistycznych i społecznych, jak i nauk przyrodniczych. W tym kontekście warto podać przykład co do struktury kształcenia nauczycieli w Republice Federalnej Niemiec. Najczęściej nauczyciele kończą dwa, a nawet trzy kierunki, dlatego też nauczyciele religii są niemal ustawicznie konfrontowani z różnymi przedmiotami szkolnymi. Można wskazać na niektóre przykłady, gdzie nauczyciel prowadzi jednocześnie zajęcia z religii i matematyki, religii i języka niemieckiego, czy religii i wychowania fizycznego. Pozycja takiego nauczyciela religii wzmacnia niewątpliwie jego autorytet zarówno wśród całego grona pedagogicznego, jak i samych uczniów.

Warto też podkreślić, że i program studiów teologicznych wskazuje na zazębianie się poszczególnych dyscyplin. Przykładowo – teologia biblijna wymaga znajomości z zakresu filologii, historia Kościoła stosuje metody typowe dla historyków, a w teologii praktycznej konieczna jest znajomość zagadnień socjologicznych i pedagogicznych, które – poza lekcją religii – mają również istotne znaczenie dla innych przedmiotów szkolnych. Kooperacja między różnymi przedmiotami szkolnymi ma też duży wpływ na dodatkową motywację uczniów i jednocześnie przybliża im inne obszary rzeczywistości. Nie ulega wątpliwości, że jeśli chodzi o relacje lekcji religii z innymi przedmiotami, to najłatwiej można je budować w ramach nauk humanistycznych i społecznych. Przykładem są tu takie obszary jak: środowisko, historia, nauka o społeczeństwie, czy polityka. Religia daje wiele możliwości, ponieważ – funkcjonując w społeczeństwie – niejako automatycznie pozostaje z nim w korespondencji. Nauczanie religii spotyka się bardzo często z różnorodnymi próbami instrumentalizacji społecznej oraz politycznej. Przedmiot ten powinien gwarantować oparcie moralne, przekazywać wartości, zapewniać integrację społeczną, ale również nie może pozostawać obojętny wobec wymiaru politycznego. Studenci Wydziału Teologii UWM wzięli także udział w niektórych wykładach na Uniwersytecie w Vechcie, a na zakończenie tygodniowego pobytu miał miejsce wieczór kulturalny (*Kulturabend*) w Duszpasterstwie Akademickim, który przygotowała grupa studentów niemieckich.

- W dniach 29.09 – 5.10.2005 roku odbyło się seminarium naukowe z udziałem kilkuosobowej grupy studentów z Uniwersytetu w Vechcie. Tym razem tematem była wymiana doświadczeń w ramach szkolnego nauczania religii w Polsce i w Niemczech. Studenci mogli porównać, jak te środowiska funkcjonują zwłaszcza w wymiarze kształcenia. Ks. prof. Rogowski umożliwił im również wizyty w dwóch szkołach olsztyńskich na poziomie podstawowym i średnim, co dało im obraz o nauczaniu religii jako przedmiotu szkolnego w Polsce. Studenci niemieccy mieli także możliwość spotkania się z kierownictwem i gremium pedagogicznym tychże szkół i tym samym poszerzyć swoją wiedzę na temat uwarunkowań funkcjonowania polskiej oświaty i innych podmiotów edukacyjnych kooperujących z polską szkołą.
- W ramach wspólnego seminarium naukowego dla doktorantów pedagogiki religii pod kierunkiem ks. prof. Rogowskiego i prof. Spiegela zorganizowano wyjazd

i pobyt pięcioosobowej grupy na Uniwersytecie w Vechcie w dniach 10-22 listopada 2005 roku. Pracowali oni ze swoimi promotorami bardzo intensywnie nad obranymi tematami rozpraw doktorskich. Badania ich dotyczyły m.in. takich tematów jak: zmiana obrazu człowieka, rozwój nowego obrazu rodziny lub zmiana uwarunkowań nauczania religii w Polsce po 1989 roku. Grupę doktorantów na pierwszym spotkaniu w Instytucie Teologii Katolickiej przywitał prof. Martin Winter, Wiceprezydent Uniwersytetu w Vechcie. Dla ks. prof. Rogowskiego, Dziekana Wydziału Teologii UWM w Olsztynie, był to pobyt jak u siebie w domu, ponieważ razem z prof. Spiegelem łączy ich już wieloletnia współpraca, którą ciągle pogłębiają. Przykładem jest, chociażby międzynarodowy periodyk KERYKS – *Forum Pedagogicznoreligijne*, postrzegany jako lektura obowiązkowa zwłaszcza dla studentów pedagogiki ogólnej w Polsce. Ciekawostką i do pewnego stopnia wyjątkowym przeżyciem dla doktorantów był przelot nad Vechtą z prof. Spiegelem jego prywatnym samolotem, którym czasem przylatywał również do Olsztyna na wykłady w latach 2003-2010.

- W dniach 7-11 listopada 2006 roku ks. prof. Rogowski zorganizował seminarium naukowe na Wydziale Teologii UWM w Olsztynie, poświęcone problematyce „Różnica i wspólnota doświadczeń" z udziałem kilkunastoosobowej grupy studentów z Niemiec, do której dołączyli także studenci teologii UWM. Studenci z Vechty zapoznali się z polskim systemem oświaty na poziomie szkoły podstawowej i średniej (wzięli udział w zajęciach szkolnych w ramach lekcji religii w dwóch szkołach olsztyńskich), a przede wszystkim z systemem studiów na uniwersytetach i szkołach wyższych. Doświadczyli też życia studenckiego w kampusie Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Studenci niemieccy byli pod wrażeniem wielkości miasteczka studenckiego i krajobrazu z piękną przyrodą lasów i jezior, co stwarza niepowtarzalny urok w porze letniej.
- W 2006 roku zaproszony został z wykładami na Uniwersytet w Osnabrücku (Niemcy) do Instytutu Teologii Katolickiej i na Uniwersytet w Salzburgu (Austria).

Dr Marion Rieken, Wiceprezydent Uniwersytetu w Wiechcie, złożyła w dniach 19-21. Listopada 2008 roku wizytę w Olsztynie w celu podpisania *Listu Intencyjnego* o dalszej współpracy z Wydziałem Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego. W ramach przedłużonych umów międzynarodowych między Uniwersytetem Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie i Uniwersytetem w Vechcie, o których podpisanie jako koordynator z polskiej strony zabiegał ks. prof. Rogowski i prof. Spiegel ze strony niemieckiej, zrealizowano wiele projektów. Kooperacja międzynarodowa zakładała między innymi prowadzenie wspólnych badań naukowych, wymianę doświadczeń pomiędzy pracownikami naukowymi i dydaktycznymi, udział w konferencjach naukowych, seminariach, sympozjach zarówno nauczycieli akademickich, doktorantów i studentów.

Ks. prof. Rogowski jako pracownik naukowy, najpierw Wydziału Teologii i później Wydziału Nauk o Środowisku UWM w Olsztynie, w ramach podpisanych umów organizował wspólnie z prof. Spiegelem wykłady i seminaria dla polskich i niemieckich studentów. Z programu Erasmus mogą oni nadal korzystać i zdobywać międzynarodowe

doświadczenie. Współpracując niemal 20-lat z uczelnią w Vechcie, prowadzi cyklicznie wykłady w Instytucie Teologii Katolickiej, a w ramach programu Sokrates–Erasmus od momentu podpisania umowy w 2005 roku realizuje systematycznie wcześniej zaplanowane projekty, które nie sposób jest wszystkie szczegółowo opisać. Wymienić tu należy przynajmniej niektóre z nich:

- W latach od 2006 do 2018 roku realizował każdego roku 24 godziny wykładów dla studentów pierwszego i drugiego stopnia (*Bachelor* i *Master*), konferencje i seminaria naukowe, również dla doktorantów. Wykłady dotyczyły m.in. problematyki z zakresu metodologii porównawczej pedagogiki religii jako dyscypliny, zajmującej się od strony naukowej religijnym wychowaniem z niemieckiej i polskiej perspektywy (*Eine vergleichende Religionspädagogik aus deutcher und polnischer Sicht*). W wymiarze międzynarodowym porównawcza pedagogika religii (z wyjątkiem pojedynczych rozpraw, jak np. dysertacja ks. prof. Rogowskiego: *Die Entwickung der katholischen Religionspädagogik in Polen und in der Bundesrepublik Deutschland nach dem II. Vatikanischen Konzil. Eine vergleichende Untersuchung*), nigdzie się jeszcze nie wykrystalizowała. Jeden z czołowych pedagogów religii obszaru języka niemieckiego prof. Rudolf Englert z Uniwersytetu w Essen, nawiązując do metodologii porównawczej pedagogiki religii po Soborze Watykańskim II, wskazuje m.in. na badania dotyczące jej rozwoju w Polsce, czasach pełnych napięć ideologicznych powodowanych systemem komunistycznym i Republice Federalnej Niemiec z systemem demokratycznym i pluralizmem społecznym. Englert ocenia publikację ks. Rogowskiego jako duży i interesujący wkład w dalszy rozwój metodologii porównawczej pedagogiki religii.
- Na uwagę zasługują również badania prowadzone na Katolickim Uniwersytecie w Eichstätt, którym od wielu lat przewodniczył E. Groß w ramach projektu badawczego w wymiarze międzynarodowym („Eine-Welt-Religionspädagogik"), por. E. Groß*, Katechetischer Kongress 1960 in Eichstätt: goldenes Jubiläum*, w: KERYKS 9 (2010), w dziale sprawozdań; Por. także konstruktywne wnioski N. Mette na zakończenie obrad I. polsko-niemieckiego Kongresu Pedagogiki Religii. Aktualne problemy badawcze polskiej i niemieckiej pedagogiki religii, (18-19.06.2010), Olsztyn. Autor w swoim wystąpieniu dokonał podsumowania aktualnych projektów badawczych z zakresu pedagogiki religii, prezentowanych przez uczestników Kongresu, dzieląc je na następujące działy: teologia, teoria kształcenia i spojrzenie w obszary graniczące z pedagogiką religii, w: N. Mette, *Aktuelle Forschungslage – Perspektiven*, I. polsko-niemieckiego Kongresu Pedagogiki Religii. *Aktualne problemy badawcze polskiej i niemieckiej pedagogiki religii*, 18-19.06.2010, Olsztyn. W ramach metodologii porównawczej pedagogiki religii zob. także: E. Spiegel, *Religionspädagogischer Brückenschlag zwischen Polen und Deutschland vor dem Hintergrund kirchlicher und staatlicher Versöhnungsinitiativen. Rückblick – Einblick – Ausblick*, w: F. Boll, W. Wysocki, K. Ziemer (red.), *Versöhnung und Politik. Polnisch-deutsche Versöhnungsinitiativen der 1960er-Jahre und die Entspannungspolitik*, Bonn 2009, s. 366-376. Autor opisuje swoją dotychczasową współpracę w tym obszarze z prof. C. Rogowskim, pracownikiem naukowym Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, z którym

rozpoczął kooperację w 1999 roku, będąc wówczas pracownikiem naukowym na Uniwersytecie Technicznym w Dreźnie, a od 2002 roku na Uniwersytecie w Vechcie. Dotychczasowe wspólne badania naukowe obejmowały m.in. problematykę interkulturową, interkonfesyjną i interreligijną, których owocem są ich naukowe opracowania na łamach międzynarodowego periodyku KERYKS (zob. też J. Bagrowicz, *Tradycja niemiecko-polskiego dialogu w uniwersyteckiej pedagogice religii – spojrzenie w przyszłość*, w: Materiały I. polsko-niemieckiego Kongresu Pedagogiki Religii. *Aktualne problemy badawcze polskiej i niemieckiej pedagogiki religii*, 18-19.06.2010, Olsztyn, s. 8-9).

- Ks. prof. Rogowski uczestniczył jako tłumacz bardzo interesujących i innowacyjnych wykładów dla studentów na Wydziale Teologii UWM na temat socjoteologicznych podstaw i dydaktycznych konsekwencji relacyjnej pedagogiki religii (E. Spiegel, *Soziotheologische Grundlagen ud didaktische Konsequenzen einer Religionspädagogik der Beziehung* („Socjoteologiczne podstawy i dydaktyczne konsekwencje relacyjnej pedagogiki religii"), w: Materiały konferencyjne I. polsko – niemieckiego Kongresu Pedagogiki Religii. *Aktualne problemy badawcze polskiej i niemieckiej pedagogiki religii*, 18-19. 06.2010, Olsztyn, s. 74-75). Jest to projekt, który ukazuje w sposób socjoteologiczny i społeczno-praktyczny rangę pytania o Boga reflektowanego na tle symboli. Pytanie o Boga dotyczy w głównej mierze relacji międzyludzkich, jak również wielowarstwowej korelacji doświadczeń aktualnych i przedstawianych w Biblii. W pojęciu *socjoteologii* czy też *teologii relacji* można wskazać na początek dydaktyki symbolicznej i korelacyjnej (jako korelatywnej dydaktyki symbolu). Ks. Rogowski, odwołując się do koncepcji pedagogiki religii funkcjonującej na zasadzie korelacji, tzn. mającej charakter dynamiczny i efektywny polegający na wzajemnej zależności zwrotnej (*Wechselbeziehung*) doświadczenia ludzkiego i Objawienia Bożego, podziela w pełni stanowisko Spiegela, że to właśnie relacje międzyludzkie, aktualne jak i opisane w Piśmie św., stanowią najlepszy przykład wzajemnych związków, które w oparciu o założenia dydaktyki symbolicznej, mogą być analizowane w głębszym wymiarze. Takiej opcji sprzyja też sam fakt, że relacje międzyludzkie mają wymiar egzystencjalny. Również i zagadnienia poruszane w Biblii mają swoje osadzenie w większym stopniu w symbolice podmiotowej niż przedmiotowej.
- Analizując projekt badawczy Spiegela, ks. Rogowski zwrócił uwagę na to, że może on zaowocować dalszym rozwojem dydaktyki symbolicznej, ponieważ tak ukierunkowana dydaktyka korelacyjna może stawiać pytanie o Boga w sposób bardziej jednoznaczny. Trzeba też podkreślić, że i socjo-praktyczny sens tego pytania może mieć szczególne znaczenie w problematyce dotyczącej aspektów pokojowo-politycznych. Tematyka wychowania do pokoju, poruszana na lekcjach religii wymaga szerokiej konsekutywności: w wymiarze wertykalnym, co znaczy, że powinna być realizowana przez wszystkie lata nauki, i horyzontalnym, tzn. realizowana w szkołach w ramach wszystkich przedmiotów, czyli w wymiarze interdyscyplinarnym. Zauważając potrzebę, a nawet konieczność podjęcia tej problematyki ze studentami, poszerzono zakres wykładów o wychowanie do pokoju, które powinno zakładać nie tylko przekaz wiedzy, ale zmierzać do urzeczywistniania

codziennego życia wolnego od przemocy. Chodzi więc o wprowadzanie zasad, strategii i metod działania wolnego od przemocy (w duchu nauki Chrystusowej, przez Gandhiego aż do Martina Luthera Kinga czy doświadczeń związanych z ruchem „Solidarności" w Polsce). Kształcenie w zakresie wychowania do pokoju jest nie tylko głównym zadaniem pedagogów, ale także wszystkich odpowiedzialnych w Kościele i państwie. Zasadnicza postawa etyczna w duchu chrześcijańskim i wiedza praktyczna (działanie wolne od przemocy) wzajemnie się warunkują i umacniają. Nie ulega wątpliwości, że przygotowywanie konkretnych materiałów dydaktycznych dla nauczycieli w obszarze wychowania do pokoju jest szczególnym wyzwaniem. Taki też był właśnie cel przeprowadzonych wykładów dla studentów, którzy chętnie na nie uczęszczali.

- W ramach problematyki wychowania do pokoju, ks. prof. Rogowski zaprosił doktorantkę Anję Niermann z Instytutu Teologii Katolickiej w Vechcie na Wydział Teologii UWM na spotkanie ze studentami. Jako współpracownik naukowy w Katedrze Pedagogiki Religii prof. Spiegela udzielała się również w pracach edytorskich czasopisma KERYKS w roli asystentki redakcyjnej. Na seminarium ze studentami w Olsztynie dzieliła się niezwykle interesującą wiedzą, którą zdobyła podczas projektu badawczego wchodzącego w zakres nauki o pokoju, wychowania do pokoju i pracy związanej z problematyką pokoju, która podejmowana jest przez różne podmioty edukacyjne. Praca magisterska A. Niermann została wyróżniona i opublikowana (co należy do rzadkości) pod tytułem: *Gewaltfrei in die Zukunft – die friedenspädagogische Relevanz der Spiegelneuronen* („Bez przemocy w przyszłości – znaczenie neuronów lustrzanych w wychowaniu do pokoju") została opublikowana w LIT Verlag w 2012 roku. Autorka zaznacza, że w roku 1996 grupa badaczy na czele z Giacomo Rizzolaltim odkryła istnienie neuronów lustrzanych (por. Rizzolatti Giacomo, Sinigaglia Corrado, *Mirrors in the Brain. How Our Minds Share Actions and Emotions*, Oxford (u.a.), 2008). Neurony lustrzane to komórki nerwowe, które wywołują reakcję w mózgu nie tylko wówczas, gdy sami wykonujemy jakąś czynność, lecz również wtedy, gdy np. tylko odbieramy ją wizualnie lub akustycznie. Głównym celem projektu jest ukazanie zasięgu oddziaływania tego neurobiologicznego zjawiska w sferze interakcji międzyludzkich. Komórki lustrzane mogą być interpretowane jako baza empatii i zachowań imitacyjnych (Bauer Joachim, *Warum ich fühle, was du fühlst. Intuitive Kommunikation und das Geheimnis der Spiegelneurone*, Hamburg, 6 Aufl. 2005). W taki sposób w życiu codziennym doświadczamy rezonansów wywołanych działaniem neuronów lustrzanych, gdy na przykład odpowiadamy uśmiechem na uśmiech lub na widok jakiejś osoby spontanicznie sami wpadamy w przygnębienie. Znaczące z punktu widzenia teologii induktywnej antropologiczne ukierunkowanie człowieka na relacje z innymi zostaje potwierdzone przez neurobiologię (por. Bauer Joachim, *Prinzip Menschlichkeit. Warum wir von Natur aus kooperieren*, Hamburg, 4. Aufl. 2007). Fascynujace są społeczno-praktyczne konsekwencje dzialania neuronów lustrzanych, które mogą być wykorzystane dla wychowania do pokoju, będącego jednym z obszarów badawczych pedagogiki religii. Projekt jest próbą stworzenia prototypu takiej koncepcji. Za pomocą wiedzy o funkcjonowaniu neu-

ronów lustrzanych możliwa jest ingerencja w spiralę przemocy i przekształcenie jej w spiralę rezygnacji z przcmocy. W tym celu potrzebna jest refleksja nad nieświadomym, intuicyjnym zachowaniem, która może doprowadzić do przekształcenia go w wolne od przemocy, teologiczne, dynamiczne działanie w relacji (por. Spiegel Egon, *Ohne Gewalt leben. Spiritualität und Praxis gewaltfreier Weltgestaltung*, w: Nagler Michael, Spiegel Egon, *Politik ohne Gewalt. Prinzipien, Praxis und Perspektiven der Gewaltfreiheit*, Berlin 2008, s. 55-163). Ks. prof. Rogowski, tłumacząc na język polski wykład A. Niermann, stwierdził, że przekazywane treści mające charakter interdyscyplinarny (choć dość trudne) wzbudziły ogromne zainteresowanie, co dało się zauważyć podczas ożywionej dyskusji wśród studentów teologii. A. Niermann przedstawiła swój projekt badawczy także podczas Polsko-Niemieckiego Kongresu Pedagogiki Religii, który został zorganizowany, jak wspomniano wyżej, przez ks. prof. Rogowskiego i prof. Spiegela dla pedagogów religii obszaru języka niemieckiego i z Polski w Olsztynie na Wydziale Teologii UWM w dniach 18-19 czerwca 2010 roku.

- W Centrum Polsko-Niemieckim Młodzieży Europejskiej w Olsztynie odbyła się 27 stycznia 2012 roku międzynarodowa promocja książki pt. *Pedagogika religii. Podręcznik akademicki* autorstwa ks. prof. dra hab. Cyprian Rogowskiego, jak również upamiętnienie współpracy polsko-niemieckiej na polu pedagogiki religii. W promocji tej wziął udział sam wydawca dr Adam Marszałek z Torunia – Prezes największej oficyny naukowej w Polsce. Benefis ten został połączony z jubileuszem 10-lecia współpracy międzynarodowej: *Pedagogika w polskim i niemieckim dialogu naukowym*. Zagraniczne ośrodki naukowe reprezentowali między innymi prof. Egon Spiegel z Uniwersytetu w Vechcie (do niedawna profesor UWM) Anja Niermann, współpracownik naukowy w jego w katedrze. Na uroczystość tę przybył przedstawiciel Ambasadora Niemiec w Polsce Pani Konsul Generalna Friedrun Keltsch-Raczka z Gdańska, która podkreśliła znaczenie tego typu spotkań, zwłaszcza dla zbliżenia obu narodów. W spotkaniu tym wzięli również udział Goście ze środowiska akademickiego UWM. Podniosłym momentem było wystąpienie moderatora uroczystości ks. prof. dra hab. Janusza Mariańskiego z Katolickiego Uniwersytetu Jana Pawła II w Lublinie. Jako recenzent wydawniczy podkreślił, iż publikacje ks. prof. Cypriana Rogowskiego legitymizują ostatecznie dyscyplinę naukową pedagogiki religii w Polsce. Na tę samą wagę wskazał też sam wydawca dr Adam Marszałek, natomiast znaczenie dotychczasowej kooperacji naukowej na płaszczyźnie międzynarodowej i jej dalszy rozwój, zwłaszcza dla młodej generacji naukowców w jednoczącej się Europie nakreślił prof. Egon Spiegel. Nie byłoby tak miłej atmosfery, gdyby nie oprawa muzyczna, jej doniosłe akcenty wykonane przez pracowników naukowych Uniwersytetu UWM z Wydziału Sztuki – prof. Leszka Szarzyńskiego i dra Romana Kuźniaka.

Wydawca największej oficyny naukowej w Polsce dr Adam Marszałek z Torunia

Od lewej prof. Egon Spiegel, ks. prof. Cyprian Rogowski, Konsul Generalna Friedrun Keltsch-Raczka, dr Agnieszka Zduniak, Gabriela Czarkowska-Kusajda (Przedstawicielka Wojewody), ks. prof. Janusz Mariański (KUL)

- 16.01.2014 roku ks. prof. Rogowski wziął udział w wykładzie razem z prof. Spiegelem w Instytucie Teologii Katolickiej Universytetu w Vechcie. Problematyka wykładu dotyczyła kształcenia transkulturoweg (*Transkulturelle Bildung*). W ostatnich latach na rynku wydawniczym, zwłaszcza w Europie Zachodniej pojawiło się wiele publikacji, które reflektują zagadnienia związane z różnorodnością kultur. Zainteresowanie tą problematyką ciągle wzrasta, ponieważ pojawiają się nowe problemy i wyzwania spowodowane procesem globalizacji, który ma charakter wielowymiarowy i obejmuje wszystkie dziedziny życia ludzkiego. Jeśli mówi się o możliwościach edukacji transkulturowej, to potrzeba ta wynika z zachodzących ustawicznie przemian społeczno-kulturowych w świecie. Problemy te występują zwłaszcza w tych krajach, które są nimi bezpośrednio konfrontowane, takimi zjawiskami, jak przykładowo ruchy migracyjne i uchodźców do Europy spowodowane konfliktami wojennymi w Syrii i nie tylko. Różne podmioty edukacyjne starają się stawić czoło tym niezwykle skomplikowanym wyzwaniom. W krajach takich, jak chociażby Austria czy Niemcy, już od dłuższego czasu wdrażane są specjalne programy edukacyjne o charakterze transkulturowym na różnych poziomach kształcenia, które funkcjonują od 2015 roku. Warto nadmienić, że Austria ma od wielu lat nawet program edukacji transkulturowej na zasadzie własnego nauczania. Zglobalizowane społeczeństwa, ruchy migracyjne i nowoczesne systemy komunikacyjne stworzyły wiele różnych stylów i form życia. Na rozwój indywidualny wpływają zatem liczne uwarunkowania pochodzeniowe, kulturowe i wewnętrzna różnorodność.
- Wyjazd do Vechty ks. prof. Rogowskiego na wykład z prof. Spiegelem na temat zagadnień dotyczących pokoju w świecie: *Friedenswissenschaft aus religionspädagogischer Perspektive* („Nauka o pokoju z perspektywy pedagogicznoreligijnej"), Instytut Teologii Katolickiej, Universität-Vechta (14.01.2015 roku). Pojęcie pokoju w perspektywie pedagogicznoreligijnej rozumiane jest jako działanie mające na uwadze wychowanie do pokoju. Chodzi tu nie tylko wolne od przemocy działania jednostki (interakcje), lecz także wolne od przemocy relacje (struktury). Z tego powodu wychowanie do pokoju ma m.in. wymiar zarówno ekonomiczny (sprawiedliwość), jak i ekologiczny (zachowanie stworzenia). Jest kwintesencją prób kształtowania w sposób wolny od przemocy współżycia we wspólnocie i społeczeństwie w perspektywie eschatologicznie otwartego *optimum* i dlatego jest określane nie tylko przyczynowo, lecz również intencjonalnie. Wychowanie do pokoju ma na celu permanentne dążenie do wciąż jeszcze nie osiągniętego, wielowymiarowego współżycia wolnego od przemocy. Wychowanie do pokoju zalicza się do głównych celów pedagogicznych i zadań wychowawczych, realizowanych w ramach wszystkich przedmiotów. Postulowana w wychowaniu do pokoju wolność od przemocy jest zatem uzasadniona procesualnie.
- W dniach 5-10 grudnia 2015 roku ks. prof. Rogowski przeprowadził wykłady na Uniwersytecie w Vechcie na temat: *Turystyka i sakroturystyka w kontekście globalizacji.* Problematyka wykładu związana była z badaniami statutowymi na Wydziale Nauk o Środowisku UWM w Olsztynie. W ramach dynamicznie rozwijającego się ruchu turystycznego w świecie sakroturystyka przyczynia się do integracji

interkulturowej, a nawet transkulturowej. W wykładach uczestniczyli studenci niemieccy w czterech oddzielnych grupach po 30 osób każda. Promocja regionu Warmii i Mazur wzbudziła zainteresowanie słuchaczy i na początku nowego roku kalendarzowego 2016 na Wydział Nauk o Środowisku UWM przybyła grupa studentów z prof. Egonem Spiegelem.

Ks. prof. Rogowski podczas wykładu na Uniwersytecie w Vechcie

- W grudniu 2015 roku, na zaproszenie ks. prof. Rogowskiego, na Wydziale Nauk o Środowisku UWM w Olsztynie gościł właściciel największej Firmy Turystycznej i biura podróży na świecie (Firma Höffmann-Reisen z Vechty w Niemczech). Turystyka to wypoczynek, rozrywka, ale przede wszystkim budowanie pokojowych relacji wśród młodzieży różnych kultur – twierdzi Hans Höffmann – niemiecki przedsiębiorca, który chce takiego myślenia o branży nauczyć studentów UWM, zapraszając ich do odbywania praktyki w swojej firmie. Jego firma specjalizuje się w realizowaniu niepowtarzalnego projektu integracyjno-edukacyjnego o nazwie „Szkoła w podróży", urządzając wakacje dla ca. 50 tys. młodzieży. Rocznie zaś organizuje wypoczynek dla ca. 100 tys. osób. Przy współpracy z Uniwersytetem w Vechcie, Hans Höffmann założył Akademię i uczy w niej turystycznego fachu swoich pracowników. Stała się ona znakiem nowego myślenia o roli turystyki i ekologicznym wypoczynku młodzieży. Wkrótce funkcjonowanie Akademii poznają studenci kierunku turystki i rekreacji Wydziału Nauk o Środowisku. Prof. Mirosław Krzemieniewski, dziekan tegoż wydziału zaprosił Gości m.in. do Centrum Akwakultury i Inżynierii Środowiska oraz do zwiedzenia kortowskiego miasteczka uniwersyteckiego. W Akademii Hansa Höffmanna wszyscy opiekunowie grup przechodzą m.in. szkolenie prawne, medyczne i pedagogiczne – powiedział właściciel firmy i uzasadniał, że nie sztuką jest zawieźć ludzi na zaplanowane miejsce i zakończyć tym swój wkład organizacyjny. Chcemy, aby nasi pracownicy umieli

sobie radzić w trudnych sytuacjach, a takie w podróży zdarzają się często – mówił Hans Hoffmann. Jeśli nasz klient ma satysfakcję z dobrej obsługi, jeśli z wakacji u nas wraca do domu zadowolony –, to dla nas najlepsza rekomendacja – wyjaśniał Hans Höffmann. Tego wszystkiego chce nauczyć naszych studentów z Olsztyna, oferując im też możliwość odbycia praktyk w charakterze opiekunów grup.

Realizując wspomniany projekt integracyjno-edukacyjny o nazwie „Szkoła w podróży", Hans Höffmann widzi w turystyce młodzieżowej i szkolnej okazję do upowszechniania pokojowych relacji oraz poszanowania różnych kultur. Wyjaśnia przy każdej okazji, że nie ogranicza uprawiania turystyki tylko do biznesu, chociaż zajmuje się nią od 42 lat, ale dostrzega w niej misję wynikającą z głębokich, osobistych przeżyć. O Polakach wiele się nasłuchałem dobrych i złych rzeczy, także sporo wojennych i powojennych, co ukształtowało mój negatywny obraz, ale do czasu tylko – opowiada Hans Höffmann. Pobyt w Rzymie w 1982 roku wraz z grupą turystów na audiencji generalnej u Papieża Jana Pawła II okazał się dla mnie punktem zwrotnym- ożywia się na myśl o spotkaniu z Ojcem Świętym. Przechodząc blisko wyciągnął do mnie rękę na powitanie. Chciałem mu powiedzieć, że 6 tygodni wcześniej zmarł mój najstarszy syn, ale nie dałem rady, bo słowa ugrzęzły mi w gardle. Miesiąc później byłem z kolejną grupą u papieża na audiencji generalnej. W tym czasie chorował mój drugi syn. Lekarze nie dawali mu szans na przeżycie. Papież, przechodząc obok mnie, tym razem zatrzymał się nieco dłużej i zapytał wprost: twój syn jest chory? Potwierdziłem. Wówczas odpowiedział, że będzie się za niego modlił. Syn wyzdrowiał. Dziś ma żonę, dzieci i pracuje w naszej firmie. Od tamtej chwili ten wybitny Polak zmienił moje myślenie o Polakach i ukształtował całe moje późniejsze życie – podkreśla Hans Höffmann. Olśniło mnie to wydarzenie na tyle, że postanowiłem potraktować turystykę, jako sposób na upowszechnianie pokojowych relacji i to stało się misją mojego przedsiębiorstwa.

Nie chcę, żeby wyjazdy były tylko rozrywką. Staramy się w firmie, aby klienci mogli kreować wartościowe postawy i siebie, i swoich bliskich, a odwiedzane miejsca wspominali z radością. Ludzie podróżują po świecie, aby lepiej go poznawać, lepiej rozumieć innych, a tym samym łatwiej i szybciej budować pokojowe relacje – wyjaśnia Hans Höffmann. Takiej filozofii myślenia chciałby także nauczyć studentów z Kortowa. Ks. prof. Cyprian Rogowski z WNoŚ i prof. Egon Spiegel z Vechty nawiązali bliskie kontakty z firmą Höffmann-Reisen, uznając, że dobrze jest wymieniać doświadczenia i przy nich jeszcze się uczyć. Może nam w Polsce też potrzebne jest takie traktowanie turystyki młodzieżowej. Prof. Egon Spiegel, będąc profesorem Uniwersytetu w Vechcie w Niemczech, przez wiele lat był również profesorem UWM. Branża turystyczna poszukuje wciąż nowych ofert i coraz częściej połączona jest z propozycją tzw. *sakroturystyki*. W UWM na kierunku turystyka i rekreacja ks. prof. Rogowski zajmuje się właśnie jej rozwijaniem. Wśród przedmiotów studenci mogą wybierać tzw. moduły związane z problematyką sakroturystyczną. Z obserwacji wynika, że zainteresowanie nią wzrasta, między innymi dzięki nawiązywaniu dobrej współpracy międzynarodowej.

Spotkanie z Gośćmi z Niemiec w Centrum Akwakultury UWM w Olsztynie. Od prawej Prof. Mirosław Krzemieniewski – Dziekan WNoŚ UWM, Hans Höffmann – właściciel Firmy Höffmann-Reisen, Jego Syn Andreas Höffmann, ks. prof. Cyprian Rogowski, prof. Egon Spiegel

TURYSTYKA SAKRALNA TO JEDNA Z WIELU MOŻLIWOŚCI

Turyści na całym świecie coraz częściej wybierają wycieczki tematyczne. Stąd duże zainteresowanie np. turystyką sakralną. Rozwijaniem tej tematyki na kierunku turystyka i rekreacja na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim będzie zajmował się ks. prof. Cyprian Rogowski.

Wydział Nauk o Środowisku prowadzi kierunek turystyka i rekreacja na pierwszym stopniu i od 2015 roku — na drugim stopniu kształcenia. — Na naszym wydziale zrodziła się myśl, że powinniśmy dać studentom możliwość wyboru problematyki turystyki religijnej. Kościoły, sanktuaria, świątynie to często najstarsze i bardzo ciekawe miejsca do zwiedzania. Przykładem jest chociażby nasz region — mówi dr hab. inż. Ewa Paturej, prof. UWM, prodziekan ds. jakości kształcenia na Wydziale Nauk o Środowisku, kierownik Katedry Turystyki, Rekreacji i Ekologii. — Na razie takiej specjalności jeszcze nie mamy, bo wiąże się z tym długa droga formalna, ale studenci na kierunku turystyka i rekreacja mogą wybierać wśród przedmiotów tzw. moduły związane z problematyką turystyki sakralnej.

Od prawej: dziekan prof. Mirosław Krzemieniewski, Hans Höffmann i jego syn Martin, ks. prof. Cyprian Rogowski, prof. Egon Spiegel

Rozwijaniem tej tematyki będzie zajmował się ks. prof. Cyprian Rogowski, który zaproponował zmianę nazwy przedmiotu z turystyki religijnej na sakroturystykę.

Ks. prof. Cyprian Rogowski i prof. Egon Spiegel, który pracuje na Uniwersytecie w Vechcie w Niemczech, a przez wiele lat był pracownikiem UWM, nawiązali współpracę z Hansem Höffmannem, niemieckim przedsiębiorcą, który jest właścicielem firmy turystycznej. Höffmann w grudniu odwiedził wydział. W rozmowie z władzami wydziału zaproponował studenckie praktyki, zakwaterowanie, a nawet certyfikaty. Podczas wizyty w Olsztynie mówił: — Nie sztuką jest zawieźć ludzi w zaplanowane miejsce. Uczymy naszych pracowników, aby umieli sobie radzić w trudnych sytuacjach, a takie w podróży zdarzają się często — wyjaśnił Hans Höffmann.

— Z pewnością jest coraz większa grupa społeczeństwa, która chce zwiedzać miejsca sakralne — dodaje prof. Ewa Paturej. — Rozszerzając naszą ofertę, możemy kształcić kadry na potrzeby biur turystycznych, odpowiedzieć na zapotrzebowanie rynku. red.

2. stopniowe studia turystyka i rekreacja

- Dnia 20 maja 2016 roku odbyła się międzynarodowa konferencja w Höffmann-Reisen-Akademie (Vechta/Niemcy), poświęcona pamięci Jana Pawła II.

Źródło: http://www.hoeffmann-touristik.de/wir-ueber-uns/das-unternehmen
(Biuro Turystyczne w Vechcie)

Zdjęcie z publicznością w sali konferencyjnej

Na zaproszenie właściciela firmy turystycznej Hansa Höffmanna w konferencji tej wzięli udział przedstawiciele środowiska akademickiego w Vechcie, Rektor Uniwersytetu prof. dr hab. Burghart Schmidt i prof. dr hab. Egon Spiegel współpracujący z Höffmann--Reisen-Akademie. Środowisko akademickie UWM w Olsztynie reprezentował ks. prof. dr hab. Cyprian Rogowski, prof. zw., pracownik Wydziału Nauk o Środowisku w Katedrze Turystyki, Rekreacji i Ekologii, który wygłosił też referat.

Ks. prof. Rogowski podczas powitania na konferencji razem z prof. Spiegelem

Ks. prof. Rogowski podczas wygłoszenia referatu

Hans Höffmann i ks. prof. Cyprian Rogowski

Na zdjęciu od lewej prof. Egon Spiegel, Delegat z Watykanu Arcybiskup Dr Emery Kabongo, były sekretarz Ojca Świętego Jana Pawła II i ks. prof. Cyprian Rogowski

Wystąpienia reprezentantów środowisk akademickich, politycznych, społecznych, kulturalnych i kościelnych odnosiły się do motta konferencji: *Świat potrzebuje orędowników pokoju* (słowa Ojca Świętego Jana Pawła II). Podczas pierwszej części obrad

w auli konferencyjnej wyświetlono także film o pontyfikacie Jana Pawła II i współpracy właściciela firmy Hansa Höffmanna z Watykanem, zwłaszcza jego wieloletniej więzi z Ojcem Świętym. Druga część konferencji miała niezwykle podniosły charakter. Delegat z Watykanu, Arcybiskup Dr Emery Kabongo pochodzący z Kongo, były sekretarz Jana Pawła II i Biskup Heinrich Timmerevers z Dresden – Meiβen poświęcili na terenie firmy kaplicę z relikwiami papieskimi.

Zgromadzonym błogosławieństwa udziela Biskup Heinrich Timmerevers
z Dresden-Meißen i Arcybiskup Dr Emery Kabongo z Watykanu

Kaplica na terenie firmy poświęcona św. Janowi Pawłowi II.
Witraż z Jego wizerunkiem i Relikwiarz

Figura św. Jana Pawła II z brązu na cokole granitowym i płycie marmurowej wykonana przez polskiego artystę rzeźbiarza, przekazana w darze ks. prof. Cyprianowi Rogowskiemu od Przyjaciół prof. Egona Spiegela z Uniwersytetu w Vechcie i właściciela firmy turystycznej Hansa Höffmanna jako wyraz uhonorowania jego wieloletniej międzynarodowej współpracy naukowej

- W dniach 10-13 stycznia 2016r na Wydziale Nauk o Środowisku gościła grupa studentów z Uniwersytetu w Vechcie, w tym jeden z Chin, której przewodniczył prof. Egon Spiegel. Jest to rezultat podpisanej umowy między UWM w Olsztynie i Uniwersytetem w Vechcie. Studenci niemieccy wzięli między innymi udział w wykładzie prof. Spiegela dla studentów Wydziału Nauk o Środowisku UWM na kierunku *turystyka i rekreacja*, w ramach przedmiotu *Dziedzictwo Kulturowe*, który w bieżącym semestrze prowadził ks. prof. zw. dr hab. Cyprian Rogowski. Wykład poprzedziło wystąpienie Pani dr hab. Ewy Paturej, prof. UWM, Prodziekan do Spraw Kształcenia Wydziału Nauk o Środowisku, w którym witając Gości z Niemiec, zwróciła szczególną uwagę na wartość współpracy naukowej, wynikającej z podpisanych umów międzynarodowych. Wykład zatytułowany *Shaping life and word on the horizon of globalization (Kształtowanie rzeczywistości w ramach procesów globalizacji)*, prof. Spiegel wygłosił w języku niemieckim, a tłumaczył go ks. prof. Cyprian Rogowski. Prof. Spiegel wziął również udział w trzech grupach ćwiczeniowych u ks. prof. Cypriana Rogowskiego i w ramach tej samej problematyki nawiązał ze studentami dyskusję w języku angielskim wokół tematyki upowszechniania idei kultury pokoju w świecie. Podkreślił, że kwestia ta powinna być przedmiotem pogłębionych badań w kontekście rozwijającego się dynamicznie ruchu turystycznego. Przy tej okazji prof. Spiegel zaprosił studentów UWM do Vechty i zachęcił ich do realizacji Programu Erasmus i podpisanej umowy bilateralnej między uczelniami.

Od lewej ks. prof. Cyprian Rogowski, prof. Ewa Paturej – Dziekan Wydziału Nauk o Środowisku i prof. Egon Spiegel z Uniwersytetu Vechta

Studenci podczas wykładu

Ks. prof. Rogowski tłumaczy wykład prof. Spiegela

- Podczas inauguracji akademickiej 2016/2017 status Profesora Honorowego za wieloletnią współpracę z UWM w Olsztynie otrzymał prof. dr hab. Egon Spiegel z Uniwersytetu w Vechcie. Z wnioskiem o nadanie tego tytułu wystąpiła Rada Wydziału Nauk o Środowisku. Starania w tym kierunku podjął ks. prof. Rogowski jako pracownik tego Wydziału, a wcześniej Wydziału Teologii UWM. Prof. Egon Spiegel ukończył studia teologiczne na Uniwersytecie we Freiburgu, w Mar-

burgu natomiast z politologii, socjologii, psychologii i protestanckiej etyki społecznej. Doktoryzował się i habilitował na Uniwersytecie w Münster. Wykładał na uniwersytetach w Aachen, Münster, Siegen, Gießen i Kolonii. Pierwszą profesurę otrzymał w 1999 roku na Uniwersytecie Technicznym w Dreźnie. Od 2000 roku jest profesorem teologii praktycznej na Uniwersytecie w Vechcie. W latach 2003-2010 pracował jako profesor na UWM w Olsztynie. Jako promotor kierował ponad 300 pracami dyplomowymi studentów, pełnił funkcję promotora w 11 przewodach doktorskich i 3 habilitacyjnych jako recenzent. Promuje młodą kadrę naukową, zwłaszcza poprzez wyjątkowe prace dyplomowe napisane na wysokim poziomie pod jego kierunkiem. Jego główne zainteresowania naukowe koncentrują się przede wszystkim na pionierskim podejściu do badań socjo-teologicznych, z zakresu problematyki wychowania do pokoju i kulturoznawczej, a także obszarów społecznych i etycznych. Jego publikacje dostępne są w języku niemieckim, polskim, chińskim, angielskim, włoskim i portugalskim. Jest członkiem komitetów redakcyjnych i rad naukowych w czasopismach specjalistycznych, krajowych i zagranicznych. Oprócz swoich długoletnich i licznych pobytów na wykładach na UWM w Olsztynie (od 2003), wizytował w ramach badań naukowych i wykładów w USA, m.in. na *University of California, Berkeley i Kanadzie, University, Faculty of Religious Studies* (Montréal), na 17 Uniwersytetach w Chinach, zwłaszcza na Uniwersytecie Nanjing. Ponadto prowadził badania naukowe i wykłady na różnych Uniwersytetach w Korei Południowej, Brazylii i Japonii.

Prof. Spiegel kultywuje interdyscyplinarną współpracę z koleżankami i kolegami reprezentującymi nauki o wychowaniu, psychologię, medycynę, kooperuje też na płaszczyźnie pozauniwersyteckiej z lokalnymi szkołami, szpitalem (jako pedagog) i firmą turystyczną Höffmann-Reisen. Nawiązał współpracę polsko-niemiecką, zapraszając do niej w 1999 roku ks. prof. dra hab. Cypriana Rogowskiego do Drezna. Jest współredaktorem założonego przez Rogowskiego międzynarodowego trójjęzycznego specjalistycznego czasopisma pedagogicznoreligijnego KERYKS. Współpracował przy tworzeniu *Leksykonu* i *Podręcznika Akademickiego Pedagogiki Religii* autorstwa C. Rogowskiego, współorganizuje wyjazdy dla studentów i doktorantów do innych uczelni, trzy razy przedłużył umowy bilateralne o kooperacji międzynarodowej między University of Vechta i UWM w Olsztynie oraz umowy w ramach Erasmusa. W ramach współpracy prof. Rogowski prowadzi sukcesywnie wykłady na Uniwersytecie w Vechcie, jak również kieruje tam pracami dyplomowymi (*Bachelor* i *Master*) oraz jest powoływany na promotora prac doktorskich i jako recenzent w przewodzie habilitacyjnym. Spiegel realizował razem z Rogowskim w UWM w Olsztynie pierwszy polsko-niemiecki Kongres Pedagogów Religii, współfinansowany przez naukową Fundację (*Deutsch-Polnische Wissenschaftsstiftung*). W realizacji tego przedsięwzięcia wzięli udział prof. Annette M. Stross z Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Karlsruhe, prof. Martin Jaeggle i prof. Andrea Lehner Hartmann (Uniwersytet Wiedeński), ks. prof. Janusz Mariański (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II). Współpraca z prof. Liu Cheng (Nanjing University, Chiny), prof. L. Kurtz (George Mason University, USA) i prof. Michael Nagler (University of California, Berkeley, USA) zarysowała perspektywy w realizowaniu projektu o charakterze kulturoznawczym na Wydziale Nauk o Środowisku UWM w Olsztynie, promującego Warmię i Mazury jako region o szcze-

gólnych walorach turystycznych, włączając w niego kontekst globalny „Kultury Pokoju i Nieagresji dla dzieci Świata" (ONZ). **Jako ciekawostka**: posiada amerykańską licencję pilota w trzech specjalnościach, którą zgodnie z procedurami odnawia co dwa lata, zdając w Los Angeles przewidziany w tym zakresie teoretyczny i praktyczny egzamin.

Senat akademicki i przy pulpicie z lewej strony przemawia prof. Egon Spiegel i jako tłumacz ks. prof. Rogowski

Zaproszeni Goście na Inaugurację Roku Akademickiego 2016/2017 Wydziału Nauk o Środowisku UWM w Olsztynie (od prawej strony: prof. Jerzy Jaroszewski, Prorektor UWM, ks. prof. Cyprian Rogowski UWM, prof. prof.h.c. Egon Spiegel, prof. Ryszard Górecki – Rektor UWM, prof. Annette M. Stroß – Uniwersytet Karlsruhe, prof. Lieber Winfried – Rektor Wyższej Szkoły w Offenburgu, prof. Michael Ewig (Prorektor Uniwersytetu w Vechcie), ks. prof. Janusz Mariański (Uniwersytet KUL), prof. Liu Chang (Uniwersytet Nanjing Chiny), prof. Andrea Lehner-Hartmann (Uniwersytet w Wiedniu)

- Rektor prof. Ryszard Górecki wręcza prof. Egonowi Spiegelowi dyplom Honorowego Profesora UWM w Olsztynie

Datum: 20.10.2016 NWZ - online

Kooperation

Ehrenprofessur für Theologen Egon Spiegel

Verleihung an der Universität in Olsztyn – Lange Zusammenarbeit

Prof. Dr. Ryszard J. Gorecki hat Prof. Dr. Egon Spiegel (rechts) jetzt im Namen des Senats seiner Universität zum Ehrenprofessor ernannt. (Bild: Pająk)

Vechta/Olsztyn Die Universität Olsztyn hat Professor Dr. Egon Spiegel eine Ehrenprofessur verliehen. Seit fast zwei Jahrzehnten kooperiert Spiegel mit seinem polnischen Kollegen Prof. Dr. Cyprian Rogowski von der Universität Olsztyn (Allenstein).

Für die Breite und Intensität dieser Kooperation und seine Verdienste für das deutsch-polnische Verhältnis wurde Spiegel jetzt vom Senat der Ermländisch-Masurischen Universität Allenstein durch die Verleihung einer Ehrenprofessur gewürdigt. Spiegel hat an der Uni Vechta die Professur Praktische Theologie: Religionspädagogik und Pastoraltheologie.

Die durch den Rektor der polnischen Universität Prof. Dr. Ryszard J. Gorecki im Rahmen der Festlichkeiten zur Eröffnung des Akademischen Jahres vorgenommene Auszeichnung bestätigt zugleich die internationale Ausrichtung der Universität Vechta. Seit 2004 besteht die Kooperation mit der Universität Olsztyn.

Lange Jahre fungierte Spiegel als Titularprofessor an der Theologischen Fakultät der Allensteiner Universität, heute ist er Visiting Professor am Lehrstuhl für Sakrotourismus in der Umweltwissenschaftlichen Fakultät. Mit seinem polnischen Kollegen Prof. Dr. Cyprian Rogowski organisiert er studentische Austauschprogramme, veranstaltet Doktorandenseminare und gibt die renommierte deutsch-polnische Fachzeitschrift für Religionspädagogik KERYKS heraus.

- Ks. prof. dr hab. Cyprian Rogowski przeprowadził na Uniwersytecie w Vechcie (4-7 listopada 2016 roku) 18 godzin wykładów z sakroturystyki dla studentów pierwszego i drugiego stopnia (*Bachelor* i *Masterstudiengang*). W wykładach uczestniczyła grupa 34- osobowa studentek i studentów. Słuchacze odwiedzili także Klasztor Sióstr Benedyktynek (Dinklager Kloster) i Meczet w Vechcie, zapoznając się z tradycją religijną w tych dwóch ośrodkach. Tematy wykładów dotyczyły trzech bloków zagadnień: sakroturystyka w wymiarze międzynarodowym; sakroturystyka w dialogu interkulturowym; sakroturystyka w dialogu interreligijnym.

Studenci z ks. prof. Rogowskim (od lewej) u Sióstr Benedyktynek w Klasztorze w Dinklage

Studenci w Meczecie w Vechcie

Studenci podczas spotkania w Klasztorze Benedyktynek

Spotkanie ze studentami przed Klasztorem

- W dniach 4-5 marca 2017 roku pobyt ks. prof. Rogowskiego w Vechcie. Powołany został w skład pięcioosobowej międzynarodowej komisji i jako recenzent w przewodzie habilitacyjnym dra Volker Garske na Uniwersytecie w Vechcie. W skład komisji weszli jeszcze następujący profesorowie: prof. dr Andrea Lehner-Hartmann z Uniwersytetu w Wiedniu (Austria), prof. dr Guido Meyer z Uniwersytetu w Aachen (Niemcy), prof. dr Michael Ewig, wiceprezydent Uniwersytetu w Vechcie (Niemcy), prof. dr Egon Spiegel z Uniwersytetu w Vechcie (Niemcy), prof. dr Manfred Riegger z Uniwersytetu w Monachium (Niemcy). Dr Garske przedłożył pracę habilitacyjną na temat: *Korrelative Symboldidaktik im Fokus unterrichtsmethodischer Konkretionen. Ein Beitrag zu einem theo-anthropologischen Religionsunterricht in den Sekundarstufen* („Korelatywna dydaktyka symbolu w centrum metodycznych zasad nauczania. Przyczynek teo-antropologicznej lekcji religii w szkołach średnich").

Foto: Anja Niermann
Die fünfköpfige internationale Habilitationskommission zusammen mit dem Habilitanden (4.v.l.) und dem Vizepräsidenten der Universität Vechta, Prof. Dr. habil. Michael Ewig: (3.v.l.) von links: Prof. Dr. habil. Andrea Lehner-Hartmann (Universität Wien), Prof. Dr. habil. Guido Meyer (RWTH Aachen), Prof. Dr. habil. Egon Spiegel (Universität Vechta), Prof. Dr. habil. Cyprian Rogowski (Universität Olsztyn), Prof. Dr. habil. Manfried Riegger (LMU München)

- W semestrze zimowym 2017 roku ks. prof. Rogowski przeprowadził wykłady i seminarium w ramach problematyki *interreligijnego nauczania i interreligijnego dialogu*. W tym czasie zaplanowany był też wyjazd ze studentami (grupa 30 osób) do meczetu w Vechcie. Nie jest to łatwe dla członków społeczności Ahmadiyya, którzy uważają się za muzułmanów, ale oficjalnie i na ogół nie są przez większość wyznawców tej religii uznawani za muzułmanów. O ich pozycji w islamie decyduje nie tylko zarzut herezji, ale także podział społeczności. Jej założyciel postrzega siebie jako inkarnację Jezusa Chrystusa, Kryszny i Buddy. Oprócz Koranu jego pisma mają wielkie znaczenie dla wiernych. Dżihad rozumieją przede wszystkim jako walkę z samym sobą, odrzucają przemoc w imię szerzenia wiary. Muzułmań-

ska społeczność reformatorska założona pod koniec XIX wieku zbudowała swój własny meczet, meczet Bait-ul-Qaadir, będący pochodną muzułmańskiego Dżamaat Ahmadiyya w Niemczech, w strefie przemysłowej miasta Vechta.

Chcąc zrozumieć sens interreligijnego nauczania i dialogu, studenci Uniwersytetu w Vechcie wraz z prowadzącym seminarium prof. Cyprianem Rogowskim oraz kierownikiem katedry teologii praktycznej prof. prof. h.c. Egonem Spiegelem udali się z wizytą do meczetu (Bait-ul-Qaadir Moschee). Przy tej okazji uczestniczyli w piątkowej modlitwie, wysłuchując też przemówienia kalifa mieszkającego w Londynie, które transmitowane było przez Skype'a. Następnie podczas spotkania przy kawie, herbacie i ciastku wymienili się pomysłami z przewodniczącym społeczności, panem Buttem, a także z imamem, panem Syedem Salmanem Shah'em. Rok wcześniej profesor Rogowski odbył podobną wizytę z inną grupą studentów w meczecie, której to społeczności muzułmańskiej przewodniczy imam z Turcji.

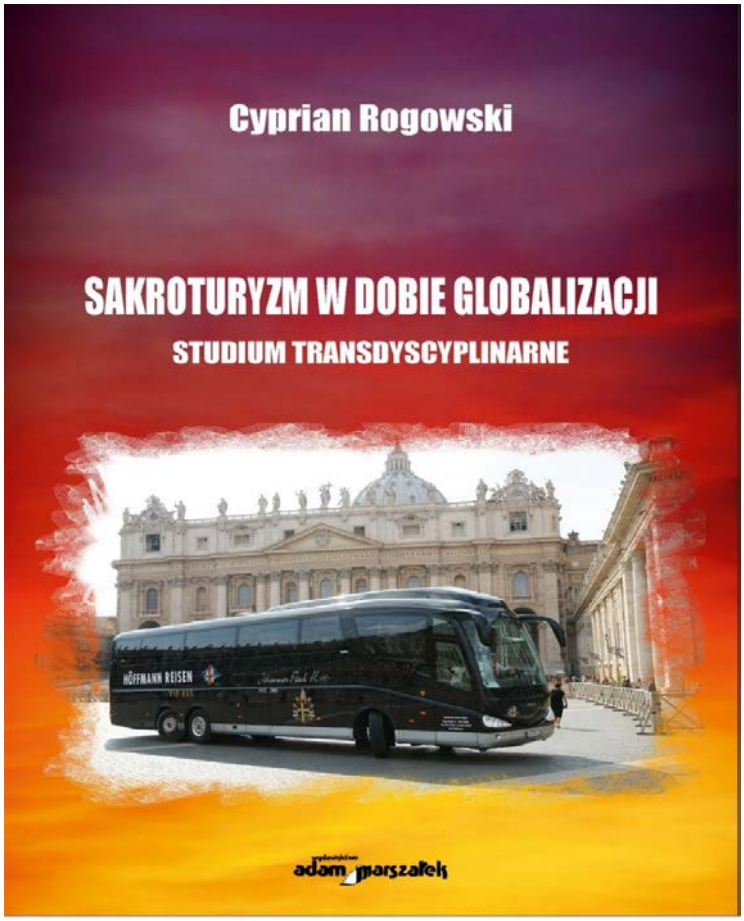

Foto: Studenci razem z wyznawcami islamu i w środku od lewej strony profesorowie Rogowski i Spiegel. Die Seminarteilnehmer/innen zusammen mit Gläubigen der Ahmadiyya Muslim Jamaat, dem Imam, Herrn Syed Salman Shah, sowie dem Leiter der Gemeinde, Herrn Butt, und den Professoren Rogowski und Spiegel (Bildmitte v.l.) im Gebetsraum der Moschee

- W semestrze letnim 2018 roku, ks. Rogowski przeprowadził seminaria naukowe ze studentami niemieckimi na temat *pedagogiki pokoju* na Uniwersytecie w Vechcie i w Höffmann-Reisen-Akademie (Vechta/Niemcy). Hans Höffmann prowadzi największą firmę turystyczną w Europie i wyraził zgodę na przyjmowanie studentów kierunku *Turystyka i Rekreacja* UWM w Olsztynie na zagraniczne praktyki w swojej firmie. Efektem takiej praktyki jest uzyskanie certyfikatu przewodnika podróży. W ramach seminarium naukowego chodzi przede wszystkim o ukazanie edukacyjnego sensu i znaczenia sakroturystki, zwłaszcza w dialogu interkulturowym i interreligijnym na rzecz rozwoju dyscypliny pedagogiki pokoju.

Przestrzeń sakralna jako przedmiot turyzmu. Interdyscyplinarne seminaria współpracy międzynarodowej na studiach magisterskich z teologii katolickiej.

Seminaria naukowe studiów magisterskich w zakresie teologii katolickiej to wynik międzynarodowego projektu badawczego w ramach dwustronnej umowy pomiędzy Uniwersytetem Vechta a UWM Olsztyn / Polska oraz współpracy z biurem podróży Höffmann-Reisen. Projekt ten ma duże znaczenie praktyczne, zwłaszcza dla studentów studiów magisterskich, ponieważ łączy teologię sacrum z możliwością jej praktycznego zrozumienia, na przykład poprzez wycieczki szkolne zorientowane na sakroturystykę lub oferty podróży motywowane duchowo i religijnie. Ks. prof. Cyprian Rogowski właśnie opublikował dotychczasowe wyniki projektu w swojej pracy (Cyprian Rogowski, *Sakroturyzm w dobie globalizaciji. Studium transdyscyplinarne*, Toruń: Adam Marszałek, 2018, z przedmową Egona Spiegla). Hans Höffmann wnosi do tego wydarzenia ponad 30 lat praktycznego doświadczenia, które opisuje w książce (Hans Höffmann, *A mimo to*, Freiburg – Bazylea – Wiedeń: Herder, 2. edycja 2018, z posłowiem Egona Spiegela; [w tłumaczeniu na język polski] Hans Höffmann, Mimo wszystko, Kraków: Wysoki Zamek, 2010).

Okładka książki

Dyskusja z ks. prof. C. Rogowskim

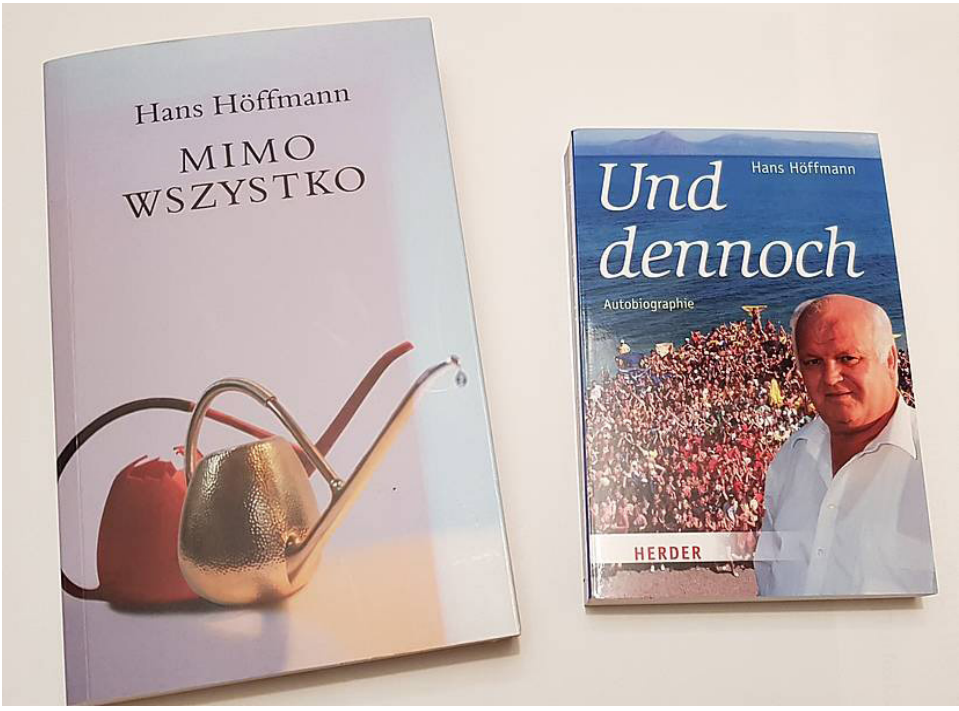

Referat studentki na temat sakroturyzmu

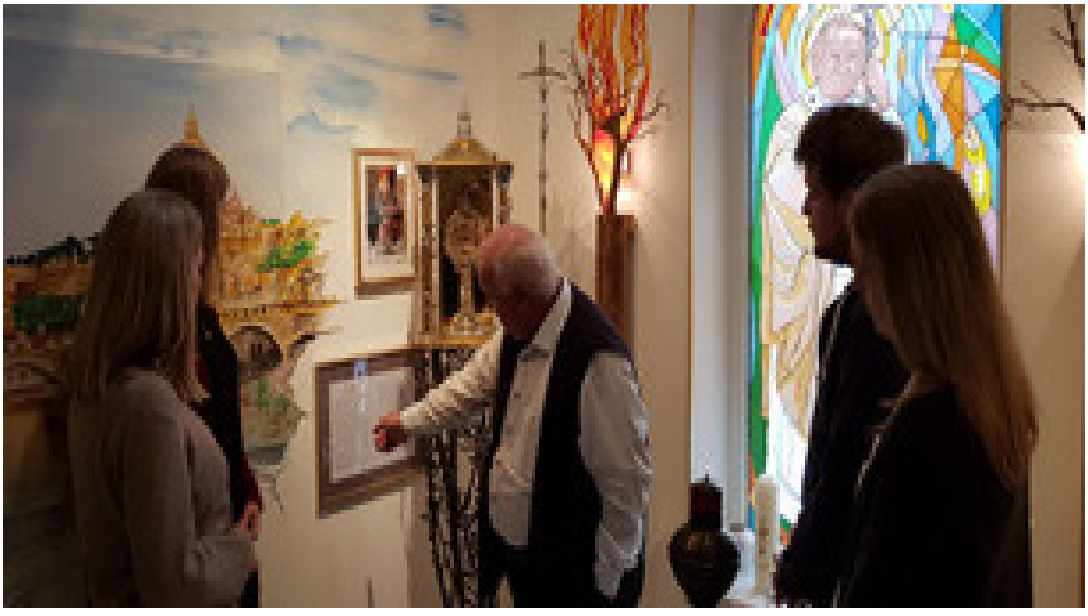
- Sakrotourismus praktisch (Sakroturyzm praktycznie)

  Studenci zdobywający doświadczenie praktyczne w ramach seminarium z sakroturystyki byli świadkami wzruszającego momentu, gdy zobaczyli na własne oczy prawdziwe insygnia Papieża Jana Pawła II, jego mitrę i Benedykta XVI, jego pastorał. Insygnia te znajdują się w budynku administracyjnym biura podróży Höffmann-Reisen GmbH w Vechcie. Dyrektor zarządzający i przedsiębiorca Hans Höffmann zorganizował w semestrze zimowym 2018/2019 wraz z ks. prof. Cyprianem Rogowskim z polskiej uczelni partnerskiej w Olsztynie i prof. Egonem Spiegelem seminarium z *sakroturystyki* i jako wykładowca na Uniwersytecie w Vechcie przedstawia praktyczną stronę branży sakroturystycznej. Tłem i podstawą jego wkładu jest wieloletnie doświadczenie w turystyce, które umożliwia

uczestnikom jego obozów młodzieżowych, wycieczek szkolnych, wycieczek autobusowych i lotniczych indywidualnie lub w grupach na spotkaniach z Papieżem Janem Pawłem II czy Benedyktem XVI aż do Papieża Franciszka. Hansa Höffmanna przez ponad 20 lat łączyła niezwykła przyjaźń z Janem Pawłem II. Jako dowód wystarczy obejrzeć zdjęcia z jego działalności i autobiografię.

Autobiografia Hansa Höffmanna

Hans Höffmann wskazuje na świadectwo relikwii krwi św. Jana Pawła II.

Wieczna Lampka – Dar Jana Pawła II dla Ausschwitz

Figura z brązu błogosławionego Księdza Jerzego Popiełuszki – kapelana Solidarności

Studenci podczas zwiedzania hali z autobusami

- 18 listopada 2018 roku promocja doktorska Profesora medycyny Dietricha Dolla na Uniwersytecie w Vechcie. Jego temat rozprawy doktorskiej nosi tytuł: *Kriegstraumata – eine anthropologische Herausforderung* (Traumatyczne przeżycia wojenne – wyzwanie antropologiczne). Jest to bardzo palący temat w polityce, duszpasterstwie i nauczaniu religii. Profesor Dietrich Doll jako chirurg (proktolog) wiele lat przebywał w Afganistanie i Iraku w warunkach wojennych, niosąc pomoc medyczną rannym żołnierzom i nie tylko. Jest to jego drugi doktorat, tym razem w zakresie nauk humanistycznych, ponieważ po tych szczególnych doświadczeniach zamierza utworzyć Instytut Traumatologii w Klinice w Vechcie. W tym kierunku prowadzi też badania naukowe ze studentami medycyny i doktorantami w wymiarze międzynarodowym. Przygotowanie rozprawy doktorskiej i obrona była wyjątkowym wydarzeniem zarówno dla niego, jak i promotorów: prof. Spiegela i ks. prof. Rogowskiego. Taka promocja doktorska nie należy do codzienności.

Promotorzy: po lewej prof. Cyprian Rogowski, po prawej prof. prof. h.c. Egon Spiegel, w środku po obronie doktoratu Profesor Dr. med. Dr. phil. Dietrich Doll

- Rok akademicki 2017/2018. Ks. prof. Rogowski doprowadza do podpisania kolejnych umów o współpracy międzynarodowej Wydziału Nauk o Środowisku UWM w Olsztynie z Uniwersytetem w Vechcie i Karlsruhe w Niemczech (Das Universitäre Polen sucht die Internationale Kooperation. Das Institut der Katholischen Theologie innerhalb der Fakultaet III – Geistes- und Kulturwissenschaften in Vechta leistet seinen Beitrag – prof. Spiegel an der UWM in Olsztyn aktiv und Pädagogische Hochschule in Karlsruhe: Allgemeine Erziehungswissenschaft und Gesundheitsbildung – prof. Annette M. Stroß).

Podczas gdy polska polityka w obecnej wersji zachowuje nieco przestarzały dystans do Europy, to Polska na płaszczyźnie uniwersyteckiej szuka połączeń z globalnymi sieciami i stara się promować internacjonalizację. Uniwersytety na całym świecie znajdują chętnych partnerów. Jednak gotowość do transnarodowych fuzji czasami napotyka duże przeszkody w praktyce wdrożeniowej. Szczególnie ważna jest tutaj osobista chęć współpracy partnerów do zapewnienia ciągłości. W tym sensie Instytut Teologii Katolickiej Uniwersytetu w Vechcie wnosi swój wkład od prawie dwóch dekad. W ramach polskiej profesury tytularnej kierownika katedry teologii praktycznej prof. prof. h.c. Egona Spiegela nie tylko Program Erasmusa, ale także umowa bilateralna pomiędzy współpracującymi uczelniami została zawarta i jest wdrażana. Polscy studenci studiowali w grupach na uczelni, doktoranci i habilitanci pracowali w seminariach dwunarodowych, a młodzi polscy naukowcy byli nadzorowani w Instytucie w zakresie studiów doktoranckich i habilitacyjnych. Oprócz intensywnej i szerokiej mobilności wykładowców – odbyły się międzynarodowe kongresy i sympozja, zainicjowano wspólne publikacje i wygłoszono wykłady. Koledzy z USA i Chin są również zaangażowani w bieżące interdyscyplinarne i międzynarodowe projekty badawcze dotyczące duchowości i religijności oraz sakroturyzmu/sakroturystyki. W roku akademickim 2017/2018 Spiegel jako profesor wizytujący na Wydziale Nauk o Środowisku UWM w Olsztynie, prowadził wspólnie wykłady ze swoim kolegą ks. prof. Cyprianem Rogowskim na temat światowych (religijnych) osiągnięć i estetycznych aspektów architektury i sztuki. Dziekan WNoŚ UWM – prof. Ewa Paturej uroczyście podziękowała profesorom i poprosiła o zaproponowanie programu w nadchodzącym roku akademickim. W tym samym czasie zawarto dodatkową umowę w ramach programu Erasmus: z Wyższą Szkołą Pedagogiczną w Karlsruhe, a mianowicie z Profesorem Wychowania Ogólnego i Wychowania Zdrowotnego Annettą M. Stroß, która do 2008 roku wykładała na Uniwersytecie Vechcie.

Profesorowie E. Spiegel i ks. C. Rogowski podczas wykładu na UWM i w ramach wspólnego seminarium naukowego

Kierownictwo Dziekanatu – Prodziekan prof. Jarosław Jaszczur Nowicki (pierwszy od lewej strony), Prodziekan prof. Urszula Filipkowska (czwarta od lewej strony) i Dziekan prof. Ewa Paturej (piąta od lewej strony) – rozmawia o współpracy z ks. prof. Cyprianem Rogowskim (drugi od lewej strony) i prof. Egonem Spiegelem (trzeci od lewej strony)

Prezentacja najnowszych publikacji – Präsentation aktueller Publikationen (od lewej strony): prof. Jarosław Jaszczur Nowicki, prof. Urszula Filipkowska, prof. Egon Spiegel, prof. Ewa Paturej, prof. Annette M. Stroß, prof. Cyprian Rogowski

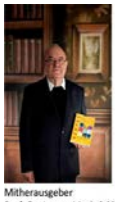

Ks. prof. Rogowski wita prof. Annette M. Stroß na wykładzie prof. Egona Spiegela

Prof. Prof. h.c. Egon Spiegel przed swoim gabinetem

- Prace ks. prof. Rogowskiego i zespołu redakcyjnego w wydaniu nowego numeru międzynarodowego czasopisma KERYK. Die Neue KERYKS (2015-2018) – Trilinguale Religionspädagogische Fachzeitschrift zum Thema: Gender (Cyprian Rogowski, Egon Spiegel, Annette M. Stroß, Andrea Lehner-Hartmann, Janusz Mariański (Eds./Hg./Red.)

Mitherausgeber
Prof. Dr. Janusz Mariański
(Lublin)

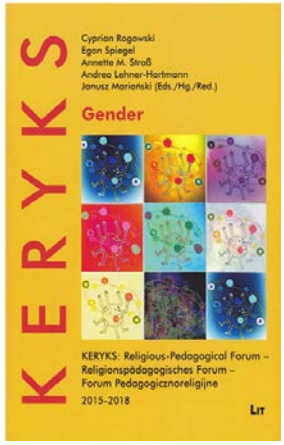

Mitherausgeberin
Prof. Dr. Andrea Lehner-
Hartmann (Wien)

Schriftleiter
Prof. Dr. Cyprian Rogowski
(Olsztyn)

Mitherausgeberin
Prof. Dr. Annette M. Stroß
(Karlsruhe)

Mitherausgeber
Prof. Dr. Prof. h.c. Egon
Spiegel (Vechta)

Inicjatorki teologii feministycznej i jej pierwsze przedstawicielki nie mogły przypuszczać, że ich ruch stanie się pewnego dnia – a minęły już dziesiątki lat – odwiecznym problemem nie tylko w akademickim dyskursie teologicznym, ale że będzie stanowił wyzwanie i zajmował Kościół, a poza nim dużą część społeczeństwa. Najprawdopodobniej w najbliższej przyszłości nadal będzie istniała konieczność podejmowania refleksji wokół niezrozumiałych problemów w relacjach między płciami, które w szczególności mają niezwykle bolesne konsekwencje dla kobiet i mniejszości seksualnych. W nowym numerze tematycznym „międzynarodowego, międzykulturowego i międzyreligijnego" czasopisma KERYKS znani autorzy dokonują konstruktywnego podsumowania dotychczasowych badań wokół problematyki *Gender*. Współredaktorce, prof. dr Andrei Lehner-Hartmann z Uniwersytetu Wiedeńskiego, która jest odpowiedzialna za koncepcję zawartości czasopisma, udało się pozyskać do współpracy znane koleżanki. Tutaj swoje stanowisko zajmują uznane przedstawicielki feministycznego środowiska naukowego: Monika Jakobs, Stephanie Klein, Helga Kohler-Spiegel, Andrea Lehner-Hartmann.

- Dnia 12.02.2019 r. podczas egzaminu dyplomowego Ahmeda Elshahawy z Kairu na kierunku Kulturoznawstwa. Temat pracy magisterskiej: *Beiträge des islamischen Religionsunterrichts für ein friedliches Zusammenleben* („Wkład muzułmańskiej lekcji religii w pokojowe kształtowanie wspólnego życia"). Ahmed Elshahawy zdał egzamin z wyróżnieniem i podjął studia doktoranckie u prof. Spiegela i ks. prof. Rogowskiego na Uniwersytecie w Vechcie.

Od lewej prof. Egon Spiegel, Ahmed Elshahawy, ks. prof. Cyprian Rogowski

- Wykłady ks. prof. Rogowskiego (maj 2019 rok) na Uniwersytecie w Halle-Wittenberg na zaproszenie Dyrektora Instytutu prof. Haralda Schwillusa (Philosophische Fakultät III Erziehungswissenschaften. Institut für Katholische Theologie und ihre Didaktik. Arbeitsbereich Religionspädagogik und Katechetik). Temat: **Spiritueller Tourismus – Chancen für religiöse Bildung** („Sakroturyzm jako szansa religijnego kształcenia").

Słowo prof. Haralda Schwillusa (od lewej strony) podczas powitania ks. prof. Cypriana Rogowskiego

Podczas wykładu ks. prof. Cypriana Rogowskiego

Od lewej prof. Harald Schwillus, prof. Cyprian Rogowski i Dziekan Wydziału prof. Stephan Sallat

- Seminarium w semestrze zimowym 2017/2018 na temat: „Liturgiczne kształcenie w teorii i praktyce – przybliżenie przestrzeni sakralnej klasztoru Sióstr Benedyktynek w Dinklage" (*Liturgische Bildung in der Theorie ud Praxis. Sakraler Raum im Benediktinerinnenkloster in Dinklage*). W ramach seminarium „kształcenie liturgiczne" wizyta u benedyktynek w ich klasztorze Dinklage jest już dobrą tradycją. Tłem tego jest ugruntowany pogląd, że kult religijny w modlitwach monastycznych i liturgii monastycznej doświadcza żywej i jedynej w swoim rodzaju koncentracji i kulminacji w szerszych ramach życia monastycznego. Większość studentów teologii katolickiej (pierwszego stopnia – studia licencjackie) i drugiego stopnia (studia magisterskie) odwiedza klasztor po raz pierwszy. Wzorowe uczestnictwo w modlitwie i spotkanie z przedstawicielką Zakonu jest decydującym doświadczeniem nie tylko w odniesieniu do jej późniejszej działalności zawodowej – głównie nauczycielskiej – ale także rozwoju osobistego. W każdym razie można to odczytać w informacjach zwrotnych uczniów. Liturgia, nie tylko w wymiarze wspólnotowym i społecznym, nie pozostaje teorią. Przeżywa się go żywym w centrum świętej przestrzeni i świętego czasu – dzięki corocznej gościnności sióstr benedyktynek. W tym roku studenci poznali siostrę benedyktynkę Makrinę Finlay, która pochodzi z USA i ma za sobą studia ukończone doktoratem na *Oxford University* w Londynie. Ona to wprowadziła uczniów w życie monastyczne. Seminarium „kształcenie liturgiczne" organizowane jest w ramach współpracy prof. prof. h.c. Egona Spiegela z Uniwersytetem Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie (Polska) przez kilka semestrów pod kierunkiem ks. prof. Cypriana Rogowskiego.

Realizacja seminarium przez polskiego profesora pedagogiki religii o międzynarodowej renomie spełnia nie tylko uniwersyteckie założenie jako centralnej oferty teologii praktycznej - zwłaszcza w połączeniu liturgii z jednej strony i edukacji z drugiej. Dzięki zaangażowaniu Rogowskiego jako duchownego seminarium zyskuje również na optymalnym, specyficznym dla nauki tle doświadczeń i refleksji. Seminarium, które Rogowski przeprowadził w porozumieniu z kolegą Spieglem i na podstawie sprawdzonej w międzyczasie koncepcji, jawi się nie tylko jako nauka o liturgii, ale także – i zgodnie z jego konkretnym zamysłem – jako nauka o wychowaniu religijnym. Znajduje to wyraźne odzwierciedlenie w priorytetach tematycznych tego seminarium. Należą do nich: religijność i duchowość, kult religijny, wszechobecność modlitwy czasoprzestrzennej, teo-antropologiczne rozumienie modlitwy, msza św., pobożność, czas modlitwy monastycznej, modlitwa piątkowa (islam, muzułmanie), medytacja, kontemplacja i działanie, *ora et labora*, rekolekcje, pokuta i spowiedź, pielgrzymki, post, Taizè, Światowe Dni Młodzieży, sakroturystyka, niedziela, niedziela jako dzień święty, przestrzeń liturgiczna, celebracje liturgiczne, szaty liturgiczne, śpiewnik, muzyka kościelna, rock i pop chrześcijański, taniec liturgiczny, struktura i elementy Mszy św., liturgia św. Chryzostoma, liturgia w kościołach protestanckich, nabożeństwo kwakrów, liturgiczna wspólnota (*koinonia*), piłkarskie i uliczne festiwale jako paraliturgia, alternatywne nabożeństwa dla

młodzieży, nabożeństwa niezwiązane z parafią, nabożeństwa dla określonych grup, nabożeństwa w mediach (radio i telewizja), specyficzne nabożeństwa (np. ze zwierzętami), nabożeństwa szkolne jako spotkania duszpasterskie: praktyczne nabożeństwa szkolne na poziomie szkoły podstawowej i średniej.

Ks. prof. Rogowski na seminarium z Siostrą Makriną Finlay. Das Rogowski-Seminar zusammen mit Sr. Makrina Finlay vor dem Eingang zum Benediktinerinnenkloster in Dinklage

- Udział ks. prof. Rogowskiego z referatem: *Religiöses Erbe von Minderheiten in Polen. Religiöse und touristische Perspektiven* („Dziedzictwo religijne mniejszości etnicznych w Polsce. Religijne i turystyczne perspektywy") na Sympozjum w dniach 5/6 października 2018 roku. Temat: *Religiöses Kulturerbe im Wandel* („Religijne dziedzictwo kulturowe wobec przemian") zorganizowane w Neuzelle (Brandenburg) pod patronatem Uniwersytetu w Halle (Organizator: prof. Harald Schwillus).
- Wykłady ks. prof. Cypriana Rogowskiego na Uniwersytecie w Vechcie w roku Akademickim 2019/2020

Prof. Dr. Cyprian Rogowski
Praktische Theologie: Religionspädagogik

Liturgische Bildung

10101 KT-10.1 2 SWS Seminar Blockveranstaltung

Termine:
14.10.2019, 20-21 Uhr, N 07
08.11.2019, 16-19.30 Uhr, N 07
09.11.2019, 9-18 Uhr, N 08
06.12.2019, 16-19.30 Uhr, N 07
07.12.2019, 9-18 Uhr, N 09

Als Subdisziplin der Praktischen Theologie reflektiert die Liturgiewissenschaft gottesdienstliches Verhalten und Handeln vor dem Hintergrund einer vielfältigen Praxis und auf Praxis hin. Liturgiephänomenologische und liturgiegeschichtliche Fragestellungen werden im Horizont eines interreligiös komparativen Ansatzes behandelt. Einzelne Fragestellungen gelten u. a. den folgenden Themenfeldern: Schulpastoral, Liturgie, Meditation, Monastische Gebetszeiten, Freitagsgebet (Islam, Muslime), Exerzitien, Kontemplation und Aktion, Wallfahrten, Taizè, Sakrotourismus, Kirchenmusik, Christlicher Rock und Pop, Liturgischer Tanz, Struktur und Elemente der Messfeier, Alternative Jugendgottesdienste, Schulgottesdienst, Spiritualität, Fasten, Liturgische Räume, Ora et labora, Liturgische Hochfeste, Chrysostomosliturgie, Quäker-Gottesdienste.

Literatur:

Guardini, Romano: Liturgische Bildung. Versuche, Burg Tothenfeld am Main: Verlag Deutsches Quickbornhaus, 1923 (Guardini, Romano: Liturgie und liturgische Bildung, Ostfildern: Matthias-Grünewald-Verlag, 1992)

Ratzinger, Joseph: Theologie der Liturgie (Gesammelte Schriften, Bd. 11), Freiburg i.Br.: Herder, 3. Aufl. 2008

Prof. Dr. Prof. h.c. Egon Spiegel / Hans Höffmann /
Prof. Dr. Cyprian Rogowski
Praktische Theologie: Religionspädagogik und Pastoraltheologie

Aktuelle Themenstellungen der Praktischen Theologie: Sakrotourismus

10523	**KTM-2.3**	**Seminar**	**2 SWS**	**Mo 18-20**	**N 01**

Beginn: 14. Oktober 2019

Die Themenfelder der Praktischen Theologie sind weit gestreut. Keine Frage, dass zu ihnen auch der Tourismus im Allgemeinen (siehe Urlauberseelsorge) wie im Besonderen (Sakrotourismus) zählt. So das Erscheinungsbild und die bildungspraktischen Chancen eines Tourismus, der speziellen „heiligen" Orten bzw. Regionen, Stätten, Traditionen und Riten gilt. An der Veranstaltung wirken mit der Inhaber des Lehrstuhls für Sakrotourismus an der Universität Olsztyn, Prof. Dr. Cyprian Rogowski, sowie der Reiseunternehmer Hans Höffmann (Höffmann Reisen GmbH, Vechta).

Literatur:

Höffmann, Hans: Und dennoch. Autobiographie, Freiburg: Herder, 2012

Rogowski, Cyprian: Sakroturyzm w dobie globalizacji. Studium Transdyscyplinarne, Torun: Adam Marszalek, 2018

Spiegel, Egon: Tourismus der besonderen Art: Sakrotourismus. Gedanken zum Geleit, in: Rogowski, Cyprian: Sakrotourismus in der Zeit der Globalisierung. Eine interdisziplinäre Studie, Torun: Adam Marszalek, 2018, 15-30

5. Nagrody i wyróżnienia

Podczas swojej działalności naukowej, dydaktycznej i organizacyjnej, ks. prof. Cyprian Rogowski otrzymał wiele nagród i wyróżnień:

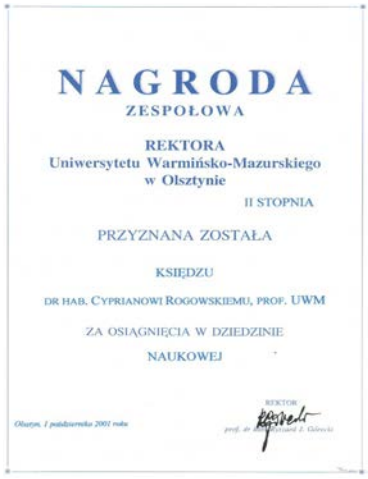
- Nagroda międzynarodowa za zaangażowanie na rzecz pracy edukacyjno-religijnej z młodzieżą, przyznana przez Ośrodek Misyjny w Aachen (Niemcy) i wręczona przez Kanclerza Niemiec Gerharda Schroedera (Berlin, 22 grudnia 1999).

Zur Erinnerung an den Empfang der Sternsinger im Bundeskanzleramt am 22. Dezember 1999

- Pięciokrotnie nagroda Rektora Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie za osiągnięcia w dziedzinie naukowej i organizacyjnej.

NAGRODA
ZESPOŁOWA

REKTORA
Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego
w Olsztynie

II STOPNIA

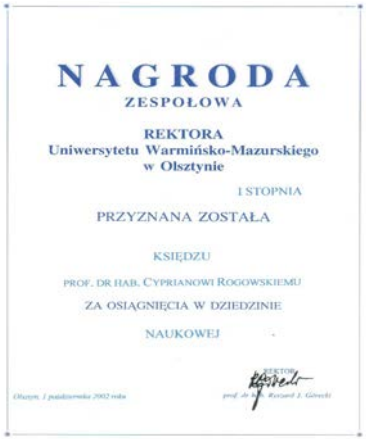
PRZYZNANA ZOSTAŁA

KSIĘDZU

DR HAB. CYPRIANOWI ROGOWSKIEMU, PROF. UWM

ZA OSIĄGNIĘCIA W DZIEDZINIE

NAUKOWEJ

NAGRODA
ZESPOŁOWA

REKTORA
Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego
w Olsztynie

I STOPNIA

PRZYZNANA ZOSTAŁA

KSIĘDZU

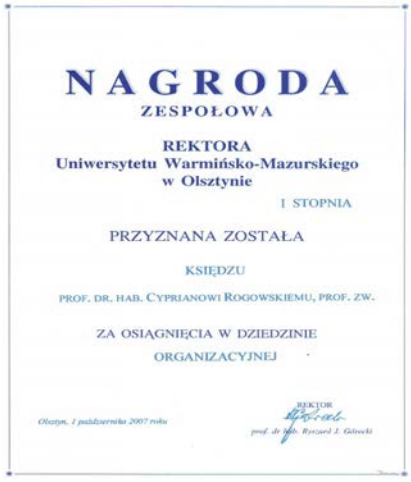
PROF. DR HAB. CYPRIANOWI ROGOWSKIEMU

ZA OSIĄGNIĘCIA W DZIEDZINIE

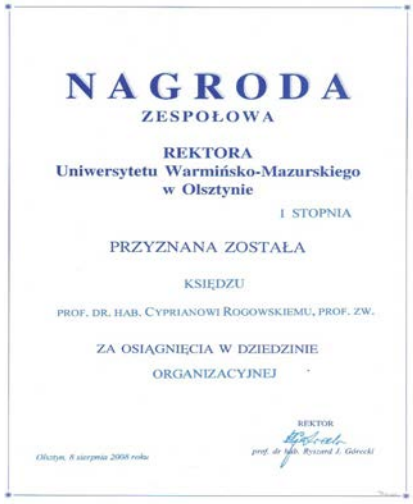
NAUKOWEJ

NAGRODA
INDYWIDUALNA
REKTORA
Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego
w Olsztynie
II STOPNIA
PRZYZNANA ZOSTAŁA
KSIĘDZU
PROF. DR HAB. CYPRIANOWI ROGOWSKIEMU
ZA OSIĄGNIĘCIA W DZIEDZINIE
ORGANIZACYJNEJ
Olsztyn, 1 października 2003 roku
REKTOR
prof. dr hab. Ryszard J. Górecki

NAGRODA
ZESPOŁOWA
REKTORA
Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego
w Olsztynie
I STOPNIA
PRZYZNANA ZOSTAŁA
KSIĘDZU
PROF. DR. HAB. CYPRIANOWI ROGOWSKIEMU, PROF. ZW.
ZA OSIĄGNIĘCIA W DZIEDZINIE
ORGANIZACYJNEJ
Olsztyn, 1 października 2007 roku
REKTOR
prof. dr hab. Ryszard J. Górecki

NAGRODA
ZESPOŁOWA
REKTORA
Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego
w Olsztynie
I STOPNIA
PRZYZNANA ZOSTAŁA
KSIĘDZU
PROF. DR. HAB. CYPRIANOWI ROGOWSKIEMU, PROF. ZW.
ZA OSIĄGNIĘCIA W DZIEDZINIE
ORGANIZACYJNEJ
Olsztyn, 8 sierpnia 2008 roku
REKTOR
prof. dr hab. Ryszard J. Górecki

- Medal Rektora za pracę w gronie Senatu Akademickiego kadencji 2002-2005.
- Medal Rektora za wkład w tworzenie i rozwój Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie jako Dziekan Wydziału Teologii w kadencjach 2002-2005 i 2005-2008.

- Medal Rektora za pracę w gronie Senatu Akademickiego kadencji 2005-2008.
- Tablica pamiątkowa od Dziekana i Rady Wydziału Teologii UWM w Olsztynie za pełnienie funkcji Dziekana Wydziału Teologii UWM w latach 2002-2005 i 2005-2008.
- Nagroda projakościowa (2007-2008) w formie rocznego stypendium naukowego za szczególne osiągnięcia naukowo-badawcze.
- Medal Bł. Księdza Jerzego Popiełuszki od Ordynariatu Polowego Wojska Polskiego za wierność wartościom – Bóg Honor Ojczyzna, w związku z przymusowym odbyciem służby wojskowej w latach 1972-1974.
- Medal i Certyfikat Polskiego Towarzystwa Biograficznego w uznaniu szczególnych osiągnięć naukowych. Uzyskał nominację i wpis do Złotej Księgi Nauki Polskiej w 100 rocznicę odzyskania niepodległości.

Certyfikat

W uznaniu szczególnych osiągnięć naukowych

ks. prof. Cyprian Rogowski

uzyskał nominację i wpis
do
Złotej Księgi Nauki Polskiej
w 100 rocznicę odzyskania niepodległości

nr 932/20

prof. dr hab. inż. Krzysztof Pikoń
Prezes Polskiego Towarzystwa Biograficznego

Datum: April 2008
Wiadomości uniwersyteckie uwm (Unizeitschrift in Olsztyn)

Nr 4 (105) kwiecień 2008

Nagrodzeni•Wyróżnieni

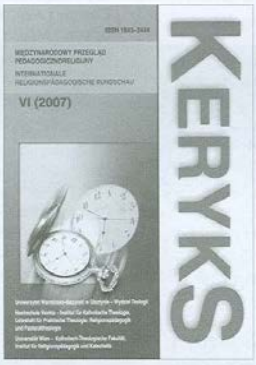
„Keryks" na liście wyróżnionych

Periodyk „Keryks. Międzynarodowy Przegląd Pedagogicznoreligijny" znalazł się na liście czasopism wyróżnionych z zakresu nauk humanistycznych i społecznych i w ocenie parametrycznej jednostek naukowych otrzymał 10 punktów.

„Keryks" (z gr. herold, posłaniec) to czasopismo wydawane przez UWM we współpracy z wydziałem teologicznym uniwersytetu w Wiedniu oraz z Wyższą Szkołą w Vechcie (Niemcy). Jest pismem dwujęzycznym, polsko-niemieckim. Jego założycielem i redaktorem naczelnym jest ks. prof. Cyprian Rogowski, dziekan Wydziału Teologii UWM.

Każdy tom zawiera następujące działy: „Od Redakcji", „Gość numeru", „Artykuły", „Nowe inspiracje w naukach o wychowaniu", „W kierunku praktyki", „Recenzje", „Sprawozdania", „Editorial" (w języku angielskim) oraz zapowiedzi „W następnym numerze".

Periodyk wydawany jest w starannej szacie, z autorskim rozwiązaniem graficznym do każdego numeru.

W skład Komitetu Redakcyjnego, poza redaktorem naczelnym, wchodzą: prof. dr hab. Martin Jäggle – zastępca redaktora naczelnego, prof. dr hab. Egon Spiegel – sekretarz redakcji, ks. prof. dr hab. Stanisław Bielecki i ks. prof. dr hab. Janusz Mariański.

Dział „Nowe inspiracje w naukach o wychowaniu" redagują prof. dr hab. Bogusław Śliwerski i prof. dr hab. Annette Miriam Stroß. Członkami Rady Naukowej są znani profesorowie, reprezentujący zarówno polskie, jak i zachodnioeuropejskie ośrodki naukowe.

Pismo znajduje odbiorców na rynku polskim i zachodnim. Wśród tego grona znajduje się ponad 200 stałych prenumeratorów. Więcej informacji o czasopiśmie „Keryks" można znaleźć na następujących stronach internetowych:

<www.uwm.edu.pl/wydawnictwo/>;

< www.uwm.edu.pl/wt/>,

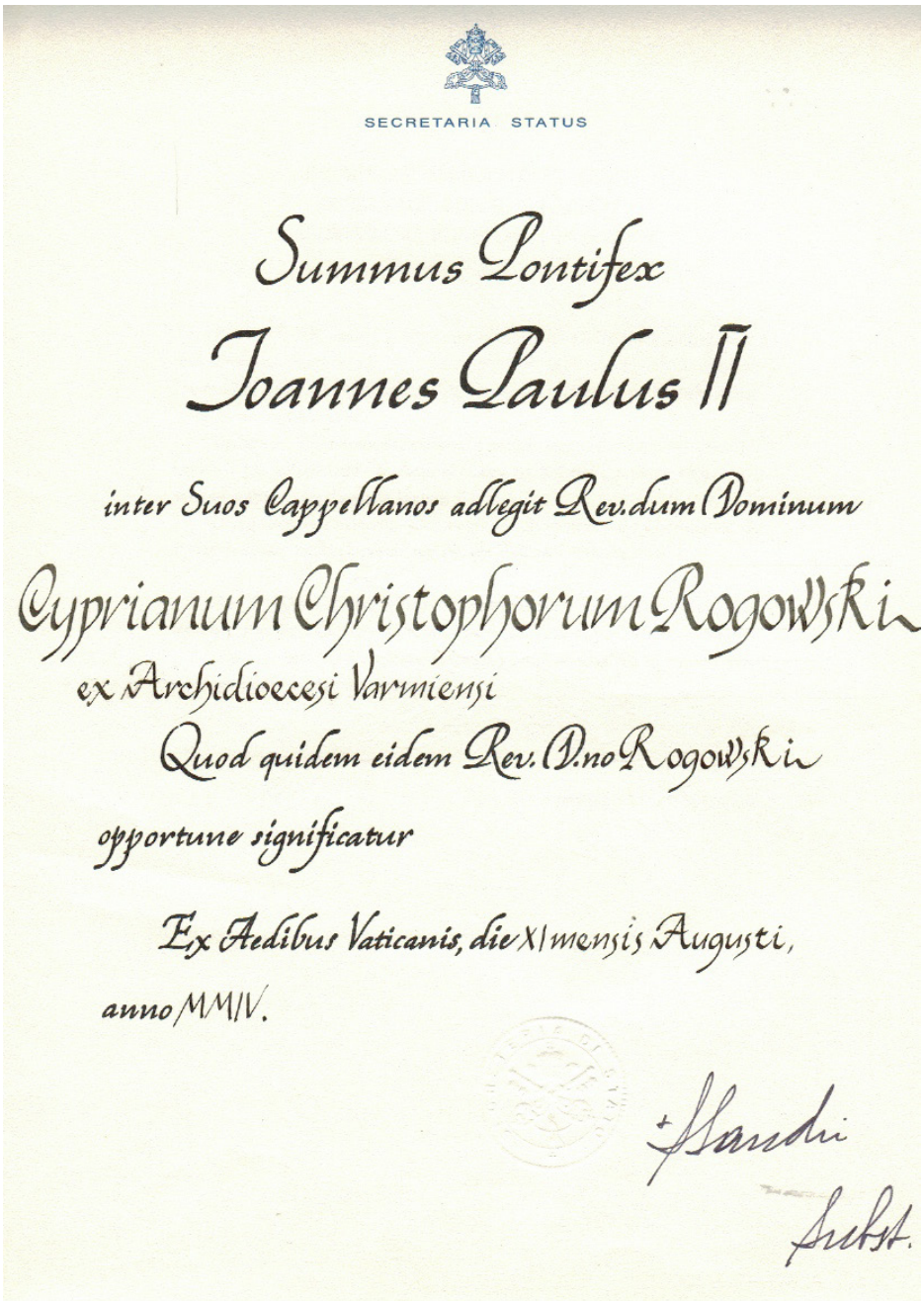
linki:

Katedra Katechetyki i Pedagogiki oraz Hochschule Vechta (<kt@uni-vechta.de>) i Universität Wien - Katholisch-Theologische Fakültat (martin.jaeggle@univie.ac.at);

<www.univie.ac.at/ktf/content/site/pt/veroffentlichungen/keryks/index.htm>.

ks. prof. Cyprian Rogowski

- Ks. prof. Cyprian Rogowski otrzymał ważne odznaczenie kościelne. Zaliczony został w poczet kapelanów papieskich, odznaczony godnością prałata w dniu 11sierpnia 2004 roku przez Ojca Świętego Jana Pawła II. Z wnioskiem do Stolicy Apostolskiej wystąpił Ksiądz Arcybiskup Metropolita Warmiński i Ksiądz Arcybiskup Johannes Dyba z Fuldy, uzasadniając tym, że dotychczasowy okres służby kapłańskiej ks. Cypriana Rogowskiego zrodził wiele dobra. Umiał pięknie połączyć czynności duszpasterskie z pracą naukową, zdobywając kolejne stopnie naukowe do habilitacji i profesury włącznie, co jest przecież dużym osiągnięciem. Ponadto dzielił i dzieli nadal swoje obowiązki kapłańskie między ludzi naszej Ojczyzny i wiernych Niemiec, niosąc wszędzie Chrystusa, Jego Ewangelię, Jego Prawdę i Jego Miłość. Daje przykład kapłańskiego życia, w którym przebija wiarygodne świadectwo ucznia Chrystusowego, pełnego żywej wiary, pełnego życzliwości i dobroci, przychodzącego z pomocą tym, którzy jej potrzebują.

SECRETARIA STATUS

Summus Pontifex

Ioannes Paulus II

inter Suos Cappellanos adlegit Rev.dum Dominum

Cyprianum Christophorum Rogowski

ex Archidioecesi Varmiensi

Quod quidem eidem Rev. D.no Rogowski

opportune significatur

Ex Aedibus Vaticanis, die XI mensis Augusti,

anno MMIV.

6. Międzynarodowe uhonorowanie za długoletnie badania naukowe i działalność na Uniwersytecie w Vechcie

Ks. prof. Cyprian Rogowski został uhonorowany za niemal 25 lat badań naukowych i działalności dydaktycznej podczas uroczystości akademickiej w dniu 4.06.2025 roku na Uniwersytecie w Vechcie (poniżej artykuł ze zdjęciem w prasie uniwersyteckiej i Oldinburgischer Volkszeitung).

Professor forscht seit über 20 Jahren

Cyprian Rogowski wird für lange und gute Arbeit von anderen internationalen Kollegen geehrt

Vechta (ps). Seit mehr als 20 Jahren wirkt der polnische Professor Cyprian Rogowski an der Universität Vechta neben seiner eigentlichen Professur an der Universität in Olsztyn (Allenstein). Jetzt ist er dafür geehrt worden in Form einer 600 Seiten starken Festschrift. Herausgegeben haben diese sein Kollege am Institut für Katholische Theologie, Professor Egon Spiegel, die Karlsruher Professorin Annette M. Stroß, die Kollegin Professorin Andrea Lehner-Hartmann von der Universität Wien und der Kollege Professor Janusz Mariański von der Katholischen Universität in Lublin. Das berichtet die Universität Vechta in einer Pressemitteilung.

Allein die sprachliche Vielfalt der in der Festschrift versammelten Beiträge in Deutsch, Polnisch, Englisch, Italienisch und ursprünglich Chinesisch verdeutliche das internationale Netzwerk, in dem der Geehrte forscht und lehrt. Sowohl in seinem Grußwort zur Festschrift als auch in seiner Ansprache im Rahmen der feierlichen Übereignung der Festschrift hob Professor Elmar Kos die Verdienste von Rogowski für das Institut für Katholische Theologie hervor. Er dankte dem Jubilar für sein mehr als 20 Jahre währendes Wirken am Institut. Rogowski, der sich als Brückenbauer zwischen Polen und Deutschland sieht, hat unter anderem eine Vielzahl von Bachelor- und Masterarbeiten sowie Dissertationen begutachtet, an einer Habilitation mitgewirkt, regelmäßig Seminare angeboten und polnische Studierende für ein Auslandssemester in Vechta geworben.

Die kürzlich als Leiterin des Zukunftsbeirates an die Universität Vechta berufene Professorin Martina Blasberg-Kuhnke erinnerte an Begegnungen mit dem Jubilar und hob die Bedeutung seiner religionspädagogischen Publikationen in Polen hervor. Sie übermittelte Glückwünsche des Staatskommissars Professor Thomas Bals. Als Dekan der Fakultät II unterstrich Professor Martin Born die Relevanz der Internationalisierung am Beispiel Rogowski und hob die Zueignung einer Festschrift als eine zunehmend seltener werdende Würdigung hervor.

Gratulieren ihrem Kollegen: (von links) die Professoren Dietrich Doll, Egon Spiegel, Thomas Nauerth, Elmar Kos, Martina Blasberg-Kuhnke, Karl Martin Born sowie Hans Höffmann, Sarah Winkler, Dr. Markus Buschkotte, PD Dr. Volker Garske zusammen mit Jubilar Professor Cyprian Rogowski (Mitte).
Foto: F.Schmidt / Universität Vechta

Für Sarah Winkler als Vertreterin des International Office werde internationale Kooperation durch die vorliegende Festschrift anschaulich. Hans Höffmann blickte als Reiseveranstalter und Lehrbeauftragter der Universität auf wegweisende, zusammen mit Rogowski und Spiegel verwirklichte touristische Veranstaltungen zurück und ermutigte junge Menschen, sich aus ihrer eigenen Komfortzone hinaus in die weite Welt zu begeben.

Międzynarodowe gremium Profesorów wręczyło ks. profesorowi Rogowskiemu Księgę Pamiątkową (Festschrift) ponad 600 stron. Wydawcami są – jego kolega profesor Egon Spiegel z Instytutu Teologii Katolickiej Uniwersytetu w Vechcie, profesor Annette Miriam Stroß z Uniwersytetu w Karlsruhe, profesor Andrea Lehner-Hartmann z Uniwersytetu w Wiedniu i ks. prof. Janusz Mariański z Katolickiego Uniwersytetu Jana Pawła II w Lublinie. To imponujące dzieło zawiera opracowania w języku niemieckim, polskim, angielskim, włoskim i pierwotnie chińskim, co świadczy wyraźnie o międzynarodowej sieci kontaktów na płaszczyźnie badań naukowych i działalności dydaktycznej ks. prof. Cypriana Rogowskiego. Zarówno w gratulacjach Dyrektora Instytutu prof. Elmara Kosa zawartych w Księdze, jak i w ramach jego przemówienia podczas uroczystości, w którym podkreślił zasługi jubilata dla Instytutu Teologii Katolickiej i całego Uniwersytetu w Vechcie, podziękował za ponad 20 lat działalności jako budowniczemu mostów między Polską i Niemcami. Podkreślił, iż prof. C. Rogowski kierował między innymi licznymi pracami dyplomowymi Bachelor- i Masterarbeieten oraz doktorskimi i habilitacyjnymi, pełniąc jednocześnie funkcję recenzenta. Regularnie prowadził też seminaria naukowe dla studentów niemieckich w Vechcie oraz dla studentów z Polski semestralne zajęcia w ramach programu Erasmus. Profesor Martina Blasberg-Kuhnke jako przewodnicząca Rady Naukowej Uniwersytetu złożyła w imieniu Komisarza Uniwersytetu profesora Thomasa Balsa gratulacje i życzenia oraz nawiązała do spotkań z jubilatem i podkreśliła znaczenie jego publikacji pedagogicznoreligijnych w Polsce. Z kolei dziekan Fakultetu II Natur- und Sozialwissenschaften, profesor Martin Born wskazał na relewancję internacjonalizacji na przykładzie Rogowskiego i zwrócił uwagę na dedykację Księgi Pamiątkowej (Festschrift) jako coraz rzadziej spotykaną formę wyrażenia uznania dla naukowca. Dla Sary Winkler, przedstawicielki Biura Międzynarodowego, niniejsza publikacja oko-

licznościowa stanowi ilustrację międzynarodowej współpracy. Hans Höffmann, organizator wycieczek i wykładowca Uniwersytetu w Vechcie, wspominał przełomowe wydarzenia turystyczne, które zrealizował wspólnie z Rogowskim i Spiegelem, i zachęcał młodych ludzi do wyjścia poza własną strefę komfortu i wyruszenia w szeroki świat.

Od prawej: Prof. dr hab. Prof. h.c. Egon Spiegel wręcza uroczyście ks. prof. Cyprianowi Rogowskiemu Księgę Pamiątkową (Festschrift) – *Wissenschaft aus Leidenschaft* (Uni Vechta, 4.06.2025 rok).

Od lewej: prof. dr hab. Thomas Nauert (Uni Osnabrück), prof. dr hab. Elmar Kos - Dyrektor Instytutu Teologii Katolickiej (Uni Vechta), prof. dr med., dr fiolz. Dietrich Doll (St. Marienhospital Vechta, MHH Hannover & University of the Witwatersrand, Johannesburg, South), prof. dr hab. Cyprian Rogowski (zdjęcie z uroczystego wręczenia Księgi Pamiątkowej).

Od lewej: Prof. dr med., dr fiolz. Dietrich Doll (St. Marienhospital Vechta, MHH Hannover & University of the Witwatersrand, Johannesburg, South), prof. dr hab. Thomas Nauert (Uni Osnabrück) i prof. dr hab. Cyprian Rogowski (zdjęcie podczas rozmowy po uroczystości).

Od lewej: Prof. dr hab. Cyprian Rogowski, Hans Höffmann, organizator wycieczek i wykładowca Uniwersytetu w Vechcie, prof. dr med., dr fiolz. Dietrich Doll (St. Marienhospital Vechta, MHH Hannover & University of the Witwatersrand, Johannesburg, South). Zdjęcie z uroczystości.

Prywatnie w restauracji, od lewej: Prof. dr hab. Thomas Nauert (Uni Osnabrück), prof. dr med., dr fiolz. Dietrich Doll (St. Marienhospital Vechta, MHH Hannover & University of the Witwatersrand, Johannesburg, South), prof. dr hab. Cyprian Rogowski, prof. dr hab., prof. h.c. Egon Spiegel i Lihui Yin z Chin, doktorantka gerontologii na Uniwersytecie w Osnabrücku.

***

W dniu 6.08.2025 roku ks. prof. Cyprian Rogowski został zaproszony przez Panią Marię Annę Bąkowską pełniącą funkcję Marszałka Województwa Warmińsko-Mazurskiego na spotkanie promocyjne, podczas którego wręczył jej swoje najnowsze publikacje: monografię na temat przyszłości nauki religii w polskiej szkole i Księgę Pamiątkową poświęconą jego osobie, którą został uhonorowany na Uniwersytecie w Vechcie w dowód uznania za wieloletnią działalność naukową i dydaktyczną. Pani Marszałek, której powierzono odpowiedzialność za sprawy edukacji, kultury oraz turystyki i sportu zaprosiła ks. profesora do dalszej współpracy z Urzędem Marszałkowskim.

Od lewej Pani Maria Anna Bąkowska - Marszałek Województwa Warmińsko-Mazurskiego, ks. prof. Cyprian Rogowski i Pan Zdzisław Szymocha – dziennikarz na spotkaniu w Urzędzie Marszałkowskim

Pani Maria Anna Bąkowska - Marszałek Województwa Warmińsko-Mazurskiego i ks. prof. Cyprian Rogowski na spotkaniu w Urzędzie Marszałkowskim

Rozdział II

Teorie i koncepcje pedagogicznoreligijne ks. profesora Cypriana Rogowskiego

Drugi rozdział przybliża treści związane z teoriami i koncepcjami pedagogiczno-religijnymi ks. prof. Cypriana Rogowskiego. Jego znaczący wkład naukowy polega na przedstawieniu charakterystyki dyscypliny „pedagogika religii" dla Komitetu Nauk Pedagogicznych PAN w Warszawie. Pedagogika religii, jaką uprawia Rogowski, daje nowe spojrzenie na zmieniające się uwarunkowania społeczno-kulturowe i inspiruje do rekonstrukcji myślenia w perspektywie edukacji, w tym także religijnej. Rogowski podkreśla też, że i na sam fenomen religii należy spojrzeć na nowo i zarazem integralnie. Refleksja pedagogicznoreligijna powinna w razie potrzeby, zwłaszcza wobec kryzysów religijnych, pytać o ich przyczyny i to w podwójnym wymiarze. Z jednej strony chodzi o przeanalizowanie uwarunkowań socjo-kulturowych i antropologicznych pod kątem ich relewancji dla religijnego kształcenia i wychowania, z drugiej zaś – chodzi o głębsze wniknięcie w same procesy powstawania tychże kryzysów. W niniejszym rozdziale bardzo interesujące są też zagadnienia dotyczące metodologii badań pedagogiki religii. Ks. Rogowski zaznacza, że na gruncie polskim ciągle odczuwalny jest deficyt pogłębionej refleksji w tym wymiarze. Jego przemyślenia inspirują do szerszych i głębszych analiz.

1. Charakterystyka dyscypliny „pedagogika religii" opracowana przez ks. profesora Cypriana Rogowskiego dla Komitetu Nauk Pedagogicznych PAN w Warszawie

Ks. prof. Cyprian Rogowski scharakteryzował w sposób bardzo obszerny dyscyplinę pedagogiki religii dla potrzeb Komitetu Nauk Pedagogicznych PAN w Warszawie. Niniejszy opis ma na celu dalszy rozwój tej dyscypliny na gruncie polskim i w wymiarze międzynarodowym.

Opracowanie ma strukturę według następujących kryteriów:

- Wstęp – ogólny opis;
- Przedmiot i zakres badań pedagogiki religii;
- Cel badań;
- Określenie metod badawczych;
- Teorie już istniejące;
- Specjalności naukowe;
- Związki z innymi subdyscyplinami nauk pedagogicznych i dyscyplinami nauk pogranicza;
- Odniesienia o charakterze międzynarodowym na tle uwarunkowań krajowych;
- Główne ośrodki naukowo-badawcze na świecie i w kraju z pedagogiki religii;
- Lista badaczy prowadzących badania w zakresie przedmiotowym;
- Wnioski.

W sensie językowym pojęcie pedagogika religii zawiera w sobie dwa człony, ściślej mówiąc: dwa rzeczowniki pedagogika i religia. Pojawia się jednak problem, ponieważ trudno jest jednoznacznie określić, co rozumiemy przez te pojęcia (Ulrich Hemel, Religionspädagogik im Kontext von Theologie und Kirche, Düsseldorf 1986). Podejmowane na ten temat dyskursy naukowe na przestrzeni dziecięcioleci mają swoje odzwierciedlenie w bardzo licznych publikacjach – zarówno tych specjalistycznych, jak i popularnonaukowych.

W literaturze przedmiotu terminem pedagogika religii oddaje się niemieckie Religionspädagogik i konsekwentnie w niemieckiej formie przymiotnikowej religionspädagogisch odpowiada polskie pedagogicznoreligijny. W Polsce, w odróżnieniu od obszaru języka niemieckiego, mówi się na ogół o katechezie szkolnej, używając jednocześnie pojęcia katechetyka jako dyscyplina naukowa, mniej natomiast używane jest określenie pedagogika religii. Ta ostatnia na Zachodzie, jako nauka, ma już od dłuższego czasu swój ugruntowany status. Prowadzi się badania teoretyczno-praktyczne, w tym także z zakresu empirycznej i porównawczej pedagogiki religii.

Wracając do samego pojęcia, nie może zatem dziwić, że ze względu na jego złożoność podejmowane są wśród naukowców dyskusje wielopłaszczyznowo i wieloaspektowo. Od interpretacji samego pojęcia pedagogika religii zależy również to, jak przedstawia się naukowy obraz wszystkich badaczy, ściślej mówiąc: pedagogów religii. W zależności od przyjętej opcji dyscyplina ta może być traktowana jako nauka pedagogiczna albo teologiczna. Takie spojrzenie wynika z logicznej analizy różnych możliwości, którym pojęcie pedagogika religii nadaje konkretne określenie. Ta różnorodność możliwości interpretacyjnych odgrywała w historii ogromną rolę. Jeśli chodzi o konkretną definicję pedagogiki religii, czy też różne definicje, to – jak już zaznaczono – zależą one od wcześniej przyjętych założeń interpretacyjnych określeń religia i pedagogika.

Każdą dyscyplinę naukową wyróżnia przedmiot badań, którymi się ona zajmuje. W tym kontekście warto zaznaczyć, że podczas konkretnych analiz może dochodzić też do uzupełnień w wymiarze interdyscyplinarnym (Cyprian Rogowski, Dyskurs naukowy pedagogiki religii, w: Materiały konferencyjne I. polsko-niemieckiego Kongresu Pedagogiki Religii, Aktualne problemy badawcze polskiej i niemieckiej pedagogiki religii, 18-19.06.2010, Olsztyn, s. 60-61). Pomimo to każda dyscyplina zachowuje swoją tożsamość przez określony punkt widzenia, za pomocą którego dochodzi do rozpoznania badanego przedmiotu. I tak przykładowo medycyna, socjologia i psychologia zajmują się w swoim przedmiocie badaniem człowieka. Różnią się jednak od siebie specyficznym punktem widzenia.

Pedagogika religii jako dyscyplina ma na uwadze wychowanie religijne, nauczanie religijne, czy przekaz treści religijnych. Dotychczas jednak panuje rozbieżność wśród naukowców co do przedmiotu badań pedagogiki religii. Warto w tym miejscu wskazać na niektóre aspekty tego zagadnienia, co wyraża się w szczególności w praktycznych działaniach określonych koncepcji. Lekcja religii w szkole, mając na uwadze obszar języka niemieckiego, na przestrzeni historii nadawała, i nadal nadaje pedagogice religii określone ukierunkowanie co do pedagogicznoreligijnych teorii kształcenia. W związku z tym rozumiana jest ona jako teoria naukowa odnosząca się do szkolnej lekcji religii. Nie można jednak tego zjawiska rozumieć tak, jakoby szkolna lekcja religii była jedynym obszarem

badań pedagogicznoreligijnych, niemniej należy on do jej najważniejszego przedmiotu zainteresowania.

Warto przy tym zaznaczyć, że od strony praktycznej do codziennej działalności pedagogów religii, na płaszczyźnie naukowej należy także kształcenie nauczycieli religii. Ponadto poza zadaniami z zakresu szkolnej lekcji religii, należy pedagogikę religii upatrywać jako teorię religijnego wychowania i kształcenia, a dydaktyka religii traktowana jest jako część tego obszaru, który nazywamy teorią religijnego wychowania i kształcenia (Nadine Grochla, Pojęcie kształcenia w interdyscyplinarnej strukturze pedagogiki ogólnej, empirycznych badań nad kształceniem oraz dydaktyki religii, w: Materiały konferencyjne I. polsko-niemieckiego Kongresu Pedagogiki Religii. Aktualne problemy badawcze polskiej i niemieckiej pedagogiki religii, 18-19.06.2010, Olsztyn, s. 26.27). Oprócz tego również religijne kształcenie dorosłych, religijne wychowanie w rodzinie i przedszkolu, w ramach jednej teorii wychowania religijnego i kształcenia ma swoje głębokie uzasadnienie. Takie rozumienie pedagogiki religii jako teorii religijnego wychowania i kształcenia pozwala odzwierciedlić wydany w roku 1973-1975 „Podręcznik pedagogiki religii" (Handbuch der Religionspädagogik), „Nowy podręcznik pojęć pedagogicznoreligijnych" (Neues Handbuch religionspädagogischer Grundbegriffe), jak również „Leksykon pedagogiki religii" (Lexikon der Religionspädagogik).

Egon Spiegel – jeden z czołowych pedagogów religii w Niemczech – nawiązuje do dyskusji wokół Procesu Bolońskiego. W kontekście zachodzących reform studiów na wyższych uczelniach, w szkołach i w pozaszkolnych instytucjach edukacyjnych, zauważa się, że perspektywa pedagogiczno-teoretyczna przesuwa się coraz bardziej z kształcenia zorientowanego na cele (input) w stronę kształcenia ukierunkowanego na kompetencje (output). Wyżej wspomniany autor uważa, że ostatecznie określenie celów jest też możliwe w ramach formułowania tzw. standardów kształcenia, a same cele mogą być skierowane na różne kompetencje. W związku z tym można nadal (jeszcze) mówić o celach, a na ich tle podjąć dyskusję na temat kompetencji i tzw. standardów kształcenia (Egon Spiegel, Cele pedagogicznoreligijne, w: Cyprian Rogowski (red.), Leksykon pedagogiki religii, Warszawa 2007, s. 32-37).

E. Spiegel, mając na uwadze prowadzone badania, wymienia niektóre istotne cele dla pedagogiki religii. Są to m.in. umiejętność pokonywania trudności życiowych, przy pełnym zaufaniu w moc Bożą. Jeżeli przyjmiemy, że właściwa mądrość polega na rozwiązywaniu problemów życiowych, to pedagogikę religii, ze względu na jej specyficzny charakter – należy postrzegać służebnie, zwłaszcza w zmieniających się ustawicznie uwarunkowaniach życiowych. Takie spojrzenie jest uzasadnione, zwłaszcza w odniesieniu do tych obszarów, którymi się zajmuje: wychowania religijnego w rodzinie, katechezy rodzinnej i parafialnej, elementarnego wychowania w przedszkolu, nauczania religii w szkole, formacji młodzieży i dorosłych, przekazu medialnego (prasa, radio, telewizja, internet) itp. Nie chodzi tu tylko o socjalizację religijną jako taką, ale w szczególności o umiejętność pokonywania trudności życiowych przy współpracy z łaską Bożą.

Inny cel, na który wskazuje wspomniany autor, to refleksja naukowa nie tylko w obrębie samej teologii, ale w wymiarze interdyscyplinarnym. Pedagogika religii ma niewątpliwie swój udział w rozwiązywaniu problemów egzystencjalnych, pod jednym

warunkiem: musi być ona ukierunkowana na Dobrą Nowinę Jezusa Chrystusa o Królestwie Bożym. Osiągnięcie tego celu jest możliwe jedynie dzięki współpracy z innymi dyscyplinami teologicznymi. Istotne są tu bowiem związki, jakie zachodzą w procesie symboliczno- i korelacyjno-dydaktycznym, mające na celu wzajemne odniesienie treści Objawienia Bożego i doświadczenia ludzkiego. We wspomnianym wyżej procesie, indukcyjne podejście ma swoje źródło w życiowym doświadczeniu człowieka i koresponduje z założeniami teologii fundamentalnej (chodzi o ujęcie chrystologiczne – assumptus homo) i teologii systematycznej. Skupiając uwagę w powyższym kontekście na kształtowaniu życia człowieka, jego interpretacji socjo-teologicznej, trzeba jednoznacznie podkreślić, że może się on optymalnie zrealizować, jeśli zachowana zostanie podmiotowa relacja między nim a Bogiem. W tym zakresie spełnia swoją funkcję również teologia moralna, niezależnie zarówno od moralności teonomicznej, jak i autonomicznej. Także religioznawstwo może ją wspierać, przy uwzględnieniu zasady dialogu, w ten sposób, że odwołując się do teocentryzmu chrystologicznego, w sposób fenomenologiczny, historyczny, filozoficzny, psychologiczny, socjologiczny i antropologiczny, przyczynia się do rozwoju modelu dialogu międzyreligijnego. Można zatem powiedzieć, że pedagogika religii realizuje swoje cele w kontekście szeroko rozumianej interdyscyplinarnej współpracy z socjologią i humanistyką w ogóle.

E. Spiegel zaznacza, że warunkiem dialogu międzyreligijnego jest rozróżnienie między takimi kategoriami, jak: indyferentyzm kościelny i indyferentyzm religijny. Na rozróżnienie tych pojęć na gruncie polskim w swoich badaniach zwraca także uwagę Janusz Mariański (Janusz Mariański, Emigracja z Kościoła. Religijność młodzieży polskiej w warunkach zmian społecznych, Lublin 2008). Studium to stanowi do pewnego stopnia kontynuację jego wcześniejszej publikacji: Religijność społeczeństwa polskiego w perspektywie europejskiej. Próba syntezy socjologicznej (Kraków 2005), w którym autor koncentruje się na religijności całego społeczeństwa). Postawy obojętności wobec Kościoła nie można utożsamiać z obojętnym stosunkiem do tego, co religijne. Trzeba nawet założyć, że osoby, które pozornie mogą wydawać się religijnie obojętne, zachowują więź religijną, czego być może nie są nawet świadome. Najwyraźniej zarysowuje się to w sporach czy dyskusjach między osobami bardziej lub mniej zaangażowanymi w Kościele, krytycznie, a nawet wrogo, nastawionymi do niego albo osobami w ogóle niezainteresowanymi sprawami Kościoła.

W procesie pedagogicznoreligijnego nauczania i uczenia się spektrum celów znacznie przekracza cele kognitywne i afektywne. Odnoszą się one głównie do lekcji religii w szkole, ale również do katechezy rozumianej w sensie ścisłym i innych rodzajów zajęć pedagogicznoreligijnych. E. Spiegel wylicza sześć głównych kategorii celów:

- jednostka lekcyjna (podanie tematu, zestawienie pytań, krytyczna ocena lekcji przez wszystkich uczestników, z myślą o stałym jej doskonaleniu),
- przyswojenie treści (zapoznanie się z religijnie ważnymi zagadnieniami, podjęcie ich, zbadanie i rozwinięcie, refleksja nad życiem religijnym, przeżycia religijne – uczestnictwo w Eucharystii),
- biegłość (umiejętność kognitywna i pragmatyczna, przetwarzanie informacji religijnych i wiedzy religijnej, posługiwanie się nimi i ich zastosowanie),

- nastawienie (otwarcie się na przyjmowanie religijnych treści, wzbudzenie w sobie entuzjazmu, odczucie wewnętrzne i ocena etyczna, szacunek dla osób i poglądów),
- prospołeczność (działalność w organizacjach, w tym również religijnych, podejmowanie interakcji, także konfliktowych, w zaufaniu do Boga jako swego rodzaju Trzeciej Siły kształtującej relacje),
- duchowość (kontemplacja – podejmowanie medytacji, postu, modlitwy, muzyki i milczenia; świętowanie – celebracja obrzędów).

W odróżnieniu od katechezy w sensie ścisłym, w określeniu celów szkolnej lekcji religii wskazuje się na założenia zarówno teorii kształcenia, jak i polityki kształcenia, ponieważ są one inne. Inaczej niż w Niemczech, gdzie lekcja religii jest warunkowana wielokonfesyjnie i wieloreligijnie, sytuacja nauczania religii w Polsce jest determinowana konfesyjnie przez jednorodne religijnie grupy uczniów. Zdecydowana większość, w każdym razie formalnie, jest wyznania rzymskokatolickiego. Okazuje się jednak, co potwierdzają badania socjologicznoreligijne, że także uczniowie w Polsce nie stanowią homogenicznego zbioru. Obserwując coraz szybciej przebiegające procesy sekularyzacji i pluralizacji, wzrasta też światopoglądowa różnorodność wśród uczniów i odpowiedzialne podmioty wychowawcze stają przed porównywalnymi wyzwaniami do tych na zachodzie Europy. W tej sytuacji lekcje religii powinny przybierać charakter bardziej dialogowy, otwarty. Także z racji dydaktycznych i politycznych nie mogą być już one pojmowane jako „Kościół w szkole", a tym samym jako rodzaj katechezy rozumianej w sensie ścisłym. W adhortacji Papieża Pawła VI zatytułowanej *Ewangelii nuntiandi* szkolna lekcja religii pojawia się w hierarchii dopiero na trzecim miejscu, po socjalizacji religijnej w rodzinie i katechezie. W dalszym ciągu większa i właściwa odpowiedzialność za pozarodzinną socjalizację znajduje się w sferze katechezy (parafialnej). Szkolna lekcja religii może przybierać charakter interrogatywny, podejmować zagadnienia i inicjować procesy badawcze, zachęcając uczniów (wierzących, inaczej wierzących, poszukujących, stojących na uboczu itd.) do różnych form dialogu.

Współcześnie pedagogika religii winna zwrócić uwagę też na fakt, zwłaszcza w kontekście postępującej sekularyzacji, że to nie tyle samo przekazywanie wiary, ile jej towarzyszenie określa działalność pedagogicznoreligijną. Zarówno uczniowie, jak i nauczyciele religii spotykają się oraz towarzyszą sobie w przyjmowaniu Dobrej Nowiny – Ewangelii Jezusowej, w sposób permanentny (long-life-learning). Szczególny szacunek należy się tu osobistej historii wiary (chodzi o tzw. przesłankę biograficzną uczniów). Takiemu spojrzeniu odpowiada dydaktyka korelacji, która w interesie dydaktyki symbolu ma na celu doprowadzenie do dialogu między teraźniejszymi doświadczeniami wiary uczniów i doświadczeniami religijnymi przekazywanymi na kartach Pisma Świętego. Lekcja religii ma sprzyjać kształtowaniu tożsamości, opierając się na doświadczeniu uczniów i tym samym jest warunkiem międzykonfesyjnego, międzyreligijnego, względnie międzykulturowego spotkania. Pedagogika religii, z etycznego punktu widzenia, zajmuje się nie tylko stylem życia ucznia, lecz podejmuje również zagadnienia społeczne, np. sprawiedliwość, pokój na świecie, ochrona środowiska, czyli tematy ekologiczne i jednocześnie zachęca do zajęcia krytycznego stanowiska wobec nich.

Rozwój pedagogiki religii wymagał na przestrzeni czasu i nadal wymaga wielu rekonstrukcji i nowych przemyśleń. Do tych rekonstrukcji przyczynia się zdecydowanie, ustawicznie podejmowany dyskurs naukowy przez znawców materii, w celu poszukiwania adekwatnych rozwiązań koncepcyjnych, zgodnych z duchem czasu i oczekiwaniami adresatów. Jeśli chodzi o zadania i zakres, to pedagogika religii w swoich badaniach naukowych podejmuje problemy dotyczące teorii i praktyki pedagogicznej, katechetycznej i dydaktycznej. Towarzyszą one procesowi edukacji religijnej w rodzinie, szkole, wspólnocie parafialnej i grupach biorących pod uwagę ogólnokulturowy kontekst Kościoła, religii i społeczeństwa (Werner Simon, Pedagogika religii w Niemczech, w: Cyprian Rogowski (red.), Leksykon pedagogiki religii, Warszawa 2007, s. 565-568). Pedagogika religii zajmuje się zatem zasadami teorii i praktyki podmiotów edukacyjno-religijnych i jako taka wymaga podstaw teologicznych, pedagogicznych oraz innych nauk społecznych czy humanistycznych. W kontekście wspomnianych zagadnień pedagogika religii analizuje stawiane pytania i zadania od strony fenomenologicznej, historyczno-krytycznej, hermeneutycznej, antropologiczno-kulturowej, socjologiczno-religijnej, psychologiczno-religijnej, empirycznej, teologiczno-normatywnej i pragmatycznej.

Badania prowadzone metodą fenomenologiczną stosowane w studium nad religią sięgają XVIII wieku, kiedy to jeden z filozofów Friedrich Hegel opublikował na ten temat dzieło Phänomenologie des Geistes (1807). W publikacji tej twierdzi, że do istoty religii można dotrzeć, badając jej zewnętrzne uwarunkowania. Trzeba tu jednak odróżnić fenomenologię religii od historii religii, ponieważ ta ostatnia dokonuje analizy zjawisk religijnych w określonym kontekście historycznym. Fenomenologia religii zaś podejmuje badania nie od strony genezy i istnienia religii, lecz analizuje poszczególne zjawiska religijne niezależnie od historycznych implikacji. Zaznaczyć tu jednak należy, że takie podejście związane jest niestety z dużym ryzykiem redukcjonizmu, ponieważ metoda ta nie może być oderwana od historii religii, która stanowi niewątpliwie jeden z jej elementów (Jacek Pawlik, Fenomenologia religii, w: Cyprian Rogowski (red.), Leksykon pedagogiki religii, Warszawa 2007, s. 198-201).

Metoda fenomenologiczna w badaniach, jakimi zajmuje się pedagogika religii, napotyka niewątpliwie na pewne granice hermeneutyczne, zwłaszcza jeśli na fenomen religii i religijność spojrzymy pod kątem teologicznym. Metoda ta nie wystarcza, ponieważ ogranicza się do zjawisk dających się zaobserwować. Nie stawia natomiast pytań odnoszących się do prawdy objawionej o zbawieniu człowieka, lecz pyta o sam sens zjawisk, nie zgłębiając ich podłoża. Może informować o czynach człowieka w relacji do Boga, ale nie o dziełach Boskich. W metodzie tej chodzi o samo zrozumienie chrześcijaństwa, a nie o element świadectwa tak bardzo ważny w nauczaniu religii czy przekazie wiary.

Metoda historyczno-krytyczna łączy się ściśle z hermeneutyką biblijną (metoda egzegetyczna), która ma na celu ustalenie sensu dosłownego tekstów. Chodzi tu przede wszystkim o sens bezpośrednio zamierzony przez autora natchnionego i przekazany na piśmie, jak również i o odpowiedź na pytanie, co konkretne treści znaczyły pierwotnie. Dzisiaj teksty te, w odmiennych warunkach mogą mieć przecież całkowicie inne znaczenie. Należy podkreślić, że tekst może też przejawiać sens „ponaddosłowny" (ang. more-than-literal), dostrzeżony podczas czytania Pisma Świętego w Kościele (Michał Wojciechowski, Hermeneutyka, w: Cyprian Rogowski (red.), Leksykon pedagogiki religii,

Warszawa 2007, s. 222-226, gdzie autor cytuje Raymonda E. Browna i przytacza publikację: Raymond E. Brown i inni (red.), Hermeneutyka biblijna, w: Katolicki komentarz biblijny, Warszawa 2001, s. 1786-1817).

Bazując na zdobyczach egzegetycznych, odnosząc jednocześnie metodę historyczno-krytyczną do istoty i charakteru badań naukowych pedagogiki religii, należy podkreślić, iż oddaliła się ona znacznie od postulatu, jakim jest aspekt odniesienia do teraźniejszości, bez którego nie jest możliwe słuchanie prawdy tekstu. W takim stopniu, w jakim omawiano tekst w ujęciu historyczno-krytycznym, w takim też powstały nowe problemy ze zrozumieniem przez uczniów, ponieważ zrozumienie tekstu nie opierało się na ich doświadczeniach i sytuacjach życiowych. Rozwiązania szukano w orientacji hermeneutycznej. Pojęcie hermeneutyka używane obecnie pochodzi od rzeczownika greckiego hermeneia i oznacza „tłumaczenie". W sensie szerszym ma na celu wyjaśnianie myśli, koncepcji, problemów, czy wysławiania się, natomiast w znaczeniu węższym chodzi o przekład tekstów na inny język, jak również opatrzenie ich komentarzem.

Właściwie dopiero od wieku XVII/XVIII hermeneutyka traktowana jest jako nauka, najpierw jako dyscyplina pomocnicza względem nauk objaśniających teksty, jak np. literatura, teologia czy prawo, a później jako teoria nauk humanistycznych, co w końcu sprawiło, iż stała się formą uprawiania filozofii człowieka, poznania i świata. Orientacja hermeneutyczna w pedagogice religii zyskała na znaczeniu, począwszy od 1964 roku i ma swoje zastosowanie szczególnie w interpretacji Pisma Świętego. Ze względu na normatywny charakter tekstów biblijnych i ich relewancję, zaangażowanie na rzecz rozwoju hermeneutyki przyjęło postać bardziej usystematyzowaną.

Nowe treści do dyskusji na temat hermeneutyki i jej znaczenia dla nauczania religii katolickiej wniósł Günter Stachel. Autor ten w swoich rozważaniach dotyczących hermeneutyki teologicznej stwierdził, że nie może być ona oddzielana od filozoficznej. Wywiódł też szereg teologicznych prawideł z dzieła Hansa Georga Gadamera Wahrheit und Methode, przedstawiającego najważniejsze myśli na temat hermeneutyki filozoficznej (Hans Georg Gadamer, Wahrheit und Methode, Tübingen 1960; Günter Stachel, Die neue Hermeneutik, München 1968, s. 9). Trzeba jednak uwzględnić tu fakt, że przekaz biblijny jako coś zapisanego jest już sam w sobie pewną interpretacją, to znaczy jest interpretacją interpretacji, której najgłębszym sensem jest przekaz wiary. Tak więc teksty biblijne, jak zaznacza Stachel, nie służą w pierwszej kolejności informacji dogmatycznej, lecz ich prawdziwą interpretacją jest komentarz egzystencjalny, ale też ciągle aktualizowany. Zasady hermeneutyczne w ujęciu Stachela stworzyły fundament dla rozwoju i odnowy nauczania religii. Kryteria te służyć powinny przede wszystkim przepowiadaniu Słowa Bożego jako środki zmieniające naszą egzystencję.

W powyższym kontekście warto przywołać też innego uznanego pedagoga religii Huberta Halbfasa, który w swoich badaniach zwrócił szczególną uwagę na samo pojęcie nauczanie i jego znaczenie w nauczaniu religii. Autor ten podkreśla, że określony zakres wiedzy o rzeczywistości, przekazywany podczas nauki w szkole jest zdeterminowany tak przez nasze pochodzenie, jak i wyzwania przyszłości. Szkoła ma za zadanie z jednej strony przekazywać uczniom wiedzę o przeszłości, kształtować teraźniejsze i przyszłe życie, z drugiej zaś polemizując niejednokrotnie z przeszłością, ma uświadamiać, że proces nauczania

nie może przebiegać w sposób bezkrytyczny i być li tylko bierną recepcją. Zrozumienie otaczającej nas rzeczywistości nie jest możliwe bez poznania przeszłości i krytycznego podejścia do przekazywanych wartości. Taki „rozumiejący" sposób nauczania określany jest mianem interpretacji Auslegung (Hubertus Halbfas, Unterricht als Auslegung, w: Klaus Wegenast (red.), Religionspädagogik. Der katholische Weg, t. II, Darmstadt 1983, s. 173-179; również, Gert Otto, Schule - Religionsunterricht - Kirche, Göttingen 1964), zgodnie ze stanowiskiem Gadamera, który twierdzi, że interpretacja zachodzi wówczas, jeśli człowiek wchodzi w interakcję z otaczającą go rzeczywistością i ją rozumie. Uczeń zatem w procesie nauczania nie tylko ma poznawać rzeczywistość wraz z jej uwarunkowaniami i możliwościami, ale uczyć się jednocześnie jej rozumienia. Taka forma nauczania umożliwia człowiekowi odnalezienie samego siebie.

Zminimalizowanie znaczenia metod, stosowanych w szkolnym nauczaniu, prowadzi do rezygnacji ze świadomości hermeneutycznej. Dopiero uznanie zasad hermeneutycznych i ich kontrolowane stosowanie prowadzi do efektywnego nauczania. W opublikowanej w 1968 roku książce Fundamentalkatechetik, H. Halbfas, rozszerzając swoje wcześniejsze poglądy, prezentuje trzy zasadnicze elementy, a mianowicie: założenia nauki religii; znaczenie potrzeb i oczekiwań uczniów; egzystencjalno-hermeneutyczne podejście do tradycji. Nie dziwi fakt, że Halbfas w swojej książce poświęcił tyle miejsca aspektom antropologicznym w nauczaniu. (Hubertus Halbfas, Fundamentalkatechetik. Sprache und Erfahrung im Religionsunterricht, Düsseldorf 1970, s. 299-338). Mimo antropologicznej argumentacji, analizy i wnioski z niej wyciągnięte dowodzą, iż jest to niewątpliwie orientacja hermeneutyczna.

W katalogu licznych zadań szkolnej nauki religii powinno się uwzględniać następujące aspekty:

- Wprowadzanie ucznia w świat biblijnych pojęć i form literackich, uwarunkowań historycznych, geograficznych i społeczno-kulturowych, osadzonych w czasie odpowiadającym danemu tekstowi;
- Odkrywanie głębszego, zbawczego sensu wydarzeń historycznych, ponieważ historia zbawienia przebiega razem z historią ludzkości;
- Przekazywanie prawdy, że centralnym punktem historii zbawienia jest człowieczeństwo Syna Bożego. W Jezusie Chrystusie została objawiona cała prawda o Bogu i człowieku. Biblijne nauczanie ma zatem charakter chrystocentryczny;
- Wpojenie przekonania, że wydobywana w ten sposób, tzn. przy użyciu metod nowoczesnej biblistyki, prawda Pisma Świętego jest tą prawdą, która odnosi się do naszego zbawienia, oraz że Biblia nie jest dokumentem naukowym, lecz księgą zawierającą świadectwo wiary całych pokoleń ludzi, którzy doświadczyli obecności Boga.

Egzegetyczna interpretacja treści biblijnych, będąca podstawą przekazu religijnego, powinna uwspółcześniać prawdę tekstu, co należy do jednego z kryteriów metody hermeneutycznej. Dlatego szkolne nauczanie religii nie może zatrzymywać się na nieistotnych szczegółach historycznych, ale jego celem powinno być przekazywanie zbawczej prawdy w kontekście teraźniejszości. Opowiadanie dzieciom historii zaczerpniętych z Biblii należy do ciągle aktualnych zagadnień, zwłaszcza w badaniach empirycznej pedagogiki religii i to bez względu na zmieniające się uwarunkowania historyczno-kulturowe

(Katrin Melcher, Kindern biblische Geschichten erzählen. Neue Grundsätze für den Religionsunterricht der Grundschule, Berlin 2008).

Lekcja religii jako przedmiot zawsze staje przed problemem adekwatnego przekazu dzieciom treści biblijnych, w tym historii biblijnych.

Relewantne są tu między innymi następujące pytania: jakie znaczenie ma opowiadanie historii biblijnych dzieciom żyjącym współcześnie? Gdzie leżą korzenie tych opowiadań i jaką rolę mogą one odgrywać w rozwoju religijnym dziecka? Zastosowanie adekwatnej metody w przekazie treści biblijnych pozwala odpowiedzieć konkretnie na pytanie: w jaki sposób przesłanie zawarte w Biblii powinno być wyjaśniane dzieciom? Bez wątpienia stosowanie metody opowiadania w koncepcji przekazu treści biblijnych jest konieczne, ale jednocześnie rodzi się pytanie o jej sensowność w pracy z uczniami. Chodzi tu zwłaszcza o problem: jak dalece jest możliwe wyjaśnianie dzieciom historii biblijnych w sposób zrozumiały?

W powyższym kontekście warto wskazać na znaczenie dwóch teorii opowiadania: Dietricha Steinweda i Waltera Neidharta, ponieważ wybijają się one obecnie na pierwszy plan w dyskusjach naukowych. Te dwie teorie dowodzą, że dla opowiadań historii biblijnych mają zastosowanie różne podejścia koncepcyjne. Według Steinweda zasadnicza kwestia to dochowanie wierności przekazywanym treściom; Neidhart zaś pracuje z tekstem i włącza do pewnego stopnia również elementy fantazji. Obaj autorzy, choć stosują różniące się metody, osiągają w praktyce zamierzone cele. Steinwed opowiada, trzymając się ściśle założeń biblijnych, natomiast Neidhart, poprzez swoją fantazję uwalnia się od pierwotnego tekstu w tym celu, aby w ten sposób, za pomocą nowoczesnych symboli, umożliwić dziecku rozpoznanie w opowiadanej historii jego osobistego doświadczenia. W konsekwencji zarówno jeden i drugi chce przybliżyć dzieciom chrześcijańską tradycję zawartą w opowiadaniach biblijnych w sposób jak najbardziej przystępny, trzymając je w pewnym napięciu.

Na uwagę zasługują również koncepcje proponowane przez Ingo Baldermanna i Reinmara Tschircha, znane także w fachowej literaturze przedmiotu. Baldermann sytuowany jest przez wielu autorów w pobliżu Steinweda, natomiast koncepcja Tschricha należy obecnie do najbardziej aktualnych. Ma ona na celu z jednej strony ułatwianie wychowawcom i nauczycielom religii opowiadania uczniom historii biblijnych, z drugiej zaś – umożliwia dalszy ich rozwój. Tschirch twierdzi, że historie biblijne są dla dzieci niezbędne, wysuwając na potwierdzenie swojego stanowiska cztery tezy: Biblia jest dobrem kultury; Biblia jest pomocną księgą w rozwiązywaniu problemów i szukaniu odpowiedzi na pytania dotyczące sensu życia człowieka; Biblia jest księgą ludzkich lęków i nadziei; Biblia zawiera konieczne słowo, którym jest Bóg.

W ramach lekcji religii na poziomie szkoły podstawowej większe zastosowanie praktyczne przypisuje się jednak teorii Steinweda i Neidharta. Założenia obu tych teorii, mogą być z powodzeniem stosowane w praktyce nauczania religii, tak aby osiągać zamierzone cele. Dla orientacji hermeneutycznej ogromną rolę odegrał kongres w Eichstätt w 1964 roku, który zapoczątkował zastosowanie metody indukcyjnej w nauczaniu religii. Zwrócono uwagę, że nauczanie to powinno uwzględniać sytuację życiową i doświadczenia dziecka, a nie być li tylko suchym wykładem.

Jest sprawą bez precedensu, że po Soborze Watykańskim II nastąpiły wyraźne zmiany w edukacji religijnej. Przyczyniła się do tego przede wszystkim Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, jak również Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimus educationis*, która wskazuje na cele, zadania, rolę i znaczenie tej edukacji. Sobór nie był tylko organem uchwalającym dokumenty, ale wyjątkowym wydarzeniem, ruchem, w którym Kościół winien się na nowo określić.

Deklaracja *Gravissimus educationis* pogłębia refleksję dotyczącą wielu zagadnień, kierując szczególną uwagę na osiągnięcia nauk pokrewnych, jak np. pedagogika, socjologia, socjologia religii, psychologia, psychologia rozwojowa, psychologia religii, antropologia kultury, dydaktyka i inne. Nie można oczywiście pominąć też osiągnięć nauk teologicznych. Deklaracja ta zaznacza dalej, że osiągnięcia tych nauk miały stać się pomocne w edukacji religijnej i pełniejszej interpretacji przekazywanych treści oraz miały przyczynić się do bardziej harmonijnego rozwoju wrodzonych właściwości fizycznych, moralnych i intelektualnych dzieci i młodzieży.

W zachodzących przemianach społecznych i kulturowych potrzebny jest nowy, wielopłaszczyznowy sposób refleksji, uwzględniający złożoność rzeczywistości, w której edukacja religijna ma uczestniczyć i na swój sposób ją kreować (Gabriele Miller, Geschichte ist Gegenwart - religionspädagogische Konzeptionen der letzten 50 Jahre, KatBl 102 (1977), s. 913-918; por. też: Franz-Xaver Kaufmann, Gesellschaft-Kirche, w: Peter Eicher (Hg:), Neues Handbuch teologischer Grundbegriffe, Bd. II, München 1984, s. 65-80). Ta wielopłaszczyznowość edukacji religijnej jest naturalną pochodną osobowościowego (podmiotowego), kulturowego i społecznego rozwoju człowieka, zmian w mentalności i postawach tak wobec świata, jak i Kościoła jako Ludu Bożego, włączając w to również zasadę pluralizmu religijnego (Peter L. Berger, Auf den Spuren der Engel. Die moderne Gesellschaft und Wiederentdeckung der Transzendenz, Freiburg i.B. 1991).

Kierując się wyżej naszkicowanymi przesłankami, niżej zostaną przedstawione wybrane teorie pedagogicznoreligijne, zwłaszcza niemieckiej pedagogiki religii. Kryterium wyboru stanowią przy tym waga i znaczenie przypisywane poszczególnym teoriom w literaturze przedmiotowej, jak też pozytywna ich ocena i przyjęcie przez praktyków.

• Hermeneutyczna lekcja religii na tle nurtu materialno-kerygmatycznego

Kierunek hermeneutyczny nauczania religii to wyniki badań ostatnich dziesięcioleci ubiegłego stulecia. Stanowią one etap w ewolucji wcześniejszych teorii nauczania religii. Aby nie przytaczać obszernych publikacji na ten temat, poprzestaniemy na tym, że ze względu na swój ewolutywny charakter, kierunek hermeneutyczny w nauczaniu religii nie jest wolny od uwarunkowań historycznych. Na lekcję religii w szkole znacznie oddziaływała dziewiętnastowieczna teologia neoscholastyczna, a zwłaszcza katechizm jezuity J. Deharbe'a, który wymagał od uczniów pamięciowego przyswajania treści.

Przeciwieństwem przedstawionych tendencji jest nurt materialno-kerygmatyczny z elementami teologii, funkcjonujący w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych ubiegłego stulecia. Również i on, mimo wysiłków teoretyków i praktyków, okazał się mało skuteczny. Napięcia, które powstawały między szkolną rzeczywistością a kościelnym

przepowiadaniem prawd wiary według nurtu materialno-kerygmatycznego, były nie do przezwyciężenia. Nurt ten nie uwzględniał również uwarunkowań społeczno-kulturowych, jakie w pluralistycznym społeczeństwie wpływają na nauczanie religii. Na gruncie polskim w rozwój nurtu materialno – kerygmatycznego włączyli się tacy przedstawiciele jak: Franciszek Blachnicki, Marian Finke i Jan Charytański. Autorzy doszli do takiego przeświadczenia, że dotychczasowe przedsięwzięcia nie przyczyniały się do kształtowania dojrzałej wiary, lecz służyły niemal wyłącznie przekazywaniu wiedzy religijnej.

Następnym zatem krokiem, po 1960 roku, było pojawienie się właśnie kierunku hermeneutycznego w nauczaniu religii, który opierał się na zasadach współczesnej hermeneutyki biblijnej, interpretującej autentyczne teksty biblijne. Wielu katolickich pedagogów religii uważało, że zmiana w szkolnym nauczaniu religii zainspirowana została przez teologów ewangelickich. Na przykład Fritz Weidmann jest zdania, że prekursorem tej nowej metody, którą później nazwano kierunkiem hermeneutycznym, był pod koniec lat pięćdziesiątych teolog ewangelicki Martin Stallmann (Fritz Weidmann, Religionsunterricht am Schüler orientiert. Aufgabe und Prinzip des Religionsunterrichts, Donauwörth 1978, s. 25 n.; por. też: Gerd Bockwoldt, Religionspädagogik. Eine Problemgeschichte, Stuttgart-Berlin-Köln-Mainz 1977, s. 80).

Jak zaznaczają Wolfgang Langer i Günter Stachel, również w katolickiej pedagogice religii kierunek hermeneutyczny znalazł swoje miejsce i odegrał niemałą rolę. Lekcja religii na podstawie pracy z Biblią została ponownie w miarę możliwości uwolniona od wypowiedzi dogmatycznych i tendencji ściśle naukowych. I chociaż doszło w pewnym sensie do dowartościowania Biblii w katolickiej lekcji religii, to jednak wkrótce nastąpiło ponowne nią znudzenie. Kierunek hermeneutyczny nauczania religii nie odznaczał się zupełnie nowym podejściem w celu przezwyciężenia kryzysu, ale miał charakter bardziej przejściowy. Nauczanie zorientowane na teksty biblijne Tradycji chrześcijańskiej nie dawały odpowiedzi na pojawiające się ciągle nowe pytania, które przynosiła teraźniejszość. Wprawdzie nie dochodziło już do przeakcentowania nurtu materialno-kerygmatycznego, ale lekcja religii jeszcze niewystarczająco uwzględniała potrzeby uczniów i ich aktualne sytuacje życiowe.

Pierwsze kroki w kierunku przezwyciężenia tzw. ewangelickiego nauczania (Evangelische Unterweisung) uczynili wspomniany Martin Stallmann i Gert Otto. Według Stallmanna interpretacja chrześcijańskiej tradycji nie polega w pierwszym rzędzie na tym, by zobowiązywać ucznia do jej przyjęcia z góry, lecz w drodze otwartego dialogu doprowadzić go do spotkania z Bogiem. Można przyjąć, że teoria Stallmanna wyzwoliła jakby nowe impulsy w rozwoju pedagogiki religii i stała się okazją do dalszych naukowych dyskusji dla teologów zarówno ewangelickich, jak i katolickich. Według katolickiego pedagoga religii W. Langera, poglądy Stallmanna przesuwają punkt ciężkości szkolnego nauczania religii: sednem teorii Stallmanna jest założenie, że szkolna nauka religii powinna kierować się wskazaniami i wymogami pedagogicznymi, a także zadaniami szkoły. W większości przypadków tam, gdzie pojawiają się trudności co do odpowiedniego poziomu tłumaczenia nauki wiary, trzeba przede wszystkim odnieść Objawienie Boże do wymiaru egzystencjalnego.

Przemiany zainicjowane przez teologów ewangelickich spotkały się początkowo z niewielkim zainteresowaniem autorów katolickich, choć pod koniec lat pięćdziesiątych,

jak już wspomniano, zastosowano ich propozycje w nurcie materialno-kerygmatycznym. Dopiero trudności, na które natrafiła szkolna lekcja religii, oraz przemiany zachodzące po Soborze Watykańskim II, otworzyły nowe horyzonty w tej dziedzinie. Analiza literatury przedmiotu dowodzi, że podczas gdy katoliccy pedagodzy religii zwracali uwagę na odnowę przekazu biblijnego, autorzy ewangeliccy akcentowali osadzenie nauczania religii w celach i zadaniach szkoły. Koniec lat sześćdziesiątych wydaje się ważnym punktem, w którym oba Kościoły rozpoznały wspólne problemy i możliwości rozwiązań. Chodziło przede wszystkim o konkretne zdefiniowanie przedmiotu lekcji religii, o uwzględnienie faz rozwoju uczniów i o rozwiązanie problemu, w jakim stopniu nauka religii ma i powinna mieć charakter hermeneutyczny, a w jakim być głoszeniem Ewangelii.

Analizując powyższą problematykę, można zauważyć, że omawiane kwestie dotyczące szkolnej nauki religii w jednakowym stopniu dotykały pedagogów religii strony katolickiej, jak i ewangelickiej. W nauczaniu hermeneutycznym szkolna lekcja religii stała się miejscem analizy, wyjaśniania i interpretacji tradycji, głównie biblijnej, i choć ta „wiosna egzegetyczna" minęła, to jednak zdobycze tego kierunku, które weszły do nauczania biblijnego, pozostały i stanowią dziś punkt wyjścia dla wszystkich dydaktycznych rozważań na temat przekazu biblijnego.

- **Model religioznawczo-informacyjny nauczania religii**

Na samym początku należy zaznaczyć, że cele, jakie zakładały różne teorie, nie zadowalały wszystkich i dlatego dość często pojawiały się głosy, iż są dziedziny, których w dyskusjach w ogóle nie uwzględniono. Prawie równocześnie z kierunkiem hermeneutycznym powstał model religioznawczo-informacyjny. Dla zwolenników tej teorii sprawą podstawową miały być: sam przekaz informacji o różnych religiach, religijnych zwyczajach w poszczególnych kulturach, jak też oddziaływanie społecznych, psychologicznych i gospodarczych uwarunkowań na postawy religijne. Drugorzędne natomiast znaczenie miał wpływ poruszanych treści na kształtowanie światopoglądu uczniów. W proponowanym modelu chodziło przede wszystkim o nauczenie uczniów krytycznego podejścia do różnych religii i światopoglądów.

W dyskusjach końca lat sześćdziesiątych pojawił się pogląd, że ten sposób nauczania powinien się opierać nie na teologii, lecz na religioznawstwie. Nie ma żadnego powodu, by eksponować którąś z wielu teologii. Chrześcijaństwo ma takie samo prawo do szkolnego nauczania, jak i inne religie – niechrześcijańskie i politeistyczne. Istotą tej opcji nauczania religii jest porozumienie, tolerancja i współpraca między różnymi religiami odnośnie do problemów świata, jak też wzajemne poznanie i zrozumienie. Cel ten można osiągnąć za pomocą wymiany informacji na bazie religioznawstwa i wymiany doświadczeń duchowych na bazie teologii. Szkoła nie powinna rezygnować z nauczania religii jako prezentacji jednego z wielu wymiarów rzeczywistości, gdyż nie realizowałaby swoich zadań i nie wychodziłaby naprzeciw oczekiwaniom uczniów.

W dyskusji na temat religioznawczo-informacyjnego modelu nauczania religii głos zabrał także katolicki pedagog religii – H. Halbfas. Według niego ten, kto w „szkole dla wszystkich" przewiduje taki rodzaj lekcji, które tylko informują, a nie niosą żadnego

religijnego przesłania, tzn. nie przyczyniają się do kształtowania religijnych zachowań, musi uznać konieczność nowego podejścia do nauk pomocniczych w pedagogice religii (Alfons Kaiser, Der Religionsunterricht in der Schule. Der Beschluss der Gemeinsamen Synode der Bistümer der Bundesrepublik Deutschland aus erziehungswissenschaftlicher Sicht, München 1980, s. 76). Ulrich Hemel wymienia obok Halbfasa po stronie katolickiej również Wolfganga G. Essera, a po ewangelickiej Gerta Otto.

Pogląd ten spotykamy już w jego publikacji *Fundamentalkatechetik*. Omawia on tam, w trzech częściach, religię w świecie, religijność nowoczesnego człowieka i jej rozwój pod wpływem przepowiadania nauki wiary oraz w warunkach postępującej sekularyzacji. W swych wywodach stwierdza, że wielość religii jest wyrazem naturalnego stosunku człowieka do Boga, ale równocześnie zatraca się w niej uniwersalizm właściwy każdej religii. Wskutek społeczno-kulturowych przemian czasów współczesnych zmienił się charakter religijności, a także język, jako element komunikacji interpersonalnej, oraz przepowiadanie – jako forma kontaktu człowieka z Bogiem.

Model religioznawczo-informacyjny wywołał szeroką dyskusję. Broniono obu ujęć, rozumianych jako alternatywne: szkolna nauka religii jako przepowiadanie albo jako informacja. Nawet jeśli taki punkt widzenia okazał się fałszywy, to jednak przez długi czas tak postawiona alternatywa zajmowała umysły katolickich pedagogów religii. Ujęcie alternatywne stało się okazją do stwierdzenia, że tak przepowiadanie, jak i informacja zostały zdefiniowane jednostronnie i w sposób niepełny. Wielu autorów katolickich, m.in. Adolf Exeler, mogło wykazać, że w pojęciu przepowiadania zawsze zawarty jest moment informacji, podczas gdy czysta informacja bez wymiaru religijnego posłannictwa jest utopią. Powód takiego spojrzenia jest jeden: obszar dziedziny ludzkiego życia wymaga odniesienia do religijnego przesłania zawartego w Objawieniu Bożym. Oznacza to, że w modelu religioznawczo-informacyjnym nie są negowane poglądy hermeneutycznego nauczania religii, lecz wręcz są one bronione. Gdy uczący się nie ma dostępu do tradycji kościelnej i języka biblijnego, dojście do wymiaru religijnego może nastąpić tylko przez analizę własnej sytuacji życiowej.

Reasumując wszystko to, co powiedziano na temat modelu religioznawczo-informacyjnego, trzeba zaznaczyć, że religię i religijność traktował on jako tylko jeden z fragmentów rzeczywistego świata. Szkoła powinna uczniom prezentować świat z całym jego bogactwem, tak więc i z elementami religijnymi. Lekcje religioznawczo-informacyjne miały na celu nie tyle odpowiadać na specyficzne pytania wiary chrześcijańskiej, ile wyjaśniać całą rzeczywistość wraz z jej wymiarem religijnym. W związku z tą problematyką nie można nie wspomnieć faktu, że poglądy autorów katolickich i ewangelickich w szczegółach niewiele się różniły, jednak z upływem czasu odbiegały całkowicie od siebie.

- **Nauczanie problemowe**

Duże znaczenie dla dalszego rozwoju szkolnej nauki religii miał nurt nazywany przez pedagogów religii jako koncepcja problemowa lub jako ukierunkowana bezpośrednio na uczniów. Kierunek ten rozwinął się niemal w tym samym czasie, co model hermeneutyczny i religioznawczo-informacyjny nauczania religii. W nurcie problemowym, ukierunkowanym na problemy uczniów powiązano, jak twierdzi Johann Hofmeier, różne motywy pedagogiczne i różne typy nauczania, mające wspólne cechy, a mianowicie:

- skupienie uwagi na uczniach i ich problemach,

- poszerzone rozumienie religii,

- podjęcie działań integrujących.

Skupienie uwagi na uczniach oznaczało przesunięcie akcentu w hermeneutycznym nauczaniu religii. Jednostronna tendencja hermeneutycznego podejścia w nauczaniu, skierowana ku tradycji, została rozszerzona przez włączenie aktualnych problemów ucznia. Następny motyw, czyli *poszerzone rozumienie religii,* w modelu problemowym bazuje szczególnie na definicjach protestanckiego teologa Paula Tillicha. Przedstawia on religię ontologicznie jako strukturę rzeczywistości. Rozszerza się ona, wychodząc od człowieka w wymiar ontologiczny. Chodzi tu o człowieka pytającego o sens, o *„Konieczność"* warunkującą ten sens. Według tak rozumianej przez Tillicha istoty religii, z wiarą mamy do czynienia wszędzie tam, gdzie człowiek rzeczywiście zostanie przeniknięty ową *„Koniecznością".* (Na temat poglądów Tillicha por. Cyprian Rogowski, *Hermeneutyczno-dydaktyczny wymiar symbolu i implikacje pedagogicznoreligijne, Studium pedagogicznoreligijne w wymiarze interdyscyplinarnym,* Lublin 1999, rozdz. VII). Konkretnie mówiąc, chodzi tu o relacje zachodzące między Objawieniem Bożym i doświadczeniem człowieka, o połączenie aspektów teologicznych i antropologicznych.

Inny model problemowego nauczania religii w strukturze – tym razem „curricularnej" – przedstawił około 1972 roku Wolfgang G. Esser. Koncepcja ta bazuje na szeroko pojętej religijności, która klasyfikuje pytania egzystencjalne dla przekazu wiary jako przedpola, ale także pozostawia miejsce na problemy egzystencjalne uczniów, którzy nie mają styczności z wiarą chrześcijańską. Uwzględniając poglądy R. Bultmanna i Martina Bubera na temat człowieka jako istoty pytającej i pytanej, Esser widział podstawowe zadania szkolnej nauki religii w wymiarze ontologicznym. Tego rodzaju nauczanie w szkole jest ważnym partnerem dla nauczania religijnego, mającego na celu przekaz tradycji kościelnej. Ujmując tę kwestię ontologicznie, nauczanie religii ma pomóc uczniom zrozumieć, co znaczy być pytanym-pytającym i jednocześnie umożliwić odpowiedzi. W tym modelu nauczania uczeń jako podmiot, zajmuje miejsce centralne.

- **Koncepcja terapeutyczno-socjalizacyjna (Dieter Stoodt)**

Pośród różnych modeli w nauczaniu ukierunkowanym na problemy egzystencjalne uczniów, warto też wskazać na koncepcję terapeutyczno-socjalizacyjną. Teoria ta wykazuje pewne podobieństwa do koncepcji nauczania problemowego i emancypacyjnego nauczania religii. Zwolennikiem modelu terapeutyczno-socjalizacyjnego, który dał o sobie znać już na początku 1969 roku, był przede wszystkim ewangelicki pedagog religii – Dieter Stoodt (Dieter Stoodt, *Die gesellschaftliche Funktion des Religionsunterrichts,* „Der evangelische Erzieher", 21 (1969). Jako *novum* postulował on nauczanie rozumiane jako interakcja, socjalizacja i terapia. Takie ujęcie nauczania dotyczyło przede wszystkim sfery emocjonalnej człowieka. Tak więc nie Biblia miała być punktem wyjścia do rozwiązywania aktualnych problemów uczniów, lecz ich problemy miałyby być objaśniane i rozwiązywane w procesie socjalizacji ukierunkowanej na Objawienie Boże. Ponieważ w większej grupie współczesny człowiek staje się anonimowy, lekcje religii powinny od-

bywać się w grupach umożliwiających swobodny kontakt interpersonalny. Dlatego też w modelu tym postulowana jest praca w małych i bardziej zdynamizowanych grupach. Jej celem ma być doskonalenie własnej osobowości jako indywiduum, a także odkrycie i utrwalenie istotnych wartości wewnętrznych, które ukierunkowane i podporządkowane rozwojowi mogą wpływać w sposób zasadniczy na egzystencję człowieka.

W kontekście powyższych refleksji trzeba zaznaczyć, że prezentowany model odwołuje się bardziej do samych procesów rozwoju człowieka, niż do tradycji. Tematy podejmowane odzwierciedlały problemy i przeżycia uczniów oraz ich oczekiwania i potrzeby. Lekcje zaczynały się analizą treści i wspólnym poszukiwaniem przyczyn ich niepowodzeń i trosk. Przyjacielski dialog stawał się nie tylko metodą nauki religii, lecz także dawał samym uczniom szansę wypowiedzenia swoich problemów. Lekcja religii w modelu terapeutycznym dążyła do przezwyciężania zagrożeń, wyrażania ważnych ocen, jak też ukazania realnych perspektyw życiowych. Dlatego też, jak podkreśla Stoodt, nie mogły być zastosowane w niej dotychczas wypracowane modele dydaktyczne. Odwoływał się on do pracy terapeutów zajmujących się problematyką trudnych relacji w rodzinie, zwłaszcza konfliktów na płaszczyźnie matka-dziecko (Paul Watzlawick, Janet H. Beayin, Don D. Jackson, *Menschliche Kommunikation,* Wien 1980). Stoodt postulował, by zamiast wcześniej stosowanego nauczania religii, odnoszącego się do ogółu wiernych lub skierowanego do określonych grup, wprowadzić nauczanie indywidualne.

Model terapeutyczno-socjalizacyjny, jako odpowiedź na egzystencjalne problemy poszczególnych osób, jest wyrazem troski o każdego człowieka. Chociaż pomysł ewangelickiej pedagogiki religii nie znalazł żadnego oddźwięku w katolickiej pedagogice religii, to jednak troska o każdego ucznia, zgodnie z duchem Soboru Watykańskiego II, przyczyniła się do dalszego rozwoju tej dyscypliny. Reasumując powyższe przemyślenia, trzeba przyznać, że wszystkie modele problemowego nauczania religii były i są bardzo żywotne. Trwałą wartością w koncepcji problemowego nauczania religii jest koncentracja na ludzkich sytuacjach, które są punktem wyjścia dla każdej jednostki lekcyjnej. Tak rozumiane nauczanie religii daje szansę uczniom do stawiania przez nich pytań, rozumianych jako retrospektywne.

Powyższy nurt szkolnego nauczania religii stawał i nadal staje wobec szczególnych wyzwań, zwłaszcza jeśli chodzi o postępujące procesy sekularyzacyjne, oraz obyczajowy relatywizm i indyferentyzm religijny. W orientacji problemowej, rozumianej jako podmiotowa, doświadczenia ludzkie okazały się punktem wyjścia dla odkrywania i interpretacji sensu życia. Gdy nauczanie religii problemy te pomija, traci też jednocześnie swój charakter podmiotowy. Mając na uwadze przestrzeń między nauczaniem hermeneutycznym a dydaktyką korelatywną, problemowe nauczanie religii oznacza rozszerzenie horyzontu o konkretne uwarunkowania życiowe i porozumiewanie się uczniów, rozumiane w wymiarze hermeneutyki egzystencjalnej. W trosce o rozwiązywanie sytuacji życiowych problemowa koncepcja nauki religii zachowuje z jednej strony niezbędne *jądro hermeneutyczne*, a z drugiej – samodzielną możliwość odnoszenia się do tradycji (Herbert A. Zwerge1, *Von Kritik zur Konstruktion,* „Theologia Practica", 13 (1978), s. 140-147). W dyskusjach na temat pedagogiki religii w latach siedemdziesiątych głośne stało się żądanie „teorii krytycznej", nawiązujące do tzw. empirycznego zwrotu w pedagogice religii. Wszędzie tam,

gdzie problemy są tylko krótkowzrocznie i powierzchownie traktowane, zatraca się nie tylko jądro hermeneutyczne, ale zagrożony jest również podmiotowy charakter nauczania.

- **Teoria „curriculum"**

Uwzględniając teorię szkolną i pedagogikę, konieczne stało się odniesienie szkolnego nauczania religii do wymagań systemu oświatowego. Tak więc reformując system szkolny, zajmowano się szczególnie intensywnie ustaleniem katalogu *celów,* jak i związanych z nimi *zadań,* którym mogłaby służyć współczesna szkoła. Posłużono się tu, pod wpływem dydaktyki angloamerykańskiej, słynną teorią „curriculum" (Frank Achtenhagen, Hilbert L. Meyer, *Curriculumrevision – Möglichkeiten und Grenzen,* München 1972). Pojęcie „curriculum" pojawiło się po raz pierwszy w opublikowanej w 1688 roku książce *Polyhistor* Daniela Georga Morhofa. Chociaż analizowane tam elementy procesu dydaktycznego nie wzbudziły szerszego zainteresowania, to jednak pochodząca z Ameryki idea „curriculum" przyjęta została w Europie z fascynacją jako pewnego rodzaju *novum*. Teoria „curriculum", poparta wieloma psychologiczno-pedagogicznymi pomysłami, przeżyła w latach siedemdziesiątych swoisty renesans i zajęła w pewnym stopniu – w Niemczech, ale też w innych krajach – centralne miejsce w odnowie nauczania i reorganizacji oświaty. Idea ta – wobec zmieniających się uwarunkowań społeczno-kulturowych, pluralizacji życia, postępującej sekularyzacji i indyferentyzmu religijnego – stała się ważną dydaktyczną zasadą dla wszystkich przedmiotów szkolnych, w tym również szkolnej lekcji religii.

Według Güntera Stachela teoria „curriculum" opierała się na innych przesłankach niż dotychczasowe programy oświatowe, dla których punktem wyjścia w planowaniu przebiegu procesu dydaktycznego był kanon treści. Teoria ta, znana też jako „curriculumrevision", skierowana jest na osiągnięcie wyraźnie sformułowanych celów nauczania. Najważniejsze są tu więc nie tyle treści, ile cele. Osiągnięcie tych celów możliwe jest dzięki odpowiedniemu doborowi treści, tematów, zamierzeń przy zastosowaniu właściwych metod i środków dydaktycznych. Wszystkie te elementy pozostają jednak w służbie celów, a nie – jak dotychczas – w służbie treści. Teoria „curriculum" zakłada, że efekty muszą być sprawdzalne, tzn., że mogą być zoperacjonalizowane. Jeśli powyższe aspekty zostaną uwzględnione, to przy określeniu celów edukacyjnych trzeba rozpocząć od dokładnego przeanalizowania sytuacji, tzn. od ustalenia wymagań, które człowiekowi stawia teraźniejsza i przyszła rzeczywistość. Sformułowane cele nie znajdują się jednak wszystkie na tym samym poziomie, lecz mają pod względem zamierzonych kwalifikacji różnorodną wagę osobowościową i społeczną. W ten sposób powstaje sieć zhierarchizowanych celów, w której istnieją cele *nadrzędne, pośrednie i podrzędne,* noszące w literaturze przedmiotu następujące nazwy: cel *globalny, całkowity* (końcowy), ale też: *częściowy, specyficzny* lub *pośredni.*

W reformie oświaty lat siedemdziesiątych teoria „curriculum" odgrywała szczególną rolę. Przy nowym formułowaniu celów i zadań szkoły starano się zapewnić uczniom możliwość osiągnięcia takich umiejętności, które są konieczne do prawidłowej oceny ewentualnych sytuacji życiowych. Warto jednak w tym kontekście zaznaczyć, iż z racji różnorodnych zainteresowań i oczekiwań uczniów, społeczeństwa i poszczególnych przedmiotów, realizacja tego przedsięwzięcia nie należała do łatwego zadania, ponieważ ostateczne rozwiązanie jest kompromisem, łączącym sprzeczne czasem interesy.

Sformułowane i wyznaczone według tej zasady cele globalne i całościowe systemu kształcenia wyróżniały się wielostronnością i różnorodnością. W dyskusji łączono systematycznie idee z teorii oświatowych i teorii „curriculum", co można zauważyć u niektórych autorów. Tak na przykład Thomas Wilhelm około 1967 roku twierdził, że celem ogólnym systemu kształcenia jest wprowadzenie uczniów w tradycję, gdyż bez jej znajomości trudne jest uporządkowanie myśli, wyobrażeń i działanie w teraźniejszości. Znaczącą rolę w tej dyskusji odegrali też Wolfgang Klafki, Paul Heimann i Wolfgang Schulz. Klafki skoncentrował się w swej teorii dydaktycznej, opartej na przesłankach pedagogicznych, na kształceniu ucznia, co już samo w sobie jest wychowawcze, co sprawia, że ma ono istotny wymiar dydaktyczny. Heimann i Schulz z kolei uwzględnili teorię procesu dydaktycznego i rozpoczęli badania empiryczne, które doprowadziły ich do wniosku, że procesu dydaktycznego nie można zredukować li tylko do przekazu treści, ponieważ równie ważne są tu cele, jak i metody. W ten sposób odkryto trzy zasadnicze elementy procesu nauczania, a mianowicie *cele, treść i metoda*, które zespolone decydują ostatecznie o efektywności procesu dydaktycznego.

Dyskusja na temat udziału szkolnej nauki religii w wypełnianiu roli systemu oświatowego skierowana była oczywiście przede wszystkim na sprecyzowanie jej specyficznych celów i zadań. W 1971 roku Episkopat Niemiecki zajął stanowisko co do celów i zadań szkolnego nauczania religii. Ponieważ cel edukacyjny polega na prezentacji rzeczywistości, szkolna nauka religii powinna zagwarantować uczniom poznanie wiary chrześcijańskiej, która stanowi zasadniczy element kultury europejskiej.

Od momentu, kiedy pojęcie emancypacji jako globalnego celu kształcenia zajęło naczelne miejsce w pedagogice ogólnej, również pedagodzy religii podporządkowali tej opcji swoje badania naukowe. W listopadzie 1972 roku dyskusja na temat celów i zadań szkolnej nauki religii otrzymała znaczący impuls w postaci oficjalnych komunikatów Konferencji Episkopatu Niemiec. Biskupi zwrócili przede wszystkim uwagę na to, by cele i zadania szkolnej nauki religii dostosować do potrzeb nowo powstających programów. Cele szkolnej nauki religii zostały przez Konferencję Episkopatu rozwinięte dość szeroko, a ich istotne aspekty przedstawiają się następująco:

- Szkolna nauka religii powinna uzdolnić ucznia do odpowiedzialnego myślenia, a także odpowiedzialnego stosunku do spraw wiary i religii.
- Nauczanie religii, jak żaden przedmiot szkolny, ze względu na swą refleksyjną tradycję, stawia pytania o całokształt świata, a w nim o sens ludzkiego życia. Analizuje odpowiedzi, jakie ludzie na te pytania dawali w przeszłości i jakie dają obecnie, ukazując przy tej okazji człowieka i świat w odniesieniu do Jezusa Chrystusa, w świetle wiary i życia Kościoła. W ten sposób nauczanie religii w szkole przyczynia się do odpowiedzialnego kształtowania tak własnego życia, jak i społeczeństwa.
- Wprowadza w rzeczywistość wiary, wspomaga i uzasadnia odpowiedzialność za nią i uzmysławia uczniom, że świat można interpretować w jej świetle.
- Uczniom wierzącym pomaga bardziej świadomie żyć wiarą i tym samym uniknąć niebezpieczeństwa religijnej niedojrzałości.
- Uczniom poszukującym lub wątpiącym w wierze stwarza szansę poznania odpowiedzi Kościoła na ich pytania i ustosunkowania się do nich.

- Uczniom uważających się za niewierzących, ale uczęszczających na lekcje religii, daje okazję do dyskusji ze stroną przeciwną po to, aby wyraźniej spojrzeli na swój punkt widzenia lub też go zweryfikowali (Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz (hg.), *Arbeitshilfen 66. Nachkonziliare Texte zu Katechese und Religionsunterricht,* Bonn 1989, s. 287-288)

W swych wytycznych biskupi podkreślają również, jakie konkretne zadania łączą się ze szkolną nauką religii:

- Inspiruje ona ucznia do refleksji na temat Boga, interpretacji świata, sensu i oceny życia, norm postępowania oraz umożliwia uzyskanie odpowiedzi na podstawie Objawienia Bożego i wiary Kościoła.
- Uzdalnia ucznia do osobistych decyzji w dialogu z innymi wyznaniami i religiami, ze światopoglądami i ideologiami oraz przyczynia się do lepszego zrozumienia innych i tolerancji wobec nich.
- Motywuje do życia religijnego, a także odpowiedzialnego zaangażowania w Kościele i społeczeństwie.

Chociaż pojęcie „emancypacja" nie pojawia się w komunikatach Episkopatu, to jednak – porównując wyznaczone przez Konferencję cele i zadania z poglądami autorów wyraźnie propagujących kierunek emancypacyjny – można odkryć pewne cechy wspólne. Jeśli przykładowo powołamy się na cele, jakie formułują Wolfgang Bartholomäus albo Klaus Wegenast, to również wypowiedzi Episkopatu można uznać za zbieżne z koncepcją emancypacyjną.

Reasumując powyższe treści, wypada podkreślić, że teoria „curriculum" wyraźnie zmieniła charakter dotychczasowej szkolnej nauki religii, przez stulecia opartej na naukach teoretycznych. Teoria „curriculum" bowiem oparła szkolne nauczanie religii na naukach empirycznych. Trzeba zaznaczyć też, że szkolna lekcja religii według teorii „curriculum", w świetle zasady operacjonalizacji połączyła w jedno elementy poznawczo–emocjonalne, co sprawiło, iż stała się bardziej dostępna i skuteczniejsza. Nowe impulsy w refleksji pedagogicznoreligijnej, wynikające z nauki Soboru Watykańskiego II oraz dokumentów katechetycznych Kościoła powszechnego, w różny sposób zastosowano w Kościołach lokalnych poszczególnych krajów. W Niemczech odbył się Ogólny Synod Biskupów (Würzburg, 3 I 1971 - 22 XI 1975), którego celem była realizacja postanowień soborowych.

Podczas Synodu, przed którego otwarciem znany był tylko jeden katechetyczny dokument Kościoła powszechnego, tzw. *Dyrektorium Katechetyczne,* uwzględniające wcześniejszą niemiecką dyskusję, rozpatrywano również tematykę nauczania religii. Chodziło przede wszystkim o zajęcie stanowiska co do szkolnego nauczania religii, jego miejsca w szkole oraz celów, zadań i treści, a także związków z Kościołem. Mieszana komisja synodalna zaproponowała dwa dokumenty na temat edukacji religijnej. Pierwszy dokument, *Nauka religii w szkole* (*Der Religionsunterricht in der Schule*), przyjęto w formie uchwały końcowej 22 XI 1974 roku i drugi, odnoszący się do katechezy parafialnej, nosi tytuł *Katechetyczna działalność Kościoła* (*Das katechetische Wirken der Kirche*), został opublikowany jako dokument roboczy 6 kwietnia 1974 roku.

Pedagodzy religii uczestniczący w dyskusji toczącej się na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku uważali, że szkolna nauka religii jest częścią ogólnej katechezy Kościoła. Katecheza rozumiana w sensie ścisłym skierowana jest do osób w każdym wieku – od dzieci poczynając, a na dorosłych kończąc – i dla wszystkich warstw społecznych. Mimo to dominowała w dyskusjach problematyka katechezy w wieku szkolnym, tzn. podzielenie nauki wiary dla dzieci i młodzieży między placówki oświatowe i Kościół.

Dopiero Ogólny Synod Biskupów Niemieckich zajął zdecydowane stanowisko względem tego problemu w dwóch wspomnianych wyżej dokumentach: *Nauka religii w szkole* i *Katechetyczna działalność Kościoła.* Wypowiedział się on za umiarkowanym kierunkiem A. Exelera, stwierdzając, że katecheza parafialna nie czyni zbędną szkolnej nauki religii, lecz obydwie sfery powinny się nawzajem uzupełniać. Również dokument synodalny *Nasza nadzieja,* zawierający wyznanie wiary naszych czasów, wniósł znaczący wkład w dalszy pozytywny rozwój myśli pedagogicznoreligijnej. Tak więc punkt widzenia reprezentowany przez Ogólny Synod Niemiecki, odnośnie do nauki religii w szkole i katechezy parafialnej, jest próbą urzeczywistniania impulsów Soboru Watykańskiego II.

• Zasada korelacji w pedagogice religii

Analiza przedstawionych wyżej koncepcji prowadzi do wniosku, iż można w nich zauważyć dwie zasadnicze linie, mianowicie, biblijną i socjologiczno-psychologiczną. W tym kontekście warto jednak podkreślić, że chociaż w obydwu stwierdza się tak teologiczne, jak i antropologiczne podstawy, to ich wzajemny stosunek nie został jednak wyraźnie sformułowany. Zachodzi to dopiero w sposób wyraźny w tzw. dydaktyce korelacyjnej. Jak zaznacza Ulrich Hemel, w połowie lat siedemdziesiątych XX wieku zostały zaakceptowane tak w protestanckiej, jak i w katolickiej pedagogice religii łączone modele integracyjne jako nowe aspekty w nauczaniu religii. Chodzi tu o połączenie perspektyw teologicznych i pedagogicznych, ponieważ wynika to z relacji, jaka zachodzi między Objawieniem Bożym i doświadczeniem ludzkim. Korelacyjny model nauki religii propagował od 1971 roku Karl Ernst Nipkow i nazwał go modelem kontekstowym. Wychodząc od kryzysu nauczania religii, stwierdził on, iż przesycone jest ono Biblią i dogmatyką oraz takim kształtem zajęć, które nie wychodzą naprzeciw oczekiwaniom i potrzebom uczniów. Jego zdaniem nauka religii nie wnosi nic do rozwoju osobowego człowieka ani nie pozostaje w żadnym związku z kontekstem szkolnym. Jako wyjście z kryzysu zaproponował Nipkow odejście nieco od analiz biblijnych, a zwrócenie się bardziej ku tematom i treściom bliskim uczniom, co jednak – według autora – nie oznacza zdrady przedmiotu wiary, lecz wyjście naprzeciw realizacji w praktyce modelu kontekstowego. Swoją pracą Nipkow wniósł ważki wkład w rozwój modelu korelacyjnego nauczania religii.

Dokument synodalny na temat szkolnej nauki religii (1974) odegrał decydującą rolę dla strony katolickiej w odnowie szkolnego nauczania religii w duchu tzw. dydaktyki korelacyjnej. Bronił on modelu konwergencyjnego w szkolnym nauczaniu religii, który można usytuować na styku *założeń* pedagogicznych i teologicznych, współpracując zarówno z zadaniami szkoły, jak i Kościoła. Synod ukazał, w jaki sposób wskazać na rolę

nauki religii w pluralistycznym społeczeństwie, podając równocześnie trojakie jej uzasadnienie: *prawne*, *pedagogiczne* i *teologiczne*.

Wymieniony na pierwszym miejscu argument prawny dowodzi, że w konstytucji wyrażona jest wola społeczeństwa, któremu przysługuje prawo do wolności religijnej. U podstaw drugiego argumentu, czyli pedagogicznego, leży szeroko rozumiane pojęcie religii. Religia definiowana jest tu jako wyjaśnianie świata bądź – ewentualnie – jako jego interpretacja przez odniesienie do transcendencji. W ten sposób łatwo taką wizję połączyć z konkretnymi problemami i sytuacjami życiowymi szkoły, które zarówno w przeszłości, jak i obecnie, zawsze miały odzwierciedlenie w systemach religijnych. Jeśli chodzi o Europę, to taką rolę ma do spełnienia chrześcijaństwo, z którym to systemem religijnym współczesna szkoła nie może się nie liczyć, jeśli chce pomóc uczniowi w określeniu jego sytuacji życiowej. Ogólnie ujmując, obecność nauki religii w szkole jest z pedagogicznych względów nie do wykluczenia, ponieważ:

- szkoła powinna zapoznawać młodego człowieka ze spuścizną kulturową i duchową chrześcijaństwa we wszystkich jego odmianach wyznaniowych;
- szkoła winna pomagać młodemu człowiekowi w samookreśleniu się, a nauka religii, poprzez stawianie fundamentalnych pytań o sens życia, przybliżać jego rolę i zadania w społeczeństwie;
- szkoła nie może poprzestawać tylko na adaptacji uczniów do już urządzonego świata, a nauka religii powinna dążyć formowania krytycznych postaw i zachowań wobec istniejącej rzeczywistości i działań wiodących ku odnowie ich życia.

Argument trzeci – teologiczny – ma na celu wprowadzanie uczniów w chrześcijańską tradycję i tworzy fundament dla głębszego zrozumienia wiary, liturgii i chrześcijańskiego sposobu życia. Aby ten cel osiągnąć, na nauce religii ciąży obowiązek korzystania z fundamentalnego źródła, jakim jest Pismo Święte oraz wiary i życia Kościoła. Reasumując, warto jeszcze raz zaznaczyć, że omawiany wyżej model nauczania religii wyrósł z dyskusji przedstawicieli zarówno katolickiej, jak i ewangelickiej pedagogiki religii i dał istotny impuls do jej dalszego rozwoju.

• Kairologia pedagogicznoreligijna

Jeśli mówi się o przekazie wiary jako zadaniu przyszłej katechezy, to mamy tu na myśli nie tylko zmieniające się uwarunkowania społeczne-kulturowe, lecz także odpowiednie zakorzenienie tego procesu w historii życia. Takie podejście do przekazu wiary, R. Englert traktuje jako zadanie „kairologii pedagogicznoreligijnej". Formułując ową tezę, autorowi zależy na rozwinięciu wyraźnej świadomości dotyczącej specyficznych uwarunkowań stawania się chrześcijaninem, w odniesieniu do historii ludzkości i chrześcijaństwa. Proces ten Englert tłumaczy następująco: „Świadomość wiary (Glaubens-Bewuβtsein) i świadomość kairosu (Kairos-Bewuβtsein) kształtują się we wzajemnej zależności" (Rudolf Englert, Glaubensgeschichte und Bildungsprozeβ. Versuch einer Rdigionspädagogischen Kairologie, München 1985). Wskazuje on na to, że pedagogika religii winna traktować poważnie historyczno-społeczne uwarunkowania wpływające na rozwój świadomości

wiary. W przeciwnym razie może ona ulec niekontrolowanemu działaniu dialektyki, zachodzącej między uwarunkowaniami społeczno-kulturowymi a rozwojem świadomości wiary. Słusznie więc postrzega on dotychczasową pedagogikę religii jako część praktyki, w której oddziaływanie zmieniających się uwarunkowań społeczno-kulturowych na zachodzące procesy pedagogicznoreligijne stanowi jeden z istotnych elementów.

Pedagogika religii zaznacza Englert, która nie uwzględnia prawidłowości danych empirycznych, jak również opisów zjawisk społeczno-religijnych, zdana jest na ofensywne starania o tzw. «indeksykalizację» swoich celów. Pojęcie „indeksykalizacja" Englert wyjaśnia w sposób następujący: Postulat punktualizmu dotyczy normatywnych przemyśleń odnośnie do teologicznego i pedagogicznego wymiaru, w powiązaniu z empirycznymi analizami pedagogicznoreligijnych uwarunkowań działania i dającymi się uprzedzić celami religijnymi w procesach nauczania i kształcenia. «Indeksykalizacja» oznacza tu więc ofensywne podejście do zmieniających się stosunków i uwarunkowań społecznych, tzw. procesów socjalizacyjnych, które zawsze wywierały wpływ na religijne procesy kształcenia. Chodzi tu przede wszystkim o uwarunkowania indywidualne, społeczne i chrześcijańskie.

Englert interpretuje też w powyższym duchu i samą kairologię pedagogicznoreligijną. Określa ją jako «teologię punktualizmu» religijnych procesów nauczania i kształcenia. Powinna być ona równocześnie pojmowana jako teoria oparta na systematycznej refleksji związku celu i czasu; jako teoria społeczno-chrześcijańska i indywidualistyczna, wspomnianej właśnie wyżej, „indeksykalizacji" religijnych procesów nauczania i jako część teorii kształcenia religijnego w ogóle. Dokonując rozróżnienia na kairologię *sapiencjalną* i *formalną*, podkreśla się w niej dwa ważne aspekty: podczas gdy *kairologia sapiencjalna* zawiera wiedzę empiryczną, co do działania mającego miejsce w konkretnym czasie, to *kairologia formalna* ma na celu analizę uwarunkowań umożliwiających to działanie.

W koncepcji kairologii pedagogicznoreligijnej Englerta daje się zauważyć, że autorowi chodzi o znaczenie kairologii w sensie formalnym, łączące się z wyżej omawianą teorią „indeksykalizacji". W odróżnieniu od sapiencjalnego wymiaru kariologii nie chodzi tu o nabycie wiedzy odnoszącej się do konkretnego czasu w sensie historycznym, lecz formalnie – o wyjaśnienie pojęcia, o analizę możliwych uwarunkowań, o rozpatrzenie normatywnych implikacji „punktualnego" działania. W tym miejscu powinny być przeanalizowane przede wszystkim dążące do punktualizmu religijne procesy nauczania i kształcenia. Od strony materialnej powinno się dokonać konkretnej analizy empirycznych uwarunkowań tego działania w określonej sytuacji historycznej. Dalej chodzi też o próbę dostosowania samego działania do konkretnych uwarunkowań, które mają niewątpliwie wpływ na osiągnięcie zamierzonych celów. Materialny aspekt kariologii pedagogicznoreligijnej określa Englert jako „indeksykalizację", a kairologię w wąskim znaczeniu jako teorię indeksykalizacji.

Poddając krytycznej analizie rozważania Englerta, przede wszystkim jego teorię „indeksykalizacji", trzeba zaznaczyć, że pojęcie użyte przez niego i wprowadzone do pedagogiki religii, chociaż ważne dla praktyki przekazu wiary, nie zostało jednak przez autora wystarczająco rozwinięte i uzasadnione. Elementy odgrywające istotną rolę w przekazie wiary, o których mówi, a mianowicie: historia indywidualna, społeczna i chrześcijaństwa,

zostały przezeń potraktowane dość marginalnie. Autor nie zaznacza, że w pojęciu *indeksykalizacja* powinno być ukazane napięcie, jakie zachodzi wyraźnie między działaniami empirycznymi i normatywnymi. Z drugiej strony trzeba jednak podkreślić, że przemyślenia Englerta odnośnie do indeksykalizacji wskazują słusznie, iż procesy nauczania i kształcenia w realizacji celów religijnych opierają się na następujących przesłankach:

- zasadniczym uznaniu powiązania wiary z życiem i kształtowaniu tego życia, jako formy wiary w określonych uwarunkowaniach społeczno-kulturowych;
- usiłowaniu rozumienia wiary w sensie krytycznej refleksji co do zagrożeń dotyczących ideologicznej funkcjonalizacji wiary w każdych warunkach życiowych;
- dostosowaniu uczenia się wiary do różnych wyzwań, jakie stawia człowiekowi historia jego własnego życia, chrześcijaństwa i społeczeństwa, ażeby zapewnić mu konkretną i adekwatną pomoc.

Kairologia pedagogicznoreligijna ma więc na celu zrozumienie historycznego momentu jako wyzwania i działanie odpowiadające „znakom czasu". Takie spojrzenie jest niewątpliwie zgodne z duchem i nauczaniem realizowanym przez Sobór Watykański II. Koncepcja kariologii pedagogicznoreligijnej dotyka w istocie rzeczy aspektu, który jest czymś decydującym w religijnych procesach nauczania i kształcenia. Chodzi tu o wzajemne odniesienie uwarunkowań życiowych i perspektyw wiary z analitycznym uwzględnieniem wyżej omawianych elementów, mających istotny wpływ na relacje zachodzące między wiarą i życiem. Ta dialektyka bowiem, jak słusznie twierdzi Englert, powinna być miarodajnie i autorytatywnie uwzględniana w strukturze kairologicznej orientacji religijnego procesu kształcenia.

W swojej analizie Englert osadza kairologię pedagogicznoreligijną w ogólnej teorii naukowej dotyczącej wychowania i w teologii. W świetle teorii religii, teorii działań religijnych i teorii kształcenia, problem właściwy dla procesu nauczania i kształcenia leży w tym, że pozbawiony jest on specyfiki, jaką odznacza się teoria i praktyka pedagogicznoreligijna. W teorii działań wszelkie podejście uzasadniające związane jest ściśle z teologią praktyczną, która ma na celu w drodze do empirycznej analizy i teologicznej refleksji doprowadzić do możliwych sprostowań i precyzyjnie zdefiniowanych aktów działaniowych.

W powyższym kontekście warto przytoczyć tu stanowisko Norberta Mette, który w teorii działań dostrzega próbę rekonstrukcji teologii praktycznej. Poprzez komunikatywne akty działaniowe można ją bliżej określić jako proces praktyki chrześcijańskiej. Przy takim podejściu teologia praktyczna winna wykorzystywać cały swój potencjał naukowy i wyobraźnię, a także przyczyniać się do kształtowania chrześcijańskiego życia, swobodnego intersubiektywnego postępowania i antycypować w różnych eksperymentach. Jest to niewątpliwie centralne zadanie przekazu wiary. Uzasadnienie kairologii wskazuje ostatecznie na to, że pedagogicznoreligijnej teorii kształcenia nie można rozumieć jako oddzielnej dziedziny ogólnej teorii kształcenia. Nie chodzi więc o jakąś „edukację religijną", stojącą jakby obok – powiedzmy – „edukacji artystycznej".

Prowadzone badania dowodzą, że pedagogika religii zmierza raczej do centrum kształcenia ogólnego, sytuując się w obszarze pewnego napięcia, jakie zachodzi między religią, edukacją i socjalizacją. Pedagogicznoreligijna teoria kształcenia powinna zatem

uwzględniać – przez adekwatne odczytywanie znaków czasu – określone uwarunkowania historyczne jednostki, chrześcijaństwa i społeczeństwa. Według Englerta analizowany w kontekście kairologicznym, historyczny wymiar procesu nauczania i kształcenia może być niewątpliwie umieszczony w ramowym planie pedagogicznoreligijnej teorii kształcenia, nie powodując tym samym koncepcyjnego załamania.

Wobec powyższego warto podkreślić, że pedagogicznoreligijna teoria kształcenia rozważana jako proces, w swym kontekście odkrywania wyżej wymienionych indeksykalizowanych perspektyw celowych, przesuwa w szczególności konkretne historie wiary i ich przekaz w wymiarze jednostkowym, chrześcijańskim i społecznym do centrum omawianego zagadnienia. Jeśli zwrócono w tym miejscu uwagę na znaczenie historii wiary jako kontekstu skuteczności badań pedagogicznoreligijnych, to nie po to, aby zahamować teoretyczny postęp, wskazując na zwyczaje utartej już praktyki, lecz przeciwnie – w nadziei, że z refleksji dotychczasowej chrześcijańskiej praktyki i potwierdzonych analiz da się osiągnąć pozytywne efekty dla odpowiedzialnej odnowy uczenia się wiary dzisiaj.

Koncepcja kairologii pedagogicznoreligijnej w ujęciu Englerta wskazuje przede wszystkim na relacje zachodzące między wiarą i życiem. Trzeba mieć też świadomość, że określenie wzajemnych relacji wiary i życia należy do zagadnień teologii fundamentalnej, gdzie pytanie dotyczące wiary we współczesnej rzeczywistości jest zarazem pytaniem odnoszącym się do życia. Przemyślenia pozwoliły Englertowi stwierdzić, że „czas jest miejscem wiary", co zainspirowało go do sformułowania następującej myśli: Uczymy się więc nie tylko żyć, gdy uczymy się wierzyć, lecz uczymy się również wierzyć, ucząc się żyć. Z jednej strony uczenie się wiary może być postrzegane jako moment uczenia się życia, z drugiej zaś uczenie się życia również jako moment uczenia się wiary.

To wzajemne odniesienie: uczenie się wiary i uczenie się życia, może być w sposób miarodajny opisane tylko jako proces wzajemnego oddziaływania. Nie traktując „uczenia się życia jako momentu uczenia się wiary", redukujemy siłą rzeczy całą zasadę korelacji. Biorąc poważnie pod uwagę model korelacji w nauczaniu religii, to wiary trzeba się uczyć, jeżeli ma ona pozostać na poziomie historycznożyciowego rozwoju. Takie spojrzenie nawiązuje również do tradycyjnej myśli o stopniach wiekowych w wierze, tak mocno akcentowanej w adhortacji *Catechesi tradendae.* W teologicznym uzasadnieniu kairologii pedagogicznoreligijnej ważne jest przede wszystkim określenie wzajemnych relacji wiary i życia, przy czym uczenie się życia winno być traktowane jako istotny czynnik warunkujący uczenie się wiary, co równocześnie jest niezbędne dla przekazu wiary w ogóle.

W rozwoju pedagogiki religii na przełomie wieków XX i XXI można wskazać na podejmowanie w badaniach naukowych bardzo istotnych problemów – nie tylko w wymiarze teoretycznym, ale również i empirycznym. Tych ostatnich zwłaszcza jest ciągle za mało i dlatego empiryczna pedagogika religii stoi przed nowymi wyzwaniami.

Bardzo ważne kwestie, jakie podejmują znawcy omawianej materii to między innymi:

- nauczanie religii a język,
- dydaktyka symboli,
- otwarte sytuacje nauczania: przyjęcie nowych impulsów dydaktycznych wobec zmieniających się zadań szkoły i nauki religii,

- feministyczna pedagogika religii,
- dialogiczny charakter edukacji,
- socjoteologiczne podstawy i dydaktyczne konsekwencje relacyjnej pedagogiki religii – Egon Spiegel.

• Nauczanie religii a język

Na podstawie przemyśleń dotyczących kairologii pedagogicznoreligijnej, trzeba zdecydowanie podkreślić, iż przekazując treści teologiczne na lekcjach religii, powinno się zwracać szczególną uwagę na uwarunkowania społeczne, w jakim kontekście historycznym teksty te powstały i jak należy je czytać i interpretować obecnie. Powyższe ujęcie wskazuje na wzajemny stosunek podawanego tekstu i uwarunkowań jego recepcji (Hans Zirker, *Lesarten von Gott und Welt. Kleine Theologie religiöser Verständigung,* Düsseldorf 1979). Ma to niewątpliwie istotne znaczenie dla dydaktyki religii wtedy, gdy zainteresowania pedagogiki religii ogniskują się wokół trzech zasadniczych potrzeb. Są nimi: refleksyjne podejście do językowej postaci wiary, usunięcie wszelkich przeszkód dotyczących sfery komunikatywności i rozszerzenie kompetencji religijnego porozumiewania się.

W nauczaniu religii znaczenie języka dla każdego ucznia jest czynnikiem decydującym – zwłaszcza w procesie uczenia się. Również charakter i trwałość religijnej socjalizacji zależy w dużej mierze od opanowania języka. Zauważa się tu związki, jakie zachodzą między religijnymi formami języka a odkrywaniem i przekazem wiary w nauczaniu religii. To, że różnorodność religijnych form językowych jest szczególnie ważna dla zrozumienia wiary, ujawnia się w literackim charakterze chrześcijańskich przekazów.

W tym miejscu szczególnie godne uwagi są wyniki badań narracyjnych. Warto nawiązać przede wszystkim do roli narracji w pedagogice religii według Georga Baudlera. Autor przejął swoje inspiracje co do narracji z teologii systematycznej, a jego publikacje wskazują na ważne związki zachodzące między narracją a kształtowaniem symboli. W poglądach Baudlera zauważa się, że kładzie on nacisk na stronę duchową opowiadań i niezbędność narracji, jak też na fakt, że opowiadania rzeczywistość uwspółcześniają i mogą wspomagać przekaz chrześcijańskiej tradycji biblijnej.

Wśród najważniejszych cech językowych tekstów o wymiarze religijnym wymienia się takie, jak: obecność słownictwa skupionego na duchowości człowieka, rytualność (posługiwanie się gotowymi utrwalonym przez tradycję „kliszami" językowymi), ekspresywność, hieratyczność (przejawiająca się obecnością słownictwa podniosłego, przestarzałych form gramatycznych i archaizmów leksykalnych), symboliczność, metaforyczność, brak jednoznaczności, specjalna sfera znaczeń konotacyjnych, stosowanie paradoksów, powtórzenia jako zasada budowy tekstów. Warto zaznaczyć, że w nauczaniu religii ważny jest zarówno wymiar antropologiczny, jak i teologiczny języka.

• Dydaktyka symboli

Dylemat granicy hermeneutycznej w dydaktyce korelacji zmobilizował pedagogów religii do dalszych wnikliwych badań i analiz. Zaczęto bowiem wskazywać na to,

że wiara objawiona już od samego początku bardzo mocno związana jest z symbolami. Chrześcijaństwo pierwotne swoje wyznanie wiary rozumiało jako *symbolum,* w czym przejawiała się postawa i przeświadczenie życiowe charakteryzujące chrześcijan. W tym kontekście Peter Hünermann zaznacza, że sakramenty pojmowane były jako postawy życiowe (*Lebensfiguren*), które w konkretnym życiu człowieka miały uobecniać Jezusa Chrystusa.

Warto w tym kontekście wskazać też na wkład Herberta A. Zwergela w rozwój hermeneutyki symboli w ujęciu Paula Ricoeura. Ukazane jest tu ich pedagogicznoreligijne znaczenie, które wyjaśniane jest w dostępny sposób w zaplanowanym cyklu dydaktycznym –tak, że korespondują one z życiem. Kładzie on akcent przede wszystkim na egzystencjalny charakter symboli. Stosowanie symboli w nauczaniu religii nie jest bowiem celem samym w sobie, lecz służy wykładni egzystencji i przyczynia się do autentycznego życia. W ten sposób dydaktyka symboli otrzymuje jednocześnie egzystencjalne zakotwiczenie w kluczowych problemach – tak poszczególnych społeczeństw, jak i całej społeczności ludzkiej, w aspekcie teraźniejszości i przyszłości.

Nasuwa się jeszcze jedna zasadnicza uwaga, a mianowicie: w pojęciach wprowadzonych do nowszej pedagogiki religii, takich jak *curriculum, doświadczenie*, *korelacja*, *symbol*, nie chodzi w żadnym wypadku o wzajemne wypieranie się tych określeń. Jedynie pojęcie *curriculum* przejęte zostało z pedagogiki szkolnej i przyczyniło się – uwzględniając nową sytuację społeczną w szkołach – do wypracowania koncepcji lekcji religii odpowiadającej tymże warunkom. Pozostałe pojęcia wynikają merytorycznie i logicznie z analizowanej koncepcji dydaktyczno-symbolicznej i zmierzają w kierunku konkretyzowania całego procesu nauczania zarówno w sensie pedagogiczno-antropologicznym, jak i teologiczno-eklezjalnym.

Trzeba też z całą konsekwencją podkreślić, że symbol kryje w sobie wymiar wychowawczy. W tym obszarze duże zasługi przypisuje się m.in. pochodzącej ze Szwajcarii siostrze Oderisii Knechtle, jej bogatej twórczości pedagogicznej (Oderisia Knechtle, *Glaubensvertiefung durch das Symbol. Die Symbolerziehung als Weg zur kindgemäßen religiösen Unterweisung. Mit methodischen Besinungen von Karl Stieger*, Freiburg im. Br. 1963). Chociaż podczas swojej działalności nie znała ona jeszcze pojęcia *dydaktyka symbolu*, to mówiła wyraźnie o ożywieniu i pogłębianiu wiary za pomocą symboli. Sięgając do jej zasadniczej myśli przewodniej i założeń celów dotyczących wychowania symbolicznego, można stwierdzić, że pedagogiczne i dydaktyczno-symboliczne koncepcje s. Knechtle zostały wyprowadzone nie z pedagogicznych teorii, lecz z jej osobistych doświadczeń w praktyce pedagogicznej z dziećmi przedszkolnymi i szkoły podstawowej, rozwiniętych i pogłębionych własną duchowością. W jej przedsięwzięciach kryje się z jednej strony ujęcie pedagogiczne odpowiadające rozwojowi dziecka, a z drugiej – nachylenie teologiczne, a nawet mistyczne. Sięga ona do inspiracji św. Hildegardy z Bingen, która ukazywała wszystko, co ziemskie, jako przypowieść tego, co boskie. Te dwa aspekty: pedagogiczny i teologiczny zbiegają się według s. Knechtle w niczym innym jak w symbolu. Jeśli przyjmie się, że z pojęciem *wychowania do symbolu* wiąże się niejednokrotnie ukryta wyobraźnia, dwojaki sens itd., jak również skojarzenia związane z przekazem chrześcijańskich symboli, to w tym kontekście można mówić niejako o *estetycznym kształceniu religijnym.*

W polskiej literaturze filozoficznej przedmiot estetyki w sposób najbardziej precyzyjny został określony przez Marię Gołaszewską, która opisuje estetykę jako naukę zajmującą się tzw. *sytuacją estetyczną*. W ramy sytuacji estetycznej wchodzą: artysta (twórca), proces twórczy, dzieło sztuki, odbiorca, proces percepcji sztuki oraz wartości estetyczne. Do zadań estetyki filozoficznej należy opisanie relacji zachodzących pomiędzy poszczególnymi elementami *sytuacji estetycznej* (Maria Gołaszewska, *Zarys estetyki*, Warszawa 1983).

Nawiązywanie w nauczaniu religii do doświadczenia estetycznego jest niezwykle ważne, ponieważ ma ono na celu działanie kreatywne, ćwiczenie się w krytycznym i wolnym odbiorze, rozpoznanie estetyki jako *locus theologicus*. W tym kontekście chodzi też o ukazanie istoty estetycznego osądu i kompetencję interpretacji. W kwestii odnoszącej się do estetyki i pedagogiki religii szczególne znaczenie ma aspekt uwrażliwiania na przyjmowanie Objawienia Bożego (Kazimiera J. Wawrzynów, *Teologiczno-komunikacyjne i estetyczne kompetencje katechety/nauczyciela religii wyrazem otwartej na przyszłość kultury nauczania i uczenia się*, w: Materiały I. polsko-niemieckiego Kongresu Pedagogiki Religii. *Aktualne problemy badawcze polskiej i niemieckiej pedagogiki religii*, 18-19.06.2010, Olsztyn, s. 86-87).

Dotykając problematyki różnych form przekazu wiary, warto podkreślić, iż świadome postrzeganie estetycznego wymiaru rzeczywistości wpływa na jakość indywidualnego i społecznego życia. Inny autor Dieter Wagner, wprowadzając do pedagogiki religii pojęcie *pedagogika kościelna*, twierdzi, iż w jej centrum stoi odkrywanie i poznawanie kościołów jako obiektów sakralnych za pomocą wszystkich zmysłów, jakie człowiek ma do dyspozycji (Dieter Wagner, „Nie zapominajcie o kamiennych świadkach wiary!". Aspekty nowego miejsca uczenia się w nauczaniu religii, „Vergesst die steinernen Glaubenszeungen nicht!" Aspekte eines neunen Lernortes für den Religionsunrerricht, w: Keryks 1 (2003), s. 133-151).

Na ważne aspekty w tej materii wskazuje Joachim Kunstmann, nawiązując bardzo szeroko do religii i kształcenia, do estetycznego wymiaru religijnego procesu kształcenia w ogóle. Zauważa on istotne związki zachodzące między religijnym wychowaniem i kształceniem w ramach pedagogicznoreligijnych teorii kształcenia.

- **Nauczanie otwarte**

Z uwagi na zmienione zadania szkoły i szkolnego nauczania religii należało przyjąć nowe formy dydaktyczne, jak również uwzględnić otwarte sytuacje nauczania (nauczanie otwarte). Trzeba jednak tu zaznaczyć, że pojęcie *nauczanie otwarte*, odkąd jest używane w niemieckiej pedagogice szkolnej, nie zyskało wyraźnie sprecyzowanego kształtu znaczeniowego. Chociaż wielorakie doświadczenia otwartych form nauczania w wielu miejscach wprowadzono do praktyki szkolnej, to jednak argumentacja za kształtem tej formy nauczania była za mało przekonująca (Hildegard Kasper, i inni (red.), *Laβ die Kinder lernen. Offene Lernsituationen,* Braunschweig 1989). Co się zaś odnosi do nauczania religii, to w nauczaniu otwartym upatruje się szansę połączenia wiedzy religijnej z nabywaniem sprawności i aktywnością dzieci, a tym samym przeciwdziałanie jednostronnej dominacji tekstu i przekazu wyalienowanych pojęć.

Warto w tym kontekście wskazać, że na Kongresie Stowarzyszenia Katolickich Pedagogów Religii (AKRK) obszaru języka niemieckiego (11-14 IX 1996 r.), podjęto m.in. temat *Międzyreligijne nauczanie. Koncepcje i praktyka* (*Interreligiöses Lernen -Konzeptionen und Praxis*). Helga Kohler-Spiegel nauczanie to określiła jako spotkanie i dialog z innymi religiami, akcentując równocześnie istotę tego zagadnienia w sensie dydaktycznym i hermeneutycznym *(Religionen-Didaktik).* Autorka, omawiając ten problem, podkreśla, że w kontaktach międzyludzkich *w pierwszym rzędzie dochodzi do spotkania ludzi między sobą, a nie do spotkania kultur.* W społeczeństwie pluralistycznym pod względem religijnym nie można przejść obok tego zagadnienia obojętnie. Nauczanie to winno mieć na celu rozwój pogłębionej świadomości w tej materii i uwrażliwienie uczniów na różną tożsamość religijną. Łączy się to naturalnie ściśle i z kwestią kształcenia odpowiedniej kadry. Relewantny jest w tym zakresie także aspekt kształcenia pedagogicznego, widziany w kontekście międzykulturowym *(Interkulturelles Lernen).* W perspektywicznej praktyce pedagogicznoreligijnej powinno się zabiegać o nauczanie *kooperatywno-integralne*.

- **Feministyczna pedagogika religii**

Sobór Watykański II poprzez swoje pastoralne nastawienie i otwarcie na problemy współczesnego świata zainspirował zmiany w wielu dziedzinach życia Kościoła. Za owoc Soboru uznać trzeba również wypracowanie chrześcijańskiego obrazu i godności kobiety, zaczerpnięte z antropologii teologicznej. Chodzi tu przede wszystkim o teologię feministyczną, która znalazła swoje miejsce w pedagogice religii i tu też w ostatnim czasie zyskuje na znaczeniu. O rozwoju feministycznej pedagogiki religii można mówić na kanwie teologii feministycznej wywodzącej się z Ameryki Północnej i Holandii. Do jej uprawiania przystąpiły później także inne kraje europejskie i Ameryki Łacińskiej, nawiązujące do tzw. teologii wyzwolenia.

Do rozwoju feminizmu i teologii feministycznej przyczyniły się nowe tendencje w naukach społecznych, a zwłaszcza najnowsze osiągnięcia *psychologii rozwojowej, psychologii społecznej i psychologii pedagogicznej,* podkreślające zależności i uwarunkowania socjalizacji specyficznej dla płci i związane z tym role płci. Szkoła, a tym samym również szkolna lekcja religii, stanowi centralne miejsce socjalizacji w dzieciństwie i okresie młodzieńczym. Przejmuje ona odpowiedzialność za możliwości rozwoju dziewcząt i chłopców oraz za wspieranie ich zdolności i zainteresowań.

Z punktu widzenia pedagogiki religii orientacja feministyczna ma istotne znaczenie, gdyż ze społecznych i kościelnych tendencji rozwojowych w różnych miejscach nauczania wynikają różnorodne sytuacje i możliwości – często nie bez problemów – partnerskiego uczenia się od siebie nawzajem. Stąd bardzo ważne jest wypracowanie odpowiedniej świadomości społecznej. Badania nad feminizmem w zakresie teologii praktycznej dotyczą roli i postawy kobiety, jako wyzwania dla Kościołów świata. Martina Blasberg-Khunke zaznacza, charakteryzując pozycję kobiety w Kościele, że chodzi o coś znacznie więcej, niż tylko o „życzliwe nastawienie do kobiet" we wspólnotach parafialnych. W najbliższej przyszłości w Europie i na całym świecie należałoby podjąć *badania empiryczne w zakresie porównawczej pedagogiki religii*, dotyczące sytuacji i pozycji kobiety

w Kościele (Martina Blasberg-Khunke, *Feministyczna pedagogika religii*, w: Cyprian Rogowski (red.), *Leksykon pedagogiki religii*, Warszawa 2007, s. 192-196).

- **Dialogiczny charakter edukacji**

Dialogicznego charakteru edukacji nie można przedstawić bez odwołania się do twórczości Janusza Korczaka. Jako lekarz i pedagog zmierzał przez całe życie do zintegrowania wychowanków z wychowawcą ku wspólnemu dobru. Integracja ta, rozwinięta w duchu wspólnoty, znajduje swój wyraz także we współczesnej pedagogice religii. (Beata Chlewicka, *Teoria i praktyka pedagogicznoreligijna Janusza Korczaka w kontekście współczesnych wyzwań*, Olsztyn 2008 - rozprawa doktorska na Wydziale Teologii UWM w Olsztynie).

Twórczość J. Korczaka wskazuje m.in. na ogromne znaczenie zagadnienia autoedukacji, która – według niego – jest czynnikiem pozwalającym wychowankowi zbliżyć się do oddalonego wzoru osobowości. Nie hamował najmniejszego przejawu samodzielnego wychowywania się i dawał każdemu dziecku możliwość wolnego wyboru. Wychowanie nie może ograniczać samorozwoju, ale nie może też pozostawiać rozwoju człowieka przypadkowi (Janusz Tarnowski, *Janusz Korczak dzisiaj*, Warszawa 1990). Badania wskazują też na świadectwo i moralną postawę J. Korczaka, która do dziś wzbudza powszechny szacunek. Na szczególną uwagę zasługuje jego autentyzm i zaangażowanie w pracy pedagogicznej (Dariusz Głowacki, *Dialog pedagogiczny*, w: Cyprian Rogowski (red.), *Leksykon pedagogiki religii*, Warszawa 2007, s. 107-109).

Fenomen wychowania polega na umiejętności budowania sytuacji dialogicznej, w której druga osoba odczuwa własną wartość i godność. Rodzi to naturalnie obustronne zaufanie. Istotą dialogu edukacyjnego jest zatem nieustanne wchodzenie w relacje z dziećmi i młodzieżą, postrzeganie ich jako całości, jedności i niepowtarzalności. Według Korczaka wychowanie należy rozumieć jako wyzwalanie człowieka. Wychowanie jest wyzwalaniem człowieka z jego destrukcyjnych uwarunkowań środowiskowych i zahamowań osobowościowych. W konsekwencji powinno prowadzić do samodzielności i odpowiedzialności. Mając na względzie myśl pedagogiczną Korczaka, należy zaznaczyć, że jej aktualność może inspirować do dalszych badań, zwłaszcza w zakresie wychowania młodzieży do dialogu i tolerancji, co prowadzi do właściwie pojmowanej komunikacji międzypokoleniowej.

- **Socjoteologiczne podstawy i dydaktyczne konsekwencje relacyjnej pedagogiki religii – Egon Spiegel**

Analizując najnowsze projekty badawcze z zakresu pedagogiki religii, wypada zwrócić uwagę na interesujący projekt jednego z czołowych pedagogów religii obszaru języka niemieckiego – Egona Spiegela. Ukazuje on w sposób socjoteologiczny i społeczno-praktyczny rangę pytania o Boga reflektowanego na tle symboli (Egon Spiegel, *Socjoteologiczne podstawy i dydaktyczne konsekwencje relacyjnej pedagogiki religii*, w: Materiały konferencyjne I. polsko – niemieckiego Kongresu Pedagogiki Religii. *Aktualne problemy*

badawcze polskiej i niemieckiej pedagogiki religii, 18-19. 06.2010, Olsztyn, s. 74-75). Według niego pytanie o Boga dotyczy w głównej mierze relacji międzyludzkich, jak również wielowarstwowej korelacji doświadczeń aktualnych i przedstawianych w Biblii. W pojęciu *socjoteologii* czy też *teologii relacji* można wskazać na początek dydaktyki symbolicznej i korelacyjnej (jako korelatywnej dydaktyki symbolu). Zagadnienia poruszane w Biblii mają swoje osadzenie w większym stopniu w symbolice podmiotowej niż przedmiotowej.

Wydaje się, że projekt badawczy Spiegela ma szansę zaowocować dalszym rozwojem dydaktyki symbolicznej, ponieważ tak ukierunkowana dydaktyka korelacyjna może stawiać pytanie o Boga w sposób bardziej jednoznaczny. Trzeba też podkreślić, że i socjo-praktyczny sens tego pytania może mieć szczególne znaczenie w problematyce dotyczącej aspektów pokojowo-politycznych. Tematyka wychowania do pokoju, poruszana na lekcjach religii wymaga, szerokiej konsekutywności: w wymiarze wertykalnym, co znaczy, że powinna być realizowana przez wszystkie lata nauki, i horyzontalnym, tzn. realizowana w szkołach w ramach wszystkich przedmiotów, czyli w wymiarze interdyscyplinarnym.

Wychowanie do pokoju powinno zakładać nie tylko przekaz wiedzy, ale zmierzać do urzeczywistniania codziennego życia wolnego od przemocy (Anja Niermann*, Spiegelneuronen – sozialetische Dimensionen, w: Materiały konferencyjne I. polsko – niemieckiego Kongresu Pedagogiki Religii. Aktualne problemy badawcze polskiej i niemieckiej pedagogiki religii, 18-19. 06.2010, Olsztyn, s. 48-49. Autorka w swoim projekcie badawczym ukazuje zasięg oddziaływania neurologicznego zjawiska w sferze interakcji międzyludzkich. Jak podkreśla, fascynujące są o wymiarze społeczno-praktycznym konsekwencje działania neuronów lustrzanych, które mogą być wykorzystane w problematyce wychowania do pokoju. W ramach pedagogiki religii projekt ten jest próbą stworzenia prototypu takiej koncepcji).* Kształcenie w zakresie wychowania do pokoju jest nie tylko głównym zadaniem pedagogów, ale także wszystkich odpowiedzialnych w Kościele i państwie. Zasadnicza postawa etyczna w duchu chrześcijańskim i wiedza praktyczna (działanie wolne od przemocy) wzajemnie się warunkują i umacniają (Egon Spiegel, *Gewaltverzicht. Grundlagen einer biblischen Friedenstheologie*, wyd. 2, Kassel 1987; tenże, *Friedenserziehung heute. Terminologische Differenzierungen – didaktische Problematisierung – soziotheologische Orientierung – praktische Konsequenzen*, w: Norbert Ammermann, Beate Ego, Helmut Merkel (red.), *Frieden als Gabe und Aufgabe. Beiträge zur theologischen Friedensforschung*, Göttingen – Osnabrück 2005). Nie ulega wątpliwości, że przygotowywanie konkretnych materiałów dydaktycznych dla nauczycieli w obszarze wychowania do pokoju jest szczególnym wyzwaniem.

- **Specjalności naukowe**

Na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II w Lublinie, na Wydziale Nauk Społecznych w Katedrze Pedagogiki Chrześcijańskiej prowadzone są:

- seminaria licencjackie z animacji religijno-społecznej i pedeutologii;
- seminarium licencjackie z doradztwa zawodowego i edukacji medialnej;
- seminarium magisterskie i doktorskie z Pedagogiki Chrześcijańskiej

W ramach prowadzonych zajęć przez pracowników i doktorantów w Katedrze Pedagogiki Chrześcijańskiej można nabyć i rozwinąć kompetencje w zakresie:

- poznania teoretycznych podstaw religijnego wychowana chrześcijańskiego, pedagogiki chrześcijańskiej, pedagogii mediów, edukacji dorosłych, gerontologii i doradztwa zawodowego;
- rozumienia najistotniejszych problemów chrześcijańskiej edukacji religijnej;
- krytycznej analizy pseudoreligijnych propozycji wychowania;
- rozumienia znaczenia religii, sztuki, kultury etycznej i estetycznej w integralnym rozwoju osoby;
- umiejętności wskazania wartości wychowawczych i terapeutycznych w spotkaniu, dialogu, zabawie, ruchu, tańcu i muzyce;
- kształtowania postawy otwartości i gotowości do podejmowania działań animujących środowiska wychowawcze;
- rozumienia konieczności wychowania do pracy, jak również wartościowego wykorzystywania czasu wolnego;
- diagnozowania uwarunkowań procesu religijnego wychowania w rodzinie, szkole (w tym w szkole katolickiej), kościelnych ruchach religijnych i stowarzyszeniach, mediach i multimediach;
- rozwijania postawy wrażliwości wobec cierpienia, ubóstwa i podstawowych potrzeb drugiego człowieka w różnych etapach życia;
- inicjowania i projektowania różnorodnych działań profilaktycznych z zakresu „wychowanie przez sztukę", pracę, doświadczenie i przynależność;
- prezentowania postawy kreatywno-krytycznej wobec różnorakich wyzwań współczesności.

Stacjonarne studia magisterskie na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, na Wydziale Teologicznym:

specjalność – nauczycielsko-katechetyczna:

- przygotowuje osoby świeckie do nauczania religii w szkole.

Stacjonarne studia magisterskie na Uniwersytecie Opolskim, na Wydziale Teologicznym:

specjalność – katechetyczno-pastoralna:

- przygotowuje osoby świeckie do nauczania religii w szkole, do pracy w poradniach rodzinnych, redakcjach mediów katolickich i samorządach. Studia na kierunku teologia kształcą absolwentów o szerokim humanistycznym sposobie myślenia. Przedmioty teologiczne, stanowiące trzon programu studiów, proponują takie ujęcie doktryny i moralności chrześcijańskiej, by uczyć postaw otwartych na dialog z innymi wyznaniami i religiami.

Stacjonarne trzyletnie studia I stopnia (studia licencjackie), profil ogólnoakademicki na Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu. Po pierwszym roku studiów

(po zaliczeniu dwóch semestrów) student wybiera dodatkowo jeden z następujących modułów kształcenia specjalistycznego:

pedagogika opiekuńczo-wychowawcza:

- Przygotowuje do pracy w charakterze pedagogów w ośrodkach adopcyjno-opiekuńczych, domach dziecka, poradniach psychologiczno-pedagogicznych, rodzinnych ośrodkach diagnostyczno-konsultacyjnych, w klubach środowiskowych i świetlicach, (dla dzieci i seniorów) organizacjach pozarządowych i samorządowych realizujących zadania edukacyjne oraz opiekuńczo-wychowawcze. Daje również możliwość pracy w charakterze pedagoga szkolnego, wychowawcy świetlicy szkolnej, wychowawcy bursy, internatu, kuratora sądowego w poradniach i ośrodkach odwykowych, w prywatnych i kościelnych placówkach opiekuńczo-wychowawczych.

pedagogika wczesnoszkolna z wychowaniem przedszkolnym:

- Uzyskane kompetencje przygotowują do wykonania zawodu nauczyciela w przedszkolach oraz innych alternatywnych form edukacji przedszkolnej, a także nauczyciela klas I-III szkoły podstawowej.

pedagogika opiekuńcza i praca z rodziną:

- Daje możliwość podjęcia pracy w placówkach edukacyjnych i opiekuńczo-wychowawczych oraz w instytucjach zajmujących się pomocą dziecku i rodzinie. Absolwent posiada umiejętności, które umożliwiają mu podjęcie pracy m.in. w takich placówkach i instytucjach jak: szkoła (pedagog szkolny, wychowawca świetlicy, organizator zajęć pozalekcyjnych, internat i bursa), placówki opiekuńczo-wychowawcze (dom dziecka, pogotowie opiekuńcze, rodzinny dom dziecka, ogniska wychowawcze, świetlice środowiskowe oraz inne placówki opiekuńczo-wychowawcze wspierające rodzinę), instytucje wsparcia i opieki nad osobami starszymi, organizacje społeczne i wyznaniowe, stowarzyszenia i fundacje bezpośrednio pracujące z rodziną oraz podejmujące działania w obszarze opieki i wychowania, a także wybrane instytucje pomocy społecznej (np. ośrodek pomocy społecznej i pomocy rodzinie, powiatowe i miejskie centra pomocy rodzinie).

Na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie, Wydział Teologii, na kierunku nauki o rodzinie istnieje:

specjalność: mediacja rodzinna.

Jest możliwość podjęcia studiów pierwszego i drugiego stopnia: licencjackie trwają 6 semestrów. Absolwent przygotowany jest do pracy w charakterze:

- kuratora sądowego dla dorosłych, kuratora rodzinnego, mediatora (placówki wymiaru sprawiedliwości - po ukończeniu studiów magisterskich);
- asystenta rodziny zatrudnianego przez gminy lub ośrodki pomocy społecznej:
- referenta ds. pomocy społecznej (organy administracji rządowej, jednostki samorządu terytorialnego, placówki Caritas, placówki opiekuńczo-wychowawcze);

- specjalisty /pełnomocnika/ ds. rodziny (Urząd Wojewódzki, Urząd Marszałkowski, Starostwo Powiatowe, Urząd Gminy, Urząd Miasta, instytucje pozarządowe);
- doradcy, konsultanta (poradnie małżeńskie i rodzinne);
- nauczyciela w szkole w zakresie przygotowania dzieci i młodzieży do życia małżeńskiego i rodzinnego (po ukończeniu dodatkowej specjalności nauczycielskiej).

Absolwent przygotowany jest do udzielania pomocy osobom niepełnosprawnym, a także przewlekle i nieuleczalnie chorym oraz członkom ich rodzin.

Absolwent przygotowany jest także do podjęcia studiów drugiego stopnia (magisterskich).

Specjalność: asystent-opiekun osoby starszej.

Studia pierwszego stopnia: licencjackie trwają 6 semestrów. Absolwent przygotowany jest do pracy w charakterze:

- asystenta-opiekuna osoby starszej;
- doradcy w zakresie przystosowania społecznego i edukacji osób w podeszłym wieku
- referenta ds. pomocy społecznej (organy administracji rządowej, jednostki samorządu terytorialnego, placówki Caritas, placówki opiekuńczo-wychowawcze);
- specjalisty /pełnomocnika/ ds. rodziny (Urząd Wojewódzki, Urząd Marszałkowski, Starostwo Powiatowe, Urząd Gminy, Urząd Miasta, instytucje pozarządowe);
- doradcy, konsultanta (poradnie małżeńskie i rodzinne);
- nauczyciela w szkole w zakresie przygotowania dzieci i młodzieży do życia małżeńskiego i rodzinnego (po ukończeniu dodatkowej specjalności nauczycielskiej).

Absolwent przygotowany jest do udzielania pomocy osobom niepełnosprawnym, a także przewlekle i nieuleczalnie chorym oraz członkom ich rodzin.

Absolwent przygotowany jest także do podjęcia studiów drugiego stopnia (magisterskich).

Na kierunku Nauki o rodzinie – drugiego stopnia istnieje:

Specjalność: specjalność nauczycielska w zakresie wiedzy o społeczeństwie.

Studia trwają 4 semestry i absolwent przygotowany jest do pracy w charakterze:

- nauczyciela przedmiotu: wiedza o społeczeństwie w gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych;
- nauczyciela przedmiotu: wychowanie do życia w rodzinie w gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych;
- doradcy, konsultanta poradni małżeńskich i rodzinnych.

Specjalność: organizacja sfery kultury.

Studia trwają 4 semestry i absolwent przygotowany jest do pracy w:

- instytucjach upowszechniania kultury (redakcjach mass mediów, muzeach, teatrach, kinach),
- instytucjach oświatowych, kulturalnych,
- agencjach reklamowych,
- agencjach public relations,
- samorządach lokalnych,
- organizacjach pozarządowych,
- agendach pomocowych,
- instytucjach turystycznych i informacyjnych,

  Specjalność: profesjonalna opieka i edukacja dziecka.

  Studia trwają 4 semestry.

  Kwalifikacje absolwenta:
- uzyskanie uprawnień do pracy w charakterze guwernantki / guwernera, edukatora domowego;
- profesjonalna edukacja i wychowanie własnego dziecka.

Na Uniwersytecie Szczecińskim, Wydział Teologii na kierunku: Nauki o rodzinie – istnieją *specjalności:*

- Asystent rodziny
- Profilaktyka społeczna

  Studia pierwszego stopnia: stacjonarne i niestacjonarne
- Studia pierwszego stopnia (3-letnie, licencjackie, prowadzone w systemie stacjonarnym i niestacjonarnym) na kierunku Nauki o rodzinie przygotowują do szeroko pojętej pracy na rzecz rodziny w różnych instytucjach społecznych. Dają wiedzę interdyscyplinarną obejmującą zagadnienia dotyczące funkcjonowania małżeństwa i rodziny oraz wiedzę z obszaru nauk: psychologiczno-pedagogicznych, socjologiczno-prawnych, biomedycznych i filozoficzno-teologicznych.

Absolwent kierunku jest przygotowany do pracy w charakterze: specjalisty do spraw rodziny, pracownika poradni małżeńskich i rodzinnych, pracownika socjalnego (po spełnieniu dodatkowych warunków), pracownika wymiaru sprawiedliwości oraz nauczyciela w zakresie przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego (po uzyskaniu przygotowania pedagogicznego wymaganego do wykonywania zawodu nauczyciela). Absolwent jest przygotowany do pracy w placówkach oświatowo-wychowawczych, rodzinnych poradniach specjalistycznych, placówkach opiekuńczo-rehabilitacyjnych, placówkach służby zdrowia, agendach samorządowych oraz instytucjach profilaktyki społecznej (po uzupełnieniu dodatkowych kwalifikacji w przypadku, gdy jest to wymagane do pracy w ww. instytucjach), a także do udzielania pomocy osobom niepełnosprawnym oraz przewlekle i nieuleczalnie chorym i członkom ich rodzin.

W ramach studiów pierwszego stopnia po pierwszym roku studiów student wybiera jedną z dwóch specjalności: Asystent rodziny lub Profilaktyka społeczna.

Specjalność:

- Poradnictwo i terapia małżeństwa i rodziny.
- Studia drugiego stopnia: stacjonarne i niestacjonarne
- Studia drugiego stopnia na kierunku Nauki o rodzinie rozwijają wiedzę interdyscyplinarną obejmującą zagadnienia małżeństwa i rodziny, stanowiąc w jakiejś mierze uzupełnienie i kontynuację studiów pierwszego stopnia.

Szczególny charakter nadaje tym studiom prowadzona na nich specjalność Poradnictwo i terapia małżeństwa i rodziny. Studia te umożliwiają więc przede wszystkim zdobycie wiedzy i umiejętności terapeutycznych i doradczych w dziedzinie małżeńsko-rodzinnej. Absolwent kierunku dysponuje zaawansowanym – w stosunku do studiów pierwszego stopnia – przygotowaniem w dziedzinie nauk o rodzinie. Ma umiejętności samodzielnego rozwiązywania problemów w zakresie pomocy rodzinie. Może samodzielnie wykonywać zadania jako wykwalifikowany pracownik poradni małżeńskich i rodzinnych (doradca), specjalista do spraw rodziny (familiolog), animator środowiska rodzinnego. Jest przygotowany do udzielania pomocy osobom niepełnosprawnym, przewlekle i nieuleczalnie chorym oraz ich rodzinom.

Ma podstawową wiedzę i umiejętności w zakresie poradnictwa i terapii małżeństwa i rodziny, na których bazie ma możliwość uzupełnienia kształcenia w specjalistycznej szkole terapii dla uzyskania certyfikatu terapeuty. Uzyskuje przygotowanie (po ewentualnym uzupełnieniu wymaganych kwalifikacji) do pracy w placówkach oświatowo-wychowawczych, opiekuńczo-rehabilitacyjnych, rodzinnych poradniach specjalistycznych, agendach samorządowych, instytucjach profilaktyki społecznej.

Związki pedagogiki religii z innymi subdyscyplinami nauk pedagogicznych i dyscyplinami nauk pogranicza

Cenna pozostaje perspektywa interdyscyplinarnych powiązań naukowych pedagogiki religii nie tylko z dyscyplinami teologicznymi i praktycznoteologicznymi. Wskazać należy na jej ścisły związek z *pedagogiką ogólną* i jej subdyscyplinami (m.in. pedagogiką personalistyczną, pedagogiką egzystencjalną, pedagogiką społeczną, pedagogiką moralności, pedagogiką mediów, pedagogiką ekumenizmu), *psychologią* (psychologią religii, psychologią wychowawczą (wychowania), *socjologią* (socjologią religii, socjologią moralności), *naukami kulturoznawczymi i religioznawstwem*.

Pedagogika jako nauka o wychowaniu (kształceniu, edukacji) ma na uwadze nauczanie i uczenie się zmierzające do pozyskania wiedzy i umiejętności, akcentuje spontaniczne i celowe nabywanie trwałych orientacji wartościujących, tzn. postaw, a także kształtowanie osobowości w różnych okresach życia. Termin „kształcenie", zwłaszcza w znaczeniu szerszym, zawiera element rozwijania wiedzy i zdolności do przeżywania wyższych emocji moralnych i estetycznych w wymiarze życia osobistego i społecznego. Chodzi zarówno o proces dokonujący się w danym momencie, jak i mający na celu zaplanowane działanie sięgające w przyszłość. Pojęcie zaś edukacji zawiera wszystkie wyżej wymienione procesy i działania, ale nadto wszystkie zorganizowane czynności nauczania,

uczenia się i wychowywania podejmowane przez różne podmioty edukacyjne, np. rodzinę, szkołę, państwo, Kościół (Zbigniew Kwieciński).

Pedagogika zaliczana jest do nauk humanistycznych i społecznych. Naukami podstawowymi dla niej są: filozofia (szczególnie etyka), psychologia rozwojowa i wychowawcza, socjologia ogólna, socjologia edukacji, antropologia kultury, politologia oraz metodologia nauk społecznych. Pedagogika zajmuje się rozpoznawaniem i opisywaniem zjawisk edukacyjnych, nazywaniem ich oraz poddawaniem krytycznej analizie (Krzysztof Rubacha). Przedmiotem badań pedagogiki są np. działania instytucji edukacyjnych, stosunki w nich panujące, zmiany zachodzące w społecznościach poddanych oddziaływaniom edukacyjnym. Jej przedmiot jest dynamiczny, ciągle się zmienia i stanowi własny świat, który nie poddaje się próbom obiektywnej weryfikacji. Pedagogika jest zatem nauką praktyczną, wspomagającą jednostki w ich uczeniu się i rozwoju. Analizowanie praktyki edukacyjnej, a więc opisywanie, wyjaśnianie i rozumienie prowadzi w konsekwencji do budowania jej podstaw teoretycznych (Bogusław Śliwerski).

Patrząc z perspektywy *badań psychologicznoreligijnych*, jak dotychczas, nie można mówić o jednym wypracowanym modelu religijności. Dostępne prace psychologicznoreligijne świadczą o tym, że naukowców zajmują bardziej tematy dotyczące pojęcia *religii*, jej genezy, historii i jej form wyrażania od strony psychologicznej, niż kwestie *religijności* jako takiej. Wyniki badań psychologicznorozwojowych starają się wykorzystać pozytywnie i owocnie na płaszczyźnie psychologicznoreligijnej i pedagogicznoreligijnej, zwłaszcza jeśli chodzi o takie zagadnienia, jak: związki zachodzące między obrazem Boga i obrazem ojca u dzieci lub rozwój religijnych wyobrażeń w zależności od wieku i innych okoliczności czy uwarunkowań. Dotychczas prowadzone liczne badania empiryczne w Ameryce, Europie, a także w Polsce obrazują bardzo szeroką zależność (a nawet podobieństwo), która występuje między cechami obrazu ojca i matki a obrazem (wyobrażeniem) Boga. Władysław Prężyna w swoich badaniach nawiązuje do kwestii odpowiedzi na takie pytania: jak to podobieństwo powstaje?, jakie są jego uwarunkowania?, czy i jak wpływa ono na rozwój religijności?

Bernhard Grom opublikował w 1981 roku książkę na temat *psychologii pedagogicznoreligijnej* dziecka w wieku przedszkolnym, szkolnym i młodzieżowym, która była później kilkakrotnie wznawiana i uzupełniana. Autor dokonuje oceny tychże wyników badań psychologicznoreligijnych, również pod kątem pedagogicznoreligijnym. Opisuje on także rozwój wyobrażeń w kierunku religijności dojrzałej i wskazuje na możliwości jej osiągania. Według niego, patrząc z perspektywy psycho-higieniczno-humanistycznej, jak również religijno-filozoficzno-teologicznej, wychowanie powinno zakładać religijność jako cel przewodni (Bernhard Grom, *Religionspädagogische Psychologie des Kleinkind-, Schul und Jugendalters*, Düsseldorf 2000).

Wszystkie znane dotychczas teorie wymagają ciągle głębszych przemyśleń i opracowań. Zdzisław Kroplewski twierdzi, że „komplementarne myślenie, będące efektem rozwoju myślenia religijnego, jest w stanie doprowadzić do pełniejszego rozumienia przez człowieka prawd religijnych, ocen moralnych, postaw i wartości".

Dla praktyki pedagogicznoreligijnej relewantna jest też perspektywa *badań socjologicznoreligijnych*, ponieważ nie wystarczy jedynie interpretacja teologiczna perspektywy

ludzkiej religijności. Obserwując zachodzące współcześnie zjawiska społeczno-kulturowe, można wskazać na rozmaite formy religijności, które przenikają się nawzajem i stanowią w pewnym sensie orientację dla działań pedagogicznoreligijnych. Badania ostatnich dziesięcioleci dowodzą, że takie pojęcia, jak *kościelność* i *religijność* odbiegają od siebie znaczeniowo, ponieważ to ostatnie przybiera różne formy wyrazu, które prowadzą aż do świadomego zdystansowania się od Kościoła.

Analizy socjologicznoreligijne skupiają się między innymi wokół wzajemnych oddziaływań między religią a gospodarką, pracą, kulturą, polityką, rodziną, czy też wartościami życia codziennego. Janusz Mariański podkreśla, że „religii nie można traktować wyłącznie jako zmiennej niezależnej, wywołującej pewne procesy społeczne w społeczeństwie i kulturze, ani wyłącznie jako zmiennej zależnej, która odzwierciedla procesy zachodzące w środowisku społecznym". W kontekście powyższych przemyśleń socjologicznoreligijnych nasuwają się bardzo relewantne dla pedagogiki religii obszary badawcze. Można wymienić tu przykładowo:

- problematykę dotyczącą religijności społeczeństwa polskiego, ze szczególnym uwzględnieniem religijności dzieci, młodzieży szkół średnich, studentów oraz uwarunkowań społeczno-kulturowych;
- praktyki religijne jednorazowe i powtarzane, obowiązkowe i nadobowiązkowe, łącznie ze statystyką uczestnictwa w niedzielnej mszy św. i przyjmowania komunii;
- procesy sekularyzacji i prywatyzacji religijności;
- miejsce i rola Kościoła oraz parafii w społeczeństwie pluralistycznym;
- przemiany funkcji religijnych w rodzinie;
- sens życia świadomości zbiorowej;
- lekcja religii w szkole i katecheza parafialna;
- socjalizacja, wychowanie religijne i moralne;
- nowe ruchy religijne;
- procesy konwersji.

Nowoczesne uprawianie pedagogiki religii wymaga niewątpliwie ustawicznych i konstruktywnych dyskursów naukowych, zwłaszcza w relacji do prowadzonych *badań socjologicznych i psychologicznych w wymiarze empirycznym*. Refleksja pedagogicznoreligijna powinna być osadzona w konkretnych realiach społeczno-kulturowych określonego społeczeństwa. Można powiedzieć, że *empiryczna socjologia religii i empiryczna pedagogika religii* zmierzają do pewnego stopnia w tym samym kierunku. Badania pedagogicznoreligijne i ich wyniki mogą z kolei być pożyteczne dla socjologa, ponieważ pozwalają one na głębszą interpretację opisywanych przez niego fenomenów religijności w wymiarach społecznych. Empiryczna pedagogika religii może wskazywać też na problemy, których socjologowie nie zawsze dostrzegają w swoich badaniach.

Nie ulega wątpliwości, że społeczeństwo informacyjne, patrząc od strony socjologicznej i innych dyscyplin naukowych, nabiera coraz większego tempa. Z jednej strony jesteśmy świadkami wręcz błyskawicznego przepływu informacji, z drugiej zaś – zaniku bezpośredniej komunikacji interpersonalnej. Przemiany społeczno-kulturowe, gospodarcze i polityczne, dotykają także fenomenu religii. Przenosząc tę myśl na grunt polski,

można stwierdzić, że w miarę urzeczywistniania się demokratyzacji życia, pojawia się również pozytywny klimat, sprzyjający wzrostowi pluralizmu religijnego. Jeśli chodzi o siłę oddziaływania tradycji i wymiar instytucjonalny Kościoła na społeczeństwo w Polsce, to diagnozy socjologów co do prognoz i dynamiki tego procesu są dość ostrożne.

Problematyka dotycząca szkolnej lekcji religii w dyskusji prowadzonej wśród reprezentantów nauk społecznych, obarczona jest subiektywizmem i niepozbawiona podejścia emocjonalnego. Jeśli uwzględni się fenomen religijności i religijnego wychowania w świecie pluralistycznym, to najpierw należy stworzyć konkretne teoretyczne podstawy, właściwe dla kształcenia i religii w ogóle. Tymi procesami zajmuje się już od dłuższego czasu pedagogika religii, zwłaszcza na Zachodzie. Pluralizacja życia potrzebuje otwarcia się na zachodzące przemiany społeczno-kulturowe, zgodnie z duchem czasu. Procesy socjalizacyjne, pedagogiczne i religijne nie mają charakteru jednotorowego, lecz mają charakter interaktywny (Janusz Mariański, *Wprowadzenie do socjologii moralności*, Lublin 1987).

Przykładowo, jeśli uwzględni się, że multikulturowy charakter krajów Europy Zachodniej nabiera na znaczeniu (*ten proces od dłuższego czasu jest również zauważalny w Polsce*), to wydaje się, że odpowiedzią pedagogiki i pedagogiki religii na tę multikulturową rzeczywistość społeczeństwa może być wychowanie multikulturowe. Powinna to być koncepcja otwarta, uwzględniająca przemiany społeczne i nadająca tym procesom konkretną orientację (Hans-Georg Ziebertz, *Religijność i wychowanie w świecie pluralistycznym*, Kraków 2001, s. 111-135). To multikulturowe wychowanie powinno wychodzić od pojęcia *kultura* rozumianego bardzo szeroko, ale jednocześnie należy podkreślić, że do wzajemnych relacji nie dochodzi poprzez kultury, lecz tworzą je konkretni ludzie, którzy odzwierciedlają część własnej kultury.

Powyższe analizy skłaniają do zasadniczego wniosku: pedagogika religii nie jest w stanie sprostać tym wyzwaniom, jeśli nie będzie korespondować z badaniami socjologii i socjologii religii. Również perspektywa ekumeniczna zasługuje na podkreślenie, która niejednokrotnie w refleksji pedagogicznoreligijnej przejawia się jeszcze jedynie jako postulat (Mirosław Patalon, *Pedagogika ekumenizmu. Procesualność jako paradygmat interkonfesyjnej i interreligijnej hermeneutyki w ujęciu Johna B. Cobba*, Jr, Gdańsk 2007; Cyprian Rogowski, *Wychowanie ekumeniczne*, w: Cyprian Rogowski (red.), *Leksykon pedagogiki religii*, Warszawa 2007, s. 859-861).

Odniesienia o charakterze międzynarodowym na tle uwarunkowań krajowych

Do promotorów dyscypliny *pedagogiki religi* w obszarze języka niemieckiego należy niewątpliwie E. Feifel. Przez swoją długoletnią pracę naukową i liczne publikacje, krytyczny stosunek i osobiste impulsy, wpłynął w dużej mierze na rozwój i kształt tejże dyscypliny, począwszy od lat 60. XX wieku. Dokonał recepcji myśli teologicznej Soboru Watykańskiego II i połączył ją z elementami antropologicznymi w obszarze *dydaktyki religii.* Szczególnie osiągnięcia *nauk humanistycznych* starał się wykorzystać owocnie na rzecz religijnego kształcenia i wychowania. Poszerzył też tradycyjną dyscyplinę *katechetyki* w kierunk*u pedagogiki religii* i zwrócił uwagę na elementarne wychowanie religijne w ramach szkolnej lekcji religii, katechezy parafialnej, w pracy z młodzieżą i teologicz-

nym kształceniu dorosłych. Nowe rozumienie pedagogiki religii w wymiarze interdyscyplinarnym znalazło swój wyraz w cytowanym trzytomowym dziele *Handbuch der Religionspädagogik*.

Wśród zmieniających się współcześnie uwarunkowań społeczno-kulturowych naszkicował istotne miejsca przekazu wiary, którymi są: rodzina jako środowisko elementarnego wychowania religijnego, szkoła jako przykład humanistycznego wykształcenia w aspekcie chrześcijańskim oraz parafia jako miejsce tożsamości religijnej, komunikacji i nauczania międzypokoleniowego. W swoich przemyśleniach wiele miejsca poświęcił również dydaktyce religii, szeroko rozumianemu poznawaniu rzeczywistości i estetyce w kontekście teologii praktycznej jako wiedzy mającej na celu aspekty działaniowe.

Analizując dyskurs naukowy prowadzony wokół pedagogiki religii, zauważa się jego ewolutywny charakter, co pozwala nakreślić zasadnicze zadania na przyszłość:

- Od gremiów zaangażowanych w obszarze edukacyjno-religijnym dochodzą informacje o trudnościach, które wymagają również nowej orientacji teoretycznej;
- W teorii uwidaczniają się oznaki przekroczenia pewnych granic, dotychczas mocno zakreślonych;
- Z chwilą zjednoczenia Niemiec zakończył się także i dla pedagogiki religii pewien etap, a nowa sytuacja od 1990 roku wymaga zmiany formy refleksji;
- W relacji Wschód – Zachód konieczny jest dyskurs w wymiarze ekumenicznym i interreligijnym;

W sensie personalnym w ostatnim dziesięcioleciu ubiegłego stulecia zarysowała się wyraźnie zmiana pokoleniowa. Pedagodzy religii roczników między 1925 i 1935, którzy od 1960 roku w znaczący sposób przyczynili się do rozwoju pedagogiki religii, przechodzą po prostu w stan zasłużonego odpoczynku. Wobec takiej sytuacji konieczne jest zarówno spojrzenie w przeszłość, jak i przyszłość. Pytanie o przyszły kształt pedagogiki religii jest o tyle uzasadnione, ponieważ w gruncie rzeczy chodziłoby o odejście od dotychczasowej drogi i zmianę perspektywy. Aby odpowiedzieć na te pytania, nie można ograniczać się tylko do jednej płaszczyzny, lecz trzeba wyszczególnić centralne, dotychczas jeszcze za mało doceniane uwarunkowania zewnętrzne:

- społeczno-kościelny wymiar rozwoju pedagogiki religii po 1945 roku jako punkt wyjścia, sytuacja dwupaństwowości w Niemczech (Maria Widl, *Religiöse Bildung im atheistischen Kontext – Aspekte der Thüringer Bildungskonzeptionen*, w: Materiały I. polsko-niemieckiego Kongresu Pedagogiki Religii. *Aktualne problemy badawcze polskiej i niemieckiej pedagogiki religii*, 18-19.06.2010, Olsztyn, s. 88-89). Autorka zauważa, że powojenne uwarunkowania historyczne, spowodowane dwupaństwowością, czyli podziałem Niemiec na Wschodnie i Zachodnie, konieczne jest stworzenie nowej koncepcji *kształcenia religijnego*, widzianej w kontekście ateistycznym. M. Widl nawiązuje przede wszystkim do sytuacji w Niemczech Wschodnich na przykładzie Turyngii. Jeśli zważymy, że utożsamianie religii z Kościołem pochodzi z czasów Kościoła ludowego i podziałów wyznaniowych, to w obliczu nowych zjawisk przeżywania religii i religijności, takie rozumienie jest – według autorki – historycznie przestarzałe. Wobec pojawiających się różnych zja-

wisk podobnych do religii konieczna jest pogłębiona refleksja nad rozumieniem pojęcia *religii* i *religijności*:

- perspektywa podmiotowa dzieci i młodzieży, jak również ich rodzin jako punkt wyjścia dla rekonstrukcji pedagogiki religii, tak aby od początku wykluczyć zacieśnienie kąta widzenia tylko do zwykłych modeli przekazu;
- perspektywa dziedzin kształcenia i wychowania, w których pedagogika religii odgrywać powinna znaczącą rolę;
- perspektywa interdyscyplinarnych powiązań naukowych, w relacji teologicznych i praktyczno-teologicznych dyscyplin jak: pedagogiki, socjologii, psychologii, badań dotyczących kultury i religioznawstwa;
- badania socjologicznoreligijne na temat zmiany postaw religijnych wśród młodzieży pod kątem procesów globalizacyjnych (Janusz Mariański, *Horizonte der Religiosität polnischer Jugendlicher aus soziologischer Perspektive*, referat wygłoszony podczas I. polsko-niemieckiego Kongresu Pedagogiki Religii. *Aktualne problemy badawcze polskiej i niemieckiej pedagogiki religii*, 18-19.06.2010, Olsztyn);
- perspektywa w wymiarze ekumenicznym przejawia się w dalszym ciągu jedynie jako postulat;
- metodologia porównawcza pedagogiki religii jako dyscyplina w wymiarze międzynarodowym, zajmująca się od strony naukowej religijnym wychowaniem w różnych krajach (z wyjątkiem pojedynczych rozpraw) nigdzie się jeszcze nie wykrystalizowała (Cyprian Rogowski, *Die Entwickung der katholischen Religionspädagogik in Polen und in der Bundesrepublik Deutschland nach dem II. Vatikanischen Konzil,* Paderborn 1995). Jeden z czołowych pedagogów religii obszaru języka niemieckiego Rudolf Englert, nawiązując do *metodologii porównawczej pedagogiki religii* po Soborze Watykańskim II, wskazuje między innymi na badania dotyczące jej rozwoju w Polsce, czasach pełnych napięć ideologicznych powodowanych systemem komunistycznym i Republice Federalnej Niemiec z systemem demokratycznym i pluralizmem społecznym. Englert ocenia tę pozycję jako duży i interesujący wkład w dalszy rozwój metodologii porównawczej pedagogiki religii. Na uwagę zasługują również badania prowadzone na Katolickim Uniwersytecie w Eichstätt, którym od wielu lat przewodniczył Engelbert Groß w ramach projektu badawczego w wymiarze międzynarodowym („Eine-Welt-Religionspädagogik"), por. Engelbert Groß*, Katechetischer Kongress 1960 in Eichstätt: goldenes Jubiläum*, w: KERYKS 9 (2010), w dziale sprawozdań; Por. także konstruktywne wnioski Norberta Mette na zakończenie obrad I. polsko-niemieckiego Kongresu Pedagogiki Religii. Aktualne problemy badawcze polskiej i niemieckiej pedagogiki religii, (18-19.06.2010), Olsztyn. Autor w swoim wystąpieniu dokonał podsumowania aktualnych projektów badawczych z zakresu pedagogiki religii, prezentowanych przez uczestników Kongresu, dzieląc je na następujące działy: teologia, teoria kształcenia i spojrzenie w obszary graniczące z pedagogiką religii, w: Norbert Mette, *Aktuelle Forschungslage – Perspektiven*, I. polsko-niemieckiego Kongresu Pedagogiki Religii. *Aktualne problemy badawcze polskiej i niemieckiej pedagogiki religii*, 18-19.06.2010, Olsztyn; w ramach metodologii porównawczej pedagogiki religii

zob. także: Egon Spiegel, *Religionspädagogischer Brückenschlag zwischen Polen Und Deutschland vor dem Hintergrund kirchlicher und staatlicher Versöhnungsinitiativen. Rückblick – Einblick – Ausblick*, w: Friedhelm Boll, Wiesław Wysocki, Klaus Ziemer (red.), *Versöhnung und Politik. Polnisch-deutsche Versöhnungsinitiativen der 1960er-Jahre und die Entspannungspolitik*, Bonn 2009, s. 366-376. Autor opisuje swoją dotychczasową współpracę w tym obszarze z prof. C. Rogowskim, pracownikiem naukowym Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, z którym rozpoczął kooperację w 1999 roku, będąc wówczas pracownikiem naukowym na Uniwersytecie Technicznym w Dreźnie, a od 2002 roku na Uniwersytecie w Vechcie. Dotychczasowe wspólne badania naukowe obejmowały m.in. problematykę interkulturową, interkonfesyjną i interreligijną, których owocem jest wydawany od 2002 roku dwujęzyczny międzynarodowy periodyk KERYKS; zob. też Jerzy Bagrowicz, *Tradycja niemiecko-polskiego dialogu w uniwersyteckiej pedagogice religii – spojrzenie w przyszłość*, w: Materiały I. polsko-niemieckiego Kongresu Pedagogiki Religii. *Aktualne problemy badawcze polskiej i niemieckiej pedagogiki religii*, 18-19.06.2010, Olsztyn, s. 8-9).

Na podstawie przeprowadzonych badań pedagogicznoreligijnych podkreślić należy, iż na uwagę zasługuje refleksja dotycząca nowych spostrzeżeń odnośnie do sytuacji religii w szkole. W wielu debatach i dyskusjach ostatnich lat daje się zauważyć, że w obliczu zmieniających się warunków religia powinna na nowo znaleźć właściwe sobie miejsce w szkole. W tym kontekście, odnosząc się z kolei krytycznie do pedagogiki religii w Kościele i rodzinie, należałoby zwrócić szczególną uwagę na odpowiedzialność edukacyjną jako zadanie Kościoła (Cyprian Rogowski, *Die Entwickung der katholischen Religionspädagogik in Polen und in der Bundesrepublik Deutschland nach dem II. Vatikanischen Konzil,* Paderborn 1995). Warto zauważyć też, że pomimo iż literatura dotycząca zagadnień chrystologicznych i obszarów życia codziennego widzianych z perspektywy pedagogiki religii jest bardzo bogata, dyskusje w tej materii podejmowane są w dalszym ciągu. W pracy pedagogicznoreligijnej, zarówno w środowisku szkolnym, jak i we wspólnotach parafialnych publikacje chrystologiczne są niewątpliwie bardzo pomocne. Zaznaczyć jednak trzeba, że bardzo często nie zawierają one odpowiedzi na podstawowe pytanie: w jaki sposób należy ten fundamentalny temat, dotyczący Jezusa Chrystusa, podejmować konsekwentnie i konstruktywnie zarówno w wymiarze *pedagogicznym, jak i dydaktycznym*.

Zwłaszcza *problematyka mediów*, w których klimacie wzrastają dzieci i młodzież, jak również ich kontakty z innymi religiami, są jeszcze zbyt mało reflektowane. W dyskusjach nie chodzi naturalnie o powrót do przekazu treści chrystologicznych o charakterze wyłącznie systematyczno-dogmatycznym, lecz o wymiar pedagogiczny, względnie dydaktyczny, z uwzględnieniem współczesnych uwarunkowań (Stephan Leimgruber, *Christsein – Lernen in postmoderner Zeit. Einführung in die Erwachsenenbildung. Mit Photographien von Joseph de Pretto,* w: Beiheft 9/10 (1997) zu KAGEB Erwachsenenbildung). Zeitschrift der Katholischen Arbeitsgemeinschaft für Erwachsenenbildung der Schweiz und Lichtensteins, Luzern 1997). Istotne są tu następujące pytania: jak dzieci i młodzież wyobrażają sobie tematykę dotyczącą Jezusa Chrystusa? Jak wygląda ta problematyka konkretnie we wspólnocie, pracy edukacyjnej i jakie związki oraz zróżnicowania zachodzą, jeśli się mówi o Jezusie w przybierającym na sile multireligijnym kontekście? Trzeba

też zaznaczyć, że temat „Jezus Chrystus" ma swoje odzwierciedlenie nie tylko w samym nauczaniu odnoszącym się do rozważań tekstów biblijnych, ale również problematyki dotyczącej symboli i rytów, zarówno w sztuce, jak i mediach pod kątem wewnętrznych i zewnętrznych związków pedagogicznoreligijnych.

Z badań wynika, że pedagogika religii powinna konsekwentnie uwzględniać zasadę korelacji, tj. doświadczenie ludzkie w połączeniu z Objawieniem Bożym. Łączenie tych dwóch elementów ma nie tylko znaczenie teoretyczne, ale przede wszystkim jest nieodzowne w praktyce pedagogicznoreligijnej. Dydaktyka korelacji powinna być rozumiana jako korelacyjna dydaktyka symboliczna (Egon Spiegel, *Korelacyjna dydaktyka symboliczna*, w: Cyprian Rogowski (red.), *Leksykon pedagogiki religii*, Warszawa 2007, s. 328-334). O złożoności korelatywnej dydaktyki symbolicznej stanowi organiczne współistnienie i krzyżowanie się dwóch rodzajów dydaktyk: dydaktyki korelacyjnej i dydaktyki symbolicznej.

Główne ośrodki naukowo-badawcze na świecie i w kraju z pedagogiki religii

Na ogół wszystkie Uniwersytety w obszarze języka niemieckiego (Austria, Szwajcaria, Niemcy) posiadają w swojej strukturze jednostkę organizacyjną / katedrę pedagogiki religii. Nie sposób jest tu wymienić wszystkie ośrodki naukowo badawcze. Do głównych należą między innymi:

- Uniwersytet Ludwiga Maximiliana w Monachium;
- Uniwersytet we Freiburgu;
- Uniwersytet Juliusza Maximiliana w Würzburgu;
- Katolicki Uniwersytet w Eichstät
- Ruprecht-Karls-Uniwersytet w Heidelbergu;
- Uniwersytet w Regensburgu;
- Uniwersytet w Bonn;
- Uniwersytet w Kassel;
- Uniwersytet w Osnabrück;
- Uniwersytet w Essen;
- Uniwersytet w Osnabrück;
- Uniwersytet w Essen;
- Westfalski Uniwersytet Wilhelma w Münster;
- Uniwersytet w Vechta;
- Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Karlsruhe;
- Uniwersyet Wiedeński;
- Uniwersytet w Salzburgu;
- Uniwersytet w Grazu;
- Uniwersytet w Linz;
- Uniwersytet we Fribourgu;
- Uniwersytet w Luzern.

Na gruncie polskim, po roku 1989, kiedy to nastąpiły przemiany ustrojowe, zwiększyła się liczba teologicznych ośrodków naukowych. Poza Katolickim Uniwersytetem Lubelskim, Uniwersytetem Kard. Stefana Wyszyńskiego w Warszawie (wcześniej Akademią Teologii Katolickiej) i Papieską Akademią Teologiczną w Krakowie, powstały również Wydziały Teologiczne na niektórych uniwersytetach państwowych.

Badania naukowe w zakresie pedagogiki religii prowadzone są m.in. w następujących ośrodkach:

- na Wydziale Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego (od 2000 roku w Katedrze Katechetyki i Pedagogiki Religii – Cyprian Rogowski);

- na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, (od 2002 roku w Zakładzie Katechetyki i Pedagogiki Religii – Jerzy Bagrowicz). Warto zaznaczyć, że już wcześniej (1997 roku), w Instytucie Pedagogiki UMK, Jerzy Bagrowicz utworzył Zakład Edukacji Chrześcijańskiej;
- na Uniwersytecie Adama Mickiewicza w Poznaniu wydzielono Zakład Pedagogiki Chrześcijańskiej i Dialogu (Romuald Niparko);
- w Chrześcijańskiej Akadamii Teologicznej w Warszawie utworzono Katedrę Pedagogiki Religii (1998 roku – Bogusław Milerski). Prowadzone w niej badania o wymiarze ekumenicznym, zwłaszcza z zakresu ewangelickiej pedagogiki religii, ubogacają zarówno środowisko katolickie, jak i protestanckie;
- Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu, Instytut Nauk Społecznych (Pedagogika chrześcijańska).

Lista badaczy prowadzących badania w zakresie przedmiotowym

Na uwagę zasługuje fakt, że od powrotu lekcji religii w 1990 roku do szkół dyskusja naukowa wobec powyższej problematyki w polskich środowiskach akademickich nabiera stopniowo wyrazistości. Powiększa się grupa badaczy biorących udział w dyskursie naukowym pedagogiki religii. Zmieniające się uwarunkowania społeczno-kulturowe sprawiają, że dążenie za wszelką cenę do zachowania *status quo* przez niektórych oponentów pedagogiki religii skłania ich nieuchronnie do zweryfikowania dotychczasowego stanowiska i poglądów. Dowodem tego są, chociażby najnowsze publikacje podejmujące, jeśli nie wprost, to w sposób pośredni, refleksję pedagogicznoreligijną. Można wskazać, że w Polsce pedagogika religii legitymizowana jest w kilku nurtach.

W wymiarze *katechetyczno-ewangelizacyjnym (katechetyka)* reprezentowana jest m. in. przez takich autorów jak: Roman Murawski, Stanisław Kulpaczyński, Stanisław Łabendowicz, Zbigniew Marek, Kazimierz Misiaszek, Ryszard Czekalski, Andrzej Offmański, Elżbieta Osewska, Radosław Chałupniak, Helena Słotwińska, Józef Stala, Jan Szpet, Piotr Tomasik, Anna Walulik .

Z kolei badaniami dotyczącymi podstaw *pedagogiki chrześcijańskiej i wychowania, pedagogiki dialogu* zajmują się m.in. Jarosław Horowski, Eugeniusz Mitek, Marek Marczewski, Janusz Tarnowski, Teresa Kukołowicz, Franciszek Adamski, Marian Nowak, Andrzej Potocki, Jarosław Michalski, Alina Rynio.

W zakresie *metodologii porównawczej pedagogiki religii*, nawiązującej w szczególny sposób do największych osiągnięć obszaru języka niemieckiego, należy zaliczyć dorobek naukowy takich autorów, jak: Cyprian Rogowski, Jerzy Bagrowicz, Bogusław Milerski i Mirosław Patalon.

Nie można pominąć też wzmożonych ostatnio badań mających na uwadze *wielowymiarowość edukacji religijnej osób z niepełnosprawnością*. Tym obszarem zajmują się m.in.: Andrzej Kiciński, Czesław Kosakowski, Czesław Kustra, Kazimiera Krakowiak.

Jak już podkreślono, refleksja pedagogicznoreligijna w Polsce zauważalna była w przeszłości najczęściej w ramach *katechetyki jako dyscypliny ściśle teologicznej*. Stąd też

warto ustosunkować się krytycznie do niektórych kwestii, zwłaszcza tych, które dotyczą różnic zachodzących między katechetyką a pedagogiką religii. To rozróżnienie wynika też m.in. i z przedstawionych wyżej nurtów mających swoje odzwierciedlenie w samych subdyscyplinach – katechetyce, pedagogice religii i pedagogice chrześcijańskiej. Chociaż zachodzą między nimi niewątpliwie podobieństwa, to sensowne i konieczne jest tu dokonanie istotnego rozróżnienia. O różnicy zachodzącej między katechetyką i pedagogiką religii przemawia przede wszystkim fakt, iż pojęcia te adresowane są do różnych odbiorców, a używając języka pedagogicznego, do różnych grup docelowych. Nie ulega wątpliwości, że pedagogika religii jest pojęciem szerszym od katechetyki czy też pedagogiki chrześcijańskiej. Trzeba jednak zaznaczyć, że sam proces legitymizowania pojęcia *pedagogika religii* przebiegał w atmosferze sporów naukowych, zwłaszcza o jego uzasadnienie i sens w kontekście powstałej konkurencji wobec określenia *katecheza* używanego od samego początku chrześcijaństwa. Od pojęcia *katecheza* należy odróżnić pojęcie *katechetyka*, która jako dyscyplina naukowa zajmuje się katechezą. Mając na uwadze pojęcie *katecheza*, myślimy w węższym znaczeniu o interakcji z tymi, którzy deklarują się jako wierzący i swoją wiarę chrześcijańską pragną pogłębiać, zarówno w wymiarze intelektualnym, jak i formacyjnym. Wracając z kolei do pojęcia *pedagogika religii,* należy zważyć, że jako pojęcie szersze od katechetyki opisuje interakcję z grupami docelowymi, które znajdują się na różnym stopniu w drodze do wiary. Mogą być to osoby niebudzące zainteresowania Kościołem i wiarą, osoby uważające się za religijne, mimo że dystansują się od Kościoła lub też takie osoby, które aktywnie biorą udział w życiu wiary Kościoła.

Inna istotna różnica zachodząca między katechetyką a pedagogiką religii, to samo *miejsce* przekazu religijnego. Dla katechetyki ściśle rzecz ujmując, jest nim *parafia*, a dla pedagogiki religii *nauczanie religii w szkole*, które co prawda, jest jej centralną częścią, ale przedmiot pedagogiki religii sięga daleko poza szkolną lekcję religii. Jeśli przyjmie się, że dyscyplina ta rozumiana jest jako *teoria przekazu*, to wówczas przekaz ten należy interpretować jako nadrzędne pojęcie formalne, które pod względem implikacji procesów przekazu jako takich nie wyróżnia ją od zainteresowań innych dyscyplin nauk humanistycznych i społecznych. Istotna różnica zaznacza się dopiero wówczas, gdy pedagogika religii formułuje swoje *proprium* pod kątem *jakościowym*. Tu też dochodzimy do relewantnej kwestii, jaką jest założenie, że cały horyzont *tego, co religijne* kryje w sobie *określenie jakościowe*. Stąd też wypływa jednocześnie wniosek, że już samo określenie *pedagogika religii* sugeruje głębszą refleksję nad pojęciami *religia, religijny i religijność*, do których to pojęć już nawiązywano i nawiązywać się będzie w różnych miejscach niniejszego podręcznika. Chociaż określenia *religijny i religijność* łączą się z pojęciem religia, to jednak *religię* jako taką i *religijność* należy wyraźnie rozróżniać. Terminy *religia* czy *religie* wskazują na systemowy kontekst użycia, ponieważ do pewnego stopnia są one uchwytnymi kategoriami systemowymi, w których tradycja i wszelkie zmiany społeczno-kulturowe stoją do siebie w bardzo specyficznym związku. Jednak, jak słusznie zauważa Ulrich Hemel, to nie jakaś poszczególna religia, lecz religijność człowieka może być reflektowana jako konstytutywne a *priori* antropologiczne.

Podsumowując powyższe rozważania dotyczące miejsca pedagogiki religii w najnowszym dyskursie naukowym na gruncie polskim, warto wrócić jeszcze raz do dyskusji i związanych z nimi publikacjami. Otóż niektóre tytuły opracowań świadczą o tym, że

wywołują one nadal kontrowersje wokół uprawiania wyżej omawianych dyscyplin: katechetyki, pedagogiki religii czy pedagogiki chrześcijańskiej.

W społeczeństwie ustawicznych przemian społeczno-kulturowych, jak również postępującego pluralizmu religijnego, trudno sobie wyobrazić funkcjonowanie podmiotów edukacyjnych bez odniesienia do fenomenu religii. W tym kontekście trzeba wyraźnie podkreślić, że korelacja, wzajemne oddziaływanie między religią i życiem społecznym, są przedmiotem badań nie tylko socjologii religii i innych nauk społecznych. Również i pedagogika religii w swojej refleksji naukowej dotyka wspomnianych zagadnień i w strukturze badawczej, dotyczącej hermeneutyki teologicznej, przeprowadza analizy mające na celu poszukiwanie odpowiednich sposobów przekazu religijnego w wymiarze pedagogicznym.

Jak zaznaczono, pedagogika religii uprawiana na Zachodzie jako dyscyplina uniwersytecka, ma już swoją długą tradycję. Można mieć zatem nadzieję, że i w Polsce, nie tylko wydziały teologiczne, ale wszystkie środowiska akademickie dostrzegą jeszcze większą potrzebę jej uprawiania i należne jej miejsce w szeroko rozumianym spektrum badań interdyscyplinarnych w ramach nauk teologicznych, humanistycznych, społecznych, a także i przyrodniczych. Należy mieć na uwadze, że współczesna cywilizacja naukowo-techniczna niesie wiele nowych problemów, w których wyjaśnianie i rozwiązywanie może z pewnością włączyć się ona ze swoim dyskursem naukowym. Przez powstanie nowych ośrodków naukowo-badawczych w Polsce, pedagogika religii może liczyć na zadomowienie się w kulturze i nauce, jak również dalszy jej rozwój.

2. Metodologia badań pedagogiki religii w refleksji ks. profesora Cypriana Rogowskiego

Ks. prof. Cyprian Rogowski w podręczniku akademickim pedagogiki religii, bardzo obszernym dziele, zawierającym kompendium wiedzy wyraźnie podkreśla, że metodologia badań tej dyscypliny jest bardzo złożona i wymaga nie tylko interdyscyplinarnego podejścia, ale również wrażliwości na zmieniające się konteksty społeczno-kulturowe wszystkich podmiotów edukacyjnych. Dlatego też jego przemyślenia metodologiczne dotyczące badań nad rozwojem pedagogiki religii ukazują jej obraz w relacji do innych nauk, zwłaszcza teologicznych i nauk pomocniczych, a także stosunku lekcji religii do innych przedmiotów szkolnych. Są to niezwykle aktualne zagadnienia wkraczające w obszary pluralizmu w teologii i Kościele, które wymagają gruntownych analiz i objaśnień.

Wiek XX i początek obecnego stulecia jest dla rozwoju teologii pod względem zarówno ilościowym, jak i jakościowym okresem szczególnym. Bogactwo publikacji jest tak imponujące, że nawet w jednej dyscyplinie teologicznej nie sposób ich ogarnąć. Już w 1984 roku tylko w samym obszarze języka niemieckiego dokumentacja literatury z zakresu pedagogiki religii wynosiła 6789 tytułów. Można sobie zatem wyobrazić, ile kolejnych publikacji przybyło do obecnej chwili, także w innych językach, m.in. też i w języku polskim. Literatura teologiczna, również w innych językach niż niemiecki, nabiera ustawicznie znaczenia. Zapoznanie się z aktualnymi nurtami i rozwojem teologii w jej

różnych wymiarach jest możliwe przez lekturę teologicznych czasopism lub przez publikację dostępnych sprawozdań dotyczących w całości literatury teologicznej, a obecnie również i za pomocą mediów informatycznych.

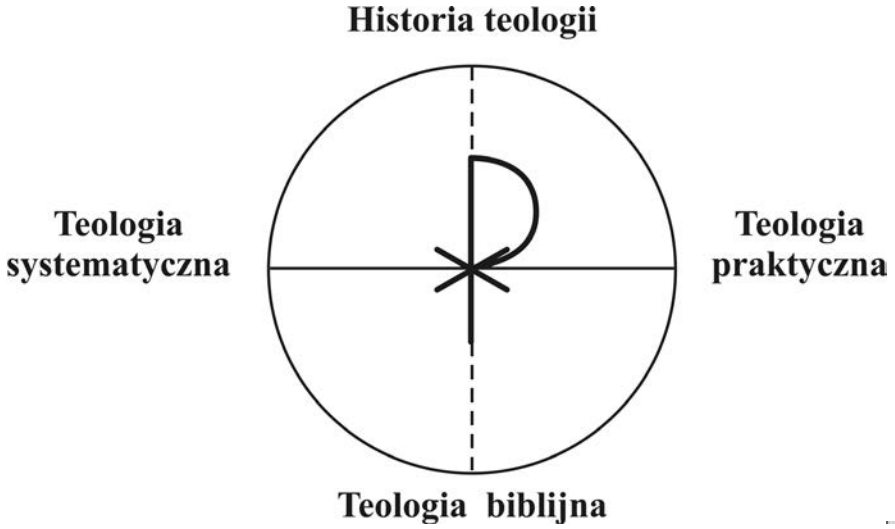
Teraźniejsza struktura teologii przynagla naukowców nie tylko do stawiania krytycznych pytań wewnątrz samej teologii, ale również do nowych przemyśleń na temat związków zachodzących między nią i innymi naukami. Pośród wszystkich dyscyplin teologicznych, każda z nich posiada swoją autonomię, co oznacza, że nie są sobie nawzajem podporządkowane, lecz raczej funkcjonują obok siebie. Współpraca natomiast poszczególnych dyscyplin sprowadza się do ściśle określonych granic, ponieważ każda z nich ma swoje kompetencje i tylko pod pewnymi warunkami korzysta z osiągnięć pozostałych. Jeśli przyjmie się, że ustawiczne badania naukowe prowadzą do postępu różnych nauk teologicznych, to ów fakt jest wyzwaniem nie tylko dla poszczególnych dyscyplin, lecz także dla całego Kościoła i jego Urzędu Nauczycielskiego. Możliwie jak najszybsze zapoznawanie się z nowym stanem badań wszystkich dyscyplin teologicznych i wdrażaniem ich w życie należy do istotnych zadań Kościoła. Obraz poszczególnych działów i dyscyplin teologicznych wygląda następująco:

Teologia biblijna		Historia teologii	
Teologia systematyczna		Teologia praktyczna	
Stary Testament	Nowy Testament	Historia Kościoła starożytna	Historia Kościoła średniowieczna
Nauki pomocnicze Pisma Świętego	Wprowadzenie do Pisma Świętego	Historia Kościoła nowożytna	Historia Kościoła regionu
Dogmatyka	Teologia fundamentalna	Prawo kanoniczne	Liturgika
Teologia moralna	Propedeutyka filozofii	Teologia pastoralna	Pedagogika religii

Powyższa tabela ukazuje pewien model hierarchicznie uporządkowanych dyscyplin teologicznych. Na tym przykładzie można mówić do pewnego stopnia o dyscyplinach, które dzielą się na pierwszo- i drugorzędne. Podczas gdy pierwszorzędne tworzą „jądro" teologii, to drugorzędne dyscypliny teologiczne są im przyporządkowane i przygotowują lub zagospodarowują niejako obszar przedpola. Z jednej strony pierwszorzędne dyscypliny są źródłem najważniejszych prawd teologicznych, a z drugiej zaś posiłkują się też ważnymi osiągnięciami innych dyscyplin. Drugorzędne dyscypliny teologii uznają znaczenie i relewancję hierarchiczności tych pierwszorzędnych i stanowią dla nich odpowiednie zaplecze badawcze i jednocześnie nowymi osiągnięciami teologicznymi dzielą się z innymi. Trzeba tu jednak wyraźnie zaznaczyć, że w hierarchicznym modelu teologii, te drugorzędne dyscypliny nie są mniej ważne, ponieważ przejmują one istotną funkcję pomocniczą i rola każdej jest na swój sposób nieodzowna. Są one zawsze przyporządkowane podstawowym dyscyplinom i od tego zależy ich cel badań. Trudno jest jednak określić, która z dyscyplin pomocniczych posiada w teologii pierwszeństwo. Stąd też i odpowiedź na to pytanie może być różna, w zależności od relacji, jaka zachodzi między drugorzędną i podstawową dyscypliną teologiczną.

Najwyraźniej problem ten zarysowuje się w relacji, jaka zachodzi między dogmatyką i pedagogiką religii. Przypisywanie pierwszorzędnej roli dogmatyce w naukach teologicznych bardzo często wywołuje nie do końca zrozumiałe dyskusje wśród naukowców. Trudności te pojawiają się przede wszystkim wówczas, jeśli prawdy teologiczne odnoszone są do wymiaru praktycznego. Patrząc zwłaszcza z perspektywy teologii praktycznej, w tym przypadku konkretnie pedagogiki religii, hierarchiczny model teologii prowadzi niejednokrotnie do deficytowego pojmowania teologii jako całości. Wydaje się, że słusznym jest postulat uprawiania teologii według modelu rozumianego jako „zróżnicowana całość". Taki model teologii zakłada równorzędność i równouprawnienie wszystkich poszczególnych dyscyplin teologicznych, ale przy jednoczesnym zachowaniu centrum, którym jest Jezus Chrystus jako cel wiary chrześcijańskiej.

Jezus Chrystus zajmuje w każdej dyscyplinie teologicznej miejsce centralne. Jego posłannictwo zaznaczyło najwyraźniej swoje ślady w Tajemnicy Wcielenia i Misterium Paschalnym. Chodzi tu przede wszystkim o wymiar biblijny, historyczny, systematyczny i praktyczny wiary, teologii i Kościoła (por. Ulrich Hemel, *Religionspädagogik im Kontext von Theologie und Kirche*, Patmos Verlag, Düsseldorf 1986, s. 122-131). Wymiary te kształtują się w teologii w ramach różnych dyscyplin teologicznych. Ten wspomniany wyżej model teologii rozumiany jako „zróżnicowana całość" można przedstawić graficznie za pomocą przerywanych linii w środku koła w następujący sposób:

Wszystkie dyscypliny podstawowe i poszczególne dyscypliny teologiczne skupiają się wokół centrum teologii, a więc samego Jezusa Chrystusa, będącego jednocześnie źródłem kompetencji wszystkich gałęzi teologicznych. W tym kontekście należy też zaznaczyć, jak podkreśla Hemel, że na każdej z nich ciąży odpowiedzialność za teologię jako całość i każdej przysługuje szczególna godność. Na podstawie tak rozumianego modelu uprawiania teologii można wyciągnąć jednakowy wniosek, równie ważny dla poszczególnych dyscyplin teologicznych, w tym też i dla pedagogiki religii. Powinna ona zatem w swojej refleksji naukowej podejmować wszystkie wymiary i uczynić je tematem badań pod kątem szeroko rozumianej teologii jako „zróżnicowanej całości". Jeśli pedagogika religii ma spełniać swoją funkcję i zadania należycie, zarówno pod względem teoretycznym,

jak i praktycznym, to żaden z wymiarów nie może być wyłączony. Inaczej może narazić się na zarzut jednostronności badań. Dlatego też warto tu przytoczyć myśl Karla Rahnera, który stwierdził, że teologia jest refleksją krytycznej odpowiedzialności wiary i z istoty ukierunkowana jest na świadectwo i przepowiadanie. Teologia jako taka ma z konieczności charakter kerygmatyczny i jako nauka dotycząca wiary kryje w sobie jednocześnie wymiar praktyczny. Stąd też teoretyczny wymiar poznawczy pedagogiki religii dopełnia się i urzeczywistnia poprzez fakt, iż w swoich badaniach uwzględnia także obszar praktyczny.

Pośród wielu innych dyscyplin teologicznych, kompetencja teologiczna pedagogiki religii wyrasta z samej struktury przekazu wiary i, jak podkreśla Hemel, można określić ją jako myślenie wyrażające się przede wszystkim w różnych relacjach *Denken in Beziehungen* (por. Ulrich Hemel, *Religionspädagogik im Kontext von Theologie und Kirche*, s. 133). Chodzi tu zwłaszcza o relacje zachodzące między tradycją biblijną i teraźniejszą rzeczywistością, między treściami wiary i konkretną sytuacją, jak również przesłaniem zawartym w Ewangelii i doświadczeniem współczesnego człowieka. Wobec powyższego można wyciągnąć wniosek, że pedagogika religii stoi przed niełatwym zadaniem, aby w miarę dokładnie poznać rzeczywistość Kościoła i społeczeństwa. Jeśli uwzględni się w całości treści teologii i wiary, to z perspektywy pedagogiki religii rodzi się wiele pytań, które przedstawiają się znacznie inaczej w odniesieniu ich do wymiaru praktycznego, rozważane zwłaszcza w kontekście konkretnych uwarunkowań tu i teraz.

Można tu przytoczyć przykładowo, chociażby prawdę wiary dotyczącą zbawienia i zapytać: jaką ma ona wartość dla współcześnie żyjącego człowieka? Istotne są też tu i inne pytania. Jak przekazać Dobrą Nowinę Jezusa Chrystusa, aby trafiła ona do serc ludzkich w każdym czasie? Jaką formę przejawiają obecnie na zewnątrz wartości wyrażające tęsknotę za pokojem, wolnością, szczęściem i życiem wiecznym? Jaki kształt powinna posiadać teologia uwrażliwiona na współczesne problemy i tęsknoty człowieka? Jakie działanie przejawia język teologii i czy owo działanie odpowiada zamierzeniom teologicznym? Jaka forma języka jest właściwa, aby trafić do człowieka i jednocześnie przekazać pełną prawdę, bez żadnych kompromisów? Te i podobne pytania pozwalają zrozumieć, jaką postawę zajmuje człowiek postmodernizmu wobec prawd wiary. Sięgając w świetle historii do źródeł teologicznego poznania, należy stwierdzić, że pedagogika religii może swój cel teologiczny osiągnąć wówczas, jeśli dochowa „korelatywnej wierności", tzn. lojalności w podwójnym wymiarze: człowiekowi swojego czasu i pełni chrześcijańskiego przesłania (Ulrich Hemel, *Religionspädagogik im Kontext von Theologie und Kirche*, s. 134).

Pedagogika religii powinna też brać z troską pod uwagę wszystkie miejsca przekazu wiary, a zwłaszcza podmiot wychowawczy, jakim jest szkoła i parafia. W końcu pedagogika religii winna też skupić swoją uwagę na stylu życia nowoczesnego człowieka i stylu religijnej komunikacji, czy to z perspektywy teologii, czy też z perspektywy stylu życia teologów. Równie ważnym aspektem w badaniach pedagogiki religii jest spojrzenie na edukację pod kątem religijnego wychowania dzieci i młodzieży, a także religijnego stylu życia wychowawców. Nie ulega wątpliwości, że pedagogika religii, współpracując ze wszystkimi dyscyplinami teologicznymi, zachowuje swoją autonomię.

Problematykę dotyczącą implikacji zachodzących między teologią dogmatyczną i pedagogiką religii można najlepiej zobrazować na przykładzie konstruktywnej dyskusji, a nawet polemiki między uznanymi teologami Walterem Kasperem i Jürgenem Werbickem. Dla tego ostatniego najważniejszym zagadnieniem jest, w jaki sposób „treści" powinny określać przebieg lekcji religii. Kasper natomiast twierdzi, że nauczanie religii powinno się opierać w pierwszej kolejności nie na kryteriach antropologicznych (choć bardzo ważnych), ale na wyprzedzającej wszystko obiektywności samej „rzeczy", na sprzeciwiającej się wszelkiej ingerencji człowieka w treści wiary i dopasowywanie ich do określonych sytuacji życiowych (por. rozważania W. Kaspera odnośnie do epistemologicznych implikacji określenia stosunku dogmatyki i pedagogiki religii w: *Der neue Erwachsenenkatechismus und die Auseinandersetzung Werbicks mit der Position Kaspers,* w: Jürgen Werbick, *Vom Realismus der Dogmatik,* w: KatBl 110 (1985), s. 459-463).

Werbick natomiast zapytuje, w jaki sposób tę obiektywność, absolutność treści, w procesie nauczania wyrazić. Czy może jako niepoddającą się niczyjej ingerencji normę tego, w co powinno się wierzyć, aby zostać zbawionym lub przynajmniej zachować prawo do nazywania się katolikiem?

Odpowiadając na to pytanie, nie da się uniknąć bliższego określenia stosunku pedagogiki religii i dogmatyki. Próba odpowiedzi Kaspera odnosi się przede wszystkim do przemówienia kard. Josepha Ratzingera we Francji „Kryzys katechezy i jego przezwyciężanie", w którym optuje on za epistemologicznym realizmem, za prymatem rzeczywistego przedmiotu przede wszystkim, co ma charakter subiektywny (Joseph Ratzinger, *Die Krise der Katechese und ihre Überwindung. Rede in Frankreich*, Einsiedeln 1983). Pytanie Werbicka skierowane jest dokładnie w tę stronę: co oznacza opcja Kaspera dla stosunku pedagogiki religii i dogmatyki? Dlaczego Kasper broni realistycznej epistemologii i metody? W jakim stosunku pozostają do siebie absolutne prawdy wiary i niezbędne pod względem dydaktycznym transformacje? Kasper, według Werbicka, chce zapewnić, że akt orientuje się według przedmiotu, choć przedmiot ten nie jest tylko prostym odbiciem w podmiocie, lecz zostaje w sposób subiektywny twórczo zaktualizowany. Z góry podana prawda wiary ma być tym «przedmiotem», według którego orientuje się podmiot «w akcie przekazu treści i ich odbioru». W ten sposób respektuje zatem prymat przekazu i odbioru przed podjęciem jakichkolwiek praktyk.

W postawionym pytaniu, Werbick wskazuje na pewne napięcie i podkreśla z całą oczywistością, że pełna obietnic prawda wiary nie jest jakimś produktem do dowolnej interpretacji. Wierzący powinien na niej polegać, bowiem inaczej nie stanie się ona nigdy dla niego alternatywą życiową (por. *Die Auseinandersetzung Werbicks mit der Position Kaspers,* dz. cyt., s. 459-463 i Gregor Tischler, *Hauptsache, die Dogmatik stimmt,* w: KatBl 117 (1992), s. 60-64).

Patrząc z perspektywy dydaktycznej trzeba jednak dalej zapytać, w jaki sposób ta z góry podawana prawda wiary powinna być przekazywana wierzącemu, aby w nią uwierzył, a uwierzywszy mógł ją zrozumieć. Zwłaszcza w pytaniu Werbicka o stosunek dogmatyki i pedagogiki religii ujawnia się jasne stanowisko wobec przekazu wiary. Teologia praktyczna winna przemyśleć, w jaki sposób konkretna prawda wiary może się stać w codzienności obiecującą alternatywą, i zwrócić uwagę na to, jakie perspektywy otwiera ona dla autentycznego życia (Jürgen Werbick, *Die „Organische Ganzheit" des Glaubens und des „Glauben lernen",* w: „Theologische Quartalschrift", 164 (1984), s. 268-281).

Według Werbicka dogmatyka jest zdana w sposób zupełnie oczywisty na kompetencje teologii praktycznej, zwłaszcza w zakresie inicjowania procesów uczenia się. Argumentacja jego wskazuje bardzo jasno na konieczność wewnętrznego powiązania i wzajemnych implikacji teologii dogmatycznej i pedagogiki religii. Według niego, pytanie najważniejsze powinno dotyczyć uprzedzającego wszystko działania Boga na korzyść człowieka (por. *Die Auseinandersetzung Werbicks mit der Position Kaspers,* dz. cyt., s. 459-463). Powyższe przemyślenia stawiają niewątpliwie proces przekazu wiary w centrum.

Mając na uwadze analizowane koncepcje i *przekaz* wiary jako zadanie przyszłej katechezy, można stwierdzić za Werbickiem, że uwzględnianie związków zachodzących między dogmatyką i pedagogiką religii może w praktyce oddać cenne usługi zarówno szkolnej lekcji religii, jak i katechezie parafialnej. Trzeba jednak tu wskazać także na „pośredni przekaz wiary", czyli świadectwo chrześcijańskiego życia.

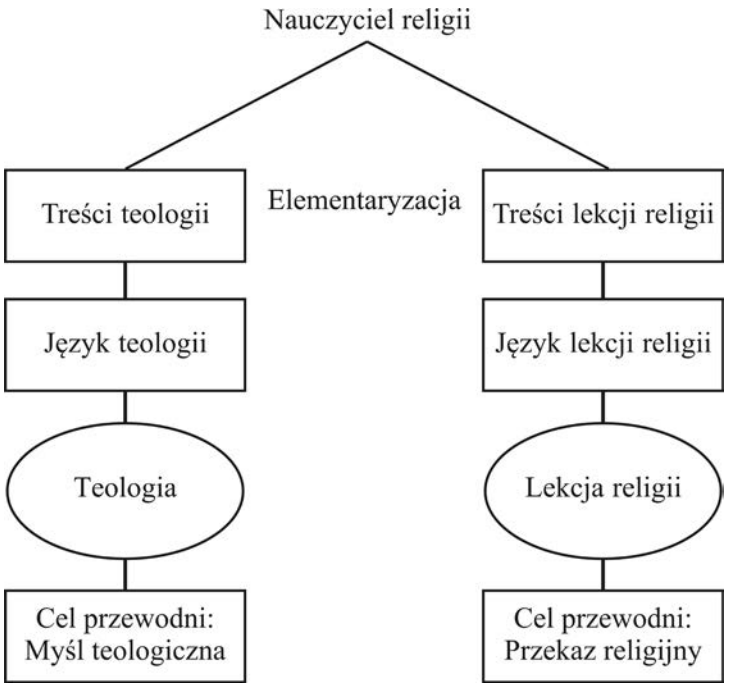
Skupiając się na relacjach zachodzących między szkolną lekcją religii i teologią, należy zaznaczyć, że centralnym problemem jest tu kwestia treści w procesie nauczania i uczenia się. Przypatrując się bliżej temu zagadnieniu, można w teologii zauważyć w znacznej mierze pluralizm, który ma także swoje odzwierciedlenie w szkolnej lekcji religii. Ważne jest, aby podejmowane decyzje służyły zawsze interesom religijnego przekazu w szkole i jednocześnie uwzględniały w sposób odpowiedzialny argumentację teologiczną. Stąd też do istotnych aspektów w tej materii należą również opcje teologiczne, adekwatne dla szkolnego nauczania religii. Nie można pominąć także i pewnych trudności, na jakie często napotyka przekaz religijny. Jest to niewątpliwie z jednej strony problem teologiczny, a z drugiej – dydaktyczno-religijny. Kwestie te należy przeanalizować zarówno od strony teologicznej, jak i z perspektywy pedagogiki religii.

Warto przywołać tu dokument Synodu Niemieckiego na temat lekcji religii w szkole (1974), który bardzo wyraźnie zaznacza, że teologia jest *pierwszą nauką pomocniczą* dla szkolnego nauczania religii (por. Synodenbeschluβ: *Der Religionsunterricht in der Schule*, nr 2.4). Treści teologii nie można jednak traktować wprost jako identyczne z tymi, które dotyczą religijnego przekazu podczas lekcji religii. Niemniej treści teologii i treści lekcji religii zakotwiczone są w wierze, która jest równocześnie wiarą Kościoła i wiarą poszczególnych jego członków.

Trzeba tu jednak podkreślić, że treści teologii mają charakter szczególny, bowiem są one przekazywane przez każdą z dyscyplin teologicznych jako nadrzędne i w tych ramach mają także określoną wartość. Stąd też treści teologii zakładają logikę naukowej refleksji wiary i cel teologicznego poznania. Należy zatem zauważyć, że taka forma teologicznych treści jest do pewnego stopnia przeszkodą na drodze bezpośredniego ich zastosowania w ramach szkolnego nauczania religii, bowiem treści lekcji religii uwarunkowane są też wymogami ze strony religijnego przekazu. W tym obszarze nie chodzi w pierwszej linii o ściśle naukowe podejście, ale raczej o naukową odpowiedzialność w wymiarze praktycznym, widzianą z perspektywy komunikacji wiary (por. Ulrich Hemel, *Religionspädagogik im Kontext von Theologie und Kirche*, dz. cyt., s. 139; por. także, Ryszard Czekalski, *Katecheza komunikacją wiary. Studium z katechetyki fundamentalnej*, Płock 2006, w szczególności rozdział IV traktujący o warunkach skutecznej katechezy komunikacyjnej, s. 285-360).

Dlatego też treści lekcji religii powinny być w swojej strukturze merytorycznej i znaczeniowej przekazywane uczniom w sposób zrozumiały. Również język używany w szkolnym nauczaniu religii nie może być bezpośrednio językiem ściśle teologicznym, bowiem takie podejście w przekazie treści różnych dyscyplin teologicznych nie jest możliwe. Co więcej, takie podejście blokuje wręcz wszystko to, co wiąże się z procesem religijnej komunikacji, a nawet może zrażać uczniów do przedmiotu lekcji religii.

Patrząc od strony metodologicznej, przekaz treści teologicznych łączy się ściśle z osobą nauczyciela religii, przede wszystkim z jego kompetencją teologiczną i dydaktyczną, o czym jego zadanie i rola wymaga wiele cierpliwości w bardzo trudnej pracy hermeneutycznej. Można powiedzieć wprost, że powinien on być dobrym znawcą zasad hermeneutyki, w tym też hermeneutyki egzystencjalnej. Wymaga to naturalnie z jego strony zaangażowania i dużego wysiłku intelektualnego w przygotowaniu każdej jednostki lekcyjnej. Tłumaczenie języka teologii na język, jaki powinien być stosowany w ramach szkolnej lekcji religii, jest zadaniem niezwykle trudnym i odpowiedzialnym. W jednym i drugim obszarze musi on czuć się kompetentnie i uczynić wszystko, aby był to język zrozumiały dla ucznia. Jest to też w dużym stopniu i indywidualna droga nauczyciela religii, bowiem pozostawia mu w pewnym sensie wolną przestrzeń na interpretację treści teologicznych. Przy każdej jednak interpretacji tekstów biblijnych powinien on pamiętać o ich kompletnym sensie znaczeniowym, zgodnie z intencjami autora natchnionego i przekazać je w nowej formie tak, aby zachowując w pełni istotne przesłanie, były one zrozumiałe dla słuchacza i czytelnika. Jeśli w ten sposób nauczyciel religii podejdzie do przekazu treści, to tym samym zdoła osiągnąć zamierzony cel, jakim jest jego służebna rola względem uczniów i teologii jako takiej. Tę relewantną rolę nauczyciela religii, w transferze treści teologii na treści przekazu religijnego, można przedstawić graficznie w następujący sposób:

W obszarze szkolnej lekcji religii, elementaryzacja rozpatrywana pod kątem pedagogiki religii dotyczy różnych zadań i aktywności, do których należą: ocena co do wyboru teologicznych priorytetów i decyzji; odkrywanie egzystencjalnego znaczenia treści teologicznych z uwzględnieniem sytuacji uczniów; uproszczenie strukturalne i połączenie wszystkich przedstawionych wyżej graficznie aspektów tejże elementaryzacji (por. Karl Ernst Nipkow, *Das Problem der Elementarisierung der Inhalte des Religionsunterrichts*, w: Gunter Biemer, Doris Knab (red.), *Lehrplanarbeit im Prozeß. Religionspädagogische Lehrplanreform*, Freiburg/Br. 1982, s. 73-95). Trzeba tu jednak podkreślić, że elementaryzacja nie polega li tylko na uproszczeniu myśli teologicznej zawartej w tekstach biblijnych, ale zakłada też wiele samodzielnych i kreatywnych czynności nauczyciela religii (por. U. Kropač, *Biblisches Lernen*, w: Georg Hilger, Stephan Leimgruber, Hans-Georg Ziebertz (red.), *Religionsdidaktik. Ein Leitfaden für Studium, Ausbildung und Beruf*, München 2001, s. 385-401). Może to być przykładowo poszukiwanie odpowiedniej formy języka w tym celu, aby przekaz treści religijnych w ramach konkretnej jednostki lekcyjnej był zrozumiały dla adresatów (Karl Ernst Nipkow, *Elementarisierung,* w: Gottfried Bitter, Rudolf Englert, Gabriele Miller, Karl Ernst Nipkow (red.), *Neues Handbuch religionspädagogischer Grundbegriffe*, München 2002, s. 451-456).

Elementaryzację treści lekcji religii można najlepiej zobrazować na przekazie biblijnym. Przekaz treści biblijnych zawartych w programach nauczania stanowi dla nauczyciela religii problem, który związany jest z jednej strony najpierw z dotarciem do doświadczenia biblijnego, a z drugiej zaś z dokonaniem jego transferu w obszar teraźniejszych doświadczeń. Należy jednak w tym kontekście jasno podkreślić, że dokonanie transferu biblijnych treści w obszar szkolnej lekcji religii nie oznacza wprost aktualizacji tych tekstów w tym celu, aby korespondowały one bezpośrednio z teraźniejszością. Wręcz przeciwnie, bowiem teksty biblijne pozostają zawsze w związku z czasem, w którym powstały. Dlatego jest też ważne, aby podejść do nich z otwartością, jeśli nawet są one wyjątkowo niezrozumiałe dla współczesnego człowieka. Tego typu bariery okazują się często po pewnym czasie nawet owocne dla pogłębienia i lepszego zrozumienia określonych treści.

Rozważanie perykop biblijnych jest tu niejednokrotnie bardzo pomocne, co nie oznacza, że może ono zastąpić przygotowanie jednostki lekcyjnej. Badania naukowe dowodzą, że egzegeza tekstów biblijnych zarówno Starego, jak i Nowego Testamentu umożliwia urzeczywistnianie korelacji w szkolnym nauczaniu religii. Powodzenie tej korelacji zależy od dwóch obszarów, a mianowicie od tego, na ile treści Objawienia Bożego i teraźniejszego doświadczenia zostaną owocnie skorelacjonowane (por. Georg Baudler, *Kerrelation von Glaube und Leben*, w: Gottfried Bitter, Rudolf Englert, Gabriele Miller, Karl Ernst Nipkow (red.), *Neues Handbuch religionspädagogischer Grundbegriffe*, München 2002, s. 446-451). Dla pracy z Biblią w szkolnej lekcji religii oznacza to, że każdy nauczyciel religii powinien zawsze wcześniej, zanim posłuży się określonym tekstem biblijnym, sięgnąć do odpowiednich komentarzy i zapoznać się od strony egzegetycznej z sensem i znaczeniem tychże tekstów. Patrząc z perspektywy pedagogiki religii, oznacza to, że interpretacja tekstów biblijnych powinna być ukierunkowana na sytuacje mające relewantne znaczenie dla ucznia.

Na tym tle można przytoczyć chociażby wydarzenie biblijne z Księgi Wyjścia (3,17), mówiące o doświadczeniu Izraelitów, o wybawieniu ich z niewoli egipskiej. Jest to niewątpliwie dobry przykład w pracy z Biblią podczas określonej jednostki lekcyjnej, kiedy to nauczyciel religii wraz z uczniami szuka podobnych sytuacji, w których przychodzi im obecnie żyć. Mogą to być przykładowo bardzo trudne sytuacje szkolne, rodzinne, kościelne, społeczne czy osobiste uczniów, które ich obciążają i często komplikują relacje życiowe. Również mogą tu pojawić się i sytuacje narcystyczne, które prowadzą uczniów nawet do uzależnień od wrogich im wartości. W każdym razie o pozytywnym wydźwięku wspomnianego wydarzenia biblijnego można mówić dopiero wtedy, jeśli uczniowie doświadczą różnych trudności i przeżyją je we własnym otoczeniu. To biblijne wydarzenie może w konsekwencji stać się dla uczniów owocnym przykładem i wyzwaniem, tzn. pozostawić w ich świadomości i rozwoju osobowym wyraźny ślad. Warto tu jeszcze podkreślić i to, że na samym początku nie można przewidzieć, na ile uczniowie w tym procesie nauczania biblijnego podejmą owo wyzwanie. Do nauczyciela religii bowiem należy zadanie, aby podczas jednostki lekcyjnej przybliżyć adresatom przede wszystkim znaczenie Pisma Świętego jako Księgi życia, pod kątem chrześcijańskiej wspólnoty wiary. Szkolne nauczanie religii o charakterze biblijnym może być pomocne także i dla tych uczniów, którzy nie są jeszcze na takim etapie, aby przyjąć znaczenie egzystencjalne Biblii, a w szczególności Dobrą Nowinę Jezusa Chrystusa.

Kryteria stosowane w biblijnym nauczaniu odnoszą się także do treści dotyczących historii Kościoła, zawartych w programach szkolnego nauczania religii. Jeśli sięgniemy do historii chrześcijaństwa, to można zauważyć, że borykało się ono w dziejach Kościoła z różnymi problemami, zwłaszcza natury etycznej. Problemy te naturalnie przekładają się także na trudności związane z przekazem religijnym w ramach szkolnej lekcji religii. Trzeba też przy tym pamiętać, że nie chodzi tu tylko o historyczne uwarunkowania określonych faktów, które miały miejsce w Kościele, lecz również o ich ocenę. Wobec powyższego, bardzo często pojawia się pytanie ze strony adresatów przede wszystkim o wiarygodność Kościoła i wiarygodność bycia chrześcijaninem w ogóle (por. Paul Michael Zulehner, *Die Lage des Christentums in Europa: Konsequenzen für die neue Evangelisierung*, w: KatBl 118(1993), s. 533-556).

Najczęściej chodzi o okres wojen krzyżowych czy inkwizycji w Kościele, oddziaływania Kościoła w wymiarze politycznym, czy kwestię podziału wśród chrześcijan. Problemy te rodzą zwykle u uczniów i nauczycieli religii niezrozumienie, a nawet nieufność. Pytania związane z historią Kościoła w ramach szkolnego nauczania religii oczekują odpowiedzi w kontekście wiary i Ewangelii, zarówno co do przeszłości jak i teraźniejszości. Dlatego też nie można unikać tego typu pytań i odpowiedzi na nie, ponieważ chodzi w nich o krytykę i samokrytykę Kościoła. Dydaktyka korelacyjna w tym zakresie ma swoje bardzo pozytywne zastosowanie w podwójnej perspektywie, a zwłaszcza przy podjęciu tematu wychowania do pokoju (por. Egon Spiegel, *Gewaltverzicht. Grundlagen einer biblischen Friedenstheologie*, Kassel ^{2}1987; *Bez przemocy przeciw przemocy. Impulsy pedagogiki pokoju*, w: Keryks 2(2003), s. 163-177; *Friedenserziehung heute. Terminologische Differenzierungen – didaktische Problematisierung – soziotheologische Orientierung – praktische Konsequenzen*, w: Norbert Ammermann, Beate Ego, Helmut Merkel (red.), *Frieden als*

Gabe und Aufgabe. Beiträge zur theologischen Friedensforschung, Osnabrück 2005; *Wychowanie do pokoju*, w: Cyprian Rogowski (red.), *Leksykon pedagogiki religii*, s. 854-857).

Rodzą się tu pytania dotyczące zarówno przeszłości, jak i teraźniejszości. Jak postępowali chrześcijanie żyjący przed nami i jak postępują obecnie? Tak jak żyjący obecnie mają prawo do krytyki wydarzeń z historii, tak też z historycznego punktu widzenia, w oparciu o Ewangelię, można odnieść się krytycznie do teraźniejszości i zapytać przykładowo o kondycję moralną chrześcijan, a także współczesną działalność Kościoła.

Treści dotyczące historii Kościoła w szkolnym nauczaniu religii są nieodzowne, ponieważ służą one kształtowaniu wrażliwości u uczniów, która ma ogromne znaczenie dla międzyludzkiej egzystencji. Stąd też można zapytać także z historycznego punktu widzenia o aktywność chrześcijan wobec wszelkich systemów totalitarnych. W tym kontekście warto przytoczyć takie wzorce osobowe, jak Sługa Boży Kardynał Stefan Wyszyński, Święty Jan Paweł II, czy błogosławiony Ksiądz Jerzy Popiełuszko, męczennik za wiarę. Wszyscy są świadkami wiary naszych czasów, swoim życiem i nauczaniem bronili przede wszystkim godności człowieka.

Jeśli chodzi o czasy obecne, to można również podjąć tematy uniwersalne, takie jak: pokój, ochrona środowiska, praca, bezrobocie, konflikty w świecie, nowe problemy społeczno-kulturowe związane z procesem jednoczącej się Europy, skutki globalizacji, rola kobiety w Kościele i społeczeństwie itp. (Rudi Ott, *Der Konziliare Prozeß als didaktisches Problem*, w: RpB 27(1991), s. 147-152). Nie znaczy to jednak, co trzeba wyraźnie podkreślić, że chrześcijaństwo ma patent na rozwiązywanie wszystkich wyżej wymienionych problemów. Niemniej obecność chrześcijaństwa i udział w tych procesach jest odpowiedzią zgodnie z duchem Ewangelii.

Również i co do treści teologii systematycznej, nie wyłączając teologii moralnej, które zawarte są w programach szkolnego nauczania religii, mają zastosowanie podobne kryteria, jak w przypadku treści biblijnych, czy historii Kościoła. Treści teologii systematycznej nie mogą być ani adekwatnie formułowane, ani rozumiane bez podstaw biblijnych i historycznych. Jak zaznacza Kasper, rozwój dogmatów jest bezspornie faktem historycznym, wskazując przy tym na historyczność samego człowieka (por. Walter Kasper, Dogma/Dogmenentwicklung, w: Peter Eicher (red.), *Neues Handbuch theologischer Grundbegriffe*, t. I, München 1984, s. 176-193). Dlatego też prawda wypowiadana przez człowieka ma swoje osadzenie w historii i sama wiara w treściach teologii systematycznej przewija się przez wieki. Stąd też wniosek płynie taki, że interpretacja historyczna chrześcijańskiej wiary nie może być oderwana od całej historii zbawienia, ze wszystkimi jej wydarzeniami spisanymi na kartach Starego i Nowego Testamentu. W tym kontekście Otto Hermann Pesch interpretuje, od strony historycznej, teologiczne pojęcie nauki o łasce (Gnadenlehre) jako drogę cierpienia (Leidensweg), męki, śmierci i zmartwychwstania Chrystusa (Otto Hermann Pesch, *Gnade*, w: Peter Eicher (red.), *Neues Handbuch theologischer Grundbegriffe*, t. II, München 1984, s. 109-122). To właśnie misterium paschalne stanowi centrum refleksji teologicznej, a w konsekwencji chrześcijańskiej wiary w ogóle. Teologia śmierci ma głęboki wymiar antropologiczny, bowiem łączy się ściśle z całym przebiegiem życia człowieka.

Najważniejszym zadaniem pedagogicznoreligijnym jest uświadomienie dzieciom sensu obcowania ze śmiercią. Znaczenie tego zadania jest o tyle istotne, ponieważ pytanie dotyczące śmierci należy do pytań dziecka. Dlatego już nawet z tej racji nie powinno się dziecka chronić przed przeżywaniem śmierci w rodzinie i konfrontacją z tym tematem. W przyszłości przecież same zetkną się w swoim życiu z doświadczeniem śmierci. Ważne jest zatem, aby uzdolnić je i pomóc im w obcowaniu ze śmiercią, zarówno w wymiarze kognitywnym, jak i emocjonalnym. W strukturze merytorycznej i przekazu treści teologii systematycznej zarysowuje się szczególne napięcie, jakie zachodzi między pierwotnym wymiarem biblijnym i eschatologicznym dopełnieniem. Dalsza właściwość struktury treści teologii systematycznej, to jej personalny i relacyjny charakter. Treści te nie mogą być nigdy oderwane od Osoby Jezusa Chrystusa i relacji do Niego. Dlatego też chrystologiczne kryterium wiary musi zawsze znaleźć swoje odzwierciedlenie na płaszczyźnie refleksji teologicznej i w szkolnym nauczaniu religii. Z perspektywy teologicznej i pedagogiki religii, sprowadzanie tych treści tylko do wymiaru kognitywnego nie jest możliwe do przyjęcia.

Personalna i relacyjna struktura treści dogmatycznych ma swoje konsekwencje dla pedagogiki religii, ponieważ nie mogą być one przekazywane jako li tylko czysta informacja. Ma to swoje uzasadnienie, jeśli zakłada się, że odpowiednia forma przekazu wiary ma prowadzić do świadectwa. W związku z powyższym, czysta informacja jako przekaz określonej wiedzy religijnej, nie jest więc wystarczająca. Trzeba liczyć się bowiem z tym, że adresaci mogą mieć trudności w wymiarze religijnej komunikacji, co nie ułatwia z kolei także właściwego rozumienia samego świadectwa wiary. Dialogiczna forma przekazu religijnych treści powinna więc łączyć zarówno elementy kognitywne, jak i umiejętności komunikatywne adresatów. Te wszystkie aspekty odgrywają znacząca rolę też w szkolnym nauczaniu religii, co więcej, kognitywnym i komunikatywnym umiejętnościom przypisuje się w religijnym przekazie centralne znaczenie (Ulrich Hemel, *Religionspädagogik im Kontext von Theologie und Kirche*, dz. cyt., s. 145-147).

Osiągnięcie idealnego celu polega tu na realizacji w pełnym wymiarze korelacji zachodzącej między życiem i wiarą, a także odwrotnie. Obserwując jednak współczesne przemiany społeczno-kulturowe, trzeba mieć tego świadomość, że obecnie w szkolnym nauczaniu religii powyższy cel jest bardzo trudny do zrealizowania. Mimo wszelkich trudności ważne jest bowiem, aby nie ulegać pesymizmowi i rezygnacji, lecz zdecydowanie dążyć do sukcesu. Należy zawsze przy tym pamiętać, że proces religijnego uczenia się i nauczania jest działaniem długofalowym (Reiner Lachmann, *Lehr – und Lernbarkeit des Glaubens*, w: Gottfried Bitter, Rudolf Englert, Gabriele Miller, Karl Ernst Nipkow (red.), *Neues Handbuch religionspädagogischer Grundbegriffe*, München 2002, s. 435-439).

Analizując publikacje naukowe z zakresu teologii praktycznej zauważa się, że dyscyplina ta ma zdecydowanie charakter działaniowy. Zajmuje się ona wymiarem praktycznym, do którego zmierza sama wiara. Dlatego też patrząc z perspektywy pedagogiki religii, trzeba wyraźnie zaakcentować, że wszystkie przedsięwzięcia związane z religijnym przekazem powinny być bez wątpienia rozumiane jako działaniowe, a ponieważ wynikają konsekwentnie z wiary, to tym samym należą do obszaru badań teologii praktycznej. Stąd też pedagogika religii przyporządkowana jest dyscyplinom teologiczno-praktycznym, jak: teologia pastoralna, liturgika, homiletyka, katechetyka, ale również i prawo kanoniczne

(por. Ottmar Fuchs (red.), *Theologie und Handeln. Beiträge zur Fundierung der Praktischen Theologie als Handlungstheorie*, Düsseldorf 1984).

Jeśli chodzi o badania naukowe pedagogiki religii, to relewantne są tu relacje zachodzące między Kościołem, państwem i społeczeństwem, ale także i stosunek poszczególnych chrześcijan do tych instytucji w wymiarze życia społecznego, i nie tylko (por. Piotr Mazurkiewicz, Cyprian Rogowski, *Polen*, w: Karl Graf Ballestrem i in. (red.), *Kirche und Erziehung in Europa*, Wiesbaden 2005, s. 225-247). Natomiast w obszarze religijnego przekazu, zwłaszcza w szkolnej lekcji religii, chodzi o wypracowanie jasno określonych form, ponieważ wiara zakłada aspekt działaniowy i chrześcijanin żyje z wiary. To pozytywne myślenie ma niewątpliwie wymiar praktyczny.

Chrześcijanin nie dojdzie do dojrzałej wiary, jeśli nie będzie czerpał ze źródła, którym jest Jezus Chrystus. Co więcej, wiara motywuje do jej wyrażenia, przykładowo - czy to w formie uczestnictwa w nabożeństwach, czy w niesieniu pomocy bliźnim. Takie podejście ma też istotne znaczenie dla uczniów, bowiem podczas lekcji religii można uzmysłowić im, że działanie Kościoła i chrześcijan ma swoje źródło w Jezusie Chrystusie. W tym właśnie leży charakter chrystocentryczny nauczania religii (por. Arno Schilson, *Zur Geschichte der Christologie*, w: Walter Kasper, Konrad Baumgartner i in. (red.), *Lexikon für Tgeologie und Kirche,* t. II, k.1170-1174, Freiburg-Basel-Wien 2006; Jerzy Szymik, *Chrystocentryzm i teocentryzm*, w: Cyprian Rogowski, *Leksykon pedagogiki religii,* dz. cyt., s. 52-56). Uczniowie mają też okazję odnieść się krytycznie do różnych przejawów życia tegoż Kościoła i chrześcijan, i w konsekwencji w sposób wolny opowiedzieć się za przyjęciem Dobrej Nowiny lub też nie.

Reasumując powyższe myśli, dotyczące relacji zachodzącej między szkolną lekcją religii i treściami biblijnymi, historycznymi, teologii systematycznej i praktycznej, można wyciągnąć następujący wniosek: cała teologia słusznie traktowana jest jako pierwsza nauka pomocnicza w nauczaniu religii.

W dyskusjach bardzo często stawiane są pytania o miejsce i znaczenie lekcji religii w kanonie przedmiotów szkolnych. Chodzi o relacje, jakie zachodzą między przedmiotem lekcji religii i innymi przedmiotami, zarówno z obszaru nauk humanistycznych i społecznych, jak i nauk przyrodniczych. W tym kontekście warto podać przykład co do struktury kształcenia nauczycieli w Republice Federalnej Niemiec. Najczęściej nauczyciele kończą dwa, a nawet trzy kierunki, dlatego też nauczyciele religii są niemal ustawicznie konfrontowani z różnymi przedmiotami szkolnymi. Można wskazać na niektóre przykłady, gdzie nauczyciel prowadzi jednocześnie zajęcia z religii i matematyki, religii i języka niemieckiego, czy religii i wychowania fizycznego. Pozycja takiego nauczyciela religii wzmacnia niewątpliwie jego autorytet zarówno wśród całego grona pedagogicznego, jak i samych uczniów.

Warto tu podkreślić, że i program studiów teologicznych wskazuje na zazębianie się poszczególnych dyscyplin. Przykładowo – teologia biblijna wymaga znajomości z zakresu filologii, historia Kościoła stosuje metody typowe dla historyków, a w teologii praktycznej konieczna jest znajomość zagadnień socjologicznych i pedagogicznych, które – poza lekcją religii – mają również istotne znaczenie dla innych przedmiotów szkolnych.

Kooperacja między różnymi przedmiotami szkolnymi ma też duży wpływ na dodatkową motywację uczniów i jednocześnie przybliża im inne obszary rzeczywistości.

Nie ulega wątpliwości, że jeśli chodzi o relacje lekcji religii z innymi przedmiotami, to najłatwiej można je budować w ramach nauk humanistycznych i społecznych. Przykładem są tu takie obszary, jak: środowisko, historia, nauka o społeczeństwie, czy polityka (Janusz Mariański, *Ład społeczny i moralny*, w: Cyprian Rogowski (red.), *Leksykon pedagogiki religii*, dz. cyt., s. 380-383). Religia daje wiele możliwości, ponieważ – funkcjonując w społeczeństwie – niejako automatycznie pozostaje z nim w korespondencji.

Nauczanie religii spotyka się bardzo często z różnorodnymi próbami instrumentalizacji społecznej oraz politycznej. Przedmiot ten powinien gwarantować oparcie moralne, przekazywać wartości, zapewniać integrację społeczną, ale również nie może pozostawać obojętny wobec wymiaru politycznego. Jeśli przyjmie się, że lekcja religii w szkołach publicznych może być uzasadniana tylko poprzez odwołanie się do ogólnej teorii kształcenia, wówczas należy przyjąć, że to, co należy do sfery polityki, stanowi istotny aspekt religijnego rozumienia pojęcia *kształcenie* (por. bardzo interesujące przemyślenia: Bernhard Grümme, *Polityczny wymiar nauczania religii*, w: Cyprian Rogowski, Egon Spiegel, Annette M. Stroß, Bogusław Śliwerski (Hrsg./Red.), *Aktualne problemy badawcze polskiej i niemieckiej pedagogiki religii*. Aktuelle Forschungsschwerpunkte der deutsch-polnischen Religionspädagogik, KERYKS XII(2011) – Numer Specjalny/Sonderausgabe, s. 134-137).

Bardzo ważne związki zachodzą między lekcją religii i historią. Nauczyciel może tu odegrać istotną rolę, bowiem ma okazję podjęcia chociażby takiego tematu, jak rola Kościoła i chrześcijaństwa na przestrzeni dziejów. W kanonie przedmiotów szkolnych, które mają wymiar społeczny, ważne są też takie zagadnienia, jak: relacje państwo-Kościół, religia i polityka, obywatel i chrześcijanin (por. Cyprian Rogowski, *Model szkolnego nauczania religii a budowanie społeczeństwa obywatelskiego*, w: Keryks VIII (2009), s. 253-269). Spojrzenie na te tematy jest niezwykle ważne w kontekście historycznym, a także przemian kulturowych i społecznych (por. Norbert Mette, *Religionsunterricht – mehr als Ethik. Sein Beitrag zum Bildungsauftrag der Schule*, w: „Stimmen der Zeit" 5 (2010), s. 303-314). Mette uważa, że religia w ogóle należy do zadań szkoły i lekcji religii przypisuje znaczącą rolę edukacyjną, ze względu na jej podstawy teologiczne i pedagogiczne. Stąd też jest ona czymś więcej niż tylko etyką.

Wśród przedmiotów szkolnych nie można nie wymienić wychowania fizycznego, muzyki czy plastyki, ponieważ także i z tymi obszarami koreluje lekcja religii. Zwłaszcza od strony dydaktycznej jest wiele sposobów, aby nadać tym obszarom wymiar religijny. Takie zajęcia, jak: śpiew, taniec, zabawa, prowadzone są nie tylko podczas przedmiotu muzyki, ale znajdują swoje odpowiednie miejsce również i w pedagogice religii. Przykładowo dydaktyka religijnego obrazu nabiera w ostatnim czasie coraz większego znaczenia. Muzyka, czy inne przedmioty związane ze sztuką, należą do bardzo ważnych form przekazu religijnego, z których nie można zrezygnować. Przykładem mogą być takie obszary, jak: muzyka kościelna, budownictwo sakralne na przestrzeni wieków i obecnie, a także różne przejawy aktywności grup funkcjonujących przy parafiach (por. Georg Hilger, *Ästhetisches Lernen*, w: Georg Hilger, Stephan Leimgruber, Hans-Georg Ziebertz (red.),

Religionsdidaktik…, dz. cyt., 305-318); Friedrich Fischer, *Pedagogika kościelna. Przestrzeń sakralna jako miejsce nauczania*, w: Cyprian Rogowski (red.), *Leksykon pedagogiki religii*, dz. cyt., s. 532-537). Fischer bardzo szeroko omawia problematykę przestrzeni kościelnej jako miejsce nauczania i nawiązuje w ogóle do genezy pedagogiki przestrzeni sakralnej. W dyskursie pedagogicznoreligijnym dość często słyszy się o nowym spojrzeniu na przestrzeń sakralną, która traktowana jest jako trzeci pedagog, ponieważ jej postrzeganie wpływa na religijną socjalizację uczniów (por. Angela Kaupp, *Raumerfahrung und religiöses Lernen. Herausforderungen des Raumbezugs an die Religionspädagogik*, w: RpB 61(2008), s. 15-31).

Nawiązując do nauk przyrodniczych, a także do fizyki czy matematyki, można odnieść wrażenie, że lekcja religii z tymi przedmiotami ma niewiele wspólnego, tym bardziej, że wielu naukowców reprezentujących te dyscypliny, posiada bardzo powierzchowną wiedzę i na ogół dystansuje się od teologii i jej charakteru naukowego. Również i wielu teologów posiada tylko elementarne wiadomości z zakresu nauk przyrodniczych. Taki obraz dotyczy również nauczycieli religii i nauczycieli przedmiotów przyrodniczych. Rzeczywistość wiary i naukowe osiągnięcia dyscyplin przyrodniczych nie są dzisiaj wprawdzie przez uczniów i nauczycieli przeciwstawiane, jednak kwestia dotycząca przyporządkowania tych dwóch obszarów pozostaje bardzo często otwarta (Ulrich Hemel, *Religionspädagogik im Kontext von Theologie ud Kirche*, dz. cyt., s. 95). Trzeba stwierdzić, że jeśli chodzi o interakcje zachodzące między naukami przyrodniczymi a religią, to paleta tematów ciągle się powiększa. W badaniach naukowych w zakresie nauk biologicznych stawiane są coraz częściej pytania natury etycznej, dotykające szczególnie genetyki i ekologii. Podobne dylematy etyczne dotyczą badań jądrowych i ich wykorzystania w fizyce. Nie ulega wątpliwości, że szkolna lekcja religii może mieć swój udział w sprawach dotyczących trafności i kryteriów oceny, co do natury etycznej określonych działań.

W ramach lekcji religii do istotnych należy problematyka ochrony środowiska i stosunku człowieka do przyrody. Wynika to też z samego biblijnego opisu aktu stworzenia i eschatologicznych perspektyw człowieka (Sylwester Kasprzak, hasła: *Ekologia i jej rozwój*, a także *Edukacja ekologiczna,* w: Cyprian Rogowski (red.), *Leksykon pedagogiki religii*, dz. cyt., s.147-153 i 135-140; Stanisław Zięba, *Ekologia*, w: Cyprian Rogowski (red.), *Leksykon pedagogiki religii*, dz. cyt., s. 143-147). Zięba zaznacza, że odpowiedzialność za stan przyrody nie wynika z przesłanki utylitarystycznej: nie będzie przyrody, nie będzie człowieka. W ochronie środowiska obowiązuje zasada odpowiedzialności za nią człowieka, bowiem – jako istota rozumna – jest zdolny do poznania i świadomego działania. Problematyka ekologiczna jest ściśle związana z odpowiedzialnością człowieka – nie tylko za otaczające go środowisko naturalne, ale również i za samego siebie (Henryk Witczyk, *Stworzenie*, w: Cyprian Rogowski (red.), *Leksykon pedagogiki religii*, dz. cyt., s. 740-749; Andrzej Małachowski, *Eschatologia*, w: Cyprian Rogowski (red.), *Leksykon pedagogiki religii*, dz. cyt., s. 161-170).

Nawiązując do kwestii światowego kryzysu ekologicznego, zagadnienia ekologiczne powinny znaleźć swoje miejsce w programach współczesnej edukacji religijnej. Kwestia ta nabiera coraz większego znaczenia, na co zwraca uwagę także Benedykt XVI w swoim nauczaniu. Takie sfery, jak: antropocentryzm, biocentryzm i teocentryzm, i związane z nimi treści powinny być traktowane także w wymiarze ekologicznym jako

priorytetowe (Jarosław Horowski, *Wymiar ekologiczny w edukacji religijnej*, w: Cyprian Rogowski, Egon Spiegel, Annette M. Stroß, Bogusław Śliwerski (Hrsg. / Red.), *Aktualne problemy badawcze polskiej i niemieckiej pedagogiki religii*. Aktuelle Forschungsschwerpunkte der deutsch-polnischen Religionspädagogik, KERYKS XII (2011) – Numer Specjalny/Sonderausgabe, s. 138-141).

W problematyce ekologicznej chodzi również o wychowanie i kształcenie prozdrowotne człowieka. Obszary te mogą być opisywane jako działania uznawanej już od kilku lat dyscypliny naukowej, jaką jest pedagogika zdrowia. Zagadnienia te poruszane są najczęściej w dyskusjach dotyczących nauk o wychowaniu. W wychowaniu prozdrowotnym chodzi o rozwój świadomości indywidualnej i społecznej, a w konsekwencji o szanowanie zdrowia, ponieważ obowiązek ten, jak zaznaczono wyżej, wypływa nie tylko z aktu stworzenia, ale i z Dekalogu (Annette M. Stroß, *Reflexive Gesundheitspägagogik. Interdisziplinäre Zugänge – erziehungswissenschaftliche Perspektiven*, Berlin 2009; Annette M. Stroß, *Wychowanie prozdrowotne*, w: Cyprian Rogowski (red.), *Leksykon pedagogiki religii*, dz. cyt., s. 868-872).

Stroß podkreśla, że księgi biblijne postrzegają człowieka w polu napięcia między zdrowiem i chorobą, nieszczęściem i zbawieniem, życiem i śmiercią. W wychowaniu prozdrowotnym kładzie nacisk na następujące aspekty: wychowanie jako interakcyjno-teoretyczne wezwanie do samo aktywności; „zdrowie" jako wyobrażenie celu i „wychowanie" jako technika; zawodowe i biograficzne konsekwencje: praca nad mitem „zdrowie" (Annette M. Stroß, *Gesundheitserziehung und -bildung als Handlungsfelder einer reflexiven Gesungheitspägagogik*, w: Cyprian Rogowski, Egon Spiegel, Annette M. Stroß, Bogusław Śliwerski (Hrsg. / Red.), *Aktualne problemy badawcze polskiej i niemieckiej pedagogiki religii*. Aktuelle Forschungsschwerpunkte der deutsch-polnischen Religionspädagogik, KERYKS XII (2011) – Numer Specjalny/Sonderausgabe, s. 236-239).

W tym kontekście warto też zaakcentować, że pomimo, iż poszczególne przedmioty szkolne ze względu na specyfikę swoich zagadnień różnią się od siebie, to jednak nawzajem się uzupełniają. Należy tu podkreślić przede wszystkim to, że naukowcy prowadzący badania eksperymentalne powinni mieć świadomość ich następstw w wymiarze społecznym i politycznym (Tadeusz Borutka, *Etyka społeczna*, w: Cyprian Rogowski (red.), *Leksykon pedagogiki religii*, dz. cyt., s. 173-177). Wiąże się to oczywiście ze sferą moralno-etyczną. Dlatego też wielu przedstawicieli nauk eksperymentalnych, szukając uzasadnienia swoich badań, coraz częściej stawia sobie pytania natury etycznej i religijnej.

Pluralizm teologiczny rozwija się nie tylko w oparciu o rozmaite uwarunkowania kulturowe danego regionu. Od pewnego czasu, na przykładzie różnych opcji i szkół teologicznych, zauważa się także pluralizm wewnątrzteologiczny. Podstawowy warunek dotyczący jedności wiary i Kościoła nie musi koniecznie nadawać teologii jednolitego tonu, lecz pozostawia przestrzeń dla jej rozwoju i kształtowania się różnych tendencji czy koncepcji zgodnych z nauczaniem Kościoła. Taki obraz można zauważyć już w Nowym Testamencie, gdzie różne akcenty teologiczne nie pozostają we wzajemnej relacji bez napięcia. Chociaż badania egzegetyczne wyraźnie wskazują na różnice zachodzące między teologią w Ewangelii św. Łukasza, św. Jana, czy listach św. Pawła, to treści w niej zawarte absolutnie nie podważają ducha jedności wiary, zgodnie z nauczaniem samego

Jezusa Chrystusa (Franz-Xaver Kaufmann, *Pluralismus, Pluralität (Praktisch-theologisch),* w: Walter Kasper, Konrad Baumgartner i in. (red.), *Lexikon für Theologie und Kirche,* t. VIII, dz. cyt., k. 364; Ulrich Hemel, *Religionspädagogik im Kontext von Theologie und Kirche*, dz. cyt., s. 150; por. także: Hans-Georg Ziebertz, *Gesellschaftliche Herausforderungen der Religionsdidaktik*, w: Georg Hilger, Stephan Leimgruber, Hans-Georg Ziebertz (red.), *Religionsdidaktik…*, dz. cyt., s. 67-87, tu zwłaszcza zagadnienia dotyczące pluralizmu religijnego w kontekście przekazu wiary).

Również i konkretna praktyka Kościoła obrazuje zdecydowanie teologiczny i wewnątrzkościelny pluralizm, rozpoczynając od różnorodnych liturgicznych tradycji pierwszych wieków chrześcijaństwa, we wschodnim i zachodnim Kościele, aż do różnorodnych form życia ascetycznego, monastycznego i duchowego. Trzeba jednak pamiętać, że do pluralizmu w teologii i Kościele należy także odpowiedzialność za kompletność wiary, zgodnie z Ewangelią. W tym właśnie świetle, pluralizm teologiczny i wewnątrzkościelny jest znakiem czasu dla rozwoju wiary w ogóle. Człowiek wierzący, włączony w misterium paschalne Chrystusa, żyje nowym życiem, bowiem umarł dla grzechu i coraz bardziej otwiera się na działanie Ducha Świętego. Bliski kontakt z Bogiem sprawia, że doskonali się on jako osoba i dzięki wierze dokonuje się w nim personalizacja, którą można określić jako chrystoformizacja (Paweł Rabczyński, *Tożsamość wiary*, w: Cyprian Rogowski (red.), *Leksykon pedagogiki religii*, dz. cyt., s. 817-818; por. też Jacenty Mastej, *Od Objawienia do wiary. Personalistyczna koncepcja aktu wiary chrześcijańskiej*, Lublin 2001; Marian Rusecki, *Wiara jako odpowiedź człowieka na Boże Objawienie*, w: Marian Rusecki, Edward Pudełko (red.), *Katechizm Kościoła Katolickiego. Wprowadzenie*, Lublin 1995).

Pluralizm teologiczny ma również konsekwencje dla szkolnej lekcji religii, ponieważ wynika z niego problem dydaktyczny, zwłaszcza dla nauczycieli religii. Wśród nich bowiem można zauważyć takich, którzy myślą bardzo pragmatycznie i oczekują od Kościoła ciągłej odnowy, inni natomiast odnoszą się krytycznie do wstecznych tendencji i stanowczo wskazują na konieczność reform w duchu bardziej intensywnego urzeczywistniania myśli Soboru Watykańskiego II. Istotne są tu zagadnienia dotyczące samoświadomości Kościoła, w których zwraca się też uwagę na konsekwencje, jakie z punktu widzenia wewnętrznych struktur Kościoła wiążą się z rozwojem pluralizmu kościelnego (Hans Waldenfels, *Naśladując Jezusa. Samoświadomość Kościoła*, w: Marian Rusecki i. in.(red.), *Chrześcijaństwo jutra*, TN KUL, Lublin 2001, s. 315-353).

Te różne punkty widzenia i stanowiska nie są jakimś zjawiskiem negatywnym, lecz mogą prowadzić do wychowania religijnego w wymiarze estetycznym, a tym samym do twórczej kreatywności, i wpływać pozytywnie też na rozwój samej dydaktyki religii. W tym kontekście do istotnych należą refleksje dotyczące wyzwań dydaktyki religii, zwłaszcza te, które odnoszące się do społeczeństwa pluralistycznego epoki postmodernizmu (Hans-Georg Ziebertz (red.), *Religionsdidaktik*, dz. cyt., s. 67-88; Tenże, *Wer initiiert religiöse Lernprozesse? Rolle ud Person der Religionslehrerinnen und Religionslehrer*, w: Georg Hilger, Stephan Leimgruber, Hans-Georg Ziebertz (red.), *Religionsdidaktik*, dz. cyt., s. 180-200; Cyprian Rogowski, *Hermeneutyczno-dydaktyczny wymiar symbolu i implikacje pedagogicznoreligijne. Studium pedagogicznoreligijne w wymiarze interdyscyplinarnym,* TN KUL, Lublin, s.195 i 271nn. Autor wskazuje tu przede wszystkim na pojęcie estetyki w wymiarze pedagogicznym i teologicznym).

Pluralizm w teologii i Kościele nie oznacza dowolności, ale wspólny wysiłek w dążeniu o zgłębianie prawdy Dobrej Nowiny. Zgodnie z naturą chrześcijańskiej wiary, ten wspólny trud i zaangażowanie wszystkich chrześcijan może prowadzić do poszukiwania jeszcze głębszej wspólnoty i zażyłości z Jezusem Chrystusem, bez względu na różnice stanu, czy pochodzenie społeczne. Wolfgang Beinert podkreśla, że „im szybciej chrześcijanie sami zaczną realizować przesłanie Ewangelii, tym większe będzie ona miała szanse i tym bliższa będzie jej wyzwalająca moc nadawania konkretnych kształtów i stawania się człowiekiem. Dla wyzwalającej prawdy chrześcijaństwa otwierają się nowe horyzonty. Egzystencjalna wartość jego orędzia jeszcze się nie wyczerpała, dopiero teraz rozbłyśnie nowym blaskiem" (Wolfgang Beinert, *Wyzwalająca prawda*. *Orędzie chrześcijaństwa na nowe stulecie*, w: Marian Rusecki i. in. (red.), Chrześcijaństwo jutra, dz. cyt., s. 481-515).

Pluralizm, poza różnymi formami życia kościelnego i opcjami teologicznymi, przejawia się też w przynależności do różnych wspólnot religijnych w parafiach. Janusz Mariański zaznacza, że wspólnoty i ruchy religijne są dowodem bogatszego życia religijnego i kościelnego. Tworzą jakby mikrostrukturę Kościoła. Z drugiej zaś strony pamiętać też trzeba i o tendencjach do nadmiernej autonomii tychże ruchów wobec Kościoła instytucjonalnego (Janusz Mariański, *Udział katolików świeckich w życiu parafii*. *Założenia i rzeczywistość*, Płock 2008, s. 31). Niektórzy chrześcijanie zafascynowani są szczególnie liturgią, inni urzeczywistniają swoje powołanie chrześcijańskie w umiłowaniu działalności charytatywnej i służebnej, jeszcze inni uczestniczą chętnie w różnych pielgrzymkach i procesjach. Są też i tacy, którzy oddają się pogłębianiu studium Pisma Świętego indywidualnie lub w grupach. Spotyka się również chrześcijan, którzy poszukują nowych form duchowości, ale są i tacy, dla których tradycyjna wiara wyniesiona z domu rodzinnego jest czymś szczególnym.

Wobec powyższego warto tu podkreślić, że z jednej strony wiara chrześcijańska jest otwarta na wszystkie typy religijności, z drugiej zaś należy pamiętać, że pluralizm religijny sprzyja raczej obojętności w sprawach wiary, niż jej pogłębianiu i nie pozostaje bez wpływu na religijność indywidualną, którą charakteryzuje dystans do religii o wymiarze instytucjonalnym (Tomasz Adamczyk, *Uwarunkowania społeczne religijności katolików* (na przykładzie archidiecezji lubelskiej, w: Janusz Mariański (red.), *W służbie Ewangelii i człowiekowi. Archidiecezja lubelska w latach 1992-2002*, s. 11-317; Maria Sroczyńska, *Oblicza diecezjalnej katechizacji*, w: Witold Zdaniewicz, Sławomir H. Zaręba (red.), *Postawy społeczno-religijne archidiecezjan częstochowskich*, Częstochowa 2005, s. 103-112).

Ten pluralizm dotyczący religijnego stylu życia, ma niewątpliwie swój wpływ i na nauczycieli religii. Stąd też w świetle przytoczonych myśli religijny i teologiczny pluralizm nakłada na nauczycieli religii i każdego chrześcijanina obowiązek odpowiedniego podejścia do wolności własnej i innych. Jest to bardzo ważny aspekt w szkolnym nauczaniu religii, ponieważ można tu jasno przedstawić związek zachodzący między jednością wiary i wolnością każdego z adresatów (Hans-Georg Ziebertz, *Wer initiiert religiöse Lernprozesse? – Rolle und Person der Religionslehrerinnen und Religionslehrer*, w: Georg Hilger, Stephan Leimgruber, Hans-Georg Ziebertz (red.), *Religionsdidaktik…, dz. cyt.,* s. 180-200). Jako interesująca jawi się tu koncepcja Ulricha Riegela, dotycząca przemyśleń na temat jedności wiary i wolności adresatów, którą autor reflektuje na kanwie formy nauczania, rozumianej jako dowolna koncepcja przekazu religijnego. Chodzi tu o pewną

swobodę w podejmowaniu przez nauczyciela religii decyzji, co do doboru treści, metod, czasu, poziomu pracy, form socjalnych i miejsca nauczania w określonym przypadku, ale bez uszczerbku dla depozytu wiary (Ulrich Riegel, *Freiarbeit,* w: Georg Hilger, Stephan Leimgruber, Hans-Georg Ziebertz (red.), *Religionsdidaktik…, dz. cyt.,* s. 479-488).

W pojedynczych przypadkach zróżnicowane stanowiska, jeśli jest to konieczne, mogą, a nawet powinny być wyjaśniane. Istotne jest tu przede wszystkim przybliżenie szerszego horyzontu rozumienia pojęcia *jedności wiary*, które stanowi wspólny fundament dla całokształtu teologicznego i religijnego pluralizmu. Należy w tym miejscu podkreślić, że tolerancja w ujęciu katolickim odnoszona jest jej z jednej strony do horyzontu jedności wyznawanej wiary, z drugiej zaś do horyzontu wszelakich darów Ducha Świętego i zróżnicowanych form jej wyrażania (Hans Waldenfels, *Naśladując Jezusa. Samoświadomość Kościoła*, w: Marian Rusecki i. in.(red.), *Chrześcijaństwo jutra*, dz. cyt., s. 315-353); Ulrich Hemel, *Religionspädagogik im Kontext von Theologie und Kirche*, dz. cyt., s. 153).

Wobec powyższego, w przezwyciężaniu religijnego i teologicznego pluralizmu w szkolnej lekcji religii, nasuwa się przede wszystkim pytanie dotyczące teologii w potocznym rozumieniu. Chodzi o różne formy religijnego życia, mające swoje źródło w wierze. Wiara więc, jak już akcentowano, przynagla człowieka wierzącego do konkretnego działania, które łączy się z wiarą i osadzone jest także w refleksji teologicznej. Działanie to zmierza przede wszystkim do permanentnego uczenia się wiary przez całe życie. Chodzi o jej rozwój na wszystkich etapach ludzkiego życia, widzianego wieloaspektowo i wielopłaszczyznowo w kontekście zmieniających się uwarunkowań społeczno-kulturowych (Norbert Mette, *Religionspädagogik*, Düsseldorf 1994, s. 164nn).

Dlatego też w szkolnej lekcji religii teologia nie może ograniczać się tylko do wymiaru akademickiego. Jeśli sięgnie się do historii, to można wyciągnąć wniosek, że najczęściej założyciele różnych wspólnot zakonnych, czy zgromadzeń nie byli teologami w akademickim rozumieniu, ale ich życie wskazuje na teologię codzienności jako podstawę ich praktykowania. Każdy chrześcijanin zatem, który żyje wiarą, ma swój udział w teologicznych działaniach bez względu na to, czy jest lub nie jest teologiem w sensie naukowym (Dieter Wagner, *Permanentne kształcenie katechetów – aspekty duchowe problematyki*, w: Cyprian Rogowski, *Katecheza dorosłych w teorii i praktyce,* Lublin-Olsztyn 2001, s. 75-91).

Patrząc z kolei z perspektywy pedagogiki religii, trzeba uwzględniać zawsze obszary priorytetowe chrześcijańskiej działalności (Ulrich Hemel, *Religionspädagogik im Kontext von Theologie und Kirche*, dz. cyt., s. 154-159). Należą do nich w pierwszym rzędzie:

- *Dzieci i młodzież*. Na Kościele i społeczeństwie spoczywa obowiązek troski o stworzenie im wolnej przestrzeni i możliwości rozwoju duchowego i materialnego. Zwłaszcza dzieci żyjące w niedostatku powinny być otoczone szczególną opieką ze strony podmiotów wychowawczych. Dzieci i młodzież bardzo często cierpią z powodu braku wrażliwości, obojętności i niezrozumienia w codziennych relacjach z otoczeniem. Potrzebują oni ludzkiego ciepła, życzliwości i czasu innych, a także odpowiedzialności wobec nich. Tu przede wszystkim Kościół powinien przejawiać swoją aktywność poprzez organizowanie i realizowanie różnych projektów na rzecz wspierania formacji dzieci i młodzieży. Relewantny jest tu obszar pracy z młodzieżą ze strony Kościoła, ponieważ najnowsze wyniki badań socjologicz-

nych nie napawają zbytnim optymizmem. Stąd też rola Kościoła winna być wiodąca w tym zakresie (Norbert Mette, *Religionspädagogik*, Düsseldorf 1994, s. 214-219; Hans-Georg Ziebertz, *Kirche und Moderne*. *Ursachen für Konflikte um die kirchliche Jugendarbeit*, w: KatBl 115(1990), s. 592-605).

- Inny obszar działalności, który powinien być traktowany jako wyzwanie, to *zagadnienie godności kobiety w Kościele*. Na Kościele bowiem ciąży szczególna odpowiedzialność mająca na uwadze troskę o jednakową godność mężczyzny i kobiety wynikającą z aktu stworzenia, jak to bardzo często akcentował w swoim nauczaniu Ojciec Święty Jan Paweł II, który był antropologicznym realistą i - jak podkreślał - osobę należy traktować jako istotę realną, samostanowiącą i samoistną. Z racji, że ma strukturę wolnościową, wszystkie jej czyny powinny być postrzegane w kontekście wolności. Współcześnie zachodzi potrzeba ponownego przemyślenia roli mężczyzny i kobiety, bowiem nie są oni jedynie partnerami w rodzinie i społeczeństwie, ale także we wspólnocie i całym Kościele (Karol Wojtyła*, Osoba i czyn*, Kraków 1969; *Miłość i odpowiedzialność*, Lublin 1986; Zbigniew Teinert, *Osoba*, w: Cyprian Rogowski (red.), *Leksykon pedagogiki religii*, dz. cyt., s. 494-498).
- Kolejna opcja dotyczy *bycia chrześcijaninem obecnie, w okresie postmodernizmu*. Chodzi tu przede wszystkim o przekaz religijny fundamentalnych wartości chrześcijańskich, w tym zwłaszcza świadomą odpowiedzialność za budowanie pokoju w świecie. Problem ten jest niezwykle ważny, parząc w świetle najnowszych wydarzeń i konfliktów zagrażających dalszej ludzkiej egzystencji. Stąd też można powiedzieć, że opcja dotycząca wszelkich zabiegów o zachowanie pokoju w świecie ma również wymiar pedagogiczny i nie może być obojętny dla refleksji w obszarze pedagogiki religii. Wychowanie do pokoju ma charakter nie tylko ponadnarodowy, ale także ponadinstytucjonalny i ponadreligijny. Z tej odpowiedzialności nikt nie może czuć się zwolniony (Egon Spiegel, *Wychowanie do pokoju*, w: Cyprian Rogowski (red.), *Leksykon pedagogiki religii*, dz. cyt., s. 854-857; *Gewaltverzicht. Grundlagen einer biblischen Friedenstheologie*, Kassel ^{2}1987; *Bez przemocy przeciw przemocy. Impulsy pedagogiki pokoju*, w: Keryks 2(2003), s. 163-177; *Friedenserziehung heute. Terminologische Differenzierungen – didaktische Problematisierung – soziotheologische Orientierung – praktische Konsequenzen*, w: Norbrt Ammermann, Beate Ego, Helmut Merkel (red.), *Frieden als Gabe und Aufgabe. Beiträge zur theologischen Friedensforschung*, Osnabrück 2005).
- Dalsza opcja dotyczy *współczesnego stylu życia chrześcijan*. Życie przeniknięte wiarą, w kontekście zmieniających się ustawicznie uwarunkowań społeczno-kulturowych, wymaga od chrześcijan ciągłego czerpania z niej inspiracji. To z kolei może prowadzić do świadectwa i być zaproszeniem dla poszukujących wspólnoty. Bowiem tylko w niej można w sposób odpowiedzialny budować struktury solidarnego współżycia w duchu Ewangelii. Fundamentem antropologii niosącej odpowiedź na wielkie wyzwania współczesności jest chrystologia, ukazująca zbawczą solidarność Boga i człowieka (Józef Życiński, *Chrześcijaństwo w globalnej wiosce*, w: Marian Rusecki i in. (red.), *Chrześcijaństwo jutra*, dz. cyt., s. 17-23).

- Do współczesnej opcji bycia chrześcijaninem należy też *miłość bliźniego* zarówno w *wymiarze indywidualnym*, jak *i społecznym*. Biblijna przypowieść o miłosiernym Samarytaninie (Łk 10,25-37) jest tu najlepszym przykładem niesienia konkretnej pomocy bliźniemu. W powiązaniu z tą przypowieścią należy widzieć też i miłość Jezusa Chrystusa do *maluczkich i biednych*, stojących jakby na marginesie życia. W obronie pokrzywdzonych powinno stawać poza Kościołem przede wszystkim państwo i społeczeństwo. Politycy bardzo często zapominają o swoich obietnicach wyborczych szczególnie wobec ludzi pokrzywdzonych i pozostawiają ich bez wsparcia. Takie postawy, w świetle Ewangelii, można nazwać wyznawaniem wiary tylko ustami, nie mającej nic wspólnego z realizowaniem na co dzień przykazania miłości bliźniego. Życiński, w oparciu o przemyślenia św. Augustyna, zawarte w dziele *O państwie Bożym*, stawia – w nurcie gwałtownych przemian, wyzwalających wiele lęków centralne pytanie: „Czy w chrześcijaństwie obecnym znajdą się mistrzowie nowatorskich syntez i odkrywcy nowych szlaków, którzy przybliżą współczesnym istotne treści Ewangelii, kontynuując styl Augustyna, Benedykta, Franciszka z Asyżu?" (Józef Życiński, *Chrześcijaństwo w globalnej wiosce*, w: Marian Rusecki i in. (red.), *Chrześcijaństwo jutra*, dz. cyt., s. 17-23).
- W kontekście przykazania miłości bliźniego, z wyżej omówioną opcją wiąże się również ściśle *personalny wymiar godności człowieka biednego, czy pokrzywdzonego*. Poważne potraktowanie opcji chrześcijańskiej w tej materii, patrząc w wymiarze uniwersalnym, powinno prowadzić w gruncie rzeczy do przestrzegania praw człowieka. Przykładem może tu być Organizacja Narodów Zjednoczonych – (ONZ). Dochodzi tu także respektowanie prawa do wolności słowa i religii. Prawa człowieka są też bardzo często podejmowane jako temat do dyskusji od strony teologicznej, w różnych dokumentach kościelnych. Ojciec Święty Jan Paweł II w Orędziu do Organizacji Narodów Zjednoczonych z dnia 2 października 1979 roku wymienił prawa człowieka, podkreślając godność każdej osoby ludzkiej. Tym samym przeciwstawił się wszelkim prądom teologii wyzwolenia, jak również innym zagrożeniom związanym z fałszywym podejściem do praw człowieka. Do istotnych należy tu ciągle dyskutowany problem dotyczący ochrony ludzkiego życia od poczęcia i kwestia godnego umierania człowieka. Spojrzenie na ten problem, zwłaszcza obecnie z perspektywy etyki chrześcijańskiej łączy się bezpośrednio z respektowaniem lub nierespektowaniem praw człowieka. Dochodzą tu jeszcze takie problemy, jak: kwestia systemów totalitarnych, niesprawiedliwych wyroków, prześladowań, tortur, czy kara śmierci. Należy tu zaznaczyć, że „współczesnym problemem nie jest brak katalogów i konwencji gwarantujących prawa człowieka, lecz łamanie tych praw przez niektóre państwa i brak skutecznych sankcji ze strony społeczności międzynarodowej" (Jan Cymbała, *Prawa człowieka*, w: Cyprian Rogowski (red.), *Leksykon pedagogiki religii*, dz. cyt., s. 611-613; Salome Spiegel, *Prawa dziecka*, w: Cyprian Rogowski (red.), *Leksykon pedagogiki religii*, dz. cyt., s. 614-617).
- Do teologicznych i religijnych opcji w ramach bycia chrześcijaninem w czasach współczesnych, należy w końcu zaliczyć zagadnienie dotyczące *solidarności i katolickości w wymiarze światowym*. Taka perspektywa ma na celu działalność Koś-

ciołów zrzeszonych w ruchu ekumenicznym na rzecz sprawiedliwości, wolności i partnerstwa wśród narodów całego świata. Jeśli przyjmuje się, że szkolna lekcja religii ma na celu przybliżanie i wyjaśnianie uczniom otaczającej ich rzeczywistości, to również treści te powinny być podejmowane przez każdego nauczyciela religii. Wszystkie palące problemy w Kościele i społeczeństwie, takie jak: sprawiedliwość w świecie, pokój, czy zagadnienia ekologiczne, winni oni ukazywać uczniom w perspektywie pozytywnej, co nie znaczy, że w przekazie religijnym dzieje się to bez trudności (Matthias Bahr, Stephan Leimgruber, *Lernen für die Eine Welt*, w: Georg Hilger, Stephan Leimgruber, Hans-Georg Ziebertz (red.), *Religionsdidaktik*…, dz. cyt., s. 443-454).

Podsumowując opis metodologii pedagogiki religii, ks. Rogowski kieruje uwagę na istotę i charakter badań naukowych tej dyscypliny. Przybliżając poszczególne orientacje badawcze, niezwykle ważne dla refleksji naukowej, podkreśla, że metodologia badań pedagogiki religii jest bardzo złożona i wymaga nie tylko interdyscyplinarnego podejścia, ale również wrażliwości na zmieniające się konteksty społeczno-kulturowe wszystkich podmiotów wychowawczych. W tym kontekście zwraca uwagę na relewancję metodologiczną pedagogiki religii w relacji do innych nauk, zwłaszcza teologicznych i nauk pomocniczych, a także stosunku lekcji religii do innych przedmiotów szkolnych.

Niezwykle aktualny problem dotyczy pluralizmu w teologii i Kościele, które to zagadnienia według ks. Rogowskiego wymagają bardziej gruntownych analiz i objaśnień.

Rozdział III

Aspekty eklezjologiczne w twórczości ks. profesora Cypriana Rogowskiego z perspektywy pedagogicznoreligijnej

Analizując bogatą twórczość naukową ks. profesora Cypriana Rogowskiego, publikacje w języku polskim, jak i niemieckim oraz angielskim można z łatwością zauważyć, że jego obszary badań w ramach uprawianej pedagogiki religii obejmują szerokie spektrum zainteresowań. W publikacjach Rogowskiego można wyodrębnić między innymi następujące wzajemnie się dopełniające zagadnienia naukowo-badawcze: badania porównawcze nad niemiecką i polską pedagogiką religii (rozwój pedagogiki religii i katechetyki po Soborze Watykańskim II, przekaz wiary we współczesnym świecie; aspekty eklezjologiczne).

1. Badania porównawcze pedagogiki religii w kontekście Kościoła

Nie można pominąć faktu, że od dłuższego czasu aktywna rola, jaką przypisuje chrześcijanom w swym rozumieniu Kościoła Vaticanum II, nie znajduje jednolitego potwierdzenia ze strony Kościoła urzędowego. Tak więc ówczesny kardynał Joseph Ratzinger, we wspomnianej już mowie, *Kryzys katechezy i jego przezwyciężanie*, wygłoszonej w Lyonie (Francja) w 1983 roku, odniósł się bardzo krytycznie do tendencji rozwojowych w dydaktyce religii, przede wszystkim w Niemczech, co nie znaczy, że nie można odnieść tego faktu także do sytuacji w Polsce. Ratzinger wskazał z dezaprobatą na powszechny – w jego ocenie – *przerost metody nad treściami*, zaznaczając, że metoda musi być *wehikułem* treści, a nie ich miarą. Krytyka katechezy, jak też troska o nauczanie i przekaz wiary przyszłym pokoleniom stała się dla wielu teologów i dydaktyków okazją do analizowania, wyjaśniania, a często też i oceny nowo powstających myśli i tez. W powyższym kontekście warto podkreślić, że słynne przemówienie kardynała Ratzingera jako dogmatyka wzbudziło poirytowanie nie tylko wśród pedagogów religii i środowisk pedagogicznoreligijnych. W związku z powyższym zauważono, że zadanie teologii praktycznej w przekazie wiary sprowadzałoby się tylko do wymiaru metodycznego. Akcentowanie w teologii praktycznej jedynie formy refleksji wypracowanej w teologii systematycznej nie spotkało się z aprobatą. Na reakcję nawet ze strony naukowców teologii systematycznej nie trzeba było długo czekać. Według stanowiska wybitnego teologa Karla Rahnera teologia praktyczna określa nawet kryteria strukturalne dla teologii systematycznej, innymi słowy: ta ostatnia opiera się wręcz na teologii praktycznej charakteryzującej się postrzeganiem i refleksją w swojej działalności.

Nie ma żadnej hierarchii poszczególnych dyscyplin teologicznych, jest tylko jeden organizm teologiczny z równouprawnionymi dyscyplinami. Zagadnienia te przedstawione zostały bardzo szeroko w opisie metodologii badań pedagogiki religii w refleksji ks. profesora Cypriana Rogowskiego. Podkreślić należy w tym zakresie, że włączył się on w nurt rozwijających się relacji katechetycznych i pedagogicznoreligijnych obu środowisk swoją dysertacją doktorską na temat rozwoju katolickiej pedagogiki religii (Cyprian Ro-

gowski, *Die Entwicklung der katolischen Religionspädagogik in Polen und in der Bundesrepublik Deutschland nach dem II. Vatiknnischen Konzil. Eine vergleichende Untersuchung*, Paderborn 1995). Praca ta, jak już zaznaczono, jest jedną z nielicznych publikacji z metodologii porównawczej pedagogiki religii, a pierwszą, która tak szczegółowo prezentuje refleksję teoretyczną i praktykę katechetyczną w Polsce i w Niemczech po Soborze Watykańskim II. O ile bowiem polskiemu czytelnikowi na ogół znana jest sytuacja katechezy w Polsce, o tyle trudno mu, chociażby na podstawie relacji w czasopismach, wyrobić sobie w miarę obiektywny pogląd na sytuację katechezy w Niemczech. Czytelnik niemiecki z kolei otrzymał wiele szczegółowych informacji o kierunkach i sytuacji katechezy w Polsce ostatniego trzydziestolecia, z uwzględnieniem przemian po ponownym wprowadzeniu lekcji religii do szkół.

W badaniach porównawczych nad niemiecką i polską pedagogiką religii ks. Rogowski wskazuje na istotne zróżnicowanie głównych tendencji i koncepcji katechetycznych w rozwoju posoborowej katechetyki i pedagogiki religii w tychże krajach. Jak sam podkreśla, jego analizy i krytyczne spojrzenie na dotychczasową drogę i perspektywy dalszego rozwoju pedagogiki religii na gruncie niemieckim są bardzo ważne dla rozwoju polskiej katechetyki i pedagogiki religii.

Na gruncie niemieckim, do promotorów tej stosunkowo nowej dyscypliny należy niewątpliwie Erich Feifel (Stephan Leimgruber, Michael Langer (red.), Erich Feifel. *Religiöse Erziehung im Umbruch*, München 1995). Przez swoją długoletnią pracę naukową i liczne publikacje, niejednokrotnie krytyczne, i osobiste impulsy wpłynął na rozwój i kształt pedagogiki religii, począwszy od lat sześćdziesiątych XX wieku. W swoim dziele z 1968 roku *Der pädagogische Anspruch der Nachfolge Christi* dokonuje recepcji myśli teologicznej Soboru Watykańskiego II i łączy ją z elementami antropologicznymi w dziedzinie dydaktyki religii. Stara się owocnie wykorzystać na rzecz religijnego kształcenia i wychowania szczególnie osiągnięcia nauk humanistycznych. Poszerza też tradycyjną dyscyplinę katechetyki w kierunku pedagogiki religii, zwracając szczególną uwagę na elementarne wychowanic religijne w ramach szkolnej lekcji religii, katechezy parafialnej, w pracy z młodzieżą i teologicznym kształceniu dorosłych. Nowe rozumienie pedagogiki religii w wymiarze interdyscyplinarnym znalazło swój wyraz przede wszystkim w trzytomowym dziele *Handbuch der Religionspädagogik* (Erich Feifel i inni (red.), *Handbuch der Religionspädagogik,* t. I-III, Zürich – Einsiedeln – Köln 1973-1975). Nieporozumienie dotyczące interpretacji różnych dyscyplin teologicznych zostało tu przezwyciężone, a pedagogika religii jako część teologii praktycznej osiągnęła swój własny profil.

W latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku, gdy doszło do zmiany uwarunkowań na płaszczyźnie społecznej i kościelnej, Feifel nie zrezygnował z podejmowania nowej problematyki w sensie krytycznych wyzwań. Reflektując podstawowe założenia pracy pedagogicznoreligijnej, tak w teorii, jak i praktyce, w relacji do wymagań wynikających z nauki Chrystusa i zgodnie z myślą Soboru Watykańskiego II, szkicuje istotne miejsca nauki wiary wśród zmieniających się współcześnie uwarunkowań: rodzina jako środowisko elementarnego wychowania religijnego, szkoła jako przykład humanistycznego i chrześcijańskiego wykształcenia oraz parafia jako miejsce tożsamości religijnej, komunikacji i nauczania międzypokoleniowego. Spoglądając zaś w przyszłość w kontekście chrześcijańskiego życia i wiary reflektuje proces przekazu wiary i ukazuje

obraz zawodu nauczyciela religii ze szczególnym zaakcentowaniem jego indywidualnej duchowości. Wyjaśnia również zasady dydaktyki komunikatywnej, kategorie poznania i estetyki dla teologii praktycznej jako wiedzy mającej na celu aspekty działaniowe. W twórczej myśli Feifela można dostrzec, że nie uległ on nigdy próbom dawania pospiesznych odpowiedzi i modnego dopasowywania ich do zmieniającego się ducha czasu. Religijne kształcenie i wychowanie na rzecz stawania się człowiekiem i chrześcijaninem było zawsze jego głównym założeniem. Wskazując na podstawowe linie dyskusji pedagogicznoreligijnych, można rozpoznać w nich zasadnicze zadania dotyczące przyszłości. W dyskusjach podkreśla się, że:

- Dotychczas brakuje zwięzłego i konkretnego spojrzenia na stan pedagogiki religii.
- Z praktyki dochodzą wiadomości o trudnościach, które wymagają również nowej orientacji teoretycznej.
- W teorii mnożą się oznaki epoki przełomu, przynajmniej jeśli chodzi o konieczność przekroczenia dotychczas zaznaczonych mocno granic.
- Z chwilą zjednoczenia Niemiec zakończył się także pewien etap dla pedagogiki religii, a nowa sytuacja od 1990 roku wymaga zmiany form refleksji, jak również nowego sposobu pojmowania relacji „Wschód – Zachód" w wymiarze ekumenicznym i interreligijnym (Hans-Georg Ziebertz, Stephan Leimgruber, *Interreligiöses Lernen*, MThZ 3 (2000), s. 253-264).
- W ostatnim dziesięcioleciu ubiegłego stulecia zarysowała się wyraźnie zmiana pokoleniowa. Znaczący pedagodzy religii roczników między 1925 i 1935, którzy 1960 roku przyczynili się w dużej mierze do rozwoju pedagogiki religii, przechodzą w stan zasłużonego spoczynku.

Wobec takiej sytuacji sensowne i konieczne jest spojrzenie tak w przeszłość, jak i przyszłość. Pytając o przyszły kształt pedagogiki religii, słusznie stawia się również problem, czy powinno się zabiegać o nową wizję w tej materii, odchodząc od dotychczasowej drogi i zmieniając perspektywę. Nie ograniczając się tylko do jednej płaszczyzny, można wyszczególnić centralne, dotychczas jeszcze za mało doceniane perspektywy zewnętrzne:

- Wymiar społeczno-kościelny jako horyzont rozwoju pedagogiki religii, z uwzględnieniem jednoczesnego rozwoju do dwu państwowości po 1945 roku.
- Perspektywa podmiotowa dzieci i młodzieży, jak również ich rodzin jako punkt wyjściowy rekonstrukcji pedagogiki religii, tak aby od razu wykluczyć zacieśnienie kąta widzenia tylko do zwykłych modeli przekazu.
- Perspektywa dziedzin kształcenia i wychowania, w których pedagogika religii odgrywać winna znacząca rolę.
- Perspektywa interdyscyplinarnych powiazań naukowych, relacji dyscyplin teologicznych i praktycznoteologicznych z pedagogiką, psychologią, naukami kulturoznawczymi i religioznawstwem.
- Perspektywa ekumeniczna, która niejednokrotnie przejawia się jeszcze jedynie jako postulat (Peter Biehl, Christoph Bizer, Roland Degen, Norbert Mette, Folkert Rickers, Friedrich Schweitzer (red.), *Religionspädagogik seit 1945. Bilanz ud Perspektiven.* „Jahrbuch der Religionspädagogik" (JRP) 12 (1995), Neukirchen 1996).

Na uwagę zasługuje refleksja dotycząca nowych spostrzeżeń odnośnie do sytuacji religii w szkole. W wielu debatach i dyskusjach ostatnich lat daje się zauważyć, że w obliczu zmieniających się warunków religia musi na nowo znaleźć właściwe sobie miejsce w szkole. W tym kontekście, odnosząc się z kolei krytycznie do pedagogiki religii w Kościele i rodzinie, należałoby zwrócić szczególną uwagę na odpowiedzialność kształceniową jako zadanie kościelne.

Patrząc wstecz na specyfikę powojennego rozwoju, który w jednakowy niemal sposób zaznacza się zarówno dla Niemiec Wschodnich, jak i Zachodnich, zauważa się jednak zróżnicowanie hermeneutyczne przemian społecznych, które następowały w obydwu częściach Niemiec – inaczej w Niemczech Wschodnich do czasu zjednoczenia, kiedy to oddziaływał zdecydowanie ideologiczny nacisk systemu komunistycznego na środowisko Kościoła i rodziny, a inaczej w Niemczech Zachodnich, państwie o systemie demokratycznym i pluralistycznym społecznie (Peter Biehl, Christoph Bizer, Roland Degen, Norbert Mette, Folkert Rickers, Friedrich Schweitzer (red.), *Religionspädagogik seit 1945. Bilanz ud Perspektiven.* „Jahrbuch der Religionspädagogik" (JRP) 12(1995), Neukirchen 1996, s. 67-85).

Zmiana perspektywy ostatnich lat i związane z nią następstwa są wyzwaniem nie tylko dla pedagogiki, ale również teologii i Kościoła. Pedagogika religii udostępnia bowiem treści Objawienia Bożego w taki sposób, że stają się one w odniesieniu do sytuacji życiowych zrozumiałe i czytelne. Relewantnym zagadnieniem jest tu problematyka empirycznych metod stosowanych w pedagogice religii, za pomocą których należy przedstawiać w sposób zrozumiały i precyzyjny różne punkty widzenia i pola tematyczne empirycznych badań pedagogicznoreligijnych (Burkard Porzelt, Ralph Güth (red.), *Empirische Religionspädagogik*. *Grundlagen – Zugänge – Aktuelle Projekte*, Münster 2000).

Warto zaznaczyć w tym kontekście, że – pomimo iż literatura dotycząca tej problematyki jest bardzo bogata – wciąż podejmowane są dyskusje odnoszące się do korelacji zagadnień chrystologicznych i obszarów życia codziennego widzianych w perspektywie pedagogicznoreligijnej. W pracy pedagogicznoreligijnej w środowisku szkolnym i we wspólnotach parafialnych publikacje chrystologiczne są bardzo pomocne. Trzeba jednak zauważyć, że nie zawierają one bardzo często odpowiedzi na podstawowy problem, a mianowicie: jak ten fundamentalny temat dotyczący Jezusa Chrystusa podejmować konsekwentnie i konstruktywnie w wymiarze pedagogicznym i dydaktycznym. Zaznaczyć należy, że omawianie zagadnień chrystologicznych wymaga sięgania nie tylko do egzegezy biblijnej, teologii systematycznej, ale również do religioznawstwa. Aczkolwiek wymienione tu dziedziny wiedzy pozostają nadal istotne w rozważaniach pedagogicznoreligijnych, to w tej perspektywie aktualne pozostaje przede wszystkim pytanie, jak dzieci, młodzież i dorośli odnoszą się współcześnie do powyższej problematyki, jakie miejsce zajmuje ona w ich życiu codziennym.

Jeśli spojrzymy na tę tematykę pod kątem uwarunkowań religijnego rozwoju dzieci i młodzieży, zwłaszcza wpływu mediów, jak również innych religii, to stwierdzimy, że nie wszystkie aspekty w tej dziedzinie zostały w dostępnej literaturze przedmiotu gruntownie przeanalizowane. Nie chodzi oczywiście o nawrót do przekazu treści chrystologicznych ukierunkowanego wyłącznie dogmatycznie. Jest to raczej wyzwanie do po-

dejmowania zagadnień chrystologicznych w celu wypracowania nowej koncepcji, przede wszystkim uwzględniającej, w wymiarze pedagogicznym czy też dydaktycznym, współczesne uwarunkowania. Chodzi tu przede wszystkim o pytanie, jak dziś dzieci i młodzież pojmują tematykę dotyczącą Jezusa Chrystusa, jakie miejsce zagadnienia te zajmują w konkretnej wspólnocie, w pracy kształceniowej i wychowawczej w przybierającym na sile multireligijnym kontekście. Trzeba też zaznaczyć, że temat „Jezus Chrystus" konkretyzuje się nie tylko w nauczaniu odnoszącym się do rozważania tekstów biblijnych, ale również problematyki dotyczącej symboli i rytów, zarówno w sztuce, jak i w mediach, pod kątem wewnętrznych i zewnętrznych związków pedagogicznoreligijnych. Szczególną uwagę należy zwrócić na to, aby procesy nauczania związane z tą tematyką zmierzały do wspólnotowej komunikacji, przejawiającej się w aktach liturgicznych i w konkretnych formach kulturowych i społecznych (Peter Biehl, Christoph Bizer, Roland Degen, Norbert Mette, Folkert Rickers, Friedrich Schweitzer (red.), *Jesus Christus in Lebenswelt und Religionspädagogik*. „Jahrbuch der Religionspädagogik" (JRP) 15 (1999), Neukirchen 1996).

Istotne są w tym kontekście refleksje Ralpha Sauera dotyczące ponownego odkrywania wartości liturgii w życiu Kościoła (Ralph Sauer, *Die Kunst, Gott zu feiern. Liturgie wiederentdecken und einüben*, München 1996). Chociaż dla wielu ludzi liturgia kościelna stała się dziś obca, to jednak z drugiej strony zauważa się równocześnie tęsknotę za obrzędami i świętowaniem. Autor odnosi się do pytania o zdolność liturgiczną dzisiejszego człowieka. Jako duszpasterz zauważa, że tradycyjne symbole i działania symboliczne stały się dla dzieci i młodzieży obce, co można dostrzec, chociażby podczas celebracji Mszy świętej, dlatego też w tym kontekście przywołuje wciąż aktualne słowa Romana Guardiniego, który już w 1964 roku, przy okazji Trzeciego Kongresu Liturgicznego w Monachium, pytał o zdolność liturgiczną współczesnego człowieka.

Sauer reflektuje liturgię jako przejaw życia Kościoła i wyjaśnia jej rozumienie w kontekście wysiłków kształcenia i wychowania liturgicznego, nawiązując do ruchu liturgicznego i liturgicznej myśli Soboru Watykańskiego II, który w Konstytucji o liturgii *Sacrosanctum Concilium* podkreśla szczególny wymóg kształcenia liturgicznego zarówno wiernych świeckich, jak i duchowieństwa, zwłaszcza kandydatów do stanu duchownego. W refleksji dotyczącej liturgicznego kształcenia i wychowania Sauer zwraca uwagę na jasność używanych pojęć: *kształcenie* i *wychowanie*. Problematyka kształcenia dotyczy centralnej myśli pedagogicznej w ogóle i łączy się ściśle z charakterem samokształcenia i samokrytyki. Zauważa się, że w ramach propedeutyki liturgicznej programy kształcenia liturgicznego w poszczególnych diecezjach ukazują właściwie zawężone spojrzenie na kształcenie liturgiczne – akcentuje się przede wszystkim aspekt pragmatyczny, a dla aktywnego i owocnego udziału w liturgii konieczne jest w pierwszej kolejności stworzenie podstaw antropologicznych, mających na uwadze aspekty służące wychowaniu do symbolu i podstaw teologicznych, mających na celu ukazanie właściwego obrazu Boga (Ralph Sauer, *Die Kunst, Gott zu feiern. Liturgie wiederentdecken und einüben*, München 1996, s. 86-179).

Kształcenie liturgiczne i przepowiadanie odnosi się do katechezy, która w swojej istocie złączona jest z działalnością liturgiczną i sakramentalną, albowiem właśnie w sakramentach, zwłaszcza w Eucharystii, obecny jest sam Jezus Chrystus przemieniający człowieka. W bezpośrednim kształceniu liturgicznym uczestniczą różne podmioty: rodzi-

ce, przedszkole, wspólnoty religijne, szkoła, animatorzy pracujący z młodzieżą i kształcący dorosłych. Stosownie do tego powinny być wypracowane odpowiednie żywotne modele kształcenia i wychowania do obcowania ze świętymi znakami i działaniami (Ralph Sauer, *Die Kunst, Gott zu feiern. Liturgie wiederentdecken und einüben*, München 1996, s.180-203).

Liturgia jako miejsce uczenia się świętowania nawiązuje w swojej treści do mistagogii i zagadnienia uczenia się wiary. Żywotny i kreatywny charakter nabożeństw niewątpliwie prowadzi do wiary. Można tu wskazać na wiele mówiące świadectwo jednego z katechumenów: „Nie wystarczy wierzyć, że Bóg istnieje. Osobiście chcę doświadczyć, jaki mogę mieć do Niego stosunek. Eucharystia pobudza we mnie tęsknotę do stawania się chrześcijaninem". Służba Ołtarza może przyczynić się do przybliżenia chłopcom i dziewczętom tej Tajemnicy, jaka dokonuje się podczas sprawowania Eucharystii, która jest źródłem i punktem kulminacyjnym wszelkiej ewangelizacji, jak na to wskazują dokumenty soborowe (Ralph Sauer, *Die Kunst, Gott zu feiern. Liturgie wiederentdecken und einüben*, München 1996, s. 204-238).

Bardzo ważne jest też szukanie dróg prowadzących do liturgii dla tych, którzy wprawdzie pozostają z dala od Kościoła, ale nie zerwali z nim jeszcze całkowicie łączności. Sauer podaje w tym kontekście interesujące wskazania praktyczne. W ramach bezpośredniego i dalszego kształcenia liturgicznego powinno się podejmować następujące tematy kompleksowe:

- szukanie odpowiedniego języka religijnego;
- święta i ich obchodzenie;
- kompetencja estetyczna;
- obcowanie ze znakami religijnymi;
- kształtowanie prawdziwego obrazu Boga – rozmowa o Bogu i z Bogiem;
- Biblia jako „stół słowa";
- Kościół jako *communio*;
- sprawowanie liturgii z tymi, którzy oddalili się od Kościoła, ale nie zerwali z nim całkowicie łączności (Ralph Sauer, *Die Kunst, Gott zu feiern. Liturgie wiederentdecken und einüben*, München 1996, s. 264-291).

Wszystkie wysiłki powinny zmierzać w kierunku uwrażliwiania na wszelkie przejawy liturgiczne, aby uczestniczący w nabożeństwach mogli wielbić Trójjedynego Boga wszystkimi zmysłami. Należy przyjąć, na co zwraca uwagę ks. prof. Rogowski, iż z kształceniem i wychowaniem liturgicznym wiąże się ściśle zagadnienie wychowania do symbolu. Z całą konsekwencją trzeba podkreślić, że symbol kryje w sobie wymiar pedagogiczny i nie można zrezygnować z niego w działalności pedagogicznoreligijnej. Skojarzenia związane z przekazem chrześcijańskich symboli, zwłaszcza w liturgii prowadzą niejako do stwierdzenia, iż w tym kontekście można mówić o *estetycznym kształceniu religijnym* (Cyprian Rogowski, *Pedagogika religii. Podręcznik akademicki*, dz. cyt., s. 366-371).

W Polsce, od 1990 roku lekcja religii ponownie powróciła do szkoły i tym samym do systemu społeczno-wychowawczego tej instytucji. Podjęcie takich decyzji przez Kościół katolicki i inne związki wyznaniowe było możliwe na skutek przemian ustrojowych

w Polsce, które objęły także system oświaty. Polska szkoła powróciła do tych samych tradycji, które są znane w Europie Zachodniej i otworzyła drzwi dla lekcji religii jako przedmiotu szkolnego. Nowelizacja ustawy o systemie edukacji oraz ratyfikacja konkordatu doprowadziły do zmiany przepisów regulujących organizowanie nauki religii w szkołach publicznych i przedszkolach. Decyzja Ministra Edukacji Narodowej z 30 czerwca 1999 roku o zmianie Rozporządzenia w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w szkołach publicznych zostało opublikowane w Dz.U. Nr 67, poz. 753.

Szczegółowe kwestie dotyczące nauki religii w przedszkolach i szkołach publicznych zostały uwzględnione także w innych aktach prawnych, które wydawano z racji reformy systemu szkolnictwa. Kościół, realizując swoją misję podkreślił, że nauczanie religii stanowi pomocniczą funkcję szkoły wobec rodziny i pragnie przywrócić systemowi edukacji właściwą płaszczyznę wychowawczą i aksjologiczną. Nadzór pedagogiczny ze strony oświaty nad nauczaniem religii w szkole dotyczy metodyki nauczania, a także zgodności z programem, który przekazywany jest przez właściwe władze zwierzchnie Kościołów i związków wyznaniowych do wiadomości. Wizytowanie lekcji religii odbywa się przez upoważnionych wizytatorów, których wyznaczają biskupi Kościoła katolickiego lub władze innych Kościołów do tego upoważnione (Stanisław Łabendowicz, *Nauczanie religii w systemie szkolnym*, w: Cyprian Rogowski (red.), *Leksykon pedagogiki religii*, dz. cyt., s. 444-446).

W poszukiwaniu nowych dróg nauczania katechetycznego na gruncie polskim ks. prof. Rogowski zaznacza, że upłynęło wiele czasu od momentu ponownego wprowadzenia lekcji religii do polskiej szkoły, zanim podjęto się opracowania nowych założeń programowych i materiałów katechetycznych. Początkowo w takiej sytuacji katecheci musieli korzystać na ogół z dawnych pomocy katechetycznych, opartych na programie z 1971 roku, dostosowanych raczej do poprzedniego systemu szkolnego. Materiały te zmodyfikowano tylko doraźnie, pozostawiając często układ jednostek tematycznych samym nauczycielom religii. Stopniowo jednak starano się opracowywać podręczniki pod kierunkiem specjalistów, aby dostosować je do nowoczesnego systemu w procesie nauczania i uczenia się. Zwraca się w nich w szczególności uwagę na organizację pracy uczniów pod przewodnictwem nauczyciela oraz na adekwatny dobór treści. Podręcznik w procesie uczenia się odgrywa potrójną rolę: stanowi element składowy procesu edukacyjnego, jest przewodnikiem po zagadnieniu i jednostce tematycznej oraz służy jako pomoc w motywowaniu ucznia. W dydaktyce ogólnej proponowane są następujące rodzaje podręczników: podręcznik uniwersalny, systematyczny i do ćwiczeń oraz zajęć praktycznych. W nauczaniu religii zastosowanie może mieć tylko to drugie ujęcie. Wtedy zeszyt ćwiczeń realizuje założenia podręcznika i może służyć jako pomoc w motywowaniu uczniów w całym procesie dydaktycznym. Trzeba pamiętać o tym, aby zeszyt ćwiczeń do religii korelował z podręcznikiem ucznia i podręcznikiem metodycznym (Stanisław Łabendowicz, *Podręcznik do lekcji religii,* w: Cyprian Rogowski (red.), *Leksykon pedagogiki religii*, dz. cyt., s. 581-585).

Opierając się na treściach zawartych w *Dyrektorium ogólnym o katechizacji* i nauczaniu papieża Jana Pawła II, można spostrzec, że naszkicowane w podstawie programowej cele i zadania nauczania religii w szkole mają prowadzić do żywej wiary, jej wzrostu u dzieci i młodzieży. Podstawowym źródłem doktrynalnym dla nauczania religii katolickiej w szkole jest: *Pismo Święte* i *Katechizm Kościoła Katolickiego* oraz aktualne nauczanie Kościoła.

Ks. prof. Rogowski podkreśla, że perspektywy i szanse nauczania religii w szkole wiążą się z ustawiczną czujnością i odpowiedzialnością Kościoła. Ojciec Święty Jan Paweł II zaznacza, że Kościół w Polsce powinien tak działać, aby naród mógł skutecznie oprzeć się tym tendencjom współczesnej cywilizacji, które proponują odejście od wartości duchowych na rzecz nieograniczonej konsumpcji czy też porzuceniu tradycyjnych wartości religijnych i moralnych dla kultury laickiej i etycznego relatywizmu. Postępujący nieustannie pluralizm wartości w Europie i świecie, i z nim związany relatywizm religijno-moralny, przynagla Kościół z jednej strony do podejmowania dialogu ze światem, z drugiej zaś do permanentnego głoszenia Ewangelii i dochowywania wierności Tradycji.

Analizując przedstawione wyżej dyskusje wokół szkolnej lekcji religii w Niemczech, ks. Rogowski postuluje, iż mogą one stanowić pewien materiał do refleksji na temat rozwoju sytuacji w Polsce. Wypracowanie konkretnych podstaw teoretycznych dla przekazu wiary we współczesnym pluralizmie religijnym powinno być kluczowym założeniem wszelkich poczynań w kierunku prognozowania przyszłości edukacji religijnej. W pluralistycznym świecie, a takim staje się i społeczeństwo polskie, istnieje potrzeba otwierania się i korespondowania z duchem współcześnie zachodzących przemian. Uwzględniając najnowszy etap rozwoju szkolnego nauczania religii w Polsce, należy podkreślić, że powinna się ona bardziej otworzyć na procesy socjalizacyjne. Obraz życia społeczno-politycznego, jego demokratyzacja, wskazuje, że Polska znajduje się w okresie przełomowym i jednocześnie przejściowym. Z jednej strony jesteśmy świadkami prób tworzenia nowego ładu społecznego, z drugiej zaś pewnej destabilizacji polityczno-społecznej, a także kulturowej. Wywalczona po dziesięcioleciach wolność polityczna i gospodarcza manifestują się dzisiaj jako dążenie do niczym nieograniczonej swobody, dystansowanie od zasad moralnych, a nawet całkowite ich odrzucanie. Obserwuje się jednocześnie zjawisko kwestionowania wychowawczej misji szkoły i rodziny. Kościół, który był w całej powojennej historii w Polsce bezsprzecznym autorytetem moralnym i społecznym, nagle stał się obiektem krytyki i kontestacji. Jest postrzegany jako instytucja, która poprzez głoszenie zasad prawa moralnego w dziedzinie życia małżeńsko-rodzinnego czy społecznego chce ograniczyć wywalczoną wolność.

Jeśli zważymy, że polski katolicyzm podlegać będzie, w miarę upływu czasu, podobnemu procesowi zmian społecznych, jakim podlegało chrześcijaństwo w wysoko rozwiniętych krajach Zachodu, to w niemieckiej posoborowej pedagogice religii można znaleźć punkty paralelne dla nowej sytuacji szkolnego nauczania religii w Polsce, które w przesunięciu czasowym mogą być istotne dla dalszego jej rozwoju. Takie spojrzenie odpowiada niewątpliwie myśli Soboru Watykańskiego II, od którego czasów coraz częściej jest mowa o „otwieraniu się Kościoła na świat". Taka koncepcja może mieć istotny wpływ na przekaz wiary i nauczanie katechetyczne. W tym kontekście należy oczywiście jasno zaznaczyć, że nie może być tu mowy o bezkrytycznym przejmowaniu zachodnich wzorców na polski grunt. Chociaż społeczeństwo polskie boryka się z wieloma trudnościami, to jednak Kościół stając wobec nowych wyzwań winien upatrywać też i nową szansę dla swoich zadań. W zupełnie nowej sytuacji pluralizowania się społeczeństwa i odradzania się demokracji, dystansowanie się Kościoła w Polsce od struktur społeczno-politycznych mogłoby przynieść wręcz negatywne skutki.

Wobec powyższego, w ramach konstruktywnych dyskusji pedagogicznoreligijnych, ks. prof. Rogowski zaznacza, iż są to wyzwania nie tylko dla pedagogiki religii, ale również dla teologii. Powinno się mieć na uwadze:

- rekonstrukcję pedagogiki religii w kierunku nowoczesnych modeli przekazu wiary, z uwzględnieniem perspektywy interdyscyplinarnych, a nawet transdyscyplinarnych powiązań;
- empiryczne badania socjologicznoreligijne nad postawami i zachowaniami moralnymi społeczeństwa, chodzi tu o tzw. prognozy ostrzegawcze;
- przemiany ustrojowe w Polsce i ich wpływ na procesy aktualnie zachodzące w szkole i polityce oświatowej oraz na tożsamość nauczycieli i uczniów;
- spojrzenie na lekcję religii w kanonie przedmiotów szkolnych w kontekście zmieniających się uwarunkowań;
- uporządkowanie i usystematyzowanie zagadnień pedagogicznoreligijnych w kontekście społeczno-kulturowym, eklezjalnym i metodologicznym;
- podejmowanie zagadnień chrystologicznych w wymiarze pedagogicznym i dydaktycznym;
- dydaktykę religii i jej zadania w procesach religijnego nauczania i uczenia się;
- postrzeganie estetycznego wymiaru rzeczywistości – miejsce sztuki w szkole i Kościele („pedagogika kościelna"), pedagogicznoreligijną interpretację dzieł sztuki w perspektywie rozwoju wiary;
- w perspektywie jednoczącej się Europy i procesów globalizacji, zintensyfikowanie badań z zakresu metodologii porównawczej pedagogiki religii w wymiarze międzynarodowym;
- przemyślenie na nowo wymiaru ekumenicznego i interreligijnego pod kątem wychowania ekumenicznego (Cyprian Rogowski, *Jak uprawiać pedagogikę religii? Wie soll Religionspädagogik betrieben werden*?, w: III (KERYKS) 2, s. 245-246).

Powyższe zagadnienia są w pewnym sensie wskazaniami ks. prof. Rogowskiego, które naświetlają obraz pedagogiki religii i w pewnym stopniu ukierunkowują, jak ją należy uprawiać. Przedstawione obszary należałoby jeszcze intensywniej niż dotychczas potraktować jako kairologiczne wyzwanie zarówno w wymiarze teoretycznym, jak i praktycznym. Pedagogika religii winna traktować poważnie historyczno-społeczne uwarunkowania wpływające na rozwój świadomości wiary. W przeciwnym razie może ona ulec niekontrolowanemu działaniu dialektyki, zachodzącej między uwarunkowaniami społeczno-kulturowymi a rozwojem świadomości wiary. W tym kontekście trzeba wyraźnie podkreślić, że pedagogika religii stanowi część praktyki, w której oddziaływanie zmieniających się uwarunkowań społeczno-kulturowych na zachodzące procesy pedagogicznoreligijne stanowi jeden z istotnych elementów.

Procesy nauczania i kształcenia w realizacji celów religijnych opierają się na następujących przesłankach:

- zasadniczym uznaniu powiązania wiary z życiem i kształtowaniu tego życia jako formy wiary w określonych uwarunkowaniach społeczno-kulturowych;

- usiłowaniu rozumienia wiary w sensie krytycznej refleksji co do zagrożeń dotyczących ideologicznej funkcjonalizacji wiary w każdych warunkach życiowych;
- dostosowaniu uczenia się wiary do różnych wyzwań, jakie stawia człowiekowi historia jego własnego życia, chrześcijaństwa i społeczeństwa, ażeby zapewnić mu konkretną i adekwatną pomoc (Rudolf Englert, *Glaubensgeschichte und Bildungsprozeß. Versuch einer religionspädagogischen Kairologie*, München 1985, s. 138-139).

Z powyższych refleksji wynika wniosek, iż kairologia pedagogicznoreligijna ma na celu zrozumienie historycznego momentu jako wyzwania i działanie odpowiadające „znakom czasu". Takie spojrzenie jest też zgodne z duchem i nauczaniem realizowanym przez Sobór Watykański II. Podejmując rozważania na temat eklezjologii z perspektywy pedagogicznoreligijnej, ks. Rogowski dotyka najpierw problematyki Kościoła w ogóle.

2. Kościół z perspektywy pedagogicznoreligijnej

Nie ulega wątpliwości, że już Sobór Watykański I, zwołany 29 czerwca 1868 roku przez papieża Piusa IX, zainaugurowany zaś 8 grudnia 1869 roku, zamierzał ukazać pełny obraz rzeczywistości Kościoła. Warto podkreślić, iż Sobór ten został zwołany dopiero po 300-letniej przerwie od zakończenia Soboru Trydenckiego. Zgromadził on łącznie 700 ojców soborowych, zaproszono też przedstawicieli Kościoła prawosławnego, którzy jednak nie wzięli w nim udziału. Z zaplanowanych 51 projektów dekretów, tzw. schematów, uchwalono dwa, a mianowicie: *o wierze katolickiej oraz o prymacie i nieomylności Papieża*. Sobór stwierdził i przyjął, że istnieje możliwość poznania Boga na podstawie dzieła stworzenia i że między wiarą a rozumem nie zachodzi zasadnicza sprzeczność, negując i odrzucając równocześnie światopogląd materialistyczny jako niezgodny z nauką Kościoła katolickiego. Sobór ten potępił także wszystkie formy ateizmu, pod jakąkolwiek postacią. Jeśli chodzi o kwestię prymatu i nieomylności Papieża, która była najbardziej kontrowersyjna – ojcowie soborowi orzekli, iż władza papieska jest bezpośrednią i najwyższą władzą jurysdykcyjną nad całym Kościołem katolickim w sprawach odnoszących się do wiary, obyczajów i funkcjonowania instytucji kościelnych. Papież, wypowiadając się w tych sprawach *ex cathedra*, posiada wsparcie Boże, które Chrystus obiecał św. Piotrowi, co sprawia, że ogłaszane przez niego definicje są nieomylne i niezmienne. Warto tu zaakcentować, że ta część postanowień soborowych skierowana była przeciw gallikanizmowi i febronianizmowi. Wskutek wybuchu wojny francusko-niemieckiej i zajęcia przez wojska włoskie Rzymu, 20 października 1870 roku, Pius IX ogłosił odroczenie wszystkich obrad soborowych, które nie zostały już później wznowione.

Z powodu przerwania obrad soborowych nie zdołano naturalnie omówić wszystkich zagadnień związanych z naturą Kościoła, co spowodowało, że do tych tematów należało wrócić. Ta tylko częściowa nauka Soboru Watykańskiego I o Kościele domagała się autorytatywnego uzupełnienia. I ponieważ zainteresowanie problemami eklezjologicznymi coraz bardziej wzrastało, tak wśród teologów, jak i w szerszych kołach katolików, nie może dziwić zatem fakt, że w programie Soboru Watykańskiego II, na podstawie sondaży opinii episkopatu światowego, na pierwszy plan wysunięto właśnie zagadnienie Kościoła. Ojcowie

soborowi postawili sobie za cel odnowę eklezjologii i gruntowne pogłębienie samoświadomości Kościoła. Problematyka dotycząca samoświadomości Kościoła pojawia się niemal ustawicznie w dyskusjach teologicznych i licznych publikacjach będących ich owocem.

Jeśli zważymy, jak podkreśla ks. Rogowski, że Kościół współczesny boryka się z wielorakimi problemami wynikającymi z lansowanego dzisiaj w różnych środowiskach, zwłaszcza liberalnych, narastającego pluralizmu, w tym też religijnego, to ciągłe analizowanie tych zjawisk jest uzasadnione, a nawet konieczne, zwłaszcza w kontekście działalności pastoralnej Kościoła, która odpowiadałaby na wszystkie pytania nurtujące dzisiejszego człowieka.

We wprowadzeniu do *Konstytucji Duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym* czytamy: „Obecność i misja Kościoła w świecie, w rzeczywistości ludzkiej, podlegającej geograficznym i historycznym przemianom, stawiała zawsze przed nim i stawia obecnie problem jego stosunku do świata. Zagadnienie jest tak stare, jak Kościół, który przecież zawsze w świecie istniał i działał, ale jest ono równocześnie zawsze nowe, bo musi być stale na nowo analizowane i badane w świetle tego, co Sobór (KDK, 4) za Janem XXIII nazywa *znakami czas*ów, opierając się jednak na zasadach nauki ewangelicznej i nie bez oglądania się na wcześniejsze rozwiązania i praktykę w tej dziedzinie" (Józef Majka, *Wprowadzenie do Konstytucji Duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym*, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekrety, deklaracje*, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań 1967, s. 521).

Z zagadnieniem stosunku Kościoła do świata spotykamy się już na kartach Ewangelii, gdzie pojawiają się różne znaczenia tego określenia. Najpierw, nawiązując do aktu stworzenia, mowa jest o świecie stworzonym przez Boga. Jest to świat widzialny, trwający w czasie, który się skończy. Ale Chrystus takiej interpretacji świata przeciwstawia Królestwo niebieskie, niebiosa, z których przyszedł i do których powróci. Dalej mówi o świecie przyszłym, który będzie istniał po skończeniu tego świata, to znaczy, że chodzi tu o świat zbawionych. Drugie znaczenie świata odnosi się do całej ludzkości wszystkich czasów, która została odkupiona przez Chrystusa, a w szczególności ci, których On nauczał. Trzeci sens pojmowania świata w Ewangelii to ten, gdy jest mowa o złym świecie, który odrzuca Chrystusa i Jego nauczanie. Świat ten jest pod wpływem szatana i zniewala Jego uczniów, tego świata należy się wystrzegać, ponieważ pochodzi od złego (Teksty: Mt 13, 22; Łk 12, 30; 16, 8; J 7, 4; 7, 7; 12, 31; 14, 17. 27. 30; 15, 18; 17, 14).

Trzeba pamiętać, że między drugim i trzecim znaczeniem świata nie zawsze zachodzi ostry rozdział, ponieważ świat zły może być również pojmowany jako ten, który jeszcze nie przyjął i nie zrozumiał Ewangelii Chrystusowej, co niekoniecznie musi automatycznie oznaczać, że z nią walczy. Z Ewangelii jednak wynika, że obok świata zbawionych istnieje też świat, który świadomie pozostaje poza Kościołem, jest mu wrogi, a nawet z nim walczy i dlatego będzie osądzony (Józef Majka, *Wprowadzenie do Konstytucji Duszpasterskiej*…, dz. cyt., s. 521). Kościół na przestrzeni swojej historii zawsze odgrywał dużą rolę w wymiarze społecznym, a nawet politycznym, nie zawsze jednak proces ten był od razu zauważalny. Pomimo trudności, jakie pojawiły się w rozwoju teologii, papieże XIX wieku podejmowali w swoim nauczaniu, przy różnych okazjach, problemy społeczne i polityczne. Dopiero w drugiej połowie XIX wieku, zarówno odrodzenie religijności, jak i symptomy nowego rozwoju teologii umożliwiły Kościołowi spojrzeć na

zagadnienie jego stosunku do świata w innym świetle. Warto wskazać tu, chociażby na ogromny dorobek doktrynalny Papieża Leona XIII. W swoim nauczaniu zawarł wiele aspektów społecznych, politycznych, gospodarczych, jak również kwestii związanych z funkcjonowaniem świata w wymiarze kultury ogólnoludzkiej. To właśnie Papież Leon XIII zainicjował niezwykle ważny proces wyzwolenia myśli chrześcijańskiej z izolacji spowodowanej okresem oświecenia. Tą drogą poszli następni papieże, a mianowicie św. Pius X, który stworzył podstawy Akcji Katolickiej i Pius XI, który wyznaczył cele i metody działalności Kościoła w świecie. Na podkreślenie zasługuje tu znane hasło *consecratio mundi* związane z uświęceniem współczesnego świata. Kwestie łączenia Ewangelii z różnymi przejawami życia ludzkiego absorbowały także i Piusa XII. W swoim nauczaniu podejmował nawet najtrudniejsze tematy, co sprawiło, że przygotował grunt do procesu reform, które potem zapoczątkował Papież Jan XXIII, zwołując Sobór Watykański II.

Pojęcie „świat współczesny", jego rozumienie najlepiej można przybliżyć, odwołując się zwłaszcza do wspomnianej wyżej Konstytucji *Gaudium et spes* Soboru Watykańskiego II. Główne myśli tej Konstytucji zostały poprzedzone wykładem wprowadzającym, w którym zawarta jest idea rozumienia współczesnego świata. Należy tu jednak zaznaczyć, że charakterystyka ukazana w tym dokumencie nie jest pełna i dlatego jego autorzy dążą do uzupełnienia treści, odnoszących się do wszelkich uwarunkowań i zachodzących ustawicznie przemian we współczesnym świecie, które to kwestie odnotowane są w encyklikach Papieża Jana XXIII. Warto podkreślić, że Sobór zwraca jednocześnie uwagę na to, iż nie wystarczy odwoływanie się w tym kontekście tylko do wielowiekowej tradycji i doświadczeń Kościoła.

Charakterystyka współczesnego świata przedstawiona jest również w encyklikach *Mater et Magistra, Pacem in terris* oraz we wspomnianej Konstytucji *Gaudium et spes*. Te trzy opisy różnią się między sobą, przede wszystkim rozłożeniem poszczególnych akcentów. Pierwszy dokument *Mater et Magistra* podkreśla znaczenie zachodzących przemian dla życia społecznego; *Pacem in terris* koncentruje się na skutkach tych przemian dla życia politycznego i stosunków międzynarodowych; *Gaudium et spes* natomiast ukazuje zagadnienie zmieniających się uwarunkowań społeczno-kulturowych z perspektywy ich wpływu na egzystencję człowieka. Ojcowie Soboru, mając na uwadze problemy współczesnego świata, dochodzą do wniosku, iż konieczne jest gruntowne przemyślenie roli, zasad i sposobów realizowania misji Kościoła w świecie, zwłaszcza w relacji do współczesnego człowieka. Takie myślenie ma obecnie swoją relewancję, obserwując szczególnie rozwój wydarzeń na wszystkich kontynentach globu ziemskiego o zróżnicowanych uwarunkowaniach kulturowych, a także w kontekście niezwykłych osiągnięć technicznych, które nie idą równolegle ze wzrostem duchowym.

I tu rodzi się problem, ponieważ współczesny człowiek utracił właściwą hierarchię wartości. Dzieje się nawet tak, że nie jest on w stanie odnaleźć wspólnej płaszczyzny w kontaktach interpersonalnych. Pomimo tych negatywnych zjawisk, w człowieku jednak odzywa się ciągle tęsknota za stawianiem fundamentalnych pytań o sens życia, praw i wartości ponadczasowych. Warto przywołać tu nauczanie Ojca Świętego Jana Pawła II, który zaznacza, że Kościół powinien tak działać, aby naród mógł skutecznie oprzeć się tendencjom współczesnej cywilizacji, proponującej odejście od wartości duchowych na rzecz nieograniczonej konsumpcji, czy też porzucenia tradycyjnych wartości religijnych

i moralnych dla kultury laickiej i etycznego relatywizmu. Również Papież Benedykt XVI, mówiąc o kryzysie wiary, zaznacza, iż relatywizm postrzegany jest jako pewnego rodzaju dogmat. Dochodzi do tego, że społeczeństwo żyjące w kulturze relatywizmu, czyni z niego bardzo często wartość nadrzędną. Chrześcijanie w dobie ciągłych przemian i ustawicznie zmieniającej się rzeczywistości stoją przed koniecznością dokonywania wyborów między wartościami i tzw. pseudowartościami. Trzeba tu podkreślić, że brak światła wiary w społeczeństwie przyczynia się do powstawania różnych wątpliwości, z pytaniem o sens ludzkiego życia włącznie.

W Kościele katolickim na przestrzeni jego dziejów miało miejsce dwadzieścia Soborów. Pierwszy obradował w Nicei koło Konstantynopola, natomiast przedostatni, wspomniany już wyżej I Sobór Watykański obradował od 1869 do 1870 roku w Rzymie. Podczas tego zgromadzenia Ojców Soboru zdefiniowano kwestie dotyczące prymatu Papieża. Według Papieża Jana XXIII konieczne było zwołanie nowego Soboru i chociaż zdawał sobie sprawę z tego, że jest w podeszłym wieku, to jednak zmierzył się z tym ogromnym i niezwykle odpowiedzialnym wyzwaniem. Początkowo po wyborze na Papieża nie zdradzał bezpośrednio swoich planów, ponieważ liczył się z tym, że może spotkać się z głosami odradzającymi mu to wyjątkowe przedsięwzięcie. Kilka miesięcy po objęciu Urzędu na Stolicy św. Piotra, ogłosił oficjalnie zebranym kardynałom 25 stycznia 1959 roku, w ostatnim dniu tygodnia modlitw o zjednoczenie chrześcijan w Bazylice św. Pawła za Murami, iż ma w planie trzy sprawy: po pierwsze, zwoła Sobór, po drugie, Synod w diecezji rzymskiej i po trzecie, podejmie reformę Kodeksu Prawa Kanonicznego (*Codex Iuris Canonici)*. W związku z tym należało naturalnie najpierw Sobór przygotować i dlatego wszyscy biskupi świata, katolickie uniwersytety i inne organizacje kościelne zostały poproszone o włączenie się do tych zadań (Luigi Bettazzi, *Das Zweite Vatikanum. Neustart der Kirche aus den Wurzeln des Glaubens*. Übersetzt aus dem Italienischen von Barbara Häuβler, Verlag Echter, Würzburg 2012, s. 23-33).

Chodziło przede wszystkim o zaproponowanie tematów, którymi Sobór miałby się konkretnie zająć. W zwołaniu tego Soboru nie chodziło o dokończenie obrad I Soboru Watykańskiego, który został przerwany, lecz o coś całkowicie nowego i dlatego mówiono o II Soborze Watykańskim. Ostatecznie został on otwarty 11 października 1962 roku. Otwarcie się Soboru na świat i człowieka stanowi fundamentalną zmianę. Taki obraz Kościoła, zwłaszcza w wymiarze antropologicznym wysuwa się na czoło właśnie w analizowanej Konstytucji *Gaudium et spes*. Kościół nawiązał tym dokumentem dialog z tymi, którzy instytucjonalnie do niego nie należą. Zawarte są w nim dwie prawdy o istotnym znaczeniu dla przyszłości Kościoła w ogóle. Dokument ten mówi między innymi o „autonomii rzeczy ziemskich" w następujących słowach: „Jeżeli przez autonomię w sprawach ziemskich rozumiemy to, że rzeczy stworzone i społeczności ludzkie cieszą się własnymi prawami i wartościami, które człowiek ma stopniowo poznawać, przyjmować i porządkować, to tak rozumianej autonomii należy się domagać; nie tylko bowiem domagają się jej ludzie naszych czasów, ale odpowiada ona także woli Stwórcy. Wszystkie rzeczy bowiem z samego faktu, że są stworzone, mają własną trwałość, prawdziwość, dobroć i równocześnie własne prawa i porządek, które człowiek winien uszanować, uznawszy właściwe metody poszczególnych nauk czy sztuk" (*Gaudium et spes*, 36).

W tej konstatacji soborowej przejawia się prawda, że kompetencja Kościoła i teologii nie jest jedyna w kwestiach odnoszących się do świata stworzonego. Dalej dokument ten mówi: […] „badanie metodyczne we wszystkich dyscyplinach naukowych, jeżeli tylko prowadzi się je w sposób prawdziwie naukowy i z poszanowaniem norm moralnych, naprawdę nigdy nie będzie się sprzeciwiać wierze, sprawy bowiem świeckie i sprawy wiary wywodzą swój początek od tego samego Boga" (*Gaudium et spes*, 36).

Wobec powyższego należy jasno podkreślić, że takie obszary, jak: państwo, społeczeństwo, polityka, kultura i gospodarka nie mogą pozostawać dla Kościoła i teologii obojętne, przeciwnie – ich udział w rozwoju tych właśnie dziedzin życia powinien być znaczący. Mają one wpływ na zachodzące procesy socjalizacyjne i wzajemne relacje tychże obszarów. Kościół i teologia muszą uwzględniać również inne dyscypliny naukowe i ich rozwój. Tym procesom podlegają też inne instytucje edukacyjne jak: przedszkole, szkoła i uniwersytet. Odniesienie się do osiągnięć innych nauk, w tym humanistycznych, musi być oparte na solidnych podstawach w sensie teologicznym i eklezjalnym, i to zarówno *explicite*, jak i *implicite*. Z nauki Soboru „o autonomii rzeczy ziemskich" można wyprowadzić wniosek silnej motywacji z pogłębionym uzasadnieniem dla działalności edukacyjno-religijnej Kościoła w ogóle.

Z konstytucji soborowej *Gaudium et spes* wynika i inny wniosek, a mianowicie ten, że Kościół solidaryzuje się ze światem. Wyraźnie mówi o tym początek dokumentu: „Radość i nadzieja, smutek i trwoga ludzi współczesnych, zwłaszcza ubogich i wszystkich cierpiących, są też radością i nadzieją, smutkiem i trwogą uczniów Chrystusowych; i nie ma nic prawdziwie ludzkiego, co nie miałoby oddźwięku w ich sercu" (*Gaudium et spes*, 1).

W cytowanym dokumencie uwydatniają się także inne motywy teologiczne, podejmujące społeczno-polityczny wymiar chrześcijańskiej wiary. Chodzi tu przykładowo o przemyślenia zawarte w teologii politycznej czy teologii nadziei. Dzisiaj trzeba zastanowić się jeszcze bardziej niż dotychczas nad tym, w jaki sposób nauczanie chrześcijańskie może być przez wszystkich na nowo przyjęte, oczywiście bez uszczerbku co do jego istoty. Czym innym jest *depositum fidei* i prawdy zawarte w nauce Kościoła, i czym innym umiejętność i sposób ich przekazywania w niezmienionym sensie i znaczeniu (por. niemiecki tekst, w: HerKorr 17 (1962), s. 87).

O tym przypomina sam Papież Jan XXIII w słowach: nauka katolicka – winna być przekazywana w sposób „czysty, bez uszczerbku i zniekształcenia". To właśnie w pojęciu *aggiornamento* zawiera się nowe spojrzenie na problemy związane z działalnością pastoralną Kościoła, które to określenie odbiło się szerokim echem. Papież Benedykt XVI, jeszcze jako kardynał Josef Ratzinger, stwierdził, że pomimo pastoralnego charakteru Soboru, pojęć „pastoralny" i „dogmatyczny" nie wolno interpretować przeciwstawnie. Według Papieża słowo „pastoralny" wyraża w szczególny sposób pozytywną troskę o współczesnego człowieka i rozwiązywanie jego problemów, w czym konieczny jest dynamiczny i żywotny przekaz treści biblijnych, zawartych w Objawieniu Bożym. Punktem zatem zasadniczym powinno być skupienie uwagi na tych wszystkich motywach, które mogą prowadzić do łaski wiary (*Die Erste Sitzungsperiode des Zweiten Vatikanischen Konzils. Ein Rückblick*, Verlag Bachem, Köln 1963, s. 45 n.).

Jeden z teologów pastoralistów obszaru języka niemieckiego Dieter Emeis dzieli się następującą refleksją: prawdopodobnie każdy z nas doświadcza w życiu czegoś takiego, że wprawdzie zna teologiczne, socjologiczne lub historyczne przemyślenia, pogląd czy określoną kategorię, z którą się do pewnego stopnia identyfikuje w sensie kognitywnym, ale ściślej mówiąc, nie potrafi (a może nie jest jeszcze w stanie) odnaleźć się w tej nowej przestrzeni, od której zależy pełne postrzeganie rzeczywistości. Snując w dalszym ciągu swoją myśl, autor przybliża krótką historię, można powiedzieć sytuację, która miała miejsce podczas jego działalności duszpasterskiej. Przygotowując z rodzicami w parafii grupę młodzieży do przyjęcia sakramentu bierzmowania, ustalono wspólnie, że uroczystość ta odbędzie się tylko z tymi, którzy rzeczywiście odnaleźli się w naszej wspólnocie wiary i wzięli udział w jej życiu. Wobec tak postawionych warunków pojawiły się naturalnie różne pytania, zwłaszcza związane z celowością przygotowania tej grupy młodzieży do zaplanowanego przyjęcia sakramentu bierzmowania. Po przemyśleniu tychże pytań Emeis postawił kolejne, a mianowicie: czy nie warto zastanowić się głębiej nad istotą doświadczenia, które Kościół obecnie przeżywa. I tu formułuje zasadniczy problem, pytając: czy troska duszpasterska ma polegać jedynie na przekazie wiary jako takiej, czy może o wiele sensowniejszym byłoby zapytać inaczej, jaką wiarę w ogóle mamy aktualnie do przekazania? W tak skonstruowanym pytaniu autorowi chodzi zwłaszcza o stopień dojrzałości wiary.

Aby odpowiedzieć na powyższe pytanie, nie wystarczy posiłkować się li tylko prawdami zaczerpniętymi z Objawienia Bożego. Nie wystarczą też fascynujące biografie chrześcijan, by odpowiedzieć na pytanie o kondycję mojej wiary osobistej. Wspólnota wiary ma to do siebie, iż przejawia się nie tylko we wzajemnym dzieleniu się prawdami wiary (nauką), lecz również sprowadza się i do tego, a może w sposób szczególny, abyśmy wspólnie potrafili odnaleźć drogę wiodącą do Boga. W historii Kościoła katolickiego znane są takie Sobory, które zajmowały się przede wszystkim nauką wiary i jej służyły. Punktem wyjścia były najczęściej niejasności albo poróżnienia w nauce katolickiej. Zgromadzenie Soboru Watykańskiego II koncentrowało się także na nauce wiary, ale jego szczególnym znakiem było wspólne poszukiwanie tych dróg i rozwiązań, które prowadziłyby do posłuszeństwa wierze. Nie ulega wątpliwości, iż zachodzi ścisły związek między nauką wiary (*Glaubenslehre*) i poszukiwaniem na nią odpowiedzi (*Glaubensantwort*). Tu jednak należy dokonać pewnego rozróżnienia: trzeba przyjąć, że są wspólnoty wiary, które akceptują w pełni nauczanie Kościoła, i troszcząc się nawet o nie, jednocześnie są narażone na wiele niebezpieczeństw czy zagrożeń, co sprawia, że czasem pozostają winni bezkompromisowej odpowiedzi, jakiej oczekuje od nich sam Bóg. Tylko w tym kontekście, jak podkreśla Emeis, można lepiej zrozumieć jego myśl płynącą z wyżej przytoczonego przykładu. Zatem, podzielając stanowisko autora, nasza główna troska nie powinna sprowadzać się li tylko do przekazu wiary jako takiej, lecz w sposób szczególny do naszej wiary osobistej. Takie podejście do niej może w konsekwencji prowadzić do jej ustawicznego wzrostu, co z kolei może mieć jednocześnie pozytywny wpływ na wzrost wiary w wymiarze wspólnotowym. Kościół jako *znak wiary dla świata* potrzebuje zaangażowanych i odpowiedzialnych chrześcijan za życie wspólnotowe w poszczególnych parafiach, a także działających w różnych organizacjach kościelnych.

W Kościołach na Zachodzie dochodzi obecnie do ostrych dyskusji i stawiane są pytania, jak chrześcijanie powinni się zachowywać wobec wyzwań nowoczesnego świata.

Zauważa się bardzo często tendencje, które prowadzą nawet do personalnych animozji, co sprawia, że merytoryczny dialog staje się niemożliwy. Jako przykład można przytoczyć tu, chociażby kwestię *memorandum teologów*, która wywołała wyraźnie ożywioną dyskusję, doprowadzając nawet do wzajemnej pogardy. W Kościołach w Niemczech, jak zaznacza Ralph Sauer, trudno jest o rozumną kulturę dialogu i rozwiązywanie sporów. Niestety, swój udział (nie zawsze pozytywny), mają w tych konfliktowych sytuacjach także sprawujący odpowiedzialne funkcje w Kościele. Dezaprobatę dla nowych zjawisk w Kościele tłumaczą wiernością Ewangelii Jezusa Chrystusa (Ralph Sauer, *Glauben in einer glaubensfernen Zeit*, Verlag Bibelwerk, Stuttgart 2012, s. 91-95).

Takie podejście wydaje się jednak mało przekonujące, jeśli odwołamy się do nauczania Soboru Watykańskiego II. Kto dystansuje się od świata, ten jednocześnie, zamiast przyczyniać się do ożywiania tradycji poprzez jej ubogacanie, czyni krok wstecz i zamyka się na wspólnotę Kościoła. Przed taką postawą ostrzega nas św. Paweł w liście do Rzymian: „Nie bierzcie więc wzoru z tego świata, lecz przemieniajcie się przez odnawianie umysłu, abyście umieli rozpoznać, jaka jest wola Boża: co jest dobre, co Bogu przyjemne i co doskonałe" (por. Rz 12, 2). Św. Paweł Apostoł nawołuje nas do tego, abyśmy nie utożsamiali się ze światem, tzn. nie podążali za dyktatem mody i upodabniali się do nowych trendów, lecz powinniśmy raczej wszystko weryfikować i to, co dobre zachowywać (por. 1Tes 5, 21 - *Wszystko badajcie, a co szlachetne – zachowujcie*).

Wobec powyższego trzeba mieć na uwadze to, iż musimy starannie rozróżniać między duchem czasu (*Zeitgeist*) i znakami czasu (*Zeichen der Zeit*). Sobór Watykański II postawił właśnie „znaki czasu" w centrum i uczynił z nich program obrad i końcowych dokumentów. Stąd też „Kościół zawsze ma obowiązek badać znaki czasów i wyjaśniać je w świetle Ewangelii, tak aby mógł w sposób dostosowany do mentalności każdego pokolenia odpowiadać ludziom na ich odwieczne pytania dotyczące sensu życia obecnego i przyszłego oraz wzajemnego ich stosunku do siebie. Należy zatem poznawać i rozumieć świat, w którym żyjemy, a także jego nieraz dramatyczne oczekiwania, dążenia i właściwości" (*Gaudium et spes*, 4).

W poszukiwaniu wiary chodzi zawsze na nowo o podwójne nawracanie się: powrót do Ewangelii i powrót do świata, w którym żyjemy. Z obserwacji działalności Kościoła wynika, że ważne są nie tylko te *wielkie znaki czasu*, które wspólnie przeżywamy jako Lud Boży, ale nie mniej ważne są i te *małe znaki*, które można określić jako *znaki czasu konkretnego miejsca* (*Zeichen einer Ortszeit*). Kościół powszechny przecież jako jedna wielka wspólnota świata realizuje swoje posłannictwo w konkretnych miejscach, w których żyje współczesny człowiek ze swoimi problemami natury egzystencjalnej. Czasem przeżywa radość i cieszy się życiem, czasem dręczony jest różną biedą i trwogą. Dlatego oczekuje on słusznie od Kościoła wsparcia i nadziei, ponieważ taka jest jego misja. Odczytując właściwie znaki czasu, Kościół powinien być zawsze tam, gdzie dzieje się człowiekowi krzywda i niesprawiedliwość. Współczesny świat jest bardzo podzielony pod względem zasobności w dobra doczesne. Podział ten zarysowuje się coraz bardziej na przestrzeń dobrobytu, ludzi żyjących w luksusie i przestrzeń coraz większej biedy, ludzi żyjących w niedostatku. Jak do tej pory, możni tego świata nie zdołali zapobiec tym dysproporcjom na różnych kontynentach. Pomimo wysiłków podejmowanych przez rządy poszczególnych państw, nie dopracowano się rozwiązań systemowych, które położyłyby

kres tej rażącej niesprawiedliwości społecznej i gospodarczej. Kościół swoim nauczaniem i posługą włącza się od wieków w różne akcje charytatywne na świecie, aby ulżyć narodom w ich biedzie i niedostatkach.

Papież Paweł VI w encyklice *Populorum progressio*, podejmując kwestie niesprawiedliwości społecznej, dał znak solidarności z narodami, które borykają się z różnymi dramatycznymi problemami egzystencjalnymi, zwłaszcza z ogromną biedą. Kwestia społeczna jest dziś problemem światowym – podkreśla Paweł VI i zaznacza, że „rozwój ludów – szczególnie tych, które usiłują uwolnić się od głodu, nędzy, chorób endemicznych i ciemnoty; które dążą do pełniejszego uczestnictwa w owocach cywilizacji, i domagają się większego uznania dla swych wartości ludzkich, które wreszcie zdecydowanie kierują się ku pełniejszemu rozwojowi – jest przedmiotem szczególnej uwagi Kościoła" (Encyklika Pawła VI *Populorum progressio*, z 26 marca 1967 roku, 1). Jest to też znak odpowiedzialności Kościoła za Lud Boży na całym świecie. Dlatego Kościół ciągle nawołuje nie tylko pod hasłem miłosierdzia ewangelicznego, ale także żąda od rządzących na świecie sprawiedliwych systemów społeczno-politycznych. Konieczne są znaki działania na rzecz pokonywania wszelkich podziałów i znaki na rzecz zjednoczenia ludzkości, której celem powinna być wspólna przyszłość. Do takiego myślenia powinno skłaniać ludzkość, chociażby to, że na całym globie ziemskim ludzie żyją nie tylko coraz bliżej siebie, ale są też i od siebie zależni i nawzajem siebie potrzebują.

Takiego rozwoju wydarzeń w świecie, jak obecnie, nie można było sobie jeszcze przed kilkoma dziesiątkami lat w ogóle wyobrazić. Warto w tym kontekście przywołać myśl, którą już w czasie Soboru Watykańskiego II wypowiedział Carl Friedrich von Veizsäcker, a mianowicie, że pojęcie „polityka zagraniczna" nie jest adekwatne do obecnego ducha czasu, w jakim ludzkość się znalazła. Z perspektywy czasu, dzisiaj można tylko jego słuszną wypowiedź podzielić. Jeśli chcemy dzisiaj w naszych społecznościach żyć i funkcjonować, to musimy zdawać sobie sprawę z tego, że przychodzi nam egzystować w coraz to bardziej spluralizowanym świecie. Żyjąc w konkretnej wspólnocie chrześcijańskiej, czy jakiejś innej grupie, powinniśmy dążyć do tego, aby w naszych wspólnotach wiary tworzyć taką przestrzeń, która umożliwiłaby nam zbliżyć się do siebie i nawzajem dzielić się zarówno radością, jak i cierpieniem.

Sięgając do nauczania Soboru Watykańskiego II, należy mieć jednak na uwadze przede wszystkim to, że zwykłe przyjęcie tegoż nauczania nie wystarczy. Ono po prostu zobowiązuje i żąda od nas odpowiedzi w formie świadectwa, ponieważ jedynie w ten sposób możemy odnaleźć naszą drogę wiodącą do odnowy i pełnego nawrócenia.

Podejmując refleksję związaną z zagadnieniem odnowy w Kościele, nie sposób nie zauważyć, iż Sobór Watykański II otworzył się zdecydowanie na problemy chrześcijan. Takie podejście spowodowało w rzeczywistości nową myśl teologiczną o charakterze potrójnego dialogu: dialog ze światem i dialog wewnątrzkościelny. Na trzecie pole dialogu wskazuje przede wszystkim Dekret o ekumenizmie *Unitatis redintegratio*, jak również Deklaracja o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich *Nostra aetate*. Istotne jest tu też znaczenie Deklaracji o wolności religijnej *Dignitatis humanae*, która swoją treścią nawet przekracza wszelki dialog, ponieważ wyłania się z niej jasno wolność sumienia, religii i wiary. Fundamentalna zmiana w refleksji teologicznej wiąże się z przejściem od istnieją-

cego wówczas sposobu myślenia, wyrażającego się w abstrakcyjnym pojmowaniu prawdy, do orientacji bardziej historyczno-egzystencjalnej (Eduard Schillebeeckx, *Die Signatur des Zweiten Vatikanums. Rückblick auf drei Sitzungsperioden*, Wien 1965, s. 120-143).

Nie ulega wątpliwości, że przemiana w Kościele katolickim, która dokonuje się od Papieża Jana XXIII, jest największa i najgłębsza. Proces podejmowania nowych wyzwań w Kościołach lokalnych trwa i ma charakter permanentny. Przebiega on oczywiście mniej lub bardziej dynamicznie na wszystkich kontynentach i jego zróżnicowanie uwarunkowane jest zachodzącymi przemianami społeczno-kulturowymi, które mają z jednej strony charakter partykularny, z drugiej zaś coraz bardziej globalny. Przed nowymi zadaniami stoi także Kościół w Polsce, zwłaszcza od 1989 roku, czyli od momentu załamania się dyktatury komunistycznej i wejścia społeczeństwa polskiego na drogę transformacji ustrojowej i reform demokratycznych (Helmut Juros, *Kościół. Kultura. Europa. Katolicka nauka społeczna wobec społeczności*, Wydawnictwo ATK, Lublin-Warszawa 1997, s. 227).

Ten okres postępującej demokratyzacji życia okazał się trudniejszy, niż wcześniej przypuszczano, również i dla struktur Kościoła. Pomimo wsparcia, jakim był pontyfikat Ojca Świętego Jana Pawła II, ten potężny oręż nie wystarczył, Kościół w Polsce nie uniknął wielu problemów, przede wszystkim ataków antykościelnych ze strony środowisk lewicowo- liberalnych. Te ataki nasiliły się zwłaszcza po śmierci Jana Pawła II i trwają do dzisiaj pod różnymi postaciami. W ostatnim czasie ujawnianych jest coraz więcej przypadków pedofilii wśród duchownych. Wielkim wyzwaniem, przed którym staje Kościół katolicki, jest wychodzenie naprzeciw zjawiskom związanym z postmodernizmem, który przejawia się w radykalnym pluralizmie indywidualnych postaw i stylów życia. Nie tylko społeczeństwa Zachodu dystansują się coraz bardziej od Kościoła instytucjonalnego. Również i społeczeństwo polskie przyjmuje wobec Kościoła jako instytucji coraz bardziej postawę krytyczną. Taki stan rzeczy wynika po prostu z faktu postępującej sekularyzacji i w dużej mierze jest pochodną zmieniającej się sytuacji społeczno-politycznej po obaleniu systemu komunistycznego. System ten przerodził się w wielu obszarach życia w nowy totalitaryzm – liberalizm, stanowiący dla społeczeństwa, szczególnie dla jego postaw moralnych, nie mniejsze zagrożenie niż systemy totalitarne w przeszłości.

Przemiany, jakie zauważamy w otaczającej nas rzeczywistości, nie ograniczają się tylko do jakiegoś jednego wątku życia, ale dotykają niemal wszystkich jego dziedzin, zwłaszcza zaś systemu wartości i dotyczy bodaj wszystkich grup wiekowych obojga płci (Stephan Leimgruber, *Christsein – Lernen in postmoderner Zeit. Einführung in die Erwachsenenbildung. Mit Photographien von Joseph De Pretto*, w: Beiheft 9/10 (1997) – KAGEB Erwachsenenbildung. Zeitschrift der Katholischen Arbeitsgemeinschaft für Erwachsenenbildung der Schweiz und Lichtensteins, Luzern 1997, s. 6; Heiner Barz, *Postmoderne Religion. Die junge Generation in den Alten Bundesländern*, Opladen 1992; Karl Ernst Nipkow, *Erwachsenwerden ohne Gott? Gotteserfahrung im Lebenslauf*, München 1987). Rzeczywistość tę dobrze ilustrują przemiany, jakie dokonują się na przykład w instytucji małżeństwa, które przeszło istotną metamorfozę – od klasycznej formuły wspólnego życia uświęconego czy usankcjonowanego umową małżeńską do niesformalizowanego, wolnego związku z wieloma wariantami wspólnego pożycia. Postmodernistycznym przemianom podlega także szkoła, która musi dostosowywać się do fluktuujących oczekiwań ze strony społeczeństwa: dzieci i ich rodziców, również zmuszonych stawiać czoło wyzwa-

niom gwałtownie zmieniającej się rzeczywistości (Stephan Leimgruber, *Christsein – Lernen in postmoderner Zeit*, dz. cyt.).

Kościół współczesny nie jest już niestety rzeczywistością w pełni tożsamą ze społeczeństwem, lecz jako jego część partycypuje w procesie ciągłych przemian. Na płaszczyźnie instytucjonalnej jest wprawdzie jeszcze wiele pól spójnych, ale patrząc na życie religijne chrześcijan, zauważa się postępującą erozję. Normy etyczne, które uważane były za niezmienne, przeżywają dzisiaj kryzys, a wiara religijna jako taka straciła w dużej mierze swoją oczywistość i społeczną akceptację. Problematyka dotycząca przekazu wiary przyszłym pokoleniom, jaką przypisuje chrześcijanom Sobór Watykański II, nie znajduje jednolitego potwierdzenia ze strony Kościoła urzędowego (Paul Schladoth, *Das II. Vatikanum und seine Bedeutung für die Religionsdidaktik*, w: Klemens Richter, (red.), *Das Konzil war erst der Anfang*, Verlag Grünewald, Mainz 1991, s. 217; Josef Ratzinger, *Die Krise der Katechese und ihre Überwindung. Rede in Frankreich*, Verlag Johannes, Einsiedeln 1983). Maleje liczba chrześcijan biorących czynny udział w życiu Kościoła. W odróżnieniu od witalności młodego Kościoła w Afryce, Ameryce Południowej i częściowo na Dalekim Wschodzie (np. w Południowej Korei), co zauważyć można, chociażby podczas uroczystych obrzędów liturgicznych transmitowanych przez stacje telewizyjne, w Kościele europejskim mówi się o ciągle postępującym kryzysie przekazu wiary (Stephan Leimgruber, *Christsein – Lernen in postmoderner Zeit*, dz. cyt.).

Młodzież izoluje się od Kościoła, co prowadzi do dysfunkcji międzypokoleniowych (Jerzy Bagrowicz, *Edukacja religijna współczesnej młodzieży. Źródła i cele*, Wydawnictwo UMK, Toruń 2000). Dowodem narastającego kryzysu są, szczególnie w Niemczech, liczne w ostatnich dziesięcioleciach wystąpienia ochrzczonych z Kościoła. W przeważającej części są to ludzie młodzi, którzy świadomie rezygnują z przynależności do Kościoła. Kryzys religii nie oznacza tu w żadnym wypadku jej zaniku. Religia jednak, formułując nieco obrazowo, nie może na dzisiejsze pytania udzielać odpowiedzi z wczoraj. Dotyczy to szczególnie ludzi młodych, którzy stawiają odważnie pytania religijne, domagające się odpowiedzi i decyzji wyboru między dobrem a złem, pytania egzystencjalne dotyczące sensu życia, pytania finalne (Cyprian Rogowski, *Młodzież i ewangelizacja w środowisku katolickim i protestanckim w Niemczech*, w: Władysław Nowak (red.), *Młodzież a ewangelizacja w perspektywie wyzwań XXI wieku*, Wydawnictwo WSD Hosianum, Olsztyn, s. 89-111). Kryzys ten dotyka również społeczeństwo polskie i odbija się oczywiście negatywnie na funkcjonowanie szkolnej lekcji religii i katechezy parafialnej.

W literaturze przedmiotu dyskutowane są: współczesne problemy wiary i Kościoła, obustronna alienacja młodzieży i Kościoła, symptomy kryzysu szkolnej lekcji religii i praktyki sakramentalnej wierzących, istotne miejsca nauki wiary wśród zmieniających się współcześnie uwarunkowań, którymi są rodzina jako środowisko elementarnego wychowania religijnego, szkoła jako przykład humanistycznego i chrześcijańskiego wykształcenia oraz parafia jako miejsce tożsamości religijnej, komunikacji i nauczania międzypokoleniowego (Stephan Leimgruber, Michael Langer (red.), Erich Feifel. *Religiöse Erziehung im Umbruch*, Verlag Kösel, München 1995). Wobec tego słuszna wydaje się koncepcja zmierzająca do religijnego kształcenia dorosłych rozumianego jako „nauka stawania się chrześcijaninem" (Rudolf Englert, *Religiöse Erwachsenenbildung. Situation – Probleme – Handlungsorientierung, Verlag Kohlhammer*, Stuttgart – Berlin 1992, s. 20-27).

Ks. Rogowski zaznacza, że skoro wiara ludzi dorosłych ulega zachwianiu, to zaangażowanie Kościoła na rzecz kształcenia religijnego dorosłych jest bardzo istotne. W czasach postmodernizmu należy zabiegać przede wszystkim o takie działania, które przyczyniałyby się do rozumienia wiary jako możliwej opcji i koncepcji życia. Dużą wagę należy przywiązywać do edukacji religijnej dzieci w wymiarze praktycznym, zwłaszcza katechezy sakramentalnej. Jest to szansa w nowoczesnym społeczeństwie, podlegającym ustawicznym przemianom. Na tym tle Kościół w Polsce powinien zintensyfikować dyskusje wokół problematyki przywrócenia świętowania niedzieli w społeczeństwie. Trzeba też zwrócić szczególną uwagę na zadania dotyczące religijnego kształcenia czy – mówiąc inaczej – katechezy dorosłych. Religijne kształcenie dorosłych nie może ograniczać się jedynie do praktykowania form religijnych, lecz chodzi o bardziej poszerzony horyzont światopoglądowy, o stematyzowanie podstawowych zagadnień dotyczących ludzkiego życia i jego sensu. Nie ulega wątpliwości, że proponowane wszelkiego rodzaju kościelne spotkania w ramach formacji dorosłych mogą się przyczynić do odbudowania „tożsamości wiary w pluralistycznym świecie" (Stephan Leimgruber, *Christsein – Lernen in postmoderner Zeit*, dz. cyt., s. 7).

Trzeba jednak mieć na uwadze i to, że religijne kształcenie dorosłych, w odróżnieniu od nauczania religii w szkole, ma charakter dobrowolny i wiąże się z osobistą decyzją zainteresowanej osoby i jej gotowością do podjęcia tego zadania. Poza tym w religijnym kształceniu dorosłych mamy do czynienia przede wszystkim z ludźmi poszukującymi i pytającymi. Reasumując powyższe rozważania, ks. Rogowski stawia zasadnicze pytanie, czy Kościół zdoła włączyć się w te wszystkie trudne problemy, które przynosi zmieniający się ustawicznie świat? Zawieszając to pytanie w tym miejscu, powraca do niego poniżej jeszcze w innych kontekstach swoich analiz.

Problem przemiany Kościoła, o czym była mowa wyżej może być, a nawet powinien być rozumiany z jednej strony jako proces „od wewnątrz" (*Ecclesia ad intra*), z drugiej zaś jako proces „od zewnątrz" (*Ecclesia ad extra*). Według Soboru, takie spojrzenie na Kościół ma na celu jego samo ewangelizację. Trzeba podkreślić, że powyższe ujęcie Kościoła koresponduje z człowiekiem, który również w tych dwu wymiarach siebie określa i urzeczywistnia. W realizacji swojego posłannictwa Kościół, otwierając się na zewnątrz, nie może odchodzić od swej własnej istoty, nie może utracić nic ze swojej tożsamości. W określeniach *ad intra* i *ad extra* zawiera się wymiar duszpasterski działalności Kościoła. Posługa ta jest w każdej postaci wyrazem i owocem wiary w Kościół, dotyczy to zarówno duchownych, jak i świeckich.

Kościół, wypełniając zbawczą misję, nie może pozostawać obojętny na zachodzące procesy ewolucyjne w świecie. Dzisiejszy świat podlega bowiem ewolucji w porządku społecznym, kulturalnym, gospodarczym, technicznym i dlatego od Kościoła oczekuje się szczególnej wrażliwości i gotowości do podejmowania nieustannego dialogu ze światem. Szybkie przemiany społeczno-kulturalne wywierają ogromny wpływ na życie religijne chrześcijan, stąd też konieczne jest światło wiary do poznania Boga i Chrystusa, do adekwatnej oceny rzeczy doczesnych. Kościół katolicki rozpoczął na Soborze debatę od odkrywania na nowo swojej misji ewangelizacyjnej, kierując uwagę na siebie i weryfikując jednocześnie dotychczasową praktykę w świetle Ewangelii. Synod rzymski z 1974 roku mówi o procesie ciągłego wewnętrznego nawrócenia chrześcijan i odnowy różnych

wspólnot religijnych i instytucji, których to przemian Kościół niewątpliwie na sobie doświadcza (*Erklärung der Synodalväter. Schlußdokument der römischen Bischofssynode 1974*, Nr 6, w: HerKorr 28 (1974), s. 622-624).

Kościół jest zobowiązany do ustawicznego wglądu we własne sumienie i nieustannego oczyszczania swojego życia w ramach ustanawiania prawa, funkcjonowania instytucji i ich sposobów działania. Kościół musi być znakiem dla siebie i na zewnątrz, iż troszczy się w sposób szczególny o prawa człowieka (Udo Friedrich Schmälzle, *Bekehrung oder Neurose*? *Der Weg der Kirche nach dem II. Vatikanum unter dem Anspruch der Selbstevangelisierung*, w: Klemens Richter (red.), *Das Konzil war erst der Anfang*, Verlag Grünewald, Mainz 1991, s.119-139).

Rok później Papież Paweł VI w Adhortacji *Evangelii Nuntiandi* wyraźnie mówi o samo ewangelizacji Kościoła: [...] „Kościół jako głosiciel Ewangelii, zaczyna swe dzieło od ewangelizowania samego siebie. Jako wspólnota wierzących, jako wspólnota nadziei wyrażanej życiem i dzielonej z innymi oraz wspólnota braterskiej miłości, musi ciągle słuchać tego, w co wierzy, i motywów swej nadziei, i nowego przykazania miłości. Jako Lud Boży, który żyje wśród świata i często jest kuszony przez jego bożki, ustawicznie musi przyjmować wieść o „wielkich sprawach Bożych", dzięki którym nawrócił się do Pana, żeby znowu być przezeń wzywanym i zgromadzonym w jedno. Mówiąc krócej, Kościół zawsze winien być ewangelizowany, żeby mógł zachować swą świeżość, żarliwość i moc w głoszeniu Ewangelii. Sobór Watykański II wspomniał, a Synod Biskupów w roku 1974 mocno podjął na nowo ten argument o Kościele jako ewangelizującym siebie samego poprzez ustawiczne nawracanie się i odnawianie, aby mógł wiarygodnie ewangelizować świat" (Papież Paweł VI, *Adhortacja Evangelii Nuntianidi o ewangelizacji w świecie współczesnym*, 1975, Nr 15).

W papieskim dokumencie pojęcie „samo ewangelizacja" pojawia się po raz pierwszy i zawiera się w nim wezwanie Soboru do wewnętrznej reformy Kościoła. W innym miejscu adhortacji *Evangelii nuntiandi* Papież Paweł VI, mówiąc o samo ewangelizacji Kościoła apeluje, aby nie schodzić z prawej drogi, którą jest sam Chrystus: „Tak więc pomiędzy Chrystusem, Kościołem i ewangelizacją zachodzi jak najściślejszy związek. W tym <czasie Kościoła> on sam posiada powierzony sobie urząd ewangelizowania. Nie godzi się wykonywać tego urzędu bez niego albo tym bardziej przeciw niemu. Trzeba krótko wspomnieć, że nie bez bólu słyszymy w naszych czasach o ludziach – chociaż kierowanych dobrą wolą, jak chcemy wierzyć, ale z całą pewnością schodzących z prawej drogi, którzy często twierdzą, że chcą kochać Chrystusa, ale nie Kościół. Jak niedorzeczny jest taki rozdział, jasno wynika ze zdania Ewangelii: <Kto wami gardzi, Mną gardzi>. Z jakiej racji ktoś mówi, że chce kochać Chrystusa, jeśli nie kocha Kościoła, skoro jednym, najwspanialszym ze wszystkich świadectw o Chrystusie jest ta wypowiedź św. Pawła: <Chrystus umiłował Kościół i wydał zań samego siebie?> (*Evangelii nuntiandi*, Nr 16).

W kontekście powyższych rozważań dotyczących samo ewangelizacji Kościoła, ks. Rogowski stawia pytanie, jak dalece ta koncepcja urzeczywistnia się w praktyce? Odpowiadając na nie, zauważa, że nie brakuje głosów krytycznych nawet w Kościele. Sam Papież Paweł VI, już w 1972 roku, zwrócił uwagę na ten problem w sposób bardzo przejmujący. W swoim przemówieniu zaznaczył, że jest zawiedziony wynikami Kościoła,

co do jego reformy wynikającej z nauki Soboru, i że nie można tu mówić z wyrażaną wcześniej nadzieją o „przeżywaniu wiosny" w tej materii. Wiele przemawia za tym, mówi dalej Papież, że proces reformy wewnątrzkościelnej podjęty został przez wielu jedynie z pastoralno-taktycznych względów. To, że brak jest sukcesów w obszarze wdrażania idei soborowych, wiąże się z działaniem szatana w świecie, powiada Paweł VI w swoim przemówieniu: „Gęsty dym szatana przedostał się niektórymi szczelinami nawet do Kościoła" (Cyt. za: Udo Friedrich Schmälzle, *Bekehrung oder Neurose*?, dz. cyt., s. 121).

Warto też przywołać wypowiedź kardynała Ratzingera, wówczas jeszcze profesora teologii na Uniwersytecie w Tübingen, jego komentarz do art. 20 konstytucji soborowej *Gaudium et Spes.* Odnosząc się do marksizmu, skrytykował wtedy utożsamianie tego, co chrześcijańskie ze światem zachodnim. Zachęcał do podejmowania działań, aby cierpienie biednych i pozbawionych praw widzieć jako szczególne zadanie chrześcijańskie (Cyt. za: Udo Friedrich Schmälzle, *Bekehrung oder Neurose*?, dz. cyt., s. 121).

Teologia samo ewangelizacji rozpoczyna się wtedy, gdy nauka wiary jako treść ewangelizacji urzeczywistnia się w życiu płynącym z wiary. Dotyczy to każdego z nas indywidualnie, jak również Kościoła jako *zaczynu* ewangelizacji. W procesie ewangelizacji adhortacja Papieża Pawła VI rozróżnia sześć elementów: świadectwo życia lub świadectwo bez słów; otwarte przepowiadanie słowa życia; przylgnięcie duchowe; wejście we wspólnotę; przyjęcie znaków i zaangażowanie na rzecz apostolstwa (*Evangelii nuntiandi*, nr 21-24). Paweł VI zwraca jednocześnie uwagę i na przeszkody, które utrudniają proces ewangelizacji. Przytacza tu następującą refleksję: „Ateiści i niewierzący z jednej strony, a niepraktykujący z drugiej, stwarzają poważną przeszkodę dla ewangelizacji. Pierwsi dlatego, że w pewien sposób odrzucają wiarę, nie są zdatni do przyjęcia nowego porządku rzeczy i nowego znaczenia świata, życia, historii; zrozumienie takie rodzi się tylko na podstawie <Absolutu>, jakim jest Bóg. Drudzy dlatego, że są obojętni, zajmują stanowisko poniekąd wrogie, właściwe tym, którzy myślą, że najlepiej wiedzą, jak ułożyć swoje sprawy, którzy twierdzą, że wszystko rozumieją, wszystkiego doświadczyli i nic już nie pozostaje im do wierzenia" (*Evangelii nuntiandi*, Nr 56).

Ks. Rogowski podkreśla dalej, że w działalności ewangelizacyjnej Kościoła nie chodzi tylko o wymiar etyczny, lecz o cały proces ewangelizacji określony bardzo jasno w soborowej konstytucji o Kościele *Lumen Gentium.* Dokument ten wyraźnie rozgranicza aspekt jurydyczny Kościoła od rozumienia sprawowania urzędu, a także istoty działania Kościoła zakorzenionego w Misterium Słowa Wcielonego. Relacja zachodząca między Misterium Wcielenia i Misterium Kościoła jest pojmowana na zasadzie analogii. Misterium Wcielenia prowadzi do interakcji pomiędzy Bogiem i człowiekiem w Jezusie Chrystusie (*Konstytucja dogmatyczna o Kościele*. Rozdział I o *Misterium Kościoła*). Ewangelizacja zaś w sensie samo urzeczywistniania się Kościoła aż do końca czasów, rozumiana jest analogicznie jako dalszy ciąg tego interakcyjnego procesu, wynikającego z Tajemnicy Wcielenia.

Jeśli chcemy mówić o znaczeniu Soboru Watykańskiego II dla teologii i Kościoła w kontekście teraźniejszości, to nie można, na co ks. prof. Rogowski zwraca szczególną uwagę, nie uwzględnić konkretnego punktu widzenia i perspektywy, z jakiej patrzymy na rzeczywistość zachodzących procesów. Procesy te pozwalają odkryć znaczenie Soboru

Watykańskiego II i ukazać ich wagę w wymiarze praktycznym. Aby właściwie ocenić to wyjątkowe wydarzenie soborowe, nie można tej oceny dokonać kompleksowo, lecz należy ją ująć pod kątem konkretnego zjawiska i doświadczenia. Warto w tym miejscu przywołać wypowiedź Karla Rahnera, który stwierdził, że Sobór jest pierwszym urzędowym samo urzeczywistnieniem się Kościoła otwartego na świat (Karl Rahner, *Theologische Grundinterpretation des II. Vatikanischen Konzils*, w: tenże, *Schriften zur Theologie XIV*, Verlag Benzinger, Zürich 1980, s. 287-302). To otwarcie na świat oznacza przede wszystkim otwarcie na rozwinięty świat Zachodu z jego nowoczesną nauką i teologią, z jego pytaniami i problemami post chrześcijańskiej kultury.

Pluralizm w teologii i jego rozwój nie zależy tylko od rozmaitych uwarunkowań kulturowych danego regionu. Od pewnego czasu różne opcje i szkoły teologiczne wskazują również na pluralizm wewnątrz teologiczny (Franz-Xaver Kaufmann, *Pluralismus, Pluralität* (Praktisch-theologisch), w: Walter Kasper, Konrad Baumgartner i in. (red.), *Lexikon für Theologie und Kirche*, t. VIII, dz. cyt., k. 364). Podstawowy warunek dotyczący jedności wiary i Kościoła nie musi koniecznie nadawać teologii jednolitego tonu, lecz pozostawia przestrzeń dla jej rozwoju i kształtowania się różnych tendencji czy koncepcji zgodnych z nauczaniem Kościoła. Taki obraz można zauważyć już w Nowym Testamencie, gdzie różne akcenty teologiczne nie pozostają we wzajemnej relacji bez napięcia (Ulrich Hemel, *Religionspädagogik im Kontext von Theologie und Kirche*, dz. cyt., s. 150). Chociaż badania egzegetyczne wyraźnie wskazują na różnice zachodzące między teologią w Ewangelii św. Łukasza, św. Jana, czy listach św. Pawła, to treści w niej zawarte absolutnie nie podważają ducha jedności wiary, zgodnie z nauczaniem samego Jezusa Chrystusa. Marian Rusecki podkreśla, że „kwestię jedności na nowo należy podjąć tam, gdzie chodzi o utraconą jedność chrześcijan, których jedność w obliczu narastającego pluralizmu staje się problemem zyciowym" (Hans Waldenfels, *In der Nachfolge Jesu. Zur Selbstidentität der Kirche*. (*Naśladując Jezusa. Samoświadomość Kościoła*), w: Marian Rusecki, i. in. (red.), *Chrześcijaństwo jutra*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2001, s. 315-353).

Również i konkretna praktyka Kościoła obrazuje zdecydowanie teologiczny i wewnątrzkościelny pluralizm, rozpoczynając od różnorodnych liturgicznych tradycji pierwszych wieków chrześcijaństwa, we wschodnim i zachodnim Kościele, aż do różnorodnych form życia ascetycznego, monastycznego i duchowego. Są to wieloaspektowe kwestie związane z celebracją liturgiczną, w której Kościół jawi się jako wspólnota wiary, chrztu, Eucharystii i modlitwy (Władysław Nowak, Celebracja misteriów, w: Cyprian Rogowski (red.), *Leksykon pedagogiki religii*, dz. cyt., s. 37-39). Trzeba jednak pamiętać, że do pluralizmu w teologii i Kościele należy także odpowiedzialność za niezmienność depozytu wiary, zgodnie z Ewangelią. W tym właśnie świetle pluralizm teologiczny i wewnątrzkościelny jest znakiem czasu dla rozwoju wiary w ogóle. Wierzący, włączeni w misterium paschalne Chrystusa, żyją nowym życiem, ponieważ umarli dla grzechu i coraz bardziej otwierają się na działanie Ducha Świętego. Bliski kontakt z Bogiem sprawia, że człowiek wierzący doskonali się jako osoba i dzięki wierze dokonuje się w nim personalizacja, którą można określić jako chrystoformizacja (Paweł Rabczyński, *Tożsamość wiary*, w: Cyprian Rogowski (red.), *Leksykon pedagogiki religii*, dz. cyt., s. 817-818).

Pluralizm teologiczny ma również konsekwencje dla edukacji religijnej na terenie szkoły, ponieważ wynika z niego problem dydaktyczny, zwłaszcza dla nauczycieli religii

(Georg Hilger, Stephan Leimgruber, Hans Georg Ziebertz (red.), *Religionsdidaktik*, dz. cyt., s. 180-200). Wśród nich bowiem można zauważyć takich, którzy myślą bardzo pragmatycznie i oczekują od Kościoła ciągłej odnowy, inni natomiast odnoszą się krytycznie do wstecznych tendencji i stanowczo wskazują na konieczność reform w duchu bardziej intensywnego urzeczywistniania myśli Soboru Watykańskiego II. Wiąże się to ściśle ze wspomnianą wyżej problematyką samoświadomości Kościoła. Takie spojrzenie dotyczy też konsekwencji, „jakie z punktu widzenia wewnętrznych struktur Kościoła łączą się jednocześnie z rozwojem pluralizmu kościelnego" (Hans Waldenfels, *In der Nachfolge Jesu. Zur Selbstidentität der Kirche*. (*Naśladując Jezusa. Samoświadomość Kościoła*), w: Marian Rusecki i in. (red.), *Chrześcijaństwo jutra*, dz. cyt., s. 315-353).

Te różne punkty widzenia i stanowiska nie są jakimś zjawiskiem negatywnym, lecz mogą prowadzić do wrażliwości estetycznej w wymiarze pedagogicznym i teologicznym, a tym samym do twórczej kreatywności, i wpływać pozytywnie też na rozwój samej dydaktyki religii. Relewantna jest tu także refleksja dotycząca edukacyjnego wymiaru kreatywności w nauczaniu i kreatywności w działaniach edukacyjnych nauczyciela religii (Cyprian Rogowski, *Hermeneutyczno-dydaktyczny wymiar symbolu i implikacje pedagogicznoreligijne*. *Studium pedagogicznoreligijne w wymiarze interdyscyplinarnym*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1999).

Trzeba tu wyraźnie podkreślić, iż pluralizm w teologii i Kościele nie oznacza dowolności, ale wspólny wysiłek w dążeniu do zgłębiania prawdy zawartej w Objawieniu Bożym. Zgodnie z naturą chrześcijańskiej wiary, ten wspólny trud i zaangażowanie wszystkich chrześcijan może prowadzić do poszukiwania jeszcze głębszej wspólnoty i zażyłości z Jezusem Chrystusem, bez względu na różnice stanu, czy pochodzenie społeczne (Georg Hilger, Stephan Leimgruber, Hans Georg Ziebertz (red.), *Religionsdidaktik*, dz. cyt., s. 67-88). Wolfgang Beinert zaznacza, że „im szybciej chrześcijanie sami zaczną realizować przesłanie Ewangelii, tym większe będzie ona miała szanse, i tym bliższa będzie jej wyzwalająca moc nadawania konkretnych kształtów i stawania się człowiekiem. Dla wyzwalającej prawdy chrześcijaństwa otwierają się nowe horyzonty. Egzystencjalna wartość jego orędzia jeszcze się nie wyczerpała, dopiero teraz rozbłyśnie nowym blaskiem" (Wolfgang Beinert, *Befreiende Wahrheit. Die Botschaft des Christentums für das neue Jahrhundert* (*Wyzwalająca prawda. Orędzie chrześcijaństwa na nowe stulecie*), w: Marian Rusecki i in. (red.), *Chrześcijaństwo jutra*, dz. cyt., s. 481-515). Orędzie chrześcijańskie ma wpływ aktualnie i będzie miało wpływ w przyszłości na nowe formy działalności duszpasterskiej Kościoła. Można mieć nadzieję, że jeśli Kościół zostanie zaakceptowany przez społeczeństwo jako wiarygodny, to i jego nauczanie o wolności człowieka w Jezusie Chrystusie zostanie konsekwentnie przyjęte. Na tle modernistycznej mentalności współczesnego człowieka, opierając się na modelu *communio*, Beinert jednocześnie zaznacza i wydaje się słusznie, że to, co inne, nie musi być zgoła uważane jako odejście od jedynej prawdy, lecz jako jej ubogacenie (Wolfgang Beinert, *Befreiende Wahrheit. Die Botschaft des Christentums für das neue Jahrhundert* (*Wyzwalająca prawda. Orędzie chrześcijaństwa na nowe stulecie*), w: Marian Rusecki i in. (red.), *Chrześcijaństwo jutra*, dz. cyt., s. 481-515).

Według ks. prof. Rogowskiego obecnie w dyskusjach teologicznych podkreśla się, że w myśli soborowej zawarte są dwie wizje Kościoła: w pierwszej wizji chodzi o eklezjologię hierarchiczno-jurydyczną, w drugiej zaś, nowszej, Kościół pojmowany jest jako

communio. Bazując na nauce św. Pawła, mówi się coraz częściej nie tyle o powołaniu, ile o łasce darów, które są realizowane w Kościele przez osoby świeckie i duchowne. Są jednak środowiska, w których narasta niepokój z powodu przejmowania przez świeckich obowiązków osób duchownych i jednocześnie zarzuca się im często brak odpowiednich kompetencji. Podobnie słyszy się też głosy, że to duchowni mają „monopol na wiarę".

Kościół jako wspólnota wierzących stanowi bez wątpienia przestrzeń życiową wiary. Wizja Kościoła jako *communio* jest, jak wspomniano, charakterystyczna dla Soboru Watykańskiego II. W dokumentach odnowiono starożytną samoświadomość Kościoła: *communio sanctorum*. Rozumienie Kościoła jako *communio* oznacza wspólnotę w sensie biblijnej *koinonii*, a więc najpierw jako wspólnoty każdego wierzącego z Bogiem Ojcem przez Jezusa Chrystusa w Duchu Świętym, a następnie jako wspólnoty między wierzącymi. Idea c*ommunio* jest centralną w dokumentach soborowych (Andrzej Siemieniewski, *Kościół jako communio*, w: Cyprian Rogowski (red.), *Leksykon pedagogiki religii*, dz. cyt., s. 340-341). Oznacza to, że na Kościół trzeba patrzeć nie tylko w wymiarze doczesnym, lecz przede wszystkim w wymiarze nadprzyrodzonym. Dlatego też, relacje zachodzące między Kościołem i naukami teologicznymi są bardzo istotne, zwłaszcza w sferze eklezjalnej. Skuteczny i owocny przekaz religijny łączy się ściśle z odpowiedzialnością Kościoła i teologii. Tę odpowiedzialność można bardziej zrozumieć tylko w ujęciu wielopłaszczyznowym. Są aspekty, które odgrywają tu zasadniczą rolę. Chodzi szczególnie o zagwarantowanie eklezjalności przez reprezentantów uprawiających nauki teologiczne; o motywację, cele, uwarunkowania i założenia teologicznej działalności, które to czynniki należy rozumieć w wymiarze służebnym na rzecz wiary i wspólnoty wierzących w Kościele; eklezjalne treści poszczególnych dyscyplin teologicznych powinny być nieodzowne w relacji do posłannictwa Kościoła; pełnienie służby w Kościele przez upoważnionych teologów wynika w końcu z misji kanonicznej (Ulrich Hemel, *Religionspädagogik im Kontext von Theologie und Kirche*, Verlag Patmos, Düsseldorf 1986, s. 167-189).

Wymienione aspekty, samoczynnie nie gwarantują teologii charakteru eklezjalnego, ponieważ kształtuje się on w różnych wymiarach i płaszczyznach. Na Kościół można patrzeć w świetle teologii z różnych płaszczyzn. Teologia z kolei ma swoje odzwierciedlenie w przestrzeni Kościoła, gdzie znajduje swój mniejszy lub większy rezonans. Teologia spełnia zatem swoją funkcję w Kościele, której towarzyszy Urząd Nauczycielski Kościoła na czele z Papieżem, biskupami i prezbiterami. Z jednej strony, jak zaznaczyliśmy, funkcja teologii ma charakter służebny, tzn. inspiruje, uzasadnia, stawia pytania, potwierdza, krytykuje, towarzyszy i motywuje wszelkie działania Kościoła Urzędowego. Z drugiej zaś teologia powinna jednocześnie zabiegać o swój permanentny rozwój, ponieważ eklezjalność stanowi o wewnętrznej jakości teologii w ogóle. Trzeba tu też zaznaczyć, że teologia nie może się ograniczać li tylko do wymiaru uniwersyteckiego i badań naukowych, lecz przenika ona do pewnego stopnia każdą działalność pastoralną Kościoła. Istotne jest przy tym, aby działalności tej zawsze towarzyszyła teologiczna odpowiedzialność, ponieważ w innym razie może skutkować to całkowitą dowolnością bez kontrolowanych kryteriów czy reguł. To samo dotyczy również i teologii, ponieważ zobowiązana jest do odpowiedzialności przed całym Kościołem i w tym sensie nie może pozwolić sobie na żadną dowolność.

Na Kościele ciąży również odpowiedzialność za przekaz religijny w środowisku szkoły. Lekcja religii jako przedmiot szkolny uwarunkowana jest wprawdzie obszarem szkoły, ale stoi ona, jak zaznaczono, także w ścisłej łączności z Kościołem jako przestrzenią życiową wiary. Nauczyciel religii pełni w szkole służebną funkcję nie tylko jako pracownik oświaty, ale również z upoważnienia Kościoła naucza religii na podstawie specjalnej misji *Missio canonica.* On sam jest też na mocy przyjętego sakramentu chrztu św. chrześcijaninem i członkiem Kościoła, co sprawia, jak w przypadku teologów, że ciąży na nim podobnie odpowiedzialność za wymiar eklezjalny szkolnej lekcji religii (Ulrich Hemel, *Religionspädagogik im Kontext von Theologie und Kirche*, Verlag Patmos, Düsseldorf 1986, s. 169-172). Relacji zachodzących między Kościołem i szkolnym nauczaniem religii nie można traktować jako stanu trwałego. Trzeba pamiętać, że Kościół jako wspólnota wierzących jest ustawicznie w drodze do Jezusa Chrystusa i potrzebuje ciągłej odnowy, stosownie do ducha czasu.

Bardzo często słyszy się, zwłaszcza ze strony intelektualistów, że dzisiaj trudno jest mówić o Bogu zarówno w Kościele, jak i w naszym społeczeństwie. W takim twierdzeniu jest może trochę racji, ale według oceny ks. prof. Rogowskiego, wymaga ono głębszej refleksji, aby uniknąć jednostronnych opinii. Bóg przemawia do wszystkich ludzi i każdy może czuć się zaproszony do budowania lepszego świata. Jeśli skorzystamy z tego zaproszenia, to mamy okazję ku temu, aby wkroczyć na nową drogę, wiodącą właśnie do spotkania z Bogiem. Spotkania o charakterze religijnym już same w sobie są szansą doświadczania Boga, Jego uzdrawiającej i przebaczającej mocy. Warto zwrócić w tym kontekście uwagę na fakt, iż zanim nauczający podejmują swoje posłannictwo, Bóg pierwszy zajął już swoje miejsce w człowieku, który jako istota jest obrazem Boga, a nie dopiero wówczas, kiedy stanie się chrześcijaninem. Bóg zaplanował dla każdego człowieka jego własną historię i w każdym ludzkim życiu można odczuć działanie miłości Bożej. W spotkaniach religijnych nauczający mają właśnie poszukiwać śladów miłości Bożej w historii człowieka. Co więcej, w spotkaniach tych ważniejsze są postawy i zachowania, odpowiadające zamierzeniom Boga, aniżeli rozmaite plany, środki i metody. Metodą i drogą dla nauczającego jest zawsze Bóg i On jest najważniejszym punktem orientacyjnym (Karl Heinz Schmitt, *Berufsmotivation*. *Was bedeutet Katechese heute?,* w: KatBl 125/2000, s. 302-306; Cyprian Rogowski, *Pedagogika religii*. *Podręcznik akademicki*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011, s. 192).

Każde spotkanie i z nim związane doświadczenie – nie tylko religijne – jest szczególnym fenomenem. W tym kontekście ks. Rogowski przytacza wymowny przykład: Młody intelektualista, wychowany ateistycznie, napisał w swoim *kulturalnym revue* otwarty list do Pana Boga. W liście tym przedstawił dwie ważne sprawy: Moi rodzice mówili mi zawsze, że wierzyć należy tylko nauce. Ale nauka na moje najważniejsze pytanie nie jest w stanie mi odpowiedzieć, chodzi bowiem o zagadnienie śmierci. Wszyscy mówią, że Bóg rzeczywiście jest. Sam doświadczam, iż mam z tym problem, nie mogę zaakceptować śmierci, chcę po prostu żyć. I pisze ten młody człowiek dalej: *Boże, Ty musisz istnieć, abym ja mógł żyć*. Drugie pytanie, które go nurtuje, brzmi następująco: Kto jest w stanie mnie zrozumieć? Moja żona? Moje dziecko? Moja matka? Mój ojciec? Nikt nie jest w stanie mnie zrozumieć i ja sam siebie rozumiem najmniej. Jedynie Bóg może mnie zrozumieć. On sam zna moje życie od początku. *Boże, Ty musisz istnieć, abym ja mógł Cię kochać*. Tak

odczuwał swoją tęsknotę za Bogiem młody ateistyczny intelektualista. Jest dużo trudnych pytań i krańcowych doświadczeń w życiu ludzkim, wobec których człowiek staje się bezsilny i tylko, ufając Bogu, może zrozumieć siebie i innych.

Kościół zmienia się wspólnie z drogą, którą kroczy na spotkanie z Bogiem. Droga Kościoła jest więc równocześnie drogą wiary. Stąd też trzeba zauważyć, że w ostatnim czasie zmieniło się w znaczny sposób spojrzenie Kościoła na szkolną lekcję religii, ale i tej na Kościół. Dzisiaj klasyczne rozróżnienie między *Kościołem nauczającym* i *Kościołem* słuchającym, podział ten napotyka na coraz większą krytykę ze strony wierzących. W procesie wiary nie akceptują jednostronnego podejścia, jakoby tylko wyłącznie Kościół Urzędowy z Papieżem i biskupami na czele miał monopol na rozwój nauki wiary. Coraz częściej słyszy się wołanie chrześcijan o ich współudział w urzeczywistnianiu się Kościoła w duchu odnowy soborowej. Jest to oddolny głos Kościoła, który nie kwestionuje normatywności głoszonych prawd, lecz pragnie uczestniczyć w przestrzeni określanej jako normatywność w wymiarze wspólnotowym. Chodzi tu o wspólne słuchanie prawdy objawionej i wspólne doświadczenie, prowadzące do autentycznego przekonania w wierze.

Warto przytoczyć tu słowa, które w jednym z wywiadów radiowych wypowiedział kard. Walter Kasper: *Kościół potrzebuje przede wszystkim ludzi zaangażowanych, ale także krytycznie nastawionych do aktualnych trendów, przyjmujących to, co pozytywne i biorących na siebie odpowiedzialność za Kościół. Nie można po prostu winić za wszystko w Kościele duchowieństwa, biskupów i papieża. Ważne są tu wspólnoty, tak mi się wydaje, mówi kardynał, w których ludzie po prostu trzymają się razem i wspólnie ustalają, a nie pozwalają po prostu na przepisywanie czegoś przez instytucje. Dziś trzeba też zwrócić uwagę na zjawisko samotności. Nie tylko związane ze starszymi, ale także z bardzo wieloma młodymi ludźmi. Oni potrzebują wspólnoty i powinni uzyskać stąd orientację i wsparcie* (https://www.domradio.de/themen/reformen/2019-04-26/ohne-frauen-waere-jede-pfarrei-morgen-tot-kardinal-kasper-ueber-die-zukunft-der-katholischen-kirche, dostęp: 24.02.2021 – tłumaczenie ks. Rogowskiego).

Fundamentem tego procesu jest niewątpliwie charyzmatyczny charakter struktury Kościoła. Na podstawie sensu wiary, wszyscy chrześcijanie mają kompetencję zarówno w kwestiach dotyczących samej wiary, jak i chrześcijańskiego życia w ogóle. Świadectwu wiary chrześcijan należy się szczególna uwaga ze strony Kościoła instytucjonalnego. Wiara chrześcijańska nie ogranicza się li tylko do przekazu wiedzy religijnej na temat trudnych i abstarakcyjnych prawd teologicznych, lecz bardziej chodzi o działania i taką wiedzę, która może być pomocna w życiu. To, że chrześcijanie doświadczają swojej wiary w różnych obszarach codziennego życia, ma jednocześnie ogromne znaczenie w wymiarze eklezjalnym. Można powiedzieć, że właśnie „od dołu" płyną w stronę Kościoła bardzo ważne impulsy dla chrześcijańskiego życia i w ten sposób zarysowuje się szansa na nowe perspektywy wiary dla teraźniejszości (Paul Schladoth, *Das II. Vatikanum und seine Bedeutung für die Religionsdidaktik*, w: Klemens Richter (red.), *Das Konzil war erst der Anfang*, dz. cyt., s. 215).

Nawiązując do powyższej refleksji, warto podkreślić, że Johann Baptist Metz wprowadza tu interesujące określenie tzw. *podmiotowej orientacji rozumienia Kościoła* (*subjektorientiertes Kirchenverständnis*). Rozumienie to autor opisuje następująco: „po

pierwsze, wierzący nie są przedmiotami, lecz podmiotami, nie są tylko adresatami, lecz przede wszystkim nosicielami wiary i obietnic Bożych. Autorytet wierzących sam z siebie ma ogromną wagę i można to dobrze uzasadnić, nawiązując do myśli soborowej. Obok Urzędu Nauczycielskiego Kościoła istnieje również autorytet wierzących w Kościele. Rozumiejąc Kościół jako Lud Boży, Sobór wyraźnie podkreślił aktywną w nim rolę wierzących i tym samym stwierdził, iż na ich doświadczeniu wiary opiera się cały Kościół" (Johann Baptist Metz, *Ein neues Gemeindebild? – Inspirationen aus dem Erbe des Konzils*: w: Bernard Nacke (red.), *Dimensionen der Glaubensvermittlung. In Gemeinde, Erwachsenenbildung, Schule und Familie*, Verlag Kösel, München 1987, s. 46). Dokonując istotnych zmian, Sobór skoncentrował się zarówno na dziedzinie pastoralnej, jak i doktrynalnej. Jan Paweł II w liście apostolskim *Ecclesia Dei* pisał o „nieprzerwanej ciągłości" pomiędzy Soborem a Tradycją. (List apostolski *Ecclesia Dei* został ogłoszony 18 lipca 1988 roku w formie *motu proprio* i był odpowiedzią na wyświęcenie biskupów bez zgody Stolicy Apostolskiej przez arcybiskupa Lefebvra dnia 30 czerwca 1988 roku).

Benedykt XVI w przemówieniu do Kurii Rzymskiej mówił, że „hermeneutyka odnowy w ciągłości" dotyczy poziomu spraw z istoty historycznie zmiennych, ciągłość zaś zachodzi na poziomie zasad wiary. Problemy z recepcją myśli soborowej, jak zaznacza Benedykt XVI, pojawiły się dlatego, „że doszło do konfrontacji i przeciwstawienia sobie dwóch sprzecznych hermeneutyk i sporu na tym tle. Jedna wywołała zamieszanie, druga zaś – w sposób dyskretny, ale coraz bardziej widoczny – zaczęła przynosić i nadal przynosi owoce. Z jednej strony istnieje interpretacja, którą nazwałbym «hermeneutyką niecią-głości i zerwania z przeszłością»; nierzadko zyskiwała ona sympatie środków przekazu, a także części współczesnej teologii. Z drugiej strony istnieje «hermeneutyka reformy», odnowy zachowującego ciągłość jedynego podmiotu-Kościoła, który dał nam Pan; ten podmiot w miarę upływu czasu rośnie i rozwija się, zawsze jednak pozostaje tym samym, jedynym podmiotem – Ludem Bożym w drodze" (Przemówienie Benedykta XVI podczas spotkania z Kurią Rzymską, 22 grudnia 2005 roku).

Na Kościele ciąży obowiązek wskazywania dróg, zwłaszcza młodym ludziom, które umożliwią im kształtowanie własnego rozumienia wiary (*Gemeinsame Synode der Bistümer in der Bundesrepublik Deutschland. Ergänzungsband: Arbeitspapiere der Sachkommissionen*, Freiburg 1974, s. 85). Każda wspólnota, poprzez swoje doświadczenia i impulsy, może się niewątpliwie nawzajem wspierać i ubogacać w wierze.

Sobór Watykański II, zwany soborem eklezjologicznym, na nowo odkrywa misterium Kościoła i ukazuje jego integralny wymiar. Do istotnych należą tu aspekty katolickiej eklezjologii po Soborze Watykańskim II, jak również hermeneutyka myśli soborowej Kościoła przybliżona już częściowo w przywoływanych wyżej dokumentach. Tu spojrzymy na niektóre zagadnienia eklezjologiczne pod kątem hermeneutyki egzystencjalnej. Jak już zaznaczono, Sobór Watykański II swoim nauczaniem w poszczególnych dokumentach przyczynił się zdecydowanie do zmiany spojrzenia na perspektywę samo rozumienia Kościoła. Myśl soborową, począwszy od końca lat 60. XX wieku, zaczęto głębiej reflektować najpierw w społeczeństwach Zachodu, a później po upadku komunizmu także i w krajach dawnego bloku komunistycznego. Od tamtego czasu, rozwój eklezjologii staje ciągle przed nowymi wyzwaniami. Do najważniejszych zagadnień eklezjologicznych można aktualnie zaliczyć przede wszystkim problematykę przepowiadania

wiary, która splata się z nowoczesną mentalnością i świadomością człowieka, akcentującego wyraźnie swoją podmiotowość, wolność i pluralizm myślenia. Bardzo istotnym zagadnieniem jest także kwestia tożsamości i integralności wiary w kontekście wielości zachodzących procesów inkulturacyjnych. Tu rodzi się też równocześnie pytanie dotyczące w szczególny sposób samo rozumienia Kościoła katolickiego w relacji do dalece zaawansowanego procesu ekumenicznego. Relewantny jest również kontekst tematów związanych z aktywnością kleru i laikatu w Kościele. W tym obszarze pozostaje jeszcze wiele spraw kontrowersyjnych, które w dalszym ciągu potrzebują analiz i pogłębionej refleksji. Przykładem jest tu, chociażby kwestia roli kobiety w Kościele. Jest to temat, który bardzo często powoduje napięcie w różnych Kościołach partykularnych na świecie.

Wobec wyżej sformułowanych tematów eklezjologicznych, aby je lepiej zrozumieć, jak podkreśla ks. prof. Rogowski, warto najpierw nawiązać do hermeneutyki katolickiej, która wyrosła właśnie bezpośrednio z nauczania Soboru Watykańskiego II, zwłaszcza konstytucji soborowej *Gaudium et spes*. Dla hermeneutyki katolickiej przełomowy okazał się rok 1964, patrząc zwłaszcza na jej znaczenie z perspektywy pedagogicznoreligijnej. Jak podkreśla jeden z niemieckich pedagogów religii Günter Stachel, bardzo ważne jest zrozumienie zasad hermeneutyki i wynikających z nich skutków dla nauczania Kościoła. Jeśli przyjmujemy, że podstawowym źródłem tego nauczania jest Pismo św. Starego i Nowego Testamentu, to należy unikać pseudonaukowego i pozytywistycznego przesądu, który ogranicza interpretację do zagadnień historycznych. Zadaniem Kościoła jest bowiem wyjaśnianie treści biblijnych, ale nie tylko w sposób historyczno-filozoficzny, ponieważ „bez wiary Kościoła żaden z tekstów Pisma św. nie miałby mocy przepowiadania, a Biblia straciłaby swój sens" (Günter Stachel, *Die neue Hermeneutik*, Verlag Kösel, München 1968, s. 84nn).

Interpretacja tekstów biblijnych powinna być reflektowana w świetle współczesnej hermeneutyki filozoficznej, ponieważ akcentuje ona w sposób szczególny w każdym poznaniu ludzkim, a zwłaszcza w poznaniu nawiązującym do historii obecność elementów subiektywnych. Przemyślenia hermeneutyczne, ich natężenie nabrało wyraźnego rozwoju od momentu ukazania się drukiem prac Friedricha Schleiermachera, Wilhelma Diltheya, a zwłaszcza Martina Heideggera (Richard Palmer, *Hermeneutics. Interpretation Theory in Schleiermacher, Dilthey, Heidegger and Gadamer*, Northwestern Univ Press, Evanston 1969). Palmer opiera się w dużej mierze na źródłach nieprzetłumaczonych i zajmuje się przede wszystkim koncepcją hermeneutyki Heideggera, wyrażonej i rozwiniętej w filozoficznej hermeneutyce Gadamera. Jest to krótki przegląd alternatywnych definicji pojęcia *hermeneutyka*, nawiązując szczegółowo do Schleiermachera i Diltheya. Mówi on o potencjale, jaki publikacja ta zawiera dla interpretacji hermeneutyki literackiej. W tym właśnie nurcie filozoficznym, wielu autorów prowadziło badania wokół teorii hermeneutyki współczesnej i sposobów jej zastosowania w egzegezie biblijnej. Należy tu wymienić przede wszystkim Rudolfa Bultmanna, Hansa Georga Gadamera i Paula Ricoeura. Ich filozoficzne myśli przewodnie nie pozostawały bez wpływu na interpretację tekstów biblijnych. Warto tu jednak zaznaczyć, że hermeneutykę Słowa, którą postuluje Gerhard Ebeling i Ernst Fuchs (Gerhard Ebeling, *Wort Gottes und Tradition, Studien zu einer Hermeneutik der Konfessionen*, Verlag Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1964/1966; Ernst Fuchs, *Marburger Hermeneutik. Hermeneutische Untersuchungen zur*

Theologie, Verlag Mohr Siebeck, Tübingen 1968) charakteryzuje inny punkt wyjścia, jak również odmienny jest ich obszar refleksji. W ich przypadku chodzi w istocie rzeczy bardziej o teologię niż o hermeneutykę filozoficzną. Ebeling podziela jednak pogląd Bultmanna i Ricoeura, twierdząc, chociażby że Słowo Boże nabiera pełnego sensu wówczas, gdy trafia do adresatów.

Mając na uwadze uwarunkowania historyczne, geograficzne i społeczno-kulturowe, osadzone w czasie odpowiadającym danemu tekstowi biblijnemu i równocześnie zabiegając o to, aby rzeczywistość, którą opisuje Pismo św., przemawiała do teraźniejszego człowieka, Bultmann wskazuje na konieczność przyjęcia określonych *przed założeń*, które warunkują każde poznanie. Stąd też wypracował on teorię egzystencjalnej interpretacji tekstów biblijnych Nowego Testamentu. Opierając się na przemyśleniach Heideggera, Bultmann zakłada, że egzegeza tekstów biblijnych jest możliwa tylko przy przyjęciu wstępnych założeń, które kierują całym procesem wyjaśniania tychże tekstów. Według Bultmanna tzw. *przedrozumienie* (*Vorverständnis*) opiera się na *relacji życiowej* (*Lebensverhältnis*) interpretatora do rzeczywistości, którą opisuje dany tekst biblijny. Jak zaznacza dalej autor, aby uniknąć zbytniego subiektywizmu, owo *przedrozumienie* powinno być pogłębiane i modyfikowane, a także korygowane za pomocą tego, co odzwierciedla dany tekst.

Czerpiąc z myśli Heideggera, Bultmann dochodzi dalej do wniosku, że w zrozumieniu tekstów biblijnych może pomóc współczesnemu człowiekowi dobór odpowiednich pojęć, których dostarcza właśnie analiza egzystencjalna Heideggera. Jego przemyślenia egzystencjalne i pojęcia mają charakter uniwersalny i zarazem są najbardziej stosowne do wyjaśniania ludzkiej egzystencji, która przedstawiana jest na kartach Pisma św. Nowego Testamentu (Publikacje Rudolfa Bultmanna: *Die Geschichte der synoptischen Tradition*, Verlag Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1921; *Theologie des Neuen Testaments*, Verlag Mohr Siebeck, Tübingen 1954; *Ist voraussetzungslose Exegese möglich*?, w: Theologische Zeitschrift 13 (1957), s. 409-417).

Gadamer, podobnie jak Bultmann, zwraca uwagę na fakt zróżnicowanej przestrzeni czasowej (historycznej), jaka zachodzi pomiędzy konkretnym tekstem a jego czytelnikiem. Fundamentalnym zagadnieniem dla hermeneutyki jest więc rozumienie tzw. *dystansu hermeneutycznego*, który autor reflektuje na podstawie pojęcia *odstępu czasowego* (*Zeitabstand*). W rozwoju swojej teorii hermeneutycznej akcentuje przede wszystkim rolę tradycji, na którą składają się czynniki historyczne i kulturowe, tworzące niejako obraz naszego życia i naszych procesów poznawczych. Czytelnik musi nawiązać dialog z tą rzeczywistością, o której jest mowa w tekście. Zatem według Gadamera, rozumienie tekstu jest możliwe dopiero wtedy, gdy dojdzie do nałożenia się na siebie odmiennych punktów spojrzenia – pokładów tekstu i perspektywy czytelnika danego tekstu (*Horizontverschmelzung*). W konsekwencji, mamy wówczas do czynienia ze zjawiskiem tzw. *przynależności* (*Zugehrigkeit*), które polega w istocie rzeczy na zbliżeniu się czytelnika do odkrywanej rzeczywistości. Dlatego hermeneutykę należy postrzegać jako proces dialektyczny, w którym zrozumienie określonego tekstu ma zawsze o wiele szerszy zakres. Dystans czasowy nie jest zatem przestrzenią, którą należy absolutnie przezwyciężyć. Przeciwnie, Gadamer twierdzi, że w dochodzeniu do prawdy, dystans czasowy (historyczny) trzeba rozpoznać jako pozytywną i produktywną możliwość zrozumienia danego tekstu

(Hans-Georg Gadamer, *Wahrheit und Methode*. *Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, 3. Aufl., Verlag Mohr Siebeck, Tübingen 1972, s. 279nn. Tłumaczenie na język polski (Bogdan Baran), *Hans-Georg Gadamer. Prawda i metoda. Zarys hermeneutyki filozoficznej*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2007).

Z kolei opcja hermeneutyczna Ricoeura charakteryzuje się mocnym akcentowaniem funkcji dystansu rozumianego jako wstępny warunek w celu przyswojenia sobie konkretnego tekstu. Ricoeur mówi najpierw o dystansie, jaki zachodzi między tekstem i jego autorem, ponieważ tekst, od momentu zaistnienia cechuje w pewnym stopniu niezależność od swego autora i jednocześnie zarysowuje się swoistego rodzaju *droga odkrywania jego sensu*. Drugi dystans ma miejsce w procesie, jaki zachodzi pomiędzy tekstem a jego kolejnymi czytelnikami. To na nich właśnie ciąży obowiązek respektowania rzeczywistości tekstu w całej jego rozciągłości, można powiedzieć *inności*. Dla wyjaśnienia danego tekstu konieczna jest jego analiza pod kątem literackim i historycznym. Tu trzeba jednak pamiętać, że dotarcie do tekstu, do odczytania jego sensu, jest możliwe wtedy, gdy zostanie on zaktualizowany w doświadczeniu czytelnika, przyswajającego sobie dany tekst. Uwzględniając w punkcie wyjścia sytuację egzystencjalną człowieka, czytelnik musi z jednej strony poszukiwać nowych znaczeń, z drugiej zaś, ciągle pozostawać niejako na przedłużeniu linii wyznaczonej przez główny sens tekstu. Treści biblijne, ich egzegeza nie powinna skupiać się li tylko na języku, lecz powinna zmierzać do odkrywania rzeczywistości, jaką zawiera w sobie dany tekst (m.in. dwie publikacje Paula Ricoeura: *Hermeneutik und Strukturalismus*, Verlag Kösel, München 1973 i *Hermeneutik und Psychoanalyse*, Verlag Kösel, München 1974).

Dywagacje filozoficzne Ricoeura traktowane są jako *teoria interpretacji* i jest ona wyjaśniana na tle różnych współczesnych teorii badań rozumienia tekstu i porównywana z nimi. Ricoeur nie stworzył jednak w swych pracach gotowego zbioru reguł czy technik interpretacji do praktycznego zastosowania. We *Wstępie* do polskiego wydania książki Paula Ricoeura *Język, tekst, interpretacja* – Katarzyna Rosner pisze między innymi: „filozofia Ricoeura to taka teoria interpretacji, która porusza się na wyższym poziomie abstrakcji i poprzestaje na analizie kluczowych kategorii – takich jak mowa i pismo, tekst, symbol, wyjaśnianie i rozumienie". Można ją raczej traktować jako sposób docierania do pytań o prawdę tekstu, która ujawnia się w chwili odniesienia tekstu do egzystencjalnej rzeczywistości interpretatora. Hermeneutyczna interpretacja nie będzie więc jakąś „historyczną" rekonstrukcją tego, co odległe. Ma za zadanie wykazać związki „teraźniejszości" interpretatora (jego sposobu myślenia o życiu) z ideami tekstu z przeszłości. Rozumienie tekstu według Ricoeura jest rodzajem otwarcia na to, co tekst objawia, precyzyjnie odróżniając sferę intencjonalności autora od znaczeń tekstu i percepcji odbiorczych. Tekst zyskuje w takim układzie semantyczną autonomię. Otwiera się tu możliwość immanentnej analizy tekstu, której jednak Ricoeur nie podejmuje. Dał temu wyraz w swym dziele *Le Conflit des interprétations*, będącym polemiką ze strukturalizmem (dokładnie z C. Lévi-Straussem, jego analizą mitu Edypa). Nie neguje on korzyści płynących ze stosowania tej metody; implikuje ona obiektywizację, dystans wobec tekstu, co pozwala na tym wstępnym etapie rozpoznać układ struktur znaczeniowych tekstu. Ale jednocześnie tekst ulega „spłaszczeniu"; autor, odbiorca, środowisko „zostają wzięci w nawias" wszystko w tekście wydaje się współczesne, synchroniczne. Analiza strukturalna zdaniem Ricoeura

wyjaśnia tekst, ale go nie interpretuje. Znaczenie tekstu wydobywa się dopiero w toku interpretacji. Pod wpływem psychoanalizy P. Ricoeur zajął się badaniem symboli, wielowykładalności ich sensu poza przestrzenią słownej komunikacji, poza domeną mowy. Tworzywo językowe nie jest tutaj tak istotne w procesie przekazu znaczenia. Fantazje, mity, rozszyfrowywanie słów dają możliwość przejścia od znaczenia do pragnienia, które jest zdaniem Freuda czynnikiem determinującym życie człowieka.

Cała historia zbawienia spisana na kartach Pisma św. nie służy informacji dogmatycznej jako takiej, lecz jego prawdziwą interpretacją jest komentarz egzystencjalny, ale także ciągle aktualizowany. Hermeneutyka teologiczna musi zatem uwzględniać w sensie globalnym kontekstualne uwarunkowania teraźniejszości, tzn. problemy społeczno-polityczne i społeczno-ekonomiczne, jak również interkulturowe i interreligijne (Siegfried Wiedenhofer, *Hermeneutik* (*Systematisch-theologisch i Praktisch-theologisch*), w: Walter Kasper, Konrad Baumgartner i in. (red.), *Lexikon für Theologie und Kirche*, t. V, dz. cyt., k. 6 i 7). Zasady hermeneutyczne powinny służyć przede wszystkim przepowiadaniu Słowa Bożego jako środki wpływające na zmianę naszej egzystencji.

Na podstawie powyższych przemyśleń, jak podkreśla ks. prof. Rogowski, można skonstatować, że taka hermeneutyka powinna mieć swoje odzwierciedlenie w wyjaśnianiu trudnych zagadnień eklezjologicznych. Ich aspekt teologiczno-praktyczny wymaga niewątpliwie odniesienia do wymiaru egzystencjalnego interpretacji wiary osadzonej w doświadczeniu. Hermeneutyka teologiczna musi w końcu czynić także zadość teoretycznym standardom współczesnej refleksji naukowej, stosując pod tym względem odpowiednie metody hermeneutyczne w rozwiązywaniu problemów eklezjologicznych (Siegfried Wiedenhofer, *Hermeneutik* (*Systematisch-theologisch i Praktisch-theologisch*), w: Walter Kasper, Konrad Baumgartner i in. (red.), *Lexikon für Theologie und Kirche*, t. V, dz. cyt., k. 7).

Hermeneutyka egzystencjalna jest niezwykle ważna w przepowiadaniu, ponieważ współcześnie przesłanie zbawcze Kościoła nie zawsze trafia do odbiorców, coraz częściej prawdy przez niego głoszone nie są akceptowane, lecz poddawane są one ostrej krytyce i jednocześnie podważany jest instytucjonalny autorytet samego Kościoła. Wydaje się, że wobec trudności w docieraniu do swoich adresatów, Kościół nie może pozwolić sobie na odwracanie się od tych osób, tylko dlatego, że zajmują one stanowisko krytyczne wobec Kościoła instytucjonalnego. To, że mają odwagę zabierać głos w bardzo ważnych sprawach natury religijnej, powinno jeszcze bardziej uwrażliwiać Kościół w celu poszukiwania dla nich odpowiednich dróg i rozwiązań. Są to najczęściej osoby zatroskane o swoją duchowość religijną i oczekują zrozumienia dla ich postawy krytycznej podyktowanej czasem negatywnym doświadczeniem, w bezpośrednim kontakcie z reprezentantami Kościoła. Niestety takich przypadków jest coraz więcej.

Jeśli przyjmuje się, że teologia praktyczna, w której skład wchodzą takie dyscypliny, jak: pedagogika religii, teologia pastoralna, liturgika, homiletyka, katechetyka, ale również i prawo kanoniczne, to mają one zdecydowanie charakter działaniowy i zajmują się wymiarem praktycznym, do którego zmierza sama wiara. Patrząc z perspektywy refleksji pedagogicznoreligijnej, trzeba w sposób szczególny brać pod uwagę to, że wszystkie aktywności związane z religijnym przepowiadaniem wiary powinny być bez wątpienia interpretowane jako działaniowe. Co więcej, należy pamiętać, że te właśnie aktywności

wynikają konsekwentnie z wiary i tym samym są one w kręgu zainteresowań teologii praktycznej, rozumianej szeroko. Również z trudnymi zagadnieniami eklezjologicznymi przychodzi się jej bardzo często zmierzyć, ponieważ bez odniesienia ich do wymiaru egzystencjalnego pozostają oderwane od rzeczywistości. Chociaż nauki teologiczne sprostały w ostatnich latach wielu wyzwaniom teraźniejszości i w znacznej mierze udało im się zintegrować dzisiejsze problemy życiowe, to jednak pozostawiają jeszcze dużo do życzenia wysiłki zmierzające do owocnego wykorzystania tej wiedzy dla *duchowego spełniania się chrześcijaństwa*. Nauczanie Kościoła ma tu swój istotny udział pod warunkiem, że znajdzie się w nim miejsce dla *psychosomatycznej całości*, co wpływa konsekwentnie na realizację powołania chrześcijańskiego.

Trzeba też pamiętać, że przekaz religijny nie może być oderwany od problemów egzystencjalnych adresatów, ponieważ najpierw doświadczają oni tego, co należy do *profanum* i ten świat jest im najbliższy. Natomiast cel, jaki przyświeca misji Kościoła, to Bóg w Trójcy Świętej, do którego ciągle zmierzamy i często przychodzi nam odnajdywać Go w ciemnościach i trudach naszego ziemskiego życia. Stając z wiarą przed Bogiem, dochodzi do wyzwalania się świadomej odpowiedzialności za wyznawane wartości i w ten sposób wiele fragmentów biblijnych nabiera pouczającego znaczenia. Kryteria stosowane w biblijnym nauczaniu odnoszą się także do treści dotyczących historii Kościoła. Jeśli sięgniemy do historii chrześcijaństwa, to zauważamy, że borykało się ono w dziejach Kościoła z różnymi problemami, zwłaszcza natury etycznej. Problemy te naturalnie przekładają się także na trudności związane z przekazem religijnym w środowisku szkolnym. Nie chodzi tu tylko o historyczne uwarunkowania określonych faktów, które miały miejsce w Kościele, lecz również o ich adekwatną ocenę. Wobec powyższego bardzo często pojawia się pytanie ze strony adresatów o wiarygodność Kościoła i wiarygodność bycia chrześcijaninem w ogóle (Paul Michael Zulehner, *Die Lage des Christentums in Europa: Konsequenzen für die neue Evangelisierung*, w: KatBl 118 (1993), s. 533-556).

Najczęściej trudności te dotyczą problematyki okresu wojen krzyżowych czy inkwizycji w Kościele, oddziaływania Kościoła w wymiarze politycznym, czy kwestii związanych z podziałem wśród chrześcijan. Problemy te rodzą zwykle u adresatów niezrozumienie, a nawet nieufność. Pytania związane z historią Kościoła oczekują odpowiedzi w kontekście wiary i Ewangelii, zarówno co do przeszłości, jak i teraźniejszości. Dlatego też nie można unikać tego typu pytań i odpowiedzi na nie, ponieważ chodzi w nich o krytykę i samokrytykę Kościoła. Tak jak żyjący obecnie mają prawo do krytyki wydarzeń z historii, tak też z historycznego punktu widzenia, na podstawie Ewangelii, można odnieść się krytycznie do teraźniejszości i postawić pytania dotyczące kondycji moralnej chrześcijan, a także współczesnej działalności Kościoła (Roman Bartnicki, Witold Kawecki (red.), *Chrześcijaństwo a kultura*, Warszawa 2006).

Podejmowanie tematów z historii Kościoła w różnych kontekstach służy nie tylko kształtowaniu wrażliwości u adresatów, ale ma także ogromne znaczenie dla międzyludzkiej egzystencji. Stąd też można stawiać również pytania z historycznego punktu widzenia, jaka jest, chociażby aktywność chrześcijan wobec wszelkich systemów totalitarnych w świecie. W tym kontekście warto przytoczyć takie wzorce osobowe jak Święty Jan Paweł II, Sługa Boży Kardynał Stefan Wyszyński, czy błogosławiony Ksiądz Jerzy Popiełuszko, męczennik za wiarę. Wszyscy są świadkami wiary naszych czasów, swoim życiem

i nauczaniem bronili przede wszystkim godności człowieka. Jeśli chodzi o czasy obecne, to można również podjąć tematy uniwersalne, takie jak: pokój, ochrona środowiska, praca, bezrobocie, konflikty w świecie, nowe problemy społeczno-kulturowe związane z procesem jednoczącej się Europy, skutki globalizacji, czy wspomniana już rola kobiety w Kościele i społeczeństwie itp. (Rudi Ott, *Der Konziliare Prozeß als didaktisches Problem*, w: RpB 27 (1991), s. 147-152). Nie znaczy to jednak według ks. prof. Rogowskiego, co trzeba wyraźnie zaznaczyć, że chrześcijaństwo ma patent na rozwiązywanie wszystkich wyżej wymienionych problemów. Niemniej obecność chrześcijaństwa i udział w tych procesach jest odpowiedzią zgodnie z duchem Ewangelii.

Rozdział IV

Ukierunkowanie i profil badań w twórczości naukowej ks. profesora Cypriana Rogowskiego

W rozdziale niniejszym zostaną omówione następujące kwestie:

- lekcja religii w szkole i katecheza parafialna (uzasadnienie);
- religia i religijność z perspektywy socjologicznej, socjologicznoreligijnej i psychologicznoreligijnej;
- zagadnienie pluralizmu kulturowego z perspektywy pedagogicznoreligijnej (kwestie multikulturowe i interkulturowe, fenomen spotkania z różnorodnością kultur, nauczanie interreligijne, teoria i kształcenie transkulturowe – edukacja transkulturowa);
- kwestie komunikacji i kompetencji interkulturowych;
- kwestie związane z wychowaniem ekumenicznym;
- korelatywna dydaktyka symbolu (problematyka gruntownie przebadana w pracy habilitacyjnej);
- *sakroturyzm* i *sakroturystyka* w dobie globalizacji.

1. Lekcja religii w szkole i katecheza parafialna

Ks. prof. Rogowski, uzasadniając ponowne wprowadzenie lekcji religii jako przedmiotu szkolnego, bazuje na źródłach niemieckojęzycznych, a zwłaszcza na konstruktywnych wypowiedziach Episkopatu Niemieckiego z 1971 roku i dokumentach Synodu Niemieckiego w Würzburgu (3 I 1971 – 22 XI 1975). Odwołanie się do tych źródeł ma relewantne znaczenie dla polskiej sytuacji edukacji religijnej w szkole od 1990 roku do chwili obecnej. W roku 1971 Episkopat Niemiecki zajął stanowisko co do celów i zadań szkolnego nauczania religii. Ponieważ cel edukacyjny polega na prezentacji rzeczywistości, szkolna nauka religii powinna zagwarantować uczniom poznanie wiary chrześcijańskiej, która stanowi zasadniczy element kultury europejskiej (zob. Wypowiedzi Konferencji Episkopatu w: KatBl 97 (1972), s. 17).

Od momentu, kiedy pojęcie emancypacji jako globalnego celu kształcenia zajęło naczelne miejsce w pedagogice ogólnej, również pedagodzy religii podporządkowali tej opcji swoje badania naukowe. Wypowiadano się, że szkolna nauka religii może w wystarczający sposób realizować określone zadania, ale swój cel powinna oprzeć na odnowionej teologii, która potrafi prawidłowo ukazać emancypacyjne oddziaływanie religii. Temu celowi służy też konstruktywna polemika z tradycją biblijną i historią Kościoła. W listopadzie 1972 roku dyskusja na temat celów i zadań szkolnej nauki religii otrzymała znaczący impuls w postaci oficjalnych komunikatów Konferencji Episkopatu Niemiec. Biskupi zwrócili przede wszystkim uwagę na to, by cele i zadania szkolnej nauki religii dostosować do potrzeb nowo powstających programów. Cele szkolnej nauki religii zostały przez

Konferencję Episkopatu rozwinięte dość szeroko, a ich istotne aspekty przedstawiają się następująco:

- szkolna nauka religii powinna uzdolnić ucznia do odpowiedzialnego myślenia, a także odpowiedzialnego stosunku do spraw wiary i religii;
- nauczanie religii, jak żaden przedmiot szkolny, ze względu na refleksyjną tradycję, stawia pytania o całokształt świata, a w nim o sens ludzkiego życia. Analizuje odpowiedzi, jakie ludzie na te pytania dawali w przeszłości i jakie dają obecnie, ukazując przy tej okazji człowieka i świat w odniesieniu do Jezusa Chrystusa, w świetle wiary i życia Kościoła. W ten sposób nauczanie religii w szkole przyczynia się do odpowiedzialnego kształtowania tak własnego życia, jak i społeczeństwa;
- wprowadza w rzeczywistość wiary, wspomaga i uzasadnia odpowiedzialność za nią i uzmysławia uczniom, że świat można interpretować w jej świetle;
- uczniom wierzącym pomaga bardziej świadomie żyć wiarą i tym samym uniknąć niebezpieczeństwa religijnej niedojrzałości;
- uczniom poszukującym lub wątpiącym w wierze stwarza szansę poznania odpowiedzi Kościoła na ich pytania i ustosunkowania się do nich;
- uczniom uważającym się za niewierzących, ale uczęszczającym na lekcje religii daje okazję do dyskusji ze stroną przeciwną po to, aby wyraźniej spojrzeli na swój punkt widzenia lub też go zweryfikowali (Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz (red.), *Arbeitshilfen 66. Nachkonziliare Texte zu Katechese und Religionsunterricht,* Bonn 1989, s. 287-288).

W swych wytycznych biskupi podkreślają również, jakie konkretne zadania łączą się ze szkolną nauką religii:

- inspiruje ona ucznia do refleksji na temat Boga, interpretacji świata, sensu i oceny życia, norm postępowania oraz umożliwia uzyskanie odpowiedzi na podstawie Objawienia Bożego i wiary Kościoła;
- uzdalnia ucznia do osobistych decyzji w dialogu z innymi wyznaniami i religiami, ze światopoglądami i ideologiami oraz przyczynia się do lepszego zrozumienia innych i tolerancji wobec nich;
- motywuje do życia religijnego, a także odpowiedzialnego zaangażowania w Kościele i społeczeństwie (Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz (red.), *Arbeitshilfen 66. Nachkonziliare Texte zu Katechese und Religionsunterricht,* Bonn 1989, s. 287-288).

Reasumując powyższe treści, wypada podkreślić, że teoria „curriculum" wyraźnie zmieniła charakter dotychczasowej szkolnej nauki religii, która przez stulecia opierała się na naukach teoretycznych. Teoria „curriculum" bowiem oparła szkolne nauczanie religii na naukach empirycznych. Trzeba zaznaczyć też, że szkolna lekcja religii według teorii „curriculum", w świetle zasady operacjonalizacji połączyła w jedno elementy poznawcze i emocjonalne, co sprawiło, iż stała się bardziej dostępna i skuteczniejsza. „Curriculum"

umożliwiło świadome odejście od nauczania skierowanego li tylko na treść, koncentrując się na uczniu i jego wszechstronnych relacjach. Nie bez znaczenia pozostaje także fakt, że nie można przekazać wszystkich treści, jakich dostarcza dzisiejsza nauka i kultura, oraz rozwiązać wszystkich, tak licznych i zróżnicowanych indywidualnie, problemów życiowych. Poza tym trzeba jasno powiedzieć, że samo przekazywanie treści nie odpowie na pytanie o rozwój wiary. Tak więc zadaniem szkolnej nauki religii jest to, by – nie zaniedbując treści oraz problemów – wykształcić w uczniach zdolność do krytycznej oceny sytuacji życiowych i umożliwić wolny wybór wartości ewangelicznych i życie według nich.

Ks. prof. Rogowski na początku, zanim przybliżył treści na temat szkolnej nauki religii według niemieckiego dokumentu synodalnego, podkreśla, że nowe impulsy w refleksji pedagogicznoreligijnej, wynikające z nauki Soboru Watykańskiego II oraz dokumentów katechetycznych Kościoła powszechnego, w różny sposób zastosowano w Kościołach lokalnych poszczególnych krajów. Jak zaznaczono, w Niemczech odbył się Ogólny Synod Biskupów (Würzburg, 3 I 1971 – 22 XI 1975), którego celem była realizacja postanowień soborowych (*Gemeinsame Synode der Bistümer in der Bundesrepublik Deutschland, Beschlüsse der Vollversammlung.* Offiziele Gesamtausgabe I, Freiburg 1976; por. też Julius August Döpfner, Słowo wstępne do dokumentacji synodu niemieckiego, w: *Gemeinsame Synode…,* dz. cyt., s. 7).

Podczas Synodu, przed którego otwarciem znany był tylko jeden katechetyczny dokument Kościoła powszechnego, tzw. *Dyrektorium Katechetyczne,* uwzględniające wcześniejszą niemiecką dyskusję, rozpatrywano również tematykę nauczania religii. Chodziło przede wszystkim o zajęcie stanowiska co do szkolnego nauczania religii, jego miejsca w szkole oraz celów, zadań i treści, a także związków z Kościołem. Mieszana komisja synodalna zaproponowała dwa dokumenty na temat edukacji religijnej (Ludwig Volz, *Einleitung. Der Religionsunterricht in der Schule,* w: *Gemeinsame Synode…,* dz. cyt., s. 114). Pierwszy dokument, *Nauka religii w szkole* (*Der Religionsunterricht in der Schule*), przyjęto w formie uchwały końcowej 22 XI 1974 roku i drugi, odnoszący się do katechezy parafialnej, nosi tytuł *Katechetyczna działalność Kościoła* (*Das katechetische Wirken der Kirche*), został opublikowany jako dokument roboczy 6 kwietnia 1974 roku (por. Karl Lehmann, *Zieltafel,* w: *Gemeinsame Synode…,* dz. cyt., s. 850-885; Ludwig Volz, *Einleitung…,* dz. cyt., s. 115; tenże, *Allgemeine Einleitung,* w: *Gemeinsame Synode…,* dz. cyt., s. 60-63; zob. też: Adolf Exeler, *Das katechetische Wirken der Kirche,* w: Dieter Emeis, Burkard Sauermost (red.), *Synode –Ende oder Anfang,* Düsseldorf 1976, s. 108-109).

Treści dokumentu synodalnego na temat *nauki religii w szkole* zawarte w trzech częściach dotyczą następujących zagadnień: przedstawienie sytuacji szkolnej nauki religii; naszkicowanie nowych koncepcji; wnioski końcowe i postulaty. W pierwszej części dokumentu poświęcono wiele uwagi sytuacji szkolnej nauki religii. Starano się przede wszystkim ukazać przyczyny jej kryzysu. Dalej część ta zawiera oficjalnie potwierdzone przez Synod rozróżnienie dwóch rodzajów głoszenia wiary, mianowicie naukę religii w szkole *(Religionsunterricht)* i katechezę parafialną *(Gemeindekatechese).* Ten podział na dwie części przekazu wiary rozumiany jest przez Synod jako skutek kryzysu, którego przyczynę upatruje w słabości wiary w rodzinach oraz brak powiązania z życiem Kościoła i wspólnoty parafialnej. Brak łączności między nauką religii i katechezą parafialną Synod tłumaczy niejednakowym oddziaływaniem środowiska szkoły i parafii. Uznano,

że katecheza parafialna powinna być prowadzona w większym wymiarze niż dotychczas. Położono nacisk na konieczność obu form religijnego kształcenia, ponieważ obszary te, co do celów, treści i adresatów pokrywają się tylko częściowo. Przykładowo przygotowanie do przyjęcia sakramentów wymaga organizacyjnego oddzielenia nauki religii w szkole od katechezy parafialnej (por. *Beschluß: Der Religionsunterricht in der Schule,* w: Gemeinsame Synode…, dz. cyt., s. 130-131; zob. też: Günter Langer, *Der Religionsunterricht in der Schule,* w: Dieter Emeis, Burkard Sauermost (red.), *Synode – Ende oder Anfang,* Düsseldorf 1976, s. 94-95).

Wobec zmiany uwarunkowań społeczno-kulturowych, w drugiej części postanowień synodalnych na temat nauczania religii w szkole, przedstawiono nową koncepcję. Według dokumentu istnieją trzy obszary, w których nauczanie religii odgrywa uzasadnioną rolę, aby zadania wychowawcze szkoły mogły być w pełni zrealizowane (por. *Synodenbeschluß.* „Der Religionsunterricht in der Schule", nr 2.3.; tamże, nr 2.3.4.).

- *Sfera historyczno-kulturowa:* szkoła ma obowiązek zapoznać młodego człowieka ze spuścizną kulturową, do której należy niewątpliwie chrześcijaństwo w swoich formach wyznaniowych. Ponieważ cywilizacja europejska ma korzenie chrześcijańskie, szkoła, a w niej lekcja religii, jest naturalnym środowiskiem wprowadzania uczniów w zagadnienia wiary chrześcijańskiej.
- *Sfera formacji antropologicznej:* szkoła powinna pomagać młodym ludziom w procesie kształtowania człowieczeństwa i własnej tożsamości. Nie sposób w niej pomijać *antropologicznej* funkcji nauczania religii.
- *Sfera socjalizacyjna:* szkoła powinna wprowadzać uczniów w życie społeczne. Nie chodzi tu tylko o akceptację uznanych struktur funkcjonowania współczesnego społeczeństwa, lecz także o nabycie zdolności do krytycznego wobec nich dystansu. Nie można zatem w tym środowisku pomijać społeczno-krytycznej funkcji nauczania religii.
- Dokument synodalny wymaga także takiej nauki religii, która równocześnie zgodna jest z teologią. Nawiązując do trzech wyżej wymienionych, dających się uzasadnić pedagogicznie argumentów, dokument omawia szkolne nauczanie religii w aspekcie teologicznym:
- Wprowadzenie uczniów w tradycję chrześcijańską kultury europejskiej polega na *zapoznaniu z tym, co specyficznie chrześcijańskie.* Z teologicznego punktu widzenia staje się ono fundamentem zrozumienia wiary, wspólnoty w wierze oraz chrześcijańskich postaw i zachowań.
- Nauka religii, opierając się na świadectwie Pisma św. i wiary Kościoła, winna umożliwić uczniowi odkrycie własnej tożsamości w świetle wiary (por. *Synodenbeschluß. Der Rligionsuntcrricht in der Schule,* nr 2.4.1.).
- Pomimo wszystkich trudności nauka religii może ciągle przyczyniać się do *„kościelnej socjalizacji"* uczniów i prowadzić też do nabywania przez nich zdolności krytycznego i świadomego uczestnictwa w życiu Kościoła (W. Langer, *Im Mittelpunkt steht der Mensch. Zu Bedeutung und Wirkung des Synodenbeschlusses* „Der Religionsunterricht in der Schule" (1974), w: KatBl 109 (1984), s. 340; por. też:

Vorstand des DKV (red.), *Religionsunterricht in der Schule. Ein Pladoyer des Deutschen Katecheten-Vereins,* München 1992).

Trzeba też zauważyć, że istotny obszar zadań pedagogiki religii to refleksja wokół lekcji religii w szkole jako przedmiotu obligatoryjnego. Od Synodu w Würzburgu i dokumentu synodalnego *Der Religionsunterricht in der Schule*, starano się zawsze z dużym sukcesem o uzasadnienie tego przedmiotu w wymiarze teoretycznym i edukacyjnym (por. Norbert Mette, *Religionsunterricht am Ort der Schule – Möglichkeiten, Grenzen, Ambivalenzen*, w: RpB 58 (2007), s. 5-26).

Stanowisko Konferencji Episkopatu Niemiec w dyskusji katolickich autorów na temat szkolnej nauki religii i katechezy parafialnej uwidacznia się najwyraźniej w dokumencie synodalnym *Katechetyczna działalność Kościoła* (*Das katechetische Wirken der Kirche*), który proponuje rozwiązanie najbliższe opcji Adolfa Exelera (por. *Arbeitspapier: Das katechetische Wirken der Kirche,* w: L. Bertsch, i in. (red.), *Gemeinsame Synode der Bistümer in der Bundesrepublik Deutschland.* Offizielle Gesamtausgabe II*,* Freiburg 1977, s. 37-97; zob. też, Cyprian Rogowski, *Pedagogika religii. Podręcznik akademicki*, dz. cyt., s.174-177). Synod stwierdził, że wprowadzenie katechezy kościelnej w żaden sposób nie czyni zbędną szkolnej nauki religii. Każda z tych dziedzin ma swoje specyficzne zadania, formy organizacyjne i szansę. We wzajemnych relacjach trzeba się tylko wystrzegać mylnego ich przeciwstawiania względem siebie. Po prostu nie można traktować tych obszarów przepowiadania alternatywnie. Różnice istniejące między nimi dają się zredukować do trzech kwestii: różne miejsca przepowiadania, różni adresaci *(Zielgruppen)* i specyficzne zadania.

Odnośnie do miejsca przepowiadania, szkolną naukę religii – nawet jeśli znajduje się ona w sferze odpowiedzialności Kościoła – trzeba traktować jako jeden z przedmiotów szkolnych, podczas gdy katecheza z równą konsekwencją winna się opierać na zadaniach parafii. Co się zaś tyczy kręgu adresatów, to w obu przypadkach są to liczne grupy, ale wiekowo zróżnicowane. Podczas gdy szkolna nauka religii za odbiorców ma wyłącznie uczniów, to katecheza jest kierowana do ludzi wszystkich grup wiekowych, przede wszystkim do osób dorosłych.

Specyficzne zadanie katechezy polega na tym, że powinna się ona skoncentrować na celach, których nawet dobrze prowadzona lekcja religii nie jest w stanie osiągnąć. Wiele tematów, nieodzownych dla wierzących, życia Kościoła i jego służby w społeczeństwie, nie może być uwzględnionych w szkole i dlatego powinny znaleźć swoje odzwierciedlenie w katechezie (por. *Arbeitspapier: Das kateschetische Wirken der Kirche,* dz. cyt., s. 52 n.). Tak więc wzajemny stosunek szkolnej lekcji religii i katechezy kościelnej rozumiany jest w dokumencie jako pozytywna jedność.

Również Exeler podkreśla w swoim komentarzu do dokumentu zalety, jakie wynikają z unikania ostrego rozdzielania obu sfer i ostrzega przed interpretacją tych obszarów jako rywalizujących między sobą. Ostatecznie dyskusja na temat szkolnej nauki religii i katechezy ukazała bardzo jasno problem istniejący już wcześniej, a mianowicie, niemożliwość ograniczenia katechetycznej funkcji Kościoła tylko do szkoły i prowadzonego przez nią nauczania religii (Adolf Exeler, *Das katechetische Wirken der Kirche,* w: Dieter Emeis, Burkard Sauermost (red.), *Synode – Ende oder Anfang,* dz. cyt., s. 112 n.).

Synod Niemiecki wydał jeszcze jeden dokument końcowy, noszący tytuł *Nasza nadzieja* (*Unsere Hoffnung*). Dokument ten ma rangę wyznania wiary w naszych czasach i zawiera istotne akcenty teologiczne, które odgrywają znaczącą rolę w dalszym rozwoju pedagogiki religii. Treści zawarte w dokumencie mają ścisły związek ze wszystkimi wysiłkami, jakie charakteryzują i umacniają Kościół od początku Soboru Watykańskiego II (*Synodenbeschluß: Unsere Hoffnung – Ein Bekenntnis zum Glauben in dieser Zeit,* w: Ludwig Bertsch, i in. (red.), *Gemeinsame Synode der Bistümer in der Bundesrepublik Deutschland.* Offizielle Gesamtausgabe I*,* dz. cyt., s. 71-111).

Głęboko teologiczno-antropologiczne myśli Synodu w tym dokumencie mają swoje źródło w Piśmie Świętym. Synod wskazuje przede wszystkim na odnowę Kościoła, który zna swoją tożsamość i cel drogi, i równocześnie ma świadomość konieczności ciągłej przemiany. W tym kontekście widać wyraźnie, jak bardzo Synod odpowiada na zalecenie Soboru Watykańskiego II, a przede wszystkim konstytucji pastoralnej *Gaudium et spes.* „Zdawanie rachunku z nadziei, która jest w nas" (por. 1 P 3,15) jest zadaniem Kościoła (Dieter Emeis, *Rechenschaft über unsere Hoffnung,* w: KatBI 100 (1975), s. 321-330). Przyjmując, że kierunki kościelnej odnowy wynikają z orientacji chrystocentrycznej, należy podkreślić, że ten charakterystyczny aspekt przepowiadania wiary dotyczy wymiaru praktycznego, a w konsekwencji naśladowania Jezusa Chrystusa (Paul Schladoth, *Überlegungen zur didaktischen Struktur des Synodenbeschlusses* „Unsere Hoffnung", w: KatBI 103 (1978), s. 942-949; Johann Baptist Metz, *Glaube in Geschichte und Gesellschaft,* Mainz 1977).

Wywody postanowień synodalnych w kontekście zadań pastoralnych Kościoła uświadamiają, że posłannictwo nadziei i doświadczenia naszego życia, traktowane razem, powinny być skorelowane. Tak więc antropologiczno-społeczny aspekt ma ogromne znaczenie dla chrześcijańskiego posłannictwa nadziei. Patrząc od strony negatywnej, nadzieja ukierunkowana jest na redukowanie niedoborów, które charakteryzują nasze życie we współczesnym społeczeństwie, natomiast od strony pozytywnej oznacza ona całościowe urzeczywistnienie ludzkiej tożsamości i solidarności (Paul Schladoth, *Überlegungen*…, dz. cyt., s. 947). W kontekście wspomnianych w dokumencie synodalnym doświadczeń naszego życia objawia się szczególny charakter i niezależność chrześcijańskiego posłannictwa. Stawia ono pod znakiem zapytania teraźniejszość i inspiruje do właściwej postawy wobec niej, a w konsekwencji do przemiany i nawrócenia rozumianego jako przyjęcie nauki Jezusa Chrystusa i wdrażania jej w życie.

Reasumując, można więc stwierdzić, że świadectwo Synodu tym właśnie realiom odpowiada, a sam dokument ma ogromne znaczenie dla nauczania religii. Treści dokumentu obrazują, jak intensywnie zajmował się Synod problematyką wiary, zwłaszcza w kontekście współczesności. Doświadczenia wiary zostały tu ujęte w formie wyznania wiary, przy czym wyrażenie „wyznanie wiary" znalazło w podtytule bardzo konkretne odzwierciedlenie. Dokument sam w sobie ma wielkie znaczenie pastoralne i praktyczne, dlatego winien być jak najszerzej propagowany i służyć jako pomoc w głoszeniu kazań, kształceniu dorosłych i nauczaniu religii (Dieter Emeis, *Rechenschaft über unsere Hoffnung. Katechetische Impulse aus einer Synodenvorlage,* s. 324 nn). Bez wątpienia nauczyciel religii znajdzie w tekście różnorodne inspiracje, aby przede wszystkim w grupach zaawansowanych, w sposób przekonywający ukazać alternatywę wiary, w obliczu

zuchwałej i beztroskiej krytyki religii. W tym miejscu trzeba podkreślić, że dokument *Nasza nadzieja,* odnosząc się do wspomnianych treści, stanowi w pewnym sensie pomost między konstytucją Soboru Watykańskiego II *Gaudium et spes* a dokumentem niemieckiego Synodu na temat nauczania religii w szkole (*Religionsunterricht in der Schule*).

Ks. prof. Rogowski konstatuje, że przedstawione wyżej dokumenty Synodu Niemieckiego mogą stanowić pomoc w kształtowaniu i skorelacjonowaniu nauczania religii w szkole i katechezy parafialnej na gruncie polskim. Model konwergencyjny w szkolnym nauczaniu religii można usytuować na styku założeń pedagogicznych i teologicznych, współpracując zarówno z zadaniami szkoły, jak i Kościoła. Obecność nauki religii w szkole jest z pedagogicznych względów nie do wykluczenia i teologicznie uzasadniona, połączona z ludzkim doświadczeniem, powiązana jest z wieloma dyscyplinami pokrewnymi, jak: pedagogika, filozofia, socjologia, historia, psychologia, antropologia kultury, religiologia i inne. Trzeba jednak podkreślić, że teologia w nauczaniu religii ma znaczenie priorytetowe, natomiast nauki pokrewne – wspomagające.

Pomimo upływu czasu, znaczenie dokumentów Synodu Niemieckiego jest dla rozwoju pedagogiki religii nadal aktualne, w swojej treści ciągle jeszcze wyprzedza praktykę dotyczącą nauczania religii i wszystkie zalecenia mogą być traktowane jako model do realizacji. Z powodu zachodzących ustawicznie zmian społeczno-kulturowych w Kościele i społeczeństwie, również w polskich warunkach szkolnej lekcji religii i katechezy parafialnej, zawartość merytoryczna tych dokumentów może być zastosowana w urzeczywistnianiu praktyki pedagogicznoreligijnej, a także w poszukiwaniu nowych koncepcji i rozwiązań na tym polu.

2. Religia i religijność z perspektywy socjologicznoreligijnej i psychologicznoreligijnej

W przemyśleniach dotyczących szkolnego nauczania religii i katechezy parafialnej oraz rozwoju pedagogiki religii jako dyscypliny w ogóle ks. prof. Rogowski wiele uwagi poświęca problematyce religii i religijności. Zaznacza, że w specjalistycznych publikacjach są przytaczane różne definicje religii, w zależności od tego, z jakiej perspektywy naukowej chcemy to pojęcie interpretować. Mogą to być między innymi interpretacje: *filozoficzno-antropologiczna*, *teologiczna*, *religioznawcza*, *socjologiczna* czy *socjologicznoreligijna*, jak również *psychologicznoreligijna*, które są najbliższe modelowi pedagogicznoreligijnemu, chociażby ze względu na swoistego rodzaju trudność uchwycenia sposobów strukturalizacji i odcieni znaczeniowych terminów „religia" i „religijność". Do lansowanego obecnie nurtu teoretycznego w badaniach nad religią, jego przedstawiciele, w opozycji do popularnej jeszcze kilka dziesięcioleci temu tezy sekularyzacji, zwracają szczególną uwagę na zjawiska świadczące o wzroście znaczenia religii zarówno w sferze publicznej, jak i w sferze indywidualnego doświadczenia człowieka. W zjawiskach tych chodzi o respirytualizację, czyli powrót do sacrum lub o powrót religii (por. Detlef Polack, *Rückkehr des Religiösen*? *Studien zum religiösen Wandel in Deutschland und Europa II*, Mohr Siebeck, Tubingen 2009).

Sama etymologia pojęcia *religia* nie wystarczy, by je w pełni określić, a jeśli już, to najwyżej w sposób asocjacyjny. W starożytności słowo *religia* łączono przede wszystkim z czasownikami: *relegere* – postrzegać coś z wielką troską i *religare* – ponownie wybierać. Pierwsze znaczenie ma na uwadze przede wszystkim zobowiązania kulturowe i ich sumienne traktowanie. Drugie natomiast dotyczy relacji personalnej człowieka do Boga. Religia chrześcijańska jest religią personalistyczną (Hans Zirker, *Religion*, w: Walter Kasper i in. (red.), *Lexikon für Theologie und Kirche*, Freiburg-Basel-Wien, 2006, k. 1034-1036).

W sensie fenomenologicznym religię określa się jako „obcowanie z tym, co święte", które rozumiane jest bardzo szeroko i może obejmować teoretyczne, estetyczne, etyczne i religijne akty. Św. Tomasz z Akwinu twierdzi, że zadaniem religii jest pielęgnowanie ukierunkowania człowieka ku Bogu. Za religijnych uważa on tych wszystkich, którzy pytają o podstawę i cel świata, czyli o Boga. W węższym sensie religia oznacza kult Boga, który wywodzi się z powyższego pytania i refleksji nad nim oraz przyjmuje widzialną formę społeczną. Nowsze pozytywne oceny religii określają ją „jako konkretyzację nieskończonej transcendencji człowieka, jako wyraz absolutnej wartości jego nadziei, jego prawdziwych potrzeb i nieskończonych pragnień" (por. Karl Rahner, Herbert Vorgrimler, *Kleines Theologisches Wörterbuch*, Freiburg 1976 *(Mały słownik teologiczny*, tłum. polskie Tadeusz Mieszkowski, Paweł Pachciarek, Warszawa 1987, k. 387-388).

W powyższym kontekście Józef Pastuszka opisuje, że „religia oznacza czynność wykonywaną z szacunkiem, z czcią, z bojaźnią; czynność niezwykłą, zwróconą ku Bogu" (Józef Pastuszka*, Osobowość a religijność człowieka. Analiza psychologiczna*, w: „Roczniki Filozoficzne" 12 (1964), z. 4, s. 5-16). Wobec powyższego można wyciągnąć wniosek, że na „religię" należy patrzeć w wymiarze przedmiotowym i podmiotowym. Przedmiotowo oznacza ona zespół prawd, norm postępowania, czynności obrzędowych, instytucji, które wyjaśniają i regulują stosunek człowieka – jako jednostki czy członka grupy społecznej – do Boga. W wymiarze podmiotowym natomiast oznacza indywidualne przeżywanie i realizowanie tej relacji.

Warto przytoczyć tu także stanowisko protestanckiego teologa i filozofa Friedricha Schleiermachera; który fenomen wiary chrześcijańskiej traktuje jako żywotną relację między Bogiem i człowiekiem. Punktem wyjścia jest „działanie" (*Wirken*) Boga w człowieku, ale również działanie Boga w świecie. Transcendentno – filozoficzne podejście daje Schleiermacherowi pewną swobodę, jeśli chodzi o indukcyjny sposób działania, bez jednoczesnego zejścia na tor „teologii naturalnej". Indukcyjno – fenomenologiczną opcję Schleiermachera można widzieć w dwóch aspektach: pierwszy – to spojrzenie na jednostkę z określeniem religii jako uczucia (*Gefühl*), pozwalającego na spontaniczne, indywidualne przeżycie. Bóg działa nie przez dogmatyczne nauki czy dedukcyjne poznanie, lecz dochodzi do bezpośredniego z nim spotkania. Drugi aspekt polega na tym, że religia ciąży na zewnątrz, ma po prostu wymiar społeczny. Istotne jest, że Schleiermacher jako zasadnicze w nauce wiary analizuje zagadnienie „religii jako uczucia" (*Religion als Gefühl*) i dalej je rozwija. Nie ulega wątpliwości, że indukcyjna opcja Schleiermachera ma swoją aktualność i znaczenie w wymiarze pedagogicznoreligijnym. Warto podkreślić, że Peter Berger uważa Schleiermachera, obok Williama Jamesa od strony socjologicznej, za

klasyczny przykład rozwinięcia pojęcia religii w wymiarze indukcyjnym (Friedrich Schleiermacher, Über die Religion. *Reden un die Gebildeten unter ihren Verächtern, mit einem Nachwort von Carl Heinz Ratschow,* Stuttgart 1969, s. 38 n.; również po polsku: *Mowy o religii do wykształconych spośród tych, którzy nią gardzą*, Kraków 1995).

Religia stanowi obszar kultury o wielkiej złożoności i różnorodności przejawów. Badania teoretyczno-metodologiczne prowadzone przez socjologów na podstawie substancjalnego podejścia (co do treści) bądź funkcjonalnego do religii dowodzą, że są oni zgodni, iż wiarę religijną należy ujmować „[…] jako fakt empiryczny, doświadczany i przeżywany przez wierzących, jako fakt istniejący w świadomości członków grupy religijnej – zgodnie z metodologią <współczynnika humanistycznego>" (Maria Sroczyńska, *Fenomen religijności ludowej w Polsce – ciągłość i przeobrażenia*, w: Witold Zdaniewicz, Tadeusz Zembrzuski (red.), *Kościół i religijność Polaków 1945-1999,* Warszawa 2000, s. 253-270, tu 253 n. Autorka powołuje się na: Edward Ciupak, *Wiara religijna i ateizm jako kategorie socjologiczne*, w: Władysław Piwowarski, Witold Zdaniewicz (red.), *Religijność polska w świetle badań socjologicznych*, Warszawa 1990, s. 15).

Niełatwo jest dostrzec sposoby strukturalizacji i odcienie znaczeniowe terminów: *religia*, *religijność*, *kultura religijna*. Wiele wątpliwości powstaje też w wyniku mieszania aspektu subiektywnego z obiektywnym oraz jej rodzajów i gatunków. Instytucjonalny, a zarazem społeczno-kulturowy charakter religii akcentowali w swoich badaniach socjologowie francuscy. Aspekt żywotności religijnej (*vitalité religieuese*) był dla nich właściwym przedmiotem zainteresowań. Wśród polskich socjologów najbardziej zdecydowanym zwolennikiem tego poglądu okazał się Stefan Czarnowski, którego zdaniem religia to nie tylko system wierzeń i praktyk, ale i jeden z istotnych wyznaczników stylu życia (Maria Sroczyńska, *Fenomen religijności*…, dz. cyt., s. 254-255. Autorka powołuje się na następujące publikacje: Louis Dingemans, Jean Rémy, *Kryteria żywotności katolicyzmu*, w: Franciszek Adamski (red.), *Socjologia religii. Wybór tekstów,* Kraków 1984, s. 282-300; Gabriel Le Bras, *Badanie żywotności katolicyzmu francuskiego,* tamże, s. 301-313; J. Remy, *Kulturowe uwarunkowania religijności,* w: Roczniki Filozoficzne 1971 nr 2, s. 183-187).

Edward Ciupak uważa, że związki zachodzące między tymi kategoriami można przedstawić schematycznie jako trzy koła zachodzące częściowo na siebie, ale tak, że nie pokrywają się ze sobą. Religia pojmowana jako system czynności stanowi obiektywny układ zorganizowanych zachowań, który może być powielany w różnych zbiorowościach i epokach historycznych. Według tegoż autora, na pojęcie „*kultura religijna* składają się wierzenia i wyobrażenia religijne grupy, praktyki pobożności oraz sposoby jej przekazywania w procesie socjalizacji i wychowania, normy moralne i obyczajowe, a także wzory dotyczące stylu życia, zwłaszcza w rodzinie" (cyt. za: Maria Sroczyńska, *Fenomen religijności*…, dz. cyt., s. 254).

Według Piwowarskiego z kolei religia w tradycji chrześcijańskiej stanowi zinstytucjonalizowany w społeczeństwach świeckich system wartości kulturowych odpowiadający określeniu *religijność.* Trzeba podkreślić, że *kultura religijna* występuje tu jako podsystem religijności, który obejmuje wierzenia, wartości i symbole, oprócz obszaru związanych z nimi zachowań, w skład którego wchodzą praktyki i działania moralne (Władysław Piwowarski, *Religijność jako przedmiot badań socjologicznych*, w: Władysław Piwowarski,

Witold Zdaniewicz (red.), *Z badań nad religijnością polską. Studia i materiały*, Poznań-Warszawa 1986, s. 65).

Dla praktyki pedagogicznoreligijnej nie wystarczy jedynie interpretacja teologiczna perspektywy ludzkiej religijności, której istotnym elementem, jak podkreślono wyżej, jest personalna relacja człowieka do Boga. Obserwując zachodzące współcześnie zjawiska społeczno-kulturowe, można wskazać na rozmaite formy religijności, które przenikają się nawzajem i stanowią w pewnym sensie orientację dla działań pedagogicznoreligijnych. Z racji na różne możliwe wymiary religijności, do najbardziej znanych postulatów należy opcja amerykańskiego badacza Charlesa Glocka, który swoje przemyślenia wielokrotnie weryfikował. Według tego autora religijne formy wyrażania i sposoby zachowań mogą być przyporządkowane pięciu wymiarom (Ulrich Hemel*, Religionspädagogik*, dz. cyt., s. 55-56). Chodzi tu mianowicie o:

1. Wymiar rytualny (*ritualistic dimension*),
2. Wymiar ideologiczny (*ideological dimension*),
3. Wymiar intelektualny (*intellectual dimension*),
4. Wymiar eksperymentalny (*experiential dimension*),
5. Wymiar działaniowy (*consequential dimension*).

Do powyżej wymienionych wymiarów, jak zaznacza Ulrich Hemel, któremu to autorowi nie można zaprzeczyć, trzeba odnieść się jednak z pewną ostrożnością. Przemyślenia Glocka kryją bowiem w sobie pewien deficyt, zwłaszcza jeśli chodzi o zróżnicowanie pojęcia *religijności i wiary.* Nie rozwiązują one socjologicznoreligijnego dylematu, jaki zarysowuje się między takimi określeniami, jak: *religijność i kościelność*, do których to treści jeszcze wrócimy. W powyższym kontekście relewantne wydają się także analizy Ursuli Boos-Nünning, która to autorka podkreśla, iż teoretyczne wymiary Glocka nie odpowiadają empirycznej rzeczywistości. Stwierdza ona bowiem, że tylko działania i wyobrażenia o wymiarze społecznym są relewantne dla badań nad religijnością (Ursula Boos-Nünning, *Dimensionen der Religiosität*, München-Mainz 1972, s. 19).

Można zatem postawić pytanie: które obszary lub wymiary religijności są najważniejsze, aby ustrzec się przed niebezpieczeństwem zbytniej jednostronności w ich ocenie. Dotychczasowe publikacje socjologicznoreligijne wskazują wyraźnie na różne wymiary religijności. Przez dłuższy czas w konstruktywnych dyskusjach definiowano religijność z pozycji akceptacji i wdrażania norm kościelnych. Przykładowo uczestnictwo we mszy świętej niedzielnej stanowiło decydujący indykator religijności. Jednak ostatnie dziesięciolecia dowodzą, że pojęcia „kościelność" i „religijność" nie są już tak równoznaczne. Przyczyną tego zjawiska religijnego jest niewątpliwie postępująca sekularyzacja. Bardzo interesujące badania dotyczące religijności i kościelności młodzieży niemieckiej i polskiej prezentuje Agnes Kucharski, w swojej pracy dyplomowej. Autorka zauważa u polskiej młodzieży podobne trendy do tych, które mają miejsce u młodzieży w Niemczech. Wnioski swoje uzasadnia zmianami społeczno-kulturowymi po upadku systemu totalitarnego (1989 r.) w Polsce (Agnes Kucharski, *Wie kirchlich ist die Jugend? Untersuchungen zu Einstellungen von Jugendlichen in Deutschland mit einem Blick auf Jugendliche in Polen*, Vechta 2006).

Ostatnie dziesięciolecia dowodzą, że takie pojęcia, jak *kościelność* i *religijność* odbiegają od siebie znaczeniowo, ponieważ to ostatnie przybiera różne formy wyrazu, które prowadzą aż do świadomego zdystansowania się od Kościoła (Ulrich Hemel, *Religionspädagogik*, dz. cyt., s. 54). Badania socjologicznoreligijne skupiają się między innymi wokół wzajemnych oddziaływań między religią a gospodarką, pracą, kulturą, polityką, rodziną, czy też wartościami życia codziennego. Janusz Mariański podkreśla, że „religii nie można traktować wyłącznie jako zmiennej niezależnej, wywołującej pewne procesy społeczne w społeczeństwie i kulturze, ani wyłącznie jako zmiennej zależnej, która odzwierciedla procesy zachodzące w środowisku społecznym" (Janusz Mariański, *Socjologia religii*, w: Cyprian Rogowski (red.), *Leksykon pedagogiki religii*, dz. cyt., s. 721-727; również: tenże, *Socjalizacja religijna i moralna w rodzinie współczesnej – stan aktualny i perspektywy*, w: Marek Marczewski (red.), *Pedagogika pastoralna*, Lublin 2003, s. 104-127).

Tacy przedstawiciele, jak Emile Durkheim (1858-1917) i Max Weber (1864-1920) przypisują socjologii religii centralną rolę w interpretacji zjawisk społecznych, a tym samym w kształtowanie teorii socjologicznej jako takiej. U Durkheima religia jest środkiem integracji społecznej, a według Webera punktem wyjścia dla nowoczesnej gospodarki i nowoczesnego stylu życia. Obaj autorzy mają swój wkład w zdefiniowanie religii w funkcjonalnym i przedmiotowym (substancjalnym) aspekcie.

Weber opracował program badań, który odnosił się do relacji społeczeństwa, gospodarki i religii. W odróżnieniu od Karola Marksa akcentował prymat czynników kulturowych i duchowych nad czynnikami ekonomicznymi zarówno na płaszczyźnie gospodarczej, jak i cywilizacyjnej. Trzeba jednak wyraźnie zaznaczyć, że Weber nie interesował się istotą religii z socjologicznego punktu widzenia. W swojej teorii religii zwrócił uwagę na trzy ważne tezy: 1) teza o racjonalności, według której religia wpływa na rozwój świadomości jednostek w celu kształtowania sensu rzeczywistości społecznej; 2) teza o odczarowaniu świata (*Entzauberung der Welt*) i o sekularyzacji prowadząca do stopniowego „odkościelnienia" (*Entkirchlichung*) nowoczesnego świata kapitalistycznego; 3) teza o ascezie wewnątrzświatowej i ascezie o nastawieniu wrogim wobec świata. Według Webera świat nowoczesny to świat „odczarowany" i – podobnie jak dla F. Nietzschego – jest to świat, w którym „Bóg umarł". W wielu krajach zachodnioeuropejskich, zwłaszcza we Francji, Belgii, Holandii i Niemczech, a także i w USA przeprowadzano badania empiryczne, mające na celu ukazanie zróżnicowania przynależności kościelnej (głównie poprzez praktyki religijne), ze względu na płeć, wiek, warstwę społeczną, poziom wykształcenia, miejsce zamieszkiwania (wieś, miasto) i in.

Warto zaznaczyć też, że obok tradycyjnych teorii kompensacji, integracji i sekularyzacji (łac. *saecularis* – „świecki") pojawiają się wciąż nowe, na które wskazuje M. N. Ebertz. Wymienia on nowe teorie w empirycznych i teoretycznych publikacjach współczesnych socjologów obszaru języka niemieckiego: a) dyferencjacji i indyferentyzacji; b) prywatyzacji, indywidualizacji i autocentryzmu; c) estetyzacji; d) dekonfesjonalizacji; e) deinstytucjonalizacji; f) konkurencji; g) relatywizacji; h) dyspersji; i) modernizacji (por. Janusz Mariański, *Socjologia religii*, dz. cyt.). Mariański, powołując się na Irenę Borowik, zaznacza, że współczesny dyskurs socjologicznoreligijny można ująć sumarycznie jako drogę od odkrycia sekularyzacji do jej zanegowania. O takim widzeniu autorki i jej przemyśleniach świadczy też

sam tytuł publikacji (Irena Borowik, *Socjologia religii XX wieku od „odkrycia" sekularyzacji do jej zanegowania*).

Przełom XX i XXI wieku charakteryzuje się upowszechnieniem teorii sekularyzacji i indywidualizacji oraz teorii desekularyzacji. W rozumieniu kościelnym chodzi o ewangelizację. Klasyczne teorie sekularyzacji zwracały uwagę m.in. na modernizację społeczną, tzn. industrializację, urbanizację, dyferencjację społeczną, mobilność, naukę i technikę, instytucje demokratyczne, racjonalizację itp. jako na główną przyczynę przemian sekularyzacyjnych.

Za konstytucją duszpasterską o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* można powiedzieć, że sekularyzacja od strony teologicznej definiowana jest jako właściwie rozumiana autonomia człowieka w sprawach doczesnych, zapewniając rzeczom stworzonym i społecznościom ludzkim przysługujące im prawa i wartości, które człowiek zobowiązany jest stopniowo poznawać, przyjmować i porządkować (KDK 36). Takie rozumowanie – mimo iż zgodne z opisem o stworzeniu i podporządkowaniu sobie świata przez człowieka (Rdz 1, 28) - może przekształcać się w sekularyzm, czyli „doktrynę przeakcentowującą możliwości poznawcze człowieka, prowadzącą do pomijania Boga w działaniach człowieka, a nawet do zaprzeczenia Jego istnienia (ateizm)" (Janusz Mariański, *Sekularyzacja*, w: C. Rogowski (red.), *Leksykon pedagogiki religii*, dz. cyt., s. 703-710).

Sekularyzm odbierany jest jako program światopoglądowy, mający u podstaw materialistyczną koncepcję człowieka, postulujący jednocześnie ateizację społeczeństwa. Religię uznaje za on przeciwnika nowoczesności. Aktualnie sekularyzm postrzegany jest jako pewnego rodzaju mentalność naukowo-techniczna z racjonalistycznym sposobem myślenia, które lansuje obraz świata bez Boga i kwestionuje transcendentną wartość samego człowieczeństwa. Sekularyzm i łączący się z nim indyferentyzm są podstawowym zagrożeniem dla religii chrześcijańskiej i wyznawanych przez nią wartości.

W ujęciu teologicznym sekularyzacja oznacza właściwy rozwój ludzkiej wiedzy, racjonalnego myślenia, techniki i kultury, mając na uwadze zapewnienie wszystkim ludziom wolności wyznania i działania, które jest zgodne z ich przekonaniami religijnymi, jak również ma na uwadze uwalnianie się Kościoła od powiązań z jakimikolwiek ideologiami i systemami politycznymi. Jeden z niemieckich socjologów, Franz-Xaver Kaufmann, wskazuje na następującą interpretację sekularyzacji:

„1. Sekularyzacja jako zjawisko nieustannej utraty wagi religii. Ujęcie to jest spokrewnione treściowo z zeświecczeniem. Ta utrata znaczenia religii może być tłumaczona zarówno z punktu widzenia dążeń emancypacyjnych społeczeństwa, tj. wyzwolenia się z różnych zależności, jak i z pozycji krytyki kultury.

2. Sekularyzacja jako wyrugowanie autorytetu Kościoła ze sfery życia świeckiego. Jest to powszechnie znany aspekt zmian zachodzących w czasach nowożytnych. Zaznaczyły się już one w fakcie rozróżnienia władzy duchownej od świeckiej, podkreślonym w konkordacie warmackim. Rozszerzył się przy tym nieustannie zakres kompetencji państwa i dawanych przez nie gwarancji jak np. wolność nauki i sztuki. Możemy tu za H. Lübbe mówić o utracie przez religię kontroli nad społeczeństwem.

3. Sekularyzacja jako równoczesna utrata i zachowanie dorobku chrześcijaństwa społeczności świeckiej. Chodzi tu zwłaszcza o ideę wolności i równości wszystkich ludzi, zgodnie z prawami człowieka zawartymi w nowożytnych konstytucjach, jak również

o przejęcie ochrony i opieki nad słabymi i biednymi, w ramach działań socjalnych państwa. Oczywiście zarówno dziś, jak i wcześniej odnajdujemy w kulturze współczesnej ślady tradycji chrześcijańskiej. T. Rendtorff mówi w tym kontekście o «chrześcijaństwie istniejącym poza obrębem Kościoła».

4. Sekularyzacja jako warunek demitologizacji wiary i «uduchowienia życia świeckiego» (E. Troeltsch). Owo istnienie napięcia między treściami profetycznymi orędzia żydowsko-chrześcijańskiego a stosunkami na płaszczyźnie życia świeckiego zauważyła i poddała refleksji przede wszystkim teologia dialektyczna.

5. Sekularyzacja jako dechrystianizacja społeczeństwa i uwolnienie go spod wpływu Kościoła. Podczas gdy formułowane wcześniej wnioski odnosiły się głównie do związków religii i kultury lub Kościoła i społeczeństwa ujętych w szerokim aspekcie, tu na plan pierwszy wysuwają się konkretne problemy socjologiczne w mikroskali, związane z malejącym udziałem Kościoła i zanikiem orientacji chrześcijańskiej w postawach i zachowaniach społecznych oraz w dziedzinie nauki" (Janusz Mariański, *Sekularyzacja*, w: Cyprian Rogowski (red.), *Leksykon pedagogiki religii*, dz. cyt., s. 704-705).

W ramach krytyki teorii sekularyzacji warto wskazać na problematykę duchowości w kontekście socjologicznym, które to zagadnienie omawia bardzo szeroko Hubert Knoblauch, mówiąc wręcz o *socjologii duchowości*. Duchowość, według niego, przejawia się nie tylko jako „etnokategoria", lecz również jako kategoria socjologiczna, posiadająca wiele szczególnych właściwości, związanych z pojmowaniem transcendencji. Trudno jest jeszcze przewidzieć, czy socjologia duchowości na stałe znajdzie swoje uzasadnienie w przyszłości. Zależy to od dalszego rozwoju samego fenomenu religii. Wydaje się jednak z dużą dozą prawdopodobieństwa, że zarówno wewnątrz obszaru religijnego, jak i poza nim, może mieć swoją rację bytu (Hubert Knoblauch, *Soziologie der Spiritualität*, w: Karl Baier (red.), *Handbuch Spiritualität. Zugänge, Traditionen, interreligiöse Prozess*, Darmstadt 2006, s. 91-111).

Sekularyzacja na płaszczyźnie społeczeństwa nie musi być powiązana z sekularyzacją dotyczącą świadomości jednostkowej. „Pewne instytucje religijne straciły władzę i znaczenie w wielu społeczeństwach, ale mimo to zarówno stare, jak i nowe praktyki i wierzenia religijne są kontynuowane, trwają w życiu jednostek, czasem przyjmując nowe instytucjonalne formy, a czasem prowadząc do masowego zrywu religijnego. I na odwrót: instytucje określane mianem religijnych mogą odgrywać społeczne i polityczne role, nawet w sytuacji, gdy niewielu wyznaje czy praktykuje wierzenia reprezentowane przez instytucje. Relacja pomiędzy religią i nowoczesnością jest bardzo skomplikowana" (Janusz Mariański, *Sekularyzacja*, dz. cyt., s. 707).

Współcześnie, pomimo procesów sekularyzacyjnych, zauważa się jednocześnie nowe przejawy religijności. Można je różnie interpretować, ale wydaje się, że – mimo ich dynamiki – nie stanowią one dominującej formy w ponowoczesnych społeczeństwach, ponieważ Kościoły chrześcijańskie i tradycyjne wspólnoty religijne zachowują wciąż wyraźne możliwości religijnego oddziaływania. Według Kaufmanna renesans religijny w krajach zachodnioeuropejskich przybierze formę ruchów religijnych (Janusz Mariański, jw. i Franz -Xaver Kaufmann, *Die Entwicklung von Religion in der modernen Gesellschaft*, w: Klaus D. Hildemann (red.), *Religion – Kirche – Islam. Eine soziale und diakonis-*

che Herausforderung, Leipzig 2003, s. 21-37; Franz Xaver Kaufmann, *Czy chrześcijaństwo przetrwa?* tłum. Urszula Poprawska, Kraków 2004).

Nowoczesne uprawianie pedagogiki religii wymaga niewątpliwie ustawicznych i konstruktywnych dyskursów naukowych, zwłaszcza w relacji do prowadzonych badań socjologicznych i psychologicznych w wymiarze empirycznym. Refleksja pedagogicznoreligijna powinna być osadzona w konkretnych realiach społeczno-kulturowych określonego społeczeństwa. Można powiedzieć, że empiryczna socjologia religii i empiryczna pedagogika religii zmierzają do pewnego stopnia w tym samym kierunku. Badania pedagogicznoreligijne i ich wyniki mogą z kolei być pożyteczne dla socjologa, ponieważ pozwalają one na głębszą interpretację opisywanych przez niego fenomenów religijności w wymiarach społecznych. Empiryczna pedagogika religii może wskazywać też na problemy, których socjologowie nie zawsze dostrzegają w swoich badaniach.

Wokół problematyki dotyczącej ery globalizacji, w której przychodzi żyć współczesnemu człowiekowi, toczą się coraz głębsze dyskusje, niepokojące świat i – jak twierdzą uznani socjologowie – niesie ona ze sobą nie tylko aspekty pozytywne, ale również poważne zagrożenia. Nie ulega wątpliwości, że społeczeństwo informacyjne, patrząc od strony socjologicznej i innych dyscyplin naukowych, nabiera coraz większego tempa. Z jednej strony jesteśmy świadkami wręcz błyskawicznego przepływu informacji, z drugiej zaś – zaniku bezpośredniej komunikacji interpersonalnej. Dyskusja wokół pojęcia *globalizacja* i jego rozumienia nasiliła się wśród socjologów w latach 90. ubiegłego stulecia. Termin ten został spopularyzowany przez Ronalda Robertsona i pozwolił na bardziej plastyczne obrazowanie istoty nowych jakościowo procesów społeczno-kulturowych (Grażyna Woroniecka, *Procesy globalizacji a religia*, w: Cyprian Rogowski (red.), *Leksykon pedagogiki religii*, dz. cyt., s. 621-623). Można powiedzieć, że pojęcie to wypiera mniej popularne i uważane za nazbyt wieloznaczne określenie *postmodernizm* (Marian Kempny, Grażyna Woroniecka (red.), *Wymiary globalizacji kulturowej*, Olsztyn 2003).

Pojęcie *globalizacja* pojawia się w wielu kontekstach i chociaż jego aspekt kulturowy nie jest dominujący, to jednak w sferze gospodarki i polityki, także społecznej, znajduje swoje odzwierciedlenie. Globalizacja w ponowoczesnym świecie jest zjawiskiem, które przyjmuje różnorodne formy internacjonalizacji. W te formy włączone są do współpracy regiony i państwa. Proces ten, który można określić zespołem megatendencji w skali makro, powoduje, że ludzkość włączona jest w jedno globalne społeczeństwo (Bogusław Śliwerski, *Problemy wychowania w procesie globalizacji*, w: Krzysztof Konecki, Ireneusz Werbiński (red.), *Edukacja. Kultura. Teologia,* Toruń 2003, s. 165-169).

Nie ulega wątpliwości, że przemiany społeczno-kulturowe, gospodarcze i polityczne, dotykają także fenomenu religii. Przenosząc tę myśl na grunt polski, można stwierdzić, że w miarę urzeczywistniania się demokratyzacji życia, pojawia się również pozytywny klimat, sprzyjający wzrostowi pluralizmu religijnego. Jeśli chodzi o siłę oddziaływania tradycji i wymiar instytucjonalny Kościoła na społeczeństwo w Polsce, to diagnozy socjologów co do prognoz i dynamiki tego procesu są dość ostrożne (Marian Kempny, Grażyna Woroniecka (red.), *Religia i kultura w globalizującym się* świecie, Kraków 1999, s. 7-24; por. też Grażyna Woroniecka, *Procesy globalizacji a religia*, w: Cyprian Rogowski (red.), *Leksykon pedagogiki religii*, dz. cyt., s. 621-623; por. także: Cyprian

Rogowski, *Die Zukunft der Religion im sich vereinigenden Europa aus polnischer Sicht*, w: „Bibel und Liturgie" 2 (2004), 123-129).

Problematyka dotycząca szkolnej lekcji religii w dyskusji prowadzonej wśród reprezentantów nauk społecznych, obarczona jest subiektywizmem i niepozbawiona podejścia emocjonalnego. Jeśli uwzględni się fenomen religijności i religijnego wychowania w świecie pluralistycznym, to najpierw należy stworzyć konkretne teoretyczne podstawy, właściwe dla kształcenia i religii w ogóle. Pluralizacja życia potrzebuje otwarcia się na zachodzące przemiany społeczno-kulturowe, zgodnie z duchem czasu. Procesy socjalizacyjne, pedagogiczne i religijne nie mają charakteru jednotorowego, lecz mająca charakter interaktywny (Janusz Mariański, *Wprowadzenie do socjologii moralności*, Lublin 1987, s. 62). Przykładowo, jeśli uwzględni się, że multikulturowy charakter krajów Europy Zachodniej nabiera na znaczeniu (ten proces od dłuższego czasu jest również zauważalny w Polsce), to wydaje się, że odpowiedzią pedagogiki na tę multikulturową rzeczywistość społeczeństwa może być wychowanie multikulturowe (Cyprian Rogowski, *Neue Moglichkeiten für religiöse Bildung und Erziehung. Zur Situation der Katholischen Kirche in Polen*, „Diakonia" 6/2004, s. 435-440; również tenże, *Religiöse Bildung und Erziehung in Polen*, w: *Qualitätsmanagement in der Theologie. Chancen und Grenzen einer Elementarisierung im Lehramtsstudium*, Raimund Lachener, Egon Spiegel (red.), Kevelaer 2003, s. 309-326). Powinna to być koncepcja otwarta, uwzględniająca przemiany społeczne i nadająca tym procesom konkretną orientację (Hans-Georg Ziebertz, *Religijność i wychowanie w świecie pluralistycznym*, Kraków 2001, s. 111-135).

Multikulturowe wychowanie powinno wychodzić od pojęcia *kultura* rozumianego bardzo szeroko, ale jednocześnie należy podkreślić, że do wzajemnych relacji nie dochodzi poprzez kultury, lecz tworzą je konkretni ludzie, którzy odzwierciedlają część własnej kultury. Pedagogika religii powinna z jednej strony reagować na wyzwania społecznych przemian zachodzących w szkole, a z drugiej – szukać rozwiązań, aby kontakty interkulturowe w społeczeństwie przynosiły owoce (Helga Kohler-Spiegel, *Interreligiöses Lernen (am Beispiel des Religionsunterrichts)*, w: RpB 38 (1996), s. 19-42). Powyższe analizy skłaniają do zasadniczego wniosku: pedagogika religii nie jest w stanie sprostać tym wyzwaniom, jeśli nie wyjdzie najpierw od przybliżenia pojęcia *globalizacja* i jego zinterpretowania, szczególnie w socjologicznym wymiarze.

Patrząc także z perspektywy badań psychologicznoreligijnych, jak dotychczas, nie można mówić o jednym wypracowanym modelu religijności. Dostępne prace psychologicznoreligijne świadczą o tym, że naukowców zajmują bardziej tematy dotyczące pojęcia *religii*, jej genezy, historii i jej form wyrażania od strony psychologicznej, niż kwestie *religijności* jako takiej. Wyniki badań psychologicznorozwojowych starają się wykorzystać pozytywnie i owocnie na płaszczyźnie psychologicznoreligijnej i pedagogicznoreligijnej, zwłaszcza jeśli chodzi o takie zagadnienia, jak: związki zachodzące między obrazem Boga i obrazem ojca u dzieci lub rozwój religijnych wyobrażeń w zależności od wieku i innych okoliczności czy uwarunkowań (Ulrich Hemel, *Religionspädagogik*, dz. cyt., s. 57).

Dotychczas prowadzone liczne badania empiryczne w Ameryce, Europie, a także w Polsce obrazują bardzo szeroką zależność (a nawet podobieństwo), która występuje między cechami obrazu ojca i matki a obrazem (wyobrażeniem) Boga. Władysław Prę-

żyna w swoich badaniach nawiązuje do kwestii odpowiedzi na takie pytania: jak to podobieństwo powstaje?, jakie są jego uwarunkowania?, czy i jak wpływa ono na rozwój religijności? Na końcu pojawia się też problem konsekwencji pastoralnych tegoż podobieństwa. Wnioski pastoralne, wynikające z rozwoju człowieka, mogą być bardzo liczne. Należą do nich z pewnością:

- Potrzeba podnoszenia świadomości co do roli i funkcji znaczeniowej ojca w rodzinie. Jest to ważna kwestia jako temat lekcji religii – zwłaszcza dla młodzieży – i jako zagadnienie w ramach konferencji przedmałżeńskich. Jest to też istotny temat dla prasy i innych środków społecznego przekazu;
- Świadczenie odpowiedniej pomocy, jeśli chodzi o kształtowanie dojrzałej osobowości w wymiarze psychologicznym i teologicznym. Relewantne są tu doświadczenia wyniesione z ogniska rodzinnego dotyczące obrazu Boga;
- Utrwalanie przekonania, że różnej natury niepokoje i napięcia towarzyszące ludzkim doświadczeniom religijnym nie muszą mieć podłoża teologicznego, ale swoje źródło mają w ludzkich lękach i niedojrzałości (Władysław Prężyna, *Doświadczenie Ojca a obraz Boga (Vatererfahrung und Gottesbild)*, w: KERYKS VI (2005)1, s. 107-122).

Bernhard Grom opublikował w 1981 roku książkę na temat psychologii pedagogicznoreligijnej dziecka w wieku przedszkolnym, szkolnym i młodzieżowym, która była później kilkakrotnie wznawiana i uzupełniana. Autor dokonuje oceny tychże wyników badań psychologicznoreligijnych, również pod kątem pedagogicznoreligijnym. Opisuje on także rozwój wyobrażeń w kierunku religijności dojrzałej i wskazuje na możliwości jej osiągania. Według niego, patrząc z perspektywy psycho-higieniczno-humanistycznej, jak również religijno-filozoficzno-teologicznej, wychowanie powinno zakładać religijność jako cel przewodni (Bernhard Grom, *Religionspädagogische Psychologie des Kleinkind-, Schul und Jugendalters*, Düsseldorf-Göttingen, 1981, wyd. drugie 1986).

Ponieważ jako taka chrześcijańska inspiracja tego przewodniego celu w kierunku religijności dojrzałej, jest u B. Groma nierozpoznawalna, dlatego wskazuje on na jej fundament teologiczny (Ulrich Hemel, *Religionspädagogik*…, dz. cyt., s. 57). Chociaż model dojrzałej religijności według niego nie stanowi wypracowanych ram teoretycznych, to jednak można w nim dostrzec niektóre aspekty, mogące wskazywać na wymiary religijności, odzwierciedlające się w przeżywaniu, myśleniu i sposobie zachowań (Bernhard Grom, *Religionspädagogische*…, dz. cyt., s. 40). Powyższa teoria Groma staje się jednak do pewnego stopnia problematyczna, jeśli chodzi o urzeczywistnienie idealnego obrazu religijności. Hemel wyraża się w pewnym stopniu krytycznie o modelu Groma, twierdząc, że brakuje w nim istotnych aspektów dotyczących religijnego języka i zdolności komunikowania, które stanowią o sensie religijności człowieka (Ulrich Hemel, *Religionspädagogik*, dz. cyt., s. 57-58).

Refleksja naukowa dotycząca rozwoju myślenia religijnego trafia też na kontrowersje w ramach samej psychologii rozwojowej, w której zarysowują się różne stanowiska co do rozwoju kompetencji logicznych dziecka. Można tu wymienić różne opinie co do słuszności, zwłaszcza teorii Jean Piageta, które dyskutowane są również pod kątem badań dotyczących rozwoju religijnego dziecka w płaszczyźnie myślenia.

Do nurtu piagetowskiego, jeżeli chodzi o badaczy rozwoju religijności, należy między innymi David Elkind, który uważa, że religijność jest elementem naturalnym rozwoju

umysłowego. Przeprowadził on badania wśród dzieci i młodzieży z rodzin żydowskich, katolickich i protestanckich, dotyczące pojęcia religii. Okazało się, że wniosek uzyskany na podstawie wyników badanych grup był identyczny i jego rozwój koncepcji religii u dzieci zgadza się ze stadiami rozwoju umysłowego Piageta. I tak w wieku 5-7 lat (stadium przedoperacyjne u Piageta) dziecko ma świadomość przekazu wiary przez Boga, która nie może być zmieniona. Z kolei w wieku 7-9 (stadium operacji konkretnych), pojęcia religijne mają charakter konkretny i religijność dzieci jest wyraźnie pod wpływem religijności własnej rodziny. W wieku zaś 10-12 (stadium operacji formalnych) dziecko jest już w stanie zrozumieć złożoność praktyk religijnych i zaznacza się zdolność abstrakcyjnego i zróżnicowanego myślenia religijnego (Zdzisław Kroplewski, *Myślenie religijne (aspekt rozwojowy)*, w: Cyprian Rogowski (red.), *Leksykon pedagogiki religii*, dz. cyt., s. 427-429).

Znana jest też inna teoria rozwoju religijnego, a mianowicie Ronalda Goldmana, oparta na koncepcji stadiów rozwoju kognitywnego Piageta. Przemyślenia Goldmana mają istotne znaczenie w wymiarze psychologicznoreligijnym, pedagogicznym i teologicznym. Według niego „myślenie religijne nie różni się w schematach i metodzie od myślenia niereligijnego" (Ronald Goldman, *Religious Thinking from Childhood to Adolescence*, Londyn 1964, s. 5. Jego publikacja w języku niemieckim: *Vorfelder des Glaubens. Kindgemäße religiöse Unterweisung*, Neukirchen-Vluyn 1972). Wobec powyższego można wyciągnąć wniosek, iż wszystkie prawidłowości mające uzasadnienie w badaniach nad myśleniem, mają swoje zastosowanie także w myśleniu religijnym. W refleksji Goldmana chodzi o rozwój myślenia religijnego, do którego również włączone jest rozumienie symbolu, co jest kamieniem milowym w rozwojowej psychologii religii.

Prace Goldmana znalazły należyte odzwierciedlenie szczególnie w obszarze anglosaskim. Wynika to z dwu ważnych przesłanek. Po pierwsze, jego badania w odróżnieniu od wcześniejszych, w których stosowano niejednokrotnie opcję anegdotyczno-opisową, ukierunkowane są ściśle na teorię i zorientowane konsekwentnie na stopnie rozwoju kognitywnego, występujące u Piageta (Ronald Goldman, *Religious Thinking from Childhood to Adolescence*, dz. cyt., s. 19). Po drugie, Goldman przeprowadził badania w grupie 200 dzieci zróżnicowanych wiekowo od 6 do 15 roku życia. Badania te dotyczyły nie tylko rozumienia trzech opowiadań biblijnych: ukazanie się Mojżeszowi anioła Jahwe w krzewie ognistym (Wj 3, 1-6), przejście przez Morze Czerwone (Wj 14), kuszenie Jezusa (Mt 4, 1-11), ale także wyobrażeń dzieci i koncepcji na temat Kościoła, modlitwy, Pisma świętego itd. Jak z powyższego wynika, chodzi tu o bardzo gruntowne studium, w którym ściśle statystycznie posłużono się przede wszystkim skalogramem Guttmana (Jürgen Friedrichs, *Methoden empirischer Sozialforschung*, Opladen 1983, s. 179 nn).

Analizując badania Goldmana, można z łatwością spostrzec, że nie tylko jest w nich wyraźnie widoczny aspekt pedagogiczno-psychologicznorozwojowy, ale również w pierwszym rzędzie to, że interesował go intelektualny wymiar „tego, co religijne", ewentualnie „religijnego myślenia" i „religijnych pojęć". Jego opcja odpowiada dokładnie koncepcji asymilacji i akomodacji, jaką spotykamy u Piageta (Cyprian Rogowski, *Hermeneutyczno-dydaktyczny wymiar symbol i implikacje pedagogicznoreligijne. Studium pedagogicznoreligijne w wymiarze interdyscyplinarnym*, Lublin 1999, s. 113-134).

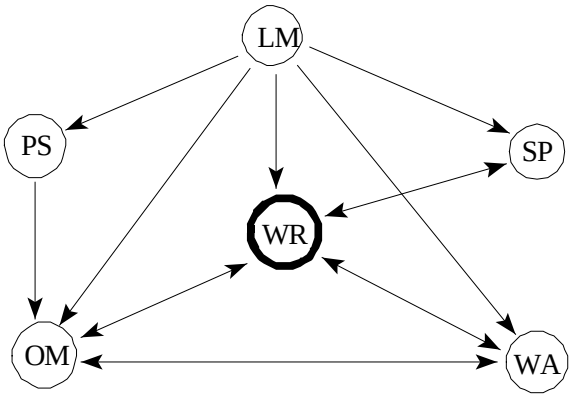
Co przemawia za tym, że jakieś pojęcie ma charakter religijny? Otóż według Goldmana religijne są takie pojęcia, które zawierają substancjalne elementy konkretnej religii. W odróżnieniu od licznych współczesnych socjologów religii i przedstawicieli psy-

chologii religii rozwojowej, którzy stosują szerokie i funkcjonalne pojęcie religii, Goldman operuje jasnym, substancjalnym pojęciem religii (Fritz Oser i Paul Gmünder *(Der Mensch – Stufen seiner religiösen Entwicklung. Ein strukturgenetischer Ansatz*, Zürich–Köln 1984), jak też James W. Fowler *(Stages of Faith* oraz *Stufen des Glaubens. Die Psychologie der menschlichen Entwicklung und die Suche nach Sinn*, Gütersloh 1991).

Z kolei Anton Bucher słusznie zaznacza w powyższym kontekście, o czym świadczą badania z zakresu socjologii religii, że również badania naukowe z psychologii rozwojowej o wymiarze religijnym są głęboko uwarunkowane socjokulturowo i socjoreligijnie. Z postępującym zanikaniem aspektu religijnego w życiu współczesnego człowieka łączy się też coraz bardziej szerokie stosowanie i rozumienie religii i psychologii religii (Hans-Jürgen Fraas, *Die Religiosität des Menschen: Ein Grundriß der Religionspsychologie*, Göttingen 1990).

Do innych istotnych teorii należy zaliczyć też ujęcia Fritza Osera i Paula Gmündera, w których chodzi o stadia rozwoju myślenia religijnego, a określając precyzyjnie, rozwoju „osądów religijnych". Obaj autorzy definiują je jako wyraz uporządkowanego systemu osobowego, który w określonych sytuacjach weryfikuje stosunek jednostki do wymiaru ostatecznego (Fritz Oser, Paul Gmünder, *Der Mensch – Stufen seiner religiösen Entwicklung. Ein strukturgenetischer Ansatz*, dz. cyt., 28). Wydaje się, że sposób widzenia dziecka w teorii Osera i Gmündera ma charakter podmiotowy: dziecko wchodzi w interakcję z otaczającą je rzeczywistością i tym samym musi samodzielnie odkrywać sens życia, także religijnego, a nie tylko po prostu przejmować określone wartości (Fritz Oser, *Das Verhältnis von religiöser Entwicklung und Erziehung, Ein religionspädagogisches Credo*, w: RpB 21 (1988), s. 12-29).

Analizując wszystkie znane dotychczas teorie, należy wyraźnie zaznaczyć, iż ciągle wymagają one głębszych przemyśleń i opracowań. Zdzisław Kroplewski twierdzi, że „komplementarne myślenie, będące efektem rozwoju myślenia religijnego, jest w stanie doprowadzić do pełniejszego rozumienia przez człowieka prawd religijnych, ocen moralnych, postaw i wartości" (Zdzisław Kroplewski, *Myślenie religijne…*, dz. cyt., s. 427-429). Niżej model autora na schemacie ukazującym, jak różne aspekty religii współtworzą wnioski religijne u dorastającej młodzieży.

Objaśnienie skrótów:

LM – logiczne myślenie

SP – światopogląd

PS – perspektywa społeczna

WR – wnioski religijne

OM – oceny moralne

WA – wartości

Powyższy schemat obrazuje model tworzenia wniosków religijnych w perspektywie ocen moralnych, poglądu na świat i wartości. Jak łatwo zauważyć, wyniki rozwoju myślenia nakreślone przez Kroplewskiego, są wypadkową wielu czynników, a nie tylko i wyłącznie procesu kognitywnego (poznawczego).

Nawiązując do dotychczasowych rozważań dotyczących religijności w ogóle, warto jednocześnie wskazać też na rosnące zainteresowanie problematyką rozwoju uczuć religijnych, zwłaszcza dzieci w wieku przedszkolnym. Ujmowana jest ona przez przedstawicieli wielu dyscyplin naukowych m.in. teologów, pedagogów i psychologów. Ci ostatni podejmują analizy oparte na badaniach empirycznych. Relewantne są tu przede wszystkim psychologiczne aspekty rozwoju uczuć religijnych. Chodzi o odpowiedź na pytanie, od czego tenże rozwój zależy i jakie czynniki wpływają na jego przebieg (Małgorzata Tatala, *Rozwój uczuć religijnych dzieci przedszkolnych*, Lublin 2000; Wolfgang Wiegand, *Religiöse Erziehung in der Lebenswelt der Moderne*, *Zur sozialwissenschaftlichen und theologischen Grundlegung eines pragmatischen Modells*, Wilhelmsfeld 1994).

Uczucia religijne są jednym z przejawów więzi człowieka z Bogiem. Posiadają jakości pozytywne lub negatywne, określoną intensywność i pobudzają przeżywający podmiot do zachowań o charakterze religijnym. Pojawiają się nie tylko w sytuacjach typowo religijnych, ale również i w innych okolicznościach życiowych, jak np. narodziny kolejnego dziecka, śmierć członka rodziny czy konfrontacja ze złem moralnym (Czesław Walesa, *Struktura religijności człowieka. Analiza psychologiczna*, „Zeszyty Naukowe KUL", 1998, t. 41, nr 3-4, s. 3-48).

Na ogół wymienia się różne czynniki wpływające na kształtowanie uczuć religijnych: *uwarunkowania wewnętrzne* (czynniki wewnątrzustrojowe – „wyposażenie" anatomiczno-fizjologiczne zwłaszcza typ układu nerwowego, dziedziczenie, cechy wrodzone, czy też ściślej mówiąc wrodzone zadatki cech, wzrastanie i dojrzewanie organizmu, szczególnie mózgu); *uwarunkowania zewnętrzne* (doświadczenie dziecka, wzrastająca z wiekiem umiejętność komunikacji i oddziaływanie środowiska rodzinnego); *aktywność własną* (rozumianą jako zdolność do czynnego zaspokajania podstawowych potrzeb, a także jako umiejętność samoregulacji, autostymulacji, samokierowania, poszukiwania właściwego kierunku własnego rozwoju) i *równoważenie struktur psychicznych* (tendencja do określania najlepszego kierunku własnego rozwoju, co m.in. obejmuje wykrywanie, nabywanie i kształtowanie znaczeń i sensów, zwłaszcza religijnych). W oparciu o wyżej wspomniany już piagetowski schemat kształtowania się struktur poznawczych można rozpatrywać rozwój uczuć religijnych dziecka jako stałe rozszerzanie się i ubogacanie pola równoważenia struktur psychicznych.

Ujmując *religijność* z perspektywy pedagogicznoreligijnej i teologicznej, jak podkreśla ks. prof. Rogowski, pojęcie to oznacza wrażliwość, która pozwala człowiekowi otworzyć się na religijny wymiar rzeczywistości. Patrząc od strony teologicznej, wrażliwość religijna konkretyzuje odniesienie człowieka do Transcendencji. Stąd też jest ona również

podstawą każdej relacji, jaka zachodzi między człowiekiem wierzącym a Bogiem, a także każdej religijnej dynamiki w ogóle (Ulrich Hemel, *Religionspädagogik*…, dz. cyt., s. 58). Człowiek, otwierając się na wymiar religijny i podejmując w tym kierunku konkretny wysiłek, jest w stanie rozwinąć w sobie religijną wrażliwość, nawet jeśli jeszcze nie uwierzył. Rozmaite formy religijności mogą odznaczać się, ale wcale nie muszą, różną intensywnością wrażliwości religijnej. Przykładowo, do takich form religijnego oddziaływania, jak sztuka czy muzyka, należy również zawsze konkretne środowisko społeczne, które umożliwia lub utrudnia religijne akty. Patrząc z perspektywy pedagogicznoreligijnej, socjologicznoreligijnej, a także psychologicznoreligijnej, o czym wspominano wyżej, trzeba wyraźnie podkreślić, że wymiar religijny wyrażanych postaw dotyczy zarówno wierzących, jak i religijnie indyferentnych, a także odnosi się do publicznych i prywatnych, kościelnych i poza kościelnych form religijnej praktyki.

W kontekście narastającego pluralizmu, w tym religijnego, należy przyjąć – jako kryterium – szerszą interpretację pojęcia religijności, ponieważ pozwala ona na bardziej zróżnicowane ujęcie jej różnych aspektów. Już od strony czysto językowej można wskazać różne możliwości określania wymiaru religijności jako takiej. Świadczą o tym, chociażby takie deklaracje, jak: „jestem chrześcijaninem", „jestem religijny, ale nie jestem związany instytucjonalnie z Kościołem", „jestem katolikiem", „jestem protestantem" itd. Zawsze trzeba mieć na uwadze fakt, że jeśli dochodzi do wyrażania religijności, to do istoty należy tu wymiar treści religijnych i wymiar religijnej komunikacji. W końcu przy analizie ludzkiej religijności należy uwzględnić także całokształt uwarunkowań życiowych.

Wobec powyższych refleksji warto wymienić tu wszystkie wymiary religijności, którymi są:

- religijna wrażliwość,
- religijna postawa,
- religijna treść,
- religijna komunikacja,
- horyzont religijnej motywacji (Ulrich Hemel, *Religionspädagogik*…, dz. cyt., s.62).

Powyższa typologia różnych wymiarów religijności pozwala jeszcze na dokładniejsze opracowanie, zwłaszcza jeśli chodzi o formy religijności niezwiązane z przynależnością do Kościoła. W związku z powyższym należałoby jednak rozwinąć określony instrument pedagogicznoreligijnej diagnostyki, która jako narzędzie pomogłaby osiągnąć zamierzone cele. Niektóre problemy pojawiające się przykładowo na płaszczyźnie religijnego wyrażania zachowań i działań nie mogą być rozwiązane na podstawie czynników zewnętrznych. Hemel postuluje potrzebę głębszego studium pod kątem merytorycznym (chodzi tu o wymiar religijnej treści), a także zintensyfikowanej pracy duchowej, co prowadzi do pogłębiania religijnej wrażliwości religijny (Ulrich Hemel, w: *Religionspädagogik…*, dz. cyt., s. 63).

Z tego wynika, że pojedyncze wymiary religijności nie mogą pozostawać w izolacji i również w wymiarze praktycznym nie mogą być traktowane tylko jako określone typy. Nie można bowiem wykluczyć jednostronnego rozwoju religijności, który jest czę-

sto przyczyną powstawania religijnych kryzysów. W tym kontekście trzeba jeszcze raz wyraźnie wskazać na centralne znaczenie podstawowego wymiaru religijności, jakim jest transcendentalno – teologiczne uzasadnienie religijnej wrażliwości. Tam, gdzie dochodzi do jej zacierania, czy blokowania tak dalece, że nie może się ona rozwinąć, również i zewnętrzne akty religijne zasługujące na miano religijnych w całym znaczeniu tego słowa nie są możliwe. Religijne formy zachowań bez ukształtowania religijnej wrażliwości nie mogą być tym samym nazywane jako akt religijny (Ulrich Hemel, w: *Religionspädagogik…*, dz. cyt., s. 63). Mówiąc przysłowiowo, trzeba tu pamiętać, że pod „płaszczem" religijnej postawy mogą się maskować także i poza religijne motywacje (przykładowo: władza, egoizm, lęk), które w pojedynczych przypadkach nie są łatwe do zweryfikowania.

Wobec powyższych analiz należy wyraźnie stwierdzić, że pojęcie *religijny* posiada podwójną wagę, zarówno językową, jak i rzeczową, która odnosi się zarówno do pojęcia *religia*, jak i *religijność*. I w języku potocznym, i teologicznym, pojęcie *religijny* może dotyczyć zatem wszystkiego, co stoi w relacji do życiowego obszaru, jakim jest „religia". Naturalnie, że pojęcie *religijny* może odnosić się również w religijnej wrażliwości do uzasadnionej motywacji działaniowej wierzących. Przykładowo, można mówić o „religijnym obrazie", jeśli dotyczy on treści danej religii (chociażby ukrzyżowanie Pana Jezusa).

Patrząc na model ludzkiej religijności w kontekście centralnych zadań pedagogicznoreligijnych, warto podkreślić, że wszystkie wyżej wymienione pojedyncze wymiary i elementy wspierające, towarzyszą procesowi kształtowania religijności.

Obrazuje to poniższy schemat:

Religijna wrażliwość	→	Uzdalnianie do religijnej odpowiedzialności
Religijna postawa	→	Uzdalnianie w celu przejmowania religijnych ról
Religijna treść	→	Religijne kształcenie
Religijna komunikacja	→	Wspieranie doskonalenia języka religijnego
Religijna formacja życiowa	→	Kształtowanie religijnie umotywowanego etosu

Konkludując, trzeba pamiętać, że powyższy model wymaga ciągłego rozwoju – zarówno w wymiarze teoretycznym, jak i praktycznym.

3. Zagadnienie pluralizmu kulturowego z perspektywy pedagogicznoreligijnej

Ks. prof. Rogowski podkreśla, że rozwój pedagogiki religii wymagał na przestrzeni czasu i nadal wymaga wielu rekonstrukcji i nowych przemyśleń. Do tych rekonstrukcji przyczynia się zdecydowanie, ustawicznie podejmowany dyskurs naukowy przez znawców materii, w celu poszukiwania adekwatnych rozwiązań koncepcyjnych, zgodnych z duchem czasu i oczekiwaniami adresatów. Jeśli chodzi o zadania i zakres, to pedagogika religii w swoich badaniach naukowych podejmuje problemy dotyczące teorii i praktyki pedagogicznej, katechetycznej i dydaktycznej. Towarzyszą one procesowi edukacji religijnej w rodzinie, szkole, wspólnocie parafialnej i grupach biorących pod uwagę ogólnokulturowy kontekst Kościoła, religii i społeczeństwa. Przedmiot badań dotyczący pluralizmu

kulturowego z perspektywy pedagogicznoreligijnej ma na celu refleksję wokół pojęcia kultury i jej przejawów w różnych narodach. Wśród różnych definicji kultury warto przytoczyć tę, którą najczęściej akceptują etnografowie, a którą sformułował Edward Tylor: „Kultura to złożona całość obejmująca wiedzę, wierzenia, sztukę, prawo, moralność, obyczaje i wszystkie inne zdolności i nawyki nabyte przez człowieka jako członka społeczeństwa" (Leon Dyczewski, *Miejsce i funkcje wartości w kulturze*, w: „KERYKS" VII (2008), s. 57-88).

Dyskusje teologiczne na temat aktualnych badań nad kulturą wskazują wyraźnie na deficyt w tej materii i zamiast problem ten rozjaśniać, często go jeszcze bardziej zaciemniają, a nawet przeideologizowują. W dyskusjach tych powinno się podejmować również kwestie inkulturacji, ponieważ należy ona do istotnych aspektów funkcjonowania rozmaitych kultur w narodach. Pojęcie inkulturacji stosowane jest od wielu lat zarówno w antropologii kultury, jak i w teologii. Rozpatrując je pod kątem teologii praktycznej, trzeba podkreślić, iż pojęcie to ma wymiar pastoralny, ponieważ w każdej działalności kościelnej dochodzi do spotkania między Ewangelią i kulturą (Thomas Groome, *Inkulturation,* w: Walter Kasper, Konrad Baumgartner i in. (red.), *Lexikon für Theologie und Kirche,* t. V, Freiburg–Basel–Wien 2006, s. 509-510).

Orientacja antropologiczno-kulturowa odgrywa zatem istotną rolę także w refleksji pedagogiki religii, na co wskazują zarówno dokumenty Kościoła powszechnego, jak i Kościołów lokalnych. Nie można nie uwzględnić tu także dotychczasowych osiągnięć naukowych, zwłaszcza dotyczących teologii antropologicznej Karla Rahnera. Powszechnie twierdzi się, że teologia Rahnera łączy się z *antropologicznym zwrotem*, aczkolwiek kierunek ten zaznacza się już u Romano Guardiniego, zwłaszcza jego teologii na temat liturgii i kształcenia liturgicznego (Karl Rahner, *Philosophie und Theologie*, w: *Schriften zur Theologie*, t. VI, Einsiedeln–Zürich–Köln 1965, s. 91-103 i Romano Guardini, *Liturgie und liturgische Bildung*, Würzburg 1966). Katecheza liturgiczna ma nie tylko wymiar teoretyczny, lecz chodzi w niej o praktyczne wdrażanie i doświadczenie. Może ona to doświadczenie przekazać wtedy, jeśli ma na uwadze człowieka w jego konkretnej sytuacji, w całej jego egzystencji i jeśli pozwoli się on, jako żywotna całość duszy i ciała, wychować i formować (Theodor Filthaut, *Grundfragen liturgischer Bildung*, Düsseldorf 1960, s. 40).

Prawdziwie sprawowana liturgia ma siłę wychowawczą, formuje człowieka i uzdalnia go na przyjmowanie piękna, prawdy i dobra. Cel takiego wychowania, które może być kwalifikowane jako estetyczne, wyraża się w tym, że dzieci prowadzi się od ujęcia pojęciowego do żywego obcowania z rzeczami. Nie ulega wątpliwości, że jest to cel pedagogiczny nieustannie aktualny (Romano Guardini, *Liturgie und liturgische Bildung*, dz. cyt., s. 49). Wracając do Rahnera, jego *antropologicznego zwrotu*, należy zaznaczyć, że kierunek ten rozwinął on konsekwentnie, wychodząc od człowieka i jego cielesno-duchowego ukonstytuowania. *Antropologiczny zwrot* u Rahnera ma swój wyraz przede wszystkim w jego wcześniejszych pismach: *Geist in Welt* („Duch w świecie") i *Hörer des Wortes* („Słuchacz Słowa"), w których zawarta jest równocześnie jego teologia antropologiczna i teoria poznania (Karl Rahner, *Geist in Welt. Zur Metaphysik der endlichen Erkenntnis bei Thomas von Aquin.* Innsbruck-Leipzig 1939; tenże, *Hörer des Wortes. Zur Grundlegung einer Religionsphilosophie,* München 1941). Szczególnie w dziele *Hörer des Wortes* usiłuje on pokazać, że teologia fundamentalna powinna wychodzić od naturalnie poznającego

człowieka, właśnie tego, który *słucha Słowa* (Karl Rahner, *Hörer des Wortes. Zur Grundlegung einer Religionsphilosophie*, dz. cyt., s. 18nn).

Badania pozwalają stwierdzić, że teologiczna teoria poznania Rahnera odpowiada nauce św. Tomasza z Akwinu, przy czym u Rhanera obok pojęć scholastycznych można zauważyć liczne terminy występujące w filozofii egzystencjalnej Martina Heideggera. Zasadniczą sprawą jest w każdym razie przyjęcie opcji, że byt sam w sobie jest poznawalny i że *poznawalność* (*Erkennbarkeit*) jest centralną cechą ontologiczną bytu (*quidquid enim esse potest, intellegi potest*). Również zmysłowości czy też duchowym wyobrażeniom (*phantasma* – Tomasz z Akwinu) przyznano centralne znaczenie, ponieważ bez zmysłowych wyobrażeń duch nie jest w stanie czegokolwiek rozpoznać (*anima non potest intellegere sine phantasmate*). Dlatego też Rahner określa człowieka jako zmysłową duchowość (*sinnliche Geistigkeit*) i prezentuje szczególnie ważną opcję z punktu widzenia pedagogiki religii: punktem wyjściowym dotarcia do Boga jest otwarcie się na świat (Karl Rahner, *Hörer des Wortes. Zur Grundlegung einer Religionsphilosophie*, dz. cyt., s. 53 i 54. Rahner cytuje Tomasza z Akwinu, *Summa contra gentiles*, II); Karl Rahner, *Geist in Welt. Zur Metaphysik der endlichen Erkenntnis bei Thomas von Aquin,* dz. cyt., s. 191 (cytat z Tomasza z Akwinu); Karl Rahner, *Hörer des Wortes. Zur Grundlegung einer Religionsphilosophie*, dz. cyt., s. 152 i 161: *Ausgang zu Gott gäbe es nur in einem Eingang in die Welt*). Kulturotwórcza działalność człowieka w świecie wykracza poza wysiłki o materialną egzystencję i wyraża się w jego dążeniach duchowych, dostrzegalnych w dziełach ludzkich.

Wobec powyższych przemyśleń warto skupić też uwagę na niektórych aspektach rozjaśniających kompleksowość poruszanej tu problematyki, zwłaszcza pod kątem działalności ewangelizacyjnej Kościoła. Kościół we wszystkich kulturach różnych narodów stoi przed problemem ich rozumienia. Spojrzenie do historii antropologii kultury przybliża uczonym przede wszystkim fakt, iż rozumienie obcych kultur wiąże się z wieloma trudnościami. Dość skąpe są też wyniki prowadzonych na tym polu badań. Kościół we wszystkich kulturach stoi przede wszystkim przed problemem własnej tożsamości. Teologia wzmaga się tu z zagadnieniem hermeneutycznym, aby nowoczesnemu człowiekowi przekazać zrozumiale na ten temat naukę Kościoła. Trzeba tu właśnie zapytać, co oznaczają te trudności, które Kościół ma do przezwyciężenia, podejmując się działalności ewangelizacyjnej na wszystkich kontynentach świata (Andreas Renz, *Die Erklärung über das Verhältnis der Kirche zu den nichtchristlichen Religionen*, w: Franz Xaver Bischof, Stephan Leimgruber, *Vierzig Jahre II. Vatikanum. Zur Wirkungsgeschichte der Konzilstexte,* Würzburg 2005, s. 208-231).

Niewątpliwie, problem hermeneutyczny dla Kościoła we wszystkich kulturach wiąże się ściśle z globalnymi przemianami (Jörg Hübner, *Globalisierung – Herausforderung für die Kirche*, Stuttgart 2003). Europejska ekspansja na wszystkie kontynenty spowodowała, że stare kultury Azji, Australii, Afryki i Ameryki podlegają procesom akulturacji. Znajdują się one w momencie przełomu, w przechodzeniu od tego, co stare, do tego, co nowe, w ustawicznym ścieraniu się z cywilizacją zachodnią, w permanentnym przeobrażaniu kulturowym, który to proces przebiega na podstawie skomplikowanych praw psychologiczno-społecznych. Te przemiany kulturowe, które w różnych społeczeństwach rozmaicie przebiegają, Kościół powinien zdecydowanie uwzględnić w procesie ewangelizacji.

Kościół we wszystkich kulturach stoi też przed problemem aktywnego wpływania na nie i ich przeobrażania. Jego misja urzeczywistnia się nie tyle na podstawie naukowych analiz czy ludzkiego rozumowania, ile korzenie wszystkich kultur powinny sięgać do Ewangelii, na co wyraźnie wskazuje w swoim nauczaniu Jan Paweł II (Johannes Paul II, *Redemptoris Missio. Über die fortdauernde Gültigkeit des missionarischen Auftrags (Verlautbarungen des Apostolischen Stuhls* Nr 100), Bonn 1990). Ewangelizacja wszystkich kultur możliwa jest tylko wówczas, jeśli wychodzi od mocnych podstaw wiary katolickiej. Zaznaczyć tu jednocześnie niestety trzeba, że ten powyższy warunek *sine qua non* jest dzisiaj z różnych względów podważany i nie zawsze akceptowany.

Kościół, chcąc ewangelizować narody o rozmaitej kulturze, powinien się też ze swojej strony jasno określić, tzn. swoją istotę, cel i rozmiar posłannictwa. Dzisiejsze rozumienie ewangelizacji różni się bowiem od tego w Nowym Testamencie i to w wielu istotnych punktach. Dotyczy nie tylko przepowiadania Ewangelii, nawracania poszczególnych jednostek i budowania Kościoła, ale także bezpośrednio i na różny sposób zmian politycznych, społecznych i ekonomicznych struktur. Chodzi tu więc o całościowy proces zbawczy.

Jeśli działalność Kościoła ma na celu nawracanie, przyjmowanie Ewangelii i chrystianizowanie narodów, to trafia ona na religijną egzystencję tych, których korzenie tkwią w innych religiach. Tu też dotykamy fundamentalnego problemu związku, jaki zachodzi między religią i kulturą. Z tym wiąże się także problem dydaktyczny nauczania religii. Nauczanie międzykulturowe i międzyreligijne oraz konstruktywne przemyślenia dydaktyczne w tym obszarze mają relewantny wymiar, zwłaszcza w kontekście religii świata i wyznawców tychże religii. Chodzi tu o budzenie nowej świadomości u uczniów, właściwe zrozumienie dydaktyki religii, z zastosowaniem kryteriów międzyreligijnego dialogu i odpowiednich metod korespondujących z możliwościami nowoczesnych mediów (Stephan Leimgruber, *Interreligiöses Lernen*, München 2007). Bardzo ważnym zagadnieniem jest tu kwestia tożsamości bycia chrześcijaninem w społeczeństwie multikulturowym i multireligijnym. Problem ten jest o tyle istotny, ponieważ spojrzenie na inne religie świata i z nim związane nauczanie międzyreligijne sprawia, iż wiara chrześcijańska i bycie chrześcijaninem wymaga dzisiaj od swoich wyznawców coraz częściej publicznego wyznania wiary. Nie ulega wątpliwości, że postawa taka wiąże się z dawaniem świadectwa. W krajach Trzeciego Świata religie nadal są reprezentantami określonych kultur i społeczeństw. Przykładowo hinduizm, buddyzm lub islam, to nie tylko religie, ale i kultury. Ich systemy wartości zakorzenione są w religii i tym samym stanowią organiczną jedność, różnią się jednak od chrześcijańskich kultur (Eugeniusz Sakowicz, *Wychowanie w religiach świata*, w: Cyprian Rogowski (red.), *Leksykon pedagogiki religii,* dz. cyt, s. 876-891).

W kontekście powyższych przemyśleń, aby uniknąć jednostronnego spojrzenia, należy wyraźnie podkreślić, że rozprzestrzenianie się Kościoła w kulturach niechrześcijańskich niesie z sobą daleko idące następstwa również i dla samego Kościoła. Kościół katolicki jest gotów przyjmować bogactwo kulturowe narodów, można powiedzieć, że asymiluje i transformuje także kultury niechrześcijańskie. Pozostaje jednak ciągle zasadniczy problem dla samego Kościoła: Młode Kościoły Afryki i Azji występują dzisiaj w obronie swoich praw, żądają zachowania kulturowej tożsamości i autentyczności. Jest to niewątpliwie istotne wyzwanie dla Kościoła katolickiego.

Chociaż posłannictwa ewangelizacyjnego Kościoła nie można bezpośrednio porównywać z rozprzestrzenianiem się innych religii, to jednak dla całościowego spojrzenia na tę problematykę konieczne jest tu głębsze uzasadnienie. Zaznaczyć trzeba najpierw, że religie poszczególnych plemion czy ludów nie wykazują żadnej misyjnej aktywności. Stąd też religie te nie stoją przed problemem ścierania się z obcymi kulturami. Ograniczają się one w istocie rzeczy do wyraźnie określonych plemion i ludów oraz im właściwych kultur.

Inaczej ma się rzecz, jeśli chodzi o wielkie religie świata. Wychodzą one bowiem poza własne granice i wkraczają w kulturę innych narodów. Należy tu wyraźnie zaznaczyć, że w świadomości ludzkiej, patrząc globalnie na problematykę dotyczącą wielokulturowości w świecie i nabierającej na sile różnorodności religii, rodzi się konieczność międzyreligijnego dialogu w potrójnej postaci. Taka potrzeba dialogu wymaga wspólnych przedsięwzięć w celu przezwyciężania różnych problemów i biedy w świecie, położenia akcentu na sens życia i w konsekwencji wspólnej troski o pokój i sprawiedliwość na całym świecie. Dialog taki może przynieść większe owoce, jeśli Kościół katolicki podejdzie z odwagą i dokona bardziej konstruktywnej oceny wszystkich religii świata od strony teologicznej (Stephan Leimgruber, *Interreligiöses Lernen*, dz. cyt., s. 46).

Podstawą geograficznego rozprzestrzeniania się religii światowej na inne kultury jest w istocie ona (religia) sama, jej struktura o charakterze uniwersalnym. Jej centralne przesłanie skierowane jest z gruntu rzeczy do ludzkości. Chociaż geneza wielkich religii świata osadzona jest w religiach plemion, z czym wiąże się też pierwotnie ich aspekt kulturowy, ich centralne zbawcze przesłanie, przekracza jednak wszystkie geograficzne, narodowe i kulturowe granice (Eugeniusz Sakowicz, *Multireligijność*, w: Cyprian Rogowski (red.), *Leksykon pedagogiki religii*, dz. cyt., s. 418-422; tenże, *Wychowanie w religiach świata*, w: Cyprian Rogowski (red.), Leksykon pedagogiki religii, dz. cyt., s. 876-891).

Buddyzm przykładowo egzystuje dzisiaj w świecie jako religia tylko o charakterze misyjnym, który w kraju pochodzenia (Indie) praktycznie zaniknął. Rozwinął się natomiast w różnych formach w Sri Lance, Chinach, Tybecie, centralnej Azji, Korei i Japonii (Alfred Weil, *Buddhismus. Aus buddhistischer Sicht*; Hans Waldenfels, *Aus christlicher Sicht*, w: NHthG, München 2005, t. I, s. 196-210). Islam natomiast rozprzestrzenił się dzisiaj od Północnej Afryki na Wschód aż po Filipiny i na Zachód aż do Ameryki. Chrześcijaństwo z kolei swoim zasięgiem geograficznym obejmuje całą kulę ziemską (Andreas Renz, Stephan Leimgruber, *Christen und Muslime. Was sie verbindet, was sie unterscheidet*, München 2005; Ursula Spuler-Stegemann, *Muslime in Deutschland. Informationen und Klärungen*, Freiburg 2002; Alfred Weil, *Buddhismus. Aus buddhistischer Sicht*; Hans Waldenfels, *aus christlicher Sicht*, dz. cyt., s. 196-210).

W momencie, kiedy jedna z wielkich religii świata opuszcza swój pierwotny obszar kulturowy i swoje centralne przesłanie kieruje do innych ludów i kultur, to wtedy kultury te zmuszone są reagować na nową prawdę. Stąd też przykładowo rozszerzenie się buddyzmu w Japonii ma swoje poważne następstwa nie tylko dla samej kultury japońskiej, ale również i dla samego buddyzmu jako religii (Alfred Weil, *Buddhismus. Aus buddhistischer Sicht*; Hans Waldenfels, *Aus christlicher Sicht*, dz. cyt., s. 196-210).

Wszystkie wielkie religie świata stały więc w swojej historii przed wielkimi problemami. Każda z nich przyniosła bogactwo kulturowe i same przez inne kultury doznały częściowo daleko idących przemian. Zaznaczyć tu też bowiem trzeba, że stosunek poszczególnych religii do kultury jest różny. Krótki zarys porównawczy może to zagadnienie bardziej przybliżyć:

Droga Buddy zmierzała do przezwyciężenia pełnej cierpienia rzeczywistości poprzez zagłębienie się w mistyce, ucieczkę z fenomenalnego świata do świata nirwany, stanu absolutnego spokoju. Ten cel przyświeca też i samej kulturze buddyjskiej.

W przeciwnym kierunku zmierza natomiast droga Mahometa, twórcy i proroka islamu. Wezwany został on do Medyny, aby przejąć władzę polityczną i uporządkować stosunki społeczne. Stał się on tym samym politykiem prowadzącym wojny i reformatorem społecznym, stworzył Umma, islamską wspólnotę zbawienia, w której ześrodkowane są na równi trzy wymiary, to co polityczne, społeczne i religijne.

Zupełnie inaczej wygląda zaś stosunek Jezusa do ziemskiej rzeczywistości i wymiaru politycznego w chrześcijaństwie. Jego droga prowadziła do Jerozolimy. Tu wbrew wszelkim oczekiwaniom Jezus opowiedział się nie za siłą polityczną czy idealnym państwem w wymiarze społecznym, lecz przyjął na siebie Krzyż, aby zbawić ludzkość od grzechu. Droga Jezusa prowadzi całkowicie w inny wymiar, w tajemnicę zbawczą Boga. Stosunek Jezusa do świata ukazuje religijny dystans, który odpowiada chrześcijaństwu (Stephan Leimgruber, *Interreligiöses Lernen*, dz. cyt., s. 257-296). Kościół nie jest ani buddyjskim Samgha, ani islamskim Umma. Jego stosunek do kultury jest natury specyficznej.

Na tle powyższej refleksji nasuwa się jednak jedno zasadnicze stwierdzenie: jeśli mówi się o łączeniu tych religii w celu budowania nowej kultury świata, to istotne różnice zachodzące między nimi są bardzo często niedostrzegane. Kultura jest czymś specyficznie ludzkim i związana jest ze społecznym i historycznym wymiarem człowieka. Chociaż są to istotne formy jego egzystencji, to należy w tym kontekście jasno podkreślić, że nie jest to przecież jedyny wymiar istnienia człowieka. Człowiek jako twórca kultury, przez swoją aktywność przemienia nie tylko otaczającą go rzeczywistość, lecz doskonali też samego siebie. Dotykamy tu przede wszystkim duchowego wymiaru człowieka, jego egzystencji w ogóle. Na ten temat relewantne jest nauczanie Soboru Watykańskiego II i nowsze podejście do tych zagadnień Kościoła katolickiego, jak również Kościoła ewangelickiego. Leimgruber wskazuje przede wszystkim na ogromne zasługi Papieża Jana Pawła II, który nauczaniem i swoją postawą urzeczywistnił myśl Ojców Soboru. Wymienić można tu jego wizytę w Synagodze Rzymskiej (1986) czy w Meczecie w Damaszku (2003). Wyzwanie to podjął także Papież Benedykt XVI jako następca Jana Pawła II (Stephan Leimgruber, *Interreligiöses Lernen*, dz. cyt., s. 40- 49).

Ideał kultury, jaki można odczytać, zwłaszcza w konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, w której to po raz pierwszy w historii Kościół zajmuje oficjalnie stanowisko, łączy się z postawą otwartą, akceptującą wszystkie autentyczne wartości, materialne i duchowe. W tym kontekście dokument ten dodaje, iż „badanie metodyczne we wszystkich dyscyplinach naukowych, jeżeli tylko prowadzi się je w sposób prawdziwie naukowy i z poszanowaniem norm moralnych, naprawdę nigdy

nie będzie się sprzeciwiać wierze, sprawy bowiem świeckie i sprawy wiary wywodzą swój początek od tego samego Boga" (KDK nr 36).

We wspomnianej Konstytucji zaznacza się solidarność Kościoła ze światem i gotowość jej urzeczywistniania. Dość jasno jest o tym mowa już na samym początku dokumentu. Podobną myśl, ale z inaczej rozłożonymi akcentami, znajdujemy w Konstytucji dogmatycznej o Kościele *Lumen gentium*. Kościół, podejmując naukę poprzednich Soborów, pragnie swoim wiernym i całemu światu wyjaśnić swoją naturę i powszechne posłannictwo. Chodzi w nim o to, „aby wszyscy ludzie złączeni dziś ściślej więzami społecznymi, technicznymi, kulturalnymi, osiągnęli pełną jedność również w Chrystusie" (KK nr 1). Jak uczy dalej Sobór, wszelka kultura tworzona przez chrześcijan powinna wyrastać nie tylko z samego człowieka, lecz również z nadprzyrodzonej wspólnoty Kościoła. Idąc właśnie po linii myśli soborowej, relewantne są tu wątki dotyczące kultury, jej wymiar historyczno-antropologiczny i aspekt religijno-porównawczy. Badania naukowe potwierdzają, że zwłaszcza znajomość antropologii kultury w obecnej dyskusji teologicznej wymaga bardziej konkretnych przemyśleń i dalszej refleksji w tej materii (Stephan Leimgruber, *Interreligiöses Lernen*, dz. cyt., s. 40- 49).

Pluralizm nie ominął również i katolicyzmu, co znalazło swoje odzwierciedlenie wyraźnie w nauce Soboru Watykańskiego II. Dlatego w procesie ewangelizacji wszystkich kultur, Kościół i teologia stoją dziś przed nowymi zadaniami. Chodzi tu zwłaszcza o nowe spojrzenie, o otwarcie się na to, co nowe. W tym kontekście warto przytoczyć refleksje Stefana Swieżawskiego na temat otwartości i tolerancji, którego Władysław Tatarkiewicz nazwał filozofem kulturowego pogranicza. Jego dorobek myślowy sprowadza się do tezy, że przyswajanie treści kształtujących tożsamość powinno odbywać się w procesie edukacji międzykulturowej, z otwarciem na wartości obecne w środowiskach różnego typu pograniczy. Aksjologiczne bogactwo wielokulturowości pozwala przez odpowiednią edukację pokonać wiele barier i prowadzi do nowych wymiarów rzeczywistości. Tylko wtedy można mówić o adekwatnym przekazie wiary, jeśli zadba się o większe prawo podmiotowości człowieka.

Konkludując, warto jeszcze raz zaakcentować, że pedagogika religii, podejmując badania w obszarze edukacyjno-religijnym, powinna mieć świadomość, iż proces ten nie jest możliwy bez obecności wartości wychowawczych i obiektywnych dóbr kulturowych (Marek Rembierz, *Kształtowanie tożsamości a otwartość na inność. Edukacyjna wartość kulturowego pogranicza w rozprawach i wspomnieniach Stefana Swieżawskiego*, w: Tadeusz Lewowicki i in. (red), *Edukacja międzykulturowa w Polsce i na świecie*, Katowice 2000, s. 319- 339). Zarówno obiektywna kultura jako suma wartości kulturowych, jak i kultura subiektywna jako proces wychowania poszczególnych jednostek i określonych grup nie stanowi jednak gotowego schematu w tej materii.

Pamiętać należy, że wszystkie te wartości zakorzenione są w historycznych tradycjach i ich istnienie zależy od relacji, jakie zachodzą między kulturą obiektywną i subiektywną. Także i moralność, jako jeden z czynników kultury, jej wzrost lub osłabienie zależy od kondycji danej kultury. W tym kontekście konstruktywne przemyślenia Mariańskiego w jego publikacjach dotyczących badań nad zagadnieniami moralnymi z perspektywy socjologicznej, są bardzo ważne dla refleksji naukowej w ramach pedago-

giki religii (Janusz Mariański (red.), *Kondycja moralna społeczeństwa polskiego,* Kraków 2002; tenże, *Socjologia moralności,* Lublin 2006 i *Społeczeństwo i moralność. Studia z katolickiej nauki społecznej i socjologii moralności*, Tarnów 2008). Nie ulega wątpliwości, że zjawiska moralnej degradacji, które zauważalne jest w cywilizacjach wysoko rozwiniętych kultur obiektywnych, nie da się zmienić czy zahamować subiektywnie (Stanisław Bafia, *Kultura,* w: Cyprian Rogowski (red.), *Leksykon pedagogiki religii*, dz. cyt., s. 366-369). Problem ten łączy się też ściśle z wychowaniem moralnym zakładającym kategorię samowychowania, co nie znaczy z kolei, że dzieje się to bez interakcji ze światem zewnętrznym (Marian Machinek, *Formacja moralna*, w: Cyprian Rogowski (red.), *Leksykon pedagogiki religii*, dz. cyt., s. 205-207).

Używając na podstawie powyższych przemyśleń innego określenia, a mianowicie *pedagogiki moralności*, mamy na myśli opis całego procesu wychowania moralnego z zastosowaniem wszystkich możliwych właściwych środków i metod służących temu procesowi (Antoni Jucewicz, *Pedagogika moralności,* w: Cyprian Rogowski (red.), *Leksykon pedagogiki religii*, dz. cyt., s. 540-542). Polskiemu określeniu *pedagogika moralności* odpowiada w języku angielskim *Pedagogy of morality*, niemieckim *Moralpädagogik*, francuskim *pédagogie de la morale*. W swoim obszarze badań reflektuje ona praktykę dotyczącą wychowania moralnego człowieka w rodzinie, w środowisku szkolnym i pozaszkolnym, mając na celu orientację teoretyczną i działaniową wszelkich procesów kształcenia. Pedagogika moralności jako subdyscyplina pedagogiczna ukierunkowana jest na wychowanie według zasad moralnych, zgodnie z którymi człowiek powinien uczyć się żyć. Wychowanie moralne, wychodząc od doświadczenia wychowanka, zmierza do kształtowania sumienia i jego odpowiedzialnej postawy. Przedsięwzięcia wychowawcze kryją w sobie dwa wymiary życia ludzkiego: *wymiar indywidualny* i *wymiar społeczny* (Cyprian Rogowski, *Pedagogika moralności*, w: Mariański, Janusz (red.), *Leksykon socjologii moralności*, Verbinum Wydawnictwo Księży Werbistów, Warszawa 2015, s. 554-561).

Takie podejście wynika z personalistycznej koncepcji człowieka. Pedagogika moralności winna mieć na celu wykształcenie podstawowych cnót intelektualnych i moralnych, jak również rozwinięcie potencjału dziecka w kierunku kształtowania umiejętności odróżniania dobra od zła, uczciwości od nieuczciwości, określania właściwych celów życiowych, wyposażenia w cnoty kardynalne, co w konsekwencji stanowi istotę zadań moralno-wychowawczych. Obecnie wszystkim podmiotom edukacyjnym, zwłaszcza reformującej się szkole, przyświeca główny cel kształtowania postaw obywatelskich, polegający na osiągnięciu motywacji i zdolności do indywidualnej, jak i zbiorowej aktywności społecznej. Chodzi w gruncie rzeczy o szacunek dla własnego państwa i prawa oraz przejmowanie za nie współodpowiedzialności. Kształtowanie postaw moralnych, prospołecznych i obywatelskich staje się zadaniem priorytetowym zarówno Kościoła, jak i państwa. Janusz Mariański, przeprowadzając głębokie analizy wokół zagadnienia: społeczeństwo i moralność w kontekście katolickiej nauki społecznej, ukazuje obraz Kościoła jako instytucji proobywatelskiej. Nawiązuje on do ważnej tezy; „Kościół powstrzymujący się od bezpośredniej ingerencji w funkcjonowanie społeczeństwa politycznego, może aktywnie uczestniczyć w publicznej sferze społeczeństwa obywatelskiego" (Janusz Mariański, *Społeczeństwo i moralność. Studia z katolickiej nauki społecznej i socjologii moralności*, Wydawnictwo Biblos, Tarnów 2008; także, Cyprian Rogowski, *Model szkolnego nauczania religii a budowanie*

społeczeństwa obywatelskiego. Das Modell des schulischen Religionsunterrichts und die Schaffung einer Zivilgesellschaft, w: „KERYKS" 8 (2009), s. 253-269). Ojciec Święty Jan Paweł II zaznacza, że Kościół powinien tak działać, aby naród mógł skutecznie oprzeć się tym tendencjom współczesnej cywilizacji, które proponują odejście od wartości duchowych na rzecz nieograniczonej konsumpcji, czy też porzucenia tradycyjnych wartości religijnych i moralnych dla kultury laickiej i etycznego relatywizmu (Jan Paweł II, *Parati semper,* List apostolski z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży – 31 marca 1985).

Powyższe analizy mają istotne znaczenie, zwłaszcza w perspektywie pluralizmu zarówno w wymiarze kulturowym i religijnym, który przenika do społeczeństwa polskiego.

4. Kwestie komunikacji i kompetencji interkulturowych

Podczas gdy kształcenie interkulturowe koncentruje się na fenomenie różnorodności kultur, tak celem interreligijnego kształcenia jest poznawanie innych religii, zaczynając od poważnego postrzegania osób, dokumentów i przestrzeni, co prowadzi do produktywnych spotkań, rozmów i konstruktywnych dyskusji. W centrum każdego spotkania jest dialog, w którym obie strony wzajemnie się szanują i próbują się rozumieć. Tylko w ten sposób może dochodzić do *przyjmowania* i *dawania*, *słuchania* i *odpowiadania*, do głębszego rozumienia wiary i religii mojego partnera czy partnerki dialogu. Otwarty dialog interreligijny nigdy nie będzie prowadził w taką stronę, by dyskredytować wyrażane poglądy współrozmówcy na temat jego religii. Czasem jest tak, że w przekazie interreligijnym dochodzi do pewnych niejasności, zwłaszcza w obszarach pogranicza, ale należy zawsze pamiętać o tym, iż zachodzi charakterystyczna różnica między czytaniem informacji prasowej na temat wydarzenia czy zjawiska religijnego jakiejś innej religii, co możemy określić pośrednim kształceniem interreligijnym w sensie szerszym. Natomiast czymś innym jest wymiana dialogicznego doświadczenia między chrześcijaninem i wyznawcą judaizmu lub islamu na temat ich modlitwy, lub lektury świętych pism, gdzie dochodzi bezpośrednio do interreligijnego doświadczenia w ścisłym tego słowa znaczeniu (Stephan Leimgruber, *Interreligiöses Lernen*, dz. cyt., s. 19-23).

Konstatując tę myśl, kształcenie interreligijne w sensie ścisłym, w realizacji swoich celów, zakłada przede wszystkim wzajemny szacunek i otwartą rozmowę (dialog). Natomiast kształcenie interreligijne w sensie szerszym obejmuje różne rodzaje bezpośrednich spotkań i pośredni przekaz. A zatem kształcenie interreligijne ma na celu kreatywne podejście do doświadczeń z innymi religiami i postrzeganie ich z powagą, aby osiągnięte o nich informacje w sposób zintegrowany zakodować w swojej świadomości. W konsekwencji te dwie drogi interrreligijnego kształcenia prowadzą do jasnego obrazu poznawczego i umożliwiają nową relację do innych religii. Na tej podstawie można dotychczasowe poglądy skorygować i niekiedy takie podejście może doprowadzić nawet do większego uwrażliwienia własnej tożsamości religijnej. Oczywiście, patrząc od strony psychologicznej, taki proces nie jest możliwy ani do zaplanowania, ani do urzeczywistnienia z góry, ponieważ w kształceniu interreligijnym, jak zresztą w każdym kształceniu, jego wyników nie da się przewidzieć. Niemniej, jeśli chodzi o cele interreligijnego kształcenia, to dzisiaj jest wiele możliwości i sposobów, które prezentowane są w postaci określonych modeli dla różnych podmiotów edukacyjnych i różnych grup społecznych.

Fenomen dialogu interkulturowego i interreligijnego jest obszarem badawczym bardzo rozległym, wieloaspektowym, wielowarstwowym i wielowymiarowym. Stąd też, patrząc pod kątem metodologicznym, samo podejście interdyscyplinarne nie jest wystarczające i dlatego refleksja transdyscyplinarna, między- i transkontekstualna okazuje się konieczna w tak złożonym spektrum problematyki dotyczącej różnorodności religii w świecie. Analizy i uzasadnienia w zakresie omawianych zagadnień, muszą być rozpatrywane w poszerzonym horyzoncie, mającym na celu otwarcie się na inne religie i kultury oraz na dyscypliny nieteologiczne, co prowadzi do konceptualizacji religijnego kształcenia w polu napięcia, jakie zachodzi w obszarze wolności religii, kompetencji i dialogu interreligijnego.

Wobec powyższego jest też zrozumiałe, że ks. prof. Rogowski w swoich badaniach dotyczących pluralizmu kulturowego i religijnego reflektuje także kwestie *komunikacji i kompetencji interkulturowych* pod kątem pedagogicznoreligijnym. Zauważa, że zachodzące procesy głobalizacyjne w różnych obszarach życia ludzkiego mają charakter niezwykle progresywny. Procesy te związane są niewątpliwie z mobilnością współczesnego człowieka, a co za tym idzie, zjawisko to prowadzi w konsekwencji do tego, że coraz większego znaczenia w społeczeństwach nabiera umiejętność radzenia sobie z odmiennością różnych kultur i religii. W szeroko rozumianej edukacji religijnej, pojęcia *komunikacja i kompetencja międzykulturowa* od dawna są hasłami, które dla współczesnych społeczeństw globu ziemskiego stanowią najważniejsze wyzwania nie tylko w sensie teoretycznych badań, jakie wciąż podejmują uczeni, lecz przede wszystkim w sensie ważnych aspektów, które miałyby przełożenie na sferę działań praktycznych. Chodzi o poszukiwanie nowych rozwiązań koncepcyjnych, które zbliżałyby do siebie różne kultury i religie.

Termin *komunikacja międzykulturowa* jest używany zwłaszcza w trudnościach dotyczących wzajemnych relacji, które stale rosną w różnych dziedzinach życia, również w zawodowych. W tym ujęciu różnice kulturowe i religijne są uważane za niemal niewyczerpane źródło narastających problemów zrozumienia komunikacyjnego, praktycznej współpracy i współistnienia. Czasem są one nawet uważane w dużym stopniu za ryzyko, które zwiększa prawdopodobieństwo gwałtownego konfliktu społecznego. Tak dzieje się, chociażby w ostatnim czasie, kiedy jesteśmy świadkami problemów migracyjnych w Europie i nie tylko.

Przy rozwiązywaniu problemów wynikających z różnic kulturowych i religijnych, kompetencje międzykulturowe stanowią ogromny potencjał w przezwyciężaniu tychże trudności i ich przeciwdziałaniu na podstawie zdiagnozowanych zjawisk.

Koncepcje w tym zakresie są narzędziami o charakterze intersubiektywnym, ale tylko pod warunkiem, iż są jasne i zdefiniowane w taki sposób, że mogą być zaakceptowane i wdrożone przez wszystkich. Każda koncepcja stanowi pewne ramy, w celu systematycznego przedstawienia rozróżnień, a nie przeciwieństw, które czasami mogą być zignorowane, a nawet zlekceważone. Trzeba wyraźnie zaznaczyć, że terminy używane jedynie jako etykiety tracą swoją skuteczność. (Jürgen Straub, Arne Weidemann, Doris Weidemann (red.), *Handbuch interkulturelle Kommunikation und Kompetenz. Grundbegriffe – Theorien – Anwendungsfelder*, J. B. Metzler Verlag, Stuttgart 2007).

Wobec powyższej refleksji trzeba przyjąć, że zagadnienie kompetencji międzykulturowych już w samym punkcie wyjścia dotyczy interakcji komunikacyjnej na poziomie hermeneutycznym i jako wyzwanie międzykulturowe jest również wyzwaniem hermeneutycznym, rozumianym w sensie hermeneutyki egzystencjalnej dnia codziennego. Ta codzienna hermeneutyka jako praktyka komunikatywna, korzystając niewątpliwie z potencjału doświadczeń kognitywnych (poznawczych), zawsze jest zainteresowana aplikacją w wymiarze praktycznym. Dlatego kompetencjom międzykulturowym powinien przyświecać cel edukacyjny i zadania edukacyjne, które w konsekwencji prowadzą do zmiany naszego myślenia i zachowań dotyczących relacji interkulturowych (Arne Weidemann, Jürgen Straub, Steffi Nothnagel (red.), *Wie lehrt man interkulturelle Kompetenz*? *Theorien, Methoden und Praxis in der Hochschulausbildung*. Ein Handbuch. Transcript Verlag, Bielefeld 2010).

Trzeba stwierdzić, że w badaniach naukowych dotyczących interkulturowości i interreligijności w dobie globalizacji, kompetencje w tych obszarach należą do kluczowych kategorii. Takie pojęcia, jak: różnica, tożsamość, zrozumienie, konflikt są bardzo istotne, a nawet najważniejsze w teorii językoznawstwa, socjologii, psychologii, a także innych dyscyplin. Poszukując rozwiązań wokół pojawiających się nowych problemów w świecie globalnym, zagadnienie kompetencji międzykulturowych i międzyreligijnych powinno towarzyszyć badaczom pedagogiki religii, zwłaszcza w kontekście takich tematów, jak: kwestie migracji, rasizmu i mediów, które mają znaczący wpływ na kształtowanie świadomości społeczeństw, poczynając od dzieci i młodzieży. Wszystkie dotychczasowe przemyślenia i analizy sprowadzają się do następującego wniosku: edukacja religijna rozumiana szeroko jest w stanie wiele przestrzeni zagospodarować i ciągle na nowo podejmować wyzwania zarówno w sensie teoretycznym i praktycznym. Nie można mieć żadnych wątpliwości, że socjalizacja interkulturowa i interreligijna powinna odpowiadać rzeczywistości wielokulturowego społeczeństwa, jakim staje się stopniowo też Polska.

Jak zaznacza ks. prof. Rogowski, w ostatnich latach na rynku wydawniczym, zwłaszcza w Europie Zachodniej pojawiło się wiele publikacji, które reflektują zagadnienia związane z różnorodnością kultur. Zainteresowanie tą problematyką ciągle wzrasta, ponieważ pojawiają się nowe problemy i wyzwania spowodowane analizowanym wyżej procesem globalizacji, który ma charakter wielowymiarowy i obejmuje wszystkie dziedziny życia ludzkiego. Jeśli jest tu mowa o możliwościach edukacji transkulturowej w wymiarze pedagogicznoreligijnym, to potrzeba ta wynika z zachodzących ustawicznie przemian społeczno-kulturowych w świecie. Problemy te występują zwłaszcza w tych krajach, które są nimi bezpośrednio konfrontowane (Polska jeszcze mniej niż kraje Zachodu), takimi zjawiskami, jak przykładowo ruchy migracyjne i uchodźców do Europy spowodowane konfliktami wojennymi w Syrii i nie tylko. Różne podmioty edukacyjne starają się stawić czoło tym niezwykle skomplikowanym wyzwaniom. W krajach takich, jak chociażby Austria czy Niemcy, już od dłuższego czasu wdrażane są specjalne programy edukacyjne o charakterze transkulturowym na różnych poziomach kształcenia, które funkcjonują od 2015 roku. Warto nadmienić, że Austria ma od wielu lat nawet program edukacji transkulturowej na zasadzie własnego nauczania (Źródło: http://www.politiklernen.at/dl/qOlNJMJKomLNlJqx4KJK/pa_2016_2_trans_interkulturelles_ler-

nen_web.pdf). Wobec zaistniałej sytuacji główne pytanie brzmi: jak odnieść sukces w szkole zróżnicowanej kulturowo? W rozwiązaniu tego problemu, o ile jest to możliwe, punktem wyjścia jest krytyczne spojrzenie na rozumienie pojęcia „kultury". Jest to bardzo ważne, ponieważ w niej ukryte są często przyczyny nierówności społecznych, procesy wykluczenia, a także przyczyny ekonomiczne lub też różnice pokoleniowe. Zglobalizowane społeczeństwa, ruchy migracyjne i nowoczesne systemy komunikacyjne stworzyły wiele różnych stylów i form życia. Na rozwój indywidualny wpływają zatem liczne uwarunkowania pochodzeniowe, kulturowe i wewnętrzna różnorodność. Według Wolfganga Welscha, w edukacji transkulturowej istotne znaczenie mają następujące zasady:

- rozwijanie wrażliwości na równość i różnicę, na bycie innym i na to, co wspólne;
- umieć krytycznie spojrzeć na rozwój indywidualnej i zbiorowej tożsamości;
- refleksja na temat własnej pozycji w społeczeństwie;
- wzmocnienie własnej autorefleksji kulturowej, otwierając się na różnorodność kulturową;
- przyjąć postawę doceniającą, pytającą i uczącą się;
- postrzegać różnorodność kulturową w kontekście partycypacji społecznej, dyskryminacji strukturalnej i doświadczeń rasizmu;
- uznanie różnorodności i heterogeniczności za ubogacenie (Wolfgang Welsch, *Was ist eigentlich Transkulturalität?*, w: Dorothee Kimmich, Schamma Schahadat (red.), *Kulturen in Bewegung*, Beiträge zu Theorie und Praxis der Interkulturalität, Transcript Verlag, Bielefeld 2005).

Przenosząc te refleksje, jak zaznacza ks. Rogowski, w przestrzeń uprawiania pedagogiki religii trzeba mieć świadomość, że poruszone kwestie mogą być owocnie zagospodarowane, ale wymagają odpowiednich kompetencji, pozytywnego nastawienia do inności i pracy nad kształtowaniem wrażliwości jednostek w różnych wymiarach funkcjonowania społecznego.

5. Wychowanie ekumeniczne

Z łatwością można zauważyć, że badania naukowe nad rozwojem pedagogiki religii w twórczości ks. prof. Rogowskiego obejmują szerokie spektrum zagadnień. W jego publikacjach należne miejsce zajmuje również problematyka związana z *wychowaniem ekumenicznym*. Ten profil badań, jak już wspomniano, łączy się niewątpliwie z jego wieloletnią działalnością duszpasterską w diasporze katolickiej północnej części diecezji fuldeńskiej w Niemczech, na którym to terenie mieszka zaledwie 8% wyznawców należących do Kościoła rzymskokatolickiego. Stąd też przemyślenia ks. Rogowskiego w tym obszarze mają szczególny walor praktyczny. Problematykę tę reflektuje od strony teoretycznej i praktycznej człowiek, który ma za sobą wielorakie doświadczenie życiowe w tym obszarze. Warto podkreślić, że osobiście opracował hasło *wychowanie ekumeniczne* w *Leksykonie pedagogiki religii*, wydanym pod jego redakcją (Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s.859-861; Cyprian Rogowski, *Wychowanie ekumeniczne jako problem teologiczny*, „Warmińskie Wiadomości Archidiecezjalne" 1996, nr 21/22, s. 95-99).

Ks. prof. Rogowski, podejmując kwestie ekumeniczne, wskazuje, że nowe podręczniki i encyklopedie nie uwzględniają hasła wychowanie ekumeniczne *sensu stricto*, lecz problem ten rozważany jest oddzielnie z punktu widzenia teologii protestanckiej i teologii katolickiej. Wychowanie ekumeniczne interpretowane jest jako konieczna forma i rozwój perspektywistyczny wychowania wyznaniowego w sensie wiążącym, ale otwartym ekumenicznie. Wychowanie ekumeniczne jest w swej istocie zagadnieniem złożonym i łączy się z dużym napięciem emocjonalnym, zwłaszcza w kontekście pastoralnym. Problem ten nabiera tym większego natężenia w sensie pastoralnym, jeśli uwzględni się tu wymiar pluralizmu wyznaniowego i związaną z nim pedagogię działalności duszpasterskiej Kościoła (Herlinde Pissarek-Hudelist, *Volk Gottes/Kirche*, w: Gottfried Bitter, Gabriele Miller, *Handbuch religionspädagogischer Grundbegriffe*, t. 2, München 1986, s. 728-736).

Fakt, że brakuje konstruktywnych rozważań i przemyśleń na ten temat, wypływa niewątpliwie i z niepewności Kościołów wobec tego wyzwania. Najwyraźniej problematyka ta zaznacza się w pytaniu, czy i w jakim sensie w ogóle wychowanie ekumeniczne jest potrzebne, a nawet konieczne? W kontekście powyższego pytania ważna jest tu strona metodyczna, w której chodzi o międzywyznaniową współpracę wszystkich praktycznych dziedzin wychowania. W aspekcie tematycznym głównym środkiem ciężkości jest sprawowanie nabożeństw liturgicznych i akcentowanie polityczno-społecznej odpowiedzialności u chrześcijan i Kościołów rozumianej w aspekcie ewolutywnym (Klemens Richter, *Liturgiekatechese*, w: Gottfried Bitter, Gabriele Miller (red.). *Handbuch religionspädagogischer Grundbegriffe*, t. 1, München 1986, 298-303). Z punktu widzenia teologii praktycznej daje się zauważyć jeden zasadniczy wątek: zagadnienie konfesyjności i ekumenizmu interpretowane jest tylko w wymiarze dogmatyczno-teologicznym. W jednym i drugim przypadku rozumienie tych płaszczyzn zależy przede wszystkim od formy interpretacji samego pojęcia *Kościół* (Herlinde Pissarek-Hudelist, *Volk Gottes/Kirche*, w: Gottfried Bitter, Gabriele Miller, *Handbuch religionspädagogischer Grundbegriffe*, t. 2, München 1986, s. 728-736).

W przypadku wychowania ekumenicznego w świetle nauki Kościoła rzymskokatolickiego można zauważyć, że wpływ eklezjalnej tożsamości na rozumienie problematyki wychowania ekumenicznego zarysowuje się najwyraźniej w dokumentach Soboru Watykańskiego II, chociaż nie mówi się bezpośrednio o wychowaniu ekumenicznym ani w deklaracji o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis*, ani w dekrecie o ekumenizmie *Unitatis redintegratio*, ale kładzie wielki nacisk na nową orientację ekumeniczną w kształtowaniu teologów i duchownych. Ojcowie Soboru widzą w kształceniu kadry najpilniejsze zadanie wewnętrznej odnowy Kościoła. Szkolnictwu wyższemu służy przede wszystkim *Dyrektorium ekumeniczne* (cz. 2, 1970) w sensie wiążącym (por. szczególnie nr 68).

Zarysowujący się dotychczasowy stosunek między konfesyjnym i ekumenicznym wymiarem został jasno określony przez Synod Niemiecki (1971–1975). Słowo „ekumeniczny" oznacza tu nie jedną z dziedzin działalności Kościoła, ale konieczny wymiar wszystkich form jego życia. Synod Niemiecki nie podaje jakiejś gotowej koncepcji dotyczącej wychowania ekumenicznego, ale są tu zawarte wyraźne postulaty dla reformy kościelnej na płaszczyźnie pastoralnej i edukacyjnej. Postulaty te istotnie korelują z później wydaną adhortacją apostolską *Catechesi tradendae* Jana Pawła II, gdzie Ojciec Święty

stwierdza: „Katecheza jest ekumeniczna, jeśli stara się przygotować dzieci i młodzież oraz dorosłych katolików do życia w kontakcie z niekatolikami z zachowaniem przy tym swojej tożsamości katolickiej, a równocześnie z szacunkiem okazywanym wierze innych" (nr 32).

Zatem wychowanie ekumeniczne w sensie odnowy wychowania konfesyjnego winno być rozumiane jako wierność własnemu Kościołowi i Tradycji we współdziałaniu z wierzącymi innych wyznań, a także aktywnej działalności na rzecz ruchu ekumenicznego. Stanowisko Kościoła rzymskokatolickiego w dużej mierze jest akceptowane przez Radę Ekumeniczną, choć widoczne są również istotne różnice. W 1957 roku Komisja Główna Rady Ekumenicznej Kościołów opublikowała specjalne oświadczenie na temat wychowania ekumenicznego, z zawartą konkretną definicją: „Wychowanie ekumeniczne oznacza w istocie zrozumienie, poświęcenie i współudział w dynamizowaniu ogólnego procesu ekumenicznego" (*Minutes and Reports of the Tenth Meeting of the Central Commitee*). III Zgromadzenie Rady Ekumenicznej Kościołów odbywające się w New Delhi w 1961 roku przyjęło powyższe sformułowanie, ale uzupełniło je dodatkową interpretacją celu ekumenicznego wychowania. Zamierzeniem jest przede wszystkim „uczenie historii i teraźniejszych form wyrażania ruchu ekumenicznego, jak również wychowania do osobistego uczestnictwa przejawiającego się w odpowiedzialności ekumenicznej na rzecz świadectwa służby i jedności" (*Dokumentarbericht* über *die dritte Vollversammlung des* Ökumenischen *Rates der Kirche*, Stuttgart 1962, s. 221).

W New Delhi zauważa się jedną zasadniczą zbieżność. Akcentuje się wyraźnie, że „praca dotycząca wychowania ekumenicznego wymaga zdecydowanie większego zaangażowania wśród wyznawców poszczególnych wspólnot kościelnych, a w tym przejawiać się może wzmożony postęp całego ruchu ekumenicznego" (s. 251). Dlatego też wobec zaznaczającego się coraz bardziej kryzysu religijnego w kręgach młodego pokolenia chrześcijan, Rada Ekumeniczna Kościołów sugeruje zmianę sposobu myślenia. Idąc tym tropem, IV Zgromadzenie podkreśla z dużą ostrością całokształt wychowania i jego ścisły związek z przemianami nie tylko wewnątrzkościelnymi, ale i społecznymi: „Wychowanie musi odgrywać rolę konstruktywną w procesie przemiany świata. Wymiar ten odnosi się także i do wychowania ekumenicznego. Dzielenie wzajemnych doświadczeń wynikających ze wspólnej służby i modlitwy może stanowić najlepszy środek dla pogłębiania zaangażowania ekumenicznego" (*Bericht aus Uppsala 1968. Offizieller Bericht über die Vierte Vollversammlung des Ökumenischen Rates der Kirche*, Genf 1968, s. 100). Pojawia się tu również inny istotny element, dotyczący wzajemnego uczenia się na płaszczyźnie ekumenicznej. „Uczymy się wspólnie, tzn. jedna wspólnota od drugiej czerpie siłę i wszystkie razem angażują się jednocześnie w cały proces ekumeniczny" (s. 101).

Na początku lat siedemdziesiątych XX wieku na refleksję pedagogiczną w Radzie Ekumenicznej Kościołów odpowiedzieli jeszcze wyraźniej tacy autorzy jak: Paulo Freire, Ernst Lange i Werner Simpfendörfer (Heinrich Dauber, Werner Simpfendörfer (red.), *Eigener Haushalt und bewohnter Erdkreis. Ökologisches und ökumenisches Lernen in der „Einen Welt"*, Wuppertal 1981). Przykładowo Ernst Lange dotychczasowy stan opisał następująco: „Jak może proces ów nabrać właściwego wymiaru, jeśli nie istnieje żadna dydaktyka ekumeniczna, żadna teoria i metoda [...], przede wszystkim nie ma żadnej ekumenicznej dydaktyki socjalnej, teorii i metody do stworzenia odpowiedniego klimatu w Kościele i społeczeństwie, gdzie wszyscy indywidualnie i wspólnotowo mogliby się ot-

worzyć na proces wzajemnego uczenia się, gdzie przezwyciężone zostałyby jednocześnie wszelkie bariery wynikające z dotychczasowej świadomości" (Ernst Lange, *Sprachschule der Freiheit. Bildung als Problem und Funktion der Kirche*, München 1980).

V Zgromadzenie w Nairobi (1975) położyło nacisk na pedagogiczną odpowiedzialność poszczególnych wspólnot wyznaniowych, a VI Zgromadzenie w Vancouver (1983) podkreśliło wyraźnie wartość „uczenia się we wspólnocie". Cały proces wychowawczy winien przebiegać na zasadzie wzajemnej korelacji, tzn. wzajemnego oddziaływania między nauczającymi i uczącymi się (Ernst Lange, *Sprachschule der Freiheit. Bildung als Problem und Funktion der Kirche*, München 1980).

Niestety, żadne przemyślenia na temat wychowania ekumenicznego ani żadne dotychczasowe działania praktyczne poszczególnych wyznań chrześcijańskich krajów zachodnich nie uniknęły głębokiego kryzysu religijnego. Zagraża im także dalsze załamanie na płaszczyźnie ekumenicznej. Jak stwierdza lakonicznie VI Zgromadzenie, ruch ekumeniczny słabnie w wielu miejscach „na płaszczyźnie narodowej i regionalnej" (*Bericht aus Vancouver 1983. Offizieller Bericht der Sechsten Vollversammlung des Ökumenischen Rates der Kirchen*, Frankfurt a.M. 1983, s. 86). Te obserwacje zmuszają do podejmowania konkretnych przedsięwzięć także w sferze wychowania ekumenicznego. Nie ulega wątpliwości, że wymaga ono również szczególnego programu, ponieważ wychowanie ekumeniczne musi uwzględniać zagadnienia i potrzeby poszczególnych wspólnot (*Schwerpunkte* ökumenischer *Erziehungsaufgaben. Bericht aus dem Erziehungsbüro des Ökumenischen Rates der Kirchen*, ÖR 28 [1978]53).

Jednak należy mieć na uwadze to, że w sensie teoretycznym i praktycznym wychowanie ekumeniczne i wychowanie chrześcijańskie w ogóle żywią się przede wszystkim natchnieniem Bożym, z którego wypływa też wszelkie działanie. Konkretnie oznacza to, że wychowanie ekumeniczne winno zapewnić najpierw umożliwienie doświadczeń ekumenicznych. Szukanie okazji i ich umożliwianie, wynikające z pełnej świadomości i odpowiedzialności za ruch ekumeniczny, winno być podstawowym założeniem każdego wyznania chrześcijańskiego, co w następstwie może prowadzić do wychowania ekumenicznego pojmowanego w duchu soborowym. Intencje te znalazły także wyraz w adhortacji katechetycznej Jana Pawła II: „Natchniony z pewnością przez Ducha Jezusowego, wielki ruch, który od pewnego czasu przynagla Kościół katolicki do starania się, wraz z innymi Kościołami lub chrześcijańskimi wyznaniami, o przywrócenie doskonałej jedności, upragnionej przez Pana, skłania mnie, by mówić o ekumenicznym charakterze katechezy. Ruch ten zaczerpnął całą swoją siłę z Soboru Watykańskiego II, a po Soborze rozszerzył się i znalazł konkretny wyraz w wielu faktach i poczynaniach, znanych już wszystkim" (*Catechesi tradendae*, nr 32).

W kontekście słów Ojca Świętego Jana Pawła II należy podkreślić, że przykładowo Kościół katolicki w Niemczech, idąc m.in. za jego wyzwaniem, po raz pierwszy opublikował w 1985 roku oficjalny dokument z założeniami i postulatami uwzględniającymi dynamizowanie pracy na rzecz wychowania ekumenicznego (*Offizielle Arbeitshilfe der EDK für Bildung und Erziehung 1985 unter dem Titel „*Ökumenisches *Lernen. Grundlagen und Impulse",* Gütersloh 1985). Jednak impulsy te nie zawsze znajdują odpowiedni oddźwięk

w dokumentach innych wyznań chrześcijańskich. Obustronna współpraca wzmacniałaby zapewne w widoczny sposób ów proces.

Nie ulega wątpliwości, że powyższe przemyślenia dotyczące wychowania ekumenicznego, jak podkreśla ks. prof. Rogowski, mają istotne znaczenie w procesach nauczania, chodzi w nich bowiem o wychodzenie naprzeciw innym kulturom i religiom, a przy tym o skonfrontowanie i sprawdzenie własnego punktu widzenia. Ważne są tu refleksje socjologiczne, psychologiczne, teologiczne i pedagogiczne, albowiem tematyzują omawianą problematykę wieloaspektowo, z punktu widzenia różnych nauk humanistycznych czy nauk kulturoznawczych z teologicznym punktem widzenia i odnieść je z kolei, w sensie praktycznym, do wymiaru pedagogicznoreligijnego. Te interdyscyplinarne przemyślenia mogą oczywiście służyć jako punkt wyjścia dalszych twórczych badań na rzecz problematyki w szerokim rozumieniu wychowania religijnego, w tym także ekumenicznego.

Konieczność podejmowania, szczególnie z ludźmi młodymi, tematyki dotyczącej zagadnień ekumenicznych jest niewątpliwie wielce aktualnym wyzwaniem. Tylko otwartość na inną kulturę, religię czy konfesję, bliższe ich poznanie i dialog mogą prowadzić do zmniejszenia wzajemnego dystansu. Również Polska staje powoli, a w miarę upływu czasu proces ten będzie się pogłębiał, przed problemami, jakie przeżywają w tej materii kraje zachodnie. Wcześniejsze zapoznanie się z tą problematyką, sięgnięcie do kompetentnej literatury, skorzystanie z pozytywnych doświadczeń i impulsów może być pomocne w wychowaniu do właściwie pojętej tolerancji. Takie podejście odpowiada duchowi Soboru Watykańskiego II, który w Deklaracji o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich *Nostra aetate* zaleca szacunek dla innych religii: „W naszej epoce, w której ludzkość coraz bardziej się jednoczy i wzrasta wzajemna zależność między różnymi narodami, Kościół tym pilniej rozważa, w jakim pozostaje stosunku do religii niechrześcijańskich. W swym zadaniu popierania jedności i miłości wśród ludzi, a nawet wśród narodów, główną uwagę poświęca temu, co jest ludziom wspólne i co prowadzi ich do dzielenia wspólnego losu" (*Nostra aetate*, nr 1).

6. Korelatywna dydaktyka symbolu

Problematykę korelatywnej dydaktyki symbolu – ks. Rogowski gruntownie przebadał w pracy habilitacyjnej. Autor, analizując cytowane wyżej dokumenty Synodu Niemieckiego, zwłaszcza o nauczaniu religii w szkole (*Der Religionsunterricht in der Schule)* podkreśla, że odegrał on decydującą rolę dla strony katolickiej w odnowie szkolnej lekcji religii w duchu tzw. dydaktyki korelacyjnej (Cyprian Rogowski, *Hermeneutyczno-dydaktyczny wymiar symbolu i implikacje pedagogicznoreligijne. Studium pedagogicznoreligijne w wymiarze interdyscyplinarnym*, TN KUL, Lublin 1999). We wspomnianym modelu konwergencyjnym lekcji religii zbiegły się z jednej strony cele antropologiczno-pedagogiczne i kierunki zainteresowań, z drugiej zaś kościelno-teologiczne. Nie było jednak jasności, jak model ten miałby być realizowany w praktyce. Dlatego też odradzały się tendencje, które sprowadzały lekcję religii znowu do bardziej katechizmowego i biblijnego nauczania, nie bacząc przy tym na to, że koncepcja ta mogła stać się nawrotem do końca lat sześćdziesiątych XX wieku i przyczynić się do ponownego wypisywania się uczniów z lekcji religii.

Rozwiązanie zaistniałego dylematu – przynajmniej koncepcyjnie – przyniosła ostatecznie dydaktyka korelacji. Mogła ona dydaktycznie i metodycznie zrealizować to, co Synod Niemiecki określił jako rzeczony już model konwergencji w szkolnej lekcji religii. Myśli przejęte z różnych koncepcji pedagogicznych zintegrowano w całość i właśnie na podstawach dydaktyki korelacji nowa lekcja religii znalazła niebawem ogólną akceptację. Chodziło w niej przede wszystkim o połączenie perspektyw teologicznych i pedagogicznych: człowiek znajdujący się w obecnej rzeczywistości, poszukujący prawdy, winien interpretować swoją egzystencję w świetle prawa Bożego, wiary i tradycji biblijnej. Sam problem dotyczący zasady korelacji został szczegółowo przeanalizowany od strony teologicznej i dydaktycznej w 1979 roku na Kongresie Katechetycznym w Brixen. Podstawą do dyskusji plenarnej i w grupach tematycznych był referat Eduarda Schillebeeckxa na temat relacji zachodzących między Bożym Objawieniem a ludzkim doświadczeniem, w którym wyjaśnił on, że Bóg przemawia szczególnie przez ludzkie doświadczenie, którego pełną treść i głęboki sens można odkryć tylko w świetle Objawienia Bożego (Eduard Schillebeeckx, *Offenbarung, Glaube und Erfahrung,* w: KatBl 105 (1980), s. 84-95). Synod Niemiecki zaznacza, że nazwana przez protestanckiego teologa PaulaTillicha, a przez Schillebeeckxa rozwinięta teologicznie zasada korelacji jest naczelnym problemem pedagogiki religii łącznie z teologią. Korelacja oznacza tu, że przekaz wiary i doświadczenie współczesnego człowieka są ze sobą powiązane i nawzajem się przenikają (*Arbeitshilfen 66.,* s. 265).

Nie ulega wątpliwości, że powyższa koncepcja wyrosła z dyskusji wokół katolickiej i protestanckiej nauki religii. Należy zaznaczyć, że ten oficjalny dokument Kościoła niemieckiego na temat szkolnej lekcji religii dał istotne impulsy do dalszego rozwoju dydaktyki korelacji.

Podsumowując dotychczasowe myśli, trzeba jednak podkreślić, że autorzy uczestniczący w dyskusji na temat zastosowania zasady korelacji w praktyce zwrócili uwagę na jeden zasadniczy problem: ten, kto uprawia teologię korelatywną, napotyka mimo wszystko na podstawową granicę hermeneutyczną. Jeśli nawet według zasady korelacji dana wypowiedź wiary zostanie przekazana dialogowo w relacji do teraźniejszych doświadczeń, to jednak nie można jej z pełnym powodzeniem do końca wyjaśnić. Każdy symbol wiary kryje bowiem w sobie daleko głębsze znaczenie i nie może być w pełni i wyczerpująco zinterpretowany. Interpretacja życia ma charakter fragmentaryczny i pozostaje zawsze historycznie otwarta. Teologicznie patrząc, Objawienie Boże jest jakością, która wprawdzie umożliwia logiczne pytanie i odpowiedź, ale jednocześnie odnosi się do transcendencji. Bóg jako Istota przekraczająca sferę naturalną jest podstawą i sensem tejże korelacji, a nie jednym z jej elementów.

Trzy istotne implikacje hermeneutyczne dydaktyki korelacji: zasada krytycznej interpretacji prawdy objawionej, zasada odkrywania przez uczniów śladów Boga (szukanie związków między Objawieniem Bożym doświadczeniem uczniów) i zasada manifestowania życia chrześcijańskiego (dydaktyka korelacji, prowadząca do urzeczywistniania wartości chrześcijańskich) nakreślały kierunek w teorii i praktyce pedagogicznoreligijnej, intensyfikując refleksję teologiczną i rozszerzając badania empiryczne.

W kontekście przeprowadzonych analiz należy postawić pytanie, czy recepcja pojęcia symbolu i dydaktyki symbolu w pedagogice religii to tylko przyjęcie jednego z „modnych" pojęć, które z upływem czasu zostanie zastąpione innym?

Odpowiadając, trzeba jasno stwierdzić, że nie chodzi tu w żadnym wypadku tylko o jakieś kolejne modne pojęcie w pedagogice religii. Przedwczesnemu wyparciu tego pojęcia można zapobiec, jeśli dydaktyka symbolu uwzględni przede wszystkim jego centralne i elementarne zadania. Zadanie to polega na stworzeniu uczącym się warunków umożliwiających im samym kształtowanie symboli. Jak wynika z badań, na co zwraca uwagę ks. Rogowski, odbywa się to w pierwszej kolejności w drodze poznania zmysłowego. Dydaktyka symbolu, jako kształcenie estetyczne, nie wychodzi od „gotowych" symboli i z góry określonych znaczeń symbolicznych, które w nauczaniu istotnie szybko mogą ulec przysłowiowemu „oklepaniu" lub też z reguły nie są podjęte. Dotyka ona bardziej struktury symboli, procesu ich kształtowania przez samoczynne działanie dziecka.

Należy tu zaznaczyć, że rola wychowawcy nie sprowadza się do bierności, lecz najpierw on sam powinien być symbolem i umożliwić takie procesy kształcenia, w których dziecko traktowane byłoby poważnie i mogłoby konkretnie działać. Taka właśnie dydaktyka symbolu, która sięga do samego początku, do bardzo prostych i podstawowych założeń dotyczących ćwiczenia zmysłów (wzroku, słuchu, dotyku), do prostych i konkretnych rzeczy, do przeżytych zdarzeń itd., jest dla pedagogiki niezbędna. Kładzie ona podstawy, które później umożliwiają tematyzowanie symboli i rozpoznanie ich jako symboli, co jest jej pierwszoplanowym zadaniem. Dydaktyka symbolu w tym elementarnym sensie uprzedza nie tylko *wiedzę krytyczną o symbolu*, lecz również i *dydaktykę korelacji* (Peter Biehl, *Die Chancen der Symboldidaktik nicht verspielen. Kritische Symbolkunde im Religionsunterricht*, Rh 3 (1986), s. 168-179 i Georg Baudler, *Korrelationsdidaktik. Leben durch Glauben erschließen. Theorie und Praxis der Korrelation von Glaubensüberlieferung und Lebenserfahrung auf der Grundlage von Symbolen und Sakramenten*, Paderborn 1984).

Umożliwienie i stymulowanie procesów kształtowania symboli, zwłaszcza w formie ćwiczenia zmysłów i postrzegania, jest nieodzownym i podstawowym zadaniem wychowania religijnego, co można zauważyć zarówno w filozofii form symbolicznych Ernsta Cassirera, jak i w teoriach rozwoju Jeana Piageta i jego uczniów. Dziecko nie może bowiem symboli, także religijnych, tylko w zwykły sposób przejmować, lecz musi je samo postrzegać, widzieć, słyszeć, dotknąć, pojmować, krótko mówiąc rekonstruować. To pedagogicznoreligijne zadanie sięga dalej aniżeli trzy główne „zadania pedagogicznoreligijne", które postulował Rudolf Englert w swojej godnej uwagi *kairologii pedagogicznoreligijnej* (*Glaubensgeschichte und Bildungsprozeß,* dz. cyt.).

Wychowanie do symbolu w takim sensie nie jest oddzielnym sektorem religijnych procesów kształcenia i wychowania, np. obok nauczania biblijnego czy katechezy sakramentalnej. Jest ono bardziej pewnym principium czy podstawową decyzją dydaktyczną zastosowania w religijnym przepowiadaniu tego, co widoczne, słyszalne, krótko mówiąc – postrzegalne zmysłowo.

Należy tu też zauważyć, że mogą mieć swoje zastosowanie fundamentalne poglądy zarówno Ernsta Cassirera, Susanne Langer, jak również Jeana Piageta, ponieważ to, co postrzegalne zmysłowo i sensomotoryczne, jest właśnie natury duchowej i źródłem dla

wszystkich późniejszych duchowych działań. Trzeba jednakże zaznaczyć, że abstrakcyjność i uogólniania przyczyniają się niejednokrotnie do deficytu bezpośredniości i konkretnej pełni.

Nie ulega wątpliwości, że dydaktyka symbolu w takim sensie okazuje się dydaktyką korektywną w stosunku do wielu aktualnych prądów w pedagogice religii, a mianowicie:

- wobec neomaterialnokerygmatycznych opcji, jeśli skłaniają się one do pełnego i systematycznego przekazu treści prawd wiary zawartych w katechizmie, ponieważ treści te nie mogą być wprost przez dziecko zasymilowane, powinno ono bowiem samo te treści kształtować, a potrzebuje do tego takiego fundamentu, który ma swoje podłoże w konkretnym poznaniu zmysłowym;
- wobec takich opcji w samej „dydaktyce symbolu", które przeakcentowują to, co wewnętrzne, drugoplanowe, prototypowe i pod względem teoriopoznawczym zabarwione natywizmem; dlatego też dydaktyka symbolu w sensie wychowania estetycznego bazuje na świadomej aktywności postrzegawczej dziecka i jego interakcji z konkretnym otoczeniem;
- wobec takich opcji, które mają charakter parenetyczny i nie uwzględniają wystarczająco głębokich różnic między obrazem świata i rozumieniem symbolu u dziecka i dorosłych.

Dydaktyka symbolu w takim sensie, jak podkreśla w swoich badaniach ks. Rogowski, może mieć miejsce w nauczaniu biblijnym, w rozważaniach o świętych, jak również przy wprowadzeniu do Eucharystii, w wychowaniu etycznym itd. Procesy nauczania, które wychodzą od przeżyć konkretnych zdarzeń, czy też od symboli prezentatywnych, i umożliwiają dziecku, za pomocą jego zmysłów, samodzielną aktywność, gwarantują nie tylko bezpośredni kontakt z codziennością i tym samym także większą wrażliwość, ale zapewniają również, że nauczanie nie prowadzi do abstrakcyjno-kognitywnej jednostronności czy też do niekontrolowanych i drugoplanowych sfer. Religijne procesy nauczania o kwalifikacji estetycznej gwarantują równowagę między sferą emocjonalną i kognitywną.

Jeśli na podstawie przeprowadzonych badań przyjmiemy, że z pojęciem dydaktyki symbolu wiąże się niejednokrotnie ukryta wyobraźnia, dwojaki sens itd., jak również skojarzenia (asocjacje) związane z przekazem chrześcijańskich symboli, to można by właściwie rozważyć, czy nie zastąpić tego terminu pojęciem *estetyczne kształcenie religijne,* które proponuje Anton Bucher (Anton Bucher, *Symbol – Symbolbildung – Symbolerziehung. Philosophische und entwicklungspsychologische Grundlagen*, St. Ottilien 1990). Warto w tym kontekście wskazać też na nowszą publikację traktującą o estetyce w teologicznych i pedagogicznoreligijnych teoriach, które bliskie są refleksji Buchera (Kurt Zisler, *Ästhetik und Religionspädagogik*, RpB 38 (1996), s. 43-60). Wprowadzenie nazwy *estetyczne kształcenie religijne* może nie dojść do skutku wtedy, gdy daleko rozpowszechniona opcja dotycząca symbolu zostanie poszerzona i pogłębiona w kierunku rozumienia symbolu reprezentowanego przez E. Cassirera i S. Langer, ale również R. Guardiniego i K. Rahnera.

Należy też stwierdzić, jak wynika z badań, że teorie symbolu Carla Gustava Junga i Paula Tillicha nie są odpowiednie do pełnienia funkcji zasady kształtowania symbolu. Pierwsza opcja jest nieodpowiednia z tego względu, że przyjmuje symbole jako przy-

rodzone i percypowane w dużym stopniu bezwiednie, co sprawia, że na tej podstawie należy ją zaliczyć do teorii natywistycznych, które prawie że nie uwzględniają wysiłków dydaktycznych. Druga opcja z kolei jest nie do przyjęcia dlatego, że symbole rozumie w pierwszym rzędzie w sensie abstrakcyjnych pojęć dogmatycznych, a symbole religijne włącza na ogół w taki schemat klasyfikacyjny, który nie odpowiada płaszczyźnie pedagogiczno-psychologicznej.

W rozważaniach o symbolu, jak podkreśla ks. Rogowski, w sensie hermeneutyczno-dydaktycznym, należy przyjąć szerokie i elementarne interpretowanie tego pojęcia, jak to ma miejsce u E. Cassirera, S. Langer, R. Guardiniego i K. Rahnera, ponieważ wymiar zmysłowo-estetyczny religijnego procesu kształcenia odpowiada poszczególnym etapom rozwoju człowieka i jest niewątpliwie założeniem fundamentalnym. Opcja R. Guardiniego i K. Rahnera, którzy w ciele ludzkim rozpoznali centralny symbol w sensie teologicznym przyczyniła się bowiem do innego spojrzenia na wartość cielesności, co doprowadziło do wyraźniejszego akcentowania ludzkich zmysłów i ich działania w ramach estetyki teologicznej.

Guardini i Rahner rozumieją symbole we właściwym sensie nie jako abstrakcyjne pojęcia dogmatyczne, jak zauważamy to u P. Tillicha, lub biwalentne znaki językowe występujące u P. Ricoeura, lecz – obok ludzkiego ciała – jako konkretne sprawy i przedmioty, które bezpośrednio wiążą się z człowiekiem (ubranie, mieszkanie, symbole naturalne itd.) i konstytuowane są w pierwszym rzędzie przez postrzeganie zmysłowe. Funkcja symbolu w takim przypadku polega na reprezentowaniu, to znaczy uobecnianiu rzeczywistości.

Badania wyraźnie dowodzą, że pojęcie symbolu jest w polu zainteresowań nie tylko filozofii i psychologii, ale znalazło swoje zasadnicze miejsce również w teologii. Taki nowy sposób widzenia uzyskuje swój punkt kulminacyiny w teologii sakramentalnej i w teologii stworzenia. Na podstawie przeprowadzonych badań dotyczących hermeneutyczno-dydaktycznego wymiaru symbolu i implikacji pedagicznoreligijnych, jak podkreśla ks. Rogowski, nasuwa się wyraźna refleksja wskazująca na zbieżność koncepcji symbolu R. Guardiniego i K. Rahnera z koncepcją J. W. Goethego, jak również *symboliki prezentatywnej* S. Langer i *symbolicznej funkcji wyrażania* E. Cassirera (Cyprian Rogowski, *Hermeneutyczno-dydaktyczny wymiar symbolu i implikacje pedagogicznoreligijne. Studium pedagogicznoreligijne w wymiarze interdyscyplinarnym*, TN KUL, Lublin 1999, s. 65-109).

Konkludując, ks. prof. Rogowski zakłada, że należy odczekać, jaki kierunek przyjmą w pedagogice religii dalsze analizy dotyczące historii pojęcia symbolu. Aktualnie zauważa się tendencje zmierzające do nauczania interreligijnego, mającego na celu rozwój właściwej świadomości w tej materii i uwrażliwianie uczniów na różne tożsamości religijne, co łączy się też z problematyką kształcenia w kontekście międzykulturowym (Helga Kohler-Spiegel, *Interreligiöses Lernen (am Beispiel des Religionsunterrichts)*, RpB 38 (1996), s. 19-42). W pedagogicznoreligijnej praktyce widzianej perspektywicznie zabiegi o nauczanie kooperatywno-całościowe nie wykluczają oczywiście dydaktyki symbolicznej. Co więcej, wydaje się, że bez niej nie może być właściwie mowy o takim nauczaniu. A jeśli spojrzymy na stronę egzystencjalną, to dzisiejsze formy *otwartego nauczania* religii naznaczone są w pewnym sensie deficytem teologicznym. Nuczanie religii musi być czymś więcej aniżeli przejściem przez „mauzoleum religii" (Friedrich Schleiermacher,

Über die Religion. *Reden un die Gebildeten unter ihren Verächtern, mit einem Nachwort von Carl Heinz Ratschow,* Stuttgart 1969, s. 81). Musi ono oddziaływać na egzystencję i uwidaczniać się w obcowaniu i relacjach ze światem. W konsekwencji bez symbolicznych form w procesach nauczania religii nie można też mówić o pełnym wymiarze religijności jako takiej, która stanowi konstytutywny moment osobowości i tożsamości człowieka, z czym wiąże się bez wątpienia zawsze nowe wyzwanie dla praktyki pedagogicznoreligijnej i podejmowanie w tej materii dalszych badań.

7. Sakroturyzm i sakroturystyka w dobie globalizacji

Najnowsze badania ks. prof. Rogowskiego dotyczą jego niemal czteroletniej aktywności na Wydziale Nauk o Środowisku UWM w Olsztynie. Na kierunku *Turystyka i Rekreacja* podjął on wyzwanie stworzenia modułu w zakresie *sakroturyzmu i sakroturystyki*. Są to właściwie nowe pojęcia, które autor implementuje w ramy szeroko rozumianej branży turystycznej. Jako owoc intensywnych i gruntownych badań, na rynku wydawniczym w 2018 roku ukazała się jego monografia pt. *Sakroturyzm w dobie globalizacji. Studium transdyscyplinarne,* opublikowana w Wydawnictwie Adam Marszałek w Toruniu. Dziełem tym ks. Rogowski przyczynił się do uzyskania przez wydział pozytywnej akredytacji na wspomnianym kierunku w zakresie studiów drugiego stopnia (magisterskich). Jego badania dotyczą szeroko rozumianego turyzmu jako nauki przekraczającej granice podziału różnych dyscyplin (zwłaszcza w obrębie nauk humanistycznych i społecznych), w tym też *sakroturyzmu* jako przedmitu badań transdyscyplinarnych. Nie ulega wątpliwości, że sakroturyzm jest jedną z gałęzi szeroko rozumianej branży turystycznej w zglobalizowanym świecie, która w ostatnim czasie rozwija się bardzo dynamicznie. Jak autor podkreśla, przeprowadzone badania mają charakter transdyscyplinarny dlatego, że problematyka związana z sakroturyzmem jest bardzo złożona i na postawione pytania można odpowiedzieć w sposób przekonujący, jeśli przekroczy się granice wspomnianych wyżej dyscyplin.

Podejście transdyscyplinarne definiowane z dwóch zasadniczo odmiennych perspektyw, jednej jako wewnętrznej metody badawczej i drugiej jako otwarcie i przekroczenie granic do innych obszarów funkcjonowania społeczeństw w zglobalizowanym świecie, sprawiło, że poszerzono zdecydowanie pole badań o te obszary, których nie można w żaden sposób przyporządkować do określonej dyscypliny, ze względu na ich ściśle przyjęty podział. Te dwie perspektywy mają taką wspólną cechę, że badania naukowe są tu uważane za podstawowy element dialogu transdyscyplinarnego, w którym pojawiają się nowe wyzwania instytucjonalne, epistemologiczne i metodologiczne.

Należy jeszcze zwrócić uwagę na to, że podejście transdyscyplinarne nie oznacza wcale, iż wyjście poza przyjęty schemat podziału poszczególnych dyscyplin musi zaraz dezawuować zdobytą wcześniej wiedzę. Ale nie można mieć też wątpliwości, że w dobie globalizacji zachodzi niemal konieczność poszukiwania adekwatnych rozwiązań wobec pojawiających się ciągle nowych wyzwań współczesności. W świecie charakteryzującym się szybkimi zmianami, niepewnością i rosnącym wzajemnym powiązaniem różnych obszarów, w których przychodzi funkcjonować współczesnym społeczeństwom, badania naukowe powinny przyczyniać się do rozwiązania trwałych, złożonych problemów. Warto

wskazać w tym kontekście na interesujące opracowanie, które w sposób podręcznikowy obrazuje możliwości rozwiązywania problemów cywilizacyjnych na podstawie badań transdyscyplinarnych (Hirsch Hadorn Gertrude, Hoffmann-Riem Holger i. in., *Handbook of Transdiscyplinary Research*, Springer Verlag, Bern 2008). Reprezentanci świata nauki nie mogą czuć się zwolnieni od podejmowania innowacyjnych projektów cywilizacyjnych, ale potrzebna jest tu w dużej mierze ostrożność i umiejętność odróżniania, co jest prawdziwą potrzebą, a co zwykłą modą, co jest koniecznością, a co po prostu fantazją? Z jednej strony, tego rodzaju pytania motywują niewątpliwie do zgłębiania badań naukowych w różnych obszarach, z drugiej zaś procesy te nie mogą destabilizować tego, co pewne i niezmienne. Ks. Rogowski ma tu na myśli przede wszystkim wartości uniwersalne.

Posłużenie się wyżej przedstawioną metodą badawczą, jak podkreśla ks. Rogowski, jest uzasadnione m.in. i z tej racji, ponieważ obecnie spotykamy się w sposób szczególny ze zjawiskiem *eventu*, które jest charakterystyczne dla współczesnej agory życia społecznego, będącego wyrazem przenikania się różnych wpływów kulturowych i zyskującego coraz większą popularność również we współczesnej kulturze religijnej (Agnieszka Zduniak, *Event a moralność*, w: Janusz Mariański (red.), *Leksykon socjologii moralności*, Wydawnictwo Nomos, Kraków 2015, s. 201-207). Analiza znaczenia wielkich wydarzeń masowych o charakterze religijnym może stanowić interesujący wkład w rozważania na temat wspomnianych wyżej transkulturowych działań na rzecz pokoju, a także społecznej mobilności. To ostatnie jest szczególnie ważne dla szeroko pojętej branży turystycznej, w tym rozwijającego się niezwykle dynamicznie zjawiska *sakroturyzmu*.

Ks. Rogowski zaznacza też, że zdobyte doświadczenia podczas prowadzonych badań w tym obszarze, zajęcia dydaktyczne na kierunku *Turystyka i Rekreacja* pierwszego i drugiego stopnia na Wydziale Nauk o Środowisku UWM w Olsztynie oraz wykłady na Uniwersytecie w Vechcie (Niemcy) umożliwiły mu spojrzeć na zjawisko i fenomen sakroturyzmu w nowym świetle, uwzględniając przede wszystkim zmieniające się ciągle uwarunkowania społeczno-kulturowe.

Przeanalizowanie bibliografii krajowej i międzynarodowej, zwłaszcza dorobku znakomitych naukowców obszaru języka niemieckiego i nie tylko, należących do czołówki światowej, pozwoliła odnieść się szczególnie do funkcjonującej terminologii w literaturze przedmiotu na gruncie polskim. Wskazał na jej niektóre nieścisłości interpretacyjne w stosowaniu m.in. takich określeń jak: *turystyka religijna* i *pielgrzymkowa* oraz pojęcia *turyzm* i *turystyka*, a także terminy *turyzm kulturowy* i *turystyka kulturowa.* W międzynarodowej literaturze, w zakresie omawianej materii, jak również w zagranicznych ośrodkach akademickich, umożliwiających studia w obszarze branży turystycznej rozumianej szeroko, raczej nie zauważa się rażących niedookreśleń. Wynika to z tego, że środowiska akademickie na Zachodzie już od dawna prowadzą sukcesywnie badania w ramach zjawiska turyzmu w wymiarze uniwersyteckim, podejmując dalekowzroczne i zróżnicowane wyzwania, co do poglądów na temat nowych produktów turystycznych, zmian społecznych i globalnych.

W ramach zagadnień związanych z uprawianiem sakroturyzmu, ks. Rogowski zastanawiał się nad tym, jak globalizacja może wpływać na religie, które dla większości społeczeństw globu ziemskiego pozostają nadal punktem odniesienia, mając przede

wszystkim na uwadze fundamentalne wartości. Tak, jak turyzm jest zjawiskiem bardzo złożonym, również i fenomen sakroturyzmu stanowi przedmiot badań różnych dyscyplin naukowych, wśród których na czoło wysuwa się m.in. biblistyka, geografia biblijna, religioznawstwo, antropologia kultury i podobnie jak to ma miejsce w przedmiocie badań naukowych dotyczących szeroko rozumianej branży turystycznej.

W uprawianiu sakroturyzmu relewantną rolę odgrywa funkcja dziedzictwa kultury, czy kultur o wzajemnym na siebie oddziaływaniu. Skoro nowoczesne społeczeństwa stają się coraz bardziej wielokulturowe, to sakroturyzm może przyczyniać się do zbliżania tych kultur, zrozumienia ich istoty, szczególnie w wymiarze interkulturowym i interreligijnym z zastosowaniem adekwatnych kryteriów hermeneutycznych. W przeprowadzonych badaniach doszedł on do wniosku, że kryteria hermeneutyki biblijnej, jak i innych dyscyplin są niezbędne dla zrozumienia fenomenu sakroturyzmu reflektowanego o wiele szerzej niż to ma miejsce w dotychczasowych formach uprawiania turystyki pielgrzymkowej i turystyki religijnej. Wydaje się, że wprowadzone do publikacji pojęcie *sakroturyzmu* jest odpowiedzią na zachodzące procesy we współczesnej spluralizowanej i zsekularyzowanej kulturze religijnej. Fenomen sakroturyzmu interpretowany jest przez ks. Rogowskiego jako dialog interkulturowy, a nawet transkulturowy i interrligijny. Takie podejście ma na celu poszukiwanie nowych dróg do dialogu z różnorodnością kultur i religii w zglobalizowanym świecie. Wymaga to oczywiście sprawnych i adekwatnych rozwiązań zarówno w obszarze sakroturyzmu, jak i branży turystycznej w jej różnych wymiarach.

Do relewantnych badań należą tu związki zachodzące między przemysłem turystycznym a nauką. Nakreślają one strategie w firmach branży turystycznej, a także w badaniach nad turyzmem w wymiarze uniwersyteckim. Wynik dotychczasowego dyskursu jest taki, że przemysł turystyczny w jego różnych przejawach musi być wspierany przez naukę. Pomimo niepodważalnych osiągnięć, nadal jeszcze dostrzega się deficyty w badaniach naukowych nad turyzmem w porównaniu z ogólnym gospodarczym i społecznym znaczeniem tej branży. Przede wszystkim sektor ten może generować niezbędne innowacje i strategie dzięki ważnym wynikom badań naukowych. Chociaż ich stopień akademickości w ostatnich latach znacznie wzrósł i można odnieść się do tego faktu z uznaniem, to wciąż ma on potencjał rozwojowy.

Badania związane z turyzmem i nauczanie akademickie muszą zostać wzmocnione i wymagają bardziej intensywnej debaty naukowej. W przeszłości stosunkowo niezależne badania akademickie nad turyzmem, w pewnej mierze zostały cofnięte ze względu na politykę uniwersytecką albo przypisane do innych dyscyplin naukowych, tracąc tym samym swój unikalny charakter. Uczelnie nadal nie mogą (jeszcze) strukturalnie zrekompensować tej redukcji pod względem czasu i możliwości. Te luki w szkoleniu młodych naukowców na uczelniach muszą być rozwiązywane tak, aby zapewnić badania podstawowe i ich zakres co do kompetencji i umiejętności badawczych. Długoterminowe projekty badawcze wymagają solidnego finansowania, ponieważ tylko w ten sposób można je skutecznie realizować.

Badania nad turyzmem są koniecznością i muszą mieć charakter interdyscyplinarny, a nawet transdyscyplinarny. Należy jednak skonstatować, że w pierwszej linii funkcjonują one jako część badań w obszarze ekonomii biznesu lub geografii, ukierunkowane

interdyscyplinarnie i multidyscyplinarnie (są to przede wszystkim geografia, ekonomia, socjologia, psychologia, pedagogika, antropologia kultury, prawo, informatyka, architektura, ekologia krajobrazu i inne). Przy takiej konstrukcji badań dochodzi niewątpliwie do różnych „interesów" między dyscyplinami, które są wykorzystywane między innymi poprzez przenoszenie wiedzy z innych dyscyplin w obszar branży turystycznej i wymagają akceptacji całego środowiska akademickiego. Patrząc w wymiarze międzynarodowym z kolei, taki *konsensus* jest silnie uzależniony od zliczania różnych kryteriów, jak ranking publikacji w zagranicznych czasopismach branżowych lub kwoty cytowań tychże publikacji. Zapomina się zaś o tym, że uwaga powinna w coraz większym stopniu skupiać się na jakości i trafności badań, a nie tylko na liczbie publikacji.

Branża turystyczna potrzebuje dalekowzroczności i z tego powodu, iż staje się coraz bardziej złożona. Dlatego, patrząc w przyszłość, trzeba umiejętnie przewidywać zapotrzebowania rynkowe. W uzupełnieniu do specyficznych zastosowań, pragmatycznych rozwiązań, ciągłej optymalizacji i szybkich efektów, zasadnicze znaczenie dla przemysłu turystycznego będzie odgrywał czynnik związany z monitorowaniem rozwoju w dłuższej perspektywie. Takie podejście zakłada niejako z góry gotowość firm do przyjęcia wyjściowego założenia, megatrendów, zrównoważonego rozwoju, zachowań klientów, koncepcji kształtowania wartości, modeli prognostycznych lub rozwoju społecznego wspieranego przez środowiska naukowe.

Rozwój globalny i społeczny stawia nowe wyzwania przed branżą turystyczną, turyzmem i sakroturyzmem w wymiarze naukowym. Powstanie nowego partnerstwa między przemysłem turystycznym a nauką, na zasadzie multi- i transdyscyplinarnego podejścia oraz z międzynarodowymi akcentami może przyczynić się do nowych rozwiązań. Jest to osiągalne na podstawie nowych sieci powiązań i platform dyskusji, które stworzą trwałą wymianę między branżą turystyczną i nauką, nie ograniczając się jedynie do czystych badań możliwości rynkowych.

Na podstawie powyższych przemyśleń wynikających z przeprowadzonych analiz wokół podjętej problematyki, ks. prof. Rogowski definiuje *sakroturyzm* w sposób następujący:

Sakroturyzm jako jedna z form desekularyzacji w globalnym świecie, to taki rodzaj indywidualnego lub grupowego turyzmu do miejsc kultu religijnego, podczas którego dochodzi do odkrywania i przeżywania sfery sacrum w dialogu transkulturowym i transreligijnym.

Podając tę definicję, sferę *sacrum* interpretuje on jako przestrzeń pedagogiki religii, jako przestrzeń fenomenu spotkania, historii, sztuki i muzyki, które to kategorie pojęciowe wpisują się w szeroko pojmowaną przestrzeń duchowości człowieka, niezależnie od różnorodności kultur i religii, w tym też *duchowości ekologicznej* o charakterze integralnym (Cyprian Rogowski, *Sakroturyzm w dobie globalizacji*. *Studium transdyscyplinarne*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2018, s. 237-305).

Przestrzenie sakralne w swoim spektrum celów i zadań przedstawiają budowę świątyń, ich historię, architekturę, strukturę wnętrza, wyposażenie i wystrój oraz wskazują na intencje przekazu w postaci pamiątek historii ludzkiej, jak również religijności różnych pokoleń. Interpretacja i zrozumienie symboli religijnych oraz tradycji form chrześcijańskiej przestrzeni sakralnej pozwala odkryć, czym jest Kościół w wymiarach społeczno-

-kulturowych, jak również w wymiarze transcendentnym, co pozwala też jednostkom zrozumieć ich sens życia i działania. W kontakcie z obiektem sakralnym, zwłaszcza jakim jest kościół, niezależnie od tego, czy ma on jakąś szczególną wartość dla historii sztuki, czy architektury, wszystko to motywuje do zajęcia stanowiska wobec obcej i własnej religijności. Kościół jako przestrzeń sakralna nie jest miejscem rozrywkowym (*eventem*), ale *adwentem*, tzn. inscenizacją przekroczenia przestrzeni kościelnej. Takie podejście umożliwia zinterpretowanie na nowo tradycji chrześcijańskiej i kształtowanie osobistego doświadczenia moralnego i religijnego.

W ostatnim czasie w literaturze przedmiotu pojawia się coraz częściej pojęcie tzw. *turystyki eventowej*. Określenie to odnosi się do rozmaitych *eventów* kulturalnych, których popularność na świecie ciągle wzrasta. Wydarzenia te, używając języka polskiego, wskutek amerykanizacji przestrzeni kulturalnej w wymiarze globalnym, również w Polsce określane są jako *eventy*. Taka jest właśnie geneza pojęcia *turystyki eventowej*, której odzwierciedleniem są przede wszystkim festiwale. Forma festiwalu jako jednego z częściej wymienianych gatunków eventu jest bardzo popularna i dlatego istotne wydaje się rozróżnienie, „czym jest, a czym nie jest festiwal oraz czym dokładnie różni się od szerszego pojęcia określającego cały ruch turystyczny w tym sektorze, czyli eventu" (Paulina Ratkowska, O festiwalu w kontekście turystyki kulturowej, czyli turystyka eventowa raz jeszcze, w: „Turystyka Kulturowa", www.turystykakulturowa.org nr 6/2010 (czerwiec 2010), s. 26-46).

W uprawianiu sakroturyzmu ważną rolę odgrywa fenomen spotkania, kojarzony z relacjami międzyludzkimi, konkretnym miejscem i czasem. Jego wymiar egzystencjalny i kairologiczny przejawia się w różnych doświadczeniach człowieka i mogą to być np. jego spotkania ze sztuką, literaturą i każdą formą wyrażania siebie jako osoby. Spotkania te, przyjmując rozmaite formy, w zależności od potrzeb i oczekiwań ludzkich, umożliwiają wymianę doświadczeń w różnych obszarach życia, także dotyczących spraw światopoglądowych.

W sakroturyzmie istotne są spotkania międzykonfesyjne i międzyreligijne, zwłaszcza w ramach wymiany młodzieży, spotkania w mniejszych czy większych grupach z przestrzenią *sacrum*. Współcześnie, najczęściej są to doświadczenia młodych ludzi podczas wyjazdów zagranicznych i nawiązanych kontaktów. Podkreślić tu trzeba, że podczas różnych spotkań umiejętne korzystanie z duchowych wartości kultury, którą tworzy człowiek, a także wiedzy i religii w zetknięciu z przestrzenią sakralną dochodzi do wzmocnienia ludzkiego „ja", które dokonuje się w dialogu interkulturowym i interreligijnym.

Podczas zwiedzania obiektów sakralnych, którym towarzyszą przewodnicy turystyczni, bardzo ważna jest także znajomość historii Kościoła. Kompetentny przekaz tej wiedzy służy bowiem kształtowaniu wrażliwości wewnętrznej u adresatów i ma relewantne znaczenie w wymiarze egzystencjalnym.

Sakroturyzm postrzegany jako przestrzeń sztuki i muzyki, wpisuje się w obszar przestrzeni sakralnej, która związana jest z przekazem symboli chrześcijańskich wymagających objaśnienia i interpretacji znaczeniowej. Nie można zapominać o tym, że symbole dają wiele do myślenia, swoim przekazem oddziałują na sferę zmysłów człowieka i tym samym ułatwiają odkrywać i w sposób pogłębiony przeżywać sens jego bytowania zarówno w wymiarze cielesnym, jak i duchowym. Trzeba mieć jednak świadomość, że symbol nie może być zdegradowany do znaku (Andrzej Wójtowicz, *Pielgrzymka*: *Labirynt i światłość.*

Z porównawczej socjologii mitu, w: Jerzy Kojkoł, Beata Guzowska, Ryszard Wójtowicz (red.), *Społeczeństwo. Kultura. Religia*. *Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Zbigniewowi Stachowskiemu*, Wydawnictwo Akademickie AMW, Gdynia 2015, s. 51-74).

Sakroturyzm rozumiany jako przestrzeń pedagogiki kościelnej – (sakralnej), jako fenomen przestrzeni sakralnej, spotkania, historii, sztuki i muzyki wpisuje się w szeroko pojmowaną przestrzeń duchowości i to niezależnie od różnorodności kultur i religii, w tym też duchowości ekologicznej o charakterze integralnym. Te wszystkie wymiary sakroturyzmu sprawiają, że jest on czymś znacznie więcej niż tradycyjnie turystyka pielgrzymkowa czy turystyka religijna. W takim wieloaspektowym podejściu chodzi o pogłębione przeżywanie sfery *sacrum* w życiu ludzi przemieszczających się w przestrzeni geograficznej w społeczeństwie mobilnym. Mobilność w dobie globalizacji jest tym czynnikiem, który bardzo często przyczynia się do przeżywania *sacrum* w kontekście różnych kultur i religii.

W warunkach zachodzących procesów globalizacyjnych, sakroturyzm wpisuje się dobrze w dyskurs podejmowany przez socjologów na temat sekularyzacji i desekularyzacji w odniesieniu do sfery *sacrum* z tej racji, ponieważ przemiany społeczno-kulturowe rzutują niewątpliwie na miejsce i rolę *sacrum* w społeczeństwach, które nazywane są ponowoczesnymi. W tej nowej konstelacji zmieniających się ciągle uwarunkowań funkcjonowania społeczności zmienia swoje kształty również i sfera *sacrum*, co nie znaczy, że ona zanika, ale zmienia z pewnością swoje miejsce w społeczeństwie i daje o sobie znać w odmiennych postaciach w Kościołach, a także poza Kościołami i religiami. Socjologowie mówią o tzw. *płynnym sacrum,* co sprawia, że zauważa się także różne przejawy duchowości, która w sposób luźny lub w ogóle nie jest związana z religią. Coraz częściej pojawia się ona w sferze gospodarczej, w biznesie, sporcie, w świecie polityki i oczywiście w sakroturyzmie. Dlatego można bez wątpienia skonstatować, że sakroturyzm jest jednym z wielu znaków desekularyzacji w globalnym świecie.

Prognozując, sakroturyzm w przyszłości będzie się musiał zmierzyć z coraz to nowymi wyzwaniami, jakie niesie globalizacja. Rozwój teorii i praktyki sakroturyzmu/sakroturystyki może przynieść owoce, jak zaznacza ks. Rogowski w swoich przemyśleniach, jeśli będą podejmowane projekty badawcze w perspektywie transdyscyplinarnej rozumianej jako przekraczanie granic ściśle przyjętego podziału różnych dyscyplin naukowych. W rozwiązywaniu pojawiających się coraz częściej bardzo trudnych i złożonych problemów społeczno-kulturowych, podejście transdyscyplinarne daje nadzieję na ich przezwyciężanie. Tylko kompleksowe spojrzenie na najtrudniejsze kwestie z pogranicza podejmowanych dyskursów naukowych może okazać się skuteczne. Takimi problemami z pogranicza, kwestiami metafizycznymi są właśnie zagadnienia, które wpisują się w obszar uprawiania sakroturyzmu. Zrozumieć inne religie z respektem i tolerancją jako proces w pełni świadomy w relacji do swojej religii nie jest łatwe. W procesie tym chodzi przede wszystkim o zrozumienie i akceptację tego, co w innych religiach jest szczególne i odkrycie również istniejących podobieństw. Stąd też religie usytuowane historycznie, geograficznie i socjo-kulturowo można zrozumieć tylko wtedy, jeśli te wymienione aspekty zostaną adekwatnie uwzględnione. Na teraźniejsze procesy globalizacji religii wpływają nie tylko wspomniane nowsze techniczne możliwości Internetu i innych mediów. Obecne ruchy migracyjne przyczyniają się także do globalizacji religii i stanowią one wyzwanie dla tradycyjnych kościołów na całym świecie.

Warto też wskazać (odnosząc się do globalizacji), że na początku problemy z nią związane dyskutowano przede wszystkim w aspekcie gospodarczym i politycznym. Temat religii pojawiał się jedynie na marginesie, jeśli w ogóle, zwłaszcza jeśli chodzi o terroryzm fundamentalistyczny. Nie wdając się szczegółowo w dalsze kwestie dotyczące autorefleksji chrześcijaństwa w obliczu globalizacji, ks. Rogowski postuluje, że należałoby zastanowić się nad tym, zgodnie z aktualnym stanem wiedzy, jak może ona (globalizacja) wpływać na religie, co nie pozostaje obojętne dla uprawiania sakroturyzmu.

Tradycyjnie religia jest jednym z najważniejszych czynników funkcjonowania zbiorowości ludzkiej. Dla większości ludzi na całym świecie religie były i pozostają źródłem podstawowych wartości. Musimy więc koniecznie zadać sobie pytanie: jaką rolę odgrywają religie w tej wojnie ideologicznej, o jaki rodzaj społeczeństwa obywatelskiego chodzi w naszym zglobalizowanym świecie?

Nie ulega wątpliwości, że religia w wyniku globalizacji też podlega w znacznej mierze zmianom. Gdy świat staje się „globalną wioską", znajdujemy się ramię w ramię z innymi ludźmi i innymi kulturami. Narody i kultury stają się w tym procesie naszymi najbliższymi sąsiadami. Jest to oczywiście ogromne wyzwanie dla religii, które w przeszłości miały więcej przestrzeni i swobody rozwoju. Dzisiaj wszystkie religie muszą rozwijać się i to rozwijać w dialogu z innymi religiami, poszukując ciągle nowych form komunikacji. Dialog międzyreligijny w zglobalizowanym świecie jest wręcz konieczny, również dla wsparcia samych chrześcijan w uznawaniu ważnych prawd w ramach samego chrześcijaństwa. Ideę tę propagował w swoim nauczaniu Ojciec Święty Jan Paweł II, a wraz z nim poszli jego następcy Benedykt XVI i Franciszek.

Jan Paweł II przywiązywał ogromną wagę do dialogu międzykulturowego i międzyreligijnego, do jego pielęgnowania, promowania i rozwijania w wymiarze duchowym i naukowym. Ks. Kardynał Stanisław Dziwisz podczas podpisania umowy powołującej Instytut Dialogu Międzykulturowego im. Jana Pawła II w Krakowie (1.01.2009) wypowiedział następujące słowa: „Jan Paweł II był człowiekiem dialogu w Kościele. Dialogu z drugim człowiekiem, dialogu społecznego i politycznego. Słowo dialog bardzo dobrze koresponduje z tą inicjatywą, którą wspólnie z miastem i województwem, chcemy dziś rozpocząć i prowadzić, ażeby poprzez t*ę* instytucję jeszcze raz pogłębić doktrynę Jana Pawła II i poznać bliżej Jego osobę" (Źródło: https://www.milosierdzie.pl/index.php/pl/kult-bozego-milosierdzia/apostolowie/bl-jan-pawel-ii/centrum-jana-pawla-ii-nie-lekajcie-sie.html).

Sakroturyzm ma do odegrania ogromną rolę i to w wielu płaszczyznach, aby ten dialog urzeczywistniać. Jest wiele możliwości i sposobów wdrażania tych działań, na które wskazuje ks. Rogowski w swoich badaniach. Wokół poruszanych zagadnień zwraca jeszcze uwagę na to, że *sakroturyzmu* jako dyscypliny naukowej nie można mylić z *sakroturystyką*, która dotyczy wymiaru praktycznego, jednego z obszarów działalności branży turystycznej. Wraz z sakroturyzmem jako dyscypliny uniwersyteckiej opartej na solidnych badaniach naukowych, również turystyka (praktyczna) w postaci sakroturystyki powinna otrzymać wyraźny impuls rozwojowy odpowiadający duchowi czasu.

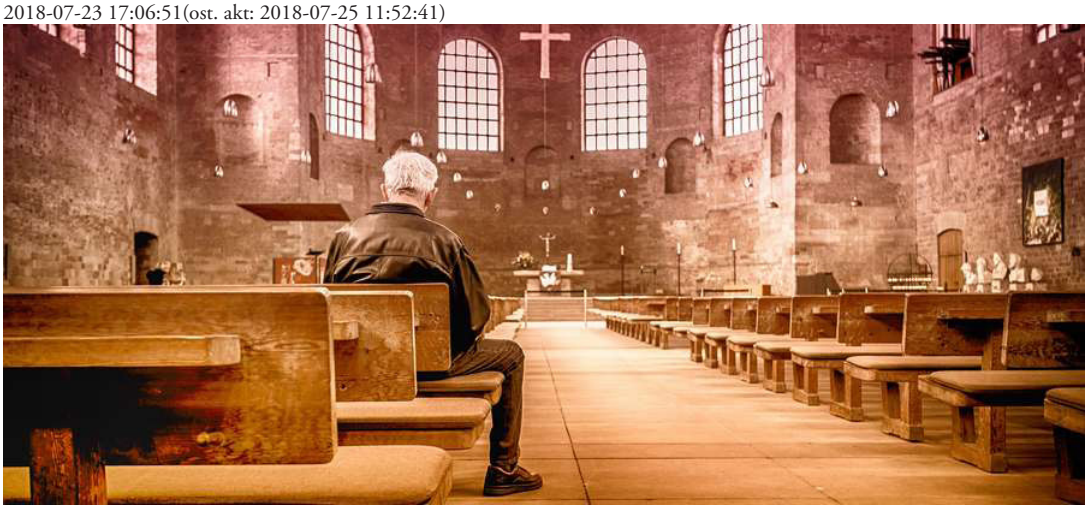
Ks. prof. Rogowski ma nadzieję, że jego wyniki badań w przedstawionej wyżej formie staną się inspiracją do dalszych przemyśleń w zakresie omawianej problematyki, oraz wyraża pragnienie, aby publikacja ta trafiła do jak najszerszej grupy osób zajmu-

jących się badaniami naukowymi w obszarze szeroko rozumianej branży turystycznej, a zwłaszcza do studiujących ten kierunek i zatrudnionych w przemyśle turystycznym.

Ukazał się także artykuł na temat sakroturyzmu nawiązujący do publikacji ks. prof. Cypriana Rogowskiego.

Sakroturyzm, czyli globalizacja zmienia naukę

2018-07-23 17:06:51(ost. akt: 2018-07-25 11:52:41)

Autor zdjęcia: Pixabay

Sakroturyzm to nowa dyscyplina nauki i nowe pojęcie. Pisze o tym w swej najnowszej książce „Sakroturyzm w dobie globalizacji" ks. prof. Cyprian Rogowski z UWM. I dodaje, że studentów Katedry Turystyki czeka świetlana przyszłość.

Po wieloletnim zgłębianiu literatury i badań w różnych ośrodkach akademickich przede wszystkim zachodnich, doszedłem do wniosku, że w dobie globalizacji pojęcia określające ruch turystyczny nie korespondują z duchem czasu - powiedział nam ks. prof. Cyprian Rogowski. Naukowiec kształcił się we Włoszech i Niemczech, gdzie doktoryzował się z filozofii w zakresie pedagogiki religii. Od 2003 roku pracuje na uniwersytecie w Vechcie i współpracuje z prof. Egonem Spiegelem. Ks. Rogowski od powstania UWM jest zatrudniony na Wydziale Teologii, gdzie prze 2 kadencje pełnił funkcję dziekana. Od kilku lat pracuje w Katedrze Turystyki, Rekreacji i Ekologii Wydziału Nauk o Środowisku UWM na stanowisku profesora zwyczajnego. - Chciałem uporządkować terminologię i temu jest poświęcona moja publikacja „Sakroturyzm w dobie globalizacji. Studium trandyscyplinarne" - dodał.

Jak rozumieć sakroturyzm? - To jedna z form desekularyzacji w globalnym świecie - tłumaczy ks. Rogowski. -To taki rodzaj indywidualnego lub grupowego turyzmu do miejsc kultu religijnego, podczas którego dochodzi do odkrywania i przeżywania sfery sacrum w dialogu transkulturowym i transreligijnym. Ks. Rogowski rozumie sferę sacrum szeroko - jako przestrzeń fenomenu spotkania, historii, sztuki i muzyki, które to zjawiska wpisują się w szeroko pojmowaną przestrzeń duchowości człowieka. Zdaniem księdza profesora rozwój współczesnego przemysłu turystycznego wymaga współpracy i nowego partnerstwa z naukowcami.

Fot. Archiwum prywatne
Ks. prof. Cyprian Rogowski z UWM

- Nie można ograniczać się do czystych badań rynkowych - podkreśla. - Branża turystyczna potrzebuje dalekowzroczności, badania megatrendów, uwzględnienia zrównoważonego rozwoju, zachowań klientów i kształtowania się nowych wartości. Interpretuję sakroturyzm jako dialog interkulturowy, a nawet transkulturowy i interreligijny - tłumaczy naukowiec. - Dlatego saktorturyzm posługuje się narzędziami takich nauk, jak biblistyka, geografia biblijna, religioznawstwo i antropologia kultury. Takie podejście pomoże nam wszystkim w poszukiwaniu dróg dialogu w świecie tak różnorodnych kultur i religii.

Społeczeństwa stają się coraz bardziej wielokuturowe, więc zastosowanie wiedzy, jaką przynosi sakroturyzm może przyczynić się do zbliżenia kultur.

Ale te teoretyczne naukowe rozważania mają praktyczne skutki. Za sprawą ks. Rogowskiego Katedra Turystyki, Rekreacji i Ekologii UWM podpisała umowę o współpracy z firmą Hansa Hoeffmanna. To największa w Europie firma turystyczna i jednocześnie Akademia Turystyczna. Akademia organizuje tzw. Szkołę w Podróży, adresowana do młodych ludzi, którzy mogą w ten sposób odwiedzać stolice europejskiej kultury, takie jak Rzym, Ateny, Madryt, Barcelona. Nasi studenci będą mogli brać udział w praktykach zawodowych organizowanych przez Akademię. Ks. Rogowski dodaje, że Hans Hoeffmann bardzo przyjaźnił się z papieżem Janem Pawłem II. Ojciec Święty wsparł go duchowo podczas bardzo poważnej choroby syna przedsiębiorcy. Chłopiec wyzdrowiał i przejął firmę po ojcu. Teraz Hoeffmann nazywa Polskę swą „ojczyzną serca".

Nasi studenci będą mogli pojechać na bezpłatne praktyki. Dostaną nawet kieszonkowe. Otrzymają też międzynarodowe certyfikaty. - Przyszłość przed Katedrą Turystyki rysuje się wspaniale - mówi ks. Rogowski. - Studenci będą mogli uczyć się od najlepszych.

Rozdział V

Opinie, recenzje wydawnicze, wywiady, listy gratulacyjne i wspomnienia

O osiągnięciach naukowych, dydaktycznych i organizacyjnych ks. prof. Cypriana Rogowskiego w skali międzynarodowej świadczą poniżej znakomite opinie renomowanych naukowców z różnych środowisk uniwersyteckich, zwłaszcza obszaru języka niemieckiego (Austrii, Niemiec i Szwajcarii).

1. Opinie przedstawicieli międzynarodowych środowisk naukowych na temat twórczości ks. profesora Cypriana Rogowskiego

Hochschule Vechta
Institut für Kath. Theologie
Prof. Dr. Egon Spiegel
Lehrstuhl für Praktische Theologie:
Religionspädagogik und Pastoraltheologie
Hochschule Vechta – Postfach 15 53
D-49364 Vechta

Vechta, 26.11.2001

Referenz
für
Herrn Prof. Dr. phil., theol. habil. Cyprian Rogowski

Wenn Europa kein Konstrukt bleiben, sondern eine organisch zusammengewachsene unterkulturelle und supernationale Gesellschaft werden soll, bedarf es engagierter *Brückenbauer* zwischen seinen verschiedenen Kulturen und Nationen, seinen Staaten und Regionen sowie religiösen Traditionen, Frömmigkeitsströmnngn und christlichen Konfessionen. Prof. Rogowski ist einer unter ihnen, unter den Pädagogen/-innen und Katecheten/-innen einer der großen und bedeutsamen. Seiner Bilingualität, seiner intensive religionspädagogischen Arbeit, seinen komparativen Studien, seinen Bemühungen, die insbesondere in der deutschsprachigen Religionspädagogik gemachten Erfahrungen der polnischen Religionspädagogik und Katechetik kritisch zu erschließen, sind in polnischer und deutscher, nicht zuletzt in europäischer Perspektive von unschätzbarer Bedeutung. Die sich seiner Initiative und seiner internationaler Kontakte verdankende Gründung einer zweisprachigen Zeitschrift (KERYKS) wird dazu beitragen, dass Entwicklungen in der polnischen Religionspädagogik und Katechetik über die Grenzen Polens hinaus verstärkt wahrgenommen und diskutiert werden. Neben seiner Publikationen forciert Rogowski den Austausch durch internationale Vortragstätigkeit. Nachdem er bereits vor einiger Zeit an der Technischen Universität Dresden die Studierenden der

Katholischen und Evangelischen Theologie durch ebenso fundierte wie ansprechende Ausführungen mit den Entwicklungen des Religionsunterrichts in Polen bekannt gemacht hat, steht ihm gegenwartig eine Einladung der Hochschule Vechta zu einem Forschungsaufenthalt und öffentlichen Vortrag im Rahmen einer Gastprofessur am Institut für Katholische Theologie ins Haus. Rogowski ist ein wissenschaftlich wie kollegial hochgeschätzter Vertreter der Religionspädagogik bzw. Katechetik in der scientific community deutschsprachiger Religionspädagogen/-innen und Katechetikdozenten/-innen. Seiner Leistungskraft und Vitalität, seinem konstanten Hinwirken auf den Dialog zwischen unterschiedlichen religiösen und kirchlichen Traditionen, seiner ebenso ausdauernden wie kompetenten grenzüberschreitenden Vernetzungsarbeit verdankt sich die gegenseitige Annährung der polnischen und deutschen Religionspädagogik wesentlich. Rogowski, der mit sowohl der einen als auch der anderen Tradition bestens vertraut ist, ist in seiner Person ein bedeutendes internationales Scharnier, eine Platform des wissenschaftlichen Dialogs. Prof. Rogowski ist in der deutschsprachigen Religionspädagogik und Katechetik ein hochangesehener und -geschätzter *Pontifex*.

Vechta, 26.11.2001 Prof. Dr. Egon Spiegel

Opinia prof. Egona Spiegela o twórczości naukowej prof. Cypriana Rogowskiego

Jeśli Europa nie ma pozostać konstruktem, ale stać się organicznie zintegrowanym społeczeństwem subkulturowym i ponadnarodowym, potrzebuje zaangażowanych budowniczych mostów między różnymi kulturami i narodami, państwami i regionami, a także tradycjami religijnymi, nurtami pobożności i wyznaniami chrześcijańskimi. Prof. Rogowski jest jednym z nich, jednym z największych i najważniejszych wśród wychowawców i pedagogów religii. Jego dwujęzyczność, intensywna praca w zakresie edukacji religijnej, studia porównawcze, wysiłki na rzecz krytycznego opracowania doświadczeń polskiej edukacji religijnej i katechetyki, zwłaszcza niemieckojęzycznej edukacji religijnej, mają nieocenione znaczenie z perspektywy polskiej i niemieckiej, a także europejskiej. Założenie dwujęzycznego czasopisma (KERYKS), dzięki jego inicjatywie i międzynarodowym kontaktom, przyczyni się do tego, że rozwój polskiej edukacji religijnej i katechetyki będzie coraz bardziej dostrzegany i dyskutowany poza granicami Polski.

Oprócz publikacji Rogowski promuje wymianę poprzez międzynarodowe wykłady. Po zapoznaniu studentów teologii katolickiej i protestanckiej z rozwojem edukacji religijnej w Polsce już jakiś czas temu na Uniwersytecie Technicznym w Dreźnie poprzez dobrze uzasadnione i atrakcyjne prezentacje został on teraz zaproszony na Uniwersytet Nauk Stosowanych w Vechcie na wizytę badawczą i wykład publiczny w ramach profesury gościnnej w Instytucie Teologii Katolickiej.

Rogowski jest wysoko cenionym przedstawicielem pedagogiki religii i katechetyki w środowisku naukowym niemieckojęzycznych pedagogów religii i wykładowców katechetyki, zarówno pod względem akademickim, jak i koleżeńskim. Wzajemne zbliżenie między polską i niemiecką edukacją religijną jest w dużej mierze zasługą jego osiągnięć i witalności, jego nieustannych wysiłków na rzecz promowania dialogu między różnymi tradycjami religijnymi i kościelnymi oraz jego wytrwałej i kompetentnej transgranicznej twórczości naukowej.

Rogowski, który jest bardzo dobrze zaznajomiony z obiema tradycjami, jest w swojej osobie ważnym międzynarodowym zawiasem, platformą dialogu akademickiego. Prof. Rogowski jest bardzo szanowanym i cenionym pośrednikiem w niemieckojęzycznej pedagogice religii i katechetyce.

Vechta, 26.11.2001 Prof. dr hab. Egon Spiegel

Fachbereich I
Erziehungswissenschaft/Humanwissenschaften
Fachgruppe Theologie
Prof. Dr. Herbert A. Zwergel
Universität Gesamthochschule Kassel FB 1.
D-34109 Kassel

Kassel, 20. August 1999

An den
Fachbereich Theologie
Der Katholischen Universität
Lublin

Gutachterliche Äußerung zu Herrn Dr. Cyprian Rogowski

Herr Dr. C. Rogowski (R) ist mir persönlich bekannt; ich habe seine Dissertation zum Dr. phil. an meinem Fachbereich als Doktorvater betreut. Meine gutachterliche Äußerung bezieht sich auf diese persönliche Kenntnis und auf die mir zugänglichen deutschsprachigen Publikationen sowie auf die Resonanz derselben bei Kollegen der Religionspädagogik.

1. Zum wissenschaftlichen Werk

An deutschsprachigen Buchpublikationen liegen von R. vor: die Dissertation „Die Entwicklung der katholischen Religionspädagogik in Polen und in der Bundesrepublik Deutschland nach dem II. Vatikanlschen Konzil. Eine vergleichende Untersuchung" (veröffentlicht: Paderbom 1995) sowie die Veröffentlichung des Teiles der Dissertation, der die Situation der polnischen Katechese betrifft: „Die katechetische Unterweisung in Polen nach dem II. Vatikanischen Konzil" (veröffentlicht: Paderbom 1997). Da ich die Dissertation selbst betreut habe, kann ich nicht pro domo sprechen; ich lasse deshalb namhafte Kollegen der Religionspädagogik zu Wort kommen. Die Arbeit wird allerseits als Basisinfomation über die von R. differenziert vorgestellte katechetische Situation in Polen bei den deutschen Lesern geschätzt (Rez. Prof. Schulz, München, Prof. Sauer, Osnabrück/Vechta). Sie zeigt in der Auseinandersetzung mit der deutschsprachigen Religionspädagogik erstaunliche und weitreichende Kenntnisse von R. und schließt eine Lücke in der Internationalen Bestandsaufnahme der Religionspädagogik (Rez Prof. Leimgruber, München), so daß von einer „Pionierarbeit auf dem Gebiet der vergleichenden Religionspädagogik" (Rez. Prof. Baudler, Aachen) gesprochen wird.

R. hat den Ertrag der Dissertation, vor allem aber auch die Analyse der Situation nach der Wiedereinführung der Katechese in die polnische Schule in weiteren Veröffentlichungen der wissenschaftlichen Öffentlichkeit erschlossen und dabei auch seine sorgfältige Analyse aktualisiert (vgl. Publikationsliste, Artikel in deutscher Sprache, S. lf., Nr. l, 2, 4, 5, 7).

Deutlich über die Dissertation hinaus gehen die deutschsprachigen Aufsätze: „Zur Erwachsenenkatechese in Polen" (ebd. Nr. 3); „Die Interpretation existentieller Probleme im Religionsunterricht" (ebd. Nr. 6), „Psychologische Dimensionen der religiösen Gefühle und religionspädagogische Implikationen" (ebd. Nr. 8) sowie der soeben

erschienene Beitrag „Die Religiosität vom Vorschulalter bis zur Adoleszenz — Herausforderungen für die religlonspädagogische Praxis" (ebd. S. 6, Nr. 2). R. zeigt dabei seine Fähigkeit, über den schulischen Religionsunterricht, die schulische Katechese hinaus auch andere Felder religionspädagogischer Praxis — hier die Erwachsenenkatechese — in den Blick zu nehmen. Zugleich gewährt er auf der Ebene konkreter Praxisanweisung und – reflexion Einblick in sein didaktisches Konzept, welches im existentiell-interpretativen Ansatz eine Integration von Glauben und Leben anzielt. Da dies sowohl eine theologische wie pädagogisch-psychologische Kompetenz voraussetzt, ist es konsequent, daß sich R. auch eingehend mit den psychologischen Aspekten dieses Interpretations- und Integrationsgeschehens auseinandersetzt. Seine Fähigkeit zur Kooperation erschließt ihm hier zusätzliche Möglichkeiten.

2. Zur Teilnahme an Kongressen etc.

Wie die Zusammenstellung von R. zeigt, steht dieser in einem intensiven wissenschaftlichen Austausch mit den Religionspädagogen in Wissenschaft und Praxis. Aus persönlicher Kenntnis und Rückmeldungen von Kollegen zeigt sich R. als aufmerksamer Zuhörer und angenehmer Gesprächspartner sowie als engagierter und die Probleme genau und konkret benennender Diskussionsredner, dessen Beiträge mit Aufmerksamkeit verfolgt werden. Dabei sind die Breite der Kontakte, die Intensität des Engagements und nicht zuletzt die reflektierte Vermittlung der Ergebnisse in Kongreß- und Tagungsberichten beeindruckend. Daß sich R. neben seiner wissenschaftlichen und pastoralen Tätigkeit auch dem Medium Rundfunk nicht verschließt, zeigt sowohl seine umfassenden kommunikativen Fähigkeiten als auch sein religionspädagogisches Vermittlungskonzept, welches „die Zeichen der Zeit erkennen" nicht nur theoretisch fundiert, sondern auch praktisch verwirklicht.

3. Abschließende Würdigung

Betrachtet man die kulturelle Verschiedenheit, die sich trotz gemeinsamer Verwurzelung von Polen und Deutschland im christlichen Abendland in der Zeit der kommunistischen Herrschaft in Polen und der demokratischen Entwicklung in der Bundesrepublik Deutschland herausgebildet hat; stellt es eine beachtliche Leistung von Dr. Rogowski dar, diese beiden Entwicklungen nicht nur sorgfältig -rekonstruiert und bewertet, sondem auch in ihren Grenzen und Chancen aufeinander bezogen zu haben — und dies bei einer anerkanntermaßen pastoral schwierigen Situation als Seelsorger in der katholischen Daspora und im Krankenhaus. In diesem umgreifenden Horizont entwickelt er einen religionsdidaktischen Ansatz, der sich in intensivem inneren Dialog mit polnischen und deutschsprachigen Katecheten/Religionspädagogen befindet. Dr. Rogowski erweist dann seine theologischen, insbesondere relignonspädagogischen und kommunikativ-kooperativen Kompetenzen, vor allem aber auch seine Gabe des Beharrens auch bei schwierigen Problemstellungen. Dies ermöglicht es ihm, sich auch in neue Herausforderungen einzuarbeiten und mit Gewinn für die religionspädagoglsche Praxis zu erschließen. Seine sprachlich-publikatorische Fähigkeit vermittelt seinen Lesern immer wieder innovative Aspekte aktueller und für die Religionspädagogik wichtiger Fragestellungen. Es ist Dr. Rogowski zu wünschen, daß sein (Evre die ihm gebührende Anerkennung findet und dies weiterhin den deutsch-polnischen religionspädagogischen Dialog bereichert.

Kassel, 20. August 1999 Prof. Dr. Herbert A. Zwergel

Opinia prof. Herberta A. Zwergela o twórczości naukowej dr. Cypriana Rogowskiego

Dr Cyprian Rogowski jest mi znany osobiście; byłem promotorem jego pracy doktorskiej na moim wydziale. Moja ekspertyza odwołuje się do mojej osobistej wiedzy oraz do dostępnych mi niemieckojęzycznych publikacji, jak również do oddźwięku, jaki wywołuje ona wśród kolegów z zakresu pedagogiki religii.

1. Praca naukowa

Do niemieckojęzycznych publikacji książkowych Rogowskiego należą: rozprawa „Die Entwicklung der katholischen Religionspädagogik in Polen und in der Bundesrepublik Deutschland nach dem II. Vatikanlschen Konzil. Eine vergleichende Untersuchung" (wyd. Paderbom 1995), a także opublikowanie części rozprawy dotyczącej sytuacji katechezy polskiej: „Die katechetische Unterweisung in Polen nach dem II. Vatikanischen Konzil" (wyd. Paderbom 1997). Ponieważ sam byłem promotorem tej rozprawy, nie mogę wypowiadać się pro domo; pozwalam więc wypowiedzieć się znanym kolegom z zakresu pedagogiki religii. Praca jest ceniona przez wszystkich niemieckich czytelników jako podstawowa informacja o sytuacji katechetycznej w Polsce, przedstawiona w sposób zróżnicowany przez Rogowskiego (recenzja prof. Schulza z Monachium, prof. Sauera z Osnabrück/Vechta, prof. Leimgrubera z Monachium), tak iż mówi się o „pionierskiej pracy w obszarze metodologii porównawczej pedagogiki religii" (recenzja prof. Baudlera, Akwizgran).

Wyniki rozprawy, a przede wszystkim analizę sytuacji po przywróceniu katechezy w polskich szkołach, Rogowski udostępnił naukowej opinii publicznej w kolejnych publikacjach, a przy okazji uaktualnił swoją staranną analizę (por. wykaz publikacji, artykuły w języku niemieckim, s. lf, nr l, 2, 4, 5, 7).

Niemieckojęzyczne eseje wyraźnie wykraczają poza rozprawę doktorską: „Zur Erwachsenenenkatechese in Polen" (tamże, nr 3); „Die Interpretation existentieller Probleme im Religionsunterricht" (tamże, nr 6), „Psychologische Dimensionen der religiösen Gefühle und religionspädagogische Implikationen" (tamże, nr 8), jak również niedawno opublikowana praca „Die Religiosität vom Vorschulalter bis zur Adoleszenz – Herausforderungen für die religlonspädagogische Praxis" (tamże, s. 6, nr 2). Rogowski wykazuje się umiejętnością spojrzenia poza szkolne nauczanie religii i katechezę szkolną na inne dziedziny praktyki wychowania religijnego – w tym przypadku na katechezę dorosłych. Jednocześnie, na poziomie konkretnych praktycznych instrukcji i refleksji, daje wgląd w swoją koncepcję dydaktyczną, która zmierza do integracji wiary i życia w podejściu egzystencjalno-interpretacyjnym. Ponieważ wymaga to zarówno kompetencji teologicznej, jak i pedagogiczno-psychologicznej, jest rzeczą konsekwentną, że Rogowski zajmuje się również dogłębnie psychologicznymi aspektami tego procesu interpretacji i integracji. Jego zdolność do współpracy otwiera przed nim dodatkowe możliwości.

2. O uczestnictwie w kongresach itp.

Jak wynika z zestawienia, Rogowski jest zaangażowany w intensywną wymianę akademicką z pedagogami religii w zakresie nauki i praktyki. Z osobistej wiedzy i opinii kolegów Rogowski daje się poznać jako uważny słuchacz i miły partner do rozmowy, a także jako zaangażowany dyskutant, który precyzyjnie i konkretnie nazywa problemy, a jego wypowiedzi są uważnie śledzone. Imponująca jest rozległość jego kontaktów, intensywność jego zaangażowania i nie mniej ważne przekazywanie wyników w sprawozdaniach z kongresów i konferencji. Fakt, że Rogowski, oprócz pracy naukowej i duszpasterskiej, nie zamyka się na medium radiowe, świadczy zarówno o jego wszechstronnej zdolności komunikacyjnej, jak i o jego koncepcji wychowania religijnego, która „rozpoznaje znaki czasu", jest nie tylko teoretycznie uzasadniona, ale i praktycznie realizowana.

3. Ocena podsumowująca

Biorąc pod uwagę różnice kulturowe, które powstały mimo wspólnych korzeni Polski i Niemiec w chrześcijańskim Zachodzie w okresie rządów komunistycznych w Polsce i demokratycznego rozwoju w Republice Federalnej Niemiec, godnym uwagi osiągnięciem dra Rogowskiego jest nie tylko staranna rekonstrukcja i ocena tych dwóch przemian, ale także odniesienie ich do siebie pod względem ograniczeń i możliwości – i to w uważanej za trudną pod względem pastoralnym sytuacji jako duszpasterza w katolickiej diasporze i kapelana w szpitalu. W tym wszechogarniającym horyzoncie rozwija on dydaktyczne podejście do religii, które pozostaje w intensywnym wewnętrznym dialogu z polsko- i niemieckojęzycznymi katechetykami / pedagogami religii. Następnie dr Rogowski wykazuje się kompetencjami teologicznymi, a zwłaszcza pedagogicznymi i komunikacyjno-kooperatywnymi, a przede wszystkim darem wytrwałości nawet w obliczu trudnych problemów. Pozwala mu to na zapoznanie się z nowymi wyzwaniami i otwarcie ich na praktykę wychowania religijnego. Jego zdolności językowo-publicystyczne wielokrotnie przekazują czytelnikom nowatorskie aspekty aktualnych zagadnień ważnych dla pedagogiki religii. Należy mieć nadzieję, że praca dr. Rogowskiego (*Evre*) zostanie doceniona w sposób, na jaki zasługuje, i że będzie nadal wzbogacać polsko-niemiecki dialog w obszarze pedagogicznoreligijnym.

Kassel, 20. August 1999 Prof. Herbert A. Zwergel

KATHOLISCH THEOLOGISCHE FAKULTÄT
DER UNIVERSITÄT MÜNCHEN
INSTITUT FÜR PRAKTISCHE THEOLOGIE
Lehrstuhl der Religionspädagogik und
Didaktik des Religionsunterrichts
Prof. Dr. S. Leimgruber

Geschwister-Scholl-Platz 1
D - 80539 München
Telefon (089) 2180-3247
Telefax (089) 2180-5826

München, 17.8.1999

An den
Fachbereich Theologie
der Katholischen Universität
Lublin

Gutachten für Herrn Dr. phil. Cyprian Rogowski

Seit dem Zweiten Vatikanischen Konzil (1962-65) und seit dem Fall der Berliner Mauer (1989), wo Polen eine besondere Rolle gespielt hat, haben sich die Verhältnisse auch in der Katechese und im schulischen Religionsunterricht dramatisch verändert und dies sowohl in Polen als auch in Deutschland. Während im Westen in mancher Hinsicht die Krise des Glaubens und der Tradierung des Glaubens manifester wurde, eröffneten sich in Polen neue Wege der Glaubensverkündigung. In didaktischer Hinsicht beginnen sich die Lernwege anzunähern, nachdem sie seit 30 Jahren in einem „Karusell der Konzeptionen" erneuert wurden.

Cyprian Rogowski ist mit diesen Veränderungen in Gesellschaft, Kirche und Verkündigung vertraut. Er ist meines Wissens der erste, der eine vergleichende Religionspädagogik zwischen Deutschland und Polen erarbeitet hat, was von grosser religionspädagogischer, kirchlicher und nicht zuletzt politischer Relevanz ist. Herr Rogowski kennt sich in beiden Ländem (und beiden Sprachen) durch langjährige Erfahrung und religionspädagogische Studien aus. Die Dissertation und eine Reihe von Beiträgen dokumentieren seine religionspädagogische und didaktische Kompetenz. Es freut mich als Professor für Religionspädagogik an der Universität München, dass Herr Rogowski durch seine wissenschaftliche Tätigkeit eine Brückenfunktion zwischen Deutschland und Polen wahrnehmen kann. Seine Mitarbeit in religionspädagogischen Zeitschriften, Kongressen und Organisationen ist sehr geschätzt.

Für das Verfahren einer Habilitation in Lublin, das ähnlich ist wie in Deutschland und eine Prüfung der Fähigkeit zum Hochschullehrer darstellt, kann ich nur meine beste Empfehlung abgeben.

Prof. Dr. Stephan Leimgruber

Anlage:

Rezension der Dissertation von C. Rogowski in der Zeitschrift „Theologie und Glaube" der Theologischen Fakultät Paderborn (1998) 248-249 und in der Schweizer Kirchenzeitung (1998).

Opinia prof. S. Leimgrubera o twórczości naukowej dr. Cypriana Rogowskiego

Od czasu Soboru Watykańskiego II (1962-65) i od upadku muru berlińskiego (1989), w czym Polska odegrała szczególną rolę, warunki katechezy i nauczania religii w szkołach, zarówno w Polsce, jak i w Niemczech, zmieniły się diametralnie. Podczas gdy na Zachodzie kryzys wiary i przekazu wiary stawał się pod pewnymi względami bardziej widoczny, w Polsce otwierały się nowe sposoby głoszenia wiary. Z dydaktycznego punktu widzenia ścieżki kształcenia zaczynają się zbiegać po 30 latach przemian w „karuzeli koncepcji".

Cyprian Rogowski zna te zmiany w społeczeństwie, Kościele i przepowiadaniu. O ile mi wiadomo, jest on pierwszym, który opracował porównawczą pedagogikę religii między Niemcami a Polską, co ma wielkie znaczenie dla nauki religii, dla Kościoła, jak również w wymiarze politycznym. Rogowski zna oba kraje (i oba języki) dzięki wieloletniemu doświadczeniu i studiom z zakresu pedagogiki religii. Rozprawa doktorska oraz liczne artykuły dokumentują jego kompetencje pedagogicznoreligijne i dydaktyczne. Jako profesor pedagogiki religii na Uniwersytecie w Monachium cieszę się, że Rogowski poprzez swoją pracę naukową może odgrywać rolę pomostu między Niemcami a Polską. Bardzo ceniona jest jego współpraca w czasopismach, kongresach i organizacjach zajmujących się pedagogiką religii.

Mogę jedynie gorąco polecić procedurę habilitacyjną w Lublinie, która jest podobna do tej w Niemczech i jest sprawdzianem zdolności do bycia nauczycielem akademickim.

München, 17.8.1999 Prof. Stephan Leimgruber

Załącznik:

Recenzja rozprawy doktorskiej Cypriana Rogowskiego w czasopiśmie „Theologie und Glaube" Wydziału Teologicznego w Paderborn (1998) 248-249 oraz w Schweizerische Kirchenzeitung (1998).

Universität GH Essen
Prof. Dr. Rudolf Englert
Fachbereich 1, Philosophie
Geschichts-, Religions-und
Sozialwissenschaften
45117 Essen

Essen, den 14. August 1999

An den Fachbereich Theologie
der Katholischen Universität
Lublin

GUTACHTEN
zur religionspädagogisch-wissenschaftlichen Arbeit
von Herrn Dr. Cyprian Rogowski

Herr Dr. Rogowski ist mir von verschiedenen Kongressen der „Arbeitsgemeinschaft katholischer Katechetikdozenthnnen" her bekannt. Ich habe ihn dort als sachkundigen, mit der religionspädagogischen Situation in Deutschland wie in Polen gut vertrauten Gesprächspartner schätzen gelernt. Seit einigen Jahren verfolge ich seinen Weg und seine Publikationstätigkeit und bin beeindruckt von der bemerkenswerten Fachkompetenz und dem enormen Fleiß Herrn Dr. Rogowski' s, der sich auch in der teilweise recht unübersichtlichen kirchlichen und religionspädagogischen Landschaft Deutschlands gut auskennt und zu Gehör zu bringen weiß.

Bereits mit seiner Dissenation hat Herr Dr. Rogowski der deutschen Religionspädagogik, die den internationalen Dialog noch viel stärker pflegen müßte, einen großen Dienst erwiesen. Die meisten deutschen Religionspädagog/innen dürften auf diese Weise erstmals wirklich differenziert über die Entwicklungsgeschichte der polnischen Katechetik informiert worden sein. Eine Reihe von in diesem Sinne dankbarer und - was den Teil über die deutsche Religionspädagoglk anbelangt – anerkennender Rezensionen von renommierten Kollegen wie Prof. Baudler, Prof. Sauer und Prof. Leimgruber zeigen, daß Herrn Dr. Rogowskis Dissertation hierzulande durchaus Beachtung gefunden hat. Darüberhinaus hat dieser in einer ganzen Reihe von Artikeln auch über die neuere religionspädagogische Entwicklung in Polen informiert. Besonders hingewiesen sei hier nur auf die beiden Aufsätze in den für die Meinungsbildung in der deutschen Religionspädagogik wichtigen „Religionspädagogischen Beiträgen" (vgl. Nr. 37 u- 38). Beachtenswert ist auch der Artikel über die „psychologische Dimension der religiösen Gefühle" (leider etwas entlegen veröffentlicht im Mitteilungsblatt der Schulabteilung des Bistums Fulda, „Lupe", 1/1999), in dem, unter breiter Beiziehung polniseher Literatur, über ein in der deutschen katholischen Religionspädagogik sträflich vernachlässigtes Thema nach-

gedacht wird. Schließlich hat Herr Dr. Rogowski immer wieder über religionspädagogische oder über andere fachlich relevante Neuerscheinungen aus Polen informiert, eine wichtige Voraussetzung dafür, daß man hierzulande ein stärkeres Interesse an polnischer Fachliteratur zeigt.

Dieser Erkenntnistransfer von Polen nach Deutschland wird – schon in der Dissertation – ergänzt durch einen Transfer in die andere Richtung. So weit ich dies verfolgen kann, hat Herr Rogowski immer wieder Gelegenheit gefunden, in Polen durch Vorträge und Publikationen über die Entwicklung der deutschen Religionspädagogik zu informieren. Wie wichtig eine zuverlässige und authentische Darstellung in Anbetracht der so unterschiedlichen kirchenpolitischen und gesellschaftlichen Verhältnisse der beiden Länder ist, braucht hier nicht eigens betont zu werden. Besonders hervorheben möchte ich drei Perspektiven, mit denen die polnische Religionspädagogik näher bekannt zu machen Herrn Dr. Rogowski offensichtlich ein wichtiges Anliegen ist: 1. mit dem Ansatz einer anthropologisch fundierten, korrelativen Religionspädagogik; 2. mit einer Religionspädagogik, die sich auf die spezifisch schulischen Bedingungen des Religionsunterrichts konsequent einläßt (um so als respektierter Kooperationspartner gleichzeitig auch auf eine im christlichen Sinne positive Entwicklung der Schule Einfluß nehmen zu können) und 3. mit einer Religionspädagogik, die die anthropogenen und soziokulturellen Voraussetzungen ihrer Arbeit ernst nimmt: die an die Lebens- und Glaubensentwicklung ihrer Schüler/innen anknüpft und die realen gesellschaftlichen Voraussetzungen ihrer Arbeit bedenkt.

Aus alledem geht hervor, daß sich Herr Dr. Rogowski als Transmitter zwischen der Religionspädagogik Polens und Deutschlands ganz außerordentliche Verdienste erwiesen hat. Es ist daher aus meiner Sicht sehr zu wünschen, daß er seine berufliche Laufbahn zum Wohle der deutschen wie der polnischen Religionspädagogik in geeigneter Weise fortsetzen kann.

Essen, den 14. August 1999. Prof. Dr. Rudolf Englert

Opinia prof. Rudolfa Englerta o twórczości naukowej dr. Cypriana Rogowskiego w zakresie pedagogiki religii

Dr Rogowski jest mi znany z różnych kongresów „Arbeitsgemeinschaft katholischer Katechetikdozenthnnen". Tam nauczyłem się cenić go jako kompetentnego rozmówcę, który dobrze zna sytuację pedagogicznoreligijną w Niemczech i w Polsce. Od kilku lat śledzę jego drogę i działalność wydawniczą i jestem pod wrażeniem niezwykłej kompetencji zawodowej i ogromnej pracowitości dra Rogowskiego, który zna się także na niekiedy dość zagmatwanym krajobrazie kościelnym i pedagogicznoreliginym w Niemczech i wie, jak się wypowiadać.

Swoją rozprawą dr Rogowski wyświadczył już wielką przysługę niemieckiej pedagogice religii, która musi w znacznie większym stopniu pielęgnować dialog międzynarodowy. Prawdopodobnie po raz pierwszy większość niemieckich pedagogów religii została poinformowana w sposób prawdziwie zróżnicowany o historii rozwoju polskiej katechetyki. Prof. Baudlera, prof. Sauera i prof. Leimgrubera, ukazała się seria pełnych wdzięczności i - jeśli chodzi o część poświęconą niemieckiej pedagogice religii - pełnych uznania recenzji.

Sauer i prof. Leimgruber pokazują, że rozprawa dr Rogowskiego z pewnością spotkała się z zainteresowaniem w tym kraju. Ponadto w całej serii artykułów informował o najnowszych zmianach w pedagogice religii w Polsce. Na szczególną uwagę zasługują dwa artykuły w „Religionspädagogische Beiträgen" (por. nr 37 i 38), które są ważne dla kształtowania się opinii w niemieckiej pedagogice religii. Na uwagę zasługuje również artykuł o „psychologicznym wymiarze uczuć religijnych" (niestety opublikowany nieco na wyrost w biuletynie Referatu Szkoły diecezji Fulda, „Lupe", 1/1999), w którym przy szerokiej konsultacji z literaturą polską podjęto refleksję nad tematem bardzo zaniedbanym w niemieckiej pedagogice religii. Wreszcie, dr Rogowski wielokrotnie informował o nowych publikacjach z Polski na temat pedagogiki religii lub innych istotnych tematów, co jest ważnym warunkiem wykazania większego zainteresowania polską literaturą fachową w tym kraju.

Ten transfer wiedzy z Polski do Niemiec jest uzupełniony – już w dysertacji – transferem w drugą stronę. Z tego, co wiem, Rogowski wielokrotnie znajdował okazje, aby poprzez wykłady i publikacje informować środowisko w Polsce o rozwoju niemieckiej pedagogiki religii. Nie trzeba tu podkreślać, jak ważna jest rzetelna i autentyczna prezentacja w obliczu tak różnych uwarunkowań kościelno-politycznych i społecznych obu krajów. Chciałbym szczególnie podkreślić trzy perspektywy, z którymi dr Rogowski w sposób oczywisty pragnie zapoznać polską pedagogikę religii: 1. z podejściem antropologicznym korelatywnej pedagogiki religii; 2. z taką pedagogiką religii, która konsekwentnie angażuje się w specyficzne warunki szkolne wychowania religijnego (aby jako szanowany partner we współpracy móc wpływać na pozytywny rozwój szkoły w sensie chrześcijańskim) i 3. z taką pedagogiką religii, która poważnie traktuje antropogeniczne i społeczno-kulturowe uwarunkowania swojej pracy: włącza się w życie i rozwój wiary swoich uczniów oraz uwzględnia rzeczywiste społeczne uwarunkowania swojej pracy.

Z tego wszystkiego jasno wynika, że dr Rogowski oddał wybitne zasługi jako pośrednik między pedagogiką religii w Polsce i w Niemczech. Mam zatem nadzieję, że będzie mógł kontynuować swoją karierę zawodową w odpowiedni sposób, z pożytkiem zarówno dla niemieckiej, jak i polskiej pedagogiki religii.

Essen, 14 sierpnia1999 Prof. Rudolf Englert

Prof. Dieter Wagner
Oberschulrat i. K. in der Abt. Schule – Hochschule – Medien
Bischöfliches Generalvikariat Fulda

Fulda, 17.08.1999

An den Fachbereich Theologie
Katholische Universität
Lublin

Sehr geehrte Damen und Herren,

ich bin gebeten worden, zur religionspädagogischen Mitarbeit von Herrn Pfarrer Dr. Cyprian Rogowski ein paar Anmerkungen zu schreiben.

Seit Dr. Rogowski promoviert hat, hat er in mehreren Artikeln für die bistumsinterne Zeitschrift Lupe religionspädagogische Aufsätze unterschiedlichster Art publiziert. Dabei ist es ihm ein Anliegen gewesen, deutsche Religionspädagog/innen über die religionspädagogischen Entwicklungen in Polen zu informieren. Darüber hinaus hat er durch vergleichende Arbeiten interessante Impulse und Anregungen zur Bewertung der Religionspädagogik in Polen und Deutschland gegeben.

Ein zweiter Schwerpunkt seiner Publikationen in unserer Zeitschrift liegt in Fragen der religiösen Entwicklung von Kindern und Jugendlichen. Publikationen diesen Inhalts Sind in unserem Land von besonderer Bedeutung, da sich Kindheit und Jugendzeit in den vergangenen Jahren nicht nur im gesamtgesellschaftlichen, sondern auch im kirchlichen Bereich verändert hat.

Auch als Seelsorge wirkt Dr. Rogowski erzieherisch in der Jugendarbeit. In seiner Gemeinde wirkt Dr. Rogowski aktiv pädagogisch in der Kinder- und Jugendgruppe mit.

Mit freundlichen Grüßen

Fulda, 17.08.1999 Prof. Dieter Wagner

Opinia prof. Dietera Wagnera o twórczości naukowej dr. Cypriana Rogowskiego

Szanowni Państwo,

poproszono mnie o napisanie kilku uwag na temat pracy naukowej w obszarze pedagogicznoreligijnym ks. dr. Cypriana Rogowskiego.

Od czasu ukończenia studiów doktoranckich dr Rogowski opublikował różnego rodzaju eseje z zakresu pedagogiki religii w kilku artykułach dla diecezjalnego czasopisma „Lupe". Jego troską było informowanie niemieckich nauczycieli religii o rozwoju edukacji religijnej w Polsce. Ponadto dał interesujące impulsy i sugestie co do oceny pedagogiki religii w Polsce i w Niemczech poprzez pracę porównawczą.

Drugim obszarem zainteresowania jego publikacji w naszym czasopiśmie są kwestie rozwoju religijnego dzieci i młodzieży. Publikacje o tej treści mają szczególne znaczenie w naszym kraju, ponieważ dzieciństwo i dorastanie zmieniły się w ostatnich latach nie tylko w całym społeczeństwie, ale także w Kościele.

Dr Rogowski posiada również efekt edukacyjny w pracy z młodzieżą jako duszpasterz. W swojej wspólnocie parafialnej dr Rogowski jest aktywnie zaangażowany w działalność pedagogiczną w ramach pracy z dziećmi i młodzieżą.

Z poważaniem

Fulda, 17.08.1999 Prof. Dieter Wagner

WESTFALISCHE WILHELMS-UNIVERSITÄT MÜNSTER
Katholisch-Theologische Fakultät
Priv - Doz. Dr. habil. Franz - Peter Tebartz - van Elst
Seminar für Pastoraltheologie und Religionspädagogik

PD Dr. habil. Franz-Peter Tebartz-van Elst
Horsteberg 20
D-4B143 Münster

Münster, 10 August 1999

An den Fachbereich Theologie
Katholische Universität
Lublin

Betr.: Wissenschaftliches Engagement von Herrn Dr. Cyprian Rogowski

Sehr geehrte Damen und Herren,

seit der Jahrestagung Katholischer Katechetik Dozenten 1996 in Augsburg ist mir Herr Dr. Cyprian Rogowski gut bekannt. Ausgehend von seiner Dissertation über „Die Entwicklung der Katholischen Religionspädagogik in Polen und in der Bundesrepublik Deutschland nach dem II. Vatikanischen Konzil" hat er die fachinterne wissenschaftliche Diskussion durch seine Publikationen sehr bereichert. Seine schon in der Dissertation unter Beweis gestellte Fähigkeit zu einer explorativen, pastoraltheologisch vergleichenden Forschung hat mich zu einem intensiveren wissenschaftlichen Austausch mit ihm geführt. Seine Suche nach Anregungen für die Entwicklung der Katechese in Polen hat in der Auseinandersetzung mit der religionspädagogischen Entwicklung in Deutschland diese auch noch einmal kritisch beleuchtet. Damit zeichnet sich in beide Richtungen eine Profilierung gewachsener Praxis durch die von Dr. Rogowski aufgestelten Thesen ab. Diese Anregungen haben mich auch inspiriert, gemeinsam mit ihm nach konkreten Austauschprojekten zwischen der Katechese in Polen und Deutschland zu suchen und hier schon in nächster Zeit ein Forum zu organisieren.

Ich verdanke der konzentrierten und stetigen Forschung von Herrn Dr. Rogowski wichtige Impulse, nicht zuletzt auch durch die menschliche Art, in der er es versteht, wissenschaftliche Ergebnisse zu vermitteln.

PD Dr. habil. Franz-Peter Tebartz-van Elst

PD Dr. habil. Franz-Peter Tebartz-van Elst
Horsteberg 20
D-4B143 Münster

Münster, 10 August 1999

An den Fachbereich Theologie
Katholische Universität
Lublin

Opinia dotycząca zaangażowania naukowego dr. Cypriana Rogowskiego

Szanowni Państwo,

Dra Cypriana Rogowskiego znam dobrze od czasu dorocznej konferencji wykładowców katechetyki katolickiej w Augsburgu w 1996 roku. Począwszy od rozprawy doktorskiej na temat „Rozwój katolickiego nauczania religii w Polsce i w Republice Federalnej Niemiec po Soborze Watykańskim II", swoimi publikacjami znacznie wzbogacił wewnętrzną dyskusję naukową.

Jego zdolność do prowadzenia odkrywczych, pastoralno-teologicznych badań porównawczych, którą wykazał już w swojej rozprawie doktorskiej, skłoniła mnie do bardziej intensywnej z nim wymiany akademickiej. Jego poszukiwania propozycji dla rozwoju katechezy w Polsce, w dyskusji z rozwojem pedagogicznoreligijnym w Niemczech, ponownie krytycznie ją naświetliły. W obu kierunkach tezy postawione przez dra Rogowskiego podniosły rangę utrwalonej praktyki.

Te sugestie zainspirowały mnie również do poszukiwania wspólnie z nim konkretnych projektów wymiany między katechezą w Polsce i w Niemczech oraz do zorganizowania w najbliższej przyszłości forum w tym zakresie.

Ważne impulsy zawdzięczam skoncentrowanym i ciągłym badaniom dr Rogowskiego, także ze względu na ludzki sposób, w jaki rozumie on, jak komunikować wyniki badań naukowych.

PD Dr. habil. Franz-Peter Tebartz-van Elst

Prof. Dr. Egon Spiegel
Universität Vechta

Guter Wille und günstige Rahmenbedingungen. Erfahrungen eines Kultur- und Wissenstransfers auf höchstem internationalen Niveau

Wissenschaft hat heute nur noch Zukunft, wenn sie international betrieben wird. Nach der Zeit des Eisernen Vorhanges haben wir zusätzlich die Aufgabe, ganz im Sinne der Deutsch-polnischen Wissenschaftsstiftung (DPWS) den Wissenstransfer zwischen Deutschland und Polen zu forcieren. Es ist ein Glücksfalls, dass ich dem in enger Kooperation mit meinem polnischen Kollegen Prof. Dr. Cyprian Rogowski von der Universität Olsztyn sowie Prof. Dr. Janusz Mariański von der Katholischen Universität in Lublin seit nunmehr über zehn Jahren sowohl auf der Ebene der Forschung als auch der Lehre entsprechen kann.

Unser kontinuierlicher Brückenschlag hat sich nicht nur in dem von Rogowski herausgegebenen Lexikon der Religionspädagogik und seinem religionspädagogischen Handbuch sowie der von ihm begründeten und von mir mitherausgegebenen internationalen Fachzeitschrift KERYKS niedergeschlagen, sondern in gemeinsamen Forschungsprojekten, Doktorandenseminaren, Exkursionen von Studierenden und Doktoranden in beide Richtungen, einem Studierendenaustausch im Rahmen des europäischen ERASMUS-Programms, Vorträgen in Warschau, Torun und Lublin.

Unsere bis 1999 zurückreichenden Aktivitäten können nur noch im Maße weiterer Unterstützung durch beispielsweise die oben genannte DPWS und weitsichtige, international ausgerichtete Universitäten in Intensität und Extensität gesteigert werden. Dass wir Internationalität großschreiben und ihr auf höchstem Niveau zu entsprechen vermögen, haben wir über einen langen Zeitraum unter Beweis stellen können. Mittlerweile haben wir – für die Religionspädagogik ein immenser Gewinn – die Zusammenarbeit auch interdisziplinär durch eine Kooperation mit unserer Karlsruher Kollegin, der Erziehungswissenschaftlerin Prof. Dr. Annette M. Stroß erweitern können. Im Falle der hier nur angedeuteten binationalen, wir sprechen gerne von transnationalen, Kooperationsprojekte (wir sind damit auch in den amerikanischen, asiatischen und afrikanischen Raum hinein vernetzt) zeigt sich einmal mehr, dass internationale Zusammenarbeit wesentlich von der Bereitschaft einzelner Wissenschaftler sowie darüber hinaus der Unterstützung durch Universitäten und Drittmittelgeber, nicht zuletzt aber auch ein positives gesellschaftliches Umfeld – bis hin zum verlegerischen – abhängt. Für den von Rogowski, Mariański, Stroß und mir zielstrebig betriebenen Wissenschafts- und Kulturaustausch ist der Verleger Adam Marszałek mit seinem Verlagshaus der ideale Kooperationspartner.

Prof. Dr. Egon Spiegel

Prof. Dr. Egon Spiegel
Universität Vechta

Dobra wola i dogodne warunki ramowe. Doświadczenia transferu kulturowego i naukowego na wysokim międzynarodowym poziomie naukowym

Badania naukowe mają dzisiaj tylko wówczas swoją przyszłość, jeśli prowadzone są w wymiarze międzynarodowym. Po epoce żelaznej kurtyny mamy dodatkowe zadanie, całkowicie w sensie Polsko-Niemieckiej Fundacji (DPWS) na rzecz rozwoju nauki intensyfikować jej transfer między Niemcami i Polską. Osobiście mam to szczęście, że od ponad 10 lat prowadzę ścisłą kooperację na płaszczyźnie badań naukowych i dydaktycznych z Księdzem prof. dr hab. Cyprianem Rogowskim z Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie i Księdzem prof. dr hab. Januszem Mariańskim z Katolickiego Uniwersytetu Jana Pawła II w Lublinie. Nasza systematyczna współpraca stanowi pomost nie tylko w tym, iż Rogowski wydał Leksykon Pedagogiki Religii i Podręcznik Akademicki Pedagogiki Religii, ale również i w tym, iż jest on założycielem międzynarodowego czasopisma KERYKS, którego ja też jestem współwydawcą. Moja współpraca wyraża się także we wspólnie prowadzonych projektach badawczych, a mianowicie seminariach doktoranckich, podróżach studyjnych studentów w jedną i drugą stronę, wymianie studentów w ramach Europejskiego Programu ERASMUS, wykładach w Warszawie, Toruniu i Lublinie.

Nasza działalność naukowa sięgająca do roku 1999 może się dalej rozwijać i intensyfikować w wymiarze międzynarodowym przez wsparcie finansowe ze strony wspomnianej wyżej fundacji (DPWS). To, że nasze przedsięwzięcia naukowe mają wymiar międzynarodowy, mogliśmy w międzyczasie udowodnić różnymi projektami badawczymi. Dla dyscypliny pedagogiki religii jest to ogromne ubogacenie, ponieważ ma ono również wymiar interdyscyplinarny, chociażby przez współpracę z naszą koleżanką z Karlsruhe, specjalistą nauk o wychowaniu, Prof. dr hab. Annette Miriam Stross. W przypadku podkreślonej tu współpracy polsko-niemieckiej chętnie też mówimy o transnarodowych projektach badawczych (jesteśmy zakotwiczeni w obszarze amerykańskim, azjatyckim i afrykańskim). Oczywiście badania naukowe uzależnione są od pojedynczych naukowców, ośrodków uniwersyteckich, jak również środków finansowych pozyskiwanych od różnych sponsorów. W tym kontekście nie można nie podkreślić także i pozytywnego klimatu uwarunkowań, aż do wydawniczych włącznie. Nie ulega wątpliwości, jak zaznaczają Rogowski, Mariański i Stross, że dla badań naukowych i wymiany kulturowej Wydawnictwo Adam Marszałek jest idealnym partnerem do współpracy.

Prof. dr hab. Egon Spiegel

Dieter Wagner
Oberschulrat i. K.
in der Abt. Schule-Hochschule-Medien
des Bischöflichen Generalvikariats Fulda

Postfach 11 53
36001 Fulda
Tel.: 06 61 / 87 - 2 86

08.05.06

Dieter Wagner, Postfach 11 53, 36001 Fulda

Herrn Professor
Dr. Cyprian Rogowski
Zur Abgunst 12
34388 Trendelburg

Sehr geehrter Herr Dr. Rogowski,

soeben ist die Nr. VI (2005) 1 von KERYKS eingetroffen. Herzlichen Dank für die Zusendung des interessanten Themenheftes. Ihnen ist es nicht nur wieder gelungen, interessante Autoren zu finden, sondern auch höchst aktuelle Beiträge zu publizieren. Gefreut habe ich mich, dass Ralph Sauer einen Artikel über künftige Arbeitsfelder der deutschsprachigen Religionspädagogik veröffentlicht hat. Es war weniger der Inhalt, der sicherlich auch interessant ist, als vielmehr die Tatsache, dass Ralph Sauer trotz seines hohen Alters immer noch Interessantes publiziert. Vom Inhalt her hat mich am meisten der Artikel von Annette Miriam Stroß interessiert, da er sich mit einem Problemfeld befasst, das ich in den letzten eineinhalb Jahren für den katholischen Religionsunterricht in Grundschulen (Hessen) zu bearbeiten hatte: Bildungsstandards. Frau Stroß' Auseinandersetzung aus erziehungswissenschaftlicher Sicht macht einmal mehr deutlich, wie problematisch auf der einen Seite Bildungsstandards für den katholischen Religionsunterricht sind, auf der anderen Seite wird ebenso deutlich, dass kein ordentliches Lehrfach zukünftig ohne Bildungsstandards mit den dazugehörigen Kompetenzen operieren kann.

Lieber Herr Rogowski, über die aktuelle KERYKS habe ich nunmehr auch einen Lebenszeichen von Ihnen erhalten. Wir haben ja lange nichts mehr voneinander gehört. Offensichtlich geht es Ihnen gesundheitlich gut. Ich schließe meine Vermutung daraus, dass Sie wieder mit großem Engagement die neue Ausgabe der religionspädagogischen Zeitschrift vorbereitet haben.

Meine aktive Berufstätigkeit geht mit Vollendung meines 65. Geburtstages in diesem Jahr dem Ende entgegen. Gleichwohl werde ich in kein „Loch fallen", da ich meine Lehraufträge an der Theologischen Fakultät Fulda und im Katholisch-Theologischen Seminar an der Philipps-Universität weiter führen werde. Vor einigen Tagen habe ich die Nachricht bekommen, dass dem Antrag der Theologischen Fakultät Fulda entsprochen worden ist, mich zum Honorarprofessor zu ernennen. Zurzeit liegen die Unterlagen noch im Hessischen Wissenschaftsministerium. Sobald sie zurückgeschickt werden, wird Bischof Algermissen die Berufung aussprechen.

Lieber Herr Rogowski, ich würde mich freuen, wenn wir in den nächsten Wochen wieder einmal etwas länger miteinander sprechen könnten.

Für heute herzliche Grüße

Ihr Dieter Wagner

Profesor Dr Cyprian Rogowski
Zur Abgunst 12
34388 Trendelburg

8.05.2006

Szanowny Panie Profesorze!

Nr VI (2005) 1 KERYKS właśnie dotarł. Bardzo dziękuje za przesłanie nam tego interesującego numeru. Po raz kolejny udało się nie tylko znaleźć interesujących autorów, ale także opublikować bardzo aktualne artykuły. Byłem zachwycony, że Ralph Sauer opublikował artykuł na temat przyszłych obszarów pracy w niemieckojęzycznej pedagogice religii. Chodziło nie tyle o treść, która z pewnością jest interesująca, ile raczej o fakt, że Ralph Sauer nadal publikuje interesujące artykuły pomimo swojego zaawansowanego wieku. Jeśli chodzi o treść, najbardziej zainteresował mnie artykuł Annette Miriam Stroß, ponieważ dotyczy on obszaru problemowego, nad którym musiałem pracować przez ostatnie półtora roku dla katolickiej lekcji religii w szkołach podstawowych (Hesja): standardy edukacyjne. Dyskusja pani Stroß z perspektywy nauk pedagogicznych po raz kolejny pokazuje, jak problematyczne są standardy edukacyjne dla katolickiej lekcji religii z jednej strony, podczas gdy z drugiej strony staje się równie jasne, że żaden zwykły przedmiot nie może funkcjonować w przyszłości bez standardów edukacyjnych i związanych z nimi kompetencji.

Drogi Panie Rogowski, teraz i ja otrzymałem od Pana znak życia za pośrednictwem obecnego czasopisma KERYKS. Dawno się nie słyszeliśmy. Widać, że jest Pan w dobrym zdrowiu. Wnioskuję to z faktu, że po raz kolejny z wielkim zaangażowaniem przygotował Pan nowy numer czasopisma pedagogicznoreligijnego.

Moje aktywne życie zawodowe dobiegnie końca, gdy w tym roku skończę 65 lat. Niemniej jednak nie „wpadnę w dołek", ponieważ będę kontynuował pracę dydaktyczną na Wydziale Teologicznym w Fuldzie i w Katolickim Seminarium Teologicznym na Uniwersytecie w Marburgu. Kilka dni temu otrzymałem wiadomość, że wniosek Wydziału Teologicznego w Fuldzie o mianowanie mnie profesorem honorowym został zatwierdzony. W tej chwili dokumenty są jeszcze w Heskim Ministerstwie Nauki. Jak tylko zostaną odesłane, biskup Algermissen ogłosi nominację.

Szanowny Panie Rogowski, byłbym zachwycony, gdybyśmy mogli ponownie porozmawiać w ciągu najbliższych kilku tygodni.

Pozdrawiam serdecznie
Z poważaniem
Dieter Wagner

2. Recenzje wydawnicze

Ks. prof. dr hab. Mieczysław Majewski
Katolicki Unoiwersytet Lubelski
w Lublinie

Recenzja nostryfikacyjna pracy doktorskiej ks. mgr. Cypriana Rogowskiego pt: *Die Entwicklung der katholischen Religionspädagogik in Polen und in der Bundesreptiblik Deutschland nad dem II. Vatikanischen Konzil,* Paderborn 1995.

Kontakty kulturowe, naukowe i religijne między Polską i Niemcami w ciągu całej historii były dość zróżnicowane. W pewnych okresach dawała w nich o sobie znać otwartość i wzajemne przekazywanie wartości, w innych zaś dochodziły do głosu izolacja i wrogość. Czasem, pomimo przeszkód politycznych, jak np. w historii po II wojnie światowe były one dość wpływowe. Wzmogły się natomiast i zdynamizowały od momentu uzyskania przez Polskę pełnej autonomii. Do ich ustawicznego pogłębiania i umacniania w znacznym stopniu przyczyniał się Kościół poprzez badania naukowe wielu dyscyplin i duszpasterstwo, zwłaszcza specjalistyczne. Podkreślić należy w tym zakresie udział polskiej katechetyki i niemieckiej pedagogiki religii.

W nurt rozwijających się relacji katechetyczno-pedagogicznych obu środowisk włączył się ks. mgr C. Rogowski swoją rozprawą doktorską na temat: rozwoju katolickiej pedagogiki religijnej w Polsce i w Niemczech po Soborze Watykańskim II. Obszerna, bo licząca 425 stronic druku, praca doktorska została oparta na dokumentach Kościoła powszechnego i kościołów lokalnych /polskiego i niemieckiego/ oraz reprezentatywnych publikacjach autorów jednego i drugiego środowiska. Znaczącą rolę w niej odegrało również doświadczenie duszpasterskie i osobisty kontakt z wieloma naukowcami Europy. Szerokie oczytanie w literaturze i podejmowane próby wspólnych interpretacji, zaowocowały w postaci czytelnego układu struktury rozprawy, wnikliwego naświetlenia problematyki i dojrzałych postulatów, które zrealizowane mogą się przyczynić do jeszcze owocniejszej współpracy polsko-niemieckiej.

Problem rozprawy polega na odsłonięciu tempa rozwojowości, stopnia autentyczności i kierunku perspektyw, a zarazem na dążeniach do obopólnego otwarcia, wzajemnego uczestnictwa i wspólnych poszukiwań katechetyczno-pedagogicznych, dla wypracowania wielokoncepcyjnej i wielorealizacynej katechezy, jakiej oczekuje współczesny świat. Podejmując tak złożony problem Autor, starannie zapoznawał z polskimi tendencjami katechetycznymi i wnikliwie zinterpretował niemieckie koncepcje pedagogicznoreligijne. Okazało się bowiem, że pomimo niemałego zróżnicowania katechetycznego, polska katecheza jest w dużym stopniu zunifikowana, czego nie da się powiedzieć o wychowaniu religijnym w Niemczech, gdzie zróżnicowanie jest o wiele większe i bardziej intensywne.

Praca składa się: z przedmowy, wprowadzenia, czterech rozdziałów, wykazu skrótów, posoborowych dokumentów dotyczących katechezy i lekcji religii oraz literatury przedmiotu.

Rozdział pierwszy dotyczący katechetycznej refleksji w świetle *Gaudium et spes* i dokumentów katechetycznych po Soborze Watykańskim II daje solidne podstawy dla analiz szczegółowych prowadzonych w dwóch kolejnych rozdziałach. W drugim rozdziale zostały wyczerpująco przedstawione główne tendencje katechetyczne w Polsce, a w rozdziale trzecim skrupulatnie potraktowane koncepcje katechetyczne w Niemczech, po Soborze Wat. II. Jeżeli rozdział pierwszy wprowadza w problematykę, to rozdział czwarty (ostatni) dokonuje jej podsumowania, a w tym kontekście ważnego dla tego rodzaju badań, porównania pomiędzy tendencjami katechetycznymi jednego i koncepcjami katechetycznymi drugiego kraju. Realizując to ostatnie zadanie, Autor wychodzi od recepcji katechetycznej *Gaudium et spes*, poświęca wiele uwagi uwarunkowaniom społeczno-kulturowym, rozwojowi refleksji i praktyki katechetycznej, by w końcu zestawić główne idee istniejących tendencji i koncepcji.

Autor aktualnej, poważnej i znaczącej rozprawy jest osobą nieprzeciętnie uzdolnioną, otwarta, krytyczną, twórczą i rozmiłowaną w katechezie, a przy tym człowiekiem ogromnie pracowitym. Urodzony, wychowany i wykształcony w Polsce (magisterium uzyskał w KUL), przez pewien okres przebywał w Rzymie, a ostatnio od dłuższego już czasu pracuje jako proboszcz w parafii niemieckiej, kończąc w międzyczasie studia specjalistyczne z pedagogiki religii. Dzięki temu mógł podjąć atrakcyjny, ale zarazem niezwykle trudny temat, wielostronnie go naświetlić i wyprowadzić uzasadnione wnioski.

Rozprawa oparta na solidnych podstawach źródeł i literatury, logiczna i przejrzysta w swojej budowie, zwarta i konsekwentna w treści, realizowana przy pomocy metody analizy, syntezy i porównawczej, zasługuje na uznanie naukowe i pastoralne. Ksiądz Doktor ukazując kształtowanie się środowiskowe wielu katechez, wskazał równocześnie na ich zgodność ze współczesnym pluralizmem społecznym, kulturowym i religijnym, a zarazem przekonał czytelnika o nieodzowności pluralizmu katechetycznego, który nie zagraża, a wręcz przeciwnie sprzyja rozwojowi nowoczesnej katechezy.

W sumie, ponieważ rozprawa doktorska ks. mgr. Cypriana Rogowskiego jest naukowo merytorycznie i metodologicznie dopracowana oraz ma wysokie wartości pastoralne, a zarazem spełnia polskie wymogi dotyczące prac doktorskich, stawiam wniosek do Rady Wydziału Teologii KUL o jej nostryfikację.

Lublin, dnia 15. I. 1996 r. Ks. prof. dr hab. Mieczysław Majewski

Ks. prof. dr hab. Jerzy Bagrowicz
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Rogowski Cyprian, *Die Entwicklung der katholischen Religionspädagogik in Polen und in der Bundesrepublik Deutschland nach dem II. Vatikanischen Konzil. Eine vergleichende Untersuchung*, Bonifatius Verlag, Paderborn 1995, 426 ss.

Praca ks. Cypriana Rogowskiego traktująca o rozwoju katolickiej pedagogiki religijnej w Polsce i w Niemczech po Soborze Watykańskim jest dysertacją doktorską w zakresie pedagogiki religii napisaną na Uniwersytecie w Kassel pod kierunkiem profesora H. A. Zwergela. Autor tej pracy, urodzony w 1953 roku, studium teologii i filozofii ukończył w Olsztynie. Następnie studiował w Rzymie i na uniwersytecie w Kassel. Obecnie pracuje w Niemczech. Publikuje prace w języku niemieckim i polskim z zakresu pedagogiki religii i katechetyki. Uprawia także publicystykę popularną w tygodnikach katolickich.

Omawiana tu pozycja jest pracą z pedagogiki porównawczej podejmującą próbę ukazania rozwoju kierunku katechezy i refleksji nad nią w Polsce i w Niemczech. Praca składa się z wprowadzenia i czterech rozdziałów. We wprowadzeniu do pracy autor ukazuje specyfikę sytuacji, w jakiej rozwijała się praktyka i refleksja katechetyczna w Polsce i w Niemczech. Inne są przecież uwarunkowania pracy Kościoła w tych dwu środowiskach, inne też tendencje w katechetyce. Podczas gdy w Niemczech nauka religii odbywa się w zasadzie w szkole przez cały ten czas, to w Polsce dopiero od 1990 roku. W Polsce mówimy o katechezie, także o tej, która odbywa się w szkole. Niemcy używają tu dwu terminów: Religionsunterricht na oznaczenie nauczania religijnego w szkole i Gemeindekatechese na oznaczenie nauczania przy parafii przygotowującego do I Komunii i bierzmowania, czyli na oznaczenie katechezy sakramentalnej. Autor zamierza w pracy zaprezentować te dwie orientacje katechetyczne.

W pierwszym rozdziale autor przedstawia stan refleksji nad katechezą Kościoła na podstawieo konstytucji II Soboru Watykańskiego *Gaudium et spes* i dokumentów wydanych po II Soborze Watykańskim. Jak wiadomo, II Sobór Watykański nie zajmował się wprost problemem katechizacji i nie poświęcił tej sprawie żadnego osobnego dokumentu. Deklaracja *Gravissimum educationis* jest dokumentem traktującym o chrześcijańskim wychowaniu, o szkole katolickiej i tylko ubocznie zajmuje się katechezą. Dlatego słusznie autor tej pracy zwrócił uwagę na katechetyczną wartość konstytucji *Gaudium et spes*, podkreślając szczególnie jej antropologiczny wymiar, związki Kościoła i kultury. Z innych dokumentów wydanych po II Soborze Watykańskim autor uwzględnia *Directorium Catechisticum Generale,* adhortację papieża Pawła VI *Evangelii nuntiandi* i adhortację Jana Pawła II o katechizacji *Catechesi tradendae*.

Na zakończenie tego rozdziału autor zamieszcza bardzo ważny punkt dotyczący rozróżnienia pojęć: „pedagogika religijna" i „katechetyka". Na ten temat toczyła się

w Niemczech dyskusja, w której uczestniczyli katoliccy i ewangeliccy autorzy. Pojęcie: „pedagogika religii" było postrzegane często w aspekcie katechetycznym i rozumiane jako dyscyplina teologiczna. Można tu mówić o pewnej identyczności pedagogiki religii i katechetyki. Są i tacy autorzy, którzy chcą zrezygnować z terminu „katechetyka" na rzecz pedagogiki religii, ponieważ ta ostatnia przyjmuje zadania katechetyki. Problem dotyczy dyskusji o charakter katechetyki jako nauki: czy jest ona dyscypliną teologiczną, czy też należy do pedagogiki religii? Autor przedstawia tu poglądy wielu autorów. Podsumowując tę dyskusję, wskazuje, że z jednej strony mamy tu przyporządkowanie katechetyki do pedagogiki religii i nauk religioznawczych, a z drugiej strony katechetyka jest postrzegana jako dyscyplina teologiczna.

W rozdziale II autor przedstawia rozwój katechetycznych tendencji w Polsce po II Soborze Watykańskim. Rozpoczyna od przedstawienia odnowy biblijno-liturgicznej w polskiej katechezie reprezentowanej w katechetyce polskiej nie tylko w publikacjach, ale i w wydawanych w tym czasie podręcznikach dla katechchizowanych i katechetów. Autor bardzo szczegółowo charakteryzuje nie tylko programy nauczania z tego czasu, ale i materiały katechetyczne na poszczególne stopnie katechezy. Następnie przechodzi do zarysowania ewolucji katechezy, od nurtu kerygmatycznego poprzez antropologiczny, aż do prób ujęcia ewolucji katechezy integralnej. Daje przy tym charakterystykę tych nurtów, wskazując na ich twórców czy też głównych przedstawicieli. Końcową część tego rozdziału autor poświęcił zarysowaniu sytuacji w polskiej katechezie po jej powrocie do szkoły. Problem ten omawia w szerokim kontekście społecznym i politycznym, relacjonując poglądy zarówno zwolenników, jak i przeciwników powrotu katechizacji w progi szkoły.

Trzeci rozdział jest paralelny do drugiego. Autor przedstawia w nim główne kierunki katechetycznej refleksji w sytuacji Kościoła w Niemczech. Jest to szczególnie ważny rozdział dla polskiego czytelnika. O ile jest nam znana sytuacja katechizacji w Polsce i dostępne są prace czołowych polskich katechetyków, o tyle trudno jest na podstawie relacji w czasopismach wyrobić sobie w miarę obiektywny pogląd na sytuację katechezy w Niemczech. Jest ona różna od polskiej, i to zarówno w płaszczyźnie naukowej refleksji, jak i praktyki. Ta odmienność uwarunkowana jest inną sytuacją polityczną, ekonomiczną i innymi problemami, które nurtują Kościół w Niemczech.

Ks. prof. dr hab. Jerzy Bagrowicz

Prof. Dr. Stephan Leimgruber
Lehrstuhl für Religionspädagogik
und Didaktik des Religionsunterrichts
Katholisch-Theologische Fakultät
Universität München

Rogowski Cyprian, *Die Entwicklung der katholischen Religionspädagogik in Polen und in der Bundesrepublik Deutschland nach dem II. Vatikanischen Konzil*. Eine vergleichende Untersuchung. Paderborn: Bonifatius, 1995, 426 S.

Rogowski Cyprian, *Die katechetische Unterweisung in Polen nach dem II. Vatikanischen Konzil*. Paderborn: Bonifatius, 1997, 229 S. (Rec. Theologie und Glaube 88 (1998).

Ein Blick über den Zaun tut der Religionspädagogik im deutschsprachigen Raum gut. Er weitet die Perspektive, läßt Vergleiche zwischen unterschiedlichen Konzeptionen in anderen gesellschaftlichen Verhältnissen zu und bringt nicht zuletzt eine Relativierung der eigenen religionsunterrichtlichen Probleme mit sich.

Der Verfasser der zu besprechenden Dissertation, eingereicht an der Universität/Ge-samthochschule Kassel (FB Erziehungswissenschaft, Professor Herbert Zwergel), stammt aus Polen und lebt seit einigen Jahren in Fulda, was ihn zu dieser interkulturellen Arbeit prädestiniert. Er situiert die polnische Katechese im kirchlich-soziokulturellen Umfeld, erhebt die verschiedenen religionspädagogischen Konzeptionen seit dem Konzil, um sie dann mit dem Karussell der didaktischen Konzeptionen in Deutschland zu vergleichen. Auffällig sind die vier nachkonziliaren Konzeptionen in der polnischen Katechese, die wegen der Verbannung des Religionsunterrichtes aus der Schule (1960) im gemeindlichen Raum stattfinden und erst seit der Wende (1989/90) wieder im schulischen Raum realisiert werden können. Als gemeindekatechetische Vollzüge stehen kirchliche, verkündigende, sakramentendidaktische und liturgische Aspekte im Vordergrund: a) eine biblisch-liturgische Konzeption wurde von J. Charytańksi und E. Materski entwickelt, b) eine mehr anthropologisch-existentielle Konzeption von M. Finke und wiederum J. Charytanski, c) eine stärker didaktisch reflektierte Konzeption von M. Finke mit Unterrichtszielen, Bildungsinhalten und Gedanken zu Lehr- und Lernprozessen, d) eine *integrale* Konzeption von M. Majewski, die mit dem Korrelationsprinzip vergleichbar ist. Obwohl der Autor zugibt, daß die Katechese in Polen primär kognitiv orientiert sei, handelt es sich offenbar nicht um traditionelle Katechismuskatechese, sondern um Erläuterung des Glaubens und um eine Hinführung zum und Bestärkung im kirchlichen Glauben. Kirchliche Katechese steht überdies im Zeichen der Abwehr ideologischer Gegner marxistischkommunistischer Provenienz und in der Formierung einer Identität christlichen Glaubens. Die Wiedereinführung des schulischen Religionsunterrichtes in

Polen (1992) wird nur kurz angesprochen. Von der Entwicklung der Religionspädagogik in Deutschland schildert der Verfasser den biblisch- hermeneutischen Religionsunterricht, den informativen und problemorientierten Religionsunterricht, die therapeutische Konzeption und den curricular-strukturierten Religionsunterricht. Ferner wird das Positionspapier der Würzburger Synode vorgestellt und das daraus abgeleitete Korrelationsprinzip bis hin zu kairologischen, symboldidaktischen und bildungstheoretischen Überlegungen. Die Auseinandersetzung mit der deutschsprachigen Religionspädagogik zeigt erstaunliche und weitreichende Erkenntnisse des Autors.

In der vergleichenden Bilanz stellt der Verfasser fest, daß die Katechese in Polen vermehrt Impulse aus offiziellen Dokumenten (GS, CT, EN, Direktorium) mit katechetischen Aspekten aufgreift und umsetzt, während in Deutschland der Synodenbeschluß eine wegweisende Funktion hat. In Polen kann eine stärkere kirchliche Zentrierung beobachtet werden, in Deutschland vermehrt eine anthropologisch gewendete Religionspädagogik, die in einer weiter vorangeschrittenen pluralistischen Gesellschaft zum Tragen kommt und interdisziplinär aufgearbeitet wird.

Die aufschlußreiche Dissertation Rogowskis füllt eine Lücke in bezug auf die internationale Bestandesaufnahme der Religionspädagogik der letzten fünfzig Jahre. In einer gekürzten Fassung wurden außerdem die Teile über die polnische Katechese 1997 mit kleinen Veränderungen auf deutsch nochmals gedruckt (ISBN 3-87088-973-X), und schließlich ist auf eine polnische Kurzfassung der Dissertation hinzuweisen: Ks Cyprian Rogowski, Koncepcje katechetyczne po Soborze Watykańskim II, Lublin 1997.

Prof. Stephan Leimgruber

Prof. Dr. Stephan Leimgruber
Lehrstuhl für Religionspädagogik
und Didaktik des Religionsunterrichts
Katholisch-Theologische Fakultät
Universität München

Rogowski Cyprian, *Die Entwicklung der katholischen Religionspädagogik in Polen und in der Bundesrepublik Deutschland nach dem II. Vatikanischen Konzil*. Eine vergleichende Untersuchung. Paderborn: Bonifatius, 1995, 426 S.

Rogowski Cyprian, *Die katechetische Unterweisung in Polen nach dem II. Vatikanischen Konzil*. Paderborn: Bonifatius, 1997, 229 S. (Rec. Theologie und Glaube 88 (1998).

Spoglądanie poza rodzimy obszar jest dobre dla pedagogiki religii w krajach niemieckojęzycznych. Poszerza perspektywę, pozwala na porównanie różnych koncepcji w innych kontekstach społecznych i, co nie mniej ważne, niesie ze sobą relatywizację własnych problemów w pedagogice religii.

Autor omawianej rozprawy, złożonej na Uniwersytecie w Kassel (Wydział Nauk o Wychowaniu, prof. Herbert Zwergel), pochodzi z Polski i od kilku lat mieszka w Fuldzie, co predestynuje go do tej międzykulturowej pracy. Sytuuje on polską katechezę w środowisku kościelno-socjokulturowym, analizuje różne koncepcje wychowania religijnego po Soborze, a następnie porównuje je z karuzelą koncepcji dydaktycznych w Niemczech. W polskiej katechezie rzucają się w oczy cztery posoborowe koncepcje, które ze względu na wyrugowanie nauki religii ze szkół (1960 r.) odbywają się w przestrzeni parafialnej, a dopiero od upadku komunizmu (1989/90) mogą być ponownie realizowane w przestrzeni szkolnej.

W katechezie parafialnej nacisk kładzie się na aspekty kościelne, proklamacyjne, sakramentalno-dydaktyczne i liturgiczne: a) koncepcja biblijno-liturgiczna została opracowana przez J. Charytańksiego i E. Materskiego, b) koncepcję bardziej antropologiczno-egzystencjalną opracował M. Finke i ponownie J. Charytański, c) koncepcję bardziej odzwierciedloną dydaktycznie opracował także M. Finke z celami nauczania, treściami edukacyjnymi i przemyśleniami na temat procesów nauczania i uczenia się, d) koncepcję integralną z kolei opracował M. Majewski, którą można porównać do zasady korelacji.

Choć autor przyznaje, że katecheza w Polsce jest przede wszystkim zorientowana poznawczo, to oczywiście nie jest to tradycyjna katecheza katechizmowa, ale wyjaśnienie wiary oraz wprowadzenie i umocnienie w wierze kościelnej. Katecheza kościelna charakteryzuje się także obroną przed ideologicznymi przeciwnikami o proweniencji marksistowsko-komunistycznej oraz kształtowaniem tożsamości wiary chrześcijańskiej.

Ponowne wprowadzenie nauki religii do szkół w Polsce (1992) jest tylko krótko wspomniane. W odniesieniu do rozwoju pedagogiki religii w Niemczech, autor opisuje biblijno-hermeneutyczne, informacyjne i zorientowane na problem nauczanie, koncepcję terapeutyczną i nauczanie o strukturze programowej. Ponadto przedstawia stanowisko Synodu w Würzburgu i wywodzącą się z niego zasadę korelacji, a także rozważania kairologiczne, symboliczno-dydaktyczne i edukacyjno-teoretyczne. Przeprowadzona przez autora analiza niemieckojęzycznej pedagogiki religii ujawnia zdumiewające i dalekosiężne spostrzeżenia.

W bilansie porównawczym autor zauważa, że katecheza w Polsce w coraz większym stopniu podejmuje i realizuje impulsy z oficjalnych dokumentów (GS, CT, EN, Dyrektorium) o aspekcie katechetycznym, podczas gdy w Niemczech uchwała synodalna pełni funkcję pionierską. W Polsce można zaobserwować silniejsze ukierunkowanie kościelne, w Niemczech coraz bardziej antropologiczne podejście do edukacji religijnej, które pojawia się w bardziej zaawansowanym społeczeństwie pluralistycznym i jest rozpatrywane w sposób interdyscyplinarny.

Pouczająca rozprawa Rogowskiego wypełnia lukę w międzynarodowym badaniu pedagogiki religii w ciągu ostatnich pięćdziesięciu lat. Skrócona wersja rozdziałów dotyczących polskiej katechezy została również przedrukowana w języku niemieckim w 1997 roku z niewielkimi zmianami (ISBN 3-87088-973-X), a na koniec należy wspomnieć o polskiej skróconej wersji rozprawy: Ks Cyprian Rogowski, Koncepcje katechetyczne po Soborze Watykańskim II, Lublin 1997.

Stephan Leimgruber

Prof. Dr. Georg Hilger
Lehrstuhl für Religionspädagogik
und Didaktik des Religionsunterrichts
Katholisch-Theologische Fakultät
Universität Regensburg

Buchbesprechung: Cyprian Rogowski, *Die katechetische Unterweisung in Polen nach dem II. Vatikanischen Konzil*. Paderborn: Bonifatius Verlag, Paderborn 1997, ss. 229 (Ökumenische Zeitschrift für den Religionsunterricht), Januar-März Nr. 1/2000.

Religionsunterricht in Polen ist auch nach seiner Wiedereinführung am Lernort öffentliche Schule durch einen Erlass des Erziehungsministeriums seit dem 1.9.1990 katechetische Unterweisung. Dass er sich (noch) so versteht und auch ausdrücklich als Katechese firmiert, hängt mit seiner speziellen Geschichte und seinen kirchlichen und gesellschaftlichen Funktionen und Bedingungen in den Jahren seiner Verdrängung aus der polnischen Schule in den Jahren 1961 bis 1990 zusammen: eine gemeindliche Katechese, die engstens verbunden war mit der pastoralen Tätigkeit der Pfarrgemeinde, dort schulmäßig organisiert wurde und vor allem auf den lebendigen und bewussten Mitvollzug der liturgischen und sakramentalen Vollzüge ausgerichtet war. C. Rogowski macht in seinen sorgfältigen Rückblicken deutlich, wie spannungsreich und plural die Enwicklung der katechetischen Unterweisung in Polen seit dem II. Vatikanischen Konzil war und wie intensiv in Polen die Impulse des Konzils (Gaudium et spes) und die nachkonziliaren vatikanischen Dokumente (*Allgemeines Katechetisches Direktorium* von 1971, *Evangelii Nuntiandi* von 1975, *Catechesi Tradendae* von 1979) rezipiert und diskutiert wurden und eine bibelbezogene und anthropologisch-existentielle Ausrichtung der Katechese begründen konnten. Die katechetische Wirksamkeit der religiösen Unterweisung in den Pfarreien während des kommunistischen Regimes wird überwiegend als positiv bewertet (ohne sich auf empirische Untersuchungen stützen zu können), als kritisch angedeutet werden eine kognitive Überlastigkeit, eine mandelnde anthropologische, soziologische, ökumenische Ausrichtung und eine Unterbewertung der eschatologischen Dimension christlicher Hoffnung in den katechetischen Entwürfen (163 ff.). Relativ knapp, trotzdem aber informativ, wird die Wiedereinführung der Katechese in die Schule seit 1990 reflektiert (166-195). Hier zeigen sich Parallelen zu der Entwicklung in den neuen Bundesländern in Deutschland und die großen Herausforderungen in Polen. Kann man die guten Erfahrungen mit der sakramental-liturgischen Dimension der Gemeindekatechese auf die Schule übertragen und kann somit der katechetische Charakter an diesem Lernort beibehalten werden(188)? Rogowski bleibt vorsichtig bei seinen Anfragen. Eines aber wird deutlich: Sowohl die schulische Katechese (oder RU) als auch die gemeindliche Katechese werden sich auch in Polen den veränderten Bedingungen stellen und nach neuen Ansatzen suchen müssen. Das zeigt diese informative Studie.

Prof. Dr. Georg Hilger

Prof. Dr. Georg Hilger
Lehrstuhl für Religionspädagogik
und Didaktik des Religionsunterrichts
Katholisch-Theologische Fakultät
Universität Regensburg

Recenzja książki Cypriana Rogowskiego: *Die katechetische Unterweisung in Polen nach dem II. Vatikanischen Konzil*. Paderborn: Bonifatius Verlag, Paderborn 1997, ss. 229 (Ökumenische Zeitschrift für den Religionsunterricht), Januar-März Nr. 1/2000.

Nauczanie religii w Polsce od 1 września 1990 r. jest nauczaniem katechetycznym, nawet po ponownym wprowadzeniu go do szkół publicznych rozporządzeniem MEN. To, że (nadal) jest tak postrzegane i wprost nazywane katechezą, wynika z jej szczególnej historii oraz kościelnych i społecznych funkcji i uwarunkowań w latach jej wyrugowania z polskich szkół w latach 1961-1990: katecheza parafialna, ściśle związana z działalnością duszpasterską parafii, była tam organizowana na wzór szkolny i nastawiona przede wszystkim na żywe i świadome uczestnictwo w praktykach liturgicznych i sakramentalnych. Wnikliwa retrospekcja C. Rogowskiego uzmysławia, jak pasjonujący i pluralistyczny był rozwój nauczania katechetycznego w Polsce od Soboru Watykańskiego II i jak było ono zorganizowane w parafii. Pokazuje, jak intensywnie impulsy soborowe (*Gaudium et spes*) i posoborowe dokumenty watykańskie (*Ogólne Dyrektorium Katechetyczne* z 1971 r., *Evangelii Nuntiandi* z 1975 r., *Catechesi Tradendae* z 1979 r.) były przyjmowane i dyskutowane w Polsce oraz jak były w stanie ustanowić biblijną i antropologiczno-egzystencjalną orientację katechezy.

Skuteczność katechetyczna nauczania religii w parafiach w okresie reżimu komunistycznego jest w większości oceniana pozytywnie (bez możliwości oparcia się na badaniach empirycznych), podczas gdy przeciążenie poznawcze, mandeliczna orientacja antropologiczna, socjologiczna i ekumeniczna oraz niedocenianie eschatologicznego wymiaru nadziei chrześcijańskiej w projektach katechetycznych są krytykowane (163 i nast.). Ponowne wprowadzenie katechezy do szkół od 1990 roku jest omówione stosunkowo krótko, ale mimo to pouczająco (166-195). Istnieją tu podobieństwa z rozwojem w nowych krajach związkowych w Niemczech i poważnymi wyzwaniami w Polsce.

Czy pozytywne doświadczenia z sakramentalno-liturgicznym wymiarem katechezy parafialnej mogą być przeniesione do szkoły i czy można utrzymać charakter katechetyczny w tym miejscu nauki (188)? Rogowski pozostaje ostrożny w swoich dociekaniach. Ale jedno staje się jasne: zarówno katecheza szkolna (lub RU – lekcja religii), jak i katecheza parafialna będą musiały stawić czoła zmienionym warunkom w Polsce i szukać nowych podejść. Pokazuje to pouczające studium.

Prof. Georg Hilger

Ks. prof. dr hab. Jerzy Bagrowicz
Uniwersytet Mikołaja Kopernika
w Toruniu

Cyprian Rogowski, *Die katechetische Unterweisung in Polen nach dem II. Vatikanischen Konzil*, Paderborn 1997, ss. 229.

Ksiądz Cyprian Rogowski, na stałe mieszkający w Niemczech, doktoryzował się w 1994 roku na Uniwersytecie w Kassel. Prace doktorską pt: *Die Entwicklung der katholischen Religionspadagogik in Polen und in der Bundesrepublik Deutschland nach dem II. Vatikanischen Konzil* napisał pod kierunkiem profesora Herberta A. Zwergela. Wykorzystując znajomość myśli pedagogiczno-katechetycznej w Niemczech i Polsce, napisał studium z pedagogiki religii. Praca ta ukazała się drukiem w roku w 1995 roku. Na podstawie dorobku swej pracy doktorskiej ks. C. Rogowski wydał w Polsce w roku 1997 w Wydawnictwie Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego pracę pt: *Koncepcje katechetyczne po Soborze Watykańskim II*. Praca ta jest próbą spojrzenia na koncepcje katechetyczne w sposób nieco odmienny od schematów powielanych w naszej literaturze.

Niedawno dotarła do mnie następna praca tegoż autora oparta w dużym stopniu o badania podjęte w pracy doktorskiej pt. *Die katechetische Unterweisung in Polen nach dem II. Vatikanischen Konzil*. Niemieckojęzycznemu czytelnikowi autor prezentuje w dość systematycznym wykładzie podstawowe nurty polskiej katechezy po Soborze Watykańskim II.

Praca składa się ze wstępu, czterech rozdziałów, podsumowania oraz zestawu bibliografii.

W pierwszym rozdziale zatytułowanym *Die katechetische Reflexion im Lichte des „Gaudium et Spes" – Refleksja katechetyczna w świetle „Gaudium et Spes*", autor najpierw pokazuje sytuację katechezy przedsoborowej. Zasadnicza jednak treść tego rozdziału poświęcona została ukazaniu katechetycznych wartości tego ważnego soborowego dokumentu. Autor ukazał najpierw antropologiczny wymiar Konstytucji. Wątek ten ma ogromne znaczenie dla refleksji katechetycznej, ukazuje bowiem stosunek Kościoła do człowieka. Ten nowy rodzaj odniesienia ma swoje znaczenie szczególnie dla pastoralnej posługi Kościoła. Nastşpnie autor pokazuje, co oznacza myśl pastoralna Konstytucji dla katechezy Kościoła.

Rozdział II pt. *Die katechetische Reflexion im Lichte der nachkonziliaren Dokumente – Refleksja katechetyczna w świetle dokumentów posoborowych* rozpoczyna się przedstawieniem głównych idei Ogólnego Dyrektorium Katechetycznego wydanego przez Kongregację ds. Kleru w 1971 r. Autor pokazuje tu główne idee katechetyczne Dyrektorium. Następnym dokumentem, który został omówiony, jest adhortacja *Evangelii nuntiundi* papieża Pawła VI, poświęcona problematyce ewangelizacji we współczesnych uwarunkowaniach. Autor wyjaśnia najpierw samo pojęcie ewangelizacji, aby następnie ukazać główne katechetyczne akcenty adhortacji. Adhortacja Jana Pawła II *Catechesi tradendae*, owoc synodu biskupów 1987 jest następnym dokumentem omawianym przez ks.

C. Rogowskiego. Autor zwraca szczególnie uwagę na teologiczno-antropologiczne akcenty katechezy zawarte w adhortacji.

Rozdział III *Katechetische Tendenzen nach dem II. Vatikanischen Konzil – Tendencje katechetyczne po II Soborze Watykańskim* jest już wejściem w sytuację polskiej katechezy posoborowej. Rysując sytuację polskiej katechezy lat sześćdziesiątych naszego stulecia, autor pokazuje korzenie historyczno-kulturowe zaistniałej sytuacji. Sięga do uwarunkowań sprzed II wojny światowej, aby następnie ukazać sytuację katechezy czasów komunizmu. Ukazanie tych uwarunkowań jest szczególnie ważne dla czytelnika niemieckojęzycznego, rzadko mającego okazję przeczytać na ten temat sensowne analizy. Autor pokazuje okoliczności powstania i wprowadzania nowego programu katechetycznego w roku 1971.

Zwraca uwagę ukazanie tendencji charakterystycznych dla katechezy polskiej lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych, szczególnie nurtu katechezy biblijnej z nakreśleniem wkładu takich katechetyków jak profesor Jan Charytański SJ i biskup Edward Materski (s. 41-59). Silny był w owym czasie w Polsce także nurt katechezy liturgicznej. W ramach przyswajania dorobku odnowy kerygmatycznej katechezy na szczególną uwagę zasługuje wkład ks. Franciszka Blachnickiego. Wkład ten zasługiwał tu niewątpliwie na osobne potraktowanie. Autor nie pominął także refleksji nad oryginalnością stworzonego przez ks. F. Blachnickiego ruchu „Światło – Życie".

Śledząc rozwój polskiej katechezy, autor zwraca uwagę na dyskusje wokół antropologiczno-egzystencjalnego nurtu w niej, ukazując wkład takich katechetyków jak M. Finke, J. Charytański, R. Murawski i M. Majewski. Następnie ukazuje główne linie i doktrynalne założenia katechezy polskiej na podstawie analizy założeń programu tejże katechezy. Analizuje program katechetyczny na wszystkich poziomach – od katechezy przedszkolnej aż po katechezę dorosłych.

Sporo miejsca poświęca autor ukazaniu rozwoju dydaktyczno-pedagogicznych tendencji w polskiej katechezie w omawianym okresie. Nie jest to zwykły opis czy informacja, ale refleksje wpisane w stan dydaktyki ogólnej i ze wskazaniami na szczegóły realizacji tych tendencji w seriach podręczników czy w dorobku ważnych przedstawicieli polskiej katechetyki.

Bardzo ważny jest IV rozdział zatytułowany: *Die Wiedereinführung der Katechese in die Schule im sozial-politischen Kontext – Powrót katechezy do szkoły w kontekście uwarunkowań społeczno-politycznych*. Tu autor stanął przed trudnym zadaniem. W sporej ilości źródeł i publikacji na ten temat nie zawsze łatwo odczytać wyraźne dane i wyrobić sobie właściwy osąd. Z zadania tego wywiązał się jednak solidnie. Pokazał dyskusję wokół tej sprawy, prezentując wszystkie najważniejsze stanowiska oraz stan prawny. Wszystko to ukazał wpisane w dobrze narysowane uwarunkowania społeczno-polityczne.

Prezentowana tu książka ks. C. Rogowskiego jest ważnym wydarzeniem dla rzeczowej dyskusji nad polską katechezą. Jest to nie tylko przyczynek do opisu polskiej katechezy po Soborze Watykańskim II, ale pierwsza próba ukazania materiału do oceny tej katechezy na obecnym etapie jej rozwoju. Autorowi udało się uniknąć jednostronności w ocenie, widać rzetelność warsztatu i solidność w realizacji tego tematu. Przy następnym wydaniu tej książki, czy też jej polskiej edycji, warto byłoby osobno zaprezentować dorobek ks. F. Blachnickiego, zwłaszcza dla ukazania jego zasług w budowaniu podstaw

katechetyki fundamentalnej w Polsce. Ks. F. Blachnicki pozostawał pod urokiem kerygmatycznej odnowy katechezy, a przez realizację odnowy Kościoła w ruchu oazowym okazał się tak bliski życiu i potrzebom współczesności, jak rzadko kto w polskim Kościele po II wojnie światowej.

Prezentowana tu książka ma szczególną wartość także dla zaprezentowania w krajach języka niemieckiego dorobku polskiej katechezy, przeważnie mało znanej na Zachodzie. Ks. C. Rogowski ma tu wielkie zasługi. Należy życzyć mu dalszych tego typu publikacji.

Toruń-Włocławek ks. prof. dr hab. Jerzy Bagrowicz

Prof. Dr. Franz Georg Friemel
Lehrstuhl für Pastoraltheologie
und Religionspädagogik
Katholisch-Theologische Fakultät
Universität Erfurt

Buchbesprechung: Rogowski Cyprian, *Die katechetische Unterweisung in Polen nach dem II. Vatikanischen Konzil*. Bonifatius, Paderborn 1997. (224). (Rec. Theologisch-Praktische Quartalschrift 3(2000).

Der Autor wendet sich in seiner Darstellung der heutigen Katechese in Polen an deutsche Leser, von denen er hofft, dass sie sich „für das Phänomen des Glaubens in einem Land, das seit dem 2. Weltkrieg kommunistisch gewesen ist", interessieren. Zwei Umbrüche haben die gegenwärtige polnische Katechese geprägt: Das II. Vatikanische Konzil wirkte umwälzend auf eine gewisse katechetische Routine, die sich – aus der Schule vertrieben – in die Pfarrei flüchtete, dort allerdings gut „überwintern" konnte. Zuerst arbeitete man mit den alten Methoden weiter, welche die intellektuelle Seite des Glaubens überbetonten, der sozusagen operativen Seite des Glaubens aber nur geringe Aufmerksamkeit zuwendeten. Ein anderes Manko der vorkonziliaren Katechese sieht Rogowski darin, dass ihr anthropologischer Aspekt nur geringe Berücksichtigung erfuhr und ihre gesellschaftlichen Implikationen zu wenig beachtet wurden. Dass in einem Land mit einer beherrschenden Stellung des Katholizismus die ökumenische Dimension unterbelichtet war, erstaunt kaum, wird aber im Rückblick auf die Katechese der Vergangenheit als änderungsbedürftig angesehen.

Am 15. Juli 1961 wurde der in der Schule übliche Religionsunterricht verboten. In einer gewaltigen pastoralen und katechetischen Anstrengung übernahm die polnische Kirche die religiöse Unterweisung von Kindern und Jugendlichen in die Pfarreien. Dort verlor sie als innerkirchliche Aktivität zwar an gesellschaftlichem Einfluss, erfuhr aber durch das II. Vaticanum und nachfolgende katechetisch relevante Dokumente (*Allgemeines Katechetisches Direktorium*, *Evangelii Nuntiandi*, *Catechesi Tradendae* und das polnische Rahmenprogramm der Katechisierung von 1971) eine tiefgehende Erneuerung, die durch folgende Akzente gekennzeichnet ist:

- Die biblische Unterweisung erhält eine herausragende Stellung in der katechetischen Arbeit.
- Der anthropologische Aspekt der Glaubensunterweisung bekommt eine zunehmende Bedeutung. Die polnische Katechese wird nicht müde zu betonen, dass der Treue zu Gott eine Treue zu den Menschen entsprechen muss.
- Durch die Nähe zur Pfarrei erhält die Katechese eine enge Verbindung zur Liturgie.

- Die katechetischen Überlegungen wenden sich von einer einseitigen Betonung der Kinder und Jugendkatechese der Vertiefung des Glaubens auch bei den Erwachsenen zu.
- Didaktische und methodische Probleme kommen verstärkt in den Blick, dabei schwinden Berührungsängste zur Didaktik der polnischen – noch kommunistischen – Schule.

Rogowski geht so vor, dass er nach einem kurzen Blick auf die vorkonziliare Lage die für die Katechese wichtigen konziliaren und nachkonziliaren Dokumente erörtert. Er schildert die Neuansätze, die er verschiedenen – auch im deutschen Sprachraum bekannten – polnischen Religionspädagogen (Charytański, Materski, Finke, Murawski und Majewski) zuordnet. Das Buch schließt mit der Schilderung der Aussichten und dem Bericht über erste Erfahrungen mit dem zweiten Umbruch der polnischen Katechese: Seit dem 1.9.1990 ist die christliche Unterweisung wieder ordentliches Lehrfach an den Schulen in Polen. Der Autor bejaht diese Rückkehr, betont aber auch, dass es sich um eine herausfordernde Aufgabe handelt.

Wer sich daran gewöhnt hat, mit dem Begriff „Gemeindekatechese" einen Lernvorgang zu verbinden, der nicht von den Hauptamtlichen und Professionellen der Gemeinde in Gang gesetzt wird, sondern von Glaubenden in der Gemeinde, die ihre Aufgabe erkannt haben, Rechenschaft von ihrer Hoffnung zu geben, stößt sich daran, dass diese Formulierung bei Rogowski regelmäßig eine von der Pfarrei mit katechetisch ausgebildetem hauptamtlichen Personal veranstaltete Unterweisung bezeichnet. Der Ausdruck „pfarrliche Katechese" oder „Katechese in der Gemeinde" träfe die gemeinte Sache genauer. Der am Thema interessierte Leser hätte sich auch gewünscht, dass Rogowski außer dem einen Beispiel einer konkreten Katechese, die er nur im Aufriss vorlegt, weitere „Proben" aus dem katechetischen Alltag angeboten hätte. Das Buch wäre durch weitere Beispiele nicht nur farbiger, sondern auch instruktiver geworden.

Wer sich über religionspädagogische Bemühungen in Polen und die Anreger der polnischen Katechese informieren will, wird Rogowskis Buch mit Gewinn an Information und zunehmenden Verständnis für die polnische Katechese lesen. Die Lektüre hilft auch dabei, den politisch interessierten Blick nach Osten durch eine kirchliche und religionspädagogische Einstellung zu schärfen. Der Hoffnung auf Interesse deutscher Leser für die gegenwärtige katechetische Situation in Polen, die der Autor in seiner Einleitung äußert, kann sich der Rezensent nur anschließen.

Stotternheim — Franz Georg Friemel

Prof. Dr. Franz Georg Friemel
Lehrstuhl für Pastoraltheologie
und Religionspädagogik
Katholisch-Theologische Fakultät
Universität Erfurt

Recenzja książki Cypriana Rogowskiego: *Die katechetische Unterweisung in Polen nach dem II. Vatikanischen Konzil*. Bonifatius, Paderborn 1997. (224). (Rec. Theologisch-Praktische Quartalschrift 3(2000).

Opisując dzisiejszą katechezę w Polsce, autor zwraca się do niemieckich czytelników, których ma nadzieję zainteresować „fenomenem wiary w kraju, który od czasów II wojny światowej był krajem komunistycznym". Współczesną polską katechezę charakteryzują dwa wstrząsy: Sobór Watykański II wpłynął rewolucyjnie na pewną rutynę katechetyczną, która – wyparta ze szkoły – schroniła się w parafii, ale potrafiła tam dobrze „zahibernować". Początkowo nadal stosowano stare metody, które nadmiernie podkreślały intelektualną stronę wiary, ale nie zwracały uwagi na operacyjną stronę wiary. Rogowski dostrzega kolejny mankament przedsoborowej katechezy w tym, że zbyt mało uwagi poświęcano jej aspektowi antropologicznemu i zbyt mało uwagi zwracano na jej implikacje społeczne. Trudno się dziwić, że wymiar ekumeniczny był niedostatecznie eksponowany w kraju o dominującej pozycji katolicyzmu, ale patrząc wstecz na katechezę z przeszłości, uważa się, że wymagała ona zmian.

15 lipca 1961 r. zakazano zwyczajowego nauczania religii w szkołach. W ogromnym przedsięwzięciu duszpasterskim i katechetycznym polski Kościół przejął nauczanie religii dzieci i młodzieży w parafiach. Choć jako działalność wewnątrzkościelna utraciło ono swój wpływ społeczny, to jednak Sobór Watykański II i kolejne dokumenty katechetyczne (*Dyrektorium ogólne o katechizacji*, *Evangelii Nuntiandi*, *Catechesi Tradendae* i *Polski Ramowy Program Katechizacji* z 1971 r.) przyniosły głęboką odnowę, którą charakteryzują następujące akcenty:

- W pracy katechetycznej poczesne miejsce zajmuje nauczanie biblijne.
- Coraz większego znaczenia nabiera antropologiczny aspekt nauczania wiary. Polska katecheza niestrudzenie podkreśla, że wierność Bogu musi iść w parze z wiernością człowiekowi.
- Bliskość parafii daje katechezie ścisły związek z liturgią.
- W rozważaniach katechetycznych odchodzi się od jednostronnego akcentowania katechezy dzieci i młodzieży na rzecz pogłębiania wiary także wśród dorosłych.
- Problemy dydaktyczne i metodyczne są coraz bardziej wyakcentowane, a obawy przed kontaktem z dydaktyką polskiej – jeszcze komunistycznej – szkoły znikają.

Po krótkim spojrzeniu na sytuację przedsoborową Rogowski przechodzi do omówienia ważnych dla katechezy dokumentów soborowych i posoborowych. Opisuje nowe

podejścia, które przypisuje różnym polskim pedagogom religii (Charytański, Materski, Finke, Murawski i Majewski), znanym również w świecie niemieckojęzycznym. Książka kończy się opisem perspektyw i sprawozdaniem z pierwszych doświadczeń związanych z drugim przewrotem w polskiej katechezie: od 1 września 1990 r. nauczanie religii chrześcijańskiej ponownie stało się regularnym przedmiotem w polskich szkołach. Autor potwierdza ten powrót, ale też podkreśla, że jest to zadanie trudne.

Każdy, kto przyzwyczaił się kojarzyć termin „katecheza parafialna" z procesem nauczania, który nie jest uruchamiany przez etatowych pracowników i specjalistów parafii, ale przez wierzących w parafii, którzy uznali za swoje zadanie dawanie świadectwa swojej nadziei, może poczuć się urażony faktem, że autor używa tego wyrażenia w odniesieniu do nauczania organizowanego przez parafię z pełnoetatowym personelem katechetycznym. Bardziej trafne byłoby określenie „katecheza parafialna" lub „katecheza w parafii". Czytelnicy zainteresowani tematem życzyliby sobie również, aby oprócz jednego przykładu konkretnej katechezy, który przedstawia w zarysie, zaproponowano więcej „próbek" z codziennego życia katechetycznego. Kolejne przykłady uczyniłyby książkę nie tylko barwniejszą, ale i bardziej pouczającą.

Jednak każdy, kto chce dowiedzieć się więcej o edukacji religijnej w Polsce i inicjatorach polskiej katechezy, znajdzie niewątpliwie w książce Rogowskiego informacje i zyska coraz większe zrozumienie polskiej katechezy. Lektura książki pomaga również wyostrzyć politycznie zainteresowane spojrzenie na Wschód przez pryzmat Kościoła i edukacji religijnej. Recenzent może zgodzić się z nadzieją, że niemieccy czytelnicy będą zainteresowani obecną sytuacją katechetyczną w Polsce, którą autor wyraża we wstępie.

Stotternheim Prof. Franz Georg Friemel

Ks. prof. dr hab. Jerzy Bagrowicz
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Cyprian Rogowski, *Koncepcje katechetyczne po Soborze Watykańskim II*, Lublin 1997, Towarzystwo Naukowe KUL, ss. 210.

Powstawanie różnych koncepcji katechetycznych jest warunkowane wielu czynnikami. Do podstawowych należą przemiany zachodzące w świecie. Wraz z przemianami zmienia się i człowiek, do którego kierowane jest nauczanie Kościoła i który jest formowany przez katechezę. Częste w naszym stuleciu zmiany modelu katechezy zależą nie tylko od szybko postępujących przemian w obrazie świata i człowieka. Zależą także w dużym stopniu od przemian zachodzących w samym Kościele katolickim. Zmiany te są szczególnie widoczne po II Soborze Watykańskim i dotyczą niemal wszystkich dziedzin życia Kościoła.

Na przemiany zachodzące w dziedzinie pedagogiki religijnej zwrócił szczególną uwagę ks. Cyprian Rogowski, autor mieszkający na stałe w Niemczech. Doktoryzował się w 1994 roku u prof. Herberta A. Zwergela na Uniwersytecie w Kassel na podstawie pracy *Die Entwicklung der katholischen Religionspädagogik in Polen ud in der Bundesrepublik Deutschland nach dem II. Vatikanischen Konzil*. Korzystając ze znajomości myśli pedagogiczno-katechetycznej w Niemczech napisał studium z metodologii porównawczej pedagogiki religii.

Ksiądz Cyprian Rogowski, Autor omawianej tu pracy, jest członkiem ważnych międzynarodowych i niemieckich gremiów naukowych, autorem publikującym w naukowych i popularnych periodykach. Niniejsza praca jest rozbudowanym dla potrzeb polskiego czytelnika tekstem jednego z rozdziałów wspomnianej tu pracy doktorskiej. Należy pamiętać, że Autor w swym studium opiera się przede wszystkim na niemieckim materiale źródłowym i prezentuje nam ujęcie głównych tendencji katechetycznych w ujęciu autorów niemieckich. Ze względu na to, że ujęcia te są często bardzo nowatorskie, dobrze się stało, że dzięki tej pracy otrzymaliśmy spojrzenie na rozwój najnowszych koncepcji katechetycznych widziane przez autorów niemieckich.

Praca ks. C. Rogowskiego składa się z siedmiu rozdziałów. Pierwszy nosi tytuł: Koncepcja hermeneutyczna. Zrodziła się ona jako reakcja na neoscholastyczną koncepcję reprezentowaną szczególnie przez katechizm Deharba i kerygmatyczną, charakterystyczną dla lat czterdziestych i pięćdziesiątych naszego stulecia. W latach sześćdziesiątych zrodziła się koncepcja, która opierała się na zasadach współczesnej hermeneutyki biblijnej, interpretującej teksty biblijne. Wielu katolickich katechetyków sądzi, że zmiana koncepcji szkolnej nauki religii została zainspirowana przez teologów ewangelickich (s. 12). Ks. C. Rogowski ukazuje przeto główne założenia kierunku hermeneutycznego w ujęciu ewangelickiego teologa M. Stallmanna, następnie znanego katolickiego katechetyka G. Stachela oraz autora głośnego podręcznika Fundamentalkatechetik H. Halbfasa. Po przedstawieniu założeń teorii katechetycznej tych autorów ks. Rogowski skupia się na ukazaniu zasadniczych elementów nauczania biblijnego oraz znaczenia metody indukcyjnej stosowanej w nauczaniu biblijnym. Podsumowując ten rozdział, Autor pisze, że w koncepcji hermeneutycznej szkolna nauka religii stała się miejscem analizy, wyjaśnie-

nia i interpretacji tradycji, głównie biblijnej. I choć koncepcja ta jest jedną z licznych, to jednak jej zdobycze weszły do katechezy biblijnej i stanowią dziś punkt wyjścia wszystkich dydaktycznych rozważań na temat przekazu biblijnego.

Rozdział drugi skupia się na omówieniu ujęć religioznawczo-informacyjnych. Model ten powstał prawie równolegle z modelem hermeneutycznym. Zrodził się w tle dyskusji na temat konfesyjnego czy też ponadkonfesyjnego charakteru nauczania religijnego w szkole. Ujęcia nazwane tu religioznawczo-informacyjne były wyrazem tendencji zmierzających do nadania nauczaniu religijnemu w szkole charakteru jedynie informacji o różnych religiach. W proponowanych modelach tego typu chodzi przede wszystkim o nauczenie uczniów krytycznego podejścia do różnych religii i światopoglądów. Ten model nauczania religijnego reprezentuje przede wszystkich H. Halbfas. Poglądy na ten temat wyłożył on obszernie we wspomnianym wyżej i kontrowersyjnym podręczniku katechetyki fundamentalnej. Według Halbfasa pierwszorzędnym celem lekcji religii powinno być przedstawienie sensu życia, poparte wszechstronną i naturalną informacją o religiach świata. Dlatego w swoim podręczniku omawia on problem religii w świecie, religijność współczesnego człowieka i jej rozwój pod wpływem współczesnej cywilizacji i nauczania religijnego. Eliminuje on w tak ujętym nauczaniu religijnym tematy biblijne i prawdy nadprzyrodzonej wiary. Teoria H. Halbfasa spotkała się z ostrą krytyką, głównie z tego względu, iż pomniejsza ona znaczenie przepowiadania wiary jako naczelne zadanie przekazu religijnego.

Rozdział III omawianej pracy nosi tytuł: Koncepcja problemowa. Kierunek ten rozwinął się prawie równocześnie z modelami hermeneutycznym i religioznawczo-informacyjnym. Koncepcja ta przesuwa uwagę na ucznia i jego problemy. Chodziło nie tyle o „szukanie konkretnych wydarzeń życiowych do omawianych tekstów biblijnych, ile o znalezienie w Piśmie świętym wyjaśnienia do konkretnych sytuacji życiowych. Pierwszorzędnego znaczenia nabrały więc problemy życia, sensu i wartości" (s. 38). Wezwanie do skupienia się na lekcjach religii raczej na człowieku niż na prawdzie religijnej było obecne w teorii i praktyce katechetycznej już w połowie lat sześćdziesiątych naszego stulecia. Do autorów piszących na ten temat należą m.in. H. B. Kaufmann, K. E. Nipkow, czy W. G. Esser. Pewną odmianę tej koncepcji, nazwaną przez Autora terapeutyczną koncepcją nauczania problemowego stworzył D. Stoodt. Ks. C. Rogowski ukazuje, co z tej koncepcji zostało jako dorobek współczesnej teorii nauczania religijnego (s. 45-46).

W IV rozdziale Autor zajmuje się teorią „curriculum". Teoria ta powstała pod wpływem dydaktyki angloamerykańskiej zajmującej się ustaleniem celów i zadań, które stoją przed współczesną szkołą. Teoria ta wychodzi od analizy programów i planów nauczania. Punktem wyjścia programów nauczania był kanon treści do przekazania. Teoria „curriculum" koncentruje się raczej na celach nauczania, które winny być wyraźnie sformułowane. Treść ma być dostosowana do realizacji zamierzonych celów, które winny być poddane sprawdzaniu. Autor pokazuje, jak w świetle tej teorii widziany jest cel szkoły i religijnego nauczania w szkole. Gdy chodzi o zadania szkoły, to starano się zapewnić uczniom możliwość zdobycia takich umiejętności, które są konieczne przy prawidłowej ocenie prawdopodobnych sytuacji życiowych (s. 52). Zadaniem zaś nauczania religijnego w szkole jest ukazanie świata z właściwej strony. Osiąga się to przez ukazanie sensu życia i neutralną informację o istniejących religiach i religijnych tradycjach (s. 54). Autor przekazuje także stanowisko Konferencji Episkopatu Niemieckiego na temat celów i zadań szkolnej nauki religii (s. 56 -59).

Piąty rozdział pracy przedstawia naukę religii według Ogólnego Synodu Biskupów Niemiec, który miał miejsce w Würzburgu w latach 1971 – 75. Synod wydal dokument zatytułowany „Nauka religii w szkole" i dokument na temat katechezy parafialnej. W tym rozdziale Autor referuje ciekawą dyskusję, która toczyła się w niemieckim środowisku na temat nauczania religijnego i szkolnej katechezy. Prezentuje bardzo szeroko opinie na ten temat wielu znanych pedagogów religii i katechetyków. Jest to bardzo ważny rozdział w tej książce, ponieważ wprowadza nas w najbardziej istotne pytania na temat nauczania religijnego w nowoczesnym społeczeństwie i ukazuje, jak ścierają się różne opcje i tendencje. Dla wielu naszych czytelników przybliżenie wkładu A. Exelera do światowej katechetyki jest jednocześnie otwarciem na najbardziej istotne problemy, które akurat teraz stają przed nami w dziedzinie katechezy szkolnej (por. s. 71 – 73).

Rozdział VI przedstawia zasadę korelacji w zastosowaniu do nauczania religijnego. Autor omawia korelacyjny model nauczania religijnego w ujęciu niektórych autorów, takich jak na przykład K. E. Nipkow. Swój model nazwał Nipkow modelem kontekstowym. Jego zdaniem, punktem wyjścia w modelu kontekstowym będą sytuacje uczniów lub doświadczenia innych ludzi. Uczniom umożliwi się poznanie głębi problemu, jego istoty i ukrytych w nim niebezpieczeństw i wyzwań, co otwiera im drogę odwoływania się do sytuacji, które znane są z Biblii lub historii chrześcijaństwa. Chrześcijańska tradycja staje się światłem, które rozjaśnia problematykę, pogłębia ją i ukazuje wynikające z Bożej obietnicy możliwości rozwiązań (s. 93). Autor pokazuje następnie, jak tę wizję korelacyjną próbowano rozwiązać w programie nauczania religii znanym pod nazwą Zielfelderplan, czyli „plan pól docelowych". Czytelnik otrzymuje bardzo szczegółową analizę założeń tego planu, a także podstaw rozwoju nowoczesnego systemu nauczana religijnego.

Rozdział VII i ostatni mówi o przekazie wiary jako zadaniu przyszłej katechezy. Wiele miejsca poświęca Autor ukazaniu założeń pedagogiki religijnej w ujęciu J. Werbicka, który ustosunkowuje się do wyrażonego przez abpa J. J. Degenhardta żądania niemieckich biskupów, aby nauczanie religijne w szkole miało bardziej wymiar kerygmatyczny. W drugiej części tego rozdziału Autor przedstawia założenia tzw. kairologii pedagogicznoreligijnej i jej znaczenie dla praktycznego przekazu treści religijnych.

Wydaje się, że praca Ks. C. Rogowskiego jest ważnym wydarzeniem dla pedagogów religij i katechetyków oraz wszystkich, których interesują przemiany w modelu nauczania religijnego i katechezy. Wnosi ona wiele nowych elementów do ujęć już znanych i przyjętych w publicystyce pedagogiczno-katechetycznej na naszym, polskim gruncie. Autor, który od wielu lat obserwuje dyskusje wokół pedagogiki religii na gruncie niemieckim, jest kompetentnym świadkiem zarówno jej sukcesów jak i porażek. Wyniki przedstawionych w tej pracy dyskusji nad różnymi modelami nauczania religijnego i wskazanie na najnowsze tendencje rozwojowe w tej dziedzinie, są niewątpliwie ważnym materiałem do studiów tego problemu na polskim gruncie. Nasze środowisko podlega coraz dalej idącym przemianom i przyjrzenie się sytuacji środowisk, które podobne do naszych problemy miały wcześniej, jest ważnym zadaniem. Autor zresztą niczego nie sugeruje ani nie usiłuje pouczać, a jedynie prezentuje i wskazuje na kierunki przemian. Nie znaczy to, że ucieka przed oceną przedstawianych tendencji. Jest jednak w tej ocenie – zupełnie słusznie – oszczędny i ostrożny. Dołączona do pracy bogata oferta bibliograficzna jest wprost bezcenna dla wszystkich pracujących w tej dziedzinie.

Ks. prof. dr hab. Jerzy Bagrowicz

Ks. prof. dr hab. Jerzy Bagrowicz
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Cyprian Rogowski (red.), *Katecheza dorosłych w teorii i praktyce. Impulsy – wyzwania – perspektywy*, Towarzystwo Naukowe KUL, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Lublin-Olsztyn 2001, ss. 189.

Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego z pomocą finansową Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie wydało ciekawą pracę na temat katechezy dorosłych. Pod redakcją profesora UWM ks. dr. hab. Cypriana Rogowskiego powstało opracowanie, które podejmuje kilka różnych wątków w zakresie proponowanej tematyki. Już dość dawno zauważono, że katechizacja dzieci i młodzieży bez jednoczesnej katechizacji dorosłych nie może być skuteczna. O roli i znaczeniu katechezy dorosłych we współczesnym Kościele pisze się także w dokumentach poświęconych katechezie, mówi i pisze o niej często Jan Paweł II. Na początku swego pontyfikatu w adhortacji *Catechesi tradendae* napisał: „Chodzi tu bowiem o problem wielkiej wagi, jakim jest katecheza dorosłych. Jest to najznakomitsza forma katechezy" (n. 20).

Waga tej formy katechezy domaga się opracowywania coraz nowszych, dostosowanych do współczesności katechizmów dla dorosłych. I na naszym polskim gruncie mamy już kilka dobrze opracowanych takich katechizmów dla dorosłych, będących formą aplikacji Katechizmu Kościoła katolickiego. Potrzeba także coraz bardziej pogłębionych studiów i poszukiwania w zakresie określania istoty tej katechezy, jej natury, celu i miejsca w życiu Kościoła.

Omawiana tu praca zawiera sześć rozdziałów. W rozdziale I wskazano, że katecheza dorosłych nie może być jedynie formą religijnego dokształcania, choć i te jej formy są uprawnione. Jeżeli przekazywanie wiedzy religijnej nie będzie realizowane w jakiejś konkretnej wspólnocie wiary, jeśli nie będzie połączone z tworzeniem środowiska katechumenalnego, nie zmieni ono życia ludzi, nie będzie inicjacją w chrześcijaństwo. Autor tego rozdziału, J. Bagrowicz, ukazał szeroko, dlaczego katecheza dorosłych ma oparcie w katechumenalnym charakterze przekazu wiary i jakie ma ta forma edukacyjna tradycje w chrześcijaństwie.

Problem kształcenia katechetów jako stałe zadanie przedstawił D. Wagner na przykładzie praktyki niemieckiej. Zwrócił on uwagę na duchowe aspekty problematyki. W dokształcaniu bowiem katechetów zwraca się najczęściej uwagę na przekaz wiedzy, a mniej mówi o problemach rozwoju osobowego czy duchowego. D. Wagner od dawna zaangażowany w praktyczne kształcenie katechetów w Fuldzie, wskazał na bardzo istotne wątki tej problematyki. Szczególnie cenne wydają się uwagi na temat duchowości katechetów. Rozdział ten szczególnie polecić można nie tylko katechetom, ale i tym, którzy w różnym stopniu odpowiedzialni są za kształcenie i formację katechetów.

Rozdział III mówi o katechezie dorosłych w świetle współczesnych katechetycznych dokumentów Kościoła. K. Misiaszek w tym tekście nie tylko omówił, co na temat katechezy dorosłych mówią współczesne dokumenty nauki Kościoła, ale i wskazał na szeroki kontekst dyskusji na jej temat, uwzględniając ciekawą literaturę, także obcojęzyczną. Jest to bardzo cenny tekst.

Następny rozdział, autorstwa W. Więcka, ujmuje katechezę dorosłych w Polsce w aspekcie historycznym. Autor wskazał na podstawowe formy tej katechezy obecne w pracy Kościoła w Polsce na przestrzeni wieków. Tekst pokazuje, jak wiele było ciekawych form tej katechezy; niektóre z nich były inspirowane zarządzeniami władzy kościelnej, inne zaś rodziły się z ciekawych inicjatyw mniejszych środowisk, czy też jednostek. W. Nowak ukazał związki katechezy dorosłych z liturgią. Katecheza jest ze swej natury bliska liturgii, z tej ostatniej przecież się wywodzi. Związki katechezy z liturgią wskazują na potrzebę traktowania katechezy dorosłych jako jednego z elementów wtajemniczenia chrześcijańskiego. W tym aspekcie rozdział ten ma wspólne wątki treściowe z tekstem J. Bagrowicza.

Problematyce katechezy dorosłych we współczesnym, postmodernistycznym świecie poświęcił swój tekst C. Rogowski. Na podstawie bogatej literatury niemieckojęzycznej dokonał charakterystyki rzeczywistości, w jakiej żyje współczesny dorosły. Trudne uwarunkowania współczesności, podnoszone także i w innych tekstach, akcentują potrzebę wyjścia w katechezie dorosłych poza czyste pouczenie i zwrócenie uwagi na rozwój osobowy katechizowanych. Autor zwraca uwagę na potrzebę budowania tożsamości wiary współczesnego człowieka. Kontekst życia wskazuje, że wiara ta powinna być coraz dojrzalsza, otwierająca człowieka na świat, zdolna do krytycznych ocen.

Należy wyrazić uznanie dla inicjatywy opublikowania tej pracy. C. Rogowski, redaktor tej książki, napisał w podsumowaniu, że „wobec postępującego sekularyzmu coraz trudniej jest o przekaz wiary" i że „słuszna wydaje się koncepcja zmierzająca do religijnej edukacji dorosłych jako nauki stawania się chrześcijaninem" (s. 181). Można powiedzieć, że może ona okazać się najważniejszą drogą realizacji katechezy dorosłych. Omawiana tu praca prawdę tę uświadamia w sposób przekonujący.

Ks. prof. dr hab. Jerzy Bagrowicz

Ks. prof. dr hab. Roman Murawski,
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
Warszawa

Ks. Cyprian Rogowski, *Hermeneutyczno-dydaklyczny wymiar symbolu i implikacje pedagogicznoreligijne. Studium pedagogicznoreligijne w wymiarze interdyscyplinarnym*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1999, ss. 380.

Pozycja monograficzna ks. Cypriana Rogowskiego pt. *Hermeneutyczno-dydaktyczny wymiar symbolu i implikacje pedagogicznoreligijne* wysuwa się pośród jego bogatego dorobku naukowego z zakresu katechetyki (pedagogiki religijnej) zdecydowanie na czoło. Autor przedstawił ją na KUL jako rozprawę habilitacyjną. Stanowi ona w pewnym sensie zwieńczenie i ukoronowanie jego dotychczasowej twórczości naukowej. W literaturze pedagogicznej i katechetycznej naszego kraju zajmuje pozycję szczególną, do pewnego stopnia unikalną. Autor, przebywając od blisko 15 lat w Niemczech, będąc zarazem bystrym obserwatorem dokonującej się tam ewolucji pedagogiki religijnej, doszedł do wniosku, że jej rozwój zmierza od dydaktyki korelacji do dydaktyki symbolu i stwierdził, że „literatura niemiecka […] traktująca o symbolu jest bardzo bogata i daje o wiele szersze i głębsze naświetlenie niż literatura polska w tej materii" (s. 10). I dlatego skorzystanie z myśli zachodnioeuropejskiej w tej materii, zwłaszcza niemieckiej, i przeniesienie jej na grunt polski, wydawało mu się nadzwyczaj sensowne i celowe. Prezentowana rozprawa stanowi owoc tego wysiłku.

Próba wyjaśnienia, czym są symbole, jaka jest ich geneza i natura, jak powstają i kształtują się w umyśle dziecka, i jak winny być przekazywane w procesie dydaktyczno-wychowawczym, jest przedsięwzięciem bardzo złożonym i trudnym oraz wymaga wieloaspektowego i interdyscyplinarnego podejścia, a ze strony piszącego wyjścia poza własne „podwórko" badawcze i szukania punktów stycznych w innych dyscyplinach naukowych. Takie właśnie szerokie spojrzenie na problem symbolu przekazał nam Autor w swej rozprawie.

Po ukazaniu w rozdziale pierwszym najnowszej historii rozwoju pedagogiki religijnej, zainspirowanej zwłaszcza dokumentami Soboru Watykańskiego II, w następnych rozdziałach przedstawia po kolei problematykę symbolu we współczesnej refleksji filozoficznej, psychologicznej (w odrębnych rozdziałach w ujęciu psychologii rozwojowej, psychologii głębi), pedagogicznej, dydaktycznej i teologicznej. Trzeba z uznaniem przyznać, że porusza się po tych różnych dyscyplinach z rzadko spotykaną kompetencją. Potrafi poszukać i ukazać występujące zależności i związki, odnieść się krytycznie do poglądów analizowanych autorów oraz wykazać, co możliwe jest do przyjęcia przez pedagogikę religijną. Te właśnie implikacje dydaktyczno-wychowawcze są w rozprawie najcenniejsze i najbardziej twórcze.

Lektura rozprawy nie należy do łatwych. W miarę jednak czytania i wgłębiania się w poruszane przez autora zagadnienia zainteresowanie nią wzrasta, a czytelnik nie spostrzega się, jak został wciągnięty w jej lekturę. Żeby jednak gruntownie zrozumieć wy-

wody i analizy autora, należałoby rozprawę przeczytać przynajmniej dwukrotnie. Pierwsze czytanie daje bowiem ogólną orientację w omawianych problemach, dopiero drugie pozwala wniknąć w głębię myśli autora. Ponadto lektura rozprawy wymaga od czytelnika dość dobrej orientacji w różnych kwestiach, tworzących szerokie tło dla rozpatrywanych zagadnień dotyczących dydaktyki symbolu, a więc dość dobrej znajomości katechetyki, pedagogiki, dydaktyki, psychologii i teologii. Autor niejednokrotnie daje krótkie ich wyjaśnienie, czasem w ogóle je pomija, jakby (domyślnie) zakładając z góry, że czytelnik powinien dobrze na tych sprawach się znać. Kto przynajmniej trochę nie orientuje się w takich kwestiach, jak np. Zielfelderplan, *Curriculum-Revision*, dydaktyka korelacji, teoria rozwoju moralnego Kohlberga itp., niewiele zrozumie z wywodów autora, w których do tych zagadnień nawiązuje. Poważną trudność w recepcji jego książki stanowić może także używana przez niego terminologia. Rozprawa w przeważającej mierze opiera się na publikacjach niemieckich. Wiadomo, jak trudno nieraz przełożyć na język polski złożone z dwóch lub trzech wyrazów naukowe terminy niemieckie. Autor musiał niejednokrotnie od podstaw tworzyć terminologię polską. Dla rzetelności naukowej, w celu ukazania, jak dalece stworzone przez niego terminy polskie są poprawne i oddają myśli autorów niemieckich, podaje ich oryginalne brzmienie w nawiasie. Zabieg ten, jak najbardziej uzasadniony, utrudnia jednak lekturę dzieła, zwłaszcza przez kogoś, kto języka niemieckiego nie zna.

Autor przybliża polskiemu czytelnikowi w zasadzie koncepcję dydaktyki symbolu reprezentowaną przez współczesną niemiecką pedagogikę religii. Załączona bibliografia i w pełni wykorzystana w książce, licząca około 50 stron, jest wprost imponująca. Uderza niezwykłe oczytanie autora. Z polskich publikacji jest zacytowanych zaledwie kilkanaście, na kilkaset pozycji niemieckich. Ponieważ książka jest napisana w języku polskim i adresowana także do czytelników polskich, nasuwa się pytanie: czy na temat dydaktyki symbolu nie ma w ogóle żadnych polskich opracowań? Czytelnik polski, zapoznając się z osiągnięciami niemieckiej pedagogiki religii w zakresie dydaktyki symbolu, chciałby przynajmniej ogólnie dowiedzieć się, jaki jest aktualny stan refleksji polskiej pedagogiki w tej materii.

Podsumowując niniejszą ocenę katechetycznej monografii ks. Cypriana Rogowskiego, należy jeszcze raz podkreślić, że jest ona pozycją nieznajdującą odpowiednika w polskiej literaturze katechetycznej (w pedagogice religii). Autor podejmuje w niej niezwykle aktualny i żywy problem katechetyczny, wobec którego stanąć musi także katechetyka polska. Mimo że przybliża polskiemu czytelnikowi niemiecką koncepcję dydaktyki symbolu, pośrednio wytycza także drogę dla rozwiązań dydaktycznych tychże problemów w naszym kraju.

Ks. prof. dr hab Roman Murawski SDB

Ks. prof. dr hab. Władysław Nowak
Wydział Teologii
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski
w Olsztynie

Cyprian Rogowski, *Hermeneutyczno-dydaktyczny wymiar symbolu i implikacje pedagogicznoreligijne. Studium pedagogicznoreligijne w wymiarze interdyscyplinarąym*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1999, ss. 380.

Dydaktyka symbolu w wychowaniu religijnym jest dziedziną pedagogiki religii nieczęsto objętą badaniami naukowymi polskich uczonych. Kiedyś podjął badania z tej dziedziny w aspekcie problematyki historycznej prof. Janusz T. Maciuszko (*Symbole religijności doby baroku i kontrrefrmocji*, Warszawa 1986), ale wciąż brakuje poszukiwań szczególnie w perspektywie znaczenia symbolu we współczesnym przepowiadaniu Misterium Paschalnego Chrystusa.

Przepowiadanie orędzia zbawienia i przekaz treści teologicznych w czasach współczesnych wymagają unowocześnionej refleksji dydaktyczno-pedagogicznoreligijnej, zwłaszcza w środowisku szkoły. W Niemczech np. reformując system szkolny, posłużono się słynną teorią *curriculum*. Stała się ona również ważną dydaktyczną zasadą w szkolnym nauczaniu religii, ponieważ oparto ją na naukach empirycznych i w jedno połączono elementy poznawcze i emocjonalne. Dzięki temu stała się bardziej dostępną i skuteczniejszą. W osiągnięciu wyraźnie sformułowanych celów nauczania religii, przekazu wiary – decyduje nie tylko Kościół i teologia, ale również społeczeństwo, szkoła, uczniowie. To z kolei zakłada, że w kształtowaniu się całego procesu pedagogicznoreligijnego powinny mieć swój udział i inne dyscypliny wiedzy mające za cel promocję ucznia, człowieka.

Właśnie studium ks. prof. dr. hab. Cypriana Rogowskiego jest poszukiwaniem takiego rozwiązania problemu nauczania religii, które sprostałoby wymogom kairosu środowiska zróżnicowanego wyznaniowo i kulturowo. Podejmuje więc on zagadnienia żywo dyskutowane na płaszczyźnie socjokulturowej, pedagogiki religii: czym są symbole, jak odbierane są przez katechizowanych i jak winny przekazywać treść wiary w procesie dydaktyczno- wychowawczym.

Do rozwiązania problemu postawionego w tytule rozprawy autor podchodzi w wymiarze interdyscyplinarnym, korzystając z takich nauk, jak: filozofia, psychologia rozwojowa, psychoanaliza, pedagogika, teologia. Ponadto ustosunkowuje się do dość zróżnicowanych w tej dziedzinie poglądów i opcji rozumienia symboli, ich genezy i natury takich autorów, jak: A. Baumgartena, I. Kanta, E. Cassirera, S. Langer, J. Piageta, C. G. Junga, P. Ricoeura, R. Guardiniego, K. Rahnera, P. Tillicha. Analizując ich doktryny – ocenia możliwość ich ewentualnej recepcji w praktyce dydaktyczno-wychowawczej i pedagogicznoreligijnej w katechezie. Opowiada się przy tym za poglądami E. Cassirera, S. Langer i R. Guardiniego. Dostrzegając ewolucję pedagogiki religii, dochodzi do wniosku, że zmierza ona raczej od dydaktyki korelacji ku dydaktyce symbolu. Daje się to zauważyć przede wszystkim w literaturze niemieckiej (s. 10).

W rozdziale pierwszym, poświęconym omówieniu symbolu w kontekście socjokulturowym ukazuje najnowszą historię pedagogiki religii, której rozwój zainspirował

Sobór Watykański II. Sobór w Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* zarysowuje obraz Kościoła służebnego (s. 55), a w Konstytucji dogmatycznej o Kościele *Lumen gentium*, z kolei przedstawia obraz Kościoła nauczającego. Ujęcia te mają swoje miejsce w nauczaniu pedagogicznoreligijnym. Natomiast deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim pozwala wyprowadzić wnioski dydaktyczno-pedagogicznoreligijne. Egzemplifikacją tego wpływu na nauczanie pedogogicznoreligijne było na gruncie niemieckim opracowanie tzw. teorii *Curriculum – Revision*, według której uczeń powinien przyswajać tylko to, co uzdalniałoby go do przezwyciężania teraźniejszych i przyszłych sytuacji życiowych. Lekcja religii staje się przez to koncepcyjnie jednym z przedmiotów szkolnych, w którym uczniowie na podstawie chrześcijańskich prawd objawionych mogą na nowo w sposób konstruktywny odnaleźć odpowiedź na nurtujące ich problemy życiowe. Zadaniem szkolnej lekcji religii jest „kształcenie u katechizowanych zdolności do krytycznej oceny życia i umożliwienie wolnego wyboru wartości ewangelicznych. W Niemczech tam gdzie ją realizowano, uczniowie zrozumieli słuszność i konieczność lekcji religii w szkole. To zahamowało też falę protestów i wypisywania się z zajęć religii w szkole. Wśród koncepcji pedagogiki religii w Niemczech na szczególną uwagę zasługuje zasada korelacji. Autorom tej formy dydaktyki udało się połączyć dwa wymiary: teologiczny i antropologiczny, a przez to zwrócić uwagę na zwrotną zależność ludzkiej egzystencji i chrześcijańskiej tradycji. Dydaktyka korelacji uświadomiła wielowymiarowy aspekt nauczania religii z uwzględnieniem różnych podstawowych form religijno-dydaktycznych. W nauczaniu otwartym widzi się szansę połączenia wiedzy religijnej ze sprawnościami percepcyjnymi i działaniami dzieci, a tym samym przeciwdziałanie dominacji tekstu i przekazu wyizolowanych pojęć. Z nauczaniem kooperatywno-całościowym łączy się wymiar estetyczny, który w pedagogice religii odwołuje się do takich aspektów, jak: wrażliwość na Objawienie Boże, kreatywność, wrażliwość i zaangażowanie na rzecz słabszych, trudności w wierze.

W kontekście tych ustaleń autor omawia pojęcia dydaktyki symbolu w aspekcie filozoficznym (rozdz. II). Analizując poglądy filozofów dotyczące problematyki symbolu, dochodzi do wniosku, że dziecko, gdy chodzi w ogóle o symbole, w tym również symbole religijne, przyswajać ich nie może w zwykły sposób pamięciowy, lecz musi je samo postrzegać, widzieć, słyszeć, rekonstruować. W tym kontekście wychowanie do symbolu jawi się jako zastosowanie w religijnym przepowiadaniu preferencji tego, co widoczne, słyszalne, czyli postrzegalne zmysłowo. W aspekcie filozoficznym dydaktyka symbolu ma w pierwszym rzędzie wymiar wizualny i werbalny i to może być owocnie wykorzystane w wymiarze pedagogiki religii. Analizując dydaktykę symbolu w psychologii rozwojowej (rozdz. III), autor uważa, że należy zwracać uwagę nie tyle na określone symbole i ich przekazy znaczeniowe, ile bardziej na proces samego kształtowania znaczeniowego, w którym to procesie dziecka nie może zastąpić żaden nauczyciel, lecz ono samo musi mieć w nim udział. Dydaktyka symbolu w takim sensie może mieć zastosowanie w nauczaniu biblijnym, w rozważaniach o Świętych, jak również przy wprowadzaniu do uczestnictwa w Eucharystii, w wychowaniu etycznym. Procesy nauczania, które wychodzą od przeżyć konkretnych zdarzeń, czy też od symboli prezentatywnych, umożliwiają dziecku, za pomocą jego zmysłów, samodzielną aktywność, gwarantują nie tylko bezpośredni kontakt z codziennością i tym samym większą wrażliwość, ale zapewniają również, że nauczanie nie prowadzi do abstrakcyjno-kognitywnej jednostronności.

Autor rozprawy prowadzi również rozważania dotyczące recepcji dydaktyki symboli w pedagogice (rozdz. IV). Ujmuje ją jako dydaktykę korelacji, jak również dydaktykę odpowiadającą etapom rozwoju dziecka. Analizuje przeto aspekty wychowawcze w okresie wczesnego dzieciństwa, szkoły podstawowej i średniej, zwraca uwagę na wychowawczy aspekt symbolu we wczesnym dzieciństwie: od narodzin, przy których dziecko styka się z takimi symbolami, jak: Światło, woda, ręce położnej, piersi i ramiona matki. Kiedy dziecko styka się po raz pierwszy z symbolami i oswaja się z nimi, to – używając terminologii teologicznej – można mówić o rzeczywistości bycia bezwarunkowo zaakceptowanym. Rodzice są pierwszymi ważnymi symbolami, którym przypisuje się takie cechy, jak bezpieczeństwo i niezawodność. Ćwiczenie zmysłów powinno mieć miejsce już bardzo wcześnie. I tak w okresie prenatalnym np. częsty śpiew matki gwarantuje dziecku radosną atmosferę i bezpieczeństwo. Jeśli chodzi natomiast o ćwiczenie zmysłu wzroku, to należy zważyć, że dzieci w pierwszym miesiącu widzą najlepiej z odległości około 20 cm, dlatego ważne jest, by matki pochylały się często nad dziećmi, trzymały je na rękach. Ćwiczenie zmysłów w okresie niemowlęcym może mieć wymiar religijny, chociażby podczas chrześcijańskich Świąt obchodzonych w rodzinie, wspólnych wyjść do kościoła. Najbardziej istotnymi czynnikami właściwego rozwoju dziecka są: otoczenie o pozytywnym zabarwieniu emocjonalnym, które nie jest zakłócane przez środki audiowizualne, ćwiczenie zmysłów, rytualny przebieg elementarnych przejawów życia, do których należy zaliczyć święta i ich obchodzenie. Wychowawczy aspekt symbolu na etapie szkoły podstawowej ma miejsce w wychowaniu estetycznym, permanentnym ćwiczeniu zmysłów. Ważną funkcję pełni tu rola opowiadania jako forma literacka przekazywania biblijno-chrześcijańskich wartości duchowych, uczestnictwo w świętach roku kościelnego. Na etapie szkoły średniej procesy nauczania powinny opierać się na przeżyciach konkretnych zdarzeń czy symbolach prezentatywnych. Nie wolno jednak przeoczyć, że wysiłki dydaktyczne dotyczące symbolicznej struktury treści religijnych i biblijnych wiążą się również z niebezpieczeństwem, że „to w gruncie rzeczy tylko symbol" (s. 206). Owego niebezpieczeństwa uniknie się, jeśli potrafi się uwrażliwić uczniów na ich treści, a wtedy oni sami nabiorą pozytywnego do nich stosunku.

W następnej części (rozdz. V) autor analizuje aktualne koncepcje dydaktyczno-symboliczne, w których omawia rozumienie symbolu, jego kształtowanie i aplikacje praktyczne u takich autorów, jak: Hubertus Halbfas (teoria optująca za integrującym ujęciem symbolu), Georg Baudler (dydaktyka korelacji – koncepcja wprowadza w symboliczno-narracyjną teologię i w dydaktykę korelacji), s. Maria Oderisia Knechtle (koncepcja wychowania symbolicznego odpowiadająca rozwojowi dziecka), a także z perspektywy protestanckiej – Peter Biehl (krytyczna koncepcja symbolu z góry zakładająca elementarne estetyczne wychowanie do symbolu, stąd też nie spełnia w całości swojego zadania).

W aplikacji badań interdyscyplinarnych problematyki symbolu autor rozprawy przechodzi do jego analizy w kontekście teologicznym (rozdz. VI), koncentrując się na ujęciu symbolu według Romano Guardiniego, Karla Rahnera i protestanckiego teologa Paula Tillicha. Podejmuje także tematykę odnoszącą się do sakramentu jako symbolu oraz wymiaru estetycznego sakramentów. W religiologii, zwłaszcza o orientacji fenomenologicznej, istotna funkcja symbolu sprowadza się do tego, aby uobecniać to, co „boskie i święte", aby rzeczywistości te mogły być postrzegane i doświadczane. Z punktu widzenia dydaktyki szczególne znaczenie mają poglądy Romano Guardiniego i jego koncepcja „kształcenia liturgicznego" (s. 247-262), którego pierwszym zadaniem jest zdolność sym-

boliczna; z jednej strony trzeba ją ćwiczyć jako cielesną ekspresywność, a z drugiej – jako zdolność postrzegania tego, co w symbolu jest wyrażone: „ludzkie działanie jest więc działaniem sprawnościowo-symbolicznym". Wychowanie do symbolu powinno mieć początek u dziecka już bardzo wcześnie. Według Guardiniego w wychowaniu symbolicznym i liturgicznym należy wychodzić od „elementarnych gestów liturgicznych", także od żywego przykładu w rodzinie i wspólnocie, prowadzić od „ujęcia pojęciowego" do żywego obcowania z rzeczami. Guardini i Rahner rozumieją symbole nie jako abstrakcyjne pojęcia dogmatyczne, lecz jako konkretne sprawy i przedmioty, które bezpośrednio wiążą się z człowiekiem i konstytuowane są w pierwszym rzędzie przez postrzeganie zmysłowe. Funkcja symbolu polega reprezentowaniu, tzn. uobecnianiu rzeczywistości.

Autor, wyprowadzając wnioski z podjętych badań, uważa, że nauczanie religii musi być czymś więcej niż przejściem przez „mauzoleum religii"; musi oddziaływać na egzystencję ludzką, uwidaczniać się w komunikacji międzyosobowej i w relacjach ze światem. Bez symbolicznych form w procesach nauczania religii nie można mówić o pełnym wymiarze religijności jako takiej, która stanowi konstytutywny moment osobowości i tożsamości człowieka. Autor przyznaje, że ustalenia te oczywiście nie zamykają kolejnych badań w praktyce pedagogiki religii. Współcześnie bowiem w Niemczech zauważa się tendencje do nauczania międzyreligijnego, mającego na celu rozwój właściwej świadomości w tej materii i uwrażliwianie uczniów na różne tożsamości religijne, co z kolei łączy się z problematyką kształcenia w kontekście międzykulturowym.

Ks. C. Rogowski zaprezentował w rozprawie dojrzałość refleksji badawczej i opanowanie warsztatu naukowego, czego wymagało interdyscyplinarne podejście do rozwiązania problemu postawionego w tytule dzieła. Ukazał zależności i związki dydaktyki symbolu na płaszczyźnie wielu dyscyplin naukowych. Odniósł się obiektywnie do poglądów analizowanych autorów, wskazując na to, co możliwe jest od nich do przejęcia na grunt pedagogiki religii. Jest to więc cenne i poważne dzieło w literaturze katechetycznej i pedagogice religii w Polsce. Przybliża bowiem czytelnikowi polskiemu współczesną koncepcję wychowania religijnego w społeczeństwie zróżnicowanym religijnie i kulturowo, jakim jest społeczeństwo niemieckie. W jednoczącej się Europie może być to niewątpliwie wyzwaniem dla naszych nauczycieli religii w szkole. Autor, jakkolwiek przybliża koncepcję dydaktyki symbolu na podstawie literatury niemieckiej, to jednak wytycza drogę do wielu rozwiązań dydaktycznych na gruncie polskim.

W wydanej niedawno pod red. ks. prof. dr hab. R. Murawskiego bibliografii katechetycznej (1999) zauważa się, że nadal zbyt mało podejmuje się dyskusji dotyczących języka przekazu. W dziedzinie analizy struktury języka, zagadnień nowoczesnej lingwistyki mamy ciągle wiele do zrobienia. Tym większa więc zasługa ks. prof. C. Rogowskiego, pracownika Wydziału Teologii UWM, że w swojej pracy naukowej podjął badania nad hermeneutyką symbolu w jego dydaktycznych aspektach. Jest to bardzo potrzebny, a nawet konieczny kierunek refleksji w pedagogice religii i w nauczaniu katechetycznym. Autor mógł poruszać się tu z pewną swobodą, ponieważ studia z zakresu pedagogiki religii i katechetyki odbywał w Niemczech na uniwersytecie w Kassel. Tam też mieszka i na bieżąco śledzi literaturę tego zagadnienia.

Ks. prof. dr hab. Władysław Nowak

Ks. dr hab. Stanisław Bielecki, prof. KUL
al. IX Wieków Kielc 15a
25-516 Kielce

Recenzja książki ks. prof. dr. hab. Cypriana Rogowskiego: *Edukacja religijna. Założenia – uwarunkowania – perspektywy rozwoju*, Towarzystwo naukowe KUL, Lublin 2002, ss. 250.

W świecie technologii współczesny człowiek staje się coraz mniej wrażliwy na rzeczywistości o charakterze religijnym. W tym kontekście problematyka podjęta przez ks. prof. dr. hab. Cypriana Rogowskiego w książce: „Edukacja religijna. Założenia – uwarunkowania – perspektywy rozwoju" jawi się jako szczególnie aktualna.

Autor odważnie przedstawił zakreśloną przez tytuł książki problematykę, ujmując ją w czterech rozdziałach. Pierwszy z nich zawiera omówienie założeń doktrynalnych edukacji religijnej. W rozdziale drugim autor ukazał kontekst rozwoju teorii i praktyki nauczania katechetycznego, szczególnie uwarunkowania kulturowe i społeczno-polityczne. Zagadnienie: „Drogi i bezdroża koncepcji nauczania katechetycznego" podjęte zostało w kolejnym rozdziale książki. Autor zestawia główne idee istniejących tendencji i koncepcji, począwszy od ruchu kerygmatycznego aż do ukazania perspektyw niemieckiej pedagogiki religii oraz dróg nauczania katechetycznego na gruncie polskim. W rozdziale czwartym znalazła się próba spojrzenia w przyszłość. Podano pewne sugestie dotyczące edukacji religijnej. Na podkreślenie zasługuje zasygnalizowanie perspektyw rozwoju pedagogiki religii w Polsce i w Niemczech, zwracając przy tym uwagę na obszary możliwej wymiany doświadczeń między obydwoma krajami.

Znamiennym rysem Kościoła w Polsce jest umiejętność korzystania z doświadczeń i dorobku naukowego środowisk zagranicznych. W ten nurt badań odważnie i skutecznie włączył się ks. prof. dr hab. Cyprian Rogowski. Było to konieczne, gdyż literatura polska w tej materii jest stosunkowo uboga. Karzystając obficie z opracowań obcojęzycznych – szczególnie niemieckich – autor dał omawianej problematyce nie tylko szersze i głębsze naświetlenie, inspirując do dalszych badań na tym polu, ale również umożliwił zapoznaniu się z nią polskiemu czytelnikowi. Ukazany dorobek naukowy środowisk zagranicznych może okazać się twórczy, gdy podejmie się próby jego wykorzystania i zastosowania na gruncie polskim.

Książka: *Edukacja religijna. Założenia - uwarunkowania - perspektywy rozwoju* jest niekwestionowanym dowodem samodzielnego myślenia jej autora, który sprawnie porusza się po terenie bogatej literatury przedmiotu. Znamienną cechą jest również umiejętność dokonywania syntezy. Ks. prof. dr hab. Cyprian Rogowski odważnie podejmuje problem i prezentuje swoje przemyślenia. Znaczącym walorem recenzowanej książki jest refleksyjność i spójność myślowa. Należy podkreślić, że książka została bardzo starannie opracowana. Dokładność, staranność i sumienność daje się zauważyć w poszczególnych etapach jej realizacji. Widoczne to jest w wykazie skrótów oraz w zestawie bibliografii. Zarówno wstęp, jak i zakończenie zostały prawidłowo zredagowane. W zakończeniu autor ukazuje nie tylko perspektywę dalszych badań, ale również – w pewnym stopniu – sposób realizacji wyprowadzonych wniosków.

Należy zaznaczyć, że idea wymiany wzajemnych doświadczeń między środowiskami w Polsce i w obszarze języka niemieckiego – tak droga ks. prof. dr hab. Cyprianowi Rogowskiemu – doczekała się konkretnego urzeczywistnienia. Stało się to – między innymi – dzięki powstaniu polsko-niemieckiego czasopisma noszącego tytuł: „KERYKS. Międzynarodowy Przegląd Katechetyczno – Pedagogicznoreligijny" Lublin 1/2002. Realizacja tego odważnego i bezprecedensowego zamierzenia była możliwa jedynie dzięki umiejętnościom wydawniczym, niekwestionowanym talentom organizacyjnym oraz niczym niezachwianej wytrwałości redaktora naczelnego tegoż czasopisma ks. prof. dra hab. Cypriana Rogowskiego.

Kielce, 21.02.2003 r. Ks. dr hab. Stanisław Bielecki, prof. KUL

Ks. prof. Jerzy Bagrowicz
ul. Kościelna 8
87-800 Włocławek

Recenzja wydawnicza „Leksykonu pedagogiki religii" dla Wydawnictwa Księży Werbistów Verbinum.

Rozwijające się zainteresowanie pedagogiką religii (religijną) sprawia, że potrzebne są coraz pilniej podstawowe informacje na temat tej subdyscypliny pedagogiczno-teologicznej. Źródłem takich informacji są zwykle leksykony, encyklopedie czy słowniki. Jak dotychczas, mimo już pewnych publikacji na tematy zbliżone do tematyki pedagogiczno-religijnej, brak jest publikacji, która byłaby podstawowym źródłem informacji z tej dziedziny. Dlatego należy z radością przyjąć inicjatywę ks. prof. Cypriana Rogowskiego i jego zespołu, przygotowującego wydanie Leksykonu z tej dziedziny. Redakcji Leksykonu udało się wyłonić podstawowe hasła, konieczne w tej dziedzinie wiedzy. W materiałach przedstawionych do recenzji znajdziemy zarówno hasła rzeczowe z pedagogiki religii i dziedzin pokrewnych, jak i hasła osobowe, czyli dość syntetycznie potraktowane biogramy liczących się współczesnych pedagogów religijnych, katechetyków, psychologów czy pedagogów. Wiele haseł dotyczy dziedzin, które dla pedagogiki religii stanowią nauki pomocnicze, bez których nie może ona funkcjonować, jak pedagogika ogólna, dydaktyka, socjologia czy psychologia. Obok więc haseł takich jak: Biblia a wychowanie, drogi religijnego nauczania, doświadczenie religijne, edukacja religijna, katecheza itp. Mamy także hasła w rodzaju: wychowanie estetyczne, dialog, duchowość, metody i formy nauczania szkoła itp.

Jak wynika z przedstawionych w Leksykonie założeń, nie zamieszczono biogramów postaci pedagogów z epoki wcześniejszej niż współczesna. Wydaje się, że ważne będą informacje o czołowych współczesnych pedagogach religijnych, np. E. Dietera, A, Exelera, R. Englerta.

Przy opracowywaniu haseł zaproszono do współpracy pracowników naukowych z najbardziej liczących się środowisk naukowych Polski i niektórych ośrodków na Zachodzie. Daje to gwarancję rzetelnego opracowania haseł.

Leksykon będzie liczącą się pomocą nie tylko dla pracowników naukowych czy studentów pedagogiki ogólnej, pedagogiki religii, teologii pastoralnej i katechetyki, ale i dla praktyków, którzy na co dzień mają do czynienia z zagadnieniami pedagogicznymi i wychowaniem religijnym czy nauczaniem religii w szkole i parafii.

Z wyrazami szacunku.

Ks. prof. dr hab. Jerzy Bagrowicz

Wydział Teologiczny i Humanistyczny UMK

Prof. dr hab. Janusz Mariański
Katedra Socjologu Religii
Instytut Socjologii KUL

Recenzja wydawnicza „Leksykonu pedagogiki religii", pod red. Cypriana Rogowskiego, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2006.

Dzięki inicjatywie redaktorskiej, autorskiej i wydawniczej prof. dra hab. Cypriana Rogowskiego, polska pedagogika religii została wzbogacona o bardzo cenną pozycję leksykograficzną, która zawiera kilkaset haseł przygotowanych przez kilkudziesięciu autorów. Stworzył on wspólną koncepcję całości dzieła, przygotował reprezentatywny katalog haseł i dokonał opracowania redakcyjnego tekstów. Podjął się zadania na miarę dużego zespołu lub instytutu naukowego. „Leksykon pedagogiki religii" oceniam jako dzieło na polskim rynku wydawniczym nowatorskie i bardzo potrzebne, niemające zbyt wielu odpowiedników w literaturze światowej, Czytelnikami „Leksykonu" będą nie tylko teologowie, filozofowie i religioznawcy, ale przede wszystkim socjologowie, psychologowie, pedagogowie i przedstawiciele innych dyscyplin humanistycznych.

Zestaw haseł jest bardzo szeroki, a wiele z nich zostało opracowanych w konwencji interdyscyplinarnej, ponad klasycznymi podziałami na dyscypliny naukowe. Autorzy haseł pochodzą niemal ze wszystkich ośrodków naukowych w kraju (nie tylko z Wydziałów Teologicznych) i spoza kraju (wybitni specjaliści z zakresu pedagogiki religii z obszaru języka niemieckiego). Prezentują oni pedagogikę religii w jej wielowymiarowych aspektach, nawiązując do dyscyplin pokrewnych, jak socjologia i psychologia religii, religioznawstwo, filozofia i teologia religii. Można w „Leksykonie" odnaleźć omówione podstawowe pojęcia, kategorie i terminy, główne teorie pedagogiki religii (klasyczne i współczesne), jej metody badań, biogramy twórców tej dyscypliny (w Polsce i za granicą) i ich ważniejsze publikacje.

„Leksykon" jest ważny i z tego powodu, że jest on przygotowany we współpracy z przedstawicielami pedagogiki religii z Niemiec, którzy w tej dziedzinie wiedzy należą do czołówki światowej. Polska pedagogika religii jest in statu nascendi, ale jej rozwój świadczy dobrze o intelektualnej kondycji polskich pedagogów religii, uprawiających tę dyscyplinę w różnych ośrodkach akademickich. Pedagogika religii, tak jak jest ona rozumiana w „Leksykonie", uzyskuje swój status nauki autonomicznej zarówno z teoretycznego, jak i metodologicznego punktu widzenia.

Nie jest prawdą to, co usiłują twierdzić przedstawiciele katechetyki uprawianej w niektórych ośrodkach kościelnych, że w Polsce jako kraju o wysokim poziomie religijności wystarczy katechetyka, która doskonale bada problemy przekazu wiary, a pedagogika religii jest odpowiednia dla krajów zsekularyzowanych. Ten w istocie nazbyt optymistyczny pogląd utrudnia recepcję osiągnięć zachodniej pedagogiki religii w niektórych ośrodkach kościelnych. Pedagogika religii jako integralna część nauk pedagogicznych, podobnie jak socjologia religii będąca częścią nauk socjologicznych, ujawnia nowe problemy, dylematy edukacji i wychowania religijnego, które występują we wszystkich spo-

łeczeństwach, do pewnego stopnia niezależnie od poziomu ich religijności. „Leksykon" legitymizuje do pewnego stopnia przejście od katechetyki jako dyscypliny wchodzącej do nauk teologicznych do pedagogiki jako dyscypliny zajmującej się człowiekiem i jego związkiem z rzeczywistością transcendentną, badającą religię i religijność jako proces dochodzenia do wiary. „Leksykon" zachęca do rekonstrukcji pedagogiki religii w kierunku nowoczesnych modeli przekazu wiary, z uwzględnieniem perspektywy interdyscyplinarnych powiązań.

Inicjatywa wydania „Leksykonu" zbiega się z ożywioną dyskusją na temat miejsca religii w globalizującym się świecie, w społeczeństwach wchodzących w fazę ponowoczesności, Okazało się, że osłabienie zinstytucjonalizowanej religijności, często utożsamianej z kościelnością, nie implikuje zanikania subiektywnej religijności. Religia we współczesnych społeczeństwach przemieszcza się – tracąc swoje instytucjonalne zakorzenienie do sfery prywatnej, Procesy indywidualizacji (prywatyzacji) religijnej wiążą się z desekularyzacją społeczeństw współczesnych. Równocześnie od końca lat osiemdziesiątych obserwuje się w niektórych krajach powrót religii na scenę publiczną. W wielu ważnych wydarzeniach politycznych religie odgrywają istotną rolę. Traci na znaczeniu retoryka „zmierzchu religii".

Paradygmat sekularyzacji nie jest już dominujący w wyjaśnianiu zjawisk religijnych we współczesnych społeczeństwach. Pedagogika religii pomaga – obok socjologii i psychologii religii – zrozumieć i wyjaśnić zmieniającą swoje formy i miejsce w społeczeństwie religię, funkcje, jakie wypełnia „powracająca" religijność (także w fundamentalistycznych kształtach), kim są ci poszukujący nowej jakości religijnej (czy duchowości), w jakim sensie ożywienie religijne, o ile w ogóle występuje, wiąże się z kryzysem nowoczesności.

Niezwykle cenne są badania empiryczne z zakresu pedagogiki religii w wymiarze międzynarodowym, dotyczące religijności dzieci i młodzieży. Sam „Leksykon" jest dowodem na to, że taka współpraca między Polską i Niemcami już się rozwija. Jest ona szczególnie ważna i z tego powodu, że procesy przemian w religijności w naszym kraju upodabniają się do tych, jakie zauważa się w społeczeństwach zachodnioeuropejskich. W perspektywie jednoczącej się Europy i nasilających się procesów globalizacji badania międzynarodowe z zakresu nauk pedagogicznych są niezwykle potrzebne. „Leksykon" daje też szansę przemyślenia na nowo wymiaru ekumenicznego i interreligijnego pod kątem wychowania ku etosowi światowemu.

„Leksykon" stanowi bardzo spójną całość, którą z czasem można będzie modyfikować i uzupełniać. W kolejnych edycjach pojawią się zapewne nowe hasła i nowi autorzy, o co będzie znacznie łatwiej niż w wydaniu pierwszym. Wyrażam przeświadczenie, że „Leksykon" trafi do bibliotek naukowych i publicznych. Z pewnością okaże się także niezbędną częścią podręcznego księgozbioru każdego humanisty, nie tylko ze względu na szeroki zakres zamieszczonych haseł, lecz także z uwagi na bibliografię załącznikową. Opowiadam się w sposób zdecydowany za opublikowaniem „Leksykonu pedagogiki religii" w Wydawnictwie Księży Werbistów Verbinum, które ma ogromne doświadczenie i kompetencje w wydawaniu tego typu dzieł.

Lublin, 30.06.2006 Prof. dr hab. Janusz Mariański

Ks. prof. dr hab. Janusz Mariański
Katolicki Uniwersytet Lubelski
w Lublinie

Cyprian Rogowski, *Pedagogika religii. Podręcznik akademicki*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011, ss. 531.

Podręcznik pedagogiki religii jest dziełem, które ukazuje się na gruncie polskim po raz pierwszy. Jego autor, ks. prof. Cyprian Rogowski już wcześniej, bo w 2007 roku wydał pod swoją redakcją obszerny, bo liczący około 1000 stron, *Leksykon pedagogiki religii*. *Podstawy – koncepcje – perspektywy* (Wydawnictwo Księży Werbistów VERBINUM, Warszawa 2007). Pedagogika religii tak jak jest ona rozumiana w *Leksykonie*, uzyskuje status nauki autonomicznej, zarówno z teoretycznego, jak i z metodologicznego punktu widzenia. Od wielu lat w Europie Zachodniej, zwłaszcza w Niemczech, prowadzi się badania teoretyczno-praktyczne, w tym z zakresu empirycznej i porównawczej pedagogiki religii. W Polsce wciąż odczuwa się potrzebę rozwijania refleksji pedagogicznoreligijnej oraz wzmacnianie pozycji pedagogiki religii jako nauki wśród innych subdyscyplin naukowych pedagogiki.

Pierwszy w Polsce podręcznik pedagogiki religii w swojej strukturze podzielony został na pięć części, z których każda zawiera po kilka rozdziałów. Pierwsza część zatytułowana *Elementarne zagadnienia pedagogiki religii* kieruje uwagę czytelnika na takie pojęcia, jak: *wychowanie, kształcenie i edukacja*. Tych obszarów dotyka pedagogika ogólna, zajmująca się rozpoznawaniem i opisywaniem zjawisk edukacyjnych, które poddawane są krytycznej analizie, dlatego też Autor najpierw wokół tych właśnie określeń snuje swoją refleksję pedagogicznoreligijną. Konkretna definicja *pedagogiki religii*, czy też różne definicje, zależą od wcześniej przyjętych założeń interpretacyjnych pojęć *religia* i *pedagogika*. Każdą dyscyplinę naukową wyróżnia przedmiot badań, którym się ona zajmuje. W tym kontekście warto zaznaczyć, że podczas konkretnych analiz może dochodzić też do uzupełnień w wymiarze interdyscyplinarnym. Pomimo to każda dyscyplina zachowuje swoją tożsamość przez określony punkt widzenia, za pomocą którego dochodzi do rozpoznania badanego przedmiotu.

Pedagogika religii jako samodzielna dyscyplina naukowa ma na uwadze wychowanie religijne, nauczanie religijne, czy przekaz treści religijnych. Dotychczas jednak panuje rozbieżność wśród naukowców co do przedmiotu badań pedagogiki religii. Warto w tym miejscu wskazać na niektóre aspekty tego zagadnienia, co wyraża się w szczególności w praktycznych odniesieniach do określonych koncepcji. Lekcja religii w szkole, mając na uwadze obszar języka niemieckiego, na przestrzeni historii nadawała i nadal nadaje pedagogice religii określone ukierunkowanie co do pedagogicznoreligijnych teorii kształcenia. W związku z tym rozumiana jest ona jako teoria naukowa odnosząca się do szkolnej lekcji religii. Nie można jednak tego zjawiska rozumieć tak, jakoby szkolna lekcja religii była jedynym obszarem badań pedagogicznoreligijnych, niemniej należy on do jej najważniejszego przedmiotu zainteresowania.

Warto przy tym zaznaczyć, że od strony praktycznej do codziennej działalności pedagogów religii, na płaszczyźnie naukowej, należy także kształcenie nauczycieli religii.

Ponadto poza zadaniami z zakresu szkolnej lekcji religii, należy pedagogikę religii uznać za teorię religijnego wychowania i kształcenia, a dydaktykę religii traktować jako część tego obszaru, który nazywamy teorią religijnego wychowania i kształcenia. Oprócz tego również religijne kształcenie dorosłych, religijne wychowanie w rodzinie i przedszkolu, w ramach jednej teorii wychowania religijnego i kształcenia, ma swoje głębokie uzasadnienie. Takie rozumienie pedagogiki religii jako teorii religijnego wychowania i kształcenia zawierają wydane w Niemczech w latach 1973-1975 *Handbuch der Religionspädagogik* („Podręcznik pedagogiki religii"), *Neues Handbuch religionspädagogischer Grundbegriffe* („Nowy podręcznik pojęć pedagogicznoreligijnych"), jak również *Lexikon der Religionspädagogik* („Leksykon pedagogiki religii").

Pedagogika religii w swoim przedmiocie badań podejmuje głębszą refleksję nie tylko nad samym pojęciem religii, ale także i na fenomen religijności patrzy wielopłaszczyznowo i wieloaspektowo. Dlatego w pierwszej części podręcznika wiele miejsca Cyprian Rogowski poświęca temu zjawisku, jego interpretacji i ewolucji, pod kątem socjologicznoreligijnym i psychologicznoreligijnym. Rozróżnia wyraźnie, opierając się na badaniach socjologicznych, między pojęciami religijność i kościelność w kontekście postępującego zjawiska sekularyzacji. W psychologicznym podejściu do fenomenu religijności porusza bardzo ważne dla pedagogiki religii zagadnienie uczuć religijnych, zwłaszcza ich powstawanie i rozwój u dzieci przedszkolnych.

Te elementarne zagadnienia pedagogiki religii analizowane w pierwszej części stanowią podstawę do dalszego dyskursu naukowego wokół tejże dyscypliny w drugiej części podręcznika, która szeroko traktuje o jej teorii i praktyce (*Teoria i praktyka pedagogiki religii*). Przybliża ona czytelnikowi ewolucyjny charakter poszczególnych koncepcji pedagogicznoreligijnych (nurt materialno-kerygmatyczny, koncepcja hermeneutyczna, model religioznawczo-informacyjny, koncepcja problemowa, teoria curriculum, zasada korelacji), skupiając szczególną uwagę na dydaktyce symbolu, rozumianej jako korelacyjnej dydaktyce symbolicznej. W refleksji wokół zasady korelacji daje się dostrzec zasadniczą relację zachodzącą między Objawieniem Bożym i doświadczeniem człowieka. To teologiczno-antropologiczne powiązanie stanowi istotne założenie dla przekazu treści wiary w praktyce pedagogicznoreligijnej.

Jednocześnie trzeba stwierdzić, że jednostronne otwieranie się w kierunku człowieka czy Boga, bez uwzględniania całości chrześcijańskiego życia, nie może prowadzić w konsekwencji do dojrzałej wiary. W działalności edukacyjno-religijnej, szczególnie w środowisku szkolnym, które ma charakter pluralistyczny, powinno się zabiegać w istocie o integralność wszystkich elementów wzmacniających proces przekazu wiary. Podkreślanie znaczenia obustronnej korelacji i zależności zachodzącej między egzystencją ludzką i Tradycją chrześcijańską może się sukcesywnie przyczyniać do rozwoju myśli pedagogicznoreligijnej, a także poszerzyć spektrum teologicznych i dydaktycznych możliwości tego przekazu. Zastosowanie w nauczaniu religii różnych form przekazu może przynosić pozytywne skutki i wzmacniać samą ideę korelacji. Chodzi tu o nic innego jak tylko o łączenie życia z wiarą, z korzyścią dla rozwoju osobowego wychowanków.

Część trzecia podręcznika szeroko podejmuje rozważania wokół metodologii badań pedagogiki religii (*Metodologia badań pedagogiki religii)*. Jest to o tyle istotne, że zwłaszcza na gruncie polskim nie ma pogłębionej refleksji w tej materii. Rozwój pedagogiki religii wymagał na przestrzeni czasu i nadal wymaga wielu rekonstrukcji i nowych

przemyśleń w kontekście kairologicznym. Taki stan rzeczy wymusza również odpowiednie podejście metodologiczne. Odnosi się to zwłaszcza do sytuacji w Polsce, ponieważ dyskusje podejmowane w tej materii od 1989 roku, nie mają charakteru otwartego, lecz wymuszane są na ogół przez tych reprezentantów, których już nie satysfakcjonuje dotychczasowa sytuacja edukacji religijnej.

Niewątpliwie do rekonstrukcji pedagogiki religii przyczynia się zdecydowanie, ustawicznie podejmowany dyskurs naukowy przez znawców tej problematyki, w celu poszukiwania adekwatnych rozwiązań koncepcyjnych, zgodnych z duchem czasu i oczekiwaniami adresatów. Jak wynika z zadań i zakresu badań naukowych pedagogiki religii, podejmuje ona, jak wyżej zaznaczono, problemy dotyczące teorii i praktyki pedagogiczno-religijnej, towarzyszące procesowi edukacji religijnej w rodzinie, wspólnocie parafialnej, szkole i grupach biorących pod uwagę ogólnokulturowy kontekst Kościoła, religii i społeczeństwa. Pedagogika religii zajmuje się zatem zasadami teorii i praktyki podmiotów edukacyjno-religijnych i jako taka wymaga podstaw teologicznych, pedagogicznych oraz innych nauk społecznych czy humanistycznych.

W kontekście wspomnianych zagadnień Autor w części metodologicznej analizuje stawiane problemy, pytania i zadania od strony fenomenologicznej, historyczno-krytycznej, hermeneutycznej, antropologiczno-kulturowej, socjologiczno-religijnej, psychologiczno-religijnej, empirycznej, teologiczno-normatywnej i pragmatycznej. Te właśnie orientacje wymagają ciągle nowych spojrzeń i rekonstrukcji, zwłaszcza pod kątem refleksji metodologicznej.

Przemyślenia przedstawione w niniejszym podręczniku, zwłaszcza w części pierwszej i drugiej, odnoszą się w szczególności do szkolnego nauczania religii, które jest tu jednak rozumiane jako część ogólnej katechezy Kościoła. Chociaż szkolne nauczanie religii jest głównym przedmiotem analiz w tym podręczniku, to jednak przekaz wiary jako zadanie katechezy i procesu katechetycznego w jego najnowszym pedagogicznoreligijnym rozwoju nie może być pominięte. Dlatego te treści znalazły swoje odzwierciedlenie w czwartej części zatytułowanej *Węzłowe problemy pedagogiki religii*. Krytyczne głosy odnoszące się do katechezy, jak też troska o nauczanie i przekaz wiary przyszłym pokoleniom, stała się dla wielu teologów i dydaktyków okazją do analizowania, wyjaśniania, a często też i oceny nowo pojawiających się myśli i tez.

W ramach katechezy parafialnej, religijne kształcenie dorosłych nie może ograniczać się jedynie do praktykowania form religijnych, lecz chodzi o bardziej poszerzony horyzont światopoglądowy, o stematyzowanie podstawowych zagadnień dotyczących ludzkiego życia i jego sensu. Nie ulega wątpliwości, że proponowane wszelkiego rodzaju kościelne spotkania w ramach formacji dorosłych mogą się przyczynić do kształtowania tożsamości wiary w pluralistycznym świecie. Trzeba jednak mieć na uwadze i to, że religijne kształcenie dorosłych, w odróżnieniu od nauczania religii w szkole, ma charakter dobrowolny i wiąże się z osobistą decyzją zainteresowanej osoby i jej gotowością do podjęcia tego zadania. Poza tym w religijnym kształceniu dorosłych mamy do czynienia przede wszystkim z ludźmi poszukującymi i pytającymi.

Część piąta podręcznika *Aktualna problematyka badawcza pedagogiki religii i perspektywy* podejmuje rozważania wokół najnowszych linii badawczych. Na przełomie XX i XXI wieku można wskazać na badania naukowe bardzo istotnych problemów – nie tyl-

ko w wymiarze teoretycznym, ale również i empirycznym. Tych ostatnich zwłaszcza jest ciągle za mało i dlatego empiryczna pedagogika religii stoi przed nowymi wyzwaniami. Istotne kwestie, jakie podejmują znawcy omawianej materii, to między innymi: nauczanie religii a język; dydaktyka symboli; otwarte sytuacje nauczania: przyjęcie nowych impulsów dydaktycznych wobec zmieniających się zadań szkoły i nauki religii; feministyczna pedagogika religii; otwarcie pedagogiki religii na Kościół powszechny i ekumenizm: odnowa soborowa. Tym właśnie zagadnieniom poświęcona jest ostatnia część podręcznika.

Opublikowany przez Wydawnictwo Adam Marszałek podręcznik Cypriana Rogowskiego oceniam jako dzieło nowatorskie na polskim rynku wydawniczym, bardzo potrzebne i niemające zbyt wielu odpowiedników w literaturze światowej. Czytelnikami *Pedagogiki religii* będą nie tylko przedstawiciele nauk pedagogicznych, psychologowie i socjologowie, ale także teologowie, filozofowie, religioznawcy oraz przedstawiciele innych dyscyplin humanistycznych (np. kulturoznawstwa). Będą oni mogli zapoznać się zarówno z teoretycznym kontekstem pedagogiki religii, jak i z prowadzonymi w jej ramach badaniami empirycznymi. Pedagogika religii jako część integralna nauk pedagogicznych podejmuje nowe problemy i dylematy edukacji oraz wychowania religijnego, które występują we wszystkich społeczeństwach, do pewnego stopnia niezależnie od poziomu ich religijności.

Recenzowany podręcznik pedagogiki religii ostatecznie legitymizuje w Polsce pedagogikę religii jako autonomiczną dyscyplinę naukową zajmującą się człowiekiem i jego związkami z rzeczywistością transcendentną, dyscyplinę badającą religijność jako proces dochodzenia do wiary osobowej, przeżywanej i umocnionej. Podręcznik *Pedagogika religii* pokazuje przekonująco pola działania i refleksji naukowej w odniesieniu do szkolnego nauczania religii, katechezy parafialnej, pozaszkolnego dokształcania młodzieży i dorosłych, nauczania początkowego, świata mediów itd. Po lekturze dzieła ks. Cypriana Rogowskiego nie sposób nie przyjąć opinii wybitnego przedstawiciela niemieckiej pedagogiki religii prof. Egona Spiegela, który w *Słowie wprowadzającym* napisał:

,,Stąd też niemożliwe jest uprawianie pedagogiki religii w oderwaniu od katechetyki i na odwrót. Takie zestawienie pojęć, jak: <pedagogika religii i katechetyka> – źle sformułowane niczym <owoce i jabłka> – w kontekście naszkicowanego tu i podzielanego przez Rogowskiego rozumienia pedagogiki religii, nie będą już możliwe do przyjęcia. W krajach niemieckojęzycznych od czasu synodu w Würzburgu (1974) i podjętej na nim uchwały w sprawie nauczania religii nie dochodzi już do takich nieporozumień. Od tego bowiem czasu nauczanie religii w szkole oraz katecheza rozumiana w sensie ścisłym uznawane są za jedne z wielu obszarów działania czy też filarów pedagogiki religii. Taki punkt widzenia na znaczące konsekwencje dla określenia tego, czym właściwie zajmuje się pedagogika religii, a także – przede wszystkim – dla uporządkowania jej obszarów badawczych w praktyce" (s. 32).

ks. Janusz Mariański

Dr Kazimiera Joanna Wawrzynów OSU
Wrocław

Cyprian Rogowski, Pedagogika religii. Podręcznik akademicki. Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011, ss. 531.

Prof. dr hab. Cyprian Rogowski w swoim dorobku naukowym – oprócz wielu artykułów i różnego rodzaju innych publikacji w języku polskim i niemieckim – ma wiele książek, w których przedstawia szerokie spektrum refleksji pedagogicznoreligijnej. Recenzowana tu praca, będąca efektem wieloletnich badań nad ważnymi zagadnieniami pedagogiki religii osadzonymi w kontekście światopoglądowym i cywilizacyjnym współczesnej nam epoki, potwierdza wysoki poziom jego twórczości naukowej.

„Pedagogika religii. Podręcznik akademicki" dzieli się na pięć części, omawiających kolejno: elementarne zagadnienia pedagogiki religii (49-129), teorię i praktykę pedagogiki religii (133-231), metodologię badań pedagogiki religii (235-316), węzłowe problemy pedagogiki religii (319-358) oraz aktualną problematykę badawczą pedagogiki religii i perspektywy (359-425). Każdy z poszczególnych rozdziałów, na które dzielą się wymienione działy, ze względu na znaczenie i aktualność, wymagałby odrębnego omówienia, to jednak przekroczyłoby znacznie ramy recenzji. Niektóre ze wskazanych problemów autor przedstawił częściowo wcześniej, zwłaszcza w rozprawach: „Koncepcje katechetyczne po Soborze Watykańskim II" (Lublin 1997) oraz „Edukacja i religia. Założenia – uwarunkowania – perspektywy rozwoju" (Lublin 2002), również wydany pod redakcją naukową C. Rogowskiego „Leksykon pedagogiki religii" (Warszawa 2007) podejmuje niektóre z tematów prezentowanych w recenzowanym podręczniku.

W omawianym dziele czytelnik znajdzie odniesienie do aktualnych zagadnień społeczno- kulturowych, takich jak perspektywy socjologii i psychologii religii (92-113), oraz przedstawienie problemów pedagogiki religii w obliczu kryzysu religii i społeczeństwa (117-129). Na tym tle zostaje przedstawiona wnikliwa analiza złożonej tematyki pedagogicznoreligijnej. Autor książki szeroko ukazuje aktualne kwestie badawcze pedagogiki religii i jej perspektywy, wytyczając nowe linie badawcze. Korzysta z teologicznej i pedagogicznej literatury europejskiej, zwłaszcza niemieckiej. Zna z autopsji specyfikę Europy Zachodniej. Studiował bowiem we Włoszech i w Niemczech, uczestniczy w wielu sympozjach, jest członkiem znaczących gremiów krajowych i międzynarodowych, m.in. należy do Międzynarodowego Stowarzyszenia Pedagogów Religii (AKRK), a swoje badania konfrontuje z bogatą literaturą zachodnią. W roku 2002 założył renomowany polsko-niemiecki periodyk pedagogiki religii KERYKS przy współpracy z zagranicznymi ośrodkami akademickimi (między innymi Prof. Egon Spiegel, Uniwersytet Vechta, Prof. Annette M. Stross, Pädagogische Hochschule Karlsruhe), obchodząc 10 lecie jego istnienia. Jest to czasopismo o wymiarze międzynarodowym, międzykulturowym i interdyscyplinarnym, pragnące przerzucać mosty polskiej i niemieckojęzycznej pedagogiki religii i katechetyki, zwłaszcza ze względu na wspólną Europę i zachodzące procesy globalizacyjne w świecie.

C. Rogowski sytuuje swoją refleksję pedagogicznoreligijną w realiach współczesnego świata, bo to środowisko, w którym żyjemy, jest aktualnym *locus educandi*. Najnowsza jego książka dzięki temu trafnie i przekonująco definiuje nowe zjawiska i procesy dokonujące się we współczesnym świecie, inspiruje do uwzględniania ich w badaniach naukowych i w planowaniu edukacyjnej praktyki. Zaletą tego podręcznika akademickiego jest przenikanie się w zgromadzonych w nim głębokich refleksji, różnych przemyśleń i odniesień do obecnej sytuacji społeczno-politycznej. Dzięki temu czytelnik zostaje wprowadzony w złożoność problemów współczesnego świata i wyzwań edukacyjnych, które są tegoż konsekwencją.

Publikacja pierwszego akademickiego podręcznika pedagogiki religii w pięćdziesiąt lat po Soborze Watykańskim II wpisuje się w proces realizacji jego wskazań, stanowi, bowiem inspirację dla specjalistów w dziedzinie katechetyki i pedagogiki religii. Jeśli *Gaudium et spes* nr 1(„Radość i nadzieja, smutek i lęk ludzi w naszych czasach, szczególnie ubogich i wszelkich uciśnionych, są również radością i nadzieją, smutkiem i lękiem uczniów Chrystusa; i nie można znaleźć nic prawdziwie ludzkiego, co nie odbijałoby się echem w ich sercach") jest tekstem soborowym najczęściej cytowanym w literaturze teologicznej, to w kategoriach odczytywania znaków czasu należy podjąć wezwanie autora książki do budowania infrastruktury edukacyjno-religijnej zwłaszcza pod kątem osób z niepełnosprawnością intelektualną (por. s. 230).

Dalsze budowanie kultury dialogu i komunii w relacjach interpersonalnych oraz w instytucjonalnej współpracy polsko- i niemieckojęzycznych pedagogów religii, proponowane w książce, zainspirował również ks. prof. C. Rogowski, który organizując w roku 2010 wraz z prof. E. Spiegelem Pierwszy Polsko-Niemiecki Kongres Pedagogiki Religii w Olsztynie, umożliwił młodym naukowcom poznanie długiej już wspólnej drogi badawczej przedstawicieli naszych narodów i zainspirował on do budowania nowych mostów w europejskiej pedagogice religii.

Ukazanie się omawianego dzieła w okresie twórczych przygotowań Kościoła Katolickiego do (trwającego obecnie) Synodu Biskupów na temat nowej ewangelizacji jest znakiem włączenia się w nurt wspólnej odpowiedzialności za jakość głoszenia Dobrej Nowiny przyszłym pokoleniem.

Dr Kazimiera Joanna Wawrzynów OSU

Dr. Kazimiera Joanna Wawrzynów OSU
Wrocław

Cyprian Rogowski hat, neben zahlreichen Artikeln und verschiedenen anderen Publikationen in polnischer und deutscher Sprache, in seinen bisherigen Büchern jeweils ein breites Spektrum religionspädagogischer Reflexion entfaltet. Das Niveau seiner Arbeiten wird einmal mehr durch die hier rezensierte Arbeit, als Resultat langjähriger religionspädagogischer Forschung im weltanschaulichen und zivilisatorischen Kontext unserer gegenwärtigen Epoche unterstrichen.

Das vorliegende Lehrbuch setzt sich aus fünf Teilen zusammen, in denen sukzessive die folgenden Themenfelder behandelt werden: elementare Fragen der Religionspädagogik (49-129), Theorie und Praxis der Religionspädagogik (133-231), Methodologie religionspädagogischer Untersuchungen (235-316), Schlüsselprobleme der Religionspädagogik (319-358) sowie die aktuelle Forschungssituation der Religionspädagogik und ihre Perspektiven (359-425). Jedes einzelne Kapitel bedürfte in Anbetracht seiner Bedeutung und Aktualität einer separaten Besprechung, was jedoch den vorgegebenen Rahmen einer Rezension erheblich sprengen würde. Manche der behandelten Themen hat der Verfasser teilweise schon in früheren Abhandlungen behandelt, vor allem in seinen Veröffentlichungen „Katechetische Konzeptionen nach dem II. Vatikanischen Konzil" (Lublin 1997) und „Religiöse Erziehung. Voraussetzungen – Bedingungen – Entwicklungsperspektiven" (Lublin 2002). Auch das von C. Rogowski herausgegebene „Lexikon der Religionspädagogik" (Warszawa 2007) berücksichtigt einige der im Lehrbuch erörterten Fragestellungen.

Das besprochene Werk zeigt einen starken Bezug zu aktuellen soziokulturellen Problemstellungen, so berücksichtigt es in besonderer Weise Fragen der Religiosität aus der Sicht der Religionssoziologie und der Religionspsychologie (92-113) sowie der Religionspädagogik angesichts der Krise von Religion und Gesellschaft (117-129). Vor diesem Hintergrund skizziert Rogowski umfassend das komplexe religionspädagogische Themenspektrum und zieht nach einer Synthese aktueller religionspädagogischer Forschungsfragen und der mit ihnen verbundenen Perspektiven abschließend neue Forschungslinien. Dabei stützt er sich auf ein breites internationales Angebot an, sowohl theologischer als auch pädagogischer Literatur und berücksichtigt dabei insbesondere die deutsche. Insbesondere westeuropäische Spezifikum kennt Prof. C. Rogowski aus eigener Erfahrung. Er studierte in Italien und in Deutschland, unternahm viele wissenschaftliche Reisen, nahm teil an zahlreichen internationalen Symposien. Im Jahre 2002 gegründete er die deutsch-polnische religionspädagogische internationale, interkulturelle und interdisziplinäre Zeitschrift KERYKS (die in Kooperation mit unter anderem Egon Spiegel, Universität Vechta, und Annette M. Stross, Pädagogische Hochschule Karlsruhe, bereits ihr 10-jähiges Bestehen feiern konnte), um mit dieser im Hinblick auf ein gemeinsames Europa und weitreichende Globalisierungsprozesse eine Brücke zu schlagen zwischen der polnischen und deutschsprachigen Religionspädagogik mit ihren, insbesondere religionsunterrichtlichen und katechetischen Konzeptionen.

Rogowski setzt mit seinen religionspädagogischen Reflexionen an der Gegenwart an und sieht im Milieu des täglichen Lebens einen aktuellen *locus educandi*. Aufgrund dessen arbeitet das neue Buch von C. Rogowski treffend und überzeugend Phänomene und Prozesse heraus, die aktuell zu beobachten sind, und inspiriert zu deren Beachtung in Forschung und Unterricht.

Der Vorzug des vorliegenden akademischen Lehrbuches liegt nicht nur auf der Reflexionsebene, sondern in Überlegungen, die ausdrücklich an aktuellen soziopolitischen Situationen anknüpfen. Dank dessen wird die Leserin bzw. der Leser in die Komplexität zeitgenössischer Probleme eingeführt und mit den Herausforderungen für die Bildung als deren Konsequenzen bekannt gemacht.

Die Publikation des ersten akademischen Lehrbuchs der Religionspädagogik in Polen, fünfzig Jahre nach der Eröffnung des II. Vatikanischen Konzils, fügt sich in den Prozess seiner Realisierung ein und trägt zur Inspiration ihrer Spezialisten/innen auf etwa dem Gebiet der Katechetik und des Religionsunterrichts bei. Wenn *Gaudium et spes* Nr 1 („Freude und Hoffnung, Trauer und Angst der Menschen von heute, besonders der Armen und Bedrängten aller Art, sind auch Freude und Hoffnung, Trauer und Angst der Jünger Christi. Und es gibt nichts wahrhaft Menschliches, das nicht in ihren Herzen seinen Widerhall fände") der meist zitierte konziliare Text in der theologischen Literatur ist, dann darf man im Hinblick auf das Entschlüsseln der Zeichen der Zeit die Aufforderung des Buchautors, religionspädagogische Infrastruktur unter besonderer Berücksichtigung der Personen mit intellektueller Behinderung (vgl. S. 230) zu gestalten, als ganz im Sinne des Zweiten Vatikanums treffend annehmen.

Die Konstituierung einer Kultur des Dialogs und der Kommunikation in zwischenmenschlichen Beziehungen wie auch das im Buch angemahnte institutionelle Zusammenwirken polnischsprachiger und deutschsprachiger Religionspädagogen/innen motivierten Cyprian Rogowski zusammen mit Egon Spiegel, im Jahre 2010, den Ersten deutsch-polnischen Kongress der Religionspädagogik in Olsztyn zu organisieren. Dadurch wurde insbesondere jungen Wissenschaftlern/innen ermöglicht, den schon lange gemeinsamen Forschungsweg der intellektuellen Repräsentanten polnischer wie deutscher Theologie kennenzulernen. Sie wurden angeregt, neue Brücken in der europäischen Religionspädagogik zu errichten.

Das Erscheinen des besprochenen Werkes in einer Periode schöpferischer Vorbereitungen der Katholischen Kirche auf die Bischofssynode zum Thema Neuevangelisierung unterstreicht die Bereitschaft der Religionspädagogik, sich einbeziehen zu lassen in eine gemeinsame Verantwortung für die Qualität der Verkündigung des Evangeliums mit Blick auf die nächsten Generationen.

Dr. Kazimiera Joanna Wawrzynów OSU

Prof. dr hab. Egon Spiegel
Universität Vechta

Pedagogika religii. Podręcznik akademicki – Słowo wprowadzające

Podręczniki, podobnie jak leksykony, stanowią kamienie milowe, zbierają w całość i dokumentują stan rozwoju dyscypliny naukowej. Są wyrazem i produktem pewnej cezury, chwili refleksji, wyrazem ciągłej gotowości do pochylania się nad jej przedmiotem badań, zasadniczymi problemami badawczymi i istotnymi zagadnieniami. Podręczniki i leksykony dokonują podsumowań i bilansów. Ponieważ dostarczają przeglądu standardów, podstaw i perspektyw danej dziedziny nauki, są niezbędne i szczególnie cenione w czasach przełomowych jako instrumenty, które z czułością sejsmografu rejestrują dokonujące się tam zmiany. Spojrzenie w głąb dyscypliny, które umożliwiają, jest nie tylko spojrzeniem zwróconym wstecz, lecz również wybiegającym w przyszłość. Utrwalają bowiem procesy rozwojowe i zasoby wiedzy, niejako je konserwując, aby na ich bazie móc otwierać coraz to nowe etapy badań i dydaktyki.

W tym sensie są zatem nośnikiem postępu, kołem zamachowym, mają charakter programowy, wskazują kierunki i wytyczają nowe szlaki. Mówiąc krótko: stanowią oparte na solidnej bazie awangardowe wyzwanie, które z perspektywy niektórych użytkowników może wydawać się nawet prowokacją. Aby jednak odpowiadać oczekiwaniom, zarówno jakościowym, jak i ilościowym, uwzględniać muszą zarówno perspektywę interdyscyplinarną i międzynarodową, a także w tym samym stopniu opierać się zarówno na teorii i na praktyce.

Ten, kto natknie się na podręcznik czy leksykon będący w stanie sprostać tym wszystkim wymogom, może mówić o szczęściu. Nie bierze się ono jednak z niczego, lecz składa się na niewiele okoliczności i oddziaływań. Powstanie takich książek musi z czegoś wynikać. Nie wystarczy tu sama tylko sukcesywna obserwacja i przyjęcie perspektywy kairologicznej, potrzeba natomiast czegoś więcej: gromadzenia z pasją materiału wyselekcjonowanego pod określonym kątem, w innowacyjnym celu, a następnie dokonania jego przeglądu i złożenia go w konstruktywną całość z jasno określonej pozycji hermeneutycznej. Z tego właśnie powodu leksykony i podręczniki wymagają od swoich autorów benedyktyńskiej wręcz cierpliwości.

W tym kontekście jest więc rzeczą oczywistą, że powstanie podręczników i leksykonów wymaga nie tylko wysokiego stopnia przedmiotowych kompetencji, lecz również odważnej wizji pozwalającej na stworzenie i realizację nieszablonowego projektu. Temu niełatwemu wyzwaniu określenia swojej dziedziny z perspektywy podręcznika stawił czoła jego autor, prof. dr theol. habil., dr phil. Cyprian Rogowski, od dziesięcioleci prowadzący swoją działalność naukową na pograniczu polskiej i niemieckiej pedagogiki religii. Przyjął on na siebie niełatwą rolę budowniczego mostów (pontifexa) między odmianami tej dyscypliny nauki w obydwu krajach, pośrednika między częściowo zbieżnymi, częściowo zaś zupełnie odmiennymi kontekstami historycznymi, kulturowymi i międzynarodowymi, które zadecydowały o kierunkach ich rozwoju. Podręcznik jest rezultatem jego nieustającej pracy i działalności na rzecz pedagogiki religii w Niemczech

i Polsce – w Niemczech jako profesor prowadzący wielokrotnie gościnne wykłady na uniwersytecie Vechta, w Polsce jako długoletni wykładowca akademicki, promotor i recenzent wielu przewodów doktorskich i habilitacyjnych. Szczególnym wyrazem tej działalności było założenie przez prof. Rogowskiego w 2002 roku specjalistycznego, dwujęzycznego (polsko-niemieckiego) pedagogicznoreligijnego czasopisma KERYKS o charakterze międzynarodowym, interdyscyplinarnym, międzykulturowym, międzyreligijnym i ekumenicznym, czasopisma, którego jest on głównym, niezwykle zaangażowanym wydawcą (we współpracy z naukowcami z sąsiednich krajów i przy wsparciu Rady Naukowej złożonej z przedstawicieli różnych narodowości i religii). Czasopismo to zawdzięcza swoją międzynarodową renomę również składowi kolegium redakcyjnego (m.in. prof. Martin Jäggle z uniwersytetu w Wiedniu) oraz gościnnym komentarzom takich osób jak bp Franz Bode, Gesine Schwan czy Lech Wałęsa.

Dodać tu również należy, że podczas pracy nad podręcznikiem prof. Rogowski mógł odwoływać się do jedynego w swoim rodzaju, wydanego przez siebie w roku 2007, obszernego Leksykonu Pedagogiki Religii, który dzięki niezliczonym artykułom autorstwa przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych z wielu krajów, dostarcza szczegółowego obrazu nie tylko polskiej pedagogiki religii.

Na bazie takich doświadczeń naukowych i dydaktycznych, na gruncie renomowanego, istniejącego od prawie dziesięciu lat i wyznaczającego standardy czasopisma specjalistycznego, a także na podstawie leksykonu, niemającego sobie równych nie tylko w polskiej, lecz również w całej wschodnioeuropejskiej pedagogice religii, olsztyński pedagog religii nie tylko może sobie pozwolić na napisanie podręcznika, lecz jest do tego wręcz zobowiązany. Temu, kto tak jak prof. Rogowski jest za pan brat zarówno z zachodnioeuropejską, jak i wschodnioeuropejską pedagogiką religii wraz z ich częściowo odmiennymi tradycjami i problematyką badawczą, kto w dziedzinie pedagogiki religii nie obawiał się wstąpić na długą i z pewnością nie zawsze łatwą drogę prowadzącą przez Włochy i Niemcy (z czym łączył się chociażby trud opanowania języków obcych), kto w trakcie swojej kariery naukowej nieustannie zbierał owoce swego niezwykłego zaangażowania (m.in. w ramach swojego przewodu doktorskiego u prof. Herberta Zwergela z Uniwersytetu w Kassel), w zasadzie nie pozostaje do wyboru nic innego jak tylko pomnożenie tych owoców poprzez publikację, która sprawi, że staną się one dostępne dla wszystkich. Jest to kolejny już wkład prof. Rogowskiego w pracę jego scientific community, stanowiący kontynuację jego długoletniej działalności naukowej i organizacyjnej na Wydziale Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, gdzie przez dwie kadencje pełnił funkcję dziekana.

Podręczniki i leksykony przedstawiają naukowy krajobraz widziany oczami ich autorów. Dlatego też są one obiektywne i subiektywne zarazem. Tak jak z punktu widzenia pilota to samo lotnisko w zależności od kierunku i wysokości podejścia wygląda zupełnie inaczej, tak i rzeczywistość dyscypliny naukowej jawi się zupełnie inaczej z punktu widzenia różnych autorów. Podczas gdy jeden wędrowiec mija jakiś element krajobrazu obojętnie lub w ogóle go nie dostrzegając, inny może poświęcić mu szczególną uwagę.

Podobnie też niektórzy czytelnicy dostrzegą w podręczniku potwierdzenie czy nawet wzmocnienie własnego punktu widzenia, inni z kolei będą zdania, że niektóre

perspektywy czy stanowiska zostały wyeksponowane nadmiernie lub też przeciwnie – niedocenione, jeszcze innym brakować będzie odniesienia do określonych zagadnień. Kompleksowość materiału, obfitość informacji i koncepcji teoretycznych, wysoki poziom refleksji w pedagogice religii w sposób konieczny wymuszają na autorach podręczników określenie priorytetów oraz zagadnień mniej istotnych. Żaden naukowiec nie jest w stanie ogarnąć całości dyskusji i odzwierciedlić jej w sposób całościowy, tym bardziej wówczas, gdy musi dodatkowo liczyć się z ograniczeniami, którym podlegają publikacje. Ograniczenia treściowe wynikają z przyczyn systemowych. Nie zniechęciły one jednak prof. Rogowskiego do pracy nad podręcznikiem, który stanowi znaczące ubogacenie pedagogicznoreligijnego dyskursu.

Nie każdy byłby w stanie nadążyć za nestorem postępowej jak na polskie standardy, ukierunkowanej międzynarodowo, zakotwiczonej w kontekście globalnym pedagogiki religii pod względem tempa i wytrwałości jego działalności wydawniczej oraz treści jego publikacji (czasopismo specjalistyczne, leksykon, podręcznik), nie każdy będzie również w stanie zrozumieć dobrze uzasadniony rozkład akcentów i dobór przedstawianych stanowisk, które często charakteryzują się tym, że odzwierciedlają tendencje rozwojowe i doświadczenia krajów niemieckojęzycznych w porównywalnych warunkach. Można to pokazać na przykładzie rozumienia pedagogiki religii jako dziedziny nauki, która dostrzega w szkolnym nauczaniu religii, w parafialnej katechezie, w pozaszkolnym dokształcaniu młodzieży i dorosłych, w nauczaniu początkowym, w pedagogice wczesnorozwojowej oraz w świecie mediów pole działania i refleksji naukowej. Stąd też niemożliwe jest uprawianie pedagogiki religii w oderwaniu od katechetyki i na odwrót. Takie zestawienie pojęć jak: „pedagogika religii i katechetyka" – źle sformułowane niczym „owoce i jabłka" – w kontekście naszkicowanego tu i podzielanego przez Rogowskiego rozumienia pedagogiki religii, nie będą już możliwe do przyjęcia. W krajach niemieckojęzycznych od czasów synodu w Würzburgu (1974) i podjętej na nim uchwały w sprawie nauczania religii nie dochodzi już do takich nieporozumień. Od tego bowiem czasu nauczanie religii w szkole oraz katecheza rozumiana w sensie ścisłym uznawane są za jedne z wielu obszarów działania czy też filarów pedagogiki religii. Taki punkt widzenia ma znaczące konsekwencje dla określenia tego, czym właściwie zajmuje się pedagogika religii, a także – przede wszystkim – dla uporządkowania jej obszarów badawczych w praktyce.

To, co odnieść można do każdej publikacji naukowej, typowe jest również dla podręcznikow i leksykonów: stanowią one bilans pewnego etapu, rodzaj warsztatowego sprawozdania, i w tym sensie mają charakter tymczasowy. Już w momencie ich ukazania się niemal natychmiast pojawia potrzeba modyfikacji, uzupełnienia czy też kontynuacji.

Oprócz tego trzeba pamiętać również o tym, że każdy podręcznik jest produktem określonego spojrzenia danego autora na specyficzny obraz określonej dziedziny wraz z jej szczegółowymi przedmiotami. Podręczniki charakteryzuje obszerność i rozmach. Ich autorzy sięgają swym spojrzeniem daleko, starając się naświetlić możliwie wiele zakątków i mało uczęszczanych ścieżek, nie zapominając przyjrzeć się również temu, co dzieje się niejako na peryferiach badanej dziedziny, a jednocześnie nie zatracając się w szczegółach. Są mistrzami w balansowaniu między tym, co zbyt ogólne, a tym, co zanadto szczegółowe, między wywodem zbyt wyczerpującym, a zanadto zwięzłym, między (terminologicznymi) implikacjami a eksplikacjami. Wiele z tego, co zostanie powiedzia-

ne, nie może zostać wyczerpująco uzasadnione, na naukowe dygresje nie można sobie pozwolić. Dyscyplinę, którą muszą narzucić sobie autorzy, mogą oni odczuwać jako niemalże bolesną, szczególnie wówczas, gdy przychodzi im zrezygnować ze wskazywania zainteresowanemu czytelnikowi nowych dróg poznawczych i wymagać od niego wysokiego kredytu zaufania. Jednak w zamian za to czytelnik otrzymuje zwarty materiał ujęty w ramy przemyślanej, opartej na jasnej koncepcji i logicznie uporządkowanej publikacji.

Niniejszy podręcznik ma charakter naukowy: napisany został przez wybitnego znawcę pedagogiki religii na bazie aktualnego dyskursu naukowego i skierowany do naukowców zajmujących się pedagogiką religii, do przedstawicieli społeczności akademickiej zainteresowanych tą tematyką, do kolegów i koleżanek wykładających pedagogikę religii w ramach swojej uniwersyteckiej działalności dydaktycznej, do studentów teologii praktycznej, nauczycieli, pastorów i katechetów oraz do wszystkich, których ciekawość skłoni do uchylenia drzwi „gmachu pedagogiki religii".

Jednocześnie podręcznik ten ma charakter interdyscyplinarny, karmi się bowiem dialogiem z naukami społecznymi i humanistycznymi, szczególnie zaś z naukami o wychowaniu, którym autor poświęcił nawet w swoim specjalistycznym czasopiśmie KERYKS osobną rubrykę, redagowaną przez prof. dra hab. Bogusława Śliwerskiego z Uniwersytetu Łódzkiego (ze strony polskiej) oraz prof. dr hab. Annette M. Stroß z Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Karlsruhe (ze strony niemieckiej).

Podręcznik ten ma również charakter międzynarodowy: na jego kształt znaczący wpływ wywarła bowiem długoletnia międzynarodowa wymiana poglądów i doświadczeń autora z przedstawicielami niemieckiej, włoskiej, francuskiej i anglosaskiej pedagogiki religii (należy tu zwrócić uwagę na międzynarodowy skład Rady Naukowej czasopisma KERYKS). Dlatego też skierowany jest on nie tylko do czytelników polskich, lecz również do środowiska naukowego krajów wschodnioeuropejskich oraz oczywiście również do przedstawicieli zachodniej pedagogiki religii.

Ponadto jest to również książka kościelna: jej autor nie tylko bowiem porusza się w ramach zakreślonych przez nauczanie Kościoła i na gruncie przekazu biblijnego, lecz ponadto wypełnia je życiem, czerpiąc z pedagogicznoreligijnej teorii i praktyki, i podkreślając w ten sposób dynamikę teologii praktycznej w jej specyficznym obszarze zainteresowań, jaki stanowi pedagogika religii obejmująca nie tylko katechezę i nauczanie religii w szkole.

Jednocześnie książka ta ma wymowę ekumeniczną i międzyreligijną, podejmuje bowiem, zarówno w sposób domyślny, jak i zupełnie otwarcie, problematykę dialogu ekumenicznego i międzyreligijnego. Prezentując postawę kompatybilną wobec innych wyznań i religii wraz z ich naukową refleksją, pod- trzymuje i wspiera dialog.

Nie można zapomnieć również o tym, że jest to książka głęboko duchowa, ukazująca, w jaki sposób horyzontalna perspektywa ludzkiego życia społecznego może wskazywać na perspektywę wertykalną – Boga. Przenikanie się tych dwóch perspektyw: horyzontalnej i wertykalnej stanowi szczególną cechę tej książki.

Podręcznik pedagogiki religii Cypriana Rogowskiego, nawiązujący również w dużym stopniu do wyników badań z dziedziny socjologii religii, prowadzonych przez polskiego badacza z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, prof. dra hab. Ja-

nusza Mariańskiego, wyznacza w pedagogice religii standardy, których nie da się już zakwestionować, a jednocześnie stanowi bazę, na której będzie mógł opierać się dialog naukowy nie tylko w Polsce, lecz również daleko poza jej granicami. Już dziś można stwierdzić, że książka Rogowskiego wpisuje się na stałe w historię dziedziny. Można życzyć sobie, aby została ona szeroko rozpowszechniona, również za sprawą tłumaczeń i spotkała się z intensywnym odzewem.

Niniejsza publikacja prof. Rogowskiego powstała przede wszystkim z myślą o młodej kadrze naukowej, podobnie jak było to w przypadku organizacji 1. Polsko-Niemieckiego Kongresu Pedagogiki Religii, który odbył się w Olsztynie. Programowe wprowadzenie, przyjęte z wielką uwagą przez uczestników, wygłosił konsul generalny w Gdańsku Joachim Bleicker, a otworzył go znakomitym wykładem ks. prof. dr hab. Janusz Mariański z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Kongres przebiegał pod znakiem współpracy młodych naukowców, a podsumowany został niezwykle trafnie przez prof. dra hab. Norberta Mette z Uniwersytetu w Dortmundzie.

Również z myślą o młodych naukowcach, zgodnie z kryteriami Niemiecko-Polskiej Fundacji na rzecz Nauki, prof. Rogowski podjął starania o założenie Niemiecko-Polskiego Towarzystwa Pedagogiki Religii. Zamierzenie to jest kolejną próbą przyczynienia się do trwałego porozumienia między Polską a Niemcami.

Prof. dr hab. Egon Spiegel

Prof. Dr. Egon Spiegel
Universität Vechta

Pedagogika religii. Podręcznik akademicki – Ein Wort zum Geleit

Lehrbücher wie Lexika sind Wegmarken. Sie fokussieren und dokumentieren den Entwicklungsstand einer Wissenschaftsdisziplin. Sie sind Ausdruck und Produkte einer Zäsur, eines Innehaltens, einer immer wieder notwendigen konzentrierten Sicht auf ihren Forschungsstand, auf ihre zentralen Themen und wesentlichen Fragestellungen. Lehrbücher und Lexika resümieren und bilanzieren. Weil sie – überblicksartig – über Standards, Grundlagen und Perspektiven einer Wissenschaft informieren, sind sie vor allem in Zeiten des Umbruchs als seismografische Instrumente zur Wahrnehmung von Veränderungen innerhalb dieser Wissenschaft gefragt und geschätzt. Durch ihre umfängliche Art des Einblicks ermöglichen sie den Rückblick im Interesse eines Ausblicks. Sie halten Entwicklungsverläufe und Wissensbestände fest, konservieren sie, um vor diesem Hintergrund eine je neue Etappe des Forschens und Lehrens zu eröffnen.

In diesem Sinne sind sie progressiv, treiben sie voran, sind sie programmatisch, wegweisend und bahnbrechend, kurz: auf einer soliden Basis avantgardistisch herausfordernd, aus der Sicht einiger Nutzerinnen und Nutzer sicherlich sogar provokativ. Ihren qualitativen wie quantitativen Ansprüchen entsprechen sie erst recht, wenn sie ebenso interdisziplinär wie international verankert und der Praxis ebenso verpflichtet sind wie der Theorie.

Lehrbücher und Lexika, die diesen Bestimmungen genügen, sind Glücksfälle. Sie können nicht aus dem Nichts herbeigezwungen werden, sie können nur aus dem Zusammenspiel vieler Umstände und Kräfte erwachsen. Sie müssen sich ergeben. Ihr Zustandekommen bedarf nicht nur des kontinuierlichen Observierens und kairologischen Blicks, sondern auch der leidenschaftlichen Bereitschaft, spezielles Material – in innovativer Absicht – unter bestimmten Gesichtspunkten zusammenzutragen und dieses aus einer sicheren hermeneutischen Position heraus zu sichten, zu ordnen und produktiv, kreativ zusammenzuschauen. Nicht zuletzt sind Lehrbücher und Lexika deshalb auch Fleißarbeiten.

Vor dem Hintergrund dieser Bestimmungen ist es einsichtig, dass sich das Zustandekommen von Lehrbüchern und Lexika nicht nur hoher fachwissenschaftlicher Kompetenz, sondern auch dem Wagnis zum Wurf und Entwurf verdankt.

Als jahrzehntelanger Grenzgänger bzw. Brückenbauer (Pontifex) zwischen der polnischen und deutschen Religionspädagogik (mit ihren ebenso gemeinsamen wie besonderen historischen, kulturellen und internationalen Kontexten) hat sich Prof. Dr. theol. habil., Dr. phil. Cyprian Rogowski – die Insider dürfte es nicht überraschen – nun auch dieser Herausforderung gestellt: sein Fachgebiet aus der Perspektive eines Lehrbuches zu vermessen. Er tut dies vor dem Hintergrund eines unermüdlichen kontinuierlichen Arbeitens und Wirkens für die Religionspädagogik in Deutschland und Polen, in Deutschland als mehrmaliger Gastprofessor der Universität Vechta, in Polen auf der Ba-

sis langjähriger Lehre sowie gutachterlicher Tätigkeiten in Promotions- und Habilitationsverfahren und – in besonderer Weise – auf der beachtlichen Basis der internationalen, interdisziplinären, interkulturellen bzw. interreligiösen und ökumenischen bilingualen (deutsch-polnischen) religionspädagogischen Fachzeitschrift KERYKS, die er im Jahr 2002 gegründet hat und seitdem (zusammen mit Kollegen/innen aus dem benachbarten Ausland und unterstützt durch einen multinational und multireligiös zusammengesetzten wissenschaftlichen Beirat) mit einem beeindruckenden Engagement hauptverantwortlich herausgibt, einer Zeitschrift, die ihr internationales Renommee nicht zuletzt durch die Zusammensetzung ihrer Schriftleitung (darunter auch Prof. Dr. theol. Martin Jäggle von der Universität Wien) sowie Gastkommentare wie die von Bischof Franz Bode, Gesine Schwan oder Lech Walesa unterstreicht.

Mehr noch: Rogowski kann beim Verfassen seines Lehrbuches auf ein einzigartiges voluminöses *Lexikon der Religionspädagogik* zurückgreifen, das – 2007 von ihm herausgegeben – durch unzählige Beiträge einer internationalen und interdisziplinären Autorenschaft ein detailliertes Gesamtbild der nicht nur polnischen Religionspädagogik zeichnet.

Auf der Basis seiner Erfahrungen in Forschung und Lehre, auf dem breiten, tragfähigen Untergrund einer hochrenommierten, seit fast zehn Jahren existierenden und Maßstäbe setzenden Fachzeitschrift und einem Lexikon, das hinsichtlich seiner Qualität wie Quantität nicht nur in der in Polen, sondern im Ganzen osteuropäischen Raum vertretenen Religionspädagogik seines Gleichen sucht, kann sich der Olsztyner Religionspädagoge Rogowski nicht nur das Verfassen eines Lehrbuches erlauben, er unterliegt geradezu der Pflicht, ein solches zu verfassen. Wer wie Rogowski in der westeuropäischen wie osteuropäischen Religionspädagogik mit ihren teilweise unterschiedlichen Traditionen und wissenschaftlichen Problemstellungen heimisch ist, wer sich nicht gescheut hat, in der Religionspädagogik die lange, sicherlich nicht immer leicht begehbare Wegstrecke über Italien und Deutschland zurückzulegen (man denke nur an die Widrigkeiten des Erlernens von Fremdsprachen), und im Laufe seiner Wissenschaftsbiografie unaufhörlich und mit hohem persönlichen Einsatz ihre besten Früchte gesammelt hat (u. a. im Rahmen seines Promotionsprojekts bei Prof. Dr. Herbert Zwergel, Universität Kassel), dem bleibt im Grunde keine andere Wahl, als die Erträge seines Schaffens dadurch zu vermehren, dass er sie der Allgemeinheit zur Verfügung stellt, um damit – einmal mehr – die Arbeit der eigenen Scientific Community voranzubringen. Rogowski tut dies im Anschluss an eine lange, zweimalige Amtszeit als Dekan einer großen Theologischen Fakultät.

Lehrbücher und Lexika vermessen die Landschaft aus dem je eigenen Blickwinkel ihrer Autoren und Autorinnen. Sie sind deshalb objektiv und subjektiv zugleich. So wie sich dem Piloten die eine und selbe Landebahn aus unterschiedlicher Richtung und Höhen verschieden zeigt, so erschließt sich den einen Autoren/innen die Wirklichkeit ihrer Disziplin anders als den anderen. Und so wie der eine Wanderer einem bestimmten Punkt in der Landschaft nur eine beiläufige Beachtung schenkt oder diesen möglicherweise sogar übersieht, widmet ihm ein anderer seine ganz besondere Aufmerksamkeit.

So sehen sich die einen Leser/innen in ihrem eigenen Blick bestätigt und bestärkt, andere sind der Auffassung, dass bestimmte Sichtweisen bzw. Positionen überzogen oder unterbelichtet sind, wieder andere vermissen bestimmte Fragestellungen. Die Komplexität des Stoffes, die Informationsfülle, die Theoriefülle und das hohe Reflexionsniveau in der Religionspädagogik führen beim Verfassen von Lehrbüchern zwangsläufig zu Prioritätensetzungen bzw. Auslassungen. Kein Wissenschaftler, keine Wissenschaftlerin kann noch die gesamte Diskussionslage überblicken und gänzlich abbilden – erst recht nicht innerhalb der Rahmensetzungen, denen Veröffentlichungen unterliegen. Inhaltliche Begrenzungen sind systembedingt vorgegeben. Rogowski lässt sich dadurch nicht davon abhalten, den religionspädagogischen Diskurs durch ein entsprechendes Lehrbuch der Religionspädagogik zu bereichern.

Nicht jede und jeder wird dem Nestor der für polnische Verhältnisse progressiven, international ausgerichteten, in großen globalen Kontexten verankerten Religionspädagogik hinsichtlich Tempo und Durchhaltevermögen seiner Veröffentlichungspraxis sowie der Inhalte seiner zielführenden Publikationen (Fachzeitschrift, Lexikon, Lehrbuch) folgen können – auch nicht in seinen wohlbegründeten Akzentuierungen und Positionierungen, die sich häufig dadurch auszeichnen, dass sie Entwicklungen und Erfahrungen im deutschsprachigen Raum unter vergleichbaren Bedingungen widerspiegeln.

Exemplarisch zeigt sich das in einem Verständnis von Religionspädagogik als einer Wissenschaft, die im Religionsunterricht (der Schule) nicht weniger als in der Katechese (der Kirchengemeinde) oder in der (außerschulischen) Jugend- und Erwachsenenbildung, in der Elementarerziehung bzw. Frühpädagogik oder der Medienwelt zu reflektierende Handlungsfelder sieht, und damit der Unmöglichkeit, von einer Religionspädagogik neben der Katechetik und umgekehrt zu sprechen. Wortverbindungen wie „Religionspädagogik und Katechetik" – so falsch wie „Obst und Äpfel" – sind vor dem Hintergrund des hier skizzierten und von Rogowski vertretenen Verständnisses von Religionspädagogik nicht mehr möglich. Im deutschsprachigen Raum ist das Missverständnis spätestens seit der Würzburger Synode und ihrem Beschluss zum Religionsunterricht (1974) korrigiert worden. Seitdem sind hier Religionsunterricht und Katechese zwei von mehreren Handlungsfeldern oder Säulen der Religionspädagogik. Diese Sicht hat erhebliche Konsequenzen für die Bestimmung dessen, was Religionspädagogik meint sowie – vor allem – die Zuordnung der Handlungsfelder in der Praxis.

Was für jeden wissenschaftlichen Beitrag gilt, ist auch für Lehrbücher wie Lexika typisch: Sie sind Zwischenbilanzen, im Grunde genommen Workshopberichte und in diesem Sinne immer vorläufig. Schon zum Zeitpunkt ihres Erscheinens bedürfen sie eigentlich der Modifizierung, Ergänzung bzw. Fortschreibung.

Darüber hinaus verdankt sich ein Lehrbuch immer der je eigenen Draufsicht seines Verfassers bzw. seiner Verfasserin auf das spezielle Relief einer bestimmten Wissenschaft mit ihren einzelnen Gegenständen. Ein Lehrbuch greift aus, bildet großflächig, weiträumig ab. Lehrbuchautoren/innen lassen ihren Blick weit schweifen, leuchten möglichst viele Ecken und Winkel des Geländes aus und vergessen dabei nicht, auch Randgebiete ins Visier zu nehmen, verlieren sich aber nicht im Blick auf das eine oder andere und damit im Detail. Sie sind Meister in der Gratwanderung zwischen zu allge-

meinen und zu speziellen, zwischen zu ausführlichen und zu knappen Ausführungen, zwischen (terminologischen) Implikationen und Explikationen. Vieles muss unbelegt bleiben, wissenschaftliche Exkurse müssen unterbleiben. Die Disziplin, die sich Autoren/innen dazu abringen müssen, kann von ihnen als geradezu schmerzlich empfunden werden, müssen sie doch der geneigten Leserin und dem interessierten Leser die einen oder anderen Pfade der Erkenntnisse vorenthalten und einen hohen Vertrauensvorschuss abverlangen. Dafür erhalten diese komprimierten Stoff im Rahmen einer durchdachten, durchkonzipierten und sachlogisch aufgebauten Publikation.

Vorliegendes Lehrbuch ist ein *wissenschaftliches* Buch: Es ist verfasst von einem in der Religionspädagogik bestens ausgewiesenen Wissenschaftler auf der Basis des aktuellen wissenschaftlichen Diskurses für Wissenschaftler/innen aus der Religionspädagogik und ein an der Religionspädagogik interessiertes akademisches Publikum, für Kolleginnen und Kollegen der universitär verantworteten und betriebenen Religionspädagogik, für Studenten/innen der Praktischen Theologie, für Lehrer/innen, Pastooren und Katecheten/innen sowie alle, die einmal neugierig in das „Haus der Religionspädagogik" hineinschauen wollen.

Dabei ist dieses Lehrbuch ein *interdisziplinäres* Buch: Es lebt vom Dialog mit den Sozial- und Humanwissenschaften, insbesondere mit der Erziehungswissenschaft, der der Autor in seiner Fachzeitschrift KERYKS sogar eine eigene Rubrik unter der Verantwortung von Prof. Dr. phil. habil. Bogusław Śliwerski, Universität Łódź (für die polnische Seite) und Prof. Dr. phil. habil. Annette M. Stroß, Pädagogische Hochschule Karlsruhe (für die deutsche Seite) eingeräumt hat.

Und es ist ein *internationales*: Geprägt durch den jahrzehntelangen internationalen Austausch des Autors, insbesondere seine Verankerung in der im deutschsprachigen, italienischen, französischsprachigen und angelsächsischen Raum vertretenen Religionspädagogik (hier ist auch zu verweisen auf die internationale Zusammensetzung des Wissenschaftlichen Beirats der KERYKS), ist dieses nicht nur an polnische Kreise, sondern auch an Fachkreise in den osteuropäischen Anrainerstaaten, selbstverständlich auch an die Vertreter/innen der Religionspädagogik im Westen, gerichtet.

Es ist darüber hinaus ein *kirchliches* Buch: Es bewegt sich nicht nur gänzlich im Rahmen der lehramtlichen Vorgaben und auf dem Boden biblischer Überlieferung, sondern füllt diese mit Leben aus der religionspädagogischen Theorie und Praxis und unterstreicht so die Dynamik der Praktischen Theologie in ihrem speziellen Bereich der nicht nur die Säulen Katechese und Religionsunterricht überspannenden Religionspädagogik.

Gleichzeitig ist es ein *ökumenisches* und *interreligiöses:* als es nämlich implizit wie explizit Fragen aus dem ökumenischen und interreligiösen Dialog aufnimmt und sich auch anderen Konfessionen bzw. Religionen und ihrer wissenschaftlichen Reflexion gegenüber als anschlussfähig zeigt und dadurch den Dialog vorantreibt.

Nicht zuletzt ist es ein *spirituelles* Buch: ein der Horizontale des menschlichen Zusammenlebens zugewandtes und darin die Vertikale der göttlichen Mitte herausstellendes und dabei dem Ineinander von Vertikale und Horizontale verpflichtetes Buch.

Mit seinem religionspädagogischen Lehrbuch, das sich stark an den Erträgen der religionssoziologischen Forschung des polnischen Kollegen von der Katholischen

Universität Lublin, Prof. Dr. habil. Janusz Mariański, orientiert, hat Cyprian Rogowski Maßstäbe für die Religionspädagogik gesetzt, die nicht mehr unterschritten werden können, und gleichzeitig eine Basis formuliert, auf der in Polen selbst, aber auch darüber weit hinaus der wissenschaftliche Dialog voranschreiten kann. Rogowski hat mit seinem Buch, das wird man jetzt schon sagen können, Geschichte geschrieben. Dem Band ist – nicht zuletzt durch entsprechende Übersetzungen – eine weite Verbreitung und breite, intensive Rezeption zu wünschen.

Auch bei der vorliegenden Veröffentlichung hat Professor Rogowski, insbesondere die Nachwuchswissenschaftler/innen im Blick – so wie beim 1. Deutsch-Polnischen Kongress der Religionspädagogik, der erstmals in Olsztyn stattfand und u. a. mit einem sehr beachteten programmatischen Grußwort des Generalkonsuls Joachim Bleicker aus Danzig und einem wegweisenden Vortrag von Prof. Dr. habil. Janusz Mariański (Katholische Universität Lublin) eingeleitet wurde, inhaltlich stark geprägt war durch die Mitarbeit von Nachwuchswissenschaftler/innen und am Ende hervorragend resümiert wurde durch einen Vortrag des deutschen Kollegen Prof. Dr. theol. habil. Dr. h. c. Norbert Mette (Universität Dortmund).

Es sind auch die Nachwuchswissenschaftler/innen, die Rogowski – ganz im Sinne der Deutsch-Polnischen Wissenschaftsstiftung (DPWS) – besonders im Blick hat bei der anstehenden Gründung einer Deutsch-Polnischen Gesellschaft der Religionspädagogik und dem Versuch, darüber einmal mehr und nachhaltig zur Verständigung zwischen Polen und Deutschland beizutragen.

Prof. Dr. Egon Spiegel

Dr hab. Mariusz Zemło, prof. KUL
Kierownik Katedry Socjologii Wiedzy i Edukacji
Wydział Nauk Społecznych
Katolicki Uniwersytet Lubelski
w Lublinie

9/2010 KEERYKS

Recenzja wydawnicza numeru poświęconego problematyce: „Nauczanie religii a polityka" na łamach Międzynarodowego Czasopisma Forum Pedagogicznoreligijne

Recenzowany periodyk – numer 9/2010 KERYKS, którego redaktorem naczelnym jest ks. prof. dr hab. Cyprian Rogowski (UWM Olsztyn/Polska) i w skład redakcji wchodzą prof. dr hab. Egon Spiegel (Vechta/Niemcy), prof. dr hab. Annette M. Stross (Karlsruhe/Niemcy), prof. dr hab. Andrea Lehner-Hartmann (Wiedeń/Austria), ks. prof. dr hab. Janusz Mariański (Lublin KUL/Polska), porusza niezwykle aktualne zagadnienia, wokół których już od dłuższego czasu toczy się żywa dyskusja. W dyskurs dotyczący problematyki nauczania religijnego a polityki włącza się coraz szersze grono specjalistów z różnych dyscyplin naukowych, reprezentujących zwłaszcza obszar nauk humanistycznych i społecznych. W ostatnim czasie do dyskusji przyłączyło się też grono wybitnych pedagogów religii z różnych środowisk akademickich zachodnioeuropejskich, jak i polskich. Podejmowanie tej problematyki staje się koniecznością, chociażby ze względu na postępujący pluralizm społeczno-kulturowy i religijny.

Religijne kształcenie zawsze było i będzie politycznym kształceniem, ponieważ chrześcijańskie przesłanie samo w sobie kryje polityczną puentę. W tym kontekście również religijne nauczanie stanowi polityczny wymiar. Mimo to, jak zaznaczają autorzy, w dalszym ciągu zaniedbuje się jego polityczną perspektywę na korzyść estetycznych form percepcji. Większość pedagogów religii nie zdaje sobie nawet z tego sprawy. Nie można mieć żadnych wątpliwości, że każda forma kształcenia realizowana jest w konkretnym społeczno-kulturowym kontekście. Chociaż powyższe zagadnienie, począwszy od lat siedemdziesiątych dwudziestego wieku, zaczęło zyskiwać na znaczeniu, to konkretne wnioski dla pedagogiczno- religijnej refleksji zaczęto wyciągać dopiero w ostatnich latach. Stało się to przede wszystkim za sprawą najnowszych publikacji Bernharda Grümme (*Religionsunterricht und Politik Bestandsaufnahme – Grundsatzüberlegungen – Perspektiven für eine politische Dimension des Religionsunterrichts, Stuttgart: Kohlhammer*; 2009) i Thomasa Schlaga (*Horizonte demokratischer Bildung. Evangelische Religionspädagogik in politischer Perspektive.* Religionspädagogik in pluraler Gesellschaft, t. 14, Herder, Freiburg i. BE 2010).

Dyskusja na temat politycznego kształcenia w pedagogice religii nabrała nowej dynamiki. Podjęcie tej problematyki przez wspomnianych wyżej i innych znawców materii na łamach renomowanego czasopisma KERYKS należy ocenić jako niepodważalny wkład na rzecz ustawicznego pogłębiania refleksji dotyczącej relacji, jaka zachodzi między nauczaniem religijnym a polityką. Przemyślenia te są bardzo ważne, jeśli zważy się, że

nauczanie religijne od samego początku podlegało instrumentalizacji i wykorzystywane było m.in. do stabilizacji lub odnowy stosunków zarówno społecznych, ekonomicznych, jak i politycznych. Mimo to, jak podkreśla Grümme, przypisanie takiej formy wykorzystania nauczania religijnego wyłącznie ingerencyjnej naturze kościelnych i świeckich zwierzchników oraz uznanie jej za wartość przestarzałą, może być fatalne w skutkach. Jest bowiem sprzeczne z logiką religii chrześcijańskiej i stanowi jedynie objaw współczesnej tendencji do funkcjonalizacji, co szybko ujawniłoby nauczanie problemowe. Wystarczy pomyśleć o współczesnym berlińskim sporze o nauczanie religijne, który w opinii niektórych obserwatorów nosi wręcz znamiona *Kulturkampfu* i coraz częściej wysuwanych żądaniach zwiększenia roli wychowania religijnego w obliczu postępującej deprawacji młodzieży – mowa m.in. o modzie na libacje alkoholowe i filmach pornograficznych w komórkach naszych podopiecznych –, aby sobie uzmysłowić, że również dzisiaj nieświadomie zmierzamy ku instrumentalizacji nauczania religijnego.

Być może fakt, że niekiedy spór o znaczenie nauczania religijnego zwyczajnie eskaluje, jest efektem rosnącego przeświadczenia w kręgach kościelnych, że obecnie lekcje religii są jedynym sposobem na nawiązanie kontaktu z młodzieżą – co potwierdzają badania Sinusa. Czy tego chcemy, czy nie: nauczanie religijne ma zarówno społeczne, jak i polityczne znaczenie? Nawet gdyby przedstawiciele nauczania religijnego otwarcie temu zaprzeczali, to jego strukturalne i systematyczne zależności wciąż – być może jeszcze mocniej oddziaływałyby na społeczeństwo, co zresztą wykazano już w ramach krytyki ideologicznej. Najwyraźniej wszystko zależy od postawy samego nauczania religijnego, a co za tym idzie, również pedagogiki religii. W kontekście powyższych przemyśleń niebagatelne znaczenie mają następujące pytania: Czy pedagodzy religii są świadomi tych zjawisk? Jak powinni ustosunkować się do przekazywanych treści? Czy religia w zasadzie nie powinna być prywatną sprawą każdego z nas? Czy polityczny wymiar jest nieodłączną częścią chrześcijańskiej logiki, czy wynika dopiero z kontekstu jej stosowania? A jeżeli celem wiary jest podkreślenie niezależności człowieka w obliczu Boga, również w kontekście społecznym i historycznym? Czy to wystarczy do uzasadnienia politycznego wymiaru nauczania religijnego? Czy szkolno-teoretyczna legitymizacja nauczania religijnego w ogóle wymaga teoretycznego uzasadnienia? Jak mogłoby ono wyglądać? Takie i inne pytania wyznaczają strukturę przemyśleń autorów poszczególnych artykułów, które ku ścisłości, uzupełnione zostały o analizę innych koncepcji politycznego kształcenia.

Warto tu z całą rozciągłością podkreślić, na co szczególną uwagę zwracają autorzy artykułów recenzowanego numeru, iż oprócz dydaktyki politycznej i politycznego kształcenia, przedmiotów czysto politycznych, także inne przedmioty szkolne powinny w zakresie swoich kompetencji działać na rzecz lepszego zrozumienia, społecznych, ekonomicznych i politycznych wątków. Szkoła jako instytucja publiczna ma za zadanie przygotowywać do życia we współczesnej demokracji. Obowiązek ten ciąży także na szkolnym nauczaniu religijnym.

Analizując pedagogicznoreligijny dyskurs pod kątem przemyśleń autorów, należy stwierdzić, że uwzględnianie politycznego wymiaru we wszystkich dziedzinach nauczania jest wręcz konieczne. Chociaż trudno jest o jednoznaczne wnioski, to jednak legitymizacja politycznego wymiaru nauczania religijnego sprowadza się do trzech kierunków argumentowania. Jednym z nich jest uzasadnienie teologiczne, ponieważ teologia interpretuje wiarę jako pewien praktyczny sposób bycia. Wiara i życie, poznanie i postępowanie, mistyka i polityka, są trwale ze sobą powiązane, aczkolwiek jednego nie można sprowadzać do drugiego.

Drugi kierunek ma na uwadze kontekstowo-refleksyjne uzasadnienie. Żaden inny przedmiot nie jest w równym stopniu motywowany i reglamentowany politycznymi wytycznymi, co nauczanie religijne. W zapisie konstytucyjnym, z jednej strony państwo jest odpowiedzialne za to, aby nauczanie religijne miało swój wkład w porządkowanie wartości demokratycznego społeczeństwa, z drugiej zaś z powodu konieczności zachowania światopoglądowej neutralności realizację jego założeń oddaje się w dłonie wspólnoty religijnej. Trudno nie dostrzec tu, jak polityka i społeczeństwo próbuje legitymizować własne stanowiska, powołując się na religijne założenia albo pozbawić ich politycznego charakteru poprzez umieszczenie w religijnym kontekście. Uprawianie religii w wymiarze społecznym powoli staje się poważnym dydaktycznoreligijnym problemem. Problemem, który może pokazać, co tak naprawdę chrześcijaństwo może wnieść do publicznej, społecznej debaty.

Słynna wypowiedź Ernsta-Wolfganga Böckenförde rozpatrywana z perspektywy żydowskochrześcijańskiej tradycji, może dodatkowo zyskać na znaczeniu. Böckenförde stwierdził, że wolnościowe państwo uniezależnione od kościoła jest skazane na normatywne uwarunkowanie, którego samo nie może zagwarantować. Dając impulsy do humanizacji demokracji, chrześcijaństwo czynnie uczestniczy w procesie demokratyzacji oraz wpływa na kształtowanie demokratycznej kultury. Jako religia publiczna udziela się w aktualnych debatach. W odniesieniu do kontekstu szkolnego oznacza to, że z jednej strony wciąż istnieje konieczność ideologiczno-krytycznej refleksji nad politycznymi wątkami nauczania religijnego, a z drugiej, że jego specyficzny wkład w ogólne kształcenie wciąż musi być krytycznie, lecz produktywnie rozwijany.

Trzeci kierunek argumentowania sprowadza się do kształceniowo-teoretycznego uzasadnienia. Nie może ono wynikać jedynie z politycznej natury wiary. Należy wykazać, że nauczanie religijne w znacznym stopniu przyczynia się do rozwoju umiejętności postępowania zgodnie z zasadami nauki religii, pomagając tym samym w „uczłowieczeniu" człowieka. Trzeba też udowodnić, że wkład nauczania religijnego w szkolne kształcenie bez tego wymiaru jest niekompletny.

Recenzując niniejszy numer KERYKSA, należy stwierdzić, że wszystkie przemyślenia autorów pokazują, jak wiele nauczanie religijne dzięki swojemu politycznemu wymiarowi wnosi do uczłowieczenia uczniów konfrontowanych z różnymi sytuacjami życiowymi. Wkład politycznego wymiaru nauczania religijnego ma również ogromne znaczenie dla zgłębiania innych kluczowych zagadnień edukacyjnych. Nie bagatelizując uniwersalnego przesłania chrześcijańskiej nadziei, ważny jest tu temat dotyczący zróżnicowania poszczególnych obszarów rzeczywistości. Autorzy, weryfikując rozmaite obszary życia społecznego, odpowiadają w sposób konstruktywny na pytanie, jak dalece komunikacyjno-teoretyczna koncepcja publicznej religii może przeciwdziałać systematyczno-teoretycznym indukowanym ograniczeniom kształcenia.

Reasumując, należy jeszcze raz zaakcentować, iż poszczególne artykuły prezentują wysoki poziom merytoryczny, ich autorzy dostrzegają też potrzebę nowoczesnego spojrzenia na omawiane zagadnienia, zwłaszcza w kontekście kariologii pedagogicznoreligijnej.

Lublin, 21.06.2012 Dr hab. Mariusz Zemło, prof. KUL

Prof. dr hab. Paweł Prüfer
Akademia im. Jakuba z Paradyża
Gorzów Wielkopolski

Keryks 13(2014)
Forum Pedagogicznoreligijne
Międzynarodowe – Międzykulturowe – Międzydyscyplinarne
Religionspaedagogisches Forum
International – interkulturell – interdisziplinär

Problematyka edukacji religijnej nabiera coraz większego znaczenia w obliczu gwałtownie zachodzących przemian społeczno-kulturowych i cywilizacyjnych. Pluralizm zauważa się nie tylko w odniesieniu do indywidualnych postaw i stylu życia – ciągłym przemianom podlega również współczesna szkoła. Dzieci i ich rodzice zmuszeni są stawiać czoło wyzwaniom ustawicznie zmieniającej się rzeczywistości. Wobec narastających tendencji pluralistycznych i postmodernistycznych oraz pogłębiającego się sekularyzmu konieczne jest podejmowanie wielorakich inicjatyw, które przeciwdziałałyby tym zjawiskom. Celowi temu służą z pewnością ukazujące się fachowe materiały, podejmujące tematykę edukacji religijnej dzieci, młodzieży i dorosłych.

Do realizacji tego zadania włączył się też międzynarodowy periodyk KERYKS, który ukazuje się regularnie od 2002 roku i ma charakter interdyscyplinarny, międzykulturowy, międzyreligijny i ekumeniczny. Redaktorem naczelnym jest ks. prof. dr hab. Cyprian Rogowski (UWM Olsztyn/Polska) i w skład redakcji wchodzą prof. dr hab. Egon Spiegel (Vechta/Niemcy), prof. dr hab. Annette M. Stross (Karlsruhe/Niemcy), prof. dr hab. Andrea Lehner-Hartmann (Wiedeń/Austria), ks. prof. dr hab. Janusz Mariański (Lublin KUL/Polska).

Problematyka prezentowana w periodyku, reflektowana przez autorów zachodnioeuropejskich i polskich, wkracza w pole aktualnych zagadnień pedagogicznoreligijnych, w szczególności z zakresu porównawczej pedagogiki religii, dyscypliny nadal dość rzadko uprawianej. W literaturze przedmiotu odnotowuje się jak dotąd, niewiele publikacji z metodologii porównawczej pedagogiki religii.

Tematy poruszane na łamach niniejszego renomowanego periodyku stanowią cenny przyczynek w tej materii. Chociaż w Polsce, w odróżnieniu od obszaru języka niemieckiego, mówi się na ogół o katechezie szkolnej i w literaturze stosuje się przeważnie terminy odpowiadające tej dyscyplinie wiedzy, jaką jest katechetyka, to jednak od momentu wprowadzenia lekcji religii do szkoły (1990 r.) odczuwa się wyraźnie, że należy uzupełniać dotychczasowe rozważania o aspekt szkolny oraz dziedzinę pedagogiki religii. Obydwa środowiska niewątpliwie mają sobie nawzajem wiele do zaoferowania z rozumianego wielowymiarowo bogactwa kulturowego. Do współpracy zapraszani są przedstawiciele międzynarodowych środowisk naukowych, reprezentujący także pokrewne

dyscypliny wiedzy, wybitni znawcy socjologii i socjologii religii, pedagogiki, psychologii i psychologii religii, religiologii, filozofii i teologii. W ten sposób interdyscyplinarny profil treści periodyku wzbogaca w znacznej mierze zarówno polską, jak i zachodnioeuropejską literaturę przedmiotu.

Kolejny numer 13 (2014) KERYKSA poświęcony jest w całości zagadnieniom wczesnej edukacji. Do współpracy zaproszono uznanych specjalistów z różnych międzynarodowych środowisk akademickich. Treści zawarte w tym numerze przybliżają czytelnikowi niezwykle relewantny dyskurs wokół tej problematyki. Zwrócić należy przede wszystkim uwagę na jego walor komparatystyczny, uwzględniając zwłaszcza toczące się aktualnie dyskusje w obszarze nauk o wychowaniu.

Autorzy podjęli między innymi takie tematy jak:

- Edukacja elementarna w Polsce w świetle integralnego rozwoju i wychowania (Krystyna Chałas). Celem przedstawionego opracowania jest ukazanie wychowania przedszkolnego i edukacji wczesnoszkolnej w świetle teorii integralnego rozwoju S. Kunowskiego. Autorka dokonuje analizy tej teorii i odnosi ją do okresu rozwoju dziecka na etapie edukacji elementarnej.
- Refleksja teologiczna w przedszkolu: o życiu, śmierci, początku i końcu (Sabine Pemsel-Maier). Niemal wszystkie państwowe programy edukacyjne i wytyczne dotyczące wychowania przedszkolnego uwzględniają włączanie dzieci w refleksję teologiczną, której zadaniem jest uwrażliwienie ich na religijny wymiar rzeczywistości. Widoczna jest tu wyraźnie zmieniona perspektywa pedagogiki religii, w której dzieci traktowane są jako samodzielne religijne podmioty. W odróżnieniu od teologii naukowej celem teologii dziecka jest wspólna refleksja nad pytaniami natury religijnej, które motywują dzieci do poszukiwania na nie odpowiedzi i kształtowania własnych przekonań.
- Edukacja religijna w przedszkolu – podstawy teoretyczne i zadania (Norbert Mette). Autor zwraca uwagę na fakt, że od pewnego czasu wiele dzieci wzrasta bez jakiegokolwiek kontaktu z religią. W ten sposób niedoceniony zostaje czynnik wspierający znacząco rozwój dziecka, co ma daleko idące konsekwencje. Pedagogika religii podejmuje próbę reagowania na tę sytuację za pomocą różnych koncepcji: edukacji i wychowania do duchowości, edukacji i wychowania do wrażliwości religijnej, a także edukacji i wychowania religijno-konfesyjnego.
- Nauczanie religijne w zakresie wczesnej edukacji jako nauczanie interreligijne (Carola Fleck). W ramach tego nauczania autorka reflektuje to zagadnienie w kontekście nauczania interkulturowego, mając na uwadze pluralistyczne społeczeństwo niemieckie pod względem socjo-kulturowym i religijnym.
- Edukacja przedszkolna i wczesnoszkolna z perspektywy polskiej (Cyprian Rogowski). Od dłuższego czasu w Polsce toczą się dyskusje wokół edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej. Przybrały one na sile w momencie, kiedy Ministerstwo Edukacji Narodowej zdecydowało o edukacji szkolnej sześciolatków. Opinie na ten temat są podzielone, a ich argumentacja za i przeciw doprowadziła nawet do skrajnych stanowisk. Autor stawia słuszne pytanie, jak dalece te zróżnicowane

opinie mają swoje głębsze uzasadnienie, a może wynikają one z przesłanek czysto politycznych i ideologicznych.

- Profesjonalizacja ekspertów w zakresie wczesnej edukacji w Niemczech – wyzwania i postulaty działaniowe (Katharina Kluczniok, Hans-Günther Roßbach). Specjaliści w tej materii są na ogół zgodni, iż o skuteczności kształcenia w ogóle decyduje okres wczesnego dzieciństwa. Dlatego też należy w szczególny sposób zatroszczyć się o odpowiednią kadrę zarówno od strony jakościowej, jak i kompetencyjnej.

Ocena

W mojej ocenie, opracowania autorów prezentują wysoki poziom naukowy zarówno pod względem merytorycznym, jak i metodologicznym. Problematyka w nich poruszana jest mi bliska i leży w głównym nurcie moich zainteresowań badawczych.

Na tle innych publikacji, które są mi znane, niniejsze artykuły naukowe są znakomite i opracowań o takim profilu w obszarze edukacyjnym, zwłaszcza w kontekście zmieniających się ustawicznie uwarunkowań społeczno-kulturowych ciągle jest brak. Recenzując zaprezentowany numer KERYKSA, należy też podkreślić, że pojęcia *kształcenie*, *wychowanie*, *edukacja* wymagają niemal ciągłej weryfikacji, nowego na nie spojrzenia. Takie podejście do badań, czego wyraźnym przykładem są niniejsze opracowania, wynika z pluralizmu społeczno-kulturowego i światopoglądowego. Dlatego też wysoko należy ocenić dyskurs poruszanych w nich problemów, zwłaszcza refleksję naukową autorów w płaszczyźnie wieloaspektowości zagadnień edukacyjnych i ich interdyscyplinarności. Szczególnie w tym ostatnim wymiarze, badania naukowe wymagają ustawicznie nowych przemyśleń pedagogicznych pod kątem kairologicznym. Tym właśnie wyzwaniom może służyć w całej rozciągłości recenzowany numer periodyku, w którym autorzy z różnych międzynarodowych środowisk akademickich przybliżają czytelnikowi treści związane z poruszaną problematyką.

Wniosek końcowy

W moim przekonaniu, odnosząc się do całości zreflektowanych treści, pragnę jeszcze raz podkreślić, że autorzy podjęli bardzo ważne problemy, zwłaszcza w kontekście nabierającego na znaczeniu pluralizmu społeczno-kulturowego i procesów globalizacyjnych we współczesnym świecie oraz konstruktywnych dyskusji pedagogicznoreligijnych w tej materii.

Recenzowany periodyk zasługuje zdecydowanie na wydanie go drukiem, ponieważ niezwykle kompetentne przemyślenia autorów mogą zainspirować naukowców do dalszych produktywnych działań zarówno w sferze teorii, jak i praktyki edukacyjnej. Można mieć nadzieję, iż analizy te okażą się owocne dla wszystkich podmiotów edukacyjnych.

Prof. dr hab. Paweł Prüfer

Prof. dr hab. Helena Słotwińska
Wydział Teologii
Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego
Jana Pawła II w Lublinie

Recenzja artykułów do periodyku „KERYKS" 13 (2014)
Forum Pedagogicznoreligijne
Międzynarodowe – Międzykulturowe – Międzydyscyplinarne
Religionspädagogisches Forum
International – Interkulturell – interdisziplinär

„KERYKS" 13 (2014), którego redaktorem naczelnym jest ks. prof. dr hab. Cyprian Rogowski (UWM Olsztyn/Polska) i w skład redakcji wchodzą prof. dr hab. Egon Spiegel (Vechta/Niemcy), prof. dr hab. Annette M. Stross (Karlsruhe/Niemcy), prof. dr hab. Andrea Lehner-Hartmann (Wiedeń/Austria), ks. prof. dr hab. Janusz Mariański (Lublin KUL/Polska), podejmuje problem edukacji religijnej dzieci przedszkolnych i wczesnoszkolnych. Ponadto znalazły się w nim dwa opracowania obejmujące szerszy obszar pedagogiczny, a dotyczące profesjonalizacji specjalistów w Niemczech w zakresie wczesnej pedagogiki oraz o specyfice integralnego rozwoju dziecka w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym w świetle warstwicowej teorii S. Kunowskiego.

Z zakresu edukacji religijnej w przedszkolu zaprezentowane zostało kilka ciekawych zagadnień. Pierwszym z nich jest problem włączania dzieci w refleksję teologiczną, na temat Boga - pierwotnej przyczyny świata oraz na temat sensu życia, cierpienia, śmierci. Ma być wspólna refleksja, gdzie dzieci są traktowane jako samodzielne religijne podmioty. Stawiane tu pytania wykraczające poza zmysłowo dostępną rzeczywistość, motywują dzieci do poszukiwania na nie odpowiedzi i kształtowania własnych przekonań. Najistotniejszym elementem takiej refleksji są rozmowy, ale mogą w niej znaleźć zastosowanie również metody kreatywne niewerbalne (malowanie, lepienie z plasteliny i gliny, układanie, tworzenie akompaniamentu instrumentalnego do historyjki lub obrazka, odgrywanie scen lub przedstawiając je za pomocą figurek). Dzieci są nie tylko zdolne do podjęcia takiej refleksji, ale same inicjują takie procesy i chętnie w nich uczestniczą. Tego rodzaju refleksja teologiczna i filozoficzna nie jest zarezerwowana tylko dla kościelnych placówek przedszkolnych, lecz powinna wpisywać się w profil wszystkich placówek państwowych, ponieważ religia stanowi jeden z wielu sposobów poznawania świata. W odróżnieniu od konfesyjnej edukacji prowadzonej w placówkach kościelnych wspólna refleksja teologiczna stanowi wkład w kształcenie uwrażliwiające na kwestie natury religijnej, które powinno wywierać pozytywny wpływ na każde dziecko.

Dużą wartość merytoryczną ma opracowanie o podstawach teoretycznych i zadaniach edukacji religijnej w przedszkolu. Fakt, iż od pewnego czasu wiele dzieci wzrasta bez jakiegokolwiek kontaktu z religią, jest równoznaczny z niedocenianiem czynnika wspierającego w znacznej mierze rozwój dziecka. To z kolei pociąga za sobą bardzo poważne konsekwencje. Dlatego, pedagogika religii dostrzegając ten problem jako istotny, w celu rozwiązywania go, podejmuje różne koncepcje, a mianowicie: edukacji i wychowania do

duchowości, edukacji i wychowania do wrażliwości religijnej, a także edukacji i wychowania religijno-konfesyjnego. Bardzo ważnym zagadnieniem dotyczącym nauczania religijnego w przedszkolach, szczególnie w Niemczech, jest zarówno aspekt interreligijny tego nauczania, jak i jego wymiar interkulturowy. Takie właśnie nauczanie jest uzasadnione istniejącym w tym kraju zarówno pluralizmem społeczno-kulturowym, jak i religijnym.

Na szczególną uwagę zasługuje artykuł dotyczący edukacji religijnej przedszkolnej i wczesnoszkolnej z perspektywy polskiej. W Polsce bowiem, dyskusje dotyczące tejże edukacji, przybrały na sile szczególnie ostatnio, kiedy Ministerstwo Edukacji Narodowej zdecydowało o nauczaniu szkolnym dla sześciolatków, od 1 września 2013 roku. Polska, po roku 1989, teoretycznie zrzucając jarzmo komunizmu i okupacji sowieckiej, znalazła się wprawdzie w nowej sytuacji, ale oświat boryka się nadal z problemami charakterystycznymi dla poprzedniej epoki. Szkolnictwo na niższym i wyższym poziomie przeżywa kryzys, którego przyczyną są ciągłe zmiany wynikające nie z przemyśleń merytorycznych, lecz mają one podłoże polityczno-ideologiczne. Reformy podejmowane w oświacie, ich zasadność mija się często z rzeczywistością, ponieważ system kształcenia nie jest wolny od nacisków politycznych i ideologicznych. W ławach sejmowych różne opcje polityczne powracają ciągle na nowo do tematów oświatowych, zwłaszcza po wyborach parlamentarnych. Brak stabilności w tak wrażliwym obszarze, jakim jest materia szeroko pojętej edukacji, prowadzi w konsekwencji do destabilizacji. Wspomniana decyzja Ministerstwa Edukacji Narodowej została podjęta przez koalicję rządzącą PO i PSL, bez konsultacji z rodzicami. A przecież to oni powinni współdecydować o edukacji swoich dzieci. Warto odwołać się tu do soborowego nauczania zawartego w „Deklaracji o wychowaniu chrześcijańskim". Dokument mówi, że obowiązek wychowania dziecka spoczywa przede wszystkim na rodzinie. Z kolei inne podmioty edukacyjne, jak Kościół i państwo, winny pomagać rodzinie w wypełnianiu jej zadań. W podobnym duchu wypowiadał się też Jan Paweł II. Rodzina stanowi pierwszą i podstawową komórkę społeczną dziecka, w której dokonuje się jego główna socjalizacja, także religijna, jeśli jest to oczywiście rodzina, dla której wartości religijno-moralne są priorytetowe. Wychowawcza funkcja rodziców dziecka na poziomie przedszkolnym i wczesnoszkolnym powinna mieć na uwadze chrześcijańskie podwaliny, które kształtują osobowość dziecka. Powinni oni zabiegać o zaszczepienie dziecku ideałów moralnych, religijnych i społecznych. To rodzice, a szczególnie matka, kształtują w dziecku zaufanie i właściwe relacje z otoczeniem, co sprawia, że przez to stwarzają szansę jego dalszego rozwoju. Dziecko bardzo silnie związane jest z rodziną więzami naturalnymi (biologicznymi), emocjonalnymi, kulturowymi i ekonomicznymi. Jeśli w rodzinie panuje atmosfera religijna, to jednocześnie wzrastają szanse zainteresowania dziecka doświadczeniami religijnymi. Odczuwana przez dziecko bliskość rodziców wpływa na poczucie jego bezpieczeństwa, co należy do istotnych warunków skuteczności oddziaływań wychowawczych, także w wymiarze religijnym. Ponadto należy podkreślić, iż wielką rolę w socjalizacji religijnej dziecka na poziomie przedszkolnym i wczesnoszkolnym odgrywa hermeneutyczno-dydaktyczny wymiar symbolu. Bez symbolicznych form w procesach religijnego wychowania nie można mówić o pełnym wymiarze religijności jako takiej. Dlatego też w wychowaniu estetycznym i wychowaniu do symbolu ćwiczenie zmysłów należy traktować jako zadanie fundamentalne. Podejmowanie badań w tym obszarze z perspektywy pedagogiki religii, zwłaszcza empirycznej pozostaje nadal wyzwaniem.

Materiał dotyczący wychowania przedszkolnego i edukacji wczesnoszkolnej w świetle teorii integralnego rozwoju według Stefana Kunowskiego, z pewnością również

zainteresuje Czytelników „Keryksa". W jego obszarze znalazły się: teoria tegoż Pedagoga oraz jej odniesienie do analizowanego okresu rozwojowego; przeprowadzona analiza dokumentu prawnego, którym jest podstawa programowa kształcenia ogólnego. W tekście tym ukazano także kierunki badań prowadzone w Katedrze Dydaktyki i Edukacji Szkolnej, dotyczące integralnego rozwoju i wychowania w edukacji elementarnej.

Z kolei, przy omawianiu wychowania elementarnego w wymiarze religijnym i moralnym w tradycji chrześcijańskiej, wyszczególniono różne konteksty społeczne i różne wymiary, w jakich przebiega kształtowanie człowieka jako osoby. I tak pierwszym z nich jest wymiar ideologiczny. Drugim – wymiar praktyk obrzędowych oraz tych, którym osoba religijna oddaje się prywatnie i nieformalnie, z wewnętrznej potrzeby. Wymiar trzeci obejmuje ukształtowanie doświadczenia w taki sposób, by jednostka potrafiła subiektywnie doświadczać kontaktu z rzeczywistością nadprzyrodzoną. Czwarty wymiar to wiedza o dogmatach wiary, a piąty – o odmiennym charakterze – obejmuje konsekwencje zaangażowania religijnego, ujawniające się w codziennym postępowaniu, w relacjach z innymi ludźmi. Różne religie na swój sposób eksponują te wymiary, nadając większe znaczenie jednym, kosztem innych. W chrześcijaństwie praktyka pedagogiczna kładzie szczególny akcent na dwa z przedstawionych wymiarów: praktyki obrzędowe i wiedzę religijną, organizując kształtowanie zaangażowania religijnego przede wszystkim pod ich kątem. Ponadto zwrócono uwagę na sposób funkcjonowania pedagogiki religii w dzisiejszych warunkach wielokulturowości i globalizacji, a także na wielość podmiotów tejże pedagogiki (Kościół, liderzy grup religijnych, kaznodzieje telewizyjni, instytucje państwowe, politycy, przywódcy partyjni). Uchwycenie tej różnorodności przekazów pedagogicznych płynących z tak różnych źródeł jest wielkim wyzwaniem dla tradycyjnej pedagogiki chrześcijańskiej: podejmuje je ona i stosuje nowe środki komunikacji (telewizja, internet, wzrost zaangażowania parafii w środowiskach lokalnych), mając świadomość, że warunkiem jej skuteczności w nowych kontekstach jest nadążanie za przemianami kulturowymi, jednakże z zachowaniem tożsamości doktrynalnej.

Recenzowane artykuły potwierdzają duże zainteresowanie pedagogiki religii problemem religijnego wychowania dziecka przedszkolnego i wczesnoszkolnego. Nie można sprawy kształtowania religijnej wrażliwości odkładać na lata późniejsze, aż dziecko dorośnie i samo zadecyduje. Zaniedbania bowiem w tej dziedzinie mogą przynieść nieodwracalne negatywne skutki. Pedagogika religii przede wszystkim widzi problem, jakim jest konieczność włączania w proces edukacji i wychowania również wymiaru religijnego, z uwzględnieniem zmieniającej się sytuacji społecznej i sytuacji jednostki. Równocześnie proponuje trzy koncepcje rozwiązania tego problemu: 1) edukację i wychowanie do duchowości, 2) edukację i wychowanie do religijnej wrażliwości, 3) **e**dukację i wychowanie religijno-konfesyjne. Ponadto, pedagogika religii, której głównym dążeniem jest dobro i zbawienie, nie tylko dorosłych, ale także i dzieci, czuje swoją odpowiedzialność za „kulturę dorastania" dzieci przedszkolnych i wczesnoszkolnych.

Przedstawione do recenzji materiały naukowe oceniam bardzo dobrze. Posiadają one niekwestionowaną wysoką wartość naukową, merytoryczną i w pełni zasługują na publikację w międzynarodowym periodyku, jakim jest „Keryks".

Prof. dr hab. Helena Słotwińska

Prof. dr hab. Janusz Mariański
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
w Lublinie

Recenzja wydawnicza książki Cypriana Rogowskiego pt.
***Sakroturyzm w dobie globalizacji. Studium transdyscyplinarne*,**
Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2018, ss. 371.

Globalizacja jest procesem albo wielością procesów, w wyniku których wspólnoty państwowo-narodowe czy kulturowe zostają zintegrowane w jedno społeczeństwo światowe (globalne), w jeden wspólny świat. Nie można mówić o jednowymiarowej globalizacji, lecz o globalizacjach. Czym innym jest globalizacja w wymiarze ekonomicznym (wszechobecność kapitalistycznej gospodarki rynkowej), czym innym globalizacja światowej polityki. Globalizacja wyraża się przede wszystkim obiektywnie istniejącymi współzależnościami o wymiarach światowych, zarówno na poziomie struktur, jak i agencji społecznych.

Globalizacja jako proces wielowymiarowy obejmuje wszystkie dziedziny życia politycznego, gospodarczego, społecznego i kulturowego. Dotyczy nie tylko unifikacji sposobów produkcji, sprzedaży i konsumpcji dóbr, ale także ekspansji euroamerykańskiego wzoru cywilizacyjnego i związanego z nim stylu życia. Może w przyszłości doprowadzić do wytworzenia się globalnego ładu gospodarczego i społeczno-kulturowego. Oznacza ona coraz ściślejszą wzajemną zależność między ludźmi, rodzinami, przedsiębiorcami i narodami, a także między gospodarkami i rynkami. Niesie z sobą wiele pozytywnych aspektów, ale i niepokojące zagrożenia. Pogłębiają się kontrasty między gospodarkami krajów wysoko rozwiniętych i krajów uzależnionych, między ludźmi czerpiącymi korzyści z powstałych możliwości a ludźmi pozostającymi na uboczu. Słabi członkowie społeczeństwa zostają pozbawieni odpowiedniej ochrony, a całe narody muszą walczyć o przetrwanie. Pogarszają się warunki życia ludzi będących w potrzebie. Zróżnicowanie struktury globalizacji w sferze gospodarki i kultury dostrzegają socjologowie, którzy rozważają te problemy ze swoją metodologiczną nieufnością i podejrzliwością.

Globalizacja nie może być redukowana do wymiaru ekonomicznego ani traktowana jako zjawisko wyłącznie gospodarcze. Z procesami globalizacji jest ściśle związana rewolucja komunikacyjna i rozpowszechnienie technologii informacyjnej. Obok globalizacji ekonomii i finansów istnieje globalizacja kultury jako wynik szybkiego postępu związanego z technologią informatyczną. Kultury nie można sprowadzić do przełomu utylitarnego, w jej centrum jest i powinien pozostać człowiek, z jego godnością i otwartością na wartości transcendentne. Globalizacja wielu dziedzin życia nie może dokonywać się z pominięciem duchowej i kulturowej tradycji narodów. Przekształca ona wiele dotychczasowych aspektów porządku gospodarczego, politycznego i społecznego, jest procesem wielokierunkowym.

Globalizacja nie jest rzeczywistością jednolitą, składa się na nią szereg różnych procesów w obszarze technologicznym, gospodarczym, ekologicznym, społecznym, moralnym i religijnym, które zwykle wspierając się nawzajem lub konkurując między sobą, wpływają na siebie w sposób bardzo skomplikowany. Zjawiska i procesy globalizacyjne dotyczą zarówno wymiarów indywidualnych, jak i społecznych, instytucjonalnych, a także pozainstytucjonalnych, państwowych oraz ponadpaństwowych.

Globalizacja ma swój wyraz w mobilności współczesnych społeczeństw, ale nie sprowadza się do zróżnicowanego i szybkiego przemieszczania się ludności, jednostek i grup społecznych. I tu dochodzimy do kwestii związanych z zagadnieniem turyzmu w jego różnych wymiarach, w tym i do sakroturyzmu. W literaturze przedmiotu jest wiele opracowań dotyczących ruchu pielgrzymkowego (turystyka pielgrzymkowa) i ruchu turystycznego o celach religijnych (turystyka religijna), to jednak nie ma opracowania całościowego odnoszącego się do dyscypliny naukowej zwanej sakroturyzmem.

Istniejącą lukę w polskiej literaturze teologicznej, socjologicznej i pedagogicznej wypełnia dzieło znanego badacza prof. Cypriana Rogowskiego, zajmującego się od wielu lat pedagogiką religii. Jest on autorem podręcznika ,,Pedagogika religii. Podręcznik akademicki" (Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011), redaktorem i autorem wielu haseł w ,,Leksykonie pedagogiki religii. Podstawy – koncepcje – perspektywy" (Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007) oraz założycielem i redaktorem naczelnym międzynarodowego rocznika ,,KERYKS. Forum Pedagogicznoreligijne" (od 2002 roku).

Studium transdyscyplinarne o sakroturyzmie składa się z sześciu rozdziałów, logicznie ze sobą powiązanych: rozdział I – Branża turystyczna w kontekście przemian społeczno- kulturowych; rozdział II – Wybrane ośrodki kultu religijnego w Polsce; rozdział III – Wybrane ośrodki kultu religijnego w świecie; rozdział IV – Fenomen sakroturyzmu w dialogu interkulturowym; rozdział V – Fenomen sakroturyzmu w dialogu interreligijnym; rozdział VI – Perspektywy sakroturyzmu. Całość opracowania zawiera jeszcze syntetyzujące Zakończenie, Bibliografię oraz Indeks osobowy i rzeczowy.

W rozdziale pierwszym prof. Cyprian Rogowski podejmuje rozważania dotyczące branży turystycznej w kontekście przemian społeczno-kulturowych, przy uwzględnieniu czynników współczesnej globalizacji. Ważne są nie tylko wyjaśnienia terminologiczne odnoszące się do takich pojęć, jak: turyzm, turystyka, rekreacja, czas wolny, ruch turystyczny, produkt turystyczny, miejsce zamieszkania, społeczeństwo mobilne, ale przede wszystkim pojęcie sakroturyzmu jak przedmiotu badań transdyscyplinarnych. Przedmiot badań zjawiska sakroturyzmu nie sprowadza się tylko do kwestii związanych z turystyką religijną i pielgrzymkową, ale sięga do dialogu interkulturowego, a nawet transkulturowego i interreligijnego, przede wszystkim wiąże ze sobą dwa pojęcia: turyzm i *sacrum*.

Rozdziały drugi i trzeci prezentują wybrane ośrodki kultu religijnego w Polsce (Częstochowa, Licheń, Kalwaria Zebrzydowska, Gietrzwałd, Święta Lipka, Kraków – Łagiewniki, sanktuarium Najświętszej Marii Panny Gwiazdy Nowej Ewangelizacji i św. Jana Pawła II, Święta Góra Grabarka) oraz w świecie (Lourdes, Fatima, Guadalupe, Santiago de Compostella, ośrodek ekumeniczny Wspólnoty Taizé). Pobożność maryjna jest wpisana w historię narodu polskiego, a przede wszystkim obecna jest w sanktuariach

maryjnych. Polacy kultywują przywiązanie do Matki Bożej i oddają jej w różnej formie należną cześć.

Kult maryjny jest obecny w wielu krajach Europy i świata. Krótka charakterystyka wybranych miejsc świętych jest bardzo przydatna dla tych czytelników, którzy nie wykazują się szerszą wiedzą religijną. Zrozumienie specyfiki i form oddziaływania sanktuariów pomoże lepiej przyswoić sobie religijne (sakralne) wymiary turyzmu. W uprawianiu sakroturyzmu podczas różnych spotkań turyści korzystają z duchowych wartości kultury religijnej, tworzonej przez człowieka w jej rozmaitych wymiarach i formach.

W rozdziałach czwartym i piątym Autor rozważa relacje religii i kultury, a w tym kontekście sakroturyzm jako rzeczywistość interkulturową i interreligijną. Ważne znaczenie ma tu usytuowanie chrześcijaństwa i Kościoła katolickiego w kontekście innych religii monoteistycznych (judaizm, islam) oraz wielkich religii świata (hinduizm, buddyzm, konfucjanizm, taoizm). W sposób zwięzły, ale wystarczający, charakteryzowana jest doktryna poszczególnych religii oraz wyznań chrześcijańskich i pozachrześcijańskich, połączona z charakterystyką miejsc kultu religijnego. Dialog miedzyreligijny i międzykulturowy jest wylegitymizowany odwoływaniem się do nauczania Kościoła katolickiego, zwłaszcza Papieży: Jana Pawła II, Benedykta XVI i Franciszka.

W piątym rozdziale Cyprian Rogowski zawarł wiele treści koniecznych do zrozumienia wielkich religii świata, co jest niezbędne w dialogu interreligijnym rozwijającym się w kontekście globalizacji. Ukazał nie tylko zwięzłą historię wielkich religii świata, ale i ich doktrynę religijną i moralną, stosunek do kultury i przemiany dokonujące się w tych religiach. Materiały zawarte w tym rozdziale są niezbędne dla wyjaśnienia fenomenu sakroturyzmu w perspektywie dialogu interreligijnego. Turyści w kontakcie z przestrzenią sakralną, jeżeli rozumieją przesłanie poszczególnych religii, lepiej mogą doświadczać *sacrum*, przekraczając próg świątyń niechrześcijańskich i być otwartymi na dialog z ludźmi wyznającymi te religie.

Dialog interkulturowy i interreligijny mogą prowadzić jednostki świadome własnej tożsamości kulturowej i religijnej. Bez poznania własnego dziedzictwa kulturowego i własnej religii prawdziwy dialog nie jest możliwy. Globalizacja sprzyja współpracy między poszczególnymi wyznaniami i religiami, staje się ona coraz bardziej widoczna w różnych dziedzinach życia ludzkiego. Sakroturyzm może także sprzyjać dialogowi międzyreligijnemu. Proces globalizacji do pewnego stopnia sprzyja religijności, chociaż niekoniecznie w takich formach, jak uczęszczanie do kościołów, meczetów czy synagog.

Pogłębiona analiza sakroturyzmu znajduje się w rozdziale VI, do pewnego stopnia najważniejszym w całym opracowaniu. Autor postrzega sakroturyzm jako przestrzeń pedagogiki kościelnej (sakralnej), jako przestrzeń fenomenu spotkania, jako przestrzeń historii, sztuki i muzyki, jak przestrzeń duchowości oraz jako przestrzeń ekologii integralnej. Takie wieloaspektowe spojrzenie na sakroturyzm w dobie globalizacji stanowi solidny fundament w poszukiwaniu dróg do dialogu z różnorodnością kultur i religii. To właśnie religie, związane z rozwojem kultury, usiłują odpowiedzieć na fundamentalne pytania dotyczące ludzkiej egzystencji i całego świata, wskazać na odpowiednie zasady i wartości, a także obrzędy sakralne, zbliżające człowieka do Transcendencji. Sakroturyzm

może być postrzegany jako czynnik interkulturowej i transkulturowej integracji, poprzez odkrywanie cech wspólnych i cech szczególnych pomiędzy religiami.

W uprawianiu sakroturyzmu zwracamy uwagę na historię danych kultur i religii. Przestrzenie sakralne w swoim spektrum celów i zadań z jednej strony przedstawiają historię budowy świątyń, strukturę wnętrza oraz wyposażenie i wystrój, z drugiej strony wskazują na intencje przekazu, w których zakodowane są pamiątki historii ludzkiej i religijności. Na przykład objaśnienie i zrozumienie symboli i tradycji form chrześcijańskiej przestrzeni sakralnej pozwala odkryć, czym jest Kościół w kontekstach społeczno-kulturowych, jakie treści stanowią o tym, czym on jest, pozwalają jednostkom odkrywać także sens ich życia i działania. Obiekt symbolizujący przestrzeń kościelną umożliwia zinterpretowanie na nowo tradycji chrześcijańskiej i kształtowanie osobistego doświadczenia moralnego czy religijnego. Treści dotyczące historii kościoła czy świątyni podczas zwiedzania obiektu sakralnego są nieodzowne, ponieważ służą one rozwojowi wrażliwości duchowej i moralnej, co ma ogromne znaczenie dla międzyludzkiej egzystencji.

Sakroturyzm jest postrzegany jako przestrzeń sztuki i muzyki, które wpisują się w obszar przestrzeni sakralnej, związanej z przekazem znaczenia symboli chrześcijańskich. Autor opracowania przywołuje wiele tekstów, zwłaszcza dokumentów soborowych i papieskich, jak również z literatury przedmiotu, aby przekonująco przedstawić sakroturyzm w perspektywie sztuki i muzyki. Obecne praktyki w obszarze sakralnym świadczą o tym, że wyjazdy grupowe coraz częściej łączą zwiedzanie obiektów sakralnych i dzieł sztuki ze słuchaniem koncertów muzyki kościelnej, zwłaszcza w bazylikach katedralnych i kościołach. Słuchanie takiej muzyki niewątpliwie uwrażliwia sferę zmysłową człowieka i wprowadza go w inny sposób przeżywania swojego bytowania.

Wszystkie wymiary sakroturyzmu jak fenomen przestrzeni sakralnej, spotkania, historii, sztuki i muzyki wpisują się w szeroko rozumianą przestrzeń duchowości i to niezależnie od różnorodności kultur i religii, w tym i duchowości ekologicznej. W rozumieniu Cypriana Rogowskiego sakroturyzm jest czymś znacznie więcej niż turystyką pielgrzymkową czy turystyką religijną. Jest on wieloaspektowym i pogłębionym przeżywaniem *sacrum* w życiu ludzi przemieszczających się w przestrzeni geograficznej w społeczeństwie mobilnym, przeżywających *sacrum* w kontekście różnych kultur i religii. W uprawianiu sakroturyzmu znaczącą rolę odgrywa funkcja dziedzictwa kultury oraz kultur w ich wzajemnym oddziaływaniu. Sakroturyzm może przyczynić się do zbliżenia tych kultur, zrozumienia ich istoty, szczególnie w wymiarze interkulturowym i interreligijnym, z zastosowaniem adekwatnych kryteriów hermeneutycznych.

Sakroturyzm w warunkach globalizacji i sekularyzacji wpisuje się dobrze w dyskusje socjologów na temat sekularyzacji i desekularyzacji w odniesieniu do *sacrum.* Współczesne przemiany społeczno-kulturowe rzutują z pewnością na miejsce i rolę *sacrum* w społeczeństwach zwanych ponowoczesnymi. Według niektórych socjologów ponowoczesność przeciwstawia się *sacrum*, według innych – nie eliminuje ona *sacrum*, ale przyczynia się do tego, że zmienia ono swoje kształty, nie zanika, lecz zmienia swoje miejsce w społeczeństwie, ujawnia się w nowych postaciach w Kościołach, poza Kościołami i religiami (tzw. płynne *sacrum*).

Jeżeli nawet w warunkach sekularyzacji i agresywnego sekularyzmu *sacrum* jest wypierane z życia publicznego, to wygnane *sacrum* powraca w innych miejscach i formach oraz dziedzinach, z których ono do pewnego stopnia wyemigrowało. Przybiera szaty różnorodnej duchowości luźno związanej z religią lub w ogóle z nią niezwiązanej, pojawia się w gospodarce, biznesie, sporcie, polityce i w sakroturyzmie. Można by powiedzieć, że sakroturyzm jest jednym z wielu znaków desekularyzacji we współczesnym świecie, w którym *sacrum* nie zanika, lecz przybiera nowe i rozmaite formy.

Książka Cypriana Rogowskiego „Sakroturyzm w dobie globalizacji" ma charakter nowatorski, nie ma zbyt wielu odpowiedników w literaturze światowej. Ma przede wszystkim walory teoretyczne (wyjaśnienie podstawowych pojęć, opracowanie podstaw i założeń sakroturyzmu, wyodrębnienie problematyki, ustalenie relacji do innych subdyscyplin naukowych). W tym kontekście relewantne jest tu podejście metodologiczne (metody i techniki badawcze, przykłady ich zastosowań w praktyce, oraz własne doświadczenia badawcze z wykładów i seminariów naukowych w uniwersytecie w Olsztynie i w Vechcie w Niemczech, oraz ze spotkań z Hansem Höffmannem właścicielem największej w Europie firmy turystycznej) a także praktyczne (rekomendacje dla działalności Kościołów i religii, instytucji z branży turystycznej, dla osób studiujących kierunek „turystyka i rekreacja" oraz zatrudnionych w przemyśle turystycznym).

Jest to pionierskie opracowanie naukowe, będące zaproszeniem skierowanym do wszystkich zainteresowanych rozwojem teorii i praktyki sakroturyzmu, będące nie tylko inter- ale i transdyscyplinarną perspektywą badawczą, uwzględniającą osiągnięcia wielu dyscyplin naukowych, jak historia turyzmyu, psychologia, socjologia, ekonomia, ekologia, ale i teologia oraz filozofia turyzmu.

Prof. dr hab. Janusz Mariański

Prof. dr hab. Marek Degórski
Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania
Polska Akademia Nauk
Warszawa

Recenzja wydawnicza książki Cypriana Rogowskiego pt.
***Sakroturyzm w dobie globalizacji. Studium transdyscyplinarne*,**
Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2018, ss. 371.

Przedłożona do recenzji rozprawa autorstwa ks. prof. Cypriana Rogowskiego dotyczy kilku bardzo istotnych kwestii współczesnego świata, wszechobecnej wielowymiarowej globalizacji, rozwijającej się mobilności turystycznej społeczeństw i poszukiwaniu przez człowieka wartości poza materialnych, w które wpisują się doznania duchowe, wynikające po części z przesłanek religijnych, a po części z ciekawości porównawczej, czyli odniesienia własnych przemyśleń i doznań do miejsc o znaczeniu historycznym lub symbolicznym.

Bogacenie się społeczeństw, znoszenie barier formalno-administracyjnych w przemieszczaniu się ludzi, sprzyja w coraz większym stopniu zwiększaniu się mobilności współczesnych społeczeństw. W ten nurt aktywności człowieka wpisuje się również sakroturyzm, zarówno w kontekście ruchu pielgrzymkowego (turystyka pielgrzymkowa), jak i ruchu turystycznego o celach religijnych (turystyka religijna), będący głównym przedmiotem badań, których wyniki zamieszczone zostały w recenzowanej książce.

Praca liczy 371 stron, a jej układ jest logiczny i przejrzysty. Składa się z sześciu rozdziałów, bardzo dobrze ze sobą powiązanych: rozdział I – Branża turystyczna w kontekście przemian społeczno- kulturowych; rozdział II – Wybrane ośrodki kultu religijnego w Polsce; rozdział III – Wybrane ośrodki kultu religijnego w świecie; rozdział IV – Fenomen sakroturyzmu w dialogu interkulturowym; rozdział V – Fenomen sakroturyzmu w dialogu interreligijnym; rozdział VI – Perspektywy sakroturyzmu. Całość opracowania zawiera jeszcze syntetyzujące zakończenie, bibliografię oraz indeks osobowy i rzeczowy.

W rozdziale pierwszym Autor odnosi się do zachodzących współcześnie przemian społeczno-kulturowych i ich wpływu na rozwój turystyki, uwzględniąc złożoność zachodzących procesów globalizacji. Definiuje również podstawowe pojęcia z zakresu turyzmu, co ułatwia czytelnikowi jednoznaczne rozumienie takich pojęć, jak: turyzm, turystyka, rekreacja, czas wolny, ruch turystyczny, produkt turystyczny, miejsce zamieszkania, społeczeństwo mobilne. Bardzo logicznie wyjaśnia również własny punkt widzenia sakroturyzmu, który jest przedmiotem Jego badań transdyscyplinarnych prowadzonych w wymiarze turystyki religijnej i pielgrzymkowej, wielokulturowości i istoty *sacrum* w mobilności człowieka.

Rozdziały drugi i trzeci prezentują wybrane ośrodki kultu religijnego w Polsce (Częstochowa, Licheń, Kalwaria Zebrzydowska, Gietrzwałd, Święta Lipka, Kraków –

Łagiewniki, sanktuarium Najświętszej Marii Panny Gwiazdy Nowej Ewangelizacji i św. Jana Pawła II, Święta Góra Grabarka) oraz w świecie (Lourdes, Fatima, Guadalupe, Santiago de Compostella, ośrodek ekumeniczny Wspólnoty Taizé). Wybór ośrodków kultu religijnego jest subiektywnym wyborem Autora, nawiązującym do kultu maryjnego, niemniej jednak bardzo trawnym i charakteryzującym główne jego ośrodki.

W rozdziałach czwartym i piątym Autor odnosi się do pryncypiów wielkich religii świata, ich podstaw wiary oraz różnic kulturowych. Opisuje miejsca święte w judaizmie, chrześcijaństwie, islamie, hinduizmie, buddyzmie, a także opisuje świątynię Konfucjusza w Qufu oraz pięć świętych gór taoizmu. Bardzo istotnym elementem merytorycznym tej części rozważań ma podkreślenie usytuowania chrześcijaństwa i Kościoła katolickiego w kontekście innych religii monoteistycznych (judaizm, islam) oraz wielkich religii świata (hinduizm, buddyzm, konfucjanizm, taoizm).

Bardzo interesujący jest rozdział szósty. W tej części Autor nawiązuje do sakroturyzmu postrzeganego jako przestrzeń pedagogiki kościelnej, a następnie jako przestrzeń fenomenu spotkania, przestrzeń historii, przestrzeń sztuki i muzyki, przestrzeń duchowości, przestrzeń ekologii integralnej. Podkreśla bardzo mocno, że sakroturyzm stanowi drogę do dialogu z różnorodnością kultur i religii. Współczesny człowiek, poszukując odpowiedzi na wiele trudnych pytań, związanych często z podstawami egzystencji, odnajduje wiele odpowiedzi w poznaniu świata, poznaniu tego, co stanowi immanentną siłę naszego istnienia, kultury, sztuki i duchowości. Sakroturyzm wpisuje się bardzo dobrze w ten proces poznawczy. Jak zauważa sam Autor „Przestrzenie sakralne w swoim spektrum celów i zadań przedstawiają budowę świątyń, ich historię, architekturę, strukturę wnętrza, wyposażenie i wystrój oraz wskazują na intencje przekazu w postaci pamiątek historii ludzkiej, jak również religijności różnych pokoleń. Interpretacja i zrozumienie symboli religijnych oraz tradycji form chrześcijańskiej przestrzeni sakralnej pozwala odkryć, czym jest Kościół w wymiarach społeczno-kulturowych, jak również w wymiarze transcendentnym, co pozwala też jednostkom zrozumieć ich sens życia i działania. W kontakcie z obiektem sakralnym, zwłaszcza jakim jest kościół, niezależnie od tego, czy ma on jakąś szczególną wartość dla historii sztuki, czy architektury, wszystko to motywuje do zajęcia stanowiska wobec obcej i własnej religijności. Kościół jako przestrzeń sakralna nie jest miejscem rozrywkowym (*eventem*), ale adwentem, tzn. inscenizacją przekroczenia przestrzeni kościelnej. Takie podejście umożliwia zinterpretowanie na nowo tradycji chrześcijańskiej i kształtowanie osobistego doświadczenia moralnego i religijnego".

Oceniane dzieło prof. Cypriana Rogowskiego jest bezsprzecznie pierwszym na polskim rynku wydawniczym tak szerokim i wielowątkowym opracowaniem z zakresu sakroturyzmu. Dotychczas autorzy zajmujący się turystyką religijną koncentrowali się na ruchu pielgrzymkowym i charakterystyce miejsc pielgrzymek (np. prof. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Antoni Jackowski).

Książka stanowi oryginalne i nowatorskie opracowanie nawet w skali światowej. Mało jest prac podejmujących poruszaną problematykę, szczególnie w kontekście zachodzących wielokierunkowych procesów globalizacji. Autor w sposób bardzo trafny określił sakroturystykę jako nie tylko formę działalności człowieka, ale również jako bardzo istotny element kulturotwórczy naszego życia, którego funkcje poza czynnikiem samego

poznania rzeczywistości obejmują również bardzo szeroki wahlarz doznań duchowych, estetycznych, kulturowych, czy też religijnych. Znajdzie ona szerokie grono odbiorców wśród osób, dla których turystyka to nie tylko forma rekreacji, ale również poszukiwania nowych doznań, poszerzających horyzonty intelektualne i wiedzę o świecie. Dla osób czerpiących z turystyki doznania religijne, stanowi zaś niewątpliwie źródło informacji o miejscach kultu religijnego największych religii świata.

Uważam, że książka prof. Cypriana Rogowskiego powinna zostać wydrukowana w formie przedstawionej do recenzji i służyć dla osób zainteresowanych sakroturystyką za kompendium wiedzy z tego zakresu.

Prof. dr hab. Marek Degórski

Prof. dr hab. Agnieszka Zduniak
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

Recenzja książki Cypriana Rogowskiego: *Sakroturyzm w dobie globalizacji. Studium transdyscyplinarne*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2018, ss. 371.

Współczesne życie społeczne przebiega pod znakiem globalizacji. Zjawisko to doczekało się już wielu definicji, jednak jego badacze są zgodni co do tego, że jego istotą jest sukcesywne zagęszczanie się struktury komunikacji i wzajemnych powiązań: między ludźmi, kulturami, różnymi obszarami życia społecznego, formami wiedzy itp. Podczas gdy na wcześniejszych etapach rozwoju społecznego struktura ta była względnie prosta i przejrzysta niczym luźno tkana sieć rybacka, której poszczególne elementy da się łatwo wyróżnić i opisać, to obecnie można ją przyrównać do sieci pajęczej: efemerycznej, nie zawsze widocznej na pierwszy rzut oka, ale jednocześnie gęsto tkanej, elastycznej, o skomplikowanej, misternej budowie. Badanie tego typu struktur wymaga zawsze czegoś więcej niż pobieżnego spojrzenia: konieczne jest przyglądanie się im pod różnym kątem, z różnych punktów widzenia. Z podobną sytuacją mamy do czynienia w nauce: badacze fenomenów społecznych i kulturowych coraz częściej dostrzegają, że nawet te zjawiska, które w ramach konkretnej dyscypliny wydawały się już dostatecznie poznane i opisane, z innej perspektywy ukazują nowe, niedostrzegane dotychczas aspekty. Dlatego coraz większym uznaniem w świecie nauki cieszą się badania inter- i transdyscyplinarne, umożliwiające złożenie cząstkowych, ale jednak powiązanych ze sobą perspektyw w wielowymiarowy model, odzwierciedlający istotę badanego przedmiotu trafniej niż ujęcia monodyscyplinarne.

Taką właśnie transdyscyplinarną perspektywę badawczą przyjmuje Cyprian Rogowski w swojej monografii „Sakroturyzm w dobie globalizacji". Książka ta stanowi całkowite *novum* na polskim rynku wydawniczym: do tej pory opisywano zjawisko sakroturystyki zwykle z perspektywy religijno-teologicznej (pielgrzymki jako wyraz kultu religijnego) lub z perspektywy ekonomicznej (podróże do miejsc świętych jako rodzaj oferty turystycznej). Zjawisko sakroturyzmu stanowi jednak o wiele bardziej złożoną materię, obejmuje bowiem także kwestie antropologiczne, socjologiczne, polityczne, kulturowe i ekologiczne. Nie mniej ważna jest perspektywa dialogu interkulturowego i interreligijnego. Autor przeprowadza wnikliwą analizę tego, czym jest sakroturyzm, wskazując, że stanowi on przestrzeń pedagogiki kościelnej, fenomenu spotkania, historii, sztuki i muzyki, duchowości, a także dialogu z różnorodnością kultur i religii.

Podczas gdy sakroturystyka obejmuje praktyczne pole działania, to sakroturyzm stanowi obszar tak rozległy, że może stanowić odrębną dyscyplinę uniwersytecką i przestrzeń badań naukowych obejmujących nie tylko opis zjawiska, lecz również ich refleksyjną interpretację na płaszczyźnie transdyscyplinarnej. Omawiana monografia stanowi pionierską propozycję uporządkowania terminologii naukowej związanej z branżą tury-

styczną (w tym z turystyką pielgrzymkową i religijną) rozumianą szeroko, a więc nie tylko w kontekście ekonomicznym czy społecznym, lecz również z uwzględnieniem pogłębionej refleksji sięgającej w sferę psychologii czy duchowości. Taka rozszerzona perspektywa badawcza stanowi odpowiedź na nowe wyzwania epistemologiczne i metodologiczne, przed którymi stoi świat nauki w związku z przemianami kulturowymi zachodzącymi we współczesnym społeczeństwie pod wpływem procesu globalizacji oraz religijnej i kulturowej pluralizacji.

Rozdział pierwszy poświęcony jest branży turystycznej w obliczu współczesnych zmian społecznych i kulturowych. Autor wskazuje tu kluczowe zjawiska składające się na trend globalizacyjny: zmiany w sferze środków komunikacji, nasilenie się ogólnoświatowej mobilności i związany z tym wzrost znaczenia turyzmu/turystyki. Podkreśla, że uwzględnianie dynamiki tych zmian w badaniach naukowych implikuje konieczność prowadzenia badań transdyscyplinarnych, przekraczających granice uznanych dyscyplin nauki. W rozdziale tym zostają również wyjaśnione i sprecyzowane najważniejsze terminy powiązane z problematyką sakroturyzmu, takie jak: turyzm, turystyka, turystyka kulturowa, mobilność, społeczeństwo mobilne itd.

W polskiej literaturze pojęcie „turyzmu" jest używane raczej rzadko; znacznie większą popularnością cieszy się pojęcie „turystyki". Warto jednak dokonać rozróżnienia między tymi pojęciami, aby podkreślić nie tylko rekreacyjny i organizacyjny wymiar tej formy mobilności, ale również wymiar kulturalny, poznawczy, a często również duchowy; przykładem może tu być turystyka studyjna, uczestnictwo w wydarzeniach kulturalnych i festiwalach (tzw. *eventach*), poznawanie dziedzictwa kulturowego narodów i grup etnicznych oraz różne formy pielgrzymowania, niekoniecznie motywowane czysto religijnie. Zyskują one coraz większą popularność, co pociąga za sobą konieczność dostosowania oferty turystycznej do potrzeb klientów, którzy oczekują czegoś więcej niż tylko zwiedzenia miejsc znanych z folderów biur podróży i zapewnienia komfortowych warunków wypoczynku. Taka tendencja stanowi potwierdzenie zarówno tezy Gerharda Schulze'a o tym, że w kulturze współczesnej ceni się bardziej przeżycia i doznania niż zdobywanie i posiadanie rzeczy, jak i słynnej konstatacji Ronalda Ingleharta o zastępowaniu wartości materialistycznych wartościami postmaterialistycznymi. To, że dla człowieka współczesnego bardziej niż dobra materialne, wygoda i bezpieczeństwo egzystencjalne liczą się wartości związane z samorozwojem i samorealizacją, jakością życia, podnoszeniem poziomu wiedzy, indywidualną ekspresją, otwartością na inność, społeczną oraz ekologiczną wrażliwością, znajduje swoje odzwierciedlenie w sposób szczególny w sferze turyzmu.

W powiązanych ze sobą rozdziałach drugim i trzecim Autor prezentuje najważniejsze ośrodki kultu religijnego i turystyki pielgrzymkowej w Polsce i na świecie. Szczególną uwagę poświęca ośrodkom związanym z pobożnością maryjną; przedstawione zostają najbardziej istotne fakty historyczne związane z powstaniem i rozwojem każdego z sanktuariów, a także znane tylko nielicznym ciekawostki. Ośrodki pielgrzymkowe w Polsce (katolickie, ale również prawosławne) odwiedzane są masowo nie tylko przez Polaków, lecz również przez licznych turystów z całego świata. Tego typu podróże dla osób wierzących stanowią przeżycie duchowe, dla osób niewierzących – okazję bezpośredniego zetknięcia się z polską kulturą w jej szczególnie wyrazistej formie; pobożność

maryjna wpisuje się bowiem w wielowiekową tradycję narodową i stanowi klucz do zrozumienia postaw i wartości szczególnie cenionych w polskim społeczeństwie.

Rozdział czwarty i piąty, również skorelowane ze sobą, stanowią udaną próbę przeniesienia refleksji związanych z problematyką sakroturyzmu na obszar interkulturowy i interreligijny. Prezentując miejsca święte religii niechrześcijańskich, Autor zwraca uwagę na to, że każdy, kto pragnie upewnić się w swojej religijnej tożsamości – bez względu na to, z jaką religią czy formą kultu byłaby ona powiązana – nie może pominąć refleksji nad odmiennymi drogami dążenia do Absolutu, w tym w szczególności nad wartościami i normami reprezentowanymi przez inne religie światowe. Szacunek wobec nich, otwartość na dialog, wymiana refleksji i doświadczeń, nie stanowią, jak dawniej sądzono, formy sprzeniewierzania się własnej wierze. Jest wręcz przeciwnie: dojrzała tożsamość religijna to taka, która umie dostrzegać również w innych religiach to, co prawdziwe i święte, a także uznaje, że do poznania Prawdy można podążać różnymi ścieżkami.

Taka postawa w pełni odpowiada wyzwaniom, które przed ludźmi wierzącymi stawia nowoczesne, pluralistyczne społeczeństwo. Autor omawianej publikacji doskonale to rozumie; forma, w jakiej przedstawia święte miejsca hinduizmu, buddyzmu, judaizmu, islamu, konfucjanizmu i taoizmu, jest nie tylko świadectwem jego erudycji, lecz również otwartości i zrozumienia dla ludzi różnych kultur, a także gotowości do stawienia czoła wielkiemu wyzwaniu współczesności, jaki jest dialog interkulturowy i interreligijny. Ukazując miejsca kultu innych religii światowych, akcentuje przede wszystkim to, co łączy, a nie to, co dzieli; podobieństwa, a nie różnice. W ten sposób przezwycięża partykularne wyobrażenia na temat religii i duchowości, opowiadając się za szeroką definicją religii, która jest raczej wyrazem wspólnej wszystkim ludziom egzystencjalnej tęsknoty za Transcendencją, próbą odpowiedzi na kluczowe pytania ludzkiej egzystencji, niż zbiorem nakazów, zakazów i praktyk związanych z konkretną instytucją.

Badania prof. Rogowskiego nad zjawiskiem sakroturyzmu mogą stanowić cenny wkład w rozwój wielu dyscyplin nauki; należą do nich m.in. pedagogika kościelna, historia, sztuka, muzyka, ekologia integralna. Możliwości wynikające z podjęcia w ramach tych obszarów dalszych badań nad tą problematyką ukazane zostały w rozdziale szóstym. Na szczególną uwagę zasługuje tu podrozdział zatytułowany „Sakroturyzm postrzegany jako przestrzeń *fenomenu spotkania*", będący nawiązaniem do filozoficznej koncepcji dialogu Martina Bubera i relacyjnej pedagogiki religii Egona Spiegela. Wychodzą oni z założenia, że podstawą egzystencji człowieka jest relacja: z otoczeniem, z innymi ludźmi, wreszcie z Transcendencją, a dochodzi do niej właśnie poprzez spotkanie, które zapoczątkowuje dialog. Człowiek poznaje i określa siebie poprzez relacje, mają one więc wymiar egzystencjalny jako podstawowy budulec człowieczeństwa i jednocześnie droga do poznania Boga. W tym kontekście turystyka/turyzm w ogóle, a sakroturyzm w szczególności, ukazują się w zupełnie nowym świetle: to już nie tylko forma rekreacji, zaspokojenia ciekawości czy wykonywania praktyk kultowych, lecz coś o wiele ważniejszego: okazja do spotkania drugiego człowieka i nawiązania z nim relacji. Podróże, wycieczki czy pielgrzymki, szczególnie takie, podczas których dochodzi do spotkania ludzi różnych kultur, narodowości, pochodzenia czy religii, mają głęboki wymiar pedagogiczny i duchowy: budują więzi i poczucie wspólnoty, rozwijają kompetencje interkulturowe, przełamują stereotypy, sprzyjają inicjatywom pokojowym, uczą odpowiedzialności (również

ekologicznej), wreszcie otwierają na kontakt z *sacrum*, niekiedy w zupełnie niespodziewanym czasie i miejscu.

Podsumowaniem rozważań poświęconych różnym aspektom sakroturyzmu jest autorska definicja tego zjawiska. Według Cypriana Rogowskiego: *„Sakroturyzm jako jedna z form desekularyzacji w globalnym świecie, to taki rodzaj indywidualnego lub grupowego turyzmu do miejsc kultu religijnego, podczas którego dochodzi do odkrywania i przeżywania sfery sacrum w dialogu transkulturowym i transreligijnym"* (s. 305). Takie sformułowanie zakłada konieczność analizowania omawianego fenomenu w perspektywie o wiele szerszej, niż miało to miejsce w przypadku dotychczas podejmowanych rozważań na temat turystyki pielgrzymkowej czy religijnej. Sakroturyzm jawi się w tym kontekście jako fenomen odzwierciedlający najważniejsze procesy zachodzące we współczesnej kulturze, w szczególności w kulturze religijnej, i reflektujący wyzwania pojawiające się przed branżą turystyczną (i nie tylko przed nią) w związku z rozwojem globalnym i społecznym.

Książka prof. Rogowskiego legitymizuje sakroturyzm jako nową, przekrojową dyscyplinę uniwersytecką o silnym rysie humanistycznym i społecznym. Zdefiniowanie podstawowych pojęć, wyjaśnienie istniejących do tej pory nieścisłości znaczeniowych, wyznaczenie obszarów badań składających się na problematykę dyscypliny, obszerna bibliografia, a także propozycje metod i technik badawczych decydują o wyjątkowej teoretycznej wartości tej publikacji. Niezwykle istotny jest również jej wymiar praktyczny: Autor nie analizuje interesującego go obszaru jedynie z perspektywy teoretyka, lecz odwołuje się do własnych doświadczeń badawczych i biograficznych. Jeśli zachęca do prowadzenia badań międzykulturowych i interdyscyplinarnych, to nie jest to jedynie postulat: tego typu badania prof. Rogowski prowadzi od wielu lat w ramach międzynarodowych projektów badawczych we współpracy z naukowcami z Niemiec, USA czy Chin, a także redagując czasopismo naukowe KERYKS wydawane w języku polskim, niemieckim i angielskim. Gdy analizuje wyzwania, jakie stoją przed szeroko rozumianą branżą turystyczną w związku ze współczesnymi przemianami społecznymi i kulturowymi, to czerpie z własnych doświadczeń zdobytych podczas wykładów, konferencji i seminariów naukowych na uniwersytetach w Polsce (Olsztyn) i Niemczech (Vechta), a także ze współpracy i wymiany doświadczeń z właścicielem firmy turystycznej Hőffmann Reisen, Hansem Hőffmannem. Inicjatywy podjęte w ramach tej współpracy, takie jak praktyki zagraniczne w Niemczech dla studentów kierunku Turystyka i Rekreacja UWM czy projekt integracyjno-edukacyjny „Szkoła w podróży" ukierunkowany na dialog i tolerancję w wymiarze międzynarodowym, przedstawione w publikacji i zilustrowane bogatym materiałem zdjęciowym, mogą służyć za przykłady dobrych praktyk akademickich w obszarze omawianej dziedziny.

Książka Cypriana Rogowskiego stanowi oryginalną i niezwykle interesującą pozycję zwróconą do szerokiego grona czytelników: zarówno tych, którzy interesują się branżą turystyczną ze względu na działalność zawodową lub wybrany kierunek studiów, jak również dla przedstawicieli różnych dziedzin wiedzy: socjologii, pedagogiki, teologii i wielu innych. Jej wartość w wymiarze społecznym i naukowym polega – mówiąc najkrócej – na przełamywaniu barier. Autor rozprawia się z różnymi ograniczeniami (i od-graniczeniami); takimi jak zawężone do postaci instytucjonalnej pojęcie religii, uniemożliwiające dostrzeżenie *sacrum* w tym, co nie jest *explicite* religijne; ograniczenia wynikające

ze sztywnych ram klasyfikacyjnych, w które często wtłaczane są dyscypliny naukowe, co nie ułatwia badań inter- i transdyscyplinarnych. Zachęca do przezwyciężania także barier mentalnych powstających wśród przedstawicieli różnych kultur, społeczeństw i religii wówczas, gdy przywiązuje się większą wagę do różnic niż do podobieństw między ludźmi. Przeciwstawia temu otwartość na dialog, wezwanie do współpracy międzynarodowej i międzykulturowej, akceptację różnorodności, zachętę do tworzenia świata pozbawionego przemocy. Badania inter- i transkulturowe, których przykładem jest książka prof. Rogowskiego, w obliczu tempa współczesnych przemian społecznych będą wkrótce nie tylko możliwością, lecz koniecznością. Prezentowany w książce przykład takiego ujęcia może stanowić ważną inspirację do rozszerzenia perspektywy badawczej także dla przedstawicieli innych, niepowiązanych z sakroturyzmem dziedzin nauki.

Agnieszka Zduniak
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Prof. Dr. Egon Spiegel
Universität Vechta

Turyzm szczególnego rodzaju: sakroturyzm

Słowo wprowadzające do książki Cypriana Rogowskiego: *Sakroturyzm w dobie globalizacji. Studium transdyscyplinarne*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2018, ss. 371.

Czy treści zawarte w przedłożonej publikacji Autora nie są już nam od dawna znane? Czyż to, co z całą pewnością trafnie opisuje jako sakroturyzm, nie istnieje już od najdawniejszych czasów? I czy turyzm nie jest z natury rzeczy, jak autor podkreśla, znaczącym zjawiskiem i jednym z fenomenów współczesnej globalizacji? Czy nie opuszczamy czasem naszego dotychczasowego miejsca zamieszkania i udajemy się do innego o wyjątkowym znaczeniu? Czy tego rodzaju pragnienia nie świadczą o tym, iż leży to w naszej naturze i ciągle marzymy o poszerzaniu naszej przestrzeni życiowej?

Jak Goethe raz planował długą i na pewno trudną podróż do Włoch, tak i w nas rodzi się czasem myśl, by oderwać się od rodziny i udać się w niepewną drogę. Aby dotrzeć do fascynującego nas miejsca, które znajduje się daleko od naszego stałego pobytu, cel ten dzisiaj jest możliwy do zrealizowania na różne sposoby, korzystając zwłaszcza z oferowanych usług turystycznych. Ale w ostatnim czasie jesteśmy też świadkami ruchu migracyjnego (Movens of Migration), z którego to zjawiska jeszcze zbyt mało zdajemy sobie sprawę.

Wędrówki ludów, poczynając od legendarnych Indogermanów lub Hunów, osadników w Ameryce Północnej są nie tylko uosobieniem ekspansji, ale również wynikiem ciekawości transgranicznej pragnienia poznania czegoś nieznanego.

Zafascynowani tym, co nieznane, egzotyczne, opuszczamy – w sposób indywidualny, grupowy, czy masowy – nasze dotychczasowe środowisko. Szukając nowych emocji, jesteśmy gotowi nawet do wypraw, ryzykując nasze życie, a przy tym niestety, również życie innych. Trudna do opisania dynamika napędza nas, bez względu na wszystko i pozwala nam podążać bardzo trudną drogą, czasami do najdalszych zakątków świata. Do dzisiaj prawie 5000 uczestników podjęło się bardzo ryzykownego przedsięwzięcia, jakim jest zdobycie szczytu Mount Everest.

Elon Musk pracuje uparcie nad programem dla gości kosmicznych. Podane przykłady mają z pewnością charakter ekstremalny, ale są wyrazem naszej niezwykłej tęsknoty poznania tego, czego jeszcze nie wiemy.

Jeśli w końcu przedmiotem naszego pragnienia jest przestrzeń *sacrum* i chodzi o coś świętego, co jest także religijnie uzasadnione, to nic nie jest za daleko, żadna przeszkoda i żaden problem nie jest zbyt wielki, by dotrzeć do celu. Pieszo, konno, na osioł-

ku czy wielbłądzie, każdym możliwym do wyobrażenia środkiem transportu, dziesiątki milionów ludzi dotarły już do Jerozolimy, Mekki, Gangesu lub Guadalupe, pokonując równie niebezpieczną i trudną drogę. Gotowość do wytyczania sobie turystycznych celów w życiu, poszukiwania kontaktów z drugim człowiekiem, nigdzie nie jest tak namacalne, jak w dynamice pielgrzymki (indywidualnej lub zbiorowej), czy w podróżniczych poszukiwaniach mistycznych miejsc i spotkań.

Religijne miejsca, obiekty sakralne, symbole, insygnia i wiele innych, związane są często z religijnością i religią, z mistyką i duchowością, które to wymiary dystansują nas od codziennego życia i domu. W rzeczywistości należy zaznaczyć, że opisują one to zjawisko tylko w sposób powierzchowny, to samo dotyczy również zewnętrznych odbiorców. Przypatrując się dokładnie temu zjawisku, nie jest trudno określić główne motywy, które właściwie sprowadzają się do potrzeby bycia razem z innymi.

Jako przykład można tu podać procesje, w których wyraża się amalgamacja tych wydarzeń, a których na płaszczyźnie czysto socjologicznej nie da się wytłumaczyć. Możliwe jest to jedynie w połączeniu antropologii i teologii, a więc teo-antropologicznie lub w połączeniu socjologii i teologii, tzn. socjo-teologicznie i dlatego może to nastąpić tylko na płaszczyźnie inter- bądź transdyscyplinarnej.

Według tej perspektywy wszystkie fenomeny sakroturyzmu, potrzebują zakotwiczenia egzystencjalnej tęsknoty za *spotkaniem* i *relacją* we wspólnocie, z ich religijnym znaczeniem i odwrotnie: założenia interpretacji religijnych przedmiotów i działań mają swój wymiar transcendentny, zakorzeniony w Bogu. Sakroturyzm jako dyscyplina naukowa ma za zadanie ukazać te związki i tak przybliżyć, aby w drodze refleksji móc je na nowo zinterpretować.

W XIX wieku biskupi wydali zakaz kilkudniowych pielgrzymek mieszkańcom w niemiecko-belgijskiej strefie granicznej (zakaz nie obowiązywał, jeżeli towarzyszył im ksiądz), ponieważ podczas noclegów w stodołach na sianie dochodziło do nieprzyzwoitych zachowań. Jeszcze nie tak dawno temu, kobiety chodziły pod pozorem pielgrzymowania na wycieczkę, aby nauczyć się niezależności. W Rhon ludzie z okolicznych gmin pielgrzymują do tej pory co roku w święto Aniołów Stróżów do Milseburg, aby spotkać się z rodziną i przyjaciółmi. Wybudowana niespełna 20 lat temu buddyjska świątynia Nanshan z 108.metrowym posągiem Guanyin w południowej części chińskiej prowincji, na wyspie Hainan stała się w ciągu kilku lat bardzo uczęszczanym i przyciągającym turystów miejscem. Jest to przykład, jak religijnie inspirowane miejsce kultu spełniło oczekiwania więzi społecznych, a także ekonomiczne.

Gdyby sakroturystyka nie przynosiła znacznych zysków finansowych, to by jej zapewne nie było. Ekonomia stanowi swoistego rodzaju *gorset* dla jej funkcjonowania. Instytucjami, które w pierwszym rzędzie na niej zarabiają, są niewątpliwie wszystkie religie świata. Przykładowo pielgrzymka do Rzymu w celu uzyskania odpustów jest odzwierciedleniem tego zjawiska. Radosny pielgrzym nie jest tu pojedynczym fenomenem, lecz obrazuje kontekst całej przestrzeni sakralnej. A zatem sakroturyzm musi ukazać także i te związki, i to nie w sensie wydawania przedwczesnych negatywnych ocen, ale doceniać jego wartość również z socjologicznego punktu widzenia. Wycieczka szkolna, wyjazd całej szkoły do Rzymu, w tym uczestnictwo w papieskiej audiencji, zmienia ludzi, ponie-

waż uczą się każdego dnia i wracają inni. Uczenie się, nawiązywanie relacji nie przychodzi za darmo, bez poświęcenia.

W tym kontekście, w dalszej perspektywie, badania poświęcone sakroturyzmowi będą odnosiły się nie tylko do zjawisk związanych wyraźnie z kultem religijnym, ale również do takich wydarzeń kulturalnych (*eventów*) i miejsc, które nie są jednoznacznie uznane za religijne lub duchowe. Chodzi tu o takie eventy jak: imprezy muzyczne lub sportowe, przedstawienia teatralne, wystawy i seminaria związane z tymi obszarami o charakterze edukacyjnym, a także dyskursy społeczne. Tutaj również spotykają się ludzie, chociaż najprawdopodobniej nie opisaliby swojego spotkania jako religijnego. W tym, co dzieje się na stadionie Borussia Dortmund podczas różnych *eventów*, można dostrzec paralelę z wyraźnie religijnymi wydarzeniami. Interpretacja tych właśnie *eventów* i miejsc spotkań jako pośrednio religijnych jest tu może jeszcze ważniejsza niż potwierdzanie religijności w kontekście wyraźnych praktyk religijnych i obszarów działania.

Obszerna monografia Cypriana Rogowskiego na temat sakroturyzmu, jak dotychczas jest pierwszym, awangardowym i unikalnym projektem, widzianym w horyzoncie szerokiego rozumienia pojęcia religii i religijności. Stąd też wyjątkowość jego badań w tym obszarze polega na przezwyciężeniu wąskiej koncepcji religii. Takie właśnie podejście do zjawisk religijnych umożliwia przede wszystkim adekwatne spojrzenie na religie czy miejsca święte w świetle tego, co jest im *wspólne* (*Gemeinsamkeiten*). W języku hebrajskim myśl ta zawiera się w słowie: Kadosz (w judaizmie jest to jedno z imion Boga, które po hebrajsku oznacza „Święty", pewien aspekt znaczenia „święty" może być też rozumiany jako „inny"), obrazującym coś *innego*, *szczególnego*, co znowu należy interpretować nie jako coś absolutnie innego, lecz jako tę rzeczywistość, która jest nam wspólna i szczególna w dostępie do „Źródła Życia".

Przede wszystkim takie zdroworozsądkowe spojrzenie pod kątem aspektów wspólnych pozwala zrozumieć sakroturyzm jako dyscyplinę, która otwiera się na globalną perspektywę. Rogowski wprowadza nas w tę przestrzeń i wypełnia ją, opierając się na solidnych badaniach naukowych. Publikacja ta jest dziełem, które powstało dzięki wielu walorom dodatkowym, które wynikają nie tylko z jego szczególnej biografii. Po pierwsze wzrastał on i rozwijał się w kraju, który jest pod głębokim wpływem zjawiska sakroturyzmu związanego z wyjątkowym fenomenem religijności i religii. Istotny okres swojego życia spędził autor także w Italii. Los sprawił, że trwało to dwa lata, jak w przypadku Goethego, dla którego pobyt we Włoszech był decydującym doświadczeniem. Sądzę, że w sytuacji Rogowskiego powinno być podobnie.

Pobyt ten pozwolił mu przypatrzeć się z bliska watykańskiej religijności i religii zbliżonej do polskiej rzeczywistości, co ubogaciło jego dotychczasowe doświadczenie życiowe. Kolejne jego doświadczenie łączy się z decyzją wyjazdu do Niemiec. Tutaj poznał struktury na poziomie akademickim i wiele im zawdzięcza, zwłaszcza że teologia funkcjonuje tu w ogólnym systemie uniwersyteckim, wyjaśniając w sposób otwarty wszelkie fenomeny życia i świata. Hermeneutyka właściwie pojmowana może być kompetentnie uprawiana tylko na płaszczyźnie między- i interdyscyplinarnej. Życie Rogowskiego dopełnia światowa sieć kontaktów poprzez wspólne projekty badawcze, aż do amerykańskiej lub chińskiej społeczności naukowej. Wyjątkowe w swoim rodzaju czasopismo

specjalistyczne (KERYKS), założone przez Rogowskiego na początku tego tysiąclecia, o profilu międzykulturowym, międzynarodowym i interdyscyplinarnym w języku angielskim, niemieckim i polskim jest przykładem innowacyjnego przedsięwzięcia, jak również niezwykle twórczego badacza. Na szerokiej płaszczyźnie zdobywanych sukcesywnie kompetencji naukowych – po opublikowaniu pionierskiego dzieła, pierwszego w Polsce *Leksykonu Pedagogiki Religii*, jak również pierwszego podręcznika akademickiego tej dyscypliny – teraz nie tylko po raz pierwszy opisuje obszar sakroturyzmu, ale wprowadza także w obszerną bibliografię na ten temat.

Tu owocna jest tradycja żydowsko-chrześcijańska w formie przekazywania doświadczeń i ich teologiczna interpretacja, która nie ma sobie równych. Jeśli chcemy mówić w ogóle o programie bez granic, to najlepszym przykładem są biblijne świadectwa życia i kształtowania świata. Wystarczy otworzyć tylko pierwszą Księgę *Genesis* i na samym początku stoi (bez zróżnicowania, czysty) człowiek i wszystko jest dobre. Na koniec, w wizji Jana w Apokalipsie, pojawia się program bez barier: widzimy tu miasto, które nie ma nawet świątyni, tzn. religijnego centrum, wszystko jest poddane Boskiej mocy, wszystkie różnice tracą swoją dynamikę. Tam, gdzie jest centrum religijne, są napięcia, konflikty, a nawet wojny religijne, jakby z góry zostały zaprogramowane. I między Genesis a Apokalipsą czytamy o nieszczęśliwym pomieszaniu języków – z jednej strony, a opisem Pięćdziesiątnicy – z drugiej strony. Pomimo wszystkich różnic, ze względu na pochodzenie i język, wszyscy zgromadzeni zdołali się porozumieć. A potem wizja pielgrzymki na Górę Syjon! Czy transkulturowość, w tym transreligijność i transnarodowość, może być przedstawiona jeszcze intensywniej, niż na przykładzie tych obrazów? I czy nie są to obrazy tego rodzaju, obrazy nadziei, niekoniecznie oparte na doświadczeniu? Czy nie muszą być zakorzenione w doświadczeniu? Czy możemy w ogóle cokolwiek myśleć, czy możemy przewidzieć lub coś zaprojektować, czego z zasady nie wiemy, przynajmniej w pewnym stopniu? W Księdze Rodzaju i w Apokalipsie, w pielgrzymce ludów i w przypadku obrazów Pięćdziesiątnicy, wydarzenia te są tak silne i przekonujące, ponieważ są one realistyczne, wyrażone w nich oczekiwania jednocześnie przekazują doświadczenia i przypominają wszystkim o tkwiącym w nas potencjale pokonywania barier.

W przypowieści o Jezusie i Dobrym Samarytaninie jest nim Samarytanin, który niesie pomoc podróżnikowi, gdy ten został napadnięty przez zbójców. Żydzi bowiem uważali Samarytan za wrogów. Światopogląd Jezusa ma charakter kosmopolityczny. Jak mogło być inaczej? Czy nie mógł On przeżyć tak, jak wcześniej Mojżesz, tylko dlatego, że dane mu było szukać schronienia w obcym kraju, w którym przyznano mu azyl? Tradycja, w której Rogowski się znalazł, jest całkowicie transkulturowa, transreligijna i transnarodowa. Swoim spojrzeniem na świat bez barier Rogowski realizuje tylko to, z czym utożsamia się poprzez tradycję i religijną socjalizację.

Zaprezentowane przez Rogowskiego wprowadzenie do sakroturyzmu możemy zawdzięczać jego interesującej, zapewne nie zawsze łatwej drodze, ale z którą związanych jest też wiele życiowych szans. Rogowski najwyraźniej możliwości te wykorzystał. Dowodem są, chociażby przedstawione tutaj jego badania wprowadzające czytelnika w problematykę sakroturyzmu i to nie tylko na prostej płaszczyźnie opisowej, ale na (wysoce refleksyjnym, transdyscyplinarnym) poziomie interpretacji (mówię tu o transcendentnym systemie sakroturyzmu).

W swoim polskim środowisku Rogowski mógł zdobyć w szczegółach doświadczenie socjalizacyjne związane z religijnością i religią, w watykańskiej przestrzeni poznać fenomeny tych zjawisk w perspektywie globalnej, a z kolei w obszarze niemieckim miał sposobność wszystko to reflektować krytycznie na płaszczyźnie metafizycznej pod kątem antropologicznych aspektów. Etapy jego biografii można porównać w pewnym sensie z kardiologicznym krwiobiegiem. Poznając przestrzeń *sacrum* w swoim rodzimym kraju, mówiąc w przenośni, mam tu na myśli przede wszystkim przykład wąskich naczyń włosowatych z regionalną pobożnością ludową i jego własną pobożnością maryjną, wyczuwał (na przykładzie rzymskich obserwacji zjawisk religijnych) w rozgałęzieniu swoich głównych arterii obraz chrześcijaństwa w wymiarze globalnym, co sprawiło, że wreszcie mógł zbadać zasadność funkcjonowania obiegu krwi do całego organizmu człowieka z różnych perspektyw, a proces ten dojrzewał w miarę stopniowego wrastania w drugą niemiecką ojczyznę.

Dla jego koncepcji sakroturyzmu oznacza to, że Rogowski ma nie tylko (polskie) poglądy wewnętrzne, ale ponadto również włoskie i niemieckie. Prowadzi on nie tylko przez sakroturystyczny labirynt poszczególnych zjawisk, ale także umożliwia spojrzenie na nie niejako z dystansu, chcąc zapobiec, by czytelnicy nie zagubili się w tymże labiryncie różnych szczegółów. Sakroturyzm Rogowskiego polega na tym, że nie tylko wprowadza w ten labirynt rzeczywistości religijnych, ale również ułatwia z niego wyjście. Rogowski prowadzi *przez*. Innymi słowy: sakroturyzm Rogowskiego przełamuje *naiwne refleksje religijne* i otwiera możliwości refleksyjnej przestrzeni kompleksowych interpretacji pojęć religijności i religii.

Sakroturyzmu jako dyscypliny naukowej na przykładzie niniejszej publikacji nie można mylić z *sakroturystyką* jako praktycznym polem działania. W tym pierwszym wprowadzeniu do sakroturyzmu mamy szczęście, ponieważ zaprezentowane badania opierają się zarówno na doświadczeniu biograficznym autora, jego transdyscyplinarnej otwartości i umiejętności oraz kreatywności i oryginalności, jak również na solidnej naukowej kompetencji. Wraz z narodzinami sakroturyzmu jako dyscypliny uniwersyteckiej, dzięki inicjatywie Rogowskiego, również sakroturystyka w przestrzeni praktycznej powinna uzyskać istotny impuls.

Prof. dr hab. Egon Spiegel

Prof. Dr. Egon Spiegel
Universität Vechta

Tourismus der besonderen Art: Sakrotourismus

Gedanken zum Geleit

Ist eine Publikation wie die vorliegende nicht längst überfällig? Gibt es das, was der Autor mit definitorischer Treffsicherheit als *Sakrotourismus* beschreibt, nicht schon seit ewigen Zeiten? Und ist dem Tourismus nicht per se das, was der Autor als für heute bedeutsam hervorhebt, nämlich *Globalisierung*, inhärent? Suchen wir nicht schon immer, regelmäßig oder unregelmäßig, Orte auf, die uns etwas Besonderes bedeuten, und sind wir deshalb nicht immer schon bereit, die Grenzen des ortsgebundenen alltäglichen Zusammenseins zu überschreiten? Aufbruch und die gelegentliche oder periodische Ausweitung unserer Lebensräume – liegen diese nicht in unserer Natur und sind sie nicht die Voraussetzung einer lebendigen kulturellen Gestaltung von Leben und Welt?

Wie es einst Goethe auf die lange und sicherlich nicht unbeschwerliche Reise nach Italien drängte, so drängt es auch uns zum Ausbruch aus dem Gewohnten in die nicht selten ungewisse Weite. Die Faszination des Fernen ist nicht nur dem Tourismus zu eigen, sie ist auch ein viel zu wenig beachtetes Movens von Migration. Völkerwanderungen wie die sagenumwobenen von Indogermanen oder Hunnen, das Go West der nordamerikanischen Siedler sind nicht nur Inbegriff raumgreifender Expansion, sondern auch Resultat grenzüberschreitender Neugier und Ausdruck einer Lust auf das Fremde. Fasziniert vom Unbekannten, vom Exotischen, vom Anderen, verlassen wir als Einzelne, im Kollektiv wie in Massen unsere vertraute Umwelt, suchen den Kitzel des Neuen und sind bereit, auf unseren Entdeckungsreisen, wenn es sein muss, sogar unser Leben zu riskieren – und, dabei leider auch, das anderer zu opfern. Eine nur schwer zu beschreibende *Dynamik* treibt uns, koste es, was es wolle, an und lässt uns auch noch so beschwerlicher Weg gehen, bisweilen bis in die letzten Winkel der Erde oder sogar über diese hinaus. Nahezu 5000 Abenteurer und Abenteurerinnen aus der ganzen Welt haben bis heute den Mount Everest bestiegen. Zielstrebig arbeitet ein Elon Musk an einem Weltballbesucherprogramm. Die Beispiele sind gewiss extrem und doch stehen sie für unser schier grenzenloses Begehren, das, was wir noch nicht kennen, kennenzulernen.

Wenn es sich schließlich bei dem Objekt unserer Begierde auch noch um ein irgendwie *Heiliges* handelt, wenn sich unser Ausgriff nach dem Anderen auch noch religiös begründet, dann ist uns kein Horizont zu fern, kein Weg zu weit und sind uns keine Widerstände und Konflikte zu groß, um dieses sich uns zu erschließen. Zu Fuß, zu Ross, Esel oder Kamel, mit allen nur denkbaren Verkehrsmitteln haben sich schon Abermillionen Menschen auf den mitunter ebenso gefährlichen wie beschwerlichen Weg nach Jerusalem, nach Rom, nach Mekka, an den Ganges oder nach Guadalupe gemacht. Die Bereitschaft zur touristische Entgrenzung unseres Lebens, die Suche nach dem Anderen und eine daraus resultierende, allen Widerständen trotzende Dynamik werden an keiner Stelle so greifbar wie in der (individuellen) Pilgerschaft und (kollektiven) Wallfahrt oder im reiseaufwendigen Aufsuchen mystischer Plätze und Treffen.

Religiöse Orte, Bauwerke, Symbole, Insignien und vieles, das landläufig mit Religiosität und Religion, mit Mystik und Spiritualität in Verbindung gebracht wird, mögen – dem ersten Eindruck zufolge – im Zentrum der hier assoziierten Ausbrüche und Aufbrüche aus Alltag und Heimat stehen. Tatsächlich markieren sie nur die Oberfläche des Phänomens und beschreiben äußerliche Zielpunkte. Unschwer lässt sich hinter ihnen – bei genauerem Hinsehen – das wesentliche Motiv, das einfache, ebenso naheliegende wie legitime Bedürfnis ausmachen, mit anderen Menschen zusammenzukommen bzw. zusammenzusein. Die etwa in Prozessionen zum Ausdruck kommenden Amalgamisierungsprozesse lassen eine Dynamik erahnen, die rein soziologisch kaum erklärt werden kann. Selbst wenn man als Sinngebung (nur) eine religiöse Überhöhung annehmen würde, müsste diese erklärt werden. Das kann nur im Verbund von Anthropologie und Theologie, also *theo-anthropologisch*, bzw. im Verbund von Soziologie und Theologie, also *sozio-theologisch*, und deshalb nur *inter-* bzw. *transdisziplinär* geschehen. Allen Phänomenen des Sakrotourismus sind – dieser Perspektive zufolge – die Verknüpfung einer existentiellen Sehnsucht nach Begegnung und Beziehung mit ihrer religiösen Deutung gemein und umgekehrt: die hintergründige Interpretation religiöser Gegenstände und Handlungen mit dem sie umrankenden zwischenmenschlichen Beziehungshandeln und seine transzendentale Verankerung, seine göttliche Wurzel. Sakrotourismus als Wissenschaft hat diese Zusammenhänge aufzudecken und deutlich zu machen, also das Augenscheinliche auf seine Hintergründe zu reflektieren und von diesen her neu zu erschließen.

Im 19. Jahrhundert verboten einst die residierenden Bischöfe im deutsch-belgischen Grenzgebiet mehrtägige Wallfahrten oder erlaubten sie nur, wenn sie von einem Priester begleitet wurden, weil es bei Übernachtungen in Scheunen und auf Heu nicht selten drunter und drüber ging. Es ist noch nicht lange her, dass sich Frauen nur unter dem Vorzeichen von Pilgerschaft auf eine Reise begeben und als selbständig erfahren konnten. In der Rhön wallfahren bis heute alljährlich am Schutzengelsfest die Menschen aus den umliegenden Gemeinden auf die Milseburg, um sich dort mit Verwandten und Bekannten zu treffen. Die erst vor gut 20 Jahren fertiggestellte buddhistische Nanshan Tempelanlage mit der 108 m hohen Guanyin Statue im Süden der chinesischen Insel und Provinz Hainan ist in wenigen Jahren zu einem hochfrequentierten Ausflugsziel und Touristikmagnet geworden und lässt deutlich werden, wie sich religiöse Inspiration, Initiative und Intentionalität im Horizont der Ermöglichung sozialer Kohäsion auch ökonomisch rechnen.

Wenn in der Sakrotouristik nicht verdient werden könnte, gäbe es sie nicht. Die Ökonomie ist das Korsett ihrer Realisierung. Die Religionen, alle Religionen, sind die ersten, die an ihr verdienen. Der aus Gründen der Ablassgewinnung nach Rom pilgernde Büßer ist der Inbegriff dieses Zusammenhanges. Der zahlfreudige Büßer ist kein singuläres Phänomen, er steht plakativ für das Gesamt des Zusammenhanges, sein Raum und Zeit übergreifende Ubiquität. Sakrotourismus hat auch diesen Zusammenhang aufzudecken. Und zwar nicht, um diesen zu verurteilen, sondern seinen Wert unter soziologischen Aspekten zu würdigen. Eine Schulfahrt, die Fahrt einer kompletten Schule, nach Rom, einschließlich Papstaudienz, verändert die Menschen, die Tag für Tag und Jahr für Jahr miteinander lernen und lehren, sie kommen als andere zurück. Lernen in, an und für Beziehungen gibt es nicht umsonst.

Es wird, auch das sei in diesem Zusammenhang – perspektivisch – anzumerken, zukünftigen Forschungen zum Sakrotourismus aufgetragen sein, nicht nur ausgesprochen religiöse Phänomene, darunter auch religiöse Events, zu ihrem Gegenstand zu machen, sondern auch verstärkt – hier wird es in der Tat fast unüberschaubar komplex – solche kulturelle Ereignisse, Orte und Gegenstände, die sich nicht *explizit* als religiös oder spirituell verstehen: etwa musikalische oder sportliche Ereignisse, Theateraufführungen, Ausstellungen und deren entsprechenden Veranstaltungsorte, Bildungsprozesse und gesellschaftliche Diskurse. Auch hier kommen Menschen zusammen, wenngleich sie diese Zusammenkunft mit großer Wahrscheinlichkeit selbst nicht definitiv als religiös beschreiben und bezeichnen würden. Was sich in der Südkurve des Stadions von Borussia Dortmund abspielt, das darf in diesem Sinne durchaus in Parallele gesetzt werden zu explizit religiösen Events. Der Deutung von profanen Ereignissen und Orten als *implizit* religiöse kommt hier sogar größere Relevanz zu als der Behauptung von Religiosität im Zusammenhang *expliziter* religiöser Vollzüge und Handlungsfelder.

Im vorliegenden Band von Cyprian Rogowski der entworfene Sakrotourismus – ein bislang erster und avantgardistisch einzigartiger Versuch – ist im Horizont des hier nur angedeuteten weiten Verständnisses von Religiosität zu sehen. Der Charme seines Verständnisses liegt in der Überwindung eines engen Religionsbegriffes. Es macht sich an Phänomenen und damit vor allem und zuerst an *Gemeinsamkeiten* des Religiösen bzw. irgendwie Heiligen fest, am Heiligen, im Hebräischen: kadosch, als dem irgendwie Anderen, dem Besonderen, dieses wiederum als das selbstverständlich nicht völlig andere, sondern als Fokus unseres sowohl gemeinsamen als auch je besonderen Zugangs zur „Quelle des Lebens".

Erst und gerade die auf Gemeinsamkeiten ausgerichtete Sicht ermöglicht ein Verständnis von Sakrotourismus, das sich einer globalen Perspektive öffnet. Dass Rogowski diese Weite einzubringen und auf der wissenschaftlichen Ebene zu realisieren vermag und deswegen auch dazu berufen ist, ein Werk wie das vorliegende zu schaffen und zu publizieren, verdankt sich einer ganzen Reihe von Fügungen. Sie erschließen sich nicht zuletzt aus seiner besonderen Biografie. Zu dieser gehört in erster Linie das Aufwachsen in einem Land, das zutiefst geprägt ist durch die im Sakrotourismus zentralen – ins Auge springenden – Phänomene von Religiosität und Religion. Eine wesentliche Periode seines Lebens verbrachte der Autor in Italien. Der Zufall will es, dass diese bei ihm wie bei Goethe zwei Jahre währte. Für Goethe war der Aufenthalt in Italien eine einschneidende Erfahrung. Er dürfte es auch für Rogowski sein. Dass sich die vatikanische Sicht auf Religiosität und Religion, von der polnischen nicht nur insofern unterscheidet, als die römische globaler ausfällt, versteht sich von selbst. Rogowski, der sie aus nächster Nähe erfahren durfte, dürfte davon profitiert haben. Eine wiederum andere Erfahrung wartete auf ihn mit der Entscheidung, nach Deutschland zu gehen. Hier lernte er auf einer akademischen Höhe, die sich wesentlich der Platzierung der Theologie im disziplinären Gesamt der Universität verdankt, die unverstellte Interpretation von Leben und Welt: Hermeneutik, die, recht verstanden, nur inter- bzw. transdisziplinär betrieben werden kann. Komplettiert wird der Lebensweg Rogowskis durch eine weltweite Vernetzung durch gemeinsame Forschungsprojekte bis in die US-amerikanische oder chinesische Scientific Community hinein. Eine ihresgleichen suchende, von Rogowski Anfang dieses

Millenniums gegründete interkulturelle, internationale und interdisziplinäre Fachzeitschrift in englischer, deutscher und polnischer Sprache (KERYKS) steht exemplarisch für die Innovationskraft und -leistung eines Forschers, der auf der breiten Basis der ihm zugewachsenen wissenschaftlichen Kompetenzen – nach der bahnbrechenden Herausgabe eines in Polen ersten Lexikons für Religionspädagogik sowie ersten religionspädagogischen Lehrbuchs – nun nicht nur erstmalig das Gebiet des Sakrotourismus beschreibt, sondern auch durch eine umfängliche Publikation in diesen einführt.

Hier trägt jüdisch-christliche Tradition Frucht: die Überlieferung von Erfahrungen und ihre theologische Deutung, die ihresgleichen sucht. Wenn Entgrenzung Programm ist, dann ist es das der biblischen Zeugnisse von Lebens- und Weltgestaltung. Mit Paukenschlag hämmert es das erste Buch, die Genesis, ein: am Anfang steht der (unterschiedslose, reine) Mensch und es ist alles gut. Am Ende, in der Vision des Johannes, in der Apokalypse, schwingt das Entgrenzungsprogramm aus: hier sehen wir eine Stadt, die nicht einmal mehr einen Tempel, das heißt ein religiöses Zentrum, hat, alles gehorcht der göttlichen, alle Differenzen aufhebenden Dynamik. Wo es *ein* religiöses Zentrum gibt, gibt es sogleich *mehrere* und sind Spannungen, Religionskriege, vorprogrammiert.

Und zwischen Genesis und Apokalypse lesen wir von der unseligen Sprachverwirrung auf der einen Seite und dem sogenannten Pfingstereignis auf der anderen Seite: ungeachtet aller Differenzen nach Herkunft und Sprache verstehen sich die Versammelten. Und dann noch die Vision der Völkerwallfahrt auf den Zion! Kann Transkulturalität einschließlich Transreligiosität und Transnationalität noch intensiver fokussiert werden als in diesen Bildern? Und sind Bilder dieser Art, Hoffnungsbilder, nicht notwendigerweise erfahrungsgestützt? Müssen sie nicht in Erfahrungen wurzeln? Können wir uns überhaupt etwas denken, können wir etwas antizipieren oder konzipieren, das wir nicht wenigstens ansatzweise, also im Grunde, kennen? Die in Genesis und Apokaplypse, in der Völkerwallfahrt und im Pfingstereignis entworfenen Bilder sind deswegen stark und überzeugend, weil sie realistisch sind, weil die in ihnen zum Ausdruck gebrachten Erwartungen gleichzeitig Erfahrungen transportieren und in Erinnerung rufen, weil diese das uns allen gegebene Potenzial der Entgrenzung vor Augen führen.

Im Gleichnis Jesu vom barmherzigen Samariter ist es ein Samaritaner, der dem unter die Räuber gekommenen Reisenden unter die Arme greift: ein Nationalfeind der Juden. Jesu Weltsicht ist kosmopolitisch. Wie sollte es auch anders sein? Konnte er nicht selbst, wie zuvor Mose, nur deshalb überleben, weil er in der Fremde Zuflucht finden durfte, weil ihm Asyl gewährt wurde? Die Tradition, durch die Rogowski geprägt wurde, ist eine durch und durch transkulturelle, transreligiöse und transnationale. Durch seine sakrotouristische, durch Entgrenzung geprägte Weltsicht setzt Rogowski nur um, was ihm durch Tradition und religiöse Sozialisation zugewachsen ist.

Die von Rogowski vorgelegte Einführung in den Sakrotourismus verdankt sich einem interessanten, man darf vermuten nicht immer unbeschwerten biografischen Weg und den mit ihm verbundenen zahlreichen Chancen. Rogowski hat diese offensichtlich genutzt. Dass jedenfalls kann man der hier vorgelegten Studie entnehmen, die nicht auf einer ersten (binnenreligiösen, naiven) *Beschreibungsebene* in Sakrotourismus einführt (ich würde hier von einem unaufgeklärten, *systemimmanenten* Sakrotourismus sprechen),

sondern auf einer (hoch reflektierten, transdisziplinären) *Interpretationsebene* (ich spreche hier von einem *systemtranszendenten* Sakrotourismus).

In seinem polnischen Umfeld durfte Rogowski Erfahrungen mit (christlich-kirchlicher) Religiosität und Religion im Detail machen, in seinem vatikanischen eine Zusammenschau der Phänomene in globaler Perspektive kennenlernen, und in seinem deutschen all jenes auf einer metaphysischen Ebene unter anthropologischen Aspekten kritisch reflektieren. Spürte er – um einen kardiologischen Vergleich zu bemühen – dem Sakralen in seiner polnischen Heimat vor allem in dessen engen Kapilaren regionaler Volksfrömmigkeit, mit etwa einer eigenen starken Marienverehrung, nach, so durfte er in der römischen Fremde dem Religiösen in der Verästelung seiner Hauptschlagadern, der Ausprägung des Christentums in globaler Dimension, nachgehen und schließlich in seiner ihm zugewachsenen zweiten, deutschen Heimat die Relevanz eines funktionierenden Blutkreislaufes für den gesamten menschlichen Organismus aus unterschiedlichen Perspektiven studieren.

Für seine Konzeption von Sakrotourismus bedeutet das, dass Rogowski nicht nur über (polnische) Innenansichten, sondern auch über italienische wie deutsche Draufsichten verfügt. Rogowski führt nicht nur durch ein sakrotouristisches Labyrinth von Einzelphänomenen, sondern gewährt auch aus großer Höhe einen Blick auf dieses und verhindert so, dass sich Leserin und Leser im Labyrinth von Details verirren. Rogowskis Sakrotourismus führt nicht nur in den Dschungel religiöser Wirklichkeiten hinein, sondern auch wieder aus diesem heraus. Rogowski führt hindurch. Mit anderen Worten: Rogowskis Sakrotourismus bricht naive religiöse Betrachtungen auf und eröffnet die reflexive Weite komplexer Interpretationen von Religiosität und Religion.

Wir haben es bei diesem ersten Versuch einer Einführung in den *Sakrotourismus* als Wissenschaft (nicht zu verwechseln mit *Sakrotouristik* als praktischem Handlungsfeld) mit einem Glücksfall an biografischer Entwicklung gepaart mit transdisziplinärer Offenheit und Kombinationsgabe sowie mit Kreativität und Originalität auf der Basis einer soliden wissenschaftlichen Kompetenz zu tun. Mit der Geburt und universitären Etablierung von Sakrotourismus durch die Initiative Rogowskis dürfte auch die (praktische) Touristik in Gestalt einer Sakrotouristik einen deutlichen (An-)Schub erfahren.

Prof. Dr. Egon Spiegel

Ks. dr Tomasz Adamczyk
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Cyprian Rogowski, Sakroturyzm w dobie globalizacji.
Studium transdyscyplinarne,
Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2018, ss. 371.

Termin „globalizacja", choć wydaje się już nieco mniej popularny niż kilka lat temu, w dalszym ciągu dobrze opisuje zależności charakterystyczne dla współczesności. Pozwala na przedstawienie złożonych i wielowymiarowych procesów, dzięki którym świat staje się „globalną wioską". To określenie zostało po raz pierwszy użyte przez specjalistę z dziedziny angielskiej literatury Marshalla McLuhana (1911–1980), autora książki Galaktyki Gutenberga, który odniósł je do rozwoju technologii, zwłaszcza telewizyjnej. Szybkość przekazu informacyjnego stała się okazją do przedstawienia analogii, w której człowiek, zbieracz pożywienia, stawał się jednocześnie zbieraczem informacji, a z koczownika epoki kamiennej przechodził w koczownika elektronicznego. Od czasu McLuhana proces globalizacji jeszcze bardziej przyspieszył, a specjaliści rozróżniają i opisują wiele jego składników. Ważnym elementem globalizacji jest fenomen mobilności, odgrywający współcześnie bardzo ważną rolę. Rozwój nowych technologii w ramach procesu globalizacji umożliwia przekraczanie granic narodowych w różnych wymiarach. Znacząco przyczynił się również do możliwości i zdolności do przemieszczania się jednostkowego bądź zbiorowego, choć pojęcie i praktyka mobilności ujmowana jest znacznie szerzej, bo dotyczy również innych wymiarów tego terminu (społecznego, ekonomicznego, zawodowego, wewnątrzpokoleniowego itd.). Mobilność może być rozumiana wertykalnie i horyzontalnie. W pierwszym znaczeniu jest przedstawiana jako możliwość, ale także jako dążenie do awansu społecznego czy zawodowego, jak również do podnoszenia poziomu wiedzy, czy kwalifikacji. Wymiar horyzontalny związany jest z możliwością przenoszenia się w różne miejsca dla realizacji celów osobistych, zawodowych, rodzinnych i innych.

Naszkicowana w wielkim skrócie perspektywa społecznych i kulturowych zmian w dobie globalizacji, w znacznej mierze rozbudowana przez Cypriana Rogowskiego, stanowi ważne „przedpole" dla studium interdyscyplinarnego dotyczącego zjawiska sakroturyzmu. Jest to interesująca, bo oryginalna tematycznie, pozycja naukowa. Nie ma w literaturze przedmiotu, zarówno krajowej, jak i międzynarodowej, tekstu tak szeroko i wnikliwie analizującego sakroturyzmu z perspektywy transdyscyplinarnej. Ważnym elementem recenzowanej publikacji jest precyzyjnie dookreślone rozróżnienie terminów występujących w naukowej refleksji dotyczącej „turyzmu". Rogowski jest autorem definicji sakroturyzmu, który jest ujmowany przez niego jako „jedna z form desekularyzacji w globalnym świecie". Mówi, że jest to „taki rodzaj indywidualnego lub grupowego turyzmu do miejsc kultu religijnego, podczas którego dochodzi do okrywania i przeżywania sfery sacrum w dialogu transkulturowym i transreligijnym". Pedagog religii dokonał tutaj

symbiozy terminologicznej pojęcia sacrum i turyzmu. Autor odróżnia sakroturyzm (jako odrębną dyscyplinę naukową) od sakroturystyki, skupiającej się na wymiarze praktycznym. Innymi pojęciami, które zostały przez niego wyjaśnione, są m.in.: turyzm, turystyka, rekreacja, czas wolny, ruch turystyczny, produkt turystyczny, miejsce zamieszkania. Obok sakroturyzmu, jako subdyscypliny naukowej, spotykamy również inne perspektywy poznawcze, takie jak geografia turyzmu, socjologia turyzmu, ekonomia turyzmu, psychologia turyzmu, historia turyzmu czy pedagogika turyzmu.

Uporządkowanie terminologiczne, ale i metodologiczne, jest dużą wartością tej publikacji, bo pozwala na precyzyjną i pogłębioną analizę opisywanych zjawisk.

Recenzowana publikacja składa się z sześciu rozdziałów. Pierwszy z nich dotyczy branży turystycznej w kontekście przemian społeczno-kulturowych". Autor wychodzi od opisu zmian społeczno-kulturowych w dobie globalizacji, a następnie przechodzi do wyjaśnień terminologicznych. To kluczowy fragment jego refleksji. Rogowski, pisząc o turyzmie kulturowym (turystyce kulturowej), zauważa, że ważnym jego elementem jest zwiedzanie obiektów atrakcyjnych turystycznie, promowanych przez odpowiednie instytucje. Pozwala to na spotkanie i nawiązanie kontaktu emocjonalnego z kulturą danego miejsca czy regionu.

W odniesieniu do sakroturyzmu pisze dalej: „nie chodzi tylko o zagadnienia związane z turystyką pielgrzymkową i religijną, lecz o dialog interkulturowy, a nawet transkulturowy i interreligijny" (s. 86). W pierwszym rozdziale porusza ponadto zagadnienie kontekstu historycznego zjawiska turyzmu i jego wymiar kulturowy. W tej części opisana została również szeroko rozumiana branża turystyczna.

Kolejne dwa rozdziały stanowią omówienie wybranych ośrodków kultu religijnego w Polsce i na świecie. Pierwszy z nich prezentuje najczęściej nawiedzane przez Polaków sanktuaria, do których pielgrzymują również turyści zagraniczni. Są to: Częstochowa, Licheń, Kalwaria Zebrzydowska, Gietrzwałd, Święta Lipka, Kraków-Łagiewniki, sanktuarium Najświętszej Marii Panny Gwiazdy Nowej Ewangelizacji i św. Jana Pawła II, a także Święta Góra Grabarka. Natomiast rozdział trzeci opisuje ośrodki kultu religijnego w Europie: Lourdes, Fatimę, Santiago de Compostela, ośrodek ekumeniczny Wspólnoty Taizé oraz jeden ośrodek pozaeuropejski – meksykańskie sanktuarium w Guadalupe. Z wyjątkiemwspólnoty z Taizé i sanktuarium Góry Grabarka, są to miejsca kultu religijnego Kościoła katolickiego, związane bardzo często z kultem maryjnym. Wskazuje to na duże znaczenie tego kultu w religii katolickiej, co znajduje rozwinięcie w recenzowanej publikacji. Wspólnota Taizé ma dla kontrastu charakter ekumeniczny – ważną jej część stanowią protestanci, którzy nie praktykują kultu Maryi w swoich wspólnotach. Sanktuarium Góry Grabarki jest natomiast najbardziej popularnym miejscem pielgrzymkowym wyznawców prawosławia w Polsce. W tej religii nie ma oddzielnych nabożeństw maryjnych, charakterystycznych dla wyznania katolickiego, ale w liturgii, określanej mianem Boskiej, są liczne odniesienia do Maryi. Typowe dla prawosławia jest również bogactwo akatystów dedykowanych Maryi (choć również i świętym), a także szczególny kult ikon, w tym zwłaszcza maryjnych. Wizyta w sanktuariach pozwala na poznanie wartości duchowych poszczególnych kultur religijnych i spotkanie z sakralnym (religijnym) wymiarem turyzmu.

W rozdziale czwartym, zatytułowanym „Fenomen sakroturyzmu w dialogu interkulturowym", autor analizuje zagadnienie dialogu interkulturowego oraz miejsca i roli sakroturyzmu w jego obszarze. Nawiązuje przy tym do zjawiska inkulturacji, które stało się szczególnie ważne w myśli teologicznej po Soborze Watykańskim II. Podkreśla, że „w sakroturyzmie orientacja antropologiczno-kulturowa odgrywa niezwykle istotną rolę – dodając – przez długi czas w opinii publicznej przeważało przeświadczenie, że religijność nie odgrywała żadnej roli w samorozumieniu współczesnych, zsekularyzowanych społeczeństw w Europie. Okazuje się, że wraz ze wzrastającą różnorodnością etniczną, kulturową i religijną, funkcja religii znów staje się ważną kwestią debat publicznych dotyczących problematyki międzykulturowej (s. 145)".

W dalszej części autor omawia m.in. funkcję dziedzictwa kultury w sakroturyzmie, zagadnienie komunikacji i kompetencji interkulturowych oraz sakroturyzm jako faktor transkulturowej integracji. W dobie globalizacji i w spluralizowanych społeczeństwach dialog interkulturowy jest ważnym wyzwaniem. Wielość i różnorodność kultur współczesnych społeczeństw sprawia, że dialog ten staje się imperatywem, bez którego nie można zbudować globalnego porządku.

Sakroturyzm, podkreślając podobieństwa i odmienności pomiędzy kulturami, może pełnić funkcję interkulturowej, czy nawet transkulturowej integracji. Szczególne znacznie odgrywa tu płaszczyzna transkulturowa, pozwalająca w refleksji naukowej spojrzeć na pewne zagadnienia w sposób integralny i ukazać złożoność problemu.

Kolejny, piąty rozdział dotyczy „fenomenu sakroturyzmu w dialogu interreligijnym". Autor, omawiając miejsca święte w judaizmie, islamie, hinduizmie, buddyzmie, konfucjanizmie i taoizmie, ukazuje syntetycznie wspomniane religie i systemy filozoficzne. Możliwość poznania poszczególnych religii i ich miejsc świętych jest wartością dodaną lektury recenzowanej książki. W tej części pracy ukazana została również w skrótowym zarysie doktryna chrześcijańska. Poznanie różnych religii jest kluczowym elementem dialogu międzyreligijnego i pozwala na pokonywanie uprzedzeń. Dużą rolę w dialogu interreligijnym może odegrać sakroturyzm. Rogowski celnie zauważa, że „kształcenie interreligijne w sensie ścisłym, w realizacji swoich celów, zakłada przede wszystkim wzajemny szacunek i otwartą rozmowę (dialog). Natomiast kształcenie interreligijne w sensie szerszym obejmuje różne rodzaje bezpośrednich spotkań i pośredni przekaz. A zatem kształcenie interreligijne ma na celu kreatywne podejście do doświadczeń z innymi religiami i postrzeganie ich z powagą, aby osiągnięte o nich informacje w sposób zintegrowany zakodować w swojej świadomości. W konsekwencji te dwie drogi interreligijnego kształcenia prowadzą do jasnego obrazu poznawczego i umożliwiają nową relację do innych religii (s. 235)".

Efektem wspomnianego kształcenia interreligijnego może stać się również odkrywanie i pogłębianie własnej religijności. Spotkanie z inną religią w jej przestrzeni sakralnej może stawać się okazją do odkrywania przesłania poszczególnych religii i sprzyjać doświadczeniu sacrum przez turystów.

Pogłębiona analiza sakroturyzmu została zawarta w ostatnim, szóstym rozdziale. Jest ona kluczowa i stanowi kwintesencję całej publikacji. Rozpoczyna się od ukazania sakroturyzmu z różnych perspektyw: pedagogiki kościelnej (sakralnej), fenomenu spotkania, historii, sztuki i muzyki, duchowości, ekologii integralnej. Jest to szerokie ujęcie omawianego zjawiska, co niewątpliwie stanowi zaletę prowadzonych przez autora analiz.

Budowle sakralne, jak również znajdujące się w miejscach kultu symbole i znaki religijne, są nośnikiem wielu treści informacyjnych o danej religii, które można odkrywać także podczas zwiedzania, nie tylko w czasie nabożeństw religijnych. Uczą one historii religii, przedstawiają jej kulturę oraz pozwalają na spotkanie ze sztuką sakralną i samym sacrum poprzez odkrywanie poszczególnej duchowości. Również przestrzeń muzyczna posiada walory pedagogiczne (edukacyjne) i pozwala – odkrywając kulturę religijną danej religii – doświadczyć sacrum. Celnie więc zauważa Rogowski, że sakroturyzm jest czymś więcej niż tylko turystyką religijną, czy pielgrzymkową. Warto zauważyć, że w środowisku socjologicznym nie mówi się już tylko o sekularyzacji, ale raczej o desekularyzacji. Odkrywanie sacrum w innych miejscach, co ukazuje recenzowana publikacja, wpisuje się w socjologiczną dyskusję dotyczącą zjawiska desekularyzacji. Nie tylko religie i kościoły są nośnikiem sacrum, przybiera ono bowiem nowe formy i kształty (płynne sacrum).

Sakroturyzm w dobie globalizacji jest lekturą wymagającą, o charakterze naukowym. To podręcznik wprowadzający w meandry nowej, tytułowej dyscypliny naukowej. Napisany został z perspektywy nie tylko pedagogicznej, uwzględnia bowiem również dorobek wielu innych nauk (socjologii, teologii, historii religii, ekonomii, ekologii, historii turyzmu). Szerokie ujęcie sakroturyzmu ma niewątpliwie charakter transdyscyplinarny. Publikacja skierowana jest nie tylko do przedstawicieli wyżej wspomnianych nauk, ale do szerokiego grona czytelników. Autor poważnie traktuje swojego odbiorcę i stawia mu wymagania. To pokazuje, że podręcznik może być napisany ciekawie i z pasją oraz że możeon być jednocześnie ciekawą, choć wymagającą lekturą.

Rogowski, jak sam zauważa, pisał swoją książkę na podstawie doświadczenia badawczego związanego z wykładami oraz seminariami naukowymi na uniwersytetach w Olsztynie i w Vechcie. Jego przemyślenia akademickie są również pochodną spotkań z Hansem Hoeffmannem, właścicielem największej w Europie firmy turystycznej. Stanowi to pozytywny walor publikacji, gdyż łączy przemyślenia naukowe z doświadczeniem w analizowanych kwestiach, przez co umożliwia szerokie przedstawienie pojęcia sakroturyzmu. Lektura książki Rogowskiego przywołała moje własne doświadczenia zetknięcia z religiami i kulturami Bliskiego Wschodu podczas organizowanych tam seminariów naukowych. Na samym początku widzieliśmy przede wszystkim różnice (w strojach, w spożywanych posiłkach, zwyczajach itd.). Dopiero po wielu wspólnych obradach i spotkaniach odkrywaliśmy, że chociaż seminaria naukowe gromadzą bardzo różnych ludzi, zarówno tych wyznających różne religie, jak i osoby niereligijne, to w gruncie rzeczy wszyscy jesteśmy do siebie bardzo podobni. Szukamy w życiu sensu i prawdy, tęsknimy za pokojem i zgodą, a także możemy u innych „obcych" odnajdywać dobro i piękno, co jest zawsze inspirujące, także naukowo.

Stanowi to ponadto ważny element dialogu międzykulturowego i religijnego, o którym w swojej publikacji pisze Rogowski.

Zeszyty Naukowe KUL 63 (2020), nr 1 (249)
DOI: 10.31743/zn.2020.63.1.09
132 ZN KUL 63 (2020), nr 1 (249).

Tomasz Adamczyk

Prof. dr. hab. Helena Słotwińska
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
w Lublinie

Cyprian Rogowski, *Przyszłość nauki religii w polskiej szkole. Szanse i zagrożenia. Studium pedagogicznoreligijne,* Lublin 2025, ss. 496.

Nauczanie religii powróciło do polskiej szkoły, po okresie socjalizmu, 1 września 1990 roku. Decyzja ta miała na celu usunięcie pedagogicznie szkodliwego dualizmu wychowawczego, kształtowanie postaw etycznych i moralnych, a także zakończenie wrogiej separacji pomiędzy Kościołem a państwem polskim. W ciągu ponad 30 lat obecności lekcji religii w publicznym systemie oświaty były one przedmiotem licznych badań i publikacji naukowych.

W zmieniającej się sytuacji społeczno-politycznej zachodzi konieczność kontynuacji badań naukowych nad tym zagadnieniem i weryfikacji ich z aktualną rzeczywistością. Analizy te, z jednej strony dotyczą oceny aktualnego stanu szeroko rozumianej edukacji religijnej, z drugiej zaś dotyczą jej przyszłości w kontekście przemian społeczno-kulturowych. Ta polaryzacja zdań, coraz bardziej zarysowuje potrzebę pogłębionej refleksji, nad przyszłością lekcji religii i dostosowaniem ich do wymogów współczesności.

Przemiany świadomości religijnej i moralnej młodych Polaków wskazują, że kryzys chrześcijańskich wartości i norm przebiega w zróżnicowany sposób. Niekiedy mówi się o „cichej rewolucji" w dziedzinie świadomości aksjologicznej dzieci i młodzieży w Polsce. Faktem jest bowiem, że radykalny pluralizm religijny i moralny nie zatrzymał się przed granicami Polski, a zróżnicowanie religijne i moralne dokonuje się w polskim społeczeństwie coraz szybciej i jest już wyraźnie widoczne. Współczesne dyskusje nad problemem nauczania religii w szkołach publicznych są inne od tych prowadzonych na początku lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku, kiedy to religia została ponownie wprowadzona do szkół, ale równie emocjonalne. Przedmiotem współczesnej dyskusji są z jednej strony kwestie organizacyjne, a z drugiej strony coraz intensywniej wybrzmiewa pytanie, w jakich formach powinno się odbywać nauczanie religii w szkołach, czy w ogóle szkoła ma być miejscem edukacji religijnej.

W tym kontekście monografia autorstwa Ks. Prof. dr hab. Cyprian Rogowskiego pt. *Przyszłość nauki religii w polskiej szkole. Szanse i zagrożenia. Studium pedagogicznoreligijne* wpisuje się doskonale w aktualne badania naukowe nad tym zagadnieniem. Pozycja ta składa się z: Strony tytułowej, Spisu treści, Przedmowy autorstwa Egona Spiegela pt. „Przyszłość nauki religii w polskiej szkole jako zaproszenie – słowo zachęty z doświadczeń i perspektyw niemieckiego sąsiedztwa" w języku polskim, niemieckim i angielskim, Wstępu i Zakończenia również w trzech językach, Wykazu skrótów, Bibliografii oraz Stron internetowych.

W rozdziale pierwszym pt. „Śladami Soboru Watykańskiego II – wyzwania dla teologii i Kościoła w XXI wieku", Ksiądz Profesor najpierw pokazuje recepcję i potencjał Soboru Watykańskiego II, a w kolejnych podrozdziałach analizuje stosunek Kościoła do

świata, pokazuje jak rozumieć określenie „świat współczesny", w jaki sposób Kościół jest znakiem wiary dla świata oraz na czym polega ponowny proces samookreślenia Kościoła.

Rozdział drugi zatytułowany „Dydaktyka nauczania religii w kontekście Soboru Watykańskiego II" podejmuje kwestie dotyczące wpływu odnowy soborowej na dydaktykę nauczania religii, omawia funkcję służebną Kościoła w nauczaniu religii, eklezjalny wymiar lekcji religii w szkole oraz rolę Kościoła i teologii w szkolnym nauczaniu, ponadto wskazuje na wspólną odpowiedzialność Kościoła i państwa za lekcje religii.

„Sekularyzacja i jej konsekwencje dla szkolnej lekcji religii" to temat rozdziału trzeciego, na jego zawartość składają się następujące zagadnienia: rozumienie terminów sekularyzacja i sekularyzm, religia i globalizacja, religia z perspektywy socjologicznoreligijnej, nauczanie religii w świetle dyskursu sekularyzacji i desekularyzacji.

Kolejny rozdział (IV) pod tytułem „Katolicka i ewangelicka lekcja religii w Niemczech" przedstawia zasady katolickiej i ewangelickiej lekcji religii, zadania i cele katolickiej lekcji religii, wytyczne Episkopatu niemieckiego dla lekcji religii, podaje relewantne przykłady dla szkolnej lekcji religii w Polsce oraz omawia szkolną lekcję religii i katechezę parafialną.

W piątym rozdziale zatytułowanym „Adekwatne orientacje koncepcyjne dla lekcji religii w szkole" Ksiądz Profesor Rogowski wprowadza, a zarazem wyjaśnia rzadko stosowane w polskiej literaturze katechetycznej pojęcie performatywność i performatywny, omawia performatywne nauczanie religii w szkole i performatywną dydaktykę religii z perspektywy zarówno ewangelickiej, jak i katolickiej, a także estetyczny wymiar w performatywnym nauczaniu religii.

„Przekształcanie dydaktyki religii" to temat szóstego rozdziału, którego treść wypełniają następujące zagadnienia: czy zmiana kierunku dydaktyki religii?, pytanie o prawdę w nauczaniu religii, polityczny wymiar nauczania religii, wkład lekcji religii w budowanie społeczeństwa obywatelskiego, potencjał i ryzyka nowych mediów w nauczaniu religii.

Ostatni (VII) rozdział „Kairologiczny wymiar dobrej lekcji religii" podejmuje i omawia siedem bardzo ważnych tematów takich jak: wymiary i poziomy komunikatywnego teologizowania, językowo wrażliwe nauczanie religii, relacyjny charakter lekcji religii, inkluzyjna lekcja religii, profil i szanse religii w szkole przyszłości, kontrowersyjne tematy w szkolnym nauczaniu religii, lekcja religii w szkole wobec zagrożeń.

Na szczególne uznanie zasługują Konkluzje zamieszczone na końcu w każdym z rozdziałów. Są to bardzo dobre podsumowania, które zawierają dodatkowe wyjaśnienia, uzupełnienia i wnioski, zmuszające do refleksji. Kolejnym atutem recenzowanej monografii jest język, w jaki Autor się wypowiada, poza precyzją naukową, charakteryzuje go jasność i przejrzystość, co znacząco ułatwia rozumienie wcale nie łatwej terminologii, zważywszy na zakres pojęciowy i interdyscyplinarny charakter omawianych zagadnień.

Ksiądz Profesor Cyprian Rogowski umiejętnie przedstawia przyszłość nauki religii w Polsce w szerokim kontekście współczesnych problemów edukacyjnych. Jestem pełna uznania dla merytorycznej wartości recenzowanej monografii. Wnikliwa znajomość życia społecznego, religijnego i politycznego zarówno w Polsce, jak i Niemczech oraz rzetelność warsztatu naukowego pozwala Autorowi płynnie poruszać się w trudnych zagadnieniach

i wielopłaszczyznowych problemach. Inspirują one do namysłu i refleksji nad trudnym, ale zarazem jakże ważnym zagadnieniem dla przyszłych pokoleń dotyczącym przyszłości nauki religii w polskiej szkole. Stąd z jednej strony publikacja ta wpisuje się w debatę naukową i polityczną, z drugiej natomiast jest pomocą dla teologów, pedagogów i socjologów religii w zrozumieniu pewnych zależności, zagrożeń i wyzwań w odniesieniu do szeroko rozumianej edukacji religijnej.

Przemyślenia, wskazówki i wnioski zawarte w książce Ks. Profesora Rogowskiego uderzają swoją aktualnością, bogactwem rozwiązań i realizmem. Omawiana praca stanowi cenną inspirację dla dalszej refleksji naukowej nad problemem, w jakim kierunku powinna podążać nauka religii w Polsce i jednocześnie jest kopalnią wiedzy dla wykładowców, doktorantów z różnych dyscyplin naukowych, którym rozwój i dobro młodego pokolenia Polaków leży głęboko na sercu.

13.01.2025 Prof. dr hab. Helena Słotwińska

Okładka książki ks. Profesora Cypriana Rogowskiego i jego biogram naukowy

Prof. dr hab. Janusz Mariański
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Recenzja wydawnicza pracy Cypriana Rogowskiego pt. *Przyszłość nauki religii w polskiej szkole. Szanse i zagrożenia. Studium pedagogicznoreligijne*, Lublin 2025, ss. 496.

Lekcje religii w szkole pomagają uczniom kształtować swoją tożsamość religijną, brać odpowiedzialność za własne życie, a także poznawać chrześcijańskie i kulturowe korzenie społeczeństwa, w którym żyją. Nauczanie religii jest z jednej strony kluczem do odkrywania zasobów kultury i poznawania historii, ale służy również rozwojowi duchowemu. Jako przedmiot szkolny tworzy uczniom przestrzeń do poznawania siebie, a ponadto wnosi wiele do etycznych zasad funkcjonowania państwa demokratycznego. Nauka religii powinna być postrzegana perspektywicznie jako wielka szansa dla dzieci i młodzieży oraz jako znacząca oferta edukacyjna w szkołach. Jej istotny wkład polega na kształtowaniu orientacji religijnej uczniów, rozwoju człowieczeństwa i zdolności do komunikacji międzyosobowej w pluralistycznym społeczeństwie. Rozwój osobowości, wychowanie do zaangażowania społecznego (życie w społeczeństwie) i wychowanie religijno-moralne, to znaczące obszary, które tworzą podstawowe relacje według chrześcijańskiego obrazu Boga i człowieka.

W tym kontekście niezwykle ważne jest podejmowanie badań pedagogicznoreligijnych nad stanem i przyszłością nauki religii w polskiej szkole. Szkolne lekcje religii nie są jedynym obszarem badań pedagogicznoreligijnych, ale należą z pewnością do bardzo ważnych przedmiotów zainteresowań pedagogiki religii. Autor recenzowanego opracowania Cyprian Rogowski na temat przeszłych, obecnych i ewentualnie przyszłych warunków nauczania religii w Polsce był niemal predestynowany do jego realizacji. We *Wprowadzeniu* do tego działa prof. Egon Spiegel z Uniwersytetu w Vechcie (Niemcy) napisał:

„Autor niniejszego przeglądu nauczania religii w jej przeszłych i obecnych warunkach w Polsce również wiele o tym wie. Jego zaletą jest to, że zna rozwój sytuacji w Niemczech i wie, jak tamtejsza edukacja religijna radzi sobie z różnorodnymi wyzwaniami społecznymi, może dokonać porównań z rozwojem sytuacji w Polsce i sprawić, że pozytywne wnioski płynące z rozwoju sytuacji w Niemczech będą owocne dla polskiej edukacji religijnej. Inspirując się w dużej mierze wspomnianą uchwałą Synodu w Würzburgu, a przede wszystkim jego imponująco dalekowzroczną propozycją soborową, Cyprian Rogowski nie po raz pierwszy podejmuje – z niezbędną wrażliwością – próbę wysoce profesjonalnego dostosowania edukacji religijnej w Polsce. Lekcja religii w Polsce zawdzięcza mu nie tylko pierwszy na gruncie polskim <Leksykon pedagogiki religii>, ale także odpowiedni pierwszy <Podręcznik pedagogiki religii>, a nawet więcej: unikalną platformę dwujęzycznego, międzynarodowego czasopisma edukacji religijnej KERYKS. Przez dziesięciolecia starał się tam, a także w licznych artykułach książkowych i czasopismach, urzeczywistnić realizację, która w końcu pojawia się zbyt późno na szerszym horyzoncie edukacji religijnej: *formalne oddzielenie* katechezy i lekcji religii z jednej

strony oraz nieuniknione *wewnętrzne zazębianie się* lekcji religii, która stawia i zajmuje się pytaniami egzystencjalnymi na podstawie teologicznie profesjonalnej w swoich ramach, a katechezą, która ma swoje własne specjalne odpowiedzi w wielkim koncercie głosów na ten temat, z drugiej strony. Nikt nie jest w stanie lepiej niż Cyprian Rogowski wyjaśnić to szczegółowo i uzmysłowić wartość wzajemnego oddziaływania tych dwóch dziedzin. Udowadnia to po raz kolejny w tym tomie, podsumowując rozumienie lekcji religii, które od dziesięcioleci jest głównym przedmiotem jego badań naukowych" (s. 13-14).

Całość opracowania składa się z siedmiu logicznie powiązanych i treściowo rozbudowanych rozdziałów: rozdział I – „Śladami Soboru Watykańskiego II – wyzwania dla teologii i Kościoła w XXI wieku"; rozdział II – „Dydaktyka nauczania religii w kontekście Soboru Watykańskiego II"; rozdział III – „Sekularyzacja i konsekwencje dla szkolnej nauki religii"; rozdział IV – „Katolicka i ewangelicka lekcji religii w Niemczech"; rozdział V – „Adekwatne orientacje koncepcyjne dla lekcji religii w szkole"; rozdział VI – „Przekształcanie dydaktyki religii"; rozdział VII – „Kairologiczny wymiar dobrej lekcji religii". Rozdziały te są poprzedzone *Wprowadzeniem* napisanym przez prof. Egona Spiegela pt. „Przyszłość nauki religii w polskiej szkole jako zaproszenie – słowo zachęty z doświadczeń i perspektyw niemieckiego sąsiedztwa" (w trzech wersjach językowych: polskiej, niemieckiej i angielskiej) oraz *Wstępem* Cypriana Rogowskiego (również w trzech wersjach językowych).

Dwa pierwsze rozdziały nawiązują do dokumentów Soboru Watykańskiego II jako źródła dla dyskursu pedagogicznoreligijnego, relacji między Kościołem, teologią, pedagogiką religii i szkolną lekcją religii. Treści zawarte w tych dokumentach są rozważane jako wyzwanie dla teologii i Kościoła oraz jako bardzo istotne impulsy dla eklezjalnego charakteru uprawiania pedagogiki religii. W szkolnym nauczaniu religii teologiczna i eklezjalna recepcja soborowa powinna odnaleźć swoje odzwierciedlenie. Dotyczy to także wpływu odnowy soborowej na dydaktyczne podejścia w nauczaniu religii, w miejscu, w jakim jest środowisko szkoły.

Autor ukazał tu obraz konsekwencji w sensie bezpośrednim i pośrednim, jakie wynikają z nauczania Soboru Watykańskiego II i jego pozycji teologicznych dla dydaktyki religii. Zwrócił też uwagę na te zagadnienia w dokumentach soborowych, które zawierają implikacje aspektów dydaktycznych lekcji religii, wpisując jednocześnie ich relewantne elementy, odnoszące się do koncepcji pedagogicznoreligijnych w sensie teoretycznym i praktycznym. Z teologiczno-dydaktyczno-praktycznego punktu widzenia Sobór nadal oferuje potencjał do produktywnego i kreatywnego myślenia oraz działania.

W rozdziale trzecim pt. „Sekularyzacja i konsekwencje dla szkolnej lekcji religii" Autor przybliża różne rozumienia teorii sekularyzacji w socjologii religii i na tej podstawie wyjaśnia zachodzące procesy społeczno-kulturowe i socjalizacyjne oraz jaki mają one wpływ na nauczanie lekcji religii w szkole. Badania socjologiczne wskazują, że w społeczeństwach współczesnych (zwanych niekiedy ponowoczesnymi) zaznaczają się trzy bardzo ważne trendy rozwojowe: sekularyzacja, pluralizm religijny i indywidualizm religijny. Powodują one, że takie zjawiska jak religijność i kościelność nie są już równoczesne. Pojawiają się także nowe formy religijności i duchowości. Słabnie też socjalizacja religijna w rodzinach, co sprawia, że znaczna część dzieci i młodzieży nie wykazuje zdol-

ności do nawiązywania religijnej komunikacji. W tych warunkach nauczanie religii musi być na nowo przemyślane i przygotowane, przy uwzględnieniu specyficznych potrzeb i problemów religijnych różnych grup i środowisk społecznych. Zrozumiały przekaz treści religijnych wiążę się z przede wszystkim z kompetentnym warsztatem hermeneutycznym i komunikacji interpersonalnej, aby skutecznie przeciwdziałać emigracji młodzieży z Kościoła.

Rozdział czwarty jest poświęcony katolickiej i ewangelickiej lekcji religii w Niemczech, w którym Autor analizuje dokumenty związane ze szkolną lekcją religii i katechezą parafialną. W poszukiwaniu rozwiązań dla skuteczności przekazu religijnego w szkole i w parafii swoją aktywność zaznaczają obydwa Kościoły chrześcijańskie, wskazując na charakter, zadania i cele tego przekazu w warunkach sekularyzacji i pluralizmu religijnego, a także uwarunkowań społeczno-kulturowych i politycznych. Oficjalne dokumenty tych Kościołów stanowią znaczący wkład w aktualną debatę wokół systemu oświaty na różnych stopniach, zarówno dla ogółu społeczeństwa w wymiarze polityki edukacyjnej, jak i dla wewnętrznego funkcjonowania Kościołów chrześcijańskich i ich struktur. Przybliżenie tych kwestii polskiemu czytelnikowi może okazać się przydatne we współczesnych dyskusjach w naszym kraju nad nauką religii w polskiej szkole.

W rozdziale czwartym Cyprian Rogowski przedstawia przykłady różnych opcji i w pedagogice religii obszaru języka niemieckiego, zarówno w wymiarze teoretycznym, jak i praktycznym. W poszukiwaniu nowych rozwiązań koncepcyjnych dla skuteczności lekcji religii w środowisku szkolnym wypracowano tzw. podejście performatywne w szkolnym nauczaniu religii. Trudności w nauczaniu religii wynikają z tego, że dzieci bez wcześniejszej socjalizacji religijnej w rodzinie nie są w stanie zrozumieć, czym ona jest, jeżeli przekaz religijny ma tylko wymiar intelektualny. Wyniesienie nauki religii do poziomu w sensie performatywnego rozumienia tworzy równowagę między doświadczeniem rzeczywistości a refleksją (opcja katolicka) oraz między inscenizacją a refleksją (opcja ewangelicka). Dotychczasowe doświadczenia dowodzą, że zróżnicowane modele performatywne z perspektywy katolickiej i ewangelickiej sprawdzają się w szkolnym nauczaniu religii.

Cyprian Rogowski podejmuje w rozdziale szóstym zagadnienie przekształcania dydaktyki religii i dostosowywanie przekazu religijnego do „ducha czasu". Wymóg ten jest podyktowany zarówno zmieniającymi się uwarunkowania społeczno-kulturowymi, jak i uwarunkowaniami zakorzenionymi w historii każdego ucznia (tzw. kairologia pedagogicznoreligijna). Edukacja religijna powinna wyraźnie zmierzać do kształtowania świadomości dotyczącej specyficznych uwarunkowań stawania się chrześcijaninem. Proces ten polega na tym, że świadomość wiary i świadomość *kairosu* kształtują się we wzajemnej zależności. Wiara powinna dopełniać się w kontekście życia, a życie powinno być rozumiane w świetle wiary.

Dydaktyka jako dyscyplina naukowa odnosi się do wszelkich rodzajów nauczania, w tym także do procesu uczenia się wiary. Zmiana perspektywy dydaktyki religii powinna koncentrować się na hermeneutyce przekazu treści religijnych oraz hermeneutycznych umiejętności przyswajania treści przekazu przez uczniów. Powinna także uwzględniać równocześnie hermeneutykę egzystencjalną, która bierze pod uwagę interpretację tekstu

w szerokim kontekście społecznym i kulturowym. Ustalenia niemieckich pedagogów religii na temat przekształcania dydaktyki religii Autor odnosi do sytuacji w społeczeństwie polskim podlegającym przyspieszonym procesom sekularyzacyjnym. W nauce religii w polskiej szkole należałoby dokonać wielowarstwowych przekształceń pedagogicznoreligijnych, w tym i dydaktycznych.

Ostatni rozdział „Kairologiczny wymiar dobrej lekcji religii" ściśle koresponduje z rozdziałem poprzednim. Rozważania w nim zawarte dotyczą „dobrej lekcji religii", która powinna wzbudzać zainteresowania uczniów tematami religijnymi i jednocześnie udzielać adekwatnych odpowiedzi na nurtujące ich pytania natury egzystencjalnej oraz wyjaśniać doświadczenia przez nich przeżywane w wymiarze kairologicznym. Cyprian Rogowski podkreśla, że jakość religii w dużej mierze zależy od wrażliwości ucznia na tematy religijne i etyczne, relacyjnego charakteru nauczania tematów kontrowersyjnych, a w szczególności językowo wrażliwego nauczania. Przekaz treści religijnych nie może ograniczać się do suchej wiedzy teoretycznej, muszą być one skorelowane z doświadczeniami uczniów i wyjaśniane w różnych kontekstach pedagogicznoreligijnych.

Problematyka koncepcji performatywnej dydaktyki religii, przekształcania dydaktyki religii czy kairologiczny wymiar „dobrej lekcji religii" były żywo dyskutowane od kilku dekad wśród niemieckich pedagogów religii. Zapoznanie polskiego czytelnika z tymi teoriami jest bardzo potrzebne, zwłaszcza w kontekście nasilonych dyskusji wokół lekcji religii w polskiej szkole, przede wszystkim w środowiskach liberalno-lewicowych, które chcą ją usunąć ze szkoły, a przynajmniej w znaczący sposób ograniczyć. W sytuacji trwających obecnie kontrowersyjnych dyskusji na temat nauczania religii w polskiej szkole obraz wyznaniowej lekcji religii z obszaru języka niemieckiego może być inspirującym przykładem dla Kościoła katolickiego w Polsce, a także dla wzajemnych relacji kościelno-państwowych w rozwiązywaniu nie zawsze łatwych problemów edukacyjnych w społeczeństwach pluralistycznych pod względem społeczno-kulturowym i religijnym. Należy zgodzić się z Autorem recenzowanej książki, że treści w niej zawarte zainspirują odpowiedzialnych za podmioty edukacyjne do adekwatnych rozwiązań i działań. Oceniając funkcjonowanie lekcji religii w systemie szkolnym z perspektywy ponad 30 lat w zmieniających się uwarunkowaniach, Kościół katolicki w Polsce stoi niewątpliwie przed nowymi wyzwaniami.

Książka „Przyszłość nauki religii w polskiej szkole. Szanse i zagrożenia. Studium pedagogiczno-religijne" będzie cieszyć się z pewnością ogromnym zainteresowaniem i to nie tylko w środowiskach profesjonalnych pedagogów religii, socjologów religii i teologów pastoralistów, ale i tych wszystkich, którzy w naszym kraju interesują się szkolną edukacją religijną. Cyprian Rogowski jako jeden z czołowych pedagogów religii w naszym kraju przedstawia w sposób wieloaspektowy i wielopłaszczyznowy, a przede wszystkim w sposób obiektywny problemy nauki religii w polskiej szkole, szanse i zagrożenia szkolnej edukacji religijnej. W swoich religijnopedagogicznych rozważaniach uwzględnia nie tylko pedagogicznoreligijny punkt widzenia, ale także teologiczny i socjologicznoreligijny.

Przede wszystkim wykorzystał bogatą literaturę przedmiotu pedagogiki religii z obszaru języka niemieckiego, z prowadzonych od wielu lat badań naukowych wokół istotnych problemów pedagogicznoreligijnych w wymiarze teoretycznym i praktycznym,

w poszukiwaniu nowych rozwiązań koncepcyjnych dla szkolnej nauki religii. Skorzystanie z doświadczeń niemieckich pedagogów religii może okazać się bardzo owocne dla rozpoznania problemów polskiej rzeczywistości i pozwoli zweryfikować dotychczasowe trendy w szkolnej edukacji religijnej w Polsce. Opowiadam się w zdecydowany sposób za publikacją książki Cypriana Rogowskiego pt. „Przyszłość nauki religii w polskiej szkole. Szanse i zagrożenia. Studium pedagogicznoreligijne" w Wydawnictwie Akademii Nauk Społecznych i Medycznych w Lublinie.

Lublin, 17.12.2024 Janusz Mariański

Prof. dr hab. Egon Spiegel
Uniwersytet Vechta (Niemcy)

Przyszłość nauki religii w polskiej szkole jako zaproszenie – słowo zachęty z doświadczeń i perspektyw niemieckiego sąsiedztwa

Kiedy na wykładach na Wydziale Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie przepowiadałem społeczną utratę znaczenia Kościoła katolickiego w Polsce, także i przede wszystkim w odniesieniu do nauczania religii w szkołach, od wielu ówczesnych kandydatów do kapłaństwa otrzymywałem zmęczony, niezrozumiały uśmiech. Inaczej reagowały studentki, które przygotowywały się do zawodu nauczycielki w szkołach publicznych. One już potrafiły coś wynieść z mojej troski i przestrogi. Być może obecna sytuacja w Polsce jeszcze raz przypomni im moje przewidywania. Seminarium duchowne, które jeszcze wtedy notowało roczny przyrost kandydatów do kapłaństwa w dobrym dwucyfrowym przedziale, stopniowo pustoszeje lub już opróżniło się do tego stopnia, że roczne liczby przyjęć są tylko w najniższym jednocyfrowym przedziale (czasem nawet nie mieszczą się w tym przedziale) – co potwierdza odpowiedni spadek święceń i zbliżające się dalsze zamknięcie niektórych seminariów. Co więcej, podejrzewam, że wielu kandydatów z tamtych czasów w międzyczasie zdecydowało się nie zostać księżmi i zmieniło swoją drogę życiową.

Mój pogląd na wydarzenia w Polsce w tamtym czasie był pod silnym wpływem wydarzeń w Niemczech. Na tak zwanym Synodzie Würzburskim (1971-1975) – który pod względem czasu i treści nastąpił po Soborze Watykańskim II – było już jasne, że sytuacja ulegnie zasadniczej zmianie. W tym kontekście wydano deklarację, że lekcja religii w szkołach nie powinna być już rozumiana jako rodzaj katechezy: każdy, kto stara się – nadal – wykorzystywać lekcję religii w szkołach jako ramy dla nauczania katechetycznego, będzie musiał dostrzec i znieść fakt, że społeczeństwo coraz częściej nie tylko nie będzie w stanie zaakceptować takiego rozumienia, ale także odmówi tolerowania (i finansowania) lekcji religii jako przedmiotu w dłuższej perspektywie, który jest niczym innym jak „Kościołem w szkole" i – nie tylko, ale centralnie – służy specjalnym (rekrutacyjnym) interesom określonej grupy społecznej. W swojej uchwale z 1975 roku w sprawie lekcji religii Synod w Würzburgu dokonał wyraźnego rozróżnienia między *katechezą parafialną* (z jej miejscem w Kościele) a *lekcją religii* (z jej miejscem w szkole). Fakt, że będą w tym przypadku obszary częściowo nakładające się, nie tylko nie zostało wykluczone, ale wręcz było zamierzone.

W trakcie rozróżniania między tymi dwoma obszarami (katechezą z jednej strony i lekcją religii z drugiej) dokonano również rozróżnienia między obojętnością kościelną i religijną: każdy, kto nie chciał (lub już nie chce) umiejscowić się w Kościele, nie musi być zaraz określany jako obojętny religijnie. Z drugiej strony, każdy, kto utożsamia obojętność kościelną z obojętnością religijną, nie tylko dokonuje antropologicznie i kategorialnie błędnego osądu, ale także dydaktycznie blokuje ostateczną ścieżkę, aby doprowadzić z powrotem do kościelnej konotacji na podstawie uznania możliwości istnienia religijności poza kościelnie określoną lub urzeczywistnioną. Kto ulega błędnemu przekonaniu, że

obojętność wobec Kościoła oznacza także obojętność religijną, żegna się nie tylko z tymi, którzy są obojętni wobec Kościoła, ale i z tymi pojmującymi swoją religijność inaczej, a którzy powinni być adresatami ewangelizacji.

W sensie rozróżnienia między obojętnością kościelną i religijną oczywiste jest też rozróżnienie między rozumieniem katechezy i szkolnej lekcją religii. Lekcja religii – uwolniona od katechetycznego zawężenia, staje się coraz bardziej – ostatnią – szansą na doprowadzenie do wspólnoty kościelnej tych, do których można (tylko) jeszcze dotrzeć poprzez ten właśnie przedmiot. Każdy, kto w interesie Kościoła chce utrzymać lekcję religii jako katechezę, użyje łomu, aby ją uśmiercić, tj. usunąć ją z kanonu przedmiotów szkolnych.

W Niemczech Wschodnich, po upadku bloku komunistycznego i wprowadzeniu nauczania religii do szkół publicznych po zjednoczeniu Niemiec, kierowano różne zarzuty wobec tego nauczania, twierdząc, że spowodowało ono dystans wobec Kościoła. Pogląd ten całkowicie pomijał fakt, że odejście od Kościoła nie tylko nastąpiło pod wpływem zupełnie innych czynników (w tym kryzysu tradycji w skali globalnej), ale że lekcja religii, która rozwinęła się z dala od „katechezy w Kościele", wbrew nadrzędnemu trendowi społecznemu, nadal otwiera ostatnią szansę na utrzymanie lub poszukiwanie nowego związku z Kościołem poprzez tematyzację „religijności" i „religii".

W międzyczasie wyzwanie stało się jeszcze bardziej dotkliwe. Zainteresowanie młodych ludzi w Niemczech katechezą poza kontrolą społeczną jest coraz mniejsze. Chociaż lekcja religii nadal istnieje w szkołach publicznych, to w Niemczech Wschodnich od czasu jej wprowadzenia po otwarciu granicy w 1989 roku tylko kosztem łączenia uczniów z różnych klas (w celu stworzenia grupy edukacyjnej z określoną minimalną liczbą uczniów).

Fakt wprowadzenia muzułmańskiej lekcji religii i utworzenia odpowiednich instytutów teologicznych na uniwersytetach z pewnością pomógł w utrzymaniu szkolnej religii w Niemczech, zwłaszcza w obliczu malejącego popytu. Zgodnie z polityczną poprawnością, muzułmańska lekcja religii, dopiero co wprowadzona, nie może być na razie kwestionowana, podobnie jak katolicka czy ewangelicka lekcja religii. W rezultacie wcześniej uprzywilejowana lekcja religii wyznań chrześcijańskich może liczyć na chwilę wytchnienia. Jednak zmiany postępują (prędzej czy później wpłyną również na społeczność muzułmańskich meczetów, a tym samym na muzułmańską lekcję religii) i lekcja religii traci niestety najwyraźniej na poparciu. W obliczu spadku liczby odbiorców i ogólnej obojętności religijnej w społeczeństwie ewangelickiekościoły regionalne i rzymskokatolickie diecezje w Dolnej Saksonii połączyły siły i podjęły decyzję, która jeszcze niedawno była zupełnie nie do pomyślenia, o wprowadzeniu i wdrożeniu „chrześcijańskiej lekcji religii", za którą odpowiedzialne są oba wyznania. Aby uratować nauczanie religii w szkołach publicznych, nietrudno przewidzieć, że nie potrwa taki stan długo i ustanowiona zostanie tak zwana „lekcja religii dla wszystkich", jak ma to już miejsce pod tą nazwą w kraju związkowym Hamburg, za wyraźną zgodą Archidiecezji Hamburskiej. W zajęciach tych biorą udział nie tylko członkowie religii chrześcijańskich, ale wszystkich religii (obecnie jest około 100 religii w Hamburgu).

Opisany tutaj rozwój rzuca światło na przyszłe wydarzenia w Polsce w tym zakresie. Jest bardzo mało prawdopodobne, że zostaną one odwzorowane jeden do jednego z góry. Ale też ich nie wyklucza. Jeśli chodzi o moje wcześniejsze prognozy, to w dużej mierze się potwierdziły, w tym te, które, wskazując na zamknięty i wszędzie taki sam system, odnosiły się do wprawdzie nie zaskakujących, ale jednak szokujących ujawnień związanych z przemocą seksualną w Kościele. Chciałbym, żeby zarzucano mi, że się myliłem w moich przeczuciach, i życzyłbym Kościołowi w Polsce czegoś innego.

Najpierw boleśnie, ale potem wyzwalająco, musiałem się ponadto nauczyć, że tak bardzo „opłakiwana" sekularyzacja ze strony Kościoła – przynajmniej w sposobie, w jaki jest postrzegana – nie jest niczym więcej niż *widmem* (por. Spiegel Egon (2022), *The spectre of secularisation: against equating church indifference with religious indifference*, w: *Metamorphoses of Religion and Spirituality in Central and Eastern Europe*, red. Sławomir H. Zaręba, Maria Sroczyńska, Roberto Cipriani, Marcin Choczyński, Wojciech Klimski, Routledge, London and New York, s. 143-158). Za jej przerażającym dla wielu obliczem kryje się – co może początkowo budzić zdziwienie – rzeczywistość, która pod wieloma względami nie tylko odzwierciedla wczesne wartości chrześcijańskie, ale także ma w nich znaczną część swoich korzeni. Dotyczy to nie tylko poniższych przykładów (fakt, że często wynikają one z działań podmiotów, które nie określiłyby się jako religijne, nie powinno być irytujące), jak: konwencje dotyczące praw człowieka lub praw dziecka, inicjatywy emancypacyjne na rzecz równości kobiet i mężczyzn, antykolonialne lub antyimperialistyczne ruchy wyzwoleńcze, ekologiczne modele kształtowania świata (w tym ochrona zwierząt przejawiająca się w wegetariańskim lub wegańskim stylu życia), pacyfistyczne działania na rzecz rozwiązywania konfliktów, programy inkluzji (w tym kompleksowe orzecznictwo na rzecz azylu i osób ubiegających się o azyl), nie tylko prawo do samostanowienia w zakresie seksualności każdego człowieka. Wszystkie te ruchy są nie do pomyślenia bez Jezusowego rozumienia człowieczeństwa: Jego pionierskiego podejścia do kobiet i dzieci, do osób niepełnosprawnych, do przyrody „praedicate evangelium omni creaturae", („głoście Ewangelię wszelkiemu stworzeniu", Mk 16,15), do nieprzyjaciół, Jego własnego doświadczenia jako uchodźcy i prześladowanego, jako osoby oddanej woli Ojca i tym samym rozumieniu królestwa Bożego, który wyrzekł się wszelkich form dominacji i przemocy.

Nawet jeśli nie jest to postrzegane w ten sposób przez tych, którzy określiliby się jako świeccy i tych, którzy określiliby się jako religijni, procesy sekularyzacji do dziś przejęły wiele z tego, co zamierzał Jezus i nadały temu charakter działaniowy, a które z pewnością należy postrzegać i oceniać w kontekście eschatologicznym. Jeśli Kościół jest prawdziwie i szczerze zainteresowany kairologiczną aktualizacją światopoglądu i praktyki życiowej Jezusa, to nie będzie ani zaprzeczał, ani czuł niechęci do pierwotnej chrześcijańskiej wartości tego, co zostało osiągnięte przez sekularyzację, będzie wspierał wyżej wymienione ruchy i uznawał przynajmniej częściową realizację ich celów w rozumieniu Jezusa. Co więcej, zaakceptuje fakt, że sekularyzacja – świadomie czy nieświadomie ze wspólnych żydowsko-chrześcijańskich lub ogólnie religijnych motywacji – pojmuje i dąży do kształtowania życia i świata w duchu Jezusa, tak samo wrażliwym sejsmograficznie, a czasem nawet w awangardowym duchu. Wiele z tego było i nadal jest propagowane poza Kościołem, a nierzadko także wbrew oporowi Kościoła. Nie tylko niepotrzebnie

marnuje się zasoby i energię na czasami konfrontacyjny dyskurs z fenomenami, które są wynikiem zjawisk sekularyzacji, ale jednocześnie marnuje się cenny czas na rzecz relewantnych procesów wzajemnego uczenia się i rozwoju.

Co więcej, w odniesieniu do oceny procesów sekularyzacyjnych i zjawisk z nimi związanych liczy się skuteczność woli i działania, a nie *explicite* przynależność do wspólnoty uczniów Jezusa (Mk 9, 38-42; Mt 12, 48-50): nie może być uważane za naganne, a tym bardziej odrzucane to, co pojawia się w kontekście sekularyzacji i jest pozytywne w sensie nauki Jezusa czy chrześcijańskim rozumieniu. Zrelaksujmy się z samym Jezusem: wbrew otaczającym Go racjonalistom i wątpiącym, cieszy się drogocennym dobrodziejstwem z rąk kobiety i pozwala, aby ta – daleka od dyskusji, czy nie można by było przeznaczyć wartości pieniężnej na rzecz ubogich – wylała Mu na głowę całe naczynie pełne olejku (Mk 14, 3-9).

Gdyby Kościół był gotów dostrzegać i uznawać tę dynamikę w procesach sekularyzacyjnych, którą chrześcijanie w swoim religijnym języku ojczystym określają słowem „Bóg", mógłby wykorzystać te procesy nawet na swoją korzyść poprzez samokrytykę i w ten sposób – w wyniku znacznie bardziej przychylnego wizerunku zewnętrznego – uwolnić się od ciężaru, że poza Kościołem nie ma zbawienia „extra ecclesiam nulla salus". Kościół nie jest doskonały, co po raz kolejny dało o sobie znać w ostatnich dniach. W pewnych okolicznościach dokładnie to, co nie udaje się lub udaje się tylko w ograniczonym stopniu w samym Kościele, dzieje się poza nim. Mówiąc śmiało i ilustrując to przykładem: świeccy wegetarianie nie tylko wypełniają jedno z przykazań, w jeden dzień tygodnia (piątek) lub roku (Wielki Piątek), ale 365 dni w roku; ci, którzy przyjmują osoby ubiegające się o azyl, pamiętają o ratującym życie azylu Jezusa w Egipcie; ci, którzy potrafią zrozumieć decyzję Jezusa o pozostaniu bezżennym w świecie, w którym tylko ci, którzy są żonaci i mają rodzinę, są „prawdziwymi" mężczyznami, również zaakceptują prawo bliźniego do samostanowienia w wymiarze seksualności – i to nie tylko ze współczucia; każdy, kto podziela uznanie Jezusa dla Samarytanina, który jako wróg narodu żydowskiego pierwszy spieszy z pomocą napadniętemu Żydowi, zrozumie również, co Jezus ma na myśli, wzywając do kochania swojego wroga.

Lekcja religii, która w sposób przedstawiony tutaj potrafi radzić sobie z fenomenami życia, zasługuje na to, aby nie tylko była postrzegana jako platforma egzystencjalnej konfrontacji z wyzwaniami współczesności, ale wręcz domaga się takiej interpretacji. W ostatecznym rozrachunku spełni również jeden ze swoich ukrytych celów, jakim jest zbliżenie się do istoty chrześcijańskiej katechezy. Nauczanie tego rodzaju wzbudza niewątpliwie ciekawość. Ale tak, jak nie można siłą zaprowadzić królestwa Bożego (Mt 5, 5), tak też nie można wymusić miłości do Kościoła, której pragną jego przedstawiciele, poprzez katechezę narzuconą w szkole, ale już niedocenianą przez uczniów (a często także przez ich rodziców i nauczycieli). Miłość, prawdziwa miłość i nieodłączne uczucie z nią związane może się urzeczywistnić jedynie poprzez zaproszenie. Lekcja religii konceptualizowana przez Synod w Würzburgu wiele o tym wie.

Autor niniejszej monografii dotyczącej przyszłości nauczania religii w szkole, w jej przeszłych i obecnych warunkach w Polsce również wiele o tym wie. Jego zaletą jest to, że zna rozwój sytuacji w Niemczech i wie, jak tamtejsza lekcja religii radzi sobie

z różnorodnymi wyzwaniami społecznymi, może dokonać porównań z rozwojem sytuacji w Polsce i sprawić, że pozytywne wnioski płynące z rozwoju sytuacji w Niemczech będą owocne dla lekcji religii w polskiej szkole. Inspirując się w dużej mierze wspomnianą uchwałą Synodu w Würzburgu, a przede wszystkim jego imponująco dalekowzroczną propozycją soborową, Cyprian Rogowski nie po raz pierwszy podejmuje – z niezbędną wrażliwością – próbę wysoce profesjonalnego i adekwatnego nauczania religii w Polsce. Lekcja religii zawdzięcza mu nie tylko pierwszy na gruncie polskim „Leksykon pedagogiki religii", ale także odpowiedni pierwszy „Podręcznik pedagogiki religii", a nawet więcej: unikalną platformę dwujęzycznego, międzynarodowego czasopisma pedagogicznoreligijnego KERYKS. Przez dziesięciolecia starał się tam, a także w licznych artykułach książkowych i czasopismach, urzeczywistnić realizację, która w końcu pojawia się zbyt późno na szerszym horyzoncie edukacji religijnej: *formalne oddzielenie* katechezy i lekcji religii z jednej strony oraz nieuniknione *wewnętrzne zazębianie się* lekcji religii, która stawia i zajmuje się pytaniami egzystencjalnymi na płaszczyźnie teologicznej w swoich ramach, a katechezą, która ma swoje własne specjalne odpowiedzi w tym zakresie w wymiarze eklezjalnym z drugiej strony.

Nikt nie jest w stanie lepiej niż Cyprian Rogowski wyjaśnić to szczegółowo i uzmysłowić wartość wzajemnego oddziaływania tych dwóch dziedzin. Udowadnia to po raz kolejny w tym tomie, podsumowując rozumienie lekcji religii, które od dziesięcioleci jest głównym przedmiotem jego badań naukowych.

Prof. dr hab. Egon Spiegel

Prof. Dr. Egon Spiegel
Universität Vechta

Die Zukunft des Religionsunterrichts in Polen als Einladung – ein Wort zum Geleit aus Erfahrungen und Perspektiven in deutscher Nachbarschaft

Als ich in meinen Vorlesungen an der Theologischen Fakultät der Ermländisch-Masurischen Universität in Olsztyn einen gesellschaftlichen Erdrutsch der katholischen Kirche in Polen, auch und gerade im Hinblick auf den Religionsunterricht in der Schule, voraussagte, erntete ich von vielen unter den damaligen Priesteramtskandidaten ein müdes, verständnisloses Lächeln. Anders reagierten die Studentinnen, die sich auf eine Zukunft als Lehrerin in der öffentlichen Schule vorbereiteten. Sie konnten meiner Sorge und Warnung bereits einiges abgewinnen. Vielleicht erinnern sie sich unter den gegenwärtigen Umständen in Polen einmal mehr an meine Vorhersage. Das Priesterseminar, das zu dieser Zeit noch einen jährlichen Zuwachs von Priesteramtskandidaten im Guten zweistelligen Bereich zählte, ist dabei, sich sukzessive zu leeren, bzw. hat sich bereits so weit geleert, dass sich die jährlichen Eintrittszahlen nur noch im untersten einstelligen Bereich (bisweilen nicht einmal in diesem) bewegen – bestätigt durch den entsprechenden Rückgang von Priesterweihen und die drohende oder vollzogene Schließung von Priesterseminaren. Viele Kandidaten von damals dürften sich überdies, meiner Vermutung nach, in der Zwischenzeit gegen eine priesterliche Existenz entschieden und beruflich neu orientiert haben.

Mein damaliger Blick auf Entwicklungen in Polen war stark durch die Entwicklungen in Deutschland als Vorzeichen geprägt. Auf der sogenannten Würzburger Synode (1971-1975) – sie folgte zeitlich und inhaltlich dem Zweiten Vatikanischen Konzil – wurde bereits deutlich gesehen, dass sich die Verhältnisse (grundlegend) ändern werden. Vor diesem Hintergrund wurde die Warnung laut, nicht mehr unter dem Religionsunterricht in der Schule eine Art Katechese zu verstehen: Wer den Religionsunterricht in der Schule – weiterhin – als Rahmen für katechetische Unterweisung zu nutzen, bestrebt ist, der wird mit ansehen und es aushalten müssen, dass die Gesellschaft diesem Verständnis zunehmend nicht nur nichts abgewinnen kann, sondern es auf Dauer ablehnen wird, einen Religionsunterricht als Unterrichtsfach zu dulden (und zu finanzieren), der nichts anderes ist als „Kirche in der Schule" und – zwar nicht nur, aber zentral – dem speziellen (Rekrutierungs-)Interesse einer bestimmten gesellschaftlichen Gruppierung dient. Die Würzburger Synode zog in ihrem Beschluss zum Religionsunterricht 1975 die Konsequenz und unterschied deutlich zwischen Gemeindekatechese (mit ihrem Ort in der Kirche) und Religionsunterricht (mit seinem Ort in der Schule). Dass es dabei Überlappungsfelder geben würde, wurde selbstverständlich nicht nur nicht ausgeschlossen, sondern gewollt.

Im Zuge der Unterscheidung der beiden Unternehmen (Katechese auf der einen Seite und Religionsunterricht auf der anderen) wurde auch zwischen kirchlicher und religiöser Indifferenz unterschieden: Wer sich nicht (mehr) kirchlich verorten wollte, der muss deshalb nicht als religiös gleichgültig bezeichnet werden. Wer hingegen kirchliche

Indifferenz und religiöse gleichsetzt, der urteilt nicht nur anthropologisch wie kategorial unsauber, sondern verbaut sich auch didaktisch eine letzte Schiene, um auf der Basis einer Anerkennung der Existenzmöglichkeit von Religiosität außerhalb einer kirchlich bestimmten bzw. realisierten wieder zu einer kirchlich konnotierten hinzuführen. Wer dem Irrglauben unterliegt, dass mit einer Gleichgültigkeit bezogen auf Kirche auch eine religiöse gegeben sei, der verabschiedet sich nicht nur selbst vom kirchlich Indifferenten, aber gleichsam religiösem, sondern diesen auch als Adressaten der Evangelisierung.

Im Sinne der Unterscheidung von kirchlicher und religiöser Differenz liegt es nahe, zwischen Katechese und Religionsunterricht zu unterscheiden und den von der katechetischen Enge befreiten Religionsunterricht als eine zunehmend – letzte – Chance zur Rückführung bzw. Hinführung der (gerade) noch über den Religionsunterricht erreichbaren in die kirchliche Gemeinschaft zu begreifen. Wer mit der Brechstange den Religionsunterricht als Katechese im Interesse der Kirche aufrechterhalten will, der wird ihn mit genau dieser erschlagen, d. h. aus dem Orchester der schulischen Fächer entfernen.

In Ostdeutschland wurde nach dem Zusammenbruch des kommunistischen Blocks und der mit der Wiedervereinigung Deutschlands gegebenen Einführung des Religionsunterrichts in der öffentlichen Schule diesem verschiedentlich angelastet, eine die Kirche betreffende Abständigkeit verursacht zu haben. Diese Sichtweise hat völlig verkannt, dass die Wegbewegung von Kirche nicht nur ganz anderen Einflüssen (u. a. einer Tradierungskrise globalen Ausmaßes) folgte, sondern der sich von der „Katechese in der Kirche" weg entwickelnde Religionsunterricht – gegen den übergreifenden gesellschaftlichen Trend – noch eine letzte Chance eröffnete, über die Schiene der Thematisierung von „Religiosität" und „Religion" eine Verbindung zur Kirche aufrechtzuerhalten bzw. neu zu suchen.

Mittlerweile hat sich die Herausforderung noch verschärft. Das Interesse der jungen Menschen in Deutschland an Katechese außerhalb der sozialen Kontrolle von Verwandtschaft oder dörflichen Gemeinschaften an Katechese läuft zunehmend gegen null. Noch gibt es den Religionsunterricht in der öffentlichen Schule, in Ostdeutschland seit seiner Einführung nach Öffnung der Grenze 1989 nur um den Preis der Zusammenlegung von Schülerinnen und Schüler aus verschiedenen Klassen (mit dem Ziel, überhaupt eine Lerngruppe mit der vorgegebenen Mindestanzahl zustande zu bringen).

Seiner nicht auszuschließenden Verabschiedung in Deutschland vor dem Hintergrund nachlassender Nachfrage kam sicherlich entgegen, dass der islamische Religionsunterricht eingeführt wurde und entsprechende theologische Institute an Universitäten etabliert wurden. Der Political Correctness folgend kann der islamische Religionsunterricht, soeben eingeführt, zunächst nicht in Frage gestellt werden und mit ihm auch nicht mehr der katholische bzw. evangelische. Von daher dürfte sich der bislang privilegierte Religionsunterricht der christlichen Konfessionen zunächst einmal über eine Verschnaufpause freuen. Indes gehen die Entwicklungen weiter (sie werden über kurz oder lang auch die muslimische Moscheegemeinde treffen und damit auch den islamischen Religionsunterricht): der Religionsunterricht verliert, offensichtlich unaufhaltsam, an Zustimmung. Mit Blick auf die Abnahme der Rezipienten und eine allgemeine religionsferne Stimmung in der Gesellschaft haben sich – in nicht zu verkennender Verzweiflung

– (evangelische) Landeskirchen und (römisch-katholische) Diözesen in Niedersachsen zusammengetan und den kurz vorher noch völlig undenkbaren Entschluss gefasst, einen von beiden Konfessionen verantworteten „Christlichen Religionsunterricht" einzuführen und zukünftig durchzuführen. Um den Unterricht in Religion an öffentlichen Schulen überhaupt noch zu retten, wird – die Vorhersage fällt nicht schwer – die Praxis nicht mehr lange auf sich warten lassen, einen sogenannten „Religionsunterricht für alle" zu etablieren, wie er bereits im Bundesland Hamburg unter dieser Bezeichnung mit ausdrücklicher Zustimmung des Erzbistums Hamburg durchgeführt wird. An ihm nehmen nicht nur Angehörige der christlichen Religionen, sondern Angehörige aller Religionen (in Hamburg ca. 100 Religionen) teil.

Die hier skizzierte Entwicklung wirft ein Schlaglicht auf diesbezügliche zukünftige Entwicklungen in Polen. Sie bildet diese höchstwahrscheinlich nicht eins zu eins im Vorhinein ab. Sie schließt diese aber auch nicht aus. Was meine früheren Voraussagen betrifft, so haben sich diese im Großen und Ganzen bestätigt, einschließlich derjenigen, die sich unter Hinweis auf das geschlossene und überall selbe System Kirche auf die zwar nicht überraschenden, dennoch schockierenden Enthüllungen im Zusammenhang sexueller Gewalt im Raum Kirche bezogen. Ich hätte mir gerne den Vorwurf gefallen lassen, in meinen Vorahnungen Unrecht gehabt zu haben, und der polnischen Kirche anderes gewünscht.

Zunächst schmerzlich, sodann aber befreiend, musste ich überdies lernen, dass die kirchlicherseits vielbeklagte Säkularisierung – jedenfalls in der Weise, in der sie wahrgenommen wird – nicht viel mehr ist als ein Gespenst (vgl. Spiegel Egon (2022), *The spectre of secularization: against equating church indifference with religious indifference*, in: *Metamorphoses of Religion and Spirituality in Central and Eastern Europe*, eds., Sławomir H. Zaręba, Maria Sroczyńska, Roberto Cipriani, Marcin Choczyński, Wojciech Klimski, Routledge, London and New York, S. 143-158). Hinter ihrem für viele furchterregenden Gewand verbirgt sich – die Ansicht mag zunächst befremden – eine Wirklichkeit, die in vielerlei Hinsicht nicht nur urchristliche Werte widerspiegelt, sondern in ihnen einen Großteil ihrer Wurzeln hat. Das stimmt nicht nur für die folgenden Beispiele (dass sie sich häufig Aktivitäten von Akteurinnen und Akteuren verdanken, die sich selbst nicht als religiös bezeichnen würden, darf nicht irritieren): Menschenrechts- bzw. Kinderrechtskonventionen, emanzipatorische Initiativen zur Gleichstellung der Frau mit dem Mann, antikoloniale bzw. antiimperialistische Befreiungsbewegungen, ökologische Weltgestaltungsmodelle (einschließlich eines sich in vegetarischer bzw. veganer Lebensweise niederschlagenden Tierschutzes), pazifistisches Konfliktlösungshandeln, Inklusionsprogramme (einschließlich eines umfassenden Eintretens für Asyl und Asylsuchende), nicht zuletzt das Recht auf sexuelle Selbstbestimmung eines jeden Individuums. Sie alle sind nicht denkbar ohne das jesuanische Menschenverständnis: Jesu wegweisender Umgang mit Frauen und Kindern, mit dem behinderten Menschen, mit der Natur („praedicate evangelium omni creaturae", Mk 16,15), mit dem Feind, seine eigene Erfahrung als Asylsuchender und Verfolgter, als dem Willen des Vaters und damit einem Reich-Gottes-Verständnis Verpflichteter, der jeder Art von Herrschaft und Gewalt abgeschworen hat.

Wenn es sowohl von jenen, die sich als säkular, als auch von jenen, die sich als religiös verorten würden, so nicht gesehen wird, Säkularisierungsprozesse haben bis heute vieles von dem, was Jesus intendiert hat, aufgenommen und Realisierungen, die si-

cherlich unter eschatologischem Vorbehalt zu sehen und zu beurteilen sind, zugeführt. Ist es der Kirche wirklich und ehrlich an der kairologischen Aktualisierung jesuanischer Weltsicht und Lebenspraxis gelegen, dann wird sie der Säkularisierung, so sie den oben erwähnten Bewegungen Vorschub leistet, den urchristlichen Wert des Erreichten weder absprechen noch neiden, sondern das sicherlich immer nur partielle Verwirklichen jesuanischer Zielsetzungen in ihr und mit ihr feiern. Mehr noch: sie wird es akzeptieren, dass Säkularisierung – wissend, unwissend aus den gemeinsamen jüdisch-christlichen bzw. allgemeinen religiösen Wurzeln – ebenso seismografisch sensibel wie bisweilen sogar avantgardistisch Lebens- und Weltgestaltung im Sinne Jesu konzipiert und betreibt. Vieles wurde und wird außerhalb von Kirche und nicht selten gegen den Widerstand von Kirche vertreten. In der teilweise militanten Auseinandersetzung mit Phänomenen, die mit Säkularisierungsprozessen zusammen gesehen werden, werden nicht nur unnötigerweise Ressourcen und Energie vergeudet, es verstreicht auch kostbare Zeit im Hinblick auf darauf bezogene Lern- und Entwicklungsprozesse.

Was überdies hinsichtlich der Beurteilung von Säkularisierungsprozessen und der mit ihnen einhergehenden Phänomenen zählt, ist die Effizienz des Wollens und Handelns, nicht die explizite Mitgliedschaft in der Jüngergemeinde Jesu (Mk 9,38-42; Mt 12,48-50): wenn das, was im Rahmen von Säkularisierung daherkommt, im jesuanischen bzw. christlichen Sinn positiv ist, kann dieses nicht als verwerflich angesehen und erst recht nicht abgelehnt werden. Entspannen wir uns mit Jesus selbst: Gegen die Rationalisten und Bedenkenträger um ihn herum genießt er eine kostbare Wohltat durch die Hände einer Frau und lässt es geschehen, dass diese – fernab der Diskussion, ob man den geldlichen Gegenwert nicht für die Armen verwenden könnte – ein ganzes Gefäß voller Öl über sein Haupt ergießt (Mk 14,3-9).

Wenn Kirche dann noch hinter und in Säkularisierungsprozessen jene Dynamik, die Christen in ihrer religiösen Muttersprache „Gott“ nennen, zu erkennen und anzuerkennen bereit wäre, dann kann sie jene Prozesse sogar für sich selbst im Hinblick auf ein durch Selbstkritik geprägtes Wachstum nutzen und sich dabei – mit der Folge einer weitaus sympathischeren Außendarstellung – von der Last des cyprianischen „extra ecclesiam nulla salus” befreien. Die Kirche, das bekommt diese in diesen Tagen einmal mehr widergespiegelt, ist alles andere als vollkommen. Unter Umständen geschieht außerhalb der Kirche genau das, was in ihr selbst nicht oder nur begrenzt gelingt. Plakativ gesprochen und exemplarisch verdeutlicht: Der säkulare Vegetarier realisiert eines der (Kar-)Freitagsgebote nicht nur an einem einzigen Tag in der Woche (Freitag) bzw. im Jahr (Karfreitag), sondern an 365 Tagen im Jahr; wer Asylsuchende aufnimmt, erinnert Jesu lebensrettendes Asyl in Ägypten; wer die Entscheidung Jesu nachvollziehen kann, in einer Welt unverheiratet zu sein, in der nur der ein „richtiger” Mann ist, der verheiratet und ein Familienvater ist, der wird auch das sexuelle Selbstbestimmungsrecht seines Mitmenschen – nicht nur aus Barmherzigkeit – akzeptieren; wer Jesu Wertschätzung des Samariters, der ausgerechnet als Nationalfeind der Juden dem überfallenen Juden zu Hilfe eilt, teilt, der versteht auch, was Jesus mit seiner Aufforderung zur Feindesliebe meint.

Ein Religionsunterricht, der inhaltlich in der hier exerzierten Art mit Phänomenen des Lebens umzugehen versteht, verdient es, nicht nur als Plattform einer existentiellen Auseinandersetzung mit den Herausforderungen des Lebens angesehen, sondern

geradezu als solcher gefordert zu werden. Am Ende wird er auch einem seiner impliziten Ziele, für die Relevanz christlicher Katechese aufzuschließen, entsprechen. Ein Unterricht dieser Art weckt Neugierde. So wenig, wie es möglich ist, das Reich Gottes mit Gewalt zu errichten (Mt 5, 5), so wenig kann die von den Repräsentanten der Kirche gewünschte Liebe zur Kirche durch etwa schulisch verordnete, aber von Schülerinnen und Schülern (nicht selten auch ihren Eltern und Lehrkräften) nicht mehr goutierte Katechese herbei gezwungen werden. Liebe, wahre Liebe und die ihr inhärente Zuneigung können nur das Resultat einer Einladung sein. Der von der Würzburger Synode konzipierte Religionsunterricht weiß darum.

Viel davon weiß auch der Autor der hier vorliegenden Draufsicht auf den Religionsunterricht unter seinen vergangenen wie aktuellen Bedingungen in Polen. Sein Vorteil: er kennt die Entwicklungen in Deutschland und den Umgang der Religionspädagogik dort mit den vielfältigen gesellschaftlichen Herausforderungen, kann Vergleiche ziehen mit Entwicklungen in Polen und die den Entwicklungen in Deutschland abzugewinnenden positiven Lehren für die polnische Religionspädagogik fruchtbar werden lassen. Wesentlich inspiriert vom oben genannten Beschluss der Würzburger Synode und vor allem seiner beeindruckend weitsichtigen konziliaren Vorlage ist es nicht das erste Mal, dass Cyprian Rogowski – mit dem nötigen Feingefühl – den Religionsunterricht in Polen hochprofessionell zu justieren versucht. Ihm verdankt die Religionspädagogik minutiös in Polen nicht nur das „Lexikon für Religionspädagogik", sondern auch ein entsprechendes Lehrbuch, mehr noch: die einzigartige Plattform der bilingualen, internationalen religionspädagogischen Fachzeitschrift KERYKS. Seit Jahrzehnten ist er dort und in zahlreichen Buch- und Zeitschriftenbeiträgen bemüht, eine Erkenntnis fruchtbar werden zu lassen, die sich viel zu spät endlich auch am weiteren Horizont der religionspädagogischen Religionspädagogik abzeichnet: die *formale Trennung* von Katechese und Religionsunterricht auf der einen Seite und ihre unweigerliche *innere Verzahnung* von einem Religionsunterricht, der in seinem Rahmen auf theologisch professioneller Basis existentielle Fragen aufwirft und behandelt, und einer Katechese, die im großen Konzert diesbezüglicher Stimmen ihre eigenen, spezielle Antworten bereithält, auf der anderen Seite.

Das minutiös durchbuchstabieren und den Wert im Zusammenspiel beider deutlich werden zu lassen, das kann kein anderer besserer als Cyprian Rogowski. Er stellt dieses mit diesem Band einmal mehr unter Beweis und fasst damit ein Verständnis von Religionspädagogik zusammen, das nachzuvollziehen, ihm seit Jahrzehnten ein zentrales Anliegen seines wissenschaftlichen Wirkens ist.

Prof. Dr. Egon Spiegel

Szymon Dąbrowski
Zakład Historii Nauki, Oświaty i Wychowania
Instytut Pedagogiki
Uniwersytet Gdański
Orcid: 0000-0002-7268-5665
e-mail: szymon.dabrowski@ug.edu.pl

Marian Pułtuski
Instytut Pedagogiki i Psychologii
Pomorska Szkoła Wyższa w Starogardzie Gdańskim
Orcid: 0009-0009-0593-2273
e-mail: marian.pultuski@twojestudia.pl

Kairologiczny model uprawiania pedagogiki religii oraz praktykowania edukacji religijnej ks. prof. Cypriana Rogowskiego

Wprowadzenie

Współczesna pedagogika religii jako subdyscyplina nauk pedagogiczno-teologicznych badająca edukacyjny wymiar (potencjał/deficyt) różnych postaci religii, a także formułująca różnorodne teorie kształcenia i socjalizacji religijnej (Marek, Walulik 2020; Milerski 2011; Rogowski 2011), stoi dziś wobec wielkiego wyzwania, którym jest dynamicznie zmieniająca się rzeczywistość społeczna, kulturowa i religijna. Obserwujemy niejednorodne zjawiska sekularyzacji, ateizacji, indywidualizacji życia duchowego, a także przemiany w obrębie tradycyjnych form przekazu wiary (Mariański 2021). W rzeczywistości tej (dyskursie naukowym i praktyce edukacyjnej) tworzy i publikuje ks. prof. Cyprian Rogowski. W środowisku pedagogicznoreligijnym, jest to badacz, którego przedstawiać nie trzeba, z uwagi na dokonania oraz aktywność naukową. Często uznawany za jednego z prekursorów pedagogiki religii w Polsce, przede wszystkim za wieloletnią działalność naukową, dydaktyczną i organizacyjną, która przyczyniła się do wyodrębnienia i ugruntowania tej subdyscypliny nauki. Jego kluczowe publikacje, takie jak *Pedagogika religii. Podręcznik akademicki* (Rogowski 2011) oraz *Leksykon pedagogiki religii. Podstawy – koncepcje – perspektywy* (Rogowski 2007) stanowią fundamenty dla rozwoju polskich badań pedagogicznoreligijnych. W publikacjach prezentuje oraz promuje pedagogikę religii jako autonomiczną dyscyplinę naukową, zajmującą się człowiekiem i jego relacją z rzeczywistością transcendentną, analizując religijność jako dynamiczny proces dochodzenia do wiary w aspekcie osobistym, wspólnotowym i społecznym. Cyprian Rogowski od roku 2001 był również redaktorem naczelnym międzynarodowego czasopisma *KERYKS*, które stanowiło forum wymiany myśli w zakresie pedagogiki religii, teologii praktycznej i katechetyki. Było to miejsce publikacji artykułów w języku polskim, niemie-

ckim i angielskim, promowało interdyscyplinarne podejście do edukacji religijnej, przez co stało się jedną z pierwszych w Polsce platform dla międzynarodowego (interreligijnego i interkonfesyjnego) dialogu naukowego.

W ostatnim czasie została wydana najnowsza monografia Cypriana Rogowskiego, pt. *Przyszłość nauki religii w polskiej szkole. Szanse i zagrożenia. Studium pedagogicznoreligijne* (Rogowski 2025), która stała się dla Autorów poniższego tekstu podstawowym impulsem oraz matrycą odsłaniania autorskiego projektu *kairologicznej pedagogiki religii oraz edukacji religijnej*. Wspomniana monografia podejmuje niezwykle istotne zagadnienie miejsca i roli lekcji religii w systemie edukacji w Polsce, odwołując się do bogatej literatury przedmiotu zarówno polskiej, jak i niemieckiej tradycji pedagogiki religii oraz edukacji religijnej. Przedstawia zarówno perspektywy rozwoju nauczania religii, jak i wyzwania, jakie stoją przed tym przedmiotem szkolnym w kontekście procesów sekularyzacji i przemian społeczno-kulturowych. Poniższy artykuł jest więc próbą uchwycenia oraz rekonstrukcji kairologicznego modelu uprawiania pedagogiki religii oraz praktykowania edukacji religijnej, które to ks. profesor Cyprian Rogowski stopniowo konstruował przez ostatnie cztery dekady w polskim, jak i międzynarodowym środowisku naukowym.

Horyzont analiz

Najnowsza rozprawa Cypriana Rogowskiego (Rogowski 2025) jest kompleksowym studium pedagogiczno-religijnym, które problematyzuje kwestię przyszłości lekcji religii w polskim systemie edukacyjnym. Autor na podstawie szerokiej literatury przedmiotu oraz własnych prac badawczych analizuje wskazany problem w perspektywie teologicznej, socjologicznej i dydaktycznej, uwzględniając zarówno polski, jak i europejski kontekst. Rozpoczyna od refleksji nad dziedzictwem Soboru Watykańskiego II, ukazuje jego wpływ na współczesne rozumienie Kościoła Rzymskokatolickiego i jego relacji ze światem (Rogowski 1999, 1997). Następnie zarysowuje, w jaki sposób soborowe idee winny kształtować dydaktykę nauczania religii w szkołach, podkreślając wspólną odpowiedzialność Kościoła i państwa za ten proces. W dalszej części analizuje zjawisko sekularyzacji i jego wpływ na postrzeganie religii oraz nauczanie religii w warunkach społeczeństwa zglobalizowanego (Rogowski 2009). Wprowadza czytelnika w niemieckie doświadczenia związane z nauczaniem religii, przedstawiając zarówno katolickie, jak i ewangelickie modele lekcji religii, które mogą stanowić inspirację dla aktualnej sytuacji w Polsce (Rogowski 2000). Pojawiają się również analizy nowych koncepcji dydaktycznych, takie jak nauczanie performatywne, uwzględniające wymiar estetyczny, językowy i relacyjny (Rogowski 2024). Autor wskazuje na potrzebę przekształcenia tradycyjnej dydaktyki religii, dostosowując ją do wyzwań społeczeństwa obywatelskiego, nowych mediów i spornych tematów społecznych. Finalnym efektem najnowszego opracowania Cypriana Rogowskiego jest prezentacja oraz krytyczna analiza kairologicznego modelu lekcji religii, podkreślając w nim rolę przestrzeni dialogu i egzystencjalnego spotkania ucznia z pytaniami o sens życia, relacje międzyludzkie i duchowość (Rogowski 2025). Jest to niezmiernie interesująca refleksja nad przyszłością edukacji religijnej w szkole, w tym jej szansami i zagrożeniami. Całość analiz odwołuje się do międzynarodowego kontekstu dzięki publikacjom w językach polskim, niemieckim i angielskim. Najnowsza publikacja Autora (Rogowski 2025) staje się tu podstawową mapą kategorii i zjawisk, które posłużą

do objaśnienia kairologicznego modelu uprawiania pedagogiki religii oraz wynikającej z niej empirycznej propozycji edukacji religijnej ks. prof. Cypriana Rogowskiego.

Kairologiczny model uprawiania pedagogiki religii

Cyprian Rogowski wskazuje na kairologiczny wymiar analiz edukacji religijnej jako kluczowy dla zrozumienia fenomenu przekazu wiary w rodzinie, szkole i społeczeństwie (Rogowski 2007, ss.253-254; 2011, ss.319-336; 2025, ss.353-415). Pojęcie *kairos*, odczytywane jako *stosowny czas*, *właściwy moment*, *odpowiednia chwila do realizacji określonych wartości* (R. Englert, P. Tillich), staje się w tym ujęciu kategorią syntetyzującą teorię kształcenia (pedagogikę religii) z praktyką edukacyjną (edukacją religijną). W porządku opisu i analizy teoretycznej pojęcie to (kairologia formalna) wskazuje warunki ontologiczne, czyli bada i dookreśla rozumienie czasu i momentów znaczących, które bezpośrednio determinują i kształtują ludzkie doświadczenia. Innymi słowy, kairologiczna pedagogika religii to perspektywa badawcza (metodologiczna, epistemologiczna oraz ontologiczna), w której dookreślane są momenty, chwile, zdarzenia, które stają się punktami zwrotnymi dla całościowego rozumienia świata (Rogowski 2011, ss.328-329). W porządku praktyki edukacyjnej, kairologia (sapiencjalna) pełni rolę metody, techniki i narzędzia, dzięki, którym możliwe staje się rozpoznanie oraz wykorzystanie odpowiednich momentów do działania. To wizja edukacji, w której nauczyciel religii potrafi rozpoznawać potrzeby, pytania i duchowe napięcia obecne w sferze egzystencjalnej i esencjalnej uczniów (Rogowski 2007, ss.253-254). Zdaniem Autora dobra lekcja religii to ta, która wychodzi naprzeciw żywym doświadczeniom uczniów, otwiera przestrzeń dialogu i towarzyszenia, pozwalając młodym ludziom odkrywać własny sens życia w świetle wiary (Rogowski 2025, ss.355-356). Inspiracje dla tego podejścia Rogowski czerpie z refleksji wielu autorów z zakresu pedagogiki religii, w tym przede wszystkim R. Englerta (1985), G. Ebelinga (1977) czy E. Fuchsa (1978), którzy to argumentują na rzecz rozumienia, że *kairos* to chwila, moment, doświadczenie w których człowiek uczy się odpowiedzialności i przekształcenia rzeczywistości zgodnie z treścią uwewnętrznionej wiary (Rogowski 2007, s.254). Obok źródeł teologiczno-pedagogicznych, pojawiają się również bezpośrednie odwołania do tradycji filozoficznej, szczególnie uwzględniające twórczość Paula Ricoeura oraz Paula Tillicha. W tym ujęciu *kairos* to czas przełomowy, w którym otwierają się nowe możliwości (warunki) interpretacyjne i egzystencjalne (Ricoeur 1998; Tillich 1963). W polskim kontekście analiz pedagogiczno-religijnych na podobnie przełomowe i transformacyjne elementy praktyki edukacji religijnej zwracało uwagę wielu badaczy, w tym, np. Janusz Tarnowski z pedagogiką personalistyczną (Tarnowski 1993), Marian Nowak z pedagogiką otwartą (Nowak 1999), Jarosław Michalski z pedagogiką egzystencjalno-kognitywną (Michalski 2004), Jerzy Bagrowicz z pedagogiką wzrastania (Bagrowicz 2006), Mirosław Patalon z pedagogiką ekumeniczną (Patalon 2008), Bogusław Milerski z pedagogiką hermeneutyczną (Milerski 2011), Jarosław Horowski z pedagogiką neotomistyczną (Horowski 2015), Zbigniew Marek z pedagogiką towarzyszenia (Marek 2017), Helena Słotwińska z pedagogiką integralną (Słotwińska 2019), Alina Rynio z pedagogiką odpowiedzialności (Rynio 2019), Anna Walulik z pedagogiką świadectwa (Marek, Walulik 2019) i wielu innych. Wyżej wymienione projekty w różnorodny sposób akcentowały potrzebę wychwytywania przez nauczyciela religii (pedagoga religii), tzw.

momentów wychowawczych, które stają się okazją do głębokiego spotkania (doświadczenia) i refleksji (transformacji) aksjologicznej (Dąbrowski 2021, Pułtuski 2024). Model kairologicznej pedagogiki religii postuluje edukację religijną w której to nauczyciel religii nie realizuje sztywno przygotowanych scenariuszy, zaś podstawą jego działania nie jest teologia fundamentalna, lecz postawa uważnego przewodnika, gotowego do dynamicznego (performatywnego) reagowania na to, co aktualnie porusza młode pokolenie. Kairologiczna lekcja religii nie tylko nie unika trudnych tematów, lecz podejmuje je niejako z poziomu koniecznej odpowiedzialności, inspirując na rzecz odnajdywania w treściach religijnych (np. w tradycji chrześcijańskiej w Ewangelii) odpowiedzi na pytania o sens życia, budowanie hierarchii wartości oraz źródłowo wielowymiarowej nadziei (Rogowski, 2025, s. 398-404).

Śladami Soboru Watykańskiego II

Sobór Watykański II (1962–1965) stanowi jedno z najważniejszych wydarzeń Kościoła rzymskokatolickiego XX wieku, które zainicjowało proces jego odnowy i otwarcia na świat współczesny. Jak twierdzi Rogowski, Sobór nie zakończył się wraz z zamknięciem obrad, lecz uruchomił dynamiczny proces recepcji, który trwa do dziś i stawia przed Kościołem oraz teologią nowe wyzwania (Rogowski 1999, ss. 393-403). Wydarzenie to prezentowane jest jako „nowy początek" dla Kościoła Rzymskokatolickiego, który po raz pierwszy na tak dużą skalę stał się geograficznie, kulturowo i ideowo powszechny dzięki obecności biskupów z całego świata (Rogowski 2025, s.102). Dokumenty soborowe, szczególnie jedna z konstytucji, pt. *Gaudium et spes (Radość i nadzieja)*, odrzucają model Kościoła zamkniętego i triumfalistycznego, ukazując go jako wspólnotę, która ma podejmować dialog ze światem i towarzyszyć ludzkości w jej radościach i problemach (Rogowski 2025, s.105). Zdaniem Autora moment ten otworzył przed Kościołem nowe perspektywy, jednak jego recepcja napotkała liczne trudności (Rogowski 2011, s.406-408). Kluczowe spory o wizję przyszłości świata i Kościoła, rozgrywały się między tzw. hermeneutyką zerwania a hermeneutyką ciągłości, przy czym to ta druga zdaniem większości jego uczestników lepiej oddawała ducha Soboru (Rogowski 2025, s.113). Głównym wyzwaniem tamtego czasu, było właściwe odczytanie pojęcia *świat współczesny* – rozumianego jako dynamiczna rzeczywistość, która wymaga od Kościoła nieustannego wewnętrznego nawrócenia i otwartości (Rogowski 2025, s.106). Kościół w modernistycznym świecie miał być przede wszystkim *znakiem wiary* dla świata, co wymagało przyjęcie nowej roli. Już nie wystarczało głoszenia Ewangelii własnym wiernym, ale także (a może nawet przede wszystkim) podejmowanie dialogu z różnorodnymi religiami, kulturami czy światopoglądami (Rogowski 2025, s.110). Sobór afirmował twierdzenie, że Kościół jest *sakramentem zbawienia*, czyli widzialnym znakiem i narzędziem jedności całej ludzkości w aspekcie eschatologicznym, kulturowym i egzystencjalnym (Rogowski, 1999). Z sytuacji tej wynikało nowe zadanie, mianowicie samookreślenia Kościoła jako wspólnoty, która nie zamyka się na dialog (ekskluzywizm kerygmatyczny), lecz go inicjuje, rozwija i podtrzymuje (inkluzywizm kerygmatyczny) (Rogowski 2025, s.113).

Wydarzenie to miało również znaczenie, a także bezpośrednio oddziaływało na ogólną dydaktykę religii. Sobór formułował pośrednie wytyczne dla aktualizacji metod nauczania, tak aby odpowiadały one realiom życia współczesnego człowieka. W krótkiej

deklaracji *Gravissimum educationis (Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim)* odnaleźć można jasną rekomendację wychodzenia poza schematy i wspierania młodego pokolenia w samodzielnym dochodzeniu do wiary (Rogowski 2011, ss.407-408). Nauczanie religii, zgodnie z całym duchem Soboru, nie powinno ograniczać się wyłącznie do przekazywania doktryny czy też treści Objawienia, ale ma pełnić nową funkcję, służebną wobec rodziny, wspólnoty lokalnej i społeczeństwa. Kościół ma być obecny w szkole, nie jako instytucja narzucająca treści, lecz jako towarzysz w poszukiwaniu i odnajdywaniu sensu oraz wartości zarówno religijnych, jak i egzystencjalnych i filozoficznych (Rogowski 1999, ss.393-403). Akcentuje się tu eklezjalny wymiar lekcji religii podkreślając, że nauczanie religii jest zadaniem nie tylko katechezy (szkolnej i parafialnej), ale całej wspólnoty Kościoła, w różnorodnych przestrzeniach ludzkiego życia, działania i aktywności (Rogowski 2025, s.136). Wyłania się stąd obraz nowej relacji Kościoła i państwa, które mają wspólną odpowiedzialność za kształt współcześnie rozumianej edukacji religijnej, jako sfery praktycznego dialogu i współpracy, a nie dominacji jednej ze stron (Rogowski 2009, ss. 253-269). Cyprian Rogowski stawia tu tezę, że przyszłość lekcji religii w tradycji chrześcijańskiej zależy od zdolności do otwierania i rekonstrukcji wytycznych Soboru na nowo. Nie przez promowanie i afirmację haseł czy idei, ale przede wszystkim przez autentyczne, aktywne i adekwatne podejmowanie najtrudniejszych wyzwań w kontekście współczesnych potrzeb młodego pokolenia. Konkluzja ta składa się na kairologiczne wytyczne edukacji religijnej, gdzie zdaniem Autora *(…) dydaktyka religii prowadzi do pytania: Jakie wartości wiary są istotne w określonych etapach życia dzieci i młodzieży, lub inaczej mówiąc, gdzie wiara może stać się szczególnym wydarzeniem w ich rzeczywistości życiowej?* (Rogowski 2025, s.148).

Sekularyzacja i jej konsekwencje dla szkolnej lekcji religii

Kolejnym istotnym elementem dla współczesnej edukacji religijnej, ale również kontekstem analiz dla pedagogiki religii zdaniem Cypriana Rogowskiego jest zjawisko sekularyzacji. Autor nie postrzega jednak sekularyzacji wyłącznie jako zagrożenia, ale także jako szansę na przedefiniowanie sposobów obecności religii w przestrzeni publicznej. Zjawisko to wieloaspektowe i wielorodne, rozumiane jest nie tylko jako eliminacja religii, ale także (przede wszystkim) zmiana jej społecznego statusu. *Sekularyzacja ma różne konotacje polegające na różnicowaniu sfer świeckich od religijnych, marginalizacji religii w tych sferach, a także może oznaczać transformację religii w wyniku jej przekształcenia* (Rogowski 2025, s.155). Taka sytuacja zmusza Kościoły (religie), w tym szkolną edukację religijną do odnowy języka religijnego, metod dydaktycznych i rekonfigurację statusu obecności w świecie. Rogowski zauważa, że globalizacja, choć niesie ze sobą wyzwania w postaci relatywizacji wartości i wzrostu indywidualizmu (atomizacji), równocześnie otwiera nowe możliwości dialogu międzyreligijnego i międzykulturowego (Rogowski 2004, ss.146-150). W tak zdefiniowanej rzeczywistości społeczno-kulturowej edukacja religijna, winna przygotowywać uczniów do życia w społeczeństwie pluralistycznym, ucząc szacunku dla odmiennych tradycji religijnych i światopoglądowych. Z badań empirycznych w społeczeństwie modernistycznym *(…) coraz częściej jako kluczową instancję socjalizacyjną dla ich religijności wskazują nie ojca czy matkę, ale nauczyciela religii. Proces socjalizacji w szkole i w grupach rówieśniczych przyczynia się do zmiany w postawach jednostek wobec religii i jej*

znaczenia dla członków społeczeństwa. Uczniowie uczą się w ten sposób zrozumienia swojej religii i odnoszenia jej do otoczenia, w którym żyją (Rogowski 2025, s.187). Oznacza to przesunięcie odpowiedzialności za kształtowanie religijnej tożsamości na instytucje edukacyjne, które stają się jednym z ostatnich miejsc kontaktu z religijnym przekazem. Badania przeprowadzone w latach 2022–2023 wśród polskiej młodzieży wskazują na dalszy spadek religijnej aktywności praktycznej: 73,4% badanej młodzieży szkolnej należało do Kościoła katolickiego, z czego tylko 21,3% to praktykujący w każdą niedzielę, a 17,5% w ogóle niepraktykujący (Mariański, Słotwińska, Mąkosa, Buk-Cegiełka 2024b, ss.51-75). Sytuacja ta wymaga od szkolnej edukacji religijnej nowej strategii, która nie polega jedynie na przekazywaniu tradycyjnych treści i stosowaniu klasycznych metod dydaktycznych, lecz na problemowym oraz krytycznym podejmowaniu tematów społecznych, które mają realne (codzienne) znaczenie dla indywidualnego życia młodego pokolenia (Rogowski 2025, s.188).

Zjawisko masowego rezygnowania dzieci i młodzieży z lekcji religii staje się coraz bardziej powszechny i wynika nie tylko z obojętności religijnej, ale także z utraty zaufania do instytucji Kościoła. Proces ten zdaniem Rogowskiego przyspieszyła pandemia COVID-19, która przedefiniowała wiele praktyk społecznych, w tym religijnych (Rogowski 2025, ss.186-190). Ponadto zwraca się tu uwagę, że pojęcia, takie jak „kościelność" i „religijność nie są już równoznaczne w odbiorze społecznym. Fenomen ten otwiera przestrzeń dla nowych form duchowego poszukiwania poza instytucjonalnym Kościołem, a także największymi tradycjami religijnymi. W obliczu tych zmian szkolna dydaktyka religii jest zobligowana nie tylko do unikania uproszczonych i zawężonych rozwiązań metodycznych, ale przede wszystkim zdaniem Autora winna stawiać na dialog, otwartość oraz respektowanie (szacunek wobec) różnorodnych postaw uczniów. Konieczne zdaje się przemyślenie oraz przygotowanie form organizacyjnych lekcji religii, uwzględniających specyficzne potrzeby oraz różnorodne treści religijne dla odmiennych grup i środowisk społecznych (Rogowski 2009, ss. 253-269).

Proces sekularyzacji, choć stanowi wyzwanie, może również inspirować do twórczej odnowy edukacji religijnej, jeśli zostanie potraktowany nie jako zagrożenie, lecz jako przestrzeń do krytycznego namysłu i poszukiwania alternatywnych (uwzględniających czas i miejsce) form przekazu treści, wartości oraz wiary. Sekularyzacja jest jednym z kluczowych zjawisk społeczno-kulturowych współczesnego świata, które znacząco wpływa na rozumienie roli religii w przestrzeni publicznej i edukacyjnej. W literaturze pedagogiczno-religijnej, fenomen ten poddany jest licznym opisom i analizom, z których nie wyłania się jednolita i spójna wizja, zarówno aktualnej, jak i przyszłej sytuacji religijno-kulturowo-społecznej. Mianowicie zjawisko sekularyzacji ma różne konotacje, począwszy od różnicowania sfer świeckich i religijnych, po marginalizację religii w przestrzeli publicznej, aż po diagnozy transformacji religii w wyniku jej przekształcenia (Mariański 2021, ss. 73-98). Choć tradycyjne ujęcie tegoż zjawiska zakładało, że rozwój nauki i nowoczesnych instytucji społecznych doprowadzi do zaniku religii (Comte 1961, Durkheim 1990, Weber 2000), obecne badania wskazują, że procesy te są bardziej złożone i niejednorodne (Berger, Lukcmann 1987). Niejako w opozycji do wizji nieuchronnego zaniku religii, pojawia się pojęcie desekularyzacji, wskazując na zjawisko religijności, która nie tylko nie zanika, ale w wielu kontekstach wręcz się odradza, przy czym przybiera nowe, zindywidualizowane formy istnienia (Berger 1999, ss.1-18). Janusz Mariański za-

znacza, że sekularyzacja w wymiarze społecznym i kulturowym nie zawsze bezpośrednio (korelacyjnie) przekłada się na płaszczyznę świadomości indywidualnej analizowanych jednostek. Wskazuje się tu na liczne teorie oraz empiryczne zjawiska i ruchy kontrsekularyzacyjne, które również wbrew pozorom towarzyszą współczesnym procesom modernizacji i globalizacji (Mariański 2021, ss.124-159).

Liczne teorie analizujące procesy sekularyzacji, można sprowadzić do trzech dominujących tendencji: po pierwsze, oddzielenie (uniezależnienie się) religii i struktur państwowych; po drugie, społeczny spadek znaczenia tradycyjnie rozumianych praktyk religijnych oraz po trzecie, pojawienie się pluralizmu światopoglądowego oraz nowych ruchów religijnych (Taylor 2007). Tym samym sekularyzacja nie ogranicza się do wymiaru wyłącznie instytucjonalnego, ale również głęboko przeobraża mentalność współczesnego człowieka w jego indywidualnych i jednostkowych wyborach. Dla praktyki edukacji religijnej wydaje się to niezmiernie istotny fakt. Co więcej, w badaniach przeprowadzonych w Polsce w latach 2022–2023 odnotowano, że 73,4% młodzieży deklaruje się jako katolicy, jednak regularna praktyka religijna oscyluje na poziomie 21,3%, a niemal połowa badanych wskazuje, że ich religijność była wyższa w przeszłości (Mariański, Słotwińska, Mąkosa, Buk-Cegiełka 2024b, ss.51-75). Taki stan rzeczy zdaniem Rogowskiego wymaga od systemu edukacji religijnej, jak i samych nauczycieli religii nowego podejścia, które nie ogranicza się do przekazu doktrynalnego, ale uwzględnia aktualne (kairologiczne) kulturowe, światopoglądowe oraz egzystencjalne potrzeby uczniów. Innymi słowy najmłodsze pokolenie może wprawdzie odrzucać instytucjonalne formy religii i religijności, co jednocześnie nie oznacza, że nie poszukuje, ale też nie domaga się kontaktu z duchowością. W tak definiowanej rzeczywistości XXI wieku model kairologicznej szkolnej edukacji religijnej może odpowiadać nie tylko na potrzeby dnia dzisiejszego, ale również ma potencjał przewidywać i antycypować to co staje się już dziś wyzwaniem społeczeństwa i kultury współczesnej. Taka praktyka edukacyjna zdaniem Autora z konieczności winna być przestrzenią dialogu, refleksji oraz krytycznego myślenia, a nie tylko transmisji gotowych treści w oparciu o hermetycznie rozumianą teologię wyznaniową (Rogowski 2025, ss.186-190).

Katolicka i ewangelicka lekcja religii w Niemczech

Cyprian Rogowski w najnowszej monografii dokonuje również komparatystycznej analizy modelu katolickiej oraz ewangelickiej lekcji religii w systemie niemieckiej edukacji. Wskazuje na ramy prawne, cele dydaktyczne, kontekst kulturowo-społeczny oraz perspektywy rozwoju nauczania religii w szkołach publicznych. Ujęcie porównawcze wzbogacone dokumentami Konferencji Episkopatu Niemiec oraz Ewangelickiego Kościoła w Niemczech, pokazuje nie tylko różnice konfesyjne, ale też wspólne wyzwania w obliczu postępujących zmian kulturowo-społecznych. Katolicka lekcja religii w Niemczech odbywa się zgodnie z zasadami i wytycznymi wspólnoty wyznaniowej, co wynika z art. 7 ust. 3 Ustawy Zasadniczej RFN. Jej podstawę stanowi prawo kanoniczne (kan. 804 § 1 CIC), a odpowiedzialność za wymiar działalności dydaktycznej ponoszą Konferencja Episkopatu Niemiec oraz biskupi diecezjalni (Rogowski 2025, s.194). Podstawowe dokumenty określające charakter tej lekcji to m.in. „Kształtująca siła lekcji religii" („Die bildende Kraft des Religionsunterrichts" 1996), „Lekcje religii wobec nowych wyzwań"

(„Der Religionsunterricht vor neuen Herausforderungen" 2005) oraz „Przyszłość wyznaniowego nauczania religii" („Die Zukunft des konfessionellen Religionsunterrichts" 2016) (Rogowski 2025, ss.194–195). Z kolei ewangelicka lekcja religii, zgodnie z memorandami Kościołów ewangelickich w Niemczech (Evangelische Kirche in Deutschland 1971, 1994, 2014), przede wszystkim stawia na samodzielne zdobywanie świadomości religijnej oraz rozwój tożsamości ucznia. „Zdobycie orientacji religijnej staje się dzisiaj coraz ważniejsze i jednocześnie trudniejsze. Dzieci i młodzież od najmłodszych lat spotykają się z różnorodnością religijną i światopoglądową, która zdaje się jeszcze bardziej wzrastać" (Rogowski 2025, s.200). Edukacja religijna oparta jest na konfesyjnych tezach o usprawiedliwieniu przez samą wiarę, co zakłada nie tylko obecność sfery transcendentalnej w treści przekazu, ale również ontologiczne i antropologiczne odwołanie do konkretnej wizji Boga. W sferze dydaktycznej program zakłada dialogiczność, tolerancję i rozwijanie kompetencji interkulturowych, a jego celem jest także ukonstytuowanie własnych przekonań ucznia poprzez komunikatywną, empatyczną oraz intelektualną wymianę z innymi (Rogowski 2025, s.202).

Zdaniem Autora, analizowane wyznania chrześcijańskie w podobny sposób zostały postawione przed wspólnym wyzwaniem, jakim jest postępujący proces laicyzacji i ateizacji społecznej. Dokument biskupów katolickich „Lekcja religii przed nowymi wyzwaniami" („Der Religionsunterricht vor neuen Herausforderungen" 2005) wskazuje, że lekcja religii powinna akcentować indywidualny charakter relacji religijnej, a także umożliwiać rozwijanie uczniom osobistych doświadczeń wiary, wspólnoty oraz instytucji. Jest to z jednej strony krytyka modelu kognitywnego (religioznawczego), w którym edukacja sprowadzana i redukowana jest wyłącznie do przekazu wiedzy. Z drugiej strony, to ponowne odróżnienie szkolnej lekcji religii od katechezy parafialnej, w której ta pierwsza odbywa się w przestrzeni kulturowo-społecznej, nie zaś (jak ta druga) w sferze ekskluzywnej wspólnoty wiernych (Rogowski 2025, ss. 211-212). W opisywanej komparatystyce modeli wyznaniowej edukacji religijnej pojawiają się również praktyczne projekty głębokiej współpracy obu tradycji na gruncie edukacji publicznej. Jest tu mowa o propozycji „chrześcijańskiej lekcji religii" realizowanej np. w Dolnej Saksonii oraz model „religii dla wszystkich" obecny w Hamburgu, który obejmuje uczniów różnych wyznań i religii. W powyższych inicjatywach lekcja religii ma być miejscem dialogu oraz przestrzenią rozwijania umiejętności komunikacji międzykulturowej, międzyreligijnej oraz międzywyznaniowej (Rogowski 2000, ss.89-11; 2009, ss. 253-269; 2025, ss.11-12, 215-216).

W dokumentach Kościoła katolickiego w Niemczech dotyczących formy organizacyjnej edukacji religijnej podkreśla się formacyjny oraz tożsamościowy charakter lekcji religii. Jej celem nie jest tylko przekazywanie wiedzy teologicznej, ale przede wszystkim kształtowanie kompetencji religijnej uczniów, w tym szczególnie umiejętności rozpoznawania, interpretowania i przeżywania treści religijnych w życiu codziennym. W obrębie dydaktyki jest to lekcja, która ma umożliwić uczniom zadanie pytań, dyskutowanie oraz nieustanne zakorzenienie w egzystencji (aktualności), w tym szukanie odpowiedzi w horyzoncie i perspektywie Ewangelii (Rogowski 2025, ss.204-206). Z kolei ewangelicka lekcja religii realizowana jest na podstawie zasad sformułowanych przez Ewangelicki Kościół Niemiec (EKD), który wydaje wytyczne, memorandum i programy nauczania. Główne wartości edukacyjne, które obecne są w powyższych wytycznych to przede wszystkim: odpowiedzialność, wolność, dialog i sumienie. Nauczanie ma charakter przede wszyst-

kim egzystencjalny, koncentruje się na afirmacji relacji Boga z człowiekiem i akcentuje indywidualną odpowiedzialność za wybory moralne oraz duchowe. Przy czym, podkreśla się fakt, że czyny i działania ludzkie są wprawdzie istotne, jednak ostateczne (najgłębsze) ich rozumienie (interpretacja) dokonywana jest zawsze z perspektywy uznania przez Boga (Rogowski 2025, ss.202-204).

Zdaniem Cypriana Rogowskiego współczesna (kairologiczna) lekcja religii musi odpowiadać na potrzeby wielokulturowego i zróżnicowanego społeczeństwa. Stąd też winno kłaść się duży nacisk na kształtowanie umiejętności dialogu międzywyznaniowego, międzyreligijnego i międzykulturowego. Uczniowie powinni mieć przestrzeń do doświadczania, rozumienia, ale także wyrażania własnej wiary na różny sposób. Zarówno porządek kognitywny (wiedza), jak i egzystencjalny (doświadczenie), w tym modelu determinowany jest sferą wartości bezpośrednio odwołujących się do szacunku, akceptacji i otwartości (Rogowski 2009, ss. 253-269). Celem takiej edukacji jest również odważne mierzenie się z wyzwaniami związanymi z malejącym zainteresowaniem religią wśród młodzieży. Wskazuje się, że religia traci na znaczeniu w środowisku szkolnym, a w praktyce skutkuje to koniecznością łączenia uczniów z różnych klas i poziomów by utworzyć grupę szkolną (Rogowski 2025, s.221). Przy czym zdaniem Autora rozróżnienie między katechezą parafialną a lekcją religii szkolnej zostało jasno określone już podczas Synodu w Würzburgu (1975), a dziś w modelu kairologicznym musi być w pełni realizowane. Parafia pozostaje miejscem inicjacji sakramentalnej i formacji kościelnej, podczas gdy szkoła (jako instytucja publiczna) ma umożliwić otwartą dyskusję nad treściami religijnymi oraz krytyczną refleksję nad wiarą (Rogowski 2009, ss.253-269). W prezentowanej wizji obie przestrzenie są komplementarne, choć niezależne, a ich współdziałanie sprzyja całościowemu rozwojowi religijnemu dzieci i młodzieży. Doświadczenia organizacyjne oraz tradycja niemiecka pokazują, że skuteczność całościowego (holistycznego) uczenia religii zależy od otwartości na dialog, jasnego rozdzielenia między katechezą a edukacją szkolną oraz ścisłej współpracy Kościoła i państwa. W opinii Rogowskiego polskie środowisko konfesyjne, jak i edukacyjne może czerpać z tych doświadczeń, szczególnie w kontekście aktualnych zmian demograficznych, kulturowych i religijnych. Wspólnym celem pedagogiczno-religijnym pozostaje rozwój kompetencji religijnej ucznia oraz jego integracja w społeczeństwie pluralistycznym (Rogowski 2025, ss.236-241).

Performatywne nauczanie religii w szkole

W prezentowanej przez Cypriana Rogowskiego wizji edukacji religijnej, wynikającej z komparatystyki modelu ewangelickiego i katolickiego, cechą szczególną jest budowanie i organizacja lekcji religii jako platformy krytycznej oraz egzystencjalnej konfrontacji z wyzwaniami współczesności. Propozycja ta lokuje się na gruncie tzw. performatywności (Austin 1972), która odnosi się tu zarówno do treści edukacyjnych, metod dydaktycznych, ale również kontekstu moralno-estetycznego (Rogowski 2025, ss. 245-277). W tej optyce samo przekazywanie wiedzy nie wystarcza, konieczne jest angażowanie uczniów poprzez praktyczne działania i refleksję zbiorową. Performatywna strategia działania w edukacji religijnej to podejście umożliwiające doświadczenie religii jako przeżywania i działania, a nie tylko przedmiotu poznania (Rogowski 2024, ss.93-121). Taka forma uczenia się rozwija umiejętności krytycznego myślenia, ponieważ uczniowie zapraszani

są do samodzielnego analizowania np. sensu symbolu, obrzędu oraz tradycji religijnej. To również umożliwia realizację procesów integracji grupowej poprzez hermeneutyczne odczytywanie i negocjowanie znaczeń, które każdorazowo umiejscawiane są w konkretnej, „tu i teraz" dziejącej się rzeczywistości kulturowo-społecznej. Zdaniem Rogowskiego taka praktyka ma potencjał wzmacniać tożsamość kulturową, światopoglądową oraz religijną, szczególnie w grupach głęboko niejednorodnych. Pojawia się tu jednak, konkretne wyzwanie lub niebezpieczeństwo, polegające na ryzyku instrumentalizacji symbolu, obrzędów, tradycji, w przypadku, gdy nauczyciel (w tym grupa klasowa) nie uwzględni ich głębokiego, symbolicznego oraz tożsamościowego znaczenia (Rogowski 2025, s.253). Niebezpieczeństwo jest tym poważniejsze, w sytuacji intencjonalnego poszerzenia treści programowych i próbie problematyzacji całego horyzontu danego fenomenu religijnego. Tym samym postuluje się tu ograniczenie zakresu wiedzy, wprowadzając zasadę zawężenia treści religijnych do obecnych „tu i teraz" kategorii (zjawisk) w przestrzeni danego społeczeństwa czy też grupy lokalnej. Model performatywnego nauczania wpisuje się w propozycje nowego paradygmatu dydaktyki, który wiąże teorię z praktyką, akcentując oraz promując zaangażowaną refleksję na gruncie społecznym. W kontekście religii oznacza to, że przekaz teologiczny nie jest tylko opisem (dogmatem), ale z założenia stać się ma aktem, działaniem, zmianą (kerygmatem) (Rogowski 2025, s.256).

Szczegółowo analizowana jest tu również performatywna dydaktyka religii, na gruncie ewangelickim oraz katolickim. W pierwszym przypadku, podejście to bezpośrednio odwołuje się do metod, narzędzi i technik komunikacji dialogicznej, dramowej oraz inscenizacyjnej. Rogowski przywołuje przykłady dobrych praktyk edukacyjnych oraz wyniki badań empirycznych, które potwierdzają zwiększenie zaangażowania uczniów, dzięki wykorzystaniu metod inscenizacji, integracji oraz projektów na podstawie tekstów biblijnych. Zaznacza jednak, że metoda ta wymaga bardzo świadomego i zaplanowanego procesu dydaktycznego, z uwagi na pojawiające się (społecznie reprodukowane) niebezpieczeństwa uproszczeń, stereotypów, skryptów wymagających uważnej pracy pedagogicznej (Rogowski 2025, ss. 262-264). W drugim przypadku (na gruncie katolickim), pojęcie to pojawia się jako zbiorczy (uogólniony) termin dla licznych (alternatywnych) inicjatyw dydaktycznych praktyk pedagogicznych w Kościele katolickim. Rogowski dookreśla to w pięciu tezach, które stają się wytycznymi dla omawianego modelu. Wychodzi od doświadczenia i przeżycia religijnego; analizy kompetencji w porządku religijnym; wielorodności i nietożsamości metody performatywnej; krytyki praktyk religijnych w obrębie publicznej edukacji religijnej; oraz rozchodzenia się teorii i praktyki, szczególnie między uniwersytecką pedagogiką religii a praktyczną edukacją religii w szkołach (Rogowski 2004, ss.231-251; 2011, ss.413-423; 2025, ss.259-267). Powyższe dane, zdaniem Rogowskiego wskazują na konieczność łączenia licznych i niejednorodnych dobrych praktyk edukacji performatywnej z krytyczną oraz hermeneutyczną refleksją teologiczną. Pojawia się tu również szczegółowa analiza wymiaru estetycznego, jako przestrzeni poszerzającej i łączącej sferę treści religijnych z treściami współczesnej kultury i sztuki. Estetyzacja materialna dokonywana poprzez analizę i obecność rytuałów, symboli, tradycji relacji człowieka z sacrum, razem z estetyzacją formalną w postaci projektów multimedialnych, sztukę sakralną i historyczną, składa się tu na całościowy obraz egzystencji religijnej (życia religijnego). Przy licznych trudnościach, w tym przede wszystkim możliwości nadmiernej estetyzacji i sceniczności treści religijnych, które mogą traktować pobieżnie istotę i głębie

teologiczną, wymiar estetyczny performatywnego modelu wydaje się być przestrzenią do poszukiwania i nieustannego odkrywania alternatyw dydaktycznych lekcji religii (Rogowski 2024, ss.93-121). W tym miejscu wprost pojawiają się rekomendacje Autora modelu kairologicznej edukacji religijnej, w którym to performatywność stanowi jeden z centralnych elementów na drodze konstytuowania się nowego paradygmatu dydaktyki religii (Rogowski 2025, s. 277).

Przekształcanie dydaktyki religii

Współczesne przekształcanie dydaktyki religii w ocenie Cypriana Rogowskiego dotyczy przede wszystkim takich zakresów problemowych jak: zmiana kierunku współczesnej dydaktyki religii; pytania o prawdę w nauczaniu religii; politycznego wymiaru nauczania religii; wkładu lekcji religii w budowanie społeczeństwa obywatelskiego; potencjału i ryzyka nowych mediów w nauczaniu religii. Autor w pierwszej kolejności krytycznie analizuje konieczność przedefiniowania oraz przewartościowania dydaktyki religii w kontekście współczesnych wyzwań społeczno-kulturowych. Akcentuje, że tradycyjny model nauczania religii, oparty na klasycznej (podawczej) dydaktyce przekazu treści, musi dziś uwzględniać nowe elementy współczesnej dydaktyki, choćby takie jak hermeneutyczne podejście do treści oraz afirmację transformacyjnych umiejętności ucznia (Rogowski 2025, ss.283-285). Szczególnie wyraźnie ujawnia się tu odniesienie do koncepcji kairologii pedagogiczno-religijnej, gdzie Autor odwołując się do Rudolfa Englerta, stawia tezę, że „świadomość wiary (Glaubens-Bewuβtsein) i świadomość kairosu (Kairos-Bewuβtsein) kształtują się we wzajemnej zależności" (Rogowski 2025, s.281). Oznacza to, że elementy czasu w perspektywie duchowej (kairos) domagają się uaktualnienia w procesie dydaktycznym, tak aby współczesna lekcja religii odpowiadała zarówno na pytania egzystencjalne, kulturowe jak i społeczne. Ważnym uzupełnieniem nowego paradygmatu dydaktyki religii jest tu również miejsce i rola hermeneutyki w nauczaniu religii. Autor zwraca uwagę na trzy kluczowe poziomy hermeneutyki: przekaz treści, rozwijanie umiejętności ucznia oraz kształtowanie postawy dialogicznej i komunikacyjnej. Analizowanych jest również siedem generatywnych idei (korelacja, inkluzja, interpretacja, charakter, narracja, efektywność, duchowość), które to stają się odrębnym problemem w zakresie konstruowania współczesnego modelu edukacji religijnej. Wszystkie jednak podlegają wspólnej regule praktyki hermeneutycznej i korelacyjnej, polegającej na uwzględnieniu faktu, że znaczenia wyrażone w tekście biblijnym (i szerzej religijnym) są immanentnie wieloznaczne i muszą być interpretowane na różne sposoby oraz w heterogenicznych układach odniesienia (Rogowski 2025, s.291-292). Bez uwzględnienia powyższych elementów oraz za tym idącej zmiany perspektywy praktycznej, dydaktyka religii pozostaje zamknięta w schemacie przekazu wiedzy, ignorując indywidualne doświadczenia i potrzeby uczniów. W XXI wieku nauczanie religii musi uwzględniać zarówno wymiar personalny (indywidualny) ucznia, jak i kontekst kulturowo-społeczny. Nowe wyzwania, takie jak relatywizm, indywidualizm, pluralizm religijny, a także nowa postpandemiczna rzeczywistość wymaga od nauczycieli (w tym nauczycieli religii) świadomego uwzględnienia oraz praktykowania podejścia hermeneutyczno-kairologicznego (Rogowski 2025, s.292).

Kolejnym wyzwaniem w kontekście szkolnego nauczania religii, jest kategoria prawdy, która lokuje się między wymiarem teorii (teologii), a życiową interpretacją (egzystencją). Współczesność zmaga się z relatywizmem, co utrudnia nie tyle rozumienie, ile samo pytanie o prawdę (Rogowski 2025, s.293). Dzieje się tak, ponieważ samo pytanie o prawdę z konieczności obejmuje różnorodne wymiary ontologiczne oraz poziomy znaczeniowe (epistemologiczne). Autor argumentuje na rzecz tezy, o wielowymiarowości koncepcji prawdy, obejmującą poprawność naukowych stwierdzeń (scjentyzm) ale również styl życia i postawę człowieka (antropologia) (Rogowski 2011, ss.382-396). W tym kontekście pojawia się odwieczny problem, mianowicie kwestia granic oraz manipulacji prawdą. „W dzisiejszych czasach coraz bardziej uwaga skupia się na innej formie obcowania z prawdą. W życiu publicznym bardzo często dochodzi do manipulacji prawdą, świadomego oszustwa, przekazu fałszywych informacji" (Rogowski 2025, s. 293). Podkreśla się tu, że takie zjawisko narusza godność człowieka, sprzeciwiając się fundamentalnym założeniom chrześcijaństwa, gdzie prawda jest integralną częścią obrazu Boga (Sobór Watykański II). Pojawiają się tu również kontekst analiz socjologii religii, w których zdaniem Rogowskiego następuje daleko idąca redukcja problematyki religijnej, w tym kwestie istnienia Boga (prawdy o istnieniu Boga). Redukcjonizm polega na postawie albo-albo (dualizm), na wyborze między iluzją prawdy o Bogu a dogmatem o Jego istnieniu. Autor odwołując się ponownie do Rudolfa Englerta, wskazuje istnienie trzeciej możliwości, mianowicie „rozumienie wiary jako opcji". „Postrzeganie wiary jako opcji oznacza traktowanie jej jako jednej z wielu możliwości interpretacji tego świata i naszego w nim funkcjonowania, jako sposobności odczytywania świata i znaczących w nim znaków, sensownych śladów i symboli umożliwiających odkrywanie głębszych znaczeń, za pomocą których można dostrzec przestrzeń rezonansu żywego Boga i z pełną świadomością interpretować rzeczywistość w zupełnie inny sposób" (Rogowski 2025, s. 297). Przyjęcie postawy oraz perspektywy „opcji" immanentnie zawiera w sobie wskazanie roli i znaczenia hermeneutyki biblijnej w nauczaniu o prawdzie, która w chrześcijańskim objawieniu sprowadza się do Trójedynego Boga, a w wymierzę egzystencji domaga się postaw uczciwości, czyli niezłomnego (krytycznego) poszukiwania prawdy jako integralnej części życia (Rogowski 2025, s.301).

Model hermeneutyczno-kairologiczny, z konieczności problematyzuje również politologiczną rolę i znaczenie lekcji religii w kształtowaniu obywatelskich kompetencji. Rogowski odwołując się bezpośrednio do tradycji niemieckich badań nad politycznością edukacji religijnej wskazuje, że religia ma potencjał wnoszenia „innych punktów widzenia" do dyskursu społecznego, ponieważ rozpatruje kwestie z perspektywy treści religijnych, jako ontologii oraz eschatologii społecznej. Proces edukacji religijnej z natury rzeczy jest polityczny i odwołuje się do polityki. Społeczne zarzuty wobec Kościoła (i religii), że „miesza się" i chce wpływać na politykę, to zdaniem Rogowskiego niezrozumienie głębokiego (całościowego) sensu edukacji. Publiczna edukacja religijna nie tylko może, ale w tym modelu z konieczności musi analizować sferę współczesnego życia politycznego. Problemem najgłębszym jest tu jednak sposób oddziaływania i wspomnianego „mieszania się". W tym też zakresie „dobra lekcja religii" w obrębie polityki wymaga pilnej rekonstrukcji. Jedną z przedstawianych tu propozycji jest korelacyjna dydaktyka, która w krytyczny sposób łączy porządek wiary oraz współczesne wyzwania polityki lokalnej i globalnej. Model ten wykorzystując analizy z zakresu nauk społecznych, umożliwia

zrozumienie i poszerzenie kompetencji obywatelskich w najmłodszym pokoleniu. Jest tu mowa przede wszystkim o kształtowaniu kompetencji wokół kategorii: postrzegać, rozumieć, komunikować, oceniać, tworzyć i uczestniczyć (Faßbender 2021; Rogowski 2025, s.312). Autor argumentuje, że w ten sposób lekcja religii może przygotowywać uczniów do świadomego oraz krytycznego zaangażowania w życie społeczne i polityczne. Podkreśla jednak, że wymiar analiz społecznej nauki Kościoła w tym szerokiego kontekstu nauk społecznych, musi zostać złączony z krytyczną analizą mechanizmów politycznych na poziomie państwa. Jest to postulat nie tylko interdyscyplinarnej współpracy między pedagogiką religii oraz naukami o polityce i społeczeństwie, ale również pilna konieczność prowadzenia krytycznych badań nad politycznością polskiej edukacji religijnej (Rogowski 2025, s.317).

Nowy model oparty na regule „opcji", czyli kompetencji (umiejętności) samodzielnego i krytycznego wyboru, jednocześnie jest promocją wartości demokratycznych i prospołecznych. Dzieje się tak, z uwagi na kształt edukacji ukierunkowanej na świadomy wybór wartości przez uczniów, co może wpływać na kształtowanie postaw obywatelskich (Rogowski 2025, s. 318). Zdaniem Autora chrześcijaństwo źródłowo związane jest i promuje wartości takie jak: wolność, sprawiedliwość, solidarność, które są fundamentem społeczeństwa demokratycznego i obywatelskiego (Dutzmann 2015; Rogowski 2025, s.314). Oznacza to, że edukacja religijna z konieczności winna włączać się w kształtowanie postaw prospołecznych, co bezpośrednio może wpływać na kondycję moralną społeczeństwa (Rogowski 2025, ss.321-322). Dane empiryczne wskazują, że w warunkach postsekularnych tradycja religijna, w tym Kościół w Polsce, bardzo dynamicznie traci na znaczeniu. Sytuacja ta wymusza na szkolnej lekcji religii uwzględnienie tego faktu, w tym przede wszystkim włączenie w problematykę przekazu czynników konstruujących oraz budujących społeczeństwo obywatelskie, a nie zaś ich marginalizację czy negację. Co istotne, udział dzieci i młodzieży w lekcji religii nie jest już sprawą oczywistą, przez co otwarcie się i realne uwzględnienie doświadczeń młodego pokolenia w dydaktyce edukacji religijnej staje się faktem oraz metodyczną koniecznością. „Nowoczesna dydaktyka rozwinęła w ostatnim czasie całą gamę nowych form kształtowania świadomości człowieka w sposób integralny, z jego sferą przeżyciową i różnymi doświadczeniami" – konkluduje Rogowski (Rogowski 2025, s.332).

Współczesność to bez wątpienia również konkretna ambiwalencja potencjału oraz ryzyka nowych mediów w sferze edukacji, w tym edukacji religijnej. Autor krytycznie analizuje wpływ nowych mediów (mediów cyfrowych) w zakresie edukacji w odniesieniu do pięciu podstawowych obszarów wymienionych przez Instytut Związkowy Dolnej Saksonii (Rogowski 2025, s.343). Jest tu mowa o kategoriach: działanie i zastosowanie; informacje, badania i ankiety; komunikacja i współpraca; produkcja i prezentacja; analiza, krytyka medialna i refleksja etyczna. Wszystkie kategorie pośrednio lub bezpośrednio odwołują się do faktu, że w aktualnej sytuacji, w społeczeństwie informacyjnym media cyfrowe stanowią nieodzowną część codziennego ludzkiego życia, a w tym również procesu edukacji. W takiej rzeczywistości nauczyciel nie tylko musi być świadom tego faktu, ale również winien posiadać umiejętności krytycznej i głębokiej oceny treści obecnych w sferze medialnej. Rogowski podkreśla, że media cyfrowe nie odgraniczają się dziś wyłącznie do rozrywki, lecz pełnią również funkcję społeczną, polityczną, gospodarczą i kulturową. Innymi słowy stają się aktywną i często nieuświado-

mioną przestrzenią edukacji najmłodszego pokolenia. Mają więc potencjał do rozwoju i wspomagania kompetencji działania, informowania, tworzenia (produkcji), itd., za które to szkolna edukacja musi dziś wziąć odpowiedzialność. Podobnie jest z edukacją religijną, która świadomie, krytycznie i sprawnie wykorzystując sferę mediów, jest w stanie rozwijać w młodym pokoleniu umiejętności współpracy, koncyliacji czy projektowania (Rogowski 2025, ss.344-345). Współczesna dydaktyka religii winna to jednak wszystko robić z nadrzędnego priorytetu, którym jest analiza, krytyka medialna i refleksja etyczna produktów medialnych. Rogowski argumentuje na rzecz edukacji medialnej rozumianej jako: „prawie jazdy na posługiwanie się komputerem i prawie jazdy na korzystanie z internetu" (Rogowski 2025, s.346). W tym modelu edukacja religijna, nie tylko nie może stronić (być niechętna) od sfery online jako rzeczywistości młodego pokolenia, ale powinna w niej świadomie oraz krytycznie uczestniczyć. Dlatego współczesne przemiany społeczno-kulturowo-technologiczne muszą również dotyczyć dydaktyki religii, która dostrzegając zagrożenia i wykorzystując potencjały, buduje środowisko edukacyjne wrażliwe na ryzyka i ograniczenia świata wirtualnego. Wrażliwość na ambiwalencję potencjałów oraz ograniczeń sfery medialnej, ponownie na gruncie procesów uczenia się odnosi się do teorii hermeneutycznych podstaw edukacji, w których rozumienie i znaczenie egzystencji ludzkiej, dokonywane jest z pozycji holistycznej, która łączy w analizie świat offline z online, w jeden świat realny (Rogowski 2025, ss. 349-350).

Kairologiczny model uprawiania edukacji religijnej

Zaproponowany przez Cypriana Rogowskiego model „dobrej lekcji religii" wyłania się bezpośrednio z wytycznych pochodzących z kairologicznej pedagogiki religii. Kairologia, jak już we wstępie poniższego tekstu zaznaczono, to kategoria określająca „właściwy, adekwatny, aktualny czas". W odniesieniu do edukacji religijnej to „czas zbawczy", który nie tylko nadaje sens ludzkiej egzystencji (eschatologia), ale również umożliwia uświadomienie własnego miejsca w świecie oraz głębsze rozumienie własnego życia (egzystencja). To model, który łączy tradycje dydaktyki religii ze współczesnymi progresywnymi tendencjami uczenia się i rozwoju w społeczeństwie XXI wieku. To uznanie w sferze dydaktyki niewystarczalności przekazu treści doktrynalnych, które każdorazowo muszą włączać się w proces dynamicznego spotkania uczniów z rzeczywistością wiary uwzględniając problemy (globalne oraz lokalne) świata współczesnego. Perspektywa kairologiczna Rogowskiego to z pewnością dążenie do ukazania wielowymiarowości edukacji religijnej, immanentnie łącząc perspektywę teologiczną (wyznaniową) z pedagogicznymi potrzebami nauczycieli, uczniów oraz instytucji edukacyjnych (Rogowski 2025, s. 353). Jest to widzenie procesu edukacji przede wszystkim jako kompetencji, wymiaru dialogicznego oraz inkluzyjnego. Bazuje się tu na projekcie komunikatywnego teologizowania (Hilberatha, Hinzego, Scharera 2007), które odwołuje się do czterech wymiarów: osobistego doświadczenia życiowego i wiary, doświadczenia wspólnotowego bądź kościelnego, biblijnych świadectw oraz kontekstu społecznego (Rogowski 2025, ss.356–357). Wskazany projekt nie ma na celu uchwycenia wszystkich elementów w sztywne ramy interpretacyjne, lecz stanowi heurystyczną mapę pomagającą nauczycielowi zidentyfikować istotne aspekty lekcji. Dzięki temu pedagog religii jest w stanie konstruować i organizować zajęcia w taki sposób, aby wzajemnie z uczniami włączyć te wszystkie elementy do

analizy problemowej, które nie tylko są aktualne w dyskursie kulturowo-społecznym, ale również okazują się ważne dla najmłodszego pokolenia (Rogowski 2025, s. 357). Takie widzenie procesu uczenia się zwraca szczególną uwagę na „językowo wrażliwe nauczanie religii". Twierdzi się tu, że w kontekście rosnącej heterogeniczności uczniów i postępującej digitalizacji język religijny staje się coraz bardziej językiem obcym, dlatego w szkolnej edukacji religijnej kluczowe jest stopniowe (delikatne) wprowadzanie uczniów krok po kroku w przestrzeń pojęć teologicznych, ale równocześnie odkrywanie świata poza granicami języka religijnego (Rogowski 2025, s.361). Analogicznie odnosząc się do licznych alternatyw współczesnej dydaktyki religii (Pietz, Volke, Voßen 2012; Tacke 2022, ss.101-110), model ten proponuje, aby każdą jednostkę lekcyjną poprzedzać wyjaśnieniem kluczowych pojęć i zagadnień w języku potocznym, a dopiero następnie zachęcać uczniów do samodzielnego tłumaczenia podstawowych pojęć teologicznych i etycznych na język zrozumiały dla najmłodszego pokolenia (Rogowski 2025, ss.361–362). Taka strategia ma na celu nie tylko zapobiec sytuacji, w której uczniowie postrzegają terminologię teologiczną jako hermetyczną lub zbyt sformalizowaną, ale również, aby otworzyć komunikację w edukacji religijnej (uwrażliwić pedagoga religii) na język i kategorie, którymi opisuje świat współczesna młodzież.

Kontekst języka odsłania kolejny poziom analiz, mianowicie konstruowanie i budowanie „relacji" w obrębie „dobrej lekcji religii". Rogowski twierdzi, że samo pojęcie „relacji" zarówno w teologii (teorii) oraz wytycznych pedagogiki religii (badaniach empirycznych) musi znajdować swoje bezpośrednie odzwierciedlenie w praktyce dydaktycznej. Co więcej chrześcijańska tradycja aksjologiczna źródłowo łączy się z afirmacją więzi i relacji międzyludzkich, które to mają potencjał, dla każdego człowieka, aby on stawał się zdolny do wzrastania, pracy, zabawy, miłości i bycia kochanym (Rogowski 2025, s. 369–370). W wymiarze dydaktycznym „dobrej lekcji religii" relacje między uczniem a nauczycielem powinny opierać się na wzajemnym szacunku i zaufaniu. Z kolei relacje między uczniami (nauczanie rówieśnicze) winny zmierzać do budowania wspólnej przestrzeni poszukiwania odpowiedzi, zastępując tradycyjną hierarchiczną (wertykalną) dydaktykę. Sprowadza się to do wzorca relacji w wymiarze religijnym, mianowicie do kontaktu człowieka z człowiekiem (immanencja), a następnie z Bogiem (transcendencja). Powyższy postulat zdaniem Rogowskiego, znajduje przynajmniej częściową realizację w postaci zastosowania metod dydaktyki symbolu oraz metody korelacyjnej (Rogowski 1999, ss.207-238; 2004, ss.127-129; 2011, ss.194-219, 363-371; 2025, ss. 378–379). W praktyce oznacza to odróżnienie lekcji religii od katechizacji, gdzie uczenie się szkolne winno rozwijać w uczniach zdolność do tzw. rozumiejącego oraz refleksyjnego podejścia do wiary, wprowadzając w praktykę wiary religijnej oraz pokazując jej wymiar profetyczny (Rogowski 2025, ss. 378–379).

Kolejnym istotnym elementem kairologicznej lekcji religii, jest sfera praktycznego rozumienia kategorii inkluzji w nauczaniu religii. Jest to świadomość, otwartość i gotowość projektowania edukacji, która może objąć różnorodnych uczniów o zróżnicowanych potrzebach edukacyjnych, w tym osób z niepełnosprawnościami fizycznymi, sensorycznymi czy poznawczo-językowymi. Rogowski zaznacza, że inkluzja nie powinna być rozumiana jedynie jako „model oszczędnościowy" (logistycznie i ekonomicznie), ponieważ wspólne nauczanie klas mieszanych wymaga zarówno dostosowania ram programowych, jak i zmiany perspektywy organizacyjnej w systemie edukacji (Rogowski 2025, ss.385–387).

Dla podkreślenia wagi tego zagadnienia Autor odwołuje się do Konwencji Organizacji Nardów Zjednoczonych o prawach osób z niepełnosprawnościami (Art. 24), która reguluje i obliguje kraje do wprowadzenia inkluzyjnego systemu edukacji na wszystkich poziomach (Rogowski 2025, ss.384-385). W polskich badaniach pedagogiczno-religijnych, kategoria inkluzji jest zamiennie stosowana z pojęciem integracji. W związku z tym, dość często na poziomie praktyki projekty edukacji inkluzyjnej rozumiane są bardzo wąsko i jednowymiarowo (przede wszystkim jako dostosowanie). Z uwagi na to ograniczenie model kairologicznej lekcji religii, proponuje widzenie procesu „włączenia" i „łączenia" sfery religijnej na poziomie ontologii (inkluzji rzeczywistości), aksjologii (inkluzji wartości) oraz antropologii (inkluzji wspólnoty) (Rogowski 2025, ss. 390-391).

Kairologiczny model uprawiania edukacji religijnej, poddaje również analizie dynamiczne zmiany kulturowo-społeczno-polityczne, które poprzez statystyki, jasno wskazują na spadek zainteresowania uczniów tą formą nauki. Wyniki z zakresu socjologii religii (Mariański, Słotwińska, Mąkosa, Buk-Cegiełka 2024a, ss. 131-143), wskazują na zmniejszenie się liczby uczęszczających na lekcję religii dzieci i młodzieży, ale również, ta sama grupa, twierdzi, że edukacja religijna nie poszerza ich wiedzy i nie wpływa na wiarę. Co więcej, zdaniem Rogowskiego, sytuacja jest znacznie bardziej dramatyczna, z uwagi na fakt, że wieloletnie zaangażowanie w działania parafialne (np. przygotowanie do Pierwszej Komunii, bierzmowania czy spotkania grup młodzieżowych) nie przekładają się na frekwencję na lekcji religii w szkole, zwłaszcza w sytuacji, gdy uczniowie często rezygnują z niej za zgodą i aprobatą własnych rodziców (Rogowski 2025, ss. 392-393). Wskazując na ten problem „dobra lekcja religii" stawia sobie samej pytania o to, jakie nowe działania i inicjatywy, winna podjąć w dobie zmniejszającego się wpływu Kościoła (religii), aby odrodzić, wskrzesić zainteresowanie dzieci i młodzieży treściami religijnymi (Rogowski 2025, ss.397-398). Pojawiają się tu opisy tzw. kontrowersyjnych tematów w szkolnym nauczaniu religii. W miarę jak Polska staje się coraz bardziej krajem różnorodnym kulturowo, religijnie i światopoglądowo, na lekcjach religii pojawiają się naturalne kontrowersje wartości i przekonań. Mapą analizy dla Rogowskiego staje się tu koncepcja „potrójnej kontrowersyjności" (Herbst 2022), która obejmuje kontrowersje społeczno-polityczne (na przykład migrację), kontrowersje kościelno-polityczne (np. celibat) oraz kontrowersje teologiczne (np. krytyka religii). „Dobra lekcja religii" nie tylko nie może unikać trudnych tematów, lecz zobligowana jest omawiać je w sposób niekierunkowy, prezentując różne perspektywy tak, aby uczniowie nabywali umiejętności samodzielnej oceny kontekstu religijnego oraz rozwijali umiejętności krytycznego myślenia poprzez zmianę osobistej perspektywy (Rogowski 2025, ss.401–402). Istnieją również trudności zewnętrzne (systemowe i organizacyjne) bezpośrednio wpływające i determinujące kształt oraz odbiór społeczny edukacji religijnej. Jest tu mowa o praktyce łączenia klas, co prowadzi do obniżenia jakości kształcenia religijnego ze względu na problemy dyscyplinarne oraz przesunięcie lekcji religii na koniec planu zajęć. Rogowski krytycznie odczytuje te decyzje Ministerstwa Edukacji, które podejmowane są często bez konsultacji z Kościołem (i grupami wyznaniowymi), co powoduje postrzeganie lekcji religii jako drugorzędnego (mniej istotnego) przedmiotu edukacyjnego (Rogowski 2025, ss. 399–400). W kontekście neutralności światopoglądowej państwa szkoła nie może ograniczać się do abstrakcyjnego nauczania tolerancji, lecz potrzebuje lekcji religii (sfery aksjonormatywnej), która uczy szacunku wobec innych przekonań, jednocześnie ze świadomością

swojego wyznaniowego i tożsamościowego charakteru (Rogowski 2025, ss. 404-406). Aktualnie zdaniem Autora w Polsce najbardziej palące systemowe trudności dla praktyki edukacji religijnej wiążą się z trzema głównymi czynnikami: zmniejszeniem czasu lekcji religii, narastającą polaryzacją społeczną oraz brakiem jasnej strategii edukacyjnej współpracy państwa i kościołów (Rogowski 2025, ss. 399–401).

Zakończenie

Współczesna dydaktyka religii w połączeniu z krytyczną refleksją teologiczną staje się tu fundamentem dla opracowania nowoczesnego modelu nauczania religijnego. W propozycji Cypriana Rogowskiego kairologiczna lekcja religii w szkole może pełnić funkcję nie tylko edukacyjną, lecz także wychowawczą, mediacyjną i integracyjną. Autor zaznacza, że nauczyciele religii mogą odgrywać istotną rolę mediatorów pomiędzy rodziną, szkołą i Kościołem, ale również często spełniają funkcję towarzysza dla uczniów w trudnych sytuacjach życiowych (Rogowski 2025, s. 412–413). Z uwagi na te szczególne i wymagające zadania edukacyjno-wychowawcze metodyka i metodologia pedagogiczno-religijna, musi wykorzystywać pogłębione badania w obszarze dydaktyki religii, w tym badań jakościowych oraz ewaluację i analizę dobrych praktyk edukacyjnych. To postulat pełnej integracji działań teologii systematycznej z krytyczną refleksją pedagogiczną (Rogowski 2025, s. 412–413). Kairologiczny model „dobrej lekcji religii" to rozbudowane osadzenie teologii komunikatywnej jako modelu pedagogicznego, podkreślenie potrzeby rozwijania językowej wrażliwości nauczycieli i uczniów, uwzględnienie relacyjnego charakteru procesu nauczania religii, zwrócenie uwagi na inkluzję oraz konieczność omawiania kontrowersyjnych tematów w sposób hermeneutyczny. W porządku metodologicznym to wykorzystywanie zdobyczy przede wszystkim dydaktyki dialogicznej (Bagrowicz 2007), dydaktyki hermeneutycznej (Milerski 2011) oraz dydaktyki korelacyjnej (Rogowski 2011). Co istotne model ten analizuje i waży zarówno potencjały, jak i ograniczenia dzisiejszej szkolnej lekcji religii. Tym samym stara się przeciwdziałać ograniczeniom zewnętrznym (systemowym i organizacyjnym), ale również (a może przede wszystkim), wyznacza zadania, przed którymi dziś stoi polska publiczna edukacja religijna, a które to w dyskursie naukowym w dalszym ciągu domagają się szczegółowych (krytycznych) opracowań (Dąbrowski 2012).

Bibliografia

1. Austin J. L. (1972). Zur Theorie der Sprechakte (How to Do Things with Words). Philipp Reclam jun., Stuttgart, 122-136.
2. Bagrowicz, J. (2006). Towarzyszyć wzrastaniu: z dyskusji o mtodach i środkach edukajci religijnej młodzieży. Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK.
3. Bagrowicz, J. (2012). Trudności i szanse rozwoju pedagogiki religii w Polsce. W: J. Bagrowicz, J. Horowski (Red.), Edukacyjny potencjał religii, 28-52. Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK.

4. Berger, P. L. (1999). *The desecularization of the world: A global overview*. In P. L. Berger (Ed.), *The desecularization of the world: Resurgent religion and world politics*. (1–18). Grand Rapids, MI: Wm. B. Eerdmans Publishing Co.
5. Berger, P.L. Luckmann, T. (1983). Społeczne tworzenie rzeczywistości. Tłum. J. Niżnik. Warszawa: PIW.
6. Comte, A. (1961). Metoda poznana w szesnastu wykładach. Tłum. W. Wojciechowska. Warszawa: PWN.
7. Dąbrowski, S. (2012). Krytyczna pedagogika religii – zarys problematyki, Ars Educandi, 9, 90-111.
8. Dąbrowski, S. (2021). Myślenie filozoficzne w edukacji religijnej: Spór Józefa Tischnera z polskim tomizmem w perspektywie pedagogiczno-religijnej. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
9. Durkheim, É. (1990), Elementarne formy życia religijnego. Tłum. A. Zadrożyńska. Wstęp i red. nauk. E. Tarkowska. Warszawa: PWN.
10. Dutzmann, M. (2015), Welche Bedeutung hat die Religion für die Gesellschaft? Vortrag am Studieninstitut des Landes Niedersachsen.
11. Ebeling, G. (1977). Das Wesen des christlichen Glaubens, Gütersloh.
12. Englert, R. (1985). Glaubensgeschichte und Bildungsprozess. Versuch einer religionspädagogischen Kairologie, Kösel Verlag, München.
13. Faßbender, D. (2021), Politische Bildung im Religionsunterricht. Überlegungen zum Beitrag des konfessionellen Religionsunterrichts zu einem fächerübergreifenden Bildungs- und Erziehungsziel, RPZ-Impulse. Zeitschrift des Religionspädagogischen Zentrums in Bayern, München (RPZ in Bayern).
14. Fuchs, E. (1978), Glaubenserfahrung - Theologie - Religionsunterricht. Katechetische Blätter, 103, 190-216.
15. Herbst, J.-H. (2022), Kontroverse Themen im Religionsunterricht. Konzeptionelle Grundlagen, empirische Ergebnisse und zukünftige Forschungsperspektiven, Theo-Web, nr 21, s. 352-369.
16. Hilberath, B. J., Hinze, B. E., Scharer, M. (2007). Kommunikative Theologie – interdisziplinär/Communicative Theology – Interdisciplinary Studies. Selbstvergewisserung des Forschungskreises Kommunikative Theologie zur spezifischen. Kultur des Theologietreibens, LIT Verlag, Wien, Berlin.
17. Horowski, J. (2015). Wychowanie moralne według pedagogiki neotomistycznej. Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK.
18. Mariański, J., Słotwińska, H. Mąkosa, P., Buk-Cegiełka, M. (2024a), Młodzież wobec katolickiej moralności małżeńsko-rodzinnej. Analiza ilościowa w kontekście przemian religijności, Teologia i Moralność, nr 1 (35), 131-148.
19. Mariański, J., Słotwińska, H., Mąkosa, P., Buk-Cegiełka, M. (2024b), Religijność młodzieży szkolnej Anno Domini 2022, Przegląd Religioznawczy 1(291), 51-75.
20. Marek, Z. (2017). Pedagogika towarzyszenia. Perspektywa tradycji ignacjańskiej. Kraków: Akademia Ignatianum.
21. Marek, Z., Walulik, A., (2019). Pedagogika świadectwa. Perspektywa antropologiczno-kerygmatyczna. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum.

22. Marek, Z., Walulik., (2020), Pedagogika religii. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum.
23. Michalski, J. (2004). Edukacja i religia jako źródło rozwoju egzystencjalno-kognitywnego. Studium hermenutyczno-krytyczne. Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK.
24. Michalski, J. (2020). Cele i zadania pedagogiki religii. W: Pedagogika religii (73-92). Z. Marek, A. Walulik (Red.), Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum.
25. Milerski, B. (2011). Hermeneutyka pedagogiczna: Perspektywy pedagogiki religii. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe ChAT.
26. Nowak, M. (1999). Podstawy pedagogiki otwartej. Lublin: RW KUL.
27. Patalon, M. (2007). Pedagogika ekumenizmu. Procesualność jako paradygmat interkonfesyjnej i interreligijnej hermeneutyki w ujęciu Johna B. Cobba Jr. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
28. Pietz, S., Volke S., Voßen N. (2012), Sprache und Glaube? Eine Herausforderung für den Religionsunterricht, Duisburg-Essen.
29. Pułtuski, M. (2024). Pytanie o rolę filozofii w edukacji religijnej? „Karto-Teka Gdańska" 1(14), 115-128.
30. Ricoeur, P. (1989). Egzystewncja i hermeutyka. Rozprawy o metodzie. Warszawa: PAX.
31. Rogowski, C. (1997). Koncepcje katechetyczne po Soborze Watykańskim II, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin.
32. Rogowski, C. (1999). Sobór Watykański II i jego znaczenie dla dydaktyki katechetycznej, Studia Warmińskie, t. 34, 393-403.
33. Rogowski, C. (2000). Młodzież i ewangelizacja w środowisku katolickim i protestanckim w Niemczech, w: Młodzież a ewangelizacja w perspektywie wyzwań XXI wieku (89-111). Red. W. Nowak, Poligrafia SQL, Olsztyn.
34. Rogowski, C. (2004). Religionspädagogik und Globalisierung. Eine Reflexion aus polnischer Sicht, w: Religionspädagogische Perspektiven. Kirche, Theologie, Religionsunterricht im 21. Jahrhundert, Lesch, Karl J., Spiegel, Egon (Hrsg), Kevelaer 146-150.
35. Rogowski, C. (2011). Pedagogika religii: Podręcznik akademicki. Toruń: Wydawnictwo Adama Marszałka.
36. Rogowski, C. (2007). (Red.) Leksykon pedagogiki religii: Postawy – koncepcje – perspektywy. Warszawa: Werbinum.
37. Rogowski, C. (2009). Model szkolnego nauczania religii a budowanie społeczeństwa obywatelskiego, Keryks, nr VIII, 253-269.
38. Rogowski, C. (2024). Performatywne nauczanie religii w szkole z perspektywy niemieckiej, Zeszyty Naukowe Akademii Nauk Społecznych i Medycznych w Lublinie – Akademii Nauk Stosowanuych, nr 1 (13), 93-121.
39. Rogowski, C. (2025). Przyszłość nauki religii w polskiej szkole. Szanse i zagrożenia. Studium pedagogicznoreligijne. Lublin: Akademia Nauk Społecznych i Medycznych w Lublinie.

40. Rynio, A. (2019). Wychowanie do odpowiedzialności. Studium teorii i praktyki pedagogiki integralnej. Lublin: Wydawnictwo KUL.
41. Słotwińska, H. (2019). Wychowanie chrześcijańskie szansą integralnego rozwoju człowieka. Studium z pedagogiki religii. Kraków: Oficyna wydawnicza Impuls.
42. Tacke Lena (2022), Das Entdecken neuer Sprachwelten – Grundlinien einer heterogenitätssensiblen Sprachbildung im Religion-sunterricht, Religionspädagogische Beiträge, nr 1 (45), ss.101–110.
43. Taylor, C. (2007). *A Secular Age*. Cambridge. MA: Belknap Press of Harvard University Press.
44. Tarnowski, J. (1993). Jak wychowywać. Warszawa: Wydawnictwo ATK.
45. Tillich, P. (1963). Kairos I-III. W: Gesammelte Werke. T.VI. Stuttgart.
46. Weber, M. (2000). Etyka gospodarcza religii światowych. T1–3. Kraków: NOMOS.

Abstrakt

Celem niniejszego opracowania jest rekonstrukcja kairologicznego modelu uprawiania pedagogiki religii oraz praktykowania edukacji religijnej, zaproponowanego przez ks. prof. Cypriana Rogowskiego. Model ten stanowi odpowiedź na wieloaspektowe przemiany społeczno-kulturowe, procesy sekularyzacji oraz kryzys instytucjonalnych form przekazu wiary we współczesnym społeczeństwie. Kairologiczna koncepcja osadzona jest na założeniu hermeneutyczno-egzystencjalnego ujęcia czasu jako momentu znaczącego (kairos), w którym edukacja religijna przekształca się z transmisji doktryny w dialogiczny proces towarzyszenia młodemu człowiekowi w odkrywaniu sensu istnienia, aksjologii i duchowości. Analiza obejmuje kontekst teologiczny (Sobór Watykański II), pedagogiczny (modele edukacji religijnej w Polsce i Niemczech) oraz dydaktyczny (performatywność, hermeneutyka, edukacja medialna), prowadząc do sformułowania modelu „dobrej lekcji religii" jako przestrzeni dialogu, inkluzji oraz krytycznej refleksji nad egzystencją. Rogowski wskazuje na konieczność przekształcenia tradycyjnej dydaktyki religii na rzecz modelu performatywno-dialogicznego, który integruje język religijny z doświadczeniem kulturowym uczniów, uwzględniając ich zróżnicowanie światopoglądowe i potrzebę komunikacji międzyludzkiej. W modelu tym centralne znaczenie uzyskują: pedagogika relacji, hermeneutyka wartości, edukacja interkulturowa oraz etyczna refleksja medialna. Model kairologiczny stanowi propozycję pedagogicznej i teologicznej syntezy, w której edukacja religijna staje się nie tyle nauczaniem treści, co przestrzenią dynamicznego spotkania z pytaniami o sens życia. W warunkach postsekularnych i pluralistycznych, koncepcja ta zyskuje potencjał transformatywny, odpowiadając na kluczowe potrzeby aksjologiczne i duchowe współczesnej młodzieży.

Słowa kluczowe:

pedagogika religii, edukacja religijna, kairologia, współczesna dydaktyka religii, dydaktyka performatywna, dydaktyka korelacyjna, dydaktyka symbolu.

Das Kairologische Modell der Religionspädagogik und des Religionsunterrichts von Prof. Cyprian Rogowski

Zusammenfassung

Dieser Artikel zielt darauf ab, das kairologische Modell der Religionspädagogik und des Religionsunterrichts zu rekonstruieren, wie es von Prof. Cyprian Rogowski konzipiert wurde. Das Modell ist eine Antwort auf die komplexen soziokulturellen Veränderungen, die Säkularisierungsprozesse und den fortschreitenden Niedergang der institutionalisierten Formen der Glaubensvermittlung in den heutigen Gesellschaften. Das kairologische Paradigma ist in einer hermeneutisch-existentiellen Interpretation der Zeit (kairos) verankert - verstanden als kritischer und opportuner Moment -, durch den die religiöse Bildung von einem doktrinären Rahmen zu einer dialogischen Begleitung umgestaltet wird. Dieser Wandel ermöglicht es den Lernenden, sich mit existenziellen Fragen, axiologischer Reflexion und spiritueller Selbstfindung zu beschäftigen. Die Studie kontextualisiert Rogowskis Ansatz in einem theologischen (Zweites Vatikanisches Konzil), pädagogischen (vergleichende Modelle des Religionsunterrichts in Polen und Deutschland) und didaktischen (Performativität, Hermeneutik, digitale Medien) Rahmen. Das Ergebnis ist eine Konzeptualisierung des „guten Religionsunterrichts" als pädagogischer Raum für einen inklusiven Dialog und eine reflektierte Auseinandersetzung mit Fragen von Sinn und Transzendenz. Rogowski plädiert für einen Paradigmenwechsel von der transmissiven zur performativ-dialogischen Pädagogik - eine Pädagogik, die den theologischen Diskurs mit den gelebten kulturellen und sprachlichen Erfahrungen der Lernenden verbindet und dabei auf ihre unterschiedlichen Weltanschauungen und kommunikativen Kompetenzen eingeht. Das kairologische Modell wird als synthetischer Rahmen vorgeschlagen, der theologische Einsichten mit der pädagogischen Praxis verbindet und die religiöse Bildung als einen transformativen und kontextabhängigen Prozess neu positioniert. In einem zunehmend pluralistischen und postsäkularen Kontext birgt dieses Modell ein bedeutendes Bildungspotenzial, da es auf die sich entwickelnden spirituellen und ethischen Bedürfnisse der jungen Generation eingeht.

Schlüsselwörter:

Religionspädagogik, Religionsunterricht, Kairologie, zeitgenössische Religionsdidaktik, performative Didaktik, korrelationale Didaktik, Symboldidaktik.

The Kairological Model of Religious Pedagogy and Religious Education by Prof. Cyprian Rogowski

Abstract:

This article aims to reconstruct the kairological model of religious pedagogy and religious education as conceptualized by Prof. Cyprian Rogowski. The model emerges as a response to complex socio-cultural transformations, processes of secularization, and the progressive decline of institutionalized modes of transmitting faith within contemporary societies. The kairological paradigm is anchored in a hermeneutic-existential interpretation of time (*kairos*) - understood as a critical and opportune moment - through which religious education is reconfigured from a doctrinal framework toward dialogical accompaniment. This transformation enables learners to engage with existential questions, axiological reflection, and spiritual self-discovery. The study contextualizes Rogowski's approach within theological (Second Vatican Council), pedagogical (comparative models of religious education in Poland and Germany), and didactic (performativity, hermeneutics, digital media) frameworks. The result is a conceptualization of the „good religious lesson" as a pedagogical space for inclusive dialogue and reflective engagement with questions of meaning and transcendence. Rogowski advocates a paradigmatic shift from transmissive to performative-dialogical pedagogy - one that integrates theological discourse with students' lived cultural and linguistic experiences while addressing their diverse worldviews and communicative competencies. The kairological model is proposed as a synthetic framework that unites theological insight with pedagogical practice, repositioning religious education as a transformative and context-sensitive process. In an increasingly pluralistic and post-secular context, this model holds significant formative potential by addressing the evolving spiritual and ethical needs of the younger generation.

Keywords:

religious pedagogy, religious education, kairology, contemporary religious didactics, performative didactics, correlational didactics, symbol didactics.

Paweł Prüfer
Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim

Recenzja wydawnicza

KSIĘGA PAMIĄTKOWA.

Wokół życia i dzieła Księdza Cypriana Rogowskiego. Biografia z pedagogiką religii w tle (1979-2025), red. Janusz Mariański, Egon Spiegel, Annette M. Stroß, Andrea Lehner-Hartmann, Lublin 2025.

Jedną z najwspanialszych kompetencji jaką dysponujemy my, ludzie, to zdolność do zapamiętywania (kompetencja komemoracyjna). Nurt zdarzeń, z których skomponowana jest biografia jednostki, to wartki, dynamiczny, wielorako i wielopłaszczyznowo biegnący i wciąż na nowo konstytuujący się fenomen. Nie sposób wszystkiego zapamiętać, nie sposób wszystko uwiecznić, choćby chciało się skrupulatnie i niezwykle rzetelnie wykonywać taką gigantyczna pracę, czy to realizując ją w odniesieniu do siebie samych, czy też względem innych. Jednak, sprawy istotne, kluczowe, rozpoznane i uznane za szlachetne i cenne, domagają się podjęcia takiego właśnie trudu zapamiętywania, czy właśnie uwieczniania. A wszystko po to, by zawodność ludzkiej pamięci nie zniweczyła wartości nieprzeciętnych i niepowtarzalnych.

Nauka wciąż się rozwija także dzięki staraniom ludzi, aby kumulować, zbierać, analizować, poddawać weryfikacji, uaktualniać i testować obiektywnie i uczciwie dorobek myślicieli, odkrywców, naukowców i uczonych. Powstające – całkiem licznie – księgi pamiątkowe, nie służą jednie temu, by karmić próżność samych jubilatów, którym są dedykowane. To byłoby zbyt banale i niewarte podejmowanego trudu. Cel jest znacznie ambitniejszy i szlachetniejszy. Prawdą jest, że jubilat staje się swoistym pretekstem i prowokacją, by w środowisku, do którego przez dłuższy czas wnosił swój bezcenny wkład, mogło wspólnie z nim radować się i na nowo zebrać to, co przez dłuższy czas było być może nieco rozproszone, choć przecież żywotne i cenne. I tak właśnie dzieje się obecnie, kiedy to powstaje pomysł i podejmowane są naprawdę zaangażowane działania, poprzedzone solidną refleksją i głębokim namysłem, by zmaterializowało się przedsięwzięcie w postaci Księgi Pamiątkowej dedykowanej Księdzu Profesorowi Cyprianowi Rogowskiemu, wybitnemu pedagogowi religii. Wszystko to ma miejsce i jest możliwe dzięki zaangażowaniu dwóch znakomitych redaktorów naukowych, Januszowi Mariańskiemu oraz Egonowi Spiegelowi, ale także przy wsparciu i udziale innych badaczy, posiadających spore rozeznanie zarówno odniesieniu do biografii samego Jubilata, jak i dziedzinie, którą od lat godnie reprezentuje. Warto od razu zwrócić uwagę na fakt, iż w samym tytule czytelnik otrzymuje jasne przesłanie, iż ten imponujący tom nie będzie stricte, bezpośred-

nio i tylko o życiorysie Cypriana Rogowskiego. Nie będzie to rozprawa tylko o tym, co w ciągu dziesięcioleci Jubilat stworzył, lecz o tym, co jest i było „wokół" Niego oraz Jego życiowych i naukowych starań. Tym samym jako czytelnicy będziemy mogli zarówno dowiedzieć się w szczegółach i jakimś ogólnym oglądzie w odniesieniu do tego, co wydarzyło się w biografii Profesora Rogowskiego, zwłaszcza w kontekście Jego zaangażowania w naukę. Będzie można także prześledzić wiele wątków i tematów, które właśnie pojawiają się „wokół", czyli nijako w kontekście i w obszarach emanacji biograficzno-naukowych Księdza Rogowskiego. I ten aspekt uważam za bardzo wartościowy w odniesieniu do realizowanych etapów procedury wydawniczej przedsięwzięcia.

Pedagogika religii to obszar intrygujący i prowokujący do poszukiwań badawczych, w którym – w moim przekonaniu – wciąż możliwa jest wartościowa heureza. Religia jako fenomen indywidualny i jednocześnie społeczny była i jest przedmiotem zainteresowań bardzo dużej grupy naukowców i myślicieli. Wystarczy wspomnieć choćby samych socjologów, także i tych uznanych za klasyków dyscypliny. Fascynacja religią jako zjawiskiem społecznym przynosi wiedzę dotyczącą tego, jak niejako wbrew procesom sekularyzacyjnym i emancypacyjnym religia naznacza codzienność jednostek, grup społecznych i populacji, oraz niejako wbrew przekonaniom, że traci na sile i dynamice wnikania w świat i w ludzie biografie. Kiedy z kolei uwzględni się perspektywę pedagogiczną, sprawa staje się jeszcze bardziej osobliwa. Pedagogika, jako nauka kształtująca ludzkie postawy, formułująca ideały postępowania ze względu na określone wartości i cele, ma w kwestii religii wiele do powiedzenia. I tutaj podkreślmy: Profesor Cyprian Rogowski ma wiele do powiedzenia w związku z powyższym. Pójdźmy jeszcze dalej: przygotowywana imponująca pod względem treści i formy Księga Jubileuszowa ma wiele do powiedzenia i wiele do wyjaśnienia w odniesieniu do fenomenu religii i jego pedagogicznej eksploracji.

Jeśli spojrzeć bardziej szczegółowo na planowany do opublikowania tom zatytułowany Wokół życia i dzieła Księdza Cypriana Rogowskiego. Biografia z pedagogiką w tle (1979-2025), na jego strukturę i wyłaniającą się z niej logikę koncepcji, to warto najpierw podkreślić, iż będzie to dzieło naprawdę imponujące i bogate. Osobiście odnajduję w nim nie tylko treści wyjaśniająco-analityczne, ale takie, które określiłbym pojęciem „prowokacji badawczej". Powstająca Księga Jubileuszowa jest otwarta, zapraszająca niejako do dalszego namysłu i refleksji. Ona absolutnie nie zamyka jedynie jakiegoś etapu, bądź co bądź znaczącego, wybitnego, ale zaprasza do kontynuacji drogi. To zaproszenie jest adresowane zarówno do samego Jubilata (oby nie zaprzestał swojej pracy otrzymując od swoich wdzięcznych przyjaciół, uczniów i czytelników gotowy tom, który z pewnością niedługo ujrzy światło dzienne), jak i do tych, którzy nie zgadzają się z tezą, że wszystko, co w pedagogice religii zostało powiedziane, zostało całkowicie wypowiedziane. Głęboko wierzę, że Księga Pamiątkowa dedykowana Cyprianowi Rogowskiemu nie będzie tylko księgą osadzoną w złotych ramach, ale uruchomi wartościową i zaangażowaną dyskusję w wielu środowiskach naukowych, a może i także formacyjnych, instytucjonalnych, również tych eklezjalnych.

Dzieło przygotowywane pod bacznym okiem redaktorów naukowych, Janusza Mariańskiego oraz Egona Spiegela, składa się z siedmiu rozdziałów oraz Przedmowy i Posłowia. Kolejność ich nie wydaje się przypadkowa, a raczej przemyślana i logicznie zaprojektowana. Najpierw czytelnik będzie mógł zapoznać się z życiem i działalnością

naukowo-badawczą, dydaktyczną i organizacyjną Cypriana Rogowskiego. A ta ma charakter także międzynarodowy i jest wieńczona nagrodami oraz wyróżnieniami. Dalej pojawiają się analizy dotyczące teorii i koncepcji pedagogicznoreligijnych Jubilata. W tej części będzie można zapoznać się z charakterystyką dyscypliny, którą jest pedagogika religii wraz z charakterystyczną tutaj metodologią badań. W trzeciej części pojawiają się aspekty eklezjologiczne z perspektywy pedagogicznoreligijnej. Dalej, zaprezentowane zostają ukierunkowania oraz profil badań w twórczości naukowej Księdza Profesora. Nie brakuje także szczegółowych informacji w odniesieniu do opinii, recenzji wydawniczych, wywiadów, listów gratulacyjnych oraz wspomnień, by w szóstym rozdziale pojawiła się charakterystyka dorobku naukowo-badawczego Jubilata.

Należy z całą determinacją, przekonaniem i powagą skonstatować, iż dalsze prace wydawnicze nad planowanym tomem powinny nabrać tempa i w pełnym zaangażowaniu zespołu redakcyjnego. A wszystko po to, by mogły zaowocować – oby jak najszybciej – pięknie opublikowanym tomem Księgi Pamiątkowej, na który on w pełni zasługuje. Książka pojawi się i stanie się dostępna dzięki temu, że od 1979 roku Jubilat nie szczędził swoich sił, zdolności i kompetencji, aby wnosić swój bezcenny wkład w pedagogikę religii i we wszystkie inne obszary wiedzy, na które ta subdyscyplina bez wątpienia skutecznie emanuje. Przychodzi mi tu na myśl refleksja włoskiego filozofa i socjologia Franco Ferrarottiego, który niejednokrotnie dzielił się ze swoimi czytelnikami, iż praca naukowca to ból i „trud rodzenia". Lecz w trudzie tym powstają zarówno wartościowe treści mogące pozytywnie kształtować etos człowieka i kondycję moralną społeczeństwa, jak i odsłaniać się zasoby, które będą wciąż stymulować do poszukiwania prawdy. Mam w sobie szczere przekonanie, że Księga Pamiątkowa. Wokół życia i dzieła Księdza Cypriana Rogowskiego. Biografia z pedagogiką religii w tle (1979-2025) wniesie do tego procesu wiele bezcennych treści, energii i motywacji. Czekajmy cierpliwie i ufnie na opublikowanie tego Dzieła.

Paweł Prüfer

Dr hab. Krystyna Leśniak-Moczuk, prof. UR
Instytut Nauk Socjologicznych
Uniwersytet Rzeszowski

RECENZJA
KSIĘGI PAMIĄTKOWEJ
Wokół życia i dzieła Księdza Cypriana Rogowskiego
Biografia z pedagogiką religii w tle (1979-2025) pod redakcją Janusza Mariańskiego (Uniwersytet KUL), Egona Spiegela (Uniwersytet Vechta/Niemcy, Annette M. Stroß (Uniwersytet Karlsruhe/Niemcy), Andrea Lehner-Hartmann (Uniwersytet Wiedeń/Austria), Lublin 2025.

Autorytety (łac. auctoritas – powaga, znaczenie), będące podmiotami miarodajności w sprawach ważnych dla znajomości świata i działania w nim, są żywym wzorem kompetencji w zachowaniu tożsamości i poszukiwaniu miejsca w środowisku społecznym. Od autorytetów otrzymuje się wskazówki, porady, rozstrzygnięcia właściwego postępowania, bierze się z nich przykład[1]. Za autorytet uznawane są osoby wzbudzające podziw, poważanie w określonym kręgu, cieszące się powszechnym szacunkiem i obdarzone ogólnym uznaniem[2]. W bardziej naukowym ujęciu autorytetu jest nim zjawisko psychospołeczne mające na celu oznaczenie doniosłego wpływu wywieranego przez osobę na rozwój umysłowości lub stosunki między ludźmi przyjmującymi ulegle jej twierdzenia, lub normy, odczuwając przy tym respekt i uznając jej powagę, zwierzchność lub kompetencję[3]. Autorytetem cieszy się osoba prawdomówna, bezstronna, szczera, otwarta, posiadająca wiedzę na dany temat, doświadczona, angażująca się w to, co robi, pewna siebie, samoświadoma, autentyczna, konsekwentna, wymagająca, gotowa na kompromisy[4]. W socjologii autorytetem jest społeczne uznanie, prestiż osób z uwagi na posiadane kompetencje, cieszących się uznaniem, mających kredyt zaufania co do profesjonalizmu, prawdomówności i bezstronności, w ocenie jakiegoś zjawiska lub wydarzenia. W pedagogice zaś wyróżnia się autorytet oparty na doświadczeniu życiowym wychowawcy, czyli na jego wiedzy, wykształceniu, zdolnościach i mądrości[5]. Uczony cechujący się wysokim autorytetem stanowi warunek fundamentalny stworzenia i konsolidacji środowiska społecznego o charakterze naukowym, łączącego przedstawicieli wielu dyscyplin nauki wraz z reprezentantami podmiotów z różnych środowisk zawodowych i ze sfery publicznej.

1 Janusz Goćkowski, *Autorytet* [w:] *Encyklopedia socjologii*, t. 1., red. Władysław Kwaśniewicz, Oficyna Naukowa, Warszawa 1998, s. 48.

2 Krzysztof Olechnicki, Paweł Załęcki, *Słownik socjologiczny,* Graffitti, Toruń 1998, s. 25.

3 https://mfiles.pl/pl/index.php/Autorytet

4 Joanna Kołakowska, *Przywództwo i autorytet w organizacji - „Siła przywództwa zależy wyłącznie od podwładnych"*, Elektroniczne czasopismo Biblioteki Głównej Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN, Kraków nr 9/2016.

5 https://pl.wikipedia.org/wiki/Autorytet

W społecznościach zawodowych ludzi nauki podstawę do kreowania autorytetów stanowią następujące walory osobiste uczonych: zdolność do odkrywania nowych sposobów myślenia i działania, przyczynianie się do rewolucji naukowej; zdobywanie osiągnięć naukowych wynikających z budowy teorii lub udoskonalania myślenia w danej dziedzinie naukowej; sztuka szybkiego znajdywania, prowadzenia dochodzeń, które przyczyniają się do rozwiązywania konkretnych problemów w trakcie badań; kompetencja w organizacji pracy naukowej, tak aby dawała ona znaczące efekty badawcze i satysfakcję pracownikom; profesjonalne reprezentowanie; umiejętność szkolenia personelu naukowego; autentyzm[6].

Cywilizacja, czyli metoda ustroju życia zbiorowego kształtuje autorytety, ale zależność ta jest sprzężona dwustronnie, ponieważ autorytety także mają wpływ na rozwój cywilizacji. W grupach społecznych i kręgach kulturowych cywilizacji istotna jest treść miarodajności autorytetu, czyli na jakiej podstawie przypisuje się znawstwo autorytetom w sprawach norm postępowania, obrazu i oglądu świata. Sprawdzianem są następujące kryteria i standardy stosowane w ustalaniu kompetencji merytorycznej autorytetu: dziedzina, na której zna się autorytet, podstawy uznawania tego znawstwa. Każda cywilizacja ma autorytety jako „arystokrację umysłową", zatem kryzys autorytetów staje się świadectwem kryzysu cywilizacji. W historii cywilizacji autorytety podlegały zmianom według trwałości, zasięgu i stopnia miarodajności autorytetów. Trwałość oznacza czas, w którym autorytety są uznawane i respektowane, pomimo pojawiania się nowych autorytetów. Zasięg dotyczy rozmiaru przestrzeni społecznej, w której orzeczenia i wskazania autorytetu są uznawane za obowiązujące bez względu na to, w jakim miejscu żyje i działa autorytet[7].

Recenzowana Księga pamiątkowa dedykowana jest Księdzu Profesorowi Cyprianowi Rogowskiemu, który ma cechy osobowe spełniające przedstawione powyżej kryteria autorytetu. Jest także uznawany za autorytet w interdyscyplinarnym środowisku naukowym w Polsce i za granicą, szczególnie w Niemczech, gdzie zdobywał stopnie naukowe. Przybliżanie i upamiętnianie autorytetów jest szczególnie ważne i cenne dla pokoleń wzrastających i edukowanych w cyfrowym, sieciowym społeczeństwie ponowoczesnym, w którym zatracana zostaje istota autorytetów jako drogowskazów na życiowych drogach. Z tego też względu ta Księga jest nie tylko dokumentem zachowującym dla historii bogaty dorobek naukowy i doświadczenia życiowe Jubilata, ale wychodzi naprzeciw społecznemu zapotrzebowaniu.

Treść tej Księgi zawiera przedmowę Egona Spiegela, Janusza Mariańskiego, Annette M. Stroß, Andrea Lehner-Hartmann, siedem rozdziałów oraz posłowie. Poszczególne rozdziały redagowali: Janusz Mariański, Egon Spiegel, Agnieszka Zduniak, Tomasz Adamczyk i Stanisław A. Wargacki.

W rozdziale pierwszym opisującym „Życie i działalność naukowo-badawczą, dydaktyczną i organizacyjną ks. profesora Cypriana Rogowskiego" autorzy docenili niezwykle bogatą spuściznę Jego dorobku naukowo-badawczego, o czym czytelnik może się przekonać, studiując wykaz wielu form aktywności naukowej, zawarty w rozdziale

6 Janusz Goćkowski, *Funkcje autorytetów w społeczeństwie nauki*, „Teksty: teoria literatury, krytyka, interpretacja", 1(31), 1977, s. 21-40.

7 Janusz Goćkowski, *Autorytet op. cit.,* s. 48-50.

szóstym niniejszej księgi. Prowadzone zajęcia dydaktyczne ze studentami i doktorantami na uczelniach, wpisujące się w szeroko rozumianą pracę nauczyciela akademickiego, stanowią wkład ks. profesora Rogowskiego w proces kształtowania młodej kadry profesjonalnie przygotowanej do pracy zawodowej, czy też naukowej. Zaangażowanie w prace organizacyjne nie wynika jedynie z obowiązku zawodowego, lecz jest wyrazem wrażliwości ks. profesora na potrzeby społecznego otoczenia. Na bardzo wysoką ocenę zasługują efekty działalności międzynarodowej prowadzonej przez wiele lat, szczególnie na terenie Niemiec. Sukcesy odnoszone w sferze zawodowej zostały zauważone i docenione w postaci nagród i wyróżnień o randze międzynarodowej, państwowej, branżowej i uczelnianej.

Rozdział drugi poświęcony teoriom i koncepcjom pedagogicznoreligijnym ks. profesora Cypriana Rogowskiego zawiera charakterystykę dyscypliny „pedagogika religii" opracowaną przez Niego dla Komitetu Nauk Pedagogicznych PAN w Warszawie. W rozumieniu Jubilata do określenia przedmiotu pedagogiki religii nie są wystarczające kategorie katecheza (pojęcie różniące się od lekcji religii) i katechetyka, które stanowią jej część. Tak jak pedagogika religii zawiera się w teologii praktycznej, a teologia praktyczna, subdyscyplina teologii, stanowi jeden z obszarów zainteresowań teologii obok teologii biblijnej, historycznej i dogmatycznej (lub systematycznej). Drugą część tego rozdziału poświęcono refleksji ks. profesora Cypriana Rogowskiego w odniesieniu do metodologii badań pedagogiki religii.

Rozdział trzeci przedstawiający aspekty eklezjologiczne w twórczości ks. profesora Cypriana Rogowskiego z perspektywy pedagogicznoreligijnej podzielono na dwa podrozdziały: Badania porównawcze pedagogiki religii w kontekście Kościoła i Kościół z perspektywy pedagogicznoreligijnej. Pedagogika religii mieszcząca się nurcie eklezjologicznym bada relacje chrześcijan z Bogiem, między sobą i z niewierzącymi. Eklezjologia (gr. ekklesia – zgromadzenie", „kongregacja" Kościół, logos – słowo, nauka) - termin utworzony przez Angelusa Silesiusa - jest nauką teologiczną o doktrynie teologicznej Kościoła, oznacza naśladowców Jezusa. Przedmiotem jej badań jest geneza chrześcijaństwa, definicja, cele, rytuały, tradycje, istota, cechy, struktura przywództwa i zadania Kościoła, a także relacje Kościoła z Jezusem, jego rolą w zbawieniu.

Czwarty rozdział pt.: „Ukierunkowanie i profil badań w twórczości naukowej ks. profesora Cypriana Rogowskiego" zawiera wykaz zagadnień, będący przedmiotem Jego zainteresowań naukowych, do których zalicza się: lekcja religii w szkole i katecheza parafialna; religia i religijność z perspektywy socjologicznoreligijnej i psychologicznoreligijnej; zagadnienie pluralizmu kulturowego z perspektywy pedagogicznoreligijnej; kwestie komunikacji i kompetencji interkulturowych; wychowanie ekumeniczne; korelatywna dydaktyka symbolu; sakroturyzm i sakroturystyka w dobie globalizacji.

W Księdze pamiątkowej nie pominięto także istotnych aspektów działanlości duszpasterskiej, popularyzatorskiej, medialnej, recenzyjnej oraz oddźwięku pracy naukowej i religijnej w środowiskach naukowych. Do piątego rozdziału pt.: „Opinie, recenzje wydawnicze, wywiady, listy gratulacyjne i wspomnienia" zebrano opinie przedstawicieli międzynarodowych środowisk naukowych na temat twórczości ks. profesora Cypriana Rogowskiego, wykaz recenzji wydawniczych, wywiadów i artykułów w prasie krajowej

i zagranicznej, treści listów gratulacyjnych i wspomnienia, opis działalności duszpasterskiej w diasporze katolickiej w Niemczech oraz homilie okolicznościowe.

Różnorodność dziedzin i form pracy naukowej uczyniono przedmiotem szóstego rozdziału zatytułowanego: „Dorobek naukowo-badawczy ks. profesora Cypriana Rogowskiego“ Znajdują się w nim następujące wykazy: bibliografia prac naukowych i popularnonaukowych; prac publikowanych i niepublikowanych o ks. profesorze Cyprianie Rogowskim; artykułów, recenzji książek i sprawozdań na łamach czasopisma „KERYKS”; prac licencjackich, magisterskich i doktorskich napisanych pod kierunkiem ks. profesora Cypriana Rogowskiego; recenzji prac doktorskich, habilitacyjnych i do tytułu profesorskiego w Polsce i w Niemczech; realizowanych projektów badawczych o zasięgu krajowym i międzynarodowym w ramach grantów i badań statutowych; recenzji wydawniczych książek, artykułów i projektów badawczych (grantów KBN).

Zwieńczeniem logicznego układu treści Księgi pamiątkowej jest ostatni siódmy rozdział pt.: „Motywy i nowe perspektywy pluralistycznej pedagogiki religii“. Dokonano w nim zbilansowania dotychczasowego dorobku pluralistycznej pedagogiki religii, będącej częścią subdyscypliny teologii praktycznej. Nowy nurt w edukacji religijnej jest powiązany nierozłącznie z podejściem pluralistycznym w wielu sferach życia społecznego. Dlatego też kluczową cechą pluralistycznej pedagogiki religii, zakładającej współistnienie różnych tradycji i światopoglądów w ponowoczesnym społeczeństwie, jest uznawalność różnorodności religijnej i światopoglądowej uczniów. Prowadzi to do promowania zrozumienia między różnymi społecznościami, grupami i jednostkami, które bez względu na różne podejście do życia powinny okazywać sobie wzajemny szacunek. Rozdział ten zamyka spojrzenie w przyszłość w zakresie konieczności zmian w edukacji religijnej.

Recenzowana Księga pamiątkowa będzie ważną i ciekawą publikacją, ukazującą dzieło życia uczonego, zasłużonego na niwie nauk teologicznych, uznawanego i szanowanego twórcy i badacza popularyzującego naukę w sferze społecznej, nauczyciela akademckiego przygotowującego młode pokolenie do samodzielności w sferze zawodwej, czy też naukowej, szerzącego wiarę duszpasterza oraz współpracownika w instytucjach i organizacjach naukowych.

Rzeszów, 12.08.2025 r.

3. Wywiady i artykuły w prasie krajowej i zagranicznej

W prasie krajowej:

KATECHETYKA MIĘDZY OBCZYZNĄ A OJCZYZNĄ

18 listopada 1994 r. odbyło się nadzwyczajne seminarium katechetyczne, podczas którego ks. dr **Cyprian Rogowski** wygłosił odczyt, po którym odbyła się ożywiona dyskusja. Prelegent pochodzi spod Płocka, formował się w Warmińskim Seminarium Duchownym, uzyskał magisterium z teologii w KUL, bezpośrednio po święceniach kapłańskich pracował w Archidiecezji Warmińskiej, studiował w Rzymie, a obecnie duszpasterzuje w Vogtei koło Kassel w Niemczech. Duszpasterzując Ksiądz Doktor pracuje jednocześnie naukowo, czego wyrazem jest jego, obroniona na uniwersytecie w Kassel, rozprawa doktorska pt. *Tendencje i koncepcje katechetyczne w Polsce i w Niemczech po Soborze Watykańskim II* oraz artykuły naukowe zawarte między innymi w polskich czasopismach i pracach zbiorowych.

Uczestnikami seminarium byli pracownicy i studenci obydwóch katedr katechetyki (Katedry Katechetyki Integralnej i Katedry Katechetyki Psychologiczno-Pedagogicznej), magistranci, licencjaci i doktoranci. Po przedstawieniu zapowiedzianego tematu, poruszono między innymi następujące problemy: miejsce Polaków – ich tradycji i kultury w społeczeństwie niemieckim, sposób uprawiania katechetyki w Niemczech i w Polsce, różne style promotorstwa prac doktorskich i magisterskich, stosunek wierzących ewangelików i katolików do duszpasterza Polaka, czego katecheci niemieccy mogą się nauczyć od katechetów polskich, czego powinien się oduczyć i czego nauczyć ksiądz polski podejmujący pracę duszpasterską w Niemczech.

Ks. Mieczysław Majewski

Ks. dr Cyprian Rogowski i ks. prof. dr hab. Mieczysław Majewski

PRZEGLĄD UNIWERSYTECKI

Wiadomości Uniwersyteckie UWM
Nr 11 (32), 1 listopada 2001 r.

Ferie w Berlinie

Od 20 do 26 sierpnia zaproszona przez Katolicką Akademię, przebywała w Berlinie grupa studentów z Polski i Niemiec. Przyjechali studenci teologii z Hamburga, Szczecina, Ołtarzewa i Olsztyna (grupa ośmioosobowa na zdjęciu).

Studenci wraz z opiekunem ks. prof. dr. hab. Cyprianem Rogowskim (na zdjęciu w środku) przy budynku Akademii Teologii w Berlinie.

Wydział politologii reprezentowała brać studencka z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego z Warszawy. Nieprzypadkowy to skład, ponieważ temat przewodni brzmiał: *Religia w pluralistycznym społeczeństwie – perspektywy dla Kościoła i polityki*.

W konferencjach prowadzonych przez dr. filozofii i teologii Marie-Luize Schneider wzięli udział profesorowie i wykładowcy z uczelni polskich: ks. prof. Helmut Juros z UKSW, ks. prof. Tomasz Węcławski, dziekan wydziału teologii UAM w Poznaniu oraz ks. prof. Cyprian Rogowski, kierownik zakładu katechetyki i pedagogiki religii na wydziale teologii UWM w Olsztynie, a także niemieccy teologowie. Dyskutowaliśmy między innymi na tematy: jak rozmawiać o Bogu w zsekularyzowanym świecie? Jak rysuje się przyszłość katechezy w Polsce i w Niemczech? Jak wyglądają stosunki Kościoła z państwem w dzisiejszym społeczeństwie. Wzięliśmy także udział w spotkaniu z przedstawicielami dwóch głównych niemieckich partii politycznych CDU i SPD oraz dziennikarzami reprezentującymi Kościół w polskich i niemieckich mediach. Do wspólnej celebracji Eucharystii, a potem kolacji zaprosił nas proboszcz wraz z radą parafialną jednego z kościołów katolickich w Berlinie.

Osłuchani z problemami współczesnego świata, wyruszyliśmy w plener, by zobaczyć Berlin XX wieku i rozpoczynającego się trzeciego tysiąclecia. Oglądaliśmy pozostałości muru berlińskiego, siedzibę parlamentu niemieckiego oraz słynne berlińskie więzienie polityczne. Mieliśmy możliwość spotkać się z przedstawicielami tamtejszej gminy muzułmańskiej. Podziwialiśmy przy tej okazji meczet i dzieci studiujące Koran – Świętą księgę islamu. Potem wyruszyliśmy na zwiedzanie synagogi żydowskiej, gdzie odbyło się spotkanie z przedstawicielką mniejszości semickiej, którego tematem był antysemityzm i nowe perspektywy dialogu. Odwiedziliśmy również najnowocześniejszą dzielnicę Berlina, która zrobiła na nas ogromne wrażenie. A wieczorem... kawiarnia, spacery i, oczywiście, obserwacja życia naszych zachodnich sąsiadów.

Dni wypełnione po brzegi modlitwą, konferencjami, wymianą poglądów i zwiedzaniem, wyciskały z nas ostatnie soki. Wróciliśmy do Polski zmęczeni, ale szczęśliwi. I zapewne niejeden z nas wzdychał ze smutkiem, opuszczając Berlin i poznanych tam przyjaciół. W sercu pozostało jednak mocne postanowienie, by spotkać się znów za rok.

(wt.)

***

(Olsztyn 26.V.2002)

W *Posłańcu Warmińskim* odnotowano informacje o wyborze ks. prof. Cypriana Rogowskiego na Dziekana Wydziału Teologii UWM w Olsztynie.

Artykuł zatytułowany:

Nowe władze Wydziału Teologii UWM

Nowym dziekanem Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego został wybrany **ks. prof. dr hab. Cyprian Rogowski**. Prodziekanem ds. nauki został **ks. prof. dr hab. Roman Krawczyk**; ds. studiów dziennych i zaocznych - **ks. dr Jan Guzowski**; a ds. studenckich - **ks. dr Piotr Duksa**. Nowe władze kadencje obejmą 30 września 2002 roku. Przypomnijmy, że do tego czasu dziekanem jest **ks. prof. dr hab. Alojzy Szorc**.

Ks. prof. dr hab. Cyprian Rogowski urodził się 24 lipca 1953 roku w Bieżuniu (woj. Mazowieckie). Jest absolwentem Warmińskiego Seminarium Duchownego „Hosianum" w Olsztynie. Dyplom magistra teologii uzyskał w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim w 1979 r. na podstawie pracy *Średniowieczna angelologia homiletyczna kazań na uroczystość Św. Michała w inkunabułach ze zbiorów warmińskich.* Studia teologiczne kontynuował najpierw w Rzymie, a następnie w RFN, gdzie przebywa od 1986 r., pracując jako duszpasterz w diecezji fuldeńskiej. Studia na Wydziale Nauk Humanistycznych Uniwersytetu w Kassel uwieńczył tytułem doktora filozofii w dziedzinie pedagogiki religii. Jego praca doktorska jest jedną z nielicznych prac z metodologii porównawczej pedagogiki religii, a pierwszą, która w takim zakresie bierze pod uwagę środowisko niemieckie i polskie po Soborze Watykańskim II. Po ukończeniu studiów specjalistycznych prowadził zajęcia dydaktyczne z katechetyki i pedagogiki religii na uniwersytecie w Kassel, Münster, Dreźnie i Fakultecie Teologicznym w Fuldzie, kontynuując jednocześnie badania naukowe, których efektem była rozprawa habilitacyjna: *Hermeneutyczno-dydak-*

tyczny wymiar symbolu i implikacje pedagogicznoreligijne. Studium pedagogicznoreligijne w wymiarze interdyscyplinarnym. Na jej podstawie uzyskał stopień doktora habilitowanego nauk teologicznych w zakresie teologii pastoralnej.

Od 1 października 2000 r. **ks. Cyprian Rogowski** jest kierownikiem Zakładu Katechetyki i Pedagogiki Religii Wydziału Teologii UWM w Olsztynie. Od 1 czerwca 2001 profesor nadzwyczajny UWM. Jego dorobek naukowy obejmuje ponad 100 publikacji, w tym 6 książek (dwie w języku niemieckim).

***

W gazecie studenckiej UWM (nr 8 (21) listopad, grudzień 2006 r.), po wyborze na drugą kadencję ukazał się wywiad z ks. prof. Cyprianem Rogowskim.

MOJĄ WADĄ JEST PRACA…

Prof. dr hab. Cyprian Rogowski – dziekan Wydziału Teologii.

Ksiądz prof. dziekan pochodzi z Mazowsza z miejscowości Bieżuń. Tak, jak większość małych chłopców marzył o tym, aby latać samolotami. Pilotem był jego wujek, brat mamy. Tak więc marzenie było uzasadnione… Było kilka powodów, dla których niedoszły pilot został księdzem. Jeden z nich to wpływ ludzi, którzy go otaczali. Duszpasterze z parafii mieli z nim dobre kontakty. Drugi z powodów, ten ważniejszy to powołanie.

- Tego nie można tak łatwo wytłumaczyć. To jest gdzieś głębiej, w duszy. Bóg wzywa, człowiek odpowiada – tłumaczy ksiądz. Studiował w Olsztynie, w Seminarium Warmińskim. Z powodów politycznych, w tamtych czasach seminarzystów zaciągano do służby wojskowej. W latach 1972-74 ksiądz Cyprian przerwał studia i przebywał w Bartoszycach, w wojsku.

- Ale może to nie było wcale takie złe – stwierdza ksiądz.

- Może to był czas próby. Po dwóch latach mógł wrócić do seminarium. Z nauką nie miał problemów, wręcz przeciwnie bardzo ją lubił. Po studiach pełnił funkcję duszpasterza m.in. w Olsztynie i w Elblągu. Kontynuował naukę w Rzymie, a potem w Niemczech, tam zrobił doktorat i się habilitował. Prowadzi wiele prac naukowych.

Jest autorem około trzystu publikacji – książek, prac zbiorowych. Wydaje też czasopismo „Keryks – międzynarodowy przegląd pedagogicznoreligijny".

Zaletą księdza profesora jest pracowitość. Choć przyznaje, że jest to jednocześnie jego wada.

- Nie potrafię czasem wyhamować w pracy – mówi ksiądz dziekan. – Trochę przesadzam. Muszę jakoś to dozować, przecież zdrowie ma się jedno.

Lubi podróże, przyrodę i spacery na łonie natury. Największą frajdę sprawiają mu jednak wyjazdy do Niemiec z programu Sokrates-Erasmus. Spotyka się wtedy ze swoim kolegą-współpracownikiem. Nauka i przyjemność w jednym.

Do nas studentów ksiądz dziekan ma pewien apel:

- Bardzo bym chciał, aby studenci innych kierunków zaprzyjaźnili się ze studentami z Wydziału Teologii. Seminarium położone jest bardzo daleko od miasteczka akademickiego i „teologowie" są przez to odizolowani. Serdecznie zachęcam do poznawania się nawzajem - zaprasza.

Wywiad przeprowadziła Alicja Zuzanna Trykowska

***

Ustawiczne wyzwanie

Powołanie odczytuję jako dar Boży

Rozmowa z księdzem prof. dr. hab. Cyprianem Rogowskim, dziekanem Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego

— Czym różni się Wydział Teologii UWM od Seminarium „Hosianum"?

— Wydział Teologii na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie i Seminarium Duchowne stanowią zupełnie odrębne uczelnie.

Od momentu powstania Wydziału Teologii alumni Seminarium Duchownego, jeden z trzech podstawowych elementów formacji do kapłaństwa — kształcenie intelektualne — odbywają na tymże wydziale. Natomiast dwa pozostałe — formacja duchowa i przygotowanie duszpasterskie — pozostają w gestii Seminarium Duchownego.

Warto zaznaczyć w tym kontekście dla rozwiania wszelkich niejasności, iż Seminarium Duchowne utrzymywane jest w dalszym ciągu z ofiarności wiernych archidiecezji warmińskiej.

do wyboru drogi kapłańskiej?

— Nie zawsze można tak spontanicznie odpowiedzieć na pytanie, które kryje w sobie wiele głębi i refleksji z nim związanej. Zapewne sięgając do okresu mojego dzieciństwa i młodości mógłbym wskazać na niektóre osoby będące dla mnie wówczas wzorem, co wpłynęło w dużej mierze na wybór mojej drogi. W pewnym sensie odczytałem też w tym głos Pana Boga. Powołanie moje odczytuję jako dar Boży, w którym się realizuję i jestem szczęśliwy z podjętego wyboru. Traktuję je jako ustawiczne wyzwanie.

— Wydział Teologii ma szerokie kontakty międzynarodowe...

— Kontakty międzynarodowe naszego Wydziału traktuję jako priorytetowy zakres mojej funkcji. Mój wieloletni pobyt w Niemczech pozwala mi na szerokie kontakty naukowe na płaszczyźnie międzynarodowej. W ostatnim czasie nawiązaliśmy współpracę, sfinalizowaną oficjalną umową z Wydziałem Filozofii i Teologii na Uniwersytecie w Essen. Planujemy również bliższą współpracę z Uniwersytetem w Osnabrück i Vechcie, czego wyrazem była obecność prof. Egona Spiegela na uroczystej inauguracji uniwersyteckiej i wydziałowej. Nauczyciele akademiccy naszego wydziału, mający kontakty z uczelniami zagranicznymi, nawiązują również współpracę — każdy z ramach swoich możliwości.

Prof. Egon Spiegel (z lewej) z Uniwersytetu w Osnabrück i Vechcie przyleciał na uroczystość inauguracji uniwersyteckiej i wydziałowej własną Cesną. Wita go prof. Cyprian Rogowski

— Jakie są główne dziedziny, którymi zajmuje się Wydział Teologii?

— Krótko mówiąc dziedziny wiedzy, którymi zajmuje się Wydział Teologii odzwierciedlają jego jednostki organizacyjne w formie zakładów i katedr: teologia dogmatyczna, fundamentalna, moralna, praktyczna, teologia duchowości, historia Kościoła i patrologia, filozofia, nauki biblijne, katechetyka i pedagogika religii, katolicka nauka społeczna, religiologia, etnologia, misjologia, prawo kanoniczne, ekumenizm.

Odpowiada to właściwie interdyscyplinarnej refleksji, którą podejmuje Wydział Teologii.

Dziękuję za rozmowę

Stanisław Kryściński

5.02.2003 Gazeta Olsztyńska

Datum: 09.10.2003
Gazeta Olsztyńska

◆ OLSZTYN

Tak samo czujemy

Fot. Beata Zaborowska

— Chcemy wykorzystać potencjał, który drzemie w naszym pokoleniu — mówili wczoraj uczestnicy seminarium naukowego „Wychowanie do pokoju w Europie". Od poniedziałku biorą w nim udział naukowcy i studenci teologii Uniwersytetu w Vechta-Osnabrück w Niemczech oraz Wydziału Teologii UWM w Olsztynie. Na warsztatach dyskutują na temat przemocy, uczestniczą w lekcjach religii w polskich szkołach.

— Waśnie narodowe to już przeszłość — mówi Sandra, studentka z Niemiec. — Nasze pokolenie niczym się nie różni. Tak samo czujemy, podobnie odbieramy Europę i jej problemy.

Spotkanie zainicjował prof. ks. Cyprian Rogowski, dziekan Wydziału Teologii UWM i prof. Egon Spiegel z partnerskiej uczelni w Niemczech. Obaj są współzałożycielami jedynego w Europie, dwujęzycznego periodyku religijno-pedagogicznego „Keryks". **bw**

Nowe pokolenie — nowe szanse

Po pierwsze: szanuj

Wychowanie do pokoju w Europie to temat polsko-niemieckiego seminarium naukowego. Spotkanie odbyło się na Wydziale Teologii UWM.

Do Olsztyna przyjechała dziesięcioosobowa grupa studentów teologii z uniwersytetu w Vechta—Osnabrück. Gościli w UWM od 6 do 11 października. Razem z olsztyńskimi żakami zastanawiali się, jaka jest geneza przemocy i jak z nią walczyć.

— Rany odniesione w przeszłości nadal bolą. Jesteśmy jednak nowym pokoleniem i mamy szansę spoglądania w lepszą przyszłość — mówił prof. Egon Spiegel, wykładowca UWM i uniwersytetu w Vechta—Osnabrück.

Tego zdania jest też ks. prof. Cyprian Rogowski, dziekan Wydziału Teologii UWM. Dodaje, że młodzi są otwarci i żyją przyszłością.

Jak zapewniają niemieccy studenci, wiele już we wzajemnym postrzeganiu zmieniło się na plus. — Jadąc do Polski mieliśmy pozytywny obraz tego kraju — mówi Aleksandra Thyen, studentka uniwersytetu w Vechta. — Po tej wizycie będzie jeszcze lepszy.

Studenci podczas dyskusji skoncentrowali się na konfliktach rodzących się w szkole. Doszli do wniosku, że społeczeństwo polskie i niemieckie mają podobne problemy. Przemoc i przestępstwa rodzą m.in. narastająca bieda, brak autorytetów. Tak zwana fala w szkołach przejawia się agresją słowną (obrażanie młodszych) i fizyczną, kradzieżami pieniędzy, ubran. Uczestnicy warsztatów antidotum widzą w wartościach i szacunku dla innych, które należy wpajać od małego przede wszystkim w domach. Uważają też, że dobry nauczyciel powinien być jednocześnie wychowawcą.

Niemieckim żakom spodobało się i życzliwe przyjęcie, i miasteczko akademickie. Mówili, że jest tak duże jak prawie całe ich miasto. Podziwiając inwestycje dodali, że w Niemczech ostatnio mało mówi się o modernizacji Polski.

Zwiedzili nie tylko Olsztyn, ale i Malbork, Gdańsk, Sopot. Byli na lekcjach religii w polskich szkołach.

Beata Stawiarska, studentka II r. dziennikarstwa

Uczestnicy warsztatów uważają, że lek na przemoc to m.in wartości wpojone w domu Fot. Beata Zaborowska

5.11.2003 Gazeta Olsztyńska

Datum 05.05.2005
Universitätszeitschrift in Allenstein

UWM
UNIWERSYTET WARMIŃSKO-MAZURSKI W OLSZTYNIE
Nr 5 (72)
Olsztyn, maj 2005

WIADOMOŚCI UNIWERSYTECKIE UWM

Wystąpienie ks. prof. Cypriana Rogowskiego

Uniwersyteckie rozważania Papieża Jana Pawła II

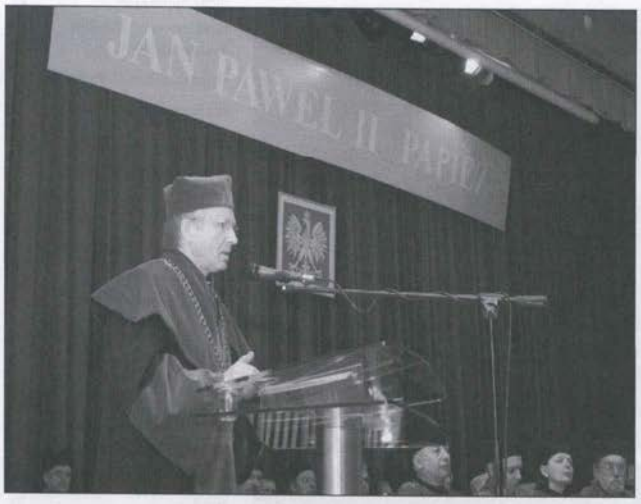
Magnificencjo, Wysoki Senacie
Ekscelencje
Szanowni Goście
Pracownicy i Studenci Uniwersytetu

Nasza społeczność akademicka zgromadziła się w tej szczególnej godzinie narodowej żałoby, w atmosferze zadumy i głębokiego wzruszenia, aby oddać należną cześć i złożyć hołd zmarłemu Ojcu Świętemu Janowi Pawłowi II, największemu z Polaków w dziejach historii.

Ojciec Święty przez cały swój pontyfikat pozostawał bardzo blisko świata nauki. Przez wiele lat pracował naukowo w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Po wyborze na Stolicę Piotrową nie zerwał swoich więzi ze środowiskiem akademickim. Przeciwnie – znacznie je wzmocnił. W czasie swego pontyfikatu spotkał się sto kilkadziesiąt razy z przedstawicielami różnych uniwersytetów i stowarzyszeń o charakterze naukowym. Stworzył nową tradycję rzymskich spotkań z delegacjami uczonych z całego świata.

Od samego początku swego pon-tyfikatu Ojciec Święty zapraszał uczonych na sierpniowe sympozja w Castel Gandolfo, w czasie których powracał do wątków będących istotą Jego rozumienia „misji uniwersytetu wobec osoby ludzkiej w takich warunkach historycznych i kulturowych, jakie przynoszą dzisiejsze czasy" (Uppsala, 9 czerwca 1989 r.). Przekonać się o tym można w czasie lektury wygłaszanych przez Ojca Świętego rozważań kierowanych do reprezentantów świata nauki w czasie całego pontyfikatu. Ojciec Święty mó-wił, że „uniwersytet ma w sobie podobieństwo do matki. Podobny jest do niej przez troskę macierzyńską. Ta troska jest natury duchowej: rodzenie dusz do wiedzy, do mądrości, do kształtowania umysłów i serc." Tę piękną myśl wyjaśnia dalej, twierdząc, że powołaniem każdego uniwersytetu jest służba prawdzie: jej odkrywanie i przekazywanie innym. Uniwersytet przez wysiłek badawczy wielu dyscyplin naukowych stopniowo zbliża się ku prawdzie najwyższej. Człowiek przekracza granice poszczególnych dyscyplin wiedzy tak, aby ukierunkować je ku owej prawdzie i ku ostatecznemu spełnieniu swego człowieczeństwa.

Już 6 czerwca 1979 roku, na początku swojego pontyfikatu, w czasie spotkania na Jasnej Górze z reprezentacją wspólnoty akademickiej KUL-u, mówił: „Uniwersytet jest to jakiś odcinek walki o człowieczeństwo człowieka", by następnie dodać: „Instytucja uniwersytetu jest jednym z arcydzieł kultury.". Dodawał niejednokrotnie w swoich rozważaniach, że „służba poznaniu – czyli służba prawdzie – staje się podstawą kształtowania człowieka".

Ks. prof. Cyprian Rogowski wygłosił okolicznościowy wykład

Poznanie i szukanie prawdy

Ojciec Święty Jan Paweł II podkreślał, że jedną z wielu dróg, którymi człowiek może zmierzać do lepszego poznania prawdy, jest *filozofia*, która oznacza „umiłowanie mądrości". To ona ma bezpośredni udział w formułowaniu pytania o sens życia i w poszukiwaniu odpowiedzi na nie oraz ukazuje na różne sposoby i w wielu formach, że pragnienie prawdy stanowi nieodłączny element ludzkiej natury. Zarówno na Wschodzie, jak i na Zachodzie filozofia wywarła silny wpływ na ukształtowanie

Ciąg dalszy na str. 3

Uniwersyteckie rozważania Papieża Jana Pawła II

Ciąg dalszy ze str. 2

i rozwój kultur, w których żyje człowiek, jak również na sposoby pojmowania egzystencji. W encyklice *Fides et ratio* (Wiara i rozum) czytamy, że „każdy naród posiada bowiem swoją pierwotną, oryginalną mądrość, stanowiącą prawdziwy skarb kultury, która dąży do wyrażenia się w sposób dojrzały także w formach ściśle filozoficznych. Prawdziwość tego stwierdzenia potwierdza fakt, że pewną podstawową formę wiedzy filozoficznej, istniejącą także w naszej epoce, spotykamy nawet w postulatach, którymi inspiruje się prawodawstwo różnych krajów oraz prawo międzynarodowe określające reguły życia społecznego."

Współczesna filozofia skupia uwagę na człowieku, co bez wątpienia jest jej wielką zasługą. Złożone systemy myślowe zaowocowały rozwojem różnych dziedzin wiedzy (antropologia, logika, nauki przyrodnicze, historia, język), co sprzyja postępowi w kulturze i w dziejach. W tym kontekście wyraźnie jednak Ojciec Święty akcentuje, że pozytywne osiągnięcia nie powinny przesłaniać faktu, iż rozum skupiony jednostronnie na poszukiwaniu wiedzy o człowieku jako podmiocie, zapomina często o tym, że powołaniem człowieka jest dążenie do prawdy, która przekracza jego samego. W niniejszej encyklice Ojciec Święty kontynuuje tę myśl, skupiając się na zagadnieniu samej prawdy oraz na jej fundamencie w relacji do wiary. W okresie szybkich i złożonych przemian, zwłaszcza młode pokolenie może czuć się pozbawione autentycznych punktów odniesienia. Potrzeba odpowiedniego fundamentu, na którym można zbudować życie osobiste i społeczne.

Podwójny porządek poznania

Prawda poznana w drodze refleksji filozoficznej oraz prawda Objawienia ani nie są tożsame, ani też jedna nie czyni zbytecz-ną drugiej: „Istnieje podwójny porządek poznania, dzi ący się nie tylko źródłem, ale i przedmiotem. Różni się źród-łem, bo w pierwszym przypadku poznajemy przy pomocy naturalnego rozumu, a w drugim przy pomocy wiary. Różni się przedmiotem, bo oprócz prawdy, do której może dojść rozum naturalny, przedłożone nam są również do wierzenia tajemnice zakryte w Bogu: nie można ich poznać bez Objawienia Bożego." Wiara należy do innego porządku niż poznanie filozoficzne, które opiera się na postrzeganiu zmysłowym i na doświadczeniu, a jedynym świadkiem jest dla niego rozum.

Mimo odmienności metod i treści, przedmiotem badań zarówno filozofii, jak i teologii jest ostateczny cel osobowego istnienia. Prawda jawi się człowiekowi pod postacią następujących pytań: Czy życie ma sens? Ku czemu zmierza? Nie bez znaczenia jest fakt, że szczególną inspiracją dla myśli filozoficznej, wyznaczającą jej kierunek od ponad dwóch tysiącleci, stała się śmierć Sokratesa. Filozofowie, stając przed faktem śmierci, nieprzypadkowo wciąż na nowo podejmowali ten problem, a wraz z nim zagadnienie sensu życia i nieśmiertelności. Pytań tych nikt nie może uniknąć: ani filozof, ani zwykły człowiek, a od odpowiedzi na nie zależy decydujący etap poszukiwań: czy możliwe jest osiągnięcie prawdy uniwersalnej i absolutnej. Hipotezy, jak zaznacza Ojciec Święty w swoich rozważaniach, mogą fascynować, ale nie przynoszą zaspokojenia. W życiu każdego człowieka przychodzi chwila, kiedy – bez względu na to, czy się do tego przyznaje, czy też nie – odczuwa on potrzebę zakorzenienia swojej egzystencji w prawdzie uznanej za ostateczną, która dałaby mu pewność nie podlegającą już żadnym wątpliwościom.

Różne formy prawdy

Człowieka można określić jako tego, który szuka prawdy. Jest nie do pomyślenia, aby poszukiwanie tak głęboko zakorzenione w ludzkiej naturze było całkowicie bezcelowe i pozbawione sensu. Już sama zdolność poszukiwania prawdy i stawiania pytań podsuwa pierwszą odpowiedź. Pragnienie prawdy jest tak głęboko zakorzenione w sercu człowieka, że gdyby musiał się go wyrzec, prowadziłoby to do kryzysu egzystencjalnego.

Mówiąc o różnych formach prawdy, wypada zaznaczyć, że najliczniejsze są te, które opierają się na dowodach bezpośrednio dostępnych lub które można potwierdzić eksperymentalnie. Są to prawdy występujące w życiu codziennym i w sferze badań naukowych. Prawdy natury filozoficznej usytuowane są na innej płaszczyźnie i człowiek dociera do nich dzięki zdolności spekulatywnej rozumu. Istnieją wreszcie prawdy religijne, które w pewnej mierze sięgają korzeniami także do filozofii. Są one zawarte w odpowiedziach, jakich różne tradycje religijne udzielają na fundamentalne pytania. Jest czymś naturalnym, że każdy człowiek ma własne koncepcje filozoficzne, którymi kieruje się w życiu. W taki czy inny sposób kształtuje swój światopogląd i udziela sobie odpowiedzi na pytanie o sens własnego życia: w takim świetle interpretuje swoje osobiste doświadczenia i kieruje swym postępowaniem.

Jak zaznacza Ojciec Święty, człowiek znajduje się na drodze poszukiwania, którego ludzkimi siłami nie można zakończyć: poszukuje prawdy oraz poszukuje osoby, której mógłby zawierzyć. Wiara chrześcijańska prowadzi człowieka do udziału w tajemnicy Chrystusa, który jest Prawdą.

Ojciec Święty w refleksji filozoficznej bardzo często nawiązuje do myśli św. Tomasza z Akwinu. Św. Tomasz nie zapomina o istnieniu dwóch komplementarnych form poznania: mądrości *filozoficznej*, która opiera się na zdolności rozumu do badania rzeczywistości w granicach wyznaczonych przez jego naturę; oraz mądrości *teologicznej*, która opiera się na objawieniu i bada treści wiary, docierając do tajemnicy samego Stwórcy.

Przywołując naukę Jana Pawła II, można łatwiej pojąć, dlaczego Magisterium Kościoła wielokrotnie podkreśla zalety myśli św. Tomasza i ukazuje go jako przewodnika i wzór dla wszystkich poszukujących prawdy. W jego refleksji bowiem wymogi rozumu i moc wiary połączyły się w najbardziej wzniosłej syntezie, jaką kiedykolwiek wypracowała ludzka myśl.

Wyzwania dla współczesności

W Encyklice *Fides et ratio* Jan Paweł II wskazuje na pewne wymogi, jakie teologia stawia dzisiaj myśli filozoficznej i współczesnym filozofiom. Przytoczę tu niektóre ważniejsze myśli.

Treści biblijne pozwalają zbudować wizję człowieka i świata o znacznej wartości filozoficznej. Ignorując zasadniczą zależność każdego stworzenia – w tym także człowieka – od Stwórcy, prowadzi do dramatów, które udaremniają rozumne poszukiwanie harmonii i sensu ludzkiego istnienia. Fundamentem „filozofii" zawartej w Biblii jest przekonanie,

Dokończenie na str. 4

Nadzwyczajne posiedzenie senatu było otwarte dla mieszkańców Olsztyna

Uniwersyteckie rozważania Papieża Jana Pawła II

Dokończenie ze str. 3

że życie ludzkie i świat mają sens i zmierzają ku pełni urzeczywistniającej się w Jezusie Chrystusie. W obecnej cywilizacji zauważa się, że jednym z najbardziej znamiennych aspektów wielu perspektyw poznawczych jest „kryzys sensu". Zjawisko fragmentaryzacji wiedzy sprawia, że tak trudne, a często daremne jest poszukiwanie sensu. Co więcej – jak zaznacza Jan Paweł II – „jest to zjawisko jeszcze bardziej dramatyczne – w tym gąszczu informacji i faktów, wśród których żyjemy i które zdają się stanowić samą treść życia, wielu zastanawia się, czy ma jeszcze sens samo pytanie o sens. Wielość teorii, które prześcigają się w próbach rozwiązania tego problemu, a także różne wizje i interpretacje świata i ludzkiego życia pogłębiają tylko tę zasadniczą wątpliwość, która łatwo może stać się źródłem sceptycyzmu i obojętności albo też różnych form nihilizmu." W konsekwencji, podkreśla dalej Ojciec Święty „duch ludzki zostaje często opanowany przez jakąś bliżej nie określoną formę myślenia, wiodącą go do jeszcze większego zamknięcia się w sobie, w granicach własnej immanencji, bez żadnego odniesienia do transcendencji. Filozofia, która nie stawiałaby pytania o sens istnienia, byłaby narażona na poważne niebezpieczeństwo, jakim jest sprowadzenie rozumu do funkcji czysto instrumentalnych oraz utrata wszelkiego autentycznego zamiłowania do poszukiwania prawdy." (...) „Filozofia, która podważałaby możliwość istnienia ostatecznego i całościowego sensu, byłaby nie tylko nieprzydatna, ale wręcz błędna".

Potrzebna jest filozofia o zasięgu *prawdziwie metafizycznym*, umiejąca wyjść poza dane doświadczalne i odkryć w swoim poszukiwaniu prawdy coś absolutnego, ostatecznego i fundamentalnego. Problematyka osoby ludzkiej stanowi szczególnie dogodny teren, na którym dokonuje się spotkanie z bytem, a tym samym z refleksją metafizyczną, która odgrywa szczególnie ważną rolę w poszukiwaniach teologicznych. Ojciec Święty kładzie wielki nacisk na element metafizyczny, gdyż jest przekonany, że tylko tą drogą można przezwyciężyć kryzys, jaki dotyka dziś wielkie obszary filozofii. W ten sposób pragnie skorygować pewne błędne postawy rozpowszechniane w obecnej cywilizacji. Zwraca uwagę na niektóre nurty myślowe stanowiące zagrożenie dla refleksji filozoficznej i w ogóle perspektyw poznawczych. Chodzi o takie nurty jak eklektyzm zawierający w sobie ukryte tezy historyzmu: modernizm, scjentyzm, pragmatyzm. Ten ostatni dokonuje w swoim sposobie myślenia wyborów bez potrzeby odwołania się do refleksji teoretycznej ani do ocen opartych na zasadach etycznych, o charakterze aksjologicznym, a więc niezmiennych. (...) „Sama antropologia jest w dużej mierze uwarunkowana przez jednowymiarową wizję człowieka, w której nie mieszczą się ani wielkie dylematy etyczne, ani też refleksja egzystencjalna nad sensem cierpienia i ofiary, życia i śmierci".

Ojciec Święty, umierając na oczach całego świata, wskazał jak przyjmować i rozumieć cierpienie oraz sens przemijania, dał nam przykład godnego umierania. To były przejmujące i poruszające do głębi momenty w obliczu tajemnicy śmierci.

Wśród niebezpieczeństw dla perspektyw poznawczych, Ojciec Święty miał na myśli wizję nihilistyczną, która jest jednocześnie odrzuceniem wszelkich fundamentów i negacją wszelkiej prawdy obiektywnej. Nihilizm jest zaprzeczeniem człowieczeństwa człowieka i samej jego tożsamości. „Usunięcie w cień zagadnień bytu prowadzi nieuchronnie do utraty kontaktu z obiektywną prawdą, a w konsekwencji z fundamentem, na którym opiera się ludzka godność".

W kontekście „epoki postmodernizmu" Jan Paweł II stwierdza, że nadal istnieje pewnego rodzaju mentalność pozytywistyczna, która nie wyzbyła się złudzenia, iż dzięki zdobyczom nauki i techniki człowiek może zapewnić sobie całkowitą kontrolę nad swoim losem.

Podsumowanie

Na przestrzeni dziejów myśl filozoficzna zawsze odgrywała i nadal odgrywa, w rozwoju kultur oraz w kształtowaniu zachowań indywidualnych i społecznych, ogromną rolę. Wywiera ona silny wpływ, nie zawsze bezpośrednio odczuwany, również na teologię i na jej różne dyscypliny. Podkreślenie wartości filozofii wydaje się być słuszne i konieczne z punktu widzenia rozumienia wiary, a także wskazania ograniczeń, na jakie napotyka, gdy zapomina o prawdach Objawienia lub je odrzuca.

Ojciec Święty, mówiąc o potrzebie odzyskania przez teologię właściwej relacji z filozofią, podkreśla, że również filozofia powinna dla dobra i postępu ludzkiej myśli odbudować swą więź z teologią. W tej perspektywie akcentuje, że najpilniejszym warunkiem realizacji tych zadań jest dziś doprowadzenie ludzi do odkrycia własnej zdolności poznania prawdy oraz tęsknoty za najgłębszym i ostatecznym sensem istnienia. (...) „Filozofia jest też niejako zwierciadłem kultury narodów. Filozofia, która pod wpływem wymogów teologicznych rozwija się, zachowując współbrzmienie z wiarą, stanowi część „ewangelizacji kultury".

Ojciec Święty zwracał się niejednokrotnie do naukowców, aby starali się coraz głębiej poznawać obszary prawdy, dobra i piękna. Pozostaje dla nas autentycznym świadkiem prawdziwego człowieczeństwa. Idąc za Jego wskazaniami i nauką, za tą duchową spuścizną, którą nam zostawił, warto szukać odpowiedzi na pytania: co dziś znaczą dla pracownika wyższej uczelni pojęcia takie, jak odpowiedzialność, życzliwość, sprawiedliwość, rzetelność, tolerancja, lojalność, samodzielność, uczciwość czy godność. Jak dziś należy rozumieć głoszone od wieków hasła „służby prawdzie" czy „wolności nauki"?

Te rozważania zakończę przesłaniem, które Ojciec Święty skierował w czasie audiencji dla rektorów polskich uczelni akademickich 4 stycznia 1996 roku w Watykanie: „Trzeba, aby środowiska akademickie odzyskały swój tradycyjny autorytet moralny, aby stawały się na nowo sumieniem narodu, dając przykład cnót obywatelskich i patriotycznych".

ks. Cyprian Rogowski

Pro Memoria

Ukochany Ojcze Święty!

Dziękujemy Tobie za:

- lata spędzone z nami, w których obudziłeś w nas nadzieję i wiarę,
- za wolność, której powiew ducha przyszedł z Kapitolu i runęły mury dzielące kraje, narody i ludzi,
- za Polskę, o którą się upomniałeś i której przywróciłeś godność wśród narodów świata,
- spuściznę duchową, naukową i literacką, jaką pozostawiłeś po sobie dla potomności na wieczną rzeczy pamiątkę, abyśmy się w nią wczytywali, na nowo rozumieli i żyli nią godnie i mądrze,
- za Twe cierpienie za nas i dla nas.

Dziękujemy Ci za:

- „Solidarność", za przypomnienie nam, co oznaczają słowa „Jeden drugiego brzemiona noście".
- za wezwanie „Nie ma wolności bez Solidarności" i „ Nie ma Solidarności bez miłości".

Umiłowany Ojcze Święty!

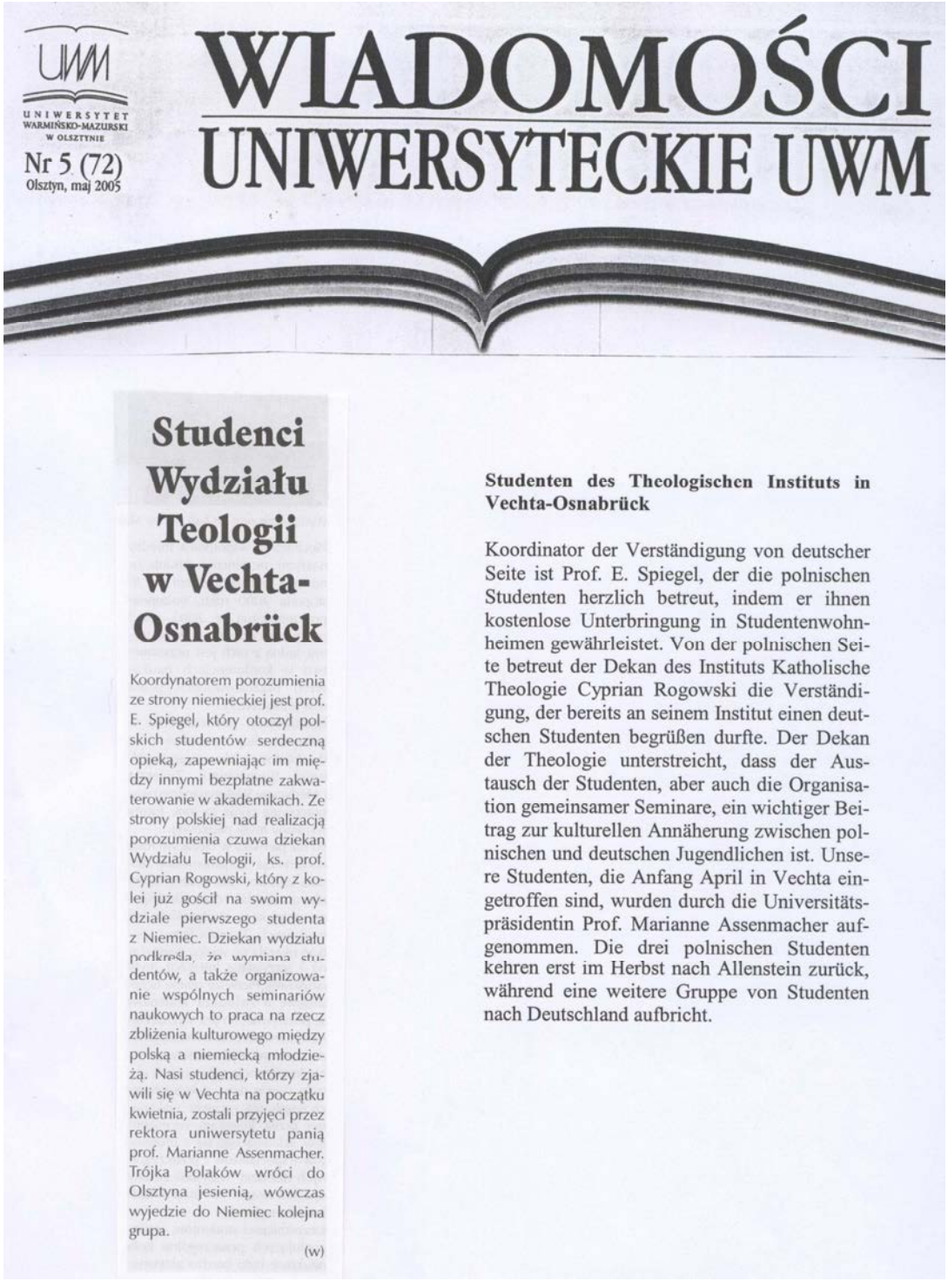
Byłeś już za życia święty, dlatego też wierzymy, że zostaniesz wyniesiony na ołtarze. Wstawiaj się u Pana naszego, a Twego Mistrza, i bądź zawsze z nami po wsze czasy ziemskiej wędrówki Polaków:

- umacniaj nas,
- módl za nami,
- pielgrzymuj z nami,
- bądź dla nas miłością,
- szukaj nas, jeśli zgubimy się!

Olsztyn, 4 kwietnia Anno Domini 2005

Prezydium Komisji Zakładowej NSZZ „Solidarność"

Datum 05.05.2005
Universitätszeitschrift in Allenstein

UNIWERSYTET WARMIŃSKO-MAZURSKI W OLSZTYNIE
Nr 5 (72)
Olsztyn, maj 2005

WIADOMOŚCI UNIWERSYTECKIE UWM

Studenci Wydziału Teologii w Vechta-Osnabrück

Koordynatorem porozumienia ze strony niemieckiej jest prof. E. Spiegel, który otoczył polskich studentów serdeczną opieką, zapewniając im między innymi bezpłatne zakwaterowanie w akademikach. Ze strony polskiej nad realizacją porozumienia czuwa dziekan Wydziału Teologii, ks. prof. Cyprian Rogowski, który z kolei już gościł na swoim wydziale pierwszego studenta z Niemiec. Dziekan wydziału podkreśla, że wymiana studentów, a także organizowanie wspólnych seminariów naukowych to praca na rzecz zbliżenia kulturowego między polską a niemiecką młodzieżą. Nasi studenci, którzy zjawili się w Vechta na początku kwietnia, zostali przyjęci przez rektora uniwersytetu panią prof. Marianne Assenmacher. Trójka Polaków wróci do Olsztyna jesienią, wówczas wyjedzie do Niemiec kolejna grupa.

(w)

Studenten des Theologischen Instituts in Vechta-Osnabrück

Koordinator der Verständigung von deutscher Seite ist Prof. E. Spiegel, der die polnischen Studenten herzlich betreut, indem er ihnen kostenlose Unterbringung in Studentenwohnheimen gewährleistet. Von der polnischen Seite betreut der Dekan des Instituts Katholische Theologie Cyprian Rogowski die Verständigung, der bereits an seinem Institut einen deutschen Studenten begrüßen durfte. Der Dekan der Theologie unterstreicht, dass der Austausch der Studenten, aber auch die Organisation gemeinsamer Seminare, ein wichtiger Beitrag zur kulturellen Annäherung zwischen polnischen und deutschen Jugendlichen ist. Unsere Studenten, die Anfang April in Vechta eingetroffen sind, wurden durch die Universitätspräsidentin Prof. Marianne Assenmacher aufgenommen. Die drei polnischen Studenten kehren erst im Herbst nach Allenstein zurück, während eine weitere Gruppe von Studenten nach Deutschland aufbricht.

Datum: 05.12.2005
Universitätszeitschrift in Allenstein

UNIWERSYTET WARMIŃSKO-MAZURSKI W OLSZTYNIE
Nr 12 (79)
Olsztyn, grudzień 2005

WIADOMOŚCI UNIWERSYTECKIE UWM

Współpraca Wydziału Teologii z Uniwersytetem w Vechcie

Od 15 do 21 listopada br. grupa doktorantów ks. prof. Cypriana Rogowskiego, kierownika Katedry Katechetyki i Pedagogiki Religii na Wydziale Teologii oraz prof. Egona Spiegela, profesora Uniwersytetu w Vechcie i Wydziału Teologii UWM w Olsztynie, uczestniczyła w seminarium naukowym, które odbyło się na Uniwersytecie w Vechcie (w Niemczech).

Doktorantów reprezentowali: Danuta Ciecierska, Iwona Feszczyn, Maria Gąglewska, Beata Kolenda i Beata Śliż. Seminarium zostało zorganizowane w ramach współpracy między Wydziałem Teologii UWM a Uniwersytetem w Vechcie.

Głównymi inicjatorami i organizatorami byli prof. Egon Spiegel oraz ks. prof. Cyprian Rogowski, dziekan Wydziału Teologii, który w ramach programu Socrates-Erasmus wygłosił po raz kolejny cykl wykładów pomocnych w prowadzeniu badań naukowych, tym razem w kontekście tematów rozpraw doktorskich.

Przygotowano bogaty program naukowy i kulturalny. Na powitanie odbyło się spotkanie z prorektorem uczelni, prof. Martinem Winterem oraz z dyrektorem Instytutu Teologicznego, prof. Karlem Josefem Leschem, w którym uczestniczyła także lokalna prasa. Tematem rozmów były zagadnienia podejmowane w dysertacjach, dotyczących rozwoju refleksji pedagogiczno-religijnej w okresie przemian w Polsce, a także kontynuacja wydawania międzynarodowego periodyku *Keryks* w naszym Wydawnictwie Uniwersyteckim. Dzięki artykułom publikowanym jednocześnie w języku polskim i niemieckim *Keryks* pomaga we współpracy wielu środowisk naukowych w Polsce i krajach niemieckojęzycznych.

Polscy goście wysłuchali cyklu wykładów wygłoszonych przez prof. Egona Spiegela i ks. prof. Cypriana Rogowskiego, hospitowali lekcje religii w Grundschule Lioba oraz w Hauptschule Lohne, a także uczestniczyli w konferencji regionalnej dla nauczycieli, poświęconej rozwiązywaniu konfliktów między uczniami za pomocą mediacji. Zauważono, że jest to projekt godny uwagi i zainicjowania również w polskiej szkole.

Ponadto doktoranci mieli okazję zwiedzić Vechtę, Uniwersytet w Osnabrück i Bremę oraz odbyć lot Cessną, pilotowaną przez profesora Spiegela. Podczas wycieczki do Osnabrück zwiedzono w miejscowym muzeum wystawę rysunków Tomi Ungerera na temat II wojny światowej i Holokaustu oraz wystawę poświęconą życiu i twórczości Ericha Marii Remarque'a. Nie zabrakło praktyk religijnych, na które złożyły się modlitwa w klasztorze sióstr benedyktynek w Dinklage i niedzielna msza św.

Doświadczenia o charakterze naukowym pozwoliły uczestnikom seminarium spojrzeć z nowej perspektywy na podejmowane podobne zagadnienia i problemy w Polsce. Takie kontakty w ramach współpracy Wydziału Teologii UWM i Uniwersytetu w Vechcie przyczyniają się do pogłębiania wzajemnych relacji między Polską a Niemcami.

Od lewej: mgr Beata Śliż, mgr Maria Gąglewska, mgr Iwona Feszczyn, prof. Karl Josef Lesch (dyrektor Instytutu), ks. prof. Cyprian Rogowski, prof. Egon Spiegel, prof. Martin Winter (prorektor Uniwersytetu w Vechcie), mgr Danuta Ciecierska, mgr Beata Kolenda

Gazeta Olsztyńska 5 kwietnia 2006 rok

Prof. Cyprian Rogowski, dziekan Wydziału Teologii

Zna łacinę, język niemiecki i włoski. Lubi podróże i muzykę klasyczną, zwłaszcza utwory Bacha i Schuberta. Jest mistrzem harmonijki ustnej. Kiedyś grywał także na akordeonie. Pracę zaczynał jako wikariusz i prefekt młodzieży w parafii św. Jerzego w Elblągu. Ceni podróże. Studiował we Włoszech w Instytucie Papieskim. Przez 20 lat pracował w Niemczech i nadal utrzymuje kontakty z tamtejszymi naukowcami. Był m.in. na Cyprze, Maderze, w Izraelu, zwiedził Francję, Anglię, kraje obszaru języka niemieckiego, USA (tam mieszka jego rodzina ze strony ojca). — Stany zrobiły na mnie wrażenie ogromem, ale wolę mentalność i kulturę Zachodniej Europy — dodaje prof. Rogowski. — Cenię podróże, bo dają szersze horyzonty i niezbędny dystans. Cieszę się też, że mogłem zdobywać doświadczenie życiowe w środowisku pluralistycznym światopoglądowo i religijnie.

Urodził się w Bieżuniu. Skończył nauki teologiczne i humanistyczne na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Studia specjalistyczne odbył na uniwersytecie w Getyndze i Kassel, uzyskując stopień doktora filozofii. W pracy naukowej koncentruje się m.in. na badaniach z zakresu metodologii porównawczej niemieckiej i polskiej pedagogiki religii, przekazie wiary we współczesnym świecie, dydaktyce symboli. Pracuje nad leksykonem pedagogiki religii (pierwszy w Polsce). Należy m.in. do Komitetu Nauk Teologicznych PAN, Sekcji Teologów przy Konferencji Episkopatu Polski, Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego i Towarzystwa Naukowego KUL, międzynarodowej organizacji zrzeszającej pedagogów religii (AKRK). Jest założycielem i redaktorem naczelnym międzynarodowego czasopisma pedagogiczno-religijnego „KERYKS" wydawanego w UWM.

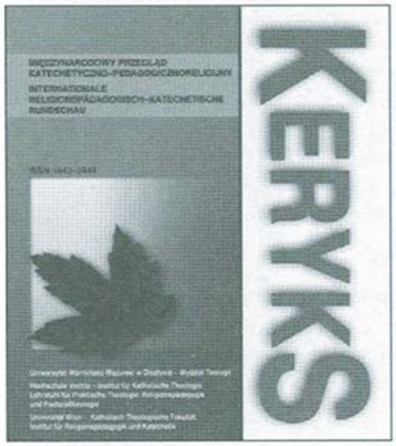
Dziekanem WT jest drugą kadencję. Prof. Rogowski zapowiada, że wydział będzie starał się o uprawnienia do nadawania stopnia doktora habilitowanego. Potrzebuje więcej tytularnych profesorów. Poza kierunkiem studiów teologia planowany jest nowy — nauki o rodzinie oraz studia podyplomowe edukacja filozoficzna-etyka, patologie społeczne. W planach jest też organizacja większej liczby wyjazdów, zwłaszcza na studia do Niemiec.

Ks. prof. Rogowski podczas wspólnego seminarium naukowego na Wydziale Teologii UWM ze studentami niemieckimi z Uniwersytetu z Essen i ich profesorem Rudolfem Englertem (trzeci od lewej strony).

UNIWERSYTET WARMIŃSKO-MAZURSKI W OLSZTYNIE
Nr 2 (81)
Olsztyn, Luty 2006

WIADOMOŚCI
UNIWERSYTECKIE UWM

Keryks. Międzynarodowy Przegląd Katechetyczno-Pedagogiczno-religijny, t. VI, pod red. Cypriana Rogowskiego, s. 294, cena 20 zł.

„Keryks" (z gr. herold, posłaniec) jest czasopismem wydawanym we współpracy z wydziałem teologicznym uniwersytetu w Wiedniu oraz Wyższą Szkołą w Vechta z Niemiec. Jest pismem dwujęzycznym (polsko-niemieckim), a jego redaktorem naczelnym jest ks. prof. Cyprian Rogowski, dziekan Wydziału Teologicznego UWM.

Od numeru VI wydawcą „Keryksa" jest Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie.

Dział „Artykułów" zawiera prace autorów polskich i niemieckich, poświęcone takim zagadnieniom jak np. nowe ruchy religijne w Polsce, przyszłe obszary pracy niemieckojęzycznej pedagogiki religii czy standardy edukacyjne w studiach teologicznych.

Ciekawe materiały znajdzie czytelnik w dziale „W kierunku praktyki" – np. artykuł Lothara Kulda pt. *Kompasja – uczenie się odpowiedzialności społecznej. Inicjatywa prywatnych szkół katolickich w Europie.*

Dział „Recenzje" zachęca do zapoznania się z pracami polskich i niemieckich autorów, poruszającymi różnorodne aspekty refleksji pedagogiczno-religijnej, zaś „Sprawozdania" zmuszą nas do zastanowienia się nad problemem, któremu poświęcony został zjazd nauczycieli religii w Wyższej Szkole w Vechta, a mianowicie: Kto opowie naszym wnukom o Bogu?

(di)

Datum: Juni 2006 Universitätszeitung in Olsztyn

UNIWERSYTET WARMIŃSKO-MAZURSKI W OLSZTYNIE
Nr 6 (85)
Olsztyn, czerwiec 2006

WIADOMOŚCI UNIWERSYTECKIE UWM

Laudacja arcybiskupa Edmunda Piszcza, wygłoszona przez ks. prof. Cypriana Rogowskiego podczas Święta Uniwersytetu 1 czerwca 2006

Święto Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego to dzień szczególny dla całej społeczności akademickiej. Uroczystość dzisiejszą rozpoczyna niezwykle doniosły moment wręczenia Medalu *Benemerenti Universitati Nostrae* księdzu arcybiskupowi dr Edmundowi Piszczowi, metropolicie Kościoła warmińskiego – wielkiemu kanclerzowi Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

Przypadł mi w udziale wielki zaszczyt wygłoszenia laudacji i przedstawienia podczas tej ceremonii osoby i zasług najdostojniejszego Laureata.

W ostatnich dniach ksiądz arcybiskup obchodził swoje jubileusze – 50-lecia kapłaństwa i 25-lecia sakry biskupiej. Padało pod adresem Dostojnego Jubilata wiele ciepłych słów i wyrazów uznania ze strony przedstawicieli różnych środowisk kościelnych, jak również życia społecznego, politycznego i kulturalnego.

Nie chciałbym w tym momencie zatrzymywać się na bardzo bogatej biografii Jego Ekscelencji związanej z posługą kapłańską i biskupią, która jest nam poniekąd znana. Jednak w tej wyjątkowej chwili warto zatrzymać się na działalności naukowej dostojnego Laureata.

Ksiądz arcybiskup studiował filozofię i teologię w Wyższym Seminarium Duchownym w Pelplinie, afiliowanym przez Papieski Uniwersytet Laterański w Rzymie. Następnie studiował historię Kościoła na Wydziale Teologicznym Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, gdzie uzyskał doktorat. Dysertacja dotyczyła genezy i przebiegu toruńskiego *Colloquium Charitativum* za Władysława IV w 1645 r. Nasz dostojny Laureat był także dwukrotnym stypendystą na Uniwersytecie w Moguncji u wybitnego historyka – ks. prof. Józefa Lortza – w Instytucie Historii Kościoła.

W latach 1962–1986 wykładał historię Kościoła i uczył języka łacińskiego w Wyższym Seminarium Duchownym Diecezji Chełmińskiej w Pelplinie. Gdy w 1985 r. został administratorem apostolskim Diecezji Warmińskiej, rozpoczął wykłady z historii Kościoła na Warmińskim Instytucie Teologicznym w Olsztynie, najpierw afiliowanym, a od 1995 r. agregowanym przez Stolicę Apostolską do Wydziału Teologicznego Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie.

Po włączeniu Warmińskiego Instytutu Teologicznego, już jako kościelnego Wydziału Teologicznego do powstającego Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 15 sierpnia 1999 r. objął z ramienia Stolicy Apostolskiej stanowisko wielkiego kanclerza tegoż wydziału.

W tym miejscu pragnę w szczególny sposób zaakcentować osobiste zaangażowanie księdza arcybiskupa w powstanie uniwersytetu, a w nim Wydziału Teologii. Powołanie uniwersytetu spełniło marzenia wielu pokoleń o utworzeniu w Olsztynie silnego, zintegrowanego ośrodka naukowego.

Ksiądz arcybiskup aktywnie uczestniczył w życiu nie tylko Wydziału Teologii, ale swoją obecnością i słowem uświetniał liczne spotkania i uroczystości ogólnouniwersyteckie, patronował wielu sympozjom i konferencjom naukowym.

Warto również zauważyć i to, że poza licznymi obowiązkami duszpasterskimi znajdował czas także i na twórczość naukową, która ma swoje odzwierciedlenie w wielu publikacjach, dotyczących dziejów misji oraz historiografii kościelnej.

Wypada w tym miejscu podkreślić również fakt, że dostojny Laureat z ogromną troską uczestniczył w tworzeniu katolickich placówek oświatowych na terenie Archidiecezji Warmińskiej.

W tak podniosłej chwili pragnę odnieść się z wielkim uznaniem do wszystkich wymiarów Jego religijnej, pasterskiej i naukowej działalności, której towarzyszy zawsze dobro, miłość, prawda i niesłychana wrażliwość serca. O trudnych sprawach potrafi mówić z ogromną delikatnością, dostrzegając w każdym człowieku najpierw dobro. Wierność tej postawie widoczna jest w całym Jego pasterskim posługiwaniu.

Przytoczę tu słowa ks. bpa prof. dra hab. Juliana Wojtkowskiego, zamieszczone w Księdze Pamiątkowej wydanej przez Wydział Teologii na 75. urodziny naszego dostojnego Laureata: „Praca nauczycielska to przede wszystkim niezliczone kazania, homilie, przemówienia, głoszone podczas wizytacji, bierzmowań, poświęceń, uroczystości kościelnych i narodowych. Mówione z serca do serca w większości nie zostały utrwalone w druku, a dyspozycje ksiądz arcybiskup niszczy, aby się nie powtarzać".

Do niniejszej laudacji pozwalam sobie dołączyć wyrazy wdzięczności oraz najserdeczniejsze gratulacje i życzenia. Niech MIŁOŚĆ I PRAWDA będą nadal celem, sensem i spoiwem wszelkiego posługiwania Waszej Ekscelencji.

Cyprian Rogowski

OLSZTYN. Siedem lat Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego

Uczelniane nominacje i podsumowania

W nowoczesnym Centrum Nauk Humanistycznych świętowno siódmą rocznicę istnienia UWM. Głównym punktem programu było odznaczenie medalem Benemerenti Universitati Nostrae ks. arcybiskupa Edmunda Piszcza i nadanie 187 nominacji doktorskich i habilitacyjnych.

W laudacji o Edmundzie Piszczu dziekan wydziału teologii ksiądz profesor Cyprian Rogowski podkreślał przywiązanie arcybiskupa do nauki i uniwersytetu.

— Od 1999 roku arcybiskup wspiera uczelnię i jest jej kanclerzem — mówi ks. Rogowski. — A kiedy mówi o trudnych sprawach, to robi to z dużą dozą delikatności, dostrzegając w człowieku najpierw dobro.

Dotychczas najwyższym odznaczeniem UWM zostali udekorowani: prof. Mirosław Handtke, profesor Jerzy Zdrada, Kazimierz Janiak, prof. Tadeusz Krzymowski i nuncjusz apostolski Józef Kowalczyk, czyli osoby, które pod koniec lat 90. wspierały przekształcanie Akademii Rolniczo-Technicznej w Uniwersytet Warmińsko-Mazurski.

Urodzinowe uroczystości były także ważne dla naukowców UWM. Wręczono im 152 nominacje doktorskie i 35 nominacji habilitacyjnych. Większość z nich uzyskiwała stopnie na rodzimej uczelni, co podkreślał rektor Ryszard Górecki.

— Kiedy tworzyliśmy uniwersytet, tylko osiem wydziałów miało prawo nadawania habilitacji. Teraz jedenaście. Liczba profesorów i doktorów habilitowanych wzrosła z 380 do 475 — wyliczał profesor Górecki.

Dotychczas UWM wypromował 674 doktorów. Niemal 200 z nich pracuje na stanowiskach kierowniczych w różnych firmach. 96 naukowców zdobyło na rodzimej uczelni habilitację, a od 1999 roku 100 profesorów otrzymało ten tytuł od prezydenta RP.

Karol Fryta
k.fryta@gazetaolsztynska.pl

Fot. Paweł Kiczko

Abp Edmund Piszcz został odznaczony medalem Benemerenti Universitati Nostrae

Wręczenie przez Rektora UWM prof. Ryszarda Góreckiego medalu Benemerenti Universitati nostrae Ks. Arcybiskupowi Edmundowi Piszczowi. W asyście Dziekan Wydziału Teologii UWM ks. prof. Cyprian Rogowski (1.06.2006 rok).

Ks. prof. Cyprian Rogowski podczas laudacji arcybiskupa Edmunda Piszcza w Święto Uniwersytetu 1.06.2006 roku w Olsztynie.

Dziekan Wydziału Teologii UWM ks. prof. Cyprian Rogowski wręcza dyplomy doktorskie w Święto Uniwersytetu 1.06.2006 roku w Olsztynie.

Z lat pracy twórczej

Leksykon humanistyczny

Krzysztof Panasik

Ukazał się w Wydawnictwie „Verbinum" pierwszy w Polsce „Leksykon pedagogiki religii. Podstawy — koncepcje — perspektywy".

Księga (liczy 914 stron) systematyzuje refleksję pedagogiczno-religijną, jest owocem inicjatywy kilkudziesięciu specjalistów niemal ze wszystkich środowisk akademickich w Polsce i spoza jej granic. Leksykon zawiera 331 haseł poświęconych nauczaniu religii, kształceniu i wychowaniu religijnemu oraz dydaktycznej i pedagogicznej działalności Kościoła, autorstwa 119 specjalistów polskich, a także wybitnych pedagogów z obszaru języka niemieckiego — z Austrii, Niemiec, Szwajcarii. W leksykonie uwzględniono, co oczywiste, takie dziedziny jak: socjologia, psychologia i psychologia religii, religiologii, filozofii, teologii, obok pedagogiki. Nad kształtem całości dzieła, harmonią współpracy,

Ks. prof. Cyprian Rogowski, autor opracowania
Fot. Archiwum prywatne

przysposobieniem do założonego celu, czuwał ks. prof. Cyprian Rogowski, kierujący Katedrą Katechetyki i Pedagogiki Religii, także dziekan Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

W przedmowie do „Leksykonu" ks. prof. Cyprian Rogowski pisze m.in.: „Pedagogika religii, jako dyscyplina naukowa, ukształtowała się i rozwinęła na początku ubiegłego stulecia. Jest więc nauką stosunkowo młodą (...). Można powiedzieć, że na przestrzeni minionych wieków wychowanie religijne należało, bardziej niż inne obszary dydaktyki, do podstawowych elementów wychowania w ogóle. Praktycznie rzecz biorąc, wychowanie religijne ma właściwe sobie miejsce we wszystkich kulturach świata i, co więcej, związane jest z ich rozwojem i tożsamością człowieka oraz jego uwarunkowaniami społecznymi. (...)"

Ks. prof. Cyprian Rogowski dodaje też ważną informację: „Kwestie te (pedagogiki religii — przyp. K.P.) podejmuje założony w 2002 roku periodyk „Keryks" — Międzynarodowy Przegląd Pedagogicznoreligijny o profilu interdyscyplinarnym, który wzbogaca zarówno polską, jak i zachodnioeuropejską literaturę, również w zakresie metodologii porównawczej pedagogiki religii".

Cyprian Rogowski, Pedagogika religii, Wydawnictwo Verbinum, Warszawa 2007

Gazeta Olsztyńska, 4.07.2007

Uprawnienia dla teologii

UWM zdobyła kolejne uprawnienia podnoszące poziom naukowy. Wydział Teologii otrzymał uprawnienia do nadawania stopnia naukowego doktora habilitowanego nauk teologicznych.

Przyznała je Centralna Komisja do Spraw Stopni i Tytułów. — Ten sukces to efekt pracy zbiorowej — podkreśla ks. prof. Cyprian Rogowski, dziekan Wydziału Teologii. — Przygotowanie wniosku pochłonęło kilka miesięcy. Najpierw wniosek kierowany jest do Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego, a tam opiniowany przez dwóch recenzentów. Następnie trafia on do Centralnej Komisji i znowu jest recenzowany. Wniosek WT został wysoko oceniony. W recenzjach podkreślono m.in. iż wydział w tzw. ocenie parametrycznej ministerstwa (publikacje pracowników, wyniki kształcenia i rozwoju kadry oraz innowacyjność) otrzymał pierwszą kategorię oraz pozytywną ocenę Państwowej Komisji Akredytacyjnej.

Jak dodaje ks. prof. Rogowski, uzyskanie uprawnień do nadawania stopnia doktora habilitowanego nakłada też kolejne obowiązki: pracę na rzecz stabilizacji rozwoju kadry i prowadzenia badań naukowych.

Prof. Ryszard Górecki, rektor UWM zaznacza, że kolejne uprawnienia uczelni świadczą o podnoszeniu poziomu naukowego i są wkładem Wydziału Teologii w rozwój Alma Mater. Kandydaci do otwarcia pierwszego przewodu habilitacyjnego znajdą się na UWM, ale uniwersytet będzie też habilitować kadrę z innych ośrodków. Będą mogły być tu prowadzone również przewody profesorskie. (wu)

Od lewej: prof. R. Górecki, rektor UWM, prof. G. Fordoński, prorektor UWM oraz prof. C. Rogowski, dziekan Wydziału Teologii UWM Fot. Janusz Pająk

Ks. prof. Rogowski otrzymuje gratulacje od Rektora i Prorektora UWM w związku z uzyskaniem uprawnień dla Wydziału Teologii do nadawania stopnia naukowego doktora habilitowanego nauk teologicznych i prowadzenia przewodów profesorskich.

Gazeta Olsztyńska, 5.02.2008

Olsztyn. Tytuł doktora honoris causa dla kardynała Stanisława Dziwisza

Uniwersytet wyróżni przyjaciela papieża

Kardynał Stanisław Dziwisz, przyjaciel i sekretarz Jana Pawła II, zostanie doktorem honoris causa Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego. — Ksiądz Dziwisz miał ogromny wpływ na budowanie autorytetu Kościoła w Polsce — tak uzasadnia tę decyzję ksiądz profesor Cyprian Rogowski, dziekan wydziału teologii.

Kardynał Dziwisz zasłużył się idei bliskiej współpracy między naszą uczelnią a Papieską Akademią Teologiczną w Krakowie — mówi ksiądz Cyprian Rogowski Fot. Beata Taborowska

Ewa Sierocińska-Paździorko
e.paździorko@gazetaolsztynska.pl

Procedura nadania doktoratu honoris causa kardynałowi Dziwiszowi zaczęła się w piątek. O uhonorowanie arcybiskupa diecezji krakowskiej wystąpił do senatu UWM wydział teologii. Kardynał odbierze tytuł w Olsztynie prawdopodobnie 1 czerwca. Termin uroczystości poznamy ostatecznie 29 lutego, po posiedzeniu senatu uczelni.

Splendor dla uczelni

— Kardynał Dziwisz jak mało kto zasługuje na tytuł doktora honoris causa — uważa ks. prof. Cyprian Rogowski. — Miał ogromny wpływ na budowanie autorytetu kościoła w Polsce. Był przecież osobistym sekretarzem Jana Pawła II. Zasłużył się idei bliskiej współpracy między naszą uczelnią a Papieską Akademią Teologiczną w Krakowie, której jest kanclerzem. Poza tym nasz wydział właśnie zyskał uprawnienia habilitacyjne. Osoba kardynała Dziwisza uświetni to wydarzenie.

Zdaniem Jacka Jezierskiego, biskupa pomocniczego Archidiecezji Warmińskiej, na uhonorowaniu kardynała Dziwisza skorzysta też uniwersytet. — Ksiądz kardynał dzięki pracy u boku Jana Pawła II cieszy się olbrzymim szacunkiem w Kościele powszechnym na całym świecie. Dzięki jego wyróżnieniu splendor spłynie także na uczelnię — uważa.

Kandydatura krakowskiego arcybiskupa ma też poparcie prof. Ryszarda Góreckiego, rektora UWM. — To właśnie ks. Dziwisz dzięki przytomności umysłu uratował życie polskiego papieża w zamachu w 1981 roku. Nawet za tę jedną tylko zasługę należy mu się tytuł honoris causa — podkreśla prof. Górecki.

Człowiek silnej wiary

Doktorat olsztyńskiego uniwersytetu uzupełni długą listę tytułów księdza Dziwisza. Sekretarz papieża jest już doktorem honoris causa m.in. Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Uniwersytetu Jagiellońskiego, Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Akademii Administracji Państwowej w Kijowie oraz uniwersytetów w Barcelonie i Mainz.

— Księdzu Stanisławowi na zaszczytach nie zależy — zapewnia ks. biskup Jan Zając, kustosz sanktuarium w podkrakowskich Łagiewnikach, a prywatnie przyjaciel ks. Dziwisza od 50 lat. — To wspaniały, skromny człowiek, pełen życzliwości i ciepła do bliźnich, człowiek silnej, niezachwianej wiary, wielki autorytet. Jest prawdziwym, dobrym pasterzem, który troszczy się o swoje owce, ale czasami — dla ich dobra — potrafi je zganić.

Lista doktorów honoris causa

Przez ostatnie trzy lata tytuł doktora honoris causa Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego otrzymali:
- Wolfgang Schauble — były szef niemieckiej dyplomacji
- Giovanni Girone — rektor uniwersytetu w Bari
- ks. prof. Józef Kowalczyk — nuncjusz apostolski w Polsce
- prof. Wojciech Wrzesiński — historyk
- prof. Teresa Kostkiewicz — literaturoznawca

Datum: September 2010,
Nr. 9 (133) Universitätszeitung in Olsztyn

Konferencje*seminaria*prezentacje*spotkania

KONGRES PEDAGOGIKI RELIGII

W czerwcu odbył się w Olsztynie 1. Polsko-Niemiecki Kongres Pedagogów Religii. W kongresie udział wzięło 65 osób z Polski oraz ze środowisk akademickich obszaru języka niemieckiego. Obecna była także kilkuosobowa grupa młodych naukowców z Uniwersytetu Nanzing w Chinach

Temat kongresu to aktualne problemy badawcze polskiej i niemieckiej pedagogiki religii. Impulsem do głębszych przemyśleń stał się bardzo interesujący referat wygłoszony przez ks. prof. dr hab. Janusza Mariańskiego, poświęcony zagadnieniom religijności młodzieży w Polsce z perspektywy socjologicznej. Treści te okazały się kluczowe w dyskusjach prowadzonych w kilku grupach tematycznych, dotyczących m.in. teologii biblijnej/egzegezy, etyki społecznej, dydaktyki religii, uczenia się w perspektywie międzyreligijnej, jak również nauk o wychowaniu.

Owocem kongresu będzie publikacja, która ukaże się w najbliższym czasie. Uczestnicy jednoznacznie opowiedzieli się za kontynuacją podobnych spotkań. Następny Kongres zaplanowany został na rok 2012 na Uniwersytecie w Vechcie.

Organizatorzy zaproponowali także powołanie do życia Polsko-Niemieckiego Towarzystwa Pedagogiki Religii, co spotkało się z całkowitą akceptacją wszystkich uczestników kongresu.

Organizatorami byli ks. prof. dr hab. Cyprian Rogowski z Wydziału Teologii UWM w Olsztynie, prof. dr hab. Egon Spiegel z Uniwersytetu w Vechcie (który jest równocześnie pracownikiem naukowym Wydziału Teologii UWM w Olsztynie) oraz prof. dr hab. Annette Miriam Stross z Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Karlsruhe.

cr

Wiadomości Uniwersyteckie UWM

8

Datum: März 2012
Wiadomości uniwersyteckie uwm (Unizeitschrift in Olsztyn)
Nr. 3 (151) Marzec 2012, S. 29

Pedagogika religii

W Centrum Polsko-Niemieckim Młodzieży Europejskiej w Olsztynie odbyła się 27 stycznia 2012 roku promocja najnowszej książki *Pedagogika Religii. Podręcznik Akademicki* autorstwa ks. prof. dra hab. Cypriana Rogowskiego

Udział w spotkaniu wziął sam wydawca dr Adam Marszałek z Torunia – prezes największej oficyny naukowej w Polsce. Promocja niniejszej publikacji połączona została z jubileuszem 10-lecia współpracy międzynarodowej: Pedagogika religii w polskim i niemieckim dialogu naukowym. Zagraniczne ośrodki naukowe reprezentowali między innymi prof. dr hab. Egon Spiegel z Uniwersytetu w Vechcie, jeszcze do niedawna profesor UWM i Anja Niermann, współpracownik naukowy w katedrze prof. Spiegela. Na uroczystość tę przybył przedstawiciel ambasadora Niemiec w Polsce Friedrun Keltsch- Raczka, która podkreśliła znaczenie tego typu spotkań, zwłaszcza dla zbliżenia obu narodów. Wojewodę warmińsko-mazurskiego reprezentowała jego asystent Gabriela Czarkowska-Kusajda, która zwróciła uwagę na ważną rolę tego typu spotkań w relacjach współpracy międzynarodowej. W spotkaniu tym wzięli również udział goście z naszego środowiska akademickiego UWM. Podniosłym momentem było wystąpienie moderatora uroczystości ks. profesora dr. hab. Janusza Mariańskiego z Katolickiego Uniwersytetu Jana Pawła II w Lublinie. Jako recenzent wydawniczy podkreślił, że publikacje ks. prof. Cypriana Rogowskiego legitymizują ostatecznie dyscyplinę naukową pedagogiki religii w Polsce. Na tę samą wagę wskazał też sam wydawca dr Adam Marszałek, natomiast znaczenie dotychczasowej kooperacji naukowej na płaszczyźnie międzynarodowej i jej dalszy rozwój, zwłaszcza dla młodej generacji naukowców w jednoczącej się Europie nakreślił prof. Egon Spiegel. Nie byłoby tak miłej atmosfery, gdyby nie oprawa muzyczna, jej doniosłe akcenty wykonane przez pracowników naukowych naszego Uniwersytetu z Wydziału Sztuki – prof. Leszka Szarzyńskiego i dr. Romana Kuźniaka.

cr

Międzynarodowa promocja książki w Olsztynie

2012-02-08 21:05:29 (ost. akt: 2012-02-08 20:59:05)

W Olsztynie obyła się promocja książki ks. prof. Cypriana Rogowskiego z Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, pt. Pedagogika religii - Podręcznik Akademicki. Promocja upamiętniła jednocześnie współpracę polsko-niemiecką na polu pedagogiki religii.

Podręcznik akademicki pedagogiki religii autorstwa Cypriana Rogowskiego jest dziełem, które ukazuje się na gruncie polskim po raz pierwszy. Autor: sxc.hu

W Centrum Polsko-Niemieckim Młodzieży Europejskiej w Olsztynie odbyła się 27 stycznia 2012 roku promocja najnowszej książki Pedagogika Religii. Podręcznik Akademicki autorstwa ks. prof. dra hab. Cypriana Rogowskiego, w której wziął udział sam wydawca Pan dr Adam Marszałek z Torunia - Prezes największej oficyny naukowej w Polsce.

Promocja niniejszej publikacji połączona została z jubileuszem 10-lecia współpracy międzynarodowej: Pedagogika Religii w polskim i niemieckim dialogu naukowym. Zagraniczne ośrodki naukowe reprezentowali między innymi Pan Prof. dr hab. Egon Spiegel z Uniwersytetu w Vechcie, jeszcze do niedawna profesor UWM i Pani Anja Niermann, współpracownik naukowy w katedrze prof. Spiegela. Na uroczystość tę przybył przedstawiciel Ambasadora Niemiec w Polsce Pani Friedrun Keltsch-Raczka, która podkreśliła znaczenie tego typu spotkań, zwłaszcza dla zbliżenia obu narodów.

Wojewodę Warmińsko-Mazurskiego reprezentowała Jego Asystent Pani Gabriela Czarkowska-Kusajda, która zwróciła uwagę na ważną rolę tego typu spotkań w relacjach współpracy międzynarodowej W spotkaniu tym wzięli również udział Goście z naszego środowiska akademickiego UWM. Podniosłym momentem było wystąpienie moderatora uroczystości ks. Profesora dra hab. Janusza Mariańskiego z Katolickiego Uniwersytetu Jana Pawła II w Lublinie.

Jako recenzent wydawniczy podkreślił, iż publikacje ks. prof. Cypriana Rogowskiego legitymizują ostatecznie dyscyplinę naukową pedagogiki religii w Polsce. Na tę samą wagę wskazał też sam wydawca Dr Adam Marszałek, natomiast znaczenie dotychczasowej kooperacji naukowej na płaszczyźnie międzynarodowej i jej dalszy rozwój, zwłaszcza dla młodej generacji naukowców w jednoczącej się Europie nakreślił prof. Egon Spiegel. Nie byłoby tak miłej atmosfery, gdyby nie oprawa muzyczna, jej doniosłe akcenty wykonane przez pracowników naukowych naszego Uniwersytetu z Wydziału Sztuki-Pana Prof. Leszka Szarzyńskiego i Pana Dra Romana Kuźniaka.

PROMOCJA „KERYKSA" W VECHCIE

Dnia 16 stycznia br. na Uniwersytecie w Vechcie odbyło się wręczenie nagrody naukowej ufundowanej przez **Hansa Höffmanna** dla uczonych zajmujących się tematyką kompetencji międzykulturowych, którą otrzymał prof. **Johannes Lähnemann**. Wiceprzewodniczącym jury, które nagrodziło tego naukowca, był członek redakcji naszego czasopisma „Keryks" prof. **Egon Spiegel**.

Przy okazji odbyła się promocja kolejnego tomu rocznika „Keryks" redagowanego wspólnie przez ks. prof. **Cypriana Rogowskiego** i prof. **Egona Spiegla**. Po części oficjalnej we foyer auli Uniwersytetu odbył się tradycyjny bankiet. Na zdjęciu: **Anja Niermann** (asystent redakcyjny w „Keryksie"), prof. **Egon Spiegel**, ks. prof. **Cyprian Rogowski**, dr **Bertin Nyemb** z Kamerunu, dr **Daniel Kawa** i prof. **Peter Kaiser** (Uniwersytet w Vechcie).

D.K.

2014 / nr 161/162, S. 7
Echo Świdwina. Gazeta Promocyjna Wydawnictwa
Adam Marszałek

Z WIZYTĄ U HANSA HÖFFMANNA

W trakcie pobytu w Vechcie dr **Adam Marszałek** oraz towarzyszący mu dr **Daniel Kawa** odwiedzili wielkiego niemieckiego przedsiębiorcę **Hansa Höffmanna**. Szczyci się on

wielką przyjaźnią z papieżem Janem Pawłem II, z którym ma kilkaset fotografii i kilkadziesiąt unikatowych pamiątek podarowanych mu przez papieża.

Hans Höffmann jest właścicielem kilkudziesięciu najwyższej klasy autokarów i organizatorem kilkunastotysięcznoosobowych obozów młodzieży z całego świata odbywanych we Włoszech. Najbardziej luksusowym autokarem wożeni są najwyżsi hierarchowie kościoła. Jego biuro turystyczne dysponuje również kilkunastoma ciężarówkami, w których są umieszczone prysznice, toalety i bogato wyposażone kuchnie przygotowujące posiłki dla młodzieży.

Na fotografiach uwieczniliśmy: **Hansa Höffmanna**, profesorów **Egona Spiegla** i **Cypriana Rogowskiego**, **Anję Niermann** oraz prezesa **Adama Marszałka**.

R.U.

Datum: 19.09.2015
GAZETA OLSZTYŃSKA

PROF. EGON SPIEGEL POCZĄTKOWO ROZPOCZĄŁ WSPÓŁPRACĘ Z WYDZIAŁEM TEOLOGII, OBECNIE WSPÓŁPRACUJE Z WYDZIAŁEM NAUK O ŚRODOWISKU UWM W OLSZTYNIE, GDZIE 1 PAŹDZIERNIKA WYGŁOSI WYKŁAD INAUGURACYJNY NA TEMAT TRANSKULTUROWOŚCI.

Z BADAŃ Z 2013 ROKU WYNIKA, ŻE CO DRUGI UCHODŹCA STARAJĄCY SIĘ O AZYL W NIEMCZECH NIE MA 25 LAT

UCHODŹCY MOGĄ BYĆ MOTOREM

O TYM, JAKĄ SIŁĄ SĄ UCHODŹCY I JAK EUROPA NA NICH PATRZY, ROZMAWIAMY Z PROFESOREM EGONEM SPIEGLEM, TEOLOGIEM I POLITOLOGIEM Z UNIWERSYTETU VECHTA W NIEMCZECH.

— Uchodźcy szturmują bramy Europy. Co to oznacza dla Europejczyków?

— Uchodźcy, z którymi ma teraz do czynienia Europa, to w większości ludzie inteligentni, wykształceni, znający obce języki, mający osiągnięcia w swoich krajach, myślący przedsiębiorczo, do pewnego też stopnia zasobni, skoro mogli ponieść koszty dotarcia do Europy. Polegając na badaniach z 2013 roku co siódmy uchodźca starający się o azyl w Niemczech ma wyższe wykształcenie, w 70 procentach to ludzie poniżej 30 roku życia, połowa z nich nie skończyła 25 lat. Łatwo mogą się nauczyć języka, nadają się do asymilacji. Moja teza jest taka, że fala uchodźców, którą obserwujemy, może być dla Europy bodźcem pozytywnym.

— A nie problemem? Sprawdzianem europejskiej solidarności, tolerancji i humanitaryzmu, ale także wydolności opieki społecznej itd.?

— Wszyscy podkreślają humanitarne motywy, którymi Europa powinna kierować się, przyjmując uchodźców, także Niemcy. Ale z tyłu głowy mają ekonomiczny aspekt sprawy, dzisiejszych uchodźców można traktować wówczas jak wartość dodaną, zasilić niemiecki rynek pracy. Policzyłem sobie, że jeśli informacje o wykształceniu są prawdziwe, daje to od ręki 100 tysięcy młodych ludzi z wyższym wykształceniem. Licząc średnio, studia w Niemczech to koszt około 50 tysięcy euro. Proszę to pomnożyć przez 100 tysięcy uchodźców z wyższym wykształceniem. Zysk wynosi 5 miliardów.

— Sugeruje pan, że opłaca się je dziś wydać na pomoc uciekinierom?

— Tak. Niemcy nie robią tego tylko z miłości. Nie byliśmy takim kolonialnym krajem, jak na przykład Anglia, do nas nie przyjeżdżali imigranci z byłych kolonii. Przez ostatnie 60 lat mieliśmy imigrantów ekonomicznych: z Hiszpanii, Włoch, Jugosławii, Grecji, potem też Turcji. Turcy przynieśli ze sobą konserwatywny islam, słabo się integrowali i to był problem, zwłaszcza w pierwszym pokoleniu, bo generacja, która urodziła się już w Niemczech, jest inna. Generalnie jednak tamta fala imigracji wynikała z wielkiego w Niemczech zapotrzebowania na tanią siłę roboczą. Powtórzę, że dzisiejsi uchodźcy to w dużej mierze ludzie wykształceni, mają inną mentalność, inne spojrzenie na świat. Posługują się internetem, widzimy w ich rękach najnowsze smartfony, świat się zresztą bardzo unifikuje kulturowo, wszędzie są znane marki firm. Uchodźcy mogą być motorem dla europejskiej gospodarki. Nie trzeba przed nimi zamykać granic. Różnorodność jest wartością, zastrzykiem świeżej krwi.

Prof. Egon Spiegel współpracuje z UWM w Olsztynie już 13 lat

— W Polsce to hasło chyba się nie przebije. Politycy i z prawa, i lewa mówią, że lepszym motorem byłby powrót setek tysięcy młodych wykształconych rodaków, którzy dziś pracują w Anglii, Irlandii czy Niemczech, a pomagać trzeba przede wszystkim swoim.

— Nie wszyscy młodzi wrócą z zagranicy. Nie chciałbym udzielać rad Polakom, ale, według mnie, jesteście w podobnej sytuacji jak Niemcy i kraje zachodnie. W każdym też kraju mamy ludzi żyjących poniżej minimum socjalnego. W Polsce jego próg jest niższy niż w Niemczech, ale na przykład w Olsztynie widzę, że buduje się linie tramwajowe. Na pewno kosztuje to wiele milionów, które można by przeznaczyć na pomoc najuboższym. Nie wolno tak myśleć! Wydatki na pomoc socjalną, na komunikację, szkoły, szpitale jako część budżetu państwa nie stoją ze sobą w sprzeczności. Pewnie i najubożsi skorzystają z tego, gdy w Olsztynie zaczną kursować tramwaje, będą mieli korzyść z tego, że miasto się zdynamizuje. Tak samo trzeba traktować wydatki na pomoc dla uchodźców.

— Ale to Amerykanie, Francuzi, Brytyjczycy bombardują islamistów w Syrii i Iraku. Oni przyczynili się do zaostrzenia toczącej się tam wojny, także politycznej destabilizacji w Libii, Somalii czy Erytrei. Uchodźcy to głównie problem Zachodu, to on przede wszystkim powinien wziąć odpowiedzialność za uchodźców, nie zrzucać jej teraz m.in. na Polskę.

— Takie opinie nie są w porządku, Polska należy przecież do NATO i Unii Europejskiej. Wysyłała swoje wojska do Iraku, choć obiecane zyski z udziału w odbudowie kraju okazały się złudą. Potem wysłała wojsko do Afganistanu. Nie słyszałem też, żeby sprzeciwiała się teraz bombardowaniom państwa islamskiego. Solidarność europejska wszystkich do czegoś zobowiązuje. Według mnie, Polska historycznie, ze względu na swoje doświadczenia wielokulturowości, ma nawet lepsze szanse na zrozumienie potrzeby pomocy uchodźcom niż Niemcy. Przy okazji powiem, że z ks. prof. Cyprianem Rogowskim na Wydziale Nauk o Środowisku UWM realizujemy projekt badawczy o problematyce transkulturowości w globalnym świecie.

— Europa boi się, że wraz z uchodźcami dotrą terroryści.

— Terroryści, jeśli mają jakieś zadania do wykonania, nie trafiają do Europy jako uchodźcy, ich przyjazd jest o wiele lepiej zorganizowany.

— Ale różnice kulturowe i religijne na pewno są problemem. Obawiamy się zwłaszcza radykalnego islamu, słuchać nawet zapowiedzi końca judeochrześcijańskiej cywilizacji.

— Przypomnę więc, że na początku historii Jezusa była ucieczka do Egiptu. Świadomość tego powinna kształtować nasze religijne podejście do problemu uchodźców. A radykalizm religijny nie jest przypisany tylko do islamu, grozi — i mówię to jako katolicki teolog — także chrześcijanom. Przecież jeszcze niedawno w Irlandii Północnej katolicy i protestanci walczyli ze sobą. Kiedy myślę o skutkach działań religijnych radykałów, zgadzam się z tym, co w swojej ostatniej książce napisał Dalajlama, że czasem byłoby lepiej, gdyby w ogóle nie było religii. Ale są znaki, że mimo wszystko powinniśmy być optymistami. Jakiś czas temu z grupą moich studentów przeprowadziliśmy zajęcia w jednym z niemieckich przedszkoli. Tematem byli Trzej Królowie. Pokazaliśmy dzieciom obraz przedstawiający mędrców, a studenci pytali, co na nim widać. Dzieci odpowiadały, że złoto, wielbłądy, drogie szaty, że żłóbek, Maryja, dzieciątko. I co, i co jeszcze? My oczywiście zauważaliśmy, że jeden z królów jest czarny, a dzieci zupełnie nie. Dla 25-letnich studentów to był jeszcze problem, dla przedszkolaków już nie.

— Sugeruje pan, że gdy także na polskich ulicach pojawią się uchodźcy, przyzwyczaimy się i ich zaakceptujemy?

— Tak.

Stanisław Brzozowski

REKLAMA

UWM UNESCO
Podyplomowe studia bezpieczeństwo i higiena pracy – edycja XXII
Celem jest nadanie kwalifikacji w dziedzinie BHP zgodnie z rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 2 listopada 2004 r.
Zajęcia odbywają się dwa razy w miesiącu, w soboty i niedziele. Nauka trwa dwa semestry i obejmuje 275 godzin zajęć.
Postępowanie rekrutacyjne i wymagane dokumenty: rejestracja w systemie internetowej rejestracji Kandydatów (www.irk.uwm.edu.pl, rejestracja na studia podyplomowe), podanie skierowane do kierownika tudium (wydruk z systemu IRK), odpis dyplomu ukończenia studiów wyższych zawodowych licencjackich, magisterskich lub inżynierskich, dwie fotografie. Opłata za semestr: 1700 zł. Dokumenty należy składać do 2 października 2015 r.
Zgłoszenia i informacje w sekretariacie studiów podyplomowych BHP oraz na www.uwm.edu.pl/unesco
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Wydział Nauk Społecznych, ul. Żołnierska 14, pok. 135 lub 26.
kontakt (0-89) 527-92-12, e-mail: studiabhp@uwm.edu.pl
389915otbr-a-L

UWM
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
zaprasza na studia podyplomowe:
- **Wycena Nieruchomości** (szybka procedura nabywania uprawnień zawodowych)
- **Zarządzanie Nieruchomościami**
- **Gospodarka Nieruchomościami i Podstawy Geodezji**
- **Pośrednictwo w Obrocie Nieruchomościami**

Termin składania podań: do 16.10.2015 r.
Szczegółowe informacje na stronach: www.uwm.edu.pl/kgn, www.uwm.edu.pl/kzn
telefonicznie: **895 233 663, 895 233 801, 895 234 262**
370815otbr-a-M

Wywiad z ks. profesorem Cyprianem Rogowskim dla TVP- info i TVP – Program 3 (Olsztyn dnia 21.04.2025 roku) w Sanktuarium w Gietrzwałdzie na wiadomość z Watykanu o śmierci Papieża Franciszka.

Ks. prof. Cyprian Rogowski, udzielając wywiadu, podkreślił między innymi niezwykłą otwartość Ojca Świętego Franciszka na człowieka. Jego 12-letni pontyfikat był nacechowany prostotą i w dużym stopniu ewolutywnym charakterem w kierunku większej otwartości Kościoła na problemy społeczno-polityczne w wymiarze globalnym.

Podczas swoich podróży apostolskich przyjmowany był na wszystkich kontynentach z entuzjazmem i otwartością. Przemawiał bardzo komunikatywnym językiem, nie wykluczając nikogo. Nie był to język hermetyczny, lecz inkluzywny.

Dał wyraz swojego zatroskania o przyszłość Kościoła w encyklikach: Laudato si' (2015), Fratelli tutti (2020) czy wcześniejszej adhortacji apostolskiej Evangelii gaudium (2013). Często wypowiadane słowa: miłosierdzie, solidarność, troska o ubogich i środowisko naturalne, dialog, autentyczność oraz pokora wobec Boga i ludzi, wyznaczały kierunek pontyfikatu Papieża Franciszka. Mówiąc o ekologii integralnej, troskę o stworzenie uznawał za podstawowy nakaz ewangeliczny. Nauczał, że kryzys ekologiczny jest przejawem głębszego kryzysu – etycznego, kulturowego i duchowego.

Pozostawił niewątpliwie po swoim pontyfikacie wiele wyzwań globalnych, z którymi jego następcy przyjdzie się z nimi zmierzyć nie tylko w wymiarze hierarchicznym, ale i w wymiarze wspólnotowym Kościoła.

Ks. prof. Rogowski zaznaczył w wywiadzie, że nauczaniu Papieża Franciszka poświęcił wiele miejsca w swoich publikacjach naukowych.

W prasie zagranicznej:

Datum: 19.06.2002
Nordwest-Zeitung

Austausch mit Blick in Richtung Europa

Polnischer Religionspädagoge in Vechta

Theologenrunde: Die Professoren Franz Untergaßmair (l.) und Egon Spiegel (r.) begrüßten Prof. Cyprian Rogowski. Bild: Floren

ccf **Vechta.** Er gilt als ein Brückenbauer zwischen Polen und Deutschland: Die Rede ist von dem Religionspädagogen Prof. Cyprian Rogowski. Promoviert hat er in Kassel, und spricht seitdem fließend Deutsch. In seiner Heimat ist Rogowski Dekan der 1500 Studenten zählenden Theologischen Fakultät an der Ermländisch-Masurischen Universität in Allenstein/Olsztyn, der größten Universität Polens. Die Hochschule Vechta besucht er auf Einladung des Instituts für Katholische Theologie, um ein Gastprofessur zum Themenbereich „Religiöse Bildung und Erziehung" wahrzunehmen. Rogowski, der auch als Herausgeber der in polnischer und deutscher Sprache erscheinenden Zeitschrift „Keryks" fungiert. hält am Donnerstag, 20. Juni, einen öffentlichen Vortrag mit dem Titel „Religiöse Bildung und Erziehung in Osteuropa am Beispiel Polens". Beginn ist um 18 Uhr im Raum N 07.

Ks. prof. Rogowski na wykładach o kształceniu religijnym i wychowaniu w Europie Środkowej na przykładzie Polski w Instytucie Teologii Katolickiej Uniwersytetu w Vechcie i podczas spotkania z Dyrektorem prof. F. Untergassmaierem (od lewej) i prof. E. Spiegelem (z prawej).

20.06.2002
Oldenburgische Volkszeitung

Polnische Aufbruchsstimmung kann anstecken

Heute Gastvortrag an Hochschule mit polinischen Dekan Prof. Dr. Cyprian Rogowski

Kooperation in Theologie: (von links) Institutsleiter Franz Georg Untergaßmair, Prof. Dr. Cyprian Rogowski und Prof. Dr. Egon Spiegel. Er stellte den Kontakt her.

Vechta (ek) – „Erst seit 1990 wird an polnischen Schulen Religionsunterricht erteilt. In Vechta kann ich Erfahrungen sammeln", sagt Prof. Dr. Cyprian Rogowski.

Der Dekan der Theologischen Fakultät an der großen Ermländischen-Masurischen Universität in Allenstein hält für vier Wochen eine Gastprofessur an der Vechtaer Hochschule. Franz Georg Untergaßmair, Direktor am Institut für Katholische Theologie, weiß, dass nicht nur Rogowski vom Besuch profitiert. „In Polen ist noch eine Aufbruchsstimmung zu spüren." Rogowski, auch Herausgeber der deutsch-polnischen Zeitschrift „Keryks", hält in Vechta Vorlesungen zur Religiösen Bildung und Erziehung.

● „Religiöse Bildung und Erziehung in Osteuropa am Beispiel Polens", zu diesem Thema spricht Rogowski heute um 18 Uhr in der Driverstraße 26 (Raum N 07).

22.06.2002
Oldenburgische Volkszeitung

„Keine Gefahr, sondern eine Chance"

Polnischer Professor Cyprian Rogowski referierte über die schulische Katechese in Polen

Vechta – Einen Vortrag zum Thema „Religiöse Bildung und Erziehung in Osteuropa am Beispiel Polens" hielt Prof. Dr. Cyprian Rogowski am Donnerstagabend in der Vechtaer Hochschule. Prof. Rogowski ist Inhaber des Lehrstuhls für Katechetik und Religionspädagogik an der Ermländisch-Masurischen Universität zu Allenstein/Olsztyn (OV berichtete).

Laut Rogowski war die Katechese in Polen in der kommunistischen Zeit Zerreißproben ausgesetzt. Zwischen 1950 und 1956 wurde die religiöse Unterweisung immer mehr aus der Schule ausgegrenzt und 1961 schließlich entfernt. Bis 1990 fand dann die religiöse Unterweisung in den Pfarreien statt und nach der Wende im September 1990 verlagerte sich die Katechese erneut in die Schule.

Viele Zuhörer lockte der Vortrag von Prof. Dr. Cyprian Rogowski am Donnerstagabend an. Foto: ek

Der Religionsunterricht wurde zum Bestandteil des Erziehungs- und Bildungskonzepts des Schulsystems in Polen. Die Öffnung der schulischen Katechese für das Schulsystem dürfe, so Rogowski, nicht als Gefahr gesehen werden, sondern als Chance für die Entwicklung des katechetischen und religionspädagogischen Denkens.

Ks. prof. Rogowski podczas wykładu dla studentów niemieckich i wykładowców Instytutu Teologii Katolickiej Uniwersytetu w Vechcie na temat przyszłości lekcji religii w polskiej szkole.

25.06.2002

Nord-Westzeitung

Religion in Schule zurück

Polnischer Professor spricht über Katechese

eb **Vechta.** Einen Vortrag zum Thema „Religiöse Bildung und Erziehung in Osteuropa am Beispiel Polens" hat Professor Dr. Cyprian Rogowski jetzt in der Vechtaer Hochschule gehalten. Rogowski ist Inhaber des Lehrstuhls für Katechetik und Religionspädagogik an der Ermländisch-Masurischen Universität zu Allenstein/Olsztyn in Polen.

Rogowski erklärte, dass die Katechese in Polen in der kommunistischen Zeit vielen Zerreißproben ausgesetzt gewesen sei. Zwischen 1950 und 1956 sei die religiöse Einführung immer mehr aus der Schule ausgegrenzt und 1961 endgültig entfernt worden.

Bis 1990 seien die Menschen in den Pfarreien religiös unterwiesen worden. „Nach der Wende im September 1990 wurde die Katechese erneut in die Schule verlagert", so Rogowski. Der Religionsunterricht sei zum Bestandteil des Erziehungs- und Bildungskonzepts des Schulsystems in Polen geworden. Die Öffnung der schulischen Katechese dürfe nach Rogowski nicht als Gefahr gesehen werden, sondern als Herausforderung und Chance.

8.10.2002

Oldenburgische Volkszeitung

Kooperation mit polnischer Universität

Semesterbeginn gefeiert: Vechtaer Theologieprofessor Egon Spiegel Ehrengast in Allenstein

Vechta – Wenn das akademische Jahr an den polnischen Universitäten beginnt, dann wird dort gefeiert. In traditionellen Gewändern ziehen die Professoren der verschiedenen Fakultäten über den Campus und treffen sich mit zahlreichen Ehrengästen zur Inaugurationsfeier. So auch im nordöstlich gelegenen Olsztyn (Allenstein) an der Ermländisch-Masurischen Universität mit ihren 45 000 Studenten.

In diesem Jahr war neben dem polnischen Staatspräsidenten auch der Vechtaer Theologieprofessor Dr. Egon Spiegel zu Gast. Eingeladen vom Rektor der Universität sowie seinem polnischen Kollegen und amtierenden Dekan der Theologischen Fakultät, Prof. Dr. Cyprian Rogowski, war der Vechtaer Religionspädagoge als Ehrengast angereist.

Während der offiziellen Inaugurationsfeier konnte Spiegel nicht nur die Grüße des Vechtaer Instituts für Katholische Theologie übermitteln, sondern auch das Interesse seines Lehrstuhls an einer Weiterführung der Kooperation im Hinblick auf einen theologischen Austausch überbringen. Insbesondere Fragen der Ausbildung von Religionslehrer ständen im Vordergrund.

Stolz konnten beide Seiten bilanzieren, daß bereits ohne Kooperationsvertrag in einem beachtlichen Ausmaß zwischen den Fakultäten existiert und damit auf eine gemeinsame Zukunft in einem vereinten Europa hingearbeitet werden kann.

Festlicher Semesterbeginn: (v. l. n. r.) Dekan Prof. Dr. C Rogowski, Prof. Dr. E. Spiegel, Rektor Prof. Dr. R.J. Górecki, Erzbischof Dr. E. Piszcz , em. Weihbischof Prof. Dr. J. Wojtkowski.

Inauguracja roku akademickiego Wydziału Teologii UWM w Olsztynie z zapowiedzią współpracy z Uniwersytetem w Vechcie.

Datum: 05.09.2003
Oldenburgische Volkszeitung

Besuch aus Polen

Der Dekan der Theologischen Fakultät der Universität in Olsztyn/ Polen, Professor Dr. Cyprian Rogowski (Mitte), erörterte beim Besuch der Hochschule Vechta mit dem Präsidenten, Professor Dr. Ortwin Peithmann (r.) und dem Theologieprofessor Dr. Egon Spiegel Kooperationsmöglichkeiten der religionspädagogischen Lehrstühle. Spiegel, der demnächst zum Titularprofessor an der polnischen Universität ernannt werden soll, wird im Oktober in Olsztyn ein Blockseminar durchführen.

Dziekan Wydziału Teologii UWM ks. prof. Rogowski (w środku) podczas wizyty na Uniwersytecie w Vechcie. Z prawej strony Rektor Uniwersytetu w Vechcie prof. Peithmann i z lewej prof. Spiegel przyszły profesor WTUWM w Olsztynie.

Datum: 14.07.2004
Oldenburgische Volkszeitung

Partnerschaft in der Theologie besiegelt

Kooperationsvertrag zwischen Hochschule Vechta und polnischer Universität unterzeichnet

Vechta (sbo) – Bereits seit 1999 kooperieren die theologischen Institute der Hochschule Vechta und der polnischen Universität Allenstein. Gestern wurde der finanzielle Rahmen der Partnerschaft mit der Unterzeichnung des Vertrages besiegelt. Aus Polen angereist war Professor Dr. Cyprian Rogowski, einer der Initiatoren.

Verantwortlich in Vechta ist vor allem Professor Dr. Egon Spiegel. Als die Partnerschaft noch in ihren Kinderschuhen steckte, sei wenig über die Finanzen nachgedacht worden, sagte Spiegel. „Nun müssen wir lernen, die Möglichkeiten auszuschöpfen." Spiegel erinnerte sich an die Anfänge der Partnerschaft. Die Idee entstand, als er in Dresden an der Uni tätig war. „Wer dort doziert, muss sich nach Polen wenden", sagte Spiegel.

Die Universität in Allenstein hat insgesamt 40 000 Studenten in 15 Fachbereichen. Allein an der theologischen Fakultät studieren rund 1500 Studenten. Doch trotz dieser beeindruckenden Zahl hinke die Theologie in Polen Jahrzehnte hinter deutschen Verhältnissen her. „Das wird aber bald ausgeglichen sein", prognostizierte Spiegel.

Besonders am Herzen liege ihm der persönliche Austausch der Studierenden. Ein erster Schritt wurde mit dem Besuch Vechtaer Studenten in Allenstein gewagt. Mit Erfolg: Der Gegenbesuch der polnischen Studierenden erfolgt im November. „Der Kooperationsvertrag macht die Ausbildung noch attraktiver", bestätigte Professor Dr. Marianne Assenmacher, Präsidentin der Hochschule Vechta. Ein interessantes Projekt ist die bilinguale Fachzeitschrift „Keryks". Hier zeige sich die Vernetzung im vereinten Europa, sagte Spiegel.

Wie mühsam internationale Programme sind, weiß Assenmacher aus Erfahrung. Sie lobte das beispielhafte Vorgehen in Vechta. „Wir müssen den Weg der Internationalisierung weiter gehen", forderte sie. Auch Spiegel blickte in die Zukunft. Die Institute bemühten sich um die Ausrichtung des ersten deutsch-polnischen Religionspädagogenkongresses. „Und wieso sollte der nicht in Vechta stattfinden", regte Assenmacher an.

Finanzieller Rahmen für die Partnerschaft ist mit dem Vertrag gegeben: Im Beisein von Professor Dr. Egon Spiegel, Professor Dr. Peithmann, Professor Dr. Karl Josef Lesch und Professor Dr. Cyprian Rogowski (von links) unterzeichnete Professor Dr. Marianne Assenmacher das Papier. Foto: Kokenge

Podpisanie umowy o współpracy Uniwersytetu w Vechcie z Uniwersytetem UWM w Olsztynie.

Datum: 21.07.2004
Oldenburgische Volkszeitung

Erstmals Austausch

Deutsch-polnischer Begegnungsabend

Vechta – Studierende, die aus Polen stammen, in Deutschland leben und in Vechta studieren, haben sich jetzt erstmals zu einem Austausch mit deutschstämmigen Studierenden getroffen. Zukünftige Treffen werden jetzt regelmäßig stattfinden. Ort der Begegnung war die Katholische Hochschulgemeinde in Vechta. Zusammengeführt hat die Studenten der Vechtaer Theologieprofessor Dr. Egon Spiegel.

Das Treffen stand im Zeichen der gerade erfolgten Erweiterung der Europäischen Union sowie der Partnerschaft zwischen dem Lehrstuhl für Religionspädagogik und Pastoraltheologie der Hochschule in Vechta und dem Lehrstuhl für Katechetik und Religionspädagogik der polnischen Universität in Allenstein/ Olsztyn.

Im Oktober diesen Jahres wird eine Gruppe von Vechtaer Studierenden nach Olsztyn reisen und dort an einem internationalen Symposion zu Fragen der Sonderpädagogik teilnehmen. Im November wird dann eine Gruppe Studenten aus Olsztyn eine religionspädagogische Blockveranstaltung der Hochschule in Vechta besuchen.

Wymiana studentów niemieckich i polskich w ramach współpracy między uczelnią w Niemczech (Vechta) i UWM w Olsztynie.

16.11.2004
Oldenburgische Volkszeitung

„Die Jugendlichen denken ganz ähnlich wie wir“

Junge angehende Religionslehrer aus Polen im Austausch mit Studierenden aus Vechta / Kooperationsvertrag

Vechta (ep) – Steif und korrekt hatten die neun polnischen Gaststudenten der Universität Olsztyn/Allenstein ihre Gastgeber erwartet. „So war es aber nicht. Die Deutschen, sogar die Zollbeamten im Zug, sind uns sehr offen begegnet“, sagte Michael Godles. Von Montag bis Samstag waren die angehenden Religionslehrer erstmalig Gäste der Hochschule Vechta. Sie kamen zum Gegenbesuch, nachdem vor zwei Wochen Studierende aus Vechta an der masurisch-ermländischen Universität begrüßt worden waren. Seit dem Sommer besteht ein Kooperationsvertrag zwischen beiden Instituten.

Begeistert zeigten sich die Studierenden von der familiären Atmosphäre an der Hochschule. Es sei sehr leicht gewesen, mit den Vechtaer Studenten ins Gespräch zu kommen. „Die Jugendlichen denken ganz ähnlich wie wir“, betonte Agnieszka Klimczak. „Die Sprachbarriere ist kein Problem.“

Neben Lehrveranstaltungen und Schulvisitationen stand für die Gäste ein Besuch des Friedenssaals in Osnabrück auf dem Programm. Die Polen wurden von Johannes Bartlakowski (22) begleitet, Vechtaer Austauschstudent in Olsztyn. Der Osnabrücker ergänzte die positiven polnischen Eindrücke durch seine eigenen Erfahrungen in Masuren: „Die Menschen dort nehmen einen sehr herzlich auf. Ich werde im germanistischen Institut mit Handschlag begrüßt.“

Die jungen Polen selbst seien ohne Vorurteile nach Vechta gekommen. „Der Krieg spielt bei der Jugend keine Rolle mehr“, sagte Agnes Kucharfki. Sie seien aber freudig überrascht gewesen vom Umgang der Deutschen mit der Vergangenheit: Die Besucher hatten an einem Gottesdienst zum Gedenken an die Pogrome im Jahre 1938 teilgenommen.

Sinn der Kooperation ist der wissenschaftliche Austausch über Religionspädagogik, aber auch der Abbau von Vorurteilen. Fachlich begeistert zeigten sich die im Durchschnitt 22-Jährigen von einem Streitschlichterprogramm, das sie an einer Schule in Neuenkirchen kennen gelernten hatten. Die wichtigste Erkenntnis für den angehenden Deutschlehrer Bartlakowski – der erste Vechtaer Austauschstudent in Olsztyn – ist der neue Blick auf die eigene Sprache: „Wie Ausländer deutsch lernen – daraus kann man viel für den späteren Unterricht mitnehmen.“

Der Abbau von Vorurteilen entsteht durch persönlichen Kontakt: Die Gäste aus Olsztyn mit ihren Gastgebern vor der Hochschule. Vier Polen haben sich bereits für ein Studienjahr in Vechta angemeldet, ein Vechtaer Student ist derzeit in Masuren. Foto: ep

Młodzież myśli całkowicie podobnie. Studenci z Polski i Niemiec podczas wymiany na Uniwersytecie w Vechcie w ramach kooperacji. Przyszli nauczyciele religii ze swoimi profesorami (od lewej E. Spiegel i C. Rogowski).

Datum: 18.12.2004
Oldenburgische Volkszeitung

Theologen aus Vechta geben Fachblatt heraus

Vechta (ep) – Seit diesem Jahr ist die Hochschule Vechta Mitherausgeber der Fachzeitschrift „Keryks". Im Verbund mit den Universitäten Lubelsjiego/Lublin, Olsztyn/Allenstein und Wien veröffentlicht das Institut für Katholische Theologie die einzige internationale Fachzeitschrift im Bereich Religionspädagogik. Die Fachzeitschrift ist die einzige überhaupt, die zweisprachig auf Deutsch und Polnisch erscheint.

Der Name ist griechischen Ursprungs und bedeutet Verkündigung. Mit einem theoretischen und einem praktischen Teil richtet das Blatt sich nicht nur an die Wissenschaft, sondern auch an Kirchengemeinden. Seit 2002 veröffentlichen Wissenschaftler aus fünf Nationen zwei Mal im Jahr Forschungsergebnisse.

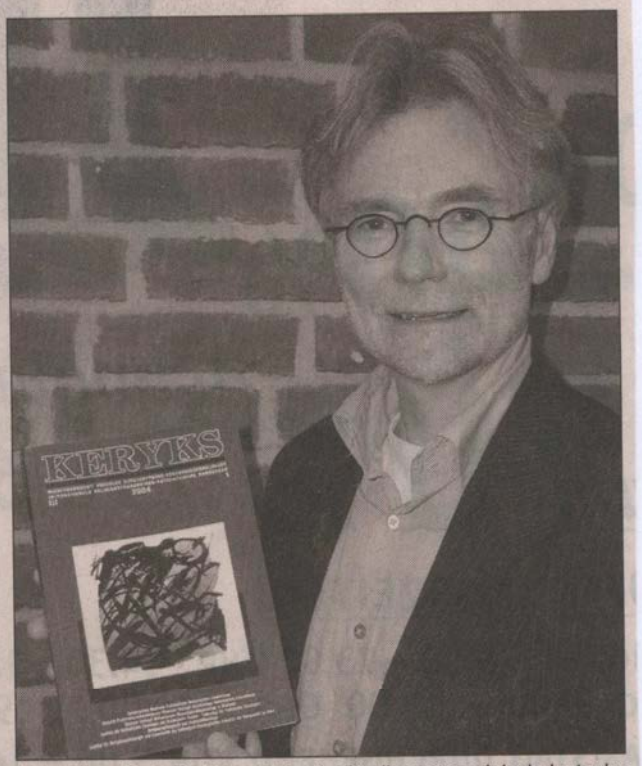
Schriftleiter ist der Vechtaer Religionspädagoge Prof. Dr. Egon Spiegel. „Keryks" biete „eine Plattform zum wissenschaftlichen Austausch zwischen Ost und West".

Datum: 16.01.2005
Sonntagsblatt

Vechtaer lehrt an Uni in Polen

Prof. Spiegel gibt zweisprachige Zeitschrift mit heraus

Die Hochschule Vechta setzt auf internationale Zusammenarbeit.

Hohe Ehre: Prof. Dr. Egon Spiegel gibt die erste polnisch-deutsche religionspädagogische Zeitschrift „Keryks" mit heraus. Bild: Privat

Vechta. Die Hochschule Vechta hat sich die internationale Vernetzung auf die Fahnen geschrieben. Besonderer Schwerpunkt ist die Kooperation mit osteuropäischen Universitäten. Und in diesem Zusammenhang bietet sich dem Vechtaer Religionspädagogen Prof. Dr. Egon Spiegel ab sofort eine weitere große Chance, „das organische Zusammenwachsen zu unterstützen", wie er selbst sagt. Denn gerade erst ist an ihn die Bitte heran getragen worden, die polnisch-deutschen Zeitschrift mit dem Namen „Keryks" mit heraus zu geben.

Dass die Mitherausgabe in einem Verbund mit so großen und bedeutenden Universitäten wie Olsztyn, Lublin, Wien erfolge, sei für die ebenso junge wie kleine Hochschule Vechta eine besondere Auszeichnung, freute sich der Wissenschaftler. Das religionspädagogische Fachblatt erscheint zweimal im Jahr in Form eines Buches und ist eine Art Plattform für wissenschaftlichen Austausch.

„Keryks" kommt als einziger in der deutschsprachigen Religionspädagogik internationale Bedeutung zu.

Ebenfalls von guter internationaler Zusammenarbeit zeugte zuletzt der Besuch einer polnischen Studentengruppe. Hochschulpräsidentin Prof. Marianne Assenmacher begrüßte die Gruppe aus dem polnischen Olsztyn zu einer einwöchigen Blockveranstaltung in der Kreisstadt. Auch eine Art Gegenbesuch, schließlich war eine Studentengruppe aus Vechta für eine Woche an der über 40.000 Studierende zählenden Universität in Polen zu Gast.

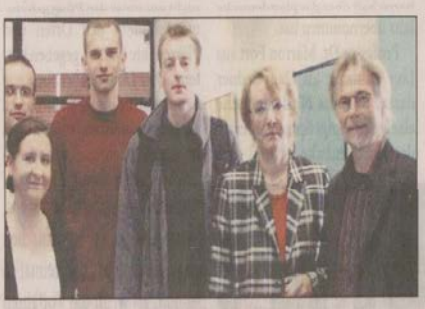
Auch an diesem Austausch ist Spiegel federführend beteiligt. Zusammen mit seinem polnischen Kollegen, Prof. Dr. Cyprian Rogowski, begleitet er die Studenten in Vechta und Olsztyn. Als Titularprofessor hält Spiegel außerdem seit 2003 im Rahmen des europäischen Bildungsprogrammes Sokrates und eines Kooperationsvertrages Vorlesungen an der großen ermländisch-masurischen Universität. Als einer, der unmittelbar am Eisernen Vorhang aufgewachsen und vehement für dessen Wegfall eingetreten ist, sieht sich Spiegel auf diese Weise in die Pflicht genommen, die lange Zeit durch Ost-West-Grenzen getrennten Menschen zusammenzuführen.

Datum: 11.04.2005
Oldenburgische Volkszeitung

„Brückenbauer Europas“ an der Hochschule Vechta

Polnische Studenten aus Allenstein studieren im Sommersemester am Institut für Katholische Theologie

Vechta – 20 Stunden waren Magdalena Kesler, Kryztof Matysiak und Pawel Strzalkowski aus Olsztyn (Allenstein) in Polen mit dem Bus unterwegs, um für ein Semester an der Hochschule in Vechta Katholische Theologie zu studieren. Ermöglicht wird dies durch das europäische Austauschprogramm Sokrates/Erasmus. Dass sie ausgerechnet in Vechta studieren, hat seinen Grund in dem Kooperationsvertrag zwischen den religionspädagogischen Lehrstühlen von Professor Dr. Cyprian Rogowski aus Olsztyn und Professor Dr. Egon Spiegel aus Vechta. Die Präsidentin der Hochschule Vechta, Professorin Dr. Marianne Assenmacher, hieß die polnischen Studierenden persönlich willkommen.

Willkommen in Vechta: (von links) Pawel Strzalkowski, Magdalena Kesler, Kryztof Matysiak, Johannes Bartlakowski, Präsidentin Prof. Dr. Marianne Assenmacher und Prof. Dr. Egon Spiegel.

Ganze Arbeit leistete das Auslandsamt der Hochschule. Florian Hackmann nahm den Studierenden die Zimmersuche ab. Dr. Helmut Groß stellte Fahrräder zur Verfügung. Johannes Bartlakowski, der als Austauschstudent gerade aus Olsztyn nach Vechta zurückgekehrt ist, hilft nun seinen Kommilitonen bei Behördengängen.

Ihre Sprachkenntnisse werden die Gäste aus Polen durch den Besuch von Sprachkursen, Veranstaltungen und im Rahmen deutsch-polnischer Begegnungstreffen verbessern. Wenn sie im Herbst an ihre Universität zurückkehren, tun sie dies als europäische Brückenbauer.

Budowniczy mostów Europy na Uniwersytecie w Vechcie. Polscy studenci z Olsztyna studiują w Instytucie Teologii Katolickiej Uniwersytetu w Vechcie.

Datum: 07.05.2005
Oldenburgische Volkszeitung

Deutsche und Polen feiern auf dem Campus

Vechta – „Wer gut studiert, der kann auch gut feiern.“ Im Sinne dieses Mottos hat Professor Dr. Egon Spiegel vom Institut für Katholische Theologie zu einem deutsch-polnischen Begegnungsabend eingeladen. Diesmal auf den Campus der Hochschule Vechta und mit Unterstützung des Auslandsamtes. Angesprochen waren nicht nur die zahlreichen Gaststudenten aus Polen, sondern alle, die am Kontakt mit diesen interessiert sind. Johannes Bartlakowski, der soeben von einem Außensemester in Polen nach Vechta zurückgekehrt ist, hat das Treffen organisiert.

Niemieccy i polscy studenci podczas spotkania na Campusie Uniwersytetu w Vechcie na zaproszenie prof. E. Spiegela.

Datum: 17.10.2005
Oldenburgische Volkszeitung

Austausch mit Polen kommt auf Touren

Theologiestudenten in Allenstein

Vechta – In einer gemeinsamen Erklärung haben erst kürzlich die deutschen und polnischen Bischöfe Versöhnung zwischen Polen und Deutschland gefordert. Eine achtköpfige Gruppe von Theologiestudierenden der Hochschule Vechta leisteten dazu ihren Beitrag. Sie sind soeben von einer einwöchigen Begegnungsreise an die Partneruniversität Olsztyn (Allenstein) zurückgekehrt.

Die Vechtaer Studierenden haben in Allenstein Einblick erhalten in das Schulwesen und Studentenleben, mit dem Besuch des ehemaligen Hitlerhauptquartiers Wolfsschanze einen Blick in die dunkle Vergangenheit geworfen und mit dem Besuch des Solidarnosc-Museums in Danzig die Wiege des postkommunistischen modernen Europas kennen gelernt.

Großen Eindruck machte auf die Studierenden die Eröffnung des Studienjahres durch eine campusweite und eine die theologische Fakultät betreffende Inaugurationsfeier. Gast und Gastgeber zugleich war der Vechtaer Religionspädagoge Prof. Dr. Egon Spiegel, der im Rahmen des Europäischen Bildungsprogramms Sokrates/Erasmus und eines eigenen Kooperationsvertrages mit seiner Mitarbeiterin Agnes Kucharski die Reise organisiert hatte. Spiegel hält zugleich an der Allensteiner Universität mit ihren 40 000 Studierenden regelmäßig Vorlesungen. Der Dekan der Theologischen Fakultät in Allstein, Prof. Dr. Cyprian Rogowski, wird in Kürze mit einer fünfköpfigen Doktoranden-Gruppe zu einem Forschungsaufenthalt an die Hochschule nach Vechta kommen.

Beeindruckende Semestereröffnung: Die Vechtaer Studenten mit Professor Dr. Egon Spiegel (links) zu Besuch an der Universität im polnischen Allenstein.

Wymiana studentów teologii na pełnych obrotach w ramach Europejskiego Programu Sokrates/Erasmus. Niemieccy studenci na Wydziale Teologii UWM w Olsztynie ze swoimi profesorami E. Spiegelem i C. Rogowskim.

Datum: 22.11.2005
Oldenburgische Volkszeitung

Harte Arbeit an Dissertationen

Doktorandinnen aus Allenstein eine Woche in Vechta zu Gast

Vechta – Fünf Doktorandinnen aus der Partneruniversität im polnischen Allenstein haben eine Woche am Institut für katholische Theologie in Vechta verbracht. Dort arbeiteten sie mit ihren Doktorvätern Cyprian Rogowski und Egon Spiegel intensiv an ihren Dissertationen. Sie alle behandeln Themen des Umbruchs: Die Veränderung des Menschenbildes, die Entwicklung eines neuen Familienbildes oder die Veränderung im Religionsunterricht in Polen nach 1989.

Für Rogowski, Dekan der theologischen Fakultät in Allenstein, eine gute Gelegenheit, Vechta einen Besuch abzustatten. „Ich fühle mich in dieser Stadt und im Institut fast wie zu Hause", sagte er, nachdem Vizepräsident Prof. Dr. Martin Winter, die Gäste an der Hochschule willkommen geheißen hatte.

Die Partnerschaft besteht schon mehrere Jahre. Rogowski und Spiegel bemühen sich, die enge Kooperation noch weiter zu vertiefen. So geben sie die zweisprachige theologische Zeitschrift „Keryks" heraus, die für Studierende der allgemeinen Pädagogik in Polen zur Pflichtlektüre gehört.

Willkommen in Vechta: Die Doktorandinnen in einem Arbeitsgespräch mit (von links) Prof. Dr. Karl Josef Lesch, Prof. Dr. Cyprian Rogowski, Prof. Dr. Egon Spiegel und Prof. Dr. Martin Winter.

Doktoranci ks. prof. C. Rogowskiego i prof. E. Spiegela z Olsztyna podczas tygodniowego seminarium naukowego na Uniwersytecie w Vechcie. Prorektor prof. M. Winter (trzeci od lewej) przywitał grupę uroczyście.

Datum: 13.12.2005
Oldenburgische Volkszeitung

Gute Kontakte zu polnischen Pädagogen

Vechta – Einen Vortrag zum Thema „Deutsch-polnische Kontakte im Bereich der Religionspädagogik" hielt der Vechtaer Professor für Praktische Theologie Dr. Egon Spiegel jetzt in der Kardinal- Wyszynski-Universität in Warschau. Hintergrund war eine wissenschaftliche Konferenz, zu der die Warschauer Abteilung der Friedrich-Ebert-Stiftung, das Deutsche Historische Institut in Warschau, der polnische Episkopat und die Kardinal-Wyszynski-Universität eingeladen hatte.

Die Konferenz fand aus Anlass eines historischen Briefwechsels zwischen deutschen und polnischen Bischöfen statt, in dem sie zwanzig Jahre nach dem Ende des Zweiten Weltkrieges den Gedanken der Versöhnung voran brachten. In seinem Vortrag verwies Spiegel unter anderem auf den seit fünf Jahren bestehenden Dozenten- und Studentenaustausch der Hochschule Vechta mit der Universität Olsztyn/Polen sowie die Herausgabe der deutsch-polnischen religionspädagogischen Fachzeitschrift „Keryks" zusammen mit seinem Allensteiner Kollegen Prof. Dr. Cyprian Rogowski.

Dobre kontakty z polskimi pedagogami. Wykład prof. E. Spiegela na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Podczas tego wykładu wskazał na założone przez ks. prof. C. Rogowskiego i wspólnie wydawane renomowane polsko-niemieckie czasopismo pedagogicznoreligijne Keryks o randze międzynarodowej.

Datum: 12.04.2006
Oldenburgische Volkszeitung

Hochschule vertieft Kontakte mit Polen

Stroß und Spiegel erörtern in Danzig, Warschau und Olsztyn Ausbau von Kooperationen

Vechta – Die bestehenden Kooperationen der Hochschule Vechta vertieften jetzt Professor Dr. Annette Stroß, Allgemeine Pädagogik, und Professor Dr. Egon Spiegel, Religionspädagogik, auf ihrer Dienstreise nach Danzig, Olsztyn (Allenstein) und Warschau.

In Olsztyn leiteten Stroß und Spiegel mit ihrem polnischen Kollegen Professor Dr. Cyprian Rogowski ein zweisprachiges Forschungskolloquium. Dabei berieten sie Doktorandinnen der Theologischen Fakultät in interdisziplinären Fragestellungen ihrer Promotionsprojekte. In Gesprächen mit dem Rektor der 40 000 Studierenden umfassenden Universität erörterten sie den Ausbau der Kooperation.

Um die Anbindung der polnischen Wissenschaft an die westeuropäische und den Austausch beider zu unterstützen, arbeitet Stroß jetzt verantwortlich in der Redaktion der von den Universitäten Olsztyn (40 000 Studierende), Wien (90 000) und Vechta (3000) herausgegebenen internationalen pädagogischen Fachzeitschrift Keryks mit. Als Verantwortliche für die erziehungswissenschaftliche Rubrik konnte sie jetzt erstmals in Warschau an einer zweitägigen Redaktionskonferenz teilnehmen.

Dass die Wissenschaftler aus Vechta auch an der Warschauer Universität gefragt sind, macht die Einladung durch die S tes/Erasmus-Beauftragte Pädagogischen Fakultät ir englischsprachiges Sen deutlich. Hier diskutierter Vechtaer Bildungsforscher den Studierenden bildung senschaftliche Grundfragen gingen auf das Interesse der dierenden am Studienang deutscher Hochschulstand insbesondere Vechtas, ein. Kooperationsgespräche, Stroß, werden fortgesetzt.

In diesem Jahr haben sich Studierende aus Olsztyn entschieden, das komm Wintersemester in Vechta zu bringen. Umgekehrt gilt u deutschen Studenten Polen nehmend als Geheimtipp. Wunder: die Dynamik unter polnischen Jugendlichen, Spiegel und Stroß, beeindr und reiße mit.

Fragen beantwortet: Die Professoren Annette Stroß, Cyprian Rogowski (Mitte) und Egon Spiegel (rechts) mit ihren Doktorandinnen an der Universität Olsztyn. Foto: privat

Uniwersytet w Vechcie umacnia kontakty z Polską. Prof. A. Stross, prof. E. Spiegel i ks. prof. C. Rogowski omawiają pogłębianie wzajemnej współpracy na seminarium doktoranckim na Wydziale Teologii UWM w Olsztynie.

Datum: 31.10.2006
Oldenburgische Volkszeitung

Zwei Nationen leben unter einem Dach

Chinesische und polnische Austauschstudenten teilen sich eine Wohngemeinschaft

Vechta – Die neue Wohngemeinschaft am Sonnenkamp in Vechta ist eine ganz besondere. Hier leben seit Semesterbeginn chinesische und polnische Austauschstudentinnen unter einem Dach, kochen und essen gemeinsam, schauen Fernsehen und verstehen das Programm „zusammen nicht", schmunzelt die Polin Magdalena Laskowska. Während die zehn Studenten der chinesischen Partneruniversität Xi'an ein Jahr in Vechta bleiben, verbringen die fünf polnischen Studenten der Uni in Olsztyn (Allenstein) und der Uni Zielona Gora (Grünberg) ein Semester in der Kreisstadt.

Insgesamt tummeln sich derzeit rund 130 ausländische Studenten aus aller Welt an der Hochschule Vechta. „Wir wollen die Zahl erhöhen", sagt Christiane Hendess, Mitarbeiterin im International Office. Insbesondere wolle die Hochschule verstärkt Vechtaer Studenten motivieren, ins Ausland zu gehen. Die Möglichkeiten sind vielfältig – neben hochschuleigenen Kooperationsvereinbarungen bietet die Europäische Union beliebte Austauschprogramme wie Erasmus an – ein Teil des bekannten Sokrates-Programms.

Dieses Angebot der EU nehmen auch die polnischen Studenten wahr. Die Theologiestudenten sehen ihren Aufenthalt an einer deutschen Uni als Herausforderung und als Chance für ihre berufliche Zukunft. Daniel Mackiewicz etwa ist gespannt auf das deutsche Hochschulsystem, das sich vom polnischen unterscheide. Seine Kommilitonin Teresa Maria Gontarz will erfahren, wie deutsche Theologiestudenten das Erlernte im Unterricht umsetzen.

Die Gäste bekommen aber nicht nur einen Einblick in den Studienalltag, sondern auch in andere Mentalitäten. „Die polnischen Studenten haben zuvor noch nie etwas mit Chinesen zu tun gehabt", sagt Prof. Dr. Egon Spiegel, der die Polen betreut. Durch das Leben in der Wohngemeinschaft entwickelten sie sich auch sprachlich weiter. „Sie sind gezwungen, auf Deutsch zu kommunizieren", sagt Spiegel. Nicht immer. Sie lernen zwar gemeinsam deutsche Vokabeln, unterhalten sich aber auch auf Polnisch, Chinesisch und Englisch. Eine Sprachvielfalt, die nicht nur Spiegel, sondern auch die Studenten selbst begeistert. Die ersten Eindrücke von Deutschland, genauer gesagt von Vechta, sind positiv: Es gebe viel Natur hier und viele Radfahrer. Xu Tianran mag die „freundliche Atmosphäre an der kleinen gemütlichen Uni": „Man kennt sich untereinander", sagt er, der in der Millionen-Metropole Xi'an lebt. Teresa hingegen ist von einer anderen Sache begeistert: „Es gibt viele Ausländer hier. Wir fühlen uns gut dabei."

„Wir grüßen Vechta": Die polnischen Austauschstudenten mit ihren chinesischen Kommilitonen. Professor Dr. Egon Spiegel (Mitte) betreut die Gäste aus Polen, Professor Dr. Wilfried Kürschner ist für die Chinesen verantwortlich. Professorin Dr. Marianne Assenmacher freut sich über die fortschreitende Internationalisierung der Hochschule. Foto: Hochschule

Dwie nacje - studenci z Chin i Polski żyją na Uniwersytecie w Vechcie pod jednym dachem. Studenci teologii z Olsztyna swój pobyt na niemieckiej uczelni traktują jako wyzwanie i szansę dla rozwoju zawodowego w przyszłości.

Datum: 20.11.2016
OV am Sonntag

Zahlreiche spannende Einblicke: Schwester Lydia (links) und Prof. Dr. Cyprian Rogowski (2.v.l.) mit den Studierenden im Innenhof des Dinklager Klosters. Foto: Alberding

Spiritualität verstehen lernen

Studierende der Universität Vechta besuchen Dinklager Kloster / Wichtige Impulse für Lebensgestaltung

Dinklage. Sie werden fast alle Lehrerin oder Lehrer für Katholische Religion, die 32 Studierenden der Universität Vechta, die jetzt das Kloster der Benediktinerinnen auf Burg Dinklage besucht haben.

Sie haben die bekannte Abtei aufgesucht, um einmal am Mittagsgebet der dort lebenden 21 Nonnen teilzunehmen und dort von Schwester Lydia in die Geschichte und spirituelle Praxis ihres Ordens eingeführt zu werden. Die Beschäftigung mit monastischer Gebetspraxis ist ein Teil der Seminarveranstaltung „Liturgische Bildung", die von Prof. Dr. Cyprian Rogowski von der polnischen Partneruniversität in Olsztyn im Vechtaer Institut für Katholische Theologie angeboten wird.

„Krass". So urteilen die meisten Studierenden nach dem Besuch über das kontemplative Leben im Dinklager Kloster. Die Entscheidung der jungen Benediktinerin Lydia, in ein Kloster wie das der Benediktinerinnen einzutreten, finden sie beeindruckend, einige können es allerdings nur schwer nachvollziehen.

Ein Problem sehen sie in der räumlichen und rituellen Distanz zwischen der Gebetsgemeinschaft der Nonnen und der der Gäste. Was sie überrascht, ist das politische Bewusstsein der Nonnen, das sich nicht nur in den gottesdienstlichen Fürbitten mit Blick auf die weltweiten Kriegs- und Konfliktherde zeigt. Richtig verstanden, so urteilen die Studierenden, können Klöster wichtige Impulse für die persönliche Lebensgestaltung und das gesellschaftliche Zusammenleben geben. Nach ihren Begegnungen im Kloster sind sie sich sicher: Klosterleben im Religionsunterricht zu behandeln, ist unverzichtbar.

Studenci niemieccy podczas wykładów ks. prof. C. Rogowskiego (od lewej) na Uniwersytecie w Vechcie z wizytą w Klasztorze Sióstr Benedyktynek w Dinklage (od lewej) Siostra Lydia. Wykład dotyczył uczenia się rozumienia duchowości.

Datum: 04./05.03.2017
Sonntagsblatt

Die fünfköpfige internationale Habilitationskommission zusammen mit dem Habilitanden (Mi.) und dem Vizepräsidenten der Uni Vechta, Prof. Dr. Michael Ewig (3. v. li.). Foto: Niermann

Habilitationsverfahren erfolgreich abgeschlossen

Paderborner jetzt Privatdozent an Uni Vechta

Vechta. Mit seiner Unterschrift auf der Habilitationsurkunde des Paderborner Theologen Volker Garske hat der Präsident der Universität Vechta, Prof. Dr. Burghart Schmidt, den Gipfelpunkt eines akademischen Qualifizierungsprozesses besiegelt. Mit dem universitären Ritterschlag ist Garske jetzt Privatdozent der Universität Vechta für das Fachgebiet Religionspädagogik.

Dass es sich dabei um eine Besonderheit im Wissenschaftsbetrieb handelt, zeigt die Statistik. Hiernach kommt auf 20 Promotionen eine Habilitation und liegt das Durchschnittsalter eines Habilitanden in den Geisteswissenschaften bei 42.

Zum Habilitationsverfahren zählen Habilitationsschrift, Kolloquium und Antrittsvorlesung. Für die ordentliche Durchführung des Verfahrens sorgen der Senatsbeauftragte für Promotionen und Habilitationen, der Präsident der Universität und der Vizepräsident für Forschung und Nachwuchsförderung sowie der Senat. Eine Habilitationskommission, die sich aus fünf Professoren zusammensetzt, führt das eigentliche Verfahren durch.

In ihr wirkten neben Prof. Dr. Egon Spiegel als Erstgutachter die Professorin Dr. Andrea Lehner-Hartmann von der Universität Wien sowie die Professoren Cyprian Rogowski von der polnischen Universität Olsztyn, Guido Meyer von der RWTH Aachen und Manfred Riegger von der LMU München mit. Diese bescheinigten dem Habilitanden nicht nur die erforderliche theologische, sondern auch eine überdurchschnittliche fachdidaktische Kompetenz.

Mit seiner Habilitationsschrift „Korrelative Symboldidaktik im Fokus unterrichtsmethodischer Konkretionen. Ein Beitrag zu einem theo-anthropologischen Religionsunterricht in den Sekundarstufen" hat Garske nicht nur einen richtungsweisenden religionsdidaktischen Vorstoß unternommen, sondern auch demonstriert, wie Theologie sowohl mit der Literaturwissenschaft als auch Psychologie und Erziehungswissenschaft vernetzt werden kann. Dass ihm außerdem die Verknüpfung von Theorie und Praxis ein Anliegen ist, zeigen seine zahlreichen Veröffentlichungen für Lehrkräfte, durch die er Alltag und biblische Tradition im Hinblick auf eine optimale Lebens- und Weltgestaltung zusammenführt.

Wśród recenzentów przewodu habilitacyjnego Volkera Garske i komisji w składzie międzynarodowym na Uniwersytecie w Vechcie – prof. dr hab. Cyprian Rogowski (na zdjęciu drugi od prawej strony).

Promocja książki prof. Egona Spiegela i Prof. Liu Chenga na Uniwersytecie Nanjing w Chinach. Jest to pionierskie dzieło w języku chińskim i angielskim, owoc wieloletnich badań nad problematyką pokoju. Treść ubogacona jest licznymi ilustracjami autorskimi. Ks. prof. Rogowski włączył się między innymi do wykładów w ramach tejże problematyki razem z prof. Spiegelem zarówno na Uniwersytecie w Vechcie, jak i Uniwersytecie w Olsztynie na Wydziale Nauk o Środowisku.

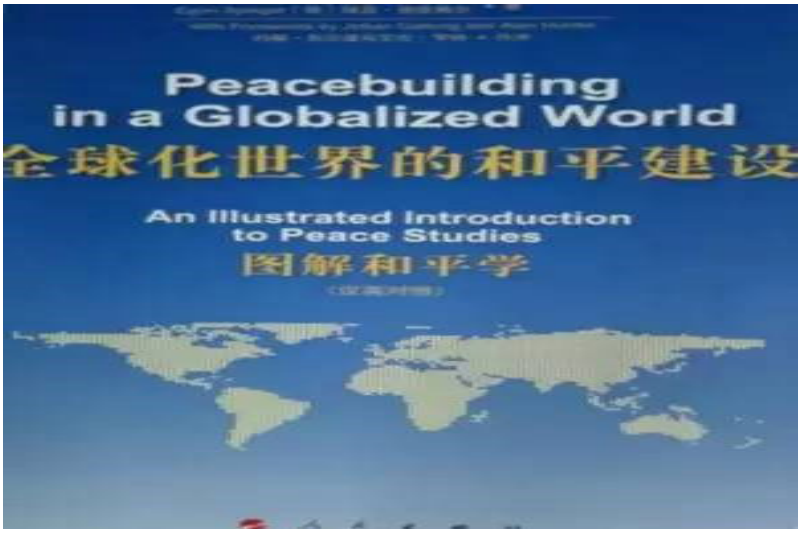
【察哈尔新闻】刘成高级研究员新书《全球化世界的和平　建设》在南京首发

2015-09-27 新闻与公共事务部 察哈尔学会

2015年9月26日，由联合国教科文组织、中国奥林匹克委员会、中华全国青年联合会、　中国慈善联合会及南京市人民政府共同主办的“南京青年文化周”开幕。由南京市对外　文化交流协会、南京大学承办的“维护和平:青年担当中坚力量”分论坛在南京大学仙 林校区外国语学院报告厅开幕。

论坛由南京大学教授、察哈尔学会高级研究员刘成主持。来自中国、日本、英国等国 的青年学生代表100多人参加了论坛。察哈尔学会秘书长柯银斌参加了本次论坛活动。

点击上方 关注我们

同时，刘成教授与德国费希塔大学教授埃贡•施皮格尔合著的《全球化世界的和平建设- 图解和平学》(Peacebuilding in a Globalized World)一书首发。该书为中英双解，通过29 个章节，图文并茂多角度地向作者展示了什么是和平学，如何实现全球和平建设。

和平学之父约翰•加尔通教授为该书作序。他认为，这是一本非同寻常的全球和平学著 作。本书本身就是在全球世界里建立和平，它使用了世界上两种语言写作，合作作者 也跨越了中西差距。本书不仅是传递一种信息，而且它本身就是一种信息，非常强烈 的信息!

微信扫一扫 关注该公众号

Datum: 19./20.11.2016
Sonntagsblatt

Die Studierenden erlebten den Islam in der Vechtaer Moschee als Friedensreligion. Foto: Egon Spiegel

Studenten besuchen die Moschee in Vechta

Interreligiöser Dialog mit islamischer Gemeinde

Vechta. Er ist einer der renommiertesten Professoren für Religionspädagogik in seinem Land und Inhaber des Lehrstuhls für Sakrotourismus an der polnischen Universität Olsztyn (Allenstein). Jetzt hat Prof. Dr. Cyprian Rogowski im Rahmen eines Kooperationsvertrages seiner Universität mit der Universität Vechta ein Wochenendseminar zu Dimensionen des Gottesdienstes und der Gottesdienstgestaltung durchgeführt und dabei mit über 30 Studierenden auch die Vechtaer Moschee in der Rombergstraße besucht.

Damit sich dort die Studierenden ein Bild vom Islam machen konnten, standen ihnen nicht nur der für fünf Jahre aus der Türkei abgeordnete Imam der Moscheegemeinde, Mehmet Celik, sondern auch der Muezzin, Mahmut Sari, sowie zwei junge ehrenamtliche Katechetinnen für ein Gespräch zur Verfügung. Diese führten nicht nur in die islamische Spiritualität und gottesdienstliche Praxis ein. Sie unterstrichen auch, dass sich der Islam als jüngste der drei abrahamischen Religionen, gegen allen gegenwärtigen Anschein, als Friedensreligion verstehe.

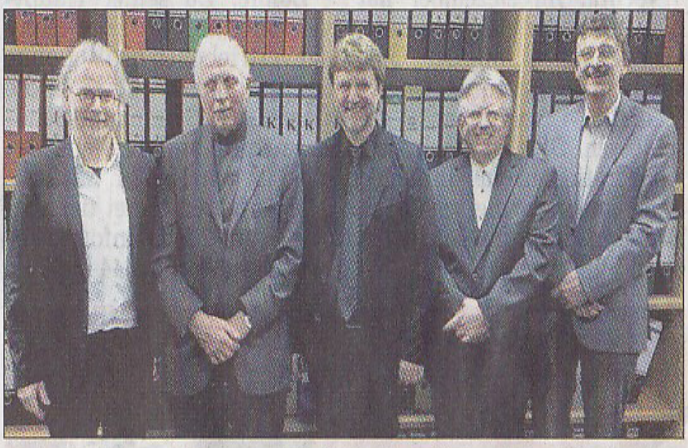
Die zukünftigen Religionslehrerinnen und Religionslehrer, die bislang ausnahmslos keine Moschee von innen gesehen hatten, konnten dort sogar einem Gebet beiwohnen. Für sie hat mit den Erfahrungen in der Moschee die Forderung nach einem interreligiösen Dialog einen realen Hintergrund bekommen. Den Islam mit anderen Augen sehen und ihn so differenziert beurteilen können, wie sie sich dieses auch für ihre christliche Religion wünschen, soll eine wesentliche Zielsetzung des eines Tages von ihnen erteilten Religionsunterrichts sein.

Studenci niemieccy podczas wykładów ks. prof. C. Rogowskiego (u góry trzeci od lewej) z wizytą w meczecie w Vechcie. Wykład dotyczył intereligijnego dialogu na przykładzie wspólnoty muzułmańskiej. Dotychczas studenci nie mieli okazji widzieć funkcjonowania meczetu od wewnątrz.

Datum: 26.01.2014
Sonntagsblatt

Rock und Pop bringen Depta Traumnote

Doktorand promoviert an Universität Vechta mit „summa cum laude“

Erstgutachter und Betreuer Prof. Dr. Egon Spiegel (v. li.), Theologe Prof. Dr. Ralph Sauer, Klaus Depta, Prof. Dr. Cyprian Rogowski und Prof. Dr. Theo Hartogh. Es fehlt Prof. Dr. Annette M. Stroß.

Vechta. Seit Jahrzehnten gilt seine Leidenschaft der Rock- und Popmusik. Jetzt hat Klaus Depta die Geschichte und Bedeutung dieser Musikrichtung für die Religionspädagogik kritisch aufgearbeitet. Sein Ergebnis hat er in einer Doktorarbeit zusammengefasst und dafür in einem Promotionsverfahren an der Universität Vechta die Bestnote „summa cum laude“ erhalten.

Der Rundfunkbeauftragte und frühere Referent für Gymnasien in der Schulabteilung des Bistums Fulda sieht in der Rock- und Popmusik eine besondere Chance der Kirchen, nicht nur Jugendlichen zu begegnen, sondern mittlerweile auch deren Eltern. Gospel, Reggae und Rap sind deshalb gekonnt in Religionsunterricht und Katechese aufzugreifen. Im Vergleich mit der katholischen Kirche, deren Haltung zur Rock- und Popmusik noch teilweise von alten Vorurteilen geprägt ist, stehen evangelische Kirchen den neueren musikalischen Entwicklungen offener gegenüber. Eine Fülle von unterrichtspraktischen Hinweisen komplettiert die wissenschaftliche Arbeit.

Die unter anderem mit dem Theologen Prof. Dr. Cyprian Rogowski aus Olsztyn (Polen), dem Vechtaer Musikwissenschaftler Prof. Dr. Theo Hartogh sowie der Karlsruher Bildungswissenschaftlerin Prof. Dr. Annette M. Stroß interdisziplinär besetzte Promotionskommission würdigte die Arbeit als wegweisend.

Po promocji doktorskiej Klausa Depta z Fuldy – promotorzy prof. Egon Spiegel (pierwszy z lewej strony) i prof. Cyprian Rogowski (drugi z prawej strony).

Datum: 15.07.2007
Sonntagsblatt

Ehrung für Theologen Spiegel

Uni Allenstein zeichnet Vechtaer Professor für Kooperation aus

Bemühen um internationale Vernetzung der Unis Vechta und Allenstein gewürdigt.

Vechta/Allenstein. Seit nun fünf Jahren kooperiert Prof. Dr. Egon Spiegel von der Hochschule Vechta mit seinem Kollegen Prof. Dr. Cyprian Rogowski von der Ermländisch-Masurischen Universität Allenstein (Olsztyn) in Polen. Beide sind Inhaber eines Lehrstuhls für Praktische Theologie und an ihrer Fakultät jeweils Dekan. Als Titularprofessor der Allensteiner Universität arbeitet Spiegel vornehmlich mit Doktoranden und Examenskandidaten der Theologie. Zusammen mit Rogowski betreut er zur Zeit mehrere Dissertationen und Habilitationen zu religionspädagogischen Fragestellungen.

Prof. Dr. Egon Spiegel (re.) mit seinem polnischen Kollegen Prof. Dr. Cyprian Rogowski.

Jetzt hat ihn der Rektor der Universität, Prof. Dr. Ryszard Gorecki, mit einem Preis ausgezeichnet. In der Begründung wird insbesondere das Bemühen des Vechtaer Hochschullehrers um eine internationale Vernetzung der beiden Universitäten gewürdigt. Kooperationsziele sehen die Theologieprofessoren vor allem in den Bereichen Forschung, Lehre und Studentenaustausch.

Um den Dialog zwischen der deutschen und polnischen Religionspädagogik zu fördern, geben die beiden Wissenschaftler zusammen mit Prof. Dr. M. Jaeggle von der Universität Wien die in deutscher und polnischer Sprache erscheinende internationale religionspädagogische Fachzeitschrift „KERYKS" heraus.

Uhonorowanie prof. E. Spiegela (od prawej) tytułem profesora honorowego Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie za umiędzynarodowienie Uniwersytetów Vechta i Olsztyn. Ks. prof. C. Rogowski (od lewej) zabiegał o uhonorowanie swojego kolegi tym tytułem jako wyraz wieloletniej współpracy z UWM w Olsztynie.

Linki

- http://www.keryks.net/
- wnos.uwm.edu.pl/ktrie/pracownik/ks-prof-dr-hab-cyprian-rogowski...
- marszalek.com.pl/keryks
- www.marszalek.com.pl/wiesci/230/polsko_niemiecka_wspolpra.html
- PROMOCJA „KERYKSA" W VECHCIE - egon-spiegel.net
- www.egon-spiegel.net/fileadmin/user_upload/documents/Theologie/...
- Międzynarodowa promocja książki w ... - egon-spiegel.net
- marszalek.com.pl/wiesci/257/promocja____keryksa____w_.html
- www.amazon.co.uk/Gewaltfrei-die-Zukunft-friedenspädagogische...
- www.egon-spiegel.net
- www.ph-karlsruhe.de/index.php?id=stross
- Forschungsstelle Deutsch-polnische Wissenschaftsbeziehungen
- www.kaththeol.uni-halle.de/.../religionspaedagogik/schwillus
- http://akrk.eu/
- www.religionen-entdecken.de
- http://www.planet-schule.de/sf/multimedia/
- lernspiele/weltreligionen/mme/PreLoader.html
- http://www.theology.de/
- http://www.die-bruecke.uni-bremen.de/
- www.praxisreligion.at
- www.rpa-verlag.de
- www.comenius.de
- www.reli-lex.de
- www.religiononline.de
- www.ekd.de
- www.katholische-kirche.de
- www.zdk.de
- www.payer.de/judentum/judentum.htm
- www.islam.de
- www.relinfo.ch/index/buddhismus.html
- www.payer.de/hinduismus/hindu01.htm

4. Listy gratulacyjne i wspomnienia

WYŻSZE SEMINARIUM DUCHOWNE
DIECEZJI ELBLĄSKIEJ

ul. Bożego Ciała 10; 82 - 300 Elbląg; ☎32-61-82

WIELCE CZCIGODNY KSIĄDZ

DOKTOR CYPRIAN ROGOWSKI

Bardzo serdecznie dziękuję za piękne egzemplarze pracy doktorskiej. Dziękuję za dedykację i składam gratulacje. Ponieważ nie jestem w stanie odnieść się do pracy merytorycznie, nie znam się na tym, dlatego nie będę wystawiał ocen. Widzę jednak imponujące dzieło oparte o jakże bogatą literaturę. Wiem też jak bardzo potrzebni są specjaliści, zwłaszcza z katechetyki i dydaktyki, aby przygotowywać alumnów do przyszłej pracy. W promieniu trzystu kilometrów nie widzę takiego fachowca, abym mógł go zatrudnić i w jakiś sposób pomóc alumnom. Może moje trudności będą dla Ciebie wyzwaniem?

Zawsze będziesz u nas mile widziany. Proszę, abyś czuł się zaproszonym i nie omijał Elbląga. Jeszcze raz gratuluję i dziękuję za pamięć i Twoją życzliwość.

Elbląg, 1995-11-19

ks. [illegible]
REKTOR

Elbląg, Wielkanoc 1996 roku.

Bp Józef Wysocki

Drogi Księże Doktorze,

"Chrystus prawdziwie zmartwychwstał.
Alleluja!
Jemu chwała i panowanie przez wszystkie
wieki. Alleluja"

Przeżywanie tajemnicy Jezusowej Paschy w czasie obchodu Świąt Wielkanocnych niesie ze sobą szczególną łaskę budowania wspólnoty uczniów Chrystusa. Niech więc obchodzone Misterium Męki, Śmierci i Zmartwychwstania naszego Zbawiciela będzie okazją do głoszenia z wielką mocą współczesnemu światu, Chrystusa Ukrzyżowanego, który prawdziwie zmartwychwstał.

Oby w Ojczyźnie naszej na nowo zapłonęła prawdziwa Światłość, która nie zna zachodu, Jezus Chrystus Zmartwychwstały, rozpraszając mroki grzechu i pokonując śmierć.

Niech Matka Jezusowa, pielgrzymująca po naszej ziemi w znaku fatimskiej figury zapoczątkuje wielkie dzieło "Nowej Ewangelizacji" na progu Trzeciego Tysiąclecia i dokona wielkiej przemiany serc i odnowy moralnej całego narodu.

"Jezus Chrystus wczoraj i dziś, ten sam także na wieki"(Hbr 13,8).

Z darem modlitwy
i serdecznym błogosławieństwem
oraz wdzięczności za współpracę, życzliwość,
pamięć i modlitwę

EPISCOPVS LICCANENSIS

Przewielebny Ksiądz
Dr Cyprian R o g o w s k i
V o g t e i

Bardzo serdecznie dziękuję za kolejną publikację: Koncepcje Katechetyczne po Soborze Watykańskim II.

Gratuluję i cieszę się, że wielki wysiłek włożony w studia doktorskie wydaje coraz to piękniejsze owoce.

Niech Pan Bóg błogosławi w dalszej pracy duszpasterskiej i twórczej pracy naukowej.

Z wyrazami głębokiego szacunku

+ Wojciech Ziemba

Ełk, dnia 6 sierpnia 1997 r.

Bp Wojciech Ziemba
BISKUP EŁCKI

EPISCOPUS LICCANENSIS

Przewielebny Ksiądz
Dr Cyprian R o g o w s k i
V o g t e i

Jeden z polskich księży pracujących w Austrii zainteresował się doktorską pracą Przewielebnego Księdza. Jest to starszy ksiądz (kolega kursowy naszego ks. Prymasa), który kilka lat temu zrobił na Uniwersytecie Wiedeńskim magisterium a teraz postanowił zrobić doktorat. Przedstawił mi swoje zainteresowania i wydaje mi się, że mógłby wiele skorzystać, zwłaszcza pod względem metodycznym z pracy doktorskiej, którą Ksiądz wydał. Ja jej nie mam, ponieważ oddałem do naszej, seminaryjnej biblioteki. Gdyby mi Ksiądz zechciał wysłać jeden egzemplarz, sprawilibyśmy temu kapłanowi wielką radość. Czy „popchnie" skutecznie naukę, czy nie, to już inna sprawa. Już z góry dziękuję za życzliwość.

Z wyrazami głębokiego szacunku

+ Wojciech Ziemba

Ełk, dnia 6 sierpnia 1997 r.

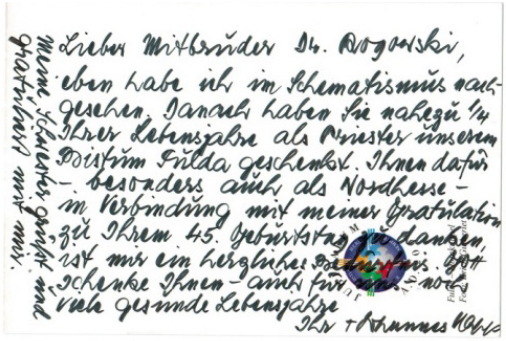
Bp Wojciech Ziemba
BISKUP EŁCKI

87/6105070

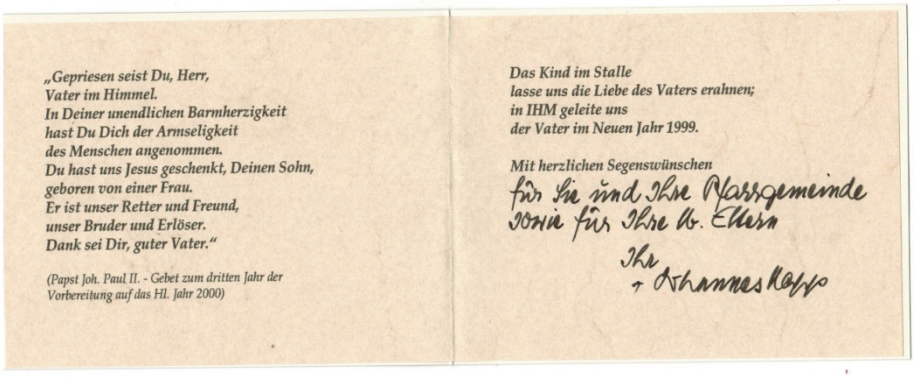
Przewielebny Ksiądz Proboszcz
Dr Cyprian R o g o w s k i
D-3417 Wahlsburg/Weser
V o g t e i 14
RFN - BRD

Ks. Biskup Johannes Kapp złożył życzenia ks. dr. Cyprianowi Rogowskiemu z okazji 45-lecia urodzin, wyrażając wdzięczność za posługę duszpasterską w diecezji Fulda. Do życzeń dołączył także gratulacje od swojej Siostry. Poniżej treść życzeń (Fulda, 24.07.1998).

Lieber Mitbruder Dr. Rogowski,
eben habe ich im Schematismus nachgesehen. Demnach haben Sie nahezu 1/4 Ihrer Lebenszeit als Priester unserem Bistum Fulda geschenkt. Ihnen dafür – besonders auch als Nordhesse – in Verbindung mit meiner Gratulation zu Ihrem 45. Geburtstag zu danken, ist mir ein herzliches Bedürfnis. Gott schenke Ihnen – auch für Ihre Arbeit – viele gesunde Lebensjahre
Ihr + Johannes Kapp
Meine Schwester grüßt mit.

Życzenia Bożonarodzeniowe (1999) od Ks. Biskupa Johannesa Kappa z Fuldy dla Ks. Cypriana Rogowskiego i jego Parafian w Wahlsburgu. Ks. Biskup dołączył także życzenia dla Drogich Rodziców ks. Rogowskiego, których odwiedził podczas swojego pobytu w Olsztynie.

„Gepriesen seist Du, Herr,
Vater im Himmel.
In Deiner unendlichen Barmherzigkeit
hast Du Dich der Armseligkeit
des Menschen angenommen.
Du hast uns Jesus geschenkt, Deinen Sohn,
geboren von einer Frau.
Er ist unser Retter und Freund,
unser Bruder und Erlöser.
Dank sei Dir, guter Vater."

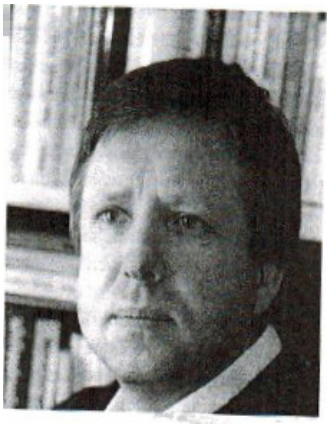
(Papst Joh. Paul II. - Gebet zum dritten Jahr der Vorbereitung auf das Hl. Jahr 2000)

Das Kind im Stalle
lasse uns die Liebe des Vaters erahnen;
in IHM geleite uns
der Vater im Neuen Jahr 1999.

Mit herzlichen Segenswünschen
für Sie und Ihre Pfarrgemeinde
sowie für Ihre lb. Eltern
Ihr
+ Johannes Kapp

Cyprian Rogowski – Professor für Katechetik und Religionspädagogik

Foto: Privat
Lupe 3-4/Dezember 2000

Dr. Cyprian Rogowski, Daueradministrator der Pfarrei St. Maria Goretti in-Wahlsburg, hat sichmit dem Thema „Hermeneutisch-didaktische Dimension des Symbols und religionspädagogische Implikationen" 1999 in Lublin habilitiert. Rogowski veröffentlichtezahlreiche Aufsätze und Rezensionen in wissenschaftlichen Zeitschriften des deutsch sprachigen europäischensowieim polnischen Raum, vorallemim Fach Religionspädagogik und Katechetik. Unteranderemister auch Leserinnen und Leserndurch Artikel in der Lupe bekannt. Seit 1997 gehörter dem wissenschaftlichen Beirat „Paedagogia Christiana" der Nikolaus-Kopernikus-Universität in Thorn an. Vorkurzemerhielt Dr. Rogowski einen Lehrstuhlfür Katechetik und Religionspädagogik an der Universität/ UWM (Ermländisch-Masurische Universität) in Allenstein. Diese Universität wurdeerst vorzwei Jahren ausallen Hochschulen in Allensteingegründet. An ihrstudieren ca. 30.000 Student/-innen- auchmit dem Fachbereich Theologie.

Die Redaktion der Lupe gratuliert Herrn Professor Dr. Cyprian Rogowski sehrherzlichzu seiner Berufung.

Cyprian Rogowski – Profesor Katechetyki i Pedagogiki Religii

Dr Cyprian Rogowski, stały administrator parafii św. Marii Goretti w Wahlsburgu, habilitował się w Lublinie w 1999 roku na temat „Hermeneutyczno-dydaktyczny wymiar symbolu i implikacje pedagogicznoreligijne". Rogowski opublikował wiele artykułów i recenzji w czasopismach naukowych obszaru języka niemieckiego i w Polsce, zwłaszcza z zakresu pedagogiki religii i katechetyki. Czytelnikom znany jest również między innymi dzięki artykułom w Lupe. Od 1997 roku jest członkiem rady naukowej „Paedagogia Christiana" przy Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Ostatnio dr Rogowski został powołany na stanowisko kierownika Katedry Katechetyki i Pedagogiki Religii na Uniwersytecie/UWM (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski) w Olsztynie. Uniwersytet ten został założony zaledwie dwa lata temu z wszystkich szkół wyższych w Olsztynie. Studiuje w nim około 30 000 studentów, w tym na wydziale teologicznym.

Redakcja Lupe gratuluje profesorowi dr Cyprianowi Rogowskiemu nominacji.

NUNCJATURA APOSTOLSKA
W POLSCE

00-582 WARSZAWA,
al. I Armii Wojska Polskiego, 12

14.12.2000.

Przewielebny Księże Profesorze,

Z radością przyjąłem zadedykowaną mi pracę hablitacyjną Księdza Profesora: "Hermeneutyczno - dydaktyczny wymiar symbolu i implikacje pedagogicznoreligijne, Lublin 1999.

Cieszę się osiągnięciami naukowymi i gratuluję. Niech Dobry Bóg błogosławi w dalszej pracy.

Na Święta Bożego Narodzenia 2000 roku proszę przyjąć moje najlepsze życzenia i zapewnienie pamięci w modlitwie.

Serdecznie pozdrawiam i błogosławię.

+ Józef Kowalczyk
Nuncjusz Apostolski

Przewielebny
Ks. Prof. dr hab. Cyprian ROGOWSKI
Vogtei 14
D-37194 Wahlsburg

UNIWERSYTET
WARMIŃSKO-MAZURSKI
W OLSZTYNIE

Olsztyn, lipiec 2002 r.

Ksiądz
Dr hab. **Cyprian ROGOWSKI**, prof. UWM

Szanowny Księże Dziekanie,

W imieniu kierownictwa Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie oraz własnym serdecznie witam w gronie Senatu Akademickiego kadencji 2002 – 2005.

Życzę pomyślnej działalności w wypełnianiu statutowych zadań Senatu, życzę także powodzenia w pracy zawodowej i w życiu osobistym.

Z poważaniem

Przewodniczący Senatu
REKTOR
prof. dr hab. **Ryszard J. Górecki**

UNIWERSYTET
WARMIŃSKO-MAZURSKI
W OLSZTYNIE

Olsztyn, 30 września 2002 r.

Dziekan i Rada
Wydziału Teologii

Wysoka Rado,
Wielce Szanowny Księże Dziekanie,

W imieniu kierownictwa Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie oraz własnym przekazuję serdeczne gratulacje i życzenia w dniu wydziałowej INAUGURACJI nowego roku akademickiego. Dziękuję za wspólną – w Uniwersytecie – pracę na rzecz umacniania struktur uczelnianych oraz wkład w rozwój naukowy i dydaktyczny uczelni, gdyż osiągnięcia minionego roku i całej kadencji 1999-2002 są naszym wspólnym dorobkiem.

Proszę o przyjęcie najserdeczniejszych życzeń na rozpoczynający się rok 2002/2003 – niech wszystkim Państwu przysporzy nowych sukcesów zawodowych, niech przyniesie także wiele radości w życiu osobistym. Najlepsze życzenia adresuję również do studentów życząc Im powodzenia w nauce i w życiu prywatnym.

PLURIMOS ANNOS !

Z poważaniem

Rektor
Prof.dr hab. *Ryszard J. Górecki*

Gazeta Olsztyńska, 31 października – 1 listopada 2002 r.

Pastelowy humor Wołosa

„Pastelowy humor" to tytuł wystawy Aleksandra Wołosa, którą możemy jeszcze oglądać w Galerii Współczesnej BWA w Olsztynie. Prace Wołosa zgromadzone na wystawie w większości znane są z łamów Magazynu „Gazety Olsztyńskiej". W Galerii oglądamy oryginały pasteli, wśród nich prace, których artysta wcześniej nie pokazywał. Jedną z nich zamieszczamy dzisiaj. Przedstawia rektora UWM prof. Ryszarda Góreckiego i dziekana Wydziału Teologii UWM ks. prof. Cypriana Rogowskiego.

Aleksander Wołos współpracuje z „Gazetą Olsztyńską" (wcześniej z „Głosem Olsztyńskim") od 1955 roku . Jego twórczość satyryczna była wielokrotnie wyróżniana. Otrzymał między innymi „Brązową Szpilkę" za 1973 rok i w Tolentino (Włochy) nagrodę im. Luigi Mari w 1985.

MLB

Aleksander Wołos: Rektor Ryszard Górecki i ks. prof. Cyprian Rogowski, dziekan Wydziału Teologii

SEKRETARIAT STANU

SEKCJA PIERWSZA - SPRAWY OGÓLNE

Watykan, 3 grudnia 2003 r.

Czcigodny Księże Profesorze,

W imieniu Jego Świątobliwości Jana Pawła II bardzo dziękuję za list z dnia 17 listopada br. i załączone numery nowego czasopisma, wydanego z inicjatywy Księdza Profesora i międzynarodowych środowisk uniwersyteckich.

Ojciec Święty życzy, aby tematyka „Keryksa", periodyku o tematyce katechetycznej, pedagogicznej i religijnej, powstałego w oparciu o wymianę doświadczeń polskiego środowiska naukowego i środowisk uniwersyteckich języka niemieckiego, owocowała integracją podejmowanych inicjatyw i wspólnych twórczych poszukiwań.

Księdza Profesora, Radę Naukową, Członków Redakcji i Czytelników „Keryksa", Jego Świątobliwość poleca Bogu w modlitwie, wyprasza obfitość łask i wszystkim z serca udziela Apostolskiego Błogosławieństwa.

Z Chrystusowym pozdrowieniem

+ Sandri

Arcybiskup Leonardo Sandri
Substytut Sekretariatu Stanu

Przewielebny
Ks. prof. Cyprian ROGOWSKI
Dziekan Wydziału Teologii
Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego
ul. S. Kard. Hozjusza 15
11-041 OLSZTYN
POLONIA

SEKRETARIAT STANU
WATYKAN
SEKCJA PIERWSZA, SPRAWY OGÓLNE

Watykan, 3 grudnia 2003 r.

Czcigodny Księże Profesorze,

W imieniu Jego Świątobliwości Jana Pawła II bardzo dziękuję za list z dnia 17 listopada br. i załączone numery nowego czasopisma, wydanego z inicjatywy Księdza Profesora i międzynarodowych środowisk uniwersyteckich.

Ojciec Święty życzy, aby tematyka „Keryksa", periodyku o tematyce katechetycznej, pedagogicznej i religijnej, powstałego w oparciu o wymianę doświadczeń polskiego środowiska naukowego i środowisk uniwersyteckich języka niemieckiego, owocowała integracją podejmowanych inicjatyw i wspólnych twórczych poszukiwań.

Księdza Profesora, Radę Naukową, Członków Redakcji i Czytelników „Keryksa", Jego Świątobliwość poleca Bogu w modlitwie, wyprasza obfitość łask i wszystkim z serca udziela Apostolskiego Błogosławieństwa.

Z Chrystusowym pozdrowieniem

Arcybiskup Leonardo Sandri
Substytut Sekretariatu Stanu

Przewielebny
Ks. prof. Cyprian ROGOWSKI
Dziekan Wydziału Teologii
Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego
ul. S. Kard. Hozjusza
15 11-041 OLSZTYN
POLONIA

Staatssekretariat
Erste Sektion – Allgemeine Angelegenheiten

Vatikan, 3. Dezember 2003

Hochwürdiger Her Professor,

im Namen Seiner Heiligkeit Johannes Paul II. danke ich Ihnen sehr für Ihr Schreiben vom 17. November dieses Jahres und die beigefügten Ausgaben der neuen Zeitschrift, die auf Ihre Initiative, Herr Professor, und die internationaler akademischer Kreise herausgegeben wird.

Es ist der Wunsch des Heiligen Vaters, daß die Thematik von „Keryks", einer Zeitschrift mit katechetischer, pädagogischer und religiöser Thematik, die auf der Grundlage des Erfahrungsaustauschs polnischer Wissenschaftler mit akademischen Kreisen im deutschsprachigen Raum entstanden ist, in Form einer Integration der unternommenen Initiativen und gemeinsamen schöpferischen Suche Früchte trägt.

Der Heilige Vater betet für Sie, hochwürdiger Herr Professor, den Wissenschaftlichen Rat, die Mitglieder der Redaktion und die Leser von „Keryks", er erbittet die Fülle der Gnaden und erteilt allen von Herzen seinen Apostolischen Segen.

Mit Gruß in Christus

Erzbischof Leonardo Sandri
Staatssekretariats-Substitut

Hochwürden
Herrn Prof. Cyprian Rogowski
Dekan der Theologischen Fakultät
der Ermländisch-Masurischen Universität
ul. S. Kard. Hozjusza
PL 11-041 Olsztyn
Polen

25 LAT
PONTYFIKATU
JANA PAWŁA II

Uniwersytet Jagielloński

Papieska Akademia Teologiczna w Krakowie

Katolicki Uniwersytet Lubelski

Pontificia Università San Tommaso d'Aquino a Roma

Kraków, 4. 11. 2003

Czcigodny Księże Profesorze

Z głębi serca pragniemy wyrazić wdzięczność za cenny wkład w postaci artykułu do papieskiej księgi jubileuszowej *Servo Veritatis* upamiętniającej 25-lecie pontyfikatu Jana Pawła II i będącej równocześnie owocem międzynarodowej konferencji zorganizowanej przez cztery uczelnie tak blisko związane z Jego Świątobliwością.

Księga *Servo Veritatis* została już wręczona Ojcu Świętemu i spotkała się z uznaniem Jego samego jak i osób, które miały okazję się z nią zapoznać. Dzieląc się tą radością przekazujemy egzemplarz autorski papieskiej księgi.

Z wyrazami głębokiego szacunku i szczerej wdzięczności

Prof. dr hab. Stanisław Szczur
Współprzewodniczący Komitetu
Uniwersytet Jagielloński

Ks. prof. dr hab. Stefan Koperek CR
Przewodniczący Komitetu
Papieska Akademia Teologiczna

Czcigodny
Ks. prof. dr hab. Cyprian Rogowski
Dziekan Wydziału Teologicznego UWM
Ul. S. Kard. Hozjusza 15
11-041 Olsztyn

Adres Komitetu Organizacyjnego:
Dziekan WT PAT, ul. Franciszkańska 1, 31-004 Kraków

+ IGNACY DEC
Biskup Świdnicki

L. dz. 70/R/04

Wrocław, 31 sierpnia 2004 r.

CZCIGODNY KSIĘŻE DZIEKANIE,

Dobiegła końca moja służba jako rektora Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławia. Pełniłem ją dwanaście lat (1992-2004). Przez cały ten czas należałem do Kolegium Rektorów Uczelni Wrocławia i Opola, a z chwilą ukonstytuowania się Kolegium Dziekanów Wydziałów Teologicznych w Polsce i w Europie Środkowo-Wschodniej – także do tego szacownego grona. W czasie moich kadencji rektorskich Opatrzność Boża pozwoliła mi spotkać wielu znakomitych ludzi, kierujących się prawym sumieniem i troską o dobro Kościoła, Ojczyzny, nauki i kultury. Do tych wspaniałych osób należał także Ksiądz Dziekan. Przychodzi dla mnie chwila wyrażenia wdzięczności za wszystkie spotkania, za okazywaną życzliwość i przyjaźń na drogach dzielenia wspólnej troski o Wydziały Teologiczne i o poziom studiów teologicznych w naszym kraju. Moją wdzięczność postaram się wyrażać w modlitwie.

Proszę przyjąć od odchodzącego rektora-dziekana najlepsze życzenia obfitości Bożych Łask i wszelkiej pomyślności w pracy naukowej, organizacyjnej, duszpasterskiej i w życiu osobistym.

Z wyrazami głębokiego szacunku i przyjaźni

+ Ignacy Dec

Ks. bp prof. dr hab. IGNACY DEC
Rektor Papieskiego Wydziału Teologicznego
we Wrocławiu

Przewielebny Ksiądz
Prof. dr hab. CYPRIAN ROGOWSKI
Dziekan Wydziału Teologicznego
Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego
ul. S. Kard. Hozjusza 15
11-041 OLSZTYN

ARCYBISKUP METROPOLITA WARMIŃSKI
PL 10-006 OLSZTYN, ul. Pieniężnego 22 a, tel. 0.048.89. 527 22 91

Miłujmy czynem i prawdą

Olsztyn, 19 czerwca 2004

Przewielebny Ksiądz Dziekan
Wydziału Teologii Uniwersytetu Warm.Maz.
Prof.dr hab.Cyprian R o g o w s k i

O l s z t y n

Drogi Księże Dziekanie,

z okazji Srebrnego Jubileuszu Kapłaństwa pragnę przesłać na ten dzień, obchodzony w rodzinnej parafii w Bieżuniu, swoje najserdeczniejsze myśli i życzenia.

25-lecie kapłaństwa to okres, w krórym zrodziło się wiele dobra poprzez to wszystko, co Ksiądz czynił, co głosił, w czym naukowo pracował. Umiał Ksiądz pięknie połączyć czynności duszpasterskie z pracą naukową, zdobywając kolejne stopnie wiedzy do habilitacji i profesury włącznie, co jest przecież dużym osiągnięciem.

Ponadto dzielił Ksiądz i dzieli nadal swoje duszpasterzowanie między ludzi naszej Ojczyzny i wiernych Niemiec, niosąc wszędzie Chrystusa, Jego Ewangelię, Jego Prawdę i Jego Miłość. Za to wszystko wyrażam Księdzu Dziekanowi swoją ogromną Wdzięczność.

Dziękuję przede wszystkim za przykład kapłańskiego życia, w którym przebija wiarygodne świadectwo ucznia Chrystusowego, pełnego żywej wiary, pełnego życzliwości i dobroci, przychodzącego z pomocą tym, którzy jej potrzebują. Dziękuję Księdzu Dziekanowi za postawę jednania ludzi, co łączy się zawsze z budowaniem autentycznej wspólnoty wśród wiernych, wśród studentów i profesorów, co w dzisiejszych czasach jest ogromnie cenną wartością.

Srebrny Jubileusz kapłaństwa to także przykład wierności, łączącej się jak najściślej z miłością Boga i człowieka, poleconego w pracy duszpasterskiej. Na tyle się bowiem kocha, na ile jest się wiernym. I właśnie za tę wierność, będącą pięknym świadectwem dla innych, wyrażam Księdzu ogromną wdzięczność.

Życzę Księdzu Dziekanowi wielu łask Bożych w dalszej pracy naukowej i duszpasterskiej. Życzę wielu sił i światła Ducha Świętego w urzeczywistnianiu dalszych planów i zamierzeń. Życzę także tej radości serca, jaka płynie z poczucia dobrze spełnionych obowiązków. A na dalszą codzienność, wraz z pozdrowieniami, przesyłam moje pasterskie błogosławieństwo.

ARCYBISKUP METROPOLITA WARMIŃSKI
EDMUND PISZCZ

+Edmund Piszcz
ARCYBISKUP METROPOLITA WARMIŃSKI

Nie ma większej radości
Dla nauczyciela
Od pamięci o nim jego ucznia

Drogiemu uczniowi
księdzu prof. dr. hab.
Cyprianowi Rogowskiemu

w 25 rocznicę
kapłaństwa

Regina i Edmund Mączewscy

Bieżuń 20 czerwca 2004

Ksiądz

Prof. dr hab. Cyprian ROGOWSKI

Kolejny okres pracy senackich gremiów dobiega końca. W związku z czym uprzejmie proszę o przyjęcie serdecznych podziękowań za bardzo aktywny udział w pracy Senackiej Komisji Rozwoju i Finansów Uczelni w kadencji 2002 – 2005.

Chcę jednocześnie podkreślić, że nasze wspólne działanie pozwoliło na właściwe funkcjonowanie Senatu Akademickiego, a w konsekwencji na doskonalenie i rozwój naszego Uniwersytetu.

Dziękując za współpracę, życzę wielu dalszych osiągnięć w pracy zawodowej i pomyślności w życiu osobistym

Z wyrazami szacunku i poważania,

Przewodniczący Komisji
Prof. dr hab. Stefan Smoczyński

Olsztyn, dnia 28 czerwca 2005 r.

Ks. prof. Cyprian Rogowski na audiencji w Watykanie u Jego Eminencji Księdza Kardynała Zenona Grocholewskiego, Prefekta Kongregacji ds. Edukacji Katolickiej. Zdjęcie podczas wręczenia Księdzu Kardynałowi najnowszego numeru międzynarodowego czasopisma KERYKS i Wiadomości Uniwersyteckich UWM w Olsztynie (Foto: prywatne z dnia 4.10.2006 roku).

UNIWERSYTET
WARMIŃSKO-MAZURSKI
W OLSZTYNIE

Olsztyn, 28 września 2007 r.

Ksiądz Dziekan
Prof. dr hab. Cyprian ROGOWSKI
i Rada
Wydziału Teologii

Szanowny Księże Dziekanie,
Wysoka Rado, Dostojni Profesorowie,
Szanowni Pracownicy i Studenci !

Przekazuję Państwu w dniu wydziałowej ceremonii IMMATRYKULACJI serdeczne gratulacje i życzenia z okazji INAUGURACJI nowego roku akademickiego.

Proszę o przyjęcie najserdeczniejszych życzeń na rozpoczynający się rok 2007/2008 – niech wszystkim Państwu przysporzy nowych sukcesów zawodowych, niech przyniesie także wiele radości w życiu osobistym. Szczególnie serdeczne życzenia adresuję do studentów, przede wszystkim I roku studiów, życząc Im powodzenia w nauce i w życiu prywatnym.

Wszystkim Państwu życzę wszelkiej pomyślności !

Z poważaniem

Rektor
Prof. dr hab. Ryszard J. Górecki

Gratulacje w związku z uzyskaniem przez Wydział Teologii UWM w Olsztynie uprawnień habilitacyjnych

Ks. Prof. dr hab. Helmut Juros **28.02.2008 r.**
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
Warszawa

Ks. prof. dr hab. Cyprian Rogowski

Dziekan Wydziału Teologicznego
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski
Olsztyn

Spectabilis,
Szanowny Księże Dziekanie,

składam serdeczne podziękowanie za zaproszenie i możliwość wystąpienia przed Wysoką Radą Wydziału Teologicznego UWM. Dziękuję za zrozumienie moich trudności terminowych przy ustaleniu wciąż nowej daty przyjazdu. Wreszcie spełniło się moje życzenie podzielenia się z niektórymi uwagami na temat studiów uniwersyteckich teologii w Polsce. Moja wieloletnia praca opiniodawcza w centralnych gremiach szkolnictwa wyższego w zakresie uprawnień naukowych motywowała mnie do podjęcia dialogu z olsztyńskimi teologami. Przede wszystkim jednak zlecone mi zadanie opiniowania wartości naukowej dorobku pracowników Wydziału Teologicznego UWM, które pozwoliły doprowadzić starania Księdza Dziekana do uzyskania uprawnień do nadawania stopni naukowych przez Wydział do szczęśliwego finału, dało mi pewne prawo do opieki nad dalszymi losami teologii naukowej w ogóle, a w szczególności w najmłodszych wydziałach uniwersyteckich, w tym także Wydziału Teologii UWM.

Na ręce Księdza Dziekana jeszcze raz składam Wydziałowi Teologicznemu UWM radosne gratulacje i najlepsze życzenia. Niech jego przyszłość będzie błogosławiona. Jednakże tylko wtedy będzie kwitł naukowymi sukcesami, kiedy zachowa swą godność i wolność, kiedy będzie strzegł swoich praw i obowiązków, jakie wyrastają z miłości do prawdy. Tylko pod tym warunkiem może służyć Kościołowi i społeczeństwu.

Ksiądz Dziekan ma prawo być dumny ze zbudowania mocnych fundamentów i struktur Wydziału oraz osiągnięcia przez niego pełnych praw uczelnianych i naukowych, jakie przystoją uniwersytetowi. Zasługi Księdza Dziekana zapiszą się na zawsze w historii Wydziału i Uniwersytetu.

Z wyrazami szacunku dla Księdza Dziekana i wszystkich P.T. Członków Rady Wydziału

Ks. prof. Helmut Juros

UNIWERSYTET
WARMIŃSKO-MAZURSKI
W OLSZTYNIE

Olsztyn, dnia 10 czerwca 2008 roku

Ksiądz
Prof. dr hab. Cyprian ROGOWSKI

Szanowny Księże Profesorze,

W związku ze zbliżającym się zakończeniem kolejnej kadencji Senatu Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie i realizacji statutowych zadań ***Senackiej Komisji Rozwoju Uczelni i Budżetu*** *– niniejszym serdecznie dziękuję za poświęcony czas, niezawodny udział i aktywną pracę w naszej Komisji.*

Proszę również o przyjęcie wielu życzeń satysfakcji w pracy zawodowej, najlepszego zdrowia i pomyślności w życiu osobistym.

Łączę wyrazy poważania i należnego szacunku

Przewodniczący Komisji

Prof. dr hab. inż. Stefan S. SMOCZYŃSKI

ARCYBISKUP
METROPOLITA WARMIŃSKI

Olsztyn, dnia 01 października 2010 r.

Przewielebny Księże Profesorze!

Moje wyjazdy w drugiej połowie września (Łotwa i Konferencja Episkopatu Polski) sprawiły, że powstały spore zaległości w korespondencji. O imieninach Księdza Profesora jednak pamiętałem. Odprawiłem także mszę św. w intencji solenizantów. Tym razem w formie pisemnej potwierdzam moje życzenia Bożego błogosławieństwa i wstawiennictwa Patrona, św. Cypriana.

Z wyrazami głębokiego szacunku

ARCYBISKUP METROPOLITA WARMIŃSKI

Pl. 10-006 Olsztyn, ul. S.Pieniężnego 22a,
tel. 89 524 71 71, fax 89 524 71 72, e-mail: w.ziemba@episkopat.pl

Przewielebny Ksiądz Prałat
Prof. dr hab. Cyprian R o g o w s k i
Przewodniczący Synodalnej
Komisji ds. Migracji i Duszpasterstwa
Obcojęzycznego
Olsztyn

W *Roku Wiary* papież Benedykt XVI wzywa nas do odnowy Kościoła, tak w wymiarze wspólnotowym, jak i indywidualnym. Zainaugurowanie *Roku Wiary* w połączeniu z 50. rocznicą otwarcia Soboru Watykańskiego II stało się dobrą okazją do tego, aby zrozumieć, że teksty należące do spuścizny pozostawionej przez ojców soborowych, zgodnie ze słowami bł. Jana Pawła II, *nie tracą wartości ani blasku.*

Prace I (XIV) Synodu Archidiecezji Warmińskiej wpisują się w to wielkie dzieło poznawania i przyswajania miarodajnych i normatywnych tekstów Magisterium, należących do Tradycji Kościoła, tak, aby odczytując znaki naszych czasów podjąć z wielkim zapałem dzieło *Nowej Ewangelizacji.*

Pragnę wyrazić serdeczne podziękowanie Przewodniczącym Komisji Synodalnych oraz wszystkim członom tychże Komisji, którzy podjęli wspólną pracę nad dokumentami synodalnymi, czego owocem są zatwierdzone przeze mnie statuty synodalne wraz z aneksami.

Ufam, że uczestnictwo w pracach I (XIV) Synodu Archidiecezji Warmińskiej przyczyniło się do umocnienia naszej wiary w wymiarze indywidualnym i wspólnotowym i życzę, aby dalej owocowało pogłębieniem więzi z Chrystusem.

Olsztyn, dnia 12 listopada 2012 r.

† Abp Wojciech Ziemba
METROPOLITA WARMIŃSKI

ARCHIEPISCOPUS METROPOLITA WARMIENSIS
WOJCIECH ZIEMBA

Martin-Luther-Universität
Halle-Wittenberg

Philosophische Fakultät III - Erziehungswissenschaften
Institut für Katholische Theologie und ihre Didaktik
Arbeitsbereich: Religionspädagogik und Katechetik mit
Schwerpunkt Didaktik des Kath. Religionsunterrichts
Prof. Dr. Harald Schwillus
Franckeplatz 1, Haus 31
06110 Halle

Tel. 0345/55 24151 - Fax 0345/55 27373
e-mail: harald.schwillus@kaththeol.uni-halle.de

Prof. Dr. Cyprian Rogowski
Universität Olsztyn
Theol. Fakultät
Ul. Kard. Hozjusza 15
11-041 Olsztyn
Polen

Das Geheimnis der Kinder

Welch Geheimnis ist ein Kind!
Gott ist auch ein Kind gewesen.
Weil wir Gottes Kinder sind,
kam ein Kind, uns zu erlösen.
Welch Geheimnis ist ein Kind!
Wer dies einmal je empfunden,
ist den Kindern durch das
Jesuskind verbunden.

(Clemens Brentano)

17. Dezember 2013

Sehr geehrter Herr Prof. Dr. Rogowksi,

das Geheimnis von Weihnachten steht vor der Tür: Gott ist Mensch geworden und hat unser Leben geteilt. Für uns Christen ist dies ein Grund zu Freude und Dankbarkeit.

Dankbar geht auch der Blick zurück auf die vergangenen Monate eines ereignisreichen Jahres für unser Institut. Im Sommer durften wir sein 20-jähriges Bestehen feierlich unter großer Beteiligung begehen. Auch konnte die Einrichtung einer Juniorprofessur für Biblische Theologie erreicht werden, die im kommenden Jahr erstmals besetzt werden soll. Für die Lehre und die Forschung im Bereich der Katholischen Theologie an der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg ist dies ein großer Gewinn.

Allen Unterstützern und Partnern der vielfältigen Projekte des Arbeitsbereichs Religionspädagogik, die in den vergangenen zwölf Monaten begonnen, weitergeführt oder zu einem guten Ende gebracht wurden, sei herzlich gedankt. Eine besondere Freude war es, im Februar 2013 in Kooperation mit dem Institut für Katholische Theologie der RWTH Aachen und dem Katechetischen Institut des Bistums Aachen die DFG-geförderte Tagung „Katholischer Religionsunterricht in Europa – Unterschiedliche Kontexte, ein gemeinsames Ziel?“ durchführen zu können.

Ich wünsche Ihnen und den Menschen, die Ihnen nahe sind, Frohe Weihnachten und ein gesegnetes Jahr 2014 und grüße Sie herzlich aus Halle

Ihr

Prof. Dr. Harald Schwillus

Prof. dr Harald Schwillus
Martin-Luther Universitaet
Halle-Wittenberg

17 grudnia 2013 r.

Szanowny Pan Prof. Rogowski!

Tajemnica Bożego Narodzenia jest tuż za rogiem: Bóg stał się człowiekiem i dzielił nasze życie. Dla nas, chrześcijan, jest to powód do radości i wdzięczności.

Z wdzięcznością spoglądamy również na minione miesiące roku obfitującego w wydarzenia dla naszego instytutu. Latem mogliśmy świętować 20. rocznicę jego powstania z wielkim udziałem. Udało nam się również utworzyć stanowisko juniora profesora teologii biblijnej, które po raz pierwszy zostanie obsadzone w przyszłym roku. Jest to wielki zysk dla nauczania i badań w dziedzinie teologii katolickiej na Uniwersytecie Marcina Lutra w Halle-Wittenberdze.

Chcielibyśmy wyrazić nasze szczere podziękowania wszystkim osobom wspierającym i partnerom różnorodnych projektów w obszarze Pedagogiki Religii, które zostały rozpoczęte, kontynuowane lub doprowadzone do pomyślnego zakończenia w ciągu ostatnich dwunastu miesięcy. Szczególną przyjemność sprawiła nam możliwość zorganizowania w lutym 2013 r. finansowanej przez DFG konferencji „Katolicka edukacja religijna w Europie - różne konteksty, jeden wspólny cel?" we współpracy z Instytutem Teologii Katolickiej Uniwersytetu RWTH w Akwizgranie oraz Instytutem Katechetycznym Diecezji Akwizgrańskiej.

Życzę Wam i Waszym bliskim Wesołych Świąt Bożego Narodzenia oraz błogosławionego Nowego Roku 2014 i przesyłam moje najserdeczniejsze pozdrowienia z Halle.

Z poważaniem

Prof. dr Harald Schwillus

BP JACEK JEZIERSKI

Przewielebny
Ks. prof. Cyprian Rogowski

Pragnę serdecznie podziękować za współudział w tworzeniu Księgi Jubileuszowej. Powstała ona w związku moimi rocznicami, które kumulują się w 2014 roku: 65 rocznica urodzin, 40 rocznica prezbiteratu i 20-lecie posługi biskupiej.

Publikacja zatytułowana *Veritas Christi Liberat* sprawiła mi wielką radość. Dziękuję za zawarte w niej gratulacje i artykuły naukowe, czy też rozważania. W tej Księdze „spotykają się" ze mną te Osoby, którym wiele zawdzięczam. Z wieloma współpracowałem. Z innymi łączy mnie wieloletnia nić przyjaźni. Pojmuję ją tradycyjnie, za Cyceronem. Jest ona „zgodnością we wszystkich sprawach Boskich i ludzkich, połączona z życzliwością i miłością" [Marek Tuliusz Cycero, *Leliusz o przyjaźni*].

Jestem bardzo wdzięczny Redaktorom Księgi Jubileuszowej, jej Autorkom i Autorom, a także Warmińskiemu Wydawnictwu Diecezjalnemu, Drukarni „Gutgraf" z Olsztyna-Gutkowa oraz ich Współpracownikom. Dziękuję bardzo Warmińskiemu Seminarium Duchownemu *Hosianum*, które jest wydawcą Księgi.

+ Jacek Jezierski

Olsztyn, Wielki Czwartek 2014

UL. PIENIĘŻNEGO 22; 10-006 OLSZTYN
TEL.KOM. 601665360
E-MAIL: J.JEZIERSKI@EPISKOPAT.PL

UNIWERSYTET WARMIŃSKO-MAZURSKI w OLSZTYNIE

DZIEKAN I RADA WYDZIAŁU
NAUK O ŚRODOWISKU

Olsztyn 26.09.2016 r.

Ks. Prof. dr hab. Cyprian Rogowski, prof. zw.

Szanowny Księże Profesorze,

Witam Księdza Profesora w gronie członków Rady Wydziału Nauk o Środowisku Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie w kadencji 2016-2020. Życzę dobrej pracy w ramach realizacji zadań kompetencyjnych Rady Wydziału oraz wszelkiej osobistej pomyślności.

DZIEKAN
Wydziału Nauk o Środowisku
E. Paturej
dr hab. inż. Ewa Paturej, prof. UWM

65 lat Wydziału Nauk o Środowisku

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Olsztyn, 10 października 2016 r.

Szanowny Ksiądz Profesor
Cyprian Rogowski

Pragnę wyrazić Księdzu Profesorowi podziękowania i wdzięczność za ogromny trud i zaangażowanie włożone w prace związane z przygotowaniem obchodów Jubileuszu 65-lecia powstania Wydziału Nauk o Środowisku oraz inauguracji roku akademickiego 2016/2017.

Dzięki zaangażowaniu Księdza Profesora mogliśmy godnie uczcić i uhonorować znamienitych gości, absolwentów wielu roczników oraz studentów pierwszego roku.

Z wyrazami szacunku

Dziekan
E. Patura
dr hab. inż. Ewa Paturej prof. UWM

UNIWERSYTET WARMIŃSKO-MAZURSKI w OLSZTYNIE
DZIEKAN I RADA WYDZIAŁU
NAUK O ŚRODOWISKU

Wielce Szanowny Ksiądz Profesor
Cyprian Rogowski

W imieniu Rady Wydziału, Pracowników i własnym
– pragnę złożyć serdeczne podziękowania
za kilkuletnią pracę, szczególnie w obszarze dydaktyki
jak również na polu organizacyjnym.
Jednocześnie liczymy na dalszą
współpracę z Wydziałem.
Proszę przyjąć gorące życzenia zdrowia, pogody ducha
oraz wszelkiej pomyślności.

DZIEKAN
Wydziału Nauk o Środowisku
E. Paturej
dr hab. inż. Ewa Paturej, prof. UWM

Olsztyn, 28.09.2018 r.

Podziękowania od studentów teologii UWM w Olsztynie

BISCHÖFLICHES GENERALVIKARIAT • Postfach 11 53 • 36001 Fulda

BISTUM FULDA

Herrn Pfarrer i. R.
Msgr. Prof. Dr. Cyprian Rogowski
Fränkinger Straße. 4
85229 Markt Indersdorf

Der Ständige Vertreter des Diözesanadministrators

Paulustor 5
36037 Fulda

Telefon:
0661 87-0

Datum:
25. Juli 2018

Ihre Nachricht / Ihr Zeichen:

Bearbeiter/in:
Ute Wiegand

Aktenzeichen:

Direktwahl:
0661 87-291

Telefax:
0661 87-348

E-Mail:
gerhard.stanke
@bistum-fulda.de

Internet:
www.bistum-fulda.de

Bankverbindung
Sparkasse Fulda

IBAN:
DE15 5305 0180 0000 0022 66

BIC:
HELADEF1FDS

Lieber Cyprian,

zu Deinem 65. Geburtstag gratuliere ich Dir ganz herzlich und wünsche Dir Gottes Segen für das neue Lebensjahr und alle folgenden. Ich hoffe, Du kannst diesen Tag im Kreis von vertrauten Menschen feiern und wirst auch erfahren, dass Du für viele Menschen ein wichtiger Begleiter auf dem Lebens- und Glaubensweg warst und bist.
In den letzten Jahren bist Du aufgrund Deiner Krankheit in Deiner Tätigkeit eingeschränkt. Das ist sicher kein leichter Weg. Denn es schenkt mehr Erfüllung, wenn wir mit ganzer Kraft arbeiten können als wenn wir immer wieder unsere gesundheitlichen Grenzen erfahren. Ich hoffe, Du kannst sie annehmen und in Verbindung mit Jesus Christus tragen. Daraus wird dann sicher auch Segen für viele Menschen.
Ich danke Dir auch herzlich für unsere Verbundenheit, die ich immer wieder spüre, wenn wir miteinander Kontakt haben – meistens übers Telefon. Aber ich hoffe, wir können uns auch wieder einmal sehen.
Ich habe an Deinem Geburtstag besonders an Dich gedacht im Gebet und grüße Dich herzlich

Dein

(Prof. Dr. G. Stanke)
Ständiger Vertreter des Diözesanadministrators

UNIWERSYTET
WARMIŃSKO-MAZURSKI
W OLSZTYNIE

Olsztyn, 1 października 2018 r.

„Zawsze trzeba wiedzieć kiedy kończy się jakiś etap w naszym życiu.
Jeżeli uparcie chcemy w nim tkwić dłużej niż to konieczne,
tracimy radość i szansę poznania tego co przed nami"
Paulo Coelho

Ksiądz
Prof. dr hab. Cyprian ROGOWSKI

Szanowny Księże Profesorze !

W imieniu Senatu i całej społeczności Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie składam Księdzu Profesorowi serdeczne podziękowania za długoletnią, zaangażowaną pracę w naszej Alma Mater.

Zawsze chętnie dzielił się Ksiądz Profesor swoją ogromną wiedzą specjalistyczną i doświadczeniem zawodowym, starając się aby wszystkie codzienne działania przynosiły rozwój zarówno samemu Uniwersytetowi, jak również motywowały do pogłębiania wiedzy i umiejętności pracowników Wydziału Nauk o Środowisku.

Wieloletnią współpracę z Księdzem Profesorem zawsze cechowała rzetelność, poczucie obowiązku i życzliwa atmosfera, przez co zyskał Ksiądz zasłużone uznanie całej społeczności akademickiej.

Proszę o przyjęcie życzeń wszelkiej osobistej pomyślności.

Z wyrazami szacunku

Rektor

Prof. dr hab. Ryszard J. GÓRECKI

BISCHÖFLICHES GENERALVIKARIAT • Postfach 11 53 • 36001 Fulda

Herrn Pfarrer i. R.
Msgr. Prof. Dr. Cyprian Rogowski
Fränkinger Str. 4
85229 Markt Indersdorf
Bayern

BISTUM FULDA

DER GENERALVIKAR

Paulustor 5
36037 Fulda

Telefon:
0661 87-0

Datum:
17. Juni 2019

Ihre Nachricht / Ihr Zeichen:

Bearbeiter/in:
Claudia Switalla

Aktenzeichen:

Direktwahl:
0661 87-291

Telefax:
0661 87-348

E-Mail:
generalvikar
@bistum-fulda.de

Internet:
www.bistum-fulda.de

Bankverbindung
Sparkasse Fulda

IBAN:
DE15 5305 0180 0000 0022 66

BIC:
HELADEF1FDS

Lieber Cyprian,

zu Deinem 40-jährigen Priesterjubiläum gratuliere ich Dir ganz herzlich und wünsche Dir Gottes Segen für das neue Jahrzehnt in Deinem priesterlichen Dienst. Ich hoffe, Du kannst diesen Tag im Kreis von Mitbrüdern und vertrauten Menschen feiern und wirst auch erfahren, dass Du für viele Menschen ein guter theologischer und priesterlicher Begleiter auf dem Lebens- und Glaubensweg warst und bist.

Deine Krankheit hat Dich gehindert, Dich noch intensiver in die wissenschaftliche Arbeit einzubringen, aber ich hoffe, dass es Dir gesundheitlich schrittweise besser geht.

Ganz herzlich sage ich Dir ein Vergelt's Gott für Dein priesterliches Wirken in unsrem Bistum und für Deine Freundschaft, die sich über Jahre hingehalten hat.

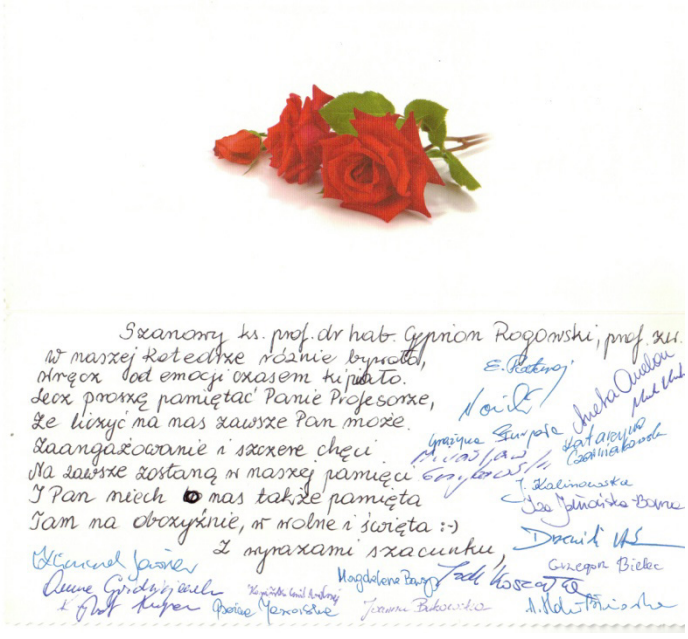
An Deinem Weihetag denke ich ganz besonders an Dich und grüße Dich verbunden mit allen guten Wünschen.

Dein

Prof. Dr. G. Stanke
Generalvikar

Podziękowanie ks. prof. C. Rogowskiemu za pracę na Wydziale Nauk o Środowisku UWM w Olsztynie

MARTIN-LUTHER-UNIVERSITÄT
HALLE-WITTENBERG

Philosophische Fakultät III
Erziehungswissenschaften

Institut für Katholische Theologie
und ihre Didaktik

Professur für Religionspädagogik
und Katechetik mit Schwerpunkt Didaktik
des katholischen Religionsunterrichts

Prof. Dr. Harald Schwillus

Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg, 06099 Halle (Saale)

Prof. Dr. Cyprian Rogowski
u.Cicha 1
PL-11-036 Unieszewo

Wer im Schutz des Höchsten wohnt,*
der ruht im Schatten des Allmächtigen.
Ich sage zum HERRN: Du meine Zuflucht und meine Burg, *
mein Gott, auf den ich vertraue.
[...]
Du brauchst dich vor dem Schrecken der Nacht nicht zu fürchten, *
noch vor dem Pfeil, der am Tag dahinfliegt,
nicht vor der Pest, die im Finstern schleicht, *
vor der Seuche, die wütet am Mittag.
(aus Psalm 91)

Halle, im Dezember 2020

Sehr geehrter Herr Prof. Dr. Rogowski, Lieber Cyprian

ein Jahr, das vielfältige Herausforderungen für alle von uns bereitgehalten hat, neigt sich dem Ende entgegen. An unserem Institut konnten viele geplante Projekte (noch) nicht realisiert werden und die Lehrveranstaltungen des Sommersemesters mussten kurzfristig auf digitale Formate umgestellt werden. Lehrende und Studierende haben diese Herausforderung gemeinsam meiner Auffassung nach sehr gut bewältigt. Eine große Freude war und ist es für uns, dass in kleinen Gruppen unter strengen Hygieneauflagen im Wintersemester wieder Lehre in Präsenz möglich wurde.

Trotz aller Schwierigkeiten konnten dennoch einige Forschungsvorhaben in Angriff genommen werden. Dazu zählt insbesondere ein schon länger vorbereitetes empirisches Untersuchungsprojekt zum Zusammenhang von Spirituellem Tourismus und Klostergärten, das in Zusammenarbeit mit Klosterland e.V. durchgeführt wird.

Kurz vor Weihnachten geht mein Dank an alle Freundinnen und Freunde, alle Unterstützerinnen und Unterstützer des Arbeitsbereichs Praktische Theologie/Religionspädagogik am Institut für Katholische Theologie und ihre Didaktik der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg.

Ich verbinde diesen Dank mit einem Blick auf Psalm 91, der diesen Brief einleitet und auf seine Weise von der christlichen Weihnachtsbotschaft spricht: trotz aller trüber Erfahrungen und Anstrengungen, die das Jahr 2020 aufgrund der Pandemie mit sich brachte, will Gott in dieser Welt und bei uns erscheinen.

Ich wünsche Ihnen und den Ihrigen Gesegnete Weihnachten und einen hoffnungsvollen Blick in das kommende Jahr 2021

Prof. Dr. Harald Schwillus

Hausanschrift:
Franckeplatz 1, Haus 31
06110 Halle (Saale)

Prof. Dr. Harald Schwillus

Tel.: 0345 55-24150
Fax: 0345 55-27373

E-Mail:
harald.schwillus@kaththeol.uni-halle.de

Gratulacje i życzenia dla ks. prof. Cypriana Rogowskiego z okazji jego 70. urodzin od Biskupa Fuldy Dra Michaela Gerbera (lipiec 2023 rok)

im Juli 2023

Sehr geehrter Herr Pfarrer i. R. Msgr. Prof. Dr. Rogowski,
lieber Mitbruder,

anlässlich Ihres 70. Geburtstages gratuliere ich Ihnen ganz herzlich und wünsche Ihnen Gottes reichen Segen für Ihr neues Lebensjahr und Lebensjahrzehnt.

Ihren Geburtstag nehme ich zum Anlass, Ihnen für Ihren priesterlichen Dienst in unserem Bistum zu danken.

Im Gebet verbunden und mit allen guten Wünschen

Ihr

+ M. M. L.

Dr. Michael Gerber, Bischof von Fulda

Grudzień, 2020 roku

Szanowny Pan
Ks. prof. dr hab. Cyprian Rogowski

W 2020 roku nasz Wydział świętuje 60-lecie swojego istnienia. Niestety obecna sytuacja w Polsce i na świecie uniemożliwiła przeprowadzenie uroczystości Jubileuszowych w takim zakresie, w jakim były planowane od dłuższego czasu przez specjalnie do tego powołany Komitet Organizacyjny. Niemniej część z tych prac nadal była kontynuowana, czego efektem jest Jubileuszowa publikacja.

Pandemia kiedyś się skończy, a wtedy z przyjemnością i nieukrywaną radością powrócimy do Jubileuszowych przygotowań. Tymczasem..., korzystając z grudniowej tradycji obdarowywania przyjaciół prezentami, chciałbym przekazać egzemplarz publikacji poświęconej 60-leciu Wydziału Geoinżynierii i życzyć z okazji nadchodzących Świąt Bożego Narodzenia dużo zdrowia, szczęścia i radości, a w Nowym 2021 roku samych pogodnych dni i nadziei, której zwieńczeniem będzie nasze wspólne spotkanie przy Jubileuszowym stole.

Z wyrazami szacunku, życzliwości i nadzieją na spotkanie

Dziekan
Wydziału Geoinżynierii
dr hab. inż. ***Dariusz Popielarczyk****, prof. UWM*

UNIWERSYTET WARMIŃSKO-MAZURSKI W OLSZTYNIE
WYDZIAŁ GEOINŻYNIERII
10-720 Olsztyn, ul. Prawocheńskiego 15
tel. 89 523 45 04 wg@uwm.edu.pl
wg.dziekan@uwm.edu.pl

Vechta, April 2023

An Herrn
Prof. Dr. theol. habil., Dr. phil.
Cyprian Rogowski

Professor Dr. med. Dr. phil. Dietrich Doll
Chefarzt der Abteilung für Prokto-Chirurgie
am St. Marienhospital Vechta

Ein Lob von Professor Dietrich Doll aus Vechta/Deutschland

Mein Name ist Dietrich Doll. Ich kenne Cyprian nicht lange. Ich kenne ihn seit fünf Jahren.

Cyprian war Gutachter meiner Promotion; und dafür zolle ich ihm den höchsten Respekt. Er hat besonderes Einfühlungsvermögen, eine fein strukturierte Sensibilität und große Standfestigkeit bewiesen. Er konnte sich in etwas einfinden, was ihm fremd war, und dann so nah wurde, dass er es selbst fühlen und begleiten konnte.

Was maßt sich ein Promovend an, einen Professor zu loben, und dann noch so überschwänglich?

Mein Promotionsthema war eine Zumutung. Es war weder schlecht gewählt, noch langweilig, noch mies bearbeitet.

Es war ein Thema, was einen beim Lesen selber mitnimmt, und dann für immer verändert.

Nicht nur einmal hat mich meine Frau, wenn ich aus dem Arbeitszimmer herunterkam, gefragt: „Na, bist Du schon wieder im Krieg gewesen?" Sie hat es mir angesehen, die Schilderungen der Nahkämpfe, die letzten fahrigen Gesten von Sterbenden, die Schnelligkeit der Überlebenden, wenn sie nur Bruchteile früher Gegner töteten, die bereits den Finger an Abzug oder Handgranate hatten. Die Krieger, die nur noch aus dem Fleischwolf fliehen wollten, die dann nachhause kamen, um in Gedanken doch bei Ihren Kameraden im Krieg zu bleiben. „Psychische Veränderungen bei Soldaten" war das Thema. Gemeint waren ausschließlich Soldaten, die vielfach getötet hatten, und die es gesehen haben, wenn sie und wen sie ausgelöscht haben.

Egon Spiegel, engagierter Pazifist, hatte mir die Betreuung des Themas zugesagt, und Cyprian als Gutachter und Berater hinzu gebeten. So fand ich mich, der ich 25 Jahre lang in der Bundeswehr gedient hatte, der ich die Unruheherde dieser Welt als Militärchirurg bereisen durfte, zwei Herren gegenüber – beides Professoren der Theologie

und aktive Hochschullehrer, ein Friedensforscher, der andere hochdekorierter Priester. Wie würden sie reagieren auf einen Mann, der in manchen Situationen selbst mit Splitterschutzweste und zwei Waffen unterwegs gewesen ist? Der diese Waffen – wenn nötig – auch effektiv eingesetzt hätte? Ich habe Cyprian sofort geliebt. Er strahlte eine solche Würde und Wärme und Herzlichkeit aus, die es schlicht unmöglich machte, Zweifel zu empfinden. Er war für mich und mein Thema sofort da. Mit Haut und Haaren; ganz leise und vorsichtig, aber unmissverständlich und eindeutig. Selbstverständlich und gerne und natürlich von dieser Sekunde des Kennenlernens an. Zu ihm fällt mir das alte Wort „großherzig" ein. Ein großer, gutmütiger Bär, der dafür sorgt, dass in seinem Bereich immer genügend Honig für alle vorhanden ist. Und ich hege dabei den Verdacht, dass er sogar den eigenen Anteil vergessen würde, damit es allen seinen Freunden gut geht.

Dieser Bär ist mit mir in das Thema des Krieges eingetaucht und ich habe gespürt, dass er verstanden und auch gelitten hat an dem, was dort berichtet wurde. Er hat mir sehr wertvolle und ehrliche Rückmeldungen gegeben, wofür ich ihm auch heute dankbar bin. Deshalb schreibe ich gerade diese Zeilen.

Ich kenne Cyprian zwar nicht lange. Aber in der Nähe der Vernichtung, im Vulkan des Krieges so wie in der wahren Literatur davon gibt es kein Verstellen. Man erkennt die Seelen derjenigen, die um einen sind, ganz deutlich.

Cyprian hat mit begleitet, er hat sich mir gezeigt, und er hat mir geholfen, das Thema gut abzuschließen.

Ich wünsche Cyprian deshalb alles Glück der Welt, und Gesundheit, und Freude, und gute Freunde.

Militärs sind sehr wählerisch. Sie schließen nicht leicht Freundschaften.

Ich bin stolz darauf, sagen zu dürfen: Cyprian ist mein Freund.

Dietrich Doll
Oberfeldarzt a.D.
Professor für Chirurgie

PS – Prof. Dr. Dr. Dietrich Doll wurde 2021 erneut als Top-Mediziner für den Bereich „Proktologie" von FOCUS-GESUNDHEIT ausgezeichnet.

Vechta, kwiecień 2023

P.T.
Prof. Dr. theol. habil., Dr. phil.
Cyprian Rogowski

Prof. dr med. dr phil. Dietrich Doll
Ordynator Oddziału Proktochirurgii
w szpitalu St. Marienhospital Vechta

Słowo pochwalne Profesora Dietricha Dolla z Vechty/Niemcy

Nazywam się Dietrich Doll. Nie znam Cypriana od dawna. Znam go od pięciu lat. Cyprian był egzaminatorem mojego doktoratu; i za to składam mu najwyższy szacunek. Wykazał się szczególną empatią, finezyjnie skonstruowaną wrażliwością i wielką niezłomnością. Potrafił wczuć się w coś, co było mu obce, a potem stało się tak bliskie, że sam mógł to odczuwać i towarzyszyć.

Jako doktorant ośmielam się pochwalić profesora, i to tak wylewnie?

Temat mojego doktoratu był narzucony. Nie był ani źle wybrany, ani nudny, ani źle opracowany. To był temat, który porywa cię, gdy go czytasz, a potem zmienia cię na zawsze.

Nie tylko raz moja żona zapytała mnie, gdy przychodziłem ze studyjnego gabinetu: „No, znowu byłeś na wojnie?". Patrzyła na mnie, na opisy walki wręcz, na ostatnie niespokojne gesty umierających mężczyzn, na szybkość ocalałych, gdy zabijali zaledwie ułamki wcześniej przeciwników, którzy już mieli palec na spuście lub granacie ręcznym. Wojownicy, którzy chcieli tylko uciec z maszynki do mięsa, którzy potem wrócili do domu, by w myślach pozostać z towarzyszami wojny mimo wszystko.

„Zmiany psychologiczne u żołnierzy" to był temat. Mowa była wyłącznie o żołnierzach, którzy wielokrotnie zabijali i którzy widzieli, kiedy i kogo „wymazali".

Egon Spiegel, zdeklarowany pacyfista, zgodził się zająć tym tematem, który został mi przydzielony, a Cyprian został powołany jako ekspert i doradca. Tak więc ja, który przez 25 lat służyłem w Bundeswehrze, któremu pozwolono podróżować po trudnych miejscach tego świata jako chirurg wojskowy, znalazłem się twarzą w twarz z dwoma panami - obydwoma profesorami teologii i aktywnymi wykładowcami uniwersyteckimi, jednym badaczem pokoju, drugim wysoko predystynowanym księdzem. Jak zareagowaliby na człowieka, który w niektórych sytuacjach sam podróżował z kamizelką kuloodporną i dwiema sztukami broni? Kto użyłby tej broni – w razie potrzeby – skutecznie?

Od razu polubiłem Cypriana. Promieniował taką godnością, ciepłem i serdecznością, że po prostu nie dało się odczuć żadnych wątpliwości. Natychmiast zajął się moim tematem, bardzo spokojnie i ostrożnie, ale jednoznacznie i zdecydowanie, z przyjemnością i naturalnie od pierwszej sekundy poznania go. Przychodzi mi na myśl o nim stare słowo „wielkoduszny". Wielki, dobroduszny niedźwiedź, który dba o to, by w jego okolicy zawsze było dość miodu dla wszystkich. I mam podejrzenie, że zapomniałby nawet o swojej części, aby zapewnić wszystkim swoim przyjaciołom dobrobyt.

Ten niedźwiedź zanurzył się ze mną w temat wojny i czułem, że rozumie i również cierpi z powodu tego, co zostało tam zrelacjonowane. Przekazał mi bardzo cenne i szczere uwagi, za które również dziś jestem mu wdzięczny. Dlatego właśnie piszę te wiersze.

Nie znałem Cypriana długo. Ale w bliskości zagłady, w wulkanie wojny, jak w prawdziwej jej literaturze, nie ma udawania. Rozpoznaje się dość wyraźnie dusze tych, którzy nas otaczają.

Cyprian towarzyszył mi i pomógł mi dobrze zakończyć temat.

Życzę więc Cyprianowi wszelkiego szczęścia na świecie i zdrowia, i radości, i dobrych przyjaciół.

Wojskowi są bardzo szczególni. Nie nawiązują łatwo przyjaźni.

Z dumą mogę powiedzieć, że Cyprian jest moim przyjacielem.

Dietrich Doll
Emerytowany starszy chirurg polowy
Profesor chirurgii

PS od redakcji - Prof. dr med. dr phil. Dietrich Doll został ponownie uznany za najlepszego lekarza w dziedzinie „Proktologii" przez FOCUS-GESUNDHEIT w 2021 roku.

Dr. Klaus Depta
Fulda

Eine sehr persönliche Begegnung

Mit Professor Cyprian Rogowski verbindet mich eine sehr persönliche Begegnung – und das ausgerechnet in einem Bereich, mit dem ich, salopp formuliert, seit Langem auf Kriegsfuß lebe: nämlich im Rahmen einer mündlichen Prüfung.

An wie vielen mündlichen Abiturprüfungen ich als Prüfer, Protokollant oder Beisitzer mitgewirkt habe, weiß ich nicht. Es waren viele, sogar sehr viele. Ähnlich hoch war die Anzahl der Ersten und Zweiten Staatsexamina, an denen ich qua Amt „als Beobachter ohne Stimmrecht" passiv teilnahm. Bei all diesen Prüfungen erlebte ich Prüferinnen und Prüfer, die sich redlich Mühe gaben, dass sich ihre Prüflinge positiv darstellen und ihre Kompetenzen, Fähigkeiten und Fertigkeiten bestens präsentieren konnten. Kennengelernt habe ich auch Prüferinnen und mehr noch Prüfer, die davon überzeugt waren, dass sich manche Prüflinge besser erst gar nicht einer mündlichen Prüfung gestellt hätten. Konsequenterweise sahen es diese Prüfer als ihre Aufgabe an, den Prüflingen nicht nur auf den Zahn zu fühlen, sondern nachzuweisen, dass es sich um einen faulen oder hohlen Zahn handelte. Dementsprechend wurde gebohrt, gepresst, gedrängt, gedrückt, gekratzt, geschmirgelt, gefeilt und geraspelt, bis endlich ein Teil des faulen Zahns zusammenbrach und sich darunter, zumindest aus Sicht des Prüfenden, Hohlräume gigantischen Ausmaßes zeigten. Quod erat demonstrandum! Gelegentlich reichte es übrigens auch schon, eine Frage, die ein Prüfling nicht beantworten konnte, in gleichem Wortlaut einmal, zweimal zu wiederholen. Konnte der Prüfling weiterhin nicht antworten, diente auch das als Beweis: Da ist nichts und da kommt auch nichts.

Vielleicht ist es unter diesen Umständen nachvollziehbar, warum ich kein Freund von mündlichen Prüfungen bin – erst recht nicht, wenn es sich um meine eigene handelt, ich also geprüft werde.

Eine knapp 1.000-seitige Dissertation hatte ich der Prüfungskommission zugemutet – jetzt sollte diese im Prüfungsgespräch darüber befinden, ob sie mir den angestrebten Doktortitel zuerkennen könne. Um es vorab zu sagen: Die Kommission, die Professor Egon Spiegel zusammengestellt hatte, machte einen großartigen Job. Ihr und vor allem Professor Spiegel muss ich ein Loblied singen, das gar nicht groß genug sein kann. Doch an dieser Stelle geht es nicht um ihn, nicht um die Kommission als solche, sondern um eines ihrer Mitglieder: Professor Cyprian Rogowski.

Als er an die Reihe kam, um mit mir das Prüfungsgespräch zu führen, begegneten sich für einen Moment unsere Blicke. Die Augen waren lebhaft, mich traf so etwas wie beruhigende Wärme … – und dann war da noch etwas in seinem Blick, das ich nicht sofort identifizieren konnte. Viel Zeit blieb mir nicht, denn schon formulierte Rogowski seine erste Frage: klar, äußerst präzise, greifbar und konkret. Schon nachdem er die Hälfte der Frage formuliert hatte, entstanden vor meinem geistigen Auge erste Facetten

einer Antwort, die sich mosaikartig blitzschnell zu einem kompletten Bild zusammenfügten. Die Stimme des Prüfers stand wohl noch im Raum, da schallte ihm bereits meine Antwort entgegen. Die Replik erfolgte auf dieselbe Art und Weise: Wahrscheinlich hatte ich nach meiner Antwort den Mund noch nicht einmal geschlossen, als mir der Mann aus Polen seine zweite Frage entgegenschickte – wie die erste so klar und eindeutig, dass ich wiederum sehr schnell antworten konnte. Ein Lächeln huschte über das Gesicht des Mannes, der ja auch Zweitgutachter meiner Dissertation war: Ihm machte diese Form eines dialogischen „Schlagabtauschs" sichtlich Spaß.

Überrascht war ich über die Breite der Fragen: Rogowski kannte sich in meinem Text bestens aus, nahm ein um das andere Mal meine Antworten auf, um sie mit unterschiedlichen Passagen aus meiner Arbeit zu verknüpfen, und fasste auf diese Weise immer wieder nach. Fantastisch! Was ich im Verlauf von mehreren Jahren auf besagten knapp 1.000 Seiten zusammengeschrieben hatte, hatte er innerhalb von wenigen Wochen vielleicht zwei-, dreimal gelesen … und er bewegte sich in meinem Text mit einer traumwandlerischen Sicherheit.

Um nicht zu langweilen, verzichte ich darauf, Detailfragen darzustellen. Aber vielleicht hilft ein Ausflug in die Welt des Fußballs, um zu unterstreichen, was in diesen Minuten genau geschah: Professor Rogowski tauchte mal links, mal rechts am eigenen Strafraum auf, dirigierte, schlug die Pässe mal diagonal, mal lang über das Spielfeld, immer aber so, dass sie genau in den Lauf kamen. In meinen Lauf! Was ist ein Mittelstürmer ohne einen Ideengeber aus dem Mittelfeld? Nichts. Wer vorne glänzen will, braucht die klugen Pässe seiner Mitspieler. Zwischendurch bot sich Rogowski zum Doppelpass an, der Ball, sprich, Fragen und Antworten gingen zwischen uns hin und her: tack-tack-tack-tack-tack-tack. Ein ums andere Mal gab er dem Spiel frische Impulse, die ich dankbar verwertete. Habe ich Spiel gesagt? Vergessen Sie bitte alles, was Sie zu Beginn dieses Textes über mein Verhältnis zu mündlichen Prüfungen gelesen haben.

Plötzlich lehnte sich Professor Rogowski ein wenig zurück. Und wieder huschte ein vielsagendes Lächeln über sein Gesicht. Jetzt wusste ich es: Das, was ich in seinem Blick nicht sofort identifizieren konnte, waren Neugierde und wirkliches Interesse. Interesse am Thema, an mir und meinen Thesen. Was aber war jetzt? War das eine neue Variante im Spiel? Nahm er jetzt bewusst das Tempo heraus, um es danach erneut anzuziehen? Zu meiner Verwunderung wandte er sich an Professor Spiegel als Prüfungsvorsitzenden und sagte etwas, was in jedem Krimi in etwa so lauten würde: „Keine weiteren Fragen, euer Ehren!" Das Kreuzverhör war beendet.

Konnte das wahr sein? Jetzt, wo das Ganze so viel Spaß machte? Wo ich völlig vergessen hatte, dass ich mich in einer Prüfungssituation befand, ja, dass ich selbst geprüft wurde. Jetzt sollte schon Schluss sein? Zumindest für Professor Rogowski. Um noch einen Moment beim Fußball zu bleiben: Wenn eine Mannschaft schon nach kurzer Zeit zweistellig führt, kann ein Spiel nicht mehr kippen. Mit dieser Gewissheit ging ich in den Rest der Prüfung – und ich behielt recht. Höchst zufrieden verließ ich den Prüfungsraum. Und als mir kurze Zeit später die Prüfungskommission dieselbe Einschätzung zukommen ließ, konnte ich freudig einen Haken an diesen Tag machen.

Zumindest fast. Denn da wir mittlerweile in den Abendstunden angekommen waren, hatte ich die Prüfungskommission zu einem gemeinsamen Abendessen eingeladen. Links von mir saß meine Frau, daneben Professor Spiegel, den ich nun offiziell stolz als meinen Doktorvater bezeichnen durfte. Den Platz an meiner Seite hatte sich Professor Rogowski erbeten. Zwischen Bestellung und Servieren könne er schnell noch ein paar Fragen loswerden, die er in der Kürze der Zeit nicht mehr hatte stellen können, die ihn aber noch umtrieben. Und so waren wir blitzschnell wieder im Gespräch – ein gutes, konstruktives, ja kollegiales Miteinander.

Wenn ich ganz ehrlich bin, muss ich zugeben: Ausgerechnet vor Professor Rogowskis Prüfungsteil hatte ich vorab den größten Respekt, ja, vielleicht sogar ein bisschen Sorge gehabt. Das Ganze war inhaltlich begründet: Schließlich hatte ich über „Christliches in Rock- und Popmusik" geschrieben. Wie würde der Mann aus dem frommen Polen, seines Zeichens ja auch noch Priester, mit diesem „modernen Zeug" umgehen? Beispiele für verklemmten Umgang mit dem, was Jugendkulturen ausmachen, gab es ja bei uns im Land genug. Und wenn ich schon alle Formen englischsprachiger Populärmusik in den Blick genommen hatte – der Blues, der in Polen weitaus intensiver goutiert wird als jede andere Spielart des Rock und Pop, spielte in meiner Dissertation keine Rolle. Ach, wie schön ist es doch, wenn sich Vorurteile als das erweisen, was sie sind: unbegründete, eben vor-schnelle Urteile.

Dass wir uns übrigens kannten, eröffnete Professor Rogowski mir dann, während das Essen schon auf dem Tisch stand. Wir seien einander einmal an meinem Dienstsitz im Generalvikariat in Fulda vorgestellt worden. Er sei zu Besuch gewesen, ich hätte gerade an irgendeinem Projekt gearbeitet. Wirklich? Asche auf mein Haupt. Diese Begegnung war mir überhaupt nicht bewusst. Sehr schade. Wie es eben immer schade ist, mit jemandem im Gespräch zu sein und dabei zu merken, dass man jede Minute genießt. Welch verpasste Chancen.

Wohl etwas umständlich entschuldigte ich mich bei Professor Rogowski („Nein, bitte nicht so förmlich. Cyprian, bitte." – „Von Herzen gerne!"). Und da war er wieder: dieser Blick mit dieser wohltuenden Wärme.

Lieber Herr Professor Rogowski, lieber Cyprian: alles, alles erdenklich Gute. Und von ganzem Herzen: Danke!

Klaus Depta Fulda – 2024

Dr Klaus Depta
Fulda

Bardzo osobiste spotkanie

Mam bardzo osobiste spotkanie z profesorem Cyprianem Rogowskim - i to w dziedzinie, z którą, mówiąc nieskromnie, od dawna toczę wojnę: mianowicie w kontekście egzaminu ustnego.

Nie wiem, w ilu ustnych egzaminach maturalnych brałem udział jako egzaminator, protokolant czy asesor. Było ich wiele, nawet bardzo wiele. Podobnie duża była liczba egzaminów państwowych pierwszego i drugiego stopnia, w których brałem bierny udział „jako obserwator bez prawa głosu". We wszystkich tych egzaminach doświadczyłem egzaminatorów, którzy dołożyli wszelkich starań, aby ich kandydaci zaprezentowali się pozytywnie i byli w stanie zaprezentować swoje kompetencje, umiejętności i zdolności w najlepszy możliwy sposób. Spotkałem również egzaminatorów, a nawet więcej, którzy byli przekonani, że niektórym kandydatom lepiej byłoby w ogóle nie podchodzić do egzaminu ustnego. W związku z tym egzaminatorzy ci uważali za swoje zadanie nie tylko wyczucie słabego punktu (przysłowiowo chorego zęba) egzaminowanych, ale także udowodnienie, że mają zepsuty lub pusty ząb.

W związku z tym wiercono, wyciskano, ściskano, drapano, szlifowano, piłowano i tarnikowano, aż w końcu część zepsutego zęba zapadła się, a pod spodem ujawniły się ubytki gigantycznych rozmiarów, przynajmniej z punktu widzenia egzaminatora. Quoderat demonstrandum! Nawiasem mówiąc, czasami wystarczyło powtórzyć pytanie, na które kandydat nie mógł odpowiedzieć raz lub dwa razy w tym samym brzmieniu. Jeśli kandydat nadal nie był w stanie odpowiedzieć, to również służyło jako dowód: nie ma nic do powiedzenia.

Być może w tych okolicznościach zrozumiałe jest, dlaczego nie jestem przyjacielem egzaminów ustnych — zwłaszcza nie wtedy, gdy jest to mój własny, tj. gdy jestem egzaminowany.

Przedłożyłem komisji egzaminacyjnej rozprawę liczącą prawie 1000 stron — teraz mieli zdecydować podczas rozmowy egzaminacyjnej, czy mogą przyznać mi stopień doktora, do którego dążyłem. Powiem od razu: komisja, którą powołał profesor Egon Spiegel, wykonała świetną robotę. Muszę wyśpiewać ich pochwały, a zwłaszcza profesora Spiegela, które nie mogą być wystarczająco duże. Nie chodzi jednak o niego, nie o komisję jako taką, ale o jednego z jej członków: profesora Cypriana Rogowskiego.

Kiedy przyszła jego kolej, by porozmawiać ze mną o egzaminie, nasze spojrzenia spotkały się na chwilę. Jego oczy były żywe, uderzyło mnie coś w rodzaju uspokajającego ciepła... — a potem w jego spojrzeniu pojawiło się coś, czego nie potrafiłem od razu zidentyfikować. Nie miałem zbyt wiele czasu, bo Rogowski już formułował pierwsze pytanie: jasne, niezwykle precyzyjne, namacalne i konkretne. Już po sformułowaniu połowy pytania, w mojej głowie zaczęły wyłaniać się pierwsze aspekty odpowiedzi, mozaikowe, układające się w mgnieniu oka w kompletny obraz. Głos egzaminatora prawdopodobnie

wciąż był w pokoju, gdy moja odpowiedź już odbijała się echem. Odpowiedziałem w ten sam sposób: Prawdopodobnie nie zdążyłem nawet zamknąć ust po odpowiedzi, gdy mężczyzna z Polski zadał mi drugie pytanie - podobnie jak pierwsze, tak jasne i jednoznaczne, że znów byłem w stanie odpowiedzieć bardzo szybko. Na twarzy mężczyzny, który był również drugim recenzentem mojej pracy doktorskiej, pojawił się uśmiech: wyraźnie podobała mu się ta forma dialogowej „wymiany ciosów".

Byłem zaskoczony zakresem pytań: Rogowski był bardzo dobrze zaznajomiony z moim tekstem, podejmował moje odpowiedzi jedna po drugiej, aby powiązać je z różnymi fragmentami mojej pracy i w ten sposób stale je uzupełniał. Fantastycznie! To, co ja spisałem w ciągu kilku lat na prawie 1000 stron, on przeczytał może dwa lub trzy razy w ciągu kilku tygodni... i poruszał się po moim tekście z somnambuliczną pewnością siebie.

Aby nie zanudzać, powstrzymam się od wchodzenia w szczegóły. Ale może wycieczka w świat piłki nożnej pomoże podkreślić, co dokładnie działo się w tamtych minutach: profesor Rogowski pojawiał się czasem po lewej, czasem po prawej stronie własnego pola karnego, reżyserował, uderzał podania czasem po przekątnej, czasem długo w poprzek boiska, ale zawsze w taki sposób, że trafiały prosto w jego bieg. W mój bieg! Czym jest środkowy napastnik bez źródła pomysłów ze środka pola? Niczym. Jeśli chcesz błyszczeć z przodu, potrzebujesz sprytnych podań od kolegów z drużyny. W międzyczasie Rogowski oferował się do jednego-dwóch podań, piłka, czyli pytania i odpowiedzi, krążyła między nami w tę i z powrotem: tack-tack-tack-tack-tack-tack.

Raz po raz nadawał grze nowy impet, który z wdzięcznością wykorzystywałem. Czy powiedziałem gra? Proszę, zapomnijcie o wszystkim, co przeczytaliście na początku tego tekstu o moim stosunku do egzaminów ustnych.

Nagle profesor Rogowski odchylił się nieco do tyłu. I po raz kolejny na jego twarzy pojawił się szeroki uśmiech. Teraz już wiedziałem: to, czego nie mogłem od razu zidentyfikować w jego spojrzeniu, to ciekawość i szczere zainteresowanie. Zainteresowanie tematem, mną i moimi teoriami. Ale co to było teraz? Czy to była nowa wariacja w grze? Czy teraz celowo spowalniał tempo, by potem znów je podkręcić? Ku mojemu zdumieniu zwrócił się do profesora Spiegela jako przewodniczącego komisji i powiedział coś, co w każdym thrillerze kryminalnym brzmiałoby mniej więcej tak: „Nie mam więcej pytań, Wysoki Sądzie!". Przesłuchanie krzyżowe dobiegło końca.

Czy to mogła być prawda? Teraz gdy cała sprawa była tak zabawna? Kiedy zupełnie zapomniałem, że jestem w sytuacji egzaminacyjnej, a nawet, że sam jestem testowany. Czy to miało się już skończyć? Przynajmniej dla profesora Rogowskiego. Pozostając na chwilę przy piłce nożnej: Jeśli drużyna ma dwucyfrową przewagę po krótkim czasie, gra nie może być już unieważniona. Podszedłem do reszty egzaminu z tą pewnością — i miałem rację. Opuściłem salę egzaminacyjną niezwykle usatysfakcjonowany.

A kiedy komisja egzaminacyjna zakomunikowała mi tę samą ocenę jakiś czas później, mogłem z radością odhaczyć ten dzień.

Przynajmniej prawie. Ponieważ zbliżał się wieczór, zaprosiłem komisję egzaminacyjną na wspólną kolację. Moja żona usiadła po mojej lewej stronie, obok profesora Spiegela, którego teraz mogłem z dumą oficjalnie nazywać moim promotorem. Profesor

Rogowski poprosił o miejsce po mojej stronie. Między zamawianiem a serwowaniem mógł szybko pozbyć się kilku pytań, których nie zdążył zadać w tak krótkim czasie, a które wciąż go nurtowały. I tak w mgnieniu oka wróciliśmy do rozmowy - dobrego, konstruktywnego, a nawet koleżeńskiego dialogu.

Jeśli mam być całkowicie szczery, to muszę przyznać: Do części egzaminu profesora Rogowskiego podchodziłem z największym szacunkiem, może nawet lekkim lękiem. Całość była uzasadniona merytorycznie: Pisałem przecież o „chrześcijaństwie w muzyce rockowej i rozrywkowej". Jak człowiek z pobożnej Polski, który w dodatku jest księdzem, poradziłby sobie z tym „nowoczesnym stylem"? W naszym kraju nie brakowało przykładów rygorystycznego podejścia do tego, co stanowi kulturę młodzieżową. I choć już wcześniej przyglądałem się wszelkim formom anglojęzycznej muzyki popularnej, blues, który w Polsce jest o wiele bardziej popularny niż jakikolwiek inny rodzaj rocka i popu, nie odegrał żadnej roli w mojej pracy doktorskiej. Och, jakie to miłe, kiedy uprzedzenia okazują się tym, czym są: bezpodstawnymi, pochopnymi osądami.

Profesor Rogowski powiedział mi podczas posiłku, że się już znamy. Poznaliśmy się kiedyś u mnie w biurze wikariusza generalnego w Fuldzie. On był z wizytą, a ja właśnie pracowałem nad jakimś projektem. Naprawdę? Popiół na mojej głowie. Byłem zupełnie nieświadomy tego spotkania. Co za szkoda. To zawsze wstyd być w rozmowie z kimś i zdać sobie sprawę, że cieszysz się każdą minutą. Co za stracona okazja.

Trochę niezręcznie przeprosiłem profesora Rogowskiego („Nie, proszę nie być tak formalnym. Cyprian, proszę." - „Z całego serca!"). I znowu to spojrzenie kojącego ciepła.

Drogi profesorze Rogowski, drogi Cyprianie: wszystkiego najlepszego. I z całego serca: dziękuję!

Klaus Depta Fulda – 2024

Hans Höffmann
Höffmann-Reisen
Vechta

Sakrotouristisch gemeinsam unterwegs

Zu den wesentlichen anthropologischen Konstanten gehört, dass der Mensch ein Reisender ist. Wir reisen als Einzelne und wir reisen als Gruppen. Wir reisen unabhängig von Alter, Status und Herkunft. Wir sind Nomaden und wir wandern in Völkern, wir gehen gemeinsam auf Wallfahrt und pilgern als Individuen. So wie das menschliche Dasein nicht ohne Begegnung und Beziehung gedacht werden kann, so nicht ohne das unablässige Bedürfnis nach Bewegung. Merkwürdig unruhig drängt uns etwas, auf die Suche zu gehen und uns auf den Weg zu machen. Heute hier, morgen da […]. Wer rastet, der rostet. Nicht nur im körperlichen Sinne, sondern auch im Sinne von Bildung, Herzensbildung eingeschlossen. Unterwegs sein, neuen Horizonten entgegen – das ist ein Merkmal unserer Natur. Mich fasziniert diese Seite des Menschen. Sie zu bedienen, habe ich zu meinem Beruf gemacht.

Cyprian Rogowski – und das verbindet mich mit ihm seit vielen Jahren – reflektiert das, was ich in besonderer Weise, etwa im Rahmen meiner persönlichen Verbindungen zum Vatikan, kommerziell betreibe, wissenschaftlich systematisch. Treffend und wegweisend beschreibt Professor Rogowski unter dem Begriff „Sakrotourismus" das bemerkenswerte Phänomen, dass es uns mächtig danach drängt, heilige Orte (sakrale Bauten oder Stätten), ob periodisch oder gelegentlich, sorgfältig geplant oder spontan, aufzusuchen. Als Lehrbeauftragter der Universität Vechta durfte ich es zusammen mit ihm und Egon Spiegel sowie studierenden schon in gemeinsamen universitären Seminarveranstaltungen unter verschiedenen Aspekten thematisieren und diskutieren. Mein spezieller Beitrag galt dabei insbesondere den Erfahrungen in Bereichen der „Sakrotouristik", also dem angewandten Sakrotourismus, der konkreten Seite des „Sakrotourismus", seiner Realisierung.

Über das sakrotouristische Schnittfeld hinaus und die Leidenschaft, mit der wir uns darin bewegen, verbindet mich mit dem Jubilar eine mir so existenziell wichtig gewordene „polnische Seite" meiner Biografie: meine jahrzehntelange Freundschaft mit dem heiligen Papst Johannes Paul II., meine Beziehungen zum polnischen Episkopat, meine von der Stadt Starachowice verliehene Ehrenbürgerschaft, zahlreiche Aufenthalte in Polen und unzählige freundschaftliche Begegnungen mit vielen Menschen dort, nicht zuletzt mit Professor Rogowski selbst. Ausführlich habe ich darauf in meiner im Verlag Herder erschienenen Autobiografie „Und dennoch" Bezug genommen. Nicht zuletzt: Die von meinem Reiseunternehmen veranstalteten Jugendreisen sind, ohne polnisches Personal nicht zu denken. Ihm bin ich herzlich verbunden und dankbar.

So schlägt mein Herz – in vielfältiger Hinsicht – auch und gerade polnisch und ist es mir deshalb eine besondere Ehre und persönliche Freude, dem sowohl polnischen als auch deutschen Freund Cyprian Rogowski mit diesem Grußwort zu seinem äußerst

erfolgreichen beruflichen Werdegang – die vorliegende Festschrift würdigt im Einzelnen seine Verdienste – und seiner beeindruckenden internationalen Netzwerkbildung anlässlich eines Lebens, das bislang sieben erfüllte Dekaden währen durfte, zu gratulieren. Dabei spreche ich den Wunsch aus, dass er im Sinne dessen, was ihm bis heute zu leisten vergönnt war, für sich selbst und für uns noch so lange wie möglich – mit Gesundheit gesegnet und der ihm eigenen Zuversicht und Herzenswärme – fortzusetzen vermöge.

Cyprian, du hast das Thema „Sakrotourismus" für dich und uns als ein wesentliches, existenzielles Forschungsgebiet entdeckt und wissenschaftlich erschlossen. So gesehen ist dein Lebensweg selbst ein sakrotouristischer: ein Unterwegssein mit dem Segen des Heiligen. Mögest du diesen Weg noch lange unter uns und mit uns gehen!

Hans Höffmann Vechta – 2024

Hans Höffmann
Firma Turystyczna i Biuro Podróży
Vechta

Wspólne podróżowanie jako sakroturystyka

Jedną z podstawowych cech antropologicznych jest to, że człowiek jest podróżnikiem. Podróżujemy jako jednostki i jako grupy. Podróżujemy niezależnie od wieku, statusu i pochodzenia. Jesteśmy nomadami i wędrujemy w społeczeństwach, pielgrzymujemy razem i pielgrzymujemy jako jednostki. Tak jak nie można wyobrazić sobie ludzkiej egzystencji bez spotkań i relacji, tak nie można jej sobie wyobrazić bez nieustannej potrzeby mobilności. Dziwnie niespokojni, coś przynagla nas, by wyruszyć na poszukiwanie czegoś i wyruszyć w naszą podróż. Dziś tu, jutro tam [...]. Kto odpoczywa, rdzewieje. Nie tylko w sensie fizycznym, ale także w sensie edukacji, w tym edukacji serca. Bycie w ruchu, podróżowanie ku nowym horyzontom - to cecha naszej natury. Fascynuje mnie ta strona ludzkiej natury. Służenie jej uczyniłem swoim zawodem.

Cyprian Rogowski - a jestem z nim związany od wielu lat - w sposób naukowo usystematyzowany oddaje to, co robię komercyjnie w sposób szczególny, na przykład w kontekście moich osobistych związków z Watykanem. Profesor Rogowski trafnie i przełomowo opisuje pod terminem „sakroturystyka" niezwykłe zjawisko polegające na tym, że odczuwamy silną potrzebę odwiedzania świętych miejsc (sakralnych budowli lub miejsc), czy to okresowo, czy okazjonalnie, starannie zaplanowane lub spontanicznie.

Jako wykładowca na Uniwersytecie w Vechcie miałem już okazję omawiać i dyskutować z nim, Egonem Spiegelem i studentami na wspólnych seminariach uniwersyteckich na temat różnych aspektów. Mój szczególny wkład w tym kontekście dotyczył przede wszystkim doświadczeń w dziedzinie „sakroturystyki", tj. sakroturystyki stosowanej, konkretnej strony „sakroturystyki" i jej realizacji.

Poza krzyżowaniem się sakroturystyki i pasją, z jaką się w niej poruszamy, łączy mnie z jubilatem „polska strona" mojej biografii, która stała się dla mnie tak egzystencjalnie ważna: moja kilkudziesięcioletnia przyjaźń ze św. papieżem Janem Pawłem II, moje związki z polskim episkopatem, moje honorowe obywatelstwo nadane przez miasto Starachowice, liczne pobyty w Polsce i niezliczone przyjacielskie spotkania z wieloma tamtejszymi ludźmi, nie tylko z samym profesorem Rogowskim. Odniosłem się do tego szczegółowo w mojej autobiografii „A jednak", wydanej przez Herdera. Last but not least: Wyjazdy młodzieżowe organizowane przez moją firmę turystyczną byłyby nie do pomyślenia bez polskiej kadry. Jestem z nimi bardzo związany i jestem im wdzięczny.

Moje serce bije - pod wieloma względami - także i przede wszystkim po polsku i dlatego jest dla mnie szczególnym zaszczytem i osobistą przyjemnością pogratulować mojemu polskiemu i niemieckiemu przyjacielowi Cyprianowi Rogowskiemu tego pozdrowienia z okazji jego niezwykle udanej kariery zawodowej - ta pamiątkowa publikacja szczegółowo honoruje jego osiągnięcia - oraz jego imponującej międzynarodowej sieci kontaktów z okazji życia, które do tej pory trwało siedem satysfakcjonujących dekad.

Chciałbym wyrazić życzenie, aby mógł kontynuować w duchu tego, co do tej pory osiągnął dla siebie i dla nas, tak długo, jak to możliwe - obdarzony dobrym zdrowiem oraz własną pewnością siebie i ciepłem serca.

Cyprianie, odkryłeś dla siebie i dla nas temat „sakroturystyki" jako istotną, egzystencjalną dziedzinę badań i otworzyłeś ją naukowo. W tym świetle Twoja życiowa podróż jest sama w sobie sakroturystyką: podróżowaniem z błogosławieństwem sacrum. Obyś kontynuował tę ścieżkę z nami przez długi czas!

Hans Höffmann Vechta – 2024

Ks. prof. dr hab. Jerzy Bagrowicz
Uniwersytet Mikołaja Kopernika
w Toruniu

„Oby mi Bóg dał słowo odpowiednie do myśli" (Mdr 7, 15)

Jubileusz 70-lecia życia księdza profesora Cypriana Rogowskiego, profesora na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie oraz na Uniwersytecie w Vechcie, jest dla autora niniejszego tekstu okazją nie tylko naukowego namysłu nad bogatym dorobkiem naukowo-dydaktycznym oraz publicystycznym i organizacyjnym Jubilata, ale także wspomnieniem wielu osobistych spotkań i współpracy z nim. Odpowiadając więc na prośbę profesora Dr. Egona Spiegela, profesora Uniwersytetu w Vechcie, o artykuł do Księgi Jubileuszowej poświęconej Cyprianowi Rogowskiemu, pozwoliłem sobie przede wszystkim odwołać się do treści moich rozmów z Jubilatem. Wieloletnia znajomość z nim pozwoliła mi wyłowić z pamięci ważniejsze nasze rozmowy o nim, o jego drodze naukowej, dorobku i pasjach oraz roli uniwersyteckich wydziałów teologicznych, o uwarunkowaniach ich działalności zarówno w Polsce, jak i w Niemczech. Wiele rozmów skupiało się wokół pedagogiki religii, jej miejsca w pracy naukowej na uczelni oraz w życiu religijnym wspólnot chrześcijańskich w Polsce i w Niemczech.

Czytelnicy niniejszych refleksji pisanych z okazji jubileuszu 70. urodzin ks. profesora Cypriana Rogowskiego wybaczą mi, że nie będzie to typowa naukowa rozprawa godna okazji,jaką jest tak czcigodny jubileusz. Chciałbym w tym tekście przywołać wspomnienia z rozmów z Jubilatem i jest to podstawowe źródło dla niniejszych refleksji. Innym ważnym źródłem będą refleksje nad tekstami, które wyszły spod jego pióra oraz dokonaniami organizacyjnymi i naukowo-dydaktycznymi Jubilata.

Poznałem Jubilata osobiście w ważnym etapie jego rozwoju na drodze poszukiwań naukowych, u początków naukowej kariery. Spotykaliśmy się dość często, najpierw, gdy mieszkając w Niemczech, studiował na Uniwersytecie w Kassel i jednocześnie pełnił obowiązki duszpasterskie proboszcza parafii. Spotykałem się z nim także nieco później, gdy zdobywał kolejne stopnie naukowych awansów,a następnie był pracownikiem naukowym na Wydziale Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego i dziekanem tegoż wydziału. Śledziłem jego aktywność naukową, liczne inicjatywy wydawnicze. Wieloletnia znajomość z Jubilatem, współpraca z nim przy okazji rozmaitych spotkań i zjazdów dziekanów wydziałów teologicznych, także spotkania w Olsztynie z okazji przewodów habilitacyjnych czy doktorskich pisanych pod jego kierunkiem, dawały okazję do rozmów na temat aktualnych zainteresowań Jubilata, głównie z problematyki katechetycznej oraz pedagogiki religii. Zapraszał mnie do współpracy na przykład z okazji wydawania wielu publikacji katechetycznych oraz pedagogicznoreligijnych, a zwłaszcza „Leksykonu Pedagogiki Religii", którego był inicjatorem i naczelnym redaktorem. Brałem także udział w niektórych organizowanych przez niego sympozjach naukowych. Jubilat przyjeżdżał także na spotkania naukowe w Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Spotkania

te stwarzały dla mnie okazję wymiany sądów z nim o ważnych obszarach wiedzy i życia naukowego na wydziałach teologicznych w Polsce i zagranicą, a także o treści publicystyki Jubilata. Mogę więc powiedzieć, że coraz lepiej rozumiałem główne nurty jego poszukiwań naukowych,zwłaszcza z zakresu pedagogiki religii. Postanowiłem więc na podstawie moich spotkań i rozmów z Jubilatem, napisać o Jubilacie coś w rodzaju wspomnień z tamtego czasu. Od pewnego czasu dochodziły mnie wieści o nowym terenie jego zainteresowań i badań, mianowicie sakroturyzmie. I to będzie ostatnia odsłona moich z nim rozmów, oparta nie tylko o rozmowy z autorem, ale także o treść książki poświęconej tej problematyce.

Nie jest przypadkiem, że tytułując moje refleksje na temat życiowej drogi i naukowych poszukiwań Jubilata, odwołałem się do tekstu z Księgi Mądrości ze Starego Testamentu:„Oby mi Bóg dał słowo odpowiednie do myśli i myślenie godne tego, co mi dano!" (Mdr 7, 17).Ksiądz profesor Cyprian Rogowski jest katolickim kapłanem, a więc z natury sługą Bożego słowa, jest jednocześnie kapłanem w służbie nauki. Odwołując się w tytule mojego tekstu do Księgi Mądrości, chciałem w ten sposób podkreślić wagę mądrości, wagę refleksji naukowej w ogóle, a zwłaszcza w życiu Kościoła. Bez niej religia łatwo może stać się religianctwem, a wiara czymś w rodzaju spłyconej dewocji. Jest to szczególnie ważne w budowaniu miasta, któremu na imię Królestwo Boże, czyli Kościół. Jubilat ma za sobą długą już drogę naukowej refleksji i wpisuje się w troskę Kościoła o wiarę, która jest łaską, ale też cytując św. Bonawenturę, „wiara szuka rozumu" (Fides quaerensintellectum). To właśnie w Toruniu na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika podczas spotkania ze światem polskiej nauki papież Jan Paweł II podkreślił, że „wiara nie lęka się rozumu, ale szuka jego pomocy i pokłada w nim ufność. Jak łaska opiera się na naturze i pozwala osiągnąć pełnię, tak wiara opiera się na rozumie i doskonali go".

Z rozmów z Jubilatem, które prowadziłem podczas naszych spotkań, postanowiłem wybrać tylko niektóre z wątków jego drogi życiowej i naukowych poszukiwań. W kolejnych relacjach moich rozmów będę mówił o nim bardziej koleżeńsko, posiłkując się jego imieniem, bo przecież Cyprian jest głównym bohaterem tej mojej osobistej opowieści.

Zawsze miałem wrażenie, że służbę nauce uprawia Cyprian z cechującym go oddaniemi zaangażowaniem. Szczęśliwy jest ten, dla którego praca jest pasją, a nie jedynie zawodem czy nużącym obowiązkiem. Gdy patrzę na liczne prace naukowe Cypriana, pisane dziś już z perspektywy lat jego doświadczenia naukowego i akademickiego, zauważam, że pisze je coraz chętniej, coraz dojrzalej i coraz bardziej czytelnie, także dla niewtajemniczonych w zawiłości naukowych dyskursów.

Niełatwe początki

Cyprian Rogowski urodził się dnia 24 lipca 1953 roku w Bieżuniu (województwo mazowieckie) jako syn Tadeusza i Sabiny z domu Twarożyńskiej. Do szkoły podstawowej uczęszczał w Bieżuniu, ukończył ją w 1968 roku. Naukę kontynuował w latach 1968-1972 w Liceum im. Św. Stanisława Kostki w Płocku (Niższe Seminarium Duchowne). Jak sam wspominał, był to ważny etap jego intelektualnego i duchowego rozwoju, który rozbudził w nim ciekawość poznawczą. Niewątpliwie były to także początki rodzącego się

zamiłowania do naukowej publicystyki. Jak wspominał w rozmowach, wtedy właśnie odkrył w sobie zdecydowane zamiłowanie do nauk humanistycznych. Z radością oddawał się nauce języków obcych, w tamtym czasie głównie łaciny i języka francuskiego.

Po maturze w 1972 roku Cyprian rozpoczął studia filozoficzno-teologiczne w Wyższym Seminarium Duchownym (Hosianum) w Olsztynie. Jak sam wspomina, wybrał Hosianum, kierując się sugestią ks. Jana Czajkowskiego z parafii Bieżuń, który ukończył WSD w Olsztynie. Cyprian zmuszony został jak większość kleryków owego czasu, do odbycia zasadniczej służby wojskowej w ówczesnej jednostce kleryckiej w Bartoszycach. Była to bardzo trudna próba wytrwania w powołaniu do kapłaństwa, ale jednocześnie ważna szkoła życia, zwłaszcza w obliczu nacisków ideologicznych, którym alumni seminariów duchownych poddawani byli podczas odbywania służby wojskowej. W początku lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku byłem już wykładowcą i wychowawcą w Wyższym Seminarium Duchownym we Włocławku i odwiedzałem alumnów mojego seminarium duchownego właśnie w jednostce wojskowej w Bartoszycach. Wiem, jak bardzo trudna była ich sytuacja, ale wiem też, że zdecydowana większość z nich wytrwała w wierności powołaniu i po odbyciu służby wojskowej wracała do seminarium. Tak też było w przypadku Cypriana. Po tej trudnej szkole życia kontynuował przerwane studia, które ukończył w 1979 roku napisaniem pracy magisterskiej z zakresu teologii dogmatycznej na temat: Średniowieczna angelologia homiletyczna kazań na uroczystość św. Michała ze zbiorów Warmińskich. W indeksie widnieją same oceny bardzo dobre z przedmiotów końcowych (Rigorosum): Pisma Świętego Starego i Nowego Testamentu, Teologii Moralnej, Prawa Kanonicznego i z Teologii Dogmatycznej oraz ocena bardzo dobra wystawiona przez promotora pracy dyplomowej ks. biskupa prof. dr. hab. Juliana Wojtkowskiego. Pracę magisterską obronił Cyprian przed komisją wydziałową na Wydziale Teologicznym KUL w Lublinie, której przewodniczył ks. prof. dr hab. Czesław Bartnik. Dyplom magistra teologii uzyskał dnia 22 maja 1979 roku. Święcenia kapłańskie przyjął w tym samym roku z rąk ówczesnego Biskupa Ordynariusza, a później Prymasa Polski ks. kardynała Józefa Glempa.

Z profesorów Hosianum, jak sam wspomina, cenił szczególnie: ks. biskupa profesora dr. hab. Juliana Wojtkowskiego, ks. prof. dr. hab. Mariana Borzyszkowskiego oraz ks. prof. dr. hab. Władysława Piwowarskiego. Miałem szczęście osobiście poznać tych uczonych. Każdego ceniłem nie tylko za solidną wiedzę, którą przekazywali, ale i też za ciekawe nurty badawcze, którym się poświęcali. Najbliżej dane mi było poznać ks. profesora Władysława Piwowarskiego. Podczas studiów doktoranckich na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim słuchałem jego wykładów ze wstępu do teologii pastoralnej. Był to jeden z najznakomitszych polskich socjologów religii drugiej połowy ubiegłego wieku. Miałem kontakt z nim wielokrotnie, potem już na stopie koleżeńskiej. Z profesorami, których wspomina Cyprian jako znaczących dla jego naukowej drogi, spotykałem się także na łamach „Ateneum Kapłańskiego", którego byłem redaktorem naczelnym w latach 1978 – 1997. Znam ich dorobek naukowy i nie dziwię się, że to właśnie oni owocnie kształtowali Cypriana w ważnym etapie jego życia. Lata te nie były łatwe dla tych, którzy pragnąc zdobywać kolejne stopnie naukowe w kraju lub za granicą, odbywali studia specjalistyczne w zakresie teologii, filozofii lub na innych wydziałach wyższych uczelni. I te niełatwe ścieżki także były udziałem Cypriana. Lata 1980-1981 spędził na studiach

w Rzymie. Następnie wrócił do pracy parafialnej w swojej macierzystej diecezji. Nie przestał jednak zabiegać o możliwość dalszego specjalistycznego kształcenia.

Ważny etap jego naukowego rozwoju

W 1986 roku władze diecezjalne pozwoliły mu na odbycie studiów doktoranckich w Republice Federalnej Niemiec na terenie diecezji Fulda, na Uniwersytetach w Getyndze i Kassel. Na uniwersytecie w Kassel Cyprian studiował na Wydziale Nauk Humanistycznych katechetykę i pedagogikę religii. Twierdzi, że interesowała go również psychologia religii. Na Wydziale Humanistycznym zdobył stopień doktora filozofii w zakresie pedagogiki religii. Jego doktoratem kierował profesor Herbert Zwergel.

Na tym etapie poznałem Cypriana najpierw jako studenta studiów doktoranckich w Kassel, a także jako duszpasterza w niemieckiej parafii Wahlsburg. Jak mówił mi wtedy, było to dla niego całkowicie nowe doświadczenie. Praca w diasporze katolickiej oznacza, że mniejszość wiernych Kościoła katolickiego żyje w rozproszeniu i często samotnie w swojej wierze. W regionach, w których mniej niż osiem procent ludności to katolicy, wiele wysiłku wymagało poznanie wspólnoty wiary, przekazywanie wiary dzieciom i młodzieży oraz utrzymanie infrastruktury kościelnej. Dzieło misyjne (Bonifatiuswerk) promuje przekazywanie wiary, miejsca spotkań i wspólnoty, a także towarzyszenie w akcjach duszpasterskich katolikom, którzy żyją wiarą w sytuacji mniejszości. „Musiałem niejako od nowa odnajdywać się w tej jakże odmiennej sytuacji duszpasterskiej i odmiennych uwarunkowaniach kulturowych" – wspomina Cyprian. Ten całkowicie inny profil pracy duszpasterskiej w diasporze katolickiej łączył się przede wszystkim z poznawaniem nowego środowiska, innej mentalności wiernych i ze zdobywaniem nowych doświadczeń. Praca ta pozwoliła Cyprianowi spojrzeć na ekumenizm od strony praktycznej, co miało też znaczący wpływ na rozumienie pedagogiki religii w obszarze języka niemieckiego.

Na moje pytania o relację katechetyki i pedagogiki religii w niemieckim systemie studiów Cyprian zdecydowanie podkreślał, że nie można zrozumieć pedagogiki religii uprawianej w obszarze języka niemieckiego bez osobistego doświadczenia tych relacji. Mówił m.in.: „Wieloletni pobyt w Niemczech pozwolił mi merytorycznie spojrzeć na tę dyscyplinę i poglądy oraz stanowiska znaczących reprezentantów". Warto pamiętać, że mając na uwadze pedagogikę religii i katechetykę, najbardziej konstruktywne wypowiedzi na ten temat znajdujemy w dokumentach Synodu w Würzburgu (1974-75). Widoczna jest tu precyzyjność stosowanej terminologii i wyraźne rozróżnienie szkolnej lekcji religii i katechezy parafialnej. Szkolna lekcja religii rozumiana jest jako przedpole dla katechezy.

Stwierdzenia Cypriana na ten temat były dla mnie ważne także ze względu na moje wykłady tych subdyscyplin w UMK w Toruniu. Wcześniej, jeszcze w latach sześćdziesiątych ubiegłego wieku, na KUL pisałem pracę magisterską na temat prekatechezy w systemie katechezy francuskiej. Gdy sięgałem do literatury niemieckiej tamtego okresu, spotykałem się z terminem Vorfeld der Katechese, czyli przedpole katechezy. Już jako habilitowany nie miałem kłopotów z pracą nad pedagogiką religii i przyswajaniem jej dorobku w polskim środowisku, nad rozróżnianiem katechetyki od pedagogiki religii. Niektórzy z polskich katechetyków oskarżali mnie jednak o likwidowanie katechetyki

na rzecz pedagogiki religii. Sądzę, że dziś już nie mają wątpliwości. Na Wydziale Humanistycznym, potem na Wydziale Nauk Pedagogicznych UMK mogłem spokojnie realizować rozwój pedagogiki religii, a na Wydziale Teologicznym wykładałem katechetykę. Założone przeze mnie czasopismo „Paedagogia Christiana" powstało na Wydziale Humanistycznym UMK i potrafiło zachować wierność tym subdyscyplinom. Istnieje dzięki Bogu do dziś i jest fachowo redagowane przez profesora Jarosława Horowskiego.

Czytelnicy wybaczą mi dość obszerny wypad poza historię drogi naukowego rozwoju Cypriana, ale wynikało to niejako z refleksji nad torami jego myśli i działania w okresie, gdy kształtowała się pedagogika religii w Polsce, a nasz Jubilat miał w tym znaczący udział.

Na drodze rozwoju naukowego Cypriana wpłynął na niego wspomniany już wyżej profesor HerbertZwergel. Jak wielokrotnie wspominał Cyprian, „jako mój promotor był bardzo wymagający na seminariach, zwracał szczególną uwagę na metodologię". Temat pracy doktorskiej Cypriana: Die Entwicklung der katholischen Religionspädagogik in Polen und in der Bundesrepublik Deutschland nach dem II. Vatikanischen Konzil. Einevergleichende Untersuchung (Paderborn 1995) ukazuje bardzo ważną okoliczność dla rozwoju dalszych poszukiwań badawczych Cypriana. Podkreślał, że ze wszystkich profesorów na uniwersytecie w Kassel właśnie profesor Zwergel wywarł na niego największy wpływ. Pisanie pracy doktorskiej na temat rozwoju katolickiej pedagogiki religii w Polsce i w Niemczech pozwoliło mu nie tylko na dokonanie metodologicznie uporządkowanego porównania dróg rozwoju tych subdyscyplin, ale także pomogło dostrzec oryginalność polskiego ujęcia, uwarunkowanego sytuacją różnych potrzeb obu tych środowisk. Dało mu nadto okazję przyjrzenia się rozwojowi pedagogiki religii jako nauki na Zachodzie, szczególnie w Niemczech. Jak Cyprian wielokrotnie podkreślał, przede wszystkim ukazało mu inne spojrzenie na uprawianie teologii, szczególnie wynikające z pluralizmu religijnego i światopoglądowego, widocznego o wiele wyraźniej w Niemczech niż w Polsce.

Drogi powrotu do świata polskiej nauki

Cyprian podkreślał, że doświadczenie niemieckie wywarło duży wpływ na jego pracę naukowo-dydaktyczną, zwłaszcza dotyczącą metodologii porównawczej pedagogiki religii. Przyszedł jednak taki okres w jego życiu, gdy zaczął nawiązywać kontakty z polskimi środowiskami naukowymi. Przede wszystkim nawiązał kontakt z ks. profesorem Mieczysławem Majewskim, kierownikiem Instytutu Pastoralnego na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim i kierownikiem Katedry Katechetyki. Pod jego kierunkiem obronił na KUL pracę doktorską z teologii. Był też zapraszany przez księdza profesora Majewskiego z serią wykładów dla studentów katechetyki na KUL. W polskich czasopismach naukowych coraz częściej pojawiały się jego prace z katechetyki i pedagogiki religii. To pozwoliło mu na przygotowanie rozprawy habilitacyjnej na temat: Hermeneutyczno-dydaktyczny wymiar symbolu i implikacje pedagogicznoreligijne. Studium pedagogicznoreligijne w wymiarze interdyscyplinarnym. Otrzymał stopień doktora habilitowanego w zakresie teologii. W roku 2000 został profesorem nadzwyczajnym Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie i kierownikiem Katedry Katechetyki i Pedagogiki Religii na tym wydziale, a w 2002 prezydent RP nadał mu tytuł

profesora nauk teologicznych. W latach 2002-2005 oraz 2005-2008 był dziekanem Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego. W 2003 roku został profesorem zwyczajnym, a w 2015 profesorem w Katedrze Turystyki, Rekreacji i Ekologii Wydziału Nauk o Środowisku UWM. Był członkiem Komitetu Nauk Teologicznych PAN.

Zostałem zaproszony do oceny jego dorobku naukowo-dydaktycznego i publicystycznego w przewodzie habilitacyjnym i do tytułu profesora nauk teologicznych. I tak toczyło się życie Cypriana w środowisku Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego. Podczas moich pobytów w tym środowisku zorientowałem się, że Cyprian nie tylko sprawnie kieruje wydziałem, ale i sam wiele publikuje, jest bardzo skuteczny w budzeniu inicjatyw wydawniczych, także w wymiarze międzynarodowym.

O organizacyjnej aktywności Jubilata

W rozmowach Cyprian chętnie opowiadał o kontaktach naukowych, które nawiązał z ludźmi za granicą. W Polsce, jak już wspominałem, nawiązał wiele kontaktów z wielu różnymi ośrodkami naukowymi. Niektóre z nich rodziły się wtedy, gdy Cyprian doktoryzował się na Katolickim Uniwersytecie Katolickim, inne nieco później, gdy zaczął pracować na Wydziale Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, zwłaszcza wtedy, gdy został dziekanem. Wtedy niejako okazyjnie nawiązywał kontakty podczas spotkań z dziekanami, także podczas sympozjów czy spotkań w pracach Komitetu Teologicznego Polskiej Akademii Nauk. Ważne dla niego były także spotkania z Chrześcijańską Akademią Teologiczną, a zwłaszcza ks. profesorem Bogusławem Milerskim, znawcą problematyki z zakresu pedagogiki religii, późniejszym rektorem tej uczelni.

Znajomość języka niemieckiego i tamtejszych środowisk naukowych umożliwiała mu kontakty z ośrodkami w Vechcie, na Uniwersytecie Wiedeńskim, na Fakultecie Teologicznym Monachijskiego Uniwersytetu oraz Fakultecie Teologicznym w Essen. Szczególnie ceni sobie wymianę naukową z ośrodkiem w Vechcie. Profesor tego Uniwersytetu Egon Spiegel jest także wykładowcą na Wydziale Teologii UWM w Olsztynie, a Cyprian jest częstym gościem z wykładami na Uniwersytecie w Vechcie. To jedynie wybrane przejawy kontaktów Cypriana z zagranicznymi ośrodkami naukowymi w Europie i poza jej granicami.

Cyprian ma w swoim dorobku następujące granty: grant ministerialny (KBN) na temat rozwoju religijności dzieci przedszkolnych; trzyletni grant europejski: Kircheund Erziehung in Europa. Politik und Religion; grant ministerialny: TransMOBIL— Transkulturowe kształtowanie rzeczywistości w ramach globalnych procesów kohezyjnych: społeczna relewancja i praktyczne wymiary mobilności. Transdyscyplinarny projekt badawczy w kooperacji międzynarodowej. Jako profesor na Wydziale Teologicznym, a potem także na Wydziale Nauk o Środowisku UWM oraz uczelniach zagranicznych wypromował jedenastu doktorów i około 170 licencjatów i magistrów.

Nie jest moim zamiarem wspominanie tu o organizowanych przez Cypriana sesjach i sympozjach naukowych, nie jest to bowiem opinia do kolejnych awansów Cypriana, bo to, co istotne dla życia profesora i jego miejsca w społeczności akademickiej, osiągnął w dość krótkim czasie.

W trosce o tożsamość studium teologii i pedagogiki religii

Chciałbym wrócić do moich wspomnień i rozmów prowadzonych z Cyprianem. Przy okazji współpracy z nim na poziomie dziekanów Wydziałów Teologicznych rozmawialiśmy nie tylko o naszych niejako zawodowych sprawach, a więc organizacji kolejnych zjazdów, sympozjów, ale staraliśmy się o skupienie naszej uwagi także na sytuacji w systemie studiów teologicznych w Polsce i na świecie. Jako teologowi i pedagogowi, który przez studia w Getyndze i Kassel mógł dość dobrze zorientować się w statusie tych studiów Niemczech, stawiałem pytania w rodzaju: „Jak oceniasz z perspektywy czasu tożsamość teologii w uniwersytecie? Jak widzisz dzisiaj rolę uniwersytetu, szczególnie w świetle tendencji neomarksistowskich, modnych w naukach humanistycznych? Jakie miałeś wrażenia z kontaktów ze studentami na uniwersytecie?"

Próbując odpowiedzieć na moje pytania, Cyprian podkreślał, że analizując dotychczasową politykę oświatową, można wskazać na niektóre bardzo istotne elementy, zwłaszcza w kontekście stawianego pytania o jakość współczesnego uniwersytetu, szczególnie w Europie. Uniwersytety stoją przed ogromnym wyzwaniem, mając na uwadze zagrożenia ideologiczne związane właśnie z tendencjami neomarksistowskimi. Uniwersytet powinien jeszcze bardziej realizować swoje posłannictwo wynikające z idei słowa universitas, do istoty jednoczącej się Europy należy bowiem idea jedności w różnorodności. Europa potrzebuje uniwersytetów z klarownym profilem kształcenia i jasną tożsamością, filozofia i teologia powinny stanowić istotną część dyscyplin uniwersyteckich, uniwersytety bowiem mają nie jedynie przekazywać wiedzę i przyczyniać się do zdobywania kwalifikacji i umiejętności, ale także formować człowieka w sposób integralny.

Cyprian podkreślał, że przez powstanie fakultetów teologicznych w Polsce także pedagogika religii może liczyć na zadomowienie się w kulturze i nauce, jak również na dalszy rozwój. Chodzi o jej nowe rozumienie, zwłaszcza w wymiarze interdyscyplinarnym. Cenna pozostaje perspektywa interdyscyplinarnych powiązań naukowych, relacji dyscyplin teologicznych i praktycznoteologicznych z pedagogiką, psychologią, socjologią, socjologią religii, naukami kulturoznawczymi i religioznawstwem. Zdaniem Cypriana bardzo ważne zagadnienia, które stają przed wydziałami teologicznymi, to pluralizm w teologii i Kościele jako problem i zadanie w sytuacji powszechności szkolnego nauczania religii. To także pytania o opcje teologiczne wobec pluralizmu życia religijnego chrześcijan (trudności przekazu religijnego jako problem teologiczny i dydaktyczno-religijny), o odpowiedzialność Kościoła i teologii w kontekście pedagogiki religii (treści eklezjologiczne jako problem hermeneutyczny). Również na podkreślenie zasługuje perspektywa ekumeniczna, która niejednokrotnie w refleksji pedagogicznoreligijnej przejawia się jeszcze jedynie jako postulat. O studentach mówił zawsze z sympatią.

Jakie ze swoich licznych książek i artykułów uważa za najcenniejsze?

Jubilat podkreślał, że są to między innymi: jego praca doktorska, rozprawa habilitacyjna na temat: Hermeneutyczno-dydaktyczny wymiar symbolu i implikacje pedagogicznoreligijne, Leksykon pedagogiki religii, Podręcznik pedagogiki religii, a szczególnie ostatnio wydana praca Sakroturyzm w dobie globalizacji. Studium transdyscyplinarne.

Ceni Leksykon pedagogiki religii. Jest to praca zbiorowa, bardzo cenna, jej redaktor zgromadził wiele materiału z zakresu pedagogiki religii oraz innych subdyscyplin. Do współpracy w jego powstaniu zaprosił wielu pedagogów, pedagogów religii i katechetyków.Od 2002 roku założyciel i redaktor naczelny renomowanego (międzynarodowego, interkulturowego i interdyscyplinarnego) czasopisma pedagogicznoreligijnego KERYKS, wydawanego w języku angielskim, niemieckim i polskim w LIT Verlag w Niemczech.

Nie chciałbym rozszerzać listy cenionych publikacji Jubilata, ani też ich recenzować, nie o to bowiem chodzi w tej publikacji. Warto zaznaczyć, że Jubilat jest redaktorem prac zbiorowych, w których znaleźli się także autorzy zagraniczni. Pozwolę sobie tutaj przywołać mniej znaną, ale znaczącą pracę zbiorową z katechetyki opracowaną pod jego redakcją pt. Katecheza dorosłych w teorii i praktyce. Impulsy – wyzwania – perspektywy, wydaną przez Towarzystwo Naukowe KUL. Książka ta jest publikacją materiałów z sympozjum, które odbyło się na Wydziale Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Oczywiście nie jest to podręcznik, ale – jak to zaznaczył Cyprian w podtytule – są w tej publikacji nakreślone perspektywy rozwoju ważnego nurtu pracy Kościoła, jakim jest praca w ramach formacji ludzi dorosłych. Jak w innych tego rodzaju wydarzeniach i pracach zbiorowych pod jego redakcją, potrafił zaprosić nie tylko polskich, ale i zagranicznych specjalistów z tej dziedziny. Dwa wykłady na wspomnianym sympozjum wygłosił profesor Dieter Wagner, wykładowca pedagogiki religii na Fakultecie Teologicznym w Fuldzie oraz na Uniwersytecie w Marburgu.

Dlaczego przejście od teologii i pedagogiki religii do sakroturyzmu?

Zdaniem Cypriana sakroturyzm nie oznaczał dla niego rozejścia się z pedagogiką religii czy teologią, ale był jakąś naturalną konsekwencją rozstania się z Wydziałem Teologii UWM. Kiedy dowiedziałem się o nowym wyzwaniu, które pojawiło się na drodze jego naukowej pracy w UWM, byłem pewien, że Cyprian musiał podjąć wiele trudu, aby wejść w problematykę sakroturyzmu. Jak zwykle zabrał się do penetrowania warstw tej problematyki z właściwą dla niego pasją i zaangażowaniem. Jego zdaniem kierunek ten powinien być na Wydziale Teologii, o co też zabiegał w rozmowie z ks. arcybiskupem Ziembą. Ostatecznie o realizację tego pomysłu do Wielkiego Kanclerza Wydziału Teologii UWM i o przejście na inny wydział wystąpił prof. Mirosław Krzemieniewski, dziekan Wydziału Nauk o Środowisku. Tak więc istotny wkład w powstanie tego kierunku i jego umiędzynarodowienie stał się zasługą Cypriana.

Nie byłem początkowo zbyt dobrze zorientowany w szczegółach tej bądź co bądź nowej dla mnie dyscypliny i stąd moje pytania, które zadawałem Cyprianowi, na przykład: „Jakie najważniejsze zagadnienia są przedmiotem tej dyscypliny?" Cyprian wyjaśniał mi, że przedmiot badań zjawiska sakroturyzmu sprowadza się nie tylko do kwestii związanych z turystyką religijną i pielgrzymkową. Sakroturyzm w jego rozważaniach jest rozumiany szeroko, zwłaszcza w kontekście dialogu międzykulturowego, a nawet transkulturowego i międzyreligijnego. Zwracał także uwagę na niebezpieczeństwo mieszania sakroturystyki i sakroturyzmu jako dyscypliny naukowej. Stwierdziłem, że zbyt mało wiem o tym, aby podejmować z Cyprianem dalszą dyskusję na ten temat, a zwłaszcza polemizować z jego ujęciami.

Jestem pewien, że musiał uczciwie przejąć się poznaniem treści tej nowej dyscypliny, którą przybliżał naszym naukowym środowiskom i której uczy studentów. Cyprian w rozmowie odsyłał mnie do swego podręcznika o sakroturyzmie, w którym przywołuje obszerną literaturę na temat turyzmu jako dyscypliny naukowej o charakterze interdyscyplinarnym, a następnie także dostępne prace o sakroturyzmie. W jego pracy o sakroturyzmie znajdziemy najpierw wiele o turyzmie jako zjawisku w dobie globalizacji, a następnie o sakroturyzmie. Dla mnie najciekawsze w tej pracy są następujące rozdziały: IV – Fenomen sakroturyzmu w dialogu interkulturowym, rozdział V – Fenomen sakroturyzmu w dialogu interreligijnym, rozdział VI – Perspektywy sakroturyzmu. Lektura tych rozdziałów przekonała mnie, że trud pracy Cypriana zaowocował bardzo poważnymi i pogłębionymi refleksjami nad tym ważnym dziś zagadnieniem.

Jeśli zdążę, biorąc pod uwagę mój wiek, obiecuję sobie, że po spokojnej lekturze tej pracy z Cyprianem spotkamy się i znajdziemy nieco czasu na dyskusję o sakroturyzmie i jego książce.

Miałem okazję zapytać Cypriana także o sakroturystykę w jego życiu, zwłaszcza że jest on znakomicie zorientowany w teorii naukowej sakroturyzmu. „W sakroturystyce jestem obecny, współpracując z Höffmanns Akademie w Wiechcie" – odpowiedział. Szczegółów tej współpracy nie zdradził. Podejrzewam, że przy swoich licznych obowiązkach ma niewiele czasu na realizację praktycznej i osobistej strony tej okazji. Gdy pytałem o jego aktywność fizyczną, a także o odpoczynek po pracy, zdradził, że chętnie pracuje w ogrodzie, gdy ma czas spaceruje, zwłaszcza gdy ma okazję podziwiać piękno przyrody.

Zamiast zakończenia

Profesor Marek Szulakiewicz celnie zauważa, że „należy jednostronnemu, temporalnemu sposobowi bycia współczesnego człowieka przeciwstawić otwartość mądrości, która zabrania zatrzymywać się przy (w) „teraz" i pomaga zwrócić się ku rzeczywistości ukrytej pod powierzchnią pragnień. Właśnie mądrość jest w stanie ocalić moment indywidualno-historyczny w naszym myśleniu, a jednocześnie nie przekreślać teoretycznego świata prawdy". Mądrość jest bowiem związana z sądem wartościującym i postawą wartościującą, a nie jedynie z sądem poznawczym.

Dlatego nie w wiedzy należy też szukać istoty mądrości. Trzeba jej szukać w tym „czymś", czego brakuje komputerowi, gdyby wpisać w niego całą naszą wiedzę. W takim „komputerowym" spojrzeniu na wszechświat brakuje właśnie wartości (Szulakiewicz). Brak światopoglądu opartego na mądrości i na wartościach jest odczuwany szczególnie dzisiaj, w sytuacji przebudowy kultury, wolności i pluralizmu. Wydaje się, że takie wartościujące, mądrościowe spojrzenie na ideę sakroturyzmu pozwoliło Cyprianowi nakreślić jego podstawy. Jest to osiągnięcie, z którego korzystać będą szczególnie ci, dla których sakroturyzm jest okazją pogłębionego oglądu współczesnego życia, będzie to także interesujące nie tylko dla wierzących.

Szanując trud naukowych poszukiwań Jubilata, pozwalam sobie przywołać na koniec słowa biblijnej pochwały mądrości. Niech będzie ona dla Cypriana drogą wdzięczności Bogu za Jego dary i szkołą pokory w obliczu Majestatu Najwyższego:

„Umiłowałem ją nad zdrowie i piękność
i wolałem mieć ją aniżeli światło,
bo nie zna snu blask od niej bijący. /…/
Jest bowiem dla ludzi skarbem nieprzebranym:
ci, którzy go zdobyli, przyjaźń sobie Bożą zjednali,
podtrzymani darami, co biorą początek z karności" (Mdr 7, 10.13-14).

Ks. prof. Jerzy Bagrowicz Włocławek – 2024

Prof. dr hab. Mirosław Krzemieniewski
Wydział Nauk o Środowisku
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski
W Olsztynie

Wspomnienia o przyjaźni starszych panów

Najczęściej przyjacielskie relacje zaczynają się w wieku szkolnym, na studiach i zawsze jest w tym, co najmniej mała iskierka spontaniczności. Takie zachowanie przede wszystkim dotyczy ludzi młodych. Jednak istnieją jak w każdej regule wyjątki, czego przykładem są moje przyjacielskie relacje z Cyprianem.

Poznaliśmy się, będąc pracownikami Uniwersytetu Warmińsko Mazurskiego w Olsztynie. Byliśmy już wtedy profesorami, ale na dwóch całkowicie różnych Wydziałach – Cyprian na Wydziale Teologicznym, natomiast ja na Wydziale Inżynierii Środowiska i Rybactwa. Cyprian był dziekanem Wydziału Teologii i uczestniczył w pracach Uczelnianej komisji do spraw kadr, której byłem przewodniczącym. Ta współpraca układała się bardzo dobrze. Po oficjalnych posiedzeniach komisji rozmawialiśmy w wąskim gronie o Uczelni. Cyprian bardzo często podawał dobre rozwiązania na przykładzie uczelni niemieckich ze szczególnym wyróżnieniem Uniwersytetu w Vechcie. Ponieważ Uniwersytet w Olsztynie był młodą uczelnią, staraliśmy się skorzystać z Jego dobrych wskazówek. Należy pamiętać, że w czasie oficjalnych zebrań Cyprian jest zawsze bardzo skupiony, poważny, natomiast na przykład w czasie piknikowych spotkań radosny, bardzo życzliwy. Jego gra na harmonijce ustnej budzi podziw. Po jego wystąpieniach powtarzałem – fantastycznie grasz i może to być Twoja trzecia profesja. Wielu uczestników takich spotkań potwierdzało moją opinię. Nigdy nie brałem pod uwagę takiej sytuacji, że razem będziemy pracować na jednym Wydziale. A tak się właśnie stało.

Cyprian zakończył kadencję dziekana na Wydziale Teologii, natomiast ja zostałem dziekanem Wydziału Inżynierii Środowiska i Rybactwa. Na moim Wydziale utworzyliśmy nowy kierunek kształcenia studentów turystyka i rekreacja. Rozmawiając z Cyprianem, doszliśmy do wniosku, że może to być jedyny taki kierunek kształcenia, w którym studenci otrzymają szerszą wiedzę na temat turystyki sakralnej. Aby ten pomysł zrealizować, Cyprian musiał pracować na moim Wydziale, bo takie były przepisy. Była to trudna decyzja dla Cypriana, ale zdecydował się. Dlaczego trudna? Bo musiał poprowadzić zajęcia ze studentami całkowicie innymi w porównaniu ze studentami z Wydziału Teologii. Ja również dyskretnie obserwowałem, jak zachowują się studenci, którzy mają zajęcia z duchownym. Relacje były od początku wspaniałe. I tutaj należy wspomnieć o naszej koleżance Ewie Paturej, która w tym czasie była prodziekanem. Czuwała nad prawidłowym przebiegiem zajęć, słuchała opinii studentów. Aby sprostać tym obowiązkom, poświęcała również swój prywatny czas. Nowy przedmiot w programie kształcenia i sposób jego realizacji został pozytywnie oceniony przez Polską Akademię Akredytacyjną. Po tym sukcesie przyszedł następny. Egon Spiegel, przyjaciel Cypriana, zgodził się po-

prowadzić wykłady i seminaria jako wizytujący profesor. Władze Uniwersytetu doceniły pracę dydaktyczną Egona i Senat przyznał mu tytuł honorowego profesora Uniwersytetu Warmińsko Mazurskiego w Olsztynie.

Cyprian pomagał także studentom kierunku turystyka i rekreacja przy organizacji praktyk zawodowych w Niemczech. Wykorzystał swoje bardzo dobre znajomości z panem Hansem Höffmannnem, właścicielem największej firmy turystycznej w Europie. Przygotował też projekt badawczy dotyczący sakroturyzmu na Warmii i Mazurach. Należy podkreślić, że fragmenty tego projektu są wciąż realizowane w ramach zajęć dydaktycznych. Natomiast Cyprian postanowił zwieńczyć swoją pracę na kierunku turystyka i rekreacja wyjątkową książką *Sakroturyzm w dobie globalizacji – Studium transdyscyplinarne*, która została wydana w 2018 roku. Na podkreślenie zasługuje rozdział *Słowo wprowadzające*, którego autorem jest Egon Spiegel, serdeczny przyjaciel Cypriana. Ta książka ma swój wielki wkład w doskonalenie kierunku turystyka i rekreacja na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie.

Ten kierunek kształcenia zacieśnił nasze przyjacielskie relacje. Jednak teraz pozostały nam tylko wspomnienia, ponieważ zakończyliśmy pracę na Uniwersytecie w Olsztynie. Koleżanka Ewa Paturej i ja jesteśmy już emerytami. Cyprian pracuje na Uniwersytecie w Vechcie. Uważam, że jednak zrobiliśmy COŚ dobrego dla społeczności akademickiej. Teraz przyszedł czas na pisanie wspomnień.

Prof. dr hab. Mirosław Krzemieniewski Olsztyn – 2024

Dr Stanisław A. Wargacki SVD

Cherished Military Friendship. A Concise Recollection of Joint Military Service with Cyprian Rogowski

Military friendship is a unique type of relationship. Standing up shoulder-to-shoulder in difficult situations can create a strong bond and lay the foundation for a friendship that can last an entire lifetime. In 1972-1974, Cyprian Rogowski and I did our military service in Bartoszyce (Bartenstein). The fall of 1972 marked also the date of our entry into Major Seminaries. After several weeks at the seminary, however, our studies were interrupted as we both received military draft assignments to the unit in Bartoszyce.

The military unit into which we were conscripted had a unique character, for it was a unit designed for clerical students. During the Communist era in Poland, several such units functioned between 1959 and 1980, with some 3,500 seminarians passing through them. In 1966-1968, the later-Blessed martyr Fr. Jerzy Popiełuszko – chaplain of the Warsaw „Solidarity" Movement and defender of human rights, who was murdered by the Security Service officers on October 19, 1984 – also spent two years in the clerical unit in Bartoszyce.

The Communist plan to conscript diocesan and religious seminarians for military service was not combat-oriented and did not contribute in any way to the defense of the country. Indeed, these units were more like military labor camps. The seminarians were usually used to perform physical labor on the grounds of various military facilities, or in the surrounding Collective State Farms that existed at the time. On the other hand, the real military training was only minimal. The Communist authorities of the time had a purpose other than a military one for the functioning of clerical military units; their purpose was purely political and ideological. The forced conscription of seminarians into the army was also a form of the repressive policy of the totalitarian state against the Roman Catholic Church. The barracked seminarians were subjected to intensive ideological indoctrination in the Marxist-Leninist spirit, and the Church, bishops, and the priesthood were depicted in a disgusting manner. Seminarians were also harassed for their religious practices while on the barracks grounds; possession of the Holy Bible or any theological or spiritual books was strictly forbidden. In short, the Communist authorities of the time were primarily concerned with drawing seminarians away from their priestly vocation. This goal was carried out by carefully selected commanders, i.e., political officers, whom we called „spiritual fathers". Special speakers were regularly invited to the army barracks to give lectures covering religious studies, ethics and selected topics in Church history.

As I mentioned, our military unit was located in Bartoszyce, where three military companies were barracked in a 3-story building, with a total of about 150 soldiers. Two-thirds of this group were seminarians, and the remaining soldiers were not. We called them „civilians". Their task was to cooperate with political officers.

The company of Cyprian was located on the 1st floor of the military barracks building, and mine on the 3rd floor. On a daily basis, I was able to meet with Cyprian in the military canteen; other occasions to meet were political indoctrination sessions held by guest speakers representing the atheistic view of religion. It was during these sessions that Cyprian posed a real challenge to the speakers, as he even then stood out for his scientific abilities. His knowledge, erudition and inquisitiveness often left the speaker baffled, as he asked the kind of questions that were hard for them to answer in a rational way.

Another occasion for our meetings together were sports competitions, which were staged between military companies and other military units from the Bartoszyce area. Cyprian, in addition to his intellectual talents, also displayed great physical fitness; so much so that he took the top positions in soldiers' sports competitions, such as bar pullover, weightlifting, push-ups, rope climbing, etc.

From time to time, all of us seminarians were given permission to go out into the city, and then we had a chance to go to Confession and participate in the Eucharist at St. John the Evangelist parish. These outings were also a Day of Recollection for us, as we could listen to spiritual and theological talks given by the pastor of the parish or by visiting professors from one of the Major Seminaries. We were then able to share our experiences and ideas, and freely discuss topics of interest.

After completing military service, Cyprian and I parted ways. We returned to the Major Seminaries to continue our interrupted spiritual-intellectual formation. After his priestly ordination, Cyprian's ministry as a clergyman of the Diocese of Warmia was focused on scientific pedagogical activities. As for me, after being ordained as a Divine Word Missionary (SVD), I left Poland to carry out my missionary ministry in Papua New Guinea (10 years), and then to study anthropology in the United States (5 years).

We were able to renew our friendship, forged in the army, many years later, when Cyprian, as an already distinguished Professor, invited me to write some entries for a monumental and innovative work on the Polish publishing market. This was the *Leksykonpedagogikireligii* (2007) [Lexicon of the Pedagogy of Religion], of which he was the editor. Since then, we have maintained regular contact, which I value very much, as meetings and talks with Cyprian are always inspiring; I learn something new every time we communicate with each other. His approach in pursuing science, which is interdisciplinary, as well as international and intercultural, is for me a role model of a 21st century scientist. The journal KERYKS, of which Cyprian is the editor, is an example of such an attitude.

Recalling today the military experience from a half-century ago can evoke mixed feelings. On the one hand, military service at the time seemed like a harsh time of political indoctrination and a forced break from the Seminary training. On the other hand, had it not been for military service, I would not have met and been able to become friends with Cyprian.

Cyprian's birthday, which falls on the 24th of July (by coincidence mine is on this day as well), is a good opportunity to reminisce and to hope that all the best is yet to come[…], for, as the well-known aphorism goes, „God writes straight with crooked lines". Thank you, Cyprian, for being my friend! PLURIMOS ANNOS!

Dr Stanisław A. Wargacki SVD Pieniężno – 2024

Dr Stanisław A. Wargacki SVD

Pielęgnowana przyjaźń wojskowa. Zwięzłe wspomnienie wspólnej służby wojskowej z Cyprianem Rogowskim

Wojskowa przyjaźń to wyjątkowy rodzaj relacji. Stawanie ramię w ramię w trudnych sytuacjach może stworzyć silną więź i położyć podwaliny pod przyjaźń, która może trwać całe życie. W latach 1972-1974 razem z Cyprianem Rogowskim odbywaliśmy służbę wojskową w Bartoszycach (Bartenstein). Jesień 1972 roku to także data wstąpienia do Wyższych Seminariów Duchownych. Po kilku tygodniach pobytu w seminarium nasze studia zostały jednak przerwane, gdyż obaj otrzymaliśmy przydziały wojskowe do jednostki w Bartoszycach.

Jednostka wojskowa, do której zostaliśmy wcieleni, miała wyjątkowy charakter, gdyż była to jednostka przeznaczona dla kleryków. W okresie komunizmu w Polsce w latach 1959-1980 funkcjonowało kilka takich jednostek, przez które przewinęło się około 3500 kleryków. W latach 1966-1968 dwa lata w jednostce kleryckiej w Bartoszycach spędził także późniejszy błogosławiony męczennik ks. Jerzy Popiełuszko – kapelan warszawskiej „Solidarności" i obrońca praw człowieka, zamordowany 19 października 1984 r. przez funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa.

Ówczesne władze komunistyczne miały inny niż militarny cel funkcjonowania kleryckich jednostek wojskowych; ich cel był czysto polityczny i ideologiczny. Komunistyczny plan wcielania kleryków diecezjalnych i zakonnych do służby wojskowej nie miał charakteru bojowego i w żaden sposób nie przyczyniał się do obrony kraju.

Przymusowy pobór kleryków do wojska był także formą represyjnej polityki totalitarnego państwa wobec Kościoła rzymskokatolickiego. Seminarzyści byli poddawani intensywnej indoktrynacji ideologicznej w duchu marksistowsko-leninowskim, a Kościół, biskupi i kapłaństwo były przedstawiane w obrzydliwy sposób. Seminarzyści byli również szykanowani za swoje praktyki religijne na terenie koszar; posiadanie Pisma Świętego lub jakichkolwiek książek teologicznych lub duchowych było surowo zabronione. Krótko mówiąc, ówczesnym władzom komunistycznym zależało przede wszystkim na odciągnięciu seminarzystów od ich kapłańskiego powołania. Cel ten był realizowany przez starannie wybranych dowódców, tj. oficerów politycznych, których nazywaliśmy „ojcami duchowymi". Do koszar regularnie zapraszano specjalnych prelegentów, którzy wygłaszali wykłady z zakresu religioznawstwa, etyki i wybranych zagadnień z historii Kościoła.

Jak wspomniałem, nasza jednostka wojskowa znajdowała się w Bartoszycach, gdzie w trzypiętrowym budynku koszarowym stacjonowały trzy kompanie wojskowe, liczące łącznie około 150 żołnierzy. Dwie trzecie tej grupy stanowili seminarzyści, a pozostali żołnierze nie byli seminarzystami. Nazywaliśmy ich „cywilami".Ich zadaniem była współpraca z oficerami politycznymi. Kompania Cypriana mieściła się na 1 piętrze budynku koszar wojskowych, a moja na 3 piętrze. Na co dzień mogłem spotykać się z Cyprianem

w stołówce wojskowej, innymi okazjami do spotkań były sesje indoktrynacji politycznej prowadzone przez zaproszonych prelegentów reprezentujących ateistyczny pogląd na religię. To właśnie podczas tych sesji Cyprian stanowił prawdziwe wyzwanie dla prelegentów, gdyż już wtedy wyróżniał się swoimi zdolnościami naukowymi. Jego wiedza, erudycja i dociekliwość często wprawiały prelegentów w osłupienie, gdyż zadawał pytania, na które trudno było im odpowiedzieć w racjonalny sposób.

Inną okazją do wspólnych spotkań były zawody sportowe, w których brały udział kompanie wojskowe i inne jednostki wojskowe z terenu Bartoszyc. Cyprian, oprócz talentów intelektualnych, wykazywał się również dużą sprawnością fizyczną; do tego stopnia, że zajmował czołowe miejsca w żołnierskich konkurencjach sportowych, takich jak podciąganie na drążku, podnoszenie ciężarów, pompki, wspinanie po linie itp. Od czasu do czasu każdy z nas, kleryków, otrzymywał pozwolenie na wyjście do miasta, a wtedy mieliśmy okazję przystąpić do spowiedzi i uczestniczyć w Eucharystii w parafii św. Jana Ewangelisty. Wyjazdy te były dla nas również dniem skupienia, ponieważ mogliśmy wysłuchać wykładów duchowych i teologicznych prowadzonych przez proboszcza parafii lub profesorów wizytujących z jednego z Wyższych Seminariów Duchownych. Mogliśmy wtedy dzielić się swoimi doświadczeniami i pomysłami oraz swobodnie dyskutować na interesujące nas tematy.

Po zakończeniu służby wojskowej Cyprian i ja rozstaliśmy się. Wróciliśmy do Wyższych Seminariów Duchownych, aby kontynuować przerwaną formację duchowo-intelektualną. Po święceniach kapłańskich posługa Cypriana jako duchownego Diecezji Warmińskiej skupiała się na działalności naukowo-pedagogicznej. Jeśli chodzi o mnie, to po święceniach kapłańskich jako Misjonarz Werbista (SVD) wyjechałem z Polski, aby pełnić posługę misyjną w Papui Nowej Gwinei (10 lat), a następnie studiować antropologię w Stanach Zjednoczonych (5 lat). Naszą przyjaźń, zawiązaną w wojsku, udało nam się odnowić wiele lat później, gdy Cyprian, już jako zasłużony profesor, zaprosił mnie do napisania kilku haseł do monumentalnego i nowatorskiego na polskim rynku wydawniczym dzieła. Był to Leksykon pedagogiki religii (2007), którego był redaktorem. Od tego czasu utrzymujemy regularny kontakt, co bardzo sobie cenię, gdyż spotkania i rozmowy z Cyprianem są zawsze inspirujące, za każdym razem uczę się czegoś nowego. Jego interdyscyplinarne, międzynarodowe i międzykulturowe podejście do nauki jest dla mnie wzorem naukowca XXI wieku. Przykładem takiej postawy jest czasopismo KERYKS, którego Cyprian jest redaktorem. Wspominanie dziś doświadczeń wojskowych sprzed pół wieku może budzić mieszane uczucia. Z jednej strony służba wojskowa jawiła się wówczas jako surowy czas politycznej indoktrynacji i przymusowa przerwa w seminaryjnych studiach. Z drugiej strony, gdyby nie służba wojskowa, nie poznałbym i nie zaprzyjaźniłbym się z Cyprianem. Urodziny Cypriana, które przypadają 24 lipca (zbiegiem okoliczności moje również), to dobra okazja do wspomnień i nadziei, że wszystko, co najlepsze, jeszcze przed nami [...], bo jak mówi znany aforyzm: „Bóg pisze prosto krzywymi liniami". Dziękuję, Cyprianie, za bycie moim przyjacielem! PLURIMOS ANNOS!

Dr Stanisław A. Wargacki SVD Pieniężno – 2024

Warszawa, dnia 3 marca 2025

REKTOR
Uniwersytet Kardynała Stefana
Wyszyńskiego w Warszawie

Czcigodny Ksiądz
Profesor Cyprian Rogowski

Czcigodny Księże Profesorze, Drogi Cyprianie,

bardzo serdecznie dziękuję za przesłanie autorskiej monografii Księdza Profesora pt."Przyszłość nauki religii w polskiej szkole. Szanse i zagrożenia. Studium pedagogicznoreligijne", którą przyjmuję z ogromną radością.

Do podziękowań dołączam najlepsze życzenia wszelkiej pomyślności i słowa serdecznego pozdrowienia.

Z wyrazami szacunku

REKTOR
K. R.
ks. prof. dr hab. Ryszard Czekalski

Biuro Rektorskie Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
ul. Dewajtis 5, 01-815 Warszawa | +48 22 561 88 52
rektorat@uksw.edu.pl | www.uksw.edu.pl

UKSW

KARDYNAŁ GRZEGORZ RYŚ
ARCYBISKUP
METROPOLITA ŁÓDZKI

Łódź, dnia 11 marca 2025 roku
Abp – 1.3 – 193/25

Przewielebny Księże Profesorze,

Serdecznie dziękuję za przełanie książki autorstwa Szanownego Księdza Profesora pt. *Przyszłość nauki religii w polskiej szkole. Szanse i zagrożenia. Studium pedagogicznoreligijne*. Monografia ta podejmuje bardzo aktualny temat, ważny z punktu widzenia realizacji misji Kościoła oraz dobrego wychowania młodego człowieka. Na szczególną uwagę Czytelnika zasługuje przedstawiony obraz wyznaniowej lekcji religii z obszaru języka niemieckiego oraz ukazanie wartości wzajemnego oddziaływania na siebie dwóch dziedzin formalnie oddzielonych od siebie, to znaczy lekcji religii z jednej strony, a katechezy parafialnej z drugiej strony.

Jestem głęboko przekonany, iż monografia spotka się z życzliwym przyjęciem szerokiego kręgu obiorców stając się zwłaszcza dla badaczy tej istotnej kwestii cennym źródłem inspiracji w poszukiwaniu rozwiązań nie zawsze łatwych problemów edukacyjnych w polskiej rzeczywistości.

Łączę wyrazy głębokiego szacunku

Kardynał Grzegorz Ryś
Arcybiskup Metropolita Łódzki

Przewielebny
Ksiądz prof. dr hab. Cyprian ROGOWSKI
ul. Cicha 1
11-036 Unieszewo

Kuria Metropolitalna Łódzka, 90-458 Łódź, ul. ks. I. Skorupki 1

ARCYBISKUP METROPOLITA
GDAŃSKI

Gdańsk-Oliwa, 7 kwietnia 2025 r.

Znak akt: IV H 5 – 115/2025

Szanowny Księże Profesorze,

bardzo dziękuję za przekazanie najnowszej publikacji pt.: „Przyszłość Nauki Religii w Polskiej Szkole Szanse i Zagrożenia Studium Pedagogicznoreligijne", której jest Ksiądz autorem.

Niniejsze dzieło Księdza Profesora daje możliwość podmiotom edukacyjnym kairologicznego spojrzenia z różnych perspektyw na zasadność lekcji religii w szkole.

Również wyrażam nadzieję, że ta publikacja stanie się pomocą w poznawaniu zagadnień związanych z nauczaniem religii.

Łączę pozdrowienia w Chrystusie,

+T. Wojda

+ Tadeusz Wojda SAC
Arcybiskup
Metropolita Gdański

Szanowny Ksiądz prof. dr hab.
Cyprian ROGOWSKI
ul. Cicha 1
11-036 UNIESZEWO

ul. Biskupa Edmunda Nowickiego 1, 80-330 Gdańsk-Oliwa
tel.: 58 552 00 51, e-mail: kuria@diecezja.gda.pl

WOJCIECH OSIAL
BISKUP ŁOWICKI

Łowicz, 10 maja 2025 roku

L. dz. 929/2025

Czcigodny Księże Profesorze,

dziękuję za przekazanie egzemplarza publikacji naukowej „Przyszłość nauki religii w polskiej szkole. Szanse i zagrożenia. Studium pedagogicznoreligijne". Wierzę, że podjęty wysiłek naukowy stanowi ogromny wkład w kształtowanie świadomości o wadze i wartości lekcji religii w szkole oraz pomoże zwrócić uwagę na współczesne zagrożenia, zwłaszcza w kontekście obecnej sytuacji społeczno-politycznej w Polsce.

Z wdzięcznością i pozdrowieniem

+ Wojciech Osial

Czcigodny Ksiądz
Prof. dr hab. Cyprian Rogowski
ul. Cicha 1
11-036 Unieszewo

PL 99-400 Łowicz, Stary Rynek 24/30E; tel.:+48 46 837 62 81, e-mail: ordynariusz@lowicka.eu

Sekretariat Arcybiskupa
Metropolity Warszawskiego
ul. Miodowa 17/19
00-246 Warszawa
Tel. (22) 53-17-106

Warszawa, dn. 13 maja 2025
157/Sekr/2025

Czcigodny Księże Profesorze,

Sekretariat Księdza Arcybiskupa Adriana Galbasa SAC potwierdza odbiór korespondencji, jak i załączonej książki Księdza autorstwa. Przesyłka została przekazana Księdzu Arcybiskupowi.

Ksiądz Arcybiskup wyraża swoją wdzięczność za pamięć i życzliwość oraz udziela swojego pasterskiego błogosławieństwa.

Z wyrazami szacunku

SEKRETARIAT
Arcybiskupa Metropolity Warszawskiego
s. Elżbieta Szwarc SAC

Czcigodny
Ksiądz prof. dr hab. Cyprian Rogowski
ul. Cicha 1
11-036 Unieszewo

Prof. Dr. Annette M. Stroß **Karlsruhe, 15.04.2025.**
- Institutsleitung -
Allgemeine Erziehungswissenschaft /
Schwerpunkt Gesundheitsbildung
Pädagogische Hochschule Karlsruhe
Fakultät für Geistes- und Humanwissenschaften
(Fakultät I)
Institut für Erziehungswissenschaft mit Schwerpunkt in außerschulischen Feldern

D - 76060 Karlsruhe

Herzlichen Glückwunsch an Professor Cyprian Rogowski
anlässlich seines neuen Buches mit dem Titel:
Die Zukunft des Religionsunterrichts an der polnischen Schule. Chancen und Bedrohungen.
Religionspädagogische Studie,
Wydawnictwo Akademia Nauk Społecznych i Medycznych w Lublinie, Lublin 2025, Seiten 496.

Lieber Cyprian,

bei uns hat das neue Semester begonnen und ich durfte voller Freude dein wunderbares neues Buch mit der herzlichen Widmung in Empfang nehmen.

In Aufmachung und Form ist es als ebenso imposant wie auch ansprechend zu bezeichnen – also ein rundum mehr als gelungenes Werk!

Nun freue ich mich schon sehr darauf, in den kommenden Wochen darin zu lesen.

Für heute sende ich dir meine herzlichsten Grüße und alle guten Wünsche für die möglichst weite Verbreitung dieses wichtigen Standardwerkes,

Annette

Prof. Dr. Annette M. Stroß **Karlsruhe, 15.04.2025.**
- Institutsleitung -
Allgemeine Erziehungswissenschaft /
Schwerpunkt Gesundheitsbildung
Pädagogische Hochschule Karlsruhe
Fakultät für Geistes- und Humanwissenschaften
(Fakultät I)
Institut für Erziehungswissenschaft mit Schwerpunkt in außerschulischen Feldern

D - 76060 Karlsruhe

Gratulacje dla prof. Cypriana Rogowskiego
z okazji jego nowej książki zatytułowanej:
Przyszłość nauki religii w polskiej szkole. Szanse i zagrożenia.
Studium pedagogicznoreligijne,
Wydawnictwo Akademia Nauk Społecznych i Medycznych w Lublinie,
Lublin 2025, ss. 496.

Drogi Cyprianie,

Rozpoczął się dla nas nowy semestr i byłam zachwycona, otrzymując Twoją wspaniałą nową książkę z serdeczną dedykacją.

Jej prezentacja i forma są zarówno imponujące, jak i atrakcyjne — to więcej niż udana praca!

Naprawdę nie mogę się doczekać jej przeczytania w nadchodzących tygodniach.

Dzisiaj przesyłam najserdeczniejsze pozdrowienia i życzenia jak najszerszej dystrybucji tego ważnego standardowego dzieła.

Annette

Prof. dr hab. Bogusław Marian Śliwerski
Uniwersytet Łódzki w Łodzi
Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej
w Warszawie
Przewodniczący Komitetu Nauk Pedagogicznych
Polskiej Akademii Nauk (2012-2019)

Blog pedagoga — 8 maja 2025 roku
O pedagogice religii zamiast katechezy w ramach lekcji religii

W Watykanie rozpoczęło się wczoraj konklawe. Katolicy na całym świecie czekają na powołanie następcy św. Piotra. Sięgam po najnowszą monografię ks. profesora Cypriana Rogowskiego, której tytuł zdobi okładkę z ilustracją pustej sali lekcyjnej. Może został uchwycony przez fotografa moment przed rozpoczęciem lekcji, kiedy klasy są zamykane na czas przerwy, by uczniowie spędzili ją aktywnie ze sobą, a być może fotografia oddaje pustkę sali lekcyjnej, w której katecheta oczekuje na zainteresowanych religią uczniów?

Nie prowadzę badań na temat edukacji religijnej, bo te wymagają przede wszystkim wykształcenia teologicznego. Ta dziedzina nauk ma w odniesieniu do edukacji własną dydaktykę, toteż trzeba sięgnąć do jej fundamentalnych założeń i zróżnicowanych w jej ramach modeli kształcenia. Jak każdy przedmiot szkolny, także religia, która nim być nie powinna, gdyż ma do spełnienia znacząco odmienne cele, funkcje i zadania, musi usytuować się w obcych dla nich ramach ustrojowych, organizacyjnych i w dużej mierze także kulturowych.

Monografia ks. profesora (obecnie na Uniwersytecie w Vechcie w Niemczech), międzynarodowego eksperta w zakresie pedagogiki religii, została wydana w języku polskim, niemieckim i angielskim, by mogła służyć do badań komparatystycznych na całym świecie. Jest zatem adresowana do teologów, pedagogów, socjologów i psychologów religii oraz do polityków oświatowych. W Polsce rozwija się ten nurt badań bardzo intensywnie od przełomu ustrojowego w 1989 roku, a prowadzonych przez wielu, polskich uczonych. Jego umiędzynarodowienie było możliwe także dzięki powołaniu przez ks. prof. C. Rogowskiego polsko-niemieckiego czasopisma „Keryks", powstaniu w 2001 roku — po Ogólnopolskim Zjeździe Polskiego Towarzystwa Naukowego w Olsztynie a przy Komitecie Nauk Pedagogicznych PAN — Zespołu/Sekcji Pedagogiki Chrześcijańskiej, którym kieruje ks. prof. Marian Nowak z KUL w Lublinie.

Naukowego wsparcia rozwoju pedagogiki religii i wychowania chrześcijańskiego udzielają od swojego powstania krajowe uniwersytety i akademie: Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II w Lublinie, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego i Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, Uniwersytet IGNATIANUM oraz Uniwersytet im. Jana Pawła II w Krakowie.

Katecheza została przeniesiona z dniem 1 września 1990 roku z przyparafialnych sal do szkół powszechnego obowiązku jako nieobowiązkowa lekcja religii. Po 35 latach nadszedł czas na analizę stanu realizacji zajęć z tego przedmiotu, skoro po Soborze Watykańskim II i Synodzie Wűrzburskim (1971-1975) miała nastąpić zmiana w formacji religijnej na świecie. Jak pisze ks. C. Rogowski:

„W tym kontekście wydano deklarację, że lekcja religii w szkołach nie powinna być już rozumiana jako rodzaj katechezy: każdy, kto stara się — nadal wykorzystywać lekcję religii w szkołach jako ramy dla nauczania katechetycznego, będzie musiał dostrzec i znieść fakt, że społeczeństwo coraz częściej nie tylko nie będzie w stanie zaakceptować takiego rozumienia, ale także odmówi tolerowania (i finansowania) lekcji religii jako przedmiotu w dłuższej perspektywie, który jest niczym innym jak „Kościołem w szkole" i — nie tylko, ale centralnie — służy specjalnym (rekrutacyjnym) interesom określonej grupy społecznej" (s. 9-10).

Miało nastąpić zatem odejście od katechezy parafialnej na rzecz usytuowania jej jako lekcji religii w szkołach. Nie przypominam jednak sobie, by pierwszy postsocjalistyczny minister edukacji w Polsce w 1989 roku prof. Henryk Samsonowicz, wprowadzając swoim zarządzeniem religię do ramowego programu kształcenia ogólnego i zawodowego, powoływał się na powyższą uchwałę Synodu.

Ks. C. Rogowski wprowadza czytelnika w konieczne rozróżnienie między katechezą a lekcją religii, do którego jednak nie doszło w naszym kraju. Tymczasem było ono

zasadnicze dla znaczenia ewangelizacji młodych pokoleń, która miała zmienić tak wąski sposób rozumienia religii na rzecz poszerzenia jej treści i celów, by zarazem przyczynić się do włączania osób obojętnych religijnie do wspólnoty wiary. Nadanie w Polsce tym lekcjom statusu przedmiotu szkolnego w sytuacji, gdy jest on fakultatywny (z czasem uzyskano nawet prawo do wystawiania na rocznym świadectwie szkolnym ocen z tego przedmiotu, co sprzyjało częściowo interesownemu udziałowi w zajęciach z religii celem uzyskania przez uczniów wyższej średniej ocen), musiało prowadzić do narastającego kryzysu. Przejawia się on w ostatnich latach w rezygnowaniu części nastolatków z uczęszczania na lekcje religii, a tym samym zmusza dyrektorów szkół do realizowania zajęć w grupach homo- czy heterogenicznych wiekowo.

Po ponad trzech dekadach doszło do stanu, który ks. C. Rogowski określa mianem uśmiercenia religii przez konserwatywne utrzymywanie jej w katechetycznej formule, która jest nieadekwatna do posoborowych zmian na świecie. Skutkuje ona najpierw ograniczaniem liczby godzin na lekcje religii, a w ostateczności na jej usunięcie z podstaw programowych kształcenia ogólnego. Właśnie doświadczamy tego procesu i podejmowanych decyzji o redukcji zajęć religii w szkolnictwie publicznym przez reprezentującą lewicową formację polityczną ministrę Barbarę Nowacką.

W państwach Europy Zachodniej, wielokulturowych, wielowyznaniowych, wielonarodowych lekcje religii musiały z większą konsekwencją przeorientować program kształcenia z katechetycznego na edukację o religiach, o istocie i potrzebie rozwoju duchowego człowieka oraz o wartości tolerancji wobec osób świeckich czy innych wyznań.

Zdaniem ks. C. Rogowskiego:

„Mogłoby się wydawać, że po ponad 40-letnim reżimie totalitarnego systemu w Polsce, kiedy Kościół wobec opresyjnej władzy był jedyną instytucją, która umożliwiała schronienie dla katolickiej społeczności i nie tylko, wyraźne ożywienie religijne będzie procesem trwałym. Okazuje się jednak, że wraz z przemianami społeczno-politycznymi, zwłaszcza w trzeciej dekadzie XXI wieku stajemy w Polsce, podobnie jak w Europie Zachodniej, przed faktem przyspieszonego procesu sekularyzacji oraz wzrastającej globalizacji i pluralizacji życia religijnego społeczeństwa"(s.40).

Przyszłość wychowania katolickiego młodzieży w Polsce staje pod znakiem zapytania, gdyż nie da się go utrzymać jedynie mocą zobowiązań administracyjno-prawnych państwa i Kościołów. Nasilająca się ze strony politycznych sił lewicy krytyka Kościoła katolickiego w Polsce i na świecie, wykorzystywanie przez jej liderów każdego patologicznego wydarzenia, niegodnych tej formacji postaw nielicznych, ale jednak także księży katolickich, nadużywanie symboliki, rytuałów religijnych przez sprawujących władzę wykonawczą czy ustawodawczą, cynicznych polityków do realizacji własnych celów, a których życie osobiste i postawy publiczne są sprzeczne z nauką Kościoła katolickiego, sprawia, że pogłębia się w naszym kraju proces sekularyzacji. Rzutuje to na postawy części rodziców, od których aprobaty zależy uczęszczanie przez ich dzieci na lekcje religii.

Wybór polskiego kardynała Karola Wojtyły na Papieża w 1978 roku doprowadził nie tylko do rozpadu totalitarnego systemu radzieckiej władzy w Europie Środkowo-Wschodniej, ale też utrzymywał polskie społeczeństwo w tradycji, poszanowaniu tożsamości religijnej i narodowej. Pontyfikat Jana Pawła II przyczynił się do pozytywnego

zaangażowania Polaków na rzecz wejścia kraju do Unii Europejskiej. Jednak z każdy rokiem od śmierci św. Jana Pawła II następuje odsłona powolnej laicyzacji polskiego społeczeństwa.

Jak konstatuje ks. C. Rogowski:

„[...] z ubolewaniem należy podkreślić, że Kościół katolicki w Polsce, po powrocie lekcji religii do szkoły, nie potrafił odnaleźć się w diametralnie odmiennej sytuacji. Trwanie z uporem tylko przy jednej opcji o charakterze ściśle katechetycznej, która miałaby się sprawdzić w środowisku szkoły, było założeniem błędnym. Dlatego Kościół, aby wyhamować proces odmeldowywania się dzieci i młodzieży z lekcji religii, powinien na nowo określić zadania i cele szkolnego nauczania religii i katechezy parafialnej. [...] nowa konstelacja nauczania religii w szkole wymaga otwarcia na przestrzeń szkoły i nie może ono funkcjonować na zasadzie „Kościół w szkole"(s.47).

Polska przestaje być państwem mononarodowym, monokulturowym, a przecież nie była i nie jest państwem monowyznaniowym, gdyż mamy społeczności różnych wyznań religijnych, które są mniejszościowe w stosunku do religii rzymskokatolickiej i ateistów. Kościelność, religijność, wyznaniowość, duchowość, transcendentność, podobnie jak sekularyzacja, sekularyzm, ateizm, świeckość, agnostycyzm nie mają równoważnego znaczenia, toteż, zamiast lekcji religii powinny być w przestrzeni szkolnej edukacji zajęcia z pedagogiki religii, której założenia łączą w sobie wiedzę teologiczną z pedagogiczną, „[...] wpisując się zarówno w tradycję racjonalności, jak i humanistyczne projekty antropologiczne, z personalizmem chrześcijańskim włącznie, opartym na antropologii zakorzenionej w Biblii, ponieważ człowieczeństwo ma swoje najgłębsze źródło w Boskiej naturze" (s. 51).

O różnych rozwiązaniach teologiczno-pedagogicznych pedagogiki religii w krajach Europy Zachodnie, które wzbogacają duchowy rozwój dzieci, młodzieży i dorosłych pisze w niniejszej monografii jej autor. Znakomicie poszerzają i metodologicznie pogłębiają ten nurt nauk i pedagogii m.in. ks. prof. Marian Nowak, ks. prof. Stanisław Dziekoński, prof. ChAT Bogusław Milerski czy ks. prof. Andrzej Wierciński, otwierający tę pedagogikę na współczesną humanistykę.

Warto dociekać, kogo kształcimy i wychowujemy w ramach edukacji szkolnej, jeśli wyłączamy z tego procesu aspekty duchowości, transcendencji, wiary? „Pluralizm stał się niewątpliwie zjawiskiem powszechnym, wiąże się z możliwościami rozwoju osobistego, ale i z wieloma zagrożeniami, które wynikają między innymi z hedonistycznej wizji życia. W rezultacie współczesny człowiek często rezygnuje z troski o własną godność. Czasami w imię fałszywie rozumianej demokracji pomija się zasady etyczne w życiu publicznym. [...] W procesie edukacji religijnej — uczniowie bez wątpienia mogą się przygotować do życia i funkcjonowania w społeczeństwie pluralistycznym, ale wychowując ich w duchu tolerancji i dialogu z wyznawcami innych religii i współpracy z niewierzącymi, uszanowania ich prawa do niewiary - jednocześnie nie można zaniedbywać troski o ich tożsamość religijną" (s. 225).

Recenzowana w tym miejscu rozprawa jest wielowątkowa, ale, co jest jej wyjątkową wartością, napisana przez uczonego bez moralizowania, obciążania kogokolwiek winą czy przypisywania komukolwiek zasług ze względu na istniejący kryzys wartości, postaw

wobec wiary i religii jako szkolnego przedmiotu. Autorowi zależy na szczerym, zaangażowanym współdziałaniu ludzi dobrej woli w rozwój społeczny, gospodarczy, kulturowy kraju, w którym jego obywatele i ich dzieci będą orientować swoje życie na autonomię moralną, a więc wymagając od siebie, a nie tylko od innych ,odpowiedzialności osobistej za jego jakość i następstwa własnego życia dla kraju, społeczeństwa i samego siebie.

Nie wiemy, w jakim kierunku rozwinie się polityka Watykanu? Jednak o nowej roli religii w toku edukacji szkolnej i parafialnej polskie Kościoły — zdaniem ks. C. Rogowskiego — mogą stanowić autonomicznie, co nie znaczy bez odnoszenia się do Boga. [...] „Na przyszłość religii i Kościoła wpływ mogą mieć nie tylko siły sekularyzacyjne, ale także jakość adekwatnych form ewangelizacji — nie w konfrontacji z kulturą postmodernistyczną, lecz w dialogu z nią, przy zachowaniu chrześcijańskiej tożsamości" (s. 426).

Gorąco polecam to studium przede wszystkim hierarchom Kościoła katolickiego w Polsce, odpowiedzialnym za realizację religii w szkołach oraz przedstawicielom mediów, jeśli zależy nam na integralnym rozwoju każdej osoby. Podmiotowe pojmowanie Kościoła w państwie potrzebuje nie tylko Kościoła nauczającego, ale także słuchającego ludzi, prowadzenia przez duchownych otwartego dialogu i otwartej pedagogii.

Prof. dr hab. Bogusław Śliwerski

BIBLIOTEKA UNIWERSYTECKA
UWM W OLSZTYNIE

Olsztyn, 30 lipca 2025 r.

Podziękowanie

dla

ks. prof. dra hab. Cypriana Rogowskiego

za cenny dar przekazany Bibliotece Uniwersyteckiej UWM w Olsztynie.
Dziękujemy za wzbogacenie naszych zbiorów i wspieranie rozwoju nauki oraz edukacji publikacjami:

- *"Religia przyszłość nauki religii w polskiej szkole. Szanse i zagrożenia. Studium pedagogicznoreligijne" (Lublin, 2025)*
- *"Wissenschaft aus Leidenschaft" (Münster, 2024)*

Z wyrazami wdzięczności

Dyrektor
Biblioteki Uniwersyteckiej
UWM w Olsztynie

DYREKTOR
Biblioteki Uniwersyteckiej
dr Katarzyna Bikowska
Kustosz dyplomowany

dr Katarzyna Bikowska

Mirosław Milewski
Biskup Pomocniczy Diecezji Płockiej

NIE LĘKAJCIE SIĘ

Płock, dnia 1 września 2025 r.

Nr 60/2025/M

Czcigodny i Szanowny Księże Profesorze!

Kilka dni temu dotarła do mnie paczka, a w niej książka i osobisty list Księdza Profesora. Z uwagą i sympatią zapoznałem się z miłymi słowami, jakie Ksiądz Profesor napisał.

Z Panem Tadeuszem miałem okazję spotkać się już kilka razy, również na tegorocznym memoriale. Za każdym razem jest okazja do rozmowy. Pan Tadeusz zawsze serdecznie wspomina mojego śp. brata.

Dość dobrze pamiętam wizytację w Bieżuniu w 2017 roku. Były to początki mojego biskupstwa, a dekanat żuromiński w zasadzie pierwszym dekanatem, który wizytowałem. Spotkanie ze śp. Mamą Księdza Profesora było pełne ciepła i serdeczności.

Dziękując za list, ufam że będzie nam kiedyś dane spotkać się osobiście. Gdyby kiedyś Płock był na szlaku Księdza Profesora, proszę zajrzeć na kawę.

Z wyrazami szacunku i pozdrowieniami *in Christo*.

MIROSLAUS MILEWSKI EPISCOPUS AUXILIARIS DIOECESIS PLOCENSIS

† Mirosław Milewski
† MIROSŁAW MILEWSKI

Czcigodny
Ksiądz prof. dr. hab. Cyprian **ROGOWSKI**
ul. Cicha 1
11-036 Unieszewo

ul. Tumska 3, 09-402 Płock, tel. 24/268 04 52, fax 24/262 67 16

bp **WOJCIECH SKIBICKI**
BISKUP POMOCNICZY DIECEZJI ELBLĄSKIEJ

Przewielebny
Ks. prof. dr hab. Cyprian Rogowski
ul. Cicha 1
11-036 Uniszewo

Z wdzięcznością przyjmuję z rąk Dostojnego Autora *Studium Pedagogicznoreligijne* „Przyszłość nauki religii w polskiej szkole szanse i zagrożenia" wydane w Lublinie 2025 r. Pozycja ta wpisuję się idealnie w dobie zmian dokonywanych przez MEN, w dyskusję na temat przyszłości katechezy szkolnej.

Dziękuję serdecznie za to dogłębne opracowanie, życzę dalszych owocnych badań oraz wszelkiego Bożego błogosławieństwa.

Z darem modlitwy

+ Wojciech Skibicki

Elbląg, 8.09.2025 r.

Prof. Dr. Elmar Kos
Direktor des Instituts für Katholische Theologie
Universität Vechta

Grußwort
des Direktors des Instituts für Katholische Theologie
der Universität Vechta
anlässlich der Vorstellung des Gedenkbuches für Prof. Dr. Cyprian Rogowski

Die dem Kollegen Prof. Dr. Cyprian Rogowski zugeeignete Festschrift erscheint in der Reihe „Vechtaer Beiträge zur Theologie". Diese wird jeweils von den hauptamtlich lehrenden Professorinnen und Professoren des Instituts für Katholische Theologie der Universität Vechta herausgegeben. Mit der Übernahme der Festschrift in die institutseigene akademische Reihe setzt unser Institut ein Zeichen des Dankes. Das Engagement des hoch¬geschätzten Kollegen Rogowski zugunsten unseres Instituts, seine kontinuierliche, mittlerweile zwei Jahrzehnte währende Mitarbeit in Forschung und Lehre können durch die Platzierung seiner Festschrift in unserer Reihe nur ansatzweise gewürdigt werden.

Professor Rogowski hat im oben genannten Zeitraum 37 Bachelorarbeiten und 42 Masterarbeiten mit einem breiten Spektrum an religionspädagogischen Themenstellungen begutachtet und als polnischer Kollege, eingebunden in ein internationales Netzwerk von Vertreterinnen und Vertretern der Praktischen Theologie, die Abschlussarbeiten nicht nur vor dem Horizont einer globalen Perspektive, sondern als Kleriker auch im Hinblick auf innovative kirchliche Bezüge bewertet. Er hat damit nicht nur zum internationalen Renommee des Instituts und seines Anschlusses an Kirche beigetragen, sondern auch zeitökonomisch das Institut erheblich entlastet.

Hervorzuheben ist auch sein Mitwirken an fünf Promotions- und Habilitationsverfahren unseres Instituts, in der Regel nicht nur in der Funktion eines Kommissionsmitglieds und der Teilnahme an den Kolloquien, sondern auch und viel mehr noch durch die aufwändige Erstellung von Gutachten. Mehrere Blockveranstaltungen für Doktorandinnen und Doktoranden bzw. Habilitanden hat er zusammen mit seinem hiesigen Kollegen abwechselnd in unserem Institut bzw. seiner theologischen Fakultät in Olsztyn durchgeführt. Eine seiner Doktorandinnen, Ordensfrau und Leiterin eines Kindergartens in Olsztyn, weilte zu Forschungszwecken für ein halbes Jahr in Vechta, brachte sich in die religionspädagogische Lehre vor Ort ein und dozierte im erziehungswissenschaftlichen Institut unserer Universität. Zusammen mit ihm bzw. durch seine Vermittlung konnten Aufenthalte im Rahmen von polnischen „post doc"- Anforderungen organisiert und die Beteiligten in Vechta betreut werden. Mehrmals mit ihm zu Gast war auch sein polnischer Kollege, Prof. Dr. Dr. h. c. Janusz Mariański, renommierter Religionssoziologe von der Katholischen Universität in Lublin. Die Betreuung der polnischen Gäste

vor Ort schloss die Unterstützung durch studentische Mitarbeiter, insbesondere in der Nutzung der Universitätsbibliothek, ein.

Über viele Jahre hat Kollege Rogowski – mit großer Wertschätzung seitens der Studierenden – Seminarveranstaltungen zur liturgischen Bildung und in diesem Rahmen u. a. Exkursionen in das Dinklager Kloster der Benediktinerinnen durchgeführt oder im Zusammenhang mit Seminarveranstaltungen zum interreligiösen Lernen Begegnungen mit Moscheegemeinden vor Ort organisiert. In Zusammenarbeit mit seinem religionspädagogischen Kollegen an unserem Institut und einem Lehrbeauftragten aus der Reisebranche hat er Angebote zu einem seiner speziellen Forschungsschwerpunkte, dem Sakrotourismus, gemacht. Zahlreiche Blockveranstaltungen hat Professor Rogowski zusammen mit seinem Kooperationspartner sowohl an der Universität Vechta als auch an seiner polnischen Universität, der Ermländisch-Masurischen Universität Olsztyn (Allenstein) zu Grundfragen und speziellen Fragestellungen der Religionspädagogik und Religionsdidaktik durchgeführt. Teilgenommen haben daran Studierende aus Deutschland und aus Polen. Diese sind jeweils in kleinen Gruppen an die Partneruniversität gereist, wo sie, einschließlich von Exkursionen, vom jeweiligen Gastgeber und seinen Mitarbeitern vor Ort betreut wurden.

Die Zusammenarbeit der religionspädagogischen Lehrstühle – mit dem Dozenten- und Studierendenaustausch sowie gemeinsamen Forschungsprojekten im Zentrum – wurde in der Regel im Rahmen des Erasmusprogramms durch das International Office unserer Universität unterstützt. Mehrfach studierten Gruppen von polnischen Theologiestudentinnen und -studenten, die der deutschen Sprache mächtig waren, im Rahmen des Mobilitätsprogramms „Leonardo da Vinci" während eines ganzen Semesters an unserer Universität und erwarben in unseren Veranstaltungen Creditpoints, die sie von ihrer Fakultät nach ihrer Rückkehr anerkannt bekamen.

Eine wesentliche Basis der binationalen Zusammenarbeit war ein Kooperationsvertrag zwischen den Universitäten Vechta und Olsztyn. Zur Verlängerung des Vertrages reiste die Vizepräsidentin unserer Universität eigens nach Olsztyn. Der Austausch der Studierenden wurde allerdings zunehmend dadurch erschwert, dass Studierende immer seltener über deutsche Sprachkenntnisse zugunsten englischer verfügten, unsere Universität aber noch nicht im erforderlichen Maß Studienangebote in englischer Sprache vorhalten konnte.

Mit der seltenen Ehrung unseres religionspädagogischen Kollegen durch eine Ehrenprofessur durch die Ermländisch-Masurische Universität in Olsztyn wurden zugleich nicht nur Aktivitäten seines polnischen Kollegen, sondern auch unser Institut sowie unsere Universität (beim Festakt vertreten durch den Vizepräsidenten der Universität Vechta) gewürdigt. Die oben skizzierte Kooperation wäre nicht denkbar und möglich gewesen, wenn unser Institut nicht die erforderlichen institutseigenen Mitteln, darunter insbesondere die Unterstützung durch das Sekretariat, zur Verfügung gestellt hätte. Einzelne Publikationen, vor allem aber die Herausgabe der von Professor Rogowski gegründeten internationalen religionspädagogischen Fachzeitschrift KERYKS über einen Zeitraum von vielen Jahre hätten die Kooperationspartner nicht ohne die ebenso verlässliche wie kontinuierliche Zuarbeit unseres Sekretariats realisieren können. Hierzu

zählen auch Vorbereitung, Durchführung und Nachbereitung eines deutsch-polnischen Religionspädagogikkongresses in Polen.

Zahlreiche Berichte in der regionalen Presse spiegeln Aktivitäten im Rahmen der Kooperation wider. Kollege Rogowski hat durch sein Engagement erheblich zum internationalen Renommee sowohl unseres Instituts als auch unserer Universität als Ganze beigetragen. Er hat nicht nur Studierende und Dozierende, nicht nur Doktoranden und Doktorandinnen, nicht nur Institute und Universitäten miteinander vernetzt. Er hat mit der Gründung einer deutsch-polnischen Fachzeitschrift eine beachtliche Plattform des akademischen Dialogs kreiert und durch sein universitäres Networking in beachtlicher Weise dazu beigetragen, die insbesondere mit dem Zweiten Weltkrieg entstandene Kluft zwischen den beiden Nachbarnationen zu überwinden. Damit hat er wesentlich einer Initiative entsprochen, die einst die Welt staunen ließ und von der eigenen, polnischen Bevölkerung zunächst nur zögerlich akzeptiert wurde: das berühmte, an die deutschen Amtsbrüder adressierte Versöhnungsangebot der polnischen Bischöfe im Jahr 1965.

Ungeachtet seiner Verantwortung als Dekan einer theologischen Fakultät mit zeitweise 1.200 bis 1.400 Theologiestudierenden und dieses über den Zeitraum von zwei Wahlperioden, hat sich Kollege Rogowski – ein Glücksfall und eine unschätzbare Bereicherung für unser Institut – mit für universitäre Kooperationen dieser Art eher seltenen Kombination von Erfahrung und Kompetenz, Zielstrebigkeit, Kontinuität und Elan in die Kooperation mit unserem Institut eingebracht. Im Rahmen unzähliger Reisen hat er wertvolle Lebenszeit und -energie investiert und gleichzeitig nicht nur das erste religionspädagogische Lexikon, sondern auch das erste religionspädagogische Lehrbuch in Polen publiziert.

In einem Zeitraum von 20 Jahren sind die Studierenden unseres Instituts durch u. a. Exkursionen nach Polen und Seminarveranstaltungen vor Ort dem Jubilar begegnet. In welchem Rahmen auch immer die Studierenden den Kollegen Rogowski kennenlernen und bei ihm studieren konnten, die Relevanz seines Wirkens – im Hinblick auf den Offizialatsbezirk wie die Region, der die Studierenden entstammen bzw. in der sie als Religionslehrerinnen und Religionslehrer tätig sind oder einmal tätig sein werden – muss vor dem Hintergrund der bisherigen Skizze nicht ausgeführt werden.

Danke, herzlichen Dank, lieber Herr Kollege, lieber Prof. Dr. Cyprian Rogowski, im Namen unseres Instituts! Und alle guten Wünsche!

Prof. Dr. Elmar Kos Vechta – 2025

Prof. Dr. Elmar Kos
Direktor des Instituts für Katholische Theologie
Universität Vechta

Pozdrowienia od Dyrektora Instytutu Teologii Katolickiej Uniwersytetu w Vechcie z okazji wręczenia prof. Cyprianowi Rogowskiemu księgi pamiątkowej

W serii **„Vechtaer Beiträge zur Theologie"** ukazała się okolicznościowa publikacja poświęcona naszemu koledze prof. dr. Cyprianowi Rogowskiemu. Jest ona wydawana przez profesorów etatowych Instytutu Teologii Katolickiej Uniwersytetu w Vechcie. Włączając pamiątkową publikację do własnej serii naukowej, nasz Instytut wysyła znak podziękowania. Zaangażowanie naszego wysoko cenionego kolegi Rogowskiego dla naszego Instytutu, jego ciągła współpraca w badaniach i nauczaniu w ciągu ostatnich dwóch dekad, może być tylko częściowo uhonorowana poprzez umieszczenie jego pamiątkowej publikacji w naszej serii.

We wspomnianym okresie Profesor Rogowski nadzorował i ocenił 37 prac licencjackich i 42 prace magisterskie z szerokiego zakresu tematyki pedagogiki religii, a jako polski kolega zaangażowany w międzynarodową sieć przedstawicieli teologii praktycznej, oceniał te prace nie tylko z perspektywy globalnej, ale także, jako duchowny, w odniesieniu do innowacyjnych odniesień kościelnych. W ten sposób nie tylko przyczynił się do międzynarodowej reputacji Instytutu i jego związku z Kościołem, ale także znacznie zmniejszył obciążenie Instytutu pod względem czasu.

Należy również podkreślić jego zaangażowanie w sześć postępowań doktorskich i habilitacyjnych w naszym Instytucie, zwykle nie tylko w roli członka komisji i udziału w kolokwiach, ale przede wszystkim poprzez czasochłonne przygotowywanie ekspertyz. Wspólnie z miejscowym kolegą zorganizował kilka kursów blokowych dla doktorantów i habilitantów, na przemian w naszym Instytucie i na swoim wydziale teologicznym w Olsztynie. Jedna z jego doktorantek, siostra zakonna i dyrektorka przedszkola w Olsztynie, spędziła sześć miesięcy w Vechcie w celach badawczych, była zaangażowana w nauczanie religii na miejscu i wykładała na wydziale nauk pedagogicznych naszego uniwersytetu. Wspólnie z nim lub za jego pośrednictwem udało się zorganizować pobyty w ramach polskich wymogów „post doc" i nadzorować uczestników w Vechcie. Kilkakrotnie odwiedził go także jego polski kolega, prof. dr hab. dr h. c. Janusz Mariański, znany socjolog religii z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Na miejscu polskim gościom pomagali studenci, zwłaszcza w korzystaniu z biblioteki uniwersyteckiej.

Prof. Rogowski od wielu lat – z wielkim uznaniem studentów – organizuje seminaria na temat edukacji liturgicznej, w tym wycieczki do klasztoru benedyktynów w Dinklager i spotkania z lokalnymi wspólnotami meczetów w związku z seminariami na temat uczenia się międzyreligijnego. We współpracy ze swoim kolegą zajmującym się pedagogiką religii w naszym instytucie i wykładowcą z branży turystycznej zorganizował kursy dotyczące jednego ze swoich specjalnych obszarów badawczych, sakroturyzmu. Prof. Rogowski, wraz ze swoim partnerem do współpracy, zorganizował liczne kursy blokowe zarówno na Uniwersytecie w Vechcie, jak i na swojej polskiej uczelni, Warmińsko-Mazurskim Uniwersytecie w Olsztynie (Allenstein), dotyczące podstawowych i specjalnych zagadnień pedagogiki religii i dydaktyki religii. Wzięli w nim udział studenci z Niemiec i Polski. Podróżowali oni w małych grupach do uczelni partnerskiej, gdzie byli pod opieką odpowiedniego gospodarza i jego miejscowych pracowników, w tym na wycieczkach.

Współpraca między katedrami pedagogiki religii – z wymianą wykładowców i studentów, a także wspólnymi projektami badawczymi w centrum – była ogólnie wspierana przez Biuro Międzynarodowe naszej uczelni w ramach programu Erasmus. Kilkakrotnie grupy polskich studentów teologii, którzy biegle posługiwali się językiem niemieckim, studiowały na naszej uczelni przez cały semestr w ramach programu mobilności „Leonardo da Vinci" i zdobywały punkty kredytowe na naszych kursach, które były uznawane przez ich wydział po powrocie.

Umowa o współpracy między uniwersytetami w Vechcie i Olsztynie była istotną podstawą współpracy dwustronnej. Prorektor naszego uniwersytetu udał się do Olsztyna specjalnie w celu przedłużenia umowy. Wymianę studentów utrudniał jednak fakt, że studenci coraz rzadziej posługiwali się językiem niemieckim na rzecz angielskiego, a nasza uczelnia nie była jeszcze w stanie zaoferować odpowiedniej liczby zajęć w języku angielskim.

Rzadko spotykane uhonorowanie przez Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie naszego kolegi w dziedzinie pedagogiki religii tytułem profesora honorowego, było wyrazem uznania nie tylko dla działalności jego polskiego kolegi, ale także dla naszego instytutu i naszej uczelni (reprezentowanej na uroczystości przez prorektora Uniwersytetu w Vechcie). Powyższa współpraca nie byłaby możliwa, gdyby nasz instytut nie zapewnił niezbędnych zasobów, w tym w szczególności wsparcia sekretariatu. Partnerzy współpracy nie byliby w stanie zrealizować poszczególnych publikacji, a przede wszystkim wydawania międzynarodowego czasopisma pedagogicznoreligijnego KERYKS, założonego przez profesora Rogowskiego, przez wiele lat bez niezawodnego i ciągłego wsparcia naszego sekretariatu. Obejmuje to również przygotowanie, organizację i kontynuację polsko-niemieckiego kongresu pedagogiki religii w Polsce.

Liczne doniesienia w prasie regionalnej odzwierciedlają działania w ramach współpracy. Zaangażowanie prof. Rogowskiego znacząco przyczyniło się do międzynarodowej reputacji zarówno naszego instytutu, jak i całej uczelni. Nawiązał kontakty nie tylko ze studentami i wykładowcami, nie tylko z doktorantami, nie tylko z instytutami i uczelniami. Zakładając polsko-niemieckie czasopismo specjalistyczne, stworzył niezwykłą platformę dialogu akademickiego, a poprzez swoją sieć uniwersytecką wniósł znaczący wkład w niwelowanie różnic między dwoma sąsiadującymi narodami, które pojawiły

się w szczególności po II wojnie światowej. W ten sposób wniósł znaczący wkład w inicjatywę, która niegdyś zadziwiła świat i początkowo została z wahaniem przyjęta przez jego polską społeczność słynną ofertę pojednania złożoną przez polskich biskupów swoim niemieckim braciom w 1965 roku.

Niezależnie od odpowiedzialności dziekana wydziału teologicznego, na którym studiowało od 1200 do 1400 studentów teologii, i to przez dwie kadencje, prof. Rogowski – łut szczęścia i nieoceniony atut naszego instytutu – przyczynił się do współpracy z naszym instytutem dzięki połączeniu doświadczenia i kompetencji, determinacji, ciągłości i wigoru, co jest raczej rzadkością w tego rodzaju współpracy uniwersyteckiej. W trakcie niezliczonych podróży zainwestował cenny czas i energię, a jednocześnie wydał nie tylko pierwszy Leksykon pedagogiki religii, ale także pierwszy w Polsce Podręcznik pedagogiki religii.

W ciągu 20 lat studenci naszego instytutu spotykali się z jubilatem podczas wycieczek do Polski i seminariów na miejscu. Niezależnie od kontekstu, w jakim studenci mogli poznać prof. Rogowskiego i studiować z nim, znaczenie jego pracy – w odniesieniu do powiatu i regionu, z którego pochodzą studenci lub w którym pracują, lub kiedyś będą pracować jako nauczyciele religii – nie wymaga wyjaśnienia na tle poprzedniego zarysu.

Bardzo dziękuję, drogi Kolego, drogi prof. dr. hab. Cyprianie Rogowski, w imieniu naszego instytutu! I najlepsze życzenia!

Prof. Dr Elmar Kos Vechta – 2025

Grußwort der Herausgeber der Festschrift
für Prof. Cyprian Rogowski
anlässlich seines 70. Geburtstags

Vorwort der Herausgeber/innen des Buches: Wissenschaft aus Leidenschaft. Persönliche, biografische, wissenschaftliche Aspekte. Cyprian Rogowski zum 70. Geburtstag, (Hrsg.), Egon Spiegel, Annette M. Stroß, Andrea Lehner-Hartmann, Janusz Mariański, LiT Verlag, Münster 2025, ss. 603.

„Mehr geht nicht", möchte man kurz und bündig dem Jubilar, Professor Dr. theol. habil. Dr. phil. Cyprian Rogowski, bescheinigen und zurufen. Vor dem Hintergrund von 70 zurückliegenden Jahren darf man von einem Lebenswerk sprechen, ohne dieses bereits als beendet zu betrachten. Und man darf entsprechend resümieren. Bei Cyprian Rogowski meint dieses „mehr geht nicht" ein ebenso facettenreiches wie gehaltvolles Leben und Wirken. Seine Etappen und Arbeitsfelder haben wir am Ende des vorliegenden Bandes unter „existentielle Areale" nachzuzeichnen versucht. Unser Unternehmen mündet in ein einhelliges großes Staunen darüber, was ein Mensch in überschaubaren sieben Jahrzehnten zu leisten vermag, und, damit einhergehend, in die Frage, woher jener die dafür erforderliche Energie bezogen hat und bezieht.

Als Erstes drängt sich uns die Feststellung auf, dass Cyprian Rogowski das Privileg beanspruchen darf, ein mehr als nur großzügig Beschenkter zu sein. Wer – wo immer her – über eine Dynamik und ein physisches, psychisches und spirituelles Vermögen verfügt, wie sie dem Jubilar vergönnt sind, der darf sich persönlich nicht nur glücklich schätzen, sondern muss sich dadurch auch in die Pflicht genommen sehen, der muss aus der Fülle seiner Gaben heraus teilen, der muss den Überschuss seiner Kräfte so ein¬setzen, dass dieser anderen zugutekommt. Genau diesem hat Cyprian zeit seines Lebens entsprochen. Er hat reichlich gegeben: in seinen persönlichen Beziehungen, als Bürger seines Landes, als Priester und als Pfarrer in Deutschland, als Hochschullehrer und administrativ Verantwortlicher einer theologischen Fakultät, als hoch angesehener Wissenschaftler in großen internationalen Netzwerken seiner Scientific Community.

Mit der vorliegenden Festschrift wollen wir als Herausgeberinnen und Herausgeber zusammen mit jenen, die sich durch ein Grußwort oder einen Beitrag an dieser betei¬ligen, dem Jubilar für sein generöses Wirken in wissenschaftlichen wie religionspäda¬gogischen und pastoralen Handlungsfeldern danken. Wir tun dies zugleich und stellvertretend für viele, die dem Jubilar in ihrem Leben begegnet sind und den Segen seiner Zuwendung und seines Wohlwollens erfahren durften, ohne die Gelegenheit bekommen zu haben oder zu bekommen, ihm dafür ausdrücklich ihren Dank auszusprechen, und folgen dabei der späten, in vielen Fällen zu späten Einsicht, dass wir uns zu selten dank¬bar zeigen bzw. in zu geringem Maße dankbar sind. Viele sind bereits verstorben oder aus anderen Gründen unerreichbar. Sie werden wir das, was wir ihnen gerne, wenn auch

spät, rückmelden würden, wofür wir ihnen danken möchten, nicht mehr wissen lassen können. Sie hätten es verdient, wahrscheinlich hätten sie sich darüber gefreut und es hätte ihnen sogar gutgetan.

Wir danken zu wenig – allerdings hier und heute und mit einer Festschrift, die sich sehen lassen kann. Die Beteiligten werden, das Resultat in den Händen, ein spätes Verständnis zeigen für die Dauer der Fertigstellung. Die geneigten Leserinnen und Leser werden sich – so hoffen wir – an den einzelnen Beiträgen jeweils erfreuen und die Lektüre des Bandes mit jeweils persönlichem Gewinn genießen. Bis auf die Ausnahme eines in chinesischer Sprache vorliegenden Beitrages publizieren wir die Beiträge im deutschen und polnischen sowie englischen und italienischen Original. Um den Rahmen der Publikation nicht zu sprengen, mussten wir auf Übersetzungen der einzelnen Beiträge verzichten. Wir konnten dies allerdings auch, weil über eine kurze Vorstellung der Beiträge im Rahmen der Einleitung deren inhaltliche Zielsetzung grob erfasst werden kann und sich die jeweiligen Originale unter Zuhilfenahme entsprechender Übersetzungsprogramme nach Interesse und Bedarf in die jeweils gewünschte Sprache übersetzen lassen.

Große Teile der vorliegenden Festschrift wurden von Frau Dr. Cäcilia Klaus (Klartext Lohne) in einer letzten Bearbeitungsphase Korrektur gelesen. Herzlichen Dank für die professionelle Unterstützung und konstruktive, freundliche Zusammenarbeit. Herrn Gordon Matthews als englischsprachigem Native Speaker danken wir für eine rasche und kompetente Überarbeitung von DeepL-Übersetzungen diverser Manuskriptteile, Herrn Guido Bellmann, Lektor im Verlag Lit, für die ebenso geduldige wie verständnisvolle Begleitung unseres Publikationsprojekts.

Egon Spiegel, Annette M. Stroß, Andrea Lehner-Hartmann, Janusz Mariański

Vechta / Karlsruhe / Wien / Lublin am 24. Juli 2024.

Vechtaer Beiträge zur Theologie 19

Egon Spiegel
Annette M. Stroß
Andrea Lehner-Hartmann
Janusz Mariański
(Hrsg.)

Wissenschaft aus Leidenschaft

Persönliche biografische wissenschaftliche Aspekte

Cyprian Rogowski
zum 70. Geburtstag

LIT

Umschlag der Festschrift
für Professor Cyprian Rogowski anlässlichseines 70. Geburtstags

Okładka Księgi Pamiątkowej
na siedemdziesiąte urodziny Ks. Profesora Cypriana Rogowskiego

Der Band enthält Beiträge aus einer Vielzahl von Wissenschaftsdisziplinen – darunter theologische, speziell religionspädagogische und religionswissenschaftliche, erziehungswissenschaftliche, psychologische, (religions-)soziologische und politologische, philosophische, kultur- und geschichtswissenschaftliche sowie medizinische. Die Autoren/innen reflektieren die Genese ihrer wissenschaftlichen Spezialisierung aus autobiografischem Blickwinkel und gehen speziellen wissenschaftlichen Fragestellungen nach. In einem breit angelegten Anhang wird das Wirken des mit diesem Band zu ehrenden Jubilars angesichts seiner internationalen Netzwerkbildung beleuchtet.

Die Zielgruppe dieses Bandes: Wissenschaftler/innen, die an internationalen und disziplinenübergreifenden Kooperationsprojekten interessiert oder auf dem Gebiet der (wissenschafts-)biografischen Forschung und Werkanalyse tätig sind.

Spiegel, Egon, Prof. Dr. theol. habil., Prof. h.c., vormaliger Professor für Praktische Theologie: Religionspädagogik und Pastoraltheologie im Institut für Katholische Theologie der Universität Vechta in Vechta/Deutschland.

Stroß, Annette Miriam, Prof. Dr. phil. habil., Professorin für Allgemeine Erziehungswissenschaft mit dem Schwerpunkt Gesundheitsbildung im Institut für Erziehungswissenschaft mit Schwerpunkt in außerschulischen Feldern an der Pädagogischen Hochschule Karlsruhe in Karlsruhe/Deutschland.

Lehner-Hartmann, Andrea, Prof. Dr. theol. habil., Professorin für Religionspädagogik und Katechetik im Institut für Praktische Theologie der Katholisch-Theologischen Fakultät der Universität Wien in Wien/Österreich.

Mariański, Janusz, Prof. Dr. rer. soc. habil., Dr. h.c., vormaliger Professor für Sozialwissenschaften im soziologischen Institut der Fakultät für Sozialwissenschaften der Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Lublin/Polen.

Tom zawiera teksty reprezentujące różne dyscypliny naukowe – teologię, zwłaszcza pedagogikę religii i religioznawstwo, nauki o wychowaniu, psychologię, socjologię (religii), politologię, filozofię, kulturoznawstwo, historię i medycynę. Autorzy podejmują refleksję nad genezą swojej specjalizacji akademickiej z perspektywy autobiograficznej i stawiają konkretne pytania naukowe. W szeroko zakrojonym dodatku działalność jubilata, który zostanie uhonorowany w tym tomie, jest ukazana w świetle jego międzynarodowej sieci.

Docelowi odbiorcy tego tomu: Naukowcy zainteresowani międzynarodowymi i interdyscyplinarnymi projektami współpracy lub aktywni w dziedzinie (naukowych) badań biograficznych i analizy pracy twórczej.

Spiegel Egon, prof. dr hab. teol., prof. h.c., emerytowany profesor teologii praktycznej: pedagogiki religii i teologii pastoralnej w Instytucie Teologii Katolickiej na Uniwersytecie w Vechta/Niemcy.

Stroß Annette Miriam, prof. dr hab. filoz., profesor nauk o wychowaniu ze szczególnym uwzględnieniem edukacji zdrowotnej i dziedzin pozaszkolnych w Instytucie Nauk Pedagogicznych na Uniwersytecie Pedagogicznym w Karlsruhe/Niemcy.

Lehner-Hartmann Andrea, prof. dr hab. teol., profesor pedagogiki religii i katechetyki w Instytucie Teologii Praktycznej na Wydziale Teologii Katolickiej Uniwersytetu Wiedeńskiego w Wiedniu/Austria.

Mariański Janusz, prof. dr hab. soc., dr h.c., emerytowany profesor nauk społecznych w Instytucie Socjologii na Wydziale Nauk Społecznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Lublinie/Polska.

Vechta, 19.05.2025

Professor Dr. med. Dr. phil. Dietrich Doll
wurde 2020, 2021 und 2022 als Top-Mediziner für den Bereich „Proktologie"
von FOCUS-GESUNDHEIT ausgezeichnet

Lieber Cyprian,

ich halte heute das Buch Wissenschaft aus Leidenschaft– das Buch zu Deinem 70. Geburtstag in der Hand. Es ist eine riesige Liebeserklärung an Dich. Wie viele Menschen Du durch Dein Wirken glücklicher gemacht hast....ist eindrucksvoll. Möge Gott immer ganz nah bei Dir sein und Dir seine große Güte zeigen. Ich freue mich, Dich zu kennen.

Dein Dietrich

Prof. dr med. dr phil. Dietrich Doll
Uhonorowany w latach 2020, 2021 i 2022 jako najlepszy lekarz w dziedzinie „Proktologii"
Uhonorowany przez FOCUS-GESUNDHEIT

Drogi Cyprianie,

dzisiaj trzymam w ręku książkę Wissenschaft aus Leidenschaft – das Buch zu deinem 70. Geburtstag. To wielkie wyznanie miłości do Ciebie. Jak wielu ludzi uczyniłeś szczęśliwszymi dzięki swojej pracy.... jest imponujące. Niech Bóg zawsze będzie blisko Ciebie i okaże Ci swoją wielką dobroć. Cieszę się, że Cię znam.

Twój Dietrich

Słowo Redaktorów Księgi Pamiątkowej
poświęconej prof. Cyprianowi Rogowskiemu
z okazji jego 70-lecia urodzin

Słowo wstępne od redakcji księgi jubileuszowej: Vorwort der Herausgeber/innen des Buches: Wissenschaft aus Leidenschaft. Persönliche, biografische, wissenschaftliche-Aspekte. Cyprian Rogowski zum 70. Geburtstag, (Hrsg.), Egon Spiegel, Annette M. Stroß, Andrea Lehner-Hartmann, Janusz Mariański, LiTVerlag, Münster 2025, ss. 603.

„Więcej się nie da", chciałoby się krótko i zwięźle powiedzieć jubilatowi, prof. dr. hab. teol. dr. filoz. Cyprianowi Rogowskiemu, i wykrzyknąć pod jego adresem. Na tle minionych 70 lat można mówić o dziele życia, nie uznając go za zakończone. I można dokonać stosownego podsumowania. W przypadku Cypriana Rogowskiego owo „więcej się nie da" odnosi się do życia i dzieła tyleż wielowymiarowego, co znaczącego. Staraliśmy się prześledzić jego etapy i obszary pracy na końcu tego tomu pod „obszarami egzystencjalnymi". Kulminacją naszych wysiłków jest wielkie zdumienie tym, co jedna osoba jest w stanie osiągnąć w ciągu siedmiu dekad, a wraz z tym pytanie, skąd czerpała i czerpie niezbędną energię.

Pierwszą rzeczą, która przychodzi na myśl, jest to, że Cyprian Rogowski może rościć sobie przywilej bycia kimś więcej niż tylko hojnym odbiorcą. Każdy, kto – niezależnie od tego, skąd pochodzi – posiada taki dynamizm oraz zdolności fizyczne, umysłowe i duchowe, jakimi został obdarzony Cyprian Rogowski, powinien nie tylko uważać się za osobistego szczęściarza, ale także uważać za swój obowiązek dzielenie się obfitością swoich darów i wykorzystywanie nadmiaru swojej siły w taki sposób, aby przynosiło to korzyści innym. Dokładnie to czynił Cyprian przez całe swoje życie. Dawał obficie: w relacjach osobistych jako obywatel swojego kraju, jako kapłan i duszpasterz w Niemczech, jako wykładowca uniwersytecki i dziekan wydziału teologicznego, jako wysoko ceniony naukowiec w dużych międzynarodowych sieciach swojej społeczności naukowej.

Poprzez tę pamiątkową publikację jako redaktorzy, wraz z tymi, którzy przyczynili się do jej powstania poprzez słowa pozdrowień lub wkład, chcielibyśmy podziękować mu za jego hojną pracę na polu akademickim, edukacji pedagogicznoreligijnej i działalności duszpasterskiej. Czynimy to w imieniu wielu, którzy spotkali w swoim życiu jubilata i doświadczyli błogosławieństwa jego opieki i życzliwości, a nie mieli lub nie będą mieli okazji wyrazić mu swojej wdzięczności wprost, a czyniąc to, podążamy za późnym, w wielu przypadkach zbyt późnym, uświadomieniem sobie, że okazujemy naszą wdzięczność zbyt rzadko lub nie jesteśmy wystarczająco wdzięczni. Wielu z nich już odeszło lub jest nieosiągalnych z innych powodów. Nie będziemy już w stanie powiedzieć im tego, co chcielibyśmy im powiedzieć, choć późno i za co chcielibyśmy im podziękować. Zasłużyliby na to, prawdopodobnie byliby z tego zadowoleni, a nawet wyszłoby im to na dobre.

Dziękujemy za mało – ale tu i teraz oraz pamiątkowa publikacja to powód do dumy. Mając wynik w swoich rękach, osoby zaangażowane okażą spóźnione zrozumienie dla czasu, jaki zajęło ukończenie. Mamy nadzieję, że czytelnicy z przyjemnością zapoznają się z poszczególnymi artykułami i uznają lekturę tego tomu za osobiście satysfakcjonującą. Z wyjątkiem jednego artykułu w języku chińskim, publikujemy artykuły w oryginalnej wersji niemieckiej i polskiej, a także angielskiej i włoskiej. Aby nie wykraczać poza zakres publikacji, musieliśmy zrezygnować z tłumaczeń poszczególnych artykułów. Mogliśmy to jednak zrobić, ponieważ krótkie wprowadzenie do artykułów we wstępie daje ogólne pojęcie o ich treści, a odpowiednie oryginały można przetłumaczyć na wybrany język za pomocą odpowiednich programów tłumaczeniowych.

Duża część tej pamiątkowej publikacji została poddana korekcie przez dr Cäcilię Klaus (KlartextLohne) w końcowej fazie redakcji. Bardzo dziękujemy za jej profesjonalne wsparcie i konstruktywną, przyjazną współpracę. Chcielibyśmy również podziękować panu Gordonowi Matthewsowi, rodowitemu Anglikowi, za szybką i kompetentną korektę tłumaczeń DeepL różnych części manuskryptu oraz panu Guido Bellmannowi, redaktorowi Verlag Lit, za cierpliwe i wyrozumiałe wsparcie naszego projektu publikacji.

Egon Spiegel, Annette M. Stroß, Andrea Lehner-Hartmann, JanuszMariański

Vechta / Karlsruhe / Wiedeń / Lublin, 24 lipca 2024 r.

Wspomnienia z wojska ks. Cypriana Rogowskiego

Przymusową służbę wojskową, bo tak należy ją nazwać, odbył w latach 1972-1974. Była to tzw. jednostka klerycka w Bartoszycach, Batalion Ratownictwa Terenowego. Dla młodego człowieka był to okres wyjątkowo przykry, przerwane studia seminaryjne i wielka niewiadoma, co przyniesie przyszłość. Najpierw trudno było się pogodzić z faktem, że spośród grupy Alumnów I roku, to właśnie jemu i jego koledze przyszło się zmierzyć z tym nowym doświadczeniem. Sądzi, że miało to związek z inwigilacją jego Rodziców, ponieważ rodzeństwo jego Ojca wyemigrowało do USA, jego trzy starsze siostry jeszcze przed II wojną, a jego starszy brat wzięty podczas okupacji na roboty do Niemiec, dołączył do nich stamtąd zaraz po zakończonej wojnie. Rodzice jego Matki przebywali również na emigracji w USA. Jeden z jej braci był pilotem i jako żołnierz amerykański zginął podczas alianckich nalotów na Niemcy, drugi natomiast mieszkał w USA do końca życia.

Jako mały chłopiec pamięta, jak ówczesna władza komunistyczna napastowała jego rodziców i próbowała ich „rozkułaczyć".

Do doświadczeń z wojska, pełnych represji ze strony ówczesnego systemu totalitarnego nie sposób nie wracać. Podczas różnych okoliczności dzieli się tymi przeżyciami, które, jak sądzi u wszystkich Alumnów-Żołnierzy stanowią jeden z wyjątkowych etapów życia. Wpłynęły one niewątpliwie na dalszy bieg historii życiowej i powołania każdego z nich. Już na początku odbywania służby wojskowej zorientował się, że będzie to bardzo trudny okres w jego młodym życiu i jednocześnie próba jego powołania do kapłaństwa.

Walka ideologiczna ówczesnych władz komunistycznych z Kościołem w tamtym czasie miała również na celu szykanowanie Alumnów-Żołnierzy, rozgrywanie ich różnymi sposobami. Jedną z takich metod było nagradzanie jednych wyjściem na przepustki, urlopami, czy tzw. wzorkami (odznaką wzorowego żołnierza), stawiając ich za wzór tym, którzy przez dowódców określani byli jako niesubordynowani. W wielu przypadkach wzbudzało to niestety nieufność między alumnami. Warto wskazać tu na list zbiorowy z dnia 3.02.1972 roku do ks. Adolfa Setlaka o złym traktowaniu Alumnów-Żołnierzy, który skierowali reprezentanci pierwszego plutonu: Borutka Tadeusz, Rogowski Cyprian, Bracha Stanisław, Kuśmierczyk Stanisław, Kania Ryszard, Hrapiec Jan, Kunicki Andrzej. Jest on zamieszczony w monografii: (Ks. Adolf Setlak, Służba wojskowa alumnów WSD w PRL i jej ocena w wypowiedziach alumnów i kapłanów rezerwistów, Wydawnictwo „Hosianum", Olsztyn 2002, s. 133-134). Była to reakcja na niesprawiedliwe i wręcz brutalne jego traktowanie. Najpierw za modlitwę, kolega Borutka został ukarany pięciodniową pracą poza kolejnością. Innym razem zamiast musztry zarządzono tzw. taktykę bojową z czołganiem się i wszyscy odmówili wykonania rozkazu, za co został ukarany trzydniowym ZOK (zakazem opuszczania koszar), a kolega Hrapiec trzydniową pracą poza kolejnością. Stosując takie metody, dowódcom chodziło o zastraszanie i wywieranie presji na kolegach. Stwarzanie atmosfery terroru miało na celu rozbijanie jedności i nastawianie jednych przeciwko drugim.

Najbardziej brutalnym doświadczeniem pod względem fizycznym i psychicznym, czego nie da się wytrzeć z pamięci, pozostaje w jego świadomości tzw. alarm frontowy,

który ogłoszono po północy w Święto Ofiarowania Pańskiego 2.02.1974 roku z rozkazu Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego (GZP WP). Wyruszył wtedy w pełnym oporządzeniu z bronią przez okoliczne wioski, podążając na poligon w Muszakach koło Nidzicy. Zima wtedy była bardzo ciężka i mroźna. Tę decyzję dowódców traktowali naturalnie jako zemstę za zorganizowaną wcześniej głodówkę przez grupę Alumnów-Żołnierzy II kompanii, której był współorganizatorem. Dodaje, że wcześniej został ukarany trzydniowym aresztem za nieregulaminowe zachowanie się w szyku. Szukano po prostu byle pretekstu, aby alumnów-żołnierzy szykanować i poniżać.

Nie sposób jest opisać wszystkie doświadczenia, którymi chciałby się podzielić, ale jedno wspomnienie towarzyszy mu niemal nieustannie. Wdzięczna pamięć należy się jego Kochanym Rodzicom i Rodzeństwu, których zachowuje głęboko w sercu. To oni najbardziej przeżywali jego wcielenie do wojska, zwłaszcza jego Mama, która jeszcze na krótko przed odejściem do Domu Ojca wspominała swoją podróż na poligon do Nowej Dęby, aby odwiedzić Syna. Ich modlitwa o wytrwanie w powołaniu towarzyszyła mu zawsze.

W ciągu dwóch lat tylko dwa razy mogł pojechać do domu. W jego książeczce wojskowej jest wpis z datą 05.06.1974 następującej treści: Wykorzystał przysługujący w drugim roku odbywania zasadniczej służby wojskowej urlop okresowy w wymiarze „10" dni. W pierwszym roku natomiast pozwolono mu wyjechać do domu jedynie na 48 godzin w ramach udzielonej przepustki, aby odwiedzić chorego Ojca w szpitalu. Wszystkim dziękuje w sposób szczególny za dar modlitwy w jego intencji i zachowuje ich we wdzięcznej pamięci.

I jeszcze jedna myśl, którą pragnie się podzielić. Otóż nie jest jego intencją, aby Czytelnika pozostawić tylko z tym ponurym obrazem, który wyżej przedstawił, chociaż obraz ten niewątpliwie odzwierciedla tamtejszą rzeczywistość, uwarunkowania wewnętrzne i zewnętrzne funkcjonowania państwa totalitarnego, a w nim i struktur ówczesnego wojska. Prawdziwy obraz wojska, jak zaznacza, to ten, który przybliżał mu w swoich wspomnieniach jego Ojciec, a mianowicie z patriotycznym zawołaniem Bóg – Honor – Ojczyzna.

Pomimo tych trudnych doświadczeń, dzisiejsze wojsko jest dla niego szczególnym symbolem, który zakorzeniony jest w tradycji naszego narodu. Chętnie ogląda uroczystości państwowe i kościelne z udziałem wojska, a zwłaszcza defiladę wszystkich formacji z orkiestrą reprezentacyjną WP. Jest to dla niego zawsze wyjątkowe przeżycie. O takim wojsku i wolnej Polsce marzył też jego Ojciec i dzięki Opatrzności Bożej doczekał jeszcze tych chwil. Pamięta podróże, jak z Rodzicami, na trasie z Olsztyna do Bieżunia, zatrzymywał się specjalnie na życzenie Ojca w Uniszkach Zawadzkich przy Pomniku Polskiego Piechura – Obrońcom Mławy, pomniku bohaterów poległych w bitwie o Mławę, w której jako artylerzysta brał udział. Była to jedna z pierwszych bitew wojny obronnej Polski i podczas II wojny światowej w ogóle, która miała miejsce na północ od Mławy między 1 i 3 września 1939 roku. Do opowiadań o tej bitwie jego Ojca jako kombatanta wraca z ogromną dumą i sentymentem.

Na koniec chciałby jeszcze podzielić się tym, co najważniejsze. Pamięta, jak przed wcieleniem do jednostki udał się do Częstochowy na Jasną Górę. Matce Bożej polecał swoje najbliższe dni i miesiące, prosząc o potrzebne łaski. To samo uczynił po odbyciu służby wojskowej, dziękując Jej za opiekę i wstawiennictwo.

Zdjęcie z wojska (1972-1974)

Ks. prof. Cyprianowi Rogowskiemu przyznany został przez Ordynariat Polowy Wojska Polskiego Medal Błogosławionego Księdza Jerzego Popiełuszki jako wyraz pamięci i wdzięczności za świadectwo wierności Bogu , Kościołowi i Ojczyźnie podczas przymusowej służby wojskowej (1972-1974) w jednostce wojskowej w Bartoszycach.

ORDYNARIAT POLOWY
WOJSKA POLSKIEGO

LEGITYMACJA

nr II/7/2012

Warszawa 18.10.2011 r.

Dekretem specjalnym
Biskupa Polowego Wojska Polskiego
nr 01 z 18.10.2011 r.

ks. prof. dr hab.
CYPRIAN ROGOWSKI

został wyróżniony
MEDALEM BŁOGOSŁAWIONEGO
KS. JERZEGO POPIEŁUSZKI

ORDYNARIAT POLOWY WARSZAWA

+ J. Guzdek

bp Józef Guzdek
Biskup Polowy
Wojska Polskiego

JÓZEF GUZDEK
Biskup Polowy Wojska Polskiego

Warszawa, 10 lutego 2012 roku

Czcigodny Księże,

W dniach 17-18 października br. odbyło się spotkanie alumnów żołnierzy 1955-1980. Z tej okazji przyznałem Medal Błogosławionego Księdza Jerzego Popiełuszki biskupom oraz kapłanom, którzy będąc klerykami zostali zmuszeni do odbycia służby wojskowej i podczas jej pełnienia dochowali wierności Bogu, Kościołowi i Ojczyźnie.

Proszę przyjąć Medal jako wyraz pamięci i wdzięczności Kościoła za świadectwo wiary i posługę według ewangelicznej wskazówki „zło dobrem zwyciężaj" (por. Rz 12,21), tak bliskiej sercu błogosławionego księdza Jerzego Popiełuszki.

Z wyrazami pamięci i z pasterskim błogosławieństwem

+ J. Guzdek

bp Józef Guzdek

Czcigodny
Ks. prof. dr hab. Cyprian Rogowski
ul. Pszenna 44
10-833 OLSZTYN

JÓZEF GUZDEK
Biskup Polowy
Wojska Polskiego

Warszawa, 13 października 2011 roku

L. dz. 1207/CD/Zjazd/2011

DEKRET
przyznający
MEDAL BŁOGOSŁAWIONEGO KS. JERZEGO POPIEŁUSZKI
biskupom, kapłanom i osobom świeckim,
którzy jako alumni pełnili służbę wojskową w latach 1955–1980

W przeddzień liturgicznego wspomnienia błogosławionego ks. Jerzego Popiełuszki, niegdyś alumna-żołnierza, chcąc uhonorować tych, którzy przeszli mężnie podobną próbę wiary i wytrwałości,

przyznaję MEDAL BŁOGOSŁAWIONEGO KS. JERZEGO POPIEŁUSZKI biskupom, kapłanom i osobom świeckim, którzy jako alumni w latach 1955–1980 pełnili służbę wojskową.

Pozostali oni wierni swojemu chrześcijańskiemu i kapłańskiemu powołaniu w trudnych okolicznościach zewnętrznych. W codziennym żołnierskim życiu przestrzegali zasad moralnych i okazywali świadectwo wiary, nadziei i miłości. Przebaczając swoim prześladowcom wypełnili słowa św. Pawła, tak cenione przez księdza Jerzego: „Nie daj się zwyciężyć złu, ale zło dobrem zwyciężaj" (Rz 12,21).

Wszystkim odznaczonym składam wyrazy szacunku i zapewniam o pamięci w modlitwie.

Z pasterskim błogosławieństwem

+ J. Guzdek

bp Józef Guzdek

ks. Jan Dohnalik
kanclerz

EPISCOPUS ORDINARIATUS MILITARIS POLONIAE JOSEPHUS GUZDEK

Załącznik:
Lista biskupów, kapłanów i osób świeckich uhonorowanych MEDALEM BŁOGOSŁAWIONEGO KS. JERZEGO POPIEŁUSZKI

5. Działalność duszpasterska w diasporze katolickiej w Niemczech

Z łatwością można zauważyć, że na wielowymiarowość i wielowarstwowość międzynarodowego dorobku naukowego ks. prof. Cypriana Rogowskiego wpłynęła jego bogata biografia. Warto nawiązać w tym kontekście między innymi do bardzo wymownych słów prof. Egona Spiegela, które zamieszczone zostały w Podręczniku pedagogiki religii i Sakroturyzmu w dobie globalizacji autorstwa ks. Rogowskiego. Spiegel podkreślił, że najpierw pobyt we Włoszech pozwolił ks. Rogowskiemu przypatrzyć się z bliska watykańskiej religijności i religii zbliżonej do polskiej rzeczywistości, co ubogaciło jego dotychczasowe doświadczenie życiowe i kolejne doświadczenie związane z jego decyzją wyjazdu do Niemiec. Tutaj poznał struktury na poziomie akademickim i wiele im zawdzięcza, zwłaszcza że teologia funkcjonuje tu w ogólnym systemie uniwersyteckim, wyjaśniając w sposób otwarty wszelkie fenomeny życia i świata.

Zgodę na podjęcie dalszych studiów i pracy duszpasterskiej w diecezji Fulda w Niemczech, ks. Rogowski otrzymał od ks. biskupa Edmunda Piszcza, wówczas Administratora Apostolskiego Diecezji Warmińskiej (pismo z dnia 8.04. 1986 rok). Po kilku tygodniach pobytu na zastępstwie w Wächtersbach koło Fuldy ks. biskup Johannes Kapp skierował go do parafii St. Maria Goretti w Wahlsburgu. Tu, w pobliżu dwóch ośrodków uniwersyteckich w Göttingen i Kassel, pracował jako duszpasterz i kapelan kliniki przez niemal 20 lat, realizując jednocześnie swoją pasję naukową. Najpierw odbył intensywny kurs języka niemieckiego na Uniwersytecie w Göttingen i immatrykulował się na specjalistyczne studia doktoranckie na Wydziale Nauk Humanistycznych Uniwersytetu w Kassel.

W parafii St. Maria Goretti w Wahlsburgu przyszło się zmierzyć ks. Rogowskiemu z nowymi wyzwaniami. Co się tyczy struktur diaspory, to należy w powyższym kontekście nadmienić, że dla mniejszości katolickiej w diecezji Fulda w północnej Hesji od 1945 roku, po drugiej wojnie światowej zbudowano 107 zachowanych do dziś kościołów katolickich. Te kościoły nie powstałyby „bez osiedlenia się tu uchodźców i wysiedleńców", jak zaznacza Johanna Anders w swojej publikacji: Nowe kościoły w diasporze (kasselunversitypress 2014). W przeważnie protestanckiej północnej Hesji przed II wojną światową istniało tylko kilka katolickich enklaw, takich jak Fritzlar czy Naumburg.

Diaspora oznacza, że mniejszość wiernych Kościoła katolickiego żyje w rozproszeniu i często samotnie w swojej wierze. W regionach, w których mniej niż osiem procent ludności to katolicy, wiele wysiłku wymaga poznanie wspólnoty wiary, przekazywanie wiary dzieciom i młodzieży oraz utrzymanie infrastruktury kościelnej. Dzieło misyjne (Bonifatiuswerk) promuje przekazywanie wiary, miejsca spotkań i wspólnoty, a także towarzyszenie w akcjach duszpasterskich katolikom, którzy żyją wiarą w sytuacji mniejszości. Ks. Rogowski musiał niejako od nowa odnajdywać się w tej jakże odmiennej sytuacji duszpasterskiej i odmiennych uwarunkowaniach kulturowych. Ten całkowicie inny profil pracy duszpasterskiej w diasporze katolickiej łączył się przede wszystkim z poznawaniem nowego środowiska, innej mentalności wiernych i ze zdobywaniem nowych doświadczeń. Obowiązki duszpasterskie w powierzonej mu wspólnocie wypełniał gorliwie, starając się wypracować odpowiedni profil pastoralny. Na samym początku udało mu się dotrzeć przez rodziców do dzieci i młodzieży, co w warunkach diaspory nie było

rzeczą łatwą. Okazało się, że stopniowo jeden raz w tygodniu przychodziło coraz więcej dzieci, które spotykały się razem w trzech grupach wiekowych. Podczas jednego ze spotkań wymyśliły dla siebie nazwę Kirchenmäuse (mini, medi, maxi).

Zdjęcie z Pierwszej Komunii Świętej dzieci w parafii Św. Marii Goretti w Wahlsburgu (w środku Ks. Cyprian Rogowski).

Na zdjęciach dzieci do Pierwszej Komunii Świętej w parafii Św. Marii Goretti w Wahlsburgu z Ks. Cyprianem Rogowskim.

Rozwojem tych grup dziecięcych i ich szczególną aktywnością w dekanacie Hofgeismar cieszył się ks. biskup Johannes Kapp pochodzący z Burguffeln. Bardzo często sprawiał im niespodzianki swoimi spontanicznymi odwiedzinami w parafii. Warto dodać, że zorganizowanie takich grup w diasporze katolickiej nie było łatwe, co sam niejednokrotnie podkreślał.

Poniżej ilustracja obrazująca spotkanie ks. biskupa grającego z dziećmi, które nie wyobrażały sobie tak wspaniałego z nim przeżycia. Na końcu zajęć dzieci pożegnały się i stwierdziły, że było to dla nich wyjątkowe doświadczenie i zapamiętają ks. biskupa jako bardzo przystępnego i miłego człowieka.

Nr. 164 Dienstag, 18. Juli 1989

Weihbischof Kapp spielte mit den Kindern

Für eine große Überraschung bei den Kindergruppenkindern der katholischen Kirchengemeinde Oberweser sorgte der unverhoffte Besuch des Fuldaer Weihbischofs Johannes Kapp. Während einer Besuchstour durch die Pfarreien des Altkreises Hofgeismar traf der aus Burguffeln stammende Weihbischof die Kinder bei deren letzter Gruppenstunde vor den Sommerferien an. Die anfängliche Unsicherheit und Scheu der Kinder – schließlich hatte noch niemand von ihnen einen Bischof so hautnah erlebt – wich, als er sich zu ihnen auf den Fußboden gesellte und ohne zu zögern bei einem Legespiel mitmachte. Daß sich der Bischof so viel Zeit für sie nahm, gefiel den Kindern, und so berichteten sie ganz selbstverständlich von der Schule und den Erlebnissen in der seit fünf Jahren bestehenden Kindergruppe. Am Ende der Gruppenstunde verabschiedeten sich die Kinder von dem Weihbischof, von dem sie vorher nicht gewußt hatten, „daß er sooo nett ist". Tief beeindruckt und auch ein wenig stolz gingen sie nach Hause, um dort zu berichten, daß sie noch vor wenigen Minuten „mit einem Bischof gespielt hatten" – und wer kann das schon von sich sagen ?

(bf / Foto: bf)

Grupy te wykazywały swoją aktywność przede wszystkim w życiu wspólnoty parafialnej, biorąc udział w różnych uroczystościach parafialnych czy akcjach charytatywnych. Były to między innymi święta parafialne, w których dzieci i młodzież występowała ze swoim wcześniej przygotowanym programem integrującym wspólnotę. W życiu parafii przejawiali swoją aktywność, zwłaszcza podczas spotkań adwentowych i okresowych z seniorami, przygotowując dla nich razem z grupą kobiet (Frauengemeinschaft) specjalny program.

Z akcji charytatywnych organizowanych przez dzieci i młodzież oraz wspólnotę kobiet należy wymienić, jak zaznacza ks. Rogowski, przede wszystkim coroczną akcję kolekcji odzieży dla ubogich grup ludności mieszkającej na peryferiach dużych miast i w głębi Brazylii. Pomoc dla najbiedniejszych z biednych jest z wielkim zaangażowaniem prowadzona przez parafie i stowarzyszenia katolickie od 1973 roku. Przykładowo w 1989 roku (AktionBrasilien) kolekcja odzieży funkcjonowała pod hasłem „25 lat partnerstwa - odpowiedź na globalizację". Kampania kolekcji odzieży w diecezji Fulda ma na celu wspieranie projektów duszpasterskich i społecznych, które są realizowane w Brazylii w miejscach, w których pełnią swoją misję księża z diecezji Fulda.

Ks. Rogowski organizował również pomoc charytatywną w parafii dla Kamerunu, dla utworzonej tam diecezji Edea, której Ordynariusz Biskup Victor i prof. teologii Paul Likeng podczas podróży do Europy gościli w Wahlsburgu. Po uroczystej Mszy św. z Biskupem Victorem miało miejsce bardzo interesujące spotkanie z wiernymi, którzy mogli poznać strukturę i warunki powstawania nowej diecezji Edea w Kamerunie (zob. załączone zdjęcia).

Besuch aus Kamerun

Wachsende Partnerschaft: *Bischof Victor (2.v.re.) aus der neu gegründeten Diözese Edea in Kamerun besuchte während eines Europa-Aufenthaltes auch die St.-Konrad-Gemeinde in Uslar und die St.-Marien-Gemeinde in Wahlsburg. Gemeinsam mit seinem Freund und Landsmann, Theologieprofessor Paul Bitjick Likeng (1.v.re), feierte er Gottesdienste und berichtete über sein Land. Bereits seit zwei Jahren gibt es eine Partnerschaft zwischen der St.-Konrad-Gemeinde und der Gemeinde Marienberg in Kamerun. Die Kontakte zur St.-Marien-Gemeinde hatte Otto Stevens aus Bodenfelde (1.v.li.) geknüpft, der mit Professor Likeng befreundet ist. Beim Besuch des Bischofs kamen 8900 Mark für den Aufbau des jungen Bistums zusammen. Mit auf dem Bild: Pfarrer Dr. Cyprian Rogowski aus Wahlsburg (2.v.li.) und Pfarrer Bruno Rehse (3.v.li.) aus Uslar.*

Odwiedziny Biskupa Victora i prof. teologii biblijnej Paula Likenga z Kamerunu w parafii ks. Cypriana Rogowskiego w Wahlsburgu.

Ks. Cyprian Rogowski wita Gości z Kamerunu, Biskupa Wiktora (z lewej) i prof. teologii biblijnej Paula Likenga (z prawej) podczas spotkania z wiernymi w sali parafialnej.

Evêché d'Edéa
BP 244 Edéa Cameroun
Tél : ☎(237) 464967
Fax : (237) 46 49 20

Edéa, le 22 janvier 1997

Prot. 033/97/mmj
Objet :**Remerciements**

Révérend Père Cyprian,

Il y a un mois que je suis rentré dans le diocèse, mais l'accueil très chaleureux que vous m'avez réservé reste un souvenir vivace que je garderai longtemps : J'ai eu l'occasion de prier avec votre communauté et de partager le goûter de la fête du troisième dimanche de l'Avent.

Vous l'avez constaté, mon jeune diocèse se trouve dans le besoin. C'est pourquoi spontanément vous m'avez remis la quête de ce dimanche-là.

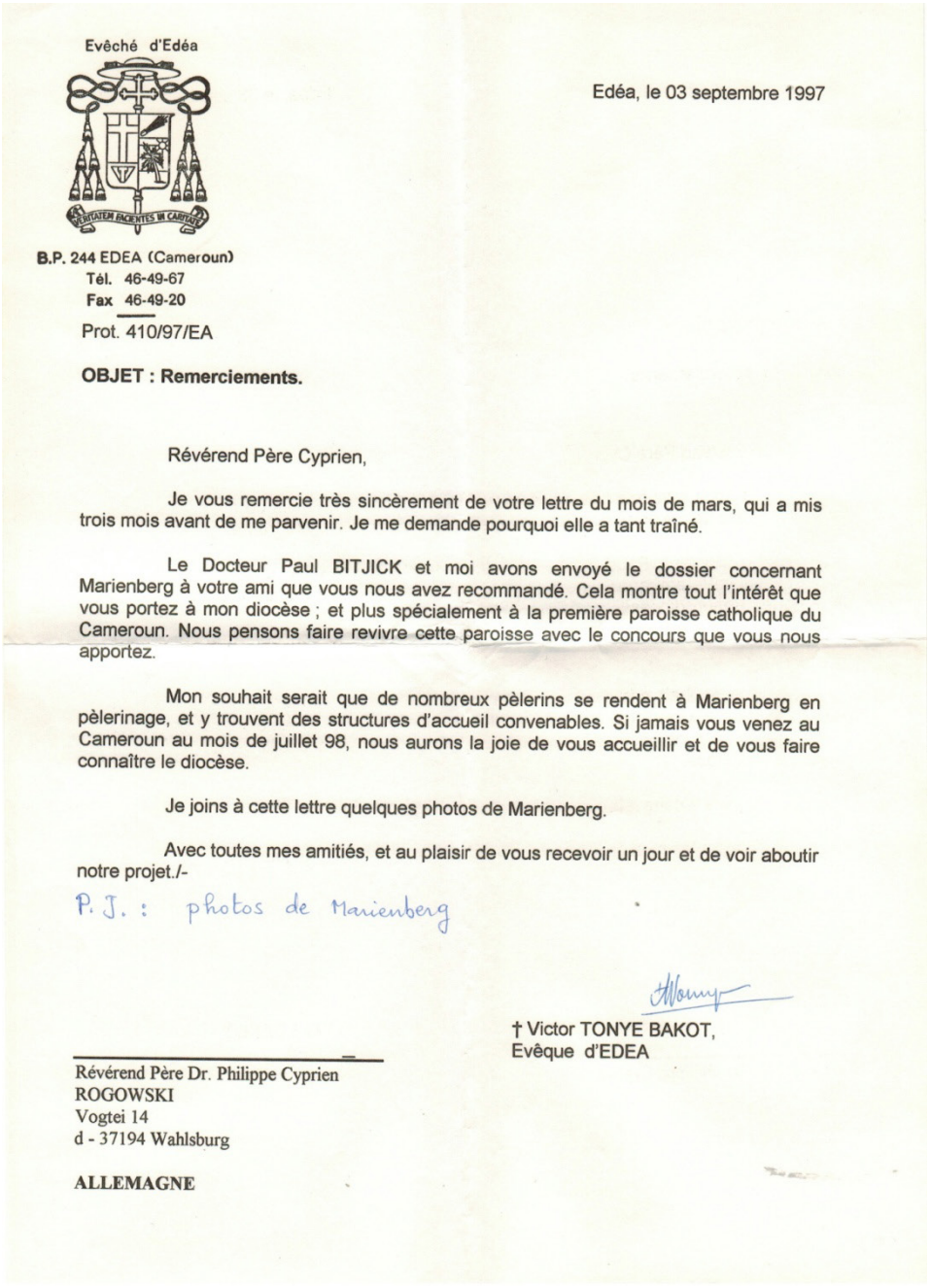
Au nom des fidèles de mon diocèse, je vous dis sincèrement merci ! Merci aussi de votre travail de recherche que vous m'avez remis. Même si je ne comprends pas l'allemand, je garde ce livre comme un souvenir précieux de votre part et une expression sincère de votre amitié .

† Victor TONYE BAKOT
Evêque d'Edéa

Dr. Phil. ROGOWSKI Cyprian
Vogtei 14
D. 37194 Wahlsburg

ALLEMAGNE

Podziękowania za gościnę w parafii księdza Cypriana Rogowskiego w Wahlsburguod księdza biskupa Viktora TonyeBakot, ordynariusza diecezji Edea w Kamerunie.

Evêché d'Edéa

B.P. 244 EDEA (Cameroun)
Tél. 46-49-67
Fax 46-49-20

Edéa, le 03 septembre 1997

Prot. 410/97/EA

OBJET : Remerciements.

Révérend Père Cyprien,

Je vous remercie très sincèrement de votre lettre du mois de mars, qui a mis trois mois avant de me parvenir. Je me demande pourquoi elle a tant traîné.

Le Docteur Paul BITJICK et moi avons envoyé le dossier concernant Marienberg à votre ami que vous nous avez recommandé. Cela montre tout l'intérêt que vous portez à mon diocèse ; et plus spécialement à la première paroisse catholique du Cameroun. Nous pensons faire revivre cette paroisse avec le concours que vous nous apportez.

Mon souhait serait que de nombreux pèlerins se rendent à Marienberg en pèlerinage, et y trouvent des structures d'accueil convenables. Si jamais vous venez au Cameroun au mois de juillet 98, nous aurons la joie de vous accueillir et de vous faire connaître le diocèse.

Je joins à cette lettre quelques photos de Marienberg.

Avec toutes mes amitiés, et au plaisir de vous recevoir un jour et de voir aboutir notre projet./-

P. J. : photos de Marienberg

† Victor TONYE BAKOT,
Evêque d'EDEA

Révérend Père Dr. Philippe Cyprien
ROGOWSKI
Vogtei 14
d - 37194 Wahlsburg

ALLEMAGNE

RE: Podziękowania Księdza Biskupa Victora TONYE BAKOT diecezji Edea w Kamerunie dla ks. Cypriana Rogowskiego

Wielebny Księże Cyprianie,

bardzo dziękuję za list z marca, który dotarł do mnie po trzech miesiącach. Zastanawiam się, dlaczego trwało to tak długo.

Wraz z doktorem Paulem BITJICKIEM wysłaliśmy akta dotyczące Marienbergu do Twojego przyjaciela, którego nam poleciłeś. To pokazuje, jak bardzo interesujesz się moją diecezją, a zwłaszcza pierwszą katolicką parafią w Kamerunie. Myślimy o ożywieniu tej parafii z twoją pomocą.

Mam nadzieję, że wielu pielgrzymów przybędzie do Marienbergu na pielgrzymkę i znajdzie tam odpowiednie zakwaterowanie. Jeśli kiedykolwiek przyjedziesz do Kamerunu w lipcu 1998 roku, będziemy zachwyceni, mogąc cię powitać i przedstawić diecezji. Załączam kilka zdjęć Marienbergu.

Z pozdrowieniami i z niecierpliwością czekam na powitanie pewnego dnia i zwiedzenie, jak nasz projekt się urzeczywistnia.

Victor TONYE BAKOT, biskup EDEA

Wielebny Ksiądz dr Cyprian ROGOWSKI
Vogtei 14 D - 37194 Wahlsburg

Zdjęcia Marienbergu w Kamerunie w diecezji Edea

Aktywność dzieci i młodzieży nie ograniczała się tylko do akcji parafialnych, warto też zaznaczyć, że brali oni udział w różnych konkursach landowych wśród szkół, jak i międzydiecezjalnych. Zajmowali dwa razy pierwsze miejsce i raz drugie. Na uwagę zasługuje konkurs zorganizowany przez redakcję tygodnika Bonifatiusbote dla diecezji Fulda, Limburg i Mainz. Współzawodnictwo, w którym wzięło udział 2700 dzieci i młodzieży, dotyczyło problematyki „Mein Freund Gott" (Mój Przyjaciel Bóg). Uczestnicy malowali obrazy ze swoich doświadczeń. W przedziale wiekowym (czwarta klasa podstawowa), MarijanBilusic pochodzący z Chorwacji zajął pierwsze miejsce. Do parafii St. Maria Goretti w Wahlsburgu przybył z rodzicami i rodzeństwem w 1994 roku. Namalował przejmujący widok z okresu wojny w swojej ojczyźnie, tytułując go: Ja uniknąłem wojny, ponieważ mój Przyjaciel Bóg był przy mnie (zob. załączone zdjęcie).

Pierwsze miejsce dla Marijana Bilusica (czwarta klasa).
Ja uniknąłem wojny, ponieważ mój Przyjaciel Bóg był przy mnie.

Nagrody przekazał podczas specjalnej uroczystości Arcybiskup Dr Johannes Dyba (6.07.1996 r.).

Bischof schüttelte Marijan die Hand

WAHLSBURG / BODENFELDE ▪ Das war ein Tag, an den der zehnjährige Marijan Bulusic aus dem niedersächsischen Bodenfelde und Schüler in der hessischen Grundschule in Wahlsburg, nach lange denken wird. Bei einem Empfang im Dom-Pfarrzentrum in Fulda schüttelte ihm Erzbischof Johannes Dyba die Hand, gratulierte ihm zu einem „großen Sieg".

Bei einem Malwettbewerb für Kinder hatte der aus Bosnien stammende Junge, der seit drei Jahren mit seinen Eltern in der Gemeinde an der hessisch-niedersächsischen Landesgrenze wohnt, in seiner Altersklasse den ersten Platz belegt. Die Einladung nach Fulda war der „Lohn", nachdem die Jury das Bild unter einer Vielzahl von Bildern von Viertklässlern als Siegerbild ausgewählt hatte.

„Mein Freund Gott" war das Thema des Malwettbewerbs, zu dem die Diözesen Mainz, Limburg und Fulda gemeinsam Schulklassen im Religionsunterricht und kirchliche Kindergruppen aufgerufen hatten. Etwa 2700 Kinder beteiligten sich daran, darunter auch die „Kirchenmäuse" aus der katholischen Pfarrgemeinde St. Maria Goretti in Lipoldsberg. Und unter ihnen war Marijan Bulusic, der zu seinem Bild schrieb: „Ich entkam aus dem Krieg, weil mein Freund Gott bei mir war".

Für den Besuch in Fulda hatten sich die „Kirchenmäuse", die Marijan mit seinen Eltern und dem Gemeindepfarrer Dr. Cyprian Rogowski begleiteten, ein Geschenk ausgedacht. Sie überreichten dem Erzbischof ein gerahmtes Bild von der Weihnachtskrippe, die die Kinder vor zwei Jahren selbst gebaut hatten. (j)

Marijan Bulusic bei der Siegerehrung mit Erzbischof Johannes Dyba und Pfarrer Dr. Cyprian Rogowski. *(Foto: nh)*

Moment wręczenia nagrody Marijanowi Bilusicowi

HNA Allgemeine
Ruf (05 61) 203-00 · Anzeigen 203-03
NR. 258 MONTAG, 7. NOVEMBER 1994 PREIS 1,30 DM

DOKTORARBEIT

„Da warst Du ganz schön fleißig, Herr Pfarrer"

LIPPOLDSBERG ■ Damit hatte Gemeindepfarrer Cyprian Rogowksi nicht gerechnt: Was er noch am Abend geheimhalten wollte, wußten am folgenden Morgen alle HNA-Leser zwischen Wolfhagen und Uslar, nämlich, daß er an der Gesamthochschule Kassel zum Dr. phil. promoviert hatte. So war er dann auch mehr als überrascht, als bereits morgens um 6.30 Uhr erste Gemeindemitglieder, darunter viele Kinder, gratulierten und Blumensträuße vor seiner Haustür lagen.

Wie er später seiner Gemeinde berichtete, fragte er schließlich einen der Gratulanten, woher dieser von der Promotion wußte, und erhielt prompt die Antwort, er solle doch einmal in die Zeitung schauen. Dort hatten ihm seine „Kirchenmäuse" mit einer witzigen Anzeige gratuliert. Obwohl er „bis heute nur vermuten kann, woher die Kirchenmäuse den Termin kannten" bedankte er sich für die gelungene Überraschung bei den Kindern herzlich.

Mit seiner, von Professor Dr. H. Zwergl (Kassel) betreuten Doktorarbeit über „Die Entwicklung der katholischen

Promovierte zum Dr. phil.: Cyprian Rogowksi

Religionspädagogik in Polen und der Bundesrepublik Deutschland nach dem Zweiten Vatikanischen Konzil", betrat der Pfarrer der Wesergemeinde wissenschaftliches Neuland. Gleichzeitig ist diese hochwissenschaftliche Arbeit, für die mehr als 500 Quellen herangezogen wurden, um die unterschiedliche Entwicklungen aufzuzeigen, zu vergleichen und zu deuten, von großer Bedeutung und wird in Deutschland und Polen veröffentlicht.

Speziell für deutsche Theologen ist die Entwicklung des Religionsunterrichts in Polen, der bis 1961 nur in der Schule stattfand, dann verboten wurde und als Gemeindekatechese (für Kinder, Jugendliche und Erwachsende) fortbestehen mußte und erst seit der Wende 1991 in der Schule zurückverlegt wurde, von Interesse. Pfarrer Rogowski der zu Aspekten dieser Thematik bereits an zwei weiteren Büchern in Polen mitgearbeitet hatte, untersuchte für seine Doktorarbeit auch die sozialen, politischen, traditionellen und gesellschaftlichen Umstände beider Länder, die für den jeweiligen Verlauf der Entwicklung mit verantwortlich waren. Er hofft, mit dem geleisteten Beitrag, „die deutsche Religionspädagogik zur Offenheit und zum Verständis für die Entwicklung innerhalb eines sich gesellschaftlichen und politisch wandelnden Osteuropas anregen zu können".

Die Gemeindemitglieder aus Lippoldsberg jedenfalls sind stolz, „auf die große Leistung" ihres aus Polen stammenden Pfarrers und als die „Kirchenmäuse" ihren Seelsorger besuchten, um sich das „Buch" zeigen zu lassen, staunten sie nicht schlecht über Größe und Gewicht der 500 Seiten umfassenden Arbeit. Natürlich durften sie auch einmal hineinschauen, aber das war für die Jüngsten der Gemeinde doch recht ernüchternd. Immerin meinte ein Vierjähriger: „Auch wenn keine Bilder drin sind, da warst Du ganz schön fleißig, Herr Pfarrer". (pr)

Niespodzianka w formie artykułu o promocji doktorskiej ks. Cypriana Rogowskiego w prasie „Hofgeismar HNA Allgemeine" dnia 7.11.1994 roku.

Dzieci i młodzież z gratulacjami po promocji doktorskiej ks. Cypriana Rogowskiego.

Bischof Rudolf Müller und Pfarrer Dr. Rogowski im Kreis der Meßdiener. *(Foto: nh)*

Bischof Müller gibt Autogramme

Mit Bischof Rudolf Müller aus Görlitz besuchte schon zum sechstenmal ein Bischof die Katholische Kirchengemeinde St. Maria Goretti Wahlsburg. Der Geistliche kam an die Oberweser anläßlich eines Treffens der Jahrgänge 1931, 1932 und 1933, die in Schmottseiffen im Kreis Löwenberg (Schlesien) gemeinsam zur Schule gegangen waren. Über 60 Teilnehmer aus der gesamten Bundesrepublik kamen zu dem Treffen in Bodenfelde. Auf dem Programm standen eine Dampferfahrt auf der Oberweser und ein Beisammensein mit regem Austausch von Erinnerungen an die alte Heimat. Zu der Meßfeier in der katholischen Kirche in Lippoldsberg wurde Bischof Müller von Gemeindepfarrer Dr. Cyprian Rogowski und den rund 180 Teilnehmern des Gottesdienstes empfangen. Die Meßdiener beten den hohen Gast um ein Autogramm. *(red)*

Ksiądz Biskup Rudolf Mueller z Goerlitz goszczący w parafii Wahlsburg z grupą 180 osób podczas Mszy świętej sprawowanej z ks. Cyprianem Rogowskim. Na zdjęciu również ministranci.

Kirche“ HL. FAMILIE“
VERNAWAHLSHAUSEN

DANKGOTTESDIENST

Renovierte Kirche wurde eingeweiht

Pfarrer Dr. Cyprian Rogowski vor der renovierten Kirche in Vernawahlshausen. (Foto: zhj)

VERNAWAHLSHAUSEN ■ Mit einem Dankgottesdienst weihte die katholische Kirchengemeinde Wahlsburg/Bodenfelde am Sonntag die Filialkirche „Heilige Familie“ in Vernawahlshausen ein. Das im Jahre 1966 erbaute Gotteshaus wurde in mehrmonatiger Arbeit umfassend von innen und außen renoviert.

Das Flachdach wurde durch ein Spitzdach ersetzt. Das neue Kreuz auf dem Dach wurde vor dem Gottesdienst durch Pfarrer Dr. Cyprian Rogowski geweiht. Zahlreiche Katholiken und Gäste, darunter Bürgermeister Horst Häusner, Architekt Hans-Gerd Deppe und Vertreter des Bischöflichen Generalvikariat, nahmen an der Zeremonie und dem Gottesdienst, der von den Kirchenmäusen unter der Leitung von Stephanie Pimpel und den Vorjahres-Firmlingen gestaltet wurde, teil. Die Gesamtkosten der Neugestaltung belaufen sich auf rund 200 000 Mark. Im Anschluß an den Gottesdienst gab es für alle Beteiligten einen großen Empfang in der Schwülmetalhalle. *(zhj)*

Ks. dr Cyprian Rogowski przed Kościołem filialnym Świętej Rodziny w Vernawahlshausen po gruntownej renowacji. W uroczystej Mszy Świętej dziękczynnej uczestniczyła delegacja diecezjalna z Fuldy, Burmistrz Horst Häusner, Architekt Hans-Gerd Deppe, liczni parafianie z udziałem grupy dzieci i młodzieży pod przewodnictwem Stephanie Pimpl (1997 rok).

GOLDENE HOCHZEIT

Polnischer Erzbischof zelebrierte Heilige Messe

LIPPOLDSBERG ■ Der Erzbischof der polnischen Diözese Ermland (Allenstein), Dr. Edmund Piszcz, kam am Wochenende auf Einladung seines Landsmannes, des Lippoldsberger Pfarrers Cyprian Rogowski, nach Nordhessen. Der Erzbischof weilte in Deutschland, wo er bei einer Tagung in Mainz ein Referat über Ökumene gehalten hatte. Über seinen Abstecher nach Lippoldsberg freute sich nicht nur die katholische Kirchengemeinde, sondern ganz besonders das Ehepaar Dietrich, das mit einem Dankgottesdienst seine Goldene Hochzeit feierte. Das Ehepaar Dietrich ist in seiner Freizeit in der Kirchengemeinde aktiv. Heinz Dietrich (77) war in seiner Heimatgemeinde Bodenfelde Friseurmeister und ist langjähriges Mitglied des Verwaltungs- und Pfarrgemeinderates. Seine Ehefrau Anna-Maria (72), in Berlin geboren und im Eichsfeld aufgewachsen, ist aktiv in der Frauengemeinschaft und stellt sich für den Verteilungsdienst von Kirchenschriften zur Verfügung. Die Heilige Messe wurde musikalisch von der Frauengemeinschaft der Kirchengemeinde „St. Maria Goretti“, den „Kirchenmäusen“ und Stefanie Pimpül (Orgel) umrahmt. *(zre)*

Der polnische Erzbischof Dr. Edmund Piszcz und Gemeindepfarrer Dr. Cyprian Rogowski zelebrierten den Dankgottesdienst für das Goldene Ehepaar Dietrich. (Foto: zre)

Na zdjęciu Ks. Arcybiskup dr Edmund Piszcz, Metropolita Warmiński podczas Mszy Świętej w Parafii St. Maria Goretti w Wahlsburgu udziela błogosławieństwa jubilatom z okazji 50-lecia małżeństwa. Obok w asyście ks. dr Cyprian Rogowski (1997 rok).

CYPRIAN ROGOWSKI

Pfarrer wird zum Professor

Das Erntedankfest nahmen die Mitglieder der katholischen Kirchengemeinde in Lippoldsberg zum Anlass, bei einem Frühschoppen mit Mittagessen die Habilitation ihres Pfarrers zu feiern.

BODENFELDE/LIPPOLDSBERG

■ Dr. Cyprian Rogowski, der katholische Pfarrer von Bodenfelde, Lippoldsberg und Vernawahlshausen, ist seit 1. Oktober Professor für Katechetik und Religionspädagogik. Die Gemeinde beglückwünschte ihren Geistlichen zum neuen Titel und seiner neuen Aufgabe.

Der 47-Jährige studierte in seiner polnischen Heimat Theologie und Philosophie an der Katholischen Universität in Olsztyn/Lublin.

1979 erlangte er sein Magisterdiplom und kam nach weiteren Studien in Italien 1986 nach Deutschland, wo er die zum Bistum Fulda gehörende Kirchengemeinde in Lippoldsberg übernahm. Nach einem sechsjährigen Studium an der Gesamthochschule Kassel promovierte Rogowski 1994 zum Dr. phil. im Fachbereich Erziehungswissenschaft/Humanwissenschaften im Fach Religionspädagogik. Dieser Abschluss wurde 1996 an der Katholischen Universität in Lublin anerkannt und ist somit auch in Polen gültig.

„Die wissenschaftliche Arbeit macht mir sehr viel Spaß", erklärt er den Grund seines wissenschaftlichen Engagements. Seine Lehrbefähigung an einer wissenschaftlichen Hochschule erlangte Rogowski für die 400-seitige Habilitationsschrift „Hermeneutisch-didaktische Dimensionen des Symbols und religionspädagogische Implikationen". Der 47-Jährige erhielt vor kurzem einen Lehrstuhl für Katechetik und Religionspädagogik an der Ermländisch-Masurischen Universität in Allenstein, die vor zwei Jahren aus allen Hochschulen in Allenstein gegründet wurde.

Wird künftig an der Universität Allenstein dozieren: Dr. Cyprian Rogowski. (Foto: zpl)

Die Uni hat 30000 Studenten, von denen 1200 im Fachbereich Theologie studieren. Rogowski wird blockweise dozieren und bei der Entwicklung des Lehrstuhls helfen. Rogowski: „Meine Aufgabe ist es, eine Brückenfunktion zwischen Polen und Deutschland zu bilden."

Der Pfarrer gehört seit 1997 auch dem wissenschaftlichen Beirat der Nikolaus-Kopernikus-Universität in Thorn an und ist Mitglied der Arbeitsgemeinschaft Katholischer Katechetik-Dozenten (AKK) sowie des Deutschen Katecheten Vereins (DKV) München. Regelmäßig nimmt er am internationalen katechetisch-pädagogischen Symposium teil und hält Vorträge im Fach Religionspädagogik.

Für seine Leistung überreichten Gertrud Resa, Sprecherin des Pfarrgemeinderates, sowie die Vorsitzende der Frauengemeinschaft, Walburga Wieszt, ihrem Pfarrer Blumen und ein Geschenk. *(zpl)*

Artykuł w prasie po habilitacji ks. Cypriana Rogowskiego i oddelegowaniu go do pracy naukowej na UWM w Olsztynie.

Podziękowanie ks. prof. Cyprianowi Rogowskiemu za sprawowaną Mszę Świętą i błogosławieństwo z okazji jubileuszu 50-lecia małżeństwa Gertrudy i Heinricha Steffens w Trendelburgu (2006 rok).

ST.-MARIA-GORETTI

Gemeinde begrüßt Erzbischof aus Polen

LIPPOLDSBERG ■ Einen Deutschlandbesuch auf Einladung des Mainzer Bischofs Karl Lehmann, Vorsitzender der Deutschen Bischofskonferenz, verband der Erzbischof der Diözese Ermland in Polen, Dr. Edmund Piszcz, mit einer Stippvisite nach Lippoldsberg.

Die Kontakte zu der katholischen Gemeinde St.-Maria-Goretti bestehen durch den Pfarrer der Gemeinde, Prof. Dr. Cyprian Rogowski, der aus der Diözese des polnischen Erzbischofs stammt. Zusammen mit Pfarrer Rogowski zelebrierte der polnische Gast das Hochamt am ersten Adventssonntag, hielt die Predigt und hatte die seltene Gelegenheit, mit den Kindern der Familie Klingenbrunn – Jan, Julia und Patrick – Drillinge zu taufen. *(shx)*

Zusammen mit Pfarrer Dr. Cyprian Rogowski (links) zelebrierte Erzbischof Dr. Edmund Piszcz aus Polen den Sonntagsgottesdienst am ersten Advent in Lippoldsberg. (Foto: nh)

Na zdjęciu Ks. Arcybiskup Dr Edmund Piszcz, Metropolita Warmiński (z prawej) podczas Mszy Świętej w Parafii St. Maria Goretti w Wahlsburgu ks. prof. Cypriana Rogowskiego (z lewej).

Ks. Cyprianowi Rogowskiemu – z serdecznym błogosławieństwem – Arcybiskup Dr Edmund Piszcz – Biskup Warmiński (2.11.1988 rok).

Rodzice ks. prof. Cypriana Rogowskiego. Fotografia z jubileuszu 50-lecia małżeństwa.

Pamiątkowe zdjęcie Arcybiskupa Dr. Johannesa Dyby, Biskupa Fuldy z życzeniami i błogosławieństwem dla Rodziców ks. prof. Cypriana Rogowskiego z okazji ich 50-lecia małżeństwa (Fulda, 9.02.1998).

Uroczysta Msza Święta celebrowana przez Arcybiskupa Metropolitę Warmińskiego Dr. Edmunda Piszcza w Parafii pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Bieżuniu z okazji jubileuszu 50-lecia pożycia małżeńskiego Rodziców ks. Cypriana Rogowskiego. Na zdjęciu moment błogosławieństwa (od lewej ks. Kanonik Józef Kiński (Proboszcz), Ks. Arcybiskup i ks. Cyprian Rogowski).

Zdjęcie rodzinne z uroczystości 50-lecia pożycia małżeńskiego Rodziców ks. Cypriana Rogowskiego (od lewej Siostra Marianna Donata, Jubilaci Sabina i Tadeusz, ks. Cyprian i u góry Bracia – Augustyn, Tadeusz i Jan).

Na zdjęciu w środku Złoci Jubilaci – Rodzice ks. Cypriana Rogowskiego Sabina i Tadeusz z dziećmi, wnukami i prawnuczką.

NR. 8 DIENSTAG, 10. JANUAR 1995 19

Die Sternsinger der katholischen Kirchengemeinde St. Maria-Goretti wurden am Sonntag ausgesandt, um die Botschaft von der Geburt Jesu Christi zu verkünden und den Segen für das neue Jahr zu bringen. (zjs/Foto: zjs)

STERNSINGER

28 Jugendliche bringen den Segen

1269 DM kamen am Sonntag bei der Sternsinger-Aktion in Bodenfelde und Wahlsburg zusammen.

LIPPOLDSBERG / BODENFELDE ■ In sechs Gruppen waren am Sonntag 28 Kinder und Jugendliche der katholischen Kirchengemeinde St. Maria Goretti Wahlsburg zusammen mit ihren Begleitern in den Wesergemeinden als Sternsinger mit einem freudigen Auftrag unterwegs: sie verkündeten den Gläubigen die Botschaft von der Geburt Jesu Christi und brachten den Segen für das neue Jahr.

Ausgesandt wurden die Sternsinger nach einer heiligen Messe am Vormittag. Von den fünf- bis 15jährigen Sternsingern aus der Kirchengemeinde mit etwa 900 Katholiken wurden an die 80 Familien in den Ortschaften Bodenfelde, Lippoldsberg, Vernawahlshausen, Amelith und Polier aufgesucht. Traditionell werden die Sternsinger in der Pfarrgemeinde an der Oberweser immer am ersten Sonntag nach dem Erscheinungsfest ausgeschickt.

Für die Vorbereitungen und Proben mit den Kindern und Jugendlichen zeichnete Stefanie Pimpel verantwortlich. Die Organistin der katholischen Kirchengemeinde hatte die Gruppen seit Freitag zusammen mit Pfarrer Dr. Cyprian Rogowski auf ihren Einsatz eingestimmt. Begleitet wurden die Gruppen am Sonntag auch von Eltern.

Alle Gruppen-Teilnehmer waren kostümiert, teilweise auch geschminkt. Dabei verkörperten drei Kinder die Gestalten der Heiligen drei Könige. Über den Wohnungstüren brachten sie die Segensinschrift „19+C+M+B+95" an, die für das lateinische „Christus Mansionem Benedicat" (Christus segne dieses Haus) steht.

Für die Missionsarbeit in Afrika kamen bei der Sternsinger-Aktion der Kirchengemeinde St. Maria Goretti 1269 DM an Spendengeldern zusammen. *(zjs)*

Beratung über Haushaltsplan

WAHLSBURG ■ Die Verabschiedung des Haushaltsplans 1995 der Gemeinde Wahlsburg ist wichtigster Punkt der öffentlichen Sitzung der Gemeindevertretung am Dienstag, 24. Januar, um 20 Uhr im Gasthaus Klinge in Vernawahlshausen.

Außerdem geht es um das Benennen der Mitglieder für die Ortsgerichte in Lippoldsberg und in Vernawahlshausen, die dem Amtsgericht Hofgeismar vorgeschlagen werden, und um einen Nachtrag zur Entschädigungssatzung.

Zuvor tagen die Ortsbeiräte in Lippoldsberg am Mittwoch, 18. Janaur, um 20 Uhr im Gasthaus „Zur Linde", in Vernawahlshausen am Montag, 23. Januar, um 20 Uhr im Gasthaus „Zur Krone". *(j)*

Przykład Akcji Bożonarodzeniowej Sternsinger-Aktion w ramach święta Trzech Króli w Parafii St. Maria Goretti. Dzieci i młodzież odwiedziły 80 rodzin, zbierając ofiary na misje w Afryce (w sumie zebrano 1269 DM).

Radość Mamy i Syna ks. Cypriana w tańcu

Syn ks. Cyprian z Tatą

Warto wspomnieć, że jego praca duszpasterska z dziećmi i młodzieżą miała wymiar międzydiecezjalny. Przykładem tego jest przyjęcie kolędników z parafii Rogowskiego przez Kanclerza Federalnego 22 grudnia 1999 r. w Berlinie. Jego grupa była jedyną reprezentującą diecezję Fulda.

Zdjęcie grupowe z uroczystości w Urzędzie Kanclerskim (Bundeskanzleramt) w Berlinie.

Zdjęcie wspólne grup diecezjalnych z uroczystości w Urzędzie Kanclerskim (Bundeskanzleramt)w Berlinie.

Organizując pracę duszpasterską w diasporze, profesor Rogowski wypełniał swoje codzienne obowiązki duszpasterskie w różnych dziedzinach. Były one związane przede wszystkim z jego obowiązkami kapłańskimi, tj. sprawowaniem Eucharystii w trzech kościołach, udzielaniem sakramentów świętych (przygotowanie do chrztu, przygotowanie dzieci do pierwszej komunii i bierzmowania, nauki przedmałżeńskie przed ślubem). Ponieważ były to zazwyczaj małżeństwa mieszane, wymagało to szczególnej wrażliwości ze strony kapłana.

Ponieważ większość wiernych w diasporze katolickiej była w podeszłym wieku, posługa duszpasterska obejmowała częste pogrzeby. Zdarzały się jednak również pogrzeby stosunkowo młodych ludzi. Takie wydarzenia dotyczyły całej rodziny i trzeba było im towarzyszyć duchowo, więc spotkanie z duszpasterzem w domu rodziny zmarłego było czymś oczywistym. Zawsze jednak wymagało ono nadzwyczajnej rozmowy z bliskimi zmarłego lub zmarłą oraz oprócz mszy pogrzebowej, przygotowania eulogii, najczęściej w kaplicy cmentarnej.

Nabożeństwa ekumeniczne są również czymś oczywistym w diasporze z okazji różnych świąt parafialnych organizowanych przez kościoły katolicki i protestancki oraz społeczność polityczną. W większości przypadków zmieniający się pastorzy przygotowywali słowo na dane święto. Prof. Rogowski doceniał takie spotkania, które zawsze miały głębszy wymiar praktycznego ekumenizmu.

Należy także podkreślić, że posługa duszpasterska w parafii, oprócz zadań ściśle związanych z sakramentem kapłaństwa, ma także charakter związany ze zwykłą pracą organizacyjną. Należy do nich organizowanie pracy rady parafialnej, rady finansowej i wspólnoty kobiet. Praca ta i spotkania w tych gremiach również pochłaniają wiele czasu i wymagają od proboszcza otwartości i roztropności duszpasterskiej.

W celu zacieśniania więzi między kapłanami pracującymi w tym samym dekanacie organizowano również spotkania w parafii dekanalnej w Hofgeismar, które służyły także wymianie doświadczeń parafialnych. Spotkania takie były również organizowane naprzemiennie w poszczególnych parafiach dekanatu.

W dniach od 14.10. do 21.10.2006 roku, ks. prof. Cyprian Rogowski zorganizował dla ministrantów i parafian pielgrzymkę do Rzymu podczas pontyfikatu Papieża Benedykta XVI. W niedzielę 15.10.2006 roku grupa ta uczestniczyła na Placu Świętego Piotra w uroczystości kanonizacji czterech nowych świętych. Nowi święci do czci Kościoła powszechnego to: Rafael Guizar Valencia, Filippo Smaldone, Rose Venerini i Theodore Guerin.

Drugi od prawej strony - ks. prof. Cyprian Rogowski podczas rozmowy w grupie.

Zdjęcie grupowe podczas zwiedzania Rzymu. Z prawej - ks. prof. Gabriel Witaszek z Akademii Alfonsianum i za nim ks. prof. Cyprian Rogowski.

Zdjęcie grobu Ojca Świętego Jana Pawła II w Bazylice Świętego Piotra w Rzymie.

Ks. prof. Cyprian Rogowski w Rzymie podczas modlitwy na grobie Ojca Świętego Jana Pawła II (16.10.2006 rok).

Na audiencji w Kongregacji do Spraw Edukacji Katolickiej u ks. Kardynała Zenona Grocholewskiego. W środku ks. Kardynał, po lewej stronie ks. prof. Cyprian Rogowski, a po prawej stronie ks. prof. Gabriel Witaszek (16.10.2006 rok).

Po objęciu Katedry Pedagogiki Religii na Wydziale Teologii UWM w Olsztynie ks. prof. Rogowski ściśle współpracował z wydziałem nauczania kurii diecezjalnej w Fuldzie pod kierunkiem prof. Dietera Wagnera. Znalazło to wyraz w konferencjach, które odbywały się zarówno w Olsztynie, jak i w Fuldzie, a także w publikacjach książkowych i czasopiśmie LUPE.

Ks. Cyprian Rogowski zamieszczał również w prasie landowej Die Hessische/ Niedersächsische Allgemeine (HNA), w rubryce „Słowo na niedzielę" (Gedanken zum Sonntag) swoje przemyślenia teologiczne. Poniżej wydruk zawierający refleksje na temat przeżywania czasu Adwentu w kontekście stawianego często pytania: Jak mówi dzisiejsza teologia o Bogu? Zgłębiając to pytanie, ks. Rogowski nawiązał do publikacji Karla Rahnera V*on der Unbegreiflikeit Gottes* (O niepojętości Boga) z 2005 roku. Pozycja ta ukazała się dopiero po 20 latach od jego śmierci. W książce zawarte są myśli z jego ostatniego wykładu na Uniwersytecie we Freiburgu. Słowa autora będącego wówczas w podeszłym wieku, nabierają jeszcze bardziej znaczenia z dzisiejszej perspektywy. Wielka tradycja teologiczna mówiła o Bogu najczęściej w sposób abstrakcyjny, określając Go jako Absolutnego, Niezmiennego, Beznamiętnego i Wiecznego. Dzisiaj takie podejście traktowane jest jako problematyczne, ponieważ słowa abstrakcyjne nie trafiają do serc ludzkich. Obrazy, jak pokazuje długa historia, są bardziej skuteczne. Wynika to głównie z faktu, że w nich Bóg czy też to, co boskie, nie jest oderwane od nas ludzi, ale jest doświadczane w związku z naszymi żywotnymi troskami, wizualnymi pragnieniami i potrzebami.

Gedanken zum Sonntag

Noch viel zu tun

PROF. DR. CYPRIAN ROGOWSKI über die Adventszeit

Wir stehen in der Adventszeit. Wir warten darauf, das Fest der Geburt Jesu Christi feiern zu können. Hinter der Tür des 2. Adventssonntags verbergen sich drei Bilder: Gott als der gute Hirte der Endzeit, der neue Himmel und die neue Erde, und Johannes der Täufer, der einen Stärkeren als er selbst verheißt. Alle drei Bilder verheißen das Kommen Gottes in unsere Welt. Für einen Menschen in der postmodernen Zeit eine sehr abstrakte Reflexion.

Vor einiger Zeit wurde ich von meinen Promotionsstudenten provokatorisch gefragt: Wie spricht die heutige Theologie von Gott? Diese Frage hat mich nachdenklich gemacht, vor allem im Kontext K. Rahners Publikation: Von der Unbegreiflichkeit Gottes. Erfahrungen eines Katholischen Theologen (München 2005), die erst 20 Jahre nach seinem Tod erschienen ist.

Dieses Buch beinhaltet die Gedanken von seinem letzten Auftritt an der Universität in Freiburg. Der große Theologe spricht in Erwartung des Kommenden, und aus der heutigen Perspektive gewinnen diese Texte noch stärker an Bedeutung.

Die große theologische Tradition hat meistens recht abstrakt von Gott gesprochen und ihn als den Absoluten, Unveränderlichen, Leidenschaftslosen und Ewigen bezeichnet. In der heutigen Gesellschaft wird dies als Problem empfunden, denn abstrakte Worte erreichen die Herzen der Menschen schwer. Bilder sind, wie eine lange Geschichte zeigt, wirkkräftiger. Dies rührt vor allem daher, dass in ihnen Gott oder das Göttliche nicht losgelöst von uns Menschen, sondern im Zusammenhang mit unseren vitalen Anliegen, Sehnsüchten und Bedürfnissen erfahren wird.

Vor uns liegen knapp drei Wochen Wartezeit auf das Weihnachtsfest. Wie gut, denn es gibt noch viel zu tun, bis wir innerlich bereit sind für das Kommen Gottes in unsere Welt. Nutzen wir unsere Zeit zum Guten, zum Guten, das immer möglich ist!

Ich wünsche Ihnen eine Vertiefung und Verlebendigung des Glaubens an Gott und seiner Liebe zu den Menschen.

Prof. Dr. Cyprian Rogowski,
Kath.Pfarrer in Lippoldsberg

Wieloletnie doświadczenie duszpasterskie ks. C. Rogowskiego w diecezji fuldeńskiej w Niemczech wpisuje się bardzo wyraźnie w praktyczny wymiar uprawiania pedagogiki religii. W powyższym kontekście bardzo wymowne są tu wypowiedzi prof. Egona Spiegela: „Etapy jego biografii (ks. Rogowskiego) można porównać w pewnym sensie z kardiologicznym krwiobiegiem. Poznając przestrzeń sacrum w swoim rodzimym kraju, mówiąc w przenośni, mam tu na myśli przede wszystkim przykład wąskich naczyń włosowatych z regionalną pobożnością ludową i jego własną pobożnością maryjną, wyczuwał (na przykładzie rzymskich obserwacji zjawisk religijnych) w rozgałęzieniu swoich głównych arterii obraz chrześcijaństwa w wymiarze globalnym, co sprawiło, że wreszcie mógł zbadać zasadność funkcjonowania obiegu krwi do całego organizmu człowieka z różnych perspektyw, a proces ten dojrzewał w miarę stopniowego wrastania w drugą niemiecką ojczyznę. Tutaj poznał struktury na poziomie akademickim i wiele im zawdzięcza, zwłaszcza że teologia funkcjonuje tu w ogólnym systemie uniwersyteckim, wyjaśniając w sposób otwarty wszelkie fenomeny życia i świata. W swoim polskim środowisku Rogowski mógł zdobyć w szczegółach doświadczenie socjalizacyjne związane z religijnością i reli-

gią, w watykańskiej przestrzeni poznać fenomeny tych zjawisk w perspektywie globalnej, a w obszarze niemieckim miał sposobność wszystko to reflektować krytycznie na płaszczyźnie metafizycznej pod kątem antropologicznych aspektów. Hermeneutyka właściwie pojmowana może być kompetentnie uprawiana tylko na płaszczyźnie między- i interdyscyplinarnej. Życie i doświadczenie Rogowskiego dopełnia światowa sieć kontaktów poprzez wspólne projekty badawcze, aż do amerykańskiej lub chińskiej społeczności naukowej" (Egon Spiegel, Turyzm szczególnego rodzaju: sakroturyzm. Słowo wprowadzające, w: Cyprian Rogowski, Sakroturyzm w dobie globalizacji. Studium transdyscyplinarne. Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2018, s. 15-21.).

Wspomnienia ks. Proboszcza Janusza Końca, pierwszego proboszcza ks. Cypriana Rogowskiego z Parafii Świętego Jerzego w Elblągu w latach 1979-1980

W swojej publikacji zatytułowanej *Parafia Świętego Jerzego w Elblągu. Zapiski i wspomnienia*, Olsztyn 2023 - ks. Janusz Koniec na stronie 181-183 zamieścił krótki biogram ks. Cypriana Rogowskiego i zdjęcia z jego początkowej działalności duszpasterskiej oraz z obchodzonych uroczystości rodzinnych:

Ks. Cyprian Rogowski urodzony 24 lipca 1953 roku w Bieżuniu, matura w 1972 roku, święcenia w 1979 roku. W parafii św. Jerzego w Elblągu od 30 czerwca 1979 roku do drugiego czerwca 1980 roku. Potem wysłany na studia do Rzymu. Obecnie profesor zwyczajny, doktor habilitowany pedagogiki religii, dr filozofii i doktor teologii. Dziekan dwóch kadencji Wydziału Teologii UWM w Olsztynie. Na stanowisku profesora zwyczajnego na Wydziale Nauk o Środowisku w Katedrze Turystyki, Rekreacji i Ekologii UWM. Wykładowca na uniwersytecie w Vechcie w Niemczech. Laureat wielu nagród i wyróżnień, zarówno polskich, jak i zagranicznych za wybitne osiągnięcia naukowe i organizacyjne. Założyciel i redaktor naczelny czasopisma pedagogicznoreligijnego KERYKS, wydawanego w Niemczech w języku angielskim, niemieckim i polskim. Autor kilkunastu książek i około 500 artykułów naukowych.

Ks. Cypruś jako neoprezbiter stawiał pierwsze kroki w pracy duszpasterskiej w naszej parafii. Grzeczny, delikatny, chętny, pogodny, odpowiedzialny. Był wspierany przez bliską rodzinę, która go odwiedzała z miłością i szacunkiem. Przyjeżdżała ciocia mieszkająca w Olsztynie – uczynna i praktyczna. Przyjeżdżali rodzice i brat z Bieżunia. Dzięki temu zaprzyjaźniłem się z rodziną ks. Cyprusia i z nim. Do tej pory utrzymujemy ciągły kontakt. Bywałem na różnych uroczystościach rodzinnych w Bieżuniu. Pamiętam, jak tańczyłem z mamą ks. Cyprusia, która była dystyngowaną, bardzo rozumną i pobożną damą.

Obecny na uroczystości ks. bp E. Piszcz zerkał na nas – może zaskoczony, że umiem tańczyć.

Bieżuń, taniec z mamą ks. Cypriana Rogowskiego

Bieżuń, 2014 rok. Uroczystość 40-lecia Koła Myśliwskiego „Łabędź" w Bieżuniu. Wnętrze kościoła parafialnego. Celebrze przewodzi ks. prof. Cyprian Rogowski. Obok, z prawej, ks. Janusz Koniec

Elbląg, św Jerzy, 1980 rok. Z grupą dzieci – grupa wychowawców – od prawej strony: ks. Jan Wiśniewski, s. Aldona Bakuła, ks. Cyprian Rogowski i stała nasza katechetka Halina Cybulska

Zjazd kapłanów diecezji Fulda w Bonifatiushaus w Fuldzie i uroczystość święceń kapłańskich

Na zaproszenie nowo mianowanego Wikariusza Generalnego Doktora Martina Stanke, ks. prof. Cyprian Rogowski brał udział w spotkaniu kapłanów diecezji Fulda w dniach 3-4.06.2025 roku w Bonifatiushaus w Fuldzie. Spotkanie to rozpoczęło się 3.06.2025 roku o godzinie 18.00 w kaplicy nieszporami ze wspomnienia obowiązkowego św. Bonifacego, biskupa i męczennika, głównego patrona diecezji Fulda. W nabożeństwie tym uczestniczył biskup Doktor Michael Gerber, w latach 2013–2018 biskup pomocniczy Fryburga, a od 2019 biskup diecezji Fulda. Następnego dnia 4.06.2025 roku o godzinie 9.30 przewodniczył on Mszy św. razem z kapłanami, podczas której wygłosił

kazanie, nawiązując między innymi do uroczystości 26 kwietnia 2025 roku upamiętniającej 80. rocznicę wyzwolenia byłego obozu koncentracyjnego w Dachau. Po Eucharystii wszyscy kapłani przeszli do sali konferencyjnej w Bonifatiushaus i od godziny 11.00 wysłuchali wykładu Ojca jezuity Stefana Kiechle na temat: Maleć i jednocześnie wzrastać. O wewnętrznej postawie w okresie przemian kościelnych. Po wykładzie miała miejsce ożywiona dyskusja wokół poruszonej problematyki. Ks. prof. Cyprian Rogowski odniósł się merytorycznie do interesującego i bardzo aktualnego wykładu, nawiązując przede wszystkim do wystąpień wiernych z Kościoła katolickiego. Na zagadnienie przemian w Kościele zwrócił uwagę zwłaszcza w kontekście badań naukowych na płaszczyźnie pedagogicznoreligijnej. Podkreślił między innymi, że w ostatnim czasie wokół zachodzących przemian społeczno-kulturowych powstały liczne prace dyplomowe (Bachelor- Master i Doktorarbeiten).

Trzy dni później, w wigilię Zesłania Ducha Świętego (7.06.2025), kapłani diecezji Fuldy uczestniczyli ze swoim biskupem w uroczystej Mszy św., podczas której miały miejsce święcenia kapłańskie. Do trzech kandydatów do kapłaństwa i do wypełnionej po brzegi wiernymi katedry podczas wprowadzenia liturgicznego biskup Fuldy Michael Gerber skierował następujące słowa: Jezus Chrystus jest obecny w swoim Kościele i prowadzi swoje dzieło dalej. Dlatego Jezus wzywa współczesnego człowieka, aby Go naśladował. Dotyczy to wszystkich chrześcijan. Taki sposób powołania kapłańskiego jest szczególną służbą w Kościele. Od czasów apostolskich Kościół zna trójstopniowy urząd posługiwania: biskupstwo, kapłaństwo i diakonat. Święcenia do tych posług polegają na nałożeniu rąk i wypowiadanej modlitwy. Dzisiaj trzech mężczyzn otrzyma święcenia kapłańskie. Do zadań kapłana należą: modlitwa, sprawowanie nabożeństw liturgicznych i sakramentów – szczególnie sakramentu Eucharystii i sakramentu przebaczenia-, przepowiadanie Ewangelii, przewodniczenie wspólnocie, troska o potrzebujących i biednych. Kapłan ukazuje Jezusa Chrystusa w centrum swojej wspólnoty. Powinien on żyć całkowicie dla Boga i stawać się podobnym do Chrystusa. W liturgii święceń kapłańskich jest to w szczególny sposób symbolizowane, gdy biskup wypowiada do nowo wyświęconych kapłanów słowa: Powierz swoje życie Tajemnicy Krzyża.

Homilię swoją biskup Fuldy Michael Gerber oparł na bardzo wymownym tekście Ewangelii św. Jana 1, 35-51 o powołaniu swoich pierwszych uczniów. Po przyjęciu święceń kapłańskich, na znak wspólnoty i radości biskup i neoprezbiterzy przekazali sobie znak pokoju i po raz pierwszy sprawowali Eucharystię ze swoim biskupem i zgromadzoną wspólnotą.

Po Eucharystii miał miejsce poczęstunek w ogrodzie katedralnym, na który zaproszeni zostali wszyscy uczestnicy biorący udział w święceniach trzech nowych kapłanów. Była to okazja do złożenia życzeń neoprezbiterom i indywidualnych spotkań. Ks. prof. Cyprian Rogowski odbył rozmowę z biskupem Fuldy Michaelem Gerberem (wręczył mu przy tej okazji z dedykacją swoją książkę na temat przyszłości nauki religii w polskiej szkole), jego biskupem pomocniczym Karlheinz Diezem i biskupem seniorem Heinz Josef Algermissenen, zarówno podczas dnia kapłańskiego, jak i w ogrodzie po święceniach kapłańskich.

Poniżej kilka zdjęć:

Zdjęcie w katedrze w Fuldzie podczas uroczystości święceń kapłańskich (7.06.2025).

Zdjęcie w ogrodzie katedralnym po święceniach kapłańskich. Od lewej: były wikariusz generalny i moderator kurii ks. prof. Gerhard Stanke, biskup Fuldy dr Michael Gerber, ks. prof. Cyprian Rogowski i kapłan diecezji Fulda.

Od lewej: nowo mianowany wikariusz generalny i moderator kurii ks. dr Martin Stanke, ks. prof. Cyprian Rogowski i ks. prof. Gerhard Stanke były wikariusz generalny i moderator kurii w Fuldzie.

6. Homilie okolicznościowe ks. Cypriana Rogowskiego

Kazanie odpustowe w Kościele Niepokalanego Serca Najświętszej Maryi Panny w Pomorskiej Wsi

Drodzy Bracia i Siostry! Najpierw pragnę serdecznie podziękować Waszemu Proboszczowi Ks. Kanonikowi Lucjanowi za zaproszenie na dzisiejszą doroczną uroczystość odpustową. Wspólnie przeżyjemy liturgiczne wspomnienie Niepokalanego Serca Najświętszej Maryi Panny, które uświadamia nam czystość i piękno Maryi.

Moi Drodzy! Nie przez przypadek Kościół przewidział wspomnienie Niepokalanego Serca Najświętszej Maryi Panny następnego dnia po uroczystości Najświętszego Serca Pana Jezusa. Otrzymujemy dziś jasny przykład i cel, do którego mamy zmierzać. Każdy chrześcijanin, na wzór Maryi, winien kształtować się w szkole Jezusa, by jego serce stawało się coraz bardziej podobne do Serca Syna Bożego. Niepokalane Serce Najświętszej Maryi Panny jest niedościgłym przykładem czystości ludzkiego serca i jednocześnie wzorem do naśladowania. To nasze dzisiejsze liturgiczne zgromadzenie jest wyrazem wdzięczności Bogu, który troszczy się o swój lud; który troszczy się o każdego z nas, okazując nam swoją miłość i miłosierdzie. Niech to zgromadzenie będzie więc naszym wspólnym hymnem pochwalnym dla Pana, który powołał nas do świętości! Uczmy się tego śpiewu od Maryi, która została nam dana jako Matka, aby czuwać nad życiem każdego z nas, nad życiem Kościoła i całej ludzkości.

Maryja jako najlepsza z matek zawsze jest zatroskana o każde swoje dziecko zwłaszcza o dziecko, które zagubiło się w swoim życiu. Słyszymy o tym w Ewangelii, jak podczas pielgrzymki do Jerozolimy Maryja i Józef zgubili Jezusa. „Synu, czemuś nam to uczynił? Oto ojciec Twój i ja z bólem serca szukaliśmy Cię".

Podobnie jak Jezusa, Maryja z bólem serca szuka każdego z nas, kiedy zagubimy się w naszym życiu. Ta ewangeliczna postawa Maryi powinna być dla nas także lekcją, aby każdy z nas szukał Boga. Często bywa tak, że w wirze codziennych zajęć, obowiązków, życiowych problemów, możemy stracić Boga z naszych oczu, możemy Go nawet zgubić. Kiedy tak się stanie, to jeszcze nie powód do rozterki, przecież samej Maryi się to przytrafiło. Powód do rozterki pojawia się wtedy, kiedy nie chcemy szukać Boga; kiedy nie zależy nam na tym, aby On był obecny w naszym życiu. Często bywa tak, że jest w nas pragnienie odnalezienia Boga, ale nie wiemy, gdzie go szukać. Z pomocą znowu przychodzi nam dzisiejsza Ewangelia. Maryja i Józef wrócili do miejsca, gdzie ostatni raz widzieli Jezusa. My także w naszym życiu musimy często wracać do miejsc, gdzie spotkaliśmy Jezusa, kiedy czuliśmy Jego obecność i działanie w naszym życiu. Najlepszym środkiem są sakramenty, liturgia Kościoła – to w nich możesz spotkać żywego Jezusa, to w nich możesz Go na nowo odnaleźć.

Drodzy Bracia i Siostry! Dzisiejsze wspomnienie Niepokalanego Serca Maryi jest dla nas zachętą i zadaniem – które powierzyła nam sama Maryja – aby modlić się i pokutować za tych ludzi, którzy zagubili w swoim życiu Boga. Za tych, którzy dziś nie widzą

potrzeby, aby szukać Boga, bo przyzwyczaili się do życia w grzechu. Maryja wzywa nas, abyśmy zadośćuczynili Jej Niepokalanemu Sercu za zniewagi, których może i my sami dokonaliśmy poprzez nasze grzechy. Dzisiejsza uroczystość objawia nam życie serca Maryi, tj. życie jej skupione, życie wewnętrzne. Dla czcicieli Serca Maryi jest to przedmiot nader ważny i najgodniejszy naszego zastanowienia. Dzisiaj patrzymy z przerażeniem na spustoszenie społeczności ludzkiej, na spustoszenie rodziny, na spustoszenie wiary, obyczajów, dawnych cnót praojców, użalamy się nad tymi klęskami, rozmyślamy i pytamy o ich przyczyny. Maryja, rozważając w sercu swoim, ukazuje nam to Serce jako lekarstwo dla schorzałej ludzkości, jako wzór, wedle którego ta ludzkość ma się przeobrazić, aby powstać z tej niedoli. Odpowiedzią na te groźne znaki czasu niech będzie promocja orędzia fatimskiego, aby zmienić nasze życie, aby zmienić życie naszych rodzin, aby być uczniem Jezusa nie tylko z nazwy, ale i z przekonania; być katolikiem nie tylko od święta, ale w każdy dzień naszego życia bez względu na to, czy jestem w Kościele, w domu czy w pracy. Trzeba uczynić pierwszy krok – poświęcić się Niepokalanemu Sercu Maryi. Wtedy Maryja zawsze będzie nas szukała, zawsze będzie się troszczyła o nas jako swoje dzieci.

Bracia i Siostry! Cześć dla Niepokalanego Serca Maryi rozpowszechniła się bardzo po Jej objawieniach w Fatimie w roku 1917, kiedy Maryja wzywała do zadośćuczynienia Jej Niepokalanemu Sercu za zniewagi, jakie wyrządzają ludzie poprzez swoje grzechy. Wzywała do modlitwy różańcowej w intencji przebłagania za grzechy i błagania o nawrócenie grzeszników. Różaniec, który kiedyś był oratiopauperum, modlitwą prostego ludu, stał się orationobilium, modlitwą niezwykłych umysłów i serc: wielkich ludzi, wielkich teologów, intelektualistów, wielkich papieży, wielkich myślicieli i wielkich świętych. Warto tutaj przywołać: św. Ludwika Marię Grigniona de Montfort, autora cennego dzieła o Różańcu, św. Ojca Pio, który z różańcem się nie rozstawał; św. Bartłomieja Longo, apostoła różańca, to on usłyszał z głębi serca głos: Kto szerzy Różaniec, ten jest ocalony.

Różańca z rąk nie wypuszczał także św. Jan Paweł II, nasz wielki rodak – gdzie tylko się dało – zachęcał do jego odmawiania. List apostolski o Różańcu świętym jest jego duszpasterskim wskazaniem dla Ludu Bożego na trzecie tysiąclecie. Ojciec Święty przypomina potrzebę modlitwy o pokój i o umocnienie tożsamości rodziny, jakże aktualny to temat patrząc w stronę Ukrainy, gdzie już 123 dzień trwa barbarzyńska wojna. Neoimperialne zapędy rosyjskiego agresora prowadzą do ludobójstwa na narodzie ukraińskim. 25 marca tego roku w łączności z biskupami całego świata Papież Franciszek wygłosił Akt Poświęcenia Niepokalanemu sercu Maryi Kościoła i całej ludzkości, a w sposób szczególny narodu ukraińskiego i rosyjskiego.

Na zakończenie mojej homilii pragnę Was zachęcić Drodzy Bracia i Siostry do zadośćuczynienia Niepokalanemu Sercu Maryi za obelgi i bluźnierstwa przeciw Niepokalanemu Poczęciu; przeciw Jej Macierzyństwu, kiedy uznaje się Ją wyłącznie za tylko Matkę człowieka, a nie Matkę Boga Człowieka; za obojętność, wzgardę i nienawiść do Maryi; za obelgi i bluźnierstwa urągające Jej w świętych wizerunkach. Jakie są warunki wynagrodzenia: po pierwsze – stan łaski uświęcającej (spowiedź); po drugie – Komunia święta w pierwszą sobotę miesiąca; po trzecie – Różaniec (jedna część) w pierwszą sobotę miesiąca; po czwarte – 15-minutowe rozmyślanie nad tajemnicami różańcowymi oraz wzbudzenie intencji wynagradzającej.

I na koniec Najmilsi, powtarzajcie za mną w duchu słowa krótkiej modlitwy: O najsłodsze Serce Maryi! Weź mnie takim, jakim dzisiaj jestem i uczyń mnie takim, jakim chcesz mnie mieć, ku chwale Boga, teraz i przez wszystkie wieki wieków. Amen.

Homilia przed Świętem Zesłania Ducha Świętego (J 14, 15-21)

Dzisiejsza Ewangelia jest fragmentem długiego pożegnalnego przemówienia Pana Jezusa do Jego uczniów (J 13-17), w którym oznajmia im, że wkrótce nie będzie Go już z nimi i że powróci do swojego Ojca. A to oznacza, że nadejdą dla nich trudne czasy. Do tej pory mieli komfort doświadczania GO „na żywo", mogąc zadawać pytania, jeśli czegoś nie rozumieją lub jeśli coś jest dla nich niejasne. Jezus przeczuwa, jak Jego uczniowie zareagują na tę wiadomość. Wiedza ta wywoła w nich strach i niepewność.

W swojej troskliwej miłości Jezus chce przygotować swoich uczniów na czas bez Niego. Chce ich zachęcić i podnieść na duchu, by trwali przy Nim, by pozostali z Nim, nawet jeśli nie rozumieją, co teraz stanie się z Nim w Jego cierpieniu i ukrzyżowaniu. ON daje im fundamentalną obietnicę, że ich nie opuści, aby nie czuli się samotni, osieroceni i porzuceni. Wspólnota z NIM będzie nadal istnieć, ON będzie nadal blisko nich, na wieki, ale w innym wymiarze istnienia — już nie jako człowiek związany z miejscem i czasem.

To pożegnalne przemówienie Pana Jezusa brzmi jak „testament", który daje uczniom bezpieczeństwo, siłę i orientację na przyszłość. Jednocześnie jednak słowa Pana Jezusa są również odzwierciedleniem sytuacji, w jakiej znajdowała się wspólnota Janowa w momencie pisania Ewangelii. Doświadczała ona trudności, odrzucenia z zewnątrz i sporów wewnątrz tejże wspólnoty.

Przemówienie pożegnalne Jezusa ma na celu udzielenie odpowiedzi na pytania, jakie nurtują Jego wspólnotę, przede wszystkim, jak ich relacja z Nim będzie teraz kształtowana po Wielkanocy, jak można Go doświadczyć jako Zmartwychwstałego i jak najlepiej żyć w Jego Duchu.

W tej mowie pożegnalnej Jezus porusza trzy ważne kwestie: Są to:

- Miłość do Jezusa i przestrzeganie Jego przykazań,

- pomoc Ducha Świętego oraz życie z Chrystusem i w Chrystusie.

W swoim nauczaniu Jezus stawia miłość ponad wszystko. Zarówno początkowe, jak i końcowe zdania dzisiejszej Ewangelii dotyczą tego centralnego zagadnienia, jakim jest miłość do Jezusa. Miłość ta jest ściśle związana z przestrzeganiem Jego przykazań: „Jeśli Mnie miłujecie, będziecie zachowywać moje przykazania" (J 14:15) oraz „Kto ma przykazania moje i zachowuje je, ten Mnie miłuje" (J 14:21).

Miłość, którą czujemy do Jezusa, nie chce pozostać li tylko zwykłym uczuciem. Ta miłość jest zobowiązaniem, ta miłość jest konkretnym wyzwaniem. Kochać Jezusa oznacza żyć w wierze w Niego, kochać Jezusa oznacza podążać Jego śladami.

Wiara w zmartwychwstałego Chrystusa jest również żywa w nas dzięki działaniu Ducha Świętego. Wiara jest relacją, która buduje życie z zaufania do Boga, że Bóg niesie moje życie i że jestem w dobrych rękach Boga i mogę stać mocno w Bogu pośród wszystkich burz i tarapatów życiowych.

Moi Drodzy, Karl Rahner był jedną z największych postaci dwudziestowiecznej teologii. W obszarze niemieckojęzycznym tylko nieliczni mogą być wymienieni obok niego, tacy jak Hans Urs von Balthasar lub, ze starszych, być może Romano Guardini. Rahner znany z literatury teologicznej jako wybitny teolog soborowy uważany jest za gwarancję skomplikowanych i pozornie zawiłych myśli. Wobec takiego twierdzenia są tacy, którzy stawiają pytanie, po co więc osoby zainteresowane teologią miałyby jeszcze zawracać sobie głowę czytaniem Rahnera w oryginale? Ostatnio sięgałem do opracowań dwóch teologów austriackich, Romana Siebenrocka (Innsbruck) i Martina Dürnbergera (Salzburg), którzy twierdzą, że Rahner nie stracił nic ze swojego znaczenia. Wręcz przeciwnie: Jest on bardziej aktualny niż kiedykolwiek.

Teocentryzm i myślenie z ludzkiej perspektywy nie wykluczają się wzajemnie. Teologia Rahnera mówi o Bogu, ale w relacji do człowieka i od człowieka. I jak mogłoby być inaczej? Chrześcijańskie mówienie o Bogu jest mówieniem o Bogu, który komunikuje się człowiekowi. I jeśli dzisiaj mówimy o kryzysie, jaki przeżywa Kościół na Zachodzie, niestety także Kościół w Polsce, to Rahnerowi już 40 lat temu, w 1984 roku na dwa tygodnie przed śmiercią, podczas jego ostatniego wykładu w auli uniwersyteckiej we Freiburgu chodziło o zdrowe odklerykalizowanie kościoła. Rahner jest zatem bardziej aktualny niż kiedykolwiek. Pozostaje więc pytanie, czy był proroczy, że tak powiem, czy coś przewidział? A może to zwykły zbieg okoliczności? A może te tematy i hasła będą nam towarzyszyć w Kościele przez następne 100 lat? Teolog Karl Rahner przeniknięty duchowością jezuicką mówi, że „wiara oznacza ciągłe przezwyciężanie niezrozumiałości Boga przez całe życie". Tak też zatytułował swoje ostatnie przemówienie, które daje wgląd w serce teologa stulecia: jest duchowym testamentem na XXI wiek i kluczem do jego niezmiennie wpływowej teologii. Począwszy od swoich pierwszych publikacji (Grundkurs des Glaubens), Rahner omawia swoją ideę samo-komunikacji Boga z ludzkością. Pytania i obawy społeczeństwa dotkniętego drugą wojną światową - zmotywowały go do refleksji nad relacją między Bogiem a ludzkością. Opierając się na stworzeniu świata przez Boga, doszedł do wniosku, że Bóg nieustannie daje siebie. Każde osobiście otrzymane objawienie jest darem od Boga. Skupia się na dwóch istotnych formach komunikowania siebie: po pierwsze, Bóg stał się człowiekiem w Jezusie Chrystusie. Bóg wychodzi z siebie (relacja innertrinitarien) do świata (samo-komunikacja lub samo-alienacja od Boga). Po drugie, dzięki Bożej łasce ludzkość (istota ludzka) jest w stanie dostrzec i przyjąć Boże oddanie. Koncepcja samokomunikacji Boga była dla Rahnera przedsięwzięciem na całe życie. Jego teologia ma charakter dialogiczny: na długo przed Soborem Watykańskim II nie tylko otworzył się na międzywyznaniowy dialog teologiczny, ale także wszedł w dialog z naukami przyrodniczymi i z marksizmem. Wkład Rahnera rozszerza tradycyjne dogmatyczne i neoscholastyczne myślenie filozoficzne w podstawowych dziedzinach doktryny aktu stworzenia, antropologii teologicznej, teologii historycznej i eschatologii, a także chrystologii, ale także kwestionuje pozycję chrześcijanina we współczesnym świecie zdeterminowanym przez naukę.

Wychodząc od samo-komunikacji Boga, teologia Rahnera była teologicznie zorientowana na Trójcę Świętą od jego pierwszych publikacji. Podejmując najnowszą egzegezę protestancką w tamtym czasie, rozwinął podstawy egzegetyczne w swoim eseju Theos im Neuen Testament, był to czas II wojny światowej.

Wróćmy jeszcze raz do Ewangelii Janowej. Otóż Ewangelia św. Jana opisuje Ducha Świętego jako pocieszyciela, doradcę i pomocnika. On porusza uczniów i uzdalnia ich do przekazywania Dobrej Nowiny o Chrystusie i dawania świadectwa o Zmartwychwstałym. Ja myślę, że dziś potrzebujemy wsparcia Ducha Świętego bardziej niż kiedykolwiek. Świat — nasze społeczeństwo polskie i nasz Kościół w Polsce — potrzebują go, zwłaszcza w czasach lęku i niepewności, rezygnacji i beznadziei. W tych dniach przed Pięćdziesiątnicą starajmy się o głęboką relację z Nim i, podobnie jak uczniowie, wołajmy do Niego jednym głosem w modlitwie: Przyjdź!

Przyjdź, odnów oblicze ziemi. Odnów nasz Kościół, prowadź go do żywej wspólnoty, uczyń go otwartym na braterski dialog i pozwól mu wiarygodnie głosić Twoją Dobrą Nowinę i być świadkiem Twojej miłości. Amen.

Kazanie odpustowe o mocy Słowa Bożego (Iz 55,11)

Drogie Dzieci i Droga Młodzieży, Drogie Siostry i Bracia!

Wokół naszej miejscowości jest wiele pól. Sam lubię obserwować naturę, zwłaszcza wiosną, kiedy widać wspaniałe łany zbóż. Jestem wtedy pod wrażeniem piękna przyrody, jak wszystko powoli rośnie z tygodnia na tydzień. Jestem szczególnie zdumiony mocą, która działa w naturze, a nawet w małym zasianym nasionku.

Słowa również mają wielką moc. Słowa mogą wiele osiągnąć. Słowa są jak nasiona, które wciąż rosną. Dzieci cieszą się, gdy ktoś mówi: „Dobrze się spisałeś". Szczególnie miło jest, gdy rodzice lub dziadkowie mówią: „Kocham cię". Takie słowa sprawiają również i nam dorosłym przyjemność. Coś rozkwita na glebie naszego życia. I odwrotnie, zdajemy sobie sprawę z tego, co mogą wyrządzić złe słowa. Słowa raniące nasze wnętrze mogą często prześladować nas przez całe życie. Złe słowa są jak chwasty, które zatruwają nasze życie.

Jak wielką moc mają słowa, słyszeliśmy to także dzisiaj u proroka Izajasza w Starym Testamencie: Słowo, które wychodzi z ust moich, nie wraca do mnie bezowocne, zanim wpierw nie dokona tego, co chciałem, i nie spełni pomyślnie swego posłannictwa. (Iz 55,11). W Ewangelii Jana czytamy: Słowo stało się ciałem i zamieszkało wśród nas (J 1, 14). Jezus Chrystus jest tym Słowem Bożym we własnej osobie.

W jego słowach słyszymy Słowo Boga skierowane do nas. Jest On – by użyć obrazu z dzisiejszej Ewangelii – jak siewca słowa Bożego. Z niezrównaną hojnością rozsiewa ziarno Słowa Bożego. (por. Mt 13, 1-9). To słowo Boże ma moc – jeśli pada na glebę żyzną i rośnie. Takie powinno być też nasze zadanie: być otwartym na Słowo Boże. Kto rozważa słowo Boże każdego dnia, ten stara się zaczerpnąć małe ziarno z bogactwa Słowa Bożego i pozwala mu wzrastać w jego wnętrzu. Podczas każdej niedzielnej Eucharystii,

słuchając uważnie czytania i Ewangelię, Dobrą Nowinę, starajmy się zabierać ze sobą małe ziarno Słowa Bożego na nowy tydzień. Być może tylko jedno słowo lub krótkie zdanie. Niech to małe ziarno Słowa Bożego wpadnie w glebę naszych serc i rośnie. Poczujemy zapewne, że przyniesie ono dobre owoce. Słowo Boże rozwija dobroczynną moc.

Drodzy Siostry i Bracia, niestety we współczesnym świecie doświadczamy radykalizacji słów. W wirtualnym świecie niektóre komentarze na Facebooku przyprawiają o dreszcze. A to, co niektórzy ludzie, którzy czują się ważni, wykrzykują na Twitterze, to tylko dno szuflady. Dziś potrzebujemy uzdrowienia słów, aby nasz świat, nasze społeczeństwa mogły nawiązać poprawne, zdrowe relacje. A to nie zaczyna się tylko na Facebooku czy Twitterze, ale zaczyna się w normalnych spotkaniach między ludźmi. Wszyscy jesteśmy siewcami słowa. Nasze słowa również mają swoistego rodzaju moc. Dlatego tak ważne jest to, co do siebie mówimy i w jaki sposób mówimy. Zależy to również od tego, którym słowom dajemy władzę nad sobą, którym słowom pozwalamy rosnąć na glebie naszych serc. Nasze dzieci i młodzież powinny doświadczyć jak najwięcej uznania i zachęty. Dobrymi słowami powinniśmy się nawzajem błogosławić. Bardzo ważne jest, aby rozmawiać ze sobą spokojnie i obiektywnie, nawet gdy mamy odmienne zdanie, ponieważ jesteśmy siewcami słowa. Słowo Boże również zaczyna wzrastać poprzez nasze słowa.

Święto parafialne jest dobrą okazją do przekazania sobie nawzajem kilku miłych słów. Podziękujmy wszystkim, którzy przyczyniają się do wzrostu wielu dobrych rzeczy w naszej wspólnocie parafialnej. Podziękujmy dzieciom i młodzieży – szczególnie ministrantom! Podziękujmy wszystkim, którzy pomagają celebrować i organizować nabożeństwa w naszych kościołach. Podziękujmy wszystkim tym, którzy są zaangażowani w pracę społeczną, którzy są tam dla swoich bliźnich w wielu różnych obszarach. Dziękujmy wszystkim, którzy wspierają naszą wspólnotę parafialną modlitwą. Dziękujmy wszystkim wolontariuszom i pracownikom etatowym! Tak wiele dobrego dzieje się dzięki wam, dzieciom i młodzieży – i dzięki wam, dorosłym. Wszystko to może wzrastać i przynosić owoce.

Drogie Dzieci i Droga Młodzieży, Drogie Siostry i Bracia! Warto sobie jeszcze raz uświadomić, że wypowiadane słowa mają wielką moc i sprawczość. Nasza wspólnota parafialna jest jak wielkie pole uprawne, a Jezus, siewca Słowa Bożego, również dzisiaj przechadza się po tym polu. Hojnie rozrzuca ziarna Słowa Bożego. To słowo rośnie i przynosi owoce – w nas i przez nas. Amen.

Homilia z okazji 40-lecia małżeństwa Danuty i Henryka w Sanktuarium Matki Bożej w Gietrzwałdzie

Otaczając ołtarz Chrystusowej Ofiary razem z Wami, Drodzy Jubilaci,pragniemy dziękować i uwielbiać Boga za wielkie rzeczy, jakie nam uczynił. Przyjęliśmy Wasze zaproszenie do tej wyjątkowej świątyni, do Sanktuarium przed obraz Matki Bożej Gietrzwałdzkiej, aby łączyć się w dziękczynnej modlitwie i wspólnie przeżyć Wasz piękny jubileusz 40-lecia małżeństwa.

Przeżyć 40 lat w małżeństwie – czy to nie jest wielki skarb? Można powiedzieć słowami Ewangelii, że oto my wszyscy wrzucamy do skarbony naszego życia, to, co mamy najlepszego. Nie chodzi tu o dobra ziemskie, o nasze osiągnięcia, o tytuły ani o jakieś skarby, lecz o tę cenną wartość, jaką jest miłość. Czy można przeliczać lata na miłość? Najlepiej zapytać o to was, Dostojni Jubilaci! Wy już tak 40 lat składacie do skarbony waszego sakramentalnego życia to, co macie najpiękniejszego.

Składacie wszystko: waszą miłość, pokój, zdrowie i choroby, radości i smutki, tęsknoty i nadzieje. Swoim życiem dajecie wspaniały przykład. Tu w Kościele jesteście teraz cudowną perłą, bo oto za wami tyle lat trwania w miłości. I choć w życiu zapewne różnie bywało, to jednak tak mocno przyjęliście Chrystusa do swego serca, tak mocno przylgnęliście do Jego krzyża ofiarnej miłości, że dzisiaj zbieracie plon swych czterdziestoletnich zasiewów.

Waszym cichym świadectwem dodajecie odwagi i budzicie nadzieje w sercach innych. Uczycie, że dom trzeba budować na skale, a tą skałą jest Chrystus. On ma być skałą, a nie ozdobnym gzymsem fasady domu, który budujemy, licząc tylko na siebie.

W psalmie 127 czytamy takie słowa: „Jeśli Pan domu nie zbuduje, na próżno się trudzą ci, którzy go wznoszą". Słowa te zawierają podstawową prawdę, że każde dzieło należy rozpoczynać przy Bożej pomocy. I tak stało się w waszym życiu 40 lat temu, gdy stanęliście 22 lipca 1979 roku przed obrazem Jasnogórskiej Pani w duchowej stolicy naszego narodu w Częstochowie, prosząc o błogosławieństwo na waszą wspólną drogę. Danuta była wówczas tuż po maturze, a mąż po drugim roku studiów weterynaryjnych, wtedy jeszcze w Akademii Rolniczo-technicznej w Olsztynie, które ukończył i w 1992 roku obronił pracę doktorską w zakresie nauk medycznych.

Moi Drodzy, wytrwaliście z tym Jasnogórskim błogosławieństwem 40 wspólnie przeżytych lat. Dzisiaj zaś stajecie przed obrazem Matki Bożej Gietrzwałdzkiej w otoczeniu swoich dzieci (Anny, Arkadiusza, Eweliny i Roberta), 5-rga wnucząt i przyjaciół, dając świadectwo, że „sakrament małżeństwa to o wiele więcej niż zalegalizowanie bycia razem na zasadach tego świata. To wejście małżonków w wyjątkową komunię z Chrystusem. Wasze dzieci ukończyły studia wyższe i są w związkach małżeńskich zawartych w Kościele. Ta sakramentalna forma związku małżeńskiego nie jest już czymś oczywistym i w Polsce.

Dobre małżeństwa, trwałe rodziny to skarb nie tylko dla Kościoła, ale i dla narodu. Historia uczy nas, że kryzysy rodziny prowadziły nawet do upadku narodów, kultur, cywilizacji.

Nasi Jubilaci zawsze byli i są blisko Kościoła i jego spraw. Oboje należą w swojej parafii do Rady Duszpasterskiej. Są członkami grup modlitewnych – Róży Różańcowej, a żona Danuta dodatkowo w Straży NSPJ. Prawdziwa Matka Polka. Ona wie najlepiej, co mam na myśli, a nawiązuję do jednego z wyjazdów na Uniwersytet do Vechty w Niemczech podczas jej studiów doktoranckich na Wydziale Teologii UWM. Nadmienię, że Jubilatka Danuta zawsze zabiegała o właściwy klimat duchowy swojej rodziny, biorąc udział w pielgrzymkach krajowych i zagranicznych, wypraszając w nich potrzebne łaski.

W tym radosnym dniu razem z Wami składamy Bogu dziękczynienie. Ofiarujemy Wam naszą miłość i wdzięczność. Niech Matka Boża Gietrzwałdzka, nieustannie

okrywa Was płaszczem swojej troskliwej miłości i oręduje u Serca Syna, wypraszając Jego obfite błogosławieństwo, abyście w dobrym zdrowiu, w pokoju i miłości, w radości i nadziei mogli przeżywać szczęśliwą nadchodzącą jesień życia i świętować kolejne jubileusze. Ad multos annos!

MODLITWA BŁOGOSŁAWIEŃSTWA

Wysławiamy Cię, Boże, Stwórco wszechrzeczy. Ty na początku stworzyłeś mężczyznę i kobietę, aby stanowili wspólnotę życia i miłości. Dzięki Ci składamy za to, że raczyłeś błogosławić rodzinnej wspólnocie, którą założyli Twoi słudzy Danuta i Henryk, aby była obrazem jedności Chrystusa i Kościoła. Wejrzyj na nich dzisiaj łaskawie i skoro podtrzymywałeś ich wspólnotę w radościach i trudach życia, nadal umacniaj ich małżeńskie przymierze, pomnażaj ich miłość, utrwalaj między nimi więź pokoju, aby razem z gronem dzieci, które ich otaczają, cieszyli się zawsze Twoim błogosławieństwem. Przez Chrystusa, Pana naszego. Amen.

Homilia z okazji 40-lecia małżeństwa
w Kościele św. Michała Archanioła i Matki Bożej Szkaplerznej w Postolinie

Czcigodni Jubilaci,
Droga Heleno i Marku,
Drodzy Siostry i Bracia!

W liturgii Słowa słyszeliśmy przed chwilą refren psalmu: Szczęśliwy naród wybrany przez Pana i tekst: Sprawiedliwi, radośnie wołajcie na cześć Pana,prawym przystoi pieśń chwały. Błogosławiony lud, którego Pan jest Bogiem,naród, który On wybrał na dziedzictwo dla siebie.

Moi Drodzy! W kontekście wypowiedzianych słów psalmu pragnę najpierw nawiązać do przemian społeczno-kulturowych w Polsce. W ostatnich 10 latach nastąpiły wyraźne zmiany, które pozwalają sformułować hipotezę już nie tylko o pełzającej, ale i o przyspieszonej sekularyzacji w społeczeństwie polskim. Badania socjologiczne i sondaże opinii publicznej potwierdzają tezę o zarysowującej się zmianie w globalnych postawach młodego i starszego pokolenia Polaków wobec religii, czyli na płaszczyźnie tzw. religijności ogólnonarodowej, jak i przede wszystkim na płaszczyźnie życia codziennego Polaków, chodzi tu o świadomość oraz zachowania religijne i moralne. Zwłaszcza wartości i normy moralne o proweniencji religijnej są kwestionowane, a nawet odrzucane, podlegają liberalizacji i marginalizacji. Nie mówi się o jednej, lecz o wielu zróżnicowanych formach religijności i moralności w dynamicznie zmieniającym się społeczeństwie polskim.

Zwłaszcza młode pokolenie Polaków znajduje się w polu napięć pomiędzy sekularyzacją i ewangelizacją. Z jednej strony silne są procesy sekularyzacyjne (np. „odkościelnienie", kryzys przekazu wiary, kryzys powołań kapłańskich), z drugiej strony zaś ważne są oddziaływania Kościoła katolickiego i innych wyznań chrześcijańskich oraz nowych ruchów religijnych na świadomość religijną młodego pokolenia. Dzisiaj mówi się już nie tylko o ewangelizacji, ale coraz częściej o nowej ewangelizacji. Wielu badaczy prognozuje w Polsce te same procesy przemian w religijności młodego pokolenia, co i w krajach zachodnioeuropejskich.

Przyjmuje się, że zmiany w religijności Polaków będą zmierzać w kierunku nie tyle sekularyzmu prowadzącego do ateizmu czy indyferentyzmu, czyli obojętności religijnej, ile raczej zakwestionowania Kościoła jako instytucji religijnej i społecznej zarazem. Główną tendencją tych przemian będzie więc bardziej selektywność, selektywność wartości niż ateizm, częściej odchodzenie od Kościoła w sensie instytucjonalnym niż od religii i duchowości („wierzę w Boga, ale nie w Kościół"; „nie jestem specjalnie religijny, ale..."; „nie jestem religijny, ale poszukuję duchowości").

Nie można wykluczyć, że kryzys Kościoła w ostatecznych konsekwencjach doprowadzi do swoistego kryzysu religii, a nawet kryzysu Boga.

Moi Drodzy! Wobec przedstawionego obrazu religijności społeczeństwa polskiego i sytuacji, w jakiej znajduje się Kościół w Polsce, nasuwa się pytanie, jak dalece, jako wyznawcy tego Kościoła jesteśmy świadomi naszej odpowiedzialności za jego przyszłość?

Sługa Boży Kardynał Stefan Wyszyński, niebawem błogosławiony, często przypominał, że Naród to „Rodzina rodzin". „Jakie będą rodziny, taki będzie i Naród. Gdy rodziny będą zwarte, wierne, nierozerwalne – to Narodu nikt nie zniszczy". Te słowa Prymasa Tysiąclecia wypowiedziane w 1957 roku w Zakopanem, nic nie straciły na aktualności. Przeciwnie stają się jeszcze bardziej pilnym zadaniem.

Liczba rozwodów i separacji orzeczonych w Polsce w ostatnich latach niestety dramatycznie rośnie, a dynamika tego wzrostu jest wyższa nawet niż w wielu krajach Europy Zachodniej.

Wszystkie te negatywne zjawiska, te narastające ataki w katolickie małżeństwo i rodzinę, których jesteśmy, zwłaszcza w ostatnich dniach świadkami, to symptomy poważnej choroby ducha narodu, których nie wolno nam lekceważyć. Rodzina Bogiem silna jest mocą swego narodu. Jej trwałość, wiara i siła moralna – to według Prymasa Wyszyńskiego jedna z najważniejszych spraw polskiej racji stanu.

Nasi rubinowi Jubilaci, Helena i Marek zawsze byli i są blisko Kościoła i jego spraw. Oboje zawsze zabiegali i zabiegają o właściwy klimat duchowy swojej rodziny. Dzisiaj w tej świątyni, w której 40 lat temu zawierali związek małżeński, stoją ponownie przed Ołtarzem Eucharystycznym i razem z nami składają Bogu dziękczynienie.

Droga Heleno i Marku! Ofiarujemy Wam naszą miłość i wdzięczność. Niech Matka Boża, nieustannie okrywa Was płaszczem swojej troskliwej miłości i oręduje u Serca Swojego Syna, wypraszając Jego obfite błogosławieństwo, abyście w dobrym zdrowiu, w pokoju i miłości, w radości i nadziei mogli przeżywać szczęśliwą nadchodzącą jesień życia i świętować kolejne jubileusze. Ad multos annos!

Homilia w Kościele Parafialnym pw. Św. Mateusza w Smoszewie 22 lutego 2020 roku w dniu ślubu Klaudii i Macieja

Droga Klaudio i Drogi Macieju!

Drodzy rodzice, najbliższa Rodzino obojga stron Młodej Pary!

Drodzy krewni, przyjaciele i goście zgromadzeni wokół Klaudii i Macieja w momencie uroczystości ich zaślubin!

Osobiście myślę, że Bóg jest dziś szczególnie obecny w tej podniosłej chwili Waszych zaślubin. Bóg stworzył Klaudię i Macieja, dał im życie i powołał ich w swoim planie stwórczym do wspólnego życia. Dlatego jesteśmy tutaj w Kościele Parafialnym pw. Św. Mateusza w Smoszewie. Sami wybraliście sobie ten Kościół. Korzystamy z gościnności Gospodarza tej Parafii - Księdza Proboszcza, który przychylił się do Waszej prośby i tu w tej pięknej świątyni wypowiecie za chwilę słowa przysięgi małżeńskiej. Będziecie wzywać i prosić Boga w Trójcy Jedynego o wsparcie na Waszej nowej drodze życia.

Otworzycie się na działanie Ducha Świętego. Osobiście życzę Wam tego Bożego natchnienia i wszyscy zgromadzeni w tej świątyni również Wam tego życzą. Duch Święty zstąpi na Was w sakramencie, który za chwilę ofiarujecie sobie nawzajem, a ja Wam pobłogosławię. Bez pomocy Ducha Świętego ludzie nie są w stanie udźwignąć ciężaru małżeństwa. Dlatego nasze modlitwy kierujemy do Boga, z którego emanuje cała miłość, miłość prawdziwa, z którą – daj Boże – przejdziecie przez całe Wasze życie. Przed chwilą słyszeliśmy słowa Ewangelii wg św. Jana: „To jest moje przykazanie, abyście się wzajemnie miłowali, tak jak Ja was umiłowałem. Nikt nie ma większej miłości od tej, gdy ktoś życie swoje oddaje za przyjaciół swoich. Wy jesteście przyjaciółmi moimi, jeżeli czynicie to, co wam przykazałem"(J 15, 12–13).

Zawarcie związku małżeńskiego w dzisiejszych czasach wymaga dużo odwagi i odpowiedzialności, wzajemnego zaufania i to jeszcze przed Bogiem. Tak, to przed Nim złożycie przysięgę, ponieważ ON jest MIŁOŚCIĄ, jest ŚWIATŁEM, jest naszym ŻYCIEM.

W małżeństwie uderza temat, który ma ogromne znaczenie dla naszych czasów: ten temat zawiera się w słowie jedność. Jedność oznacza bycie darem dla siebie.

Chrystus dzień przed swoją męką modlił się i prosił Ojca, aby wszyscy idący za Nim, stanowili jedno (por. J 17, 21). Jedność, której pragnął dla swoich uczniów, jest udziałem w Jego komunii z Ojcem. Więzią Ich jedności jest miłość.

W tym rozdartym świecie, gdzie jest tyle rozwodów, módlmy się o jedność dla Klaudii i Macieja w ich przyszłym życiu małżeńskim i rodzinnym. Módlmy się o ich bycie jednym w duszy i o ich bycie jednym w ciele, jak to słyszeliśmy w pierwszym czytaniu: „Dlatego to mężczyzna opuszcza ojca swego i matkę swoją i łączy się ze swą żoną tak ściśle, że stają się jednym ciałem" (Rdz 2, 18-24). Swego czasu ciekawie wypowiedział się prezydent USA Ronald Regan: „W rozwiązywaniu problemów świata, modlitwa stanowi najlepsze narzędzie, jakie mamy do dyspozycji".

Najgłębszy poziom jedności to poziom życia duchowego. Jesteście darem dla siebie nawzajem. Zawierając sakramentalny związek małżeński, wspólnie wyruszacie na drogę wiary, na ideał jedności i świadomego życia z Kościołem.

Nie jesteście sami w swojej wierze. Dzisiaj dołączy do Was Chrystus, którego mam nadzieję, zaprosicie do Waszego życia małżeńskiego i daj Boże, do życia rodzinnego w przyszłości. Jezus Chrystus łączy się z wami i sprawi, że staniecie się małym domowym kościołem.

Nie otrzymujecie sakramentu, jak się zwykło mówić, lecz stajecie się sakramentem. Dosłownie rzecz ujmując, Chrystus wkracza między was i czyni to, co obiecał: „Gdzie dwóch lub trzech zgromadzonych jest w imię moje, tam ja jestem pośród nich!" (Mt 18,20).

Ten akt zawarcia małżeństwa sprawia, że dzieje się jeszcze coś więcej: oddajecie swoje małżeństwo, by tak rzec, służbie Kościołowi, a tym samym służbie Bogu.

Pozwólcie, że skieruję do Was następujące prośby: starajcie się utrzymać Wasz dom otwarty dla ludzi i dla kościoła? Gościnność jest ważnym elementem, która zaczyna się najpierw od wzajemnej gościnności w rodzinie i rozszerza się na wielu przyjaciół. Najlepszym przykładem jest dzisiejsza Wasza uroczystość tu w tej pięknej świątyni, mająca charakter sakralny i po niej weselne przyjęcie w gronie zaproszonych Gości.

Miejcie również oko otwarte dla ludzi potrzebujących. Dzielenie się z potrzebującymi przychodzi prawie naturalnie i polega na chęci okazywania miłosierdzia względem innych. Jestem przekonany, że dysponujecie tym potencjałem. Jeśli będziecie wybaczać sobie nawzajem i pokonywać wzajemne słabości, to możecie być pewni, że wzajemne przebaczanie tworzy przestrzeń w budowaniu wzajemnego zaufania. To też daje siłę, by ciągle zaczynać od nowa. Tak, jak napisał jeden z poetów Jerzy Libert: „Raz wybrawszy, ciągle wybierać muszę". Podobnie będzie i w Waszym życiu małżeńskim i rodzinnym.

I jeszcze o jedno Was proszę, abyście mieli zawsze tego świadomość: Jesteście kochani przez Boga! Bóg Was kocha! Na podstawie bycia kochanym przez Boga możecie budować swoją nową rodzinę. Miłość Boża jest tą więzią, która utrzymuje wszystko razem.

Jest takie łacińskie powiedzenie: Amor vincit omnia! Miłość wszystko zwycięża. Wszystko, co będziecie czynić, powinno być zdeterminowane przez Miłość.

Droga Klaudio i Drogi Macieju - życzę Wam z całego serca i jak sądzę, do moich życzeń przyłączą się wszyscy tu zgromadzeni Goście weselni, życzę Wam, aby Wasza miłość permanentnie wzrastała. Wracajcie często pamięcią do tych dzisiejszych, pięknych momentów. I tak jak już wspomniałem, na tę nową drogę wspólnego życia nie wkraczacie sami, ale Chrystus dołącza do Was, by Wam błogosławić. Dbajcie o Jego obecność w waszym małżeństwie i rodzinie, wtedy i On zatroszczy się o Was.

Dziękujcie Mu za Waszą miłość i za to, że jesteście dla siebie darem, a Matka Najświętsza niech wyprasza Wam u Swojego Syna potrzebne łaski na tej nowej drodze życia. Amen.

Homilia pogrzebowa
w Kościele św. Józefa w Olsztynie

Droga rodzino pogrążona w smutku, drodzy krewni, przyjaciele, znajomi zmarłego śp. Zbigniewa ze środowiska akademickiego UWM w Olsztynie i Wyższej Szkoły Społeczno – Ekonomicznej w Gdańsku z Panem Rektorem Dr. Romanem Gawrychem, w której zmarły śp. Prof. Zbigniew Endler był Prorektorem do spraw Strategii i Rozwoju tej uczelni, Siostry i Bracia zgromadzeni w tej świątyni, uczestniczący we Mszy Świętej Żałobnej za zmarłego i jego ceremonii pogrzebowej.

Sądzę, że wielu z nas, stając przy urnie naszego Brata śp. Zbigniewa ma jeszcze w uszach jego głos, a przed oczyma obraz tej szlachetnej twarzy. Ja jego szlachetną twarz mam ciągle przed oczyma, ale jego głos i ta twarz należą już do przeszłości. To jest ta trudna prawda o umieraniu, która nie mieści się w głowie.

Siostry i Bracia! Dziś Chrystus kieruje do nas w tej szczególnej chwili naszego ziemskiego pielgrzymowania następujące słowa prawdy o naszym umieraniu: „«Ja jestem zmartwychwstaniem i życiem. Kto we Mnie wierzy, choćby i umarł, żyć będzie. Każdy, kto żyje i wierzy we Mnie, nie umrze na wieki. Wierzysz w to?»" (J 11,25-26). Wierzysz w to Siostro i Bracie, otaczając w tej świątyni urnę z prochami naszego śp. Współbrata Zbigniewa?

Pan Bóg pisze dla każdego z nas odrębny i niepowtarzalny scenariusz życia i przemijania. Ten scenariusz przewidział dla naszego Współbrata 74 lata temu, gdy powołał Go do życia.

Pozwólcie moi Drodzy, że podzielę się bardzo wymownym doświadczeniem. Śp. Profesor Zbigniew Endler, pracując na Wydziale Nauk o Środowisku, był moim sąsiadem, bardzo często odwiedzał mnie w moim gabinecie i podejmował ze mną różne tematy, między innymi z bliskiej mu problematyki ekologii, którą zajmował się naukowo i ceniony był jako uznany ekspert w tej dziedzinie. Pamiętam, jak podczas jednego ze spotkań pod koniec 2018 roku, kiedy to kończyłem pisanie mojej książki pt. Sakroturyzm w dobie globalizacji. Studium transdyscyplinarne, nawiązałem spontanicznie do zagadnienia tzw. duchowości ekologicznej. Tu właśnie poznałem Go jako człowieka o niespotykanej wrażliwości i duchowości. Analizując problemy ekologiczne, rozważał je nie tylko w wymiarze przyrodzonym, ale potrafił w sposób kompetentny kierować uwagę zarówno na ich wymiar metafizyczny, jak i związany z teologią duchowości. Dysponował szeroką wiedzą jako niezwykle kompetentny przyrodnik i ekolog. Wypowiadając się bardzo często w mediach, poruszał różne kwestie związane z zachowaniem środowiska. Miał wyjątkowy dar precyzyjnej oceny zjawisk przyrodniczych, a raczej tego, co się z nimi dzieje pod wpływem działalności człowieka. Docierał swoimi wywodami do bardzo szerokiego kręgu odbiorców. O jego szczególnej wrażliwości i duchowości oraz umiłowaniu natury niech świadczy następująca wypowiedź śp. zmarłego, którą dzielił się ze mną niejednokrotnie, niestety z wielkim ubolewaniem. Pozwolę sobie zacytować jego myśl: „W wyniku szybko wzrastającej w czasach nowożytnych liczebności populacji ludzkiej na ziemi, zwiększania zapotrzebowania na żywność, nadmiernej eksploatacji zasobów przyrody, technicyzacji życia, jak i urbanizacji dochodzi do degradacji całego środowiska naturalnego oraz wytępienia szeregu gatunków roślin i zwierząt. Zapanowanie nad całą przyrodą, by można ją dowolnie badać, przekształcać, eksploatować, bez

ponoszenia odpowiedzialności moralnej jest po prostu barbarzyństwem. Nie wolno nam odrywać natury od Boga, jak to czynił pierwotny kapitalizm i jak to czynią nadal w wielu przypadkach współczesne ideologie liberalne o zabarwieniu relatywistycznym".

Pamiętam, jak na jednym z ostatnich spotkań pytał mnie też o sprawy naukowe w Niemczech na Uniwersytecie w Vechcie. Opowiedziałem mu niecodzienną historię, a mianowicie, że na moje seminarium doktoranckie i wykłady, które od wielu lat tam prowadzę, przychodził Profesor medycyny, chirurg, proktolog. Przez 20 lat spełniał się jako lekarz na wojennych placówkach, zwłaszcza w Iraku i Afganistanie, niosąc pomoc zarówno żołnierzom, jak i ludności cywilnej. Na jednym z seminariów jako promotor zapytałem go o motywy pisania jeszcze jednej pracy doktorskiej, tym razem z obcego mu obszaru, jakim jest filozofia, a w jej ramach pedagogika religii. Odpowiedział mi, że po tych wszystkich traumatycznych doświadczeniach wojennych zdecydowanie inaczej patrzy na śmierć, na przemijanie, na to, jak wątłe jest ludzkie życie i dlatego jeszcze intensywniej chce pomagać ludziom. 23 listopada 2018 roku obronił pracę doktorską na temat przeżyć traumatycznych w kontekście wyzwań antropologicznych. Reflektując przemijanie ludzkiego życia i problem śmierci zaznaczył, jak ważny jest tu wymiar nadziei chrześcijańskiej, która powinna towarzyszyć nam przy każdym doświadczeniu śmierci. Dzisiaj w Klinice w Vechcie Profesor ten założył jakże potrzebny Instytut badawczy w ramach traumatologii i kształci studentów medycyny z różnych kontynentów. Pamiętam, jak śp. Profesor Zbigniew Endler drążył dalej ten temat w kontekście strategii i rozwoju polskich uczelni. Po każdym spotkaniu rozstawaliśmy się, planując kolejne. I nawet nie pomyślałem, że nasze spotkanie przed Świętami Bożego Narodzenia będzie spotkaniem ostatnim. Dzisiaj przychodzi mi pożegnać mojego Przyjaciela śp. Zbigniewa z ufnością, polecając Go Bożemu miłosierdziu. Moja tu obecność i udział we Mszy Świętej Żałobnej za spokój jego duszy jest też między innymi wyrazem mojej wdzięczności za jego ludzką życzliwość i obecność wraz z Małżonką Panią Bogumiłą na pogrzebie mojej Mamy w Bieżuniu przed trzema laty.

Moi Drodzy! Jeszcze kilka refleksji…

Po wspólnie przeżytej Mszy świętej żałobnej przejdziemy z urną śp. naszego Brata Zbigniewa na cmentarz. Wtedy przypomnimy sobie raz jeszcze słowa naszego Zbawiciela. «Ja jestem zmartwychwstaniem i życiem. Kto we Mnie wierzy, choćby i umarł, żyć będzie. Każdy, kto żyje i wierzy we Mnie, nie umrze na wieki.»

Pan czeka na nas, w domu Ojca, tam, gdzie „ani oko nie widziało, ani ucho nie słyszało, ani serce człowieka nie zdołało pojąć, jak wielkie rzeczy przygotował Bóg tym, którzy Go miłują" (1 Kor 2,9).

Ty już znasz prawdę i tajemnicę życia. A my ufamy, że Twoje oko już widzi i Twoje uszy słyszą i Twoje serce pojmuje. Prośmy w modlitwach, aby nasz Brat śp. Zbigniew w pełni doświadczył tych wielkich rzeczy, które Bóg przygotował tym, którzy Go miłują, którzy ufają w Jego miłosierdzie, którzy miłość i dobroć czynią treścią swojego życia. Dzieli nas próg śmierci, próg nadziei. Ogarnijmy naszego Brata z tej strony życia naszą chrześcijańską wdzięczną modlitwą, powierzając Go dobremu Bogu.

Wieczny odpoczynek racz mu dać Panie, a światłość wiekuista niechaj mu świeci. Amen.

Homilia pogrzebowa w Kościele Miłosierdzia Bożego w Olsztynie

„Śpieszmy się kochać ludzi, tak szybko odchodzą" (Słowa wiersza poety ks. Jana Twardowskiego).

Droga Rodzino zmarłego tragicznie naszego współbrata śp. Andrzeja, Przyjaciele Żony zmarłego ze społeczności akademickiej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, zwłaszcza z Katedry Turystyki i Rekreacji Wydziału Nauk o Środowisku, umiłowani Siostry i Bracia!

Gromadzimy się dzisiaj tu w tej Świątyni Miłosierdzia Bożego wokół urny z prochami zmarłego tragicznie śp. Andrzeja. Serca wszystkich tu obecnych przepełnia ból i smutek. Te uczucia w szczególny sposób dotykają najbliższą rodzinę zmarłego, jego Żonę Annę wraz z dziećmi. Trzeba powiedzieć, że wobec rzeczywistości, która ich spotkała, serce napełnia nawet bunt. I to jest naturalne, nie można się temu dziwić. To, co ciśnie się dziś na usta, to jest to rozdzierające serce pytanie: „Boże, dlaczego?! Boże, dlaczego nam to uczyniłeś? Dlaczego Andrzej musiał odejść?" Ta pustka, jaka po nim pozostała wydaje się nie do zniesienia. Jeszcze kilka dni temu cieszyliśmy się obecnością Andrzeja pośród nas. Mogliśmy rozmawiać, cieszyć się, wymieniać przyjazne uściski. W jednej chwili tych możliwości zabrakło – skończyły się wraz z jego tragiczną śmiercią.

Moi Drodzy! Nic człowieka w życiu nie zaskakuje tak boleśnie, jak nagła śmierć.

Być może wielu z nas, stając przy tej urnie z prochami śp. naszego współbrata Andrzeja, jeszcze ma w uszach jego głos, a przed oczyma obraz jego twarzy. I ten głos, i ta twarz należą już do przeszłości. To jest ta trudna prawda o umieraniu, która nie mieści się w naszych umysłach, w naszej świadomości. Jednego dnia człowiek jest, a drugiego już go nie ma.

To nie tak miało być! Pozostało przecież tyle niezrealizowanych planów, tak wielu ludzi jeszcze chciał spotkać w swoim życiu, a przede wszystkim cieszyć się swoją rodziną, swoimi dziećmi. Tymczasem Pan Bóg pisze scenariusze, które nas zaskakują. Boleśnie zaskakują. I choć wierzymy w świętych obcowanie, w życie wieczne, rozstania i pożegnania zawsze są trudne, zwłaszcza kiedy umiera osoba bliska naszemu sercu. W obliczu śmierci bliskiej osoby serce nie potrafi być z kamienia, dlatego płacze. Wolno nam płakać, wolno się smucić Drodzy Bracia i Siostry, bo i Chrystus zapłakał nad śmiercią przyjaciela, Łazarza. To naturalny odruch ludzkiej natury, która wzdryga się wobec smutku, cierpienia, wobec śmierci.

Droga Aniu! Pozwalam sobie zwrócić się tak do Ciebie, także w imieniu naszej społeczności akademickiej. Jesteśmy z Tobą i Twoimi kochanymi Dziećmi w tej jakże trudnej chwili. Ogarniamy Was naszą wspólną modlitwą, spełniając tym samym chrześcijański obowiązek. Modlić się za żywych i umarłych to jeden z uczynków miłosierdzia.

Jezu ufamy Tobie, przyjmij naszego współbrata śp. Andrzeja do swojego Królestwa, a jego rodzinę umocnij w wierze. Niech się tak stanie. Amen.

Homilia pogrzebowa w Kościele Świętej Trójcy w Bieżuniu

Droga Rodzino zmarłego śp. Zbigniewa, naszego Brata, Drodzy Krewni, Drodzy Przyjaciele zmarłego z miejsca pracy zawodowej w Służbie Zdrowia, Drodzy Znajomi, wszyscy uczestniczący w tej Mszy Świętej Żałobnej za zmarłego i jego ceremonii pogrzebowej.

Najmilsi! Dziś Chrystus kieruje do nas w tej szczególnej chwili naszego ziemskiego pielgrzymowania następujące słowa: „«Ja jestem zmartwychwstaniem i życiem. Kto we Mnie wierzy, choćby i umarł, żyć będzie. Każdy, kto żyje i wierzy we Mnie, nie umrze na wieki. Wierzysz w to?»" (J 11,25-26). Wierzysz w to Siostro i Bracie, otaczając w tej świątyni trumnę ze zwłokami naszego Brata?

Pan Bóg pisze dla każdego z nas odrębny i niepowtarzalny scenariusz życia i przemijania. Ten scenariusz przewidział dla naszego Brata 64 lata temu, gdy powołał Go do życia, tu w tej Świątyni został ochrzczony, tu przyjął pierwsze sakramenty święte, w Bieżuniu uczęszczał do szkoły podstawowej i średniej, by z kolei po uzyskaniu świadectwa dojrzałości podjąć studia medyczne i zostać lekarzem stomatologiem. Wypełniając powołanie zawodowe, niósł ludziom pomoc i ulgę w cierpieniu. Zapewne sam nawet nie pomyślał, że tak nieoczekiwanie przyjdzie mu się zmierzyć z ciężką i nieuleczalną chorobą. Po ludzku sądząc, mógł jeszcze przecież żyć i dalej nieść pomoc ludziom, realizując się w swoim powołaniu zawodowym i życiowym. Miał zapewne jeszcze swoje ludzkie plany, bo kto ich z nas nie ma. Niestety plany Pana Boga są inne i często są dla nas bardzo trudne do zrozumienia i zaakceptowania. Te trudne doświadczenia człowieka potrafimy bardziej sensownie odczytać dopiero z określonej perspektywy czasu.

Moi Drodzy! Jezus przed swoją męką zapowiadał apostołom: „Będziecie się smucić, ale smutek wasz zamieni się w radość" (J 16, 20). Dla człowieka, który nie ma wiary śmierć jest klęską bez odwrotu, otchłanią bez dna, jest beznadzieją i bezsensem. Dla nas wierzących w Chrystusa śmierć, nawet najbliższych osób, nie musi być tragedią! Jest rzeczą naturalną, że taka strata boli, ale dla chrześcijanina śmierć jest narodzeniem się do nowego życia. I chociaż dla człowieka wierzącego śmierć jest trudnym i bolesnym doświadczeniem, to w tym trudzie i cierpieniu jest światło, jest nadzieja.

Po wspólnie przeżytej Eucharystii przejdziemy na cmentarz parafialny i staniemy nad otwartym grobem naszego zmarłego Brata śp. Zbigniewa. Wtedy przypomnimy sobie raz jeszcze słowa naszego Zbawiciela. «Ja jestem zmartwychwstaniem i życiem. Kto we Mnie wierzy, choćby i umarł, żyć będzie. Każdy, kto żyje i wierzy we Mnie, nie umrze na wieki. Wierzysz w to?»"

Homilia pogrzebowa
w Kościele Świętej Trójcy w Bieżuniu

„Błogosławieni, którzy się smucą, albowiem oni będą pocieszeni”

Zgromadziliśmy się w tej świątyni na Ofierze Eucharystycznej, aby modlić się o spokój duszy śp. Danuty Retkowskiej. Pragnę najpierw pozdrowić jej najbliższą rodzinę oraz tych, którzy czują się z nią duchowo związani. Pozdrawiam współbraci kapłanów tutejszej parafii, z którymi sprawuję tę Najświętszą Ofiarę.

Najmilsi! Nasz wybitny polski poeta Cyprian Kamil Norwid ukazuje w swojej twórczości, że podstawą filozofii wartości i człowieka jest przekonanie o absolutnej transcendencji Boga. Wizja ta, zawsze oświetlona blaskiem prawdy przybliża nas ku eschatologicznej, czyli ostatecznej pełni.

Dziś Chrystus kieruje do nas w tej szczególnej chwili naszego ziemskiego pielgrzymowania następujące słowa prawdy o naszym umieraniu: „«Ja jestem zmartwychwstaniem i życiem. Kto we Mnie wierzy, choćby i umarł, żyć będzie. Każdy, kto żyje i wierzy we Mnie, nie umrze na wieki. Wierzysz w to?»” (J 11,25-26). Wierzysz w to Siostro i Bracie, otaczając w tej świątyni trumnę ze zwłokami śp. Danuty?

Trudne miesiące, tygodnie i dni są za Wami, za Waszą Mamą, Siostrą i Babcią. Wiedzieliście o jej ciężkiej chorobie i byliście przy niej do końca. Nie mogliście zrobić nic poza czekaniem, bezsilnym czekaniem na śmierć. Przyszedł taki moment, że trzeba było puścić jej rękę, puścić ją całkowicie. To boli. Nasze serce nie chce po prostu pozwolić odejść osobie, która stała się bliska naszemu sercu. Nie możemy tak po prostu zrezygnować z kogoś, kogo kochamy, z kim dzieliliśmy niemal każdy dzień naszego życia. Luki po śmierci nie da się wypełnić z dnia na dzień. Nagle w domu zieje pustka, brakuje życzliwego powitania i znajomej bliskości.

I wtedy w naszych sercach pojawia się pytanie: czego możemy się trzymać podczas tego żmudnego i bolesnego odchodzenia? Gdybyśmy widzieli tylko trumnę, gdybyśmy mieli tylko zimny napis na akcie zgonu i puste mieszkanie, to rzeczywiście musielibyśmy zwiesić głowę.

Ale mamy coś jeszcze. „Jestem pewien, że ujrzę dobroć Pana w krainie żyjących”Podobnie jak Chrystus, nie jesteśmy zawieszeni w śmierci. My również należymy do krainy żywych, a nie do śmierci. Śp. Danuta przeszła przez ogień choroby, ale to nie może odebrać jej życia. Bóg jest tam i pozostaje jej wierny. Pełna miłości i wdzięczności pamięć nie idzie w próżnię, ponieważ wierzymy, że Bóg jest końcem naszego życia.

Po wspólnie przeżytej Mszy świętej żałobnej przejdziemy z trumną śp. Danuty na cmentarz, do grobu, gdzie spoczywa jej mąż Augustyn. Wtedy przypomnimy sobie raz jeszcze słowa naszego Zbawiciela. «Ja jestem zmartwychwstaniem i życiem. Kto we Mnie wierzy, choćby i umarł, żyć będzie. Każdy, kto żyje i wierzy we Mnie, nie umrze na wieki.»

Pan czeka na nas, w domu Ojca, tam, gdzie „ani oko nie widziało, ani ucho nie słyszało, ani serce człowieka nie zdołało pojąć, jak wielkie rzeczy przygotował Bóg tym, którzy Go miłują” (1 Kor 2,9).

Kiedy przychodzi czas tego „ostatecznego" w wymiarze ziemskim pożegnania –, które zwiemy też „ostatnim pożegnaniem" – z jednej strony podejmujemy naszą wspólną modlitwę dziękczynienia za dobro, które stało się naszym udziałem za sprawą zmarłej śp. Danuty i z drugiej strony podejmujemy wielką modlitwę przepraszania za te niedoskonałości, które być może stały się i jej udziałem – wszak nikt nie jest wolny od grzechu… Niech ta żarliwa modlitwa wokół trumny ze zwłokami śp. Danuty zapala nas do spotkania z Bogiem, który jest Panem życia i śmierci.

Prośmy w modlitwach, aby śp. Danuta w pełni doświadczyła tych wielkich rzeczy, które Bóg przygotował tym, którzy Go miłują, którzy ufają w Jego miłosierdzie, którzy miłość i dobroć czynią treścią swojego życia.

Ogarnijmy naszą Współsiostrę śp. Danutę wdzięczną modlitwą, powierzając ją miłosierdziu Bożemu. Wieczny odpoczynek racz jej dać Panie, a światłość wiekuista niechaj jej świeci. Amen.

Homilia pogrzebowa
w Kościele św. Jana Apostoła i Ewangelisty w Zalewie

Johann Wolfgang von Goethe, niemiecki poeta przełomu XVIII i XIX wieku i najwybitniejszy przedstawiciel literatury niemieckiej, a także jeden z najbardziej znaczących w skali światowej, dramaturg, prozaik, uczony, polityk, pozostawił w swojej twórczości jakże wymowną sentencję: To, co posiadasz głęboko w sercu, nie możesz stracić przez śmierć.

Siostry i Bracia! Ten, kto żyje w pamięci swoich bliskich, nie umarł, jest tylko w oddali; umiera tylko ten, kto jest zapomniany.

Droga Rodzino pogrążona w żałobie, drodzy krewni, sąsiedzi, wszyscy zgromadzeni w tej świątyni biorący udział w Eucharystii o spokój duszy śp. Jadwigi Rogowskiej, która 8 stycznia w Niedzielę Chrztu Pańskiego, w godzinie Miłosierdzia odeszła do domu Ojca w wieku 78 lat. Niestety odeszła na zawsze i nie możemy uwierzyć, że już nigdy nie zobaczymy jej radosnego uśmiechu, jak tego na zdjęciu przy trumnie. Te słowa usłyszałem od najbliższej rodziny śp. Jadwigi. Rzeczywiście, śp. Jadwiga miała pogodne usposobienie i zawsze godziła się z wolą Bożą pomimo trudnych momentów w życiu, chorób i doświadczeń życiowych, wspomnę tu utratę syna Krzysztofa w wieku 29 lat, 17 lat temu, którego opłakiwała razem ze swoim mężem Janem, z córkami Sabiną i Justyną oraz z Synową Sylwią i wnukiem Wojciechem.

Siostry i Bracia! Fragment dzisiejszej Ewangelii stanowi część mowy pożegnalnej Jezusa w Wieczerniku. Jest to ostatni wieczór, który Jezus spędza na ziemi ze swoimi uczniami. Wkrótce następuje uwięzienie, potępienie, wyśmiewanie, szydzenie, biczowanie, niesienie na krzyżu i w końcu śmierć Jezusa na krzyżu. Jezus odchodzi, ale pociesza i napomina. Dodaje swoim uczniom otuchy i wskazuje drogę, którą mają iść po jego odejściu. Są to słowa wskazówki dla wszystkich, którzy później pójdą za nim. Dlatego są one tak aktualne do dziś. Po zapewnieniu Jezusa, że jest drogą do domu Ojca, Apostoł

Filip prosi: „Panie, pokaż nam Ojca, a to nam wystarczy". W ten sposób wyraża myśli i pragnienia, które nurtowały Apostołów i nurtują każdego człowieka żyjącego na ziemi. Pragniemy przecież jako wierzący zobaczyć Boga. I nie tylko zobaczyć. Chcemy Go dotknąć, objąć, zrozumieć i często zamknąć w swoje wizje, schematy, pragnienia, potrzeby.

Nie wiemy, co dzieje się po śmierci. Mamy tylko wyobrażenia, przeczucia i nasze nadzieje. W Niemczech na Uniwersytecie poznałem człowieka, który był doktorem prawa, był też zapalonym myśliwym i równie zapalonym kierowcą rajdów samochodowych. Miał ogromne poczucie humoru, aż do ostatniego tchnienia. Bardzo chętnie dyskutował ze mną, ponieważ ciekawiły go tematy filozoficzne i teologiczne, a zwłaszcza te z zakresu eschatologii, które dotyczą spraw ostatecznych, czyli śmierci i zmartwychwstania, powtórnego przyjścia Chrystusa.

Siostry i Bracia! Dobrze jest zadać sobie pytanie w tym momencie: Jak wyobrażam sobie życie wieczne? Czego oczekuję „tam"? I co mnie czeka, gdy już będę musiała, będę musiał zostawić tu na ziemi wszystko za sobą? I znowu wróćmy do dzisiejszej Ewangelii, Jezus proponuje nam mocny obraz, który zapewne w wielu osobach wyzwala szczególne uczucia. Mówi o „domu mojego Ojca". Obraz ten wszedł nawet do języka rodzimego, przynajmniej wśród starszego pokolenia, gdy mówi się o „domu Ojca niebieskiego".

W naszych czasach obraz domu Ojca stał się dla wielu obcy. Mówimy o „domu rodzicielskim" i nie mamy na myśli tylko budynku, w którym mieszkaliśmy, czy mieszkamy z rodzicami, w którym się wychowaliśmy. Dom rodzicielski oznacza również rodzinę, w której się urodziliśmy, z jej historią, dramatami i radościami. Naturalne jest więc wyobrażenie życia wiecznego jako obrazu „domu". A stamtąd już niedaleko do popularnego słowa „wieczny dom".

Wszystkie te obrazy mają jedną wspólną cechę: oznaczają przybycie do określonego miejsca. Oddają one uczucie powrotu do domu. Wreszcie opuścimy zgiełk ziemskiego życia i przyjdziemy na „miejsce pobytu", gdzie naprawdę będziemy u siebie. Jezus w dzisiejszej Ewangelii używa na to innego, bardzo obrazowego słowa: „Idę przygotować wam miejsce". Jego przesłanie do nas brzmi zatem: wiedz o tym, miej pewność: Zapewniłem ci to. Jest tam miejsce przygotowane dla ciebie. Nie przyjdziesz tam, po ziemskiej pielgrzymce, po śmierci, do dzikiej, obcej ziemi. Sam się tobą zaopiekuję. Zostaniesz przeze mnie przyjęty. Wszystko jest przygotowane dla ciebie: „Zabiorę cię do siebie, abyś i ty był tam, gdzie Ja jestem".

Nie potrafimy sobie w ogóle wyobrazić, jak wygląda tam życie. Ale Jezus chce nam dać pewność: Sam będę tam dla ciebie. Będziesz ze mną bezpieczna, będziesz ze mną bezpieczny.

Oczywiście pozostaje jedno pytanie: Jak znajdziemy tę drogę? Jedynym pewnikiem jest to, że kiedyś umrzemy, każda i każdy z nas. Pewien hymn powiada: „Wiele dróg prowadzi nas z tego świata na spotkanie z Bogiem, ale pamiętajmy, byśmy nie zgubili drogi do domu Ojca". Odpowiedź Jezusa jest znowu bardzo prosta. On nam pomaga, On idzie przed nami, aby przygotować dla nas miejsce. Więc zna tę drogę. Dlatego pozostaje nam tylko iść z Nim, pozostaje nam tylko iść Jego śladami. „Ja jestem drogą"– mówi wyraźnie. Drogę do domu Ojca znajdujemy, gdy znaleźliśmy Jezusa jako naszą drogę. Osoba Jezusa Chrystusa, Jego życie, słowa, czyny, Jego miłosierdzie, dobroć, miłość są najdoskonalszym odbiciem oblicza i Serca Boga.

Możemy zaufać, że nasza Siostra śp. Jadwiga Rogowska, po trudach ziemskiego życia jest w dobrych rękach Bożych i już bezpieczna na zawsze w sercu samego Boga. Po wspólnie

przeżytej Mszy świętej żałobnej przejdziemy z trumną śp. Jadwigi na cmentarz, do grobu, gdzie obok spoczywa jej Syn Krzysztof, którego bardzo kochała. Wtedy przypomnimy sobie słowa naszego Zbawiciela. «Ja jestem zmartwychwstaniem i życiem. Kto we Mnie wierzy, choćby i umarł, żyć będzie. Każdy, kto żyje i wierzy we Mnie, nie umrze na wieki.»

Pan czeka na nas, w domu Ojca, tam, gdzie „ani oko nie widziało, ani ucho nie słyszało, ani serce człowieka nie zdołało pojąć, jak wielkie rzeczy przygotował Bóg tym, którzy Go miłują" (1 Kor 2,9). Prośmy w modlitwach, aby śp. Jadwiga w pełni doświadczyła tych wielkich rzeczy, które Bóg przygotował tym, którzy Go miłują, którzy ufają w Jego miłosierdzie, którzy miłość i dobroć czynią treścią swojego życia.

Ogarnijmy naszą Siostrę śp. Jadwigę z tej strony życia chrześcijańską wdzięczną modlitwą, powierzając ją dobremu Bogu. Słowa modlitwy, które zaniesiemy za chwilę do Boga, niech będą wołaniem nas tu zgromadzonych w tej świątyni, a w szczególności w sposób bardzo osobisty słowami najbliższej rodziny śp. Jadwigi:

Boże, Tyś nam przykazał czcić ojca i matkę, zmiłuj się łaskawie nad duszą śp. Jadwigi; pozwól, aby dostąpiła bram nieba za to, ile wycierpiała przez swoje choroby w życiu ziemskim. Bardzo tęsknimy za Tobą Kochana Jadziu, Żono, nasza Kochana Mamusiu i Babciu, na zawsze pozostaniesz w naszych sercach.

Prosimy Cię Panie, wybacz jej wszystkie grzechy i słabości, Boże miej ją w swej opiece, niech spoczywa w pokoju wiecznym. Amen.

Homilia pogrzebowa w Kościele Świętej Trójcy w Bieżuniu

Droga Rodzino pogrążona w żałobie, drodzy krewni, sąsiedzi, wszyscy zgromadzeni w tej świątyni biorący udział w Eucharystii o spokój duszy śp. Marii Graczyk, która po ciężkiej i nieuleczalnej chorobie odeszła do domu Ojca.

Siostry i Bracia! Podzielę się najpierw doświadczeniem, które jest nam właściwie znane z codzienności.

Kiedy spotykamy kogoś i pyta nas: „Co u Ciebie słychać?", to grzecznie odpowiadamy: „Wszystko dobrze, dziękuję". Ten ktoś nie chce słyszeć nic więcej. Gdybyśmy zaczęli temu komuś opowiadać, jak naprawdę jest, to by go zapewne przerosło, bo przecież chciał tylko grzecznie zapytać, a my odpowiedzieliśmy tak, jak powinniśmy odpowiedzieć.

Kto inny z kolei może zadać nam to samo pytanie i tym razem wyczuwamy za tym pytaniem szczere zainteresowanie. Ale odnosimy jednak wrażenie, że jest po prostu ciekawy i zdradziłby nam również poufne treści.

Jeszcze inny zadaje nam to samo pytanie, ale nie może się doczekać naszej odpowiedzi, tylko opowiada o własnych zmartwieniach czy nawet osiągnięciach.

Niestety są i tacy ludzie, którzy nawet nie potrafią porządnie słuchać i od razu mają mnóstwo wskazówek i rad na wszystko, na całe nasze życie. Wszystkie te spotkania wcale nie pomagają, bo wszystko pozostaje i tak powierzchowne, a więc w zasadzie niezmienne.

Siostry i Bracia! Nie jest łatwo pożegnać kogoś, kto był dla nas drogi. A im bliżej kogoś byłeś, im bardziej byłeś związany, tym jest trudniej. Gdy jest to własna matka, której tak wiele zawdzięczasz, babcia, teściowa, rodzona siostra czy przyjaciółka, wtedy w sposób szczególny odczuwasz stratę, ból i pustkę. Śmierć zawsze bardzo mocno dotyka najbliższych członków rodziny. Bo tylko wtedy, gdy kogoś kochaliśmy, gdy byliśmy z kimś blisko, gdy ktoś wiele dla nas znaczył w naszym życiu, gdy komuś wiele zawdzięczamy, wtedy czujemy dotkliwą stratę i pustkę, wtedy doświadczamy, jak radykalna, jak ostateczna jest śmierć.

Zgromadziliśmy się w tej świątyni wokół trumny z ciałem zmarłej śp. Marii. Usta naszej zmarłej siostry już nie mówią. Jej ręce już nas nie witają. Jej oczy nie patrzą już na nas. Nie zapuka już do drzwi naszego domu. Śmierć ją wyrwała. A może jesteśmy przerażeni, bo zdajemy sobie sprawę, jak bardzo zagrożone i kruche jest nasze własne życie.

Wiemy, że każdy z nas musi umrzeć, akceptujemy to i w jakimś stopniu się z tym godzimy. Ale tylko tak długo, jak długo my sami nie jesteśmy bezpośrednio dotknięci tą rzeczywistością. W momencie, gdy sami jesteśmy dotknięci, gdy dotyczy to nas osobiście, gdy jest to najbliższa rodzina, gdy jest to osoba, którą znaliśmy i kochaliśmy, to nie chcemy przyznać ani przyjąć do wiadomości, że istnieje ta ostateczna granica, to finalne doświadczenie, jakim jest właśnie śmierć.

Siostry i Bracia! Jestem przekonany, że Bóg przyjął naszą siostrę do swojego Domu, że spełni w obfitości jej tęsknoty i nadzieje, jej wysiłki i modlitwy, że Bóg sam jest dla niej nagrodą.

Tęsknimy teraz za zmarłą i opłakujemy ją, ale nie jak ci, którzy nie mają nadziei. Żałujemy, ale nie rozpaczamy, nie rezygnujemy i nie oskarżamy. – Opłakujemy, bo śmierć nam ją wyrwała, po ludzku sądząc przedwcześnie, bo przeżyła na tym świecie tylko 64 lata. Ale czy Bóg nie dał nam jej wcześniej? Tak, była darem i jej życie było błogosławieństwem. Dlatego dziękujmy Bogu, że ją mieliśmy. I już wiemy, że ponownie się z nią spotkamy. Zobaczmy, że i my idziemy swoją drogą z wiarą i ufnością, w miłości i dobroci, aby i nasze życie było błogosławieństwem.

Od św. Augustyna pochodzą słowa: „Z ręki Boga otrzymałem swoje życie. – Pod ręką Boga kształtowałem swoje życie. – W ręce Boga zwracam swoje życie".Wierzę, że to stwierdzenie wielkiego Doktora Kościoła odnosi się w pełni także do naszej zmarłej Siostry. Możemy zaufać, że jest w dobrych rękach Bożych i bezpieczna w sercu samego Boga. – Co za nadzieja i pocieszające przesłanie! Nasze życie nie ucieka w pustkę, nasze życie ma cel. „Wędrujemy", jak mówi jedna z piosenek, „w stronę wiecznego domu".Gdy bowiem śmierć zamknie nam oczy, wejdziemy do jasnego światła, światła, którego nasze światło słoneczne jest tylko cieniem.

W pewnym utworze poetyckim nieznanego autora jest zawarta jakże wymowna treść:

„Wychodzimy z cienia – wkrótce w jasne światło.

Wchodzimy przez zasłonę – przed oblicze Boga.

Składamy ciężar – zmęczoną ziemską szatę;

Skończyły się troski – i ostatni smutek.

Wychodzimy z ciemności – teraz w jasne światło.

Dlaczego nazywamy to umieraniem? – Nie wiem – powiada autor".

Apostoł narodów św. Paweł pyta chrześcijan w Rzymie: „Któż nas może odłączyć od miłości Chrystusowej? Utrapienie, ucisk czy prześladowanie, głód czy nagość, niebezpieczeństwo czy miecz?" Jego odpowiedź brzmi: „Jestem pewien, że ani śmierć, ani życie, ani aniołowie, ani Zwierzchności, ani rzeczy teraźniejsze, ani przyszłe, ani Moce, ani co [jest] wysoko, ani co głęboko, ani jakiekolwiek inne stworzenie nie zdoła nas odłączyć od miłości Boga, która jest w Chrystusie Jezusie, Panu naszym(Rz 8:35, 38-39).

Wszechmogący i miłosierny Boże, polecamy Ci naszą siostrę Marię, którą wezwałeś do siebie. Ona wierzyła w Ciebie i pokładała nadzieję w Tobie; wprowadź ją do Niebieskiego Jeruzalem, niech cieszy się wieczną radością i będzie bezpieczna w Twoich ramionach. A my pocieszajmy się wzajemnie w nadziei i wierze w życie wieczne; w wierze w ponowne spotkanie z naszą siostrą w Domu Ojca, w błogosławieństwie z Bogiem, które nie ma końca.

Pozostając jeszcze tu na ziemi, pamiętajmy, że jedyne ważne rzeczy w życiu to ślady miłości, które zostawiamy po sobie, gdy odchodzimy z tego ziemskiego świata. Amen.

Rozdział VI

Dorobek naukowo-badawczy ks. profesora Cypriana Rogowskiego

Na dorobek naukowo-badawczy ks. prof. Rogowskiego składa się:

- Bibliografia prac naukowych i popularno-naukowych ks. profesora Cypriana Rogowskiego
- Wykaz prac publikowanych i niepublikowanych o ks. profesorze Cyprianie Rogowskim
- Wykaz artykułów, recenzji książek i sprawozdań na łamach czasopisma „KERYKS"
- Wykaz prac licencjackich, magisterskich i doktorskich napisanych pod kierunkiem ks. profesora Cypriana Rogowskiego
- Recenzje prac doktorskich, habilitacyjnych i do tytułu profesorskiego w Polsce, Niemczech i Austrii
- Realizowane projekty badawcze o zasięgu krajowym i międzynarodowym w ramach grantów i badań statutowych
- Recenzje wydawnicze książek, artykułów i projektów badawczych (grantów KBN).

1. Bibliografia prac naukowych i popularnonaukowych

MAGISTERIUM:

Średniowieczna angelologia homiletyczna kazań na uroczystość św. Michała w inkunabułach ze zbiorów warmińskich (Olsztyn Wyższe Seminarium Duchowne Hosianum i Katolicki Uniwersytet Lubelski w Lublinie), 1979 rok.

DOKTORAT:

Die Entwicklung der katholischen Religionspädagogik in Polen und in der Bundesrepublik Deutschland nach dem II. Vatikanischen Konzil. Eine vergleichende Untersuchung (obrona w 1994 roku na Uniwersytecie w Kassel, Wydział Nauk Humanistycznych i Społecznych). Specjalność: Pedagogika Religii. Dr phil.

Dorobek naukowy przed habilitacją:

Opublikowane oryginalne prace twórcze:

Publikacje książkowe w języku niemieckim i polskim

- *Die Entwicklung der katholischen Religionspädagogik in Polen und in der Bundesrepublik Deutschland nach dem II. Vatikanischen Konzil. Eine vergleichende Untersuchung* – praca doktorska opublikowana w Bonifatius-Verlag/Paderborn 1995.
- *Die katechetische Unterweisung in Polen nach dem II. Vatikanischen* Konzil – Bonifatius-Verlag/Paderborn 1997.
- *Koncepcje katechetyczne po Soborze Watykańskim II*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1997.
- *Hermeneutyczno-dydaktyczny wymiar symbolu i implikacje pedagogicznoreligijne. Studium pedagogicznoreligijne w wymiarze interdyscyplinarnym*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1999 (praca habilitacyjna).

Artykuły w języku polskim

- *Przekaz wiary w sytuacji współczesnego pluralizmu religijno-pedagogicznego*, w: Ateneum Kapłańskie 513/514 (1994), s. 192-202.
- *Przekaz wiary we współczesnym pluralizmie katechetycznym*, w: Roczniki Teologiczne XLII (1995), s. 163-178.
- *Korelatywna interpretacja wiary w katechezie szkolnej*, w: Warmińskie Wiadomości Archidiecezjalne 14 (1994), s. 101-108.
- *Korelatywna interpretacja wiary w katechezie szkolnej*, w: Roczniki Teologiczne t. XLV (1998), s. 51-61.
- *Szkoła naturalnym miejscem dla katechezy*, w: Studia Warmińskie t. XXXII (1995), s. 237-253.
- *Katechizm Kościoła Katolickiego z religijno-pedagogicznego punktu widzenia*, w: Horyzonty wiary 6 (1995) 2, s. 27-37.
- *Wychowanie ekumeniczne jako problem teologiczny*, w: Warmińskie Wiadomości Archidiecezjalne 21-22 (1996), s. 95-99.
- *Soborowe inspiracje katechetyczno-dydaktyczne*, w: *Aktualne wyzwania katechetyczne*, Mieczysław Majewski, Wydawnictwo Poligrafia Salezjańska, Kraków 1997, s. 33-45.
- *Sobor Watykański II i jego znaczenie dla dydaktyki katechetycznej*, w: Collectanea Theologica 68 (1998) nr 4, s. 69-82.

- *Recepcja symbolu w pedagogice*, w: Paedagogia Christiana 2 (1998), s. 91-108.
- *Symbol w kontekście socjo-kulturowym*, w: Studia Theologica Varsaviensia 1 (1998), s. 177-186.
- *W sprawie duszpasterstwa rozwiedzionych*, w: Warmińskie Wiadomości Archidiecezjalne 15 (1995), s. 92-95.
- *Czy jest miejsce dla rozwiedzionych w Kościele?,* w: Nasze Słowo – Dwutygodnik Polskiej Misji Katolickiej w Niemczech (Würzburg) 10 (1995), s. 6-7.
- *„Evangelium vitae" w nauczaniu Kościoła Niemieckiego*, w: Warmińskie Wiadomości Archidiecezjalne 20 (1995), s. 59-61.
- *Wychowanie moralne dzisiaj*, w: Katecheta 4 (1996), s. 205-207.
- *Tradycja Kościoła a tzw. społeczeństwo otwarte*, w: Posłaniec Warmiński czyli Kalendarz Maryjny na rok 1998, Olsztyn 1997, s. 50-55.
- *Spór o Krzyże*, w: Nasze Słowo – Dwutygodnik Polskiej Misji Katolickiej w Niemczech (Würzburg) 20 (1995), s.18.
- *W Niemczech spór o Krzyż trwa*, w: Niedziela. Tygodnik Katolicki (Częstochowa), 42A (1995), s. 10.
- *Podstawa do nadziei*, w: Nasze Słowo – Dwutygodnik Polskiej Misji Katolickiej w Niemczech (Würzburg) 5 (1996), s. 18-19.
- *Podstawa do nadziei*, w: Niedziela. Tygodnik Katolicki (Częstochowa), 8A (1996), s. 10.
- *Uczeni potwierdzili*, w: Nasze Słowo – Dwutygodnik Polskiej Misji Katolickiej w Niemczech (Würzburg), 11 (1996), s. 7.
- *Uczeni potwierdzili*, w: Wspólnota (Elbląg), 4/49 (1996), s. 10.
- *Ekumeniczny wymiar pielgrzymki Ojca Świętego w Niemczech*, w: Niedziela. Tygodnik Katolicki (Częstochowa), 27 (1996), s. 3.
- *Nowe impulsy wizyty Jana Pawła II w Niemczech*, w: Niedziela. Tygodnik Katolicki (Częstochowa), 29A (1996), s. 3 i 16.
- *70. rocznica urodzin kard. Ratzingera. Niemiec po stronie Papieża-Polaka*, w: Nasze Słowo – Dwutygodnik Polskiej Misji Katolickiej w Niemczech (Würzburg), 10 (1997), s. 9.
- *Biskupi niemieccy w dylemacie*, w: Niedziela. Tygodnik Katolicki (Częstochowa), 8/248 (1998), s. 10.
- *Biskupi niemieccy zdecydowanie po stronie Papieża*, w: Niedziela. Tygodnik Katolicki (Częstochowa), 17A (1998), s. 10.
- *Na temat sytuacji katechetycznej we Francji 1993/94*, w: Katecheta 3 (1995), s. 162-163.
- *Sprawozdanie z Kongresu Katolickich Katechetyków-Docentów*, w: Ateneum Kapłanskie 528 (1997), s. 282-286.
- *Doświadczenie tęsknoty. Sprawozdanie z Kongresu pedagogiczno-katechetycznego w Würzburgu*, w: Paedagogia Christiana 1 (1997), s. 289-291.

- *Paedagogia Christiana* 1(1997), s. 306, (red.), Uniwersytet Mikołaja Kopernika – Toruń. Instytut Pedagogiki. Zakład Edukacji Chrześcijańskiej, w: Nasze Słowo – Dwutygodnik Polskiej Misji Katolickiej w Niemczech (Würzburg), 3 (1998), s. 20.

Artykuły w języku niemieckim

- *Die Wiedereinführung der Katechese in die polnische Schule im sozial-politischen Kontext*, w: Religionspädagogische Beiträge 37 (1996), s. 119-136.
- *Kritische Würdigung der Katechese in der polnischen Schule*, w: Religionspädagogische Beiträge 38 (1996), s. 139-144.
- *Zur Erwachsenenkatechese in Polen*, w: Christlich Pädagogische Blätter 4 (1996), s. 212-214.
- *Die Jüngste Entwicklung der Katechese in Polen*, w: Pastoralblatt 10 (1996), s. 315-317.
- *Die neuen Herausforderungen für die schulische Katechese in Polen*, w: Lupe 1-2 (1997), s. 31-33.
- *Die katechetischen Konzeptionen nach dem II. Vatikanischen Konzil. Zusammenfassung*, w: Cyprian Rogowski, *Koncepcje katechetyczne po Soborze Watykańskim II*, Wydawnictwo Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1997, s.173-175.
- *Die Interpretation existentieller Probleme im Religionsunterricht*, w: Lupe 3-4 (1998), s. 35-37.
- *Zur aktuellen Situation der schulischen Katechese in Polen*, w: Lebendige Seelsorge 1 (1998), s. 71-73.
- *Psychologische Dimension der religiösen Gefühle und religionspädagogische Implikationen*, w: Lupe 1 (1999), s. 32-36.
- *Die Religiosität vom Vorschulalter bis zur Adoleszenz – Herausforderungen für die religionspädagogische Praxis*, w: Lupe 2 (1999), s. 45-48.
- *Hermeneutisch-didaktische Dimension des Symbols und religionspädagogische Implikationen. Zusammenfassung*, w: Cyprian Rogowski, *Hermeneutyczno-dydaktyczny wymiar symbolu i implikacje pedagogicznoreligijne. Studium pedagogicznoreligijne w wymiarze interdyscyplinarnym*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1999, s. 321-325.

Recenzje polskich książek w periodykach niemieckojęzycznych

- Mieczysław Majewski, *Antropologiczna koncepcja katechezy (Die anthropologische Konzeption der Katechese)*, Kraków 1995, ss. 233, w: Geist und Leben 5 (1996), s. 397-398.
- Władysław Nowak, *Matka Pana w religijności Ewangelików Prus Wschodnich (Die Mutter des Herrn in der Religiosität der Protestanten in Ostpreußen) – (1525-1945)*, Olsztyn 1996/97, ss. 327, w: Lupe 1 (1999), s. 29-30. (Wersja dłuższa).
- Władysław Nowak, *Matka Pana w religijności Ewangelików Prus Wschodnich (Die Mutter des Herrn in der Religiosität der Protestanten in Ostpreußen) – (1525-1945)*, Olsztyn 1996/97, ss. 327, w: Schweizerische Kirchenzeitung 26-27 (1999), s. 393-394. (Wersja skrócona).

Recenzje niemieckich książek w periodykach polskich

-
- Ulrich Ruh, *Der Weltkatechismus – Anspruch und Grenzen*, Freiburg 1993, ss. 144, w: Ateneum Kapłańskie 515 (1995), s. 152-153.
- Hans Jürgen Verweyen, *Der Weltkatechismus – Therapie oder Symptom einer kranken Kirche?*, Düsseldorf 1993, ss. 146, w: Ateneum Kapłańskie 515 (1995), s. 152-153.
- Deutsche Bischofskonferenz (red.), *Katholischer Erwachsenen-Katechismus*, „Leben aus dem Glauben, t.II., 1995, ss. 509, w: Ateneum Kapłańskie 519/520 (1995), s. 314-316.
- Hubert Windisch (red.), *Seelsorge neu gestalten. Fragen und Impulse*, Graz-Wien-Köln 1995, ss. 143, w: Ateneum Kapłańskie 524 (1996), s. 144-145.
- Robert Hinshaw/Lela Fischli (red.), *C.G. Jung. Ein großer Psychologe im Gespräch. Interviews, Reden, Begegnungen*, Freiburg-Basel-Wien 1994, ss. 340, w: Ateneum Kapłańskie 526 (1996), s. 467-468.
- Thomas Söding, *Mehr als ein Buch. Die Bibel begreifen*, Freiburg/Basel/Wien 1995, ss. 448, w: Ateneum Kapłańskie 527 (1997), s. 140-141.
- Matthias Scharer, *Begegnungen Raum geben. Kommunikatives Lernen als Dienst in Gemeinde, Schule und Erwachsenenbildung*, Mainz 1995, ss. 190, w: Ateneum Kapłańskie 530 (1997), s. 127-128.
- Stephan Leimgruber / Michael Langer (red.), *Erich Feifel. Religiöse Erziehung im Umbruch*, München 1995, ss. 320, w: Ateneum Kapłańskie 530 (1997), s. 128-129.
- Joseph Kardinal Ratzinger, *Salz der Erde. Christentum und Katholische Kirche an der Jahrtausendwende. Ein Gespräch mit Peter Seewald*, Stuttgart 1996, ss. 302, w: Ateneum Kapłańskie 533 (1998), s. 134-135.

- Stephan Leimgruber / Michael Langer (red.), *Erich Feifel. Religiöse Erziehung im Umbruch*, München 1995, ss. 320, w: Roczniki Teologiczne T. XLV (1998), s. 308-309.
- Joseph Kardinal Ratzinger, *Salz der Erde. Christentum und Katholische Kirche an der Jahrtausendwende. Ein Gespräch mit Peter Seewald*, Stuttgart 1996, ss. 302, w: Roczniki Teologiczne t. XLV (1998), s. 309-310.
- Bernhard Jendorff (red.), *Katholischer Religionsunterricht: Wochin? Visionen aus Erfahrungen mit einem bewegten Fach*, Donauwörth (Auer) 1996, ss. 312, w: Ateneum Kapłańskie 533 (1998), s. 133-134.
- Peter Biehl, Christoph Bizer, Roland Degen, Norbert Mette, Folkert Rickers i Friedrich Schweitzer (red.), *Religionspädagogik seit 1945. Bilanz und Perspektiven*. Jahrbuch der Religionspädagogik (JRP), Band 12 (1995), Neukirchen 1996, ss. 266, w: Paedagogia Christiana 2 (1998), s. 222-226.
- Gottfried Adam / Friedrich Schweitzer (red.), *Ethisch erziehen in der Schule*, Göttingen (Vandenhoeck i Ruprecht) 1996, ss. 473, w: Paedagogia Christiana 2 (1998), s. 226-227.
- Stephan Leimgruber, *Christsein – Lernen in postmoderner Zeit. Einführung in die Erwachsenenbildung. Mit Photographien von Joseph De Pretto*, w: Beiheft 9/10 (1997) zu KAGEB Erwachsenenbildung. Zeitschrift der Katholischen Arbeitsgemeinschaft für Erwachsenenbildung der Schweiz und Lichtensteins, ss. 90 formatu A 4, w: Paedagogia Christiana 2 (1998), s. 228-232.
- *Peter Biehl, Christoph Bizer, Roland Degen, Norbert Mette, Folkert Rickers i FriedrichSchweitzer* (red.), *Kunst und Religion.* Jahrbuch der Religionspädagogik (JRP), Band 13 (1996), Neukirchen 1997, ss. 237, w: Paedagogia Christiana 3(1999), s. 215-217.

Dorobek naukowy po habilitacji:

Publikacje książkowe w języku polskim

- *Katecheza dorosłych w teorii i praktyce. Impulsy, wyzwania, perspektywy,* Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin/Olsztyn 2001.
- *Edukacja religijna. Założenia – uwarunkowania – perspektywy rozwoju*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2002. (książka profesorska).
- *Leksykon pedagogiki religii*. Podstawy – Koncepcje – Perspektywy, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007.

Artykuły w języku polskim

- *Sprawozdanie z Kongresu Katolickich Katechetyków-Docentów*, w: Paedagogia Christiana 3 (1999), s. 211-213.
- *Psychologiczny wymiar uczuć religijnych*, w: Paedagogia Christiana 4 (1999), s. 149-155.
- *Tendencje i koncepcje w katechezie posoborowej*, w: *Encyklopedia Katolicka* t. 8., Lublin 2000, k. 1024-1025.
- *Religijność od wieku przedszkolnego do adolescencji – wyzwania dla praktyki pedagogicznoreligijnej*, w: Paedagogia Christiana 6 (2000), s. 65-72.
- *Moralno-eklezjalny wymiar kultury*, w: Paedagogia Christiana 5 (2000), s. 51-63.
- *Wymiar moralno-wychowawczy kultury*, w: Forum Teologiczne WTUWM 2 (2000), s. 7-17.
- *Młodzież i ewangelizacja w środowisku katolickim i protestanckim w Niemczech*, w: Sympozja Nr 1 - *Młodzież a ewangelizacja w perspektywie wyzwań XXI wieku*, Wł. Nowak (red.), Olsztyn 2000, s. 89-111.
- *Uczyć się stawać chrześcijaninem w czasach postmodernizmu – wyzwanie dla Kościoła współczesnego*, w: *Katecheza dorosłych w teorii i praktyce. Impulsy, wyzwania, perspektywy*, Cyprian Rogowski (red.), Lublin/Olsztyn 2001, s. 159-178.
- *Podsumowanie do Sympozjum*, w: *Katecheza dorosłych w teorii i praktyce. Impulsy, wyzwania, perspektywy*, Cyprian Rogowski (red.), Lublin/Olsztyn 2001, s. 179-182.
- *Sprawozdanie z Kongresu Katolickich Katechetyków-Docentów obszaru języka niemieckiego w Berlinie/24-27.08.2000*, w: Forum Teologiczne WTUWM 2 (2001), s. 270-272.
- *Sprawozdanie z Sympozjum Zakładu Katechetyki i Pedagogiki Religii WTUWM w Olsztynie dnia 25.04.2001 na temat: „Katecheza dorosłych w teorii i praktyce. Impulsy, wyzwania, perspektywy".* Udział jako organizator i z referatem*: „Uczyć się stawać chrześcijaninem w czasach postmodernizmu – wyzwanie dla Kościoła współczesnego"*, w: Paedagogia Christiana 8 (2001), s. 169-172.
- *Sprawozdanie z Sympozjum Zakładu Katechetyki i Pedagogiki Religii WTUWM w Olsztynie dnia 25.04.2001 na temat: „Katecheza dorosłych w teorii i praktyce"*, w: KERYKS (2001). Numer inauguracyjny, s. 289-294.
- *Wprowadzenie* do: Piotr Duksa (red.), *Materiały do pracy z młodzieżą dla duszpasterzy i katechetów*, WSD MW, Olsztyn 2001, s. 9-10.
- *Dreher Bruno*, w: Tadeusz Gadacz, Bogusław Milerski (red.), *Encyklopedia PWN – Religia*, t. 3, PWN, Warszawa 2001, s. 276.
- *Halbfas Hubertus*, w: Tadeusz Gadacz, Bogusław Milerski (red.), *Encyklopedia PWN – Religia*, t. 3, PWN, Warszawa 2001, s. 313.
- *Emeis Dieter*, w: Tadeusz Gadacz, Bogusław Milerski (red.), *Encyklopedia PWN – Religia*, t. 3, PWN, Warszawa 2001, s. 411.

- *Exeler Adolf*, w: Tadeusz Gadacz, Bogusław Milerski (red.), *Encyklopedia PWN – Religia*, t. 3, PWN, Warszawa 2001, s. 503.
- *Wprowadzenie do periodyku* KERYKS (2002). Numer inauguracyjny, s. 8-11.
- *Prezentacja Redakcji i Rady Naukowej*: KERYKS (2002). Numer inauguracyjny, s. 15-35.
- *Z aktualnych zagadnień katechetyki i porównawczej pedagogiki religii*, w: KERYKS (2002). Numer inauguracyjny, s. 61-73.
- *Sprawozdanie z Sympozjum Katechetycznego / 8.06.2000 – Deutscher Katecheten Verein – Diözesanverband Fulda*, w: Paedagogia Christiana 2001.
- *Wychowanie religijne w sytuacji współczesnych Niemiec.* Streszczenie do programu na Kongres Pedagogów Polskich dnia 21 września 2001r. w Olsztynie.
- *Wstęp do pracy zbiorowej pod redakcją Ks. Piotra Duksy*, Klub Młodzieżowy. Materiały do pracy z młodzieżą dla duszpasterzy i katechetów, Olsztyn 2001.
- *Wychowanie religijne w sytuacji współczesnych Niemiec (referat na Kongres Pedagogów Polskich w Olsztynie dnia 21 września 2001r)*, w: Paedagogia Christiana 2(10) 2002, s. 125-142.

Artykuły w języku niemieckim

- *Deutscher Katecheten Verein. Diözesanverband Fulda. Tag der Katechese in Fulda/ 8.06.2000. Arbeitskreis 8 – (Referent Werner Staubach), Bericht zum Thema: Interreligiöses Lernen unter den Bedingungen der veränderten Kindheit und Jugend (Referent Werner Staubach)*, w: Lupe 3-4 (2000), s. 34-37.
- *Zusammenfassung do Sympozjum*, w: Sympozja Nr 1 – *Młodzież a ewangelizacja w perspektywie wyzwań XXI wieku*, Władysław Nowak (red.), Olsztyn 2000, s. 175-180.
- *Biogram w języku niemieckim*, w: Polnisch-Deutsches Lexikon. Menschen des polnischen Buches und der Presse in Deutschland (am Ende des XX jh.), Maria Kalczyńska (red.), PIN-Instytut Śląski w Opolu, Opole 2001, s. 241-243.
- *Zusammenfassung (podsumowanie) do Sympozjum*, w: Katecheza dorosłych w teorii i praktyce. Impulsy, wyzwania, perspektywy, Cyprian Rogowski (red.), Lublin/ Olsztyn 2001, s. 183-186.
- *Zusammenfassung,* w: Cyprian Rogowski, Małgorzata Tatala, *Wymiar moralno-wychowawczy kultury* (Die Problematik der Kultur in moralisch-erzieherischer Hinsicht), Forum Teologiczne WTUWM 2 (2001), s. 7-17.
- *Einführung (wprowadzenie) do periodyku* KERYKS (2002*)*. Numer inauguracyjny, s. 8-11.
- *Vorstellung der Mitglieder der Redaktion und des Wissenschaftlicher Beirats*: KERYKS (2002*)*. Inaugurationsnummer, s. 15-35.

- *Zur gegenwertigen Situation der Katechetik und vergleichenden Religionspädagogik*, w: KERYKS (2002). Numer inauguracyjny, s. 61-73.
- Rogowski Cyprian, Wagner Dieter, *Erwachsenenkatechese in Theorie und Praxis, Tagung des Lehrstuhls für Katechetik und Religionspädagogik am Fachbereich Theologie an der Ermländisch-Masurischen Universitat in Olsztyn*, w: Lupe 1-2 (2001), s. 66-67.
- *Bericht über die Gründung des Theologischen Fachbereichs an der Ermländisch-Masurischen Universität in Allenstein/Polen*, w: Lupe 4 (2001).
- *Von der Göttlichen Liebe*, w: Lupe 3 (2001).
- Rogowski Cyprian, Wagner Dieter, *Erwachsenenkatechese in Theorie und Praxis. Impulse – Herausforderungen – Perspektiven. Tagung des Lehrstuhls für Katechetik und Religionspädagogik am Fachbereich Theologie an der Ermländisch-Masurischen Universität in Olsztyn*, w: KERYKS (2002). Inaugurationsnummer, s. 289-294.
- Herbert A. Zwergel, *Identität und Sinnstiftung in der (post-)modernen Lebenswelt – Herausforderung an den Religionsunterricht. Vortrag in Toruń (UMK) am 7. November 2000 w Instytucie Pedagogiki. Potrzeba tożsamości i sensu w (post) modernistycznym świecie – wyzwanie dla szkolnej lekcji religii*, Cyprian Rogowski (Tłum.), w: Paedagogia Christiana 8 (2001), s. 9-20.
- Wagner Dieter, *Fortbildung der ReligionslehrerInnen und KatechetInnen als Teil der Erwachsenenkatechese - Spirituelle Anstöße*. Vortrag am 25. April 2001 na Wydziale Teologii UWM w Olsztynie. *Permanentne kształcenie katechetów jako część katechezy dorosłych – duchowe aspekty problematyki*, Cyprian Rogowski (Tłum.), w: Katecheza dorosłych w teorii i praktyce. Impulsy, wyzwania, perspektywy, Cyprian Rogowski (red.), Lublin /Olsztyn 2001, s. 75-91.

<u>Recenzje polskich książek w periodykach niemieckojęzycznych</u>

- Władysław Nowak, *Matka Pana w religijności Ewangelików Prus Wschodnich (Die Mutter des Herrn in der Religiosität der Protestanten in Ostpreußen) – (1525-1945*), Olsztyn 1996/97, ss. 327, w: Deutsches Pfarrerblatt 4 (1999), s. 245-246. (Wersja dłuższa).
- Jerzy Bagrowicz, *Edukacja religijna współczesnej młodzieży. Źródła i cele*, Toruń 2000, ss. 324, w: KERYKS (2002). Numer inauguracyjny, s. 263-267.
- Małgorzata Tatala, *Rozwój uczuć religijnych dzieci przedszkolnych*, Lublin 2000, ss.172, w: KERYKS (2002). Numer inauguracyjny, s. 276-278.

Recenzje niemieckich książek w periodykach polskich

- Franz P. Tebartz-van Elst (red.), *Katechese im Umbruch. Positionen und Perspektiven. Festschrift für Dieter Emeis*, Freiburg-Basel-Wien 1998, ss. 576, w: Paedagogia Christiana 4 (1999), s. 238-240.
- Peter Biehl, Christoph Bizer, Roland Degen, Norbert Mette, Folkert Rickers i Friedrich Schweitzer (red.), *Kunst und Religion*. Jahrbuch der Religionspädagogik (JRP), Band 13 (1996), Neukirchen 1997, ss. 237, w: Paedagogia Christiana 3 (1999), s. 215-217.
- Peter Biehl, Christoph Bizer, Roland Degen, Norbert Mette, Folkert Rickers i Friedrich Schweitzer (red.), *Heimat – Fremde*. Jahrbuch der Religionspädagogik (JRP), Band 14 (1997), Neukirchen 1998, ss. 278, w: Paedagogia Christiana 4 (1999), s. 240-242.
- Peter Biehl, Christoph Bizer, Roland Degen, Norbert Mette, Folkert Rickers i Friedrich Schweitzer (red.), *Jesus Christus in Lebenswelt und Religionspädagogik*. Jahrbuch der Religionspädagogik (JRP), Band 15(1999), Neukirchen 1999, ss. 267, w: Paedagogia Christiana 4 (1999), s. 222-223.
- Stephanie Klein, *Gottesbilder von Mädchen. Bilder und Gespräche als Zugänge zur kindlichen religiösen Vorstellungswelt*, Stuttgart/Berlin/Köln 2000, ss. 208, w: Paedagogia Christiana 6 (2000), s. 187-190.
- Stephan Leimgruber / Ludger Müller, *Religinsunterricht zwischen Norm und Wirklichkeit*, Paderborn 2000, ss. 56, w: Paedagogia Christiana 7 (2001), s. 227-228.
- Peter Biehl, Christoph Bizer, Roland Degen, Norbert Mette, Folkert Rickers i Friedrich Schweitzer (red.), *Schlüsselerfahrungen*. Jahrbuch der Religionspädagogik (JRP), Band 16(1999), Neukirchen-Vluyn 2000, ss. 245, w: Paedagogia Christiana 8 (2001), s. 181.
- Matthias Ball, Matthias Kaune, Ulrich Koch (red.), *Erwachsenenkatechese. Katechese im Spannungsfeld zwischen anhänger- und kundenorientierter Verkündigung*, München 1999, ss. 143, w: Paedagogia Christiana 8 (2001), s. 182-183.
- Stephanie Klein, *Gottesbilder von Mädchen. Bilder und Gespräche als Zugänge zur kindlichen religiösen Vorstellungswelt*, Stuttgart/Berlin/Köln 2000, ss. 208, w: KERYKS (2002). Numer inauguracyjny, s. 268-275 (w języku polskim i niemieckim).
- Peter Biehl, Christoph Bizer, Roland Degen, Norbert Mette, Folkert Rickers i Friedrich Schweitzer (red.), *Schlüsselerfahrungen*. Jahrbuch der Religionspädagogik (JRP), Band 16 (1999), Neukirchen-Vluyn 2000, ss. 245, w: KERYKS (2002). Numer inauguracyjny, s. 268-275 (w języku polskim i niemieckim).
- Matthias Ball, Matthias Kaune, Ulrich Koch (red.), *Erwachsenenkatechese. Katechese im Spannungsfeld zwischen anhänger- und kundenorientierter Verkündigung*, München 1999, ss. 143, w: KERYKS (2002). Numer inauguracyjny, s. 281-283 (w języku polskim i niemieckim).

- Matthias Scharer, Bernd Jochen Hilberath, *Kommunikative Theologie*. *Eine Grundlegung* (Reihe „Kommunikative Theologie" 1) *Teologia Komunikatywna*. *Podstawy*, seria: Teologia Komunikatywna, t. 1, Matthias – Grünewald – Verlag, Mainz 2002, w: KERYKS 2 (2003), s. 216-218 (w języku polskim i niemieckim).
- Bernd Jochen Hilberath, Bernhard Nitsche (red.), *Ist Kirche planbar? Organisationsentwicklung und Theologie in Interaktion* (Reihe „Komunikative Theologie" 2) *Czy Kościół może podlegać planowaniu? Rozwój organizacji a teologia w interakcji*, seria: „Teologia Komunikatywna" t. 2, Matthias – Grünewald – Verlag, w: KERYKS (2/II, 2003, s. 216-218).

Dorobek naukowy po uzyskaniu tytułu profesora:

Publikacje książkowe w języku polskim i niemieckim

- Rogowski Cyprian i inni (red.), *Czynem i Prawdą. Księga Pamiątkowa na siedemdziesiąte piąte urodziny Księdza Arcybiskupa Warmińskiego Edmunda Piszcza*, Olsztyn 2004.
- Rogowski Cyprian, Czesław Kosakowski (red.), *Wielowymiarowość edukacji osób z niepełnosprawnością*, Wydawnictwo UWM, Olsztyn 2005.
- Rogowski Cyprian (red.) *Leksykon Pedagogiki Religii. Podstawy – koncepcje – perspektywy*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007.
- Rogowski Cyprian, Spiegel Egon, Annette M. Stroß, Bogusław Śliwerski (red.), KERYKS. Forum Pedagogicznoreligijne. *Aktualne problemy badawcze polskiej i niemieckiej pedagogiki religii.* Numer specjalny, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011.
- Rogowski Cyprian, Spiegel Egon, Annette M. Stroß, Bogusław Śliwerski (red.), KERYKS. Religionspädagogisches Forum. *Aktuelle Forschungsschwerpunkte der deutsch-polnischen Religionspädagogik*. Sonderausgabe, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011.
- Rogowski Cyprian, *Pedagogika Religii. Podręcznik Akademicki*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011.
- Rogowski Cyprian, *Sakroturyzm w dobie globalizacji. Studium transdyscyplinarne*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2018.
- Rogowski Cyprian, Egon Spiegel, Annette M. Stroß, Andrea Lehner-Hartmann, Janusz Mariański (Eds. /Hg. /Red.), *Gender*, KERYKS (2015-2018): *Religious-Pedagogical Forum – Religionspädagogisches Forum – Forum Pedagogicznoreligijne*, LiT Verlag, Berlin – Münster – Wien – Zürich – London – Nev York 2019.

- Rogowski Cyprian, *Przyszłość nauki religii w polskiej szkole. Szanse i zagrożenia. Studium pedagogicznoreligijne*, Wydawnictwo Akademii Nauk Społecznych i Medycznych w Lublinie. Akademii Nauk Stosowanych, Lublin 2025.

MIĘDZYNARODOWY PERIODYK „KERYKS"

- Redaktor Naczelny, inicjator i realizator koncepcji w trzech wersjach językowych – polskiej, niemieckiej i angielskiej, międzynarodowego periodyku pedagogiczno-religijnego *KERYKS* (Religionspädagogisches Forum). Wydawca: Adam Marszałek, Toruń, Współwydawcy: Institut für Katholische Theologie der Universitaet Vechta, Institut für Religionspädagogik und Katechetik der Katholisch-Theologischen Fakultät - Universität Wien, Pädagogische Hochschule in Karlshrue, 2002 –
- *KERYKS. Forum Pedagogicznoreligijne – Religionspädagogisches Forum* 1 (2002), ss. 295.
- *KERYKS. Forum Pedagogicznoreligijne – Religionspädagogisches Forum*, 1 (2003), ss. 282.
- *KERYKS. Forum Pedagogicznoreligijne – Religionspädagogisches Forum*, 2 (2003 – Numer tematyczny: Przemoc / Gewalt), ss. 240.
- *KERYKS. Forum Pedagogicznoreligijne – Religionspädagogisches Forum*, 1 (2004), ss. 275.
- *KERYKS. Forum Pedagogicznoreligijne – Religionspädagogisches Forum*, 2 (2004 – Numer tematyczny: Pedagogika religii / Religionspädagogik), ss. 342.
- *KERYKS. Forum Pedagogicznoreligijne – Religionspädagogisches Forum*, 1 (2005- Numer tematyczny: Estetyka / Ästhetik), ss. 294.
- *KERYKS. Forum Pedagogicznoreligijne – Religionspädagogisches Forum*, 2 (2005), ss. 226.
- *KERYKS. Forum Pedagogicznoreligijne – Religionspädagogisches Forum*, 1-2 (2006), ss. 274.
- *KERYKS. Forum Pedagogicznoreligijne – Religionspädagogisches Forum*, 6 (2007), ss. 238.
- *KERYKS. Forum Pedagogicznoreligijne – Religionspädagogisches Forum*, 7 (2008 – Numer tematyczny: Wartości / Werte), ss. 384
- *KERYKS. Forum Pedagogicznoreligijne – Religionspädagogisches Forum*, 8 (2009), ss. 373.
- *KERYKS. Forum Pedagogicznoreligijne – Religionspädagogisches Forum*, 9 (2010 – Numer tematyczny: Nauka religii a polityka / Religionsunterricht und Politik), ss. 477.
- *KERYKS. Forum Pedagogicznoreligijne – Religionspädagogisches Forum*, 10 (2011), ss. 422.

- *KERYKS. Forum Pedagogicznoreligijne – Religionspädagogisches Forum*, XII (2011) – Numer specjalny – Sonderausgabe (*Aktualne problemy badawcze polskiej i niemieckiej pedagogiki religii. Aktuelle Forschungsschwerpunkte der deutsch-polnischen Religionspädagogik*),Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011, ss. 302.
- *KERYKS. Forum Pedagogicznoreligijne – Religionspädagogisches Forum*, 11/12 (2012/2013) – Numer tematyczny: Nauczanie interreligijne / interreligiöses Lernen / interreligious learning, ss. 434.
- *KERYKS. Forum Pedagogicznoreligijne – Religionspädagogisches Forum*, 13 (2014 – Numer tematyczny: Wczesna edukacja / Frühpädagogik / Early Childhood Education), ss. 314.
- *KERYKS. Religious-Pedagogical Forum – Religionspädagogisches Forum – Forum Pedagogicznoreligijne*, 14-16 (2015- 2018) – Numert tematyczny: Gender), ss. 416.

<u>Artykuły w języku polskim</u>

- *Teologia na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie*, w: Nasze Słowo 3 (2001), s. 8.
- *Biogram w języku polskim*, w: Maria Kalczyńska (red.), *Polsko-Niemiecki Leksykon Biograficzny. Ludzie polskiej książki i prasy w Niemczech (koniec XXw.),* (PIN--Instytut Śląski w Opolu), 2001, s. 241-243.
- *Wprowadzenie (Od Redakcji)*, w: KERYKS 1 (2002), s. 8-12.
- *Sprawozdanie z Sympozjum Zakładu Katechetyki i Pedagogiki Religii WTUWM w Olsztynie dnia 25.04.2001 na temat: „Katecheza dorosłych w teorii i praktyce”*, w: KERYKS (2001). Numer inauguracyjny, s. 289-294.
- *Problematyka cierpienia w refleksji pedagogicznoreligijnej. Ze szczególnym uwzględnieniem perspektywy niemieckiej*, w: *Servo Veritatis, Materiały Międzynarodowej Konferencji dla uczczenia 25-lecia pontyfikatu Jego Świątobliwości Jana Pawła II*, Uniwersytet Jagielloński 9-11.10.2003, Kraków 2003, s. 661-677.
- *Wprowadzenie (Od Redakcji)*, w: KERYKS 1 (2003), s. 8-10
- *Rodzina naturalnym środowiskiem kształtowania uczuć religijnych dziecka przedszkolnego*, w: KERYKS 1 (2003), s. 103-114.
- *Wprowadzenie (Od Redakcji)*, w: KERYKS 2 (2003), s. 8.
- *Biogram naukowy* (Piotr Duksa), w: Ryszard Czekalski i inni (red.), *Słownik katechetyków polskich* XX wieku, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2003, s. 52-53.
- Biogram naukowy (Barbara Rozen), w: Ryszard Czekalski i inni (red.), *Słownik katechetyków polskich* XX wieku, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2003, s. 214.

- *Biogram naukowy* (Maria Łudczak), w: Ryszard Czekalski i inni (red.), *Słownik katechetyków polskich* XX wieku, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2003, s. 137-138.
- *Biogram naukowy* (Anna Zellma), w: Ryszard Czekalski i inni (red.), *Słownik katechetyków polskich* XX wieku, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2003, s. 290-291.
- *Biogram w słowniku*: *W służbie Bogu i ludziom*, wydanym w Paryżu (Institut de Recherches Biographiques).
- *Symbol i implikacje pedagogicznoreligijne*, w: *Księga Pamiątkowa na siedemdziesiąte piąte urodziny Księdza Arcybiskupa Warmińskiego Edmunda Piszcza*, Olsztyn 2004, s. 377-384.
- *Od Redakcji*, w: *Księga Pamiątkowa na siedemdziesiąte piąte urodziny Księdza Arcybiskupa Warmińskiego Edmunda Piszcza*, Olsztyn 2004, s. 7-8.
- *Dydaktyka symbolu*, w: Radosław Chałupniak i inni (red.), *Wokół katechezy posoborowej*, Opole 2004, s. 64-67.
- *Wprowadzenie (Od Redakcji)*, w: KERYKS 1 (2004), s. 1-10.
- *Gratulacje i życzenia dla Prof. Franza Petera Tebartza-van Elst* z okazji święceń biskupich, w: KERYKS 1 (2004), s.12.
- *Wprowadzenie (Od Redakcji)*, w: KERYKS 2 (2004), s. 10-12.
- *Jak uprawiać pedagogikę religii*, w: KERYKS 2 (2004), s. 231-251.
- *Biogram* w: *Słownik biograficzny profesorów Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie*, Wydawnictwo UWM, Olsztyn 2004, s. 115.
- *Edukacja religijna*, w: *Leksykon Socjologii Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2004, s. 102-104.
- *Wprowadzenie (Od Redakcji)*, w: KERYKS 1 (2005), s. 9-13.
- *Nowi członkowie Rady Naukowej*, w: KERYKS 1 (2005), s. 14-17.
- *Wprowadzenie (Od Redakcji)*, w: KERYKS 2 (2005), s. 8-10.
- *Słowo wstępne*, w: Cyprian Rogowski, Czesław Kosakowski (red.), *Wielowymiarowość edukacji osób z niepełnosprawnością*, Wydawnictwo UWM, Olsztyn 2005, s. 7-8.
- *Wymiar społeczno-eklezjalny edukacji osób z niepełnosprawnością*, w: Cyprian Rogowski, Czesław Kosakowski (red.), *Wielowymiarowość edukacji osób z niepełnosprawnością*, Wydawnictwo UWM, Olsztyn 2005, s. 15-22.
- *Pojęcie prawdy w rozważaniach uniwersyteckich Papieża Jana Pawła II*, w: Wychowanie na co dzień 4-5 (139-140) 2005, s. 30-31.
- *Rozważania uniwersyteckie papieża Jana Pawła II,* w: Wiadomości Uniwersyteckie, 5 (2005).
- *W poszukiwaniu prawdy – refleksje z perspektywy filozoficzno – teologicznej i pedagogicznoreligijnej*, w: *Księga Pamiątkowa na siedemdziesiąte urodziny Prof. Eugenii Malewskiej*, Olsztyn 2005, s. 203-218.

- *Wprowadzenie (Od Redakcji)*, w: KERYKS 1-2 (2006), s. 8-10.
- *Kultura i jej wymiar edukacyjno-religijny*, w: *Sapientia et adiumentum. W trosce o rozwój innych. Studia dedykowane Prof. Zbigniewowi Kwiecińskiemu*, J. Michalski (red.), Olsztyn 2006, s. 199-211.
- *Wprowadzenie (Od Redakcji),* w: KERYKS 6 (2007), 8-11.
- *Przedmowa, w: Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. V-VII.
- *Dydaktyka symbolu*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 127-129.
- *Edukacja religijna*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s.140-143.
- *Katechizm Kościoła Katolickiego - Perspektywa pedagogicznoreligijna*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 308-311.
- *Pedagogika religii*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 561-565.
- *Teologia korelatywna w szkolnym nauczaniu religii*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 793-796.
- *Tendencje katechetyczne w Polsce*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 779-780.
- *Doświadczenia ekstremalne*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 109-110.
- *Zasada korelacji*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 894-895.
- *Kairologia pedagogicznoreligijna*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 253-254.
- *Periodyk „Katecheta"*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 255.
- *Doświadczenie religijne (z perspektywy pedagogicznoreligijnej i z perspektywy socjologicznej)*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 114-116.
- *Czasopisma pedagogicznoreligijne niemieckie*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 89-90.
- *Periodyk „Christlich-Pädagogische Blätter"*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 90.
- *Periodyk „Der Evangelische Erzieher – Zeitschrift für Pädagogik und Theologie"*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 90.
- *Periodyk „Jahrbuch der Religionspädagogik"*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 90.

- *Periodyk „Katechetische Blätter”*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 89.
- *Periodyk „Unterwegs”*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 89.
- *KERYKS*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 90.
- *Wychowanie ekumeniczne*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 859-861.
- *Dreher Bernhard*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 116.
- *Emeis Dieter*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 161.
- *Mette Norbert,* w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 407-408.
- *Exeler Adolf*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 190-191.
- *Feifel Erich*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 192.
- *Halbfas Hubertus*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 219.
- *Patalon Mirosław*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 502-503.
- *Mitek Eugeniusz*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 413-414
- *Pedagogika jako nauka*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. s. 531-532.
- *Baudler Georg*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 12-13.
- *Bielecki Stanisław*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 21.
- *Czekalski Ryszard*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 90-91.
- *Bucher Anton*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 30-31.
- *Englert Rudolf*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 161.
- *Jäggle Martin*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 246.
- *Klein Stephanie*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 323.

- *Leimgruber Stephan*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 370.
- *Milerski Bogusław*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 408-409.
- *Spiegel Egon*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 732-733.
- *Tebartz van Elst Franz-Peter*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 779.
- *Słotwińska Helena*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 711.
- *Bitter Gotffried*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 21-22.
- *Blasberg Kuhnke Martina*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 25.
- *Kögler Ilse*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 325.
- *Scheidler Monika*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 701.
- *Wagner Dieter*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 828.
- *Zwegel Herbert*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, 904-905.
- *Długosz Antoni*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s.109.
- *Szpet Jan Karol,* w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 757-759.
- *Śliwerski Bogusław*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 764.
- *Tarnowski Jan*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 778-779.
- *Rozumienie misji uniwersytetu w nauczaniu Papieża Jana Pawła II*, w: *Pro animarum Salute. Księga pamiątkowa z okazji siedemdziesiątych urodzin Księdza Profesora Tadeusza Rogalewskiego* , Olsztyn 2007, s. 456-461.
- *Aktualny stan pedagogiki religii jako dyscypliny naukowej,* w: Księga Pamiątkowa na siedemdziesiąte piąte urodziny Księdza Arcybiskupa Warmińskiego dr. Wojciecha Zięby, Olsztyn 2007.
- *Aktualny stan pedagogiki religii jako dyscypliny naukowej*, w: Paedagogia Christiana, 2008, s. 117-129.
- *Pedagogika religii w Polsce – poszukiwania, czasopisma, ośrodki naukowe*, w: Jerzy Bagrowicz (red.), *Zapoznane wymiary edukacji*, Toruń 2008, s. 267-282.

- *Wprowadzenie (Od Redakcji),* w: KERYKS 7 (2008), s. 8-12.
- *Model szkolnego nauczania religii a budowanie społeczeństwa obywatelskiego*, w: KERYKS 8 (2009), s. 253-269.
- *Wprowadzenie (Od Redakcji),* w: KERYKS 8 (2009), s. 8-12.
- *Ewolutywność myśli pedagogiczno religijnej na łamach międzynarodowego czasopisma KERYKS,* w: Józef Baniak (red.), *Między socjologią i teologią. Pola zainteresowań i badań naukowych Janusza Mariańskiego*. Księga pamiątkowa z okazji jubileuszu ks. prof. Janusza Mariańskiego, Poznań 2010, s. 269-277.
- *Wprowadzenie (Od Redakcji),* w: KERYKS 9 (2010), s. 9-10.
- *Aktualne problemy badawcze polskiej i niemieckiej pedagogiki religii*, w: KERYKS 9 (2010), s. 459-472.
- *Wprowadzenie (Od Redakcji),* w: KERYKS 10 (2011), s. 9-10.
- *Szczegółowy opis kryteriów redakcyjnych dla autorów*, w: KERYKS 10 (2011), s. 413-421.
- *KERYKS – Forum Pedagogicznoreligijne. Międzynarodowe – międzykulturowe – międzydyscyplinarne. Wskazówki dotyczące recenzji manuskryptów*, w: 11/12 KERYKS (2012/13), s. 425-426.
- *Wprowadzenie (Od Redakcji),* w: KERYKS 11/12 (2012/13), s. 9-10.
- *Chrześcijanie i muzułmanie w Polsce*, w: KERYKS 11/12 (2012/13), s. 59-75.
- *Integracyjna Pedagogika Religii wobec nowych wyzwań,* w: Ryszard Czekalski (red.), Kerygma. Biblia. Katecheza, t. 8, Warszawa 2012, s. 360-377.
- *Edukacja przedszkolna i wczesnoszkolna z perspektywy polskiej*, w: KERYKS 13 (2014), s. 101-123.
- *Iucundum est meminisse laborum actorum*, w: Parzych-Blakiewicz, Katarzyna i. in. (red.), Veritas Christi liberat. Księga Pamiątkowa ku czci Księdza Biskupa Jacka Jezierskiego w 65. rocznicę urodzin, 40. rocznicę kapłaństwa i 20. rocznicę biskupstwa, Olsztyn 2014, s. 21.
- *Chrześcijański „rock i pop" jako szansa w ewangelizacji współczesnej młodzieży*, w: Jan Guzowski (red.), *Christo et Ecclesiae. Patriae et Scientiae*, SQL Olsztyn, s. 231-244.
- *Wprowadzenie (Od Redakcji),* w*:* 14-16 (KERYKS) 2015-2018, s. 5-6.
- *Nowy opis kryteriów redakcyjnych dla autorów,* w*:* 14-16 (KERYKS) 2015-2018, s. 395-402 (LiT Verlag).
- *Religia i kształcenie w zsekularyzowanym świecie – Przemyślenia z polskiej perspektywy*, w: 14-16 (KERYKS) 2015-2018, s. 229-245.
- *Pedagogika moralności*, w: Janusz Mariański (red.), *Leksykon socjologii moralności*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2015, s. 554-561.
- *Schöllgen Werner*, w: Janusz Mariański (red.), *Leksykon socjologii moralności*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2015, s. s.702.

- *Przedmowa*, w: Janusz Mariański, *Religijnosocjologiczne wyzwania dla pedagogiki religii. Studium socjologiczne,* Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2021, s. 9-15.
- *Zdeformowany model władzy w społeczeństwie panoptycznym. Spojrzenie z perspektywy teorii krytycznej pedagogiki religii*, w: Andrzej Derdziuk, Wojciech Kućko (red.), Dyscyplina rozumu i uczciwość serca. Ks. Ireneusza Mroczkowsiego (1949-2020) sposób uprawiania teologii moralnej, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2020, s. 467-484.
- *Życie i działalność naukowo-badawcza i dydaktyczno-organizacyjna ks. profesora Janusza Mariańskiego po 2008 roku*, w: Stanisław Fel, Mariusz Zemło (red.), *Wokół życia i dzieła Księdza Janusza Mariańskiego. Biografia z socjologią w tle (1940-2020)*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2020, s. 95-120.
- *Religijność i moralność wobec wyzwań pluralizmu społeczno-kulturowego. Religiosity and Morality in the Face of Challenges of Social and Cultural Pluralism,* w: Studia Paedagogica Ignatiana 26 (2023) 1, s. 189-199.
- *Przedmowa, w:* Janusz Mariański, *Osoba ludzka w społeczeństwie. Z nauczania społeczno-moralnego Jana Pawła II*, Wydawnictwo Akademii Nauk Społecznych i Medycznych w Lublinie, Lublin 2023, s.11-20.
- *Przedmowa*, w: Janusz Mariański, *Rodzina − co się z nią dzieje? Opinie i poglądy polskiej młodzieży. Studium socjologiczne*, Wydawnictwo Akademii Nauk Społecznych i Medycznych w Lublinie, Lublin 2024, s. 11-21.
- Przedmowa, w: Janusz Mariański, *Godność ludzka, praca, bezrobocie i braterstwo w nauczaniu społeczno-moralnym Papieża Franciszka*, Lublin 2024, s. 9-25.
- *Performatywne nauczanie religii w szkole z perspektywy niemieckiej* (Performative teaching of religion in school from a German perspective), w: Zeszyty Naukowe Akademii Nauk Społecznych i Medycznych w Lublinie. Akademii Nauk Stosowanych 1(13) / (2024), s. 93-121.
- *Od Autora,* w: Przyszłość nauki religii w polskiej szkole. Szanse i zagrożenia. Studium pedagogicznoreligijne, Wydawnictwo Akademii Nauk Społecznych i Medycznych w Lublinie. Akademii Nauk Stosowanych, Lublin 2025, s. 29-42.

Artykuły w języku niemieckim i angielskim

- *Die religiöse Erziehung. Voraussetzungen – Bedingungen – Entwicklungsperspektiven. Zusammenfassung*, w: Cyprian Rogowski, *Edukacja religijna. Założenia – uwarunkowania – perspektywy rozwoju*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2002, s. 233-238.
- *Kazimierz Dąbrowskis. Theorie der positiven Desintegration aus der Perspektive der Zeit*, w: Lupe 1 (2002), s. 55-57.
- *Einführung (Von der Redaktion)*, w: KERYKS 1 (2003), s. 9-11.

- *Editorial and Table of Contents* (Tłum. Tadeusz Karłowicz), w: KERYKS 1 (2003), s. 279-282
- *Einführung (Von der Redaktion)* w: KERYKS 2 (2003), s. 9-10.
- *Die Familie als naturelles Feld in der Entwicklung der religiösen Gefühle des Kindes im Vorschulalter*, w: KERYKS 1 (2003), s. 103-114.
- *Einführung (Von der Redaktion)*, w: KERYKS 1 (2004), s. 9-11.
- *Gratulation und Glückwunsch für Prof. Franz Peter Tebartz-van Elst zur Bischofswürde*, w: KERYKS 1 (2004), s. 13
- *Einführung (Von der Redaktion)*, w: KERYKS 2 (2004), s. 11-13.
- *Wie soll die Religionspädagogik getrieben werden?*, w: KERYKS 2 (2004), s. 231-251.
- *Editorial and Table of Contents* (Tłum. Tadeusz Karłowicz), w: KERYKS 2 (2004), s. 335-338.
- *Neue Moglichkeiten für religiöse Bildung und Erziehung. Zur Situation der Katholischen Kirche in Polen*, Diakonia 6 (2004), s. 435-440.
- *Die Zukunft der Religion im sich vereinigenden Europa aus polnischer Sicht*, w: Bibel und Liturgie 2 (2004), 123-129.
- *Religiöse Bildung und Erziehung in Polen*, w: *Qualitätsmanagement in der Theologie. Chancen und Grenzen einer Elementarisierung im Lehramtsstudium*, Raimund Lachener / Egon Spiegel (Hg.), Kevelaer 2003, s. 309-326.
- *Einführung (Von der Redaktion)*, w: KERYKS 1 (2005), s. 9-13.
- *Neue Mitglieder des Wissenschftlichen Beirats,* w: KERYKS 1 (2005), s. 15-17.
- *Editorial and Table of Contents*, w: KERYKS 1 (2005), s. 289-290.
- *Einführung (Von der Redaktion)*, w: KERYKS 2 (2005), s. 9-11.
- *Editorial and Table of Contents*, w: KERYKS 2 (2005), s. 221-222.
- Mazurkiewicz Piotr, Cyprian Rogowski (red.), *Polen*, w: *Kirche und Erziehung in Europa,* Karl Graf Ballestrem, Sergio Belardinelli, Thomas Cornides (red.), Wiesbaden 2005, s. 225-247.
- *Einführung (Von der Redaktion)*, w: KERYKS 1-2 (2006), s. 9-11.
- *Editorial and Table of Contents* (Tłum. Stanisław A. Wargacki SVD), w: KERYKS 1-2 (2006), s. 269-270.
- *Biblisches Lernen vor den Herausforderungen der Gegenwar*t, w: Gerhard Hotze, Egon Spiegel i inni (red.), *Verantwortete Exegese. Franz Georg Untergaßmair zum 65. Geburtstag*, LiT Verlag, Berlin 2006, s. 535-540.
- *Einführung (Von der Redaktion)*, w: KERYKS 1-2 (2006), s. 9-11.
- *Gedanken zum Sonntag. Noch viel zu tun. Prof. Dr. Cyprian Rogowski über die Adventszeit,* w: Die Hessische/Niedersächsische Allgemeine (HNA), 2006.
- *Einführung (Von der Redaktion)*, w: KERYKS 6 (2007), s. 9-11.
- *Editorial and Table of Contents,* w: KERYKS 6 (2007), s. 233-234.

- *Religionspädagogik in Polen – Untersuchungen, Zeitschriften, wissenschaftliche Einrichtungen*, w: Jerzy Bagrowicz (red.), *Verkannte Dimensionen der Bildung*, Toruń 2008, s. 267-282.
- *Einführung (Von der Redaktion)*, w: KERYKS 7 (2008), s. 9-13.
- *Editorial and Table of Contents,* w: KERYKS 7 (2008), s. 377-380.
- *Einführung (Von der Redaktion)*, w: KERYKS 8 (2009), 8-12.
- *Editorial*, w: KERYKS 8 (2009), 367-369.
- *Das Modell des schulischen Religionsunterrichts und die Schaffung einer Zivilgesellschaft*, w: KERYKS 8 (2009), s. 253-269.
- *Einführung (Von der Redaktion)*, w: KERYKS 9 (2010), s. 11-12.
- *Aktuelle Forschungsschwerpunkte der deutsch-polnischen Religionspädagogik,* w: KERYKS 9 (2010), s. 459-472.
- *Wissenschaftlicher Beirat / Academic Council* (Beschreibung), w: KERYKS 9 (2010), 473-477.
- *Editorial*, w: KERYKS 9 (2010), s. 13-14.
- *Einführung (Aus der Redaktion)*, w: KERYKS 10 (2011), s. 11-12.
- *Editorial,* w: KERYKS 10 (2011), s. 13-14.
- Detaillierte Informationen zu den redaktionellen Kriterien für Autoren (Directions for Contributors), w: KERYKS 10 (2011), s. 413-421.
- *Religionspädagogik. Lehrbuch. Inhaltsverzeichnis*, w: Cyprian Rogowski, *Pedagogika religii. Podręcznik akademicki*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011, s. 20-28.
- *Einführung (Aus der Redaktion)*, w: 11/12 KERYKS (2012/13), s. 11-12.
- *KERYKS – Religionspädagogisches Forum. International – interkulturell – interdisziplinär. Hinweise zur Begutachtung von Manuskripten*, w: 11/12 KERYKS (2012/13), s. 425-426.
- *Christen und Muslime in Polen*, w: 11/12 KERYKS (2012/13), s. 59-75.
- *Christians and Muslims in Poland (Abstract),* w: 11/12 KERYKS (2012/13), s. 59.
- *Religiöse Bildung an Schulen in Polen*, w: Martin Jäggle, Martin Rothgangel, Thomas Schlag (red.), *Religiöse Bildung an Schulen in Europa*, Göttigen 2013, s. 95-118.
- *Die Vorschul- und Frühschulbildung aus polnischer Perspektive*, w: KERYKS 13 (2014), s. 101-123.
- *Religionsunterricht in Polen nach 1989*, w: Guido Meyer, Harald Schwillus (red.), *Katholischer Religionsunterricht in Europa,* Berlin 2014, s. 123-134.
- *Religious education in Polish schools*, w: Martin Jäggle, Martin Rothgangel, Thomas Schlag (red.), *Religious education at Schools Europe*, Universität Wien 2016, s. 185-208. (wersja angielskojęzyczna poszerzona).
- *Glaube und Bildung in der säkularen Welt. Überlegungen aus polnischer Sicht*, w: Böttigheimer, Dausner René i inni (red.), *Vaticanum 21. Die bleibenden Auf-*

gaben des Zweiten Vatikanischen Konzils im 21. Jahrhundert. Dokumentationsband zum Münchner Kongress „Das Konzil eröffnen", Herder Verlag, Freiburg-Basel-Wien 2016, s. 526-537.

- *Fast zwei Jahrzehnte schöpferischer wissenschaftlicher Zusammenarbeit und Freundschaft,* w: Volker Garske, Thomas Nauerth, Anja Niermann (red.), *Vom Können erzälen. Ein Lesebuch zum Frieden*. Festschrift für Prof. Egon Spiegel, Lit Verlag, Berlin-Münster-Wien-Zürich-London 2017, s. 171-173.
- *Einführung (Aus der Redaktion)*, w: 14-16 KERYKS 2015-2018, s. 3-4.
- *Editorial,* w: 14-16 KERYKS 2015-2018, s. 1-2.
- *Direction for Contributors. Informationen für Autoren/innen*, w: 14-16 KERYKS 2015-2018, s. 395-402 (LiT Verlag).
- *Glaube und Bildung in der säkularen Welt*. *Überlegungen aus polnischer Sicht*, w: 14-16 (KERYKS) 2015-2018, s. 229-245.
- *Faith and education in the secular world* (Abstract), w: 14-16 KERYKS 2015-2018, s. 229.
- *Inhaltsverzeichnis / Contents,* w: *Cyprian Rogowski, Sakroturyzm w dobie globalizacji. Studium transdyscyplinarne,* Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2018, s. 5-14.
- *Sakrotourismus in der Zeit der Globalisierung. Eine transdisziplinare Studie. Zusammenfassung, w: Cyprian Rogowski, Sakroturyzm w dobie globalizacji. Studium transdyscyplinarne,* Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2018, s. 307-313.
- *Summary. Sacrotourism in the Age of Globalization. A Transdisciplinary Study, w: Cyprian Rogowski, Sakroturyzm w dobie globalizacji. Studium transdyscyplinarne,* Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2018, s. 315-320.
- *Sakrotourismus – eine neue Form des Tourismus*, w: Gerd-Bodo von Carlsburg, Annette Miriam Stroß, *Un(pädagogische) Visionen für das 21. Jahrhundert. Geistes- und sozialwissenschaftliche Entwürfe nach dem Ende der ‚großen' Menschheitsgeschichte.(Non-)Educational Visions for the 21st Century. Humanities and Social Science Concepts after the End of the ‚Great' History of Mankind.* Reihe: Baltische Studien der Erziehungs- und Sozialwissenschaft. Baltic Studies in Educational and Social Sciences, Peter Lang Internationaler Verlag der Wissenschaften, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford u.a. 2021, s. 391-414.
- *Summary. Sacroturism – a new form of tourism*, w: Annette M. Stroß, Bodo von Carlsburg, *(Non-)Educational Visions for the 21st Century*, Peter Lang Verlag, Frankfurt u.a. 2021, s. 391.
- *Summary. Deformed model of power in panoptic society. A look from the perspective of the theory of critical pedagogy of religion,* w: Andrzej Derdziuk, Wojciech Kućko (red.), *Dyscyplina rozumu i uczciwość serca. Ks. Ireneusza Mroczkowsiego (1949-2020) sposób uprawiania teologii moralnej*, Towarzystwo Naukowe KUL Lublin 2020, s. 484.

- *Vom Autor*, w: Przyszłość nauki religii w polskiej szkole. Szanse i zagrożenia. Studium pedagogicznoreligijne, Wydawnictwo Akademii Nauk Społecznych i Medycznych w Lublinie. Akademii Nauk Stosowanych, Lublin 2025, s. 41-57.
- *By the author*, w: Przyszłość nauki religii w polskiej szkole. Szanse i zagrożenia. Studium pedagogicznoreligijne, Wydawnictwo Akademii Nauk Społecznych i Medycznych w Lublinie. Akademii Nauk Stosowanych, Lublin 2025, s. 58-71.
- *Zusammenfassung. Die Zukunft des Religionsunterrichts in der polnischen Schule Chancen und Risiken. Religionspädagogische Studie*, w: Przyszłość nauki religii w polskiej szkole. Szanse i zagrożenia. Studium pedagogicznoreligijne, Wydawnictwo Akademii Nauk Społecznych i Medycznych w Lublinie. Akademii Nauk Stosowanych, Lublin 2025, s. 310-318.
- *Summary.The Future of Religion in Polish Schools. Opportunities and Risks. Religious Education Study*, w: Przyszłość nauki religii w polskiej szkole. Szanse i zagrożenia. Studium pedagogicznoreligijne, Wydawnictwo Akademii Nauk Społecznych i Medycznych w Lublinie. Akademii Nauk Stosowanych, Lublin 2025, s. 319-324.

Recenzje książek polskojęzycznych

Mirosław Patalon, *Teologia a pedagogika. Teologia mediacji H. Richarda Niebuhra jako źródło inspiracji pedagogicznych*, Pomorska Akademia Pedagogiczna, Słupsk 2002, ss. 279, w: KERYKS 2 (2004), s. 315-317 (w języku polskim i niemieckim).

- Janusz Mariański, *Kościół katolicki w Polsce a życie społeczne. Studium socjologiczno-pastoralne*, Wydawnictwo „Gaudium", Lublin 2005, ss. 353.
- Waldemar Wesoły, *Formacja i świadomość misyjna katechizowanej młodzieży. Studium socjologiczno-pastoralne*, Olsztyn 2005.
- Maria Korniak, *Wydarzenia popaschalne (J 20,1-9.19 – 21,19) w ujęciu komentarzy do niedzielnych czytań mszalnych, zamieszczonych w wybranych posoborowych tygodnikach katolickich. Studium biblijno-pastoralne*, Lublin 2005.
- Janusz Mariański, *Sekularyzacja i desekularyzacja w nowoczesnym świecie*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2006, ss. 218, w: Paedagogia Christiana 1(19) 2007, s. 229-232.
- Janusz Mariański, *„Emigracja z Kościoła? Religijność młodzieży polskiej w warunkach zmian społecznych"*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2008, ss. 532, w: KERYKS 8 (2009), s. 342-344 (w języku polskim i niemieckim).
- Kazimierz Gergont SVD, *Działalność edukacyjno-religijna Kościoła katolickiego w Ghanie w latach 1957-2005. Studium pedagogicznoreligijne*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2008, ss. 228, w: KERYKS 8 (2009), s. 357-359.

- Janusz Mariański, *Tożsamości religijne w społeczeństwie polskim. Studium socjologiczne*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2017, ss. 513, w: Studia Humanistyczno-Społeczne 18/2017, s. 323-326.
- Janusz Mariański, „*Godność ludzka – wartość ocalona*? *Studium socjopedagogiczne*", Płock 2017, ss. 201.
- Janusz Mariański, *Kościół katolicki w Polsce w kontekście społecznym*. Studium socjologiczne, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2018, ss. 281.
- Janusz Mariański, *Sens życia – wartości – religia. Studium socjologiczne*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2013, ss. 287, w: KERYKS 16/2017, s. 357-361.
- Janusz Mariański, *Leksykon socjologii moralności*. *Podstawy – teorie – badania – perspektywy*, Wydawnictwo Nomos, Kraków 2015, ss. 974, w: KERYKS 16 (2017), s. 391-394.
- Janusz Mariański, *Praca ludzka jako wartość moralna. Szkice ze społecznego nauczania Kościoła katolickiego*, Wydawca: Wyższa Szkoła Nauk Społecznych z siedzibą w Lublinie, Lublin 2017, ss. 172, w: Zeszyty Naukowe yższej Szkoły Nauk Społecznych w Lublinie, Lublin Nr 1(7) 2018, s. 197-199.
- Janusz Mariański, *Kondycja religijna i moralna młodzieży szkół średnich w latach 1988-1998-2005-2017* (raport z ogólnopolskich badań socjologicznych), Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2018, ss. 723.
- Janusz Mariański, *Kościół katolicki w Polsce w kontekście społecznym*. *Studium socjologiczne*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2018, ss. 281, w: Kultura i Społeczeństwo 2018, s. 211-213.
- Janusz Mariański, *Moi wielcy Mistrzowie i Nauczyciele w socjologii religii i socjologii moralności*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2020, ss. 588, w: Wrocławski Przegląd Teologiczny 1 (2021), s. 471-478.
- Janusz Mariański, *Godność ludzka w narracji społecznej. Studium socjopedagogiczne*, KUL Publishing House, Lublin. (Cyprian Rogowski (rec.), DOI: https://doi.org/10.15804/rop2021107). Rec. w języku angielskim.
- Janusz Mariański, *Pluralizm społeczno-kulturowy jako megatrend a religijność i moralność. Studium socjologiczne* (Religiosity and Morality in the Face of Challenges of Social and Cultural Pluralism), Wyższa Szkoła Nauk Społecznych z siedzibą w Lublinie, Lublin 2022, ss. 266 w: Studia Paedagogica Ignatiana 26 (2023)1, s. 189-199.
- Janusz Mariański, *Nowe problemy bioetyczne w narracji społecznej,* Wydawnictwo Akademii Nauk Społecznych i Medycznych w Lublinie, Akademii Nauk Stosowanych, Lublin 2023, ss. 269 (w: Społeczeństwo. Studia, prace badawcze i dokumenty z zakresu nauki społecznej Kościoła. Rok XXXII 2022 nr 4 (160), s. 144-148).
- Janusz Mariański, *Wartości moralne w świadomości maturzystów puławskich. Raport z badań socjologicznych zrealizowanych w latach 1994-2021*. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Nauk Społecznych z siedzibą w Lublinie, Lublin 2022, ss. 524. Cyprian Rogowski (rec.), w: Paedagogia Christiana 2/50 (2022), s. 207-213.

- Janusz Mariański, *Godność ludzka i wychowanie progodnościowe.* (Refleksje socjologa), Wydawnictwo Adam Marszałek, Lublin 2022, ss. 263. Cyprian Rogowski (rec.), w: Społeczeństwo Rok XXXII 2022 nr 4 (160) s. 144-148.
- Owing to the expertise shown in your previously publissed article *„Recenzja: Janusz Mariański, Moi wielcy Mistrzowie i Nauczyciele w socjologii religii i socjologii moralności, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2020, ss. 558”*, we'd like to invite you to submit papers in your specialized/interested areas. For further details on the submition process, please see the below guidelines: http://www.humanitsocsci.org/sf3d0g3/mtaGa
- Janusz Mariański, *Scenariusze przemian religijności i Kościoła katolickiego w społeczeństwie polskim. Studium diagnostyczno-prognostyczne*, Wyższa Szkoła Nauk Społecznych z siedzibą w Lublinie, Lublin 2021, ss. 200. Cyprian Rogowski (rec.), w: Homo Dei 4 (2023), s. 184-189.
- Janusz Mariański, *Rodzina – co się z nią dzieje? Opinie i poglądy polskiej młodzieży. Studium socjologiczne*, Lublin 2024.
- Janusz Mariański, *Godność ludzka, praca, bezrobocie i braterstwo w nauczaniu społeczno-moralnym Papieża Franciszka,* Wydawnictwo Akademii Nauk Społecznych i Medycznych w Lublinie, Akademii Nauk Stosowanych, Lublin 2024.

Recenzje niemieckich książek w periodykach polskich

- Peter Biehl, Christoph Bizer, Roland Degen, Norbert Mette, Folkert Rickers i Friedrich Schweitzer (red.), *Gott und Geld*. Jahrbuch der Religionspädagogik (JRP), Band 17 (2001), Neukirchen 2001, s. 255, w: Paedagogia Christiana 2(10) 2002, s. 235-236.
- Gottfried Bitter, Rudolf Englert, Gabriele Miller, Karl Ernst Nipkow (red.), *Neues Handbuch religionspädagogischer Grundbergriffe*, München 2002, ss. 566, w: KERYKS 1 (2005), s. 266-268 (w języku polskim i niemieckim).
- Christoph Bizer, Roland Degen, Norbert Mette, Folkert Rickers i Friedrich Schweitzer (red.), *Religionsdidaktik*. Jahrbuch der Religionspädagogik (JRP), Band 18(2002), Neukirchen 2002, ss. 248, w: Paedagogia Christiana 2003.
- Christoph Bizer, Ronald Degen, Norbert Mette, Folkert Rickers i Friedrich Schweitzer (red.), *Die Gewalt und das Böse.* Jahrbuch der Religionspädagogik (JRP), Band 19 (2003), Neukirchen 2003, ss. 246, w: KERYKS 1 (2005), s. 259-260 (w języku polskim i niemieckim).
- Georg Steins (red.), *Schweigen wäre gotteslästerlich. Die heilende Kraft der Klage,* Echter Verlag, Würzburg 2000, ss. 175, w: KERYKS 1 (2004), s. 259-260.

- Christoph Bizer, Roland Degen, Rudolf Englert, Helga Kohler-Spiegel, Norbert Mette, Folkert Rickers i Friedrich Schweitzer (red.), *Menschen Bilder im Umbruch - Didaktische Impulse. Jahrbuch der Religionspädagogik (*JRP), Band 20 (2004), Neukirchen 2004, s. 186, w: KERYKS 2 (2005), s. 207-210 (w języku polskim i niemieckim).
- Christoph Bizer, Roland Degen, Rudolf Englert, Helga Kohler-Spiegel, Norbert Mette, Folkert Rickers i Friedrich Schweitzer (red.), *Lernen durch Begegnung. Jahrbuch der Religionspädagogik* (JRP), Band 21(2004), Neukirchen 2004, s. 235, w: KERYKS 6 (2007), s. 222-223 (w języku polskim i niemieckim).
- Christoph Bizer, Roland Degen, Rudolf Englert, Helga Kohler-Spiegel, Norbert Mette, Folkert Rickers i Friedrich Schweitzer(Red.), *Was ist guter Religionsunterricht?* , w: *Jahrbuch der Religionspädagogik* (JRP), Band 22 (2004), Neukirchen 2006, w: KERYKS 7 (2008), s. 327-329 (w języku polskim i niemieckim).
- Matthias Scharer, Martina Kraml (red.), *Vom Leben herausgefordert. Praktisch--theologisches Forschen als kommunikativer Prozess*, Matthias-Grünewald-Verlag, Mainz 2003, ss. 224, w: KERYKS 4 (2004), s. 261-262 (w języku polskim i niemieckim).
- Katrin Melcher, *Kindern biblische Geschichten erzählen*. *Neue Grundsätze den Religionsunterricht der Grundschule*, Berlin 2008, ss. 364, w: KERYKS 7 (2008), s. 330-332 (w języku polskim i niemieckim).
- Dietrich Doll, *Kriegstraumata. Eine anthropologische Herausforderung*, Wydawnictwo Uniwersytet Vechta, 2019, ss. 420. (Cyprian Rogowski (rec.), w: Viae Educationis (2024).
- Gerd Bodo von Carlsburg/Annette Miriam Stroß (red.), *(Un)pädagogische Visionen für das 21. Jahrhundert / (Non-)Educational Visions for the 21st Century. Geistes- und sozialwissenschaftliche Entwürfe nach dem Ende der ‚großen' Menschheitsgeschichte / Humanities and Social Science Concepts after the End of the ‚Great, History of Mankind,* Peter Lang Internationaler Verlag der Wissenschaften, Berlin, Bern, Bruxelles, New York i in., 2021, ss. 560. (Cyprian Rogowski (rec.), w: Zeszyty Naukowe Akademii Nauk Społecznych i Medycznych w Lublinie – Akademii Nauk Stosowanych (2024), s. 226-233.
- Bernhard Grümme, Manfred L. Pirner. *Religionsunterricht weiterdenken: Innovative Ansätze für eine zukunftsfähige Religionsdidaktik*, Kohlhammer Verlag, Stuttgart 2023, ss. 315. (Cyprian Rogowski (rec.), w: Zeszyty Naukowe Akademii Nauk Społecznych i Medycznych w Lublinie – Akademii Nauk Stosowanych (2024), s. 247-250.

2. Wykaz prac publikowanych i niepublikowanych o ks. profesorze Cyprianie Rogowskim

- Majewski Mieczysław, *Katechetyka między obczyzną a Ojczyzną*, w: Przegląd Uniwersytecki 1/33 (1995), s.19. Artykuł dotyczący wykładu na nadzwyczajnym seminarium katechetycznym – KUL dnia 18 listopada 1994 r.
- Rogowski Cyprian, *Die Entwicklung der katholischen Religionspädagogik in Polen und in der Bundesrepublik Deutschland nach dem II. Vatikanischen Konzil*, Paderborn 1995, ss. 425. Recenzja: Jerzy Bagrowicz, w: Ateneum Kapłańskie 522 (1996), s. 305-308.
- Rogowski Cyprian, *Die Entwicklung der katholischen Religionspädagogik in Polen und in der Bundesrepublik Deutschland nach dem II. Vatikanischen Konzil*, Paderborn 1995, ss. 425. Recenzja nostryfikacyjna dla Rady Wydziału Teologii KUL napisana dnia 15.01.1996 roku przez ks. prof. Mieczysława Majewskiego.
- Rogowski Cyprian, *Die Entwicklung der katholischen Religionspädagogik in Polen und in der Bundesrepublik Deutschland nach dem II. Vatikanischen Konzil*, Paderborn 1995, ss. 425. Sprawozdania dotyczące ważniejszych publikacji pedagogicznoreligijnych: Religionspädagogik 1995. Ein Literatur- und Situationsbericht von Rudolf Englert, w: Jahrbuch der Religionspädagogik (JRP T.12), Neukirchen-Vluyn 1996, s. 242 i 264.
- Rogowski Cyprian, *Die Entwicklung der katholischen Religionspädagogik in Polen und in der Bundesrepublik Deutschland nach dem II. Vatikanischen Konzil*, Paderborn 1995, ss. 425. Recenzja: Dieter Wagner, w: Lupe 3-4 (1996), s. 49-51.
- Rogowski Cyprian, *Koncepcje katechetyczne po Soborze Watykańskim II*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1997, ss. 210. Recenzja: Jerzy Bagrowicz, w: Paedagogia Christiana 1(1997), s. 301-304).
- Rogowski Cyprian, *Die katechetische Unterweisung in Polen nach dem II. Vatikanischen Konzil*, Paderborn 1997, ss. 229. Recenzja: Stephan Leimgruber, w: Theologie und Glaube 88 (1998), s. 249-250.
- Rogowski Cyprian, *Die katechetische Unterweisung in Polen nach dem II. Vatikanischen Konzil*, Paderborn 1997, ss. 229. Recenzja: Jerzy Bagrowicz, w: Paedagogia Christiana 3 (1999), s. 217-219.
- Sauer Ralph, *Katechese in Deutschland als Spezifikum im Kontext anderer europäischer Kirchen*, w: Franz P. Tebartz-van Elst (Red.), *Katechese im Umbruch. Positionen und Perspektiven. Festschrift für Dieter Emeis*, Freiburg-Basel-Wien 1998, s. 282-295. Ralph Sauer nawiązuje (por. tu s. 293-295) do sytuacji katechetycznej w Polsce, opierając swoją refleksję na opracowaniach: Jerzy Bagrowicz, *Die Katechese in Polen angesichts der neuen Herausforderungen*, w: Christlich-Pädagogische Blätter 109 (1996), Heft 4, s. 210n i Cyprian Rogowski, *Kritische Würdigung der Katechese in der polnischen Schule*, w: Religionspädagogische Beiträge 38 (1996), s. 139-144.

- Rogowski Cyprian, *Die katechetische Unterweisung in Polen nach dem II. Vatikanischen Konzil*, Paderborn 1997, ss. 229. Recenzja: Georg Hilger, w: RU – Ökumenische Zeitschrift für den Religionsunterricht/Kösel-Verlag w Monachium.
- Rogowski Cyprian, *Die Entwicklung der katholischen Religionspädagogik in Polen und in der Bundesrepublik Deutschland nach dem II. Vatikanischen Konzil*, Paderborn 1995, ss. 425. Recenzja: G. Baudler, w: rhs – Religionsunterricht an höheren Schulen.
- Rogowski Cyprian, *Die katechetische Unterweisung in Polen nach dem II. Vatikanischen Konzil*, Paderborn 1997, ss. 229. Recenzja: PD Dr. W. Müller, *Saarbrücken--Universität des Saarlandes*, w: Zeitschrift „Imprimatur".
- Rogowski Cyprian, *Die Entwicklung der katholischen Religionspädagogik in Polen und in der Bundesrepublik Deutschland nach dem II. Vatikanischen Konzil*, Paderborn 1995, ss. 425. Recenzja: Stephan Leimgruber, w: Schweizerische Kirchenzeitung, Luzern 44 (1998), s. 642.
- *Religionsunterricht in Polen in der Zeit nach dem Zweiten Vatikanischen Konzil*. Prezentacja książki: Cyprian Rogowski, *Die katechetische Unterweisung in Polen nach dem II. Vatikanischen Konzil*, Paderborn 1997, ss. 229, w: Katalog – Frühjahr 1997. Neuerscheinungen. Theologie, Christliche Soziallehre / Sozialwissenschaften, Ökumene, Kirchenmusik, Literatur – Kunst, Westfalica, Bonifatius-Verlag, Paderborn 1997, s. 12.
- Milerski Bogusław, *Religia a szkoła. Status edukacji religijnej w szkole w ujęciu ewangelickim*, Warszawa 1998, s. 136, 222 i 338. Autor, omawiając edukacyjne i humanistyczne znaczenie religii, wskazuje między innymi na publikacje: Cyprian Rogowski, *Koncepcje katechetyczne po Soborze Watykańskim II*, Lublin 1997 i *Recepcja symbolu w pedagogice*, w: Paedagogia Christiana 2 (1998), s. 91-109.
- Rogowski Cyprian, *Die katechetische Unterweisung in Polen nach dem II. Vatikanischen Konzil*, Paderborn 1997, ss. 229. Ralph Sauer (rec.), w: Lebendiges Zeugnis 2(1999), s.159-160).
- Rogowski Cyprian, *Die katechetische Unterweisung in Polen nach dem II. Vatikanischen Konzil*, Paderborn 1997, ss. 229. Martin Jäggle (rec.), w: Zeitschrift für ReligionslehrerInen 237 (1999).
- Rogowski Cyprian, Die katechetische Unterweisung in Polen nach dem II. Vatikanischen Konzil, Paderborn 1997, ss. 229 (rec. Jerzy Bagrowicz, w: Paedagogia Christiana 3(1999), s. 217-219).
- Rogowski Cyprian, *Hermeneutyczno-dydaktyczny wymiar symbolu i implikacje pedagogicznoreligijne. Studium pedagogicznoreligijne w wymiarze interdyscyplinarnym*, Lublin 1999, ss. 380. Prezentacja pozycji umieszczona w: Forum Teologiczne I-UWM, 2000, s. 346-351, Władysław Nowak (rec.).
- Rogowski Cyprian, *Hermeneutyczno-dydaktyczny wymiar symbolu i implikacje pedagogicznoreligijne. Studium pedagogicznoreligijne w wymiarze interdyscyplinarnym*, Lublin 1999, ss. 380. Prezentacja pozycji umieszczona w: Horyzonty Wiary 11 (2000), s. 84-86, Roman Murawski (rec.).

- Rogowski Cyprian, *Die katechetische Unterweisung in Polen nach dem II. Vatikanischen Konzil*, Paderborn 1997, ss. 229. Prezentacja pozycji umieszczona w: Zeitschrift für ReligionslehrerInen 3 (2000), s. 330-331, Franz G. Friemel (rec.).
- Bagrowicz Jerzy, *Edukacja religijna współczesnej młodzieży. Źródła i cele*, Toruń 2000, s. 43 i 220. Autor przytacza publikacje. Udział Cypriana Rogowskiego w zebraniu literatury niemieckojęzycznej do pierwszego rozdziału.
- Professor für Katechetik und Religionspädagogik. Słowo od Redakcji periodyku Lupe z gratulacjami w związku z nominacją Cypriana Rogowskiego na kierownika Zakładu Katechetyki i Pedagogiki Religii na Wydziale Teologii UWM w Olsztynie, w: Lupe. Forum für den Religionsunterricht im Bistum Fulda 3-4 (2000), s. 12.
- Sauer Ralph, *Der Religionsunterricht im europäischen Vergleich. Ein Überblick*, w: Religionspädagogische Beiträge 44 (2000), s. 137-157, (szczególnie s. 146-147). Autor powołuje się między innymi na pozycję przy omawianiu katechezy w Polsce: Cyprian Rogowski, *Die katechetische Unterweisung in Polen nach dem II. Vatikanischen Konzil*, Paderborn 1997.
- Murawski Roman, *Art: Polen*, w: Norbert Mette, Folkert Rickers (red.), *Lexikon der Religionspädagogik*, t. 1-2, Neukirchen-Vluyn 2001, s.1525-1528. Udział Cypriana Rogowskiego w opracowaniu niniejszego hasła. Roman Murawski przytacza następujące publikacje przy omawianiu katechezy w Polsce: Cyprian Rogowski, *Die Wiedereinführung der Katechese in die polnische Schule im sozial-politischen Kontext*, w: Religionspädagogische Beiträge 37 (1996), s. 119-136 i *Die katechetische Unterweisung in Polen nach dem II. Vatikanischen Konzil*, Paderborn 1997.
- Rogowski Cyprian: *Die katechetische Unterweisung in Polen nach dem II. Vatikanischen Konzil*, Paderborn 1997, ss. 229. Recenzja: Leimgruber Stephan, w: Theologie und Glaube 88 (1998), s. 249-250.
- Rogowski Cyprian: *Die Entwicklung der katholischen Religionspädagogik in Polen und in der Bundesrepublik Deutschland nach dem II. Vatikanischen Konzil*, Paderborn 1995, ss. 425. Recenzja: Leimgruber, Stephan, w: Schweizerische Kirchenzeitung, Luzern 44 (1998), s. 642.
- Rogowski Cyprian: *Die katechetische Unterweisung in Polen nach dem II. Vatikanischen Konzil*, Paderborn 1997, ss. 229. Jerzy Bagrowicz, w: Paedagogia Christiana 3 (1999), s. 217-219.
- Rogowski Cyprian: *Die katechetische Unterweisung in Polen nach dem II. Vatikanischen Konzil*, Paderborn 1997, ss. 229. Ralph Sauer (rec.), w: Lebendiges Zeugnis 2 (1999), s.159-160.
- Rogowski Cyprian: *Die katechetische Unterweisung in Polen nach dem II. Vatikanischen Konzil*, Paderborn 1997, ss. 229. Martin Jäggle (rec.), w: Zeitschrift für ReligionslehrerInen 237 (1999).
- Rogowski Cyprian: *Die katechetische Unterweisung in Polen nach dem II. Vatikanischen Konzil*, Paderborn 1997, ss. 229 Jerzy Bagrowicz (rec.), w: Paedagogia Christiana 3 (1999), s. 217-219).

- Rogowski Cyprian: *Hermeneutyczno-dydaktyczny wymiar symbolu i implikacje pedagogicznoreligijne. Studium pedagogicznoreligijne w wymiarze interdyscyplinarnym*, Lublin 1999, ss. 380. Prezentacja pozycji umieszczona w: Przegląd Piśmiennictwa Teologicznego. Wydział Teologii Uniwersytetu Opolskiego Nr 1(11) 2000, s. 71.
- Rogowski Cyprian: *Hermeneutyczno-dydaktyczny wymiar symbolu i implikacje pedagogicznoreligijne. Studium pedagogicznoreligijne w wymiarze interdyscyplinarnym*, Lublin 1999, ss. 380. Prezentacja pozycji umieszczona w: Forum Teologiczne I-UWM, 2000, s. 346-351, Nowak Władysław (rec.).
- Rogowski Cyprian: *Hermeneutyczno-dydaktyczny wymiar symbolu i implikacje pedagogicznoreligijne. Studium pedagogicznoreligijne w wymiarze interdyscyplinarnym*, Lublin 1999, ss. 380. Prezentacja pozycji umieszczona w: Horyzonty Wiary 11 (2000), s. 84-86, Murawski Roman (rec.).
- Rogowski Cyprian: *Die katechetische Unterweisung in Polen nach dem II. Vatikanischen Konzil*, Paderborn 1997, ss. 229. Prezentacja pozycji umieszczona w: Theologisch-Praktische Quartalschrift 3 (2000), s. 330-331, Friemel Franz G. (rec.).
- Gołębiewski Radosław, *Młodzież a Ewangelizacja*, w: Wiadomości Uniwersyteckie UWM 17 (2000), s. 6. Autor przytacza również referat wygłoszony na sympozjum w Zakładzie Teologii Praktycznej i Ekumenizmu WT UWM dnia 13 października 2000 roku.
- Rogowski Cyprian. *Professor für Katechetik und Religionspädagogik*. *Słowo od Redakcji periodyku Lupe z gratulacjami w związku z nominacją na kierownika Zakładu Katechetyki i Pedagogiki Religii na Wydziale Teologii UWM w Olsztynie*, w: Lupe. Forum für den Religionsunterricht im Bistum Fulda 3-4 (2000), s. 12.
- Chałupniak Radosław, podejmując się recenzji książki: Georg Hilger, Stephan Leimgruber, Hans-Georg Ziebertz, *Religionsdidaktik. Ein Leitfaden für Studium, Ausbildung und Beruf*, Kösel-Verlag, München 2001, ss.558, zwrócił uwagę na polskie akcenty zawarte w niniejszej publikacji. Zaznaczył, że „w ramach dodatku do pierwszej części dotyczącego lekcji religii w Europie zamieszczono także opis polskiej sytuacji, wskazując na egzemplaryczność polskiego rozwiązania. W oparciu głównie o tekst ks. C. Rogowskiego i szeroki kontekst przemian, które dokonały się w Europie Centralnej i Wschodniej na przełomie ostatnich dziesięciu lat, niemieccy czytelnicy mają możliwość szerszego spojrzenia na kwestie nauczania religii w szkole nie tylko z własnej perspektywy". (Rec. Radosław Chałupniak, w: Paedagogia Christiana 1(9) 2002, 229).
- Kwieciński Zbigniew, Śliwerski Bogusław (red.), *Pedagogika. Podręcznik Akademicki, t. 1 i 2*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003. W tomie pierwszym w rozdziale piątym (s. 261-277), zagadnienia związane z rozwojem pedagogiki religii opisuje Bogusław Milerski, podkreślając zasługi C. Rogowskiego dla tej dyscypliny na gruncie polskim. Milerski cytuje jego najważniejsze publikacje: Cyprian Rogowski, *Koncepcje katechetyczne po Soborze Watykańskim II*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1997; *Hermeneutyczno-dydaktyczny wymiar symbolui implikacje pedagogicznoreligijne*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1999; *Edukacja religijna. Założenia – uwarunkowania – perspektywy rozwoju*, Towarzystwo

Naukowe KUL, Lublin 2002. Milerski wskazuje także na międzynarodowe czasopismo pedagogicznoreligijne Keryks założone przez Rogowskiego i wydawane od 2002 roku, służące wymianie myśli. Warto też zaznaczyć, iż Prof. Kwieciński, wręczając w darze wspomniany podręcznik akademicki pedagogiki, napisał następującą dedykację: Księdzu Profesorowi i Dziekanowi Cyprianowi Rogowskiemu, wybitnemu pedagogowi religii – z przyjaźnią.

- Kwieciński Zbigniew, *Pedagogiczne zero. Zastosowania problemowe, epistemiczne i magiczne*, w: PAN Kwartalnik Nauka 2 (2004), s. 83-104. Jest to pełny tekst wykładu, którego skrót wygłoszony został przez Kwiecińskiego podczas uroczystości nadania mu godności doktora honoris causa Uniwersytetu Opolskiego 22 kwietnia 2004 roku. Przywołując publikację Rogowskiego, zaznaczył, iż szczególnie zaawansowane są studia nad zadaniami i formami wychowania w sytuacji zasadniczych zmian społecznych i kulturowych – w pedagogice religii, która dopracowała się całego działu kairologii i zasady punktualizmu (Paul Tillich, Rudolf Englert, 1995; C. Rogowski, 1997). Na stronie 83 zamieszcza w bibliografii jego pracę: Rogowski C.: *Koncepcje katechetyczne po Soborze Watykańskim II*, Lublin 1997, Towarzystwo Naukowe KUL.
- Michalski Jarosław, *Edukacja i religia jako źródła rozwoju egzystencjalno-kognitywnego. Studium hermeneutyczno-krytyczne*, Wydawnictwo UMK w Toruniu, Toruń 2004, s. 17 i 263. Autor w swojej książce habilitacyjnej zamieścił w niej dwanaście publikacji Cypriana Rogowskiego, podkreślając ich walor w kontekście komparatystycznym, poprzez recepcję dorobku europejskiej pedagogiki religii, zwłaszcza tradycji niemieckojęzycznej i wypracowania teoretycznych podstaw edukacji religijnej. Te znakomite i wnoszące najwięcej do polskiej, religijnej myśli pedagogicznej prace Rogowskiego, posłużyły Michalskiemu w jego monografii habilitacyjnej jako relewantna literatura pomocnicza. Nadmienić warto, że Cyprian Rogowski był recenzentem w przewodzie habilitacyjnym Jarosława Michalskiego na UMK w Toruniu.
- Wesoły Waldemar, *Formacja i świadomość misyjna katechizowanej młodzieży*, Wydawnictwo Hosianum, Olsztyn 2005. Autor, odnosząc się do terminów w literaturze przedmiotowej, *katechizacja, katecheza, nauka religii*, które stosowane są często zamiennie, cytuje za Rogowskim, iż precyzyjnie rzecz ujmując, należałoby mówić o szkolnym nauczaniu religii i o katechezie parafialnej. Powołuje się na jego publikację: Rogowski Cyprian, *Koncepcje katechetyczne po Soborze Watykańskim II,* Lublin 1997, s. 89).
- Patalon Mirosław, Pedagogika ekumenizmu. Procesualność jako paradygmat interkonfesyjnej i interreligijnej hermeneutyki w ujęciu Johna B. Cobba, Jr., Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2007, s. 12. Autor niniejszej publikacji cytuje pozycję Cypriana Rogowskiego, *Edukacja religijna. Założenia – uwarunkowania – perspektywy rozwoju*, Wydawnictwo Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2002, s. 175-185., w której wskazuje na polską pedagogikę religii, stojącą przed wyzwaniami wielokulturowości i wieloreligijności współczesnych społeczeństw. Zachodzące przeobrażenia w strukturze wyznaniowej i religijnej

w Polsce implikują zmiany w zakresie treści oraz filozofii wychowania i kształcenia religijnego.

- Łuszczak Grzegorz, *Od teorii stopni formalnych do teorii komunikacji i dialogu w dydaktyce szkolnej i katechetycznej*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2012. Autor, nawiązując do dydaktyki opartej na teorii curriculum (s. 222-223) zwraca uwagę na znaczenie dydaktyki symbolu, cytując obszerne studium, jakie stworzył ks. Cyprian Rogowski, *Hermeneutyczno-dydaktyczny wymiar symbolu i implikacje pedagogicznoreligijne*, Lublin 1999. Łuszczak posłużył się stwierdzeniami Rogowskiego, pisząc: W dyskusjach na temat odnowy pedagogiki religii można napotkać w literaturze niemieckiej zjawisko upowszechniania się pewnych „modnych" pojęć. I tak z początkiem lat siedemdziesiątych istotnego znaczenia nabrało najpierw wprowadzenie do pedagogiki religii z pedagogiki szkolnej pojęcia teorii „curriculum". Z teorią „curriculum" łączy się też ściśle pojęcie doświadczenia, które nabrało wówczas w pedagogice religii szczególnego znaczenia. Z kolei Synod niemiecki (Würzburg, 3 I 1971 – 22 XI 1975), wydając dokument dotyczący lekcji religii w szkole, zwrócił uwagę na pojęcie korelacji, które ukierunkowało charakter dalszych dyskusji pedagogicznoreligijnych. Dyskusje te przyczyniły się w konsekwencji do przyjęcia pojęcia symbolu i dydaktyki symbolu, które znalazło swoje uzasadnione miejsce w pedagogice religii (s. 36-37).
- Kiciński Andrzej, Wychowanie religijne, w: Chałas Krystyna, Maj Adam (red.), *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016, s. 1436-1438. Autor, opracowując to hasło, powołuje się na publikację Rogowskiego: *Pedagogika religii. Podręcznik akademicki*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011.
- Depta Klaus, *Rock- und Popmusik als Chance. Impulse für die praktische Theologie,* Springer Verlag, Wiesbaden 2016.Autor zamieścił podziękowanie za recenzję jego pracy doktorskiej oraz udział w komisji egzaminacyjnej.
- Słotwińska Helena, *Pedagogika religii w relacjach z dyscyplinami teologicznymi*, Lublin: Wydawnictwo KUL, 2016. Jak można zauważyć, Helena Słotwińska podejmuje zagadnienia związane z pedagogiką religii w relacjach z dyscyplinami teologicznymi. We wprowadzeniu do monografii autorka podkreśla, że w ostatnich latach, także i w Polsce, można zauważyć ożywienie zainteresowania pedagogiką religii, zarówno ze strony naukowców, jak i studentów. Odwołuje się przede wszystkim do pierwszego na gruncie polskim leksykonu (Warszawa 2007) i akademickiego podręcznika pedagogiki religii (2011 Toruń) autorstwa ks. Rogowskiego, korzystając z jego dorobku naukowego podczas swoich wykładów ze studentami na KUL.
- Rogowski Cyprian, *Sakroturyzm w dobie globalizacji. Studium transdyscyplinarne*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2018, ss. 371. Mariański Janusz (rec.), w: Peregrinus Cracoviensis 2017, 28 (3), 83–89.
- Rogowski Cyprian, *Sakroturyzm w dobie globalizacji. Studium transdyscyplinarne*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2018, ss. 369. Zduniak Agnieszka (rec.), w: Roczniki Nauk Społecznych UKSW, t. 11 (47), nr 3–2019, s. 125-129.

- Rogowski Cyprian, Spiegel Egon, Stroß Annette M., Lehner-Hartmann Andrea, Mariański Janusz (red.), *KERYKS. Forum Pedagogicznoreligijne. Transnarodowe - Transkulturowe - Transdyscyplinarne*, LIT Verlag, Berlin 2019, ss. 411. Rola Marcin (rec.), w: Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Nauk Społecznych w Lublinie, Nr 1 (8) / 2019, s. 171-174).
- Rogowski Cyprian, *Sakroturyzm w dobie globalizacji. Studium transdyscyplinarne*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2018, ss. 371. Adamczyk Tomasz (rec.), w: Zeszyty Naukowe KUL 63 (2020), nr. 1 (249), s. 131-135.
- Rogowski Cyprian, *Edukacja religijna*, w: Rogowski Cyprian (red.), *Leksykon pedagogiki religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 140-141. Tę publikację C. Rogowskiego cytują: Marek Zbigniew, Anna Walulik, Pedagogika Dobrej Nowiny. Perspektywa katolicka, Akademia Ignatianum w Krakowie, 2020, s.111.
- Rogowski Cyprian, *Pedagogika religii. Podręcznik akademicki*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011. Jego zasługi dla rozwoju pedagogiki religii w Polsce, jak również metodologii porównawczej tej dyscypliny podkreślają w publikacji: Marek Zbigniew, Walulik Anna (red.), *Słowniki społeczne. Pedagogika religii*, Wydawnictwo Naukowe, Akademia Ignatianum w Krakowie, 2020, s.78, 96, 164, 316.
- Mariański Janusz, *Socjologiczne uwarunkowania pedagogiki religii*, w: Marek Zbigniew, Walulik Anna (red.), *Słowniki społeczne. Pedagogika religii*, Wydawnictwo Naukowe, Akademia Ignatianum w Krakowie, 2020, s. 301-317. Autor w swoim opracowaniu szeroko cytuje publikacje Rogowskiego jako wkład dla rozwoju pedagogiki religii, mówiąc jednocześnie o potrzebie, a nawet konieczności współpracy socjologii religii i pedagogiki religii.
- Rogowski Cyprian, *Sakrotourismus – eine neue Form des Tourismus*, w: Annette M. Stroß, Bodo von Carlsburg, *Un(pädagogische) Visionen für das 21. Jahrhundert. Geistes- und sozialwissenschaftliche Entwürfe nach dem Ende der ‚großen' Menschheitsgeschichte.* Reihe: Baltische Studien der Erziehungs- und Sozialwissenschaft, Peter Lang Verlag, Frankfurt u.a. 2021, s. 391-414. Autorzy powyższej pracy zbiorowej, w której Rogowski opublikował obszerny artykuł na temat *sakroturyzmu* jako szczególnej formy *turyzmu*, twierdzą, że podjął on próbę systematycznej prezentacji nowego podejścia do tego zjawiska, jeśli chodzi o relacje zachodzące między „sacrum" i „profanum" we współczesnej globalizacji. Opowiada się on w tym kontekście za badaniami zorientowanymi na wysoce refleksyjnym poziomie interpretacji systemu sakroturyzmu w porównaniu ze zwykłymi badaniami podstawowymi i przedstawia możliwości transdyscyplinarnego otwarcia dyskusji naukowych na ten temat.
- Mariański Janusz, *Peter Ludwig Berger (1929-2017). Przejście od teorii sekularyzacji do desekularyzacji*, Wydawca Wyższa Szkoła Nauk Społecznych z siedzibą w Lublinie, Lublin 2021. Autor cytuje Rogowskiego we wstępie na stronie 6 w kontekście gwałtownych przemian społeczno-kulturowych oddziałujących na religie i Kościoły, przywołując jego publikację: Rogowski Cyprian, Religia

i kształcenie w zsekularyzowanym świecie – Przemyślenia z polskiej perspektywy. „Keryks. Forum Pedagogicznoreligijne" 2015-2016, s. 229-245.

- Rogowski Cyprian, *Sakroturyzm w dobie globalizacji. Studium transdyscyplinarne*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2018, ss. 371. Janusz Mariański (rec.), w: Humaniora. Czasopismo Internetowe Nr 4 (36) / 2021, ss. 117–122.
- Mariański Janusz, *Religijnosocjologiczne wyzwania dla pedagogiki religii*. Studium socjologiczne, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2021. Autor poświęcił tę publikację ks. Profesorowi Cyprianowi Rogowskiemu, koryfeuszowi polskiej pedagogiki religii. Obszerną książkę, bo liczącą 617 stron opiera na materiale źródłowym, powołując się na znaczące publikacje Rogowskiego. Jeżeli pedagogika religii zajmuje się wychowaniem i nauczaniem dzieci i młodzieży, a także uwarunkowaniami ewangelizacji w perspektywie wyzwań XXI wieku, to socjologia religii może być przydatna jako nauka pomocnicza. Mariański kończy swoje rozwazania ważnym stwierdzeniem Cypriana Rogowskiego: „Pomimo iż obserwuje się masowe jeszcze nauczanie religii w szkole, to fakt ten nie upoważnia do twierdzenia, że w ten sposób zapobiegnie się w przyszłości emigracji młodzieży z Kościoła. W szkole oddziaływanie na religijność dzieci i młodzieży jest ograniczone. Być może potrzebne byłoby nowe oblicze lekcji religii i katechezy parafialnej" (s. 521).
- Rogowski Cyprian, *Sakroturyzm w dobie globalizacji*. *Studium transdyscyplinarne* [Sacrotourism in the Age of Globalization. An Transdisciplinary Study], Adam Marszałek Publishing, Toruń 2018, pp. 371. (Rec. w j. angielskim, Janusz Mariański DOI: https://doi.org/10.15804/rop2022409, w: Reality of Politics 4 (2022), s. 129-135).
- Mariański Janusz, *Religijność młodzieży polskiej w okresie przemian w XXI wieku (analizy socjologiczne)*, Akademia Nauk Społecznych i Medycznych w Lublinie. Akademia Nauk Stosowanych, Lublin 2023. Autor zaraz na pierwszej stronie swojej książki umieszcza myśl przewodnią zaczerpniętą od C. Rogowskiego: „Nie ulega wątpliwości, że w modernizującym się społeczeństwie polskim Kościół katolicki powinien na nowo określić swoje stanowisko zarówno wobec instytucji życia publicznego, jak i w odniesieniu do poszczególnych grup społecznych. Oczywiście, rodzi się po pierwsze zasadnicze pytanie: czy Kościół zdoła włączyć się w te wszystkie trudne problemy, które przynosi zmieniający się ustawicznie świat, i po drugie: wiele zależy od tego, jak Kościół w Polsce będzie reagował na wyzwania modernizacji i postmodernizacji społecznej. Na przyszłość religii i Kościoła mogą mieć wpływ nie tylko siły sekularyzacyjne, ale i jakość jego reform ewangelizacyjnych: nie w konfrontacji z kulturą postmodernistyczną, lecz w dialogu z nią przy zachowaniu chrześcijańskiej tożsamości". W niniejszej książce ks. Mariański zamieścił też w bibliografii (s. 355) kilka publikacji autorstwa ks. Rogowskiego, które cytuje w rozdziałach tematycznych swojej pracy.
- Spiegel Egon, Stroß Annette M., Lehner-Hartmann Andrea, Mariański Janusz (Hrsg.), *Wissenschaft aus Leidenschaft. Festschrift zum 70. Geburtstag von Prof. Dr. theol. habil. Dr. phil. Cyprian Rogowski*, Lit Verlag, Berlin – Münster – London – Wien – Zurich, 2025. Dyrektor Instytutu Teologii Katolickiej Uniwersytetu

w Wiechcie, prof. Elmar Kos napisał: „W serii *Vechtaer Beiträge zur Theologie* ukazała się okolicznościowa publikacja poświęcona naszemu koledze prof. Cyprianowi Rogowskiemu. Jest ona wydawana przez profesorów etatowych Instytutu Teologii Katolickiej Uniwersytetu w Vechcie. Włączając pamiątkową publikację do własnej serii naukowej, nasz Instytut wysyła znak podziękowania. Zaangażowanie naszego wysoko cenionego kolegi Rogowskiego dla naszego Instytutu, jego ciągła współpraca w badaniach i nauczaniu w ciągu ostatnich dwóch dekad, może być tylko częściowo uhonorowana poprzez umieszczenie jego pamiątkowej publikacji w naszej serii. W ten sposób nie tylko przyczynił się do międzynarodowej reputacji Instytutu i jego związku z Kościołem, ale także znacznie zmniejszył obciążenie Instytutu pod względem czasu".

- Janusz Mariański, *Doświadczenie religijne w narracji socjologicznej. Studium teoretyczno-empiryczne,* Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2025. Książka poświęcona Ks. prof. dr. hab. Cyprianowi Rogowskiemu z okazji 70. rocznicy urodzin.
- Blog pedagoga – Bogusław Śliwerski, *O pedagogice religii zamiast katechezy w ramach lekcji religii, 8.05.2025*. Recenzja prof. B. Śliwerskiego książki ks. prof. Cypriana Rogowskiego „Przyszłość nauki religii w polskiej szkole. Szanse i zagrożenia. Studium pedagogicznoreligijne, Lublin 2025. Prof. Śliwerski gorąco polecam studium ks. prof. C. Rogowskiego „przede wszystkim hierarchom Kościoła katolickiego w Polsce, odpowiedzialnym za realizację religii w szkołach oraz przedstawicielom mediów, jeśli zależy nam na integralnym rozwoju każdej osoby. Podmiotowe pojmowanie Kościoła w państwie potrzebuje nie tylko Kościoła nauczającego, ale także słuchającego ludzi, prowadzenia przez duchownych otwartego dialogu i otwartej pedagogii".

3. Wykaz artykułów, recenzji książek i sprawozdań na łamach czasopisma międzynarodowego „KERYKS"

KERYKS od pierwszego numeru inauguracyjnego (2002)
KERYKS – Beiträge seit der ersten Ausgabe im Jahre (2002)

Na poniżej liście różnych artykułów można znaleźć informacje związane z cyframi rzymskimi i arabskimi. Zachowano różne systemy liczbowe, które zostały wybrane w trakcie publikacji.

In der nachfolgenden Auflistung der verschiedenen Beiträge finden Sie Angaben, verbunden mit römischen Ziffern und solche mit arabischen. Wir haben die unterschiedlichen Zahlensysteme, wie wir sie im Laufe der Veröffentlichungen gewählt hatten, beibehalten.

Von der Redaktion / Od Redakcji / Editorial

Rogowski, Cyprian:

- Prezentacja Redakcji i Rady Naukowej (1/I, 2002, 15-35)
- Vorstellung der Mitglieder der Redaktion und des wissenschaftlichen Beirats (1/I, 2002, 15-35)
- Nowi członkowie Rady Naukowej (1/II, 2003, 13-19)
- Neue Mitglieder des Wissenschaftlichen Beirats (1/II, 2003, 13-19)
- Gratulacje i życzenia (1/III, 2004, 12)
- Gratulation und Glückwunsch (1/III, 2004, 12)
- Gratulacje i życzenia (2/III, 2004, 14)
- Gratulation und Glückwunsch (2/III, 2004, 15)
- Nowi członkowie Rady Naukowej (2/III, 2004, 17-19)
- Neue Mitglieder des Wissenschaftlichen Beirats (2/III, 2004, 17-19)
- Nowi członkowie Rady Naukowej (1/IV, 2005, 14-16)
- Neue Mitglieder des Wissenschaftlichen Beirats (1/IV, 2005, 15-17)

Stroß, Annette M.:

- Einführung in die Thematik (13 (2014) 9-12)

Rogowski, Cyprian / Spiegel, Egon / Śliwerski, Bogusław /
Stroß, Annette Miriam:

- Vorwort: Erster deutsch-polnischer Kongress der Religionspädagogik (18.-19. Juni 2010) (Sonderausgabe 2011, 83-89)
- Wstęp: Pierwszy polsko-niemiecki Kongres Pedagogiki Religii (18-19 czerwca 2010) (Numer specjalny 2011, 82-88)

Einführung / Wprowadzenie

Angel, Hans-Ferdinand:

- Themenheft – Gewalt (2/II, 2003, 11-12)
- Temat zeszytu – przemoc (2/II, 2003, 11-12)
- Grümme, Bernhard:
- Religionsunterricht und Politik (9, 2010, 31-34)
- Nauka religii a polityka (9, 2010, 31-34)

Gastkommentar / Gość Numeru / Guest Commentary

Alt, Franz:

- Das Ende des Ölzeitalters ist der Beginn des Solarzeitalters – Die Chance der Krise (VI, 2007, 13-17)
- Koniec epoki ropy naftowej jako początek epoki energii słonecznej – szanse w kryzysie (VI, 2007, 12-16)

Bleicker, Joachim *(Generalkonsul der Bundesrepublik Deutschland in Danzig):*

- Grußwort: Erster deutsch-polnischer Kongress der Religionspädagogik (18.-19. Juni 2010) (Sonderausgabe 2011, 14-21)
- Powitanie: Pierwszy polsko-niemiecki Kongres Pedagogiki Religii (18-19 czerwca 2010) (Numer specjalny 2011, 14-21)

Bode, Franz-Josef *(Bischof von Osnabrück):*

- Die „übriggebliebenen Brotstücke" des Weltjugendtags sammeln und nutzen (1/IV, 2005, 19-23)
- Zbierać oraz wykorzystywać pozostałe „ułomki chleba" Światowego Dnia Młodzieży (1/IV, 2005, 18-22)

Höffmann, Hans:

- Gastkommentar für die deutsch-polnische Wissenschaftszeitschrift KERYKS (13 (2014), 13-20)
- Komentarz Gościa dla polsko-niemieckiego czasopisma naukowego KERYKS (13 (2014), 13-20)
- Guest commentary for the German-Polish science journal KERYKS (13 (2014), 13-20)

Komorowski, Bronisław *(Präsident der Republik Polen):*

- Wystąpienie Prezydenta RP podczas IX Zjazdu Gnieźnieńskiego (9, 2010, 17-26)
- Rede des Präsidenten der Republik Polen auf der 9. Gnesener Begegnung (9, 2010, 17-27)

Schwan, Gesine:

- Verstehen sich Deutsche und Polen inzwischen? (2/IV, 2005, 13-21)
- Czy Niemcy i Polacy zaczynają się rozumieć? (2/IV, 2005, 12-20)

Tarnowski, Janusz:

- Dylemat – wspólmyśleniem pedagogicznym (VII, 2008, 14-32)
- Das Dilemma als pädagogisches Mitdenken (VII, 2008, 15-33)

Trojanowski, Tomasz:

- Wyzwania etyczne współczesnej medycyny oczami neurochirurga (VIII, 2009, 14-26)
- Ethische Herausforderungen der modernen Medizin in der Sicht eines Neurochirurgen (VIII, 2009, 15-29)

Wałęsa, Lech *(Präsident der Republik Polen):*

- Obraz Kościoła w Polsce w dobie przemian (V, 2006, 12-24)
- Das Bild der Kirche in Polen in der Zeit der Wandlungen (V, 2006, 13-25)

Weizsäcker, Richard von:

- Gastkommentar für die deutsch-polnische Wissenschaftszeitschrift KERYKS (10, 2011, 17-19)
- Komentarz Gościa dla polsko-niemieckiego czasopisma naukowego (10, 2011, 17-19)

Zanussi, Krzystof:

- Czy Pan Bóg jest fotogeniczny? (2/III, 2004, 21-35)
- Ist der Herrgott fotogen? (2/III, 2004, 21-35

Beiträge / Artykuły / Contributions

Adamczyk, Dariusz:

- Tajemnica i sens istnienia. Teoria ewolucji w perspektywie doktryny o stworzeniu (VIII, 2009, 31-53)
- Geheimnis und Sinn der Existenz. Die Evolutionstheorie in der Perspektive der Schöpfungslehre (VIII, 2009, 31-53)

Adamczyk, Monika:

- Zasoby kapitału społecznego w Polsce i jego społeczno-kulturowe uwarunkowania (9, 2010, 287-314)
- Ressourcen des sozialen Kapitals in Polen und seine soziokulturellen Bedingungen (9, 2010, 287-316)

Adamczyk, Tomasz:

- Postawy młodzieży studenchiej wobec religii (10, 2011, 23-55)
- Die Einstellungen der studentischen Jugend zur Religon (10, 2011, 23-55)

Angel, Hans-Ferdinand:

- Komplexität und Bandbreite der deutschsprachigen Religionspädagogik (1/I, 2002, 75-99)
- Złożoność i rozległość niemieckojęzycznej pedagogiki religii (1/I, 2002, 75-99)

Bagrowicz, Jerzy:

- Społeczny katechumenat Kościoła a skuteczność nauczania religijnego (2/III, 2004, 173-193)
- Das soziale Katechumenat der Kirche und die Effektivität religiöser Unterweisung (2/III, 2004, 173-193)
- Tradycja niemiecko-polskiego dialogu w uniwersyteckiej pedagogice religii – spojrzenie w przeszłość (Numer specjalny, 2011, 82-100)
- Die Tradition des deutsch-polnischen Dialogs in der universitären Religionspädagogik. Ein Rückblick (Sonderausgabe, 2011, 83-101)

Balawajder, Edward:

- Idea wychowania państwowego w ocenie Wojciecha Korfantego (9, 2010, 317-337)
- Der Gedanke der staatlichen Erziehung im Urteil von Wojciech Korfanty (9, 2010, 317-339)

Baniak, Józef:

- Postawy i zachowania seksualne (11/12, 2012/2013, 185-204)
- Sexuelle Einstellungen und Verhaltensweisen der Gymnasialjugend in Polen (11/12, 2012/2013, 185-204)
- Attitudes and sexuale behaviour of Polish high school students

Bartholomäus, Wolfgang:

- Religionspädagogik als Wissenschaft. Eine Position zur Diskussion (2/III, 2004, 139-172)
- Pedagogika religii jako nauka. Stanowisko do dyskusji (2/III, 2004, 139-172)

Baum, Gregory:

- Christliche Wahrheit und die Vielheit der Religionen (11/12, 2012/2013, 15-42)
- Chrześcijańska prawda a wielość religii (11/12, 2012/2013, 15-42)
- Christian truth and the plurality of religions

Bielecki, Stanisław:

- Chrześcijański kéryks (1/I, 2002, 37-51)
- Der christliche kéryks (1/I, 2002, 37-51)
- Nowy Testament o przemocy (2/II, 2003, 13-23)
- Das Neue Testament und die Gewalt (2/II, 2003, 13-23)

Bolle, Rainer:

- Portfolio und Bildung (VIII, 2009, 225-249)
- Portfolio i kształcenie (VIII, 2009, 225-251)

Buchta, Roman:

- Znajomość przypowieści ewangelicznych u katechizowanych maturzystów liceów ogólnokształcących w Rudzie Śląskiej, Katowice 2004 (Numer specjalny, 2011, 102-104)
- Die Kenntnis der Gleichnisse aus den Evangelien bei Abiturienten allgemeinbildender Mittelschulen in Ruda Śląska, die am Religionsunterricht teilgenommen haben, Katowice 2004 (Sonderausgabe, 2011, 103-105)

Bucher, Anton A.:

- Von der Katechetik zur Religionspädagogik. Skizzen zur Entwicklung des Faches im deutschen Sprachraum (2/III, 2004, 37-60)
- Od katechetyki do pedagogiki religii. Szkice o rozwoju przedmiotu w niemieckim obszarze językowym (2/III, 2004, 37-60)

Ceylan, Rauf:

- Prediger des Islam – Imame in Deutschland und religionspädagogische Herausforderungen (11/12, 2012/2013, 77-94)
- Kaznodzieje islamu – imamowie w Niemczech w obliczu wyzwań pedagogiczno-religijnych (11/12, 2012/2013, 77-93)
- Preachers of Islam – Imams in Germany and challenges for religious education

Celary, Ireneusz:

- Przekaz i koordynacja wiary w perspektywie nowej ewangelizacji (1/III, 2004, 61-77)
- Die Vermittlung und Kommunikation des Glaubens in der Perspektive der Neuevangelisierung (1/III, 2004, 61-77)

Chlewicka, Beata:

- Aktualność pedagogiki Janusza Korczaka (Numer specjalny, 2011, 106-108)
- Die Aktualität der Pädagogik von Janusz Korczak (Sonderausgabe, 2011, 107-109)

Cichosz, Wojciech:

- Szkoła katolicka i jej specyfika w polskim systemie edukacyjnym (Numer specjalny, 2011, 110-112)
- Katholische Schule und das Bildungssystem in Polen (Sonderausgabe, 2011, 111-113)

Czekaj, Małgorzata:

- Wychowanie religijne we współczesnej rodzinie katolickiej. Perspektywa fenomenograficzna (Numer specjalny, 2011, 114-116)
- Religiöse Erziehung in der katholischen Familie heute. Die phänographische Perspektive (Sonderausgabe, 2011, 115-117)

Dąbrowski, Szymon:

- Pedagogika religii Józefa Tischnera. W poszukiwaniu nowego modelu edukacji religijnej (Numer specjalny, 2011, 118-120)
- Die Religionspädagogik von Józef Tischner. Auf der Suche nach einem neuen Modell religiöser Bildung (sonderausgabe, 2011, 119-121)

Dieckmann, Bernhard:

- Kampf ohne Haß. Vom christlichen Umgang mit dem Bösen (2/II, 2003, 49-67)
- Walka bez nienawiści. Chrześcijańskie podejście do zła (2/II, 2003, 49-67)

Dyczewski, Leon:

- Miejsce i funkcje wartości w kulturze (VII, 2008, 57-88)
- Ort und Funktionen der Werte in der Kultur (VII, 2008, 57-88)

Eckmann, Augustyn:

- Osobowość dobrego katechety w świetle *De catechizandis rudibus* świętego Augustyna (1/I, 2002, 53-60)
- Die Persönlichkeit eines guten Katecheten im Lichte von *De catechizandis rudibus* des hl. Augustinus (1/I, 2002, 53-60)

Eder, Manfred:

- Recht muß Recht bleiben. Hans Wölfel (1902-1944) (VII, 2008, 175-180)
- Prawo musi pozostać prawem. Hans Wölfel (1902-1944) (VII, 2008, 175-180)
- Gott mehr gehorchen als den Menschen. Franz Jägerstätter (1907-1943) (VII, 2008, 181-187)
- Słuchać Boga bardziej niż ludzi. Franz Jägerstätter (1907-1943) (VII, 2008, 181-188)

Englert, Rudolf:

- Die Aufgabe religiöser Erwachsenenbildung in einer Kirche im Übergang (1/I, 2002, 155-174)
- Zadanie religijnej edukacji dorosłych w Kościele w dobie przemian (1/I, 2002, 155-174)
- Soll die Religionspädagogik eine Wahrnehmungswissenschaft werden? (2/III, 2004, 97-118)
- Czy pedagogika religii powinna stać się nauką postrzegania? (2/III, 2004, 97-118)

Filipiak, Artur:

- Treści katechezy i język wiary (Numer specjalny, 2011, 122-124)
- Der Bereich meiner wissenschaftlichen Interessen (Sonderausgabe, 2011, 123-125)

Gentz, Joachim:

- Notizen zur chinesischen Interreligiosität (11/12, 2012/2013, 43-58)
- Szkic o chińskiej interreligijności (11/12, 2012, 43-58)
- Some Notes on Chinese Interreligiosity

Georg-Zöller, Christa:

- „Beziehung" als Grundprinzip religionspädagogischer Arbeit von Erzieher/innen in der frühkindlichen Elementarerziehung (Sonderausgabe, 2011, 126-128)

- „Relacja" jako główna zasada pracy pedagogicznoreligijnej wychowawców we wczesnodziecięcej fazie wychowania elementarnego (Numer specjalny, 2011, 127-129)
- Gott in der Kita – Bedingungen eines ganzheitlich-religionspädagogischen Bildungskonzepts (13 (2014), 21-50)
- Bóg w przedszkolu – założenia całościowej koncepcji kształcenia pedagogicznoreligijnego (13 (2014), 21-50)
- God in the day – care center – conditions of an holistic concept of early childhood religious education (13 (2014), 21-50)

Greiner, Ulrike:

- „Look at what happens": Zwischen neuem Pragmatismus und kommunikativer Forschungslogik: Religionspädagogik und Wissenschaftstheorie (2/III, 2004, 119-138)
- „Look at what happens": Między nowym pragmatyzmem a komunikatywną logiką badawczą: pedagogika religii a teoria nauk (2/III, 2004, 119-138)

Grochla, Nadine:

- Der Begriff der Bildung im interdisziplinären Gefüge von Allgemeiner Pädagogik, Empirischer Bildungsforschung und Fachdidaktik Religion (Sonderausgabe, 130-132)
- Pojęcie kształcenia w interdyscyplinarnej strukturze pedagogiki ogólnej, empirycznych badań nad kształceniem oraz dydaktyki religii (Numer specjalny, 2011, 131-133)

Groen, Bert:

- Die goldene Mitte? Das römische Direktorium über die Volksfrömmigkeit und die Liturgie (VI, 2007, 19-42)
- Złoty środek? Rzymskie Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii (VI, 2007, 19-42)

Groß, Engelbert:

- Ein didaktischer Suchschlüssel für relevante Themen interkulturellen religiösen Lernens „Я расскажу Вам обо мне" (1/II, 2003, 37-65)
- Dydaktyczny klucz do poszukiwania relewantnych tematów religijnego uczenia się w kontekście międzykulturowym „Я расскажу Вам обо мне" (1/II, 2003, 37-65)

Grümme, Bernhard:

- Politisch sensibler Religionsunterricht. Annäherungen an ein längst überfälliges Projekt (9, 2010, 37-64)
- Politycznie wrażliwe nauczanie religii. Zbliżenie do zaniedbanego projektu (9, 2010, 37-65)
- Die politische Dimension des Religionsunterrichts (Sonderausgabe, 2011, 134-136)
- Polityczny wymiar nauczania religii (Numer specjalny, 2011, 135-137)

Hainz, Michael:

- Warum Ostdeutschland so atheistisch wurde? Ein mehrstufiger Erklärungsversuch zur religiösen Ost-West-Spaltung Deutschlands aus zentraleuropäischer Perspektive (VIII, 2009, 175-189)
- Dlaczego Niemcy Wschodnie stały się tak bardzo ateistyczne? Próba wielopłaszczyznowego wyjaśnienia podziału religijnego na Niemcy Wschodnie i Zachodnie z perspektywy środkowoeuropejskiej (VIII, 2009, 175-192)

Hidber, Bruno:

- Umkehr – eine notwendige und heilsame Pädagogik für ein christliches Leben (VIII, 2009, 69-84)
- Nawrócenie – niezbędna i zbawienna szkoła chrześcijańskiego życia (VIII, 2009, 69-84)

Horowski, Jarosław:

- Wymiar ekologiczny w edukacji religijnej (Numer specjalny, 2011, 138-141)
- Die ökologische Dimension in der religiösen Erziehung (Sonderausgabe, 2011, 139-141)

Jäggle, Martin:

- Inter-kulturell, -religiös, -konfessionell (1/I, 2002, 175-187)
- Międzykulturowo, międzyreligijnie, międzywyzaniowo (1/I, 2002, 175-187)
- Die Aufgabe der Schule im multireligiösen Europa (1/III, 2004, 127-144)
- Zadanie szkoły w wieloreligijnej Europie (1/III, 2004, 127-144)

Jackowiak, Danuta:

- Metodologiczne aspekty badań podręczników do nauczania religii (Numer specjalny, 2011, 142-144)
- Methodologische Aspekte der Untersuchung von Lehrbüchern für den Religionsunterricht (Sonderausgabe, 2011, 143-145)

Jaworski, Romuald:

- Drogi do harmonii (V, 2006, 95-127)
- Wege zur Harmonie (V, 2006, 95-132)

Jusiak, Roman:

- Kontrowersje terminologiczne wokół pedagogiki religii (Numer specjalny, 2011, 146-148)
- Terminologische Kontroversen zum Thema der Religionspädagogik (Sonderausgabe, 2011, 147-149)

Kaiser, Peter:

- Neuere Perspektiven in Familienpsychologie und Familientherapie (VIII, 2009, 159-172)
- Nowe perspektywy w psychologii rodziny oraz terapii rodzinnej (VIII, 2009, 159-173)
- Lebenskonzepte und Herkunftsfamilie (Sonderausgabe, 2011, 150-152)
- Koncepcje życia a rodzina pochodzenia (Numer specjalny, 2011, 151-153)

Kantowski, Krzysztof:

- Metodyka katechezy parafialnej (Numer specjalny, 2011, 154)
- Methodik der Pfarrkatechese (Sonderausgabe, 2011, 155)

Kiciński, Andrzej:

- Rozwój edukacji religijnej dzieci niepełnosprawnych w Polsce (13 (2014), 85-100)
- Die Entwicklung der religiösen Unterweisung behinderter Kinder in Polen (13 (2014), 85-100)
- The development of religious education of disabled children in Poland (13 (2014), 85-100)

Klutz, Philipp:

- Religionsunterricht im Diskurs. Herausforderungen – Modelle – Perspektiven (Sonderausgabe, 2011, 156-158)
- Nauczanie religii w dyskursie. Wyzwania – modele – perspektywy (Numer specjalny, 2011, 157-159)

Kohler-Spiegel, Helga:

- *Until every woman is free, no woman is free*. Feministische Theologie und die bleibende Parteilichkeit – auch im Religionsunterricht (9, 2010, 233-248)
- *Until every woman is free, no woman is free*. Feministyczna teologia a wiecznie żywa stronniczość – także w ramach nauczania religijnego (9, 2010, 233-249)

Kopka, Jolanta:

- Czy tolerancja jest potrzebna w zobojętniałym świecie? (VIII, 2009, 117-137)
- Ist Toleranz nötig in einer gleichgültigen Welt? (VIII, 2009, 117-137)

Kornas-Biela, Dorota:

- Wartość prokreacji: społeczne konsekwencje paradygmatu biologistycznego (VII, 2008, 233-270)
- Der Wert der Fortpflanzung: soziale Konsequenzen des biologistischen Paradigmas (VII, 2008, 233-271)

Kożuchowski, Józef:

- Filozofia wspólnoty w ujęciu Josefa Piepera (VI, 2007, 67-83
- Die Philosophie der Gemeinschaft im Verständnis von Josef Pieper (VI, 2007, 67-85

Królikowski, Janusz:

- Sztuka i religia. Uwagi metodologiczne (2/IV, 2005, 43-60)
- Die Katechese mit Mitteln der Kunst. Methodologische Bemerkungen (2/IV, 2005, 43-62)

Kropač, Ulrich / Grümme, Bernhard / Spiegel, Egon:

- AKRK – Sektion Didaktik. Symposion – 29.-31.08.2009 in Berlin. Religion bildet (10, 2011, 161-172)
- Dydaktyczna Grupa Katolickich Pedagogów Religii (AKRK) – sekcja dydaktyczna. Sympozjum – 29.-31.08.2009 w Berlinie (10, 2011, 161-172)

Kropidłowski, Zdzisław:

- Ewangelizacja a internetowe wyszukiwarki zaawansowane (11/12, 2012/2013, 205-223)
- Evangelisierung und fortgeschrittene Internet-Suchmaschinen (11/12, 2012/2013, 205-223)
- Evangelization and advanced Internet browsers

Kroplewski, Zdzisław:

- Kontrowersje wokół psychologii pastoralnej (V, 2006, 133-151)
- Kontroversen über die Pastoralpsychologie (V, 2006, 133-152)

Kulpaczyński SDB, Stanisław:

- Katecheta wobec symboli (1/I, 2002, 113-123)
- Der Katechet und die Symbole (1/I, 2002, 113-123)

Kupisiewicz, Czesław:

- Szkoła alternatywa – definicje, rodzaje, ocena, perspektywy rozwoju (10, 2011, 275-289)
- Die alternative Schule – Definitionen, Arten, Beurteilung, Entwicklungsperspektiven (10, 2011, 275-289)

Kwieciński, Zbigniew:

- Edukacja jako nadzieja wobec zagrożeń współczesności (1/III, 2004, 145-157)
- Edukation als Hoffnung angesichts der Gefahren der Gegenwart (1/III, 2004, 145-158

Lämmermann, Godwin:

- Politische Dimensionen einer konstruktiv-kritischen Religionsdidaktik (9, 2010, 125-143)
- Polityczny wymiar konstruktywno-krytycznej dydaktyki religii (9, 2010, 125-143)

Langenhorst, Georg:

- Abschied von der Kirchengeschichtsdidaktik. Plädoyer für ein integrales Verständnis von erinnerungsgeleitetem Lernen (10, 2011, 197-232)
- Rozstanie z dydaktyką historii Kościoła. Optowanie za integralnym rozumieniem nauczania uwarunkowanego pamięcią historyczną (10, 2011, 197-232)

Lehner-Hartmann, Andrea:

- „Gender-Mainstreaming" als Herausforderung für Schule und Religionsunterricht (1/III, 2004, 97-125)
- „Gender Mainstreaming" jako wyzwanie dla szkoły i nauczania religii (1/III, 2004, 97-125)

Leimgruber, Stephan:

- Jugend und Liturgie (1/I, 2002, 141-154)
- Młodzież a liturgia (1/I, 2002, 141-154)

Lesch, Karl Josef:

- „Ich glaube an etwas Mystisches". Gottesbilder junger Christen (1/IV, 2005, 89-105)
- „Wierzę w coś mistycznego". Obrazy Boga u młodych chrześcijan (1/IV, 2005, 89-105)

Libiszowska-Żółtkowska, Maria:

- Nowe ruchy religijne w Polsce (1/IV, 2005, 65-84)
- Neue religiöse Bewegungen in Polen (1/IV, 2005, 65-87

Lutterbach, Hubertus:

- Kindesmißbrauch durch kirchliche Amtsträger. Ein aktuelles Problem in kultur- und kirchengeschichtlicher Perspektive (2/II, 2003, 121-137)
- Wykorzystywanie seksualne dzieci przez urzędników kościelnych. Aktualny problem w perspektywie historii kultury i historii Kościoła (2/II, 2003, 121-137)

Maciejewska, Katarzyna:

- Eucharystia w katechezie inicjacyjnej (Numer specjalny, 2011, 160-162)
- Die Eucharistie in der Initiationskatechese (Sonderausgabe, 2011, 161-163)

Maltrovsky, Eva:

- Schwarze Milch: Die Unabdingbarkeit einer ästhetischen Dimension in der Religionspädagogik (2/IV, 2005, 89-100)
- „Czarne mleko". Niezbędność wymiaru estetycznego w pedagogice religii (2/IV, 2005, 89-100)

Mańkowska, Anna:

- Religia w Norwegii – spojrzenie na współczesne społeczeństwo i edukację (11/12, 2012/2013, 95-109)
- Religion in Norwegen – ein Blick auf die heutige Gesellschaft und Bildung (11/12, 2012/2013, 95-109)
- Religion in Norway – a look a modern society and ecucation

Marek, Zbigniew SJ:

- Polskie dyrektorium i inne dokumenty katechetyczne (1/III, 2004, 41-60)
- Das polnische Direktorium und andere katechetische Dokumente (1/III, 2004, 41-60)

Mariański, Janusz:

- Młodzież polska a religia (1/I, 2002, 125-140)
- Die polnische Jugend und die Religion (1/I, 2002, 125-140)
- „Przemoc" Kościoła i „przemoc" wobec Kościoła w społeczeństwie (2/II, 2003, 99-119)
- Die „Gewalt" der Kirche und die „Gewalt" gegenüber der Kirche in der Gesellschaft (2/II, 2003, 99-119)
- Kościół wobec pragmatyzacji świadomości Polaków (1/IV, 2005, 41-62)
- Die Kirche angesichts der Pragmatisierung des Bewußtseins der Polen (1/IV, 2005, 41-64)
- Jan Paweł II jako gwarant żywotności polskiego katolicyzmu (V, 2006, 27-52)
- Johannes Paul II. als Bürge für die Lebendigkeit des polnischen Katholizismus (V, 2006, 27-56)
- Emigracja młodzieży polskiej z Kościoła (VIII, 2009, 193-223)
- Wandert die polnische Jugend aus der Kirche aus? (VIII, 2009, 193-223)
- Kościół katolicki w Polsce jako instytucja społeczno-polityczna? (9, 2010, 251-283)
- Die katholische Kirche in Polen als sozio-politische Institution? (9, 2010, 251-286)
- Horyzonty religijności w Polsce – perspektywa socjologicznoreligijna (Numer specjalny, 2011, 24-78)
- Horizonte der Religiosität in Polen – eine religionssoziologische Erschließung (Sonderausgabe, 2011, 25-79)

Matz, Cornelia:

- Zur Entwicklung medialer Vorbildkompetenz und Manifestierung am Beispiel des Singer/Songwriters Bruce Springsteen – Der Versuch einer Theorie (Sonderausgabe, 2011, 164-166)
- Rozwój medialnej kompetencji tworzenia wzorców i manifestacji na przykładzie piosenkarza i autora tekstów Bruce'a Springsteena – próba teorii (Numer specjalny, 2011, 164-166)

Mazur, Jadwiga:

- Przemoc w rodzinie. Jak pomóc? Wstęp do problematyki (2/II, 2003, 69-85)
- Gewalt in der Familie – wie Abhilfe schaffen? Einführung in die Problematik (2/II, 2003, 69-85)

Mazur, Jan:

- Jan Paweł II jako nauczyciel patriotyzmu (VIII, 2009, 139-158)
- Johannes Paul II. als Lehrer des Patriotismus (VIII, 2009, 139-158)

Mette, Norbert:

- Theologie im Gespräch mit der Pädagogik (2/III, 2004, 61-94)
- Teologia w dialogu z pedagogiką (2/III, 2004, 61-94)
- Exklusion – eine praktisch-theologische und pastorale Herausforderung (9, 2010, 173-212)
- Zjawisko wykluczenia jako wyzwanie dla teologii praktycznej i pastoralnej (9, 2010, 173-212)
- Aktuelle Forschungslage – Perspektiven (Sonderausgabe, 2011, 274-296)
- Aktualny stan badań i perspektywy (Numer specjalny, 2011, 275-296)
- Religiöse Bildung im Elementarbereich – Begründung und Auftrag (13 (2014), 51-70)
- Edukacja religijna w przedszkolu – podstawy teoretyczne i zadania (13 (2014), 51-70)
- Religious education in the early childhood – grounds and task (13 (2014), 51-70)

Meurer, Thomas:

- Spiritualität als Religionsersatz? Erekundungsgänge im nebulösen Grenzland zwischen Religon und Spiritualität (10, 2011, 147-158)
- Duchowość jako zamiennik religii? Wyprawy w mgliste pogranicze religii i duchowości (10, 2011, 147-158)

Meyer, Guido:

- Die „Dritte Dimension" und ihre Bedeutung für die religiöse Bildung – Annäherung an Dany-Robert Dufour (10, 2011, 307-324)
- „Trzeci wymiar" i jego znaczenie dla religijnego nauczania – zbliżenie do teorii Danyègo-Roberta Dufoura (10, 2011, 307-324)

Meyer, Guido / Godolt, Nicole:

- Ethisches Lernen im Kontext palliativer Sterbebegleitung (11/12, 2012/2013, 165-184)
- Edukacja etyczna w kontekście opieki paliatywnej (11/12, 2012/2013, 165-184)
- Ethical learning in the context of palliative care

Michalski, Jarosław:

- Obecność kultury w katechezie (1/III, 2004, 79-95)
- Die Präsenz der Kultur in der Katechese (1/III, 2004, 79-95)

Miggelbrink, Ralf:

- Gewalt aus systematisch-theologischer Perspektive (2/II, 2003, 25-48)
- Przemoc w perspektywie teologii systematycznej (2/II, 2003, 25-48)

Milerski, Bogusław:

- Ewangelicka pedagogika religii. Pytanie o jej status naukowy (2/III, 2004, 195-211)
- Evangelische Religionspädagogik. Die Frage nach ihrem wissenschaftlichen Status (2/III, 2004, 195-211)

Müller, Caroline:

- Entwicklung früher Bildung. Betreuung und Erziehung in einer kommunalen Bildungslandschaft (Sonderausgabe, 2011, 168-170)
- Rozwój pedagogiki wczesnoszkolnej. Opieka i wychowanie w komunalnym krajobrazie edukacyjnym (Numer specjalny, 2011, 169-171)

Nakonieczna, Beata / Wrońska, Irena:

- Świadomość ekologiczna młodzieży a edukacja zdrowotna (1/II, 2003, 177-191)
- Das ökologische Bewußtsein Jugendlicher und die Gesundheitserziehung (1/II, 2003, 177-191)

Nauerth, Thomas:

- Vergebung und Versöhnung. Der Briefwechsel zwischen den deutschen und polnischen Bischöfen im Jahre 1965 und seine Vorgeschichte (1/III, 2004, 159-171)
- Przebaczenie i pojednanie. Korespondencja pomiędzy biskupami niemieckimi i polskimi w roku 1965 i historia ją poprzedzająca (1/III, 2004, 159-171)

Niermann, Anja:

- Spiegelneuronen – sozialethische Dimensionen (Sonderausgabe, 2011, 172-174)
- Neurony lustrzane – wymiar społeczno-etyczny (Numer specjalny, 2011, 173-175)
- Digitale soziale Netzwerke – politische Dimension und soziotheologische Interpretation (10, 2011, 259-271)
- Cyfrowe sieci społeczne – wymiar polityczny i społeczno/socjoteologiczna interpretacja (10, 2011, 259-271)

Nowak, Władysław:

- Eucharystia szczytem i źródłem posługi prezbitera a estetyka i piękno jej celebracji (2/IV, 2005, 101-123)
- Die Eucharistie als Höhepunkt und Quelle des Dienstes des Presbyters und die Ästhetik und Schönheit ihrer Zelebration (2/IV, 2005, 101-126)

Patalon, Mirosław:

- Chrześcijańska szkoła teologiczna w ujęciu H. Richarda Niebuhra (2/III, 2004, 213-230)
- Die christliche theologische Schule nach H. Richard Niebuhr (2/III, 2004, 213-230)
- Twórczość czy reprodukcja? (Numer specjalny, 2011, 176-178)
- Kreativität oder Reproduktion? (Sonderausgabe, 2011, 177-179)
- Pedagogika ekumenizmu i społecznego zaangażowania w ujęciu Johna B. Cobba, Jr. (11/12, 2012/2013, 111-120)
- Die Pädagogik des Ökumenismus und des sozialen Engagements in der Konzeption von John B. Cobb, Jr. (11/12, 2012/2013, 111-120)
- Pedagogy of Ecumenism and Social Involvement according to John B. Cobb, Jr.

Pemsel-Maier, Sabine / Weinhardt, Joachim:

- ÖKOLL (Ökumenisches und konfessionelles Lehren und Lernen) Pädagogische Hochschule Karlsruhe (Sonderausgabe, 2011, 180-182)
- ÖKOLL (Ekumeniczne i konfesyjne nauczanie oraz uczenie się) Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Karlsruhe (Numer specjalny, 2011, 181-183)
- Theologisieren im Elementarbereich: Über Leben und Tod, Anfang und Ende (13 (2014), 71-84)
- Refleksja teologiczna w przedszkolu: o życiu, śmierci, początku i końcu (13 (2014), 71-84)
- Theological discussion at elementary level: Starting with life and death, mankind's beginning and end (13 (2014), 71-84)

Plum, Sonja:

- Lyrische Verlangsamung des Religionsunterrichts. Gedichte als Zeitinseln (2/IV, 2005, 63-87)
- Poetyckie spowalnianie nauczania religii. Wiersze jako wyspy w czasie (2/IV, 2005, 63-87)

Polak, Regina:

- Europa-gerechte Werteforschung. Bilanz und Herausforderungen (VII, 2008, 105-120)
- Badania nad wartościami w kontekście europejskim. Bilans i wyzwania (VII, 2008, 105-121)

Prężyna, Władysław:

- Doświadczenie Ojca a obraz Boga (1/IV, 2005, 107-120)
- Vatererfahrung und Gottesbild (1/IV, 2005, 107-121)
- Probst-Neumann, Michael:
- Umgang mit Schuld und Scheitern – handlungstheoretische Einmischungen in Praktische Theologie und Kommunikationswissenschaft (1/II, 2003, 153-175)
- Stosunek do winy i niepowodzenia – ingerencje teorii działania w dziedziny teologii praktycznej i nauki o komunikacji (1/II, 2003, 153-175)

Prokopf, Andreas:

- Grablichter in Krakaus Altstadt – als Wurfgeschosse. Fußballhooligans in Polen zwischen Papsttreue und Antisemitismus (VII, 2008, 189-229)
- Znicze na Starym Mieście w Krakowie jako pociski. Kibice chuligani w Polsce między wiernością Papieżowi a antysmityzmem (VII, 2008, 189-232)
- Alter Wein in neuen Schläuchen? Suche nach jugendlicher Religiosität (Sonderausgabe, 2011, 184-186)
- Stare wino do nowych bukłaków? W poszukiwaniu religijności młodzieży (Numer specjalny, 2011, 185-187)
- Quellen des Antisemitismus in Europa am Beispiel von Fußballfans in Polen und den Niederlanden (Sonderausgabe, 2011, 188-190)
- Źródła antysemityzmu w Europie na przykładzie kibiców piłkarskich w Polsce i Niderlandach (Numer specjalny, 2011, 189-191)

Reiter, Krystyna:

- Resilienz im Schulbuch. Eine diskursorientierte Inhaltsanalyse (Sonderausgabe, 2011, 192-194)
- Rezyliencja w podręczniku szkolnym. Dyskursywna analiza treści (Numer specjalny, 2011, 193-195)

Rickers, Folkert:

- Politische Bildung im Religionsunterricht und der Kapitalismus (9, 2010, 145-170)
- Polityczne kształcenie w ramach nauczania religii a kapitalizm (9, 2010, 145-171)

Rogowski, Cyprian:

- Z aktualnych zagadnień katechetyki i porównawczej pedagogiki religii w kontekście sytuacji polskiej (1/I, 2002, 61-73)
- Zu aktuellen Fragen der Katechetik und der vergleichenden Religionspädagogik im Kontext der polnischen Situation (1/I, 2002, 61-73)
- Rodzina naturalnym środowiskiem kształtowania uczuć religijnych dziecka przedszkolnego (1/II, 2003, 103-114)
- Die Familie als natürliches Milieu der Gestaltung der religiösen Gefühle beim Vorschulkind (1/II, 2003, 103-114)
- Jak uprawiać pedagogikę religii? (2/III, 2004, 231-251)
- Wie soll Religionspädagogik betrieben werden? (2/III, 2004, 231-251)
- Model szkolnego nauczania religii a budowanie społeczeństwa obywatelskiego (VIII, 2009, 253-269)
- Das Modell des schulischen Religionsunterrichts und die Schaffung einer Zivilgesellschaft (VIII, 2009, 253-269)
- Dyskurs naukowy pedagogiki religii (Numer specjalny, 2011, 196-198)
- Der wissenschaftliche Diskurs der Religionspädagogik (Sonderausgabe, 2011, 197-199)
- Chrześcijanie i muzułmanie w Polce (11/12, 2012/2013, 59-75)
- Christen und Muslime in Polen (11/12, 2012/2013, 59-75)
- Christians and Muslims in Poland
- Edukacja przedszkolna i wczesnoszkolna z perspektywy polskiej (13 (2014), 101-126)
- Die Vorschul- und Frühschulbildung aus polnischer Perspektive (13 (2014), 101-126)
- Preschool and early education from the polish perspective (13 (2014), 101-126)

Ropiak, Sławomir:

- Muzyka sakralna w procesie wychowania liturgicznego według biskupa warmińskiego Maksymiliana Kallera (1880-1947) (VI, 2007, 87-111)
- Die sakrale Musik im Prozeß der liturgischen Erziehung im Verständnis des ermländischen Bischofs Maximilian Kaller (1880-1947) (VI, 2007, 87-113)

Rozen, Barbara:

- Integralna wizja wychowania według Jana Pawła II (Numer specjalny, 2011, 200-204)
- Die integrale Sicht der Erziehung nach Johannes Paul II (Sonderausgabe, 2011, 201-205)

Rusiecki, Mieczysław:

- Katecheta wychowujący do postawy świadectwa (1/II, 2003, 115-132)
- Der Katechet als Erzieher zur Haltung des Zeugnisses (1/II, 2003, 115-132)

Ruta, Guiseppe:

- Italien zwischen dem „Schon" und dem „Noch Nicht". Situation und Perspektiven der kirchlichen Katechese und des katholischen Religionsunterrichts (V, 2006, 57-75)
- Włochy między „już" a „jeszcze nie". Sytuacja i perspektywy katechezy parafialnej oraz nauczania religii katolickiej w szkole (V, 2006, 57-75)

Rzepa, Magdalena / Ciechowski, Marek:

- Między sacrum a profanum, między glokalizacją a globalizacją – studium lanckorońskiego festiwalu „Anioł w miasteczku" (10, 2011, 233-258)
- Zwischen Sacrum und Profanum, zwischen Glokalisierung und Globalisierung – eine Studie über das Festival „Ein Engel im Städtchen" in Lanckorona (10, 2011, 233-258)

Sajak, Clauß Peter:

- Zwischen „Gewaltfreiheit und Gewalt". Bischöfe, Soldaten und Lehrer/innen auf dem Weg zu einer neuen Friedensethik (2/II, 2003, 153-162)
- Między „niestosowaniem przemocy" a przemocą. Biskupi, żołnierze i nauczyciele na drodze do nowej etyki pokoju (2/II, 2003, 153-162)

Sauer, Ralph:

- Die französische und deutsche Katechese vor einem Paradigmenwechsel (1/II, 2003, 67-80)
- Francuska i niemiecka katecheza przed zmianą paradygmatu (1/II, 2003, 67-80)
- Künftige Arbeitsfelder der deutschsprachigen Religionspädagogik (1/IV, 2005, 123-144)
- Przyszłe obszary pracy niemieckojęzycznej pedagogiki religii (1/IV, 2005, 123-144)
- Die Gottesfrage (Sonderausgabe, 2011, 206-208)
- Pytania o Boga (Numer specjalny, 2011, 207-209)
- Liturgie als Aufgabe religiöser Bildung und Erziehung (Sonderausgabe, 2011, 210-212)
- Liturgia jako zadanie dla kształcenia i wychowania religijnego (Numer specjalny, 2011, 211-213)
- Jesus Christus – eine Identifikationsfigur für junge Menschen heute? (10, 2011, 91-111)
- Jezus Chrystus – postać, z którą mogą identyfikować się młodzi ludzie? (10, 2011, 91-111)

Scharer, Matthias:

- Kirchliche Einrichtungen im Jugendbereich und ihr Stellenwert in der Gesellschaft (2/II, 2003, 139-151)
- Kościelne instytucje dla młodzieży i ich rola w społeczeństwie (2/II, 2003, 139-151)

Schlag, Thomas:

- Evangelische Bildung im Horizont des Politischen. Überlegungen zu einer spezifischen Interdisziplinarität der Religionspädagogik (9, 2010, 101-124)
- Ewangelickie kształcenie w horyzoncie polityczności. Przemyślenia dotyczące specyficznej interdyscyplinarności pedagogiki religii (9, 2010, 101-124)

Schwillus, Harald:

- „Religion ausstellen" – Religion, Christentum und Kirche im Gefüge musealer Kommunikation in der kulturellen Öffentlichkeit (Sonderausgabe, 2011, 214-216)
- „Eksponowanie religii" – Religia, chrześcijaństwo i Kościół w strukturze komunikacji muzealnej w kulturowej sferze publicznej (Numer specjalny, 2011, 215-217)
- Religion bildet. Das Profil des Religionsunterrichts (10, 2011, 173-196)
- Religia kształci. Profil szkolnego nauczania religii (10, 2011, 173-196)

Śliwerski, Bogusław:

- Czy(m) jest edukacja alternatywna? (10, 2011, 291-306)
- Was ist (und gibt es) alternative Bildung? (10, 2011, 291-306)

Smyk, Joanna:

- Konflikty w rodzinie i ich rozwiązywanie w opinii katechizowanych (Numer specjalny, 2011, 218-220)
- Konflikte in der Familie und ihre Lösung in der Meinung katechisierter Jugendlicher (Sonderausgabe, 2011, 219-221)

Senft, Josef:

- Befreiungstheologie und Religionsunterricht (9, 2010, 215-232)
- Teologia wyzwolenia i nauczanie religii (9, 2010, 215-231)

Sosna, Krzysztof:

- Sakramenty inicjacji chrześcijańskiej osób z niepełnosprawnością intelektualną (Numer specjalny, 2011, 222-224)
- Die Sakramente christlicher Initiation für geistig behinderte Personen (Sonderausgabe, 2011, 223-225)

Spiegel, Egon:

- Religionsunterricht in der öffentlichen Schule – ein Plädoyer in europäischer Perspektive (1/I, 2002, 233-245)
- Nauczanie religii w szkole publicznej. Mowa obrończa w perspektywie europejskiej (1/I, 2002, 233-245)
- Gewaltfrei gegen Gewalt – friedenspädagogische Impulse (2/II, 2003, 163-177)
- Bez przemocy przeciw przemocy. Impulsy pedagogii pokoju (2/II, 2003, 163-177)
- Induktive Gott-Rede. Skizze einer korrelativen Symboldidaktik (1/IV, 2005, 165-188)
- Indukcyjne mówienie o Bogu. Zarys korelacyjnej dydaktyki symbolicznej (1/IV, 2005, 165-189)
- Schluss mit dem negativen Stereotyp Jugend (VII, 2008, 159-173)
- Koniec z negatywnymi stereotypami na temat młodzieży (VII, 2008, 159-174)
- Religion und Politik. Eine Zuordnung aus friedens- bzw. religionspädagogischer Sicht (9, 2010, 67-97)
- Religia a polityka. Wzajemne przyporządkowanie z perspektywy pedagogiki pokoju względnie pedagogiki religii (9, 2010, 67-99)

- Soziotheologische Grundlagen und didaktische Konsequenzen einer Religionspädagogik der Beziehung (Sonderausgabe, 2011, 226-228)
- Socjoteologiczne podstawy i dydaktyczne konsekwencje relacyjnej pedagogiki religii (Numer specjalny, 2011, 227-229)
- Multireligiös und authentisch: interreligiöses Lernen in einem diachronisch strukturierten Unterricht (11/12, 2012/2013, 121-136)
- Multireligijność i autentyzm: interreligijna edukacja w ramach diachronicznej struktury nauczania /11/12, 2012/2013, 121-136)
- Multireligious and authentic: interreligious learning in a diachronic structured class

Steins, Georg:

- Das Wort Gottes in seiner ganzen Fülle!? Das Alte Testament und die Notwendigkeit didaktischer Elementarisierung (Teil 1) (1/II, 2003, 81-102)
- Słowo Boże w całej swojej pełni!? Stary Testament i konieczność elementaryzacji dydaktycznej (Część 1) (1/II, 2003, 81-102)
- Das Wort Gottes in seiner ganzen Fülle!? Das Alte Testament und die Notwendigkeit didaktischer Elementarisierung (Teil 2) (1/III, 2004, 15-26)
- Słowo Boże w całej swojej pełni!? Stary Testament i konieczność elementaryzacji dydaktycznej (Część 2) (1/III, 2004, 15-26)

Stępkowski, Dariusz:

- Religia z punktu widzenia pedagogiki ogólnej. Studium porównawcze koncepcji pedagogicznej J. F. Herbarta, F. D. E. Schleiermachera i D. Bennera (relacja z badań) (Numer specjalny, 2011, 230-234)
- Religion aus dem Gesichtspunkt der allgemeinen Pädagogik. Eine vergleichende Analyse des Verhältnisses zwischen Pädagogik und Religion im Anschluss an Herbart, Schleiermacher und Benner (Statement) (Sonderausgabe, 2011, 231-235)

Stroß, Annette M.:

- Gesundheitserziehung und -bildung als Handlungsfelder einer reflexiven Gesundheitspädagogik (Sonderausgabe, 2011, 236-238)
- Wychowanie i kształcenie zdrowotne jako obszary działania refleksyjnej pedagogiki zdrowia (Numer specjalny, 2011, 237-239)

Strutzenberger, Edda:

- Zum Beitrag von ReligionslehrerInnen an der Entwicklung einer lebenswerten Schule (Sonderausgabe, 2011, 240-244)
- Wkład nauczycieli religii w rozwój przyjaznej szkoły (Numer specjalny, 2011, 241-245)

Styk, Józef:

- Wartości młodzieży polskiej w społeczeństwie ponowoczesnym (VII, 2008, 147-157)
- Die Werteorientierung polnischer Jugendlicher in der postmodernen Gesellschaft (VII, 2008, 147-157)

Świątkiewicz, Wojciech:

- Kultura i religia (2/IV, 2005, 23-39)
- Kultur und Religion (2/IV, 2005, 23-42

Szept, Jan:

- Tworzenie podręcznika do nauki religii (Numer specjalny, 2011, 246-248)
- Die Erstellung eines Lehrbuches für den Religionsunterricht (Sonderausgabe, 2011, 247-249)

Szymczak, Wioletta:

- Wartości w społeczeństwie obywatelskim (VII, 2008, 123-145)
- Die Werte in der Bürgergesellschaft (VII, 2008, 123-145)

Szymołon, Jerzy:

- Analiza porównawcza przeżyć estetycznych i religijnych (2/IV, 2005, 127-141)
- Vergleichende Analyse ästhetischer und religiöser Erlebnisse (2/IV, 2005, 127-143)

Tatala, Małgorzata:

- Psychologiczne uwarunkowania rozwoju uczuć religijnych dzieci przedszkolnych (1/I, 2002, 101-112)
- Psychologische Bedingungen der Entwicklung der religiösen Gefühle bei Vorschulkindern (1/I, 2002, 101-112)

Tebartz-van Elst, Franz-Peter:

- Spuren des Christlichen – Wege zur Kirche. Ansätze und Kriterien einer pastoraltheologischen Bewertung (1/I, 2002, 205-233)
- Ślady chrześcijaństwa – drogi do Kościoła. Podejścia i kryteria oceny teologiczno-pastoralnej (1/I, 2002, 205-233)

Wagner, Dieter:

- „Vergesst die steinernen Glaubenszeugen nicht!" Aspekte eines neuen Lernortes für den Religionsunterricht (1/II, 2003, 133-151)
- „Nie zapominajcie o kamiennych świadkach wiary!" Aspekty nowego miejsca uczenia się w nauczaniu religii (1/II, 2003, 133-151)

Walczak-Duraj, Danuta:

- Przesłanki i problemy wielokulturowej edukacji w społeczeństwach Unii Europejskiej (VIII, 2009, 85-116)
- Prämissen und Probleme multikultureller Bildung in den Gesellschaften der Europäischen Union (VIII, 2009, 85-116)

Walewander, Edward:

- Wartości w wychowaniu (Numer specjalny, 2011, 250-252)
- Die Werte in der Erziehung (Sonderausgabe, 2011, 251-253)

Wawrzynów, Kazimiera Joanna:

- Teologiczno-komunikacyjne i estetyczne kompetencje katechety / nauczyciela religii wyrazem otwartej na przyszłość kultury nauczania i uczenia się (Numer specjalny, 2011, 254-256)
- Die kommunikationstheologischen und ästhetischen Kompetenzen des Katecheten bzw. Religionslehrers als Ausdruck einer für die Zukunft offenen Kultur des Lehrens und Lernens (Sonderausgabe, 2011, 255-257)

Weirer, Wolfgang:

- Bildungsstandards im Theologiestudium? (1/IV, 2005, 145-163
- Standardy edukacyjne w studiach teologicznych? (1/IV, 2005, 145-163

Widl, Maria:

- Religiöse Bildung im atheistischen Kontext – Aspekte der Thüringer Bildungskonzeptionen (Sonderausgabe, 2011, 258-260)
- Kształcenie religijne w kontekście ateistycznym – aspekty koncepcji kształcenia w Turyngii (Numer specjalny, 2011, 259-261)

Wielgus, Stanisław:

- Postmodernizm (VII, 2008, 35-56)
- Postmodernismus (VII, 2008, 35-56)

Wiszowaty, Edward:

- Organizacja i struktura katolickiego duszpasterstwa policji w Polsce (V, 2007, 43-64)
- Organisation und Struktur der katholischen Polizeiseelsorge in Polen (V, 2007, 43-65)

Witaszek, Gabriel:

- Pedagogika „negatywna" w Księdze Hioba (V, 2006, 77-92)
- Die „negative" Pädagogik im Buch Ijob (V, 2006, 77-94)
- Imperatyw moralny Boga: zaproszenie do nawrócenia (VIII, 2009, 55-67)
- Der moralische Imperativ Gottes: eine Einladung zur Umkehr (VIII, 2009, 55-67)

Witczyk, Henryk:

- Biblia w procesie edukacji człowieka (1/III, 2004, 27-39)
- Die Bibel im Prozeß der Erziehung des Menschen (1/III, 2004, 27-39)

Zasępa, Tadeusz:

- Globalizacja przemocy w telewizji i możliwość jej przezwyciężenia (2/II, 2003, 87-98)
- Die Globalisierung der Gewalt im Fernsehen und die Möglichkeit ihrer Überwindung (2/II, 2003, 87-98)

Zduniak, Agnieszka:

- Doświadczenie wiary czy festiwal emocji? Religijne eventy w polskim Kościele (10, 2011, 113-146)
- Glaubenserfahrung oder Festvial der Emotionen? Religiöse Events in der polnischen Kirche (10, 2011, 113-146)

Zellma, Anna:

- Katechetyka integralna (Numer specjalny, 2011, 262-264)
- Integrale Katechetik (Sonderausgabe, 2011, 263-265)

Zięba, Stanisław:

- Odpowiedzialność za środowisko przyrodnicze (aspekt edukacyjny) (1/I, 2002, 189-204)
- Verantwortung für die natürliche Umwelt (erzieherische Aspekte) (1/I, 2002, 189-204)

- Neolityczny fenomen człowieka (IV, 2007, 115-128)
- Das neolithische Phänomen des Menschen (IV, 2007, 115-129)
- Granica człowieczeństwa (część pierwsza) (11/12, 2012/2013, 139-164)
- Die Grenzen des Menschseins (Erster Teil) (11/12, 2012/2013, 139-164)
- The Borderline of Being Human (Part one)

Zieliński, Zygmunt:

- „Orędzie biskupów polskich do ich niemieckich Braci w Chrystusowym urzędzie pasterskim" w kontekście stosunków polsko-niemieckich po 1945 r. (1/III, 2004, 173-186)
- Der „Brief der polnischen Bischöfe an ihre deutschen Brüder im Hirtenamt Christi" im Kontext der deutsch-polnischen Beziehungen nach 1945 (1/III, 2004, 173-186)

Zimnica-Kuzioła, Emilia:

- „Wirtuozi religijni" – opis religijności mieszkańców wsi (na podstawie badań jakościowych (10, 2011, 57-90)
- „Religiöse Virtuosen" – Beschreibung der Religiosität von Dorfbewohnern (auf der Basis qualitativer Untersuchungen) (10, 2011, 57-90)

Zubowicz, Piotr:

- Przemiany życia religijnego na przykładzie amerykańskim (Numer specjalny, 2011, 266-270)
- Wandlungen des religiösen Lebens am Beispiel Amerikas (Sonderausgabe, 2011, 267-271)

Zulehner, Paul M.:

- Megatrend Religion (1/II, 2003, 21-35)
- Religia jako megatrend (1/II, 2003, 21-35)

Życiński, Józef:

- Pragmatyzm jako substytut aksjologii w ujęciu Richarda Rorty'ego (1/IV, 2005, 25-39)
- Pragmatismus als Axiologieersatz bei Richard Rorty (1/IV, 2005, 25-40)
- Rola wartości humanistycznych we współczesnych przemianach kulturowych (VII, 2008, 89-103)
- Die Rolle der humanistischen Werte in den zeitgenössischen kulturellen Wandlungen (VII, 2008, 89-103)

Varia

Zemło, Mariusz

- Aksjonormatywizm w wychowaniu. Glosa (13 (2014), 127-144)
- Axionormativismus in der Erziehung. Eine Glosse (13 (2014), 127-144)
- Axionormativism in education. Gloss (13 (2014), 127-144)

Impulse aus der Erziehungswissenschaft / Nowe inspiracje w naukach o wychowaniu / Impulses of Education

Chałas, Krystyna:

- Edukacja elementarna w Polsce w świetle integralnego rozwoju i wychowania (13 (2014), 163-196)
- Die Elementarerziehung in Polen im Lichte der integralen Entwicklung und Erziehung (13 (2014), 163-196)
- Polish elementary education against the integral development and upbringing (13 (2014), 163-196)

Heid, Helmut:

- Leistungs-Gerechtigkeit!? Warum das Leistungsprinzip ungeeignet ist, zur Verwirklichung sozialer Gerechtigkeit beizutragen (11/12, 2012/2013, 257-273)
- Sprawiedliwość uzależniona od osiągnięć!? Dlaczego zasada wydajności nie znajduje zastosowania w urzeczywistnianiu sprawiedliwości społecznej (11/12, 2012/2013, 257-273)
- Performance and equityl? Why the Principle of performance is inappropriate to realize social justice

Kluczniok, Katharina /Roßbach, Hans-Günther:

- Professionalisierung frühpädagogischer Fachkräfte in Deutschland – Herausforderungen und Handlungsempfehlungen (13 (2014), 145-162)
- Profesjonalizacja przedszkolnej kadry pedagogicznej w Niemczech – wyzwania i dyrekywy (13 (2014), 145-162)
- Professionalization of early childhood's personnel in Germany – challenges and recommendations for action (13 (2014), 145-162)

Messerschmidt, Astrid:

- Globales Lernen in geteilten Welten – pädagogische Zugänge zur Reflexion von Globalisierung (9, 2010, 343-354)

- Globalna edukacja w obliczu dwóch różnych światów – pedagogiczne podejście do refleksji nad pojęciem globalizacji (9, 2010, 343-355)

Mietzner, Ulrike:

- Schätze im Archiv: Bilder und Fotografien in der pädagogischen Forschung (2/IV, 2005, 145-151)
- Skarby w archiwum: obrazy i fotografie w badaniach pedagogicznych (2/IV, 2005, 145-152)

Schmidt, Kathrin:

- Ein universitärer Studiengang für ErzieherInnen: neue Anforderungen an das Lehren und Lernen (VIII, 2009, 271-294
- Uniwersytecki kierunek dla wychowawców: nowe wyzwania wobec nauczania i uczenia się (VIII, 2009, 271-295

Śliwerski, Bogusław:

- Aktualizacja myśli klasyka pedagogiki na przykładzie recepcij dzieł Sergiusza Hessena (VI, 2007, 131-143)
- Die Aktualisierung der Idee pädagogischer Klassiker am Beispiel der Rezeption der Werke von Sergius Hessen (VI, 2007, 131-145)

Sliz, Anna / Szczepański, Marek:

- Edukacja w świecie wielu kultur (11/12, 2012/2013, 227-255)
- Bildung in einer Welt vieler Kulturen (11/12, 2012/2013, 227-255)
- Education in a multicultural world

Stroß, Annette Miriam:

- Bildung standardisieren? Zu einer aktuellen Debatte aus erziehungswissenschaftlicher Sicht (1/IV, 2005, 191-216)
- Czy standaryzować Bildung? Przyczynek do bieżącej debaty z perspektywy nauk o wychowaniu (1/IV, 2005, 191-216)
- Indoktrination – eine erziehungswissenschaftliche Herausforderung. 13 Thesen (V, 2006, 153-160)
- Indoktrynacja jako wyzwanie dla nauk o wychowaniu. 13 tez (V, 2006, 153-160)
- Das Thema „Postmoderne" in der deutschen Erziehungswissenschaft. Ein Rückblick auf eine 20-jährige Geschichte (VII, 2008, 289-304)
- Postmodernizm jako temat w niemiechiej nauce o wychowaniu. Przegląd 20-letniej historii (VII, 2008, 289-304)

Ophardt, Diemut / Thiel, Felicitas:

- Lehrerexpertise im Klassenmanagement (9, 2010, 357-375)
- Ekspertyza nauczycielska w zarządzaniu klasą (9, 2010, 357-375)

Tenorth, Heinz-Elmar:

- Klassiker in der Pädagogik – Gestalt und Funktion einer unentbehrlichen Gattung (VII, 2008, 273-286
- Klasycy pedagogiki – postać i funkcja niezbędnego gatunku (VII, 2008, 273-288

Perspektiven für die Praxis / W kierunku praktyki / Perspectives for the Practice

Baniak, Józef:

- Desakralizacja rytuału Pierwszej Komunii Świętej w Polsce (V, 2006, 161-193)
- Die Desakralisierung des Rituals der heiligen Erstkommunion in Polen (V, 2006, 161-196)

Bastel, Heribert:

- Konfessionell – in ökumenischer Verantwortung. Die Ausbildung von Religionslehrer/Innen an der Kirchlichen Pädagogischen Hochschule Wien/Krems (11/12, 2012/2013, 323-346)
- Religia – w ekumenicznej odpowiedzialności. Kształcenie nauczycieli w Kościelnej Wyższej Szkole Pedagogicznej Wiedeń/Krems (11/12, 2012/2013, 323-346)
- Confessional – in ecumenical responsibility. The training of teachers at the Kirchliche Pädagogische Hochschule Wien/Krems

Bäumer, Franz-Josef:

- Mein Verständnis von Korrelationsdidaktik (XXII. Symposion der AKRK-Sektion Didaktik. Korrelationsdidaktik. Reader zur inhaltlichen Vorbereitung und als Arbeitsgrundlage des Symposions vom 14.-15. Februar 2003 in Schmerlenbach) (2/III, 2004, 255-256)
- Moje rozumienie dydaktyki korelacyjnej (XXII. Sympozjum Sekcji Dydaktyki AKRK 14-15 lutego 2003 r. w Schmerlenbach. Temat: Dydaktyka korelacyjna) (2/III, 2004, 255-256)

Becker, Michael:

- Die Ausbildung von Religionslehrkräften für den interreligiösen Religionsunterricht an staatlichen Schulen in Brasilien – auf dem Weg zu einem intertheologischen und interdisziplinären Curriculum (11/12, 2012/2013, 347-366)

- Kształcenie specjalistów w dziedzinie interreligijnego nauczania religii w szkołach państwowych w Brazylii – w drodze do interteologicznego i interdyscyplinarnego programu nauczania (11/12 2012/2013, 347-366
- The formation of teachers of Religious Education for interreligious instruction in public schools in Brazil – towards an intertheological and interdisciplinary curriculum

Brutscher, Dagmar:

- Kleidung als Thema eines erfahrungsorientierten Religionsunterrichts – ein Beitrag aus der Praxis (1/I, 2002, 247-262)
- Ubiór jako temat nauczania religii zorientowanego na doświadczenie – przykład z praktyki (1/I, 2002, 247-262)

Cebulj, Christian:

- Alteritätskompetenz!? (XXII. Symposion der AKRK-Sektion Didaktik. Korrelationsdidaktik. Reader zur inhaltlichen Vorbereitung und als Arbeitsgrundlage des Symposions vom 14.-15. Februar 2003 in Schmerlenbach) (2/III, 2004, 257)
- Kompetencja wobec inności!? (XXII. Sympozjum Sekcji Dydaktyki AKRK 14-15 lutego 2003 r. w Schmerlenbach. Temat: Dydaktyka korelacyjna) (2/III, 2004, 257)

Christmann, Werner:

- Charakterarbeit und Persönlichkeitsbildung in der Resozialisierung (VIII, 2009, 297-315
- Kształtowanie charakteru i osobowości w resocjalizacji na przykładzie pracy socjalnej w ośrodkach otwartych w Niemczech (VIII, 2009, 297-317

Dohmen-Funke, Christoph:

- Möglichkeiten des Religionsunterrichts an Sonderschulen in Deutschland (1/IV, 2005, 217-227)
- Możliwość nauczania religii w szkołach specjalnych w Niemczech (1/IV, 2005, 217-227)

Donarski, Piotr:

- Obraz księdza we włoskich serialach telewizyjnych: pomiędzy stereotypem a rzeczywistością (VI, 2007, 181-201)
- Das Bild des Priesters in italienischen Fernsehserien – zwischen Stereotyp und Wirklichkeit (VI, 2007, 181-203)

Duksa, Piotr:

- Przygotowanie kandydatów do pełnienia funkcji lektora (1/II, 2003, 193-215)
- Die Vorbereitung der Kandidaten für den Dienst des Lektors (1/II, 2003, 193-215)
- Wychowanie i formacja religijna we Wspólnocie „Wiara i Światło" (1/III, 2004, 187-215)
- Erziehung und religöse Formation in der Gemeinschaft „Glaube und Licht" (1/III, 2004, 187-215)
- Wymiar religijny i estetyczny przeżywania Mszy Świętej z udziałem dzieci (2/IV, 2005, 183-187)
- Die religiöse und ästhetische Dimension des Erlebens der Heiligen Messe mit Kindern (2/IV, 2005, 183-188)
- Metody pracy wychowawczej we wspólnocie lektorów (V, 2006, 197-211)
- Methoden erzieherischer Arbeit in der Lektorengemeinschaft (V, 2006, 197-211)
- Zastosowanie metody sondażu diagnostycznego (techniki ankiety) w pracach dyplomowych z pedagogiki religii i katechetyki (VIII, 2009, 319-335)
- Die Anwendung der Methode diagnostischer Sondierung (Fragebogenmethode) in Diplomarbeiten auf dem Gebiet der Religionspädagogik und Katechetik (VIII, 2009, 319-335)

Ehebrecht-Zumsande, Jens:

- Ganzheitlich sinnorientierte Pädagogik. Ein reformpädagogischer Ansatz in der Entwicklung (13 (2014), 243-260)
- Integratywna pedagogika sensu, Reformatorska koncepcja pedagogiczna w trakcie rozwoju (13 (2014), 243-260)
- A holistic, meaning-based methodology. The initial stages of a progressive educationalist approach (13 (2014), 243-260)

Fleck, Carola:

- Religiöse Vielfalt in der Kita – das Eigene stärken und für das Andere Neugier wecken (13 (2014), 197-218)
- Religijna różnorodność w przedszkolu – wzmacnianie własnej religijności i budzenie zainteresowania odmiennością (13 (2014), 197-218)
- Religious diversity in education – Reinforcing children's own religion and awakening their curiosity about other religions (13 (2014), 197-218)

Grümme, Bernhard:

- Alteritätstheoretische Erfahrung: ein Ausweg aus korrelationsdidaktischen Schwierigkeiten? (XXII. Symposion der AKRK-Sektion Didaktik. Korrelationsdidaktik.

Reader zur inhaltlichen Vorbereitung und als Arbeitsgrundlage des Symposions vom 14.-15. Februar 2003 in Schmerlenbach) (2/III, 2004, 258-259)
- Doświadczenie oparte na teorii inności – czy jest wyjściem z trudności dydaktyki korelacyjnej? (XXII. Sympozjum Sekcji Dydaktyki AKRK 14-15 lutego 2003 r. w Schmerlenbach. Temat: Dydaktyka korelacyjna) (2/III, 2004, 258-259)

Hajduk, Ryszard:
- Kościół w służbie wartości, czyli o aksjologii postmodernizmu i jej pastoralnych implikacjach (VII, 2008, 305-326)
- Die Kirche im Dienst an den Werten, oder: Zur Axiologie des Postmodernismus und ihren pastoralen Implikationen (VII, 2008, 305-326)

Herweg, Rachel:
- Die jüdischen Masorti Kitas – Auftrag und Konzept (13 (2014), 261-276)
- Żydowskie przedszkola Masorti – zadania i koncepcja (13 (2014), 261-276)
- The Jewish Masorti Kindergartens – mission and concept (13 (2014), 261-276)

Höyng, Stephan:
- Eine erste Bilanz der Bundesinitiative „Mehr Männer in Kitas" (13 (2014), 219-242)
- Wstępne rezultaty inicjatywy federalnej „Więcej mężczyzn w przedszkolach" (13 (2014), 219-242)
- First results of the Federal Initiative „More Men in Early Childhood Education" (13 (2014), 219-242)

Knauth, Thorsten:
- 1968 und die evangelische Religionspädagogik: Ansätze, Wirkungen, unabgegoltene Potenziale (9, 2010, 379-403)
- Rok 1968 a pedagogika ewangelicka: założenia, oddziaływanie, niewykorzystane możliwości (9, 2010, 379-403)

Kollmann, Roland:
- Was ist vor dem Hintergrund meines bisherigen Erlebens und Arbeitens mein Verständnis von Korrelationsdidaktik? (XXII. Symposion der AKRK-Sektion Didaktik. Korrelationsdidaktik. Reader zur inhaltlichen Vorbereitung und als Arbeitsgrundlage des Symposions vom 14.-15. Februar 2003 in Schmerlenbach) (2/III, 2004, 260-262)
- Jakie jest moje rozumienie dydaktyki korelacyjnej na tle moich dotychczasowych doświadczeń i prac (XXII. Sympozjum Sekcji Dydaktyki AKRK 14-15 lutego 2003 r. w Schmerlenbach. Temat: Dydaktyka korelacyjna) (2/III, 2004, 260-262)

König, Klaus:

- Was ist vor dem Hintergrund meines bisherigen Erlebens und Arbeitens mein Verständnis von Korrelationsdidaktik? (XXII. Symposion der AKRK-Sektion Didaktik. Korrelationsdidaktik. Reader zur inhaltlichen Vorbereitung und als Arbeitsgrundlage des Symposions vom 14.-15. Februar 2003 in Schmerlenbach) (2/III, 2004, 263-265)
- Jakie jest moje rozumienie dydaktyki korelacyjnej na tle moich dotychczasowych doświadczeń i prac (XXII. Sympozjum Sekcji Dydaktyki AKRK 14-15 lutego 2003 r. w Schmerlenbach. Temat: Dydaktyka korelacyjna) (2/III, 2004, 263-265)

Kropač, Ulrich:

- Was ist vor dem Hintergrund meines bisherigen Erlebens und Arbeitens mein Verständnis von Korrelationsdidaktik? (XXII. Symposion der AKRK-Sektion Didaktik. Korrelationsdidaktik. Reader zur inhaltlichen Vorbereitung und als Arbeitsgrundlage des Symposions vom 14.-15. Februar 2003 in Schmerlenbach) (2/III, 2004, 266-267)
- Jakie jest moje rozumienie dydaktyki korelacyjnej na tle moich dotychczasowych doświadczeń i prac (XXII. Sympozjum Sekcji Dydaktyki AKRK 14-15 lutego 2003 r. w Schmerlenbach. Temat: Dydaktyka korelacyjna) (2/III, 2004, 266-267)

Küpper-Popp, Karolin:

- „Unterricht" der Sterbenden. Offene Bildungsarbeit im Hospiz (VI, 2007, 205-212)
- „Nauczanie" umierających. Kształcenie otwarte w hospicjum (VI, 2007, 205-212)

Kuld, Lothar:

- Compassion – soziale Verantwortung lernen. Eine Initiative katholischer Privatschulen in Europa (1/IV, 2005, 229-236)
- Kompasja – uczenie się odpowiedzialności społecznej. Inicjatywa prywatnych szkół katolickich w Europie (1/IV, 2005, 229-236)

Lohkemper-Sobiech, Gudrun:

- Beziehungsfähigkeit als Wahrnehmungs- und Deutungskompetenz. Ein kleiner Beitrag zur Korrelationsdebatte (XXII. Symposion der AKRK-Sektion Didaktik. Korrelationsdidaktik. Reader zur inhaltlichen Vorbereitung und als Arbeitsgrundlage des Symposions vom 14.-15. Februar 2003 in Schmerlenbach) (2/III, 2004, 267-269)
- Zdolność tworzenia relacji jako kompetencja postrzegania i interpretacji. Mały przyczynek do debaty o korelacji (XXII. Sympozjum Sekcji Dydaktyki AKRK 14-15 lutego 2003 r. w Schmerlenbach. Temat: Dydaktyka korelacyjna) (2/III, 2004, 267-269)

Mette, Norbert:

- Thesen zur Aktualität einer hermeneutisch fundierten Korrelationsdidaktik (XXII. Symposion der AKRK-Sektion Didaktik. Korrelationsdidaktik. Reader zur inhaltlichen Vorbereitung und als Arbeitsgrundlage des Symposions vom 14.-15. Februar 2003 in Schmerlenbach) (2/III, 2004, 270-271)
- Tezy o aktualności ugruntowanej hermeneutycznie dydaktyki korelacyjnej (XXII. Sympozjum Sekcji Dydaktyki AKRK 14-15 lutego 2003 r. w Schmerlenbach. Temat: Dydaktyka korelacyjna) (2/III, 2004, 270-271)

Meurer, Thomas:

- Göttliche Korrelation (XXII. Symposion der AKRK-Sektion Didaktik. Korrelationsdidaktik. Reader zur inhaltlichen Vorbereitung und als Arbeitsgrundlage des Symposions vom 14.-15. Februar 2003 in Schmerlenbach) (2/III, 2004, 272-275)
- Boża korelacja (XXII. Sympozjum Sekcji Dydaktyki AKRK 14-15 lutego 2003 r. w Schmerlenbach. Temat: Dydaktyka korelacyjna) (2/III, 2004, 272-275)

Michalke-Leicht, Wolfgang:

- Was ist vor dem Hintergrund meines bisherigen Erlebens und Arbeitens mein Verständnis von Korrelationsdidaktik? (XXII. Symposion der AKRK-Sektion Didaktik. Korrelationsdidaktik. Reader zur inhaltlichen Vorbereitung und als Arbeitsgrundlage des Symposions vom 14.-15. Februar 2003 in Schmerlenbach) (2/III, 2004, 276-277)
- Jakie jest moje rozumienie dydaktyki korelacyjnej na tle moich dotychczasowych doświadczeń i prac (XXII. Sympozjum Sekcji Dydaktyki AKRK 14-15 lutego 2003 r. w Schmerlenbach. Temat: Dydaktyka korelacyjna) (2/III, 2004, 276-277)

Niehl, Franz W.:

- Korrelation (XXII. Symposion der AKRK-Sektion Didaktik. Korrelationsdidaktik. Reader zur inhaltlichen Vorbereitung und als Arbeitsgrundlage des Symposions vom 14.-15. Februar 2003 in Schmerlenbach) (2/III, 2004, 278-279)
- Korelacja (XXII. Sympozjum Sekcji Dydaktyki AKRK 14-15 lutego 2003 r. w Schmerlenbach. Temat: Dydaktyka korelacyjna) (2/III, 2004, 278-279)

Niermann, Anja:

- Interreligiöses Lernen in der Schule – ein Erfahrungsbericht (11/12, 2012/2013, 367-378)
- Międzyreligijne uczenie się w szkole – relacja/raport na bazie doświadczeń (11/12, 2012/2013, 367-378)
- Interreligious Learning in School – an experience report

Porzelt, Burkard:

- Mein Verständnis von Korrelationsdidaktik (XXII. Symposion der AKRK-Sektion Didaktik. Korrelationsdidaktik. Reader zur inhaltlichen Vorbereitung und als Arbeitsgrundlage des Symposions vom 14.-15. Februar 2003 in Schmerlenbach) (2/III, 2004, 280-282)
- Moje rozumienie dydaktyki korelacyjnej (XXII. Sympozjum Sekcji Dydaktyki AKRK 14-15 lutego 2003 r. w Schmerlenbach. Temat: Dydaktyka korelacyjna) (2/III, 2004, 280-282)

Prettenthaler, Monika:

- Von Endlichkeit herausgefordert: Kinder erleben die Trennung oder Scheidung ihrer Eltern (V, 2006, 223-22)
- W obliczu skończoności: dzieci wobec rozstania lub rozwodu rodziców (V, 2006, 223-229)

Reil, Elisabeth:

- Mein Verständnis von Korrelationsdidaktik (XXII. Symposion der AKRK-Sektion Didaktik. Korrelationsdidaktik. Reader zur inhaltlichen Vorbereitung und als Arbeitsgrundlage des Symposions vom 14.-15. Februar 2003 in Schmerlenbach) (2/III, 2004, 283-286)
- Moje rozumienie dydaktyki korelacyjnej (XXII. Sympozjum Sekcji Dydaktyki AKRK 14-15 lutego 2003 r. w Schmerlenbach. Temat: Dydaktyka korelacyjna) (2/III, 2004, 283-286)

Reis, Oliver:

- Die wechselseitige Erschließung der Korrelationsdidaktik – auf systemtheoretischem Hintergrund (XXII. Symposion der AKRK-Sektion Didaktik. Korrelationsdidaktik. Reader zur inhaltlichen Vorbereitung und als Arbeitsgrundlage des Symposions vom 14.-15. Februar 2003 in Schmerlenbach) (2/III, 2004, 287-288)
- Wzajemne zgłębianie dydaktyki korelacyjnej na tle teorii systemu (XXII. Sympozjum Sekcji Dydaktyki AKRK 14-15 lutego 2003 r. w Schmerlenbach. Temat: Dydaktyka korelacyjna) (2/III, 2004, 287-288)

Riegel, Ulrich:

- Was ist vor dem Hintergrund meines bisherigen Erlebens und Arbeitens mein Verständnis von Korrelationsdidaktik (XXII. Symposion der AKRK-Sektion Didaktik. Korrelationsdidaktik. Reader zur inhaltlichen Vorbereitung und als Arbeitsgrundlage des Symposions vom 14.-15. Februar 2003 in Schmerlenbach) (2/III, 2004, 289-291)

- Jakie jest moje rozumienie dydaktyki korelacyjnej na tle moich dotychczasowych doświadczeń i prac (XXII. Sympozjum Sekcji Dydaktyki AKRK 14-15 lutego 2003 r. w Schmerlenbach. Temat: Dydaktyka korelacyjna) (2/III, 2004, 289-291)

Riegger, Manfred:

- „Wenn zwei sich streiten – hilft der Dritte!" Streitschlichtung als gewaltpräventive und gewissensbildende Handlung in der Grundschule (2/II, 2003, 179-197)
- „Gdy dwóch się kłóci, trzeci pomoże!" Rozsądzenie sporu jako akt zapobiegania przemocy i kształtowania sumienia w szkole podstawowej (2/II, 2003, 179-197)
- Die Implementierung des Compassion-Projektes an Schulen. Mögliche Widerstände – Bewältigungsstrategien – weiterführende Hinweise (1/IV, 2005, 237-258)
- Implementacja Projektu Kompasji w szkołach. Możliwe opory – strategie ich pokonania – dalsze wskazówki (1/IV, 2005, 237-258)
- Interreligiöses Lehren und Lernen im Theologiestudium. Die Konzeption der Graduate Theological Union (GTU) (11/12, 2012/2013, 311-322)
- Miedzyreligijne nauczanie i uczenie się w ramach studiów teologicznych. Koncepja Graduate Theological Union (GTU) (11/12, 2012/2013, 311-322)
- Interreligious Teaching and Learning in Training Theologians. The Concept of the Graduate Theological Union (GTU)

Schlüter, Richard:

- Zum Verständnis von Korrelationsdidaktik (XXII. Symposion der AKRK-Sektion Didaktik. Korrelationsdidaktik. Reader zur inhaltlichen Vorbereitung und als Arbeitsgrundlage des Symposions vom 14.-15. Februar 2003 in Schmerlenbach) (2/III, 2004, 292-293)
- Moje rozumienie dydaktyki korelacyjnej (XXII. Sympozjum Sekcji Dydaktyki AKRK 14-15 lutego 2003 r. w Schmerlenbach. Temat: Dydaktyka korelacyjna) (2/III, 2004, 292-293)

Schwillus, Harald:

- Katholische Schule im Dialog mit der Welt. Identitätssuche im Kontext Halle (Saale) in Sachsen-Anhalt (VI, 2007, 147-159)
- Szkoła katolicka w dialogu ze światem. Poszukiwanie tożsamości na przykładzie sytuacji w Halle (Saale) w Saksonii-Anhalt (2/IV, 2007, 147-159)

Simon, Werner:

- Was ist vor dem Hintergrund meines bisherigen Erlebens und Arbeitens mein Verständnis von Korrelationsdidaktik (XXII. Symposion der AKRK-Sektion Didaktik. Korrelationsdidaktik. Reader zur inhaltlichen Vorbereitung und als Arbeitsgrundlage des Symposions vom 14.-15. Februar 2003 in Schmerlenbach) (2/III, 2004, 294-297)

- Jakie jest moje rozumienie dydaktyki korelacyjnej na tle moich dotychczasowych doświadczeń i prac (XXII. Sympozjum Sekcji Dydaktyki AKRK 14-15 lutego 2003 r. w Schmerlenbach. Temat: Dydaktyka korelacyjna) (2/III, 2004, 294-297)

Śliż, Beata:

- Edukacyjna funkcja teatru – z perspektywy nauczyciela religii (2/IV, 2005, 153-178)
- Die pädagogische Funktion des Theaters – aus der Perspektive einer Religionslehrerin (2/IV, 2005, 153-181)

Smyczek, Leon:

- Religijność i prospołeczność młodzieży polskiej (VI, 2007, 161-179)
- Die Religiosität und prosoziale Haltung polnischer Jugendlicher (VI, 2007, 161-180)

Speck, Regina:

- Was ist vor dem Hintergrund meines bisherigen Erlebens und Arbeitens mein Verständnis von Korrelationsdidaktik (XXII. Symposion der AKRK-Sektion Didaktik. Korrelationsdidaktik. Reader zur inhaltlichen Vorbereitung und als Arbeitsgrundlage des Symposions vom 14.-15. Februar 2003 in Schmerlenbach) (2/III, 2004, 298-302)
- Jakie jest moje rozumienie dydaktyki korelacyjnej na tle moich dotychczasowych doświadczeń i prac (XXII. Sympozjum Sekcji Dydaktyki AKRK 14-15 lutego 2003 r. w Schmerlenbach. Temat: Dydaktyka korelacyjna) (2/III, 2004, 298-302)

Spiegel, Egon:

- Korrelationsdidaktik. Beiträge zu ihrer Neubestimmung (XXII. Symposion der AKRK-Sektion Didaktik. Korrelationsdidaktik. Reader zur inhaltlichen Vorbereitung und als Arbeitsgrundlage des Symposions vom 14.-15. Februar 2003 in Schmerlenbach) (2/III, 2004, 303-304)
- Dydaktyka korelacyjna. Przyczynki do nowego jej określenia (XXII. Sympozjum Sekcji Dydaktyki AKRK 14-15 lutego 2003 r. w Schmerlenbach. Temat: Dydaktyka korelacyjna) (2/III, 2004, 303-304)
- Zuordnung von Korrelations- und Symboldidaktik (XXII. Symposion der AKRK-Sektion Didaktik. Korrelationsdidaktik. Reader zur inhaltlichen Vorbereitung und als Arbeitsgrundlage des Symposions vom 14.-15. Februar 2003 in Schmerlenbach) (2/III, 2004, 253-254)
- Przyporządkowanie dydaktyki korelacyjnej i symbolicznej (XXII. Sympozjum Sekcji Dydaktyki AKRK 14-15 lutego 2003 r. w Schmerlenbach. Temat: Dydaktyka korelacyjna (2/III, 2004, 253-307)

Stülpnagel, Rupert von:

- Katholischer Religionsunterricht im Erzbistum Berlin (10, 2011, 327-344)
- Lekcje religii katolickiej w archidiecezji berlińskiej (10, 2011, 327-344)

Verburg, Winfried / Sturm, Claudia:

- Die Drei-Religionen-Grundschule – ein (inter)religiöses Schulprojekt von Juden, Christen und Muslimen in Osnabrück (11/12, 2012/2013, 291-309)
- Szkoła podstawowa trzech religii – (inter)religijny projekt żydów, chrześcijan i muzułmanów w Osnabrück (11/12, 2012/2013, 291-309)
- The three-religions-primary-school – an (inter-)religious school project of Jews, Christians and Muslims in Osnabrück

Vogel, Walter / Liedl, Rudolf:

- *sowieso*! Ein Religionsbuch als Streitfall (V, 2006, 213-221)
- *sowieso*! Podręcznik do nauki religii jako przedmiot kontrowersji (V, 2006, 213-221)

Wischer, Mariele:

- Korrelationsdidaktik als Bewegung an der Schwelle (XXII. Symposion der AKRK-Sektion Didaktik. Korrelationsdidaktik. Reader zur inhaltlichen Vorbereitung und als Arbeitsgrundlage des Symposions vom 14.-15. Februar 2003 in Schmerlenbach) (2/III, 2004, 305-307)
- Dydaktyka korelacyjna jako spotkanie u progu (XXII. Sympozjum Sekcji Dydaktyki AKRK 14-15 lutego 2003 r. w Schmerlenbach. Temat: Dydaktyka korelacyjna) (2/III, 2004, 305-307)

Woppowa, Jan:

- Religion(en) verstehen lernen. Perspektiven auf das interreligiöse Lernen an Zeugnissen (11/12, 2012/2013, 277-290)
- Nauka rozumienia religii. Perspektywy edukacji interreligijnej w oparciu o świadectwa (11/12, 2012/2013, 277-290)
- Learn to understand religion(s). Perspectives on interreligions learning by religious testimonies

Rezensionen / Recenzje:

- Adamczyk, Grzegorz: *Wartości społeczne w świadomości młodzieży niemieckiej i polskiej. Studium socjologiczne* [*Soziale Werte im Bewußtsein deutscher und polnischer Jugendlicher. Eine soziologische Studie*], Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2003 (*Janusz Mariański*) (1/III, 2004, 249-254)

- Bagrowicz, Jerzy: *Edukacja religijna współczesnej młodzieży. Źródła i cele* [*Die religiöse Edukation der heutigen Jugend. Quellen und Ziele*]; Toruń: Wydawnictwo UMK, 2000 (*Cyprian Rogowski*) (1/I, 2002, 263-267)
- Ball, Matthias / Kaune, Matthias / Koch, Ulrich (Hg.): *Erwachsenenkatechese. Katechese im Spannungsfeld zwischen anhänger- und kundenorientierter Verkündigung* [*Praktyka katechezy dorosłich. Spór o profil przepowiadania w katechezie*], München: Don Bosco, 1999 (*Cyprian Rogowski*) (1/I, 2002, 281-283)
- Betting, Stefan: *Die Kultur des Friedens im Religionsunterricht mit Schülern im Förderschwerpunkt Lernen* [*Kultura pokoju w ramach lekcji religii dla uczniów szkół specjalnych*], Essen: Die blaue Eule, 2005 (Ralph Sauer) (V, 2006, 243-246)
- Biehl, Peter / Bizer, Christoph / Degen, Roland / Mette, Norbert / Rickers, Folkert / Schweitzer, Friedrich (Hg.): *Schlüsselerfahrungen* [*Kluczowe doświadczenia*] (Jahrbuch der Religionspädagogik – JRP), Bd. 16 (1999), Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag, 2000 (*Cyprian Rogowski*) (1/I, 2002, 279-280)
- Bitter, Gottfried / Englert, Rudolf / Miller, Gabriele / Nipkow, Karl Ernst (Hrsg.): *Neues Handbuch religionspädagogischer Grundbegriffe* [*Nowy podręcznik pojęć pedagogicznoreligijnych*], München: Kösel, 2002 (*Cyprian Rogowski*) (1/IV, 2005, 266-268)
- Bizer, Christoph / Degen, Roland / Mette, Norbert / Rickers, Folkert / Schweitzer, Friedrich (Hrsg.): *Die Gewalt und das Böse* [*Przemoc i zło*], (Jahrbuch der Religionspädagogik – JRP), Bd. 19 (2003), Neukirchen: Neukirchener, 2003 (*Cyprian Rogowski*) (1/IV, 2005, 259-260)
- Bizer, Christoph / Degen, Roland / Englert, Rudolf / Kohler-Spiegel, Helga / Mette, Norbert / Rickers, Folkert / Schweitzer, Friedrich (Hrsg.): *Menschen Bilder im Umbruch – Didaktische Impulse* [*Obraz człowieka okresu przełomu – impulsy dydaktyczne*] (Jahrbuch der Religionspädagogik – JRP), Bd. 20 (2004), Neukirchen: Neukirchener, 2004 (*Cyprian Rogowski*) (2/IV, 2005, 207-210)
- Bizer, Christoph / Degen, Roland / Englert, Rudolf / Kohler-Spiegel, Helga / Mette, Norbert / Rickers, Folkert / Schweitzer, Friedrich (Hrsg.): *Lernen durch Begegnung* [*Fenomen spotkania*] (Jahrbuch der Religionspädagogik – JRP), Bd. 21 (2004), Neukirchen: Neukirchener, 2004 (*Cyprian Rogowski*) (VI, 2007, 222-223)
- Bizer, Christoph / Degen, Roland / Englert, Rudolf / Kohler-Spiegel, Helga / Mette, Norbert / Rickers, Folkert / Schweitzer, Friedrich (Hrsg.): *Was ist guter Religionsunterricht?* [*Co oznacza dobra lekcja religii?*] (Jahrbuch der Religionspädagogik – JRP), Bd. 22, Neukirchen: Neukirchener, 2006 (*Cyprian Rogowski*) (XII, 2008, 327-329)
- *Die große Bibel der Moderne. Einheitsübersetzung der Heiligen Schrift* [*Wielka Biblia Moderny. Jednolity Przekład Pisma świętego*], Stuttgart: Katholisches Bibelwerk, 1999 (*Dieter Wagner*) (1/II, 2003, 238-244)
- Deutsches Polen-Institut: *Jahrbuch Polen 2009 – Religion*, Wiesbaden: Harrassowitz, 2009 (*Andreas Prokopf*) (9, 2010, 433-439)

- Dziekoński, Stanisław: *Wychowanie w nauczaniu Kościoła – od XIX wieku do Soboru Watykańskiego II* [*Die Erziehung in der Lehre der Kirche – vom 19. Jahrhundert bis 2. Vatikanischen Konzil*], Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2000 (*Zbigniew Marek SJ*) (1/II, 2003, 222-223)
- Eder, Manfred: *Kirchengeschichte. 2000 Jahre im Überblick*, Düsseldorf: Patmos-Verlag, 2008 (*Konstantin Lindner*) (10, 2011, 383-387)
- Englert, Rudolf: *Religionspädagogische Grundfragen. Anstöße zur Urteilsbildung*, Stuttgart: Kohlhammer, 2. Aufl. 2009 (*Ralph Sauer*) (10, 2011, 359-365)
- Gergont, Kazimierz: *Działalność edukacyjno-religijna Kościoła katolickiego w Ghanie w latach 1957-2005. Studium pedagogicznoreligijne* [*Die religiöse Bildungsarbeit der katholischen Kirche in Ghana in den Jahren 1957-2005. Eine religionspädagogische Studie*], Warszawa: Wydawnictwo Księży Werbistów VERBINUM 2008 (*Cyprian Rogowski*) (VIII, 2009, 357-359)
- Grümme, Bernhard: *Religionsunterricht und Politik. Bestandsaufnahme – Grundsatzüberlegungen – Perspektiven für eine politische Dimension des Religionsunterrichts*, Stuttgart: Kohlhammer, 2009 (*Egon Spiegel*) (9, 2010, 440-455)
- *Handbuch Integrative Religionspädagogik. Reflexionen und Impulse für Gesellschaft, Schule und Gemeinde* [*Podręcznik integracyjnej pedagogiki religii. Refleksje i impulsy dla społeczeństwa, szkoły i parafii*], herausgegeben von Annebelle Pithan, Gottfried Adam und Roland Kollmann, Gütersloh: Comenius-Institut, 2002 (*Ralph Sauer*) (2/II, 2003, 209-213)
- Hilberath, Bernd Jochen / Nitsche, Bernhard (Hg.): *Ist Kirche planbar? Organisationsentwicklung und Theologie in Interaktion* (Reihe Kommunikative Theologie 2) [*Czy Kościół może podlegać planowaniu? Rozwój organizacji a teologia w interakcji*, seria: „Teologia Komunikatywna" t. 2], Mainz: Matthias-Grünewald-Verlag, 2002 (2/II, 2003, 216-218)
- Hilger, Georg / Leimgruber, Stephan / Ziebertz, Hans-Georg (Hrsg.): *Religionsdidaktik. Ein Leitfaden für Studium, Ausbildung und Beruf* [*Dydaktyka religii. Przewodnik dla studiów, kształcenia zawodowego i pracy*], München: Kösel-Verlag, 2001 (*Bernhard Jendorff*) (1/III, 2004, 217-220)
- *„Horyzonty Wychowania". Półrocznik naukowy* [*„Horizonte der Erziehung"*], Wydawca: Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum" w Krakowie (*Marek Marczewski*) (1/II, 2003, 224-227)
- John, Ottmar / Striet, Magnus (Hrsg.), *„… und nichts Menschliches ist mir fremd". Theologische Grenzgänge*, Regensburg: Pustet, 2010 (*Bernhard Grümme*) (9, 2010, 414-417)
- Klein, Stephanie: *Gottesbilder von Mädchen. Bilder und Gespräche als Zugänge zur kindlichen religiösen Vorstellungswelt* [*Dziewczęce obrazy Boga. Obrazki i rozmowy jak i drogi dotarcia do dziecięcych wyobrażeń religijnych*], Stuttgart-Berlin-Köln: Kohlhammer, 2000 (*Cyprian Rogowski*) (1/I, 2002, 268-275)

- Klein, Stephanie: *Erkenntnis und Methode in der Praktischen Theologie* [*Poznanie i metoda w teologii praktycznej*], Stuttgart: Kohlhammer, 2005 (*Andrea Lehner-Hartmann*) (V, 2006, 231-235)
- Kwieciński, Zbigniew / Śliwerski, Bogusław (red.): *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, t. 1-2 [*Pädagogik. Ein Hochschullehrbuch*, Bd. 1-2], Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2003 (*Eugenia Malewska*) (2/III, 2004, 319-325)
- Lachner, Raimund / Spiegel, Egon (Hrsg.): *Qualitätsmanagement in der Theologie. Chancen und Grenzen einer Elementarisierung im Lehramtsstudium* [*Zarządzanie jakością w teologii. Szanse i granice elementaryzacji w studiach nauczycielskich*], Kevelaer: Butzon & Bercker, 2003 (*Thomas Nauerth*) (1/III, 2004, 255-258)
- Lehner-Hartmann, Andrea: *Wider das Schweigen und Vergessen. Gewalt in der Familie: Sozialwissenschaftliche Erkenntnisse und praktisch-theologische Reflexionen* [*Przeciw milczeniu i zapomnieniu. Przemoc w rodzinie – wyniki badań w dziedzinie nauk społecznych oraz refleksje praktyczno-teologiczne*], Innsbruck-Wien: Verlag Tyrolia 2002 (*Martin Jäggle*) (2/II, 2003, 214-215)
- Lesch, Karl Josef / Spiegel, Egon (Hrsg.): *Religionspädagogische Perspektiven. Kirche, Theologie, Religionsunterricht im 21. Jahrhundert. Festschrift für Ralph Sauer zum 75. Geburtstag* [*Perspektywy pedagogicznoreligijne. Kościół, teologia i nauczanie religii w XXI wieku. Księga pamiątkowa dla Ralpha Sauera z okazji 75 urodzin*] (Vechtaer Beiträge zur Theologie, Bd. 9), Kevelaer: Butzon & Bercker, 2004, (*Robert Siedenbiedel*) (1/IV, 2005, 269-272)
- *Leksykon socjologii religii* [*Lexikon der Religionssoziologie*], pod. red. Marii Libiszowskiej-Żółtkowskiej i Janusza Mariańskiego, Warszawa: Wydawnictwo Księży Werbistów VERBINUM, 2004 (*Władysław Prężyna*) (1/IV, 2005, 273-276)
- Mariański, Janusz: *Między nadzieją i zwątpieniem. Sens życia w świadomośći młodzieży szkolnej* [*Zwischen Hoffnung und Zweifel. Der Sinn des Lebens im Bewusstsein der Schuljugend*], Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 1998 (*Leon August Smyczek OFM*) (1/I, 2002, 284-288)
- Mariański, Janusz: *Kryzys moralny czy transformacja wartości? Studium socjologiczne* [*Moralische Krise oder Wertetransformation? Eine soziologische Studie*], Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2001 (*Grzegorz Adamczyk*) (1/II, 2003, 228-232)
- Mariański, Janusz (red.): *Kondycja moralna społeczeństwa polskiego* [*Die moralische Kondition der polnischen Gesellschaft*], Kraków: Wydawnictwo WAM, Polska Akademia Nauk. Komitet Socjologii, 2002 (*Leon August Szyczek OFM*) (2/II, 2003, 206-208)
- Mariański, Janusz: *Między sekularyzacją i ewangelizacją. Wartości prorodzinne w świadomości młodzieży szkół średnich* [*Zwischen Säkularisierung und Evangelisierung. Profamiliäre Werte im Bewußtsein der Mittelschuljugend*], Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2003 (*Marek Jeżowski CMF*) (2004, 1/III, 236-240)

- Mariański, Janusz: *Religijność społeczeństwa polskiego w perspektywie europejskiej. Próba syntezy socjologicznej* [*Die Religiosität der polnischen Gesellschaft in europäischer Perspektive. Versuch einer soziologischen Synthese*], Kraków: Zakład Wydawniczy „Nomos", 2004 (*Józef Styk*) (1/IV, 2005, 261-264)
- Mariański, Janusz: *Kościół katolicki w Polsce a życie społeczne. Studium socjologiczno-pastoralne* [*Die katholische Kirche in Polen und das soziale Leben. Eine soziologisch-pastoraltheologische Studie*], Lublin: Wydawnictwo Gaudium, 2005 (*Wojciech Misztal*) (2/IV, 2005, 201-205)
- Mariański, Janusz (red.): *W służbie Ewangelii i człowiekowi. Archidiecezja Lubelska w latach 1992-2002* [*Im Dienste am Evangelium und am Menschen. Die Erzdiözese Lublin in den Jahren 1992-2002*], Lublin: Wydawnictwo Gaudium, 2005 (*Tomasz Adamczyk*) (V, 2006, 237-242)
- Mariański, Janusz: *Sekularyzacja i desekularyzacja w nowoczesnym świecie* [*Säkularisierung und Desäkularisierung in der modernen Welt*], Lublin: Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2006 (*Maria Libiszowska-Żółtkowska*) (VI, 2007, 213-218)
- Mariański, Janusz: *Socjologia moralności* [*Soziologie der Moral*], Lublin: Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2006 (*Wojciech Misztal*) (VII, 2008, 347-351)
- Mariański, Janusz: *Społeczeństwo i moralność. Studia z katolickiej nauki społecznej i socjologii moralności* [*Gesellschaft und Moral. Studien zur katholischen Soziallehre und Soziologie der Moral*], Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej „Biblos", 2008 (*Jan Mazur*) (VII, 2008, 352-358)
- Mariański, Janusz: *Emigracja z Kościoła? Religijność młodzieży polskiej w warunkach zmian społecznych [Wandert die polnische Jugend aus der Kirche aus? Die Religiosität polnischer Jugendlicher unter den Bedingungen sozialer Wandlungen]*, Lublin: Wydawnictwo KUL, 2008 (Cyprian Rogowski) (VIII, 2009, 342-344)
- Mariański, Janusz: *Religia w społeczeństwie ponowoczesnym. Studium socjologiczne*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2010 (*Józef Baniak*) (9, 2010, 423-432)
- Mariański, Janusz: Przemiany moralności polskich maturzystów w latach 1994-2009. Studium socjologiczne, Lublin: Wydawnictwo KUL, 2011 (Józef Baniak) (10, 2011, 389-397
- Mariański, Janusz: *Katolicyzm polski. Ciągłość i zmiana. Studium socjologiczne*, Kraków: Wydawnictwo WAM 2011 (*Wojciech Misztal*) (11/12, 2012/2013, 397-406)
- Mariański, Janusz: *Małżeństwo i rodzina w świadomości młodzieży maturalnej – stabilność i zmiana*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek 2012 (*Mariusz Konieczny*) (13 (2014), 281-288)
- Melcher, Katrin: *Kindern biblische Geschichten erzählen. Neue Grundsätze für den Religionsunterricht der Grundschule* [*Opowiadanie dzieciom historii biblijnych. Nowe założenia w nauczaniu religii w szkole podstawowej*], Berlin: LIT, 2008 (*Cyprian Rogowski*) (VII, 2008, 330-332)

- Nagler, Michael / Spiegel, Egon: *Politik ohne Gewalt. Prinzipien, Praxis und Perspektiven der Gewaltfreiheit* (Friedenswissenschaft: Friedensforschung – Friedenserziehung – Friedensarbeit, Bd. 1), Berlin: LIT-Verlag, 2008 (*Josef Senft*) (9, 2010, 418-422)
- Nastainczyk, Wolfgang: *Wie die Schlesier Christen wurden, waren und sind – Ein Beitrag zur schlesischen Kulturgeschichte*, Regensburg: Schnell-Steiner 2011 (*Michael Hirschfeld*) (13 (2014), 277-280)
- Nauerth, Thomas: *Fabelnd denken lernen. Konturen biblischer Didaktik am Beispiel Kinderbibel. Arbeiten zur Religionspädagogik* (Bd. 42), Göttingen: V & R unipress, 2009 (*Marion Keuchen*) (10, 2011, 379-381)
- Nosbers, Hedwig: *Polnische Literatur in der Bundesrepublik Deutschland 1945/1949 bis 1990. Buchwissenschaftliche Aspekte* [*Literatura polska w Niemczeck 1945/1949-1990. Aspekt księgoznawczy*], Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 1999 (*Maria Kalczyńska*) (1/II, 2003, 249-255)
- Panuś, Tadeusz: *Zasada wierności Bogu i człowiekowi i jej realizacja w polskiej katechizacji. Studium w świetle Ramowego programu katechizacji funkcjonującego w latach 1971-2001* [*Das Prinzip der Treue zu Gott und zum Menschen und seine Verwirklichung in der polnischen Katechese. Eine Studie im Lichte des in den Jahren 1971-2001 funktionierenden Rahmenprogramms für die Katechisierung*], Kraków: Wydawnictwo UNUM, 2001 (*Zbigniew Marek SJ*) (1/III, 2004, 241-248)
- Patalon, Mirosław: *Teologia a pedagogika. Teologia mediacji H. Richarda Niebuhra jako źródło inspiracji pedagogicznych* [*Theologie und Pädagogik. H. Richard Niebuhrs Theologie der Mediation als Quell pädagogischer Inspirationen*], Słupsk: Pomorska Akademia Pedagogiczna, 2002 (*Cyprian Rogowski*) (2/III, 2004, 315-317)
- Patalon, Mirosław: *Pedagogika ekumenizmu. Procesualność jako paradygmat interkonfesyjnej i interreligijnej hermeneutyki w ujęciu Johna B. Cobba, Jr.* [*Die Pädagogik des Ökumenismus. Prozessualität als Paradigma interkonfessioneller und interreligiöser Hermeneutik in der Konzeption von John B. Cobb Jr.*], Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2007 (*Mariusz Brodnicki*) (VII, 2008, 339-346)
- Pollack, Detlef: *Rückkehr des Religiösen? Studien zum religiösen Wandel in Deutschland und Europa II*, Tübingen: Mohr Siebeck Verlag, 2009 (*Agnieszka Zduniak*) (10, 2011, 347-357)
- Prokopf, Andreas: *Religiosität Jugendlicher. Eine qualitativ-empirische Untersuchung auf den Spuren korrelativer Konzeptionen*, Stuttgart: Kohlhammer, 2008 (*Egon Spiegel*) (10. 2011, 367-370)
- Rogowski, Cyprian: *Edukacja religijna. Założenia – uwarunkowania – perspektywy rozwoju* [*Die religiöse Erziehung. Grundlagen – Bedingungen – Entwicklungsperspektiven*], Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2002 (*Jerzy Bagrowicz*) (1/II, 2003, 217-221)

- Rogowski, Cyprian (red.): *Leksykon pedagogiki religii. Podstawy – koncepcje – perspektywy* [*Lexikon der Religionspädagogik. Grundlagen – Konzeptionen – Perspektiven*], Warszawa: Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, 2007 (*Janusz Mariański*) (VII, 2008, 333-338)
- Rogowski, Cyprian: *Pedagogika religii. Podręcznik akademicki*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek 2011 (*Kazimiera Joanna Wawrzynów OSU)* (11/12, 2012/2013, 389-392)
- Rozen, Barbara: *Edukacja religijna osób z niepełnosprawnością intelektualną. Studium pedagogicznoreligijne* [*Religiöse Bildungsarbeit mit intellektuell behinderten Personen. Eine religionspädagogische Studie*] (Seria: Biblioteka Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, nr 38), Olsztyn: Wyższe Seminarium Duchowne Metropolii Warmińskiej „Hosianum", 2008 (*Romuald Nikparko*) (VIII, 2009, 351-356)
- *Samotne macierzyństwo i polityka społeczna. Praca zbiorowa* pod red. Marka Rymszy [*Alleinstehende Mütter und die Sozialpolitik. Sammelband, hg. von Marek Rymsza*], Warszawa: Instytut Spraw Publicznych, 2001 (*Marzena Chrost*) (1/II, 2003, 245-248)
- Sauer, Ralph: *Neue Glaubenswege erschließen. Gesammelte Beiträge zur religionspädagogischen Diskussion* [*Otwieranie nowych dróg wiary. Zebrane przyczynki do dyskusji pedagogicznoreligijnej*] (Vechtaer Beiträge zur Theologie, Bd. 10), Münster: LIT-Verlag, 2004 (*Robert Siedenbiedel*) (2005, 2/IV, 189-192)
- Scharer, Matthias / Hilberath, Bernd Jochen: *Kommunikative Theologie. Eine Grundlegung* (Reihe Kommunikative Theologie 1) [*Teologia Komunikatywa. Podstawy*, seria: „Teologia Komunikatywna" t. 1], Mainz: Matthias-Grünewald-Verlag, 2002 (2/II, 2003, 216-218)
- Scharer, Matthias / Kraml, Martina (Hrsg.): *Vom Leben herausgefordert. Praktisch-theologisches Forschen als kommunikativer Prozeß* [*Wyzwani przez życie. Badania praktyczno-teologiczne jako proces komunikacjny*], Mainz: Matthias-Grünewald-Verlag, 2003 (*Cyprian Rogowski*) (1/III, 2004, 261-262)
- Schlag, Thomas: *Horizonte demokratischer Bildung. Evangelische Religionspädagogik in politischer Perspektive* (Religionspädagogik in pluraler Gesellschaft, Bd. 14), Freiburg i.Br.: Herder, 2010 (*Bernhard Grümme*) (9, 2010, 407-413)
- Schreijäck, Thomas (Hrsg.): *Christwerden im Kulturwandel. Analysen, Themen und Optionen für Religionspädagogik und Praktische Theologie. Ein Handbuch* [*Stawanie się chrześcijaninem w obliczu przemian kulturowych. Analizy, tematy i opcje pedagogiki religii i teologii praktycznej. Podręcznik*], Freiburg-Basel-Wien: Verlag Herder, 2001 (*Dieter Wagner*) (1/III, 2004, 221-230)
- Schweitzer, Friedrich: *Religionspädagogik. Lehrbuch Praktische Theologie, Bd. 1* [*Pedagogika religii. Podręcznik teologii praktycznej, t. 1*], Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus, 2006 (*Ralph Sauer*) (VIII, 2009, 337-340)

- Sirch, Angelika: Der ganze Weg zum Himmel ist Himmel. Über Gotteserfahrung und Weltverantwortung bei Dorothy Day, Frankfurt: Peter Lang, 2010 (*Thomas Nauerth*) (11/12, 2012/2013, 393-394)
- Śliwerski, Bogusław (red.): *Pedagogika, t. 1: Podstawy nauk o wychowaniu, t. 2: Pedagogika wobec edukacji, polityki oświatowej i badań naukowych, t. 3: Subdyscypliny wiedzy pedagogicznej* [*Pädagogik, Teil 1: Grundlagen der Erziehungswissenschaften, Teil 2: Die Pädagogik und die Erziehung, Bildungspolitik und wissenschaftliche Forschung, Teil 3: Subdisziplinen pädagogischen Wissens*], Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Pedagogiczne, 2006 (*Katarzyna Szumlewicz*) (VII, 2008, 359-369)
- Spiegel, Egon: *„Lehramt Theologie – das Studium kannste vergessen". Berufseffizient elemen-tarisieren – ein hochschuldidaktischer Orientierungsrahmen* [*„Teologia dla nauczycieli – studia, które możesz sobie darować". Elementaryzacja wydajności zawodowej – ramy orientacyjne dla dydaktyki na wyższych uczelniach*], Kevelaer: Butzon & Bercker, 2003 (*Thomas Nauerth*) (1/III, 2004, 255-258)
- Stala, Józef: *Familienkatechese in Polen um die Jahrhundertwende. Probleme und Herausforderungen*, Tarnów: Wydawnictwo Biblios, 2008 (*Rafał Bednarczyk*) (10, 2011, 371-378)
- Steins, Georg (Hrsg.): *Schweigen wäre gotteslästerlich. Die heilende Kraft der Klage* [*Milczenie byłoby bluźnierstwem. Lecząca moc lamentu*], Würzburg: Echter Verlag, 2000 (*Cyprian Rogowski*) (1/III 2004, 259-260)
- Surzykiewicz, Janusz: *Agresja i przemoc w szkole. Uwarunkowania socjoekologiczne* [*Aggression und Gewalt in der Schule. Sozioökologische Bedingungen*], Warszawa: Centrum Medyczne Pomocy Psychologiczno-Pegagogicznej, 2000 (*Jarosław Michalski*) (2/II, 2003, 199-205)
- Tarnowski, Janusz (red.): *Dylematy etyczne* [*Ethische Dilemmata*], Warszawa: Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, 2008 (*Beata Chlewicka*) (VIII, 2009, 345-349)
- Tatala, Małgorzata: *Rozwój uczuć religijnych dzieci przedszkolnych* [*Die Entwicklung der religiösen Gefühle bei Vorschulkindern*], Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL, 2000 (*Cyprian Rogowski*) (1/I, 2002, 276-278)
- Tebartz-van Elst, Franz-Peter: *Gemeinde in mobiler Gesellschaft. Kontexte – Kriterien – Konkretionen* [*Parafia w społeczeństwie mobilnym. Konteksty – kryteria – konkretyzacje*] (Studien zur Theologie und Praxis der Seelsorge, 38), 2. Auflage, Würzburg: Echter, 2001 (*Michael Hochschild*) (1/II, 2003, 233-237)
- Twardowski, Jan: *Wenn du betest, atmet Gott in dir. Religiöse Lyrik mit biblischer Lesehilfe* [*Gdy modlisz się, Bóg w tobie oddycha. Poezja religijna z biblijną pomocą do czytania*], Zollikon: GTW Verlag, 1996 (*Gotthard Fuchs*) (1/III, 2004, 231-232)
- Untergaßmair, Franz Georg: *Weihnachten – Wiege des Christentums. Eine exegetisch-homiletische Handreichung* [*Boże Narodzenie – drogi chrześcijaństwa. Pomoc egzegetyczno-homiletyczna*] (Vechtaer Beiträge zur Theologie, Bd. 6), Kevelaer: Butzon & Bercker, 2001 (*Gerhard Hotze*) (1/III, 2004, 233-245)

- Weirer, Wolfgang: *Qualität und Qualitätsentwicklung theologischer Studiengänge. Evaluierungsprozesse im Kontext kirchlicher und universitärer Anforderungen aus praktisch-theologischer Perspektive* [*Jakość i rozwój jakości na kierunkach studiów teologicznych. Procesy ewaluacji w kontekście wymagań kościelnych i uniwersyteckich z perspektywy teologii praktycznej*] (Kommunikative Theologie – interdisziplinär, Bd. 2), Münster: LIT-Verlag 2004 (*Hans Mendl*) (VI, 2007, 219-221)
- Ziebertz, Hans-Georg / Kalbheim Boris / Riegel, Ulrich: *Religiöse Signaturen heute. Ein religionspädagogischer Beitrag zur empirischen Jugendforschung* [*Sygnatury religijne dziś. Przyczynek pedagogicznoreligijny do empirycznych badań nad młodzieżą*], Gütersloh/Freiburg: Gütersloher Verlagshaus / Verlag Herder, 2003 (*Grzegorz Adamczyk*) (2/III, 2004, 309-314)
- Ziebertz, Hans-Georg (Hrsg.): *Erosion des christlichen Glaubens? Umfragen, Hintergründe und Stellungnahmen zum „Kulturverlust des Religiösen"* [*Erozja wiary chrześcijańskiej? Pytania, przyczyny i opinie dotyczące „zaniku religijności"*], Münster: LIT-Verlag 2004 (*Janusz Mariański*) (2/IV, 2005, 193-200)
- Ziebertz, Hans-Georg / Riegel, Ulrich (Hrsg.): How Teachers in Europe Teach Religion. An International Empirical Study in 16 Countries, Berlin: LIT, 2009 (*Ralph Sauer*) (11/12, 2012/2013, 381-388)
- Zimmermann, Mirjam / Lindner, Heike: *Das wissenschaftliche Religionspädagogische Lexikon im Internet*, http://www.wirelex.de, 2015ff (*Linus Hauser*) (13 (2014), 289-294)

Berichte / Sprawozdania

Diepold, Klaus:

- „Schmerz und Sehnsucht unserer Kinder und Jugendlichen als didaktischer Suchschlüssel existentiell relevanter Themen interkulturellen religiösen Lernens". Bericht über ein internationales Symposion (1/II, 2003, 257-261)
- „Ból i tęsknota naszych dzieci i młodzieży jako dydaktyczny klucz do poszukiwania egzystencjalnie relewantnych tematów religijnego uczenia się w kontekście międzykulturowym". Sprawozdania z międzynarodowego sympozjum (1/II, 2003, 257-261)
- Internationales ökumenisches religionspädagogisches Symposion in Sofia (Bulgarien) (1/IV, 2005, 285-288)
- Międzynarodowe Ekumeniczne Sympozjum Pedagogicznoreligijne w Sofii (Bułgarien) (1/IV, 2005, 285-288)

Feszczyn, Iwona:

- Seminarium Europejskie: Polityka pracy. Przyczynek do redukcji bezrobocia w rozszerzającej się Europie (06-10 lipca 2005) (2/IV, 2005, 218-220)
- Europäisches Seminar: Arbeitspolitik. Ein Beitrag zur Reduzierung der Arbeitslosigkeit im erweiterten Europa (6.-10. Juli 2005) (2/IV, 2005, 218-220)

Groß, Engelbert:

- 20-jähriges Jubiläum: „Eine-Welt-Religionspädagogik" (VII, 2008, 371-375)
- Jubileusz 20-lecia projektu badawczego „Ogólnoświatowa pedagogika religii" (VII, 2008, 371-375)
- Katechetischer Kongress 1960 in Eichstätt: Goldenes Jubiläum (10, 2011, 401-404
- Kongres katechetyczny 1960 w Eichstätt: złoty jubileusz (10, 2011, 401-404)

König, Klaus:

- Interreligiöse, interkulturelle und Eine-Welt-Religionspädagogik (1/II, 2003, 262-267)
- Międzyreligijna, międzykulturowa i globalna („jeden świat") pedagogika religii (1/II, 2003, 262-267)

Kustra, Czesław:

- „Pedagogika wobec nowych wspólnot i różnic w jednoczącej się Europie". IV Ogólnopolski Zjazd Pedagogiczny, Olsztyn 20-22 września 2001 roku (1/II, 2003, 268-275)
- „Die Pädagogik angesichts der neuen Gemeinschaften und der Unterschiede im sich vereinigenden Europa". 4. Gesamtpolnischer Pädagogischer Kongreß in Olsztyn, 20.-22. September 2001 (1/II, 2003, 268-275)

Lesch, Karl Josef:

- Wer wird unseren Enkelkindern von Gott erzählen? Religionslehrertag zur Tradierungskrise des Glaubens an der Hochschule Vechta (1/IV, 2005, 277-284)
- Kto opowie naszym wnukom o Bogu? Zjazd nauczycieli religii w Wyższej Szkole Vechta nt. kryzysu przekazu wiary (1/IV, 2005, 277-284)

Maltrovsky, Eva:

- Grenzüberschreitendes Lernen. Die Aufgabe von Schule und Religion(en) in der EU angesichts der Globalisierung (2/III, 2004, 327-333)
- Transgraniczne uczenie się. Zadanie szkoły i religii (jednej i wielu) w UE w obliczu globalizacji (2/III, 2004, 327-333)

Nowak, Władysław:

- VI Dni Interdyscyplinarne Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie: Sekty jako wyzwanie społeczne i religijne (14-15 października 2005) (2/IV, 2005, 211-215)
- VI. Interdisziplinäre Tage an der Theologischen Fakultät der Ermländisch-Marurischen Universität (UWM) in Olsztyn: Die Sekten als soziale und religiöse Herausforderung (14.-15. Oktober 2005) (2/IV, 2005, 211-217)

Reese, Annegret:

- Jeder baut am eigenen Turm? „Auf welchem gemeinsamen Boden stehen die Geschlechter-türme im religionspädagogischen San Gimignano? Zur Frage nach der Identität des Faches und der eigenen Forschungsposition. Jahreskongress des Arbeitskreises „Katholische Religions-pädagogik und Katechetik": „Religionspädagogik: Wissenschaftstheorie, Interdisziplinarität, Forschungspolitik". Eine Nachlese (2/II, 2003, 219-237)
- Czy każdy buduje swoją własną wieżę? „Na jakim wspólnym gruncie stoją wieże rodowe w pedagogicznoreligijnym San Gimignano?" Pytania o tożsamość przedmiotu i własną pozycję badawczą. Kongres grupy roboczej „Katolicka Pedagogika Religii i Katechetyka" pt. „Pedagogika religii: teoria nauki, interdyscyplinarność, polityka badawcza". Pokłosie (2/II, 2003, 219-237)

Rogowski, Cyprian / Wagner, Dieter:

- „Katecheza dorosłych w teorii i praktyce. Impulsy – wyzwania – perspektywy". Sympozjum Zakładu Katechetyki i Pedagogiki Religii Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie (1/I, 2002, 289-294)
- „Erwachsenenkatechese in Theorie und Praxis. Impulse – Herausforderungen – Perspektiven". Tagung des Lehrstuhls für Katechetik und Religionspädagogik am Fachbereich Theologie an der Ermländisch-Masurischen Universität in Olsztyn (1/I, 2002, 289-294)

Rogowski, Cyprian:

- Aktualne problemy badawcze polskiej i niemieckiej pedagogiki religii (9, 2010, 459-472)
- Aktuelle Forschungsschwerpunkte deutsch-polnischer Religionspädagogik (9, 2010, 459-472)

Sauer, Ralph:

- Zum Gedenken an Prof. Dr. Janusz Tarnowski (11/12, 2012/2013, 409-412)
- Wspommienie o prof. dr. Januszu Tarnowskim (11/12, 2012/2013, 409-412)
- In Memorial of Prof. Dr. Janusz Tarnowski

Śliż, Beata:

- Olsztyn – Vechta (Niemcy): różnica i wspólnota doświadczeń. Seminarium naukowe (7-11 listopada (2006) (VI, 2007, 225-231)
- Olsztyn – Vechta (Deutschland): Unterschiedliche und gemeinsame Erfahrungen. Wissenschaftliches Seminar (7.-11. November 2006) (VI, 2007, 225-231)

Spiegel, Egon:

- Elementarisieren in der universitären Lehrerausbildung (1/I, 2002, 295)
- Elementaryzowanie w uniwersyteckim kształceniu nauczycieli (1/I, 2002, 295)

Thyen, Alexandra:

- Deutsch-Polnisches Seminar Allenstein/Olsztyn. Thema: Friedenserziehung in Europa (1/III, 2004, 263-266
- Polsko-niemieckie seminarium w Olsztynie na temat wychowania do pokoju w Europie (1/III, 2004, 263-266)

Untergaßmair, Franz Georg:

- Projekt „Elementarisierung". Zwischen Theorie und Praxis – Chancen und Grenzen der Elementarisierung im Lehramtsstudium „Katholische Theologie" (1/II, 2003, 276-278)
- Projekt „elementaryzacja". Między teorią a praktyką – szanse i granice elementaryzacji w ramach studiów nauczycielskich teologii katolickiej (1/II, 2003, 276-278)

Wagner, Dieter:

- „Ein gesprächssüchtiges Buch". Kurzbericht über den Tag der Katechese der Diözese Fulda 2003 (1/III, 2004, 267-269)
- „Księga pragnąca rozmowy". Krótkie sprawozdanie na temat Dnia Katechetycznego w diecezji Fulda w 2003 r. (1/III, 2004, 267-269

Witaszek, Gabriel:

- „Miłość charytatywna i sprawiedliwość dla dobra wspólnego". Kronika XXII Kongresu Narodowego Włoskiego Stowarzyszenia Teologicznego Sekcji Teologii Moralnej, Pescara, 8-11 września 2008 (VIII, 2009, 361-365)
- „Caritative Liebe und Gerechtigkeit für das Gemeinwohl". Chronik des 22. Nationalkongresses der Italienischen Theologischen Vereinigung, Sektion Moraltheologie, Pescara, 8.-11. September 2008 (VIII, 2009, 361-365)

Zwergel, Herbert A.:

- Das 14. Deutsch-italienische Treffen "Kulturelles Gedächtnis in den Religionen im Horizont eines vereinten Europas" (Berlin, 18.-22. September 2005) (V, 2006, 247-268)
- 14. niemiecko-włoska konferencja „Pamięć kulturowa w religiach zjednoczonej Europy" (Berlin, 18-22 września 2005) (V, 2006, 247-268)

Editorial and Table of Contents

KERYKS

International Pedagogic-Religious Review published by Theology Faculty of the University of Warmia and Mazury in Olsztyn,

Institut für Katholische Theologie der Hochschule Vechta – Lehrstuhl für Praktische Theologie: Reli-gionspädagogik und Pastoraltheologie,

Institut für Religionspädagogik und Katechetik der Katholisch-Theologischen Fakultät der Universität in Wien,

Pädagogische Hochschule in Karlsruhe

Directions for Contributors

Informationen für Autoren/innen

Sollten Sie Interesse daran haben, an der religionspädagogischen Fachzeitschrift KERYKS durch die Veröffentlichung eines eigenen Beitrages mitzuwirken, bitten wir Sie um Beachtung der folgenden Punkte:

- Als bilinguales religionspädagogisches Diskussionsforum verortet sich die Zeitschrift KERYKS mit Beiträgen entsprechender Relevanz ausdrücklich **international**, **interkulturell** (einschließlich interreligiös/interkonfessionell) sowie **interdisziplinär**.
- Beiträge können in englischer, deutscher oder polnischer **Sprache** eingereicht werden.
- Der von Ihnen vorgelegte Beitrag wird von Experten/innen anonym begutachtet (**peer review**). Danach kann er ohne Begründung zurückgewiesen, zur Überarbeitung zurückgegeben oder ohne Auflage angenommen werden. Dieses gilt auch für angeforderte Beiträge.
- KERYKS veröffentlicht in der Regel **nur Originalbeiträge**, die nicht bereits an anderer Stelle erschienen sind.
- Um die Anonymisierung des Begutachtungsverfahrens gewährleisten zu können, sind Manuskripte mit einem gesonderten **Deckblatt** einzureichen (dieses wird vor der Weitergabe an einen Gutachter / eine Gutachterin entfernt). Dem Deck-

blatt sind folgende Angaben zu entnehmen: Akademische Grade, Vorname und Name des Autors / der Autorin bzw. der Autoren/innen, die Dienst- und Privatanschriften sowie Telefon- und Faxverbindung, Emailverbindung und – im Interesse einer optimalen Erreichbarkeit – eine Handynummer.

- Unverlangte **Manuskripte** sind per Email an den **Hauptschriftleiter**, Prof. Dr. Cyprian Rogowski (cyprianrogowski@wp.pl) zu senden. Beiträge, die einem Themenschwerpunkt gelten und dafür eigens angefordert worden sind, sind dem **Redakteur** der speziellen Nummer sowie dem Hauptschriftleiter vorzulegen.
- Die **Länge der Beiträge** sollte (einschließlich Fußnoten) in der Regel bei 5-10 Seiten à 1.800 Zeichen (inklusive Leerzeichen), in Ausnahmefällen und nach Absprache bei 10-15 Seiten, liegen. Beachten Sie bitte, dass sich die Seiten durch die Übersetzung verdoppeln. Die Beiträge sind **unformatiert** einzureichen.
- Jeder deutsche Beitrag erscheint in polnischer Übersetzung, jeder polnische in deutscher Übersetzung. Englischsprachige Beiträge werden ohne Übersetzung ins Deutsche bzw. Polnische veröffentlicht. **Übersetzungen** sind kostenpflichtig. Für die Durchführung der Übersetzung durch erfahrene Übersetzer/innen sorgt KERYKS. Die Übersetzungs- und Bearbeitungskosten von zurzeit 25,00 € pro Seite (1.800 Zeichen inkl. Leerzeichen) trägt der jeweilige Autor bzw. die jeweilige Autorin selbst. Sie werden von uns in Rechnung gestellt. In Ausnahmefällen und nach Absprache akzeptieren wir auch von Ihnen mitgelieferte Übersetzungen.
- Bitte stellen Sie Ihrem Beitrag eine ca. fünf- bis achtzeilige **Zusammenfassung** (Summary, Abstract) voran. Diese und die von Ihnen vorgeschlagenen 4 bis 8 **Schlüsselwörter** (Keywords) sowie die **Überschrift** ihres Beitrages sind durch Sie selbst bzw. einen/e durch Sie beauftragte(n) Übersetzer/in ins Englische zu übersetzen.
- Bitte denken Sie daran, Ihrem Beitrag ein aktuelles **Foto** von Ihnen (digitalisierte Porträtaufnahme in möglichst hoher Auflösung) beizulegen sowie **Angaben zu Ihrer Person** (Titel, berufliche Position, Arbeits- bzw. Forschungsschwerpunkte) am Ende Ihres Beitrages zu machen. Diese Angaben erbitten wir (siehe oben zur Anonymisierung im Rahmen des Peer-Review-Verfahrens) auf einem separaten Blatt.

Beispiele:

Rogowski, Cyprian

Prof. Dr. theol. habil., Lehrstuhl für Religionspädagogik, Theologische Fakultät, Universität Olsztyn, Polen. *Arbeits- bzw. Forschungsschwerpunkte*: Religion und Religiosität in religionspädagogischer Sicht, vergleichende (interdisziplinäre) Religionspädagogik

Spiegel, Egon

Prof. Dr. theol. habil., Dipl. theol., Dipl. pol., Pastoralreferent, Lehrstuhl für Praktische Theologie: Religionspädagogik und Pastoraltheologie, Institut für Katholi-

sche Theologie, Universität Vechta, Deutschland. *Arbeits- bzw. Forschungsschwerpunkte*: Soziotheologie, Korrelative Symboldidaktik, Friedenspädagogik

Stroß, Annette Miriam

Prof. Dr. phil. habil., M.A., Lehrstuhl für Allgemeine Erziehungswissenschaft und Gesundheits-pädagogik, Fakultät I, Institut für Bildungswissenschaft, Pädagogische Hochschule Karlsruhe, Deutschland. *Arbeits- bzw. Forschungsschwerpunkte:* Bildungs- und Erziehungstheorien, pädagogische Wissenschaftsgeschichte, Gesundheitspädagogik/-wissenschaften, Frühpädagogik

- Einer **Rezension** fügen Sie bitte das gescannte Cover (in TIFF oder JPG) bei.
- Für die **Gliederung** der Beiträge bevorzugen wir die Zählung mit arabischen Ziffern, also 1, 1.1, 1.1.1 usw. Beachten Sie, dass der letzten Ziffer jeweils kein Punkt folgt.
- Die bibliografischen Angaben stehen in **Fußnoten**. Diese enthalten kurze Weiterführungen oder Erläuterungen und dienen dem Nachweis der Literatur. Sie sind im Text – je nach Funktion – unterschiedlich zu platzieren. Bitte helfen Sie uns, aufwendige Korrekturen zu vermeiden, indem Sie sich an den folgenden Beispielen orientieren:
- In der Religionspädagogik wird unterschieden zwischen Religionsunterricht und Katechese.[1]
- *In diesem Fall beinhaltet die Fußnote eine Erläuterung zur Aussage des gesamten Satzes bzw. eine bibliografische Angabe zur gesamten Aussage.*
- In der Religionspädagogik wird unterschieden zwischen Religionsunterricht und Katechese[1].
- *Die Fußnote beinhaltet eine Erläuterung zum speziellen Begriff „Katechese" bzw. eine bibliografische Angabe zu der mit dem Begriff „Katechese" bezeichneten Sache.*
- „In der Religionspädagogik wird unterschieden zwischen Religionsunterricht und Katechese."[1]
- *In diesem Fall wird in der Fußnote die Literatur nachgewiesen, der dieses Zitat – ein vollständiger Satz – entnommen wurde.*
- Entgegen der Annahme, dass Religionspädagogik nichts anderes sei als Katechetik, trifft Hans Meyer „für die Religionspädagogik die Unterscheidung zwischen Religionsunterricht und Katechese"[1].
- *Das unmittelbar hinter der Abführung und noch vor dem Schlusspunkt zu platzierende Fußnotenzeichen verweist auf eine Fußnote, in der auf den genauen Fundort der Aussage verwiesen wird. Die Formulierung der ersten Satzhälfte ist davon unberührt.*
- Entgegen der Annahme, dass Religionspädagogik nichts anderes sei als Katechetik,[1] wird in der Religionspädagogik seit vier Jahrzehnten zwischen Religionsunterricht und Katechese bzw. Katechetik als zwei voneinander zu unterscheidenden Handlungsfeldern gesprochen.

- *In diesem Fall bezieht sich die in der Fußnote gemachte Erläuterung bzw. die dort zu findende Literaturangabe auf den durch Komma abgetrennten gesamten ersten Satzteil.*
- Nachdem Sie im Fußnotenapparat erstmals eine Quelle vollständig angegeben haben, arbeiten Sie im Folgenden mit dem Nachnamen des Autors und einem **Kurztitel** seines Beitrages bzw. Buches weiter. Beispiel: Rogowski, Cyprian: Pedagogika religii. Podręcznik akademicki, Toruń: Adam Marszałek, 2011, 523, an späteren Stellen lediglich Rogowski, Pedagogika religii, 235.
- Zwischen **Seitenzahlen** (Beispiel 145-152) steht ein (kurzer) Trennstrich und kein (langer) Gedankenstrich. Dasselbe gilt für den Strich zwischen **Jahreszahlen** (Beispiel: 1972-1978). **Verlagsorte**, wie etwa im Falle des Verlages Herder, werden durch (kurze) Trennstriche voneinander abgesetzt (Beispiel: Freiburg i.Br.-Basel-Wien).
- Um die **bibliografischen Angaben** in den einzelnen Beiträgen weitestgehend zu vereinheitlichen, bitten wir Sie, sich bei Ihren Angaben an folgenden Beispielen zu orientieren:
- bei **Monografien**

ROGOWSKI, CYPRIAN: Pedagogika religii. Podręcznik akademicki, Toruń: Adam Marszałek, 2011

STROSS, ANNETTE M.: Reflexive Gesundheitspädagogik. Interdisziplinäre Zugänge – erziehungswissenschaftliche Perspektiven, Münster: LIT, 2009

SPIEGEL, EGON: Gewaltverzicht. Grundlagen einer biblischen Friedenstheologie, Kassel: WeZuCo, 2. Aufl. 1987

Die Titel der benutzten/zitierten Beiträge werden vom Nachnamen und Vornamen des Autors bzw. der Autorin durch einen Doppelpunkt (nicht durch ein Komma) abgetrennt. Literaturangaben beinhalten immer ausgeschriebene Vornamen und neben dem Titel auch den Untertitel. Dem Doppelpunkt hinter dem Verlagsort folgt der Name des Verlags.

- im Falle einer **Herausgeberschaft**

ROGOWSKI, CYPRIAN (red.): Leksykon Pedagogiki Religii. Podstawy – Koncepcje – Perspektywy, Warszawa: Wydawnictwo Księży Webistów Verbinum, 2007

STROSS, ANNETTE M. / SPIEGEL, EGON (Hrsg.): Qualität in Kindertagesstätten – Professionalisierung von Erzieherinnen. Zwei Regionalstudien, Münster: LIT, 2011

Autoren(innen)namen werden durch Schrägstrich (und nicht durch Komma oder ähnliches)

voneinander getrennt. Vor und hinter dem Schrägstrich ist jeweils ein Leerzeichen zu setzen.

Herausgeber kürzen wir ab mit Hrsg. (nicht Hg.).

- bei **Zeitschriftenangaben**

ROGOWSKI, CYPRIAN: Model szkolnego nauczania religii a budowanie społeczeństwa obywatelskiego, w: KERYKS 8 (2009) 253-269

SPIEGEL, EGON: Induktive Gott-Rede. Skizze einer korrelativen Symboldidaktik, in: KERYKS 4 (2005) 165-189

Die Ziffer 4 bezeichnet den Jahrgang. In der Klammer steht das Erscheinungsjahr. Die Seiten werden ohne(!) davorstehendes S. (für Seite) und auch ohne (!) Komma hinter der Klammer angeschlossen. Also weder 4 (2005) S. 165-189 noch 4 (2005), 165-189.

STROSS, ANNETTE M.: Von der Gesundheitserziehung Erster Ordnung zur Gesundheitserziehung Zweiter Ordnung. Plädoyer für einen Perspektivenwechsel, in: Prävention 29 (2/2006) 3-6

Gibt es mehrere Hefte in einem Jahrgang und werden deren Seiten nicht durchgezählt, sondern beginnen mit jedem neuen Heft bei Seite 1, wird die Heftnummer in die Klammer mit hineingenommen und durch einen Schrägstrich von der Jahreszahl abgetrennt. Zeitschriften werden ohne Untertitel angegeben (im vorliegenden Fall würde die Angabe mit Untertitel lauten: Der pädagogische Blick. Zeitschrift für Wissenschaft und Praxis in pädagogischen Berufen). Im Falle von KERYKS verzichten wir auf den Untertitel: Religionspädagogisches Forum international – interkulturell – interdisziplinär.

- bei **Buchbeiträgen**

ROGOWSKI, CYPRIAN: Wymiar społeczno-eklezjalny edukacji osób z niepełnosprawnością, w: Kosakowski, Czesław / Rogowski, Cyprian (red.): Wielowymiarowość edukacji osób z niepełnosprawnością, Olsztyn: UWM, 2005, 15-22

STROSS, ANNETTE M.: Der Bildungsbegriff im 21. Jahrhundert. Zwischenbilanz zu einer Denkfigur, in: Bernstorff, Florian / Ledl, Andreas / Schlüter, Steffen (Hrsg.): Kontextualisierungen. Festschrift für Alfred Langewand zum 60. Geburtstag, Berlin: LIT, 2010, 243-257

Wird ein Band von mehreren Autoren/innen herausgegeben, werden alle genannt. Vornamen werden auch bei Herausgebern/innen nicht abgekürzt. Die Namen der Herausgeber/innen werden durch Schrägstrich voneinander getrennt. Seiten werden ohne vorangestelltes S. (für Seite) angegeben.

SPIEGEL, EGON: Religionspädagogischer Brückenschlag zwischen Polen und Deutschland vor dem Hintergrund kirchlicher und staatlicher Versöhnung, in: Boll, Friedhelm / Wysocki, Wieslaw / Ziemer, Klaus (Hrsg. unter Mitarbeit von Thomas Roth): Versöhnung und Politik. Polnisch-deutsche Versöhnungsinitiativen der 1960er-Jahre und die Entspannungspolitik, Bonn: Dietz, 2009, 366-376

- bei **Lexikonartikeln**

ROGOWSKI, CYPRIAN: Zasada korelacji, in: Rogowski, Cyprian (red.): Leksykon Pedagogiki Religii. Podstawy – Koncepcje – Perspektywy, Warszawa: Wydawnictwo Księży Webistów Verbinum, 2007, 894-895

SPIEGEL, EGON: Beziehung, in: Mette, Norbert / Rickers, Folkert (Hrsg.): Lexikon der Religionspädagogik, Bd. 1, Neukirchen-Vluyn: Neukirchener, 2001, 161-165

Dem Titel des Beitrags folgt, durch Komma abgetrennt, ein kleines „in" und diesem ein Doppelpunkt.

STROSS, ANNETTE M.: Wissensgesellschaft, in: Horn, Klaus-Peter / Kemnitz, Heidemarie / Marotzki, Winfried / Sandfuchs, Uwe (Hrsg.): Lexikon Erziehungswissenschaft, Bd. 3, Bad Heilbrunn: Klinkhardt, 2012, 429-430

Es sind alle Herausgeber eines Lexikons mit Nachnamen und Vornamen zu nennen.

- bei **Rezensionen**

ROGOWSKI, CYPRIAN (Rez): Mariański, Janusz: Emigracja z Kościoła? Religijność młodzieży polskiej w warunkach zmian społecznych, Lublin: KUL, 2008, w: KERYKS 8 (2009) 342-344

STROSS, ANNETTE M. (Rez.): Imboden, Monika: Die Schule macht gesund. Die Anfänge des schulärztlichen Dienstes der Stadt Zürich und die Macht hygienischer Wissensdispositive in der Volksschule 1860-1900, Zürich: Chronos, 2003, in: Zeitschrift für pädagogische Historiographie 10 (2004) 41-42

STROSS, ANNETTE M. (Rez.): Horn, Klaus-Peter: Erziehungswissenschaft im 20. Jahrhundert. Zur Entwicklung der sozialen und fachlichen Struktur derDisziplin von der Erstinstitutionalisierung bis zur Expansion, mit einem-Vorwort von H.-E. Tenorth. Bad Heilbrunn/Obb.: Julius Klinkhardt, 2003, in: Erziehungswissenschaftliche Revue (EWR) 3 (4/2003), in: http://www.klinkhardt.de /ewr/78151271.htm (Abruf: 05.02.2004)

SPIEGEL, EGON (Rez.): Betting, Stefan: Die Kultur des Friedens im Religionsunterricht mit Schülern im Förderschwerpunkt Lernen, Essen: Die blaue Eule, 2005, in: Religionspädagogische Beiträge 58/2007, 133-134

- Dem Beitrag wird **keine Literaturliste** angefügt. Alle Literaturangaben erfolgen im Rahmen von (End-)Fußnoten (bei erster Nennung vollständig, bei wiederholter Nennung in Form eines Kurztitels, siehe oben).
- Für die **Namen der Autoren/innen** in den Fußnoten sind **Großbuchstaben** zu verwenden.

Informacja dla autorów

Jeśli ktoś z Państwa ma zamiar opublikować tekst naukowy na łamach czasopisma KERYKS, Redakcja prosi o zastosowanie się do poniższych wymagań:

- KERYKS jako dwujęzyczne czasopismo pedagogicznoreligijne, podejmuje dyskurs naukowy w ramach artykułów, które mają charakter **międzynarodowy** i **międzykulturowy** (w tym międzyreligijny/międzykonfesyjny), jak również **interdyscyplinarny**.
- Artykuły mogą być dostarczane w językach: angielskim, niemieckim lub polskim.

- Przedłożony przez autorów artykuł przekazywany jest w sposób anonimowy uznanym ekspertom do recenzji (**peer review**), po czym może być on zwrócony bez uzasadnienia, bądź też odesłany autorowi do przeredagowania, bądź też przyjęty bez zastrzeżeń. To samo dotyczy także artykułów zamówionych przez Redakcję.
- KERYKS publikuje z reguły tylko artykuły **oryginalne**, które nie zostały opublikowane w innych czasopismach
- Aby zachować anonimowość na etapie recenzowania artykułu, Redakcja przekazuje recenzentowi tekst bez danych osobowych. Niemniej jednak na stronie tytułowej autor powinien zamieścić następujące dane: stopień naukowy, imię i nazwisko, adres służbowy i prywatny, numer telefonu i ewentualnie faxu, adres mailowy, a także dla optymalnej łączności z autorem – numer telefonu komórkowego.
- Niezamówione **materiały** prosimy przesyłać na adres mailowy **Redaktora Naczelnego**, ks. prof. dra hab. Cypriana Rogowskiego (cyprianrogowski@wp.pl), artykuły zamówione w ramach określonej problematyki – na adres Redaktora Numeru Specjalnego, jak również Redaktora Naczelnego.
- **Objętość artykułów** łącznie z przypisami z reguły nie może przekraczać 10 stron, 1800 znaków na stronie (łącznie ze spacjami); w wyjątkowych przypadkach (po konsultacji) – nie może przekroczyć 15 stron. Ograniczenie to wynika z faktu, iż w czasopiśmie zamieszczane są 2 wersje – w języku polskim i niemieckim. Artykułów prosimy **nie formatować**.
- Każdy artykuł w języku niemieckim tłumaczony jest na język polski i każdy polski – na język niemiecki. Artykuły nadesłane w języku angielskim będą opublikowane bez tłumaczenia. **Koszt przekładu** pokrywa autor – z zastrzeżeniem, iż Redakcja wskazuje doświadczonego tłumacza, współpracującego z czasopismem KERYKS. Koszty tłumaczenia i przygotowania do publikacji obecnie wynoszą 25 Euro za stronę 1800 znaków (łącznie ze spacjami). Autor otrzymuje rachunek. W wyjątkowych przypadkach Redakcja może przyjąć również artykuł przetłumaczony we własnym zakresie, jeśli przekład nie będzie budził zastrzeżeń.
- Każdy artykuł powinien być przez autora uzupełniony **streszczeniem** (od 5 do 8 wierszy) oraz słowami kluczowymi (od 4 do 8). Autor powinien też dołączyć angielską wersję **tytułu**, streszczenia oraz słów kluczowych.
- Do artykułu autor dołącza w formie elektronicznej aktualne, profesjonalne **zdjęcie** (tzn. jak do dowodu osobistego). W oddzielnym pliku, ze względu na zachowanie anonimowości przy recenzowaniu, powinien nadesłać swoje **dane osobowe** (stopień naukowy, miejsce pracy wraz z zajmowanym stanowiskiem i najważniejsze obszary badawcze).

Przykłady:

Rogowski, Cyprian

Prof. dr hab., Kierownik Katedry Pedagogiki Religii na Wydziale Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. *Główne obszary badań*: fenomen religii

i religijności w perspektywie pedagogicznoreligijnej, porównawcza (interdyscyplinarna) pedagogika religii

Spiegel, Egon

Prof. dr hab., teolog i politolog, referent pastoralny, Kierownik Katedry Teologii Praktycznej: pedagogika religii i teologia pastoralna, Instytut Teologii Katolickiej na Uniwersytecie w Vechcie (Niemcy). *Główne obszary badań*: socjoteologia, korelacyjna dydaktyka symboliczna, pedagogika pokoju

Stroß, Annette Miriam

Prof. dr hab., M.A., Kierownik Katedry Nauk o Wychowaniu i Pedagogiki Prozdrowotnej w Instytucie Nauki o Kształceniu Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Karlsruhe (Niemcy). *Główne obszary badań*: teorie kształcenia i wychowania, historia nauk o wychowaniu, pedagogika prozdrowotna i nauki zajmujące się problematyką zdrowia, pedagogika wczesnoszkolna

- Do **Działu Recenzji** prosimy o przysłanie tekstu wraz z zeskanowaną okładką recenzowanej książki (w formacie TIFF lub JPG).
- W **strukturze** artykułu Redakcja prosi o zastosowanie podziału, używając cyfr arabskich, np. 1, 1.1, 1.1.1, itd. Należy zwrócić uwagę, że ostatnia cyfra nie kończy się kropką.
- Dane bibliograficzne zamieszczane są w **przypisach** na końcu artykułu. Mogą zawierać krótki komentarz i służą jako dowód cytowanej literatury. W tekście umieszczane są różnie – w zależności od funkcji, jaką pełnią. Aby uniknąć żmudnej korekty, podajemy dla orientacji następujące przykłady:
- W pedagogice religii rozróżnia się między lekcją religii i katechezą.[1]
- W tym przypadku przypis dotyczy wyjaśnienia wypowiedzi zawartej w całym zdaniu, względnie danej bibliograficznej odnoszącej się do całej wypowiedzi.
- W pedagogice religii rozróżnia się między lekcją religii i katechezą[1].
- W tym przypadku przypis dotyczy wyjaśnienia samego pojęcia „katecheza", względnie danej bibliograficznej odnoszącej się do tego pojęcia.
- „W pedagogice religii rozróżnia się między lekcją religii i katechezą."[1]
- W tym przypadku przypis uwzględnia literaturę, z której całe zdanie zostało zaczerpnięte.
- Odnosząc się do poglądu, że pedagogika religii jest niczym innym jak katechetyka, Hans Meyer twierdzi, że „dla pedagogiki religii istotna jest różnica zachodząca między lekcją religii i katechezą"[1].
- *W tym przypadku na końcu zdania cudzysłów jest przed kropką, co wskazuje na przypis, w którym chodzi o dokładne przywołanie wypowiedzi, przy czym nie dotyczy on pierwszej części zdania (czyli przypis dotyczy tylko cytowanego tekstu)*
- Odnosząc się do poglądu, że pedagogika religii jest niczym innym jak katechetyka[1], należy zauważyć, że już od dziesiątków lat w pedagogice religii rozróżnia się między lekcją religii i katechezą, bądź katechetyką, jako dwoma odrębnymi obszarami.

- *W tym przypadku wyjaśnienie względnie dane bibliograficzne, zawarte w przypisie, po którym jest przecinek, odnosi się tylko do pierwszej części zdania.*
- W przypisach, cytując po raz pierwszy określone źródło bibliograficzne, podajemy pełne dane. Przykład: Rogowski, Cyprian: Pedagogika religii. Podręcznik akademicki, Toruń: Adam Marszałek, 2011, 523, w kolejnych cytowaniach tego samego źródła stosujemy **skróconą wersję**: Rogowski, Pedagogika religii, 235.
- Przy podawaniu **zakresu stron** (*przykład* 145-152) stosujemy krótką kreskę bez spacji (nie mylić z myślnikiem). To samo tyczy się czasokresu (*przykład* 1972-1978). W przypadku więcej niż jednego miejsca wydania stosujemy również krótkie kreski, tzw. dywizy (przykład*:* Freiburg i. Br.-Basel-Wien).
- Aby ujednolicić **dane bibliograficzne** w poszczególnych artykułach, podajemy dla orientacji następujące przykłady:

Monografie

ROGOWSKI, CYPRIAN: Pedagogika religii. Podręcznik akademicki, Toruń: Adam Marszałek, 2011

STROSS, ANNETTE M.: Reflexive Gesundheitspädagogik. Interdisziplinäre Zugänge – erziehungswissenschaftliche Perspektiven, Münster: LIT, 2009

SPIEGEL, EGON: Gewaltverzicht. Grundlagen einer biblischen Friedenstheologie, Kassel: WeZuCo, 2. Aufl. 1987

Tytuł cytowanych źródeł poprzedza nazwisko i pełne imię autora, po którym jest dwukropek (nie ma przecinka). Obok tytułu głównego podajemy również podtytuł. Miejsce wydania kończy się dwukropkiem, po czym następuje nazwa wydawcy. Proszę zauważyć, że po roku wydania nie ma kropki.

Prace zbiorowe

ROGOWSKI, CYPRIAN (red.): Leksykon Pedagogiki Religii. Podstawy – Koncepcje – Perspektywy, Warszawa: Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, 2007

STROSS, ANNETTE M. / SPIEGEL, EGON (Hrsg.): Qualität in Kindertagesstätten – Professionalisierung von Erziehrinnen. Zwei Regionalstudien, Münster: LIT, 2011

Nazwiska autorów nie są oddzielone przecinkiem lub innym znakiem, lecz ukośnikiem. Przed i po ukośniku jest spacja. Praca w języku niemieckim pod redakcją oznaczona jest Hrsg, a nie Hg.

Czasopisma

ROGOWSKI, CYPRIAN: Model szkolnego nauczania religii a budowanie społeczeństwa obywatelskiego, w: KERYKS 8 (2009) 253-269

SPIEGEL, EGON: Induktive Gott-Rede. Skizze einer korrelativen Symboldidaktik, in: KERYKS 4 (2005) 165-189

Cyfra 4 oznacza rocznik, w nawiasie podaje się rok wydania, następnie numery stron (przy zakresie stron nie ma litery „s". Nie ma również przecinków ani kropki na końcu.

STROSS, ANNETTE M.: Von der Gesundheitserziehung Erster Ordnung zur Gesundheitserziehung Zweiter Ordnung. Plädoyer für einen Perspektivenwechsel, in: Prävention 29 (2/2006) 3-6

Jeśli w danym roku wydawanych jest więcej niż jeden zeszyt i numeracja stron nie jest kontynuowana, lecz każdy zeszyt rozpoczyna się od strony pierwszej, to w nawiasie podaje się numer zeszytu i rok wydania, rozdzielając je ukośnikiem. Tytuł czasopisma podajemy bez podtytułu (w tym konkretnym przypadku dane z podtytułem byłyby następujące: Der pädagogische Blick. Zeitschrift für Wissenschaft und Praxis in pädagogischen Berufen). W przypadku czasopisma KERYKS nie podajemy podtytułu: Religionspädagogisches Forum international – interkulturell – interdisziplinär.

Publikacje książkowe pod redakcją kilku autorów

ROGOWSKI CYPRIAN: Wymiar społeczno-eklezjalny edukacji osób z niepełnosprawnością, w: Kosakowski, Czesław / Rogowski, Cyprian (red.): Wielowymiarowość edukacji osób z niepełnosprawnością, Olsztyn: UWM, 2005, 15-22

STROSS, ANNETTE M.: Der Bildungsbegriff im 21. Jahrhundert. Zwischenbilanz zu einer Denkfigur, in: Bernstorff, Florian / Ledl, Andreas / Schlüter, Steffen (Hrsg.): Kontextualisierungen. Festschrift für Alfred Langewand zum 60. Geburtstag, Berlin: LIT, 2010, 243-257

W tym przypadku podajemy nazwiska wszystkich autorów oraz pełne ich imiona, oddzielone ukośnikiem. Przed numerami stron nie stawia się litery „s".

SPIEGEL, EGON: Religionspädagogischer Brückenschlag zwischen Polen und Deutschland vor dem Hintergrund kirchlicher und staatlicher Versöhnung, in: Boll, Friedhelm / Wysocki, Wieslaw / Ziemer, Klaus (Hrsg. unter Mitarbeit von Thomas Roth): Versöhnung und Politik. Polnisch-deutsche Versöhnungsinitiativen der 1960er-Jahre und die Entspannungspolitik, Bonn: Dietz, 2009, 366-376.

Artykuły w leksykonach

ROGOWSKI, CYPRIAN: Zasada korelacji, w: Rogowski, Cyprian (red.): Leksykon Pedagogiki Religii. Podstawy – Koncepcje – Perspektywy, Warszawa: Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, 2007, 894-895

SPIEGEL, EGON: Beziehung, in: Mette, Norbert / Rickers, Folkert (Hrsg.): Lexikon der Religionspädagogik, Bd. 1, Neukirchen-Vluyn: Neukirchener, 2001, 161-165

Po tytule artykułu jest przecinek, a po nim jest litera „w" z dwukropkiem.

STROSS, ANNETTE M.: Wissensgesellschaft, in: Horn, Klaus-Peter / Kemnitz, Heidemarie / Marotzki, Winfried / Sandfuchs, Uwe (Hrsg.): Lexikon Erziehungswissenschaft, Bd. 3, Bad Heilbrunn: Klinkhardt, 2012, 429-430

Jeśli leksykon jest pod redakcją więcej niż jednego autora, to podajemy nazwiska i pełne imiona wszystkich redaktorów.

Recenzje

ROGOWSKI, CYPRIAN (Rec): Mariański, Janusz: Emigracja z Kościoła? Religijność młodzieży polskiej w warunkach zmian społecznych, Lublin: KUL, 2008, w: KERYKS 8 (2009) 342-344

STROSS, ANNETTE M. (Rez.): Imboden, Monika: Die Schule macht gesund. Die Anfänge des schulärztlichen Dienstes der Stadt Zürich und die Macht hygienischer Wissensdispositive in der Volksschule 1860-1900, Zürich: Chronos, 2003, in: Zeitschrift für pädagogische Historiographie 10 (2004) 41-42

STROSS, ANNETTE M. (Rez.): Horn, Klaus-Peter: Erziehungswissenschaft im 20. Jahrhundert. Zur Entwicklung der sozialen und fachlichen Struktur der Disziplin von der Erstinstitutionalisierung bis zur Expansion, mit einem Vorwort von H.-E. Tenorth. Bad Heilbrunn/Obb.: Julius Klinkhardt, 2003, in: Erziehungswissenschaftliche Revue (EWR) 3 (4/2003), in: http://www.klinkhardt.de/ewr/78151271.htm (Abruf: 05.02.2004)

SPIEGEL, EGON (Rez.): Betting, Stefan: Die Kultur des Friedens im Religionsunterricht mit Schülern im Förderschwerpunkt Lernen, Essen: Die blaue Eule, 2005, in: Religionspädagogische Beiträge 58/2007, 133-134

- Do artykułu **nie dołączamy literatury**. Wszystkie źródła bibliograficzne podawane są w ramach przypisów. Przy pierwszym cytowaniu podaje się pełne źródło bibliograficzne, natomiast w kolejnym odniesieniu do tego samego źródła, stosuje się wersję skróconą (patrz wyżej).
- **Nazwiska** autorów w przypisach pisze się **dużymi literami**.

4. Wykaz prac doktorskich, licencjackich i magisterskich napisanych pod kierunkiem ks. profesora Cypriana Rogowskiego

Ks. prof. Cyprian Rogowski jest promotorem i recenzentem licznych prac doktorskich, licencjackich i magisterskich napisanych pod jego kierunkiem na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie i na Uniwersytecie w Vechcie w Niemczech. Jest również recenzentem prac habilitacyjnych i do tyłu profesorskiego w Polsce i w Niemczech.

Przewody doktorskie* w Polsce*:

- Henryk Chibowski, *Radio w służbie Nowej Ewangelizacji w świetle dokumentów Magisterium Kościoła*, Lublin WT KUL 2001.
- Leon Polednik, *Duszpasterstwo głuchoniemych w Kościele katolickim i protestanckim w Niemczech* (studium porównawcze), Lublin WT KUL 2003.
- Kazimierz Gergont, *Działalność edukacyjno-religijna Kościoła katolickiego w Ghanie w latach 1957-2005*. Studium pedagogicznoreligijne, Olsztyn WT UWM 2006.
- Beata Chlewicka, *Teoria i praktyka pedagogicznoreligijna Janusza Korczaka w kontekście współczesnych wyzwań*, Olsztyn WT UWM 2008.

***Przewody doktorskie* w Niemczech i Austrii:**

- Klaus Depta, Gutachten zur Dissertation *Rock- und Popmusik als Chance. Impulse für die praktische Theologie*, (Universität Vechta, 2013).
- Rauf Ceylan, *Cultural Time Lag. Moscheekatechese und islamischer Religionsunterricht im Kontext von Säkularisierung*, (Universität Vechta, 2014).
- Markus Buschkotte, *Auf der Suche nach einer Haltung Lehrer(aus)bildung im Spannungsfeld von Berufsfähigkeit und Berufsfertigkeit*, (Universität Vechta, 2017).
- Dietrich Doll: *Kriegstraumata. Eine anthropologische Herausforderung*, (Universität Vechta, 2018).
- Annett Abdel-Rahman: *Kompetenzorientierung im islamischen Religionsunterricht. Eine Analyse ausgewählter Curricula als Beitrag zur Fachdidaktik des islamischen Religionsunterrichts* (Universität Vechta, 2021).
- Piotr Sudowski, *Professionalisierungserfordernisse aus der Perspektive von Lehrkräften. Ansätze zur Professionalisierung von Religionslehrkräften in der Erzdiözese Łódź (Polen) angesichts gegenwärtiger Herausforderungen* (Universität Wien 2024)

***Przewody habilitacyjne* w Niemczech:**

- Dr Volker Garske: *Korrelative Symboldidaktik im Fokus unterrichtsmethodischer Konkretionen. Ein Beitrag zu einem theo-anthropologischen Religionsunterricht in den Sekundarstufen* (Universität Vechta, 2016).

***Prace licencjackie* w Polsce:**

- *Wpływ dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego gminy Dobre Miasto na rozwój ruchu turystycznego w regionie* (WNoŚ UWM).
- *Sanktuarium w Gietrzwałdzie jako ważny ośrodek dla rozwoju sakroturystyki* (WNoŚ UWM).
- *Walory sakroturystyczne miasta Sierpc w percepcji mieszkańców* (WNoŚ UWM).

Prace magisterskie w Polsce:

- *Wpływ szkolnej lekcji religii na świadomość wiary dzieci i młodzieży* (WT UWM).
- *Wychowanie do symbolu w literaturze pedagogicznoreligijnej* (WT UWM).
- *Rola Pisma Świętego w katechezie na podstawie podręczników metodycznych do Katechizmu Religii Katolickiej* (przekwalifikowanie pracy magisterskiej na licencjacką – WT UWM).
- *Katechizacja w parafii św. Wawrzyńca w Olsztynie-Gutkowie po roku 1945* (przekwalifikowanie pracy magisterskiej na licencjacką – WT UWM).
- *Katechizacja w parafii św. Katarzyny w Kętrzynie w latach 1945-1990* (przekwalifikowanie pracy magisterskiej na licencjacką – WT UWM).

- *Mała architektura sakralna w obrębie osiedli: Wojska Polskiego, Zatorze, Podleśna, Śródmieście, Kościuszki, Podgrodzie, Pojezierze. Projekt sakroturystycznego szlaku rowerowego w gminie Olsztyn* (WNoŚ UWM).
- *Mała architektura sakralna w obrębie osiedli: Dajtki, Gutkowo, Likusy, Kętrzyńskiego, Mazurskie, Nad Jeziorem Długim, Redykajny, Zielona Górka. Projekt sakroturystycznego szlaku rowerowego w gminie Olsztyn* (WNoŚ UWM).
- *Mała architektura sakralna w obrębie osiedli: Grunwaldzkie, Kormoran, Kortowo, Brzeziny, Jaroty, Pieczewo, Nagórki, Generałów i części osiedla Mazurskiego. Projekt sakroturystycznego szlaku rowerowego w gminie Olsztyn* (WNoŚ UWM).
- *Świadomość proekologiczna uczniów szkół średnich w mieście Szczytno* (WNoŚ UWM).
- *Zespół Pieśni i Tańca „Kortowo" – fenomen i relewancja* (WNoŚ UWM).
- *Wpływ dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego gminy Dobre Miasto na rozwój ruchu turystycznego w regionie* (WNoŚ UWM).
- *Promocja Olsztyna jako miasta turystycznego na przykładzie wybranych wydarzeń kulturalnychw latach 2010-2014* (WNoŚ UWM).
- *Sanktuarium w Gietrzwałdzie jako ważny ośrodek dla rozwoju sakroturystyki* (WNoŚ UWM).
- *Turystyka międzykulturowa jako czynnik wzajemnej tolerancji w globalnym świecie* (WNoŚ UWM).
- *Architektura gotycka Olsztyna w kontekście rozwoju turystyki kulturowej w regionie* (WNoŚ UWM).

***Prace licencjackie (Bachelorarbeit)* w Niemczech:**

- *Konfessionell kooperativer Religionsunterricht am praktischen Beispiel einer Grundschule in Vechta.*
- *Märchen. Ihre religionspädagogische Relevanz*
- *Inklusion. Der Beitrag des Religionsunterrichts*
- *Das Integrationspotential eines Jugendchores*
- *Das Gottesbild von Kindern im Grundschulalter*
- *Interkulturelle Kompetenz in der Kindertagesstätte*
- *Erbarmen mit Mensch und Tier. Ein Blick auf vegetarische und vegane Lebensgestaltung aus christlicher Perspektive.*
- *Familienkatechese – Relevanz und Praxis.*
- *Integration. Lebens- und Weltgestaltung im Horizont eines permanenten Wertewandels unter besonderer Berücksichtigung der Flüchtlingsproblematik.*
- *Das Mensch-Tier-Verhältnis in seiner Ambivalenz.*
- *Das Integrationspotential vom Sport. Eine religionspädagogische Sicht.*
- *Nachhaltigkeit. Konzeptionelle und praktische Perspektiven für Schule und Unterricht.*

- *Mediation im schulischen Kontext.*
- *Am anderen Ende der goldenen Fäden. Todesjenseitiges Beziehungsverhalten von Kindern als ein besonderes religionspädagogisches Reflexionsobjekt.*
- *Kinder und der Tod. Eine religionspädagogische Herausforderung.*
- *Sexualisierte Gewalt an Minderjährigen in der römisch-katholischen Kirche.*
- *Die Rolle der Frau im Islam.*
- *Der rechte politische Flügel. Einschätzungen eines Phänomens aus dem Blickwinkel einer christlich orientierten Anthropologie.*
- *Der Umgang mit Tod und Trauer im Religionsunterricht – Beispiele der Trauerbewältigung in der Kinderliteratur.*
- *Interreligiöses Lernen am Beispiel Christentum und Islam.*
- *Musik im Religionsunterricht. Eine didaktische Orientierung.*
- *Let us learn together! Interreligiöses Lernen im Rahmen von Schule*
- *Religiöse Erziehung im Elementarbereich*
- *Religiöses Lernen im Elementarbereich*
- *Die Genderproblematik. Eine Herausforderung für die Religionspädagogik*
- *Religionspädagogik vor dem Hintergrund der Unterscheidung von kirchlicher und religiöser Indifferenz*
- *Vegan. Grundlagen und Perspektiven eines Lebensstils*
- *Eckpfeiler der Gewaltfreien Kommunikation*
- *Musik im Religionsunterricht*
- *Prosozialität. Theologische Deutung und konkrete Perspektiven eines Phänomens*
- *Interreligiöses Lernen im Elementarbereich*
- *Tod. Formen der Bewältigung einer anthropologischen Realität mit besonderem Blick auf Kinder*
- *Mensch und Tier. Definition von Wechselbeziehung im Blick auf den Religionsunterricht in der Grundschule*

Prace magisterskie (Masterarbeit) w Niemczech:

- *Tod. Seine Aufarbeitung im Religionsunterricht mit Hilfe von Kinderbüchern*
- *Antisemitismus in Deutschland – Erfahrungen und Reaktionen am Beispiel von Shahak Shapira*
- *Egli-Figuren. Ihr Einsatz im Religionsunterricht*
- *Die Bibel lebendig werden lassen – Ausgewählte Erzählmethoden im Religionsunterricht der Grundschule*
- *Kinder suchen Zuflucht. Herausforderungen und Chancen der Integrationsarbeit in Schule und Unterricht*
- *Inklusion in der religionsunterrichtlichen Praxis*

- *Konfessionell-kooperativer Religionsunterricht. Vorgabe, Wirklichkeit, Perspektive*
- *Tod und Trauer im Religionsunterricht - Zugänge über einschlägige Kinderliteratur*
- *Flüchtlinge – eine Herausforderung für Schule und (Religions-)Unterricht*
- *Religionsunterricht vor den Herausforderungen der Inklusion*
- *Schulpastoral – Chancen und Grenzen*
- *Tierethik*
- *Tablets im Religionsunterricht. Erfahrungen und Perspektiven*
- *Der Religionsunterricht vor den Herausforderungen der Inklusion*
- *Inklusion – Themenfeld der Praktischen Theologie*
- *Beiträge des islamischen Religionsunterrichts für ein friedliches Zusammenleben*
- *Gottesvorstellungen im Wandel*
- *Sakrotourismus in Theorie und Praxis*
- *Kinderbibeln. Kriterien ihrer Beurteilung*
- *Ehrenfrau / Ehrenmann. Das Freiwillige Soziale Jahr als Solidarisierungsphänomen*
- *Eckpfeiler der Inklusion*
- *Inklusion im Horizont von Unity und Diversity. Beispiel Grundschule*
- *Inklusion als Herausforderung für den Religionsunterricht mit besonderem Blick auf die Praxis*
- *Das Phänomen Pilgern am Beispiel des Hümmlinger Pilgerweges*
- *Zukunft des islamischen Religionsunterrichts* (Fach: MASTER Kulturwissenschaften)
- *Culture of Peace. Praxis und Prinzipien gewaltfreien Handeln*
- *Beziehungsstationen Jesu. Ein religionsdidaktischer Ansatz*
- *Wertevermittlung im Religionsunterricht*
- *Inklusion. Chancen des Religionsunterrichts am Beispiel Ökologie*
- *Das Kolpingwerk – Aspekte der zukünftigen Kinder- und Jugendarbeit*
- *Friedenstheologische Aspekte interreligiösen Handelns*

5. Recenzje prac doktorskich, habilitacyjnych i do tytułu profesorskiego w Polsce i w Niemczech

***Przewody doktorskie* w Polsce:**

- Peter Marčăk, *Obraz rodziny w mediach elektronicznych i w prasie na Słowacji w latach 1990-2000.* Lublin 2001 (KUL Lublin 2001).
- Dariusz Adamczyk: *Ósme przykazanie dekalogu. Studium teologiczno-pastoralne*, Lublin 2002 (KUL Lublin 2002).
- Barbara Świniarska, *Pismo Święte w sakramentologii Katechizmu Rzymskiego (1566) i Katechizmu Kościoła Katolickiego (1982)*. Olsztyn 2002 (UWM Olsztyn 2002).

- Małgorzata Jędrzejewska: *Społeczno-pedagogiczne uwarunkowania kryzysów religijnych współczesnej młodzieży polskiej*. Toruń 2004 (UMK Toruń 2004).
- Piotr Duksa: *Metody pracy wychowawczej z młodzieżą w wybranych grupach kościelnych w świetle polskich publikacji katechetyczno-dydaktycznych i pastoralnych po Soborze Watykańskim II.* Olsztyn 2000 (UWM Olsztyn 2000).
- Aleksander Burdzy: *Sakrament chrztu w katechezie. Studium katechetyczno-liturgiczne w świetle rytuału „Obrzędy chrztu dzieci dostosowane do zwyczajów diecezji polskich"*. Lublin 2007 (KUL Lublin 2007).
- Mirosław Marek Kuczkowski: *Działalność III Zakonu św. Franciszka z Asyżu na ziemiach polskich w latach 1918-1939 w świetle czasopism tercjarskich*. Olsztyn 2008 (UWM Olsztyn 2008).
- Piotr Wiśniewski: *Wkład Księdza profesora Piotra Poręby w rozwój katechetyki w Polsce*. Olsztyn 2009 (UWM Olsztyn 2009).
- Maria Korniak: *Wydarzenia popaschalne (J 20, 1-9.19 – 21, 19) w ujęciu komentarzy do niedzielnych czytań mszalnych, zamieszczonych w wybranych posoborowych tygodnikach katolickich. Studium biblijno-pastoralne*. Lublin 2007 (KUL Lublin 2007).
- Anna Daszkiewicz: *Rekonstrukcja idei pedagogicznych w filozoficzno- teologicznej myśli Josepha Ratzingera*. Gdańsk 2009 (Uniwersytet Gdański 2009).

***Przewody habilitacyjne* w Polsce:**

- Mirosław Patalon: Recenzja dorobku naukowego i rozprawy habilitacyjnej pt. *Teologia a pedagogika. Teologia mediacji H. Richarda Niebuhra jako źródło inspiracji pedagogicznych*, Słupsk 2002 (CHAT Warszawa 2002).
- Jarosław Michalski: Recenzja dorobku naukowego i rozprawy habilitacyjnej pt. *Edukacja a religia dla rozwoju egzystencjalno-kognitywnego. Studium hermeneutyczno-krytyczne*, Toruń 2004 (UMK Toruń 2004).
- Waldemar Wesoły: Recenzja dorobku naukowego i rozprawy habilitacyjnej pt. *Formacja i świadomość misyjna katechizowanej młodzieży. Studium socjologiczno-pastoralne*, Olsztyn 2004 (Uniwersytet w Opolu 2004).
- Ryszard Czekalski: Recenzja dorobku naukowego i rozprawy habilitacyjnej pt. *Katecheza komunikacją wiary. Studium z katechetyki fundamentalnej*, Płock 2006 (UKSW Warszawa 2006).
- Mieczysław Olszewski: Recenzja dorobku naukowego i rozprawy habilitacyjnej pt. *Duszpasterstwo parafialne w świetle programów duszpasterskich Episkopatu Polski 1967-2000. Studium teologicznopastoralne*, Białystok 2006 (UKSW Warszawa 2006).
- Ryszard Podpora. Recenzja dorobku naukowego i rozprawy habilitacyjnej pt. *E-learning w katechetyce formalnej,* Lublin 2006 (KUL Lublin 2006).
- Elżbieta Osewska: Recenzja dorobku naukowego i rozprawy habilitacyjnej pt. Edukacja religijna w szkole katolickiej w Anglii i Walii w świetle „*Living and Sha-*

ring Our Faith. A National Project of Catechesis and Religious Education", Tarnów 2008 (UKSW Warszawa 2008).

- Piotr Duksa: Recenzja dorobku naukowego i rozprawy habilitacyjnej pt. *Strategie skuteczności szkolnego nauczania religii w Polsce*. *Studium pedagogicznoreligijne w wymiarze interdyscyplinarnym*, Olsztyn 2007 (Uniwersytet w Opolu 2007).
- Barbara Rozen: Recenzja dorobku naukowego i rozprawy habilitacyjnej pt. *Edukacja religijna osób z niepełnosprawnością intelektualną. Studium pedagogicznoreligijne,* Olsztyn 2008 (UWM Olsztyn).
- Beata Bilicka: Recenzja dorobku naukowego i rozprawy habilitacyjnej pt. *Kościół w polskich katechizmach i podręcznikach do nauki religii dla dzieci i młodzieży w latach 1945–2001*, Toruń 2009 (UKSW Warszawa 2010).
- Grzegorz Łuszczak SJ: Recenzja dorobku naukowego i rozprawy habilitacyjnej pt. *Od teorii stopni formalnych do teorii komunikacji i dialogu w dydaktyce szkolnej i katechetycznej*, Kraków 2013 (Akademia Ignatianum Kraków 2013).

***Przewody profesorskie* w Polsce:**

- Prof. dr hab. Jerzy Bagrowicz: Ocena dorobku naukowego na stanowisko prof. zwyczajnego, w związku z wnioskiem Rady Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2006.
- Prof. dr hab. Anastazy Nadolny: Monografia profesorska, *Polskie duszpasterstwo w Austrii po drugiej wojnie światowej 1945-2001*, Toruń 2004. Recenzja dorobku naukowego, dydaktycznego i organizacyjnego w związku z wnioskiem o nadanie tytułu profesora w postępowaniu Rady Wydziału Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Lublin 2006.
- Dr hab. Krystyna Czuba: Monografia profesorska, *Katolickie podstawy etyki dziennikarskiej,* Toruń 2007. Recenzja dorobku naukowego, dydaktycznego i organizacyjnego w związku z wnioskiem o nadanie tytułu profesora w postępowaniu Rady Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, 2006.
- Dr hab. Helena Słotwińska: Monografia profesorska, *Błogosławieństwa osób w katechezie,* Lublin 2008. Recenzja dorobku naukowego, dydaktycznego i organizacyjnego w związku z wnioskiem o nadanie tytułu profesora w postępowaniu Rady Wydziału Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Lublin 2008.
- Dr hab. Mirosław Patalon: Monografia profesorska, *Pedagogika ekumenizmu. Procesualność jako paradygmat interkonfesyjnej i interreligijnej hermeneutyki w ujęciu Johna B. Cobba, Jr.*, Gdańsk 2007. Recenzja dorobku naukowego, dydaktycznego i organizacyjnego, w związku z wnioskiem o nadanie tytułu profesoraw postępowaniu Rady Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2010.
- Dr hab. Adam Alfred Zych: Monografia profesorska, *Pomiędzy wiarą a zwątpieniem. Wprowadzenie do psychologii religii*, Kraków 2012. Recenzja dorobku naukowego, dydaktycznego i organizacyjnego, w związku z wnioskiem o nadanie

tytułu profesora w postępowaniu Rady Wydziału Pedagogicznego Dolnośląskiej Szkoły Wyższej we Wrocławiu, Wrocław 2013.

Przewody doktorskie **w Niemczech i Austrii:**

- Klaus Depta, Gutachten zur Dissertation *Rock- und Popmusik als Chance. Impulse für die praktische Theologie,* (Universität Vechta, 2013).
- Rauf Ceylan, *Cultural Time Lag. Moscheekatechese und islamischer Religionsunterricht im Kontext von Säkularisierung*, (Universität Vechta, 2014).
- Markus Buschkotte, *Auf der Suche nach einer Haltung Lehrer(aus)bildung im Spannungsfeld von Berufsfähigkeit und Berufsfertigkeit*, (Universität Vechta, 2017).
- Dietrich Doll: *Kriegstraumata. Eine anthropologische Herausforderung*, (Universität Vechta, 2018).
- Annett Abdel-Rahman: *Kompetenzorientierung im islamischen Religionsunterricht. Eine Analyse ausgewählter Curricula als Beitrag zur Fachdidaktik des islamischen Religionsunterrichts,* (Universität Vechta, 2020).
- Piotr Sudowski, *Professionalisierungserfordernisse aus der Perspektive von Lehrkräften. Ansätze zur Professionalisierung von Religionslehrkräften in der Erzdiözese Łódź (Polen) angesichts gegenwärtiger Herausforderungen,* (Universität Wien 2024)

Przewody habilitacyjne **w Niemczech:**

- Dr. Volker Garske: *Korrelative Symboldidaktik im Fokus unterrichtsmethodischer Konkretionen. Ein Beitrag zu einem theo-anthropologischen Religionsunterricht in den Sekundarstufen,* (Universität Vechta, 2016).

6. Realizowane projekty badawcze o zasięgu krajowym i międzynarodowym w ramach grantów i badań statutowych

Ks. prof. Cyprian Rogowski, współpracując z Katedrą Psychologii Rozwojowej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, był kierownikiem grantu w programie badawczym: *Rozwój uczuć religijnych u dzieci*. Projekt ten zgłoszony został do Komitetu Badań Naukowych i uchwałą Zespołu Nauk Humanistycznych KBN zakwalifikowano go w roku 2001 do realizacji. Przeprowadzone badania wspólnie z Doktor Małgorzatą Tatalą ukazują bogactwo przeżyć religijnych dziecka, co otwiera nowe horyzonty poznawcze w psychologii rozwojowej. Wyniki badań nad rozwojem uczuć religijnych dzieci przedszkolnych mogą być przydatne dla osób zajmujących się wychowaniem religijnym: rodziców, wychowawców, katechetów i duszpasterzy.

Rezultaty tych badań publikowane były nie tylko w Polsce na łamach periodyku *Paedagogia Christiana*, ale także w periodyku niemieckojęzycznym *Lupe*. W czasopiśmie KERYKS Małgorzata Tatala opublikowała artykuł pt.: *Psychologiczne uwarunkowania*

rozwoju uczuć religijnych dzieci przedszkolnych. (*Psychologische Bedingungen der Entwicklung der religiösen Gefühle bei Vorschulkindern*), KERYKS 1 (2002), 101-112.

W ramach podpisania umowy o kooperacji UWM w Olsztynie i Uniwersytetu w Wiechcie (2004 rok), po wcześniejszej już dobrze wypróbowanej wzajemnej współpracy, ks. prof. C. Rogowski rozpoczął razem z prof. E. Spiegelem intensywnie realizować naukowe projekty badawcze i wykłady z pedagogiki religi, jak również wdrożył *Program Erasmus* dla studentów z Olsztyna i Vechty.

Współpraca między Katedrą Teologii Praktycznej w Instytucie Teologii Katolickiej Uniwersytetu w Vechcie (prof. Egon Spiegel) a Katedrą Pedagogiki Religii i Katechetyki na Wydziale Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie (prof. Cyprian Rogowski), która została uzgodniona w umowie 13 lipca 2004 r., obejmuje pięć lat sprawdzonej współpracy między dwoma partnerami. W przeciwieństwie do przypadków, w których umowa o współpracy zwiastuje początek współpracy, która poszła gorzej niż dobrze, tutaj umowa o współpracy została zawarta po tym, jak kooperacja została już wypróbowana i przetestowana. Nie opiera się ona przede wszystkim na deklaracji intencji, ale na solidnym doświadczeniu. Oprócz umowy o współpracy zawartej między profesorami w obecności tymczasowego prezydenta prof. Ortwina Peithmanna i nowego prezydenta prof. Marianne Assenmacher, a także dyrektora instytutu prof. Karla Josefa Lescha, wysiłki obu profesorów zostały prawnie sformalizowane umową w ramach europejskiej inicjatywy edukacyjnej Socrates/Erasmus. Dotychczasowa i przyszła współpraca obejmuje Seminaria blokowe, organizowane wspólnie przez partnerów umowy, w których uczestniczą polscy i niemieccy studenci, wzajemne wizyty na odpowiednich uniwersytetach przez zarządzane grupy studentów, zwykle składające się z ośmiu osób, regularne wykłady prof. Spiegela jako profesora tytularnego na UWM w Olsztynie (w 2004 r. dla ponad 30-osobowej grupy doktorantów oraz zdających egzaminy i studentów Misjonarzy Werbistów w Pieniężnie, 80 km na północ), współredagowanie dwujęzycznego polsko-niemieckiego czasopisma z zakresu pedagogiki religii „Keryks" i rozsyłanie go do prenumeratorów w Niemczech, wspólne planowanie i organizowanie kongresów międzynarodowych, prace nad polskim leksykonem pedagogiki religii (zob. Uniwersytet w Vechcie. Instytut Teologii Katolickiej, Sprawozdanie z działalności za rok 2004, s. 52-53).

Die am 13.7.2004 vertraglich fixierte Kooperation zwischen dem Lehr stahl für Praktische Theologie des Instituts für Katholische Theologie der Universität Vechta (Prof. Dr. Egon Spiegel) und dem Lehrstuhl für Religionspådagogik und Katechetik der Katholisch-Theologischen Fakultät der Ermländisch-Masurischen Universität Olsztyn/Polen (Prof. Dr. Cyprian Rogowski) blickt auf eine bereits fünfjährige bewährte Zusammenarbeit der beiden Kooperationspartner zurück. Anders als in solchen Fällen, in denen der Kooperationsvertrag eine mehr schlecht als recht verlaufende Kooperation einläutet, wurde hier ein Kooperationsvertrag nach bereits erprobter Kooperation geschlossen. Ihm liegt nicht in erster Linie eine Willensbekundung, sondern solide Erfahrung zugrunde. Neben dem im Beisein des Interimspräsidenten Prof. Dr. Ortwin Peithmann und der neuen Präsidentin, Prof. Dr. Marianne Assenmacher, sowie dem Institutsdirektor Prof. Dr. Karl Josef Lesch zwischen den Lehrstuhlinhabern geschlossenen Kooperationsvertrags sind die Kooperationsbemühungen der beiden Lehrstuhlinhaber durch einen Vertrag im Rahmen der Europäischen Bildungsinitiative Sokrates/Erasmus juristisch gefasst.

Zur bisher praktizierten Zusammenarbeit und der zukünftigen zählen: Blockseminare, die von den Vertragspartnern gemeinsam durchgeführt und von polnischen und deutschen Studierenden besucht werden, der wechselseitige Besuch der jeweiligen Universitäten durch überschaubare, in der Regel achtköpfige Studierendengruppen, regelmäßige Vorlesungen von Prof. Spiegel als Titularprofessor an der Universität in Olsztyn (2004 in einem Kreis von über 30 Doktorandinnen und Doktoranden sowie vor Examenskandidatinnen und Examenskandidaten, Studierenden der Steyler Missionare im 80 km nördlich gelegenen Pieniężno), die Mitherausgabe der bilingualen polnisch-deutschen religionspädagogischen Fachzeitschrift „Keryks" und der Vertrieb dieser Zeitschrift an die Abonnentinnen und Abonnenten in Deutschland, gemeinsame Planung und Durchführung internationaler Kongresse, Arbeit an einem polnischen Lexikon der Religionspädagogik (zob.Universität Vechta. Institut für Katholische Theologie, *Tätigkeitsbericht* 2004, s. 52-53).

Ks. prof. Rogowski uczestniczył w międzynarodowym (trzyletnim) projekcie badawczym: *Kirche – Gesellschaft – Staat in Europa. Eine interdisziplinäre und vergleichende Studie.* Kierownik projektu: Prof. Karl G. Ballestrem z Katolickiego Uniwersytetu w Eichstätt. Trzy kolejne konferencje odbyły się w Paryżu (2001 r. - 2002). W projekcie brały udział 3-osobowe delegacje składające się z ekspertów z zakresu prawa, pedagogiki i polityki z 12 państw europejskich: Anglia, Austria, Czechy, Chorwacja, Francja, Hiszpania, Holandia, Irlandia, Niemcy, Polska, Szkocja, Włochy. Chodziło o wskazanie przyczyn pogłębiającej się sekularyzacji w Europie.

Wyniki badań zawarte są w: Mazurkiewicz Piotr, Cyprian Rogowski (red), Polen, w: Ballestrem Karl Graf, Belardinelli Sergio, Cornides Thomas (red.), *Kirche und Erziehung in Europa* (red.), Wiesbaden 2005, s. 225-247.

Ks. prof. C. Rogowski współpracował w realizowaniu międzynarodowego projektu badawczego z prof. Egonem Spiegelem na temat ciągle aktualnego zagadnienia w ramach pedagogiki religii: *korelatywnej dydaktyki symbolu – jej teologicznych podstaw i praktycznego podejścia w wymiarze dydaktycznym* (Korrelative Symboldidaktik – Theologische Grundlagen und didaktische Praxis).

Allen Unkenrufen zum Trotz ist die Korrelationsdidaktik keinesfalls am Ende. Unter soziotheologischen bzw. beziehungstheologischen Vorzeichen startet sie neu durch: sind es doch gerade Beziehungsvorgänge, aktuelle wie biblische, die sich hervorragend aufeinander beziehen und, symboldidaktisch, auf ihre Tiefendimension hin reflektieren lassen. Dem kommt nicht nur entgegen, dass - vor allem zwischenmenschliches - Beziehungsverhalten ein existentielles Grundthema aller Menschen ist, sondern auch biblische Schriften weitaus stärker durch Handlungs- bzw. Beziehungssymbolik als durch Gegenstandssymbolik geprägt sind. Im Gegensatz zu den gängigen korrelationsdidaktischen Theorien, die Glaube und Leben, Glaubensinhalte und Erfahrungen, tradierte Glaubenserfahrungen und lebensweltliche Erfahrungen, Sache und Person, Text und Subjekt in eine produktive Wechselwirkung bringen wollen, zielt der hier voranzutreibende Versuch auf die Wechselwirkung von Erfahrung und Erfahrung, von aktueller und tradierter, und sieht darin die Chance, Symboldidaktik dahingehend zu forcieren, dass im Kontext einer so ausgerichteten Korrelationsdidaktik sich die Frage nach Gott

und ihrer sozialpraktischen Relevanz wesentlich eindeutiger stellt (s. Forschungsschwerpunkt: *Soziotheologische Grundlagen und didaktische Konsequenzen einer Religionspädagogik der Beziehung*).

Badania potwierdzają, że nie spełniły się zapowiedzi wielu pedagogów religii o zbliżającym się *apogeum* koncepcji dydaktyki korelacji. Trzeba przyznać, że podstawowe założenia zasady korelacji nie straciły na znaczeniu i na nowo rozpoczęto poszukiwanie rozwiązań koncepcyjnych w nauczaniu religii. Ukierunkowanie socjoteologiczne w projekcie badawczym E. Spiegela i dydaktyczne konsekwencje relacyjnej pedagogiki religii pozwalają na dalszy rozwój dydaktyki korelacyjnej rozumianej jako dydaktyka symbolu. Takie podejście pod względem symbolicznym zawiera się w samym pojęciu *socjoteologii* i *teologii relacji*. Relacje międzyludzkie mające wymiar egzystencjalny, aktualne i zawarte w Piśmie Świętym mogą być głębiej analizowane na podstawie kryteriów dydaktyki symbolicznej. Nawiązywanie do symbolicznych opisów biblijnych może być bardzo produktywne, ponieważ tak ukierunkowana dydaktyka korelacyjna jest w stanie stawiać pytanie o Boga w sposób bardziej jednoznaczny. Zastosowanie zasad dydaktyki korelacyjnej może być skuteczne nie tylko na różnych poziomach nauczania religii, ale również w wymiarze pastoralnym.

W ramach prowadzonych badań ukazały się między innymi takie publikacje jak: Egon Spiegel, *Induktive Gott-Rede. Skizze einer korrelativen Symboldidaktik* (Indukcyjne mówienie o Bogu. Zarys korelacyjnej dydaktyki symbolicznej), w: KERYKS 5 (2005), s. 165-189; Cyprian Rogowski, *Dydaktyka symbolu*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 127-129; Egon Spiegel, *Korelacyjna dydaktyka symboliczna*, w: Cyprian Rogowski (red.): *Leksykon Pedagogiki Religii. Podstawy – Koncepcje – Perspektywy*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 328-334; Cyprian Rogowski, *Teologia korelatywna w szkolnym nauczaniu religii*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 793-796; Cyprian Rogowski, *Zasada korelacji*, w: *Leksykon Pedagogiki Religii*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, s. 894-895.

W ramach tego projektu obaj profesorowie prowadzili także wykłady na Wydziale Teologii UWM w Olsztynie i w Instytucie Teologii Katolickiej Uniwersytetu w Vechcie.

Na uwagę zasługuje projekt badawczy dotyczący politycznego wymiaru religijności i religii – teologii i polityki, który bardzo szeroko przedstawiony został na łamach międzynarodowego czasopisma KERYKS 9 (2010). Jak podkreśla Cyprian Rogowski, relacje zachodzące między nauczaniem religijnym i polityką są bardzo ważne, zwłaszcza dla sytuacji społeczno-politycznej w Polsce, w kontekście kształtowania się społeczeństwa obywatelskiego po roku 1989. Nie ulega wątpliwości, że obecnie pluralizm przenika wszystkie sfery życia społecznego, politycznego, gospodarczego i kulturowego. Coraz częściej zauważa się, że postępujące zjawisko pluralizmu w dobie globalizacji nie pozostaje bez wpływu na poszczególne podmioty edukacyjne jak: rodzinę, szkołę, Państwo czy Kościół. W tym projekcie badawczym chodzi o refleksję naukową w wymiarze międzynarodowym, międzykulturowym i międzydyscyplinarnym. Takie podejście intensyfikuje wymianę myśli również na płaszczyźnie metodologii porównawczej pedagogiki religii. Fakt, że pedagogika religii jest nauką złożoną i dlatego stanowi wyzwanie nie tylko dla teologii,

ale także dla innych dyscyplin, znajduje odzwierciedlenie w wielu przypadkach w tym, że jej przedstawiciele zajmują się specjalnymi obszarami granicznymi, na przykład teologii i historii, teologii i muzyki, teologii i sztuki, teologii i pedagogiki, a także – w odniesieniu do ich wykształcenia uniwersyteckiego – często posiadają podwójne kwalifikacje (drugie studia). Jak podkreśla Egon Spiegel, motywowany i wspierany przez dyplom z teologii i dyplom z politologii, w takim przypadku chodzi o odpowiedzialne i kompetentne połączenie teologii i politologii w dziedzinie teologii praktycznej, a zwłaszcza pedagogiki religii. Jak pokazuje (również aktualna tendencja w publikacjach na ten temat), nie jest to obecnie potrzeba tylko nielicznych osób zajmujących się pedagogiką religii.

Próby określenia relacji między polityką a religią nie należą do łatwego przedsięwzięcia. Odzwierciedlają one subiektywne stanowiska religijne lub polityczne w obszarze napięć między immanencją systemu, krytyką systemu i transcendencją systemu, podlegają nie tylko ograniczeniom intelektualnym, ale także narażone są na ryzyko, że ze względu na nieunikniony charakter interdyscyplinarny, w jednym lub drugim kierunku, a tym samym ogólnie, okażą się amatorskie. Pytanie o to, jak religijność lub religia i polityka – konkretnie: nauczanie religii i polityki w kontekście lekcji religii – odnoszą się do siebie, rodzi dwa podstawowe pytania: co rozumiemy przez religijność lub religię i co rozumiemy przez politykę? Bez jednoznacznej odpowiedzi na te pytania, a tym samym bez ustalenia konkretnego rozumienia religijności lub religii oraz polityki, nie osiągniemy zadowalającego wyniku w określeniu ich wzajemnych relacji. Jak jednak się okazuje, wymiary merytoryczne naszych kluczowych pojęć nie tylko organicznie się ze sobą łączą, ale także – pod pewnymi warunkami – wykazują szerokie obszary wspólne. To, że religia i polityka nie są sobie obce ani nie łączą się w sposób addytywny, ale organicznie się ze sobą wiążą, a nawet wzajemnie się uzupełniają, należy – przy założeniu szerokiego rozumienia pojęć – wypracować stanowiska w ramach podejścia socjoteologicznego.

Bemerkenswert ist das Forschungsprojekt zur politischen Dimension von Religiosität und Religion – Theologie und Politik, das in der internationalen Zeitschrift KERYKS 9/2010 ausführlich beschrieben wurde. Wie Cyprian Rogowski betont, sind die Beziehungen zwischen Religionsunterricht und Politik sehr wichtig, insbesondere für die gesellschaftspolitische Situation in Polen im Kontext der Entwicklung der Zivilgesellschaft nach 1989. Es steht außer Frage, dass der Pluralismus derzeit alle Bereiche des sozialen, politischen, wirtschaftlichen und kulturellen Lebens durchdringt. Es wird zunehmend anerkannt, dass das fortschreitende Phänomen des Pluralismus im Zeitalter der Globalisierung nicht ohne Einfluss auf einzelne Bildungsakteure wie Familie, Schule, Staat oder Kirche bleibt. Bei diesem Forschungsprojekt geht es um wissenschaftliche Reflexion in internationaler, interkultureller und interdisziplinärer Dimension. Dieser Ansatz intensiviert den Gedankenaustausch auch auf der Ebene der vergleichenden Methodologie der Religionspädagogik. Dass die Religionspädagogik eine Verbundwissenschaft ist und deshalb nicht nur innertheologisch, sondern auch interdisziplinär herausgefordert ist, bildet sich in vielen Fällen ihrer Vertreter/innen dadurch ab, dass sich diese in speziellen Schnittfeldern von beispielsweise Theologie und Geschichte, Theologie und Musik, Theologie und Kunst, Theologie und Erziehungswissenschaft bewegen und - bezogen auf ihren universitären Bildungsgang - oft Doppelqualifikationen (Zweitstudium) vorweisen können. Motiviert und begünstigt durch einen Diplomabschluss in Theologie

und einen Diplomabschluss in Politologie liegt im vorliegenden Fall das besondere Interesse und auch die Verantwortung nahe, Theologie und Politologie auf dem Feld der Praktischen Theologie, insbesondere der Religionspädagogik, kompetent zu verknüpfen. Wie sich (auch an der gegenwärtigen Tendenz diesbezüglicher einschlägiger Veröffentlichungen) zeigt, ist dies in der Religionspädagogik gegenwärtig nicht nur das Bedürfnis weniger. - Versuche einer Verhältnisbestimmung von Politik und Religion bzw. von politischem und religiösem Lernen sind allerdings undankbare, heikle Unterfangen. Sie spiegeln subjektive religiöse bzw. politische Positionierungen im Spannungsfeld von Systemimmanenz, Systemkritik und Systemtranszendenz wider, unterliegen nicht nur deshalb intellektuellen Begrenzungen und stehen in der Gefahr, da unumgänglich interdisziplinär angelegt, in die eine oder andere Richtung, und damit insgesamt, dilettantisch auszufallen. Die Frage, wie Religiosität bzw. Religion und Politik - konkret: religiöses und politisches Lernen im Kontext des Religionsunterrichts - zueinander stehen, wirft zwei Grundfragen auf: Was verstehen wir unter Religiosität bzw. Religion und was verstehen wir unter Politik? Ohne deren schlüssige Beantwortung und damit die Festlegung auf ein bestimmtes Religiositäts- bzw. Religions- sowie Politikverständnis kommen wir in der Bestimmung ihres Verhältnisses zu keinem zufriedenstellenden Ergebnis. Wie sich allerdings zeigt lässt, greifen die inhaltlichen Dimensionen unserer zentralen Begriffe nicht nur organisch ineinander, sondern weisen - unter bestimmten Voraussetzungen - breite Schnittfelder aus. Dass sich Religion und Politik nicht einander fremd gegenüberstehen oder einfach nur additiv zusammenbringen, sondern organisch aufeinander beziehen lassen, ja ineinanderfügen, ist - unter der Voraussetzung einer je weiten Begrifflichkeit - im Rahmen eines soziotheologischen Reflexionsansatzes herauszuarbeiten.

Wyniki badań opisane zostały w następujących publikacjach: we wspomnianym wyżej całym numerze periodyku KERYKS 9 (2010); Cyprian Rogowski, Model szkolnego nauczania religii a budowanie społeczeństwa obywatelskiego (Das Modell des schulischen Religionsunterrichts ud die Schaffung einer Zivilgesellschaft), w: KERYKS, (Religionspädagogisches Forum international – interkulturell – interdisziplinär), VIII (2009), s. 253-269; Egon Spiegel, Religion und Politik. Eine Zuordnung aus friedens- bzw. religionspädagogischer Sicht (Religia a polityka. Wzajemne przyporządkowanie z perspektywy pedagogiki pokoju względnie pedagogiki religii), w: KERYKS (Religionspädagogisches Forum international – interkulturell – interdisziplinär) 9 (2010), s. 67-99; Egon Spiegel (Rec.), Grümme, Bernhard: Religionsunterricht und Politik. Bestandsaufnahme – Grundsatzüberlegungen – Perspektiven für eine politische Dimension des Religionsunterrichts, Stuttgart: Kohlhammer, 2009, w: KERKYS (Religionspädagogisches Forum international – interkulturell – interdisziplinär) 9 (2010), s. 440-455; Egon Spiegel, Wer ist meine Mutter, und wer sind meine Brüder? Soziotheologie versus Soziobiologie, w: von Laer, Hermann (Red.): Schlagwort Gerechtigkeit: Kampfbegriff oder ethische Maxime (Vechtaer Universitätsschriften, Bd. 33), Berlin 2015, s. 13-25.

W ramach szeroko rozumianej edukacji religijnej, wśród wielu interdyscyplinarnych projektów badawczych ks. prof. C. Rogowskiego, na szczególne podkreślenie zasługuje jego inicjatywa przygotowania pierwszego na gruncie polskim *Leksykonu pedagogiki religii* i pierwszego *Podręcznika akademickiego* tej dyscypliny pedagogicznej. Do

współpracy nad *Leksykonem* włączyło się kilkudziesięciu specjalistów niemal ze wszystkich środowisk uniwersyteckich w Polsce i zagranicznych, zwłaszcza uznani pedagodzy religii z obszaru języka niemieckiego: Austrii, Niemiec i Szwajcarii, którzy należą do czołówki światowej. Ponadto hasła o charakterze interdyscyplinarnym opracowali wybitni reprezentanci socjologii, socjologii religii, pedagogiki, psychologii i psychologii religii, religiologii, filozofii i teologii. Odwoływanie się zwłaszcza do wyników badań empirycznych socjologii religii ma cenne znaczenie dla pedagogiki religii. *Leksykon* systematyzuje dotychczasową refleksję i wzmacnia status tej dyscypliny na gruncie polskim, jako nauki autonomicznej zarówno w wymiarze teoretycznym, jak i metodologicznym. Dzieło to, jak podkreśla prof. Rogowski, zachęca do rekonstrukcji pedagogiki religii, mającej na uwadze nowoczesne modele komunikacji wiary i uwzględniającej wyniki interdyscyplinarnych badań. Rogowski zaznacza również, że w realizację tego projektu włączył się prof. Egon Spiegel z Uniwersytetu w Vechcie, który w tym czasie był też pracownikiem naukowym UWM w Olsztynie, na Wydziale Teologii w Katedrze Katechetyki i Pedagogiki Religii, którą kierował ks. prof. Cyprian Rogowski. Bardzo cenne okazały się inspiracje i twórcze konsultacje prof. Spiegela, przede wszystkim na etapie opracowywania koncepcji *Leksykonu*, doboru haseł oraz pozyskiwania autorów z obszaru języka niemieckiego.

Nadmienić należy, że jest także autorem relewantnych haseł pedagogicznoreligijnych. *Leksykon* otrzymał dofinansowanie Kolegium Rektorskiego UWM w Olsztynie i opublikowany został w Wydawnictwie Verbinum w Warszawie: Cyprian Rogowski (red.): *Leksykon Pedagogiki Religii. Podstawy – Koncepcje – Perspektywy*, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Warszawa 2007, ss. 915. Podręcznik akademicki natomiast wydany został w jednej z największych oficyn wydawniczych (Wydawnictwo Adam Marszałek) w Polsce. Dodatkowy walor podręcznika to indeks osobowy (s. 484-504) i indeks rzeczowy (s. 505-531), gdzie uwzględniono również przypisy. Indeks rzeczowy stanowi rodzaj haseł leksykalnych, które odgrywają w podręczniku istotną rolę w wymiarze praktycznym. Zapis bibliograficzny podręcznika: Cyprian Rogowski, Pedagogika religii. Podręcznik akademicki, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011, ss. 531.

Projekt badawczy: Entwicklungen und Tendenzen in der deutschen ud polnischen Religionspaedagogik – eine international Vergleichsstudie nr 100248 (2010 rok)

Wymiana między pedagogiką religii w Polsce z jednej strony a pedagogiką religii w Niemczech z drugiej strony nie rozwinęła się w oczekiwanym zakresie od momentu otwarcia granicy w 1989 roku. Przy wąskim rozumieniu pedagogiki religii jako katechezy, polska strona tylko sporadycznie podejmowała rozwój edukacji religijnej w Niemczech. Z drugiej strony, pedagogika religii w Niemczech w zasadzie nie interesowała się pedagogiką religii reprezentowaną w Polsce, nie oczekiwała od niej żadnych decydujących impulsów. W celu szczególnego wspierania wzajemnego przekazywania wiedzy jako wkładu do transferu kulturowego projekt miał na celu dokładniejsze określenie stanu wymiany na tle rozwoju pedagogiki religii od lat 60-tych z jednej i z drugiej strony. Rzeczywisty zakres recepcji i charakterystyka wzajemnej recepcji zostały ustalone przede wszystkim na podstawie badania literatury fachowej z zakresu pedagogiki religii (w tym czasopism i materiałów dydaktycznych) w Polsce i w Niemczech, a także na podstawie wywiadów z wybranymi nauczycielami religii w różnym wieku po obu stronach. Zarządzanie projektem spoczywało w rękach jego inicjatorów prof. Cypriana Rogowskiego i prof. Egona

Spiegla (por. DPWS: „Polsko-Niemiecka Fundacja Nauki priorytetowo traktuje finansowanie projektów, które są realizowane wspólnie przez polskich i niemieckich partnerów"). Prof. Annette M. Stroß, jako pedagog z udokumentowanym doświadczeniem w zakresie transferu wiedzy, służyła swoją kompetencją w zakresie interdyscyplinarnym.

W ramach współpracy z Instytutem Teologii Katolickiej Uniwersytetu w Vechcie, prof. C. Rogowski przeprowadził badania wspólnie z prof. E. Spiegelem na temat podstawowych zagadnień z zakresu pedagogiki religii (*Religionspädagogische Grundlagenforschung*).

Die Religionspädagogik kann für sich reklamieren, als eine Teildisziplin der Praktischen Theologie seit Beginn ihrer Existenz permanent und kontinuierlich die Herausforderungen der Zeit aufgenommen und im Verbund mit den übrigen innertheologischen Teildisziplinen und nichttheologischen Wissenschaften praxisorientiert - insbesondere im Hinblick auf eine verantwortliche Lebens- und Weltgestaltung - im Kontext abrahamischer Traditionen reflekiert zu haben. Ihre Grundlagenforschung ist nicht nur durch interdisziplinäre Kooperation, sondern auch durch interkulturellen Austausch und internationale Verständigung geprägt und dementsprechend komplex.

Można bez żadnych wątpliwości przyjąć, że pedagogika religii jako subdyscyplina teologii praktycznej od samego początku swojego istnienia podejmuje stale i nieprzerwanie wyzwania czasu i wraz z innymi wewnętrznymi subdyscyplinami teologicznymi i naukami poza teologicznymi zorientowana jest na praktykę – zwłaszcza w zakresie odpowiedzialnego sposobu kształtowania życia i świata. Zgodnie z kontekstem tradycji biblijnej, jej podstawowe badania charakteryzują się nie tylko współpracą interdyscyplinarną, ale także wymianą międzykulturową i międzynarodowym zrozumieniem. Stąd też, jak wskazują badania, specyfika pedagogiki religii jako dyscypliny praktycznej jest bardzo złożona.

Wyniki badań przedstawione zostały szeroko w takich publikacjach jak: Cyprian Rogowski, Egon Spiegel, Annette M. Stroß, Bogusław Śliwerski (red.), *Aktuelle Forschungsschwerpunkte der Religionspädagogik*. Sonderband KERYKS – Religionspädagogisches Forum – international – interkulturell – interdisziplinär, Adam Marszalek, Toruń 2011; Spiegel, Egon: Ein Wort zum Geleit, w: Cyprian Rogowski, Pedagogika religii. Podręcznik akademicki, Adam Marszałek, Toruń 2011, 35-40.

Na zaproszenie Wydziału Teologii Katolickiej i Ewangelickiej Uniwersytetu Wiedeńskiego (Katholisch-Theologische und Evangelisch-Theologische Fakultät der Universität Wien), ks. prof. Cyprian Rogowski uczestniczył w międzynarodowym projekcie badawczym na temat: *Religijnego kształcenia w szkołach Europy* (Religiöse Bildung an Schulen in Europa).

Zum Anliegen des Projektes:

In einer Zeit, in der Bildungsfragen zunehmend den gesellschaftlichen sowie politischen Diskurs bestimmen und große Reformen im Bildungswesen diskutiert sowie durchgeführt werden, in einer Zeit, in der Migration ein wesentliches Phänomen geworden ist und sich die religiöse Landkarte des Kontinents verändert, in einer solchen Zeit ist es angebracht, den Blick auf die konkrete Situation des Religionsunterrichts und seinen völlig verschiedenen Organisati- onsformen, Rahmenbedingungen und Zielsetzungen in den einzelnen der 48 Staaten Europas (47 Mitgliedsstaaten des Europarates

und Weißrussland) zu lenken. Von wenigen Ausnahmen abgesehen, ist mittlerweile in fast allen Ländern Europas ein Religionsunterricht an öffentlichen Schulen etabliert und zugleich im Umbruch befindlich. Über die Wichtige Bestandsaufnahme und den internationalen Vergleich hinaus geht es darum, eine Grundlage für weiterführende Bildungsmaßnahmen besonders im Blick auf interreligiöse Kompetenz zu schaffen.

Das Phänomen Migration löst in Europa kontroverse Diskussionen über angemessene Antworten aus. Unabhängig von der Aktualität dieser Thematik wird zunehmend deutlich, dass Bildung und Religion sowohl für die Zukunft von Migrantinnen und Migranten als auch für die Einstellung der Bevölkerung eines Landes bezüglich Migration eine wichtige Rolle sowohl in negativer als auch in positiver Hinsicht spielen können. Da Religion für viele Menschen ein ganz entscheidender Faktor ihrer Selbst- und Weltdeutung ist, ist deren Anerkennung und angemessene Thematisierung entscheidend für die Anerkennung der Person.Die komplexe Frage der religiösen Bildung an öffentlichen Schulen berührt auch die Schule als Ganze und eine Vielzahl ihrer Unterrichtsfächer bzw. Projekte. Wir fokussieren diese Frage auf die Organisationsform religiöser Bildung, also das Fach Religion bzw. deren Alternativen, in denen strukturiert Religion (en) Thema ist, wohl wissend, dass wir damit die Frage nicht erschöpfend behandeln, aber einen wichtigen Beitrag dazu leisten. Die Situation religiöser Bildung in Europa soll mit dem Projekt »Religious Education at Schools in Europe« in sechs Bänden (Mitteleuropa, Nordeuropa, Westeuropa, Südeuropa, Südosteuropa, Osteuropa) behandelt werden (vgl. www.rel-edu.eu). Mit dem vorliegenden Werk wird zum ersten Mal die Organisationsform religiöser Bildung in den Ländern Mitteleuropas (Deutschland, Schweiz, Österreich, Polen, Ungarn, Tschechien, Slowakei) dargestellt.

Odnośnie do projektu:

W czasach, gdy kwestie edukacji w coraz większym stopniu determinują dyskurs społeczno-polityczny, dyskutuje się i wdraża główne reformy systemu edukacji, w czasie, gdy migracja stała się istotnym zjawiskiem, a religijna mapa kontynentu zmienia się, należy zwrócić uwagę na specyficzną sytuację edukacji religijnej i jej zupełnie odmienne formy organizacyjne, warunki ramowe i cele w każdym z 48 państw europejskich (47 państw członkowskich Rady Europy i Białorusi). Z kilkoma wyjątkami lekcje religii są obecnie organizowane w szkołach publicznych w prawie wszystkich krajach europejskich i jednocześnie przeżywają niepokój. Oprócz ważnego wykazu i porównań międzynarodowych celem jest stworzenie podstaw dla dalszych działań edukacyjnych, zwłaszcza w kontekście kompetencji międzyreligijnych.

Zjawisko migracji wywołało w Europie kontrowersyjne dyskusje na temat właściwych odpowiedzi. Niezależnie od aktualności tego tematu, staje się coraz bardziej jasne, że *edukacja* i *religia* mogą odgrywać ważną rolę zarówno w sensie pozytywnym, jak i negatywnym, zarówno dla przyszłości migrantów, jak i dla stosunku ludności danego kraju do migracji. Ponieważ religia jest bardzo decydującym czynnikiem w tym, jak ludzie interpretują siebie i rzeczywistość ich otaczającą (świat), jej uznanie i odpowiednia motywacja ma kluczowe znaczenie dla afirmacji osoby ludzkiej w ogóle. Złożona kwestia nauczania religii w szkołach publicznych dotyczy również całej szkoły i dużej liczby jej przedmiotów, względnie innych projektów. Co do tej kwestii, zwrócono uwagę na orga-

nizacyjną stronę religijnego kształcenia, tj. religii jako przedmiotu lub jej alternatywach form, w których tematem jest religia (religie). Oczywiście, współtworzący ten projekt zdają sobie doskonale z tego sprawę, że problematyki tej nie można w pełni wyczerpać, ale jest to zapewne duży i bardzo ważny wkład w realizację tego przedsięwzięcia.

Sytuację edukacji religijnej w Europie zaplanowano ująć w projekcie „Religijne kształcenie w szkołach w Europie" w sześciu tomach (Europa Środkowa, Europa Północna, Europa Zachodnia, Europa Południowa, Europa Południowo-Wschodnia, Europa Wschodnia (por. www.rel-edu.eu).

W niniejszym projekcie badawczym po raz pierwszy została zaprezentowana forma organizacyjna edukacji religijnej w krajach Europy Środkowej (Niemcy, Szwajcaria, Austria, Polska, Węgry, Czechy, Słowacja).

Wyniki badań dotyczących Polski opublikowane zostały w dwóch pozycjach książkowych w języku niemieckim i angielskim z wersją dłuższą: Cyprian Rogowski, *Religiöse Bildung an Schulen in Polen*, w: Martin Jäggle, Martin Rothgangel, Thomas Schlag (red.), *Religiöse Bildung an Schulen in Europa*, Göttigen 2013, s. 95-118; Cyprian Rogowski, *Religious education in Polish schools*, w: Martin Jäggle, Martin Rothgangel, Thomas Schlag (red.), *Religious education at Schools Europe*, Universität Wien 2016, s. 185-208.

Zgłoszenie grantu do Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego: Wniosek do Konkursu, szczegółowo opisujący cały projekt, ks. prof. C. Rogowski zgłosił w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki. **„Moduł Rozwój" 2.b** złożony 14.05.2015 roku. Projekt badawczy: Numer identyfikacyjny **288113** TransMOBIL- *Transkulturowe kształtowanie rzeczywistości w ramach globalnych procesów kohezyjnych: społeczna relewancja i praktyczne wymiary mobilności. Transdyscyplinarny projekt badawczy w kooperacji międzynarodowej*. Ze względu na to, iż zgłoszony projekt nie otrzymał dofinansowania, decyzją kuriozalną i wielce kontrowersyjną budzącą niezrozumienie, międzynarodowy zespół ekspercki wyszczególniony niżej, zdecydował realizować to przedsięwzięcie w ramach badań własnych i statutowych.

-TransMobil-

Współczesne próby kształtowania świata i środowiska życia należy rozpatrywać w kontekście globalnych procesów kohezyjnych. Akcentowany tu związek między globalnymi procesami kohezyjnymi a sferą kształtowania świata i środowiska życia zakłada istnienie rzeczywistości, której cechą charakterystyczną jest zjawisko ogólnoświatowej kohezji, ale również próby kształtowania życia jednostek oraz ich wspólnego świata w kontekście takiej amalgamacji. Celem projektu jest ukazanie i konkretne wyjaśnienie tego, co należy rozumieć przez pojęcie kohezji, w szczególności w odniesieniu do kultur, religii i narodowości, a także wypracowanie powiązanego z tym zjawiskiem modelu zachowania lub też działania, praktykowanego przede wszystkim przez przedstawicieli młodszego pokolenia, które określane będzie jako transkulturowe. Takie sformułowanie celu projektu sprawia, że ma on wyraźny wymiar praktyczno-społeczny. Niniejszy projekt badawczy koncentrować się będzie na konkretnym indywidualnym i społecznym działaniu w świecie nacechowanym ogólnoświatowym procesem globalizacji – manife-

stującym się choćby w światowej sieci powiązań ekonomicznych czy też globalnych procesach komunikacyjnych zachodzących za pośrednictwem Internetu. Implikuje to przede wszystkim potrzebę kształcenia transkulturowego, przy jednoczesnym uwzględnieniu i docenieniu regionalnych odmienności, które powinny być włączane w proces badania procesów transkulturowych. Wśród zjawisk składających się na proces globalizacji szczególną uwagę twórców niniejszego projektu zajmować będzie zjawisko mobilności. Mobilność, we wszystkich swych wymiarach, stanowi jeden z najistotniejszych czynników globalizacji. Współczesna globalizacja byłaby niemożliwa, gdyby nie zmiany, jakie nastąpiły w sferze środków komunikacji. Uwzględnić tu należy zarówno środki transportu i tworzoną przez nie globalną sieć (czyli rodzaj *hardware* komunikacji), jak i gotowość oraz możliwości zrealizowania idei ogólnoświatowej sieci powiązań, czyli, innymi słowy, realizowanie koncepcji „human web" (czyli *software* komunikacji). W szerokim kontekście mobilności szczególne zainteresowanie twórców projektu koncentruje się wokół turystyki, będącej zarówno skutkiem globalizacji, jak i jedną z jej najbardziej znaczących przesłanek. Istotą projektu jest między innymi zbadanie znaczenia turystyki jako zjawiska długofalowego w odniesieniu do transkulturowych działań na rzecz pokoju zgodnie z założeniami dekady ONZ „Culture of Peace" (2001-2010). Jakie rodzaje turystyki – a co za tym idzie, również organizacji czasu wolnego, wychowania przdrowotnego, fitness, wellness i sportu – służą najlepiej idei transkulturowości i jej realizacji w praktyce? Jest to jedno z zasadniczych i bardzo konkretnych pytań badawczych, na które uczestnicy projektu będą poszukiwać odpowiedzi.

Niniejszy projekt ma więc charakter transdyscyplinarny, ponieważ na postawione w nim pytania można odpowiedzieć w sposób przekonujący tylko we współpracy przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych. Dlatego z radością informujemy, że do przeprowadzenia projektu pozyskane zostały następujące osoby: Opisem rzeczywistości z punktu widzenia historyka zajmować się będzie Cheng Liu, specjalista od historii świata, w tym szczególnie historii Wielkiej Brytanii, z Uniwersytetu Nanjing w Chinach. Jest on ważnym partnerem projektu w szczególności ze względu na swoje osiągnięcia w dziedzinie badań nad pokojem, dzięki którym zasłużył na miano *spiritus rektor* badań pokojowych w Chinach. Jego zainteresowania badawcze pozwolą na ukazanie rozwoju człowieka w aspekcie globalizacji.

Pochodzący ze Stanów Zjednoczonych socjolog Lester Kurtz jest profesorem George Mason University w Fairfax (Waszyngton) i jednym z najbardziej znanych na świecie przedstawicielem badań nad pokojem. Specjalizuje się m.in. w badaniach cech wspólnych i różnic między religiami.

Zainteresowania badawcze doktorantki i pedagoga Anji Niermann koncentrują się na zjawiskach związanych z Internetem, dzięki czemu będą pomocne w wyjaśnianiu zjawiska mobilności w jednym z jego najistotniejszych przejawów: jedynej w swoim rodzaju dynamiki Internetu jako zasadniczego warunku i bazy mobilności.

Właściciel biura podróży Hans Höffmann organizuje corocznie podróże tysięcy swoich klientów po całym świecie. Otrzymał nie tylko wyróżnienie dla odnoszącego największe sukcesy przedsiębiorcy, ale za swoje zasługi dla „sakroturystyki" (C. Rogowski)

odznaczony został Orderem Św. Grzegorza Wielkiego, najwyższym odznaczeniem przyznawanym przez Kościół katolicki.

Annette M. Stross jest profesorem Katedry Nauk o Wychowaniu z Edukacją Zdrowotną na University of Education w Karlsruhe. Założyła tam nowy kierunek studiów magisterskich „Nauki o kształceniu", którego jest kierownikiem. Jako znawczyni historii i współczesnych kierunków teorii wychowania specjalizuje się w obszarach kształcenia, wychowania zdrowotnego, czasu wolnego i sportu.

Egon Spiegel, politolog i kierownik Katedry Teologii Praktycznej na Uniwersytecie Vechta, interesuje się przede wszystkim tematyką transkulturowości, a jego badania koncentrują się w szczególności na antropologicznych podobieństwach mogących stanowić podstawę światowej kultury pokoju „Culture of Peace".

Projekt badawczy poświęcony współczesnej transkulturowości, w szczególności zaś zjawisku mobilności będącej wyrazem globalizacji, nie może być prowadzony jedynie na skalę narodową, jeśli ma on osiągnąć zamierzone cele. Współpraca międzynarodowa wynika z samej jego istoty. Wszyscy wymienieni wyżej współpracownicy wchodzący w skład zespołu powołanego do jego realizacji, włączeni są w międzynarodowe sieci współpracy i dysponują międzynarodowym doświadczeniem.

Słowa kluczowe:

globalizacja – transkulturowość – społeczna kohezja – historia świata – uniwersalia – młodzież – pokój – mobilność – komunikacja – Internet – turystyka – czas wolny – zdrowie – fitness, wellness, uroda – sport – edukacja – regionalizm

Transcultural
shaping of life and world
in the framework of global cohesion processes:
social relevance and practical dimensions of mobility.
A transdisciplinary research project in international cooperation

– TransMobil –

Contemporary attempts of shaping life and world can be understood in the framework of all-embracing global cohesion processes. The here highlighted nexus of global cohesion processes on one hand and shaping of life and world on the other hand implicates that there are a reality that is defined by world-spanning cohesions and attempts to shape individual life and the common world on the background of such global amalgamation processes. The project has to demonstrate and will explain concretely whatever cohesion means especially in the area of cultures, religions and nations. And it will figure out the corresponding behavior or action (of particularly the young generation) that is here described as transcultural. Therefore the intention of the project is an explicit social practical. The research project targets concrete individual and social action in the horizon of a world that is contingent by an all-encompassing globalization (easy to illustrate by pointing out the worldwide economic network or global, internet based communicative processes). This implicates first and foremost a transcultural formation and education with simultaneous focusing, appreciation, and updating development of further coexist regional specialties with regard to transcultural processes.
Among the phenomena of globalization especially the mobility is focused in the here outlined project. Mobility in all its dimensions is one of the most important factors of the development of globalization. Without the special developments in the area of traffic, the current globalization couldn't be imagined. That includes the „hardware" of traffic which means the means of transportation and their global network on one side and the „software" of willingness and ability to perform the idea of a worldwide network, to realize a „human web" (Niehl/Niehl). In the broad context of mobility, the special interest of this research project is focused on tourism as a consequence of globalization as well as one of its most important conditions. One emphasis is on the transcultural peace building impact of a sustainable tourism in the sense of the United Nations decade „Culture of Peace" (2001-2010). Which kind of tourism – and linked with this: leisure, health care, fitness and wellness as well as sports – will serve the idea and reality of transculturality at the best? This is one of the main concrete questions the present project is dealing with.

Transkulturelle
Lebens- und Weltgestaltung im Rahmen
globaler Kohaesionsprozesse:
gesellschaftliche Relevanz und praktische Dimensionen
von Mobilität.
Ein transdisziplinaeres Forschungsprojekt
in internationaler Kooperation

– TransMobil –

Gegegnwaertige Versuche der Lebens- und Weltgestaltung sind im Rahmen von allumfassenden globalen Kohaesionsprozessen zu sehen. Der hier hervorgehobene Zusammenhang von globalen Kohaesionsprozessen auf der einen Seite und einer Lebens- und Weltgestaltung auf der anderen Seite setzt eine Realität voraus, die durch weltumspannende Kohaesionen und Versuche, das individuelle Leben und die gemeinsame Welt vor dem Hintergrund eines solchen Amalgamierung zu gestalten, bestimmt ist. Das Projekt hat zu zeigen und wird konkret erklären, was unter Kohaesion, insbesondere im Hinblick auf Kulturen, Religionen und Nationen, zu verstehen ist. Es wird dabei das damit zusammenhaengende, hier als transkulturell bezeichnete, Verhalten bzw. Handeln (von vor allem der jüngeren Generation) herausarbeiten. Damit ist das Projektziel ein ausdrücklich sozial praktisches. Das Forschungsprojekt hat ein konkretes individuelles und gesellschaftliches Handeln im Horizont einer Welt, die durch eine weltumspannende Globalisierung – hier ist nur auf das weltweite ökonomische Netz oder globale internetgestützte Kommunikationsprozesse zu vereweisen – gesprägt ist, zum Ziel. Das impliziert vor allem eine transkulturelle Bildung bei gleichzeitiger Fokussierung, Würdigung und fortzuschreibenden Erschliessung regionaler Besonderheiten im Hinblick auf transkulturelle Prozesse.
Unter den Phaenomenen der Globalisierung kommt insbesondere dem der Mobilität in dem hier skizzierten Projekt eine besondere Berücksichtigung zu. Mobilität in allen ihren Dimensionen ist eine der bedeutendsten Faktoren der Globalisierung. Ohne die besonderen Entwicklungen im Bereich des Verkehrs waere die gegenwaertige Globalisierung nicht vorstellbar. Dieses inkludiert Transportmittel und ihre globale Vernetzung (als eine Art „Hardware" des Verkehrs) auf der einen Seite und die Bereitschaft und Faehigkeit, die Idee einer weltweiten Vernetzung, mit anderen Worten: die Realisierung eines „human web" zu verwirklichen, (als eine Art „Software" des Verkehrs) auf der anderen Seite. Im weiten Kontext von Mobiliät gilt das spezielle Interesse des Forschungsprojekts dem Tourismus als sowohl einer Folge der Globalisierung als auch einer ihrer bedeutendsten Bedingungen. Ein Schwerpunkt des Projekts liegt unter anderen auf der Bedeutung eines

The drafted project above is an transdisciplinary project because the questions are only be answered by a cooperation of different scientists. Fortunately the following persons could be won for the research project:

For the description of the current reality from the perspective of an historian the professor of world history (with specialization in British History) Cheng Liu of Nanjing University in China is an important partner. Particularly he is specialized in peace research and Spiritus Rector of Peace Studies in China he can explain the development of human beings in the perspective of globalization.

The US-American sociologist Lester Kurtz is Professor at the George Mason University in Fairfax (Washington) and one of the worldwide best known peace researcher. He is specialized in the research of transreligious commonalities and specialities.

Focused on the internet phenomenon, the PhD candidate and teacher Anja Niermann will help to understand mobility in one of its main point: the internet and its unique dynamic as an essential condition and base of mobility.

The entrepreneur Hans Höffmann is a traveler agent who used to move thousands of people year by year all over the world. He is decorated as the most successful entrepreneur and – because of his unique merit in the area of „sacrotourism" (Rogowski) – by the highest catholic medal, the Gregorius medal.

Annette M. Stross holds a chair of „Educational Science with the main emphasis in health education" at the University of Education in Karlsruhe. She is the founder and director of the master study „Bildungswissenschaft" (Formation Studies). As well-known professor of educational theories in history and presence, she is highly specialized in questions of formation, health care, leisure education and sports.

As a political scientist and a chairholder in Practical Theology of the University of Vechta Egon Spiegel is interested in research to transculturality by mainly figuring out anthropological universals as a base of worldwide culture of peace.

A research project that focuses transculturality as a contemporary phenomenon cannot be conducted in only a national network. It is predestinated for a project in international cooperation. All above introduced members of the project team are linked in international networks and have signal international experiences.

nachhaltigen Tourismus im Hinblick auf eine transkulturelle Friedensarbeit im Sinne der UN-Dekade „Culture of Peace" (2001-2010). Welche Art von Tourismus – und mit diesem verbunden: Freizeit, Gesundheitserziehung, Fitness, Wellness und Sport – dient der Transkulturalität als Idee und Realität am besten? Diese ist eine der ganz konkreten Hauptfragen, mit denen sich das Projekt zu beschäftigen hat.

Das oben entworfene Projekt ist deshalb ein transdiziplinäres, weil die aufgeworfenen Fragen nur in Kooperation von Wissenschaftlern/innen verschiedener Disziplinen überzeugend beantwortet werden koennen. In diesem Sinne konnten gluecklicherweise die folgenden Personen für die Durchführung des Projekts gewonnen werden:

- Im Hinblick auf die Beschreibung der Realität aus der Perspektive eines Historikers konnte mit Cheng Liu von der Nanjing University in China, einem Welthistoriker (der auf britische Geschichte spezialisiert ist), ein wichtiger Partner gefunden werden. Dieser kann insbesondere als Friedensforscher (er darf als Spiritus Rektor der Friedensforschung in China bezeichnet werden) die Entwicklung des Menschen unter Globalisierungsaspekten veranschaulichen.
- Der US-amerikanische Soziologe Lester Kurtz ist Professor der George Mason University in Fairfax (Washington) und weltweit einer der bekanntesten Friedensforscher. Sein Spezialgebiet ist u.a. die Erforschung von Gemeinsamkeiten und Besondertheiten von Religionen.
- Mit ihrem speziellen, auf Phenomene des Internet gerichteten Forschungsinteresse wird die Doktorandin und Lehrerin Anja Niermann Mobilität an einem ihrer wichtigsten Punkte zu verstehen helfen: dem Internet und seiner einzigartigen Dynamik als seiner grundlegenden Bedingung und Basis von Mobilität.
- Der Reiseunternehmer Hans Höffmann organisiert Jahr für Jahr Reisen fuer Tausende von Kunden in der ganzen Welt. Er hat nicht nur eine Auszeichnung als erfolgreichster Unternehmer, sondern ist auch – wegen seiner Verdienste um den „Sakrotourismus" (C. Rogowski) – mit dem Gregoriusorden, dem hoechsten von der Katholischen Kirche verliehenen Orden, ausgezeichnet worden.
- Annette M. Stross ist Inhaberin des Lehrstuhl „Allgemeine Erziehungswissenschaft mnit dem Schwerpunkt Gesundheitserziehung" der University of Education in Karlsruhe. Sie hat dort den Masterstudiengang „Bildungswissenschaft" gegruendet und leitet diesen. Als bekannte Professorin für Erziehungstheorien in Geschichte und Gegenwart ist sie spezialisiert auf den Gebieten der Bildung, der Gesundheits- und Freizeiterziehung sowie des Sports.

	• Als Politologe und Inhaber des Lehrstuhls für „Praktische Theologie" an der Universitaet Vechta gilt das spezielle Forschungsinteresse von Egon Spiegel der Transkulturalität, hier insbesondere der Herausarbeitung von anthropologischen Gemeinsamkeiten als Grundlage einer weltweiten „Culture of Peace". Ein Forschungsprojekt, das der zeitgenoessischen Transkulturalität und hier insbesondere der Mobilität als Ausdruck von Globalisierung gewidmet ist, kann nicht zielführend in einem nationalen Rahmen durchgefuehrt werden. Es ist geradezu für eine internationale Kooperation prädestiniert. Alle oben aufgefuehrten Mitglieder des Projektteams sind dementsprechend in internationale Netzwerke eingebunden und verfügen über international Erfahrungen.
Key Words: Globalization – transculturality – social cohesion – world history – universals – young people – peace – mobility – traffic – internet –tourism – leisure – health care – fitness, wellness, beauty – sports – formation – education – regio	Schlüsselwörter: Globalisierung – Transkulturalität – soziale Kohäsion – Weltgeschichte – Universalien – junge Leute – Frieden – Mobilität – Verkehr – Internet – Tourismus – Freizeit – Gesundheit – Fitness, Wellness, Beauty – Sport – Bildung - Regionalismus

Wyniki badań dotyczące problematyki transkulturowego kształtowania rzeczywistości w ramach globalnych procesów kohezyjnych, rozumianych w wymiarze społecznej relewancji i praktycznego wymiaru mobilności zawarte są w następujących publikacjach: Cyprian Rogowski, *Sakroturyzm w dobie globalizacji. Studium transdyscyplinarne*, Adam Marszalek, Toruń 2018; Egon Spiegel, *Tourismus der besonderen Art: Sakrotourismus. Gedanken zum Geleit*, w: Cyprian Rogowski, *Sakroturyzm w dobie globalizacji. Studium transdyscyplinarne*, Adam Marszalek, Toruń 2018, s. 15-30; Egon Spiegel, *Transculturality and regionalism in the context of globalization / Transkulturalität und Regionalismus im Kontext von Globalisierung / Transkulturowość i regionalizm w kontekście globalizacji*, w: KERYKS 14-16 (2015-2018), s. 247-256.

- Badania statutowe – (Sakro-) Turystyka – jej wkład w upowszechnianie idei „kultury pokoju"

W ogólnoświatowym procesie globalizacji szczególną rolę odgrywa tzw. zjawisko mobilności. Współczesna globalizacja byłaby niemożliwa, gdyby nie zmiany, jakie nastąpiły w sferze środków komunikacji. Uwzględnić tu należy zarówno środki transportu i tworzoną przez nie globalną sieć (czyli rodzaj hardware komunikacji), jak i gotowość i możliwości zrealizowania idei ogólnoświatowej sieci powiązań, czyli, innymi słowy, realizowanie koncepcji „human web" (czyli software komunikacji). Ze zjawiskiem mobilności łączy się ściśle dynamiczny rozwój turystyki, będącej zarówno skutkiem globalizacji, jak i jedną z jej najbardziej znaczących przesłanek. Branża turystyczna poszukuje wciąż nowych ofert i coraz częściej połączona jest właśnie z propozycją tzw. *sakroturystyki*. Z obserwacji wynika, że przybiera ona różne formy i zainteresowanie nią ciągle wzrasta. Istotą problemu badawczego w wyżej zarysowanym zadaniu jest między innymi zbadanie zna-

czenia turystyki jako zjawiska długofalowego w odniesieniu do transkulturowych działań na rzecz upowszechniania idei kultury pokoju zgodnie z założeniami dekady ONZ (2001-2010). Z tym zagadnieniem koresponduje także tzw. zjawisko eventu jako współczesnej agory życia społecznego, będącego wyrazem przenikania się różnych wpływów kulturowych i zyskującego coraz większą popularność również we współczesnej kulturze religijnej. Analiza znaczenia wielkich wydarzeń masowych o charakterze religijnym może stanowić interesujący wkład w rozważania na temat transkulturowych działań na rzecz pokoju, a także społecznej mobilności w ramach sakroturystyki.

Wyniki badań zawarte są w następujących publikacjach:

Cyprian Rogowski, *Sakroturyzm w dobie globalizacji. Studium transdyscyplinarne*, Adam Marszalek, Toruń 2018, s. 165-168; Agnieszka Zduniak, *Event a moralność*, w: Mariański Janusz (red.), *Leksykon socjologii moralności*, Wydawnictwo Nomos, Kraków 2015, s. 201-207; Cyprian Rogowski, *Sakrotourismus – eine neue Form des Tourismus*, w: Bodo v. Carlsburg, Annette M. Stroß (red.*), (Un)pädagogische Visionen für das 21. Jahrhundert. Geistes- und sozialwissenschaftliche Entwürfe nach dem Ende der ‚großen' Menschheitsgeschichte. (Un)pädagogische Visionen für das 21. Jahrhundert. (Non)Educational Visions for the 21st Century*, Frankfurt a.M. 2021; Agnieszka Zduniak, *Friedenserziehung durch Gemeinschaftsbildung: religiöse Events. Ein Lesebuch zum Frieden. Festschrift für Egon Spiegel*, w: Volker Garske, Thomas Nauerth, Anja Niermann (red.), *Vom Können erzählen*, LIT Verlag, Münster 2017, s. 205-207.

- Transkulturelles/interreligiöses Lernen im Kontext von Globalisierung (Transkulturowe/interreligijne nauczanie w kontekście globalizacji)

Die politischen, kulturellen und pädagogischen Herausforderungen der weltweiten Flucht- und Migrationsbewegungen und ihrer gesellschaftlichen Folgen werden nicht ab-, sondern zunehmen. Schule und Unterricht, aber auch Elementarerziehung und außerschulische Jugendbildung haben diesen Entwicklungen in einer adäquaten Praxis sozialen Lernens Rechnung zu tragen. In den unterschiedlichen Wissenschaftsdisziplinen sind die damit verbundenen Fragestellungen und Probleme im Hinblick auf eine transkulturelle pädagogische Praxis zu reflektieren. Die Praktische Theologie kann sich, insbesondere im Hinblick auf ihre religionspädagogisch zu reflektierenden Handlungsfelder, nicht ausnehmen. Noch mangelt es an didaktischen Konzeptionen eines Interreligiösen Lernens.

Aktualne wyzwania polityczne, kulturowe i edukacyjne dotyczące zjawisk uchodźczych i migracyjnych oraz ich społeczne konsekwencje ciągle się nasilają. Szkoła i nauczanie, ale także edukacja na poziomie elementarnym i pozaszkolnym młodzieży, muszą te zmiany uwzględniać, zwłaszcza w wymiarze społecznym. W różnych dyscyplinach naukowych należy zastanowić się nad kwestiami i problemami związanymi z międzykulturową praktyką pedagogiczną. Teologia praktyczna nie może być wyjątkowa, zwłaszcza jeśli chodzi o obszary jej działania, które mają znaleźć odzwierciedlenie w edukacji religijnej. Nadal brakuje koncepcji dydaktycznych dotyczących międzyreligijnego uczenia się. Stąd też takie projekty badawcze mają swoje uzasadnienie.

Wyniki wspólnych badań prof. Cypriana Rogowskiego z prof. Egonem Spiegelem zawarte są w następujących publikacjach: Cyprian Rogowski, *Sakroturyzm w dobie globalizacji. Studium transdyscyplinarne*, Adam Marszałek, Toruń 2018; Egon Spiegel, *Tourismus der besonderen Art: Sakrotourismus. Gedanken zum Geleit*, w: Cyprian Rogowski, *Sakroturyzm w dobie globalizacji. Studium transdyscyplinarne*, Adam Marszałek, Toruń 2018, s. 15-30; Egon Spiegel, *Transculturality and regionalism in the context of globalization / Transkulturalität und Regionalismus im Kontext von Globalisierung / Transkulturowość i regionalizm w kontekście globalizacji*, w: KERYKS 14-16 (2015-2018), s. 247-256.

- Do współpracy w międzynarodowym projekcie badawczym na temat: *Religion ausstellen – Religiöses Kulturerbe im Wandel* (*religijnego dziedzictwa kulturowego w okresie przemian*) in Kloster Neuzelle bei Frankfurt an der Oder am 5./6. Oktober 2018), ks. prof. C. Rogowski został zaproszony przez Katedrę Pedagogiki Religii, którą kieruje prof. Harald Schwillus w Instytucie Teologii Katolickiej Uniwersytetu Halle-Wittenberg. Jego udział w projekcie zaowocował opracowaniem: *Religiöses Erbe von Minderheiten in Polen. Religiöse und touristische Perspektiven* (*dziedzictwo religijne mniejszości wyznaniowych w Polsce. Religijne i turystyczne perspektywy*).

  Zum Anliegen der Problematik:

  Die besprochenen Probleme beinhalten sehr schwierige und komplizierte Fragen, die durch facettenreiche historische Entwicklungen bedingt sind. Diese Problematik ist in Polen komplexer als in anderen mitteleuropäischen Ländern. Es gibt viele Beispiele, die uns zeigen, wie deutsche und polnische Traditionen – durch tiefe historische Wurzeln – miteinander verknüpft sind. Die polnisch-deutsche Nachbarschaft gehört zu den ältesten, intensivsten und zugleich am stärksten politisierten, übermächtigsten und ungesagten Angelegenheiten in der Geschichte unseres Kontinents. Die über Tausendjährige Nachbarschaft ist hoch relevant im Hinblick auf die Zeugnisse der deutschen Kultur bezogen auf das materielle religiöse wie immaterielle religiöse Erbe. Das am greifbarsten religiöse Erbe der deutschen Minderheit in Polen kann am Beispiel des Luthertums (gegenwärtig 70.000 Gläubige) dargestellt werden. Diese Kirche ist in sechs Diözesen organisiert: Diözese Cieszyn mit Sitz in Bielsko-Biała, Katowice mit Sitz in Katowice, Masuren mit Sitz in Olsztyn, Pommern und Großpolen mit Sitz in Sopot, Warszawa mit Sitz in Łódź und Wrocław mit Sitz in Wrocław. Sehr interessant ist das Projekt, das als ein touristisches Programm vorgeschlagen wurde, das sich darauf konzentriert, das lutherische Erbe im geografischen Raum Polens kennenzulernen. Es handelt sich dabei um eine kulturelle und sakrotouristische Route, die Touristen in verschiedenen Regionen Polens empfohlen und angeboten werden. Sie beinhaltet Orte, die einen besonderen Bezug zur lutherischen Geschichte aufweisen.

  Odnośnie do tematu:

  Omawiane problemy dotyczące dziedzictwa religijnego mniejszości wyznaniowych w Polsce, a także perspektyw religijnych i turystycznych obejmują bardzo trudne i złożone pytania spowodowane wieloaspektowym rozwojem historycznym. W Polsce problem ten jest bardziej złożony niż w innych krajach Europy Środkowej. Jest wiele

przykładów, które pokazują, jak łączą się tradycje niemieckie i polskie – poprzez głębokie korzenie historyczne. Sąsiedztwo polsko-niemieckie to jedna z najstarszych, najbardziej intensywnych, a jednocześnie najbardziej upolitycznionych, dominujących i niewyjaśnionych spraw w historii naszego kontynentu. Wzajemne sąsiedztwo liczące ponad tysiąc lat jest bardzo istotne ze względu na świadectwa kultury niemieckiej, zarówno pod względem materialnego, jak i niematerialnego dziedzictwa religijnego. Najbardziej namacalne dziedzictwo religijne mniejszości niemieckiej w Polsce można zilustrować na przykładzie luteranizmu (obecnie 70 000 wiernych). Kościół ten zorganizowany jest w sześciu diecezjach: diecezji cieszyńskiej z siedzibą w Bielsku-Białej, katowickiej z siedzibą w Katowicach, mazurskiej z siedzibą w Olsztynie, pomorskiej i wielkopolskiej z siedzibą w Sopocie, warszawskiej z siedzibą w Łodzi i wrocławskiej z siedzibą we Wrocławiu. Bardzo ciekawy jest ten projekt, który został zaproponowany jako program turystyczny ukierunkowany na poznanie dziedzictwa luterańskiego na obszarze geograficznym Polski. Jest to trasa kulturalno-sakralna, polecana i oferowana turystom w różnych regionach Polski. Obejmuje miejsca szczególnie związane z historią luterańską.

Materiały w ramach niniejszego projektu zostały przekazane do druku w formie monografii w Logos Verlag w Berlinie.

- „Globalny Kodeks Etyki" wyzwaniem dla rozwoju turyzmu i turystyki

Badania, jakie przeprowadził prof. C. Rogowski w ramach tego projektu, dotyczyły merytorycznej analizy *Globalnego Kodeksu Etyki* dla branży turystycznej:

Światowa Organizacja Turyzmu (WTO / OMT), wyspecjalizowana agencja ONZ z siedzibą w Madrycie promuje odpowiedzialny ruch turystyczny na poziomie międzynarodowym. Opowiada się za zrównoważonym społecznie, ekologicznie i ekonomicznie rozwojem turyzmu/turystyki.

Pod tym kątem opracowano „Globalny Kodeks Etyki", który składa się z dziesięciu artykułów, adresowanych do wszystkich osób zaangażowanych w branży turystycznej, zwłaszcza w branży hotelarskiej, touroperatorów i pośredników, jak również usługodawców, takich jak: firmy transportowe, kolejki linowe itd. Podkreślić należy, że kodeks ten skierowany jest oczywiście i do wszystkich turystów.

Cel zadania badawczego, jak zaznaczono wyżej, polegał na dokonaniu merytorycznej analizy „Globalnego Kodeksu Etyki" dla branży turystycznej. Z badań wynika, że najważniejsze idee, odzwierciedlające istotę przesłania dotyczą następujących aspektów: tolerancja i szacunek dla innych religii, filozoficznych i moralnych przeświadczeń; szczególne dowartościowanie podróży w celach religijnych, zdrowotnych, edukacyjnych i kulturalnych; promocja środowiska naturalnego i ekoturystyki; ochrona dzieł sztuki, muzeów, archeologicznych, historycznych oraz religijnych obiektów; umożliwianie miejsc pracy w ramach branży turystycznej dla ludności lokalnej; odpowiedzialni za rozwój branży turystycznej mają obowiązek w ramach swoich możliwości stwarzać takie warunki turystom, aby spełniać ich oczekiwania kulturalne i duchowe; uatrakcyjnianie spędzania czasu wolnego oraz umożliwianie urlopów rodzinom, ludziom młodym, seniorom i osobom z niepełnosprawnością; dostępność do różnych form komunikacji za-

równo wewnętrznych, jak i zewnętrznych, do lokalnych służb i konsulatów dla każdego turysty z jego kraju pochodzenia; wielonarodowe przedsiębiorstwa nie powinny wykorzystywać swojej dominującej pozycji, lecz budować partnerskie i zrównoważone relacje między przedsiębiorstwami kraju pochodzenia i kraju przyjmującego, jak również dzielić sprawiedliwie osiągane zyski; kwestie sporne dotyczące stosowania lub interpretowania Globalnego Kodeksu Etyki, rozwiązywane są przez Komitet Światowy do Spraw Etyki Turyzmu/Turystyki.

Wyniki badań opublikowane zostały w obszernej monografii: Cyprian Rogowski, *Sakroturyzm w dobie globalizacji. Studium transdyscyplinarne*, Adam Marszałek, Toruń 2018. W ramach tychże badań prof. Rogowski przeprowadził także w 2018 roku wykłady i seminaria naukowe (w sumie 24 godziny) ze studentami (grupa liczyła 34 osoby) na temat *sakroturyzmu* na Uniwersytecie w Vechcie i w Höffmann-Reisen-Akademie (Vechta/Niemcy).

- W ramach dwustronnej umowy pomiędzy Uniwersytetem w Vechcie i Uniwersytetem w Olsztynie, prof. C. Rogowski realizował projekt badawczy z prof. E. Spiegelem, który dotyczył problematyki *transnarodowego sakroturyzmu* (Transnationales Forschungsprojekt *Sakrotourismus*).

  Odnośnie do projektu:

Projekt, będący częścią dwustronnej umowy pomiędzy dwoma uniwersytetami Vechta / Niemcy i Olsztyn / Polska, koncentruje się na płaszczyźnie teoretycznej badań wokół problematyki turyzmu będącego na styku teologii praktycznej i studiów dotyczących zagadnienia pokoju, oraz na płaszczyźnie praktycznego wymiaru turystyki na styku edukacji religijnej i praktycznych działań na rzecz pokoju. Oprócz wyżej wymienionych profesorów, do tegoż projektu badawczego przystąpiło biuro podróży Hansa Höffmanna z Vechty, które zagwarantowało praktyczną stronę badań, jak i praktyczne znaczenie projektu dzięki swojemu ponad 30-letniemu doświadczeniu w bardzo specyficznej dziedzinie działalności sakroturystycznej. To doświadczenie Hansa Höffmanna opisane zostało w jego monografii autobiograficznej: Und dennoch, Freiburg – Basel – Wien: Herder: 3., erw. Aufl. 2018 z posłowiem Egona Spiegela (wydanie polskie: Mimo Wszystko, Kraków: Wysoki Zamek, 2010). Ks. prof. C. Rogowski, reprezentując w projekcie Wydział Nauk o Środowisku UWM w Olsztynie, zdefiniował zakres badawczy mianem *sakroturyzmu* i *sakroturystyki* w cytowanej już niejednokrotnie publikacji: Sakroturyzm w dobie globalizacji. Studium transdyscyplinarne, Adam Marszałek, 2018 (z przedmową Egona Spiegla). Według prof. E. Spiegela, w obszarze badań sakroturystycznych, kwestia pokojowego znaczenia turyzmu i turystyki odgrywa kluczową rolę. On i jego chiński kolega Cheng Liu opisali odpowiednie ramy w następującej monografii: *Peacebuilding in a Globalized World*. Ilustrowane wprowadzenie do badań nad pokojem, Pekin: The People's Publishing House, 2015. Wyniki badań są stale uwzględniane podczas seminariów na obu uniwersytetach oraz przetwarzane i krytycznie omawiane ze studentami.

Zum Anliegen des Projektes:

Das im Rahmen eines bilateralen Vertrages der beiden Universitäten von Vechta/Deutschland und Olsztyn/Polen angesiedelte Projekt fokussiert auf der theoretischen Ebene Tourismusforschung im Schnittfeld von Praktischer Theologie und Friedenswissenschaft und auf der praktischen Ebene Touristik im Schnittfeld von Religionspädagogik und Friedenshandeln. Projektteilnehmer sind neben dem Vechtaer Lehrstuhlinhaber für Praktische Theologie: Religionspädagogik und Pastoraltheologie, Egon Spiegel, der Reiseunternehmer Hans Höffmann sowie Prof. Dr. Cyprian Rogowski von der Universität Olsztyn. Als Reiseunternehmer garantiert Hans Höffmann durch seine über 30-jährigen Erfahrungen im konkreten sakrotouristischen Handlungsfeld sowohl den Praxisbezug als auch die Praxisrelevanz des Projekts, zusammengefasst in seiner autobiographischen Veröffentlichung: Und dennoch, Freiburg – Basel – Wien: Herder: 3., erw. Aufl. 2018, mit einem Nachwort von Egon Spiegel (polnische Ausgabe: Mimo Wszystko, Wydawnictwo Wysoki Zamek, Kraków 2010). Der im Department für „Tourismus, Rekreation und Umweltwissenschaft" der Ermländisch-Masurischen Universität Olsztyn (UWM) lokalisierte Lehrstuhl von Prof. Dr. Cyprian Rogowski war denominiert mit „Sakrotourismus". Rogowski hat den Rahmen des Forschungsprojekts in der folgenden einschlägigen Publikation abgesteckt: Sakroturyzm w dobie globalizacji. Studium transdyscyplinarne, Adam Marszałek, Toruń 2018 (mit einem Vorwort von Egon Spiegel). Im sakrotouristischen Forschungsschwerpunkt von Prof. Dr. Prof. h.c. Egon Spiegel spielt die Frage nach der Friedensrelevanz von Tourismus eine zentrale Rolle. Den diesbezüglichen Rahmen hat er zusammen mit seinem chinesischen Kollegen Cheng Liu in der folgenden Publikation beschrieben: Peacebuilding in a Globalized World. An Illustrated Introduction to Peace Studies, Beijing: The People's Publishing House, 2015. Forschungsergebnisse fließen laufend in Seminarveranstaltungen der beiden Universitäten ein und werden mit den Studierenden aufgearbeitet und kritisch diskutiert.

- Klostergärten in Deutschland und Polen – Potenzialanalyse für Spirituellen Tourismus

Religiöser Tourismus, insbesondere sogenannter Spiritueller Tourismus (in Polen als sakroturyzm bezeichnet) gewinnt im Bereich des Kulturtourismus zunehmend an Bedeutung. Das Projekt möchte daher Potentiale dieses Reisesegments ausloten, das vielfältige Möglichkeiten für eine deutsch-polnische Vernetzung bietet. Dafür sollen in einer ersten Studie drei Klostergärten in Deutschland und drei Klostergärten in Polen hinsichtlich dieses Potentials untersucht werden. Methodisch wird dies mittels Leitfadeninterviews mit jeweils örtlichen Verantwortlichen (Leitung und Gartenpflege) umgesetzt werden. Es geht dabei um die Untersuchung der Angebote vor Ort sowie der Besucherstruktur und deren Einbindung in den Religionstourismus. Dabei stehen insbesondere Fragen kultureller Gemeinsamkeiten und Verschiedenheiten in Bezug auf religiöse und spirituelle Praxis in Deutschland und Polen im Zentrum, um einladende und gegenseitig wertschätzende touristische und spirituelle Programme zu entwickeln. Als Ergebnis sollen erste Überlegungen für gemeinsame Potentiale für Spirituellen Tourismus und Vernetzungsmöglichkeiten unterschiedlicher Standorte in Deutschland und Polen formuliert werden.

Die Durchführung des Projektes wird in Zusammenarbeit der Professur für Religionspädagogik des Instituts für Katholische Theologie und ihre Didaktik der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg (Prof. Dr. Harald Schwillus) und mit Prof. Dr. Cyprian Rogowski (Katedra Turystyki, Rekreacji i Ekologii, Wydział Nauk o Środowisku, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie) durchgeführt werden. Beide Standorte verfügen bereits über Erfahrungen im Bereich der Forschung zum Spirituellen Tourismus. Prof. Rogowski wurde im Rahmen dieses Projektes mit einem Vortrag zum Thema: *Spiritueller Tourismus in Polen – Chancen für religiöse Bildung* nach Halle-Wittenberg (23.05.2019) eingeladen.

- Ogrody klasztorne w Niemczech i w Polsce – Analiza potencjału dla sakroturyzmu

Turystyka religijna, a w szczególności tzw. sakroturyzm zyskuje coraz bardziej na znaczeniu w obszarze turystyki kulturowej. W związku z tym niniejszy projekt zamierza wykorzystać potencjał tego segmentu turystycznego, który oferuje szerokie możliwości dla polsko-niemieckiej sieci kontaktów. W tym celu, pod kątem tego właśnie potencjału, w pierwszym rzędzie zostaną zbadane trzy ogrody klasztorne w Niemczech i trzy ogrody klasztorne w Polsce. Realizacja tego etapu badań nastąpi w sposób metodyczny za pomocą wywiadów z lokalnymi menedżerami (chodzi o sposoby zarządzania i utrzymania ogrodu). Celem jest zapoznanie się z lokalną ofertą, jak również strukturą odwiedzających i ich integracją z turystyką religijną. W szczególności kwestie podobieństw i odmienności kulturowych w odniesieniu do praktyk religijnych i duchowych w Niemczech, jak i w Polsce mają kluczowe znaczenie, zwłaszcza dla rozwoju zachęcających i wzajemnie ceniących się programów sakroturystycznych. W związku z tym sformułowane zostaną zasadnicze przemyślenia na temat wspólnych potencjałów szeroko rozumianego sakroturyzmu i możliwości tworzenia sieci kontaktów w różnych miejscach w Niemczech i w Polsce.

Realizacja projektu prowadzona jest we współpracy z Katedrą Studiów nad Edukacją Religijną Instytutu Teologii Katolickiej i jego Dydaktyki na Uniwersytecie Marcina Lutra w Halle-Wittenberg (Prof. Harald Schwillus) oraz Katedrą Turystyki, Rekreacji i Ekologii, Wydziału Nauk o Środowisku, Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie (Prof. Cyprian Rogowski). Te ośrodki naukowe mają już doświadczenie w dziedzinie badań nad sakroturyzmem. W ramach tego projektu prof. Rogowski zaproszony został z wykładem na Uniwersytet w Halle-Wittenberg w Niemczech (23.05.2019). Poruszana problematyka dotyczyła duchowego wymiaru turyzmu w Polsce i szans dla kształcenia religijnego.

- Ks. prof. Cyprian Rogowski został zaproszony do współpracy w ramach międzynarodowego projektu badawczego: *(Un)pädagogische Visionen für das 21. Jahrhundert. Geistes- und sozialwissenschaftliche Entwürfe nach dem Ende der ‚großen' Menschheitsgeschichte. (Un)pädagogische Visionen für das 21. Jahrhundert. (Non) Educational Visions for the 21st Century. (Nie) edukacyjne wizje XXI wieku. Projekt w ramach nauk humanistycznych i społecznych.*

Projekt ten zainicjowali Prof. Dr. Annette M. Stroß (Fakultät für Geistes- und Humanwissenschaften Institut für Erziehungswissenschaft mit Schwerpunkt in außerschulischen Feldern – University of Education Pädagogische Hochschule Karlsruhe) i Prof. Dr. Dr. h.c. mult. Bodo von Carlsburg (Heidelberg University of Education Institut für Erziehungswissenschaft).

Zum Anliegen des Projektes:

Ausgehend von (all)gegenwärtigen Zeitdiagnosen scheinen sich viele Gesellschaften derzeit in Umbrüchen oder Wandlungsprozessen zu befinden. Damit einhergehende Dynamiken spiegeln sich auf unterschiedlichen Ebenen sowie in verschiedenen (Teil) Bereichen innerhalb bestehender Gesellschaften wie auch gesellschaftsübergreifend und global wider. Diese Wandlungsprozesse und Dynamiken lassen sich aus wissenschaftlicher Sicht – pädagogisch, soziologisch, historisch, philosophisch oder theologisch – unterschiedlich deuten.

Selbst wenn die – vom Glauben an ein stetiges Voranschreiten der Menschheit, an Aufklärung und Subjektwerdung des Menschen, die fortschreitende Humanisierung von Gesellschaften usw. getragenen – „großen Erzählungen", heute nicht mehr bruchlos verfügbar sind, das Dogma der ‚einen und wahren' Geschichte wohl eben so wenig Gültigkeit besitzt wie etwa simple Fortschritts- und Verfallsgeschichten, scheint es, kulturgeschichtlich betrachtet, der Spezies Mensch doch zu eigen zu sein, immer wieder überindividuelle, auf die Entwicklung von Menschheit und Gesellschaft bezogene Wünsche, Träume oder Utopien zu entwerfen, kurz gesagt: Visionen, die ein anderes, ein besseres (Zusammen-)Leben von Menschen in den Blick nehmen und dieses in (häufig bildhaften) Texten darstellen. Doch sind solche als ‚visionär' zu bezeichnende Perspektiven in der heutigen nachutopischen Zeit überhaupt noch möglich? Und: Schließt die Kärrnerarbeit der empiristischen Detailforschung innerhalb der Natur- und Sozialwissenschaften diese nicht geradezu aus?

Umgekehrt gefragt:

Sind Sozial- und Geisteswissenschaftler.innen angesichts der gegenwärtigen gesellschaftlichen Entwicklungen heute womöglich in besonderer Weise gefordert, sich der Frage nach einem besseren (Zusammen-)Leben von Menschen innerhalb unserer global vernetzten und doch nach wie vor partikularisierenden und exkludierenden (Welt)Gesellschaft zu stellen?

Für die Herausgeber impliziert das pädagogische Moment einer Vision die Vorstellung einer Bildsamkeit von Menschen. Dieses verweist auf die Möglichkeit, Bildungswie auch Entwicklungsprozesse anzustoßen ebenso wie auf die unhintergehbare Dialektik im Prozess der Humanisierung von Gesellschaften. Naive Lesarten werden damit ausgeschlossen und stattdessen die Chancen und Gefahren in sämtlichen Entwicklungsprozessen, Bildungs- und Humanisierungsprogrammen gesehen.

So scheint auch Visionen, retro- wie auch prospektiv gesehen, ein Potential innezuwohnen, das von Sozial- und Geisteswissenschaftler.innen der Gegenwart genutzt werden kann und sollte, indem beispielsweise durch die Erinnerung an vergessene Diskurse Grenzen überschritten, durch ein Disziplinen übergreifendes Denken neue Horizonte

eröffnet werden, ohne dabei die kritische bildungs- wie gesellschaftspolitische Einbettung der in diesem Rahmen eröffneten Horizonte außer Acht zu lassen.

Durch eine Vielzahl von internationalen Beiträgen aus der Pädagogik, Soziologie, Philosophie, Theologie wie auch den Geschichtswissenschaften und der Politik zu Themen wie New Management, Formen einer schöpferischen Ökologie, Modelle eines neuen (Sakro-)- Tourismus, Perspektiven einer Gesundheitsbildung, eine neue Ethik in zwischenmenschlichen Beziehungen, Chancen für den (Welt-)Frieden u.v.a. soll gezeigt werden, dass aktuelle Debatten durch visionäre Blickrichtungen auf neue und interessante Weise belebt werden können.

Odnośnie do projektu:

Na podstawie (wszystkich) współczesnych diagnoz, wiele społeczeństw obecnie jest w okresie przełomowym lub procesów zmian. Dynamika tych procesów znajduje odzwierciedlenie na różnych poziomach i w różnych (pod) obszarach funkcjonowania społeczeństw na świecie. Można ją różnie interpretować z naukowego punktu widzenia - edukacyjnego, socjologicznego, historycznego, filozoficznego czy teologicznego. „Wielkie narracje" - motywowane wiarą w stały postęp ludzkości, w oświecenie i upodmiotowienie człowieka, postępującą humanizację społeczeństw itp. — nie są już dziś bezproblemowo przyjmowane. Dogmat „jednej i prawdziwej" historii, jeśli chodzi o historię kultury, rodzaj ludzki wydaje się mieć równie małą wartość. Krótko mówiąc, należy jednak zauważyć, że nieustanna projekcja ponadindywidualnych życzeń, marzeń lub utopi związanych z rozwojem społeczeństw, wizje, które koncentrują się na innym, lepszym wspólnym życiu ludzi, przedstawiane (często obrazowo), stanowią nieodłączny element tęsknot rodzaju ludzkiego. W tym kontekście wypada jednocześnie zapytać, czy takie „wizjonerskie" perspektywy są nadal możliwe w dzisiejszych postutopijnych czasach? Oraz: czy mozolna praca empirycznych szczegółowych badań w ramach nauk przyrodniczych i społecznych faktycznie takiego widzenia rzeczywistości nie wyklucza? Można też postawić pytanie odwrotne: czy w świetle obecnego rozwoju społecznego, socjologowie i humaniści mogą dziś stawić czoła problemom wynikającym z globalnie usieciowionego, cyfrowego (wspólnego) życia ludzi? Tak postawiony problem, pod względem edukacyjnym, wymaga niewątpliwie od współtworzących niniejszy projekt badawczy kreatywnego myślenia. Dotyczy to przede wszystkim możliwości inicjowania procesów wychowawczych i rozwojowych oraz nieuchronnej dialektyki w procesie humanizowania społeczeństw. W ten sposób należy wykluczyć wszelkie naiwne lektury, a zamiast tego skierować uwagę na możliwości i zagrożenia we wszystkich procesach rozwojowych, programach edukacyjnych i humanizacyjnych. Wizje, zarówno retrospektywne, jak i prospektywne, wydają się mieć potencjał, który powinien być wykorzystywany obecnie przez socjologów i humanistów, na przykład poprzez przekraczanie granic, powracanie do zapomnianych dyskursów, poprzez myślenie interdyscyplinarne, nie zaniedbując krytycznego, edukacyjnego i społeczno-politycznego osadzenia otwartych horyzontów w różnych kontekstach. Dzięki licznym reprezentantom międzynarodowych środowisk akademickich w ramach nauk: pedagogiki, socjologii, filozofii, teologii, a także nauk historycznych i politologicznych, opracowano między innymi takie tematy, jak: nowe sposoby zarządzania, formy

kreatywnej ekologii, nowe formy sakroturyzmu i sakroturystyki, perspektywy edukacji zdrowotnej, nowa etyka w relacjach międzyludzkich, możliwości pokojowego współżycia na świecie i wiele innych. W ten sposób ożywiono niewątpliwie debatę i wskazano interesujące perspektywy.

Ks. prof. C. Rogowski opublikował w ramach niniejszego projektu badawczego artykuł, w którym przedstawił swoje wyniki badań:

Cyprian Rogowski, *Sakrotourismus – eine neue Form des Tourismus*, w: Bodo v. Carlsburg, Annette M. Stroß (red.*), (Un)pädagogische Visionen für das 21. Jahrhundert. Geistes- und sozialwissenschaftliche Entwürfe nach dem Ende der ‚großen' Menschheitsgeschichte. (Un)pädagogische Visionen für das 21. Jahrhundert. (Non)Educational Visions for the 21st Century*, Frankfurt a.M. 2021.

7. Recenzje wydawnicze książek, artykułów i projektów badawczych (grantów KBN)

- Piotr Duksa, *Metody pracy wychowawczej z młodzieżą w grupach kościelnych* (Olsztyn 2000).
- Periodyk *Paedagogia Christiana*, t. 1(7) 2001, Toruń UMK – redaktor naczelny – prof. Jerzy Bagrowicz.
- Maria Kalczyńska, *Polsko-Niemiecki Leksykon Biograficzny. Ludzie polskiej książki i prasy w Niemczech (koniec XX wieku)*, (PIN-Instytut Śląski w Opolu), 2001.
- Stephan Leimgruber, *Jugend und Liturgie* (Młodzież i liturgia), w: KERYKS 1 (2002).
- *Psychologiczny wymiar uczuć religijnych i implikacje pedagogicznoreligijne* (Nr. HO1B 002, 31.01.2002).
- *Działalność edukacyjna Kościoła Katolickiego na Śląsku Cieszyńskim po II wojnie światowej* (Nr. HO1F 063 26, 28.07.2003).
- *Rozwój symbolu religijnego u dzieci i młodzieży* (Nr. HO1F 086 26, 31.07.2003).
- Edward Wiszowaty, *Organizacja i struktura katolickiego duszpasterstwa policji w Polsce* (Organisation und Struktur der katholischen Polizeiseelsorge in Polen), w: KERYKS 6 (2007).
- Sławomir Ropiak, *Muzyka sakralna w procesie wychowania liturgicznego według biskupa warmińskiego Maksymiliana Kallera (1880-1947)* – (Die sakrale Musik im Prozeß der liturgischen Erziehung im Verständnis des ermländischen Bischofs Maximilian Kaller) – (1880-1947), w: KERYKS 6 (2007).
- Harald Schwillus, *Katholische Schule im Dialog mit der Welt. Identitätssuche im Kontext Halle (Saale) in Sachsen-Anhalt* (*Szkoła katolicka w dialogu ze światem. Poszukiwanie tożsamości na przykładzie sytuacji w Halle (Saale) w Saksonii–Anhalt*), w: KERYKS 6 (2007).
- Monika Adamczyk, *Więzi rodzinne w procesie pozytywnego i aktywnego starzenia się*, Zeszyty Naukowe KUL, Lublin 2016.
- Margit Stein: *Werteerziehung als Aufgabe der Familie – ein aktuelles Thema*, Vechta/Niemcy 2017.

- Janusz Mariański, *Religijnosocjologiczne wyzwania dla pedagogiki religii. Studium socjologiczne,* Toruń 2020.
- Janusz Mariański, *Godność ludzka w narracji społecznej. Studium socjopedagogiczne*, Lublin 2021.
- Janusz Mariański, *Pluralizm społeczno-kulturowy jako megatrend a religijność i moralność*. *Studium socjologiczne*, Lublin 2022.
- Janusz Mariański, *Osoba ludzka w społeczeństwie. Z nauczania społeczno-moralnego Jana Pawła II*, Lublin 2023.
- Janusz Mariański, *Nowe problemy bioetyczne w narracji społecznej*, Lublin 2023.
- Janusz Mariański, *Rodzina – co się z nią dzieje? Opinie i poglądy polskiej młodzieży. Studium socjologiczne*, Lublin 2024.
- Janusz Mariański, *Doświadczenie religijne w narracji socjologicznej. Studium teoretyczno-empiryczne*, Lublin 2025.
- Elżbieta Bednarz, *Nauczanie religii w Kościele zielonoświątkowym. Analiza programowa w perspektywie socjalizacji i potrzeb egzystencjalnych ucznia,* Warszawa 2024.

Rozdział VII

Motywy i nowe perspektywy pluralistycznej pedagogiki religii

Ks. prof. Cyprian Rogowski w swojej twórczości pedagogicznoreligijnej kładzie między innymi nacisk na dyskusje dotyczące inkluzywności Boga i znaczenia rozumienia dialogu dla międzyreligijnych procesów kształcenia. Nakreśla jednocześnie teologiczne przestrzenie myśli w perspektywie pluralistycznej pedagogiki religii i podkreśla, że dyscyplina ta przechodzi w ostatnim czasie proces internacjonalizacji. W świecie globalizacji społecznej wiedza z jej zakresu staje się coraz bardziej niezależna od granic państwowych. Międzynarodowa porównawcza literatura, zwłaszcza w głównych periodykach z zakresu pedagogiki religii, pozwala na adekwatne odczytywanie znaków czasu i uprawianie jej w sposób nowoczesny. Rogowski ma na tym polu duże zasługi i wkład w jej rozwój, zwłaszcza na gruncie polskim. Oprócz znaczącej roli jego międzynarodowych kontaktów i merytorycznych odniesień do innych krajów twórczość naukowo-badawcza Rogowskiego w obszarze pedagogiki religii ma wymiar komparatywny i oferuje również interesujące perspektywy dla dyskursów wokół tej dyscypliny w wymiarze międzynarodowym.

Jednym z ważniejszych zadań czasów współczesnych jest międzyreligijne uczenie się. Chodzi przede wszystkim o stawianie pytań, w jaki sposób powinno dochodzić do spotkania teologii komparatywnej i pedagogiki religii. Pogłębiające się procesy globalizacji, a także codzienne interakcje wskazują na pilną potrzebę podejmowania konstruktywnej refleksji. W ostatnich dziesięcioleciach teologia porównawcza poszukuje nowych sposobów dialogu i zrozumienia, nie zaprzeczając różnicom zachodzącym między religiami. Rogowski podkreśla, że w powyższym kontekście relewantne są tu pytania, w jaki sposób teologia komparatywna i podejście do pedagogiki religii wpływają na siebie nawzajem.

Jeżeli pedagogika religii zajmuje się wychowaniem i nauczaniem dzieci i młodzieży, jak również uwarunkowaniami ewangelizacji w perspektywie wyzwań XXI wieku to, jak zaznacza ks. prof. Rogowski, między innymi socjologia religii może być jej przydatna jako nauka pomocnicza. Istotne jest tu jego stwierdzenie: Pomimo iż obserwuje się jeszcze masowe nauczanie religii w polskiej szkole, to fakt ten nie upoważnia do twierdzenia, że w ten sposób zapobiegnie się w przyszłości emigracji młodzieży z Kościoła. W ostatniej dekadzie jesteśmy świadkami częstszego odmeldowywania się tej grupy wiekowej z lekcji religii, szczególnie w dużych miastach. Należy pamiętać, że w szkole oddziaływanie na religijność dzieci i młodzieży jest ograniczone. Konieczne jest zatem nowe oblicze lekcji religii w szkole i katechezy parafialnej (Keryks, 2015-2016, s. 229-245).

1. Bilans

W społeczeństwie ustawicznych przemian społeczno-kulturowych, jak również postępującego pluralizmu religijnego, trudno sobie wyobrazić funkcjonowanie podmiotów edukacyjnych bez odniesienia do fenomenu religii, a w Europie przede wszystkim do chrześcijaństwa. Jeden z czołowych socjologów religii Franz X. Kaufmann, już w 1988 roku przedstawił swoje tezy na temat uwarunkowań bycia i stawania się chrześcijaninem we współczesnym społeczeństwie. Zaznacza on, że w nowoczesnej kulturze bycie chrześ-

cijaninem sprawia niemałe trudności, uwarunkowania kulturowe powodują, że chrześcijaninowi jest trudno żyć i działać, a także, jeśli nawet próbuje urzeczywistniać bycie chrześcijaninem, to sam staje się trudny dla otoczenia. Jego tezy znajdują niewątpliwie swoje uzasadnienie w badaniach i diagnozach mających na uwadze przede wszystkim funkcjonowanie współczesnego społeczeństwa, religii i poszczególnych jednostek.

Wdaje się, że przemyślenia Kaufmanna, jak zaznacza Rogowski, nie tracą na aktualności i można je bez wahania odnieść też do teraźniejszej sytuacji społeczeństwa polskiego. Pluralizacja życia, gwałtowne przemiany ustrojowe, związane z upadkiem systemu totalitarnego, a także społeczne i kulturowe, oddziałują w dużym stopniu na religię i Kościół. Zauważa się, że instytucje polityczne, gospodarcze, naukowe i edukacyjne dystansują się coraz bardziej od wpływów Kościoła, co sprawia, że doświadcza on w ponowoczesnym społeczeństwie osłabienia autorytetu moralnego.

Na powyższe problemy szczególną uwagę w swoich badaniach pedagogicznoreligijnych zwraca ks. prof. Rogowski. Podkreśla on, że pedagogika religii uprawiana na Zachodzie jako dyscyplina uniwersytecka, ma już swoją długą ponad stuletnią tradycję. Na gruncie polskim natomiast, dopiero po roku 1989, kiedy to nastąpiły przemiany ustrojowe, zwiększyła się liczba teologicznych ośrodków naukowych. Poza Katolickim Uniwersytetem Lubelskim, Uniwersytetem Kard. Stefana Wyszyńskiego w Warszawie (wcześniej Akademią Teologii Katolickiej) i Papieską Akademią Teologiczną w Krakowie, powstały również wydziały teologiczne na niektórych uniwersytetach państwowych. Badania naukowe w zakresie pedagogiki religii prowadzone są m.in. w następujących ośrodkach: na Wydziale Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego (od 2000 roku) w Katedrze Katechetyki i Pedagogiki Religii, którą przez wiele lat kierował ks. prof. Cyprian Rogowski; na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu (od 2002 roku) w Zakładzie Katechetyki i Pedagogiki Religii – Jerzy Bagrowicz. Warto zaznaczyć, że już wcześniej (1997 roku), w Instytucie Pedagogiki UMK, J. Bagrowicz utworzył Zakład Edukacji Chrześcijańskiej. Z kolei na Uniwersytecie Adama Mickiewicza w Poznaniu wydzielono Zakład Pedagogiki Chrześcijańskiej i Dialogu – Romuald Niparko. W Chrześcijańskiej Akadamii Teologicznej w Warszawie utworzono Katedrę Pedagogiki Religii (1998 roku) – Bogusław Milerski. Prowadzone w niej badania w wymiarze ekumenicznym, zwłaszcza z zakresu ewangelickiej pedagogiki religii, ubogacają zarówno środowisko katolickie, jak i protestanckie. Również na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Gdańskiego funkcjonuje Pracownia Pedagogiki Religii – Mirosław Patalon, o profilu ekumenicznym.

Przez powstanie powyższych ośrodków naukowych w Polsce, pedagogika religii może liczyć na zadomowienie się w kulturze i nauce, jak również dalszy jej rozwój. Chodzi o jej nowe rozumienie, zwłaszcza w wymiarze interdyscyplinarnym, a nawet transdyscyplinarnym. Cenna pozostaje perspektywa interdyscyplinarnych powiązań naukowych, relacji dyscyplin teologicznych i praktycznoteologicznych z pedagogiką, psychologią, socjologią, socjologią religii, naukami kulturoznawczymi i religioznawstwem. Również perspektywa ekumeniczna zasługuje na podkreślenie, która niejednokrotnie w refleksji pedagogicznoreligijnej przejawia się jeszcze jedynie jako postulat.

Wydany pod redakcją ks. prof. Rogowskiego pierwszy Leksykon Pedagogiki Religii (2007 roku) na gruncie polskim, wypełnił istniejącą lukę, systematyzując jednocześnie dotychczasową refleksję pedagogicznoreligijną i wzmacniając status pedagogiki religii, jako nauki autonomicznej zarówno od strony teoretycznej, jak i metodologicznej. Do współpracy nad *Leksykonem* zaprosił specjalistów z międzynarodowych środowisk naukowych, zwłaszcza wybitnych znawców pedagogiki religii z obszaru języka niemieckiego: Austrii, Niemiec, Szwajcarii, którzy w tej dziedzinie należą do czołówki światowej. W 2011 roku ks. C. Rogowski wydał także pierwszy w Polsce podręcznik akademicki pedagogiki religii, w którym zawarł swoje wieloletnie doświadczenia w obszarze badań naukowych tej dyscypliny, zarówno w wymiarze teoretycznym, jak i praktycznym. Wraz z upływem czasu swoje refleksje naukowe ponownie przemyślał i skonfrontował z pojawiającymi się nowymi zjawiskami społeczno-kulturowymi. Znajomość literatury międzynarodowej, zwłaszcza dorobku znakomitych naukowców zagranicznych pozwoliła mu ubogacić polską literaturę pedagogicznoreligijną. Warto też podkreślić zasługi ks. Rogowskiego na rzecz założenia w 2002 roku periodyku międzynarodowego Keryks (Forum Pedagogicznoreligijne) o profilu interdyscyplinarnym i transdyscyplinarnym. Wydawany w języku polskim, niemieckim i angielskim wzbogaca zarówno polską, jak i zachodnioeuropejską literaturę, również w zakresie metodologii porównawczej pedagogiki religii. Wkład naukowy Rogowskiego dla rozwoju dyscypliny pedagogiki religii w Polsce jest nie do przecenienia. W dowód uznania ks. prof. Janusz Mariański, jedną ze swoich publikacji pt. „Religijnosocjologiczne wyzwania dla pedagogiki religii. Studium socjologiczne" (2021) zadedykował mu w następującym brzmieniu: *Ks. Profesorowi Cyprianowi Rogowskiemu, koryfeuszowi polskiej pedagogiki religii*.

W Polsce, jak zaznacza ks. Rogowski, nie tylko wydziały teologiczne, ale wszystkie środowiska akademickie dostrzegają coraz większą potrzebę uprawiania pedagogiki religii i należne jej miejsce w szeroko rozumianym spektrum badań interdyscyplinarnych w ramach nauk teologicznych, humanistycznych, społecznych, a także i przyrodniczych. Niestety nie brak jest i kontrowersji z obecności religii w szkołach publicznych, po jej powrocie w 1990 roku w mury szkolne.

W ostatnim czasie, w dyskusjach na różnych forach coraz częściej reprezentanci różnych stronnictw politycznych, zwłaszcza lewicowych stawiają kontrowersyjne pytania o relacje zachodzące między państwem i Kościołem. Kwestia ta nabrała specyficznego charakteru wskutek burzliwej i pełnej konfliktów historii. Współpraca wynikająca z historycznych procesów decyzyjnych, w których doszło do zasadniczego rozdzielenia tych dwóch obszarów, państwa od Kościoła, musi sprawdzać się na nowo w teraźniejszości i pod auspicjami otwartego społeczeństwa. W tym kontekście zawsze zwracano uwagę na sytuację nauczania religii w szkole. Religia (chrześcijańska) stawia pytanie o rzeczywistość, uwzględniając osobę i jej podmiotowe możliwości poznania, decydowania i działania w egzystencjalnie znaczących sytuacjach. Religia nie zajmuje się abstrakcją osoby, lecz urzeczywistnieniem osoby tu i teraz. Przedmiotami formalnymi są metody filozoficzne i sposoby poznania osoby (objawienie i wiara). Wymaga to oczywiście intensywnej praktyki w poznawaniu i działaniu.

Jak podkreśla Rogowski, pedagogika religii powinna konsekwentnie uwzględniać zasadę sprzężenia zwrotnego, które zachodzi między doświadczeniem ludzkim i Obja-

wieniem Bożym. Łączenie tych dwóch elementów ma nie tylko znaczenie teoretyczne, ale przede wszystkim jest nieodzowne w praktyce pedagogicznoreligijnej. Chodzi tu organiczne współistnienie i krzyżowanie się dwóch rodzajów dydaktyk: dydaktyki korelacyjnej i dydaktyki symbolicznej (Egon Spiegel, *Korelacyjna dydaktyka symboliczna*, w: Cyprian Rogowski (red.), *Leksykon pedagogiki religii*, dz. cyt., s. 328-334).

Badania naukowe ks. Rogowskiego prowadzone na Wydziale Teologii UWM w Olsztynie i w kooperacji z prof. E. Spiegelem na Uniwersytecie w Vechcie w Instytucie Teologii Katolickiej sprowadzają się do faktu, iż teologia praktyczna musi mieć nie tylko wyraźne ukierunkowanie pedagogicznoreligijne w ogóle, ale także na szkolne nauczanie religii w szczególności. Nie oznacza to, że pozostałe filary czy cechy i pola działania teologii praktycznej są (lub mogą być) pomijane. W ten sposób teologia pastoralna (m.in. poprzez bliskość lub tematyczne powiązania szkolnej lekcji religii i katechezy), a wyraźnie także prawo kanoniczne i liturgika (ze szczególnym uwzględnieniem kształcenia liturgicznego) są strukturalnie włączone w zakres badań i ofertę kształceniową.

W powyższym kontekście warto przywołać słynne przemówienie ówczesnego kardynała Ratzingera w Lyonie (1983), które spowodowało poruszenie nie tylko w środowisku pedagogów religii, ale także przedstawicieli teologii systematycznej. Kardynał Ratzinger zarzucił teologii praktycznej w swoim wystąpieniu jedynie wprowadzanie na rynek struktur refleksyjnych wypracowanych w teologii systematycznej i wynikających z nich maksym działania. W związku z tym teologia praktyczna wyczerpuje się w przekazie wiary; jej centralne zadanie polega na funkcji czysto metodologicznej. Takie stanowisko nie mogło pozostać bez odpowiedzi reprezentantów teologii praktycznej. Reakcja, nawet w kręgach reprezentantów teologii systematycznej, nie nadchodziła długo.

Według merytorycznie uzasadnionego poglądu i stanowiska Karla Rahnera teologia praktyczna dostarcza nawet zasad strukturalnych teologii systematycznej, innymi słowy, ta ostatnia jest praktycznie zależna od pracy teologii praktycznej, która charakteryzuje się między innymi percepcją i refleksją. Nie ma hierarchii poszczególnych dyscyplin teologicznych, jest tylko jeden organizm teologiczny na równych zasadach. Jak słusznie podkreśla Egon Spiegel, nawet pobieżne spojrzenie na praktykę nauczania religii i katechezy ujawnia, że ci, którzy zajmują się pedagogiką i dydaktyką, nie tylko muszą sprostać „mamuciemu zadaniu teologicznego dziesięcioboju", przetwarzając najlepsze badania teologiczne i stosując je w praktyce, ale także muszą umieć czerpać w codziennej pracy z wiedzy wypracowanej w naukach pedagogicznych, psychologii i socjologii, w zasadzie we wszystkich naukach społecznych i humanistycznych. Przede wszystkim muszą one towarzyszyć ludziom w ich obszarach działania w kształtowaniu życia i świata oraz związanych z tym pytań, gdy te nie dotarły jeszcze do innych dyscyplin teologicznych z powodu momentów inercji specyficznych dla danego przedmiotu.

Egon Spiegel, który współpracuje z Rogowskim ponad dwie dekady, podkreśla, że wprowadza on czytelnika swoimi solidnymi badaniami naukowymi w przestrzeń o wymiarze międzynarodowym. Jego dzieła, jak wspomniany: *Leksykon pedagogiki religii*, *Podręcznik akademicki pedagogiki religii* i *Sakroturyzm w dobie globalizacji* powstały dzięki wielu walorom dodatkowym, które wynikają nie tylko z jego szczególnej biografii. Istotny okres swojego życia spędził także w Italii. Pobyt ten pozwolił mu przypatrzeć się

z bliska watykańskiej religijności i religii zbliżonej do polskiej rzeczywistości, co ubogaciło jego dotychczasowe doświadczenie życiowe. Kolejne jego doświadczenie łączy się z decyzją wyjazdu do Niemiec. Tutaj poznał struktury na poziomie akademickim i wiele im zawdzięcza, zwłaszcza że teologia funkcjonuje tu w ogólnym systemie uniwersyteckim, wyjaśniając w sposób otwarty wszelkie fenomeny życia i świata. Hermeneutyka właściwie pojmowana może być kompetentnie uprawiana tylko na płaszczyźnie między- i interdyscyplinarnej. Działalność Rogowskiego dopełnia światowa sieć kontaktów poprzez wspólne projekty badawcze, aż do amerykańskiej lub chińskiej społeczności naukowej.

Wyjątkowe w swoim rodzaju czasopismo specjalistyczne (KERYKS), założone przez Rogowskiego na początku tego tysiąclecia, o profilu międzykulturowym, międzynarodowym i interdyscyplinarnym w języku angielskim, niemieckim i polskim jest przykładem innowacyjnego przedsięwzięcia, jak również niezwykle twórczego badacza. Na szerokiej płaszczyźnie zdobywanych sukcesywnie kompetencji naukowych – po opublikowaniu wyżej przytoczonych pionierskich dzieł – teraz nie tylko po raz pierwszy opisuje obszar sakroturyzmu, ale wprowadza także w obszerną bibliografię na ten temat.

Zakres badań naukowych ks. Rogowskiego koresponduje wyraźnie z badaniami E. Spiegela. Wynika to naturalnie z podejmowanych wspólnie na przestrzeni wieloletniej współpracy zagadnień z perspektywy obu środowisk, UWM w Olsztynie i w Vechcie. Do przewodnich należą takie obszary, jak:

- Podstawowe badania pedagogicznoreligijne
- Dydaktyka nauczania religii
- Korelatywna dydaktyka symbolu – podstawy teologiczne i praktyka dydaktyczna
- Historyczna kontekstualizacja i pozycjonowanie koncepcji pedagogicznoreligijnych
- Nauki pedagogiczne i pedagogika religii
- Pedagogika wczesnoszkolna
- Edukacja prozdrowotna w nauczaniu religii
- Zagadnienia społeczne (religijnosocjologiczne wyzwania dla pedagogiki religii)
- Pedagogika religii w dialogu z psychologią religii
- Lekcja religii w Europie
- Polityczny wymiar religijności i religii – teologia i polityka
- Zagadnienia pluralizmu kulturowego, kwestie multikulturowe, interkulturowe i transkulturowe (fenomen spotkania z różnorodnością kultur w kontekście globalizacji)
- Zagadnienie religijności i duchowości
- Problemy dotyczące postępującej sekularyzacji (obserwacje, interpretacje, perspektywy)
- Nauczanie interreligijne
- Problematyka związana z teorią i kształceniem transkulturowym (edukacja transkulturowa)

- Studia nad pokojem
- Projekt badawczy TransMOBIL – Transkulturowe kształtowanie rzeczywistości w ramach globalnych procesów kohezyjnych: społeczna relewancja i praktyczne wymiary mobilności
- Sakroturyzm i sakroturystyka jako fenomen odkrywania i przeżywania sfery *sacrum* w dialogu transkulturowym i transreligijnym.

W ramach podstawowych badań pedagogika religii jako subdyscyplina teologii praktycznej, od początku swego istnienia permanentnie podejmuje wyzwania czasu i reflektuje problemy w sposób ukierunkowany na praktykę w kontekście tradycji biblijnej w powiązaniu z innymi subdyscyplinami teologicznymi i nieteologicznymi, zwłaszcza w odniesieniu do odpowiedzialnego kształtowania życia i świata. Badania te są bardzo złożone, mają charakter interdyscyplinarny, a także zorientowane są na wymianę międzykulturową oraz dialog międzynarodowy.

Dydaktyka nauczania religii jako pojęcie jest nadal obciążone tym, że silnie charakteryzuje się wąskim zakresem metodologicznym. Nie da się obecnie wyodrębnić jednolitej dydaktyki religii. W ciągu ostatnich dziesięcioleci powstały różne koncepcje dydaktyczne, wymiary, struktury i zasady, które uwzględniały odpowiednie wymagania społeczne w danym czasie. Nowe koncepcje i podstawowe zasady nie zastąpiły po prostu dotychczasowych, lecz je uzupełniły i po poddaniu ich krytycznej ocenie w kontekście zmieniających się warunków ramowych zostały rozszerzone lub w razie potrzeby, skorygowane. W praktyce nauczyciele religii pracują na podstawie zasad podstawowych z różnymi koncepcjami dydaktycznymi religii i wybierają obszary nauczania zgodnie z warunkami nauczania dzieci i młodzieży oraz zgodnie z wymaganiami przedmiotu i łączą je w celu stworzenia własnej koncepcji dydaktycznoreligijnej. Bardzo często zachodzi potrzeba poszukiwania przez nich adekwatnych rozwiązań, zwłaszcza wobec trudności przekazu religijnego, które jawią się jako problem teologiczny i dydaktycznoreligijny. Trudności te związane z różnymi formami religijnego przekazu, nie mogą jednak stanowić bariery absolutnej. Przy zastosowaniu różnych środków czy metod można je przezwyciężyć. W szkolnym nauczaniu religii trudności te łączą się najczęściej z przekazem treści i mają one na ogół podłoże teologiczne i pedagogicznoreligijne. Mając z kolei na uwadze jakość lekcji religii, należy zaznaczyć, że pewne tematy angażują uczniów bardziej, ponieważ związane są z codziennością, z ich doświadczeniami, inne natomiast traktowane są przez nich li tylko jako suchy przekaz wiedzy. Dlatego powyższe myśli i analizy mogą służyć jako impuls w poszukiwaniu pomysłów na rozwiązywanie problemów nurtujących zarówno nauczycieli religii, jak i uczniów.

Korelatywna dydaktyka symbolu – podstawy teologiczne i praktyka dydaktyczna, pomimo wszelkich przepowiedni jej końca, jest nadal aktualna. Podejmuje się ją na nowo pod auspicjami socjoteologicznymi lub relacyjno-teologicznymi, jak to czyni Egon Spiegel. W końcu to właśnie procesy relacyjne, zarówno aktualne, jak i biblijne, można znakomicie odnieść do siebie, a w dydaktyce symboli ukazać ich głębszy wymiar. Przemawia za tym nie tylko fakt, że – zwłaszcza interpersonalne – zachowania relacyjne są podstawowym tematem egzystencjalnym wszystkich istot ludzkich, ale także to, że teksty

biblijne są o wiele bardziej nacechowane symboliką działania lub symboliką relacyjną niż symboliką przedmiotu. W odniesieniu do aktualnych dydaktycznych teorii korelacji E. Spiegel podejmuje próbę, która zmierza do wzajemnego oddziaływania doświadczenia i przeżycia, aktualnego i tradycyjnego. W takim podejściu upatruje szansę forsowania dydaktyki symboli i w kontekście tak zorientowanej dydaktyki korelacji, stawiając pytanie o Boga i jego społeczno-praktyczne znaczenie staje się ono o wiele wyraźniejsze (Problematyka badawcza E. Spiegela: Soziotheologische Grundlagen und didaktische Konsequenzen einer Religionspädagogik der Beziehung).

Historyczna kontekstualizacja i pozycjonowanie koncepcji pedagogicznoreligijnych ma niebagatelne znaczenie, ponieważ wszystko jest historią. Życie jest historią w każdym z jego momentów. Nauka, zastanawiając się nad życiem w jego rozwoju, stale je lokuje na nowo, a wraz z nim siebie. Pedagogika religii wychodzi temu naprzeciw na gruncie teorii nauki, ponieważ nie tylko wciąż na nowo historycznie określa i inicjuje swoje specyficzne działania koncepcyjne (np. w odniesieniu do szkolnej lekcji religii i katechezy parafialnej). Religia gaje wiele możliwości, ponieważ – funkcjonując w społeczeństwie – niejako automatycznie pozostaje z nim w korespondencji. Pedagogika religii wnosi także historyczny wkład do relewantnych dyskursów wewnątrz teologicznych, jak również inter- i transdyscyplinarnych (np. na temat procesów społecznych i roli religii w tych procesach).

Nauki pedagogiczne i pedagogika religii – w ostatnich latach nie tylko w niemieckim krajobrazie uniwersyteckim zaznaczają się wyraźne tendencje do interdyscyplinarnych fuzji, jak również multidyscyplinarnego łączenia i synergicznego tworzenia sieci w obrębie nauk humanistycznych i społecznych. Tendencje te od pewnego czasu zauważalne są także na gruncie polskim. Takie interdyscyplinarne powiązanie dotyczy tzw. nauk o wychowaniu, które ze względu na swoje szczególne ukierunkowanie na kwestie kształcenia nauczycieli, rozwoju szkoły i nauczania mają obecnie duże znaczenie społeczno-polityczne i edukacyjne. Uwzględniając interdyscyplinarne podejście, pedagogika religii zaczyna podejmować coraz intensywniej badania w obszarze edukacyjnym i prowadzi przy tym historyczno-systematyczne badania podstawowe.

Pedagogika wczesnoszkolna należy do centralnych zagadnień w ramach uprawiania dyscypliny pedagogiki religii. W tym obszarze wszystkie działania powinny zmierzać wyraźnie do edukacji motywowanej religijnie. Już od dłuższego czasu w Polsce toczą się dyskusje wokół edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej. Przybrały one na sile w momencie, kiedy Ministerstwo Edukacji Narodowej zdecydowało o edukacji szkolnej dla sześciolatków. Opinie na ten temat są podzielone, a ich argumentacja za i przeciw doprowadziła nawet do skrajnych stanowisk. Ks. Rogowski podkreśla, iż warto w powyższym kontekście zastanowić się nad tym, czy te zróżnicowane opinie mają swoje głębsze uzasadnienie, czy też może wynikają one z przesłanek czysto politycznych i ideologicznych. Nie ulega wątpliwości, że podejmowane decyzje na szczeblu ministerialnym w tej materii powinny mieć na uwadze przede wszystkim dobro dziecka. W tym kontekście nie wolno też zapominać o konstytucyjnych prawach i obowiązkach samych rodziców, ponieważ oni są pierwszymi wychowawcami. Mówi się też, że zaliczają się do pierwszych i najważniejszych symboli dziecka. Okres dzieciństwa należy do niezwykle wrażliwego etapu w życiu człowieka. Wrażliwość ta dotyczy nie tylko sfery fizycznej, lecz również,

a może przede wszystkim sfery psychicznej (duchowej) i emocjonalnej. To w tym właśnie okresie kształtuje się charakter człowieka, dziecko uczy się odpowiednich postaw i reakcji na otaczającą go rzeczywistość, co wpływa jednocześnie na dalszy jego rozwój. Zwłaszcza otoczenie, w którym dziecko wzrasta, odgrywa istotną rolę w kształtowaniu świata symboli. Relewantne są tu pozytywne impulsy ze strony otoczenia. Stąd też należy przyjąć, że edukacja na etapie przedszkolnym i wczesnoszkolnym ma ogromne znaczenie dla procesów komunikacyjnych i w konsekwencji właściwych relacji interpersonalnych w wymiarze społecznym (Annette M. Stroß z PH Karlsruhe: „Zarządzanie konfliktem i procesy edukacyjne u dzieci w wieku od 3 do 6 lat". Projekt KOBI).

Edukacja prozdrowotna w nauczaniu religii ma swoje źródło w starotestamentowym obrazie Boga **Jahwe** (hebr. יהוה), jak również w Nowym Testamencie, w cudach uzdrowień dokonanych przez Jezusa, aż po dwutysiącletnią historię chrześcijańskiej miłości i diakonii. Nie ma wątpliwości, że zdrowie ludzkie jest centralną kwestią, a choroba, jako szczególne doświadczenie dla człowieka, stanowi równie centralne wyzwanie dla chrześcijańskiej praktyki życia i jej refleksji – zwłaszcza poprzez teologię praktyczną. Badania dotyczące doświadczania choroby i cierpienia człowieka mogą być kompetentnie realizowane jedynie w ramach interdyscyplinarnej współpracy teologii i medycyny, a także z udziałem innych dyscyplin (sztuka, historia, psychologia, socjologia, nauki pedagogiczne itp.). Szkolna lekcja religii jest miejscem, w którym refleksja może być doskonale przełożona na praktykę i znaleźć zastosowanie w życiu. Księgi biblijne postrzegają człowieka w polu napięcia między zdrowiem i chorobą, nieszczęściem i zbawieniem, życiem i śmiercią. Wszystko było – tak czytamy w relacji o stworzeniu zawartej w Księdze Rodzaju – dobre na początku. W księdze Pwt 30,15 Bóg stawia człowieka przed wyborem życia albo śmierci. W księdze Ez 18,32 Bóg przedstawia się Izraelowi jako Ten, który nie chce śmierci człowieka. Bóg Izraela jest – według księgi Wj 15,25 – lekarzem. Jezus, który cudownie uzdrawiał ludzi z ich fizycznej, psychicznej i społecznej niemocy (chorób), zdecydowanie zwracał się przeciwko potępianiu ludzi z tej racji, że zgodnie z ówczesnym powszechnym przekonaniem za przyczynę choroby można uważać konkretne, indywidualne złe postępowanie (J 9,1-12). Wszystko było dobre (perspektywa protologiczna) i wszystko znowu ma być dobre (perspektywa eschatologiczna). W perspektywie biblijnej choroba przedstawiana jest z jednej strony jako rzeczywistość związana z egzystencją człowieka, a z drugiej – jako możliwa do przezwyciężenia. Chcąc człowiekowi na serio towarzyszyć w tym polu napięcia, teologia praktyczna nie może nie zajmować się wychowaniem prozdrowotnym i pedagogiką prozdrowotną na podstawie teorii i praktyki, korzystających z historycznej i systematycznej refleksji z zakresu nauk o wychowaniu. W tym kontekście, jak podkreśla prof. Annette M. Stroß z PH Karlsruhe, znawczyni problematyki edukacji zdrowotnej, należałoby wykorzystać zasadnicze postulaty formułowane w naukach o wychowaniu, a także wyniki badań uzyskane w ostatnich latach. Chodzi o refleksję na temat pojęcia wychowania i o problem normatywnego określania „zdrowia" jako celu wychowania. Dopiero w ten sposób można problematyzować tradycyjnie uwarunkowane normy w praktycznej dziedzinie, jaką jest wychowanie prozdrowotne, i to z dalekosiężnymi konsekwencjami zarówno dla profesjonalnego zajmowania się pytaniami dotyczącymi choroby i zdrowia, jak i dla rozumienia zdrowia przez dzieci i młodzież. Ks. Rogowski wskazuje na projekt realizowany z prof. Egonem Spiegelem we

współpracy z lekarzami PD dr. Reinhardem Klocke i prof. Dietrichem Dollem z Marienhospital Vechta oraz prof. Annette M. Stroß z PH Karlsruhe.

Zagadnienia społeczne (socjologicznoreligijne wyzwania) są bardzo ważne dla pedagogiki religii. Nie może ona ich pomijać w swoich badaniach, ponieważ osiągnięcia socjologii religii, jako jednej z ważnych subdyscyplin socjologicznych mają dla niej ogromne znaczenie. Rogowski zaznacza, że do istotnych należą tu poza teoretycznymi, przede wszystkim badania empiryczne. Uprzywilejowanym obszarem badań w socjologii religii były zawsze relacje zachodzące między religią a społeczeństwem. Swoje uprawomocnienie zyskała ona tym, że zjawiska społeczne mają charakter religijny i sama religia ma też wymiar społeczny. Socjologia religii zajmuje się faktami religijnymi, które tworzą w istocie rzeczy oddzielną i zarazem specyficzną kategorię zjawisk i procesów. Trzeba tu jednak podkreślić, że w zależności od zainteresowań i stanowisk metodologicznych naukowców, są one (zjawiska) różnie klasyfikowane. Wśród socjologów religii, jak podkreśla Mariański, utarło się przekonanie, że dyscyplina ta ma charakter świecki, ponieważ religijności, którą analizują, nie przypisują większej wagi niż innym zjawiskom społecznym. Religijność badana z socjologicznej perspektywy podlega tym samym zasadom czy prawidłowościom co inne procesy społeczne. W powyższym kontekście podkreślenia wymaga jednak fakt, że choć socjolog nie formułuje poglądów, czym jest fenomen religijności w ogóle, to jednak zajmuje się religijnością jako zjawiskiem powiązanym z życiem społecznym, jak również z uwarunkowaniami społeczno-kulturowymi. Obserwacja tych zjawisk i zmieniających się uwarunkowań, analiza i ich ocena jest niewątpliwie relewantna dla teorii i praktyki pedagogiki religii, na co szczególną uwagę w swoich badaniach zwraca ks. Rogowski. Zatem pedagogika religii ma za zadanie wyjaśniać czynniki sprawcze, przyczynowe, a także rolę czy funkcję, jaką pełni edukacja w zachodzących procesach życia społecznego i edukacji religijnej w ogóle. W tak szeroko postrzeganym procesie edukacyjnym zauważa się, że pomimo wielu czynników, które warunkują ten proces, takie podmioty wychowawcze, jak: rodzina, szkoła, państwo, Kościół należą ciągle do środowisk priorytetowych. Również i na proces socjalizacji religijnej wywierają one nadal zasadniczy wpływ. Według Rogowskiego warto też podkreślić, że pedagogika religii podejmuje w badaniach naukowych bardzo ważną refleksję dotyczącą doświadczenia religijnego. Doświadczenie religijne nie jest wyizolowane z całokształtu ludzkich doświadczeń, lecz jest jednym z jego elementów i jest przez nie współkształtowane. Chociaż ma ono na ogół charakter osobowy, to może być jednak uwarunkowane społecznie i kulturowo. Określone grupy ludzi mogą doznawać podobnych doświadczeń religijnych. Patrząc z perspektywy socjologicznej, doświadczenie religijne reflektowane jest jako pewna forma wyrazu naturalnego kontaktu człowieka z Bogiem. Nie jest natomiast analizowane jako niedostrzegalny czynnik obecny w naturze ludzkiej. Pedagogikę religii interesuje zaś jeden i drugi wymiar. Prowadzone badania świadczą, iż naukowcy interpretują doświadczenie religijne w kontekście teologiczno-antropologicznym. Od strony metodologicznej podstawą analiz są tu zarówno nauki teologiczne, jak i antropologiczne. Takie stanowisko prezentują zarówno dokumenty Kościoła, jak i literatura przedmiotu.

Pedagogika religii w dialogu z psychologią religii jest zagadnieniem niezwykle relewantnym. Jak podkreśla ks. Rogowski, w badaniach dotyczących pedagogiki religii, patrząc od strony metodologicznej, nie sposób nie uwzględnić osiągnięć z obszaru psy-

chologii religii. W tym kontekście istotna jest myśl Ericha Fromma, że „nie było takiej kultury w przeszłości i nie może być takiej kultury w przyszłości, która by nie miała religii". We wszystkich religiach świata: judaizmie, chrześcijaństwie, islamie, hinduizmie czy buddyzmie można z łatwością zauważyć, że obejmują one całość indywidualnych i społecznych przeżyć człowieka. Pojęcie religii rozpatrywane jest w wymiarze przedmiotowym i podmiotowym. Z psychologicznego punktu widzenia bardzo ważne znaczenie ma przede wszystkim podmiotowe rozumienie religii. Trzeba jednak zauważyć, że orientacja psychologiczna stosowana w badaniach dotyczących źródeł i funkcji religijności nie dociera do ostatecznych przyczyn obserwowanych przejawów religijności przeżywanej przez człowieka. W oparciu o badania empiryczne psychologia jest w stanie li tylko opisywać przeżycia religijne tak, jak rozumie je człowiek lub grupa osób i przybliżyć ich interpretację, przy uwzględnieniu różnych teorii psychologicznych. Bliższe przyczyny doświadczeń religijnych psychologia religii poddaje jedynie opisowi i interpretacji, nie reflektując ich racji ostatecznych, ponieważ ten etap badań należy do filozofii i teologii. Wniosek z tego rozumowania płynie taki, że psychologia religii pozwala z jednej strony zaakceptować doświadczenie religijne i przeświadczenie bez zgłębiania faktyczności czy prawdziwości transcendentnego przedmiotu, z drugiej zaś nie jest uprawniona do formułowania poglądów i stanowisk na temat obiektywnego istnienia Boga, łaski Bożej czy innych kategorii związanych z transcendencją Boga, ponieważ przekraczają one możliwości metodologiczno-badawcze i kognitywne psychologii. Psychologia religii może wyrażać opinię, jak konkretny człowiek czy grupa ludzi rozumie istnienie Boga i jak działa przykładowo w ich życiu Jego łaska. Przemyślenia te pozwalają stwierdzić, że człowiek religijny ma świadomość tego, iż żadne badania naukowe nie są w stanie do końca wyjaśnić wielu doświadczeń ludzkich, ponieważ jest to wiedza zawsze niepełna, a skoro tak, to i dyskusyjna. Z drugiej strony ma też świadomość, że religia zawsze odgrywa rolę integrującą osobowość, niezależnie od postępu cywilizacyjnego. Według ks. Rogowskiego warto też podkreślić to, że powyższe przemyślenia powinny być odnoszone do refleksji psychologii wychowawczej, zwanej też psychologią wychowania lub psychologią pedagogiczną. Dla pedagogiki religii istotne są badania teoretyczne i empiryczne z psychologii pedagogicznej, ponieważ obejmują one zagadnienia dotyczące psychologicznych wymiarów wychowania człowieka. Trzeba tu jednak zaznaczyć, że psychologia wychowawcza w odróżnieniu od pedagogiki unika sformułowań normatywnych i swoją uwagę kieruje nie na cele, metody, środki wychowania i nauczania, lecz na funkcjonowanie psychiki człowieka. Mimo takiego podejścia metodologicznego psychologii wychowawczej pedagodzy korzystają z jej osiągnięć naukowych, zwłaszcza w wymiarze działań praktycznych. Najczęściej stosowane metody badawcze w tej dziedzinie to: obserwacja uczestnicząca lub nieuczestnicząca, rozmowa, eksperyment, testy socjometryczne z zastosowaniem techniki Moreno, test inteligencji, zdolności, testy projekcyjne czy analiza wytworów. Metody te pozwalają formułować twierdzenia i prawa ogólne dotyczące problematyki wychowawczej, ale także stosowane są one w psychologii przez praktyków, którzy działania korekcyjne poprzedzają zawsze czynnościami diagnostycznymi. Abstrahując od procesów wychowawczych, trzeba też zaznaczyć, że psychologię pedagogiczną interesują również procesy nauczania-uczenia się. We współczesnej dydaktyce łatwo zauważyć, że zaadaptowała ona nauczanie programowe i wspomagane komputerowo, a także różne strategie

uczenia się i myślenia w nowoczesnej szkole. Należy zaznaczyć, że w niektórych przypadkach oprócz rodziny, wiele podmiotów wychowawczych takich jak: żłobek, przedszkole, szkoła, dom dziecka, dzisiaj coraz częściej rodzinne domy dziecka, pogotowie opiekuńcze, świetlica socjoterapeutyczna zatrudnia psychologów w celach opiekuńczo-wychowawczych. Pełnią oni funkcję uzupełniającą w sytuacjach zaistnienia rozmaitych trudności wychowawczych. Trzeba też jednocześnie zauważyć, że tak jak w pedagogice i psychologii rozwojowej, również i w określeniu przedmiotu psychologii wychowawczej nastąpiły istotne przeobrażenia. Obecnie, oprócz problematyki dotyczącej dzieci i młodzieży, doszły zagadnienia związane także z osobami dorosłymi. Chodzi tu przede wszystkim o takie kwestie jak: rosnące bezrobocie, samowychowanie, edukacja permanentna, zagospodarowanie wolnego czasu, zwłaszcza po przejściu na emeryturę, kryzys współczesnej rodziny w związku ze zmianą jej struktury, zagadnienie niepełnosprawności itp. Reasumując, jeszcze raz należy zaakcentować, że orientacja psychologiczno-religijna i implikacje psychologii wychowawczej i pedagogiki religii, a także osiągnięcia naukowo-badawcze w tych obszarach stanowią niezbędną pomoc dla całokształtu rozwoju teorii i praktyki pedagogiki religii.

Lekcja religii w Europie jest zagadnieniem, które podjęte zostało przez Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy. W swoim zaleceniu 1202 („Tolerancja religijna w społeczeństwie demokratycznym") wzywa do tego, aby „nauczanie religii i etyki było częścią edukacji szkolnej". Na tle tego wymogu konieczna jest refleksja nad istotą, znaczeniem i przyszłym kształtem lekcji religii oraz określenie jej miejsca w kanonie przedmiotów szkolnych. W tym kontekście na szczególną uwagę zasługuje rozwój we wschodnich krajach europejskich, gdzie po otwarciu granic ponownie wprowadzono lekcję religii do szkoły (przede wszystkim jako katechezę, jak to ma miejsce przykładowo w Polsce), ale także jako modele nauczania ekumenicznego czy międzyreligijnego.

Polityczny wymiar religijności i religii - teologia i polityka to zagadnienie niezwykle ważne w ramach uprawiania pedagogiki religii jako dyscypliny interdyscyplinarnej. Staje ona przed wyzwaniem nie tylko w obrębie teologii, ale i w wymiarze interdyscyplinarnym znajduje u wielu jej przedstawicieli wyraz w tym, że poruszają się oni na szczególnych skrzyżowaniach np. teologii i historii, teologii i muzyki, teologii i sztuki, teologii i nauk pedagogicznych oraz — w odniesieniu do swojego wykształcenia uniwersyteckiego — często mają podwójne kwalifikacje. Ks. Cyprian Rogowski ukończył nie tylko studia teologiczne, ale studiował również w Niemczech pedagogikę religii na Wydziale Nauk Humanistycznych Uniwersytetu w Kassel, finalizując je stopniem doktora filozofii. Jego przygotowanie naukowe pozwala mu na szersze spojrzenie i kompetentne powiązanie wielu zagadnień, w tym także teologii i kwestii politycznych w zakresie teologii praktycznej. Obszar pedagogiki religii jest w tym przypadku oczywisty. Z łatwością można zauważyć na przykładzie odpowiednich publikacji, że nie jest to obecnie tylko potrzeba nielicznych przedstawicieli pedagogiki religii. Próby określenia relacji między polityką a religią należą jednak do bardzo delikatnego i mało wdzięcznego przedsięwzięcia. Napięcie zachodzące między tymi obszarami wymaga kompetencji interdyscyplinarnych i krytycznego podejścia. Bez posiadania takich kwalifikacji może okazać się, że łatwo jest skierować refleksję w jedną lub drugą stronę, nie osiągając zamierzonego celu. Pytanie o to, jak religijność lub religia i polityka – a konkretnie: religijny i polityczny wymiar

nauczania w kontekście szkolnej lekcji religii – odnoszą się do siebie, pociąga za sobą dwa fundamentalne pytania: Co rozumiemy przez pojęcie religijności czy religii, a co przez pojęcie polityki? Bez jednoznacznej odpowiedzi na te pytania, a tym samym skierowanie uwagi na adekwatne rozumienie religijności czy religii i polityki, nie osiągniemy zadowalającego rezultatu w określeniu ich wzajemnych relacji. Można jednak zauważyć, że merytoryczne wymiary tych centralnych pojęć nie tylko organicznie się zazębiają, ale także – pod pewnymi warunkami – wykazują szerokie obszary przecięcia. Fakt, że religia i polityka mogą być ze sobą organicznie powiązane, a nawet splecione, najwyraźniej uwidacznia się w ramach socjoteologicznego podejścia do refleksji – pod warunkiem szerokiej konceptualizacji w jednym i drugim przypadku.

Zagadnienia pluralizmu kulturowego, kwestie multikulturowe, interkulturowe i transkulturowe (fenomen spotkania z różnorodnością kultur w kontekście globalizacji) mieszczą się w kręgu zainteresowań ks. Rogowskiego i w ramach uprawiania pedagogiki religii należy je traktować jako permanentne wyzwanie, zwłaszcza w kontekście zmieniających się uwarunkowań społeczno-kulturowych i religijnych ponowoczesnych społeczeństw. Polityczne, kulturowe i pedagogiczne wyzwania, jakie stwarzają światowe ruchy uchodźców i migrantów oraz ich społeczne konsekwencje, nie będą maleć w przyszłości, lecz rosnąć. Takich sytuacji nie można wykluczyć i w Polsce. Jeśli uwzględni się fenomen religijności i religijnego wychowania w świecie pluralistycznym, to najpierw należy stworzyć konkretne teoretyczne podstawy, właściwe dla kształcenia i religii w ogóle. Pluralizacja życia potrzebuje otwarcia się na zachodzące przemiany społeczno-kulturowe, zgodnie z duchem czasu. Procesy socjalizacyjne, pedagogiczne i religijne nie mają charakteru jednotorowego, lecz mają charakter interaktywny. Przykładowo, jeśli uwzględni się, że multikulturowy charakter krajów Europy Zachodniej nabiera na znaczeniu (ten proces od dłuższego czasu jest również zauważalny w Polsce), to wydaje się, że odpowiedzią pedagogiki na tę multikulturową rzeczywistość społeczeństwa może być wychowanie multikulturowe. Powinna to być koncepcja otwarta, uwzględniająca przemiany społeczne i nadająca tym procesom konkretną orientację. To multikulturowe wychowanie powinno wychodzić od pojęcia *kultura* rozumianego bardzo szeroko, ale jednocześnie należy podkreślić, że do wzajemnych relacji nie dochodzi poprzez kultury, lecz tworzą je konkretni ludzie, którzy odzwierciedlają część własnej kultury. Relewantne są interkulturowe aspekty w pedagogice, która – jako nauka – powinna z jednej strony reagować na wyzwania społecznych przemian zachodzących w szkole, a z drugiej – szukać rozwiązań, aby kontakty interkulturowe w społeczeństwie przynosiły owoce.

Powyższe analizy skłaniają od zasadniczego wniosku: pedagogika religii nie będzie w stanie sprostać tym wyzwaniom, jeśli nie wyjdzie najpierw od przybliżenia pojęcia globalizacja i jego adekwatnego zinterpretowania, zwłaszcza w socjologicznym wymiarze (Cyprian Rogowski, *Neue Möglichkeiten für religiöse Bildung und Erziehung. Zur Situation der Katholischen Kirche in Polen*, Diakonia 6/2004, s. 435-440; *Religiöse Bildung und Erziehung in Polen*, w: *Qualitätsmanagement in der Theologie. Chancen und Grenzen einer Elementarisierung im Lehramtsstudium*, Raimund Lachner, Egon Spiegel (red.), Kevelaer 2003, s. 309-326).

Zagadnienie religijności i duchowości ma szczególne znaczenie nie tylko w odniesieniu do Polski katolickiej. Napięcie zachodzące między duchowością a religijnością

jest też przedmiotem kontrowersyjnej debaty od lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku w Niemczech. W międzyczasie pojęcie duchowości w tym kraju stawało się coraz bardziej zróżnicowane w swojej złożoności, a także coraz bardziej akceptowane w Kościele. Wynika to z obserwacji zachodzących zjawisk w przestrzeni religijnej, która charakteryzuje się pluralizacją. Aby to uwzględnić, proponuje się dyskursywną koncepcję religii, która pozwala dostrzec także inne, wykraczające poza konwencjonalne formy, odmiany tego, co religijne. W Polsce podobne zmiany są dopiero przed nami, a zjawiska duchowości są nadal postrzegane bardzo krytycznie i często negatywnie oceniane w Kościele. Badania z zakresu socjologii religii (m.in. Janusza Mariańskiego) potwierdzają jednak wyraźny trend przesunięcia od ściśle kościelnego pozycjonowania religijności w kierunku ogólnie rozumianej duchowości. Współczesny człowiek doby globalizacji swoją duchowość traktuje bardzo indywidualnie, co nastręcza wiele trudności i w konsekwencji nie można jej jednoznacznie zdefiniować. Zauważa się, że z racji różnorodności zjawisk społeczno-kulturowych i religijnych w globalnym świecie, w literaturze przedmiotu pojawiają się zamienniki pojęciowe, jak: „nowa duchowość", „New Age", „duchowość alternatywna", „duchowość ponowoczesna", „płynna duchowość", „duchowość holistyczna", „duchowość jaźni" i wiele innych. Trendy te zauważalne są zwłaszcza w badaniach na przykładzie młodzieży. Abstrahując od wszystkich nowinek pojęciowych dotyczących duchowości współczesnego człowieka, często kontrowersyjnych, warto przyjrzeć się opcji tzw. duchowości integracyjnej lansowanej przez niemieckiego znawcę materii Dietera Wagnera. Ze względu na różnorodność biograficzną przekraczających przestrzeń sakralną, przede wszystkim pod względem socjalizacji religijnej (kościelnej) w zsekularyzowanych społeczeństwach Zachodu, opcja Wagnera wydaje się spełniać swoją funkcję w odkrywaniu i przybliżaniu sfery *sacrum* w różnych jej wymiarach, uwzględniając rozmaite przejawy duchowości, które często odbiegają od duchowości czysto chrześcijańskiej. W tym kontekście trzeba jednak podkreślić, że Ojciec Święty Jan Paweł II, mówiąc o dialogu międzyreligijnym, przywiązuje z jednej strony wagę do duchowości innych religii, ich wartości duchowych, z drugiej zaś zwraca uwagę na to, że są też praktyki mające swoje korzenie w wielkich religiach wschodnich, które współczesnego człowieka, zwłaszcza młodego fascynują. W tym miejscu Papież jednak daje do zrozumienia, aby chrześcijanie pod tym względem poczynili rozeznanie duchowe i nie utracili koncepcji modlitwy ukazywanej w Biblii. W innym razie działania takie mogą prowadzić do relatywizmu religijnego. Rozeznanie duchowe w nauczaniu papieskim nie jest w każdym razie przeszkodą dla dialogu interreligijnego. Stanowisko Papieża, co do opisanych tu zagadnień zawiera się w Jego następujących wypowiedziach: „Istnieje wiele form i poziomów dialogu chrześcijaństwa z innymi religiami, poczynając od dialogu życia, w którym «osoby starają się żyć w duchu otwarcia i po dobrosąsiedzku, dzieląc swoje radości i smutki, problemy i troski» (Papieska Rada ds. Dialogu Międzyreligijnego i Kongregacja ds. Ewangelizacji Narodów, Instrukcja *Dialog i przepowiadanie: refleksje i wskazania,* 19 maja 1991, 42). […] Również dialog w zakresie doświadczenia religijnego nabiera coraz poważniejszego znaczenia. Praktyka kontemplacji zaspokaja olbrzymie pragnienie życia wewnętrznego, typowe dla osób poszukujących wartości duchowych oraz pomaga wszystkim wierzącym coraz głębiej wnikać w tajemnicę Boga. Niektóre praktyki wywodzące się z wielkich religii wschodnich są dla współczesnego człowieka dość pociągające. Chrześcijanie powinni wobec nich zasto-

sować rozeznanie duchowe, tak aby nigdy nie stracić z oczu koncepcji modlitwy ukazanej w Biblii na przestrzeni całych dziejów zbawienia (por. Kongregacja Nauki Wiary, List do biskupów Kościoła katolickiego *Orationis formas* o niektórych aspektach medytacji chrześcijańskiej, 15 października 1989 r.: AAS 82 [1990], II, s. 362-379; «L'Osservatore Romano», wyd. polskie, 12/1989, s. 3). Papież jednocześnie zaznacza, że to niezbędne rozeznanie duchowe nie jest przeszkodą dla dialogu międzyreligijnego. W rzeczywistości od wielu już lat spotkania ze środowiskami monastycznymi innych religii odbywające się w atmosferze serdecznej przyjaźni, otwierają możliwość wzajemnego dzielenia się duchowymi bogactwami w zakresie tego, co «dotyczy modlitwy i kontemplacji, wiary i sposobów poszukiwania Boga i Absolutu» (*Dialog i przepowiadanie,* 42). Jednak odwoływanie się do mistyki nie może nigdy prowadzić do relatywizmu religijnego opartego na doświadczeniu, które jakoby umniejsza wartość objawienia Bożego w historii. Jako uczniowie Chrystusa odczuwamy pilną potrzebę świadczenia z radością, że właśnie w Nim objawił się Bóg, jak twierdzi Ewangelia św. Jana: «Boga nikt nigdy nie widział, Ten Jednorodzony Bóg, który jest w łonie Ojca, [o Nim] pouczył» (J 1, 18); (Jan Paweł II: Tekst przemówienia (nr 3 i 4) podczas Audiencji Generalnej w dniu 9 maja 1999 roku).

Jak podkreśla Ks. Rogowski, w powyższe przemyślenia wpisuje się studium porównawcze w ramach projektu realizowanego pomiędzy Katedrą Teologii Praktycznej prof. Egona Spiegela a prof. socjologii Agnieszką Zduniak z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

Problemy dotyczące postępującej sekularyzacji (obserwacje, interpretacje, perspektywy) są bardzo złożone. Rosnąca obojętność wobec Kościoła, wyrażająca się w masowych odejściach z niego, szczególnie na Zachodzie, nie może być utożsamiana z obojętnością religijną. Z pewnego punktu widzenia, społeczno-teologicznego lub relacyjno-teologicznego, można nawet przyjąć, że religijność w istocie – w sposób niewidzialny – wzrasta. Próby definiowania procesów sekularyzacji nasuwają pytanie, czy – w analitycznie zdroworozsądkowym spojrzeniu i w perspektywie apokaliptycznej – nie tylko nie opisują one odejścia, ale wręcz wyznaczają drogi do „miasta bez świątyni" (Dz 21, 22-24). W każdym razie stanowią one wyzwanie dla samokrytycznej refleksji w Kościele. Właściwe rozpoznanie uwarunkowań społecznych procesów wychowania i socjalizacji, wszechstronne zdiagnozowanie religijności dzieci i młodzieży, dorosłych i starszych, a także przemian w religijnym funkcjonowaniu rodziny i parafii, oraz dostrzeżenie wielu innych kwestii związanych z religijnością i moralnością współczesnego człowieka, może korzystnie przysłużyć się uprawianiu pedagogiki religii, która odwołuje się nie tylko do nauk teologicznych, lecz także do nauk humanistycznych i społecznych. Wiedza z zakresu socjologii religii może być pomocna w przezwyciężaniu różnych trudności związanych z nauczaniem szkolnej lekcji religii, a także skutecznym wychowaniem religijnym. W kontekście aktualnej sytuacji społeczeństwa polskiego, które wyraźnie dotyka kryzys religijny w postaci silnych procesów sekularyzacyjnch (np. odkościelnienie, kryzys przekazu wiary) – zwłaszcza młodzież polska znajduje się w polu napięć pomiędzy sekularyzacją i ewangelizacją.

Nauczanie interreligijne wchodzi w zakres uprawiania pedagogiki religii i aktualnie jest jednym z ważniejszych tematów, zwłaszcza w kontekście współczesnego społeczeństwa otwartego, nacechowanego pluralizmem kulturowym i religijnym. Interre-

ligijne uczenie się ma miejsce wtedy, gdy wyznawcy różnych religii uczą się od siebie nawzajem, zarówno w bezpośrednich, jak i pośrednich kontaktach. W społeczeństwach Europy potrzebna jest pedagogika religii, która nie tylko zapoznaje adresatów z własną religią, ale także przekazuje wiedzę o innych religiach i w ten sposób przyczynia się do wzajemnego zrozumienia. W Europie chodzi przede wszystkim o chrześcijan, żydów i muzułmanów. Podstawowe informacje o różnych religiach prowadzą do praktycznych wskazówek, jak kształtować spotkania i wspólne doświadczenia edukacyjne. Ci, którzy doświadczają podobieństw i różnic w konkretny sposób, uczą się lepiej rozumieć własną religię i szanować inne religie. Konieczne są nowe formy nauczania interreligijnego, które umożliwiałyby produktywny dialog. Zachodzi też potrzeba odpowiednich materiałów zarówno dla studentów, jak i dla praktyków w szkołach i duszpasterstwie parafialnym.

Problematyka związana z teorią i kształceniem transkulturowym (edukacja transkulturowa) jest bardzo aktualna, zwłaszcza w kontekście wyzwań politycznych, kulturowych i edukacyjnych w globalnym świecie. Szkoła i nauczanie, ale także edukacja elementarna i pozaszkolna edukacja młodzieży powinny wziąć pod uwagę te zmiany w odpowiedniej praktyce społecznego uczenia się. W różnych dyscyplinach akademickich należy zastanowić się nad związanymi z tym procesem pytaniami i problemami w odniesieniu do transkulturowej praktyki pedagogicznej. Nie można pominąć tu teologii praktycznej, zwłaszcza jeśli chodzi o jej obszary działania, które wymagają refleksji pedagogicznoreligijnej. W ostatnich latach na rynku wydawniczym, zwłaszcza w Europie Zachodniej pojawiło się wiele publikacji, które reflektują zagadnienia związane z różnorodnością kultur. Zainteresowanie tą problematyką ciągle wzrasta, ponieważ nowe problemy i wyzwania, które się pojawiają, spowodowane są procesem globalizacji mającym charakter wielowymiarowy i obejmującym wszystkie dziedziny życia ludzkiego. Potrzeba edukacji transkulturowej może być odpowiedzią na ustawiczne przemiany społeczno-kulturowe w świecie. Problemy te występują zwłaszcza w tych krajach, które są nimi bezpośrednio konfrontowane, takimi zjawiskami, jak przykładowo ruchy migracyjne i uchodźców do Europy spowodowane konfliktami wojennymi w Syrii i nie tylko. Różne podmioty edukacyjne starają się stawić czoło tym niezwykle skomplikowanym wyzwaniom. W krajach takich, jak chociażby Austria czy Niemcy, już od dłuższego czasu wdrażane są specjalne programy edukacyjne o charakterze transkulturowym na różnych poziomach kształcenia, które funkcjonują od 2015 roku. Warto nadmienić, że Austria ma od wielu lat nawet program edukacji transkulturowej na zasadzie własnego nauczania (Źródło: http://www.politik lernen.at/dl/qOlNJMJKomLNlJqx4KJK/pa_2016_2_trans_interkulturelles_lernen_web.pdf). Można przypuszczać, że Polska wobec narastających procesów pluralizacji życia społecznego nie pozostanie „samotną wyspą", bez wpływów zewnętrznych. Wobec zaistniałej sytuacji główne pytanie brzmi: jak odnieść sukces w szkole zróżnicowanej kulturowo? W rozwiązaniu tego problemu, jak dalece jest to możliwe, punktem wyjścia jest krytyczne spojrzenie na rozumienie pojęcia „kultury". Jest to bardzo ważne, ponieważ w niej ukryte są często przyczyny nierówności społecznych, procesy wykluczenia, a także przyczyny ekonomiczne lub też różnice pokoleniowe. Zglobalizowane społeczeństwa, ruchy migracyjne i nowoczesne systemy komunikacyjne stworzyły wiele różnych stylów i form życia. Na rozwój indywidualny wpływają zatem liczne uwarunkowania pochodzeniowe, kulturowe i wewnętrzna różnorodność. Według

Wolfganga Welscha, w edukacji transkulturowej istotne znaczenie mają następujące zasady: Rozwijanie wrażliwości na równość i różnicę, na bycie innym i na to, co wspólne; umieć krytycznie spojrzeć na rozwój indywidualnej i zbiorowej tożsamości; refleksja na temat własnej pozycji w społeczeństwie; wzmocnienie własnej autorefleksji kulturowej, otwierając się na różnorodność kulturową; przyjąć postawę doceniającą, pytającą i uczącą się; postrzegać różnorodność kulturową w kontekście partycypacji społecznej, dyskryminacji strukturalnej i doświadczeń rasizmu; uznanie różnorodności i heterogeniczności za ubogacenie (Wolfgang Welsch, Was ist eigentlich Transkulturalität?, w: Kimmich Dorothee, Schahadat Schamma (red.), Kulturen in Bewegung, Beiträge zu Theorie und Praxis der Interkulturalität, Transcript Verlag, Bielefeld 2005). Ks. Rogowski podkreśla, iż trzeba mieć świadomość, że poruszone kwestie mogą być owocnie zagospodarowane, ale wymagają odpowiednich kompetencji, pozytywnego nastawienia do inności i pracy nad kształtowaniem wrażliwości jednostek w różnych wymiarach funkcjonowania społecznego (Cyprian Rogowski, *Religionspädagogik und Globalisierung. Eine Reflexion aus polnischer Sicht*, w: Karl J. Lesch, Egon Spiegel (red), *Religionspädagogische Perspektiven. Kirche, Theologie, Religionsunterricht im 21. Jahrhundert*, Butzon & Bercker Verlag, Kevelaer 2004, s. 146-150; tenże, *Model szkolnego nauczania religii a budowanie społeczeństwa obywatelskiego*, w: KERYKS VIII (2009), s. 253-269).

Studia nad pokojem, to rozległa dziedzina zarówno zróżnicowanych, jak i globalnych podejść w szerokiej sieci wszystkich możliwych dyscyplin. Można ją poważnie uprawiać nie tylko transdyscyplinarnie, ale także transnarodowo i transkulturowo, a także systemowo-transcendentnie (a nie systemowo-immanentnie). Zniesieniu granic centralnego przedmiotu naukowego odpowiada zniesienie granic podejścia. To właśnie czyni ją tak atrakcyjną jako dziedzinę badań, ale też tak wymagającą. Światowa sieć kontaktów ks. Rogowskiego (poprzez wspólne projekty badawcze) europejskich aż do amerykańskiej lub chińskiej społeczności akademickiej dopełnia jego twórczy dorobek naukowo-dydaktyczny. Współpraca ta jest szczególnie korzystna dla badań nad pokojem prowadzonych w Katedrze Teologii Praktycznej Uniwersytetu w Vechcie, którą kieruje prof. E. Spiegel. Również i w Katedrze Katechetyki i Pedagogiki Religii ks. prof. Rogowskiego na Wydziale Teologii UWM w Olsztynie realizowali wspólnie projekty na temat wychowania do pokoju i edukacji na rzecz rozwiązywania konfliktów. Ta problematyka poruszana była też przez nich w Katedrze Turystyki, Ekologii i Rekreacji Wydziału Nauk o Środowisku, w której ks. Rogowski pracował na stanowisku profesora zwyczajnego. Wyniki badań włączane były do ćwiczeń seminaryjnych i wykładów na obu uniwersytetach oraz krytycznie dyskutowane ze studentami.

Projekt badawczy TransMOBIL – Transkulturowe kształtowanie rzeczywistości w ramach globalnych procesów kohezyjnych: społeczna relewancja i praktyczne wymiary mobilności, ma charakter transdyscyplinarny w kooperacji międzynarodowej i jak zaznacza kierownik projektu ks. prof. Rogowski, współczesne próby kształtowania świata i środowiska życia należy rozpatrywać w kontekście globalnych procesów kohezyjnych. Akcentowany tu związek między globalnymi procesami kohezyjnymi a sferą kształtowania świata i środowiska życia zakłada istnienie rzeczywistości, której cechą charakterystyczną jest zjawisko ogólnoświatowej kohezji, ale również próby kształtowania życia jednostek oraz ich wspólnego świata w kontekście takiej amalgamacji. Cel projektu

ukazuje konkretne wyjaśnienie tego, co należy rozumieć przez pojęcie kohezji, w szczególności w odniesieniu do kultur, religii i narodowości, a także wypracowanie powiązanego z tym zjawiskiem modelu zachowania lub też działania, praktykowanego przede wszystkim przez przedstawicieli młodszego pokolenia, które określane jest jako transkulturowe. Takie sformułowanie celu projektu ma wyraźny wymiar praktyczno-społeczny. Koncentruje się on na konkretnym indywidualnym i społecznym działaniu w świecie nacechowanym ogólnoświatowym procesem globalizacji – manifestującym się choćby w światowej sieci powiązań ekonomicznych czy też globalnych procesach komunikacyjnych zachodzących za pośrednictwem Internetu. Implikuje to przede wszystkim potrzebę kształcenia transkulturowego, przy jednoczesnym uwzględnieniu i docenieniu regionalnych odmienności, które powinny być włączane w proces badań transkulturowych.

Wśród zjawisk składających się na proces globalizacji szczególną uwagę twórców tego projektu, jak zaznacza ks. Rogowski, zajmuje zjawisko mobilności. Mobilność, we wszystkich swych wymiarach, stanowi jeden z najistotniejszych czynników globalizacji. Współczesna globalizacja byłaby niemożliwa, gdyby nie zmiany, jakie nastąpiły w sferze środków komunikacji. Uwzględnić tu należy zarówno środki transportu, jak i tworzoną przez nie globalną sieć (czyli rodzaj *hardware* komunikacji), gotowość i możliwości zrealizowania idei ogólnoświatowej sieci powiązań, czyli, innymi słowy, realizowanie koncepcji „human web" (czyli *software* komunikacji). W szerokim kontekście mobilności szczególne zainteresowanie twórców projektu koncentruje się wokół turystyki, będącej zarówno skutkiem globalizacji, jak i jedną z jej najbardziej znaczących przesłanek. Istotą projektu jest między innymi zbadanie znaczenia turystyki jako zjawiska długofalowego w odniesieniu do transkulturowych działań na rzecz pokoju zgodnie z założeniami dekady ONZ „Culture of Peace" (2001-2010). Jakie rodzaje turystyki – a co za tym idzie, również organizacji czasu wolnego, wychowania prozdrowotnego, fitness, wellness i sportu – służą najlepiej idei transkulturowości i jej realizacji w praktyce? Jest to jedno z zasadniczych i bardzo konkretnych pytań badawczych.

Do projektu tego o charakterze transdyscyplinarnym, do współpracy włączeni zostali przedstawiciele różnych dyscyplin naukowych o renomie światowej.

Opisem rzeczywistości z punktu widzenia historyka zajął się Cheng Liu, specjalista od historii świata, w tym szczególnie historii Wielkiej Brytanii, z Uniwersytetu Nanjing w Chinach. Jest on ważnym partnerem projektu w szczególności ze względu na swoje osiągnięcia w dziedzinie badań nad pokojem, dzięki którym zasłużył na miano *spiritus rector* badań pokojowych w Chinach. Jego zainteresowania badawcze ukazują rozwój człowieka w aspekcie globalizacji.

Pochodzący ze Stanów Zjednoczonych socjolog Lester Kurtz jest profesorem George Mason University w Fairfax (Waszyngton) i jednym z najbardziej znanych na świecie przedstawicielem badań nad pokojem. Specjalizuje się m.in. w badaniach cech wspólnych i różnic między religiami.

Zainteresowania badawcze doktorantki i pedagoga Anji Niermann koncentrują się na zjawiskach związanych z Internetem, dzięki czemu stały się pomocne w wyjaśnianiu zjawiska mobilności w jednym z jego najistotniejszych przejawów: jedynej w swoim rodzaju dynamiki Internetu jako zasadniczego warunku i bazy mobilności.

Właściciel biura podróży Hans Hoeffmann organizuje corocznie podróże tysięcy swoich klientów po całym świecie. Otrzymał nie tylko wyróżnienie dla odnoszącego największe sukcesy przedsiębiorcy, ale za swoje zasługi dla „sakroturystyki" odznaczony został Orderem Św. Grzegorza Wielkiego, najwyższym odznaczeniem przyznawanym przez Kościół katolicki.

Annette M. Stross jest profesorem Katedry Nauk o Wychowaniu z Edukacją Zdrowotną na University of Education w Karlsruhe. Założyła tam nowy kierunek studiów magisterskich „Nauki o kształceniu", którego jest kierownikiem. Jako znawczyni historii i współczesnych kierunków teorii wychowania specjalizuje się w obszarach kształcenia, wychowania zdrowotnego, czasu wolnego i sportu.

Egon Spiegel, politolog i kierownik Katedry Teologii Praktycznej na Uniwersytecie Vechta, interesuje się przede wszystkim tematyką transkulturowości, a jego badania koncentrują się w szczególności na antropologicznych podobieństwach mogących stanowić podstawę światowej „Culture of Peace".

Z polskiej strony w projekcie wzięli udział, poza ks. Rogowskim, następujący przedstawiciele:

Ks. prof. Janusz Mariański, profesor Katolickiego Uniwersytetu w Lublinie, kierownik Katedry Socjologii Religii i Moralności, uznawany za współtwórcę i niekwestionowany autorytet tych dyscyplin. Jego udział w projekcie stanowi znaczący wkład badawczy w kontekście dyskursu na temat przemian współczesnego świata i miejsca religii oraz moralności w tych przemianach.

Agnieszka Zduniak, profesor Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Instytut Nauk Socjologicznych, koncentruje się wokół zjawiska *eventu* jako współczesnej agory życia społecznego, będącego wyrazem przenikania się różnych wpływów kulturowych i zyskującego coraz większą popularność również we współczesnej kulturze religijnej. Jej analiza znaczenia wielkich wydarzeń masowych o charakterze religijnym stanowi interesujący wkład w rozważania na temat transkulturowych działań na rzecz pokoju, a także społecznej mobilności.

Sakroturyzm i sakroturystyka jako fenomen odkrywania i przeżywania sfery *sacrum* w dialogu transkulturowym i transreligijnym należy w badaniach ks. prof. Rogowskiego do nowatorskiego i pionierskiego spojrzenia na ten obszar. Jego przemyślenia dotyczą szeroko rozumianego turyzmu jako nauki przekraczającej granice podziału różnych dyscyplin (zwłaszcza w obrębie nauk humanistycznych i społecznych), w tym też *sakroturyzmu* jako przedmitu badań transdyscyplinarnych. Nie ulega wątpliwości, że sakroturyzm jest jedną z gałęzi szeroko rozumianej branży turystycznej w zglobalizowanym świecie, która w ostatnim czasie rozwija się bardzo dynamicznie. Przeprowadzone badania mają charakter transdyscyplinarny dlatego, że problematyka związana z sakroturyzmem jest bardzo złożona i na wiele pytań można odpowiedzieć w sposób przekonujący, jeśli przekroczy się granice wspomnianych wyżej dyscyplin. Podejście transdyscyplinarne definiowane jest z dwóch zasadniczo odmiennych perspektyw, jednej jako wewnętrznej metody badawczej i drugiej, jako otwarcie i przekroczenie granic do innych obszarów funkcjonowania społeczeństw w zglobalizowanym świecie. Poszerzenie pól badań o te obszary jest konieczne, ponieważ nie można ich w żaden sposób przyporządkować do

określonej dyscypliny, ze względu na ich ściśle przyjęty podział. Te dwie perspektywy mają taką wspólną cechę, że badania naukowe są tu uważane za podstawowy element dialogu transdyscyplinarnego, w którym pojawiają się nowe wyzwania instytucjonalne, epistemologiczne i metodologiczne.

Zdobyte doświadczenia Rogowskiego podczas prowadzonych badań w tym obszarze, zajęcia dydaktyczne na kierunku Turystyka i Rekreacja pierwszego i drugiego stopnia na Wydziale Nauk o Środowisku UWM w Olsztynie oraz wykłady na Uniwersytecie w Vechcie (Niemcy) umożliwiły mu spojrzeć na zjawisko i fenomen sakroturyzmu w nowym świetle, uwzględniając przede wszystkim zmieniające się ciągle uwarunkowania społeczno-kulturowe.

Przeanalizowanie bibliografii krajowej i międzynarodowej, zwłaszcza dorobku znakomitych naukowców obszaru języka niemieckiego i nie tylko, należących do czołówki światowej, pozwoliła Rogowskiemu odnieść się szczególnie do funkcjonującej terminologii w literaturze przedmiotu na gruncie polskim. Wskazał on na jej niektóre nieścisłości interpretacyjne w stosowaniu m.in. takich określeń jak: *turystyka religijna* i *pielgrzymkowa* oraz pojęcia *turyzm* i *turystyka*, a także terminy *turyzm kulturowy* i *turystyka kulturowa.* W międzynarodowej literaturze, w zakresie omawianej materii, jak również w zagranicznych ośrodkach akademickich, umożliwiających studia w obszarze branży turystycznej rozumianej szeroko, raczej nie zauważa się rażących niedookreśleń. Wynika to z tego, że środowiska akademickie na Zachodzie już od dawna prowadzą sukcesywnie badania w ramach zjawiska turyzmu w wymiarze uniwersyteckim, podejmując dalekowzroczne i zróżnicowane wyzwania, co do poglądów na temat nowych produktów turystycznych, zmian społecznych i globalnych.

Tak, jak turyzm jest zjawiskiem bardzo złożonym, również i fenomen sakroturyzmu, jak podkreśla ks. Rogowski, stanowi przedmiot badań różnych dyscyplin naukowych, wśród których na czoło wysuwa się m.in. biblistyka, geografia biblijna, religioznawstwo, antropologia kultury i podobnie jak to ma miejsce w przedmiocie badań naukowych dotyczących szeroko rozumianej branży turystycznej. Sakroturyzm może przyczyniać się do zbliżania kultur, zrozumienia ich istoty, szczególnie w wymiarze interkulturowym i interreligijnym z zastosowaniem adekwatnych kryteriów hermeneutycznych. W przeprowadzonych badaniach Rogowski doszedł do wniosku, że kryteria hermeneutyki biblijnej, jak i innych dyscyplin są niezbędne dla zrozumienia fenomenu sakroturyzmu reflektowanego o wiele szerzej, niż to ma miejsce w dotychczasowych formach uprawiania turystyki pielgrzymkowej i turystyki religijnej. Wprowadzone przez niego pojęcie *sakroturyzmu* jest odpowiedzią na zachodzące procesy we współczesnej spluralizowanej i zsekularyzowanej kulturze religijnej. Fenomen sakroturyzmu interpretowany jest tu jako dialog interkulturowy, a nawet transkulturowy i interrligijny. Takie podejście ma na celu poszukiwanie nowych dróg do dialogu z różnorodnością kultur i religii w zglobalizowanym świecie. Ks. Rogowski, po przeprowadzonych analizach, podaje też swoją definicję sakroturyzmu: ***Sakroturyzm* jako jedna z form desekularyzacji w globalnym świecie, to taki rodzaj indywidualnego lub grupowego turyzmu do miejsc kultu religijnego, podczas którego dochodzi do odkrywania i przeżywania sfery *sacrum* w dialogu transkulturowym i transreligijnym.**

2. Spojrzenie w przyszłość

Naukowcy reprezentujący pedagogikę religii, jak to ma miejsce podobnie w innych dyscyplinach naukowych, podejmują permanentnie wysiłek intelektualny zarówno w wymiarze badań teoretycznych, jak i praktycznych. Przedmiot szkolnej lekcji, którym między innymi zajmuje się pedagogika religii stanowi zawsze temat do dyskusji, zwłaszcza w kontekście społeczeństwa otwartego. Pytania o to, skąd, dokąd i po co dotyczące ludzkiego życia wpisane są zadaniowo w obszar edukacji szkolnej. Te egzystencjalne pytania każdego człowieka mają swoje odzwierciedlenie w przedmiocie lekcji religii oraz myśli filozoficznej i dlatego powinny one uczniom umożliwiać adekwatne odpowiedzi.

W dyskusjach bardzo często stawiane są też pytania o miejsce i znaczenie lekcji religii w kanonie przedmiotów szkolnych. Chodzi o relacje, jakie zachodzą między przedmiotem lekcji religii i innymi przedmiotami, zarówno z obszaru nauk humanistycznych i społecznych, jak i nauk przyrodniczych. W tym kontekście ks. Rogowski podaje przykład struktury kształcenia nauczycieli w Republice Federalnej Niemiec, gdzie najczęściej kończą oni dwa, a nawet trzy kierunki, dlatego też nauczyciele religii są niemal ustawicznie konfrontowani z różnymi przedmiotami szkolnymi. Można wskazać na niektóre przykłady, gdzie nauczyciel prowadzi jednocześnie zajęcia z religii i matematyki, religii i języka niemieckiego, czy religii i wychowania fizycznego. Pozycja takiego nauczyciela religii wzmacnia niewątpliwie jego autorytet zarówno wśród całego grona pedagogicznego, jak i samych uczniów. Warto tu podkreślić, że i program studiów teologicznych wskazuje na zazębianie się poszczególnych dyscyplin. Przykładowo – teologia biblijna wymaga znajomości z zakresu filologii, historia Kościoła stosuje metody typowe dla historyków, a w teologii praktycznej konieczna jest znajomość zagadnień socjologicznych i pedagogicznych, które – poza lekcją religii – mają również istotne znaczenie dla innych przedmiotów szkolnych. Kooperacja między różnymi przedmiotami szkolnymi ma też duży wpływ na dodatkową motywację uczniów i jednocześnie przybliża im inne obszary rzeczywistości.

Nie ulega wątpliwości, że jeśli chodzi o relacje lekcji religii z innymi przedmiotami, to najłatwiej można je budować w ramach nauk humanistycznych i społecznych. Przykładem są tu takie obszary jak: środowisko, historia, nauka o społeczeństwie, czy polityka. Religia daje wiele możliwości, ponieważ – funkcjonując w społeczeństwie – niejako automatycznie pozostaje z nim w korespondencji. Nauczanie religii spotyka się bardzo często z różnorodnymi próbami instrumentalizacji społecznej oraz politycznej. Przedmiot ten, jak podkreśla Rogowski, powinien gwarantować oparcie moralne, przekazywać wartości, zapewniać integrację społeczną, ale również nie może pozostawać obojętny wobec wymiaru politycznego. Jeśli przyjmie się, że lekcja religii w szkołach publicznych może być uzasadniana tylko poprzez odwołanie się do ogólnej teorii kształcenia, wówczas należy przyjąć, że to, co należy do sfery polityki, stanowi istotny aspekt religijnego rozumienia pojęcia *kształcenie*.

Bardzo ważne związki zachodzą między lekcją religii i historią. Nauczyciel może tu odegrać istotną rolę, ponieważ ma okazję podjęcia, chociażby takiego tematu, jak rola Kościoła i chrześcijaństwa na przestrzeni dziejów. W kanonie przedmiotów szkolnych,

które mają wymiar społeczny, ważne są też takie zagadnienia, jak: relacje państwo-Kościół, religia i polityka, obywatel i chrześcijanin. Spojrzenie na te tematy jest niezwykle ważne w kontekście historycznym, a także przemian kulturowych i społecznych.

Wśród przedmiotów szkolnych nie można nie wymienić wychowania fizycznego, muzyki czy plastyki, ponieważ także i z tymi obszarami koreluje lekcja religii. Zwłaszcza od strony dydaktycznej jest wiele sposobów, aby nadać tym obszarom wymiar religijny. Takie zajęcia, jak: śpiew, taniec, zabawa, prowadzone są nie tylko podczas przedmiotu muzyki, ale znajdują swoje odpowiednie miejsce również i w pedagogice religii. Przykładowo dydaktyka religijnego obrazu nabiera w ostatnim czasie coraz większego znaczenia. Muzyka, czy inne przedmioty związane ze sztuką, należą do bardzo ważnych form przekazu religijnego, z których nie można zrezygnować. Wymienić należy tu takie obszary, jak: muzyka kościelna, budownictwo sakralne na przestrzeni wieków i obecnie, a także różne przejawy aktywności grup funkcjonujących przy parafiach.

Nawiązując z kolei do nauk przyrodniczych, a także do fizyki czy matematyki, można odnieść wrażenie, że lekcja religii z tymi przedmiotami ma niewiele wspólnego, tym bardziej że wielu naukowców reprezentujących te dyscypliny, ma bardzo powierzchowną wiedzę i na ogół dystansuje się od teologii i jej charakteru naukowego. Również i wielu teologów posiada tylko elementarne wiadomości z zakresu nauk przyrodniczych. Taki obraz dotyczy również nauczycieli religii i nauczycieli przedmiotów przyrodniczych. Rzeczywistość wiary i naukowe osiągnięcia dyscyplin przyrodniczych nie są dzisiaj wprawdzie przez uczniów i nauczycieli przeciwstawiane, jednak kwestia dotycząca przyporządkowania tych dwóch obszarów pozostaje bardzo często otwarta. Lekcja religii w nowoczesnym społeczeństwie stoi przed problemem, jak odnieść doświadczenia uczniów dotyczące środowiska, które jest wyjaśniane i technicznie ulega zmianom przez nauki przyrodnicze, do idei religijnych.

Trzeba stwierdzić, że jeśli chodzi o interakcje zachodzące między naukami przyrodniczymi a religią, to paleta tematów ciągle się powiększa. W badaniach naukowych w zakresie nauk biologicznych stawiane są coraz częściej pytania natury etycznej, dotykające szczególnie genetyki i ekologii. Podobne dylematy etyczne dotyczą badań jądrowych i ich wykorzystania w fizyce. Nie ulega wątpliwości, że szkolna lekcja religii może mieć swój udział w sprawach dotyczących trafności i kryteriów oceny, co do natury etycznej określonych działań. W ramach lekcji religii do istotnych należy problematyka ochrony środowiska i stosunku człowieka do przyrody. Wynika to też z samego biblijnego opisu aktu stworzenia i eschatologicznych perspektyw człowieka.

Problematyka ekologiczna jest ściśle związana z odpowiedzialnością człowieka – nie tylko za otaczające go środowisko naturalne, ale również i za samego siebie.

W powyższym kontekście warto też zaakcentować, że pomimo iż poszczególne przedmioty szkolne ze względu na specyfikę swoich zagadnień różnią się od siebie, to jednak nawzajem się uzupełniają. Należy tu podkreślić przede wszystkim to, że naukowcy prowadzący badania eksperymentalne powinni mieć świadomość ich następstw w wymiarze społecznym i politycznym. Wiąże się to oczywiście ze sferą etyczną. Dlatego też wielu przedstawicieli nauk eksperymentalnych, szukając uzasadnienia swoich badań, coraz częściej stawia sobie pytania natury etycznej i religijnej.

Jak w nauczaniu przedmiotów przyrodniczych i w matematyce panuje przekonanie, że uczniom należy stawiać wymagania, tak również w ramach przedmiotu religii powinno być podobnie. Odpowiedzi na relewantne pytania egzystencjalne dotyczące wiary religijnej powinny zobowiązywać zarówno nauczycieli religii i uczniów, ponieważ chodzi w nich o rozumienie rzeczywistości świata. Ks. Rogowski zaznacza, że nie należy ułatwiać edukacji religijnej ani oferować jej w szkole w sposób łatwiejszy niż sama wiara religijna stawiająca wymagania w naszych czasach. Według niego, zaniedbanie, a nawet lekceważenie wychowania religijnego pozbawiłoby młodych ludzi istotnych wymiarów egzystencji w ich poszukiwaniu zrozumienia świata, orientacji i sensu życia, w stawaniu się człowiekiem i osobą.

Najgłębsze uzasadnienie lekcji religii płynie z faktu, iż każdy człowiek z zasady jest religijny i dlatego edukacja religijna w szkole jest konieczna. Przedmiot ten jest wprawdzie tylko miejscem przepowiadania wiary, ale współcześnie ma istotny charakter. Szkolne nauczanie religii pełni jednocześnie rolę służebną Kościoła na rzecz humanizmu szkoły i społeczeństwa. Zwłaszcza w otwartym społeczeństwie nie wolno młodych ludzi poszukujących orientacji na wartości, odpowiedzi na pytania związane z sensem ludzkiego życia i Transcendencji, pozostawiać bez wsparcia intelektualnego i opieki duchowej.

W powyższym kontekście należy też pamiętać, że lekcja religii uzdalnia młodego człowieka do prawdziwego dialogu w szkole, klasie, sąsiedztwie i rodzinie. Nauczanie religii służy także integracji środowiska szkoły, ponieważ dzieci i młodzież spotykają w niej rówieśników z różnych kręgów kulturowych, a do tego konieczny jest właśnie dialog. Zdolność do dialogu i religijne kompetencje mają swoją relewancję nie tylko na płaszczyźnie narodowej. Narastające procesy migracyjne i globalizacja mają ogromne znaczenie dla współpracy na płaszczyźnie międzynarodowej.

Ks. Rogowski w swoich przemyśleniach zwraca uwagę na bardzo istotny aspekt, nawiązując do postępującej sekularyzacji w Europie. Jednocześnie podkreśla, że nasza kultura i wartości mają swoje korzenie w chrześcijaństwie. Dlatego też młodym ludziom przysługuje prawo te korzenie poznać i aktywnie angażować się w wartości chrześcijańskie.

Rodzice, szkoła, Kościół i społeczeństwo muszą dzieciom i młodzieży wspólnie towarzyszyć na drodze dojrzewania i kształtowania osobowości. Aby to towarzyszenie prowadziło konsekwentnie do stawania się autentycznymi i przeświadczonymi chrześcijanami, młodym ludziom potrzebna jest opieka i troska ze strony Kościołów.

Kiedy więc wspólnie opowiadamy się za edukacją religijną w szkole, wyświadczamy ludziom ponadczasową przysługę. Staramy się wyjaśnić młodym ludziom, którzy przyjmują chrzest, z jakiej tradycji pochodzą, ale także otwieramy się na potencjały, źródła siły, które są relewantne dla przyszłości ich życia i dla przyszłości naszego społeczeństwa. Nie ulega wątpliwości, jak zaznacza ks. Rogowski, że i w przyszłości edukacja religijna w szkole będzie odgrywać dużą i aktywną rolę.

Ks. prof. dr hab. Paweł Prüfer
Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-3647-8068

Posłowie

Religia – wychowanie – zaangażowanie
Perspektywa dojrzewania i uzasadniania

Religia i sekularyzacja – pedagogiczne implikacje

Religia to zjawisko. Religia to rzeczywistość bardziej lub mniej uchwytna. Jest obecna niemal w każdych epokach i we wszystkich przestrzeniach życia zbiorowego i jednostkowego. Niekiedy ma się dobrze, jest siłą, która manifestuje się w różnorodnych postaciach, innym razem jakby zanika, chowa się pod wpływem różnych procesów społecznych, choćby takich jak modernizacja czy nowoczesność (jak chcą to postrzegać całe zastępy socjologów, ale i innych badaczy życia społecznego także). Nieuchronnie w tym kontekście zwraca się uwagę na proces określany sekularyzacją (laicyzacją), badany i analizowany od wielu dekad, jeśli nie dłużej. To pojęcie ma bogatą tradycję badawczą, interpretacyjną, stąd nie ma jednoznacznie brzmiącego i niebudzącego wątpliwości jego pojmowania, jak i – siłą rzeczy – samego zjawiska.

Większość socjologów religii podejmuje temat sekularyzacji, choć niektórzy z nich wskazują także na procesy odwrotne, mianowicie na desekularyzację (powrót religii do przestrzeni życia społecznego). Sekularyzacja (czy także laicyzacja albo i zeświecczenie) najczęściej oznacza zmniejszanie się roli i znaczenia religii w życiu społecznym i indywidualnym. Religia w jakimś sensie „emigruje" ze społeczeństwa, „ucieka" z biografii jednostek, przestaje być jedynym i jednoznacznym arbitrem w dokonywaniu wyborów, w podejmowaniu decyzji, w określaniu tego, co jest właściwe i niewłaściwe. W konsekwencji oznacza to także redukcję aktywności, które mają charakter religijny bądź które są naznaczone religią i jej wpływem. Jeśli przez społeczne postrzeganie religii i roli religii chcemy rozumieć ujmowanie przez społeczeństwo tego, co jest religią i religijnością (a te dwa pojęcia też należałoby rozróżnić), to mogą być to ujęcia dość redukcyjne, nacechowane uprzedzeniami, stereotypami czy różnymi koncepcjami, niemającymi pełnego odzwierciedlenia w istocie tego, co jest religią i religijnością. Jeśli jednak myśli się w tym kontekście o znaczeniu religii w życiu publicznym, społecznym, to kwestia ta może budzić najwięcej emocji, a często wywoływać nieporozumienie koncepcyjne i interpretacyjne.

Czytelnik ma w swoich rękach imponujące dzieło, które w zasadniczym swoim wymiarze „krąży" wokół religii, a dokładnie wokół pedagogiki religii oraz jej znakomi-

tego Reprezentanta, któremu ów tom jest dedykowany jubileuszowo. Kiedy religię chce się rozpatrywać szeroko, zwłaszcza przekraczając ujęcie czysto socjologiczne, a więc wychodząc poza zjawiskową jej manifestację, będzie ona prowokowała do pewnego rodzaju zaangażowania, aby móc czynić ją dostępną, zrozumiałą i w pewnym sensie „atrakcyjną" dla kształtowania, korygowania i formowania konkretnych postaw ludzkich (w tym aksjonormatywnych, czy po prostu ludzkich). Kiedy Ktoś dedykuje niemal całe swoje życie zaangażowanemu namysłowi nad religią, jednocześnie dostrzegając w niej narzędzie wychowawcze i socjalizacyjne, a także wskazując na działania wychowawcze i socjalizacyjne, które do religii mogą prowadzić, by z niej obficie czerpać (patrz Ksiądz Profesor Cyprian Rogowski), to taka postawa budzi nie tylko szacunek, ale stymuluje, by samemu także „wyruszyć w drogę" i przyjrzeć się własnym możliwościom dokonywania heurezy w tym aspekcie. Warto przypomnieć myśl Franco Ferrarottiego, który z entuzjazmem konstatuje, że każdy prawdziwy badacz i uczony wykonuje swoistą misję świeckiego kapłaństwa. A to oznacza, iż jest sługą oraz skromnym, niewielkim tylko impulsem do kolejnych działań, podejmowanych przez innych, co mogą czynić właśnie dlatego, iż ktoś wcześniej przygotował dla nich podwalinę, zainspirował i sprowokował. Mam takie wrażenie, że właśnie Księga Pamiątkowa dedykowana Profesorowi Rogowskiemu prowokuje właśnie w taki sposób. Refleksyjne i hermeneutyczne podejście piszącego niniejszy tekst Posłowia, zachęca, by spojrzeć na religię, pozostając przy socjologicznym na niej ukierunkowaniu (bez nadmiernej inklinacji wartościującej), ale i otwierając się na wyłaniające się z takiego podejścia „prowokacje" o charakterze pedagogicznym. Choć te nie są domeną autora Posłowia, to jednak waga i głębia analiz dokonanych przez Jubilata, profesjonalnego pedagoga, wydają się zachęcać i zapraszać, aby spróbować pójść właśnie taką drogą badawczą i analityczną. Wróćmy jednak do religii i jej społecznych sposobów odsłaniania się w życiu jednostek i społeczeństw.

Jednym z istotniejszych pytań w kontekście rozpatrywania fenomenu religii jest to dotyczące jej instytucjonalnego wymiaru. A ten najczęściej kojarzony jest z Kościołem oraz jego rolą dla procesów wzmacniających kondycję i praktykę religijną. Kościół włącza się i współpracuje w różnorodnych obszarach na rzecz promowania dobra wspólnego, rozwiązywania trudności społecznych, niesienia wsparcia, rozwiązywania problemów związanych z pauperyzacją niektórych grup społecznych, przełamywania nierówności społecznych, pomocy ludziom pozostającym w sferze marginalizacji społecznej. Kościół (a więc i religia) wchodzi w dziedzinę edukacji i socjalizacji. Jest to działanie religii, którą włoski socjolog Roberto Cipriani określa terminem „dyfuzyjności" religii, czyli jej rozpraszania się w różnych sferach, w tym społecznej czy politycznej. Nie sposób więc tak naprawdę zupełnie oddzielić religii od społeczeństwa. Nie wydaje się to niezbędne dla zachowania neutralności obu tych sfer. Każda bowiem ma swoje własne kompetencje i cele do zrealizowania i w tych ich autonomicznych zakresach nie potrzebuje dla ich realizacji – jako niezbędnego warunku – obecności drugiej ze stron. Jak się wydaje, istotną rolę w tym kontekście odgrywa wymiar wychowawczy, socjalizacyjny, czy lepiej – pedagogiczny. A w związku z tym wyłania się tu swoista prowokacja pedagogiczna dla religii i wiary. Religia i wiara oraz ich żywotność to przede wszystkim skuteczne sposoby, by je uzasadniać, uwiarygadniać, ku nim ukierunkowywać i wychowawczo legitymizować.

Wczytując się w papieskie teksty doktrynalne, w okazjonalne wypowiedzi, w głos episkopatu oraz w jego dyrektywy objaśniająco-interpretacyjne wyraźnie widać, iż Kościół nie powinien odchodzić od swojej zasadniczej misji, jaką jest głoszenie swojej doktryny opartej na Ewangelii i bogatej w tym zakresie tradycji. Odnowa duchowa, moralna, czy – mówiąc językiem stricte religijno-teologicznym – kwestie zbawcze, są zasadnicze, a odejście od nich byłoby sprzeniewierzeniem się Kościoła temu, co jest jego fundamentalnym zadaniem i misją. Religia, a tutaj chcemy myśleć przede wszystkim o chrześcijaństwie, zmierza w stronę człowieka, nawet jeśli przecież dotyczy sfery transcendencji, Boga. Człowiek postrzegany jest tu całościowo, a rdzeń jego istoty nie znajduje się jedynie w jego duszy, lecz w całej jego osobie, w jej unikalnej tożsamości, a ta złożona jest z duszy i ciała. Jest w tym wielkie wyzwanie nie tylko doktrynalne, teologiczne czy konfesyjne, lecz przede wszystkim wychowawcze, pedagogiczne, socjalizacyjne i formacyjne.

Wracając do tematu laicyzacji, jeśli mówić o czynnikach, które mogłyby przyczyniać się do „wyhamowywania" procesów sekularyzacyjnych, to jest to przede wszystkim konieczność bardziej gorliwego zaangażowania się ludzi Kościoła w aktywność, która jest jego zasadniczą misją. Kościół wychowuje religijnie i socjalizuje do postaw, które łączą praktykę życia z inklinacją religijną, duchową. W tej kwestii wydaje się nie do przecenienia kwestia zaangażowania pedagogicznego. Istotne jest przypominanie o tym, czym jest w rzeczywistości Kościół, wiara, życie wartościami i zasadami płynącymi z doktryny oraz doświadczenia religijnego wielu pokoleń. A te mają swoje miejsce w biografiach jednostek, gdzie angażowane są ich osobiste uczucia, wyobrażenia, przeżycia i nastroje – co podkreśla w niedawno opublikowanej monografii Doświadczenia religijne w narracji socjologicznej. Studium teoretyczno-empiryczne Janusz Mariański. Procesy angażujące i mobilizujące wiele podmiotów na rzecz wypełniania swojej misji to także włączanie różnych narzędzi, którymi współcześnie posługują się ludzie, żeby intepretując „znaki czasu" nie zignorować tego, co umożliwia skuteczne dotarcie do siebie nawzajem i konstruowanie właściwych oraz prawdziwych relacji, generowania wartościowych treści, przyczyniania się do realnych i mających przełożenie na życie scenariuszy dobrego życia. Religia jest zawsze obecna w życiu społeczeństw, nawet tych silnie zsekularyzowanych. A dlatego, iż sekularyzacja wydaje się zjawiskiem powszechnym, nie jest ona zbytnio eksponowana publicznie, gdyż takie działania są negatywnie odbierane przez większość społeczeństwa.

Religia z tego i nie z tego świata – zadania pedagogiki i teoretyczno-praktyczne działania wychowawczo-socjalizacyjne

Teoretyczno-praktyczne ukierunkowanie pedagogiki, która otacza swoim zainteresowaniem problematykę religii, siłą rzeczy przedstawia ją jako rzeczywistość, która coś wartościowego ze sobą niesie. Niech by to było zapewnianie jednostce i wspólnotom poczucia sensu, jakiegoś życiowego zadowolenia, uspokojenia, ale także prowokowania ku większemu zaangażowaniu na rzecz wartości przeżywania własnej i innych egzystencji. Religia uwiarygadnia i uzasadnia codzienne życiowe sprawy. W kierunku realizacji tego przekonania angażowane są różnego rodzaju działania wychowawczo-formacyjne zarówno te o charakterze instytucjonalnym, jak i indywidualnym i podejmowanym

z osobistej potrzeby wpływania na innych w przekonaniu, iż ma się coś wartościowego do przekazania.

Peter L. Berger sformułował przed laty kategorię religii jako „świętego baldachimu". Jego rola jest szczególna, choćby ze względu na chronienie, ale także sakralizowanie codzienności. Ma dostarczać mocnych punktów odniesienia i otaczać ludzką egzystencję warstwą bezpieczeństwa, nadawać jej sens i znaczenie. Innymi słowy, religia ma swoje znaczenie, funkcję, zadanie, także – a może przede wszystkim – to doczesne, ziemskie, społeczne i uzasadniające zaangażowanie w sprawy tego świata. „Religia legitymizuje instytucje społeczne, nadając im ostatecznie ważny status ontologiczny, to znaczy sytuując je w świętym i kosmicznym układzie odniesienia. […]. Prawdopodobnie najbardziej starożytną formą tej legitymizacji jest koncepcja porządku instytucjonalnego jako bezpośredniego odzwierciedlenia czy też przejawu boskiej struktury kosmosu, czyli koncepcja związku między mikrokosmosem a makrokosmosem. Wszystko «tutaj poniżej» posiada swój odpowiednik «tam powyżej». Uczestnicząc w porządku instytucjonalnym ludzie, ipso facto uczestniczą w boskim kosmosie". Wychowywanie i socjalizowanie do takiej perspektywy nie wydają się banale ani marginalne. Czy jest skuteczne? To już inna kwestia. Nie zawsze da się to ocenić, zwłaszcza „tu i teraz".

Inny ważny przedstawiciel socjologii, któremu zjawisko religii nie było obce w jego badaniach i analizach, Thomas Luckmann, wyraził przekonanie, iż „[…] degradację tradycyjnej religii kościelnej można widzieć jako konsekwencję kurczącej się istotności wartości zinstytucjonalizowanych w religii kościelnej dla integracji i legitymizacji życia codziennego w nowoczesnym społeczeństwie". Niezależnie od tego, jaka jest siła tej legitymizacji, czy stała, czy narastająca, a może także pomniejszająca się, jest ona faktem, uwidacznia się i tak właśnie – jako potencjał uzasadniający – można ją rozpatrywać. Wychowywanie i socjalizacja są jakby strażnikami uzasadniania sensowności religii oraz zaangażowania religijnego. Chodzi tu o przekonanie: jeśli wierzysz i jeśli jesteś człowiekiem religijnym, niemal wszystko, co na co dzień wykonujesz, ma swoją zasadność i w pewnym sensie ponadczasowość. Nabiera wymiaru transcendentnego i jest dobrze postrzegana przez instancję Boską. Pedagogiczne zaangażowanie, by uzasadniać prawa i zasady czysto przyziemne, doczesne, prowokuje także do problematyzowania sprawy, do stawiania pytań, czy w tej sytuacji jest się w stanie wyjść poza ów instrumentalny stosunek do niej na rzecz jej znaczenia jako wartości autotelicznej, a przynajmniej odnoszącej się zdecydowanie bardziej do kwestii transcendentnych, nadprzyrodzonych i sakralnych.

Jeśli zgodzić się z Wernerem Jaegerem, iż „Wszystkie ludy, które osiągnęły pewien stopień rozwoju, posiadają popęd wychowawczy", to równie dobrze można się zgodzić z ujęciem socjologicznym, z którego wynika, iż religia, jej formy, doktryny i wszelkiego rodzaju manifestacje, w których się wyraża, zwłaszcza chrześcijaństwo, ma swoją określoną proweniencję. Piotr Sztompka powie: „Nie znamy społeczeństwa, od najdawniejszych czasów do dzisiaj, w którym nie występowałaby jakaś postać religii. Religia należy do bardzo wąskiej kategorii tzw. uniwersaliów czy inaczej – powszechników kulturowych". Skoro zarówno wychowanie, jak i religia są tak silnie osadzone na przestrzeni historii społeczeństw oraz biografii jednostek, uzasadnienie dla zajmowania się nimi także jako swoiście zespolonym bytem nie wydaje się zadaniem chybionym. To swoiste spotkanie tego, co jest w świecie, z tym, co nie jest z tego świata. Wyzwanie nie będzie jednak proste.

Choć przecież samo wychowywanie jest procesem, który zazwyczaj nie przynosi efektów w sposób natychmiastowy i uwidaczniający się wyraziście i namacalnie.

W niedawno opublikowanym i odstępnym w wersji polskojęzycznej eseju socjologicznym czytamy: „[…] tym, co spaja gminę religijną, nie są uczucia poszczególnych osób, ale Bóg, do którego się one modlą. Bez wątpienia podstawowym obiektem uczuć religijnych nie jest gmina (ani jej członek czy grupa członków), lecz numinosum. Ale numinosum musi być odczuwane, przyjmowane w religijnym uczuciu – już choćby to, co społeczne. I jeśli gmina religijna ma charakter przymierza [bundhaft], a zgodnie z wcześniej wyłożonym zwykle taka będzie w pierwotnej religii – to właśnie uczucia je spajają. Albo: jeśli w pewien sposób Bóg, to w każdym razie Bóg odczuwany. Wzmacnia tę obiekcję obawa przed całkowitym pochłonięciem religii przez wymiar subiektywny. Z tego punktu widzenia budzi sprzeciw nawet mówienie o uczuciach religijnych". Wychowanie zawsze jest jakoś ukierunkowane na jednostkę. Nawet jeśli ta pozostaje w silnych konfiguracjach społecznych, efekty wychowawcze będą (jeśli się pojawią) w strukturze bytowej człowieka jako jednostki i podmiotu. Religia i wiara, nie tylko jako fakty społeczne, ale jako przedmioty działania wychowawczego i socjalizacyjnego nie wyłonią się jako byty pewne i empirycznie namacalne. To oczywiste. Będą wciąż naznaczone niepewnością, kłopotliwością, być może także odsłonią swoją dygresyjność czy marginalność, lecz z drugiej strony mogą wykazać się jako wszechogarniająca siła. To ona każe wielu społecznościom, obecnym na historycznej osi czasów, uwzględniać ją jako szczególnie przydatną, pomocną i korzystną dla uzasadniania codziennych praktyk, osadzania ich na silnych podstawach, wzmacniania przyjętych, podzielanych i uzasadnianych systemów, i to nie tylko tych o charakterze aksjonormatywnym, ale i gospodarczym, kulturowym czy tym bardziej politycznym. W tej kwestii pedagogika religii ma swoją pracę do wykonania, a ta, jak się wydaje, będzie wymagała szczególnej pomysłowości, determinacji i sprawczości koncepcyjno-analitycznej.

Klasyk analizy zjawiska religii, który chciał postrzegać ją jako czynnik psychologicznego i społecznego oddziaływania, zauważył, że nawet „najdrobniejsze sprawy tego świata mogą w doświadczeniu i świadomości jednostki – poprzez religię – czerpać swoje nieskończone wręcz znaczenie z racji istnienia tego stosunku do niewidzialnej rzeczywistości świata boskiego. I jeśli jest rozumiana właśnie w taki sposób, jako rzeczywistość nadprzyrodzona, to i tak troska o jej rozkrzewianie, propagowanie, przeżywanie i doświadczanie pozostaje sprawą czysto ludzką. A skoro tak, to domaga się ludzkiego zaangażowania wychowawczego. A to – co podkreślał przed laty Florian Znaniecki – będzie miało charakter przede wszystkim planowy, kiedy to „wychowawca z góry zakłada z całą świadomością jakiś cel pedagogiczny". Zaangażowanie w to zadanie może istotnie włączać w realizację takich planów zarówno jednostki, jak i całe grupy, instytucje czy zbiorowości. Z kolei fakt ten sprawia, że nie będzie możliwe pełne rozdzielenie tego, co czysto materialne, przyziemne i racjonalne, od tego, co duchowe, mistyczne, nadprzyrodzone, czy po prostu religijne. Już samo zaangażowanie w powyższym, wspierać będzie uzasadnienie dla ważności religii i wiary, co stanowi o wartości starań w ogóle, o znaczeniu aktywności, zaangażowania i dynamizmu, uznając bierność i rezygnację za zdecydowanie im przeciwne. W przypadku współczesnej religii będzie to za sobą pociągało konieczność otwarcia się na różnorodność i pluralizm – co podkreślił z przekonaniem w angielsko-

językcznym tomie Religious Identities in Polish Society. A sociological study polski socjolog Janusz Mariański. Każdy proces wychowawczy obcy jest bierności fatalizmowi. W wychowaniu jest jakiś swoisty dynamizm i potencjał, który pozwoli dobrać stosowne narzędzia i dostrzegać, choćby tylko mgliście, jakiś konkretny cel. Pytania, dyskursy i problematyzowanie sprawy, choć ważne i płodne badawczo, same z siebie nie rozwiążą problemów, nie będą sprawcze wychowawczo. Stwierdzi wybitny pedagog w odniesieniu do edukacji w naszym kraju: „Nie pytajmy zatem o to, czy polska edukacja jest gotowa na zmianę, gdyż od samego mówienia o tym, ona sama nigdy nie nadejdzie". Autentyczne zaangażowanie wraz z nagromadzeniem narzędzi transformacyjnych i naprawczych, entuzjazm pedagogiczny oraz kierunek działania, który jest jakoś rozpoznany i znany, dają dużą szansę, iż poprzez zaangażowanie i determinację osiągnie się pożądany skutek.

Religia i procesy dojrzewania – pedagogiczne i socjalizacyjne wyzwania

W tej części Posłowia chciałbym istotnie nawiązać do refleksji, którą zamieściłem w opracowaniu współautorskim z Roberto Ciprianim zatytułowanym Socjologia religii. Ujęcie systematyczno-historyczne. Po kilku latach od opublikowania tego tomu dochodzę do wniosku, iż zaproponowana refleksja ma w sobie także jakiś rodzaj pedagogicznej prowokacji. A w każdym razie otwiera się na pedagogikę religii, gdyż pokazuje proces działania, dzięki któremu i poprzez który religia staje się przedmiotem socjalizacyjno-wychowawczego zaangażowania. Dynamizm tkwiący w religii, dobra, które z niej się wyłaniają, sytuacje, które jednostki i zbiorowości kreują właśnie dlatego, iż jest tam obecny pierwiastek religijny – wszystko to może uruchamiać refleksję i praktykę pedagogiczną, która nie boi się proponować wartości, a które to homo religiosus, dzięki religii, posiadł i wciąż może pomnażać. Sięgnijmy zatem do treści zawartych we wspomnianym opracowaniu, postrzegając je właśnie w takiej, pedagogicznej, odsłonie.

Religia jest obecna w życiu ludzi, w biografiach jednostek i w historii społeczeństw. Najstarsze ślady praktyk i przekonań religijnych, które przetrwały w różnych formach przekazów wielu kultur i cywilizacji pozwalają widzieć w nich nieodłączny element zestrojony z człowieczeństwem rozumianym jako pewna cecha gatunkowa oraz z ludzkością jako kategorią historyczno-przestrzenną. Religię i religijność można postrzegać, diagnozować, opisywać i wyjaśniać w pryzmacie jej stałości i zmienności, nie tylko wskazując na jej trwałość i zdolność do przeobrażania się, ale także jako element podpadający pod logikę dojrzewania, co ma miejsce w historii każdej z jednostek religijnych, jak i w świecie jako całości cywilizacyjno-historycznej oraz przestrzenno-globalnej. Religia jest w nich osadzona, niekiedy będąc swoistym potencjałem, który domaga się zagospodarowania, wychowawczo-socjalizacyjnego wykorzystania poprzez zaangażowany proces formacyjny i promocyjny.

Człowiek nigdy nie jest skończony, w tym sensie, iż na każdym etapie ma w sobie coś, co może się w nim rozwinąć, przeobrazić się, dojrzewać i potęgować się proporcjonalnie do wkładanego trudu i determinacji. Tkwią w nim różne niedokończone kompetencje, odsłaniają się braki, wyłaniają te elementy, które domagają się zaangażowanego przemyślenia, przepracowania i zrekonstruowania. W opublikowanym niedawno tomie poświęconym duchowości sportu, zwłaszcza biegania długodystansowego stwierdziłem:

„W człowieku obecne były i są nadal różne ambiwalencje, sprzeczności i elementy antagonizujące. Światło z ciemnością, nienawiść z miłością, lenistwo z pracowitością, dynamizm z pasywnością, determinacja ze sprawczością, siła ze słabością, pycha z pokorą, dobro ze złem – to przecież odwieczne konfrontacje, elementy nieustannie ścierające się ze sobą, pozostające w zwarciu, sprzężone w obustronnej rywalizacji, wszystko po to, by zapuścić korzenie i w człowieku, i w jego nieustannie konstruowanej biografii. Człowiek wie o tym i to odczuwa. Jest świadkiem i podmiotem działania. Niekiedy pozwala im dowolnie operować, innym razem stara się nimi zrządzać i sterować, żeby ocalać w sobie zdolność do stania się sobą w najlepszym możliwym kształcie". Jak wielkie wyzwanie wychowawcze stoi przed nim samym i przed podmiotami, które chcą mu w jego dojrzewaniu pomóc – sprawa wydaje się dostatecznie klarowna i oczywista. Dojrzewanie w biografiach jednostek i w historii społeczeństw to proces będący sekwencją nachodzących na siebie i następujących po sobie etapów rozwojowych, które dokonują się w czasie, lecz które nie są mechanicznie związane z prostym jego upływem. W procesie tym mogą następować momenty spowolnienia, a nawet przestoju i regresu. Ostatecznie należy go postrzegać z jednej strony całościowo, ale także relatywnie, ze względu na możliwość osiągania kompletności w danym momencie czasu, lecz i ze względu na potencjalność otwartości na dalszą dynamikę i kontynuację procesualną. Socjologiczne ujęcie procesów rozwojowych może być rozpatrywane w pryzmacie dojrzewania, ale także jako zjawisko społeczne, które jest rozpoznawane niczym skumulowany splot mechanizmów obecnych w przestrzeni społecznej i w indywidualnej biografii jednostek. Procesualny układ łączący mechanizmy kierunkowej (linearnej) oraz powtarzalnej (cyklicznej) struktury rozwojowej, możliwość nakładania się (interferencji) kierunkowych i powtarzalnych trajektorii rozwojowych – to logika, która wykracza poza czysto historyczny i chronologiczny wymiar rozwoju, a przyjmuje także ahistoryczną i achronologiczną perspektywę procesów dojrzewania. Jednostki i społeczności podlegają procesom dojrzewania, jak i je inicjują, realizują i monitorują w stosunku do samych siebie oraz w odniesieniu do innych podmiotów. Szczególną płaszczyzną wyłaniania się tej logiki jest przestrzeń religii w różnorodnych jej wymiarach całościowych, jak i w poszczególnych elementach składowych. Religia jako całość, ale także jako określone elementy, które niekiedy tylko wydają się częściami składowymi, a w rzeczywistości okazują się kompletne i oddziałują wychowawczo i socjalizacyjnie.

Warto wskazać także – ze względu na zaangażowanie pedagogiczne – na pojęcie, które stanowi podstawę logiki dojrzewania, a oznacza pewną podstawę, która „uniwersalizuje" i „demokratyzuje" ludzkość i społeczeństwo jako całość, oraz ludzi, jednostki, jako poszczególne elementy tej całości. Wynikają z niego zasadnicze wymogi, które mogą się wyrażać w «aksjonormatywnym wychyleniu» poprzez kształtowanie wzajemnych postaw, relacji, odniesień. Stanowiąc podwalinę powiązania, wskazują na pewną solidarnościową sieć odniesień, mających zarówno charakter horyzontalny (powiązanie tu i teraz) oraz wertykalny (spójnia z ludzkością minionych czasów oraz z tą, która potencjalnie pojawi się w przyszłości). Jednostki odnoszą się względem siebie nawzajem w pewną uniwersalną sieć relacyjną, w przestrzeń, która w pewnym sensie je wyprzedza, jest względem nich pierwotna. Religijna sieć istnieje też jakby przed jednostkami, stając się gościnną przestrzenią do wejścia w nią i nadania jest nowego, oryginalnego kształtu.

Wróćmy raz jeszcze do zjawiska religii i w kontekście naszych refleksji spróbujmy ponownie przypomnieć, czym ona jest i czym może być, jeśli wejdzie się w nią także z zaangażowaniem pedagogicznym. Religia to całokształt różnorodnych, opartych na wierze, odniesień i praktyk ze względu na rzeczywistość przekraczającą doświadczenie czysto empiryczne, jak i system wyłaniający się i powstający w wyniku wspomnianych odniesień i praktyk, uzasadniający i uwierzytelniający taką aktywność, która następnie przekłada się także na charakter i kształt biografii jednostek oraz historii społeczeństw. Jest rzeczywistością dynamiczną i statyczną, jednostkową (prywatną) i wspólnotową (publiczną), scentralizowaną i rozproszoną, jednorodną i heterogeniczną, doświadczalną i wymykającą się doświadczeniu, dyskursywną i niewerbalizowalną. Religia ma przede wszystkim strukturę i naturę relacyjną. W postrzeganiu osoby religijnej nierzadko akcentuje się jej wyalienowanie ze społeczeństwa, z otoczenia. Odniesienie do transcendencji może oczywiście wynikać z jakiegoś odrzucenia tego, co jednostkę otacza, w tym także alienacyjnych tendencji w stosunku do innych jednostek. Przykłady osób religijnych porzucających świat doczesny i angażujących się w to, co jest dla nich wymiarem ponadczasowym, duchowym, transcendentnym, są naprawdę liczne. Ostatecznie jednak przeżycie religijne, zwłaszcza znajdujące także uwierzytelnienie instytucjonalne, otwiera jednostkę religijną na relacyjną płaszczyznę, w której przeżywa swoją egzystencję. Będzie to relacyjność skierowana ku sobie, ku innym oraz – przede wszystkim – ku Bóstwu. W Nim jest coś nieprzeciętnego, osobliwego, odbiegającego od dobrze znanej i chropowatej codzienności. Sprawa będzie angażowała i stymulowała do poznawania i doświadczania, bo – jak zauważył Rudolf Otto – „poznać coś jako święte i uznać za święte oznacza przede wszystkim szczególnie wartościowe".

Pedagogiczna praktyka ukierunkowana na przedmiot religii to także zwrócenie uwagi na wartość doświadczenia religijnego. Ma przecież ono także charakter kumulatywny, a w relacyjnym jego przekazywaniu jednostka wzbogaca i jest wzbogacana dzięki temu wzajemnie krzyżującemu się procesowi wymiany. By jednak jednostka mogła stawać się trwałym podmiotem relacyjnego ubogacania innych, powinna dysponować witalnością własnego przeżycia i wiedzy w zakresie religii i relacyjnego odnoszenia się do transcendentnej instancji (profesjonalizm i kompetencje religijno-duchowe). Poczucie misji i zadaniowości przejawiające się w dynamizmie ich podejmowania i wykonywania w zakresie religijnym są narastające i intensyfikujące się. Podmiot religijny o tyle doświadcza rozwoju oraz dojrzewania na tej płaszczyźnie, o ile potrafi powiązać ze sobą religijną intensywność relacyjną zindywidualizowaną z koniecznością otwarcia relacyjnego – z pobudek religijnych oraz ze względu na religijność jako taką – na inne jednostki i wspólnotę. Jest w tym wymiarze wybitnie sprawczym i podmiotowym. Jego doświadczenie przekazywane innym to nie tylko potrzeba dzielenia się z innymi, lecz przejaw sprawczości. Jednostka odkrywa i przeżywa w swój niejako autorski sposób swoje spotkanie z rzeczywistością religijną. Jest to efekt jej aktywności, co socjologia określi mianem współczynnika podmiotowego.

Procesy religijne przebiegają więc nurtem tworzenia nowych i odtwarzania dobrze już znanych trajektorii. Wiążą się one ze sobą. „Nowość doświadczenia religijnego wynika, chociażby z tego, że można mówić o indywidualnym przeżyciu i historii religijnej dokonującej się w biografii jednostki religijnej. Powtarzalność/odtwarzalność

wynika z podążania drogami doświadczeń i przeżyć, jakie stały się udziałem innych podmiotów religijnych. Szkoły duchowości, charyzmaty wspólnot religijnych, wyjątkowe i emblematyczne – nierzadko bardzo radykalne i wyraziste – świadectwa życia religijnego, wywierają na tyle silny wpływ na kolejnych naśladowców i «odtwórców», że oba scenariusze ukierunkowują na analizowaną tu ideę maturacjonizmu linearno-cyklicznego. Każde doświadczenie religijne przeżyte przez jednostkę i wspólnotę jest w pewnym sensie asymetryczne i przechodnie w stosunku do kolejnych, choć nierzadko bardzo podobne, analogiczne, wręcz konwergentne względem siebie". W tym miejscu zaangażowanie wychowawcze czy socjalizacyjne będzie wymagało wysiłku poszukiwania metod zawsze nowych, dostosowanych do aktualnych warunków i potrzeb.

Dojrzewanie religijne jest więc zindywidualizowanym kreśleniem własnej mapy doświadczeniowo-świadomościowej, która osadzona jest mocno na ramach społecznego, zbiorowego, czy po prostu ludzkiego wymiaru. Nigdy więc doświadczenie religijne i wszystko, co będzie przejawem zmysłu religijnego (wewnętrznym i zewnętrznym), nie stanie się skończonym i w pełni doskonałym. Nawet kiedy jednostka religijna, jak i religijne przejawy instytucjonalne, kulturalne i biograficzne (choćby w osobach świętych, mistrzów, mistyków itd.) osiągną poziom zbliżony do stanu doskonałości, to nie będzie to doskonałość skończona, do której już niczego nie można by dodać. Będzie to – owszem – doskonałość w niej samej, w jednostce, która osiągnęła stopień doskonałości duchowej, wykazała się heroizmem wynikającym choćby z faktu męczeństwa za wiarę. Lecz przecież ten przejaw doskonałości jest wciąż otwarty choćby ze względu na «prowokację», rodzaj «atrakcyjnego impulsu», zapalającego do tego, by ktoś inny z kolei mógł pójść podobną drogą, znacząco ją jednak przekraczając oraz nadając jej własną, zindywidualizowaną formę. Pedagog religii musiałby z całą powagą uwzględniać ów zindywidualizowany, podmiotowy i osobliwy w każdym przypadku kontekst.

W jednej z moich autorskich monografii wspomniałem: „W samej już podstawie fenomenu religii wydaje się widoczna ta idea, potwierdza ona bowiem wciąż na nowo, że refleksja, która próbuje analitycznie podejmować prawdy najbardziej podstawowe, choć nierozstrzygnięte, jest wciąż żywa. Dzieje się tak pomimo nieustannie dokonującej się ewolucji społeczeństw, pomimo narastającego postępu, poprzez który osiąga się coraz doskonalsze formy. Nadal potrzebna jest realizacja idei szeroko rozumianej rewitalizacji, świadomej, partycypacyjnej i społecznej, ale także jako ogólnoludzkiej i ogólnoświatowej postawy ducha i umysłu. Powracanie podstawowych zagadnień związanych z człowiekiem odsyła do rzeczywistości religijnej, a więc transcendentnej. W tym tkwi – tak się wydaje – podstawowy impuls do skłonności cyklicznego ujmowania i zaangażowania hermeneutycznego zarówno samych badaczy zjawisk religijnych, jak i podmiotów ukierunkowanych praktycznie na religię oraz identyfikujących się z nią".

***

Wszystkie powyższe zadania, które uruchamiają w podmiotach wychowawczych konkretne działania, są w jakiś sposób osadzone na przekonaniu, iż religia to rzeczywistość warta zaangażowania pedagogicznego. A idea, by pedagogika religii miała tu swoje uzasadnienie co do refleksji i co do praktyki, wydaje się przekonująca. Moje skrom-

ne Posłowie skonkluduję stwierdzeniem: skoro Jubilat, któremu dedykowana jest Księga Pamiątkowa, zdecydował się, by w swojej naukowej biografii tworzyć i inspirować, oraz nie zrezygnował z zaangażowania na rzecz wydobywania z chaotycznego nierzadko świata ludzkich działań prawdziwego sensu i znaczenia – gdzie religia splata się i wnika w codzienne praktyki teoretyczno-praktycznych – to należy mieć głębokie przekonanie i nadzieję, że wszystko wciąż ma w sobie potencjał rozwoju. Pedagogika religii także. W pedagogicznym podejściu do niej (religii) zwłaszcza, szczególnie wtedy, gdy widzi się w niej potencjał wychowawczy, a podejmowane starania, by go wydobyć, implikowane są z kolei zaangażowaniem, by ją przeżywać i jej doświadczać. Jakie nie byłyby nieuzasadnione generalizacje, czy przeciwnie, uprzedzenia marginalizujące religię oraz ile by nie było systematycznie i spontanicznie podejmowanych prób podawania w wątpliwość pedagogicznego trudu z racji religii i ze względu na nią, trudno nie zgodzić się z Pedagogiem religii, głównym Protagonistą opracowania, którego konkluzją jest niniejsze Posłowie, syntetycznie konstatującym w opublikowanym studium Przyszłość nauki religii w polskiej szkole. Szanse i zagrożenia. Studium pedagogicznoreligijne: „Religia i wiara stanowią centralny obszar ludzkiego życia".

Ks. prof. dr hab. Paweł Prüfer

Prof. Dr. Paweł Prüfer
Jakub-von-Paradyż-Akademie in Gorzów Wielkopolski
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-3647-8068

Nachwort

Religion – Erziehung – Engagement
Die Perspektive des Erwachsenwerdens und der Rechtfertigung

Religion und Säkularisierung – pädagogische Implikationen

Religion ist ein Phänomen. Religion ist eine mehr oder weniger greifbare Realität. Sie ist in fast allen Epochen und in allen Bereichen des kollektiven und individuellen Lebens präsent. Manchmal geht es ihr gut, sie ist eine Kraft, die sich in vielfältigen Formen manifestiert, manchmal scheint sie zu verschwinden, sich unter dem Einfluss verschiedener sozialer Prozesse zu verstecken, wie beispielsweise Modernisierung oder Moderne (wie es ganze Heerscharen von Soziologen, aber auch andere Forscher des sozialen Lebens sehen wollen). In diesem Zusammenhang wird unweigerlich auf den seit vielen Jahrzehnten, wenn nicht sogar länger, untersuchten und analysierten Prozess der Säkularisierung (Laizisierung) hingewiesen. Dieser Begriff hat eine reiche Forschungs- und Interpretationstradition, weshalb es keine eindeutige und zweifelsfreie Definition seines Begriffs und – zwangsläufig – des Phänomens selbst gibt.

Die meisten Religionssoziologen beschäftigen sich mit dem Thema Säkularisierung, obwohl einige von ihnen auch auf umgekehrte Prozesse hinweisen, nämlich auf die Desäkularisierung (die Rückkehr der Religion in den sozialen Lebensraum). Säkularisierung (oder auch Laizisierung oder Entheiligung) bedeutet meist eine Abnahme der Rolle und Bedeutung der Religion im gesellschaftlichen und individuellen Leben. Die Religion „wandert" gewissermaßen aus der Gesellschaft ab, „flieht" aus der Biografie des Einzelnen und hört auf, der einzige und eindeutige Maßstab für Entscheidungen, für die Festlegung dessen, was richtig und falsch ist, zu sein. In der Folge bedeutet dies auch eine Verringerung der Aktivitäten, die religiösen Charakter haben oder von Religion und ihrem Einfluss geprägt sind. Wenn wir unter der gesellschaftlichen Wahrnehmung von Religion und der Rolle der Religion verstehen wollen, wie die Gesellschaft Religion und Religiosität auffasst (wobei diese beiden Begriffe ebenfalls unterschieden werden müssten), dann kann es sich dabei um recht reduktive Sichtweisen handeln, die von Vorurteilen, Stereotypen oder verschiedenen Konzepten geprägt sind, die nicht vollständig das Wesen dessen widerspiegeln, was Religion und Religiosität ausmacht. Wenn man jedoch in diesem Zusammenhang über die Bedeutung der Religion im öffentlichen und gesellschaftlichen Leben nachdenkt, kann diese Frage die meisten Emotionen wecken und oft zu konzeptionellen und interpretativen Missverständnissen führen.

Der Leser hält ein beeindruckendes Werk in den Händen, das sich im Wesentlichen um Religion dreht, genauer gesagt um Religionspädagogik und ihren herausragenden Vertreter, dem dieser Band zum Jubiläum gewidmet ist. Wenn man Religion umfassend betrachten will, insbesondere über einen rein soziologischen Ansatz hinaus, also über ihre phänomenale Manifestation hinausgeht, wird sie zu einer Art Engagement provozieren, um sie zugänglich, verständlich und in gewisser Weise „attraktiv" für die Gestaltung, Korrektur und Formung konkreter menschlicher Haltungen (einschließlich aktionistischer oder einfach menschlicher) zu machen. Wenn jemand fast sein ganzes Leben der engagierten Auseinandersetzung mit Religion widmet, sie gleichzeitig als Erziehungs- und Sozialisationsinstrument betrachtet und auf Erziehungs- und Sozialisationsmaßnahmen hinweist, die zur Religion führen können, um reichlich aus ihr zu schöpfen (siehe Professor Cyprian Rogowski), dann weckt eine solche Haltung nicht nur Respekt, sondern regt auch dazu an, selbst „sich auf den Weg zu machen" und die eigenen Möglichkeiten zur Heurese in diesem Bereich zu betrachten. Es lohnt sich, an den Gedanken von Franco Ferrarotti zu erinnern, der begeistert feststellt, dass jeder echte Forscher und Gelehrte eine Art säkulare Priesterschaft ausübt. Das bedeutet, dass er ein Diener und nur ein bescheidener, kleiner Impulsgeber für weitere Handlungen ist, die von anderen unternommen werden, die dies gerade deshalb tun können, weil jemand zuvor den Grundstein dafür gelegt, sie inspiriert und provoziert hat. Ich habe den Eindruck, dass gerade das Professor Rogowski gewidmete Gedenkbuch auf diese Weise provoziert. Der reflektierende und hermeneutische Ansatz des Verfassers dieses Nachworts regt dazu an, die Religion zu betrachten, wobei man bei einer soziologischen Ausrichtung bleibt (ohne übermäßige Wertung), sich aber auch den aus einem solchen Ansatz hervorgehenden „Provokationen" pädagogischer Art öffnet. Auch wenn diese nicht in den Zuständigkeitsbereich des Autors des Nachworts fallen, scheinen die Bedeutung und Tiefe der Analysen des Jubilars, eines professionellen Pädagogen, dazu anzuregen und einzuladen, genau diesen Forschungs- und Analyseweg zu beschreiten. Kehren wir jedoch zur Religion und ihren sozialen Ausdrucksformen im Leben von Individuen und Gesellschaften zurück.

Eine der wichtigsten Fragen im Zusammenhang mit der Betrachtung des Phänomens Religion betrifft ihre institutionelle Dimension. Diese wird meist mit der Kirche und ihrer Rolle bei Prozessen in Verbindung gebracht, die die religiöse Verfassung und Praxis stärken. Die Kirche engagiert sich und arbeitet in verschiedenen Bereichen mit, um das Gemeinwohl zu fördern, soziale Probleme zu lösen, Unterstützung zu leisten, Probleme im Zusammenhang mit der Verarmung bestimmter sozialer Gruppen zu lösen, soziale Ungleichheiten zu überwinden und Menschen zu helfen, die sozial ausgegrenzt sind. Die Kirche (und damit auch die Religion) dringt in den Bereich der Bildung und Sozialisation vor. Dies ist eine Aktivität der Religion, die der italienische Soziologe Roberto Cipriani mit dem Begriff der „Diffusion" der Religion beschreibt, d. h. ihrer Ausbreitung in verschiedenen Bereichen, darunter auch im sozialen und politischen Bereich. Es ist also nicht möglich, Religion vollständig von der Gesellschaft zu trennen. Dies scheint für die Wahrung der Neutralität beider Bereiche auch nicht notwendig zu sein. Denn jeder Bereich hat seine eigenen Kompetenzen und Ziele, die es zu verwirklichen gilt, und in diesen autonomen Bereichen ist die Anwesenheit der anderen Seite für deren Verwirklichung nicht als notwendige Voraussetzung erforderlich. Eine wichtige Rolle in diesem Zusammenhang scheint die erzieherische, sozialisierende oder besser gesagt

pädagogische Dimension zu spielen. In diesem Zusammenhang ergibt sich eine Art pädagogische Provokation für Religion und Glauben. Religion und Glaube sowie ihre Lebendigkeit sind vor allem wirksame Mittel, um sie zu begründen, zu legitimieren, auf sie auszurichten und pädagogisch zu legitimieren.

Wenn man sich mit den päpstlichen Lehrtexten, gelegentlichen Äußerungen, den Stimmen des Episkopats und seinen erläuternden und interpretierenden Richtlinien befasst, wird deutlich, dass die Kirche nicht von ihrer grundlegenden Mission abweichen sollte, nämlich der Verkündigung ihrer auf dem Evangelium basierenden und in dieser Hinsicht reichen Lehre. Die spirituelle und moralische Erneuerung oder – streng religiös-theologisch gesprochen – Fragen der Erlösung sind von grundlegender Bedeutung, und eine Abkehr davon wäre ein Verrat der Kirche an ihrer grundlegenden Aufgabe und Mission. Die Religion, und hier denken wir vor allem an das Christentum, richtet sich auf den Menschen aus, auch wenn sie sich doch auf den Bereich der Transzendenz, auf Gott, bezieht. Der Mensch wird hier ganzheitlich betrachtet, und der Kern seines Wesens liegt nicht nur in seiner Seele, sondern in seiner gesamten Person, in ihrer einzigartigen Identität, die sich aus Seele und Körper zusammensetzt. Darin liegt eine große Herausforderung, nicht nur in doktrinärer, theologischer oder konfessioneller Hinsicht, sondern vor allem in erzieherischer, pädagogischer, sozialisierender und formender Hinsicht.

Um auf das Thema der Säkularisierung zurückzukommen: Wenn man über Faktoren spricht, die zur „Verlangsamung" der Säkularisierungsprozesse beitragen könnten, dann ist dies vor allem die Notwendigkeit eines engagierteren Einsatzes der Kirchenmitglieder für die Aktivitäten, die ihre grundlegende Mission darstellen. Die Kirche erzieht religiös und sozialisiert zu Haltungen, die die Praxis des Lebens mit religiösen und spirituellen Neigungen verbinden. In dieser Frage scheint die Bedeutung des pädagogischen Engagements nicht hoch genug eingeschätzt werden zu können. Es ist wichtig, daran zu erinnern, was die Kirche, der Glaube, das Leben nach den Werten und Prinzipien der Lehre und die religiöse Erfahrung vieler Generationen in Wirklichkeit sind. Und diese haben ihren Platz in den Biografien von Individuen, in denen ihre persönlichen Gefühle, Vorstellungen, Erfahrungen und Stimmungen eine Rolle spielen – wie Janusz Mariański in seiner kürzlich veröffentlichten Monografie „Religiöse Erfahrungen in der soziologischen Erzählung. Eine theoretisch-empirische Studie" betont. Zu den Prozessen, die viele Akteure für die Erfüllung ihrer Mission engagieren und mobilisieren, gehört auch der Einsatz verschiedener Instrumente, die Menschen heute nutzen, um bei der Interpretation der „Zeichen der Zeit" nicht zu ignorieren, was es ermöglicht, einander effektiv zu erreichen und richtige und echte Beziehungen aufzubauen, wertvolle Inhalte zu generieren und zu realen, lebensnahen Szenarien eines guten Lebens beizutragen. Religion ist immer im Leben der Gesellschaften präsent, selbst in stark säkularisierten. Und weil die Säkularisierung ein weit verbreitetes Phänomen zu sein scheint, wird sie in der Öffentlichkeit nicht besonders hervorgehoben, da solche Maßnahmen von der Mehrheit der Gesellschaft negativ wahrgenommen werden.

Religion aus dieser Welt und nicht aus dieser Welt – Aufgaben der Pädagogik und theoretisch-praktische Erziehungs- und Sozialisierungsmaßnahmen

Die theoretisch-praktische Ausrichtung der Pädagogik, die sich mit Fragen der Religion befasst, stellt diese zwangsläufig als eine Realität dar, die etwas Wertvolles mit sich bringt. Sei es, dass sie dem Einzelnen und den Gemeinschaften ein Gefühl von Sinn, eine gewisse Lebenszufriedenheit und Ruhe vermittelt, aber auch zu einem größeren Engagement für die Werte des eigenen und des fremden Daseins anregt. Religion verleiht den alltäglichen Angelegenheiten Glaubwürdigkeit und Rechtfertigung. Zur Verwirklichung dieser Überzeugung werden verschiedene erzieherische und formative Maßnahmen ergriffen, sowohl institutioneller als auch individueller Art, die aus dem persönlichen Bedürfnis heraus erfolgen, auf andere einzuwirken, in der Überzeugung, dass man etwas Wertvolles zu vermitteln hat.

Peter L. Berger formulierte vor Jahren die Kategorie der Religion als „heiligen Baldachin". Ihre Rolle ist besonders, schon allein wegen des Schutzes, aber auch wegen der Sakralisierung des Alltags. Sie soll starke Bezugspunkte liefern und die menschliche Existenz mit einer Schicht der Sicherheit umgeben, ihr Sinn und Bedeutung verleihen. Mit anderen Worten: Religion hat ihre Bedeutung, ihre Funktion, ihre Aufgabe, auch – oder vielleicht vor allem – eine weltliche, irdische, soziale und das Engagement in den Angelegenheiten dieser Welt rechtfertigende. „Die Religion legitimiert soziale Institutionen, indem sie ihnen letztlich einen wichtigen ontologischen Status verleiht, d. h. sie in einem heiligen und kosmischen Bezugssystem verortet. […]. Die wahrscheinlich älteste Form dieser Legitimierung ist das Konzept der institutionellen Ordnung als direkte Reflexion oder Manifestation der göttlichen Struktur des Kosmos, also das Konzept der Verbindung zwischen Mikrokosmos und Makrokosmos. Alles „hier unten" hat sein Gegenstück „dort oben". Indem sie an der institutionellen Ordnung teilhaben, nehmen die Menschen *ipso facto* am göttlichen Kosmos teil. Die Erziehung und Sozialisierung zu einer solchen Perspektive erscheint weder banal noch marginal. Ist sie wirksam? Das ist eine andere Frage. Das lässt sich nicht immer beurteilen, insbesondere nicht „hier und jetzt".

Ein weiterer bedeutender Vertreter der Soziologie, dem das Phänomen Religion in seinen Forschungen und Analysen nicht fremd war, Thomas Luckmann, äußerte die Überzeugung, dass

„ […] der Niedergang der traditionellen Kirchenreligion als Folge der schwindenden Bedeutung der in der Kirchenreligion institutionalisierten Werte für die Integration und Legitimierung des Alltagslebens in der modernen Gesellschaft gesehen werden kann". Unabhängig davon, wie stark diese Legitimierung ist, ob sie konstant ist, zunimmt oder vielleicht auch abnimmt, ist sie eine Tatsache, sie zeigt sich und kann als Rechtfertigungspotenzial betrachtet werden. Erziehung und Sozialisation sind sozusagen die Hüter der Rechtfertigung der Sinnhaftigkeit von Religion und religiösem Engagement. Es geht hier um die Überzeugung: Wenn du glaubst und wenn du ein religiöser Mensch bist, hat fast alles, was du täglich tust, seine Berechtigung und in gewisser Weise Zeitlosigkeit. Es erhält eine transzendente Dimension und wird von der göttlichen Instanz positiv wahrgenommen. Das pädagogische Engagement, rein weltliche, zeitliche Rechte und Regeln zu rechtfertigen, provoziert auch dazu, die Sache zu problematisieren, Fragen zu stellen, ob man in dieser Situation in der Lage ist, über diese instrumentelle Haltung hinauszu-

gehen und ihre Bedeutung als autotelischer Wert anzuerkennen, oder zumindest eine, die sich deutlich mehr auf transzendente, übernatürliche und sakrale Fragen bezieht.

Wenn man Werner Jaeger zustimmt, dass „alle Völker, die einen bestimmten Entwicklungsgrad erreicht haben, einen Erziehungstrieb besitzen", dann kann man ebenso gut der soziologischen Sichtweise zustimmen, aus der hervorgeht, dass die Religion, ihre Formen, Lehren und alle Arten von Manifestationen, in denen sie sich ausdrückt, insbesondere das Christentum, eine bestimmte Herkunft haben. Piotr Sztompka sagt: „Wir kennen keine Gesellschaft, von den frühesten Zeiten bis heute, in der es keine Form von Religion gegeben hätte. Die Religion gehört zu einer sehr engen Kategorie der sogenannten Universalien oder, anders gesagt, der kulturellen Gemeingüter." Da sowohl Erziehung als auch Religion so stark in der Geschichte der Gesellschaften und Biografien von Individuen verankert sind, erscheint es nicht abwegig, sie auch als eine Art vereinte Einheit zu betrachten. Es ist eine Art Begegnung zwischen dem, was in der Welt ist, und dem, was nicht von dieser Welt ist. Die Herausforderung wird jedoch nicht einfach sein. Denn Erziehung ist ein Prozess, der in der Regel keine sofortigen, deutlich sichtbaren und greifbaren Ergebnisse bringt.

In einem kürzlich veröffentlichten und in polnischer Sprache erhältlichen soziologischen Essay lesen wir: „ […] Was die Religionsgemeinschaft zusammenhält, sind nicht die Gefühle einzelner Personen, sondern Gott, zu dem sie beten. Zweifellos ist das grundlegende Objekt religiöser Gefühle nicht die Gemeinschaft (oder ihr Mitglied oder eine Gruppe von Mitgliedern), sondern das Numinosum. Aber das Numinosum muss empfunden und in religiösen Gefühlen angenommen werden – schon allein das, was sozial ist. Und wenn die Religionsgemeinschaft den Charakter eines Bundes hat [bundhaft], und gemäß dem zuvor Dargelegten wird dies in der ursprünglichen Religion normalerweise der Fall sein, dann sind es gerade die Gefühle, die sie zusammenhalten. Oder: Wenn es in gewisser Weise Gott ist, dann jedenfalls der empfundene Gott. Diese Einwendung wird durch die Befürchtung verstärkt, dass die Religion vollständig von der subjektiven Dimension verschlungen wird. Aus dieser Sicht stößt sogar das Sprechen über religiöse Gefühle auf Widerstand. Erziehung ist immer irgendwie auf das Individuum ausgerichtet. Selbst wenn diese in starken sozialen Konfigurationen verbleibt, werden die Erziehungseffekte (sofern sie auftreten) in der Lebensstruktur des Menschen als Individuum und Subjekt zu finden sein. Religion und Glaube, nicht nur als soziale Fakten, sondern als Objekte der Erziehung und Sozialisation, werden sich nicht als sichere und empirisch greifbare Wesenheiten herausbilden. Das ist offensichtlich. Sie werden weiterhin von Unsicherheit und Schwierigkeiten geprägt sein, vielleicht auch ihre Abschweifungen oder Marginalität offenbaren, aber andererseits können sie sich als allumfassende Kraft erweisen. Sie zwingt viele Gemeinschaften, die auf der historischen Zeitachse präsent sind, sie als besonders nützlich, hilfreich und vorteilhaft anzusehen, um alltägliche Praktiken zu rechtfertigen, sie auf ein starkes Fundament zu stellen, akzeptierte, geteilte und begründete Systeme zu stärken, und zwar nicht nur solche mit akzionormativem Charakter, sondern auch wirtschaftliche, kulturelle und erst recht politische. In dieser Frage hat die Religionspädagogik ihre Aufgabe zu erfüllen, und diese wird, wie es scheint, besondere Kreativität, Entschlossenheit und konzeptionell-analytische Handlungsfähigkeit erfordern.

Ein Klassiker der Religionsanalyse, der Religion als Faktor psychologischer und sozialer Einflussnahme betrachten wollte, stellte fest, dass selbst „die kleinsten Dinge dieser Welt in der Erfahrung und im Bewusstsein des Einzelnen – durch die Religion – ihre geradezu unendliche Bedeutung aus der Existenz dieser Beziehung zur unsichtbaren Realität der göttlichen Welt beziehen können. Und wenn sie gerade so verstanden wird, als übernatürliche Realität, bleibt die Sorge um ihre Verbreitung, Förderung, das Erleben und Erfahren dennoch eine rein menschliche Angelegenheit. Wenn dem so ist, erfordert es menschliches Engagement in der Erziehung. Und dies wird, wie Florian Znaniecki vor Jahren betonte, vor allem planmäßiger Natur sein, wenn „der Erzieher von vornherein bewusst ein bestimmtes pädagogisches Ziel festlegt". Das Engagement für diese Aufgabe kann sowohl Einzelpersonen als auch ganze Gruppen, Institutionen oder Gemeinschaften in die Umsetzung solcher Pläne einbeziehen. Diese Tatsache wiederum macht es unmöglich, das rein Materielle, Weltliche und Rationale vollständig von dem Spirituellen, Mystischen, Übernatürlichen oder einfach Religiösen zu trennen. Schon allein das Engagement für das oben Genannte wird die Rechtfertigung für die Bedeutung von Religion und Glauben unterstützen, was den Wert der Bemühungen im Allgemeinen, die Bedeutung von Aktivität, Engagement und Dynamik unterstreicht und Passivität und Resignation als deren gegenteilige Extreme betrachtet. Im Falle der heutigen Religion wird dies die Notwendigkeit mit sich bringen, sich für Vielfalt und Pluralismus zu öffnen – was der polnische Soziologe Janusz Mariański in seinem englischsprachigen Band *Religious Identities in Polish Society. A sociological study* betont. Jeder Erziehungsprozess ist der Passivität und dem Fatalismus fremd. In der Erziehung gibt es eine gewisse Dynamik und ein Potenzial, das es ermöglicht, geeignete Instrumente auszuwählen und, wenn auch nur vage, ein konkretes Ziel zu erkennen. Fragen, Diskurse und die Problematisierung einer Sache sind zwar wichtig und für die Forschung fruchtbar, aber sie lösen an sich keine Probleme und sind für die Erziehung nicht wirksam. Ein renommierter Pädagoge sagt in Bezug auf die Bildung in unserem Land: „Fragen wir also nicht, ob das polnische Bildungswesen bereit für Veränderungen ist, denn allein dadurch, dass wir darüber sprechen, werden diese niemals eintreten." Echtes Engagement in Verbindung mit einer Vielzahl von Transformations- und Reforminstrumenten, pädagogischer Enthusiasmus und eine klar erkennbare und bekannte Vorgehensweise bieten eine große Chance, dass durch Engagement und Entschlossenheit das gewünschte Ergebnis erzielt wird.

Religion und Reifungsprozesse – pädagogische und sozialisatorische Herausforderungen

In diesem Teil des Nachworts möchte ich auf eine Überlegung eingehen, die ich in einer gemeinsam mit Roberto Cipriani verfassten Studie mit dem Titel „Soziologie der Religion. Ein systematisch-historischer Ansatz" veröffentlicht habe. Einige Jahre nach der Veröffentlichung dieses Bandes komme ich zu dem Schluss, dass die vorgeschlagene Überlegung auch eine Art pädagogische Provokation in sich birgt. Auf jeden Fall öffnet es sich für die Religionspädagogik, da es den Prozess aufzeigt, durch den Religion zum Gegenstand sozialisierender und erzieherischer Bemühungen wird. Die Dynamik, die in der Religion steckt, das Gute, das aus ihr hervorgeht, die Situationen, die Einzelpersonen und Gemeinschaften gerade deshalb schaffen, weil dort ein religiöses Element vorhanden

ist – all dies kann pädagogische Überlegungen und Praktiken anstoßen, die sich nicht scheuen, Werte vorzuschlagen, die der homo religiosus dank der Religion erworben hat und weiterhin vermehren kann. Greifen wir also auf die Inhalte der genannten Studie zurück und betrachten wir sie unter diesem pädagogischen Gesichtspunkt.

Religion ist im Leben der Menschen, in den Biografien von Individuen und in der Geschichte von Gesellschaften präsent. Die ältesten Spuren religiöser Praktiken und Überzeugungen, die in verschiedenen Formen der Überlieferung vieler Kulturen und Zivilisationen erhalten geblieben sind, lassen sie als einen untrennbaren Bestandteil erkennen, der mit der Menschheit als einer bestimmten Eigenschaft der Spezies und mit der Menschheit als einer historisch-räumlichen Kategorie im Einklang steht. Religion und Religiosität können im Prisma ihrer Beständigkeit und Veränderlichkeit wahrgenommen, diagnostiziert, beschrieben und erklärt werden, wobei nicht nur auf ihre Beständigkeit und Wandlungsfähigkeit hingewiesen wird, sondern auch auf sie als Element, das der Logik des Reifungsprozesses unterliegt, der in der Geschichte jedes einzelnen religiösen Individuums sowie in der Welt als Ganzes zivilisatorisch und globalen Welt. Die Religion ist in ihnen verankert und stellt manchmal ein besonderes Potenzial dar, das durch einen engagierten Bildungs- und Sozialisierungsprozess genutzt werden muss.

Der Mensch ist niemals fertig, in dem Sinne, dass er in jeder Phase etwas in sich hat, das sich in ihm entwickeln, verwandeln, reifen und proportional zu den investierten Anstrengungen und der Entschlossenheit verstärken kann. In ihm stecken verschiedene unvollendete Kompetenzen, es zeigen sich Defizite, es treten Elemente zutage, die engagiertes Nachdenken, Überarbeitung und Rekonstruktion erfordern. In einem kürzlich veröffentlichten Band über die Spiritualität des Sports, insbesondere des Langstreckenlaufs, stellte ich fest: „Im Menschen gab und gibt es verschiedene Ambivalenzen, Widersprüche und antagonistische Elemente. Licht und Dunkelheit, Hass und Liebe, Faulheit und Fleiß, Dynamik und Passivität, Entschlossenheit und Handlungsfähigkeit, Stärke und Schwäche, Hochmut und Demut, Gut und Böse – das sind doch ewige Konfrontationen, Elemente, die ständig miteinander kollidieren, in Konflikt stehen, in gegenseitiger Rivalität verbunden sind, alles, um Wurzeln zu schlagen, sowohl im Menschen als auch in seiner ständig konstruierten Biografie. Der Mensch weiß das und spürt es. Er ist Zeuge und Subjekt des Geschehens. Manchmal lässt er sie frei agieren, manchmal versucht er, sie zu lenken und zu steuern, um in sich selbst die Fähigkeit zu bewahren, sich in der bestmöglichen Form zu entfalten. Wie groß die erzieherische Herausforderung ist, vor der er selbst und diejenigen stehen, die ihm bei seiner Reifung helfen wollen, scheint klar und offensichtlich zu sein. Das Erwachsenwerden in den Biografien von Individuen und in der Geschichte von Gesellschaften ist ein Prozess, der aus einer Abfolge von sich überschneidenden und aufeinanderfolgenden Entwicklungsstadien besteht, die sich im Laufe der Zeit vollziehen, aber nicht mechanisch mit dem einfachen Verstreichen der Zeit verbunden sind. In diesem Prozess kann es zu Verlangsamungen, sogar zu Stillstand und Rückschritten kommen. Letztendlich sollte er einerseits ganzheitlich, aber auch relativ betrachtet werden, da er zu einem bestimmten Zeitpunkt vollständig sein kann, aber auch offen für weitere Dynamik und Prozessfortsetzung ist. Die soziologische Betrachtung von Entwicklungsprozessen kann im Prisma der Reifung betrachtet werden, aber auch als soziales Phänomen, das als eine kumulierte Verflechtung von Mechanismen erkannt wird, die im sozialen Raum und in der individuellen Biografie von Individuen vor-

handen sind. Ein prozessualer Ansatz, der die Mechanismen einer gerichteten (linearen) und einer sich wiederholenden (zyklischen) Entwicklungsstruktur miteinander verbindet, die Möglichkeit der Überlagerung (Interferenz) gerichteter und sich wiederholender Entwicklungstrajektorien – das ist eine Logik, die über die rein historische und chronologische Dimension der Entwicklung hinausgeht und nimmt auch eine ahistorische und achronologische Perspektive der Reifungsprozesse ein. Individuen und Gemeinschaften unterliegen Reifungsprozessen, initiieren, realisieren und überwachen diese in Bezug auf sich selbst und in Bezug auf andere Subjekte. Ein besonderer Bereich, in dem diese Logik zum Tragen kommt, ist die Religion in ihren verschiedenen Gesamtdimensionen sowie in ihren einzelnen Bestandteilen. Religion als Ganzes, aber auch als bestimmte Elemente, die manchmal nur als Bestandteile erscheinen, sich aber in Wirklichkeit als vollständig erweisen und erzieherisch und sozialisierend wirken.

Aufgrund des pädagogischen Engagements ist auch auf den Begriff hinzuweisen, der die Grundlage der Logik des Erwachsenwerdens bildet und eine gewisse Grundlage bedeutet, die die Menschheit und die Gesellschaft als Ganzes sowie die Menschen, die Individuen, als einzelne Elemente dieses Ganzen „universalisiert" und „demokratisiert". Daraus ergeben sich grundlegende Anforderungen, die sich in einer „axionormativen Ausrichtung" durch die Gestaltung gegenseitiger Einstellungen, Beziehungen und Bezüge ausdrücken können. Als Grundlage der Verbindung weisen sie auf ein gewisses solidarisches Beziehungsgeflecht hin, das sowohl horizontaler (Verbindung im Hier und Jetzt) als auch vertikaler Natur ist (Verbindung mit der Menschheit vergangener Zeiten und mit der, die möglicherweise in der Zukunft erscheinen wird). Die Individuen stehen in einem universellen Beziehungsnetzwerk zueinander in Verbindung, in einem Raum, der ihnen in gewisser Weise vorausgeht und ihnen gegenüber ursprünglich ist. Das religiöse Netzwerk existiert auch gewissermaßen vor den Individuen und wird zu einem einladenden Raum, in den man eintreten und dem man eine neue, originelle Form geben kann.

Kehren wir noch einmal zum Phänomen der Religion zurück und versuchen wir im Kontext unserer Überlegungen erneut, uns daran zu erinnern, was sie ist und was sie sein kann, wenn man sich auch mit pädagogischem Engagement auf sie einlässt. Religion ist die Gesamtheit verschiedener, auf Glauben basierender Bezüge und Praktiken in Bezug auf eine Realität, die über die rein empirische Erfahrung hinausgeht, sowie ein System, das sich aus diesen Bezügen und Praktiken ergibt und entsteht, das solche Aktivitäten rechtfertigt und legitimiert die sich dann auch auf den Charakter und die Gestaltung der Biografien von Individuen und der Geschichte von Gesellschaften auswirkt. Sie ist eine dynamische und statische, individuelle (private) und gemeinschaftliche (öffentliche), zentralisierte und verstreute, homogene und heterogene, erfahrbare und der Erfahrung entziehende, diskursive und nicht verbalisierbare Realität. Religion hat vor allem eine relationale Struktur und Natur. In der Wahrnehmung einer religiösen Person wird oft ihre Entfremdung von der Gesellschaft und ihrer Umgebung betont. Der Bezug zur Transzendenz kann natürlich aus einer Ablehnung dessen resultieren, was den Einzelnen umgibt, einschließlich der Tendenz zur Entfremdung gegenüber anderen Individuen. Es gibt zahlreiche Beispiele für religiöse Menschen, die die weltliche Welt hinter sich lassen und sich dem widmen, was für sie eine zeitlose, spirituelle, transzendente Dimension darstellt. Letztendlich öffnet jedoch die religiöse Erfahrung, insbesondere wenn sie auch institutionell bestätigt wird, den religiösen Menschen für eine relationale Ebene, auf der

er seine Existenz erlebt. Diese Relationalität richtet sich auf sich selbst, auf andere und vor allem auf die Gottheit. In ihm liegt etwas Außergewöhnliches, Besonderes, das sich vom bekannten und rauen Alltag unterscheidet. Die Sache wird zum Kennenlernen und Erleben anregen und motivieren, denn – wie Rudolf Otto bemerkte – „etwas als heilig zu erkennen und als heilig anzuerkennen bedeutet vor allem, es als besonders wertvoll anzusehen".

Die pädagogische Praxis, die sich auf das Fach Religion konzentriert, bedeutet auch, die Aufmerksamkeit auf den Wert der religiösen Erfahrung zu lenken. Diese hat schließlich auch einen kumulativen Charakter, und in ihrer relationalen Vermittlung bereichert der Einzelne und wird durch diesen sich gegenseitig überschneidenden Austauschprozess bereichert. Damit jedoch der Einzelne zu einem dauerhaften Subjekt der relationalen Bereicherung anderer werden kann, sollte er über die Vitalität seiner eigenen Erfahrung und Kenntnisse im Bereich der Religion und der relationalen Beziehung zu einer transzendenten Instanz verfügen (Professionalität und religiös-spirituelle Kompetenzen). Das Gefühl der Mission und der Aufgabenorientierung, das sich in der Dynamik ihrer Übernahme und Ausführung im religiösen Bereich manifestiert, nimmt zu und intensiviert sich. Ein religiöses Subjekt erlebt insofern Entwicklung und Reifung auf dieser Ebene, als es in der Lage ist, die individualisierte religiöse Beziehungsintensität mit der Notwendigkeit der Beziehungsöffnung – aus religiösen Motiven und aufgrund der Religiosität als solcher – gegenüber anderen Individuen und der Gemeinschaft zu verbinden. In dieser Hinsicht ist sie äußerst handlungsfähig und subjektiv. Ihre an andere weitergegebene Erfahrung ist nicht nur das Bedürfnis, mit anderen zu teilen, sondern auch ein Ausdruck von Handlungsfähigkeit. Der Einzelne entdeckt und erlebt seine Begegnung mit der religiösen Realität auf seine eigene, sozusagen originelle Weise. Dies ist das Ergebnis seiner Aktivität, die in der Soziologie als subjektiver Faktor bezeichnet wird.

Religiöse Prozesse verlaufen also im Fluss der Schaffung neuer und der Wiederherstellung bereits bekannter Bahnen. Sie sind miteinander verbunden. „Die Neuheit der religiösen Erfahrung ergibt sich beispielsweise daraus, dass man von einer individuellen Erfahrung und einer religiösen Geschichte sprechen kann, die sich in der Biografie eines religiösen Individuums vollzieht. Die Wiederholbarkeit/Reproduzierbarkeit ergibt sich aus dem Nachvollziehen der Erfahrungen und Erlebnisse anderer religiöser Subjekte. Spiritualitätsschulen, Charismen religiöser Gemeinschaften, einzigartige und symbolträchtige – oft sehr radikale und ausdrucksstarke – Zeugnisse religiösen Lebens üben einen so starken Einfluss auf nachfolgende Nachahmer und „Nachahmer" aus, dass beide Szenarien auf die hier analysierte Idee des linearen-zyklischen Maturationismus ausgerichtet sind. Jede religiöse Erfahrung, die ein Individuum und eine Gemeinschaft macht, ist in gewisser Weise asymmetrisch und vergänglich im Verhältnis zu den nachfolgenden, obwohl sie oft sehr ähnlich, analog oder sogar konvergent zueinander sind. An dieser Stelle erfordert das pädagogische oder sozialisierende Engagement die Suche nach immer neuen Methoden, die an die aktuellen Bedingungen und Bedürfnisse angepasst sind.

Religiöse Reifung ist also das individuelle Entwerfen einer eigenen Erfahrungs- und Bewusstseinslandkarte, die fest in einem sozialen, kollektiven oder einfach menschlichen Rahmen verankert ist. Die religiöse Erfahrung und alles, was Ausdruck des religiösen Sinns (innerlich und äußerlich) ist, wird also niemals abgeschlossen und vollkommen sein. Selbst wenn ein religiöses Individuum sowie religiöse institutionelle, kulturelle und

biografische Erscheinungsformen (etwa in Gestalt von Heiligen, Meistern, Mystikern usw.) einen Zustand erreichen, der der Vollkommenheit nahekommt, wird es sich dabei nicht um eine vollendete Vollkommenheit handeln, der nichts mehr hinzugefügt werden könnte. Es wird zwar eine Vollkommenheit in sich selbst sein, in dem Individuum, das einen Grad spiritueller Vollkommenheit erreicht hat und Heldentum bewiesen hat, das sich beispielsweise aus dem Martyrium für den Glauben ergibt. Aber diese Manifestation der Vollkommenheit ist immer noch offen, schon allein wegen der „Provokation", einer Art „attraktivem Impuls", der andere dazu anregt, einen ähnlichen Weg einzuschlagen, ihn jedoch deutlich zu überschreiten und ihm eine eigene, individualisierte Form zu geben. Ein Religionspädagoge müsste diesen individualisierten, subjektiven und in jedem Fall einzigartigen Kontext mit aller Ernsthaftigkeit berücksichtigen.

In einer meiner Monografien habe ich geschrieben: „In der Grundlage des Phänomens Religion selbst scheint diese Idee sichtbar zu sein, denn sie bestätigt immer wieder, dass die Reflexion, die versucht, die grundlegendsten, wenn auch ungelösten Wahrheiten analytisch zu erfassen, nach wie vor lebendig ist. Dies geschieht trotz der ständigen Weiterentwicklung der Gesellschaften, trotz des zunehmenden Fortschritts, durch den immer perfektere Formen erreicht werden. Es besteht weiterhin Bedarf an der Umsetzung der Idee einer weit gefassten, bewussten, partizipativen und sozialen Revitalisierung, aber auch einer allgemein menschlichen und globalen Haltung des Geistes und Verstandes. Die Rückkehr zu grundlegenden Fragen im Zusammenhang mit dem Menschen verweist auf die religiöse, also transzendente Realität. Darin liegt – so scheint es – der grundlegende Impuls für die Neigung zur zyklischen Betrachtung und hermeneutischen Auseinandersetzung sowohl der Forscher religiöser Phänomene selbst als auch derjenigen, die sich praktisch auf die Religion ausrichten und sich mit ihr identifizieren.

***

Alle oben genannten Aufgaben, die in den Erziehungseinrichtungen konkrete Maßnahmen auslösen, basieren in gewisser Weise auf der Überzeugung, dass Religion eine Realität ist, die pädagogisches Engagement verdient. Und die Idee, dass die Religionspädagogik hier ihre Berechtigung in Bezug auf Reflexion und Praxis hat, scheint überzeugend. Ich möchte meine bescheidenen Nachworte mit folgender Feststellung abschließen: Da der Jubilar, dem dieses Gedenkbuch gewidmet ist, sich entschlossen hat, in seiner wissenschaftlichen Laufbahn zu schaffen und zu inspirieren, und da er nicht aufgegeben hat, sich dafür einzusetzen, aus der oft chaotischen Welt menschlicher Handlungen den wahren Sinn und die wahre Bedeutung herauszuarbeiten – wo Religion sich mit den theoretisch-praktischen Alltagsabläufen verflechten und in sie eindringen kann –, dann muss man zutiefst davon überzeugt und hoffnungsvoll sein, dass alles noch immer Entwicklungspotenzial in sich birgt. Das gilt auch für die Religionspädagogik. Insbesondere in der pädagogischen Herangehensweise an sie (die Religion), vor allem wenn man in ihr erzieherisches Potenzial sieht und die unternommenen Anstrengungen, dieses Potenzial zu erschließen, wiederum mit dem Engagement verbunden sind, sie zu leben und zu erfahren. Wie ungerechtfertigt solche Verallgemeinerungen auch sein mögen oder wie sehr sie im Gegenteil Vorurteile, die die Religion marginalisieren, und wie viele systematische und spontane Versuche es auch geben mag, die pädagogischen Anstrengungen aufgrund der Religion und wegen ihr in Frage zu stellen, es fällt schwer,

dem Religionspädagogen, dem Hauptprotagonisten der Studie, zu widersprechen, dessen Schlussfolgerung dieses Nachwort ist, das in der veröffentlichten Studie *Die Zukunft des Religionsunterrichts in polnischen Schulen. Chancen und Risiken. Eine religionspädagogische Studie*: „Religion und Glaube sind ein zentraler Bereich des menschlichen Lebens".

Prof. Dr. Paweł Prüfer

Prof. Paweł Prüfer, PhD
Jakub z Paradyż Academy in Gorzów Wielkopolski
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-3647-8068

Afterword

Religion – education – commitment

The perspective of maturing and justification

Religion and secularization – pedagogical implications

Religion is a phenomenon. Religion is a reality that is more or less tangible. It is present in almost every era and in all areas of collective and individual life. Sometimes it thrives, a force that manifests itself in various forms, other times it seems to fade away, hidden under the influence of various social processes, such as modernization or modernity (as perceived by legions of sociologists, but also other researchers of social life). Inevitably, in this context, attention is drawn to the process known as secularization (laicization), which has been studied and analyzed for many decades, if not longer. This concept has a rich tradition of research and interpretation, hence there is no unambiguous and unequivocal understanding of it, as well as, inevitably, of the phenomenon itself.

Most sociologists of religion address the topic of secularization, although some of them also point to the opposite processes, namely desecularization (the return of religion to social life). Secularization (or laicization or secularization) most often means a decline in the role and significance of religion in social and individual life. In a sense, religion „emigrates" from society, „escapes" from the biographies of individuals, and ceases to be the sole and unambiguous arbiter in making choices, taking decisions, and determining what is right and wrong. Consequently, this also means a reduction in activities that are religious in nature or marked by religion and its influence. If by the social perception of religion and the role of religion we mean society's understanding of what religion and religiosity are (and these two concepts should also be distinguished), then these understandings can be quite reductive, characterized by prejudices, stereotypes, or various concepts that do not fully reflect the essence of what religion and religiosity are. However, if we think in this context about the importance of religion in public and social life, this issue can arouse the most emotion and often cause conceptual and interpretative misunderstandings.

The reader has in their hands an impressive work, which essentially „revolves" around religion, and more precisely around the pedagogy of religion and its outstanding representative, to whom this volume is dedicated on the occasion of his jubilee. When religion is considered broadly, especially beyond a purely sociological perspective, and thus going beyond its phenomenal manifestation, it will provoke a certain kind of com-

mitment in order to make it accessible, understandable, and in a sense „attractive" for shaping, correcting, and forming specific human attitudes (including action-normative or simply human ones). When someone dedicates almost their entire life to committed reflection on religion, while at the same time recognizing it as an educational and socializing tool, and pointing to educational and socializing activities that can lead to religion in order to draw abundantly from it (see Father Professor Cyprian Rogowski), such an attitude not only commands respect, but also stimulates one to „set out on the road" oneself and look at one's own possibilities for achieving heureza in this aspect. It is worth recalling the thought of Franco Ferrarotti, who enthusiastically states that every true researcher and scholar performs a kind of secular priesthood mission. This means that they are servants and a modest, small impulse for further actions taken by others, which they can do precisely because someone has previously laid the groundwork for them, inspired and provoked them. I have the impression that the commemorative book dedicated to Professor Rogowski provokes precisely in this way. The reflective and hermeneutic approach of the author of this Afterword encourages us to look at religion while maintaining a sociological focus (without excessive value judgments), but also opening ourselves to the pedagogical „provocations" that emerge from such an approach. Although these are not the domain of the author of the Afterword, the weight and depth of the analyses made by the Jubilant, a professional educator, seem to encourage and invite us to try to follow this very path of research and analysis. But let us return to religion and its social ways of revealing itself in the lives of individuals and societies.

One of the most important questions in the context of considering the phenomenon of religion is that concerning its institutional dimension. This is most often associated with the Church and its role in processes that strengthen religious condition and practice. The Church is involved and cooperates in various areas to promote the common good, solve social difficulties, provide support, solve problems related to the pauperization of certain social groups, overcome social inequalities, and help people who are socially marginalized. The Church (and therefore religion) enters the field of education and socialization. This is the effect of religion, which Italian sociologist Roberto Cipriani describes as the „diffuseness" of religion, i.e., its dispersion into various spheres, including the social and political spheres. It is therefore impossible to completely separate religion from society. This does not seem necessary to maintain the neutrality of both spheres. Each has its own competences and goals to achieve, and in these autonomous areas, it does not need the presence of the other party as a necessary condition for their realization. It seems that the educational, socialization, or rather pedagogical dimension plays an important role in this context. And in this regard, a specific pedagogical challenge for religion and faith emerges. Religion and faith, and their vitality, are primarily effective ways to justify, authenticate, direct, and pedagogically legitimize them.

Reading the Pope's doctrinal texts, occasional statements, the voice of the episcopate, and its explanatory and interpretative directives, it is clear that the Church should not depart from its fundamental mission, which is to proclaim its doctrine based on the Gospel and rich in tradition in this regard. Spiritual and moral renewal, or—to use strictly religious and theological language—questions of salvation, are essential, and to abandon them would be for the Church to betray its fundamental task and mission. Religion, and here we want to think primarily about Christianity, is directed towards man, even

if it concerns the sphere of transcendence, God. Human beings are viewed holistically here, and the core of their being is not found solely in their soul, but in their entire person, in their unique identity, which is composed of soul and body. This presents a great challenge, not only doctrinally, theologically, or confessional, but above all educationally, pedagogically, socially, and formatively.

Returning to the topic of secularization, if we are to talk about factors that could contribute to „slowing down" the processes of secularization, it is primarily the need for a more zealous involvement of the people of the Church in the activity that is its fundamental mission. The Church educates religiously and socializes people to attitudes that combine the practice of life with religious and spiritual inclinations. In this regard, the importance of pedagogical involvement cannot be overestimated. It is important to remind people of what the Church really is, what faith is, and what it means to live by the values and principles derived from doctrine and the religious experience of many generations. And these have their place in the biographies of individuals, where their personal feelings, ideas, experiences, and moods are involved—as emphasized in the recently published monograph *Religious Experiences in Sociological Narrative: A Theoretical and Empirical Study* by Janusz Mariański. Processes that engage and mobilize many entities to fulfill their mission also involve the use of various tools that people use today to interpret the „signs of the times" without ignoring what enables them to effectively reach out to each other and construct appropriate and genuine relationships, generating valuable content, and contributing to real and life-changing scenarios for a good life. Religion is always present in the life of societies, even those that are strongly secularized. And because secularization seems to be a universal phenomenon, it is not overly exposed in public, as such actions are perceived negatively by the majority of society.

Religion of this world and not of this world – the tasks of pedagogy and theoretical and practical educational and socialization activities

The theoretical and practical orientation of pedagogy, which focuses on the issue of religion, inevitably presents it as a reality that brings something valuable. Let it be providing individuals and communities with a sense of meaning, some kind of satisfaction in life, peace of mind, but also provoking greater commitment to the value of experiencing one's own and others' existence. Religion gives credibility and justification to everyday matters. Various educational and formative activities are engaged in to realize this conviction, both institutional and individual, undertaken out of a personal need to influence others in the belief that one has something valuable to convey.

Years ago, Peter L. Berger formulated the category of religion as a „sacred canopy." Its role is special, if only because it protects, but also sacralizes, everyday life. It is supposed to provide strong points of reference and surround human existence with a layer of security, giving it meaning and significance. In other words, religion has its meaning, function, and task, including—and perhaps above all—the temporal, earthly, social, and justifying commitment to the affairs of this world. „Religion legitimizes social institutions, ultimately giving them an important ontological status, that is, placing them in a sacred and cosmic frame of reference. [...]. Probably the most ancient form of

this legitimization is the concept of institutional order as a direct reflection or manifestation of the divine structure of the cosmos, i.e., the concept of the relationship between the microcosm and the macrocosm. Everything „here below" has its counterpart „there above." By participating in the institutional order, people ipso facto participate in the divine cosmos. Education and socialization towards such a perspective do not seem trivial or marginal. Is it effective? That is another question. It is not always possible to assess this, especially „here and now."

Another important representative of sociology, who was no stranger to the phenomenon of religion in his research and analyses, Thomas Luckmann, expressed his conviction that „ [...] the decline of traditional church religion can be seen as a consequence of the shrinking importance of the values institutionalized in church religion for the integration and legitimization of everyday life in modern society." Regardless of the strength of this legitimization, whether it is constant, growing, or perhaps also diminishing, it is a fact, it is visible, and it can be considered as such – as a justifying potential. Upbringing and socialization are, as it were, the guardians of the justification of the meaningfulness of religion and religious commitment. It is about conviction: if you believe and if you are a religious person, almost everything you do on a daily basis has its justification and, in a sense, timelessness. It takes on a transcendent dimension and is well regarded by the divine authority. Pedagogical commitment to justify purely mundane, temporal laws and principles temporal, also provokes us to problematize the issue, to ask questions about whether, in this situation, we are able to go beyond this instrumental attitude towards it in favor of its significance as an autotelic value, or at least one that relates much more to transcendent, supernatural, and sacred issues.

If we agree with Werner Jaeger that „All peoples who have reached a certain stage of development have an educational drive," then we might as well agree with the sociological view that religion, its forms, doctrines, and all kinds of manifestations in which it is expressed, especially Christianity, has its specific provenance. Piotr Sztompka says: „We know of no society, from the earliest times to the present day, in which some form of religion did not exist. Religion belongs to a very narrow category of so-called universals or, in other words, cultural commonalities." Since both upbringing and religion are so strongly rooted in the history of societies and the biographies of individuals, the justification for treating them as a kind of composite entity does not seem misguided. It is a kind of encounter between what is in the world and what is not of this world. However, the challenge will not be easy. After all, upbringing itself is a process that usually does not bring immediate, clearly visible, and tangible results.

In a recently published sociological essay, available in Polish, we read: „ [...] what unites a religious community is not the feelings of individuals, but God, to whom they pray. Undoubtedly, the primary object of religious feelings is not the community (nor its member or group of members), but the numinous. But the numinous must be felt, accepted in religious feeling – even if only in a social sense. And if the religious community is of a covenant nature [bundhaft], and according to what has been explained earlier, this will usually be the case in primitive religion, it is feelings that bind them together. Or: if in a certain way God, then in any case God as felt. This objection is reinforced by the fear of religion being completely absorbed by the subjective dimension. From this point of view, even talking about religious feelings is objectionable. Education is al-

ways directed towards the individual in some way. Even if the individual remains within strong social configurations, the effects of education will (if they appear) be found in the structure of human existence as an individual and a subject. Religion and faith, not only as social facts, but as subjects of education and socialization, will not emerge as certain and empirically tangible entities. This is obvious. They will continue to be marked by uncertainty, awkwardness, and perhaps also reveal their digressiveness or marginality, but on the other hand, they may prove to be an all-encompassing force. It is this force that compels many communities, present on the historical axis of time to consider it particularly useful, helpful, and beneficial for justifying everyday practices, placing them on a strong foundation, and strengthening accepted, shared, and justified systems, not only those of an action-normative nature, but also economic, cultural, and even more so political ones. In this regard, religious education has its work to do, and this, it seems, will require particular ingenuity, determination, and conceptual and analytical agency.

A classic analyst of the phenomenon of religion, who wanted to view it as a factor of psychological and social influence, noted that even „the smallest things in this world can, in the experience and consciousness of the individual—through religion—derive their almost infinite meaning from the existence of this relationship to the invisible reality of the divine world. And if it is understood in this way, as a supernatural reality, then the concern for its dissemination, promotion, living and experiencing remains a purely human matter. And if so, it requires human educational involvement. And this, as Florian Znaniecki emphasized years ago, will be primarily planned, when „the educator consciously sets a pedagogical goal in advance." Commitment to this task can significantly involve both individuals and entire groups, institutions, or communities in the implementation of such plans. In turn, this fact makes it impossible to completely separate what is purely material, mundane, and rational from what is spiritual, mystical, supernatural, or simply religious. The very involvement in the above will support the justification for the importance of religion and faith, which determines the value of efforts in general, the importance of activity, commitment, and dynamism, recognizing passivity and resignation as definitely contrary to them. In the case of contemporary religion, this will entail the need to open up to diversity and pluralism, as emphasized with conviction in the English-language volume *Religious Identities in Polish Society: A Sociological Study* by Polish sociologist Janusz Mariański. Every educational process is foreign to passivity and fatalism. There is a certain dynamism and potential in education that allows us to choose the appropriate tools and perceive, even if only vaguely, a specific goal. Questions, discourses, and problematization, although important and fruitful for research, will not solve problems on their own and will not be effective in education. An eminent educator has said about education in our country: „Let us not ask whether Polish education is ready for change, because just talking about it will never bring about change." Genuine commitment, together with an accumulation of transformative and corrective tools, pedagogical enthusiasm, and a direction of action that is somehow recognized and known, offer a good chance that the desired result will be achieved through commitment and determination.

Religion and the processes of maturation – pedagogical and socialization challenges

In this part of the Afterword, I would like to refer to the reflection I included in a study co-authored with Roberto Cipriani entitled Sociology of Religion: A Systematic and Historical Approach. Several years after the publication of this volume, I have come to the conclusion that the proposed reflection also contains a kind of pedagogical provocation. In any case, it opens up to the pedagogy of religion, as it shows the process of action through which religion becomes the subject of socialization and educational engagement. The dynamism inherent in religion, the goods that emerge from it, the situations that individuals and communities create precisely because of the religious element present there—all this can trigger reflection and pedagogical practice that is not afraid to propose values, which homo religiosus, thanks to religion, has acquired and can continue to multiply. Let us therefore refer to the content of the aforementioned study, viewing it precisely in this pedagogical light.

Religion is present in people's lives, in the biographies of individuals, and in the history of societies. The oldest traces of religious practices and beliefs, which have survived in various forms of transmission in many cultures and civilizations, allow us to see them as an inseparable element attuned to humanity understood as a certain species trait and to humankind as a historical and spatial category. Religion and religiosity can be perceived, diagnosed, described, and explained in terms of their constancy and variability, not only pointing to their durability and ability to transform, but also as an element subject to the logic of maturation, which takes place in the history of each religious individual, as well as in the world as a whole, both civilizational and spatial-global history. Religion is embedded in them, sometimes as a kind of potential that demands to be developed and used for educational and socialization purposes through a committed process of formation and promotion.

Man is never finished, in the sense that at every stage he has something within him that can develop, transform, mature, and grow in proportion to the effort and determination he puts into it. There are various unfinished competencies within them, deficiencies are revealed, and elements emerge that demand committed reflection, reworking, and reconstruction. In a recently published volume devoted to the spirituality of sport, especially long-distance running, I stated: "Various ambivalences, contradictions, and antagonistic elements have always been and continue to be present in human beings. Light and darkness, hatred and love, laziness and diligence, dynamism and passivity, determination and agency, strength and weakness, pride with humility, good with evil – these are, after all, eternal confrontations, elements that constantly clash with each other, remain in conflict, coupled in mutual rivalry, all in order to take root in man and in his constantly constructed biography. Man knows this and feels it. He is a witness and a subject of action. Sometimes he allows them to operate freely, other times he tries to manage and control them in order to preserve within himself the ability to become himself in the best possible form. The enormous educational challenge facing them and those who want to help them mature seems clear and obvious. Maturation in the biographies of individuals and in the history of societies is a process consisting of a sequence of overlapping and successive stages of development that take place over time but are

not mechanically linked to the simple passage of time. In this process, there may be moments of slowdown, or even stagnation and regression. Ultimately, it should be viewed holistically, but also relatively, due to the possibility of achieving completeness at a given moment in time, but also due to the potential for openness to further dynamics and processual continuation. The sociological approach to developmental processes can be considered in the context of maturation, but also as a social phenomenon that is recognized as a cumulative intertwining of mechanisms present in the social space and in the individual biographies of individuals. The processual system combining the mechanisms of directional (linear) and repetitive (cyclical) developmental structure, the possibility of overlapping (interference) of directional and repetitive developmental trajectories – this is a logic that goes beyond the purely historical and chronological dimension of development and also adopts an ahistorical and achronological perspective on maturation processes. Individuals and communities undergo maturation processes, as well as initiate, implement, and monitor them in relation to themselves and other entities. A particular area where this logic emerges is the space of religion in its various holistic dimensions, as well as in its individual components. Religion as a whole, but also as specific elements that sometimes only appear to be components, but in reality turn out to be complete and have an educational and socializing effect.

It is also worth pointing out – due to its pedagogical implications – the concept that forms the basis of the logic of maturation, which means a certain foundation that „universalizes" and „democratizes" humanity and society as a whole, as well as people, individuals, as individual elements of this whole. This gives rise to fundamental requirements that can be expressed in an „axionormative bias" through the shaping of mutual attitudes, relationships, and references. Constituting the foundation of connection, they point to a certain solidarity-based network of references, both horizontal (connection here and now) and vertical (connection with humanity of the past and with that which may potentially appear in the future). Individuals relate to each other in a certain universal relational network, in a space that in a sense precedes them, is primary to them. The religious network also exists as if before individuals, becoming a welcoming space to enter and give it a new, original shape.

Let us return once again to the phenomenon of religion and, in the context of our reflections, try to recall what it is and what it can be if we also enter into it with pedagogical commitment. Religion is the entirety of diverse, faith-based references and practices due to a reality that transcends purely empirical experience, as well as a system that emerges and arises as a result of these references and practices, justifying and authenticating such activity, which then translates into the character and shape of individuals' biographies and the history of societies. It is a dynamic and static reality, individual (private) and communal (public), centralized and dispersed, homogeneous and heterogeneous, experiential and elusive, discursive and non-verbalizable. Religion has, above all, a relational structure and nature. In the perception of a religious person, their alienation from society and their surroundings is often emphasized. The reference to transcendence may, of course, result from some rejection of what surrounds the individual, including alienating tendencies towards other individuals. There are numerous examples of religious people abandoning the temporal world and engaging in what is for them a timeless, spiritual, transcendent dimension. Ultimately, however, religious experience, especially when it is

also institutionally authenticated, opens the religious individual to the relational plane in which they experience their existence. It will be a relationship directed towards oneself, towards others, and - above all - towards the Divine. There is something extraordinary and peculiar about it, something that deviates from the familiar and rough everyday life. The matter will engage and stimulate learning and experiencing because, as Rudolf Otto noted, „to recognize something as sacred and consider it sacred means, above all, that it is particularly valuable."

Pedagogical practice focused on the subject of religion also draws attention to the value of religious experience. After all, it is also cumulative in nature, and in its relational transmission, the individual enriches and is enriched by this mutually intersecting process of exchange. However, in order for an individual to become a permanent subject of relational enrichment of others, they should have the vitality of their own experience and knowledge in the field of religion and relational reference to a transcendent instance (professionalism and religious-spiritual competences). The sense of mission and purposefulness manifested in the dynamism of undertaking and performing religious activities is growing and intensifying. A religious subject experiences development and maturation in this area to the extent that they are able to combine individualized religious relational intensity with the need for relational openness - for religious reasons and for the sake of religiosity as such - to other individuals and the community. In this dimension, it is remarkably active and subjective. Sharing one's experience with others is not only a need to share with others, but also a manifestation of agency. The individual discovers and experiences their encounter with religious reality in their own unique way. This is the result of their activity, which sociology refers to as the subjective factor.

Religious processes therefore follow the trend of creating new trajectories and recreating well-known ones. They are intertwined. „The novelty of religious experience stems, for example, from the fact that one can speak of individual experience and religious history taking place in the biography of a religious individual. Repeatability/reproducibility results from following the paths of experiences and adventures that other religious subjects have shared. Schools of spirituality, charisms of religious communities, unique and emblematic – often very radical and expressive – testimonies of religious life have such a strong influence on subsequent imitators and „recreators" that both scenarios point to the idea of linear-cyclical maturationism analyzed here. Every religious experience lived by an individual and a community is, in a sense, asymmetrical and transitory in relation to subsequent ones, although often very similar, analogous, even convergent with each other." At this point, educational or socialization involvement will require an effort to seek out new methods that are always adapted to current conditions and needs.

Religious maturation is therefore an individualized drawing of one's own map of experience and consciousness, which is firmly rooted in the social, collective, or simply human dimension. Therefore, religious experience and everything that is a manifestation of religious sensibility (internal and external) will never become complete and fully perfect. Even when a religious individual, as well as religious institutional, cultural, and biographical manifestations (e.g., in the persons of saints, masters, mystics, etc.) reach a level close to perfection, it will not be a finished perfection to which nothing can be added. It will be, indeed, perfection in itself, in the individual who has attained a degree of spiritual perfection, who has shown heroism resulting, for example, from martyrdom for

the faith. But this manifestation of perfection is still open, if only because of the „provocation," a kind of „attractive impulse" that inspires someone else to follow a similar path, but significantly transcending it and giving it their own individualized form. A teacher of religion would have to take this individualized, subjective, and unique context into account with all seriousness.

In one of my monographs, I mentioned: „This idea seems to be evident in the very basis of the phenomenon of religion, as it confirms time and again that reflection, which attempts to analytically address the most fundamental, albeit unresolved, truths, is still alive. This is despite the constant evolution of societies and despite increasing progress, through which ever more perfect forms are achieved. There is still a need to implement the idea of revitalization in the broad sense, conscious, participatory, and social, but also as a universal human and global attitude of spirit and mind. The return of fundamental issues related to man refers to religious, and therefore transcendent, reality. This seems to be the basic impulse for the tendency towards cyclical understanding and hermeneutic engagement, both on the part of researchers of religious phenomena and on the part of entities practically oriented towards religion and identifying with it."

***

All of the above tasks, which trigger specific actions in educational entities, are in some way based on the belief that religion is a reality worthy of pedagogical engagement. And the idea that religious pedagogy has its justification here in terms of reflection and practice seems convincing.bI will conclude my modest afterword with the following statement: since the honoree to whom this commemorative book is dedicated has decided to create and inspire in his academic biography, and has not given up on his commitment to extracting true meaning and significance from the often chaotic world of human activities – where religion intertwines with and permeates everyday theoretical and practical practices – then one must have a deep conviction and hope that everything still has the potential for development. This also applies to the pedagogy of religion. In the pedagogical approach to it (religion), especially when one sees its educational potential, and the efforts made to bring it out are in turn implied by a commitment to live and experience it. Whatever unjustified generalizations there may be, or, on the contrary, prejudices marginalizing religion, and no matter how many systematic and spontaneous attempts are made to question the pedagogical effort on account of religion and because of it, it is difficult to disagree with the Religion Teacher, the main Protagonist of the study, whose conclusion is this Afterword, synthetically stated in the published study *The Future of Religion Education in Polish Schools. Opportunities and threats. A pedagogical-religious study*: „Religion and faith are central to human life."

Rev. Prof. Paweł Prüfer, PhD

Fragmenty z recenzji wydawniczych

Niniejsza Księga Pamiątkowa dedykowana jest Księdzu Profesorowi Cyprianowi Rogowskiemu, wybitnemu pedagogowi religii. Jest to dzieło naprawdę imponujące i bogate. Należy z całą determinacją, przekonaniem i powagą skonstatować, iż od 1979 roku Jubilat nie szczędził swoich sił, zdolności i kompetencji, aby wnosić swój bezcenny wkład w pedagogikę religii i we wszystkie inne obszary wiedzy, na które ta subdyscyplina bez wątpienia skutecznie emanuje. Osobiście odnajduję w tym dziele nie tylko treści wyjaśniająco-analityczne, ale takie, które określiłbym pojęciem „prowokacji badawczej". Są one zaproszeniem niejako do dalszego namysłu i refleksji. Nie zamykają jedynie jakiegoś etapu, bądź co bądź znaczącego, wybitnego, ale inspirują do kontynuacji drogi. Pedagogika religii jako nauka kształtująca ludzkie postawy, formułująca ideały postępowania ze względu na określone wartości i cele, ma w kwestii religii wiele do powiedzenia. I tutaj podkreślić należy, że ks. profesor Cyprian Rogowski ma wiele do powiedzenia w związku z powyższym. Pójdźmy jeszcze dalej: imponująca pod względem treści i formy Księga Jubileuszowa ma wiele do powiedzenia i wiele do wyjaśnienia w odniesieniu do fenomenu religii i jego pedagogicznej eksploracji. Głęboko wierzę, że Księga ta uruchomi wartościową i zaangażowaną dyskusję w wielu środowiskach naukowych, a może i także formacyjnych, instytucjonalnych, również tych eklezjalnych.

Z recenzji ks. prof. dr. hab. Pawła Prüfera

***

Recenzowana Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Cyprianowi Rogowskiemu ma cechy osobowe spełniające kryteria autorytetu. Jest on uznawany za autorytet w interdyscyplinarnym środowisku naukowym w Polsce i za granicą, szczególnie w Niemczech, gdzie zdobywał stopnie naukowe. Przybliżanie i upamiętnianie autorytetów jest szczególnie ważne i cenne dla pokoleń wzrastających i edukowanych w cyfrowym, sieciowym społeczeństwie ponowoczesnym, w którym zatracana zostaje istota autorytetów jako drogowskazów na życiowych drogach. Z tego też względu ta Księga jest nie tylko dokumentem zachowującym dla historii bogaty dorobek naukowy i doświadczenia życiowe Jubilata, ale wychodzi naprzeciw społecznemu zapotrzebowaniu. Autorzy docenili niezwykle bogatą działalność naukowo-badawczą, dydaktyczną i organizacyjną ks. profesora Cypriana Rogowskiego, o czym czytelnik może się przekonać, studiując wykaz wielu form jego aktywności naukowej. Prowadzone zajęcia dydaktyczne ze studentami i doktorantami na uczelniach, wpisujące się w szeroko rozumianą pracę nauczyciela akademickiego, stanowią wkład ks. profesora Rogowskiego w proces

kształtowania młodej kadry profesjonalnie przygotowanej do pracy zawodowej, czy też naukowej. Zaangażowanie w prace organizacyjne nie wynika jedynie z obowiązku zawodowego, lecz jest wyrazem wrażliwości ks. profesora na potrzeby społecznego otoczenia. Na bardzo wysoką ocenę zasługują efekty działalności międzynarodowej prowadzonej przez wiele lat, szczególnie na terenie Niemiec. Jego sukcesy odnoszone w sferze zawodowej zostały zauważone i docenione w postaci nagród i wyróżnień o randze międzynarodowej, państwowej, branżowej i uczelnianej.

Z recenzji prof. dr hab. Krystyny Leśniak-Moczuk